

Gert Vermeulen, Laura Byn
& Stéphanie De Coensel (eds.)

Seksuele autonomie, normativiteit, exploitatie en deviantie

Criminologische en
juridische verkenningen

SEKSUELE AUTONOMIE, NORMATIVITEIT,
EXPLOITATIE EN DEVIANTIE

Gert Vermeulen, Laura Byn & Stéphanie De Coensel
(eds.)

SEKSUELE AUTONOMIE, NORMATIVITEIT,
EXPLOITATIE EN DEVIANTIE

Criminologische en juridische verkenningen

Gert Vermeulen, Laura Byn & Stéphanie De Coensel (eds.)
Seksuele autonomie, normativiteit, exploitatie en deviantie
Criminologische en juridische verkenningen
Antwerpen / 's-Hertogenbosch
Gompel&Svacina
2022

625 blz. – 17 x 24 cm
ISBN 978-94-6371-411-2
D/2022/14.401/65
NUR 820/821

© 2022 Gert Vermeulen, Laura Byn, Stéphanie De Coensel (editors) en de auteurs, respectievelijk voor het geheel van het boek en de eigen auteursbijdrage.

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de bij wet bepaalde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeleenvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke, voorafgaande en schriftelijke toestemming van de auteur(s) van de betreffende bijdrage(n) of wanneer het om het geheel van het boek gaat, van de editors.

Al het mogelijke werd gedaan om de informatie in dit boek zo juist en actueel te maken als kan. Editors, auteurs of uitgever kunnen niet verantwoordelijk worden gesteld voor mogelijke nadelen die lezers door eventuele onvolkomenheden in het boek zouden ondervinden.

Gompel&Svacina bv
Uitgevers

Nationalestraat 111, B-2000 Antwerpen | info@gompel-svacina.be
Rietveldenweg 60, NL-5222 AS 's-Hertogenbosch | info@gompel-svacina.nl
www.gompel-svacina.eu

Voorwoord

De aandacht voor seksueel grensoverschrijdend gedrag, geweld en misbruik en voor de beleidsmatige reactie daarop is groter dan ooit. Het is geen toeval dat in 2022 het Belgisch seksueel strafrecht werd hervormd en de EU een nieuw wetgevingsvoorstel ter bestrijding van (seksueel) gendergeweld lanceerde. Tegen die achtergrond is het van belang de nieuwste inzichten uit onderzoek beschikbaar te maken. Dat is waar dit boek *Seksuele autonomie, normativiteit, exploitatie en deviantie* op inzet.

Het bundelt bevindingen uit een selectie van seks-gerelateerd onderzoek dat de jongste twee jaar onder mijn aansturing werd verricht aan de Faculteit Recht en Criminologie van de Universiteit Gent.

Twintig *hot topics* passeren de revue, geclusterd in vier secties. De sectie *seksuele toestemming en zelfbeschikking, scripts en normen* bestudeert en evalueert het wijzigende seksueel toestemmingsconcept in post-#MeToo-tijden, zowel in België als in andere Europese landen, biedt inzicht in de seksuele scripts van jongeren en hun percepties en attitudes i.v.m. seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksuele toestemming, onderzoekt genderstereotypen en seksueel dubbele standaarden in online contexten van sexting en niet-consensuele verspreiding van naaktbeelden, en zoomt in op de zwakke seksuele rechtspositie van personen met een geestelijke kwetsbaarheid. De sectie *seks-werk, seksuele exploitatie en mensenhandel* bestudeert de nieuwste sekswerkwetgeving in Nederland en Duitsland, twee Europese landen die al geruime tijd voor een legalisering van prostitutie kozen, en trekt daar lessen uit voor de recente Belgische decriminalisering van de exploitatie van sekswerk; ze onderzoekt i.v.m. mensenhandel of de strafwetgeving niet te breed wordt geïnterpreteerd en de slachtofferbescherming niet te smal, en verkent hoe slachtoffers evolueren naar *lovergirling*s of Nigeriaanse madams. De sectie *porno* exploreert de grondrechtelijke legitimiteit van en de publieke opinie over het strafrechtelijk verbod op extreme porno, en bestudeert (pedofiele) meningen over en doelgroepen van virtuele misbruikbeelden van kinderen vs geanimeerde volwassenpornografie. De sectie *daderbehandeling en -bejegening* onderzoekt de mogelijkheden en randvoorwaarden voor een therapeutisch gebruik van virtuele misbruikbeelden van kinderen en kinderseksrobots, gaat de impact na van zelfhulp via steungroepen op niet-pedoseksuele pedofielen, meet de welzijnsbeleving van pedoseksuelen in detentie, en biedt inzicht in publieke percepties over vrouwelijke zedendelinquenten.

Mijn nadrukkelijke appreciatie en dank gaan naar co-editors Laura Byn en Dr. Stéphanie De Coensel. Hun enthousiaste en aangehouden inzet om tal van onderzoeksmanuscripten in te korten en te redigeren, hebben dit publicatieproject mogelijk gemaakt.

Gert Vermeulen, november 2022

Inhoudsopgave

[beknopt]

DEEL 1 SEKSUELE TOESTEMMING EN ZELFBESCHIKKING, SCRIPTS EN NORMEN.....	23
Seksuele toestemming in het nieuwe seksueel strafrecht: onvolkomen, inconsistente en aarzelende progressie.....	25
<i>Gert Vermeulen</i>	
Seksuele toestemming over de grenzen heen.....	47
<i>Laura Byn</i>	
De perceptie van jongeren ten aanzien van seksuele toestemming	63
<i>Céline De Moor</i>	
Nieuwe generatie, oude normaal. De invloed van seksuele scripts op de normalisering van grensoverschrijding.....	93
<i>Laura Byn</i>	
Slachtoffer van je eigen geslacht: seksueel dubbele standaarden bij sexting.....	123
<i>Emma Geerts</i>	
Attitudes binnen de holebigemeenschap omtrent ongewenste verspreiding van naaktbeelden	151
<i>Larissa Van Puyvelde</i>	
Seksuele rechtspositie van personen met een geestelijke kwetsbaarheid	185
<i>Kyana Carpels</i>	
DEEL 2 SEKSWERK, SEKSUELE EXPLOITATIE EN MENSENHANDEL.....	217
Het Nederlandse wetsvoorstel Regulering Sekswerk	219
<i>Athina Droesbeke</i>	
Sekswerkers onder de Duitse Sekswerkersbeschermingswet.....	239
<i>Paulien De Pauw</i>	
Mensenhandelkwalificatie in de praktijk: te ruim? Een analyse van recente rechtspraak in de gerechtelijke arrondissementen West- en Oost-Vlaanderen.....	281
<i>Anse Ghesquiere</i>	
Dualisering van slachtoffers van mensenhandel en mensensmokkel?.....	309
<i>Stefanie Bracke</i>	

Daderevolutie bij slachtoffers van tienerpooiers en Nigeriaanse madams	337
<i>Halima Guelai</i>	
DEEL 3 PORNO	369
Legitimiteit van een verbod op extreme porno	371
<i>Kayleigh Versijpt</i>	
Extreme opinie of extreme porno? Exploratieve studie naar de publieke opinie omtrent (strafbaarstelling van) extreme porno	415
<i>Céline Bertin</i>	
Virtuele kinderpornografie door de lens van pedofielen	445
<i>Charlotte Mertens</i>	
Virtuele kinderpornografie vs geanimeerde volwassenenpornografie: Studie naar meningen en doelpubliek	475
<i>Renée Pattyn</i>	
DEEL 4 DADERBEHANDELING EN -BEJEGENING	507
Therapeutisch gebruik van virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots	509
<i>Alda De Corte</i>	
Impact van zelfhulp via steungroepen op niet-pedoseksuele pedofielen	539
<i>Nena Decoster</i>	
Welzijnsbeleving van pedoseksuelen in detentie	565
<i>Birgit Voet</i>	
Dubbel deviant? Publieke percepties over vrouwelijke zedendelinquenten in Vlaanderen	601
<i>Elise Ysebaert</i>	

Inhoudsopgave

[uitgebreid]

DEEL 1 | SEKSUELE TOESTEMMING EN ZELFBESCHIKKING, SCRIPTS EN NORMEN 23

Seksuele toestemming in het nieuwe seksueel strafrecht: onvolkomen, inconsistente en aarzelende progressie 25

Gert Vermeulen

1. Inleiding.....	25
1.1. Van morele orde naar zelfbeschikking i.v.m. seksuele integriteit	25
1.2. Verschuivingen binnen het seksueel toestemmingsconcept en -spectrum.....	26
2. Toestemming in het nieuwe Belgische seksueel strafrecht	30
2.1. Eindelijk een toestemmingsconcept.....	31
2.2. Potpourri aan formuleringen van het constitutioneel toestemmingselement.....	37
3. Besluit.....	42
4. Referenties	44

Seksuele toestemming over de grenzen heen 47

Laura Byn

1. Inleiding.....	47
2. Toestemming: meer dan 'ja is ja' en 'neen is neen'?.....	47
3. Methodologie.....	49
4. Resultaten	50
4.1. België: weg van neen is neen.....	50
4.2. Frankrijk: laissez-faire, laissez-passer. Neen blijft neen.	51
4.3. Nederland: wees zeker van een ja, want geen ja is neen	51
4.4. Duitsland: 'Nein heisst Nein' of niet-herkenbaar willen is neen.....	53
4.5. Spanje: 'solo sí es sí'	54
4.6. Zweden: verder dan 'yes means yes'?	56
5. Conclusie	59
6. Referenties	59

De perceptie van jongeren ten aanzien van seksuele toestemming 63

Céline De Moor

1. Inleiding.....	63
2. Wettelijk kader	65
3. Sociocultureel kader	66
4. Methodologie.....	68
4.1. <i>The Give'n'Get project</i>	68
4.2. <i>Onderzoeksmethoden</i>	68
5. Resultaten	69
5.1. <i>Monique</i>	69
5.2. <i>Sabrina</i>	72
5.3. <i>Chelsea</i>	77
5.4. <i>Kate</i>	81
6. Discussie.....	84
7. Conclusie	86
8. Referenties	87

Nieuwe generatie, oude normaal. De invloed van seksuele scripts op de normalisering van grensoverschrijding.....93

Laura Byn

1. Inleiding.....	93
2. Verkennende literatuurstudie	94
2.1. <i>What's in a name? Seksueel grensoverschrijdend gedrag</i>	94
2.2. <i>Seksuele scripttheorie</i>	95
2.3. <i>Het oude normaal? Beleving onder de loep</i>	97
2.4. <i>Rol van seksuele scripts</i>	98
3. Methodologie.....	99
3.1. <i>Onderzoeksvragen</i>	99
3.2. <i>Conceptualisering</i>	100
3.3. <i>Onderzoeksmethode</i>	101
4. Resultaten: 'Will boys be boys?'	102
4.1. <i>Thema 1: Seksuele scripts</i>	102

4.2. Thema 2: Beleving seksueel grensoverschrijdend gedrag.....	104
4.3. De rol van seksuele scripts in de beleving	108
5. Discussie.....	111
5.1. Seksuele scripts.....	111
5.2. Beleving seksueel grensoverschrijdend gedrag	112
5.3. Impact van seksuele scripts in de beleving	113
5.4. Beperkingen van het onderzoek	114
5.5. Aanbevelingen	114
6. Conclusie	115
7. Referenties	115

Slachtoffer van je eigen geslacht: seksueel dubbele standaarden bij sexting... 123

Emma Geerts

1. Inleiding.....	123
2. Theoretisch kader	124
3. Methodologie.....	125
3.1. Methodologische afbakening	125
3.2. Respondenten.....	127
4. Resultaten	131
4.1. Negatievere mening over mannen.....	132
4.2. Impact bij mannen en vrouwen	132
4.3. Ontvangen van een sext	134
4.4. De rol van vrienden.....	136
4.5. Mate van impact	136
4.6. Beledigende opmerkingen	138
4.7. Motieven.....	140
4.8. Omgevingseffecten	142
4.9. Bespreekbaarheid bij vrienden	142
4.10. Bespreekbaarheid bij ouders	143
4.11. De rol van sociale media	143
5. Discussie.....	145
6. Referenties	147

**Attitudes binnen de holebigemeenschap omtrent ongewenste verspreiding van
naaktbeelden 151**

Larissa Van Puyvelde

1. Inleiding.....	151
2. Literatuurstudie.....	152
2.1. Seksuele dubbele standaard.....	152
2.2. Traditionele SDS.....	152
2.3. SDS bij holebi's.....	154
2.4. Internationale onderzoeken.....	155
2.5. Image-based abuse.....	157
2.6. Gevolgen SDS.....	159
3. Methodologie.....	160
3.1. Onderzoeksvragen.....	160
3.2. Onderzoeksmethode.....	161
4. Resultaten.....	165
4.1. Beschrijvende statistieken.....	165
4.2. Correlaties.....	167
4.3. SDS bij holebi's.....	168
4.4. Negatieve houding t.a.v. holebi's geïnduceerd door vignetten.....	169
4.5. To blame or not? Victim blaming onder invloed van SDS.....	173
5. Discussie.....	175
5.1. Seksuele dubbele standaard: levendige realiteit?.....	175
5.2. Omgekeerde wereld bij het opwekken van negatieve emoties.....	176
5.3. SDS als katalysator van victim blaming.....	176
5.4. Beperkingen van het onderzoek.....	177
5.5. Aanbevelingen.....	177
6. Conclusie.....	178
7. Referenties.....	178

Seksuele rechtspositie van personen met een geestelijke kwetsbaarheid 185

Kyana Carpels

1. Inleiding.....	185

2.	Methodologie en afbakening	186
3.	Theoretisch luik	187
3.1.	<i>Juridisch kader: seksuele rechten</i>	187
3.2.	<i>Juridisch kader: toepassing op personen met een mentale beperking of psychiatrische stoornis</i>	189
3.3.	<i>Seksuele gezondheid, seksualiteit en seksualiteitsbeleving</i>	197
3.4.	<i>Gezondheids- en welzijnsbeleid</i>	200
4.	Empirisch luik	205
4.1.	<i>Algemene praktijkschets van het positiefrechtelijk kader</i>	206
4.2.	<i>Compliance-toets aan de set minimumstandaarden</i>	208
4.3.	<i>Tussentijds besluit</i>	211
5.	Conclusie	211
6.	Referenties	213
DEEL 2 SEKSWERK, SEKSUELE EXPLOITATIE EN MENSENHANDEL		217
Het Nederlandse wetsvoorstel Regulering Sekswerk		219
<i>Athina Droesbeke</i>		
1.	Introductie: Twee decennia Nederlands prostitutiebeleid na de opheffing van het bordeelverbod	219
2.	Kritische analyse van het wetsvoorstel	221
2.1.	<i>Vergunningsplicht</i>	222
2.2.	<i>Sanctioneringsmechanismen</i>	231
3.	Conclusie	234
4.	Referenties	235
Sekswerkers onder de Duitse Sekswerkersbeschermingswet		239
<i>Paulien De Pauw</i>		
1.	Inleiding	239
2.	Het Duits sekswerklandschap	241
2.1.	<i>Sekswerk en sekswerkers</i>	241
2.2.	<i>Duitse sekswerkmarkt</i>	242
2.3.	<i>Duitse sekswerkers</i>	244

3.	Ontwikkeling van de huidige Duitse sekswerkregelgeving.....	245
3.1.	<i>De aanloop naar de eerste Duitse prostitutiewet.....</i>	245
3.2.	<i>De wet van 2001</i>	247
3.3.	<i>De wet van 2016</i>	249
4.	De Duitse sekswerkersbeschermingswetgeving.....	249
4.1.	<i>Algemeen</i>	249
4.2.	<i>Toepassingsgebied en definities</i>	251
4.3.	<i>Voorschriften voor sekswerkers.....</i>	253
4.4.	<i>Plichten voor de exploitant van prostitutiebedrijven</i>	262
4.5.	<i>Toezicht op de prostitutiehandel en informatieplicht</i>	265
4.6.	<i>Verbodsbepalingen en sancties.....</i>	266
4.7.	<i>Persoonsgegevens.....</i>	267
4.8.	<i>Reflectie omtrent het gehanteerde sekswerkersbeleid.....</i>	269
5.	Conclusie	272
6.	Referenties	274

Mensenhandelkwalificatie in de praktijk: te ruim? Een analyse van recente rechtspraak in de gerechtelijke arrondissementen West- en Oost-Vlaanderen.....
..... 281

Anse Ghesquiere

1.	Inleiding.....	281
2.	Wetgevend kader & literatuur.....	282
2.1.	<i>Mensenhandel.....</i>	282
2.2.	<i>Kritieken in de literatuur op de Belgische mensenhandeldefinitie</i>	289
3.	Methodologie.....	290
3.1.	<i>Empirisch-juridisch onderzoek</i>	291
3.2.	<i>Onderzoeksmateriaal</i>	291
3.3.	<i>Beperkingen van het onderzoek</i>	293
4.	Onderzoeksresultaten	294
4.1.	<i>Algemene vaststellingen</i>	294
4.2.	<i>Materieel element.....</i>	295
4.3.	<i>Moreel element.....</i>	297
4.4.	<i>Verzwarende omstandigheden</i>	301

5. Conclusie	304
6. Referenties	306

Dualisering van slachtoffers van mensenhandel en mensensmokkel? 309

Stefanie Bracke

1. Inleiding.....	309
2. Theoretische achtergrond	311
2.1. Vluchteling of migrant	311
2.2. Slachtofferstatuut in België.....	312
2.3. Cijfers	316
2.4. Beleid	317
2.5. Het ideale slachtoffer	317
3. Methodologie.....	318
4. Resultaten	319
4.1. Rol van de eerstelijnsdiensten	319
4.2. Rol van de parketmagistraat.....	324
4.3. Rol van de gespecialiseerde opvangcentra	325
4.4. Rol van de Cel Kwetsbaren (DVZ)	327
4.5. Dubbel slachtofferschap	328
5. Discussie.....	328
5.1. Terugkoppeling naar de onderzoeksvragen.....	328
5.2. Implicaties van het onderzoek	332
5.3. Beperkingen van het onderzoek	332
5.4. Aanbevelingen toekomstig onderzoek	333
6. Conclusie	333
7. Referenties	333

Daderevolutie bij slachtoffers van tienerpooiers en Nigeriaanse madams 337

Halima Guelai

1. Inleiding.....	337
2. Methodologie.....	338
3. Begripsomschrijvingen	339
3.1. Abused-abuser-hypothese	339

3.2. Seksuele uitbuiting: definitie, oorzaken en gevolgen	341
3.3. Mensenhandel	342
4. Tienerpooiers	343
4.1. Begripsomschrijving & cijfergegevens	343
4.2. Profiel van een tienerpooier	343
4.3. Werkwijze	344
4.4. Slachtoffer	344
4.5. Van slachtoffer tot lovergirl	345
4.6. Besluit	348
5. Nigeriaanse madams	348
5.1. Achtergrond en oorzaken	348
5.2. Voodoo	349
5.3. Cijfergegevens	350
5.4. Netwerk	350
5.5. Taken 353	
5.6. Van slachtoffer tot madam	355
5.7. Besluit	359
6. Discussie	359
7. Conclusie	362
8. Aanbevelingen	362
9. Referenties	363
DEEL 3 PORNO	369
Legitimiteit van een verbod op extreme porno	371
<i>Kayleigh Versijpt</i>	
1. Inleiding	371
2. Wetgevend kader	372
2.1. Nationale wetgeving	372
2.2. Verenigd Koninkrijk als vergelijkingsbron	381
3. Legitimiteit van een verbod op extreme pornografie	383
3.1. Legitimiteit	383
3.2. Subsidiariteit: strafrecht als ultimum remedium	384

3.3. Legaliteit: rechtszekerheid als belangrijkste goed.....	394
3.4. Proportionaliteit: mensenrechten op de helling	399
4. Conclusie	408
5. Referenties	410

Extreme opinie of extreme porno? Exploratieve studie naar de publieke opinie omtrent (strafbaarstelling van) extreme porno..... 415

Céline Bertin

1. Inleiding.....	415
2. Extreme porno	416
2.1. Geen absoluut begrip	416
2.2. Potpourri van seksuele (deviante) praktijken.....	417
3. Strafbaarstelling: overzicht van faciliterende beginselen	419
3.1. Schadebeginsel	419
3.2. Aanstootbeginsel	420
3.3. Paternalismebeginsel.....	420
3.4. Moraliteitsbeginsel	421
4. Strafbaarstelling van het bezit van extreme porno	421
4.1. Argumenten pro strafbaarstelling.....	421
4.2. Argumenten contra strafbaarstelling	423
5. Exploratieve studie	423
5.1. Methodologie.....	423
5.2. Onderzoeksresultaten.....	424
6. Discussie en aanbevelingen	436
6.1. Interpretatie onderzoeksresultaten.....	436
6.2. Beperkingen en aanbevelingen.....	438
7. Conclusie	439
8. Referenties	440

Virtuele kinderpornografie door de lens van pedofielen 445

Charlotte Mertens

1. Inleiding.....	445
2. Theoretisch kader	447

2.1. Pedofilie.....	447
2.2. Pedoseksualiteit.....	448
2.3. (Virtuele) kinderpornografie.....	449
2.4. De link tussen (virtuele) kinderpornografie en seksueel kindermisbruik.....	451
3. Kwalitatief onderzoek naar de mening van pedofielen over virtuele kinderpornografie (in de hulpverlening)	454
3.1. Methodologie.....	454
3.2. Onderzoeksresultaten.....	454
4. Discussie.....	465
4.1. Implicaties van het onderzoek	465
4.2. Sterktes en beperkingen van het onderzoek.....	467
4.3. Toekomstig onderzoek	468
5. Conclusie	468
6. Referenties	469

Virtuele kinderpornografie vs geanimeerde volwassenenpornografie: Studie naar meningen en doelpubliek.....475

Renée Pattyn

1. Inleiding.....	475
2. Porn in all shapes and sizes	476
2.1. Virtuele kinderpornografie.....	478
3. Doelpubliek van virtuele kinderpornografie	479
3.1. Niet-realistische virtuele kinderpornografie.....	481
3.2. Realistische virtuele kinderpornografie	482
4. Methodologie.....	483
5. Resultaten	485
5.1. Samenstelling steekproef.....	485
5.2. Overlappend doelpubliek.....	486
5.3. Ook een niet-pedofiel doelpubliek?.....	489
5.4. Diverse redenen voor het gebruik van virtuele kinderpornografie	491
5.5. Meningen over virtuele kinderpornografie.....	493
6. Discussie en conclusie	498
7. Referenties	501

DEEL 4 | DADERBEHANDELING EN -BEJEGENING..... 507

Therapeutisch gebruik van virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots 509

Alda De Corte

1. Inleiding.....	509
2. Methodologie.....	509
3. Begripsomschrijvingen.....	510
3.1. Virtuele kinderpornografie.....	510
3.2. Kinderseksrobots.....	510
3.3. Therapeutische verbodsexceptie.....	510
4. Juridische haalbaarheid.....	510
4.1. Virtuele kinderpornografie.....	511
4.2. Kinderseksrobots.....	511
4.3. Principe van wederrechtelijkheid.....	512
5. Invulling potentieel juridisch kader.....	512
5.1. Invulling therapeutische behandeling: RNR en GLM.....	512
5.2. Primaire en secundaire preventie.....	513
5.3. Behandelingskader virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots.....	514
5.4. Juridische omkadering.....	515
5.5. Anonimiseren van de behandeling.....	523
5.6. Aangifteplicht versus vertrouwen.....	526
5.7. Centraal register.....	530
6. Conclusie.....	532
7. Referenties.....	533

Impact van zelfhulp via steungroepen op niet-pedoseksuele pedofielen 539

Nena Decoster

1. Inleiding.....	539
2. Niet-plegende pedofielen, pedoseksualiteit en online steungroepen.....	540
2.1. Pedofilie en pedoseksualiteit.....	540
2.2. Niet-plegende pedofielen.....	540
2.3. Steungroepen voor niet-plegende pedofielen.....	542

3. Virtuele etnografie: kwalitatieve inhoudsanalyse van online peer support gemeenschappen voor niet-plegende pedofielen	544
3.1. <i>Methodologie</i>	544
3.2. <i>Resultaten</i>	545
4. Discussie.....	553
5. Conclusie	559
6. Referenties	562

Welzijnsbeleving van pedoseksuelen in detentie 565

Birgit Voet

1. Inleiding.....	565
2. Theoretisch kader	566
2.1. <i>Terminologische afbakening</i>	566
2.2. <i>Pedoseksuele delinquentie</i>	568
2.3. <i>Welzijnsbeleving</i>	570
3. Methodologie.....	572
4. Empirisch luik.....	573
4.1. <i>Resultaten vragenlijst</i>	573
4.2. <i>Resultaten diepte-interviews</i>	581
5. Discussie.....	591
5.1. <i>Dagbesteding</i>	591
5.2. <i>Detentieklimaat</i>	591
5.3. <i>Bejegening door en ervaringen met het personeel</i>	592
5.4. <i>Contact met medege-detineerden</i>	593
5.5. <i>Subjectief welzijn</i>	594
5.6. <i>Beperkingen en aanbevelingen</i>	595
5.7. <i>Conclusie</i>	595
6. Referenties	596

Dubbel deviant? Publieke percepties over vrouwelijke zedendelinquenten in Vlaanderen 601

Elise Ysebaert

1. Inleiding.....	601

2.	Verkennde literatuurstudie	602
2.1.	<i>Zedendelinquentie</i>	602
2.2.	<i>Publieke percepties</i>	603
2.3.	<i>Publieke percepties over vrouwelijke zedendelinquenten</i>	603
2.4.	<i>Nood aan onderzoek</i>	607
3.	Methodologie	608
3.1.	<i>Online survey</i>	608
3.2.	<i>Meetinstrumenten</i>	609
3.3.	<i>Dataverzameling</i>	611
3.4.	<i>Dataverwerking- en analyse</i>	611
3.5.	<i>Betrouwbaarheid</i>	612
4.	Resultaten	612
4.1.	<i>Achtergrondkenmerken</i>	612
4.2.	<i>Persoonlijke ervaringen</i>	613
4.3.	<i>Bespreking ATS-21</i>	614
4.4.	<i>Factoranalyse</i>	616
4.5.	<i>Beperkingen</i>	619
5.	Discussie en conclusie	620
6.	Referenties	622

DEEL 1

SEKSUELE TOESTEMMING EN ZELFBESCHIKKING, SCRIPTS EN NORMEN

Seksuele toestemming in het nieuwe seksueel strafrecht: onvolkomen, inconsistente en aarzelende progressie

Gert Vermeulen¹

Abstract

The new Belgian criminal law on sexual offences has shifted away from moral order, in favour of the concept of self-determination regarding sexual integrity. The concomitant decision to introduce a single affirmative consent definition in respect to several punishable sexual acts, irrespective of whether they involve penetration, in which consent must be freely given and revocable and cannot be derived from mere passivity of the victim, is a significant step forward. Even better would have been to introduce an overarching notion of consent for the entirety of sexual offences, according to which sexual consent must have also been prior, informed, unambiguous and specific. Despite the new definition, the renewed sexual offending legislation lacks coherence as regards consent issues. The phrasing of the consent-related constituent element in the various sexual offences is highly variable and at times insufficiently reflects the new consent notion. Hence, the core offences – violation of sexual integrity and rape – remain within the sphere of acting against the will of a victim, while it should have sufficed that, without shifting the burden of proof, there is no indication that the victim has given affirmative consent, not even implicitly or non-verbally.

1. Inleiding

1.1. Van morele orde naar zelfbeschikking i.v.m. seksuele integriteit

Sinds 1 juni 2022, datum waarop de Wet van 21 maart 2022 houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht² in werking is getreden, beschikt België over een – langverwacht – vernieuwd seksueel strafrecht.

De structuurwijzigingen die het nieuwe seksueel strafrecht in Boek 2 van het Strafwetboek heeft doorgevoerd, zijn semantisch revolutionair. Het seksueel strafrecht is immers formeel uit de sfeer van de morele orde gehaald. De vroegere hoofdstukken inzake 'Voyeurisme, niet-consensuele verspreiding van seksueel getinte beelden en opnames, aanranding van de eerbaarheid en verkrachting' (Hoofdstuk V), 'Bederf van de jeugd en prostitutie' (Hoofdstuk VI) en 'Openbare schennis van de goede zeden' (Hoofdstuk VII) zijn namelijk geschrapt uit de vroegere titel VII inzake 'Misdaden en wanbedrijven *tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid*' [eigen cursivering]. De corresponderende bepalingen ervan zijn niet alleen (soms ingrijpend) herzien, maar ook resoluut ondergebracht in Titel VIII inzake 'Misdaden en wanbedrijven *tegen personen*'

¹ Gewoon hoogleraar (seksueel) strafrecht en directeur *Institute for International Research on Criminal Policy* (IRCP), Universiteit Gent. Uitdrukkelijke dank aan Laura Byn, aspirant-FWO (IRCP, Universiteit Gent), voor haar rol in de voorbereidende analyse voor deze bijdrage.

² BS 30 maart 2022.

[eigen cursivering], gespreid over de nieuwe Hoofdstukken I/1, getiteld 'Misdrijven tegen de seksuele integriteit, het seksuele zelfbeschikkingsrecht en de goede zeden', en IIbis/1, getiteld 'Misbruik van prostitutie'.

In dat laatste Hoofdstuk IIbis/1 van Titel VIII figureren een aantal reststrafbaarstellingen inzake zogenaamd 'misbruik van prostitutie', waaronder vallen: niet-toegelaten vormen van pooierschap of reclame, en openbaar aanzetten tot prostitutie. Voor het overige is met het nieuwe seksueel strafrecht de economische exploitatie van volwassenprostitutie eindelijk gedecriminaliseerd. Het versleten, op morele gronden gebaseerde, abolitionisme is daarmee goeddeels op de schop. Die wetgevingskeuze sluit aan bij de realiteit dat sekswerk in België vandaag dominant een *agency*-gedreven keuze is (Vermeulen, 2018). Zelfbeschikking i.v.m. seksuele integriteit krijgt hiermee voor sekswerkers (wiens eigen prostitutieactiviteit op zich weliswaar al niet strafbaar was) eindelijk ook een economisch verlengstuk: ze kunnen opereren in een landschap waar ook de *bona fide*-marktactoren waar ze mee samenwerken niet langer strafbaar zijn (zogenaamde 'misbruikvormen' niet te na gesproken).

Eenzelfde keuze voor zelfbeschikking i.v.m. seksuele integriteit ligt in belangrijke mate ten grondslag aan het nieuwe Hoofdstuk I/1 van Titel VIII, getiteld 'Misdrijven tegen de seksuele integriteit, het seksuele zelfbeschikkingsrecht en de goede zeden', waarop deze bijdrage vooral inzoomt. Het nieuwe hoofdstuk telt vier Afdelingen: 'I. Aantasting van de seksuele integriteit, voyeurisme, niet-consensuele verspreiding van seksueel getinte inhoud en verkrachting', 'II. Seksuele uitbuiting van minderjarigen', 'III. Openbare zedenschennis' en 'IV. Gemeenschappelijke bepalingen'. Tegelijk is meteen helder dat de 'goede zeden', ook al zijn misdrijven ertegen nu ingedeeld bij de misdrijven tegen personen (*supra*), blijvend (mee) een criminaliseringsgrondslag uitmaken, ten koste van of naast het individueel recht op seksuele zelfbeschikking. Dat is met name het geval (*infra*) waar het minderjarigen betreft, of openbare zedenschennis (dat weliswaar beperkt is tot exhibitionisme en het vervaardigen of verspreiden van inhoud van extreem pornografische of gewelddadige aard).

Die spreidstand nodigt uit tot nadere analyse en reflectie i.v.m. de vraag of het seksueel zelfbeschikkingsrecht en het daarop geënte seksueel toestemmingsconcept dat de wetgever naar voren schuift, wel (voldoende) resoluut en consequent het nieuwe seksueel strafrecht vormgeven en schragen. In dat verband rijst ook de vraag naar hoe de wetgevingskeuzes i.v.m. toestemming in het nieuwe Belgische seksueel strafrecht moeten worden gezien in het toestemmingsspectrum van 'neen is neen' (*no means no*) tot 'ja is ja' (*yes means yes*), en of ze, mede vanuit die optiek gezien, adequaat en toereikend zijn en (voldoende) consistentie vertonen.

1.2. Verschuivingen binnen het seksueel toestemmingsconcept en -spectrum

Toestemmingskwesaties bij seksuele interacties zijn niet zwart-wit, maar complex, zowel conceptueel als op feitelijk vlak. Mede gevolg daaraan zijn ook bewijsdiscussies legio. Die beperken zich overigens niet tot heterostereotiepe '*he said, she said*'-situaties. Bewijsdiscussies zullen we trouwens nooit vermijden, en dat is ook goed: ze zijn inherent aan tegensprekelijkheid en het recht op verdediging. Niettemin worden ze vereenvoudigd en kunnen ze zinvoller en met meer precisie worden gevoerd wanneer de con-

ceptuele kwaliteitseisen voor geldige seksuele toestemming voldoende duidelijk worden gedefinieerd en de constitutieve rol van toestemming (of van niet-toestemming, of van de aan- of afwezigheid van een van beide) in seksuele misdrijfomschrijvingen helder (en eenduidig) is.

De #MeToo-beweging heeft niet alleen de merite het maatschappelijk en politiek debat over seksueel grensoverschrijdend gedrag op scherp te hebben gesteld. Ze heeft ook de urgentie onderstreept van een vernieuwd toestemmingsdebat. Diverse (Westerse) landen sleutelden sindsdien aan het seksueel toestemmingsconcept en seksueel strafrecht. De aanleiding daarvoor was overigens – althans op Europees niveau – ruimer, en daartoe ook van voor de #MeToo-beweging.

Sommige Europese landen voldeden immers nog niet aan de standaard die het Europees Hof voor de Rechten van de Mens al in 2003 in *M.C. tegen Bulgarije* had naar voor geschoven,³ inhoudend dat alle niet-consensuele seksuele handelingen strafbaar moeten worden gesteld, en dat er geen fysiek verweer vanwege een deelnemende partij vereist is opdat seksuele handelingen als niet-consensueel zouden gelden. De Raad van Europa verankerde dit in 2011 ook in het Verdrag van Istanboel inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld (CETS 210). Art. 36 (dat handelt over seksueel geweld, waaronder verkrachting) schrijft voor dat opzettelijke, niet-consensuele seksuele handelingen (in het Engels: “*non-consensual*”) dienen strafbaar gesteld te worden. In het Nederlands (zowel in de officieuze vertaling door de Raad van Europa⁴ als in de authentieke versie in het Belgisch Staatsblad⁵ (België ratificeerde het Verdrag in 2016)) wordt *non-consensual* vertaald als “zonder wederzijds goedvinden” [eigen cursivering]. Die woordkeuze drukt niet alleen de vereiste wederzijdsheid voor toelaatbaar seksueel handelen adequaat uit (zonder de toestemming van beide (of alle) betrokkenen moet het worden strafbaar gesteld),⁶ maar vermijdt bovendien de interpretatieve ambiguïteit die kleeft aan het gebruik van de notie ‘niet-consensueel’. Daarvan wordt immers vaak geoordeeld dat ze vereist dat een van de betrokkenen *niet* in de seksuele gedragingen toestemt,⁷ terwijl art. 36 van het Verdrag van Istanboel strafbaarstelling vergt zodra deze worden gesteld *zonder* toestemming (of ‘goedvinden’) van een van de betrokkenen. In de Belgische rechtsleer lijkt een discussie over het verschil tussen ‘niet-toestemming’ (‘non-consent’) en ‘zonder toestemming’ (‘without consent’) alvast niet eerder ten gronde te zijn gevoerd. Niet zelden worden beide noties

³ EHRM 4 december 2003, nr. 39272/98, M.C./Bulgarije.

⁴ Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld van 11 mei 2011, <https://rm.coe.int/1680462530>.

⁵ Wet 1 maart 2016 houdende instemming met het Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld van 11 mei 2011, *BS* 9 juni 2016.

⁶ Ook tijdens de hoorzittingen over het wetsontwerp seksueel strafrecht (*Parl.St.* Kamer 2021-2022, nr. 2141/006, 297) werd door een enkele spreker al geopperd de bewoordingen “niet-consensuele seksuele handelingen” te vervangen door “seksuele handelingen zonder toestemming”, omdat het bij een “niet-consensuele seksuele handeling” niet zozeer zou gaan om een ontstentenis van toestemming, maar veeleer om een ontstentenis van consensus.

⁷ Zie o.m. Stevens (2002, p. 572), die ook in haar haar toenmalige visie op een ‘nieuw’ strafrechtelijk kader inzake menselijke seksualiteitsbeleving bepleitte dat de strafwaardigheid van gedragingen in dat verband moet afgemeten worden aan de principes van consensualisme en non-consensualisme, waarbij gedragingen alleen in dat laatste geval strafwaardig zouden zijn, zijnde “wanneer minstens één van de betrokkenen er *niet* of niet geldig mee toestemt” [eigen cursivering].

zelfs door elkaar gebruikt, of zonder discussie of verdere overwegingen beschouwd als betekenen ze hetzelfde. Dat is overigens in de (Belgische) rechtspraak niet anders. Deze bijdrage maakt wel een bewust onderscheid tussen beide. Ook in andere rechtstakken gebeurt dat, en zelfs erg principieel: in het privacyrecht bijvoorbeeld is er sinds de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) niet langer alleen maar een gebrek aan geldige toestemming in geval van een *opt-out*, maar kan een persoonsgegevensverwerking niet op de toestemmingsgrondslag van art. 6.1, onder a), AVG worden gebaseerd zonder dat er sprake is van een actieve *opt-in*.⁸ In vergelijkbare zin is volgens het Verdrag van Istanboel voor strafbaarheid van opzettelijke seksuele handelingen niet vereist dat een van de betrokkenen er *niet* in toestemt, maar volstaat het loutere feit dat de vrije toestemming van een van de betrokkenen niet voorhanden is. De memorie van toelichting laat daar geen twijfel⁹ over bestaan: “[...] *Parties to the Convention are required to provide for criminal legislation which encompasses the notion of lack of freely given consent to any of the sexual acts listed [...]*”¹⁰ [eigen decursivering]. Over de specifieke bewoordingen van de strafbepalingen mogen de implementerende verdragspartijen volgens de memorie verder vrij oordelen. Wel schrijft art. 36.2 minimumeisen voor om te kunnen gewagen van vrije toestemming: deze “dient vrijwillig te zijn gegeven en voort te vloeien uit de vrije wil van de betrokken persoon”, wat “wordt vastgesteld in het licht van de omstandigheden”. I.v.m. de factoren die vrije toestemming uitsluiten of eraan in de weg staan, bepaalt het Verdrag niets: ook daar vermeldt de memorie van toelichting dat het staten vrijstaat er keuzes over te maken.

Waar *M.C. tegen Bulgarije* helder maakte dat strafwetgevingen die seksuele handelingen slechts strafbaar maken ingeval van fysiek verweer of andere uitingen van verzet de Europese toets niet langer doorstaan, lijkt uit het Verdrag van Istanboel te kunnen worden afgeleid dat ook de vereiste van een weigering of *niet*-toestemming niet langer aanvaardbaar is. Daaruit vloeit voort dat verdragspartijen ook niet langer kunnen kiezen voor een ‘neen is neen’-beleid (waarbij een ‘neen’ of ‘niet-ja’ vereist is opdat de seksuele interactie verboden zou zijn).

Het aankomende EU-beleid bevestigt dat nog eens uitdrukkelijk, althans voor verkrachting (van vrouwen). In maart 2022 stelde de Europese Commissie een Richtlijn voor ter bestrijding van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld.¹¹ Die moet het EU-*acquis* en de nationale wetgeving van de lidstaten aanvullen op de door het Verdrag van Istanboel bestreken gebieden, maar zet bijkomend in op cybergeweld tegen vrouwen. Wat verkrachting betreft (art. 5), hanteert het voorstel weliswaar de ambigue notie ‘niet-consensuele’ handeling (*supra*), maar maakt het tegelijk glashelder dat de lidstaten daarvoor “een handeling die wordt gesteld *zonder* de vrijwillige instemming van de vrouw” moeten verstaan [eigen cursivering]. De EU wil overigens de marge van de nationale

⁸ Waarbij de bewijsplicht i.v.m. het voorhanden zijn van een *opt-in* zelfs bij de verwerkingsverantwoordelijke ligt (art. 7 AVG). Het Verdrag van Istanboel daarentegen verschuift geen zins de bewijslast naar de verdachte, en terecht niet (*infra*).

⁹ Zie nochtans bijv. Brodowski (2017, p. 20), die, wellicht zonder de memorie te hebben geconsulteerd, uit ‘*non-consensual*’ in de Engelstalige tekst van het Verdrag afleidt “that there was some form of (explicit or implicit) *disagreement*”. Dat illustreert de ambiguïteit van de notie ‘niet-consensueel’, als ze niet verder verduidelijkt wordt.

¹⁰ Verklarend rapport bij het Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld van 11 mei 2011, nr. 193, <https://rm.coe.int/1680a48903>.

¹¹ Voorstel voor een Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad ter bestrijding van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld van 8 maart 2022, COM/2022/105.

wetgever verder beperken dan het Verdrag van Istanboel, door vast te leggen dat bepaalde omstandigheden of factoren per definitie een vrijwillige instemming uitsluiten. Zo moeten de lidstaten een penetratieve seksuele handeling evenzeer als ‘niet-consensueel’ bestempelen “wanneer de vrouw wegens haar lichamelijke of geestelijke gesteldheid niet uit vrije wil kan beslissen, waardoor haar onvermogen om uit vrije wil te beslissen wordt misbruikt, zoals in een toestand van bewusteloosheid, intoxicatie, slaap, ziekte, lichamelijk letsel of handicap”. Aanvullend bepaalt de aankomende Richtlijn in art. 5 ook dat “[d]e instemming [...] op elk moment tijdens de handeling [kan] worden ingetrokken”, en dat “[h]et ontbreken van instemming [...] niet [kan] worden weerlegd door het loutere feit dat de vrouw zwijgt of zich niet verbaal of fysiek verzet, noch door haar seksueel gedrag in het verleden”. Daarmee zet de EU een decisieve stap naar een toestemmingsconcept gebaseerd op zogenaamde *affirmative consent* (hierna: affirmatieve toestemming), waarbij seksuele handelingen vergen dat alle betrokkenen er wederzijds bevestigend (verbaal of non-verbaal), vrijwillig en bewust in toestemmen, en daartoe voldoende bekwaam zijn, waarbij ze die toestemming ook op elk moment kunnen intrekken en de toestemming geenszins kan worden afgeleid uit een louter stilzwijgen of uit de afwezigheid van verzet (Leary, 2016: 8).¹² Opmerkelijk is verder ook de keuze van de EU om consequent de term ‘instemming’ te gebruiken in plaats van ‘toestemming’. Of hoe het Nederlands meer schakeringen toelaat dan het Engelse ‘consent’. We hadden eerder al de variant ‘goedvinden’ in het Verdrag van Istanboel. Wat ook de term is die wordt gehanteerd, zeker blijft wel dat het loutere ‘ontbreken’ (van instemming, goedvinden of toestemming) volstaat, en er allerm minst een weigering of verbale dan wel non-verbale uiting van niet-instemming vereist is opdat feiten als verkrachting zouden kwalificeren. ‘Neen is neen’ is meer dan ooit uitgesloten. De EU kiest voor een affirmatief toestemmingsconcept.

Dat daarom voor een strikte ‘ja is ja’-norm zou moeten worden gekozen (Decker & Baroni, 2011; Kuyman, 2016), zoals inzonderheid sinds #MeToo vaak wordt bepleit, is evenwel (te) kort door de bocht. Dat zou inhouden dat seksueel handelen slechts dan toelaatbaar is (en dus geen misdrijf uitmaakt) op voorwaarde dat (wederzijds) een affirmatieve toestemming is gegeven en verkregen. De stroming wil het *entitlement* op seksuele handelingen aanklagen, waarbij niet-toestemming het standaarduitgangspunt wordt (Alabi, 2019). De focus komt daarmee te liggen op het gedrag van de verdachte/eventuele dader i.p.v. op dat van de klager/het eventuele slachtoffer. Radicaal doorgetrokken in het strafprocesrecht, zou de verdachte/beklaagde moeten geloofwaardig maken (Little, 2005) en bewijs leveren dat een geldige toestemming is verkregen voor de seksuele handeling(en) in kwestie. Ook voor het OM zou dat de grens duidelijker kunnen maken (Diehl, 2015). Zelfs dan kunnen echter geen ‘*he said, she said*’-discussies worden vermeden, zeker niet wanneer de geclaimde toestemming enkel

¹² “Affirmative consent has four main components. First, it means that all people engaging in sexual acts must obtain an affirmative, conscious, and voluntary agreement in words or actions by all parties to engage in sexual activity. Second, this standard must not be met by silence, a lack of protest, or a previous dating or sexual relationship. Third, it is also not met if the person is unconscious, asleep, incapacitated, or otherwise unable to consent. Fourth, consent can be withdrawn at any time. By utilizing this definition and these four components, parties engaged in sexual conduct have a clearer understanding of what is required of them. The definition contains the important aspects of affirmative mutuality, voluntariness, consciousness, and an ability to withdraw.”

mondeling of zelfs non-verbaal¹³ zou zijn gegeven. Schriftelijke toestemmingen zijn helemaal irrealistisch, en dodelijk voor de spontaneïteit in gezonde, consensuele seksuele interacties. Het ge-experimenteer met toestemmingsapps heeft ook de zwaktes ervan blootgelegd, en het contraproductief karakter ervan aangetoond (Danaher, 2018). Ze worden vaak alleen ter procedurele bescherming gehanteerd, capteren de gezondheids- of geestestoestand en feitelijke context (druk, intoxicatie, etc.) niet of onvoldoende, en registreren doorgaans een loutere momentopname; ze blinderen daarmee een latere niet-toestemming of intrekking van de initiële toestemming (bijv. wanneer de seksuele interactie evolueert naar andere dan de initiële seksuele handelingen). Enigszins verrassend misschien, wordt ook vanuit gematigd-feministische hoek gewaarschuwd voor de contraproductieve effecten van een 'ja is ja'-optie. Ze riskeert immers traditionele heteroseksuele scripts van vrouwelijke weerloze passiviteit en responsiviteit en agressief mannelijk initiatief te herbevestigen, en dreigt daarmee sociale rolpatronen van vrouwelijke hulpeloosheid en mannelijke verantwoordelijkheid verder in de hand te werken. Seks lijkt dan (nog steeds, of opnieuw) een gegeven dat vrouwen per definitie overkomt, terwijl net uit het inzetten op een egalitaire, niet-traditionele cultuur en dito seksuele scripts een vermindering van seksuele delicten te verwachten valt. Het versterken (en in de wetgeving inbedden) van een protectionistische visie riskeert zo op termijn het omgekeerde effect te sorteren (Halley, 2016).

Spijts de internationale trend naar een model waarin affirmatieve toestemming centraal staat, kan een 'ja' ook nooit zomaar 'ja' zijn. Zo simpel liggen de zaken niet. Zoals hiervoor al bleek, moeten voor een geldige 'ja' strikte kwaliteitseisen worden gehanteerd en tal van contextelementen in rekening gebracht.

2. Toestemming in het nieuwe Belgische seksueel strafrecht

Het vernieuwd seksueel strafrecht doet een oprechte (maar niettemin onvolkomen) poging om een overkoepelend en affirmatief toestemmingsconcept gestalte te geven in het seksueel strafrecht. Desondanks blijken de Hoofdstukken I/1 (Misdrijven tegen de seksuele integriteit, het seksuele zelfbeschikkingsrecht en de goede zeden) en zelfs IIIbis/1 (Misbruik van prostitutie) van Titel VIII van Boek 2 een ratjetoe wat de constitutieve rol aangaat van toestemming (of van niet-toestemming, of van de aan- of afwezigheid van een van beide) in de seksuele misdrijfomschrijvingen die erin zijn vervat. Met name voor verkrachting en het nieuwe 'aantasting van de seksuele integriteit' blijft die rol bovendien erg klassiek, terwijl de conceptuele inzet op affirmatieve toestemming net in de omschrijving van die misdrijven een duidelijk(er) verlengstuk had kunnen (en moeten) krijgen.

¹³ Dierickx (2006, p. 453) schetst de moeilijkheid als volgt: "Dat voor een geldige 'toestemming' een veruitwendiging nodig is van de ingesteldheid van de persoon ten aanzien van wie de gedraging wordt gesteld, zou wanneer het moeilijk of ondoenbaar is bepaalde gedraging aan te duiden die als een non-verbale veruitwendiging kan worden aanzien, de idee kunnen voeden dat de 'toestemming' een juridische constructie is, die niet aan elke levensfeitelijkheid recht kan doen. Ze houdt het erop dat in dergelijk geval de strafrechter uit de gehele feitelijke handelingscontext en feitenconstellatie de veruitwendiging van de ingesteldheid bewijsrechtelijk adequaat kan vaststellen."

2.1. Eindelijk een toestemmingsconcept

2.1.1. *Goedbedoelde poging, niet goed genoeg*

Een van de vernieuwingen t.a.v. het opgeheven Hoofdstuk V van Boek 2, is dat de vervangende Afdeling I van Hoofdstuk I/1 de vier basismisdrijven die erin zijn vervat als ‘niet-consensuele seksuele handelingen’ benoemt. Het gaat om: aantasting van de seksuele integriteit (dat het vroegere ‘aanranding van de eerbaarheid’ vervangt), voyeurisme en niet-consensuele verspreiding van seksueel getinte inhoud (die nu, anders dan voorheen, in afzonderlijke artikelen worden behandeld), en verkrachting. De notie ‘niet-consensuele seksuele handelingen’ wordt niet autonoom gedefinieerd, en het is zelfs enkel uit de basismisdrijfomschrijving van het nieuwe ‘aantasting van de seksuele integriteit’ dat expliciet blijkt dat het om een ‘seksuele handeling’ gaat; voor de andere drie valt dat alleen impliciet af te leiden uit het feit dat ze in verzwaarde vorm als zodanig worden betiteld.

Dat helpt evident niet voor een goed begrip. Ook andere misdrijven in de sfeer van het (vernieuwde) seksueel strafrecht zouden immers met gemak als ‘seksuele handelingen’ kunnen worden beschouwd, zoals bijv. het verkrijgen van de prostitutie van minderjarigen, of exhibitionisme. Kennelijk is dat niet de bedoeling. Een groter probleem vormt het begrip ‘niet-consensuele’ in de koepelnotie ‘niet-consensuele seksuele handelingen’. Dat begrip (waarvan eerder al het ambigu karakter op definitievlak werd aange-stipt) krijgt immers géén definitie mee, en schept danig verwarring omdat slechts één van de vier basismisdrijven onder de koepelnotie uitdrukkelijk als ‘niet-consensueel’ wordt aangemerkt: de ‘niet-consensuele’ verspreiding van seksueel getinte inhoud (art. 417/9 Sw.). Daarvan is met name sprake als visuele of geluidsinhoud wordt getoond, toegankelijk gemaakt of verspreid van een ontblote persoon of een persoon die een expliciete seksuele daad stelt *zonder diens toestemming of buiten diens medeweten*, ook al heeft die persoon ingestemd met het maken ervan. Wie dacht dat de notie ‘niet-consensueel’ dus specifiek bovenstaande invulling zou meekrijgen, is eraan voor de moeite. De formulering van het constitutief toestemmingselement in de omschrijving van het basismisdrijf voyeurisme (art. 417/8) Sw.) is immers gelijklopend: ‘zonder de toestemming van die persoon of buiten zijn medeweten’. Dat was natuurlijk ook al zo toen beide basismisdrijven nog samen werden behandeld in oud art. 371/1 Sw., maar leverde toen geen problemen op. Er was toen immers geen sprake van een nieuwe koepelnotie ‘niet-consensuele seksuele handelingen’ die de vier genoemde basismisdrijven omspant, noch van een nieuw, op die vier misdrijven toepasselijk ‘toestemmingsconcept’, gedefinieerd in art. 417/5. Sw., vervat in de nieuwe Onderafdeling I, getiteld ‘Toestemming met betrekking tot seksueel zelfbeschikkingsrecht’. Het is precies de koppeling tussen dat nieuwe ‘overkoepelende’ toestemmingsconcept en de vier zogenaamde ‘niet-consensuele seksuele handelingen’ die voor extra ruis zorgt. Ook al delen de vier misdrijven eenzelfde toestemmingsconcept, onder de overkoepelende noemer ‘niet-consensueel’ gaan uiteenlopende formuleringen schuil van het constitutief toestemmingselement: voor niet-consensuele verspreiding van seksueel getinte inhoud en voyeurisme volstaat dat er geen (affirmatieve) toestemming is gegeven, terwijl voor aantasting van de seksuele integriteit en verkrachting een *niet-toestemming* vereist is (*infra*, onder 2.2.4 en 2.2.5).

Alvorens daar dieper op in te gaan, moet ook nog worden aangestipt dat het begrip ‘seksuele daad’ (in de basismisdrijven ‘voyeurisme’ en ‘niet-consensuele verspreiding van seksueel getinte inhoud’) evenmin wordt gedefinieerd. Ook hier gaat het weliswaar om een term die voor beide misdrijven al figureerde in oud art. 371/1 Sw., en toen geen noemenswaardige interpretatieproblemen opleverde. Nu rijst evenwel de vraag naar de conceptuele of definitionele relatie t.a.v. het nieuwe concept ‘seksuele *handeling*’. De wetgever klaart dat niet uit.

Het goede nieuws is dat er met art. 417/5. Sw. een oprechte poging is gedaan om een overkoepelende toestemmingsstandaard in het seksueel strafrecht gestalte te geven. Daarmee komt toestemming (of niet-toestemming, of aan- of afwezigheid van een van beide) centraal te staan in de omschrijving van de vier basismisdrijven die als niet-consensuele seksuele handelingen in Afdeling I van Hoofdstuk I/1 zijn opgenomen. Dat was voor de hervorming van het seksueel strafrecht maar voor drie van de betreffende misdrijven het geval: voor voyeurisme en niet-consensuele verspreiding van seksuele beelden en opnames (*supra*: “zonder [...] toestemming [...] of buiten [...] medeweten”), en voor verkrachting (“die daar niet in toestemt”) (oud art. 375 Sw.; art. 417/11 Sw.). Met het nieuwe seksueel strafrecht is er eindelijk ook op wetgevingsniveau in geval van niet-toestemming sprake van het nieuwe misdrijf ‘aantasting van de seksuele integriteit’ (art. 417/7 Sw.), dat in de plaats is gekomen van het vroegere ‘aanranding van de eerbaarheid’ (oude artt. 372-374 Sw.). Dat laatste ging nog uit van collectieve moraliteit i.p.v. van zelfbeschikking over seksuele integriteit, en reflecteerde zelfs nog geen ‘neen is neen’-standaard. De rechtspraak was weliswaar – gelukkig – al fel geëvolueerd: via een ruime interpretatie van de termen in de misdrijfomschrijving kon nagenoeg elke door het slachtoffer ongewenste of ongewilde aantasting van de seksuele integriteit reeds onder de noemer ‘aanranding van de eerbaarheid’ worden gebracht (Dierickx, 2016: randnummer 24). Volgens de wettekst zelf evenwel was er, tenzij het minderjarigen beneden de zestien of personen in een gezags- of afhankelijkheidspositie betrof, nog steeds slechts sprake van aanranding van de eerbaarheid in geval van “geweld, dwang, bedreiging, verrassing of list, of [...] een onvolwaardigheid of een lichamelijk of geestelijk gebrek van het slachtoffer”. Deze historisch positieve wending komt niets te vroeg natuurlijk. *M.C. tegen Bulgarije* dateert al van 2003,¹⁴ en België is sinds 2016 ook gebonden door het Verdrag van Istanboel. Beide vereisen strafbaarstelling van *alle* opzettelijke ‘niet-consensuele’ seksuele handelingen (*supra*). Het kwam ons land terecht op veel kritiek te staan, inclusief van de *European Womens’ Lobby*.¹⁵

Ook positief aan het nieuwe seksueel strafrecht is dat het de interpretatie van toestemmingsgerelateerde constitutieve elementen in de omschrijvingen van de vier hiervoor genoemde strafbare ‘niet-consensuele seksuele handelingen’ op wetgevingsniveau verheldert via een toestemmingsconcept waarvoor uitdrukkelijk zekere kwaliteitseisen gelden. Voorheen bood alleen voor verkrachting oud art. 375 Sw. in de wet zelf enig

¹⁴ Zie ook eerder al: Aanbev.Com.Min. Rec(2002)5 inzake de bescherming van vrouwen tegen geweld van 30 april 2002, nr. 35. Zie ook Stevens (2005: 305) i.v.m. het belang van een wetswijziging inzake aanranding van de eerbaarheid na *M.C. tegen Bulgarije*: “Er bestaat [...] onduidelijkheid of *elke* situatie waarin een geldige toestemming ontbreekt het misdrijf aanranding van de eerbaarheid kan opleveren. In het licht van het besproken arrest is hier een ingrijpen van de wetgever aangewezen”.

¹⁵ European Women’s Lobby, *EWL Barometer on Rape in the EU 2013*, https://www.womenlobby.org/IMG/pdf/ewl_barometre_final_11092013.pdf, 16.

houvast, door te bepalen dat er geen toestemming was “wanneer de daad [was] opgedrongen door middel van geweld, dwang, bedreiging, verrassing of list of mogelijk [was] gemaakt door een onvolwaardigheid of een lichamelijk of een geestelijk gebrek van het slachtoffer”. Volgens – het breder toepasselijke – art. 417/5 Sw., eerste lid, veronderstelt de toestemming nu ook op wetgevingsniveau “dat deze uit vrije wil is gegeven. Dit wordt beoordeeld in het licht van de omstandigheden van de zaak. De toestemming kan niet worden afgeleid uit de loutere ontstentenis van verweer van het slachtoffer. De toestemming kan worden ingetrokken op elk ogenblik voor of tijdens de seksuele handeling.” Met de eis dat de toestemming ‘uit vrije wil gegeven’ moet zijn, haken we uiteindelijk ook op wetgevingsniveau formeel aan bij de vereiste van ‘*freely given consent*’ van het Verdrag van Istanboel. Verder kan het gebrek aan verweer weliswaar nog een feitelijk element blijven bij het beoordelen van de niet-toestemming, maar de wetgever heeft wel voorgoed komaf gemaakt met pijnlijke redeneringen waarbij uit het loutere gebrek aan verweer soms niettemin nog toestemming werd afgeleid.¹⁶ Door dat laatste uitdrukkelijk af te wijzen, wordt vooruitgelopen op een expliciete eis van de aankomende EU-Richtlijn ter bestrijding van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld (*supra*). Niet alleen is verweer immers vaak psychologisch (angst, blokkage) of neurologisch (tonische immobiliteit) onmogelijk, het is met het oog op het vermijden van verwondingen ook een bepaald slecht idee. Ook met de kwaliteitseis dat de toestemming ‘intrekbaar’ moet zijn, zit de wetgever op de lijn van de aankomende EU-Richtlijn.

In het tweede, derde en vierde lid bepaalt art. 417/5 Sw. axiomatisch dat er in bepaalde situaties geen sprake kan zijn van toestemming. Dat dit o.m. het geval is als de seksuele handeling “het gevolg is van een bedreiging, fysiek of psychisch geweld, dwang, verrassing, list of enige andere strafbare gedraging” (derde lid) is nogal evident, en ook niet vernieuwend, afgezien van de toevoeging ‘of enige andere strafbare gedraging’. Vooral met het tweede en vierde lid worden evenwel, in vergelijking met oud art. 375, tweede lid, Sw., op wetgevingsniveau stappen vooruitgezet. De toestemming is er met name ook zeker niet wanneer de seksuele handeling “is gepleegd door gebruik te maken van de kwetsbare toestand van het slachtoffer ten gevolge van onder meer angst, invloed van alcohol, verdovende middelen, psychotrope stoffen of enige andere substantie met een soortgelijke uitwerking, een ziekte of een handicapsituatie, waardoor de vrije wil is aangetast” (dat is een duidelijke verruiming van het vroegere “wanneer de daad [...] mogelijk is gemaakt door een onvolwaardigheid of een lichamelijk of een geestelijk gebrek van het slachtoffer”), of wanneer ze “is gepleegd ten nadele van een bewusteloos of slapend slachtoffer”. Daar schiet de praktijk wel degelijk mee op, ook al gaat het, zoals dat ook het geval was voor het tweede lid van oud art. 375 Sw., om een niet-exhaustieve opsomming, waardoor afwezigheid van toestemming ook uit andere feitelijkheden kan volgen.¹⁷ Inzonderheid het formeel vermelden van ‘angst’ als een factor die de vrije wil kan aantasten, is m.i. van groot belang. Op deze punten is de nieuwe wetgeving alvast ook conform met (en, o.m. wat ‘angst’ betreft, zelfs verdergaand) dan het aankomende EU-recht (*supra*: “wanneer de vrouw wegens haar lichamelijke of geestelijke gesteld-

¹⁶ Zie bijv. Corr. Brussel (Franstalige afdeling), 17 maart 2008, nr. 2289/08, onuitg., zoals geciteerd door De Meester (2018: randnummer 413), waarbij de rechter de vrijspraak voor verkrachting motiveerde door een gebrek aan bewijs van niet-toestemming en het feit dat de Seksuele Agressie Set geen sporen van geweld zou aangegeven hebben.

¹⁷ Cass. 30 oktober 2007, AR P.07.0982.N.

heid niet uit vrije wil kan beslissen, waardoor haar onvermogen om uit vrije wil te beslissen wordt misbruikt, zoals in een toestand van bewusteloosheid, intoxicatie, slaap, ziekte, lichamelijk letsel of handicap”). België kiest daarmee voor een affirmatieve wetgevende toestemmingsnotie.

De ruime exemplatieve lijst van omstandigheden die aan toestemming in de weg staan, heeft zonder twijfel merite. Alleen had ze wellicht ook grotendeels gewoon in de memorie van toelichting kunnen figureren. Eigenlijk gaat het gewoon om factoren of omstandigheden die de vrije wil impacteren, uitsluiten of onmogelijk maken. Daar hadden gemakkelijk nog wat situaties kunnen worden aan toegevoegd, bijvoorbeeld door inspiratie te halen uit art. 433septies Sw. inzake (verzwaaarde) mensenhandel. Het slachtoffer zou zich immers ook in een kwetsbare toestand kunnen bevinden “ten gevolge van zijn onwettige of preciaire administratieve toestand, zijn preciaire sociale toestand, zijn leeftijd [of] zwangerschap [...], zodanig dat [het] in feite geen andere echte en aanvaardbare keuze heeft dan zich te laten misbruiken” (art. 433septies, 2° Sw.), of de seksuele handelingen zouden kunnen zijn gepleegd door “direct of indirect gebruik te maken van [...] ontvoering, machtsmisbruik of bedrog” (art. 433septies, 3° Sw.) of “door het aanbieden of aanvaarden van betalingen of om het even welke voordelen om de toestemming te verkrijgen van een persoon die gezag heeft over het slachtoffer” (art. 433septies, 3bis° Sw.). De vraag rijst zelfs waarom deze situaties of omstandigheden *niet* werden vermeld.¹⁸ Het loutere feit *dat* ze niet figureren in de opsommingen in het tweede, derde of vierde lid van art. 417/5 Sw., maakt het rechters wellicht al moeilijker om er een niet-toestemming uit af te leiden. Of hoe exemplatieve lijstjesbenaderingen ook contraproductief kunnen werken.

Bovendien dreigen de (goedbedoelde; op zich ook niet-onnuttige) voorbeelden in art. 417/5 Sw. te camoufleren dat de wetgever aan het nieuwe toestemmingsconcept eigenlijk slechts zeer minimale kwaliteitseisen verbindt. In wezen moet de toestemming niet meer dan ‘vrij’ en ‘intrekbaar’ zijn. Conceptueel is dat nog steeds behoorlijk onvolkomen en ontoereikend, en overigens weinig vernieuwend t.a.v. de rechtspraak (Rozie & De Herdt, 2022: randnummers 32-34). In diverse andere rechtstakken (het gezondheids- of gegevensbeschermingsrecht, om er twee te noemen) wordt met een veel rijker en meer waarborgend toestemmingsconcept gewerkt. Dat had m.i. hier ook gemoeten, zeker na #MeToo. Toestemming tot seksuele handelingen zou niet alleen vrij en intrekbaar moeten zijn. Nauw samenhangend met ‘intrekbaar’ zou ze ook uitdrukkelijk ‘voorafgaand’ moeten zijn (zoals ook reeds in de rechtspraak werd aanvaard), en zou daarbij het gevolg moeten zijn verduidelijkt als de voorafgaande toestemming naderhand *tijdens* de seksuele handeling wordt ingetrokken. Over dat gevolg is de doctrine, ook al plaatst de rechtspraak zich al geruime tijd op het standpunt dat toestemming vooraf moet worden verleend, verdeeld: sommige auteurs gaan ervan uit dat er dan alsnog sprake is van verkrachting, andere sluiten vervolging op die grondslag uit. De memorie

¹⁸ Dat art. 417/15 Sw. het feit dat “de kwetsbare toestand [van het slachtoffer] ten gevolge van zijn leeftijd, een zwangerschap [...] duidelijk was of de dader bekend was” louter als een verzwarende omstandigheid naar voor schuift, lijkt (*a contrario*) zelfs uit te sluiten dat het slachtoffer zich ten gevolge van zijn ‘leeftijd’ of ‘zwangerschap’ in een dusdanig kwetsbare toestand zou kunnen bevinden dat het geen echte en aanvaardbare keuze heeft dan zich te laten misbruiken.

van toelichting verduidelijkt alleen dat bijv. *stealth* (waarbij een man zonder toestemming van de partner de penetratie verderzet na verwijdering van zijn condoom) onder de actieradius van de vernieuwde verkrachting valt,¹⁹ zonder over andere hypothesen uitspraak te doen. De wetgever had een volwaardiger concept gestalte gegeven als art. 417/5 Sw. ook uitdrukkelijk had bepaald dat seksuele toestemming dus 'voorafgaand' moet zijn, maar daarnaast ook: geïnformeerd, ondubbelzinnig en specifiek²⁰ (Vermeulen, 2018; Byn, 2019).

2.1.2. Beperkt toepassingsbereik: gemiste kans

De tekorten van het nieuwe toestemmingsconcept worden nog versterkt door de toepassing ervan te beperken tot de vier zogenaamde 'niet-consensuele seksuele handelingen' in Afdeling I (Aantasting van de seksuele integriteit, voyeurisme, niet-consensuele verspreiding van seksueel getinte inhoud en verkrachting) van Hoofdstuk I/1. Daarmee is een gouden kans gemist om een werkelijk 'overkoepelend' toestemmingsconcept gestalte te geven voor de integraliteit van het (nieuwe) seksueel strafrecht. Dat strekt zich immers uit over het geheel van de nieuwe Hoofdstukken I/1 (Misdrijven tegen de seksuele integriteit, het seksuele zelfbeschikkingsrecht en de goede zeden) en IIbis/1 (Misbruik van prostitutie) van Titel VIII van Boek 2. Zoals hierna zal blijken, spelen ook inzake prostitutie immers seksuele zelfbeschikkings- en toestemmingskwesties, net zoals in de context van sommige bepalingen (vervat in de Afdelingen II en III van Hoofdstuk I/1) inzake seksuele uitbuiting van minderjarigen of openbare zedenschennis (*infra*, onder 2.2).

De inbedding van het toestemmingsconcept in een Onderafdeling I (van Afdeling I van Hoofdstuk I/1), getiteld 'Toestemming met betrekking tot seksueel zelfbeschikkingsrecht' wekt bovendien de indruk dat seksuele zelfbeschikking enkel aan de orde is bij de genoemde vier misdrijven, terwijl het niet aan de wetgever is om daar *artificieel* limieten aan te stellen.

2.1.3. Toestemming door minderjarigen: hinken op twee benen

Tegelijk heeft de wetgever er ook voor gekozen om in de onderafdeling in kwestie, meer bepaald in het nieuwe art. 417/6 Sw., de mogelijkheid tot seksuele toestemming door minderjarigen te beperken. Op zich is dat uiteraard geen probleem. Alleen is het zo dat enkel de punten 1° en 2° in §3²¹ iets te maken hebben met de seksuele zelfbeschikking

¹⁹ Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2021-2022, nr. 2141/001, 19.

²⁰ Wat de specificiteit aangaat, moeten we het stellen met een loutere vermelding in de memorie van toelichting dat toestemming met een bepaalde seksuele handeling geen toestemming impliceert met enige andere handeling. Daarbij wordt ook verwezen naar het Cassatie-arrest van 17 oktober 2007. Zie over dit arrest o.m. Ketels (2008). Het Hof heeft erin toegelicht dat het instemmen met lichamelijk contact niet zonder meer toestemming voor eender welke seksuele penetratie impliceert, omdat dit het seksuele zelfbeschikkingsrecht ernstig zou schenden. Specifiek m.b.t. verkrachting volgde uit het arrest dat wanneer verschillende gedragingen elkaar opvolgen die elk afzonderlijk als een seksuele penetratie kunnen worden beschouwd, de toestemming met een welbepaalde seksuele penetratie niet de toestemming inhoudt met een andere seksuele penetratie. Een duidelijke specificiteitseis inbedden in de wet was dus van belang geweest, zeker nu seksuele interacties vaak diverse vormen en (opbouwende) gradaties van seksueel handelen omvatten.

²¹ "§ 3. Een minderjarige kan nooit uit vrije wil toestemmen indien:

van minderjarigen. Daarin wordt immers – met reden overigens – bepaald dat er voor een minderjarige geen sprake kan zijn van ‘vrije wil’ (die als basisvoorwaarde voor seksuele zelfbeschikking geldt) in het seksueel handelen met iemand die vanuit de gezins- of samenwoningscontext een gezagspositie over de minderjarige heeft (1°) of die het seksueel handelen met de minderjarige mogelijk maakt door anderszins gebruik te maken van een erkende positie van vertrouwen, gezag of invloed ten aanzien van de minderjarige (2°). De ‘vrije’ wil van de minderjarige is in die gevallen immers per definitie bezwaard. In de andere gevallen van art. 417/6 Sw. is dat evenwel niet zo. In punt 3° van §3 gaat het gewoon om een moraliteitskeuze. Minderjarigen moeten omwille van de morele orde of goede zeden kennelijk worden beschermd tegen *ontucht* of prostitutie, zelfs als ze de seksuele meerderjarigheidsleeftijd hebben bereikt en dus in principe onverkort over hun seksuele integriteit zouden moeten kunnen beschikken. Ze worden bijgevolg geacht niet uit vrije wil te kunnen toestemmen in seksueel handelen dat in hoofde van anderen een misdrijf uitmaakt in de sfeer van ontucht of prostitutie van minderjarigen. Dat is een cirkelredenering, waarbij uit het strafbaar karakter van bepaalde gedragingen t.a.v. of met een minderjarige wordt afgeleid dat deze er zelf niet ‘vrij’ mee kan instemmen. Ook de beperkingen in de §§ 1 en 2 van art. 417/6 Sw. kunnen vanuit een oogpunt van seksuele zelfbeschikking weinig overtuigen. Zeker is het logisch om te bepalen dat minderjarigen beneden een bepaalde leeftijd (de seksuele meerderjarigheidsdrempel) onbekwaam worden geacht om over hun eigen seksuele integriteit te beschikken. Vrije beslissingen moeten immers gepaard gaan met de nodige intrinsieke maturiteit. Ook al is dat laatste een individuele kwestie, het recht kan moeilijk anders dan daar een (per definitie artificiële) ondergrens voor bepalen. In §1 van art. 417/6 Sw. wordt die vastgelegd op zestien jaar (“een minderjarige die de volle leeftijd van zestien jaar niet heeft bereikt, [wordt] niet geacht uit vrije wil te kunnen toestemmen”), en dit zowel voor penetratieve als niet-penetratieve aantastingen van de seksuele integriteit. Dat laatste was broodnodig. Minderjarigen werden immers geacht te kunnen toestemmen in penetratie vanaf de leeftijd van veertien, terwijl ze niettemin geacht werden pas vanaf zestien te kunnen toestemmen in andere, minder intrusieve seksuele handelingen. Het Grondwettelijk Hof wrong zich in de arresten van 4 juni en 29 oktober 2009 in bochten om voor die absurde situatie (*Qui peut le plus ne peut pas le moins*) alsnog een verantwoording aan te reiken, maar kon nooit overtuigen (Vermeulen, 2018: p. 483). De wetgever legt nu de lat gelijk, penetratie of niet. Dat is goed nieuws. De basiskeuze voor zestien is dan weer erg behoudsgezind, en aligneert onvoldoende met de maatschappelijke realiteit van adolescentie seksualiteit. Dat verklaart wellicht ook waarom de wetgever op de nieuwe seksuele meerderjarigheidsdrempel van zestien in §2 van art. 417/6 Sw. tegelijk in uitzonderingen voorziet: minderjarigen kunnen plots wel toestemmen vanaf veertien jaar, met name wanneer het gaat om seksueel handelen dat binnen de limieten blijft van wat kennelijk als maatschappelijk acceptabel wordt gezien. Dat is volgens de wetgever zo wanneer het leeftijdsverschil met de andere persoon maximaal drie jaar bedraagt, of zelfs meer, voor zover ook die andere persoon nog minderjarig is (het leeftijdsverschil kan in dat laatste geval bijna vier

1° de dader een bloedverwant of aanverwant is in de rechte opgaande lijn of een adoptant of een bloedverwant of aanverwant in de zijlijn tot en met de derde graad of ieder ander persoon die een soortgelijke positie heeft in het gezin of ongeacht welke persoon die gewoonlijk of occasioneel met de minderjarige samenwoont en die over die minderjarige gezag heeft, of

2° de daad mogelijk is gemaakt doordat de dader gebruik heeft gemaakt van een erkende positie van vertrouwen, gezag of invloed ten aanzien van de minderjarige, [...]”.

jaar zijn, met name als het gaat om seksueel handelen met wederzijdse toestemming tussen iemand die net veertien is en iemand die nog net geen achttien is). Hoe gezond en essentieel die extra ruimte voor seksualiteit onder minderjarigen ook is, het gaat opnieuw om moraliteitskeuzes om enkel in die gevallen te bepalen dat plusveertienjarigen “uit vrije wil [kunnen] toestemmen” (§2, eerste lid) of “met wederzijdse toestemming [kunnen] handelen”. Door dat laatste zo uitdrukkelijk te erkennen, maakt de wetgever immers zelf duidelijk dat plusveertienjarigen niet onbekwaam zijn om ‘vrij’ te kunnen toestemmen over hun seksuele integriteit. De beperkingen die daaraan in de §§1 en 2 worden gesteld, hebben in realiteit dus niets te maken met de seksuele zelfbeschikking van minderjarigen, maar met eenvoudige opportuniteitskeuzes in het licht van wat verzoenbaar lijkt met de maatschappelijke orde. De wetgever hinkt hier op twee benen. Conceptueel zuiverder was geweest om enerzijds de seksuele meerderjarigheidsdrempel op veertien te leggen (en minderjarigen beneden die leeftijd de bekwaamheid tot seksuele zelfbeschikking te ontfemen), en anderzijds op morele ondergronden bijkomend bepaalde seksuele handelingen met plusveertienjarigen te verbieden.

2.2. Potpourri aan formuleringen van het constitutief toestemmingselement

De invoering van de zogezegd ‘overkoepelende’ toestemmingsnotie, aanhakend bij de affirmatieve toestemmingsstandaard die ook de aankomende EU-Richtlijn vooropstelt, mag de realiteit niet verhullen. Het nieuwe seksueel strafrecht mist coherentie op toestemmingsvlak: de formulering van het constitutief toestemmingselement in de diverse seksuele misdrijfomschrijvingen is ver van eenduidig, en laat een scala aan varianten binnen het toestemmingsspectrum zien. Extra jammer daarbij is dat m.b.t. de kernmisdrijven aantasting van de seksuele integriteit en verkrachting een unieke kans is gemist om op wetgevingsniveau voldoende resoluut richting affirmatieve toestemming te evolveren.

2.2.1. *Geen ‘ja is ja’ (behalve soms ...)*

In de context van seksuele handelingen of contacten wijst de memorie van toelichting een radicale ‘ja is ja’-optie (inhoudend dat er slechts geen misdrijf is op voorwaarde dat er sprake is van een positieve toestemming) resoluut van de hand, omdat ze op een omkering van de bewijslast zou neerkomen: “Een volledige omkering van de bewijslast in die zin dat niet-toestemming steeds wordt vermoed bij seksuele handelingen en de voorafgaande toestemming moet kunnen worden bewezen door de verdachte, lijkt een brug te ver te zijn. Men kan bv. moeilijk verwachten dat de toestemming schriftelijk wordt genotuleerd of dat getuigen de verbaal verkregen toestemming attesteren vooraleer er seksuele contacten worden aangevat”.²² Ook tijdens de bespreking van het wetsontwerp²³ bevestigde de minister van justitie dat “[d]e bewijslast [niet] wordt [...] omgekeerd. De rechter moet “de vrije wil” in het licht van de omstandigheden steeds beoordelen. Er wordt geen afbreuk gedaan aan het “in dubio pro reo”-principe; in geval

²² Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2021-2022, nr. 2141/001, 20.

²³ Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2021-2022, nr. 2141/006, 41.

van twijfel moet vrijspraak volgen. Dit is eigen aan het strafrecht. Men mag niet raken aan het vermoeden van onschuld.”

Ook al snijden die bewijsbezwaren hout (*supra*), de discussie over een resoluter keuze voor een affirmatieve toestemminge in het materieel strafrecht wordt er, zoals ook later in deze bijdrage nog zal blijken, al te gemakkelijk mee beslecht. Affirmatieve toestemming is een materieelstrafrechtelijke notie, geen strafprocedurele notie, en hoeft dus helemaal niet tot bewijslastverschuiving of -omkering te leiden (Leary, 2016).

Een nadere blik op het ruimere seksueel strafrecht leert bovendien dat niettemin soms voor een materieelstrafrechtelijke ‘ja is ja’-standaard is gekozen.

Decriminalisering van de economische exploitatie van volwassenenprostitutie

Ook al werd in art. 433quater/1 Sw. een beperkte vorm van pooierschap behouden, het is blijkens de memorie van toelichting duidelijk dat daarvan geen sprake kan zijn wanneer meerderjarigen vrij de toestemming hebben gegeven tot seksuele handelingen tegen betaling: “Zo kan er bijvoorbeeld geen sprake zijn van aanzetten of dwingen zoals bedoeld in 1° indien een uitbater of uitzendbureau een legale overeenkomst sluit met een sekswerker *op een vrije wijze en met toestemming*” [eigen cursivering].²⁴ Die ‘ja is ja’-optie bevestigde de minister van justitie ook nog eens uitdrukkelijk bij de bespreking van het wetsontwerp, aangevend dat een legale overeenkomst tussen een uitbater of uitzendbureau mogelijk is “*als de sekswerker vrij en toestemmend handelt*”.

Seksuele handelingen van plusveertienjarigen met wederzijdse toestemming

Hierboven (*supra*, onder 2.1.3) werd al ingegaan op de nieuwe seksuele meerderjarigheidsdrempel van zestien, en op het feit dat de wetgever tegelijk in (beperkte) uitzonderingen heeft voorzien vanaf de leeftijd van veertien, waarvan hiervoor al werd gehekelde dat daarmee vanuit een oogpunt van seksuele zelfbeschikking een onzuivere en contradictorische keuze is gemaakt. Zo zullen volgens art. 417/6, §2 Sw. seksuele handelingen met een minderjarige beneden de zestien alsnog toelaatbaar zijn en geen misdrijf uitmaken als die minderjarige “de volle leeftijd van veertien jaar heeft bereikt”, “*uit vrije wil toestem[t]*” [eigen cursivering] en “het leeftijdsverschil met de andere persoon niet meer dan drie jaar bedraagt”, of wanneer het gaat om seksuele handelingen “tussen minderjarigen die de volle leeftijd van veertien jaar hebben bereikt en *die met wederzijdse toestemming handelen* wanneer het onderlinge leeftijdsverschil meer dan drie jaar bedraagt” [eigen cursivering]. De wetgever kiest hiermee voor een ‘ja is ja’-standaard.

Consensueel maken, bezitten en delen van seksueel getinte inhoud door pluszestienjarigen

Geheel analoog is in art. 417/49 Sw. eveneens voor een ‘ja is ja’-benadering gekozen, ook al ligt de leeftijdsgrens daar anders, en hoger (met name op zestien, wat op zich onlogisch is in het licht van wat live toelaatbaar is (*supra*)). Het artikel voorziet in een rechtvaardigingsgrond t.a.v. de verbodsbepalingen inzake beelden die beschouwd wor-

²⁴ Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2021-2022, nr. 2141/001, 72.

den als seksueel misbruik van minderjarigen, en bepaalt dat er “geen misdrijf [is] wanneer minderjarigen boven de volle leeftijd van zestien jaar *met wederzijdse toestemming* zelf seksueel getinte inhoud maken en deze zelf gemaakte seksueel getinte inhoud onderling delen en in bezit houden”, waarbij “[w]ederzijdse toestemming [...] nodig [is] zowel voor het maken, het bezitten en het onderling delen van deze inhoud” (eigen cursivering).

2.2.2. *Zelfs ja is neen*

Benaderen voor seksuele doeleinden, seksuele uitbuiting met het oog op prostitutie en beelden van seksueel misbruik van +zestienjarigen

Hierboven (*supra*, onder 2.1.3) werd al gehekelde dat de wetgevingskeuze in art. 417/6, §3, 3° Sw., om te bepalen dat zelfs pluszestienjarige minderjarigen niet uit vrije wil kunnen instemmen met seksueel handelen dat door de wetgever wordt beschouwd als een daad van ontucht of prostitutie als bedoeld in Hoofdstuk I/1, Afdeling II, Onderafdeling II (Seksuele uitbuiting van minderjarigen met het oog op prostitutie) (artt. 417/25-41 Sw.) in wezen een moraliteitskeuze is, waarmee wordt ingebroken op het recht op seksuele zelfbeschikking dat minderjarigen vanaf de seksuele meerderjarigheid in principe onverkort zouden moeten genieten. Het gaat dus om situaties waarin ‘zelfs ja’ een ‘neen’ inhoudt.

Hetzelfde geldt overigens voor de strafbaarstellingen i.v.m. beelden van seksueel misbruik van minderjarigen (artt. 417/43-47 Sw.), ondergebracht in Onderafdeling III van diezelfde Afdeling. Alleen heeft de wetgever hier zelfs geen moeite gedaan om uitdrukkelijk te bepalen dat minderjarigen (boven zestien) er in principe (*supra*, onder 2.2.2: behoudens in geval van consensueel maken, bezitten en onderling delen van seksueel getinte inhoud) geen toestemming kunnen voor geven. Gezien de bepalingen in kwestie, zoals dat reeds het geval was voor ‘kinderporno’ in oud art. 383bis Sw., ook beelden van virtueel (en dus geen echt) seksueel misbruik van minderjarigen viseren (het volstaat dat het gaat om personen die eruitzien als minderjarigen of om louter fictieve representaties of animaties van minderjarigen), werd dat wellicht overbodig geacht. Dat neemt niet weg dat, wanneer het gaat om materiaal dat de visuele weergave is van een echte pluszestienjarige in seksuele gedragingen of van diens geslachtsorganen voor primair seksuele doeleinden, het kennelijk niet aan die minderjarige wordt overgelaten om daarin een beslissing te nemen. Zelfs een potentiële ‘ja’ is dus ‘neen’.

Het benaderen van een minderjarige voor seksuele doeleinden, in Onderafdeling I van Afdeling II van Hoofdstuk I/1, is in hetzelfde bedje ziek. Art. 417/24 Sw. verbiedt om aan een minderjarige een “voorstel tot ontmoeting [te] doen, op welke manier dan ook, met het oogmerk *om een misdrijf te plegen bedoeld in dit hoofdstuk*, voor zover dit voorstel is gevolgd door materiële handelingen die tot een dergelijke ontmoeting kunnen leiden” [eigen cursivering]. Het toepassingsbereik van de bepaling is daarmee erg ruim, en omvat het geheel van misdrijven ‘tegen de seksuele integriteit, het seksuele zelfbeschikkingsrecht en de goede zeden’, ook wanneer die, zoals in Onderafdelingen II en III hierboven, betrekking hebben op seksueel meerderjarige minderjarigen, die in principe onverkort over hun seksuele integriteit zouden moeten kunnen beschikken. Hun eventuele ‘ja’ wordt dus een ‘neen’.

2.2.3. *Geen ja is neen*

In drie misdrijfomschrijvingen hanteert de wetgever de m.i. ‘ideale’ toestemmingsstandaard, waarbij de niet-aanwezigheid van een positieve of affirmatieve toestemming (‘geen ja’) als constitutief wordt aangemerkt om het misdrijf (‘neen’) te genereren. Dat is het geval voor voyeurisme en niet-consensuele verspreiding van seksueel getinte inhoud (*supra*: “zonder [...] toestemming [...] of buiten [...] medeweten”) en ook voor het geherdefinieerde exhibitionisme. De eerste twee hebben gemeen dat de strafbare handelingen zich ook kunnen voordoen als het slachtoffer er geen weet van heeft. Bij directe (al dan niet penetratieve) seksuele interacties (zoals in geval van verkrachting of aantasting van de seksuele integriteit), is dat natuurlijk anders, net zoals bij exhibitionisme, dat vereist dat de dader de eigen geslachtsdelen of een seksuele daad aan het zicht van een ander persoon opdringt. Die laatste heeft er dus per definitie weet van.

Voyeurisme

Art. 471/8, eerste lid, Sw. omschrijft voyeurisme als “het observeren of doen observeren van een persoon of van deze een beeld- of geluidsopname maken of doen maken” indien daarbij aan vier bijkomende, cumulatieve voorwaarden is voldaan: dat gebeurt “rechtstreeks of door middel van een technisch of ander hulpmiddel, *zonder de toestemming van die persoon of buiten zijn medeweten*, terwijl die persoon ontbloot is of een expliciete seksuele daad stelt, en terwijl die persoon zich in omstandigheden bevindt, waarin hij redelijkerwijs mag verwachten beschut te zijn voor ongewenste blikken” [eigen cursivering]. Het tweede lid hanteert nog eens dezelfde toestemmingsformulering voor het definiëren van een ‘ontblote persoon’, zijnde “de persoon die *zonder toestemming of buiten zijn medeweten* een deel van zijn lichaam toont dat op grond van zijn seksuele integriteit verhuuld zou zijn gebleven indien die persoon had geweten dat hij werd geobserveerd of dat er een beeld- of geluidsopname van hem werd gemaakt” [eigen cursivering].

Niet-consensuele verspreiding van seksueel getinte inhoud

De artt. 417/9-10 Sw. hanteren een identieke formulering van het toestemmingselement in de nieuwe, afzonderlijke misdrijfomschrijving van niet-consensuele verspreiding van seksueel getinte inhoud, al dan niet met kwaadwillig opzet of omwille van winstbejag. Het gaat om het “tonen, toegankelijk maken of verspreiden van visuele of geluidsinhoud van een ontblote persoon of een persoon die een expliciete seksuele daad stelt *zonder diens toestemming of buiten diens medeweten*, ook al heeft die persoon ingestemd met het maken ervan” [eigen cursivering]. Dat laatste element (dat uit het instemmen met het maken van seksueel getinte inhoud geen toestemming tot verspreiding volgt) illustreert waarom eerder werd gepleit voor een uitdrukkelijke specificiteitsvereiste voor een seksueel toestemmingsconcept (*supra*, onder 2.1.1, *in fine*). Als er geen toestemming tot verspreiding voorhanden is, vindt het misdrijf plaats.

Exhibitionisme

Exhibitionisme (art. 417/53 Sw.) wordt omschreven als “het opdringen aan andermans zicht van de eigen ontblote geslachtsdelen of van een seksuele daad op een openbare

plaats of op een plaats die zichtbaar is voor het publiek". Inspiratie hiervoor werd gevonden in art. 222-32 van de Franse *Code Pénal*, die het beschrijft als "*l'exhibition sexuelle imposée à la vue d'autrui*". Van opdringen ('neen') lijkt sprake in alle gevallen waarin er niet voorafgaand affirmatief toestemming, instemming of goedvinden is gegeven of geuit, expliciet of impliciet (zoals bijv. op een nudistenstrand, waarvan de memorie van toelichting stelt dat 'opdringen' niet die situatie viseert).²⁵

2.2.4. Niet-ja is neen

Er werd eerder in deze bijdrage al aangestipt dat de conceptuele inzet op affirmatieve toestemming via de nieuw geïntroduceerde toestemmingsdefinitie in art. 417/5 Sw. geen voldoende duidelijk verlengstuk krijgt in de misdrijfomschrijvingen waar dit er maatschappelijk wellicht het meest toe doet: die van verkrachting en aantasting van de seksuele integriteit. Beide vereisen in het vernieuwde seksueel strafrecht een *niet-toestemming*, terwijl het zowel volgens het Verdrag van Istanboel als volgens de aankomende EU-Richtlijn voor strafbaarheid van deze handelingen volstaat dat ze *zonder* affirmatieve toestemming of instemming van de betrokken actoren zijn gesteld. Die laatste formulering figureert evenwel alleen woordelijk in de omschrijving van niet-consensuele verspreiding van seksueel getinte inhoud en voyeurisme (*supra*, onder 2.2.4). Dat is doodjammer, en doet uliem zelfs vragen rijzen over een verdrags- of richtlijn-conformiteit van de misdrijfomschrijvingen van verkrachting en aantasting van de seksuele integriteit.

Verkrachting

Oud art. 375 Sw. definieerde verkrachting als "elke daad van seksuele penetratie van welke aard en met welk middel ook, gepleegd op een persoon *die daar niet in toestemt*" [eigen cursivering], en maakte verder alleen duidelijk dat er geen sprake kon zijn van toestemming "wanneer de daad [was] opgedrongen door middel van geweld, dwang, bedreiging, verrassing of list of mogelijk [was] gemaakt door een onvolwaardigheid of een lichamelijk of een geestelijk gebrek van het slachtoffer". Gelukkig zijn daar een pak gevallen aan toegevoegd in de nieuwe, overkoepelende toestemmingsdefinitie van art. 417/5 Sw., die, geënt op de positieve kwaliteitseisen i.v.m. vrijwilligheid en intrekbaarheid, een conceptuele keuze inhoudt voor een affirmatieve toestemmingsnotie. Met name de verduidelijking in de wet zelf dat "de toestemming [niet] kan [...] worden afgeleid uit de loutere ontstentenis van verweer van het slachtoffer" is een essentiële stap daarin. Nochtans valt ook hier het verschil op met de veel zorgvuldiger formulering in het eerder aangehaalde art. 5 van de voorgestelde EU-Richtlijn, dat bepaalt dat "[h]et ontbreken van instemming [...] niet [kan] worden weerlegd door het loutere feit dat de vrouw zwijgt of zich niet verbaal of fysiek verzet". Dat 'toestemming niet kan worden afgeleid' uit louter stilzwijgen of gebrek aan verzet (België) is niet hetzelfde als dat het 'ontbreken' ervan er 'niet kan worden door weerlegd' (EU). De aankomende EU-Richtlijn reflecteert de noodzaak van affirmatieve toestemming daarmee rechtstreeks in de formulering van het constitutief toestemmingselement ('het *ontbreken* van toestemming'), terwijl België weliswaar een positieve en affirmatieve toestemmingsdefinitie

²⁵ Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2021-2022, nr. 2141/001, 66.

hanteert, maar nalaat die te koppelen aan de concrete misdrijfschrijving van verkrachting in art. 417/11 Sw.,²⁶ waarin gewoon de oude formulering van art. 375 Sw. ('die daar *niet* in toestemt') wordt hernomen. Het blijft dus 'niet-ja is neen' in plaats van 'geen ja is neen'. Dat maakt voor slachtoffers, bij wie de bewijslast blijft, een zeer wezenlijk verschil. Het hoerageroep over een trendbreuk inzake toestemming tijdens de bespreking van het wetsontwerp had wel wat minder gemogen. Wat is er eigenlijk veranderd? In de misdrijfschrijving alvast niets. De 'ontstentenis' van toestemming, het 'gebrek' eraan, de 'afwezigheid' ervan (*supra*: vergelijkbaar met een *opt-out* zoals in het vroegere gegevensbeschermingsrecht) zullen nog steeds uitdrukkelijk moeten worden aangetoond, en houden verkrachting in de sfeer van een 'opdringen', tegen de wil van het slachtoffer in. Dat had anders gemoeten (en zou anders moeten): een klager (en eventueel slachtoffer) zou moeten kunnen volstaat met aan te tonen dat uit niets blijkt dat een affirmatieve toestemming (*opt-in*) is gegeven, zelfs niet impliciet of non-verbaal. Dat sluit niet alle discussies tussen de betrokken actoren uit, maar verandert ze wel degelijk wezenlijk, zonder dat daarmee enigszins de bewijslast wordt verschoven.²⁷ Bovendien geeft het ook adequaat uiting aan de maatschappelijke verwachting dat wederzijds affirmatieve toestemming vereist is voor seksuele handelingen. Ook dat signaal moet het strafrecht kunnen geven (Robinson, 2016).

Aantasting van de seksuele integriteit

Met het nieuwe misdrijf 'aantasting van de seksuele integriteit' is, zoals eerder gezegd, op wetgevingsniveau progressie gemaakt. Anders dan het vroegere 'aanranding van de eerbaarheid' (oude artt. 372-374 Sw.) vereist het (ook waar het geen minderjarigen beneden de 16 jaar of personen in een gezags- of afhankelijkheidspositie betreft) immers niet langer geweld, dwang, bedreiging, verrassing, list of een onvolwaardigheid of een lichamelijk of geestelijk gebrek van het slachtoffer. De niet-toestemming volstaat, zoals dat al voor verkrachting het geval was voor de hervorming van het seksueel strafrecht.²⁸ Ook al is dat positief, het vervangende concept 'aantasting van de seksuele integriteit' (art. 417/7 Sw.) neemt jammer genoeg de klassieke vereiste van *niet*-toestemming uit de sfeer van de verkrachting over. *Mutatis mutandis* gelden dus de dezelfde overwegingen en kritiek als zonet.

3. Besluit

Het seksueel strafrecht is met de Wet van 21 maart 2022 goeddeels uit de sfeer van de morele orde en goede zeden gehaald. Zelfbeschikking i.v.m. seksuele integriteit is, een

²⁶ "Verkrachting is elke gestelde daad die bestaat of mede bestaat uit een seksuele penetratie van welke aard en met welk middel ook, gepleegd op een persoon of met behulp van een persoon *die daar niet in toestemt*" [eigen cursivering]. De invoeging van de woorden 'die bestaat of mede bestaat uit' is bedoeld om de doctrinale discussie te beslechten i.v.m. de herroepbaarheid van toestemming bij geslachtsgemeenschap (*supra*, onder 2.1.1). De invoeging van de woorden 'of met behulp van een persoon' moet de straffaarsstelling dan weer genderneutraal maken, waar de vaste rechtspraak en rechtsleer al langer vanuit gingen.

²⁷ Anders dan in het nieuwe gegevensbeschermingsrecht, waar art. 7 AVG de bewijslast i.v.m. een bekomen *opt-in* bij de verwerkingsverantwoordelijke legt.

²⁸ Bepaalde rechtsleer (De Nauw & Deruyck, 2020:195) minimaliseerde reeds voor de hervorming van het seksueel strafrecht het praktijkverschil tussen de toestemmingsvoorwaarden voor aanranding van de eerbaarheid en verkrachting, gegeven de ruime rechterlijke interpretatie die al vaak gegeven werd aan het misdrijf aanranding van de eerbaarheid.

aantal situaties i.v.m. (zelfs seksueel meerderjarige) minderjarigen niet te na gesproken, de nieuwe norm bij seksuele interacties of handelingen. I.v.m. de bekwaamheid van minzestienjarigen om over hun seksuele integriteit te beschikken, blaast de wetgever warm en koud.

De keuze om een affirmatieve toestemmingsdefinitie in te voeren voor een aantal strafbare seksuele handelingen (aantasting van de seksuele integriteit, voyeurisme, niet-consensuele verspreiding van seksueel getinte inhoud en verkrachting) is lovenswaardig, en zeer zeker ook in belangrijke mate geslaagd. We lopen er op onderdelen zelfs mee vooruit op de aankomende EU-Richtlijn inzake gendergeweld. Vooral dat uit de loutere passiviteit van een slachtoffer geen toestemming kan worden afgeleid, staat daarbij centraal. T.a.v. het vroegere ‘aanranding van de eerbaarheid’, dat – in strijd met het Verdrag van Istanboel – nog geweld, dwang, bedreiging, verrassing, list of een onvolwaardigheid of een lichamelijk of geestelijk gebrek van het slachtoffer vergde, is dat een kwantumstap vooruit. Toch valt te betreuren dat de wetgever de kans niet heeft gegrepen om een overkoepelend toestemmingsconcept gestalte te geven voor de integraliteit van het (nieuwe) seksueel strafrecht, en dat hij niet nog sterkere kwaliteitsvereisten heeft vooropgesteld voor een geldige toestemming. Die moet nu vrijwillig zijn, en intrekbaar. Beide zijn beslist essentieel, maar beter had de toestemming ook nog expliciet ‘voorafgaand’ kunnen zijn, en had de wetgever daarbij het gevolg verduidelijkt als een initiële toestemming tijdens een seksuele handeling wordt ingetrokken. Seksuele toestemming was idealiter ook geïnformeerd, ondubbelzinnig en specifiek geweest. Alles kan altijd beter.

De invoering van de nieuwe affirmatieve toestemmingsnotie kan ook niet verhullen dat het vernieuwde seksueel strafrecht alsnog coherentie mist op toestemmingsvlak. De formulering van het constitutief toestemmingselement in de diverse seksuele misdrijfomschrijvingen is namelijk nogal een ratjetoe, met veel tinten grijs binnen het toestemmingsspectrum. Zeker in de omschrijving van de kernmisdrijven aantasting van de seksuele integriteit en verkrachting had de conceptuele inzet op affirmatieve toestemming een duidelijk(er) verlengstuk kunnen en moeten krijgen. Beide misdrijven blijven finaal steken in de sfeer van een handelen dat moet ingaan tegen de wil van het slachtoffer, terwijl zou moeten (hebben) volstaan dat, zonder daarmee de bewijslast te verschuiven, wordt aangetoond dat uit niets blijkt dat het slachtoffer een affirmatieve toestemming heeft gegeven, zelfs niet impliciet of non-verbaal. Ook de signaal- en *nudge*-functie van het strafrecht was daarmee gediend geweest: wederzijds affirmatieve toestemming had de standaard moeten en kunnen zijn voor alle seksuele handelingen.

Uiteraard is het strafrecht maar een dimensie van een noodzakelijk bredere inzet op een affirmatieve toestemmingscultuur waarin passiviteit niet gelijk staat met toestemmen. Dat vergt brede maatschappelijke bewustwording en correcte informatie over de realiteit van seksueel geweld, het ontkrachten van mythes, gerichte preventie-initiatieven en doorgedreven onderwijs- en opvoedingsinspanningen i.v.m. het geven én bekomen (Coy et al, 2016) van toestemming.

"Society cannot criminalize its way out of any complex social problem, including sexual assault" (Leary, 2016).

4. Referenties

- Alabi, O. (2019). Sexual violence laws redefined in the me too era: affirmative consent & statutes of limitations. *Widener Law Review*, 25(1), 69-90.
- Brodowski, D. (2017). Protecting the right to sexual self-determination: models of regulation and current challenges in European and German sex crime laws. In: E. Saad-Diniz, *O lugar da vítima nas ciências criminais* (pp. 15-25). LiberArs.
- Byn, L. (2019). *Toestemming tot seksuele handelingen* [Masterscriptie, Universiteit Gent]. Universiteit Gent.
- Coy, M., Kelly, L., Garner, M., Kanyeredzi, A., & Vera-Gray, F. (2016). From 'no means no' to 'an enthusiastic yes': changing the discourse on sexual consent through Sex and Relationships Education. In V. Sundaram, & H. Saunders, (Eds.), *Global Perspectives and Debates on Sex and Relationships Education: Addressing Issues of Gender, Sexuality, Plurality and Power* (pp. 84-99). Palgrave Macmillan.
- Danaher, J. (2018). Could There Ever be an App for that? Consent Apps and the Problem of Sexual Assault. *Criminal Law and Philosophy*, 12(1), 143-165.
- De Meester, A. (2018). Een kwarteeuw rechtspraak inzake verkrachting en aanranding van de eerbaarheid in Vlaanderen en Brussel. Verschillen en evoluties inzake misdrijfinterpretatie, straftoemeting en motivering [Masterscriptie, Universiteit Gent]. Universiteit Gent.
- De Nauw A., & Deruyck, F. (2020). *Inleiding tot het bijzonder strafrecht*. Wolters Kluwer.
- Decker, J. F., & Baroni, P. G. (2011). No Still Means Yes: The Failure of the Non-Consent Reform Movement in American Rape and Sexual Assault Law. *J. Crim. L. & Criminology*, 101(4), 1081-1170.
- Diehl, B. (2015). Affirmative consent in sexual assault: prosecutors' duty. *Georgetown Journal of Legal Ethics*, 28(3), 503-520.
- Dierickx, A. (2006). *Toestemming en strafrecht. Een strafrechtsdogmatische analyse van de toestemming en de strafrechtelijke bescherming van lijf en leden*. Intersentia.
- Dierickx, A. (2016). Noopt nieuwe seksuele criminaliteit tot nieuwe seksuele misdrijven? *Preadviezen Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht*. 2016-1, 133-189.
- Halley, J. (2016). The Move to Affirmative Consent, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 42(1), 257-279.

- Ketels, B. (2008). De beperkte draagwijdte en het herroepelijk karakter van de seksuele toestemming. *Rechtskundig Weekblad*, 14(1), 570–573.
- Kuylman, E. (2016). Constitutional Defense of Yes Means Yes California's Affirmative Consent Standard in Sexual Assault Cases on College Campuses. *Southern California Review of Law and Social Justice*, 25(2), 211-240.
- Leary, M. (2016). Affirmatively replacing rape culture with consent culture. *Texas Tech Law Review*, 49(1), 1-56.
- Little, N. J. (2005). From no means no to only yes means yes: the rational results of an affirmative consent standard in rape law. *Vanderbilt Law Review*, 58(4), 1321-1364.
- Robinson, P. H. (2016). The Legal Limits of “Yes Means Yes. *Faculty Scholarship at Penn Law*, 1628.
- Rozie, K., & De Herdt, J. (2022). De hervorming van het seksueel strafrecht geanalyseerd in het licht van het overgangsrecht, *Nullum Crimen*, 171-206.
- Stevens, L. (2002). *Strafrecht en seksualiteit. De misdrijven inzake aanranding van de eerbaarheid, verkrachting, ontucht, prostitutie, seksreclame, zedenschennis en overspel*. Intersentia.
- Stevens, L. (2005). Seksuele autonomie ook beschermd door het recht op privacy. *NJCM-Bulletin*, 30(3), 295-305.
- Vermeulen, G. (2018). Een stille seksuele strafrechtsrevolutie. Verrassende realiteitszin inzake seksueel strafrecht in het nieuwe Strafwetboek, *Panopticon* 39(6), 479-488.

Seksuele toestemming over de grenzen heen

Laura Byn

Abstract

As Belgium is flaunting its new legislation in sexual penal law, placing consent at the centre of sexual crimes, several European countries have also felt the need to reform. More and more countries are making a switch from the coercion model to the consent model, under the influence of both the Treaty of Istanbul and the #MeToo movement. There is, however, not one single definition of consent. It entails many variables, from 'no means no' to the other end of the spectrum with 'yes means yes'. As Belgium has moved towards a middle ground, the legislation of several European countries is studied and compared using the notion of consent within the offences of rape and sexual assault. Research shows that, while France is not up for a change and Germany is only taking its first steps towards a consent model, the Netherlands, Spain and Sweden are introducing more resolute changes, challenging the borders of the 'yes means yes'-vision. Valuable lessons can be drawn from the evaluation of these changes, which could be implemented in the future.

1. Inleiding

Op 1 juni 2022 trad in België het nieuwe seksueel strafrecht in werking. Misdrijven werden geherdefinieerd en toestemming vormt nu ook in de wetgeving de pilaar van de seksuele integriteit. België is evenwel niet het enige land waar hervormingen op tafel liggen. Bij het werpen van een blik over de grenzen heen is al snel duidelijk dat verschillende Europese landen werk maken van een nieuw toestemmingsconcept in het kader van verkrachting en aantasting van de seksuele integriteit. Het dwangmodel wordt onder invloed van het Verdrag van Istanbul, #MeToo, en de bijhorende publieke verontwaardiging na jaren finaal verlaten en ingeruild voor een *consent*-model. Nu België voor wat betreft de twee voormelde seksuele kernmisdrijven hoofdzakelijk kiest voor een 'niet-ja is neen'-strekking – waarbij dus voor 'neen is neen' noch 'ja is ja' werd gekozen – loont het om de vergelijking te maken met de omringende buurlanden die een gelijkaardige, woelige evolutie hebben doorgemaakt. België blijkt in ieder geval niet de slechtste leerling van de klas. Terwijl sommige landen hun eerste stapjes richting een *consent*-model zetten, verkennen andere landen de laatste jaren het pad van de affirmatieve toestemming. Dit gebeurt niet zonder slag of stoot en resulteert in zowel positieve als minder positieve wendingen.

2. Toestemming: meer dan 'ja is ja' en 'neen is neen'?

Het toestemmingsconcept maakt de laatste jaren het onderwerp uit van een verhit debat. Evoluties als #MeToo en rechtszaken zoals '*La Manada*' (beter bekend als de '*Wolf pack case*'²⁹) inspireerden verscheidene landen om actie te ondernemen en aan de slag

²⁹ Zie *La Manada rape case*. (2022, 29 oktober). Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/La_Manada_rape_case.

te gaan met de bezorgdheden van de publieke opinie. Nieuwe juridische initiatieven werden gelanceerd in een poging de wetgeving omtrent seksuele delicten te vernieuwen. Waar verschillende landen nog een *coercion*-model hadden waarbij het dwangelement beslissend was voor het al dan niet aanwezig zijn van strafbare feiten, is een evolutie richting het *consent*-model merkbaar. Een dergelijke omslag was reeds langer prangend, gezien het Verdrag van Istanbul in artikel 36 de verdragspartijen verplicht om de afwezigheid van vrijwillige toestemming (i.e. *non-consensual* of ‘zonder wederzijds goedvinden’) als kernelement te hanteren voor seksuele misdrijven (de zogenaamde affirmatieve toestemming).³⁰ Zo krijgen het individu en diens seksuele zelfbeschikking de centrale plaats die ze anno 2022 verdienen.

De kous is evenwel niet af bij het kiezen voor een *consent*-model. Hoewel menig wetgever soms weinig aandacht besteedt aan de invulling van het concept, kan het uiteenlopende ladingen dekken. Toestemming kan gesitueerd worden op een continuüm, gaande van een actieve toestemming gegeven op positieve wijze (*affirmative*) tot een negatieve, passieve toestemmingsnotie. De invulling heeft een cruciale weerslag op de breedte van het vangnet van de strafbaarstellingen.

Een geheel negatieve invulling van toestemming kan gekaderd worden binnen de ‘neen is neen’- strekking. Seksuele gedragingen zijn dan te allen tijde legaal, tenzij de betrokkene expliciet weigert. Deze invulling strookt niet alleen niet met de geest van het Verdrag van Istanbul, het gaat tevens voorbij aan de problematiek van tonische immobiliteit waarbij het slachtoffer, verlamd door angst, niet in staat om expliciet neen te zeggen. Een stilzwijgen wordt in dat geval toch beschouwd als toestemming.

Anderzijds kan een wetgevende autoriteit ook kiezen voor een positieve invulling van het toestemmingsconcept. De ‘ja is ja’-stroming houdt in dat voor elke seksuele handeling een actieve toestemming vereist is, eerder dan een neen of stilzwijgen. Elke seksuele handeling is dan strafbaar, tenzij er een voorafgaande, expliciete toestemming voorhanden is. Deze expliciete toestemming kan zowel verbaal als non-verbaal gegeven worden. De focus komt te liggen op het gedrag van de initiatiefnemer eerder dan op het gedrag van het vermeende slachtoffer. De verantwoordelijkheid komt dan ook meer bij deze initiatiefnemer te liggen, die zich ervan moet verzekeren dat de andere partij toestemt. Indien de ‘ja is ja’-standaard radicaal wordt gehanteerd, zal het ook de beklagde zijn die moet bewijzen dat een geldige toestemming verkregen werd voor de seksuele handelingen in kwestie. Hoewel beter aansluitend op een moderne visie rond seksualiteit, roept deze strekking op zijn beurt zowel vragen op omtrent het vermoeden van onschuld als vragen omtrent de praktische bewijsvoering. De vele mislukte pogingen om *consent*-apps te introduceren, zijn hiervan een illustratie.

Cruciaal is evenwel dat de invulling van toestemming plaatsvindt op een spectrum, waarbij – net omdat toestemming niet louter zwart-wit is – niet altijd gekozen wordt voor stromingen die zich aan de uitersten van dit spectrum bevinden. Zo koos België met het nieuwe seksuele strafrecht voornamelijk voor een ‘niet-ja is neen’-strekking en

³⁰ Wet 1 maart 2016 houdende instemming met het Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld van 11 mei 2011, *BS* 9 juni 2016.

een 'geen ja is neen'-strekking, waarbij onder meer een combinatie werd geconstrueerd van de afwezigheid van toestemming en de aanwezigheid van niet-toestemming. De wenselijkheid van deze keuze is betwistbaar (Vermeulen, 2022).

3. Methodologie

Waar in vorig onderzoek een interne rechtsvergelijking van het seksuele toestemmingsconcept met het gegevensbeschermingsrecht en gezondheidsrecht werd verricht (Byn, 2019), behelst voorliggend onderzoek een externe rechtsvergelijking van de toestemmingsnotie. Rechtsvergelijking biedt vele opportuniteiten. Het laat enerzijds toe te leren uit de problematieken van andere rechtstelsels en anderzijds ten rade te gaan bij buurlanden voor wat betreft juridische impasses om zich vervolgens te laten inspireren door waardevol gebleken praktijken.

De voorliggende rechtsvergelijking beperkt zich tot het onderzoeken van eventuele bewegingen op politiek en wetgevend vlak die de toestemmingsnotie en diens invloed op de reikwijdte van de strafbaarstelling van seksuele basismisdrijven (met name verkrachting en aantasting van de seksuele integriteit) op scherp stellen. Het loont daarbij om een veelheid aan landen te consulteren. Dergelijk onderzoek naar wetgevingsconstructies die impasses in andere rechtstelsels oplossen, kan geclassificeerd worden onder de functionele methode (van Hoecke, 2015). De onderzoeksvraag luidt dan ook: "Hoe wordt het seksuele toestemmingsconcept ingevuld over de grenzen heen?"

De focus ligt op het continentaal recht. Zo kan door kennisvermeerdering worden bijgedragen aan de kwaliteit van het huidige rechtstelsel in België. Vooreerst wordt een blik geworpen op Frankrijk: een evidente keuze gezien de gedeelde rechtshistoriek en wetgevende documenten. Vervolgens worden buurlanden Nederland en Duitsland belicht, tevens omdat beide landen recent wetswijzigingen in het seksueel strafrecht doorvoerden. Tot slot worden Spanje en Zweden specifiek uitgelicht als voorbeelden bij uitstek die aan de slag zijn gegaan met variaties op de 'ja is ja'-stroming in een poging om hun strafrecht nieuwe wind in te blazen. De Zweedse wetgeving wordt geïnterpreteerd aan de hand van een authentieke vertaling in het Engels die de Zweedse overheid publiceerde. Door de reeds effectieve implementatie van de nieuwe wetgeving zal tevens kort een blik geworpen worden op de evaluatie ervan en praktische hindernissen.

Om systematisch het toestemmingsconcept in voormelde landen te analyseren, wordt steeds de primaire wetgeving geconsulteerd. Deze primaire wetgeving wordt vervolgens getoetst aan het continuüm van actieve/positieve versus passieve/negatieve invulling van toestemming. Aangezien toestemming de kern vormt van eenieders seksuele zelfbeschikking ligt de focus op de gedragingen die volgens het Verdrag van Istanbul strafbaar moeten worden gesteld onder het thema van seksueel geweld (art. 36). Het gaat concreet om:

- Art. 36, a) het zonder wederzijds goedvinden op seksuele wijze vaginaal, anaal of oraal met een lichaamsdeel of object binnendringen van het lichaam van een ander

(of een ander ertoe bewegen), beter bekend als verkrachting of *rape*. Kenmerkend is de seksuele penetratie op eender welke wijze.

- Art. 36, b) het zonder wederzijds goedvinden plegen van andere seksuele handelingen met een persoon (of een ander ertoe bewegen), beter bekend als aantasting van de seksuele integriteit of *sexual assault*. Deze fungeert als restcategorie om de handelingen die geen penetratie betreffen op te vangen.

De nood aan systematiek en vergelijkbaarheid van juridische concepten over de grenzen heen vereisen dat dit onderzoek wordt afgebakend tot de feiten die onder de voor-noemde twee beschrijvingen vallen. Tevens kan erop gewezen worden dat in het nieuwe Belgische seksueel strafrecht een verschillende stroming wordt gehanteerd voor verkrachting en aantasting van de integriteit versus bijvoorbeeld voyeurisme. Om methodologisch zo correct mogelijk te kunnen werken, werd er daarom voor gekozen de rechtsvergelijking te beperken tot deze twee basismisdrijven in het seksueel strafrecht.

4. Resultaten

4.1. België: weg van neen is neen

Het nieuwe Belgische seksueel strafrecht hangt binnen het toestemmingsmodel voornamelijk de ‘niet-ja is neen’-strekking aan met betrekking tot de misdrijven verkrachting (nieuw art. 417/11 Sw.) en aantasting van de seksuele integriteit (de vroegere aanranding van de eerbaarheid) (nieuw art. 417/7 Sw.). De feiten zijn strafbaar indien ze gepleegd worden “*op een persoon die daar niet in toestemt*” [eigen decursivering] (Vermeulen, 2022). Waar het artikel dat verkrachting strafbaar stelt nauwelijks werd gewijzigd, werd de aantasting van de seksuele integriteit eindelijk in een nieuw jasje gestoken. Het misdrijf vereist niet langer een element van dwang: een niet-toestemming volstaat. Zo beweegt België finaal weg van het dwangmodel in haar wetgeving.

Vernieuwender is het nieuwe artikel 417/5 Sw. dat toestemming een - langverwachte - centrale plaats in het seksueel strafrecht geeft en waarvan de eerste alinea als volgt luidt: “*Toestemming veronderstelt dat deze uit vrije wil is gegeven. Dit wordt beoordeeld in het licht van de omstandigheden van de zaak. De toestemming kan niet worden afgeleid uit de loutere ontstentenis van verweer van het slachtoffer. De toestemming kan worden ingetrokken op elk ogenblik voor of tijdens de seksuele handeling.*” Hiermee wordt finaal een einde gemaakt aan het aanvaarden van passieve toestemming: het stilzwijgen van een slachtoffer duidt niet langer op toestemming. De wetgever haakt hiermee aan bij het Verdrag van Istanbul en vond – op zijn minst voor de definitie zelf – een balans tussen een gedateerde ‘neen is neen’-strekking en een resolute ‘ja is ja’-stelling (Vermeulen, 2022).

4.2. Frankrijk: laissez-faire, laissez-passer. Neen blijft neen

Door de geschiedenis die de Belgische wetgeving deelt met de Franse kan niet voorbijgegaan worden aan de stand van zaken in Frankrijk. #MeToo noch het Verdrag van Istanbul kenden veel effect in Frankrijk. Er werd niet getornd aan de Franse variant van de omschrijvingen van aantasting van de seksuele integriteit en verkrachting in artikelen 222-22 en 222-23 van de Code Pénal. Het gebruik van geweld, dwang, bedreiging of verrassing is nog steeds cruciaal voor de strafbaarstelling. Van toestemming wordt geen gewag gemaakt:

“Constitue une agression sexuelle toute atteinte sexuelle commise avec violence, contrainte, menace ou surprise ou, dans les cas prévus par la loi, commise sur un mineur par un majeur. ... La contrainte prévue par le premier alinéa de l'article 222-22 peut être physique ou morale” [eigen decursivering] (art. 222-22-1 Code Pénal).

“Tout acte de pénétration sexuelle, de quelque nature qu'il soit, ou tout acte bucco-génital commis sur la personne d'autrui ou sur la personne de l'auteur par violence, contrainte, menace ou surprise est un viol.” [eigen decursivering] (art. 222-23 Code Pénal)³¹.

Hier past de rechtspraak evenwel een mouw aan door *de facto* wel de afwezigheid van toestemming van het slachtoffer als beslissend element te laten doorwegen. Er wordt dus een gelijkaardig systeem gehanteerd als voor de wetswijziging in België wat betreft de vroegere aanranding van de eerbaarheid.

Wel werd in 2018 een beperkte wetswijziging doorgevoerd in het seksueel strafrecht waarmee voyeurisme eindelijk bestraft wordt - met inbegrip van *upskirting* (art. 226-3-1 Code Pénal). Dit wetgevend initiatief vormt een duidelijk gemiste kans tot grondige hervorming van het seksueel strafrecht. In 2021 ging Frankrijk vervolgens opnieuw voorbij aan een dergelijke kans: de toenmalige doorgevoerde wijziging had enkel betrekking op de bescherming van minderjarigen en de criminalisering van incest.³²

4.3. Nederland: wees zeker van een ja, want geen ja is neen

Buurland Nederland zag op zijn beurt ook in dat zijn voormalige wetgeving een grondige modernisering kon gebruiken. In de laatste jaren sleutelt Nederland zowel aan de basismisdrijven als aan de strafbaarstelling van online en offline seksueel grensoverschrijdend gedrag. Wat betreft de twee basismisdrijven wordt het oude wetsartikel dat dwang centraal stelt en hiervan bewijs vereist, vervangen in het wetsvoorstel seksuele misdrijven van 8 maart 2021 van minister Grapperhaus door een toestemmingsnotie ofte 'handelen tegen de wil'. Net zoals bij de wijziging in België (Vermeulen, 2022) lijkt deze bewoording opnieuw een indicatie te zijn van de vrijpostigheid waarmee wordt

³¹ Art. 222-23 Code Pénal, *JORF* 1er mars 1994, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070719/LEGISCTA000006165281/#LEGISCTA000043409037.

³² Loi n° 2021-478 du 21 avril 2021 visant à protéger les mineurs des crimes et délits sexuels et de l'inceste, *JORF* 22 avril 2021.

omgesprongen met de taalkundige betekenis en juridische reikwijdte van de seksuele toestemming. Een concrete veruitwendiging van toestemming kan verschillen van iemands werkelijke, innerlijke wil - hetgeen een subjectief en moeilijk te achterhalen gegeven is. Onderzoek toont tevens aan dat de concepten frequent niet overeenstemmen bij seksueel contact (Peterson & Muehlenhard, 2007).

Opvallend in het Nederlandse wetsvoorstel is de wijziging van het moreel element van de verkrachting en aanranding door het invoegen van twee nieuwe misdrijven. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen schuldaanranding (nieuw art. 240 Sr) en schuldverkrachting (nieuw art. 242 Sr) enerzijds en opzetaanranding (nieuw art. 241 Sr) en opzetverkrachting (nieuw art. 243 Sr) anderzijds.

De wetgever voert met de schuld misdrijven als het ware een onachtzaamheidsvariant in die ervan uitgaat dat de dader behoorde te weten dat het slachtoffer de handelingen in kwestie niet wou. De formulering van de schuldaanranding luidt als volgt: “...*degene die met een persoon seksuele handelingen verricht terwijl diegene ernstige reden heeft om te vermoeden dat bij die persoon daartoe de wil ontbreekt*” [eigen decursivering] (nieuw art. 240 Sr). Dezelfde bewoording wordt gebruikt bij schuldverkrachting (nieuw art. 242 Sr). Deze afwezigheid van wil kan zich vertalen in een ‘geen ja is neen’, hetgeen aanleunt op het continuüm bij de ‘ja is ja’-strekking. De schuld misdrijven moeten het slachtoffer beschermen tegen onoplettend gedrag. Volgens de memorie van toelichting gaat het om een ernstig vermoeden van ontbrekende wil. Dit gebrek zou voor ieder wel denkend mens niet te missen zijn door de uiterlijke indicaties ervan. Bij de aanwezigheid van dergelijke indicaties wordt verwacht van de initiërende partij dat deze het seksueel contact staakt en de wil van de andere partij verder bevraagt.³³ Er geldt dus een soort onderzoeksplicht voor diegene die het seksueel contact initieert om na te gaan of de handelingen in kwestie gewenst zijn om schuldaanranding en/of schuldverkrachting te voorkomen³⁴.

De notie in de artikelen die de opzettelijke aanranding en verkrachting strafbaar stellen, klinkt verschillend: “*degene die met een persoon seksuele handelingen verricht terwijl diegene weet dat bij die persoon daartoe de wil ontbreekt...*” [eigen decursivering].³⁵ Dit

³³ MvT bij de wijziging van het Wetboek van Strafrecht en andere wetten in verband met de modernisering van de strafbaarstelling van verschillende vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag (Wet seksuele misdrijven), <https://open.overheid.nl/repository/ronl-3f2d3602-3d12-4b89-af58-8fb0c3968cda/1/pdf/Memorie%20van%20toelichting%20bij%20voorontwerp%20wetsvoorstel%20seksuele%20misdrijven.pdf>, 3.2.

³⁴ MvT bij de wijziging van het Wetboek van Strafrecht en andere wetten in verband met de modernisering van de strafbaarstelling van verschillende vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag (Wet seksuele misdrijven), <https://open.overheid.nl/repository/ronl-3f2d3602-3d12-4b89-af58-8fb0c3968cda/1/pdf/Memorie%20van%20toelichting%20bij%20voorontwerp%20wetsvoorstel%20seksuele%20misdrijven.pdf>.

³⁵ Wijziging van 8 maart 2021 van het Wetboek van Strafrecht en andere wetten in verband met de modernisering van de strafbaarstelling van verschillende vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag (Wet seksuele misdrijven), <https://open.overheid.nl/repository/ronl-b398ef98-25be-4127-88b0-03b36ee22784/1/pdf/wetsvoorstel-seksuele-misdrijven.pdf>.

is het geval wanneer het slachtoffer in kwestie met verbale of non-verbale signalen aangeeft dat het contact ongewenst is door bijvoorbeeld neen te zeggen of zich weg te trekken. Hieronder valt ook het stilzwijgen of de ‘passieve opstelling’. De Raad van State uitte recent bezorgdheid over de casus waarin een staat van bevrozing geen duidelijke veruitwendiging krijgt. Zij merkt tevens op dat er globaal onduidelijkheid heerst omtrent de grenzen tussen de opzet- en schuld misdrijven.³⁶ Om deze grenzen duidelijker af te bakenen, werd de memorie van toelichting aangepast.³⁷ Deze verduidelijkt nu dat de schuldvariant situaties wil capteren waarbij er duidelijk waarneembare signalen zijn geweest van de afwezigheid van de wil, maar deze signalen verkeerdelijk werden ingeschat door het verderzetten van het seksueel contact. Een ‘neen’ kan evenwel niet verkeerdelijk worden ingeschat en valt onder de opzetsvariant.³⁸

Dwang, geweld en bedreiging ruilen hun positie als constitutieve elementen in voor strafverzwarende factoren bij de opzetmisdrijven. De dwang moet tevens niet langer van die ernstige aard zijn dat de wil van de ander daardoor wordt doorbroken. Opzetverkrachting en opzet aanranding met de strafverzwarende omstandigheid worden nu gekwalificeerde opzet aanranding en -verkrachting genoemd.

Samenvattend worden seksuele handelingen strafbaar als diegene in kwestie wist of een ernstig vermoeden had dat de ander geen seks wilde en toch heeft doorgezet. Daarnaast wordt het nieuwe wetsvoorstel getoetst aan de onschuldpresumptie. Hoewel voorzichtig kan worden geconcludeerd dat een dergelijke onderzoeksplicht niet per definitie raakt aan de onschuldpresumptie mag het duidelijk zijn dat de effectieve goedkeuring van het wetsvoorstel niet zonder slag of stoot gebeurt (Kool & Jongenotterd, 2021; Wiggemans, 2020; Mulder, 2020).

Na het advies van deze zomer door de Raad van State en het antwoord hierop van de minister van Justitie op 5 oktober werd het voorstel op 11 oktober 2022 naar de Tweede Kamer gestuurd met het oog op inwerkingtreding in 2024 (ministerie van Justitie en Veiligheid, 2022).

4.4. Duitsland: ‘Nein heisst Nein’ of niet-herkenbaar willen is neen

De Keulse rellen zetten ook in Duitsland een wetswijziging in beweging. De te strikte definitie met de dwangvereiste als kernelement bij seksuele misdrijven ging op de

³⁶ Advies RvSt inzake wijziging van het Wetboek van Strafrecht en andere wetten in verband met de modernisering van de strafbaarstelling van verschillende vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag (Wet seksuele misdrijven) van 8 juni 2022, No.W16.21.0369/II, <https://open.overheid.nl/repository/ronl-7ef332332b2fa923a30585a9f2a61f087148a4e6/1/pdf/tk-w16-21-0369-advies.pdf>.

³⁷ MvT van de Tweede kamer der Staten-Generaal ter Wijziging van het Wetboek van Strafrecht en andere wetten in verband met de modernisering van de strafbaarstelling van verschillende vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag (Wet seksuele misdrijven), <https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=2022D41048>.

³⁸ Nader rapport inzake wijziging van het Wetboek van Strafrecht en andere wetten in verband met de modernisering van de verschillende vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag (Wet seksuele misdrijven) van 5 oktober 2022, <https://open.overheid.nl/repository/ronl-ecab4dbf3bf05f838626bf70dfe7dafee5420f8e/1/pdf/TK%20Nader%20rapport%20Wetsvoorstel%20WSM.pdf>.

schop. In 2016 werd een naar eigen zeggen “*Nein heisst Nein*”-wet ingevoerd in het licht van de seksuele zelfbeschikking. De Duitse wetgever voerde een seksueel basismisdrijf in met verschillende gradaties en een centrale positie voor de toestemmingnotie. Hiermee sluit Duitsland zich aan bij de voormelde landen die het dwangmodel achter zich laten. Een gebrek aan verweer houdt niet langer per definitie toestemming in (Lindenberg, 2019). Duitsland kiest voor een combinatie van de innerlijke wil en de effectieve, merkbare veruitwendiging daarvan. De wetgeving focust concreet op ‘de herkenbare wil’ van het slachtoffer: “Wer gegen den erkennbaren Willen *einer anderen Person sexuelle Handlungen an dieser Person vornimmt oder*” [eigen decursivering] (art 177StGB)³⁹. ‘Tegen de herkenbare wil’ houdt evenwel niet hetzelfde in als ‘zonder herkenbare wil’. Er moet namelijk een uiting van onvrijwilligheid plaatsvinden, geen louter afwezigheid van de wil. Artikel 177, lid 2 StGB vangt dit op door ook het handelen door middel van verrassing strafbaar te stellen.⁴⁰ De vraag stelt zich vervolgens naar de problematiek van tonische immobiliteit van slachtoffers. Indien deze bevrozing wordt beschouwd als een herkenbare uiting, dekt art. 177StGB de problematiek. De Duitse wetgever verduidelijkte reeds dat geen expliciete, gesproken weigering vereist is. Zij kan ook afgeleid worden uit de lichaamstaal. Deze weigering moet wel voor een objectieve derde kenbaar zijn. Indien dit niet het geval is, valt de tonische immobiliteit buiten de wettelijke bescherming (Lindenberg, 2019). Het is enigszins teleurstellend dat Duitsland geen stap verder ging.

Of Duitsland met de huidige wetgeving dan voldoet aan de verplichting van het Verdrag van Istanbul om alle niet-consensuele seksuele handelingen strafbaar te stellen, is voor interpretatie vatbaar. Duidelijk is wel dat gekozen werd voor een eerder conservatieve ‘niet-ja is neen’, nauw aansluitend bij de zogenaamde ‘neen is neen’-strekking. De nieuwe wetsartikelen maken absoluut geen gewag van een affirmatieve toestemming (de “Nur Ja heisst Ja”-visie). Duitsland kiest er met deze wetgeving voor om de verantwoordelijkheid zonder meer op het slachtoffer te leggen. Hoewel werd omgeschakeld naar een *consent*-model kan toch slechts gesproken worden van een bedeesde stap vooruit.

4.5. Spanje: ‘Solo sí es sí’

In de nasleep van de spraakmakende ‘*Wolf pack*’-groepsverkrachting⁴¹ en vooral het daaruit volgende vonnis dat de beklaagden in kwestie niet veroordeelde voor verkrachting op basis van de passiviteit van het slachtoffer, voerde de Spaanse wetgever de zogenaamde Organische Wet voor de Volledige Garantie van de Seksuele Vrijheid in (‘*Ley Orgánica de Garantía Integral de la Libertad Sexual*’). De invoering van het wetsvoorstel verliep verre van niet vlekkeloos. Eind 2021 werd het debat – zowel in het parlement

³⁹ Art. 177 Strafgesetzbuch vom 13. November 1998, *BGBI.* I S. 3322; https://www.gesetze-im-inter-net.de/stgb/_177.html.

⁴⁰ Art. 177, lid 2 Strafgesetzbuch vom 13. November 1998, *BGBI.* I S. 3322; https://www.gesetze-im-inter-net.de/stgb/_177.html.

⁴¹ Zie *La Manada rape case*. (2022, 29 oktober). Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/La_Manada_rape_case.

als in de maatschappij - gevoerd omtrent de wenselijkheid van de 'ja is ja'-strekking. Bezorgdheden omtrent een eventuele verschuiving van de bewijslast en de mogelijke aantasting van de rechten van verdediging werden geuit. Het wetsontwerp werd aangepast en uiteindelijk aangenomen op 6 september 2022 en trad in werking op 7 oktober 2022.⁴²

Een vernieuwing van de vroegere wetgeving was prangend. Die vereiste namelijk de aanwezigheid van een vorm van geweld of intimidatie opdat er sprake kon zijn van een seksueel misdrijf. Oud art. 178 luidde: "*El que atentare contra la libertad sexual de otra persona, utilizando violencia o intimidación* (Eng. : using violence or intimidation), *será castigado como responsable de agresión sexual con la pena de prisión de uno a cinco años*" [eigen decursivering en vertaling] (oud artt. 178-179 Código Penal)⁴³.

De nieuwe wetgeving wijzigt de definitie van wat in België aantasting van de seksuele integriteit en verkrachting zou zijn en hiermee de toestemmingspremissie in de basis-misdrijven van het seksueel strafrecht. Spanje verschuift van een dwangmodel naar een toestemmingsmodel waar de expliciete (verbale of non-verbale), wederzijdse toestemming centraal staat. Stilzwijgen of passiviteit geldt niet langer als toestemming.

Nieuw art. 178, lid 1 CP luidt dan ook : "*Será castigado con la pena de prisión de uno a cuatro años, como responsable de agresión sexual, el que realice cualquier acto que atente contra la libertad sexual de otra persona sin su consentimiento* (Eng. : without his consent). *Sólo se entenderá que hay consentimiento cuando se haya manifestado libremente mediante actos que, en atención a las circunstancias del caso, expresen de manera clara la voluntad de la persona.* (Eng. : It will only be understood that there is consent when it has been freely manifested through acts that, while paying attention to the circumstances of the case, clearly express the will of the person.)" [eigen decursivering en vertaling].⁴⁴

Het eerste deel van nieuw art. 178, lid 1 CP maakt gebruik van de notie 'zonder zijn toestemming'. Uit deze bewoording zou de 'geen ja is neen'-stelling kunnen afgeleid worden. Het tweede deel van de nieuwe bepaling stelt verder dat er enkel sprake is van toestemming indien deze vrij geuit is door handelingen die, gelet op de omstandigheden van de zaak, duidelijk de vrijwilligheid van de persoon uitdrukken. Het artikel dat verkrachting strafbaar stelt (art. 179 CP) steunt op voorliggend wetsartikel wat betreft de toestemmingsnotie. Spanje kiest hiermee voor een 'ja is ja'-visie.

Cruciaal in het aanhangen van deze strekking, is het vraagstuk omtrent de bewijslast. De keuze voor de afwezigheid van vrijwillige toestemming houdt echter geen verschuiving in. De bewijslast rust, volgens de aloude – terechte – principes van het strafrecht, nog steeds op de aanklager. Hoewel dit tegemoet komt aan de bezorgdheid omtrent de

⁴² Ley Orgánica de 6 de septiembre 2022, de garantía integral de la libertad sexual, BOE 7 oktober 2022, <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2022-14630>.

⁴³ Artt. 178-179 Código Penal, BOE 24 Noviembre 1996; <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444&p=20211109&tn=0>.

⁴⁴ Art. 178, lid 1 Proyecto de Ley Orgánica de garantía integral de la libertad sexual de 26 de julio de 2021, https://www.congreso.es/public_oficiales/L14/CONG/BOCG/A/BOCG-14-A-62-1.PDF.

verenigbaarheid met de rechten van de verdediging (met name het vermoeden van onschuld uit art. 6.2 EVRM), kan de nieuwe wetgeving niet ontsnappen aan de kritiek die stelt dat er daarom *de facto* weinig zal wijzigen (González Chinchilla, 2022). Gezien de recente invoering van de wetgeving wordt het bijzonder interessant om te zien hoe de toekomstige Spaanse rechtbanken hiermee omgaan. Spanje zet met deze ‘Solo sí es sí’-wetgeving een grote stap vooruit, althans alvast op papier.

4.6. Zweden: verder dan ‘yes means yes’?

4.6.1. Wetswijziging

De wijzigingen die Zweden in 2018 doorvoerde, zijn opmerkelijk. Gekaderd in het overwegend feministische landschap van Zweden, dat zowel heerst bij de publieke opinie als in politieke kringen, zal deze ommezwaai niet geheel verbazen. Waar de vroegere wetgeving mateloos verouderd was met de dwangvereiste, gooide Zweden het over een compleet andere boeg met de invoering van een nieuwe toestemmingspremissie en seksuele onachtzaamheidsmisdrijven. De Zweedse wetgever schakelt hiermee over naar een toestemmingsmodel. Toenmalig Zweeds premier Stefan Löfven benadrukte namelijk dat passiviteit niet langer toestemming inhoudt. De initiërende partij hoort na te gaan of een vrijwillige toestemming aanwezig is. Er wordt uitgegaan van een ‘yes means yes’-strekking waarbij toestemming niet verondersteld mag worden. Oorspronkelijk stelde het wetsontwerp dat de toestemming expliciet (lees: uitgesproken) moest zijn. Na veel commotie hieromtrent – net zoals het geval was in Spanje – werd deze vereiste geschrapt.

Sectie 1 van ‘Hoofdstuk 6: Seksuele misdrijven’ stelt verkrachting strafbaar als volgt: “*A person who performs sexual intercourse, or some other sexual act that in view of the seriousness of the violation is comparable to sexual intercourse, with a person who is not participating voluntarily is guilty of rape and is sentenced to imprisonment for at least two and at most six years. When assessing whether participation is voluntary or not, particular consideration is given to whether voluntariness was expressed by word or deed or in some other way.*” [eigen decursivering].⁴⁵

Het artikel stelt dus seksuele handelingen met iemand die hier niet vrijwillig aan deelneemt strafbaar. De vrijwilligheid wordt beoordeeld door de uitdrukking ervan op de een of andere manier. Er geldt een strafverzwaring indien geweld of een geïncapaciteerde toestand van het slachtoffer werd gebruikt.

Een tweede wetswijziging is het invoeren van onachtzaamheidsmisdrijven in het seksueel strafrecht, namelijk verkrachting door nalatigheid en seksueel misbruik door nalatigheid (*negligent rape/sexual abuse*). Doordat deze delicten kunnen worden gepleegd door een gebrek aan voorzichtigheid worden meer feiten gevat. Het volstaat immers

⁴⁵ Uit de officiële vertaling van de Zweedse overheid van het Zweeds strafwetboek naar het Engels, <https://www.government.se/4b0103/contentassets/7a2dcae0787e465e9a2431554b5eab03/the-swedish-criminal-code.pdf>.

dat de andere partij niet vrijwillig deelnam aan de seksuele handelingen en de overige partij niet voldoende moeite deed om hiervan kennis te nemen en ernaar te handelen.

“A person who commits an act referred to in Section 1 and is grossly negligent regarding the circumstance that the other person is not participating voluntarily is guilty of negligent rape and is sentenced to imprisonment for at most four years. If, in view of the circumstances, the act is less serious, the person is not held responsible.” [eigen decursivering] (Sectie 1 a). Sectie 2 en 3 bevatten de strafbaarstelling voor aanranding met opzet/onachtzaamheid (*gross sexual assault – negligent sexual assault*).

De Zweedse wetgever tornt hiermee gedeeltelijk aan het voormalige moreel bestanddeel. Daders van dergelijke misdrijven kunnen niet langer ontsnappen aan een veroordeling door louter te beargumenteren dat zij niet wisten dat de andere partij niet toestemde. Zij hadden stappen moeten ondernemen om de gemoedstoestand van het slachtoffer te weten te komen. Het algemeen opzet maakt plaats voor onachtzaamheid. Daders van dit type seksuele delicten worden wel gestraft met een lagere gevangenisstraf tot 4 jaar (in tegenstelling tot een maximum van 6 jaar voor het basismisdrijf verkrachting).

4.6.2. Praktische overwegingen

Hoewel de toestemming dus volgens de toelichting niet uitdrukkelijk moet zijn, kan in de praktijk enkel zekerheid bekomen worden door de toestemming uitdrukkelijk te geven. De uitdrukkelijke toestemming is eigenlijk impliciet vervat in de onachtzaamheidsmisdrijven. Er kan enkel ontsnapt worden aan de onachtzaamheidsmisdrijven door aan te tonen dat er daadwerkelijk verbaal of non-verbaal toestemming werd gegeven. De Raad van Europa steunt Zweden in deze visie en stelt dat een shift weg van de focus op het slachtoffer en naar het gedrag van de dader hoognodig is (GREVIO, 2019).

4.6.3. Toepassing in de praktijk: eerste evaluatie

De eerste resultaten zijn impactvoller dan verwacht. Een rapport van de Zweedse Nationale Raad voor Criminaliteitspreventie vat de meest opmerkelijke evoluties kernachtig samen (The Swedish National Council for Crime Prevention, 2020).

Meldingen, vervolgingen en veroordelingen zijn gestegen

Zweedse statistieken die de veroordelingen becijferen voor verkrachting (met opzet) zijn met 75% gestegen: van 190 veroordelingen in 2017 tot 333 in 2019. Meer slachtoffers lijken naar voren te durven komen met hun verhaal. In de praktijk kon tevens worden opgemerkt dat slachtoffers van seksueel geweld zichzelf minder de schuld geven nu ze bredere kansen hebben om juridische stappen te ondernemen. Verder zou ook de lengte van de straffen op verkrachting (met opzet) in veroordelingen zijn gestegen.

Nieuw type zaken bereikt de rechtbanken

Waar vroeger geen sprake was van een misdrijf indien het slachtoffer zich passief had gedragen, is dit nu wel het geval. Dergelijke zaken komen dan ook meer en meer voor de Zweedse rechtbanken. Het gaat vaker om zaken waarbij dader en slachtoffer elkaar kennen en geen tot weinig fysiek geweld werd gebruikt bij de feiten. Aangezien dit net de intentie van de nieuwe wetgeving was, kan op dit vlak de wetswijziging positief geëvalueerd worden.

Beoordelingen van het bewijs zijn gewijzigd

Initieel kon verwacht worden dat de wetswijziging zou resulteren in meer bewijsproblemen aangezien geweld – toch ietwat eenvoudiger te detecteren en bewijzen – niet langer een vereiste was voor een veroordeling. Een bestudering van de vonnissen duidt er toch op dat het bewijs nog steeds even sterk is als voor de wetswijziging. Wat de resultaten wel beaamt, is de vaststelling dat seksueel geweld het vaakst voorkomt tussen bekenden en zonder geweld. Slechts in 13% van de gerapporteerde zaken is sprake van geweld, in tegenstelling tot de vroegere 37%. Dit is anders voor het misdrijf van *negligent rape* waarbij niet langer opzet vereist is.

Beoordeling van toestemming

De grootste kritiek vanuit de Zweedse advocatuur op de nieuwe wetgeving draait rond de beoordeling van toestemming. Ze bepleit namelijk dat het nu nog moeilijker is voor rechters om te bepalen wanneer een seksuele handeling vrijwillig was en wanneer niet. Onderzoek toont aan dat in de casussen met opzetverkrachting, het duidelijk was dat het slachtoffer niet wou deelnemen aan de feiten. Het ging hetzij om een verrassing, hetzij om een gebrek aan signalen dat het slachtoffer vrijwillig deelnam (en deze zich passief gedroeg). Anders is het verhaal bij *negligent rape*.

Negligent rape: grens tussen opzet en onachtzaamheid

Er werden slechts 12 veroordelingen voor *negligent rape* uitgesproken op het ogenblik van evaluatie in 2020. De invoering van dit concept zorgt volgens de Zweedse Nationale Raad voor Criminaliteitspreventie voor de meeste problemen in de praktijk. Onzekerheid over de kennis van de beklagde omtrent de vrijwilligheid van het slachtoffer staat centraal. De vonnisrechters leken het meeste moeite te hebben met het bepalen van de grens tussen opzet en onachtzaamheid:

“it is sometimes difficult for the court to decide whether the accused 1) understood that the injured party was unwilling to have sex or that there was a great risk that this was the case, and that the accused was indifferent to that risk (reckless intent - rape); 2) understood that there was a risk of that being the case (negligent rape); or 3) fully believed that the injured party was taking part of their own free will, and that this belief could be regarded as being reasonable (no conviction). The boundary that is considered to be the most difficult to assess is the one between negligence and the weakest form of intent – reckless intent. In some cases, it can also be difficult to determine whether the accused

realised that there was a risk that the injured party did not want to have sex – for example, when she has given mixed signals.”

Problematisch is bijgevolg dat het principe van rechtszekerheid in het gedrang komt. Een onderzoek dat zich toeleide op de veroordelingen voor dit misdrijf kwam tot de conclusie dat de rechters oordeelden op basis van de geloofwaardigheid en beweringen van getuigen. De evaluaties in kwestie bevatten emotionele aspecten en stereotypes omtrent gender en seksualiteit. Dit resulteerde in zeer verschillende uitkomsten en een duidelijk gebrek aan consistentie.

Positief is dat de nieuwe wetgeving wel lijkt te zorgen voor een shift in mentaliteit en aanspoort tot reflectie op juridisch vlak (Wallin et al., 2021), of zoals Wegerstadt het kernachtig samenvat: *“A lesson from Sweden is that future legal reforms should put less effort into describing what the subject of criminal protection should do to avoid having nonvoluntary sex, and pay more attention to defining the kind of behavior by the subject of criminal responsibility that is worthy of criminal censure and punishment.”* (Wegerstadt, 2021).

5. Conclusie

Het mag duidelijk zijn dat de evaluatie van de recente wetswijziging in Zweden waardevolle lessen met zich meebrengt. Waar verschillende landen niet even ver durfden gaan, koos Zweden met de steun van de publieke opinie voor een gewaagder standpunt. De rechtsvergelijking leert ons dat het versoepelen van de drempel bij seksuele misdrijven kan resulteren in meer aangiftes en zo kan helpen om het *dark number* naar beneden te halen. Evenwel is ook voorzichtigheid geboden: het invoeren van onachtzaamheidsmisdrijven resulteert niet per definitie in tal van terechte veroordelingen. Het is zaak de volgende jaren landen als Nederland en Spanje nauwgezet op te volgen om zo te kunnen bestuderen hoe zij omgaan met hun nieuwe toestemmingspremissie. Frankrijk en Duitsland kiezen daarentegen voor de weg van de minste weerstand. Hoewel niet geheel onzinnig blijft zo de problematiek sluimeren van slachtoffers die hun expliciete weigering niet durven of kunnen uiten.

6. Referenties

- Byn, L. (2019). *Toestemming tot seksuele handelingen* [Masterscriptie, Universiteit Gent]. Universiteit Gent.
- González Chinchilla, M. (2022). La Ley Orgánica 10/2022, de 6 de septiembre: el «nuevo» consentimiento sexual, desde la perspectiva de la eficacia probatoria en el proceso penal. *Diariolaley* (Wolters Kluwer). <https://diariolaley.laleynext.es/dll/2022/10/20/la-ley-organica-10-2022-de-6-de-septiembre-el-nuevo-consentimiento-sexual-desde-la-perspectiva-de-la-eficacia-probatoria-en-el-proceso-penal>.

- GREVIO. (2019). *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) SWEDEN*. Geraadpleegd op 15 mei 2022, van <https://rm.coe.int/grevio-inf-2018-15-eng-final/168091e686>.
- Kool, R. S. B., & Jongenotterd, A. (2021). Verkrachting: what's in a name?: De voorgeno- men strafbaarstellingen van verkrachting en seks tegen de wil in het licht van artikel 36 Istanbul. *Nederlands juristenblad*, 2021(2), 90-97.
- Lindenberg, K. (2019). Verkrachting, aanranding en de bescherming van de seksuele integriteit: moet Nederland ook naar een 'Nein heißt Nein'? In E. Gritter (editor), *Modern Strafrecht: Contributions to the National Criminal Law Day* (pp. 1-31). Klu- wer.
- Ministerie van Justitie en Veiligheid. (2022, 12 oktober). *Wetsvoorstel om seksueel ge- weld beter aan te pakken naar Tweede Kamer*. Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/seksuele-misdrij- ven/nieuws/2022/10/11/wetsvoorstel-om-seksueel-geweld-beter-aan-te-pak- ken-naar-tweede-kamer>.
- Mulder, T. (2020). 'Seks tegen de wil' en de verenigbaarheid met de onschuldpresump- tie ingevolge artikel 6 lid 2 EVRM [Masterscriptie, Universiteit Amsterdam]. Univer- siteit Amsterdam.
- Peterson, Z. D. & Muehlenhard, C. L. (2007). Conceptualizing the "Wantedness" of Women's Consensual and Nonconsensual Sexual Experiences: Implications for How Women Label Their Experiences With Rape. *Journal of Sex Research*, 44(1), 72-88. <https://doi.org/10.1080/00224490709336794>.
- The Swedish National Council for Crime Prevention. (2020). *Reported and cleared rapes in Europe: Difficulties of international comparisons Report*. Geraadpleegd op 15 mei 2022, [https://bra.se/down- load/18.7d27ebd916ea64de5306522c/1614334749612/2020_6_Den_nya_sam- tyckeslagen_i_praktiken.pdf](https://bra.se/download/18.7d27ebd916ea64de5306522c/1614334749612/2020_6_Den_nya_sam- tyckeslagen_i_praktiken.pdf), officiële vertaling vindbaar op: [https://bra.se/down- load/18.7d27ebd916ea64de5306c65f/1601393665407/2020_13_Re- ported_and_cleared_rapes_in_Europe.pdf](https://bra.se/download/18.7d27ebd916ea64de5306c65f/1601393665407/2020_13_Re- ported_and_cleared_rapes_in_Europe.pdf).
- The Swedish National Council for Crime Prevention. (2020). *The new consent law in practice: An updated review of the changes in 2018 to the legal rules concerning rape*. Geraadpleegd op 15 mei 2022, van [https://bra.se/down- load/18.7d27ebd916ea64de53065cff/1614334312744/2020_6_The_new_con- sent_law_in_practice.pdf](https://bra.se/download/18.7d27ebd916ea64de53065cff/1614334312744/2020_6_The_new_con- sent_law_in_practice.pdf).
- Van Hoecke, M. (2015). Methodology of Comparative Legal Research. *Law and Method*, 1-35.

- Vermeulen, G. (2022). Seksuele toestemming in het nieuwe seksueel strafrecht: onvolkomen, inconsistente en aarzelende progressie. In G. Vermeulen, L. Byn & S. De Coensel (eds.), *Seksuele autonomie, normativiteit, exploitatie en deviantie: Criminologische en juridische verkenningen* (pp. 25-44). Van Gompel & Svacina.
- Wallin, L. Uhnöo, S., Wettergren, A. & Bladini, M. (2021) Capricious credibility – legal assessments of voluntariness in Swedish negligent rape judgements, *Nordic Journal of Criminology*, 22(1), 3-2.
- Wegerstad, L. (2021). Sex Must Be Voluntary: Sexual Communication and the New Definition of Rape in Sweden. *German Law Journal* 22 (1), 734–752. <https://doi.org/10.1017/glj.2021.32>.
- Wiggermans, N.M.P. (2020). Een onderzoeksplicht naar de (on)vrijwilligheid van seks? [Masterscriptie, Universiteit Amsterdam]. Universiteit Amsterdam.

De perceptie van jongeren ten aanzien van seksuele toestemming

Céline De Moor

Abstract

A lot of people who have been raped according to the legal definition do not recognize that experience as such. Consent distinguishes rape from consensual sex, but the perception of consent is narrowed by for example rape myths that prescribe requirements of a so-called 'real rape'. In reality, however, people's experiences often do not correspond to these prescriptions. As a result, people will be more likely to label their experience as a harmless event such as bad sex or a case of miscommunication. A consequence of not recognizing an experience as rape is that no help is sought. Young people are the population most at risk to be raped. This study aims to acquire a better insight in how young people perceive sexual consent. The eventual goal is to contribute to evidence-based prevention initiatives. A tripartite methodology was used in this research. A literature study provided better insight in the concept 'sexual consent' from a legal and sociocultural perspective. A survey and focus groups were conducted making use of short films. This shows that young people interpret sexual consent and rape much more restrictively than the legal definition. The focus is much more on the victim who they felt should express her refusal more clearly than on the perpetrator who uses coercion, leading to victim blaming. Although this coercion is consistently recognised, the respondents thought this did not affect the victim's ability to refuse sex. Women always answered the statements more in favour of the victim than men did.

1. Inleiding

"Ik vind het ongezond maar geen verkrachting." - FG1, R1, vrouw, 24j

Mede dankzij de #MeToo beweging die in 2017 viraal ging, waarin mensen getuigden dat ze slachtoffer zijn geworden van seksueel grensoverschrijdend gedrag, werd de samenleving zich bewust van de alomtegenwoordigheid van dit fenomeen. Er ontstond daarnaast ook maatschappelijke bewustwording aangaande het recht op seksuele zelfbeschikking en het belang van seksuele toestemming (Zarkov & Davies, 2018). Ondanks het feit dat personen door deze beweging naar buiten komen met hun negatieve ervaringen, zijn seksuele delicten nog steeds sterk ondergerapporteerd (Bitton & Jaeger, 2020). Zo worden in België dagelijks gemiddeld negen verkrachtingen aangegeven, maar uit onderzoek blijkt dat 80-90% van de slachtoffers van seksueel geweld geen aangifte doet. Hierdoor blijven veel feiten onder de radar, het zogenaamde *dark number* (Sensoa, 2020; Tabachnick, 2013).

Één van de redenen voor niet-aangifte, is dat hoewel het voorval juridisch wel een verkrachting uitmaakt, de gebeurtenis door het slachtoffer vaak niet als dusdanig wordt (h)erkend (Kelly & Radford, 1990; Wilson et al., 2017). Koss (1985) spreekt van een

'*unacknowledged rape victim*'. Legitieme seks onderscheidt zich van verkrachting door de aanwezigheid van toestemming. Hoewel er een breed gedragen consensus bestaat dat seks niet mag plaatsvinden zonder toestemming van de betrokkenen, wordt het begrip toestemming op uiteenlopende manieren ingevuld waardoor deze ogenschijnlijke consensus meer wegheeft van een illusie (Muehlenhard et al., 2016). Wanneer iemand getuigt dat hij/zij tijdens een avondjogging in het Citadelpark brutaal de struiken wordt ingesleurd, en ondanks haar verweer wordt verkracht, is het overduidelijk dat deze persoon hier geen toestemming voor gaf. De maatschappelijke verontwaardiging is groot en niemand stelt de gebeurtenis in vraag. Iemand die daarentegen wordt verkracht op het appartement van zijn/haar date nadat deze ingaat op een uitnodiging om nog iets te drinken, zal veel minder geneigd zijn om deze ervaring als verkrachting te bestempelen. In plaats daarvan zullen slachtoffers dit voorval eerder als een onschuldig gebeuren beschouwen zoals slechte seks of een geval van miscommunicatie (Littleton et al., 2008). Enige relatie, van welke aard dan ook, tussen slachtoffer en dader is een voorbeeld van een factor die het beoordelen van de toestemmingskwestie ondermijnt (Estrich, 1987). Naast de interpretatie van het slachtoffer, roept een dergelijke ervaring ook vragen op bij de rest van de samenleving, waaronder politie en justitie, zoals: "waarom ben je met die persoon meegegaan als je geen seks wou?" Er wordt meer bepaald aan *victim blaming* gedaan door de schuld van de dader naar het slachtoffer te verschuiven: "je had maar niet zoveel moeten drinken" of "je had maar 'neen' moeten zeggen" (Suarez et al., 2010). De term 'secundaire victimisatie' wordt gebruikt om aan te geven dat slachtoffers van verkrachting hierdoor een tweede trauma doormaken (Patterson, 2011).

Het contrast tussen de reacties op deze twee situaties alsook het citaat uit een focusgroep bovenaan, geeft weer dat er een onderscheid wordt gemaakt tussen wat als een 'echte' verkrachting wordt beschouwd en de zogenaamde grijze zone tussen verkrachting en consensuele seks. Slachtoffers die hun ervaring niet als verkrachting labelen, lopen een aanzienlijk risico op negatieve gevolgen, zoals revictimisatie en een slechtere psychosociale aanpassing (Littleton et al., 2009; Botta & Pingree, 1997). Gidycz en Koss (1991) geven ook aan dat het erkennen van een gebeurtenis als verkrachting een deel van het herstelproces kan vormen. Maar personen die hun ervaring niet als verkrachting labelen, zullen net minder geneigd zijn om beroep te doen op medische of geestelijke gezondheidszorg alsook de directe omgeving te informeren over het slachtofferschap (Littleton et al., 2006). Daarnaast zijn volgens Berliner (1992) "cijfers cruciaal om een maatschappelijk antwoord te bieden op een maatschappelijk probleem. De grootte van een probleem bepaalt hoe serieus het wordt genomen". Het nalaten van aangifte doen, heeft als politiek gevolg dat het aantal nodige middelen voor de gezondheidszorg alsook preventie initiatieven moeilijk te bepalen is (Wilson & Scarpa, 2015). Bovendien zorgt deze onzichtbare subpopulatie mogelijks voor een leemte in onze huidige kennis en inzicht ten aanzien van verkrachting (Wilson & Miller, 2016). Onderzoek naar de factoren die het (h)erkennen van seksueel geweld verhinderen, is dan ook van belang om enerzijds de werkelijke prevalentie van het slachtofferschap te bepalen en anderzijds effectieve preventie initiatieven te ontwikkelen (Cleere & Lynn, 2013). Dit onderzoek buigt zich over de invulling van het begrip 'toestemming'. Jongeren (16-25) - en

vrouwen in het bijzonder - zijn de grootste risicodoelgroep om verkracht te worden (Mouzos & Makkai, 2004; Hust et al., 2017; Jozkowski et al., 2013). Vandaar is het belangrijk om specifiek te onderzoeken hoe deze doelgroep toestemming percipieert en invult, tevens in vergelijking met de wettelijke beschrijving (Humphreys et al., 2007). Seksuele toestemming en meer bepaald de beleving van dit begrip is een beperkt ontgonnen onderzoeksdomein en de reeds verrichte studies situeren zich voornamelijk in de Verenigde Staten en Australië en zijn bovendien meestal kwantitatief van aard (Humphreys & Brousseau, 2010; Jozkowski et al., 2014).

Door inzicht te krijgen in de manier waarop jongeren seksuele toestemming percipieren, beoogt dit onderzoek een bijdrage te leveren aan het ontwikkelen van *evidence based* preventie initiatieven. De centrale onderzoeksvraag van dit onderzoek luidt: "Wat is de perceptie van jongeren t.a.v. seksuele toestemming?"

Het onderzoek vangt aan met een literatuurstudie die het concept toestemming vanuit juridisch en sociaal-maatschappelijk perspectief benaderd. Na een toelichting van de methodologie wordt vervolgens een empirisch onderzoek gevoerd om zo tot een algemeen besluit en antwoord op de onderzoeksvraag te komen.

2. Wettelijk kader

Seksuele toestemming wordt vanuit juridisch oogpunt benaderd en dit specifiek in het licht van het misdrijf verkrachting. Binnen het seksueel strafrecht komt het begrip toestemming eveneens voor bij de overige seksuele basismisdrijven. Omdat dit onderzoek specifiek vertrekt vanuit de problematiek van verkrachtingen die niet als dusdanig worden erkend, wordt enkel aandacht besteed aan het misdrijf verkrachting.

Het niet-toestemmen als cruciaal element van het misdrijf verkrachting was oorspronkelijk niet uitdrukkelijk opgenomen in de delictsomschrijving, maar wel in de rechtsleer die verkrachting omschreef als *"het hebben van normale, doch niet geoorloofde geslachtsgemeenschap met een vrouw die zich daartegen verzet of er niet geldig in toestemt"* (Delva, 1967). Het ontbreken van toestemming diende aangetoond te worden door bewijs te leveren voor één van de in de wet opgesomde situaties (Merckx, 2003). Deze opsomming werd toen als exhaustief beschouwd. Het was zelfs zo dat er soms geen sprake was van verkrachting, ondanks de aanwezigheid van een wilsverhinderende factor, louter omwille van het gedrag of de reputatie van het slachtoffer (Stevens, 2002).

Samen met een groeiende maatschappelijke weerzin t.a.v. seksueel geweld drong een wijziging van het strafrechtelijk kader zich op (Dierickx, 2006). Na een jarenlange parlementaire voorbereiding werd in 1989 de Wet op de verkrachting⁴⁶ goedgekeurd, die het toepassingsgebied van het misdrijf verruimde en de basis vormde van de bepaling (Hutsebaut, 1990). Hiermee werd het begrip verkrachting voor de eerste keer wettelijk gedefinieerd als elke daad van seksuele penetratie van welke aard en met welk middel ook, gepleegd op een person die daar niet in toestemt (Hutsebaut, 1990). Sindsdien

⁴⁶ Wet van 4 juli 1989 tot wijziging van sommige bepalingen betreffende het misdrijf verkrachting, BS 18 juli 1989.

vormt de ontstentenis van toestemming het centrale constitutieve element van het misdrijf en tevens de principiële grondslag voor de strafwaardigheid ervan (Hutsebaut, 1990). De essentie van het misdrijf bestaat uit het ondergeschikt maken van de wil van het slachtoffer aan de wil van de dader (Merckx, 2003).

Met de Wet van 21 maart 2022 houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht⁴⁷ verdwijnt de huidige Titel VII en valt verkrachting onder de nieuwe Titel 2 'Misdrijven tegen personen', waardoor nu officieel de aantasting van de morele orde wordt verlaten en wordt ingeruild voor de seksuele autonomie. Het artikel dat verkrachting strafbaar stelt (art. 417/11 Sw.), werd slechts beperkt gewijzigd in de omschrijving t.o.v. haar voorganger (oud art. 375 Sw.):

“Verkrachting is elke gestelde daad die bestaat of mede bestaat uit een seksuele penetratie van welke aard en met welk middel ook, gepleegd op een persoon of met behulp van een persoon die daar niet in toestemt.”

Door de bewoording “die bestaat of mede bestaat uit” wordt een einde gemaakt aan de eerder geschetste tweestrijd binnen de rechtsleer.

Het toestemmingsconcept krijgt in het nieuwe Strafwetboek uiteindelijk zijn eigen bepaling in artikel 417/5 Sw.:

“Toestemming veronderstelt dat deze uit vrije wil is gegeven. Dit wordt beoordeeld in het licht van de omstandigheden van de zaak. De toestemming kan niet worden afgeleid uit de loutere ontstentenis van verweer van het slachtoffer. De toestemming kan worden ingetrokken op elk ogenblik voor of tijdens de seksuele handeling.”

Hiermee wordt hoofdzakelijk tegemoet gekomen aan de problematiek van ‘rape-induced paralysis’ of tonische immobiliteit en is niet langer verweer vereist (Suarez & Gallup, 1979; Möller et al., 2017). Een kritiek van Vermeulen (2018) die wel nog steeds van toepassing is bij deze aangepaste definiëring, is dat hoewel de toestemmingspremissie met kwaliteitsvereisten zoals ‘vrij’ en ‘intrekbaar’ een stap in de goede richting is, de toestemmingsnotie in andere rechtstakken nog veel meer gewaarborgd wordt, door begrippen zoals ‘geïnformeerd, voorafgaande, ondubbelzinnig en specifiek’ (Byn, 2019).

3. Sociocultureel kader

In theorie maakt de wetgeving een duidelijk onderscheid tussen consensuele seks en verkrachting. In de praktijk wordt het al dan niet maken van dit onderscheid ook beïnvloed door de maatschappelijke perceptie, die op zijn beurt beïnvloed wordt door verkrachtingsmythes. Ryan (2011) stelt dat verkrachting hierdoor ook als een sociaal-cultureel verschijnsel kan gezien worden.

⁴⁷ Wet van 21 maart 2022 houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, BS 30 maart 2022.

"Ik vind niet dat het een perfect voorbeeld is van verkrachting, je kan het niet gebruiken als label voor verkrachting." - FG12, R2, man, 21j

Burt (1980) introduceerde het begrip '*rape myths*' voor het eerst en omschreef verkrachtingsmythes als '*prejudicial, stereotyped, or false beliefs about rape, rape victims, and rapists*'. Zo denken veel mensen bij het horen van het woord 'verkrachting' spontaan aan een vreemde man die 's avonds een vrouw brutaal een donker steegje insleurt en zich door middel van geweld aan haar opdringt. Hoewel deze situatie niet onmogelijk is, vormt dit geen correcte weerspiegeling van de realiteit (Mason, 2013). De meeste verkrachtingen worden namelijk gepleegd door bekenden zoals collega's, vrienden, kennissen of familie van het slachtoffer en vinden bijgevolg doorgaans plaats in de privésfeer (Pieters et al., 2010). De overtuiging dat een verkrachting gepleegd wordt door middel van geweld en dat het slachtoffer zich hiertegen verweert met verwondingen tot gevolg, zijn voorbeelden van andere mythes. Meestal gaan verkrachtingen niet gepaard met fysiek geweld of dreiging en het slachtoffer biedt vaak geen verweer (Mason, 2013).

De mythes met betrekking tot geweld en verweer die de maatschappelijke perceptie beïnvloeden, tonen ook de discrepantie aan met het wettelijk kader. Deze elementen zijn namelijk niet vereist om wettelijk van verkrachting te spreken. Verkrachtingsmythes zorgen meer bepaald voor een zeer enge definitie van verkrachting (Schwartz & DeKeseredy, 1997). Er ontstaat als het ware een script van een 'echte' verkrachting (Crome & McCabe, 2001). Een dergelijk script zorgt ervoor dat personen die verkracht zijn op een manier die niet overeenkomt met het script, zoals bijvoorbeeld door een bekende en zonder fysiek geweld, minder geneigd zullen zijn om deze ervaring als dusdanig te labelen en bijgevolg hulp te zoeken (Bondurant, 2001; Kahn et al., 1994; Warshaw 1988). De gepercipieerde vereiste extremiteit om van verkrachting te spreken zorgt ervoor dat meer alledaagse bedreigende, opdringerige en dwingende ongewenste seksuele ervaringen worden genormaliseerd en onzichtbaar blijven (Randall, 2010).

Daarnaast minimaliseren dergelijke mythes seksueel geweld of ontkennen ze de feiten door de schuld van de dader naar het slachtoffer te verschuiven, '*they blame the victim*' (Kennes, 2018; Idisis & Edoute, 2017). *Victim blaming* gaat uit van het idee dat slachtoffers verantwoordelijk zijn voor hun eigen veiligheid en ongewenste negatieve aandacht. Er wordt hen verweten dat ze een situatie waarvan algemeen geweten is dat deze risicovol is, niet hebben vermeden of dat ze de verkrachting hebben uitgelokt door hun gedrag en/of kledijkeuze (Randall, 2010). Het is daarnaast dus ook plausibel dat slachtoffers hun ervaring niet als verkrachting labelen omwille van de negatieve gevolgen die hiermee gepaard gaan (Crome & McCabe, 2001).

4. Methodologie

4.1. The Give'n'Get project

Dit onderzoek vindt een grondslag in een reeds bestaande studie, namelijk '*The Give'n'Get project*'. Dit project van de *Rape and Sexual Abuse Support Centre* vond plaats in 2013 in het Verenigd Koninkrijk. Het opzet was om te onderzoeken hoe jongeren (13-18j) het geven en ontvangen van seksuele toestemming begrijpen en op welke manier hun perceptie en beslissingen hieromtrent worden beïnvloed en beperkt (Coy et al., 2013).

Hiervoor werden zeven kortfilms in de vorm van getuigenissen gecreëerd, waarin telkens een jonge acteur of actrice een situatie beschrijft waarbij wettelijk gezien sprake is van verkrachting. Echter door contextuele elementen komt het verhaal niet overeen met het stereotype beeld van een verkrachting: een vreemde man die een vrouw 's avonds aanvalt en fysiek dwingt tot seks (Estrich, 1987). Deze kortfilms werden daarna verwerkt in een online survey en gebruikt tijdens focusgroepen en interviews (Coy et al., 2016).

4.2. Onderzoeksmethoden

Omdat kwantitatief onderzoek zich het best leent om een grote onderzoekspopulatie te bereiken werd een survey afgenomen. Het aspect 'percepties' slaat daarentegen op beleving en betekenisgeving (Michielsen, 1970). Kwalitatief onderzoek is dan het meest aangewezen om de werkelijkheid te leren begrijpen oftewel *verstehen* vanuit een emic-perspectief, daarom werden eveneens focusgroepen gevoerd (Decorte & Zaitch, 2016). Er werd met andere woorden gopteerd voor een Mixed Method-benadering (De Boer, 2006). De eerder vermelde kortfilms werden in beide onderzoeksmethoden aangewend. De bestudeerde populatie van dit onderzoek betrof jongeren tussen 16 en 25 jaar.

Het afspelen van een kortfilm werd steeds gevolgd door drie stellingen, die werden overgenomen uit het oorspronkelijke onderzoek: "Ik voel me comfortabel bij de seks die in het filmpje beschreven wordt", "X heeft erop gelet dat Y toestemming gaf voor de seks", "Y was in staat om toestemming te geven voor de seks of de seks te weigeren". Deze stellingen konden worden beantwoord met '(niet) akkoord' of 'ik weet het niet'. Op de voorlaatste pagina werd gevraagd: "In welke verhalen gaat het volgens jou om verkrachting?" gevolgd door een foto-overzicht van de getuigenissen en twee mogelijke antwoordcategorieën: '(niet) akkoord'.

Er werden twaalf focusgroepen georganiseerd met in totaal achtendertig deelnemers. Omwille van de Covid19 uitbraak en bijhorende veiligheidsmaatregelen, zijn deze online doorgegaan. De meeste focusgroepen bestonden uit drie deelnemers.

Dit onderzoek voldoet aan alle voorgeschreven ethische standaarden voor wetenschappelijk onderzoek. De werkwijze en uiteenzetting hiervan kan teruggevonden worden in het *Data Management Plan*.

5. Resultaten

Eerst wordt telkens een beknopte omschrijving gegeven van de kortfilm⁴⁸ waarna zowel de resultaten uit de survey, focusgroepen als literatuur uit de doeken worden gedaan.

5.1. Monique

Monique (17) ging samen met een vriendin naar enkele cafés en danste er met een mooie jongen, die haar deed lachen en trakteerde. Ze denkt dat hij haar gevolgd is naar het toilet. Dit is het laatste dat ze zich herinnert. 's Ochtends werd ze wakker bij haar vriendin, die haar als een wrak aantrof op het toilet en een taxi belde. Monique haar lichaam voelde pijnlijk aan. Ze voelde zich verschrikkelijk en wist dat er iets niet klopt, maar ze kon zich niets herinneren. Het voelde daar beneden pijnlijk aan en het leek alsof ze seks had gehad. Ze weet zeker dat er haar iets overkomen is.

Tabel 1: Survey antwoorden Monique⁴⁹

		Vrouwen	Mannen	16-18j	19-22j	23-25j
	N = 406	N = 324	N = 82	N = 80	N = 231	N = 95
Niet comfortabel bij de beschreven seks	94.8% (1.7%) ⁵⁰	95.1% (1.5%)	93.9% (2.4%)	93.8% (1.3%)	95.2% (1.7%)	94.7% (2.1%)
De jongen heeft er niet op gelet dat ze toestemming gaf	87.9% (11.6%)	88.9% (10.8%)	84.1% (14.6%)	90.0% ^{51*} (10.0%)	85.7%* (14.3%)	91.6%* (6.3%)
Monique was niet in staat om toe te stemmen / te weigeren	91.9% (6,7%)	92.9% (6,2%)	87.8% (1,7%)	92.5% ^{52*} (5,0%)	92.2%** (7,8%)	90.5%* (5,3%)
Dit is verkrachting	97.8%	98.1%	96.3%	96.3%	98.7%	97.8%

⁴⁸ Beschreven synopsissen werden vertaald in het Nederlands en zijn afkomstig van de volgende bron: Coy, M., Kelly, L., Elvines, F., Garner, M. and Kanyeredzi, A. (2013). "Sex without consent, I suppose that is rape": How young people in England understand sexual consent. London: Office of the Children's Commissioner.

⁴⁹ De tabellen worden steeds aangepast overgenomen uit 'Sex without consent, I suppose that is rape': How young people in England understand sexual consent' (p. 26), door Coy, M et al., 2013, Office of the Children's Commissioner.

⁵⁰ Het percentage tussen haakjes zijn de respondenten die 'ik weet het niet' hebben geantwoord.

^{51*} Uit de chi-kwadraattoets blijkt dat het verschil tussen de stelling 'De jongen heeft er niet op gelet dat ze toestemming gaf' en de leeftijdscategorieën significant is: $\chi^2 (4) = 10.767$; $p = 0.029$.

^{52**} Uit de chi-kwadraattoets blijkt dat het verschil tussen de stelling 'Monique was niet in staat om te weigeren/toe te stemmen' en de leeftijdscategorieën significant is: $\chi^2 (4) = 9.860$; $p = 0.043$.

Veel deelnemers gaven aan dat ze mensen kennen die hetzelfde hebben meegemaakt en enkele personen lieten weten dat ze een gelijkaardige ervaring hebben doorstaan. De modus operandi, het drogeren van het slachtoffer, werd dan ook steeds aangehaald door de respondenten:

"Redelijk... typisch. Allé het lijkt zo een typisch verhaal zo." - FG1, R3, vrouw, 23j

"Uit het filmpje zou ik denken dat hij GHB of andere date rape drugs in het drankje heeft gedaan dat hij haar heeft aangeboden, wat verklaart waarom ze plots een black-out kreeg." - survey

Veel respondenten vinden dat de jongen er niet op heeft gelet dat hij toestemming verkreeg (87.9%). Als motivering voor dit standpunt wordt de criminele werkwijze echter zelden aangehaald. De meerderheid verwijst rechtstreeks naar de geïntoxiceerde staat van Monique, die impliceert dat zij niet in staat was om toestemming te geven:

"Sowieso als je dat dan binnenkrijgt dan ben je niet echt bij je zinnen, dus dan kan je niet echt toestemming geven." - FG1, R3, vrouw, 23j

Een mogelijke verklaring hiervoor is dat het toedienen van *rape drugs* net was besproken, waardoor dit argument vanzelfsprekend werd geacht. Een andere reden kan zijn dat de deelnemers deze stelling irrelevant vinden net omwille van de onbekwaamheid om toestemming te geven. Doorheen de beoordelingen van de scenario's is er echter sprake van een tendens waarbij deelnemers voor het becommentariëren van deze stelling focussen op de bekwaamheid van een persoon om diens toestemming of weigering kenbaar te maken, in plaats van te kijken of er effectief gestreefd is naar het ontvangen van toestemming.

Bij diezelfde stelling valt het hoge 'ik weet het niet' percentage op (11.6%). Binnen de focusgroepen kwam dit standpunt echter zelden voor, maar uit onderstaande opmerking van de survey kan afgeleid worden dat de redenering hierachter is dat Monique zelf niet meer weet wat er is gebeurd:

"Ik weet niet of de man erop heeft gelet of ze toestemming gaf omdat ze het haar zelf niet herinnert." - survey

"Maar ze weet zelfs niet of hij is binnengekomen in de wc, want ze dacht dat hij haar achtervolgde." - FG7, R1, vrouw, 23j

"Ewel, dus ja, ze weet letterlijk niets. Dus eigenlijk op basis van haar verklaring, het is heel geloofwaardig dat er seks is geweest, maar zelfs dat weten we eigenlijk niet hé?" - FG7, R2, vrouw, 23j

Een aanvullende plausibele verklaring is dat personen die dit hebben aangeduid, niet herkennen dat er drugs zijn toegediend. Dit zou ook verklaren waarom dit standpunt zelden voorkwam tijdens de focusgroepen. Een survey wordt individueel ingevuld, terwijl een focusgroep interactief is, waardoor er zaken aan bod kunnen komen waar een individu niet aan gedacht heeft.

Deze getuigenis werd van de vijf scenario's het vaakst als verkrachting beschouwd (97.8%). Het is tevens het scenario dat het sterkst aansluit bij het stereotype van een 'echte' verkrachting omdat de jongen als een vreemde kan beschouwd worden en het slachtoffer gedrogeerd wordt (Grubb & Turner, 2012). De surveyantwoorden waren bij deze stelling beperkt tot (niet) akkoord, maar uit de focusgroepen bleek dat er nog opvallend veel twijfel was, met als voornaamste reden een gebrek aan bewijs:

"Dat weet ik niet, twijfel omdat zij zelf zegt, 'ik weet niet of er iets gebeurd is, maar ik heb een vermoeden', maar moest je dat kunnen hard maken, dan zou ik wel ja zeggen."
- FG1, R2, vrouw, 24j

"Maar weten we zeker, want heeft die vriendin Monique met die man gezien of heeft allez snapt ge, of heeft die vriendin Monique gewoon in het toilet teruggevonden? Haar gevoelens zeggen van ja, maar ze weet niets eigenlijk, dus het is wat moeilijk om te zeggen dat het verkrachting is, ik weet het niet, ik zou eerder ja zeggen maar door de feiten die er eigenlijk niet zijn weet ik het niet." - FG4, R2, vrouw, 22j

Ondanks het consequent herkennen van de toegediende drugs tijdens de focusgroepen enerzijds en heel wat elementen uit de getuigenis die verwijzen naar een verkrachting anderzijds, wordt de verkrachting toch in twijfel getrokken of ontkend omwille van een gebrek aan bewijs. Een verklaring, die ondersteund wordt door de focusgroepen, is dat de deelnemers reeds vooruit denken, meer bepaald aan de politionele of juridische uitkomst. Het vermoeden of de overtuiging dat dit een negatieve afloop zal hebben, beïnvloedt hun beoordeling.

"Het is gevaarlijk om ieder meisje dat zegt dat ze verkracht is direct te geloven want dat geeft mensen de macht om gewoon met een woord iemand anders zijn leven te verpesten. Daarmee wil ik totaal niet verkrachting goedpraten, ik wil niet zeggen dat mensen die verkracht zijn dat beweren en dat het vaak niet zo is maar in iedere vorm van rechtszaak moet er bewijs zijn." - FG12, R1, man, 21j

In deze uitspraken zit daarnaast ook de mythe vervat dat veel vrouwen liegen over hun slachtofferschap (Bosma et al., 2015). Valse aangiftes vormen in realiteit echter een absolute minderheid (De Zutter et al., 2017; Lisak et al., 2010; Van Wijk & Nieuwenhuis, 2011). Door de focus op bewijs enerzijds en de *culture of disbelief* anderzijds, wordt het slachtoffer niet als dusdanig erkend en kan die persoon bijgevolg niet op (voldoende) steun rekenen. De angst om niet geloofd te worden vormt bovendien ook een drempel om aangifte te doen (Sable et al., 2006; Nationaal Rapporteur, 2014).

Dit is het enige scenario waarbij meer respondenten hebben aangegeven dat het om verkrachting gaat (97.8%), dan dat ze zich niet comfortabel voelen bij de beschreven seks (94.8%). Anders gesteld: sommige mensen voelen zich comfortabel bij de beschreven seks, maar labelen het scenario desalniettemin als verkrachting. Een mogelijke verklaring ligt in de vraagstelling, de stelling luidde namelijk "Ik voel me comfortabel bij de seks die in het filmpje beschreven wordt". Mogelijks werd dit geïnterpreteerd als "Ik voel me comfortabel bij de manier waarop deze getuigenis gebracht wordt". Door de

volgende vragen die betrekking hadden op toestemming en verkrachting, werd het opzet van de stellingen waarschijnlijk duidelijk waardoor diezelfde vraag bij de volgende scenario's wél accuraat werd beantwoord.

5.1.1. Trakteren

Er werd vrijwel unaniem gesteld dat trakteren een neutraal gegeven is, in die zin dat er geen verwachtingen aan gekoppeld zijn, en bijgevolg in geen geval sprake is van seksuele toestemming. Respondenten die aangeven dat ze zelf oplettend omgaan met hun consumpties, koppelen dit niet terug naar de kortfilm door bijvoorbeeld Moniques gedrag als roekeloos te bestempelen. Integendeel, sommige respondenten herkennen zichzelf in Monique:

"Ik ga ook altijd uit van het goede van de mens, soms te veel, ik zou daar eigenlijk altijd op ingaan als ik mij goed voel bij die persoon zelfs al ken ik die niet dan ga ik daarop ingaan zelfs al is dat wat er net gebeurd is bij dat filmpje. Dus daar is inderdaad niets mis mee." - FG6 R2, vrouw, 22j)

"Wie zegt er nee tegen een gratis drankje?" - FG6, R1, man, 22j

Onderstaande opmerking uit de survey, waarbij Monique schuld treft door haar (vermeend) gedrag vormt dus een uitzondering:

"Ik zou als jong meisje persoonlijk zelf mijn verantwoordelijkheid nemen en ervoor zorgen dat ik niet zo straalbezopen ben dat mensen met me kunnen doen wat ze willen. Je mag nooit vertrouwen op andere mensen/mannen als het daarop aankomt. Om die reden ben ik zelf nog nooit dronken geweest en drink ik amper. Ik vind haar onverantwoordelijk, maar dat praat het gedrag van de jongen in kwestie absoluut niet goed natuurlijk..." - survey

In de kortfilm is namelijk geen sprake van dronkenschap. Het is aannemelijk dat de respondent de toegediende drugs verwacht met dronkenschap, maar dit doet geen afbreuk aan de *victim blaming* waarbij Monique deels verantwoordelijk wordt geacht voor haar slachtofferschap. Dat er bij dit scenario nauwelijks aan *victim blaming* werd gedaan, blijkt ook uit het feit dat de deelnemers voordat dit thema expliciet werd aangehaald niet spontaan zijn begonnen over Monique die een traktatie aanvaardt.

5.2. Sabrina

Sabrina (13) vond Amir die een jaar hoger zat leuk. Ze hadden reeds foto's naar elkaar gestuurd toen ze bij hem langsging. Hij toonde haar een pornofilmpje. Ze had zoiets nog nooit gezien en vond het smerig maar ook wel grappig. Ze hebben gekust en Amir legde zijn hand op haar topje, waar ze van genot, maar toen hij zijn hand in haar ondergoed stak werd ze onzeker. Hij vroeg of ze pijpte, waarop ze 'nee' antwoordde. Hij zei dat hij haar echt leuk vond en dacht dat dit wederzijds was. Toen ze opnieuw kusten zei Amir dat hij stijf werd en een andere plek kende waar hij graag gekust wou worden. Ze wou niet dat hij dacht dat ze saai was, dus ze stemde in met een kus. Ze kuste zijn penis,

waarop hij haar hoofd naar beneden hield. Ze wist niet goed hoe ze hierop moest reageren, ze had zoiets nog nooit gedaan. Op het einde vroeg Amir of ze het leuk vond, waarop Sabrina 'ja' antwoordde, maar eigenlijk wou ze gewoon naar huis.

Tabel 2: Survey antwoorden Sabrina

		Vrouwen	Mannen	16-18j	19-22j	23-25j
	N = 406	N = 324	N = 82	N = 80	N = 231	N = 95
Niet comfortabel bij de beschreven seks	90.9% (4.9%) ⁵³	91.7% (4.9%)	87.8% (4.9%)	85.0% (7.5%)	91.8% (4.3%)	93.7% (4.2%)
Amir heeft er niet op gelet dat ze toestemde	86.0% (9.9%)	87.0% (9.3%)	81.7% (12.2%)	86.3% (11.3%)	85.3% (9.5%)	87.4% (9.5%)
Sabrina was niet in staat om toe te stemmen / te weigeren	38.4% (13.1%)	40.7% (12.3%)	29.3% (15.9%)	25.0% (12.5%)	40.7% (13.9%)	44.2% (11.6%)
Dit is verkrachting	69.7%	70.4%	67.1%	70.0%	70.6%	67.4%

De meerderheid is van mening dat Amir er niet op heeft gelet dat Sabrina toestemming gaf voor de seks (86%). Dit kan verklaard worden door de manipulatie die door veel deelnemers werd gedetecteerd. Het negeren van haar antwoord en het naar beneden houden van haar hoofd werden eveneens aangehaald bij het bespreken van deze stelling:

"Ik vind het gewoon kei harde chantage en superharde manipulatie, want die zegt ook zo dingen om er expres voor te zorgen, bijvoorbeeld 'hoe? ik dacht dat je mij leuk vond.'" - FG12, R2, vrouw, 22j

"Ja zo schuldgevoel aanpraten." - FG12, R1, man, 22j

*"Meer dan genegeerd, hij heeft letterlijk haar hoofd naar beneden geduwd, allez ik bedoel dat is echt fucking onrespectvol en ook zoals *** zei gewoon manipuleren, zo van 'ik vind u echt leuk' en dan zegt zij 'ja ik ook' en dan kus mijn piet gewoon, what the fuck.'" - FG6, R2, vrouw, 23j*

"Maar ook zo 'ik dacht dat je mij leuk vond' als in toon het dan, snap je?" - FG6, R1, vrouw, 23j

⁵³ Het percentage tussen haakjes zijn de respondenten die 'ik weet het niet' hebben geantwoord.

Het identificeren en duidelijk afkeuren van deze manipulatie enerzijds en de fysieke druk door haar hoofd naar beneden te houden anderzijds, heeft weinig invloed op het beoordelen van Sabrina als toestemmingsonbekwaam (38.4%). De meerderheid vindt namelijk dat zij wél in staat was om haar toestemming of weigering te uiten en hiervoor werden legio argumenten aangehaald:

"Ja dat wel, zij had gewoon stop kunnen zeggen." - FG10, R1, man, 21j

"Ja dat vind ik ook en hij was maar een jaar ouder." - FG10, R3, man, 21j.

"En waarschijnlijk ja, ze waren bij zijn huis, maar er zullen ook wel ouders geweest zijn dus als ze echt niet wou gingen die dat ook niet laten gebeuren waarschijnlijk." - FG10, R1, man, 21j.

"Ze is in staat ehja, het is niet dat er een bedreigende situatie is geweest van ja je moet hier nu blijven als je nu weggaat dan snij ik u de keel over ofzo, allez het was gewoon zo ja." - FG1, R3, vrouw, 23j

Van alle scenario's wordt Sabrina het meest in staat geacht om haar (on)wil te uiten. Bij de beargumentering werd er ook vaak, al dan niet expliciet, een vergelijking gemaakt met Monique. Hieruit blijkt dat indien er geen sprake is van een fysieke onbekwaamheid, zoals ten gevolge van dronkenschap of drugs, een persoon in staat wordt geacht om diens toestemming of weigering te uiten:

"Ik zou ja zeggen want ik ervaar de staat als hoe dat ze fysiek en mentaal is, ze was niet zat, ze was niet onder invloed van drugs, enzovoort quoi. Ze zat misschien een beetje onder de stress, maar... ja... ik weet niet, voor mij is het antwoord ja." - FG6, R3, vrouw, 23j

Ergens toe in staat zijn, wordt dus bijna uitsluitend als een fysieke aangelegenheid gezien. Indien er toch sprake was van een mentale staat, bleek de eerder geïdentificeerde manipulatie niet voldoende om deze te beperken. De focus op Sabrina's fysieke bekwaamheid om haar weigering te uiten zorgt ervoor dat er geen aandacht meer is voor de nochtans eerder benoemde fysieke druk en manipulatie van Amir. Hieruit kan afgeleid worden dat de verantwoordelijkheid bij de vrouwen ligt om hun grenzen te bewaken, en te anticiperen op de mogelijkheid dat er dwang plaatsvindt (Coy et al., 2013). Onderzoek toont aan dat vrouwen ook effectief deze genderspecifieke verantwoordelijkheid om risico's te vermijden hebben geïnternaliseerd (Burkett & Hamilton, 2012).

Ook respondenten die aangeven dat Sabrina niét in staat was om haar toestemming of weigering te uiten (38.4%), wijten dit zelden aan de eerder geïdentificeerde manipulatie of het feit dat hij haar antwoord negeerde of fysiek druk uitoefenende. De oorzaken worden daarentegen eerder bij Sabrina zelf gezocht:

"Hmm... nee... volgens mij niet. Ze is tamelijk jong en allez ze kent daar nog niets van dus ze weet ook niet wat er gaat gebeuren ze legt dat uit 'ik ken dat niet, ik weet niet wat dat is, hoe moet ik dat doen', dus volgens mij is ze niet echt in staat om ja of nee te zeggen gewoon omdat ze dat niet kent." - FG4, R3, vrouw, 23j

Zo doet zich de opmerkelijke situatie voor waarbij deze deelnemers enerzijds erkennen dat Sabrina niet in staat is om de seks te weigeren en bijgevolg niet aan *victim blaming* doen. Anderzijds wordt de eerder aangehaalde fysieke druk en manipulatie opnieuw achterwege gelaten om dit argument te staven, waardoor Amir een soort van onschendbaarheid geniet.

Bij deze stelling kan een groot verschil worden waargenomen tussen de jongste en oudste leeftijdscategorie (25.0% t.o.v. 44.2%). Een mogelijke verklaring is dat hoe jonger iemand is, hoe groter de kans dat deze persoon zelf nog vatbaar is voor manipulatie, waardoor deze kunstgreep mogelijks niet wordt gedetecteerd in het scenario. Indien de manipulatie niet wordt waargenomen, zijn er meer redenen om aan te nemen dat Sabrina bekwaam was om haar (on)wil te uiten.

Een aanvullende verklaring kan zijn dat de seksuele ervaring van de jongeren stijgt naarmate ze ouder worden (Dierckens et al., 2019), waardoor het seksueel referentiekader van de jongste respondenten mogelijks voornamelijk uit pornografie bestaat. In hoeverre deze beelden een betrouwbare en realistische bron van informatie vormen, wordt in twijfel getrokken (Peter & Valkenburg, 2008), maar er zijn wel studies die stellen dat blootstelling aan pornografie leidt tot sterkere opvattingen van de vrouw als seksobject (Peter & Valkenburg, 2007; Ward & Friedman, 2006). Aangezien jongeren aangeven dat ze pornografie gebruiken als informatiebron (Horvath et al., 2013), kan dit gegeven bijdragen aan de verklaring waarom meer personen uit de jongste leeftijdscategorie Sabrina niet in staat achten om de seks te weigeren, dan de oudere respondenten.

Een andere verklaring kan zijn dat de jongste respondenten de manipulatie wél vaststellen maar zichzelf ervan overtuigen dat dit geen invloed heeft op haar bekwaamheid om haar toestemming/weigering te uiten. Indien zij namelijk zouden toegeven dat Sabrina gemanipuleerd kon worden omwille van haar jong zijn tot het stellen van ongewilde handelingen, zou dat betekenen dat zij hier eveneens slachtoffer van kunnen worden. Deze defensieve attributie hypothese stelt dus dat er een zelfbeschermende ontkenning optreedt door het slachtoffer de schuld te geven bij mensen die zichzelf herkennen in het verhaal. De waarnemers creëren een defensieve attributie die suggereert dat verkrachting te wijten is aan een eigenschap van het slachtoffer zoals naïviteit, die zij niet bezitten (Shaver, 1985). Oudere respondenten kunnen daarentegen immaturiteit en Sabrina's jeugdige leeftijd wel aanhalen als argument voor haar onbekwaamheid, omdat zij zich door hun leeftijd kunnen distantiëren van Sabrina.

Ondanks het hoge 'niet comfortabel' percentage (90.0%) en de erkenning dat Amir er niet op lette dat Sabrina toestemming gaf (86%), werd dit scenario het minst als verkrachting gezien (69.7%):

"Ik vind het ongezond maar geen verkrachting." - FG1, R1, vrouw, 24j

De surveyresultaten en focusgroepen wijzen als verklaring voor deze discrepantie aan dat Sabrina in staat was om haar weigering te uiten. Er werden daarnaast opnieuw verwijzingen gemaakt naar een onzekere politionele/juridische afloop:

*"Ja ik weet het niet, want zoals *** zei, ze is jong en heeft weinig ervaring, maar ze heeft het uiteindelijk toch gedaan, dus dat is heel moeilijk om daarmee naar de politie te gaan in de zin van als je er iets wil aan doen.. dan gaan zij dat sowieso niet kunnen labelen als verkrachting omdat je het uiteindelijk hebt gedaan, dus dat is heel moeilijk." - FG9, R1, vrouw, 23j*

Als argument om het scenario wel als verkrachting te bestempelen werd meestal de fysieke druk, door haar hoofd naar beneden te houden, aangehaald:

"Hij heeft inderdaad wel haar kop ingedrukt, ze was niet van plan om het zelf te doen dus ja..." - FG5, R1, vrouw, 23j

5.2.1. Naaktfoto's

Dit thema werd door de moderator aangehaald door na de bespreking terug te grijpen naar Sabrina's getuigenis, waarin ze verklaart dat er vooraf foto's, zonder de aard te specificeren, werden verstuurd. Het opzet was om te achterhalen of de deelnemers hun mening omtrent de stellingen veranderen indien gesteld wordt dat het naaktfoto's betrof.

Voor de meerderheid staan de verstuurde naaktfoto's volledig los van hun ontmoeting, waardoor dit hun beoordeling niet beïnvloedt. Enkele personen geven aan dat ze hierdoor begrijpen dat Amir bepaalde verwachtingen kon hebben, maar stellen uitdrukkelijk dat dit zijn gestelde gedrag niet goedpraat. Een absolute minderheid keurt het versturen van naaktfoto's an sich af. Sommige respondenten vinden dat Sabrina hierdoor aangeeft of minstens kon verwachten dat er bij hun ontmoeting iets seksueels ging gebeuren:

"Als ze kinky foto's zou gestuurd hebben is het wel een aanzet tot er gaat iets gebeuren in de zetel als we bij elkaar thuis zijn. Moest dat een pennenzak zijn, dan niet, dan geef je aan dat je straks misschien nog een gezelschapsspelletje gaat spelen en niet per se dat je gaat pijpen maar als je kinky foto's stuurt dan weet je er gaat iets gebeuren in de zetel straks." - FG1, R3, vrouw, 23j

"Ja dat is waar, dat maakt het voor Amir natuurlijk nog moeilijker omdat ze ook nooit nee zegt." - FG1, R2, vrouw, 24j

*"Ik vind toch dat het de situatie verandert, je kan niet zeggen nee de feiten veranderen niet want dit is een feit erbij, ze heeft naaktfoto's.. ik zeg niet dat het hetzelfde is, want zoals *** zei je kan naaktfoto's sturen maar niet direct seks willen hebben maar eerlijk gezegd, laten we nu gewoon eerlijk zijn, dat geeft toch een aanwijzing dat je seksueel dingen wil doen met die persoon of waarom zou je naaktfoto's sturen?" - FG6, R2, vrouw, 23j*

Bovenstaande uitspraken geven weer dat het versturen van naaktfoto's volgens de deelnemers toch ergens een impliciete seksuele toestemming inhoudt. Het afkeuren van naaktfoto's an sich en naaktfoto's koppelen aan het verloop van hun ontmoeting is een vorm van *victim blaming* omdat er wordt verondersteld dat Sabrina haar slachtofferschap deels heeft uitgelokt.

5.3. Chelsea

Chelsea (16) leefde al twee jaar op straat maar voelde zich er niet veilig. Ze ontmoette er Steve (23), die zijn zetel aanbood als slaapplek. Ze vroeg wat het addertje was maar hij zei dat er geen was. Op zijn appartement dronken en rookten ze, tot wanneer ze echt van de kaart was. Chelsea zei dat ze doodmoe was en wou slapen, waarop Steven aangaf dat ze in zijn bed mocht slapen, maar Chelsea vond de zetel goed genoeg. Steve zei dat ze haar dankbaarheid mocht tonen door hem oraal te bevredigen. Ze is daarop ingegaan omdat ze doodmoe was en met rust gelaten wou worden. Nadat ze een paar dagen op haar gewoonlijke plek verbleef, waar het steeds kouder werd, is ze terug naar Steve gegaan. Hij vroeg of Chelsea de regeling nog kende. Ze zei dat ze hem zou pijpen voor iedere nacht dat ze er verbleef, maar Steve wou echte seks, dus elke nacht deed hij met haar wat hij wou. Chelsea was bang dat ze anders weer op straat zou belanden.

De stellingen werden ditmaal twee keer voorgelegd omdat er twee ontmoetingen plaatsvonden.

Tabel 3: Survey antwoorden Chelsea (tijd1)

		Vrouwen	Mannen	16-18j	19-22j	23-25j
	N = 406	N = 324	N = 82	N = 80	N = 231	N = 95
Niet comfortabel bij de beschreven seks	94.8% (2.7%) ⁵⁴	95.1% (2.5%)	93.9% (3.7%)	96.3% (3.8%)	95.2% (1.7%)	92.6% (4.2%)
Steve heeft er niet op gelet dat ze toestemde	79.3% (8.9%)	81.2% (8.3%)	72.0% (11.0%)	77.5% (8.8%)	78.4% (10.8%)	83.2% (4.2%)
Chelsea was niet in staat om toe te stemmen/te weigeren	64.8% (11.6%)	66.0% (11.7%)	59.8% (11.0%)	61.3% (16.3%)	64.9% (9.5%)	67.4% (12.6%)
Dit is verkrachting	79.8%	81.5%	73.2%	87.5%	78.4%	76.8%

⁵⁴ Het percentage tussen haakjes zijn de respondenten die 'ik weet het niet' hebben geantwoord.

Meer mensen zijn van mening dat Steve er niet op heeft gelet dat Chelsea instemde met de seks (79.3%), dan dat Chelsea niet in staat was om haar toestemming of weigering te uiten (64.8%). Met andere woorden: er werd niet gestreefd naar het ontvangen van toestemming, maar deze had wel verleend kunnen worden.

"Ik vind hoe verwerpelijk het ook is wat die man doet, ik vind dat ze ergens wel in staat was om toestemming te geven, maar ze zag geen andere optie." - FG10, R2, man, 21j

Bovenop de preciaire situatie getuigt Chelsea dat ze doodmoe was en gedronken en gerookt heeft tot ze van de kaart was. Desondanks zijn er nog relatief veel respondenten die twijfelen (11.6%) of stellen dat Chelsea wél bekwaam was om haar (on)wil te uiten. Uit voorgaande besprekingen bleek nochtans dat er bij deze stelling vooral gekeken werd of de persoon fysiek onbekwaam is en hierbij werd vaak verwezen naar onder invloed zijn van drugs of alcohol. Bij dit scenario werd er bij deze stelling echter gefocust op Chelsea's keuzemogelijkheden:

"Ik heb 'akkoord' aangeduid maar moet erbij vermelden dat hoewel ze inderdaad de bewuste beslissing heeft genomen om dit te laten gebeuren, ze dit heeft gedaan omdat ze geen andere uitweg vond voor haar probleem. Waardoor ze onbewust geen keus had dan toestemming geven." - survey

"De machtsverhouding tussen de twee is niet in evenwicht, maar ze had op elk moment haar spullen kunnen pakken en weggaan." -survey

Chelsea heeft met andere woorden de verkeerde 'keuze' gemaakt door met Steve mee te gaan, want er zijn andere opties maar het ligt aan Chelsea zelf dat ze die niet zag. Indien er toch werd verwezen naar het drinken en roken bij het bespreken van deze stelling, werd dit eveneens gekaderd als een keuzemogelijkheid:

"Het meisje had de keuze om niet te drinken en te smoken. In tijd 2 vertelt ze dat ze geen andere optie had, maar volgens mij heeft ze niet echt gezocht naar een andere optie. Ze is vrijwillig naar de man terug gegaan, naar mijn mening had ze ook een andere weg in kunnen slaan. Dit sluit natuurlijk niet uit dat het heel verkeerd is & dat ik nog steeds walg van mannen." - survey

"Maar daar had je neen kunnen zeggen, moet je roken en stomdronken worden?" - FG1, R1, vrouw, 24j

In tegenstelling tot Monique die ongewild gedrogeerd werd en daardoor geen toestemming/weigering kon uiten, heeft Chelsea zélf gekozen om te drinken en te roken. Deze keuze wordt afgekeurd, waardoor er sprake is van *victim blaming*.

Deelnemers die aangeven dat Chelsea niét in staat was om haar toestemming/weigering te uiten, halen eveneens zelden het dronkenschap, roken en de vermoeidheid aan als argument hiervoor. Zij stellen daarentegen dat Chelsea, omwille van haar preciaire situatie, net géén andere keuze had dan met Steve mee te gaan en in te gaan op zijn vereisten. Dit is eveneens de motivering die aangehaald wordt om het scenario als verkrachting te benoemen.

Bij dit scenario hebben vrouwen, net zoals bij de voorgaande getuigenissen, overal hogere scores, het grootste verschil heeft betrekking op het labelen van het scenario als verkrachting (81.5% t.o.v. 73.2%). Hoewel dit verschil, in vergelijking met voorgaande scenario's opvalt, is het niet-significant en werd hiervoor geen verklaring gevonden bij het analyseren van de focusgroepen.

Met betrekking tot deze stelling is er ook een daling merkbaar naarmate de respondenten ouder worden (87.5% t.o.v. 76.8%). Een mogelijke verklaring hiervoor is de veronderstelling dat oudere respondenten meer kennis hebben van het hulpverleningslandschap en bijgevolg weten waar Chelsea naartoe kan in plaats van Steve's appartement. Hierdoor hebben zij misschien minder begrip voor Chelsea's zogenaamde 'keuzes', ondanks het feit dat Chelsea jonger is dan zichzelf, waardoor ze de situatie niet als verkrachting bestempelen.

"Ik snap haar verhaal, het leven op straat is echt niet iets dat je uit vrije wil doet, ik snap dat ze wanhopig was, maar misschien is dat omdat ik weet dat er tehuizen zijn en mogelijkheden zijn, alle misschien wist ze dat wel, dat weet ik niet, ik vind het moeilijk dat ze terugkeert." - FG9, R3, vrouw, 23j

Bij andere motiveringen om dit scenario niet als verkrachting te labelen, kwam de mythe die stelt dat een verkrachting steeds gepaard gaat met fysiek geweld, duidelijk naar voor.

"Ik denk dat het nee is omdat er voor mij geen sprake is geweest van fysieke verplichting, ze had een keuze, ze is in haar ogen gedwongen geweest en ik snap dat volledig maar..." FG7, R2, vrouw, 23j

"Ze is niet gedwongen, ze had gewoon het gevoel dat ze geen andere keuze had." - FG7, R1, vrouw, 23j

"Moest ze nu zeggen ik doe dit want ik ben bang voor wat hij anders gaat doen..., maar ze zei als ik het niet doe dan moet ik buiten slapen, dus again dat vind ik geen verkrachting, ze heeft de keuze gemaakt maar het is een vreselijke keuze jammer genoeg." - FG7, R2, vrouw, 23j

Uit andere uitspraken werd eveneens duidelijk dat dit scenario niet overeenkomt met het stereotype beeld van een verkrachting.

"Pfff, maar dat woord weer hé 'verkrachting', het stoort mij een beetje om ja verkrachting te zeggen." - FG10, R3, man, 21j

"Niet per se juridisch, maar omdat je dan heel veel verschillende gevallen onder éénzelfde woord brengt, voor mij verkrachting dat is echt zo... dat is niet, dat laat weinig... dat is geen woord voor gevallen zoals dit, waar je echt nog lang kan discussiëren of het wel of niet is." - FG10, R3

"Verkrachting is meestal volgens mij wel duidelijk, dit is de vage zone errond." - FG10, R1, man, 21j

“Er zou een ander woord moeten zijn voor gevallen zoals dit.” - FG10, R3

Bovenstaande passage uit een focusgroep illustreert op krachtige wijze de probleemstelling. Indien een situatie niet overeenkomt met het stereotype beeld van een verkrachting, dan wordt gesproken van een zogenaamde grijze of in dit geval ‘vage’ zone errond.

Tabel 4: Survey antwoorden Chelsea (tijd2)

		Vrouwen	Mannen	16-18j	19-22j	23-25j
	N = 406	N= 324	N= 82	N= 80	N= 231	N= 95
Niet comfortabel bij de beschreven seks	96.1% (2.0%) ⁵⁵	96.9% (1.5%)	93.9% (3.7%)	97.5% (1.3%)	96.5% (1.7%)	93.7% (3.2%)
Steve heeft er niet op gelet dat ze toestemde	70.9% (10.1%)	71.6% (10.8%)	68.3% (7.3%)	72.5% (7.5%)	68.4% (12.1%)	75.8% (7.4%)
Chelsea was niet in staat om toe te stemmen / te weigeren	54.2% (13.1%)	53.4% (12.3%)	57.3% (15.9%)	47.5% (13.8%)	54.5% (12.1%)	58.9% (14.7%)

Het niet-comfortabel gehalte is overal, behalve bij de mannen waar het gelijk bleef, gestegen. Dit is opvallend want meer mensen vinden dat Steve er bij de tweede ontmoeting wél op heeft gelet dat Chelsea toestemming verleende alsook dat Chelsea wél in staat is om haar (on)wil te uiten.

Uit de bespreking van de tweede stelling, blijkt dat ‘erop letten dat iemand toestemming geeft’ door sommige deelnemers heel letterlijk wordt geïnterpreteerd in die zin dat Steve zijn vereisten expliciet heeft geuit, waardoor Chelsea de tweede keer ook wist wat haar te wachten stond.

“Ja het verschil daar vind ik, ik keur het niet goed hé, maar de seksuele handeling op zich die is wel concreet getoetst, de voorwaarden daarover waren duidelijk en ze heeft daar wel op ingestemd.” - FG1, R1, vrouw, 24j

*“Maar ik snap u volledig hé ***, toestemming is als je er volledig zin in hebt en dan geef je toestemming en dat meisje had daar geen zin in, maar het feit dat de man zei je weet wat de regelingen zijn... snap je?” - FG9, R1, vrouw, 23j*

Het feit dat Steve misbruik maakt van haar preciaire situatie wordt bij het bespreken van de tweede ontmoeting veel minder aangehaald. Het misbruik wordt meer bepaald overschaduwd door de aandacht voor Chelsea’s ‘keuze’ om terug te keren naar Steve, wat tevens wordt beschouwd als een seksuele toestemming. Er is weinig begrip voor

⁵⁵ Het percentage tussen haakjes zijn de respondenten die ‘ik weet het niet’ hebben geantwoord.

het feit dat ze terugkeert naar Steve wetende wat haar te wachten staat. Slachtoffers die terugkeren naar de persoon die hen misbruikt heeft, is nochtans niet uitzonderlijk (Sullivan et al., 1992). In het kader van intra familiaal geweld ondernemen slachtoffers gemiddeld vijf pogingen alvorens hun partner definitief te verlaten (Okun, 1986). Één van de redenen om terug te keren is een gebrek aan een plaats om naartoe te gaan (Anderson, 2003). Ook in het kader van mensenhandel en exploitatie is het niet uitzonderlijk dat slachtoffers terugkeren naar de dader (Curtis et al., 2008).

5.4. Kate

Kate (14) werd uitgenodigd bij Cole, een leuke jongen waar ze de laatste tijd mee optrok. Ze deed haar gestreept topje aan omdat het haar borsten flatteert. Cole gedroeg zich vreemd en ontving voortdurend sms'jes. Opeens daagden Gavin (15) en Shane op, ze maakten opmerkingen over haar borsten en Cole ging hierin mee. Kate ging naar de keuken om een vriendin te sms'en, de jongens zijn haar gevolgd en Shane trok haar gsm uit haar handen. Hij zei dat ze hem slechts kon terug krijgen als ze hen zou kussen. Kate heeft dit gedaan omdat ze haar gsm terug wou. In de woonkamer zei Cole wat iedereen moest doen, alles werd teveel en het ging te ver. De jongens hadden om beurten seks met haar en filmde alles.

Tabel 5: Survey antwoorden Kate

		Vrouwen	Mannen	16-18j	19-22j	23-25j
	N = 406	N = 324	N = 82	N = 80	N = 231	N = 95
Niet comfortabel bij de beschreven seks	97.8%	98.1%	96.3%	97.5%	98.7%	95.8%
	(1.5%) 56	(1.5%)	(1.2%)	(2.5%)	(0.9%)	(2.1%)
Jongens hebben er niet op gelet dat ze toestemde	93.8%	94.4%	91.5%	90.0%	94.4%	95.8%
	(5.2%)	(4.9%)	(6.1%)	(8.8%)	(4.8%)	(3.2%)
Kate was niet in staat om toe te stemmen/te weigeren	62.1%	62.3%	61.0%	53.8%	65.4%	61.1%
	(12.6%)	(12.0%)	(14.6%)	(11.3%)	(12.5%)	(13.7%)
Dit is verkrachting	95.8%	96.6%	92.7%	96.3%	95.7%	95.8%

⁵⁶ Het percentage tussen haakjes zijn de respondenten die 'ik weet het niet' hebben geantwoord.

In tegenstelling tot het scenario van Monique, dat bij veel deelnemers bekend voorkwam, werd dit scenario door veel deelnemers beschouwd als een ver-van-mijn-bed-show:

"Vorige situaties kon ik zo zijn van ik kon dat horen van een vriendin of ik heb dat ofzo iets achtig meegemaakt, maar dees is wel heel extreem, ik heb nooit iets gehoord dat gebeurd is in die aard." - FG6, R3, vrouw, 23j

"Maar ik vraag mij dan ook af hoe komt ge altijd in die situaties? ik wil die zeker niet in een schuldrol steken absoluut niet maar dat is allez,... dat heeft niemand nog meegemaakt hier." - FG1, R1, vrouw, 24j

Deelnemers linkten deze gebeurtenis onder andere aan 'genocide type situaties', 'jongens uit een voetbalteam van een Amerikaanse school', 'rijke jongens' en 'een ander milieu'. Hoewel groepsverkrachtingen minder voorkomen dan verkrachtingen, is dit geen uitzonderlijk fenomeen. 2020 telde 152 aangiftes van groepsverkrachting in België (Sensoa, 2021). De laatste bovengenoemde uitspraak insinueert dat het slachtoffer een risicovolle situatie niet heeft vermeden of zelf heeft uitgelokt, wat *victim blaming* uitmaakt (Randall, 2010).

De trend waarbij vrouwen bij iedere stelling hogere scores vertonen, wordt bij dit scenario eveneens verdergezet. Het denkpatroon waarbij meer respondenten stellen dat er niet werd gezocht naar het verkrijgen van toestemming (93.8%) dan dat het slachtoffer niet in staat was om haar (on)wil te uitten (62.1%) was eveneens weer zichtbaar. Veel deelnemers vinden het moment waarop Kate's gsm wordt afgepakt een sleutelmoment, in die zin dat Kate toen anders had kunnen/moeten reageren of dat zijzelf alleszins anders geageerd zouden hebben:

"Sorry als zij zegt van die telefoon en ge moet mij kussen, fuck pak gewoon die gsm en ga weg." - FG1, R3, vrouw, 23j

"Hoe belangrijk kan uw gsm zijn?" - FG5, R3, vrouw, 23j

"Ik zou ook nooit hebben gekust voor mijn gsm terug te krijgen." - R1, vrouw, 23j

Er werd opvallend meer gefocust op hoe Kate met deze chantage omging dan het veroordelen van de chantage op zich. Voor sommige deelnemers vormde het kussen in ruil voor het terugkrijgen van haar gsm zelfs een rechtstreekse aanleiding of zelfs toestemming voor het vervolg van de situatie, wat duidelijk een voorbeeld van *victim blaming* vormt:

"Maar dat is opwinding geven hé, dat is al stap 1 van hier het mag beginnen, allez dat doe je ook gewoon niet, waar is uw integriteit op dat moment? Zelfs al wil je je gsm, je gaat daar toch geen kus voor geven? Dat snap ik echt niet." - FG1, R3, vrouw, 23j

"Hier zou je kunnen zeggen er is consent op het moment dat ze de twee jongens kust voor haar gsm terug te krijgen, en wanneer het van lachen naar te ver ging was het te

laat om hem in te trekken. Heeft ze toestemming gegeven, ja. Kon ze weigeren, ja.” - FG12, R2, man, 21j

Na het scenario van Monique (97.8%) wordt deze gebeurtenis het meest als verkrachting gepercipieerd (95.8%). Ondanks dit hoge percentage gaven veel mensen tijdens de focusgroepen aan dat ze hierover twijfelden. Dit was enerzijds te wijten aan het feit dat Kate in haar getuigenis, in tegenstelling tot de vrouwen uit voorgaande getuigenissen, niet expliciet zegt dat ze het een onaangename ervaring vond. Hierbij kan terecht de vraag gesteld worden of deze twijfel zou verdwijnen indien deze getuigenis als eerste zou getoond worden. Anderzijds geven de deelnemers aan dat ze een gebrek aan informatie ervaren om deze vraag te kunnen beantwoorden:

“Ik vind het wel moeilijk, ze voelde zich oncomfortabel bij dat kussen maar het was grappig en dan ging het in twee seconden over naar seks en ge weet niet goed wat haar gevoel erbij was. Daar is niet veel uitleg over gegeven dus het is moeilijk.” - FG10, R1, man, 21j

“Ja maar twijfel want we hebben echt geen details over die gangbang situatie, enkel in het begin was er chantage van ik heb uw gsm geef mij een kus. Dat is geen verkrachting, maar dat is niet nice. Ook commentaar geven op uw borsten, dat is niet nice maar geen verkrachting en dan opeens gangbang ding, dat is natuurlijk verkrachting als ze dat niet wou, maar dat zegt ze niet, ze zegt niet expliciet iets.” - FG6, R3, vrouw, 23j

“Ik ga ervan uit dat ze het niet leuk vond, maar we weten eigenlijk niet hoe ze op dat moment zich voelde.” - FG5, R1, vrouw, 23j

Het feit dat Kate in haar getuigenis niet aangeeft wat ze dacht en voelde tijdens de gebeurtenis enerzijds en bij het terugblikken naar de feiten anderzijds, alsook dat er een deel van de gebeurtenis lijkt te ontbreken in haar getuigenis zorgt voor verwarring bij de deelnemers waardoor ze twijfelen of het al dan niet om verkrachting gaat. Naast het stereotype van een ‘echte’ verkrachting dat reeds besproken werd in het sociocultureel kader, bestaat er ook een ‘ideaal slachtoffer’ (Duggan, 2018). Zo blijkt uit studies dat slachtoffers van verkrachting die hun ervaring zeer geëmotioneerd en zichtbaar aangeslagen vertellen, als geloofwaardiger worden beschouwd dan slachtoffers die kalm en afgevlakt overkomen (Kaufmann et al., 2003; Baldry, 1996). Veel slachtoffers van een verkrachting kampen echter met een post-traumatisch stress syndroom en een van de kenmerkende symptomen hiervan is dat ze heel afstandelijk en onverschillig overkomen en dus helemaal niet overstuur lijken. Daarnaast kunnen neurobiologische processen die zich hebben voorgedaan tijdens de verkrachting, het vermogen om een samenhangend en consistent verslag te brengen van deze gebeurtenis belemmeren. Inconsistenties in een getuigenis zouden de geloofwaardigheid dus net moeten vergroten, maar in plaats daarvan wordt het vaak als bewijs gezien dat iemand aan het liegen is. Dergelijke overtuigingen in de samenleving kunnen schadelijk zijn voor het welzijn van het slachtoffer alsook het bereiken van gerechtigheid (Mason, 2013).

5.4.1. Kledij

De deelnemers waren het er zo goed als unaniem over eens dat een kledijkeuze volledig losstaat van het verloop van de situatie:

"Ze was oprecht geïnteresseerd in die jongen waarmee ze afsprak dus." - FG2, R3, vrouw, 16j

"En sowieso kledij mag geen excuus zijn." - R2, vrouw, 16j

"En ze mag aandoen wat ze wil, dat is geen excuus dat maakt helemaal niets uit." - R6, man, 17j

6. Discussie

Uit de bespreking van het wettelijk kader werd duidelijk dat het toestemmingconcept binnen het misdrijf verkrachting een evolutie heeft doorgemaakt. In 1989 werd het begrip 'toestemming' of meer bepaald het ontbreken ervan ingevoerd en vormde het een centraal constitutief element van de strafbaarstelling. De langverwachte hervorming van het Strafwetboek behoudt de centrale plaats van het begrip toestemming binnen het misdrijf verkrachting, maar doopt daarnaast toestemming tot fundament van het seksueel strafrecht in het algemeen. Het begrip wordt ook voor het eerst gedefinieerd, wat op zich een grote stap vooruit is, maar in tegenstelling tot andere rechtstakken slechts beperkt gewaarborgd (Vermeulen, 2018).

De uiteenzetting van het sociocultureel kader maakte duidelijk dat louter een juridisch antwoord niet volstaat om de problematiek van niet-erkende verkrachtingen te bestrijden. Seksueel geweld vindt niet plaats in een vacuüm. De maatschappelijke perceptie, die beïnvloed wordt door hardnekkige mythes, heeft een invloed op hoe het slachtoffer zijn/haar ervaring benoemt alsook op hoe de samenleving de gebeurtenis percipieert en hierop reageert. Indien het voorval niet overeenstemt met de mythes is de kans reëel dat er aan *victim blaming* wordt gedaan door te stellen dat het slachtoffer impliciet seksuele toestemming gaf door zich in een risicovolle situatie te begeven of zich op een bepaalde manier te gedragen/kleden (Randall, 2010). Een poging om deze mythes te ontkrachten kan leiden tot een toename van het aantal aangiften en zo ook het veroordelingspercentage (Mason, 2013).

Uit dit onderzoek blijkt dat jongeren seksuele toestemming en verkrachting doorgaans beperkter percipiëren dan dat deze begrippen ingevuld worden in het wettelijk kader. Met betrekking tot seksuele toestemming waren, op het eerste scenario na, telkens meer mensen van mening dat de man er niet op heeft gelet dat hij toestemming ontving, dan dat de vrouw niet in staat was om haar toestemming te verlenen. Dit toont aan dat hoewel er niet gelet werd op het ontvangen van toestemming, deze wel verleend had kunnen worden. De stelling omtrent het ontvangen van toestemming werd bovendien tijdens de focusgroepen vaak becommentarieerd door rechtstreeks te verwijzen naar Y die al dan niet in staat was om haar toestemming te verlenen. Dit toont aan dat seksuele toestemming doorgaans niet wordt gezien als een wederzijdse verantwoordelijkheid,

maar dat de focus daarentegen ligt op het verlenen van toestemming. Indien de seks niet gewenst is door Y, dan ligt de verantwoordelijkheid volgens de deelnemers bij deze persoon om zich fysiek te verwijderen uit de situatie.

"Waarom is de deur altijd zo ver om weg te stappen?" - FG1, R3, vrouw, 23j

"We hebben haar wel niet horen zeggen: 'ik heb nee gezegd', ze heeft gezegd 'it was too much', maar daaruit kan je niet afleiden dat zij heeft gezegd nee ik wil dit niet." - FG7, R2, vrouw, 23j

Naast de discrepantie tussen deze zienswijze en het wettelijk kader, maken deze reacties ook *victim blaming* uit, door het slachtoffer mede verantwoordelijk te stellen voor de verkrachting. *'Just say no'* is een 'weigeringsstechniek' die vaak wordt aangeleerd tijdens preventieprogramma's voor verkrachting. Deze techniek is echter problematisch omdat het niet aansluit bij de cultureel normatieve realiteit waar weigeringen in eender welke context doorgaans complex zijn en zelden worden uitgedrukt met een 'nee'. Bovendien is dit simplistische advies contraproductief omdat het insinueert dat andere vormen van weigeringen die geen expliciete en hoorbare 'nee' inhouden niet voldoende zijn en dat bijgevolg bij afwezigheid van deze 'nee' een verkrachter kan volharden in zijn bewering dat het slachtoffer de seks niet geweigerd heeft (Kitzinger & Frith, 1999).

De uitgeoefende dwang werd in de kortfilms consequent herkend en benoemd door de deelnemers van de focusgroepen, ongeacht leeftijd of geslacht. De dwang werd echter niet voldoende ernstig geacht om de bekwaamheid van het slachtoffer te beïnvloeden. Bij de stelling 'Y was niet in staat om toestemming te geven of te weigeren' werd namelijk duidelijk dat 'bekwaamheid' heel beperkt wordt geïnterpreteerd, namelijk als een fysieke aangelegenheid die enkel gehinderd kan worden door drank, drugs of ernstige fysieke dwang. Hierdoor komt de perceptie van jongeren omtrent de wilsverhinderende factoren eerder overeen met het wettelijk kader van 1867 waarbij enkel geweld of erge bedreigingen de bekwaamheid van het slachtoffer kunnen beperken in tegenstelling tot een ruimere interpretatie die stelt dat niet vrij kan ingestemd worden met de seksuele penetratie. Bij de becommentariëring van het scenario van Chelsea was het heel duidelijk dat toestemmen door de deelnemers wordt losgekoppeld van de vrije wil hiertoe. Er wordt namelijk erkend dat zij geen andere keuze heeft en toch stellen de deelnemers dat zij weldegelijk haar toestemming heeft verleend voor de seksuele handelingen. Dit scenario alsook dat van Sabrina maakten eveneens duidelijk dat 'erop letten dat iemand toestemming geeft' heel letterlijk wordt gepercipieerd, in die zin dat de gewenste seksuele handeling expliciet wordt benoemd door de ene partij. De focus ligt met andere woorden eerder op het aspect *'informed'* dan het *'consent'* gedeelte.

Dat de perceptie van de jongeren omtrent het misdrijf verkrachting beperkter is dan de wettelijke strafbaarstelling blijkt ook uit het feit dat naarmate het scenario dichter aanleunt bij het stereotype van een 'echte' verkrachting (Estrich, 1987), de kortfilm vaker als dusdanig werd gelabeld. Tijdens de becommentariëring van de stellingen werden daarnaast ook uitspraken gedaan waarin verkrachtingsmythes vervat zaten, zoals bijvoorbeeld dat vrouwen liegen over hun aanklacht en dat een verkrachting gepaard

gaat met fysiek geweld. Een interessante bevinding met betrekking tot de stelling 'Is er volgens jou sprake van verkrachting?' is dat de perceptie van de jongeren meermaals beïnvloed wordt door hun gepercipieerde politionele of juridische uitkomst, terwijl het wettelijk kader net een bredere definitie van het misdrijf hanteert dan de jongeren. Deze bevinding kan ondersteund worden door de '*cycle-of-blame*' principe van Sinclair & Bourne (1998). Zij stellen dat de verkrachtingsmythes die zorgen voor een lage aangiftebereidheid en veroordelingsgraad nogmaals versterkt worden door een vrijspraak in een verkrachtingszaak. Een juridische uitspraak is dus meer dan enkel een veroordeling of vrijspraak, het draagt bij aan de definiëring van een 'echte' verkrachting (Estrich, 1987). Hierdoor worden bestaande mythes nogmaals bevestigd en ontstaat er een vicieuze cirkel waarbij de samenleving verkrachting steeds beperkter percipieert.

Vrouwen hadden, op één stelling van één kortfilm na, steeds hogere percentages dan mannen. Deze bevinding sluit aan bij de literatuur die aangeeft dat vrouwen bij ambigue situaties voorzichtiger zijn bij het beoordelen van de toestemmingskwestie en aanvaardbaarheid van de situatie (Humphreys, 2007). Dit kan verklaard worden doordat vrouwen een groter risico lopen om slachtoffer te worden indien de situatie uitmondt in dwang (Laumann et al., 1994). Als kanttekening dient hierbij echter vermeld te worden dat het slachtoffer en de dader in de kortfilms steeds respectievelijk een vrouw en man waren. Mogelijks kan het verschil in beoordeling tussen mannen en vrouwen dus ook beïnvloed zijn door de sociale identiteit. Doordat de respondenten zich identificeren met de persoon van hetzelfde geslacht, hebben ze meer gunstige attitudes tegenover de leden van de eigen 'groep' (Ward, 1995). Voor de variabele leeftijd werden er geen duidelijke overkoepelende trends vastgesteld bij de beoordelingen van de scenario's. De dieper geëxploreerde thema's (traktaties, naaktfoto's, kledij) gingen doorgaans gepaard met weinig *victim blaming* en hierbij werden geen duidelijke verschillen tussen mannen en vrouwen opgemerkt.

7. Conclusie

Dit onderzoek beoogde inzicht te krijgen in de percepties van jongeren ten aanzien van seksuele toestemming. Hiervoor werd een driedelige methodologie aan de dag gelegd.

Door het wetgevend kader onder de loep te nemen werd duidelijk dat het begrip seksuele toestemming een evolutie heeft doorgemaakt en vandaag een centrale plaats inneemt binnen de strafbaarstelling van verkrachting. Het sociocultureel kader toonde aan dat verkrachtingsmythes een invloed hebben op hoe het slachtoffer en de samenleving kijken naar een verkrachting en dat deze zienswijze het erkennen van een gebeurtenis als verkrachting beïnvloedt. Daarnaast werken verkrachtingsmythes *victim blaming* in de hand, wat op zijn beurt opnieuw een invloed heeft op dit erkenningsproces.

De focusgroepen en survey afgenomen boden een antwoord op de empirische onderzoeksvraag. Hieruit blijkt dat er discrepantie is tussen het wettelijk kader en de perceptie van jongeren omtrent seksuele toestemming en verkrachting. De jongeren vullen deze begrippen doorgaans beperkter in dan de wettelijke waarborging. Er is amper aandacht voor het ontvangen van toestemming, de focus ligt daarentegen op het geven of

meer bepaald het duidelijk kenbaar maken van een weigering. De dwang in de voorgelegde scenario's werd consequent herkend en benoemd door de deelnemers, ongeacht geslacht en leeftijd. Het identificeren van deze dwang had echter vaak geen invloed op de bekwaamheid van het slachtoffer om de seks te weigeren. Dit toont aan dat de jongeren een beperkte invulling toekennen aan wilsverhinderende factoren. De jongeren deden aan *victim blaming* in die zin dat er veel meer gefocust werd op het gedrag of verzuim (geen 'nee' zeggen, niet weggaan) van het slachtoffer dan het veroordelen van de uitgeoefende dwang door de dader. Met betrekking tot leeftijd werden er geen duidelijke trends vastgesteld, noch voor het identificeren van de dwang, noch voor de *victim blaming*.

Deze bevindingen kunnen meegenomen worden bij het ontwikkelen van *evidence based* preventie initiatieven. Jongeren dienen beter geïnformeerd te worden over de werkelijke invulling van het begrip seksuele toestemming, opdat de kans verhoogt dat zij bij het meemaken van een dergelijke ervaring aangifte zouden doen en hulp zoeken.

8. Referenties

- Anderson, D. (2003). The impact on subsequent violence of returning to an abusive partner. *Journal of comparative family studies*, 34(1), 93-112.
- Australian Bureau of Statistics. (2006). *Personal safety, Australia. Statistics for family, domestic, sexual violence, physical assault, partner emotional abuse, child abuse, sexual harassment, stalking and safety*. No. 4906.0.
- Baldry, A. C. (1996). Rape victims' risk of secondary victimization by police officers. *Issues in Criminological & Legal Psychology*, 25, 65-68.
- Berliner, L. (1992). Facts or advocacy statistics: The case of acquaintance rape. *Journal of Interpersonal Violence*, 7, 121-122.
- Bitton, M. S., Jaeger, L. (2020). It can't be rape: female vs. male rape myths among Israeli police officers. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 35(4), 494-503.
- Bondurant, B. (2001). University women's acknowledgment of rape: Individual, situational, and social factors. *Violence Against Women*, 7, 294-314.
- Bosma, A.K., Van Krimpen, L., & Menenti, L.M.E. (2015). Het slachtoffer van seksueel geweld verklaar (d) (t). *Delikt en Delinkwent (DD)*, 2, 9-21.
- Botta, R. A., & Pingree, S. (1997). Interpersonal communication and rape: Women acknowledge their assaults. *Journal of Health Communication*, 2, 197-212.
- Burkett, M., & Hamilton, K. (2012). Postfeminist sexual agency: young women's negotiations of sexual consent. *Sexualities*, 15(7), 815-833.
- Burt, M. (1980). Cultural myths and supports for rape. *Journal of personality and social psychology*, 38(2), 217-230.

- Cleere, C., & Lynn, S. J. (2013). Acknowledged Versus Unacknowledged Sexual Assault Among College Women. *Journal of Interpersonal Violence*, 28(12), 2593-2611.
- Coy, M., Kelly, L., Elvines, F., Garner, M. & Kanyeredzi, A. (2013). *"Sex without consent, I suppose that is rape": How young people in England understand sexual consent*. London: Office of the Children's Commissioner.
- Coy, M., Kelly, L., Garner, M., Kanyeredzi, A., & Vera-Gray, F. (2016). From 'no means no' to 'an enthusiastic yes': changing the discourse on sexual consent through Sex and Relationships Education. In Sundaram, V. & Saunders, H. (eds) *Global Perspectives and Debates on Sex and Relationships Education: Addressing Issues of Gender, Sexuality, Plurality and Power* (pp. 84-99). Palgrave Macmillan.
- Crome, S. A., & McCabe, M. P. (2001). Adult rape scripting within a victimological perspective. *Aggression and Violent Behavior*, 6, 395-413.
- Curtis, R., Terry, K., Dank, M., Dombrowski, K., & Khan, B. (2008). *The commercial sexual exploitation of children in New York City*. The national institute of justice, United States department of justice.
- De Boer, F. (2006). Mixed methods: een nieuwe methodologische benadering? *KWALON*. 11(2), 5-10.
- De Zutter, A., Horselenberg, R., & Van Koppen, P. (2017). The prevalence of false allegations of rape in the united states from 2006-2010. *Journal of forensic psychology*, 2(2), 1-5.
- Decorte, T., & Zaitch, D. (2016). *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*. Acco.
- Delva, J. (1967). *Aanranding van de eerbaarheid en verkrachting*. Larcier.
- Dierckens, M., De Clercq, B. & Deforche B. (2019). *Studie Jongeren en Gezondheid, Deel 4: gezondheidsgedrag – Seksuele gezondheid en relaties*. Vlaamse overheid, Agent-schap Zorg en Gezondheid.
- Dierickx, A. (2006). *Toestemming en strafrecht*. Intersentia.
- Duggan, M. (2018). *Revisiting the 'ideal victim'*. *Developments in critical criminology*. Policy Press.
- Estrich, S. (1987). *Real rape*. Harvard University Press.
- Ford, J. (2017). Sexual Assault on College Hookups: The Role of Alcohol and Acquaintances. *Sociological Forum*, 32(2), 381-405.
- Grubb, A., & Turner, E. (2012). Attribution of blame in rape cases: a review of the impact of rape myth acceptance, gender role conformity and substance use on victim blaming. *Aggression and violent behavior*, 17(5), 443-452.

- Horvath, M., Alys, L., Massey, K., Pina, A., Scally, M., & Adler, J. (2013). *Basically... porn is everywhere: a rapid evidence assessment on the effects that access and exposure to pornography has on children and young people*. Office of the children's commissioner for England.
- Humphreys, T. (2007). Perceptions of sexual consent: the impact of relationship history and gender. *The journal of sex research*, 44(4), 307-315.
- Humphreys, T. P., & Brousseau, M. M. (2010). The Sexual Consent Scale-Revised: Development, Reliability, and Preliminary Validity. *The journal of sex research*, 47(5), 420-428.
- Humphreys, T., & Herold, E. (2007). Sexual consent in heterosexual relationships: development of a new measure. *Sex roles*, 57(3-4), 305-315.
- Hust, S., Boyce Rodgers, K., & Bayly, B. (2017). Scripting sexual consent: internalized traditional sexual scripts and sexual consent expectancies among college students. Family relations. *Interdisciplinary journal of applied family science*, 66(1), 197-210.
- Hutsebaut, F. (1990). De nieuwe wetgeving op de verkrachting. *Panopticon*, 11(1), 32-54. <http://www.maklu-online.eu/nl/tijdschrift/panopticon/jaargang-volume-11/1-januari-februari-january-february-1990/de-nieuwe-wetgeving-op-de-verkrachting/pdf/>.
- Idisis, Y., & Edoute, A. (2017). Attribution of blame to rape victims and offenders, and attribution of severity in rape cases: non-therapists and survivor and offender therapists. *International review of victimology*, 23(3), 257-274.
- Jozkowski, K., & Peterson, Z. (2013). College students and sexual consent: unique insights. *The Journal of sex research*, 50(6), 517-523.
- Jozkowski, K., Peterson, Z., Sanders, S., Dennis, B., & Reece, M. (2014) Gender Differences in Heterosexual College Students' Conceptualizations and Indicators of Sexual Consent: Implications for Contemporary Sexual Assault Prevention Education. *The Journal of Sex Research*, 51(8), 904-916.
- Kahn, A. S., Mathie, V. A., & Torgler, C. (1994). Rape scripts and rape acknowledgement. *Psychology of Women Quarterly*, 18, 53-66.
- Kaufmann, G., Drevland, G., Wessel, E., Overskeid, G., & Magnussen, S. (2003). The importance of being earnest: displayed motions and witness credibility. *Applied cognitive psychology*, 17(1), 21-34.
- Kelly, L., & Radford, J. (1990). Nothing really happened: The invalidation of women's experiences of sexual violence. *Critical social policy*, 10(30), 39-53.
- Kennes, L. (2018). *Alleen ja telt. Hoe seksueel geweld stoppen?* Polis.

- Kitzinger, C., & Frith, H. (1999). Just say no? The use of conversation analysis in developing a feminist perspective on sexual refusal. *Discourse & society*, 10(3), 293-316.
- Koss, M. P. (1985). The hidden rape victim: Personality, attitudinal, and situational characteristics. *Psychology of Women Quarterly*, 9(2), 193-212.
- Laumann, E., Gagnon, J., Michael, R., & Michaels, S. (1994). *The social organization of sexuality: sexual practices in the united States*. University of Chicago press.
- Lisak, D., Gardinier, L., Nicksa, S., & Cote, A. (2010). False allegations of sexual assault: an analysis of ten years of reported cases. *Violence against women*, 16(12), 1318-1334.
- Littleton, H. L., Axsom, D., Breitkopf, & C. R., Berenson, A. (2006). Rape Acknowledgment and Postassault Experiences: How Acknowledgment Status Relates to Disclosure, Coping, Worldview, and Reactions Received From Others. *Violence and victims*, 21(6), 761-778.
- Littleton, H. L., Radecki Breitkopf, C., & Berenson, A. B. (2008). Beyond the campus: Unacknowledged rape among lowincome women. *Violence Against Women*, 14, 269-286.
- Littleton, H., Axsom, D., & Grills-Taquechel, A. (2009). Sexual assault victims' acknowledgment status and revictimization risk. *Psychology of Women Quarterly*, 33(1), 34-42.
- Mason, F. (2013). Psychological consequences of sexual assault. *Best practice & research clinical obstetrics & gynaecology*, 27(1), 27-37.
- Merckx, D. (2003). Verkrachting – het misdrijf. In Arnou, P., Vandeplas, A. & Van Overbeke, S. (eds) *Strafrecht en strafvordering. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*. Kluwer.
- Michielsen, M. (1970). Emotie, perceptie en cognitie. *Philosophica*. 8, 129-165.
- Möller, A., Söndergaard, H., & Helström, L. (2017). Tonic immobility during sexual assault – a common reaction predicting post-traumatic stress disorder and severe depression. *Acta obstetrica et gynecologica scandinavica*, 96(8), 932-938.
- Mouzos, J., & Makkai, T. (2004). *Women's experiences of male violence findings from the Australian component of the international violence against women survey (IVAWS)*. No. 56. Australian institute of criminology.
- Muehlenhard, C., Humphreys, T., Jozkowski, K., & Peterson, Z. (2016). The complexities of sexual consent among college students: a conceptual and empirical review. *The journal of sex research*, 35(4-5), 457-478.
- Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2014). *Op goede grond. De aanpak van seksueel geweld tegen kinderen*. Nationaal Rapporteur.

- Okun, L. (1986). *Woman abuse: facts replacing myths*. State university of New York press.
- Patterson, D. (2011). The linkage between secondary victimization by law enforcement and rape case outcomes. *Journal of interpersonal violence*, 26(2), 328-347.
- Peter, J., & Valkenburg, P. (2007). Adolescents' Exposure to a Sexualized Media Environment and Their Notions of Women as Sex Objects. *Sex roles*, 56(5-6), 381-395.
- Peter, J., & Valkenburg, P. (2008). Adolescents' Exposure to Sexually Explicit Internet Material, Sexual Uncertainty, and Attitudes Toward Uncommitted Sexual Exploration. *Communication research*, 35(5), 579-601.
- Peterson, Z., & Muehlenhard, C. (2004). Was it rape? The function of women's rape myth acceptance and definitions of sex labelling their own experiences. *Sex roles*, 51(3-4), 129-144.
- Pieters, J., Italiano, P., Offermans, A., & Hellemans, S. (2010). *Ervaringen van vrouwen en mannen met psychologisch, fysiek en seksueel geweld*. Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen.
- Randall, M. (2010). Sexual assault law, credibility, and 'ideal victims': consent, resistance, and victim blaming. *Canadian journal of women and the law*, 22(2), 397-433.
- Ryan, K. (2011). The Relationship between Rape Myths and Sexual Scripts: The Social Construction of Rape. *Sex roles*, 65(11-12), 774-782.
- Sable, M., Danis, R., Mauzy, D., & Gallagher, S. (2010). Barriers to reporting sexual assault for women and men: perspectives of college students. *Journal of American college health*, 55(3), 157-162.
- Schwartz, M. D., & DeKeseredy, W. S. (1997). *Sexual assault on the college campus: the role of the male peer support*. Sage.
- Sensoa. (2021). *Seksueel grensoverschrijdend gedrag bij jongeren en volwassenen: feiten en cijfers. Cijfers over seksueel misbruik in België* | Sensoa.
- Shaver, K. G. (1985). *The attribution of blame: causality, responsibility, and blameworthiness*. Springer.
- Sinclair, C., & Bourne, L. (1998). Cycle of blame or just world. Effects of Legal Verdicts on Gender Patterns in Rape-Myth Acceptance and Victim Empathy. *Psychology of Women Quarterly*, 22(4), 575-588.
- Stevens, L. (2002). *Strafrecht en seksualiteit: de misdrijven inzake aanranding van de eerbaarheid, verkrachting, ontucht, prostitutie, seksreclame, zedenschennis en overspel*. Intersentia.

- Suarez, E., & Gadalla, T. (2010). Stop blaming the victim: a meta-analysis on rape myths. *Journal of interpersonal violence*, 25(11), 2010-2035.
- Suarez, S.D., & Gallup, G.G. (1979). Tonic Immobility as a Response to Rape in Humans a Theoretical Note. *The psychological record*, 29(3), 315-320.
- Sugar, F., Fine, D., & Eckert. (2004). Physical injury after sexual assault: findings of a large case series. *American journal of obstetrics and gynecology*. 190(1), 71-76.
- Sullivan, C., Tan, C., Basta, J., Rumpitz, J., & Davison, W. (1992). An advocacy intervention program for women with abuse partners: initial evaluation. *American journal of community psychology*, 20(3), 309-332.
- Tabachnick, J. (2013). Why prevention? Why now? *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 8(3-4), 55-61.
- Van Wijk, A., & Nieuwenhuis, A. (2011). *Lastige verhalen. Een exploratief onderzoek naar valse aangiften van zedenmisdrijven door meisjes van 12-18 jaar*. Bureau Beke.
- Vermeulen, G. (2018). Een stille strafrechtsevolutie. Verrassende realiteitszin inzake seksueel strafrecht in het nieuwe Strafwetboek. *Panopticon*, 39(6), 479-488.
- Ward, C. A. (1995). *Attitudes toward rape: feminist and social psychological perspectives*. Sage.
- Ward, M., & Friedman, K. (2006). Using TV as a Guide: Associations Between Television Viewing and Adolescents' Sexual Attitudes and Behavior. *Journal of research on adolescence*, 16(1), 133-156.
- Warshaw, R. (1988). *I never called it rape*. Harper Perennial.
- Wilson, L. C., & Miller, K. (2016). Meta-Analysis of the Prevalence of Unacknowledged Rape. *Trauma, violence, & abuse*, 17(2), 149-159.
- Wilson, L. C., Miller, K., Leheney, E. K., Ballman, A. D., & Scarpa, A. (2017). Examining the Psychological Effect of Rape Acknowledgment: The Interaction of Acknowledgment Status and Ambivalent Sexism. *Journal of clinical psychology*, 73(7), 864-878.
- Wilson, L. C., & Scarpa, A. (2015). Unacknowledged rape: The influences of child sexual abuse and personality traits. *Journal of Child Sexual Abuse*, 24(8), 975-990.
- Zarkov, D., & Davies, K. (2018). Ambiguities and dilemmas around #MeToo: #ForHow Long and #WhereTo? *European Journal of Women's Studies*, 25(1), 3-9.

Nieuwe generatie, oude normaal.

De invloed van seksuele scripts op de normalisering van grensoverschrijding

Laura Byn

Abstract

Staggering prevalence figures reveal the presence of sexual harassment among Flemish youth. Shrugging this behaviour off facilitates a culture of normalisation. When looking for the origin of this normalisation culture, researchers have come across heteronormative gender roles that can be framed in the traditional heterosexual script. The aim of this research is to uncover the role that sexual scripts play in experiencing and interpreting physical sexual harassment. By conducting 14 semi-structured in-depth interviews, the sexual scripts and perceptions of physical sexual harassment among Flemish youngsters were questioned. Results showed that most of the adolescents had internalised a mixed script that contained both elements of the traditional script as well as more modern, egalitarian scripts. There are however still strong indicators for the presence of traditional courtship strategies and the sexual double standard. Adolescents and their environment who internalised a traditional script, were more likely to normalise physical sexual harassment than youngsters with mixed scripts. However, sexual harassment at parties seems to be universally normalised to the point at least half of the girls interviewed felt unsafe. Further research needs to be conducted on this phenomenon and the ways sexual scripts can be influenced to create a shift towards more egalitarian scripts.

1. Inleiding

Seksueel grensoverschrijdend gedrag ging de laatste jaren uitgebreid over de tong, zowel in de media, de maatschappij als in de academische wereld. De hashtag #MeToo tornde aan de bestaande opvattingen rond seksueel geweld, doorbrak een hardnekkig taboe en richtte onze blik op de prevalentie van grensoverschrijdend gedrag onder volwassenen, maar ook bij jongeren.

Reeds enige tijd stuiten onderzoekers op prevalentiecijfers die de wenkbrauwen doen fronsen. Uit een 'Sexpert' bevraging blijkt dat één op vijf vrouwen en één op tien mannen reeds ervaring heeft met seksuele grensoverschrijding vóór de leeftijd van achttien jaar (Buysse et al., 2013).

Dit doet de vraag rijzen: hoe kan seksuele grensoverschrijding zo veelvoorkomend zijn onder Vlaamse jongeren? De buitenlandse literatuur wijst onder meer naar de tolerante houding tegenover dit gedrag die een normaliseringscultuur in stand houdt en faciliteert. Onderzoekers stoten wereldwijd op verbanden tussen deze normalisering en heteronormatieve genderrollen (Fineran & Bennet, 1999; Tolman et al., 2003; Marston & King, 2006; Gådin, 2012; Hlavka, 2014). Deze genderrollen kaderen in de seksuele

scripts van jongeren – cultureel voorgeschreven scenario's voor gepast seksueel gedrag - en meer specifiek het heteroseksuele traditionele script. De scripts die adolescenten hanteren voor verschillende consensuele interacties hebben daarenboven een invloed op het risico om seksueel grensoverschrijdend gedrag te plegen en/of te ervaren (D'Abreu & Krahé, 2014, 2016; Hust et al., 2016; Hust et al., 2017; Krahé et al., 2007; Schuster & Krahé, 2019a, 2019b; Tomaszewska & Krahé, 2016, 2018). Seksueel slachtofferschap heeft nochtans aanzienlijke gevolgen op het fysiek, mentaal en seksueel welzijn (Buysse et al., 2014; Romito & Grassi, 2007).

Vanuit een criminologisch perspectief wordt met behulp van de seksuele scripttheorie onderzocht welke impact het traditionele heteroseksuele script heeft in de beleving en het plaatsen van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Door het bestuderen van zowel hun scripts als hun beleving kan de eventueel aanwezige beïnvloeding worden blootgelegd. Dit vormt de basis voor het bijsturen van seksuele scripts van Vlaamse jongeren met het oog op het doen dalen van de tolerantie tegenover en prevalentie van grensoverschrijdend gedrag.

2. Verkennende literatuurstudie

2.1. What's in a name? Seksueel grensoverschrijdend gedrag

Ook de cijfers van het Kinderrechtencommissariaat leggen een ongemakkelijke realiteit bloot (2011): 33% van de jongeren zou seksueel grensoverschrijdend gedrag op school ervaren, 10% in de vrije tijd en 3% bij jeugdbewegingen. Het gros van deze feiten werd gepleegd door een mede-adolescent (Van Haeken et al., 2018). Een zeer recente studie bevestigt deze alarmerende cijfers: van de jongeren die ooit al intiem werden aangehaakt, geeft de helft aan dat het niet met volwaardige toestemming was (International Centre for Reproductive Health, 2020). Seksueel grensoverschrijdend gedrag onder jongeren is evenwel geen louter Belgisch probleem. Europees onderzoek in 27 landen wijst op prevalentiepercentages van slachtofferschap die gaan tot 83% (Krahé et al., 2014). Amerikaanse studies tonen ook prevalentiecijfers tot 80% voor vrouwelijke adolescenten (Fineran & Bennett, 1999; American Association of University Women (AAUW), 1993; Maxwell et al., 2003). Vaak werd de helft hiervan gepleegd door een vriend van het slachtoffer (Young et al., 2009).

Seksueel grensoverschrijdend gedrag is geen evident begrip. Elke discipline legt zijn eigen klemtoon. Bondig gesteld draait het om 'ongewenst seksueel gedrag' (Conley et al., 2016) of toenaderingen van seksuele aard die de grenzen van het slachtoffer verbaal, non-verbaal of lichamelijk overschrijden. Verbaal en non-verbaal gedrag wordt geclassificeerd als *hands-off* delicten (De Haas, 2012). In het andere geval spreekt men van *hands-on* delicten (Bolhaar et al., 2018).

Met het oog op een heldere afbakening werd gekozen voor een neutrale maar gestipuleerde definiëring, met een focus op fysiek seksueel grensoverschrijdend gedrag. Er moet sprake zijn van een lichamelijke of *hands-on* overschrijding. Het gaat om elke si-

tuatie waarin fysieke seksuele aanrakingen of handelingen moeten ondergaan of gesteld worden zonder toestemming (Hellemans & Buysse, 2013; De Haas, 2012; Frans & Franck, 2017). De focus ligt specifiek op grensoverschrijdend gedrag gedurende de adolescentie door en op Vlaamse jongeren van 16 tot 18 jaar.

2.2. Seksuele scripttheorie

Voorliggend fundamenteel onderzoek steunt op de seksuele scripttheorie. Deze theorie werd in de jaren 70 in het leven geroepen door Simon en Gagnon (1973) maar is nog steeds zeer relevant bij het ontrafelen van sociale leerprocessen en seksuele contacten. Simon en Gagnon steunen op de basispremissie dat sociaal gedrag, ook seksueel gedrag, bestaat uit scripts. Ze kunnen beschouwd worden als verscheidene culturele scenario's voor gepast seksueel gedrag. Het leerproces voor deze scenario's vindt plaats op drie niveaus. Het eerste en abstracte niveau is het culturele, gevormd door historisch gefundeerde opvattingen en gevestigde instituties (Wiederman, 2015). Het tweede niveau is het interpersoonlijk waarbij het gaat om de geleerde, algemene scripts in specifieke situaties af te stemmen op elkaars verwachtingen. Het derde en laatste niveau is het intrapsychische script. Dit script komt, na internalisering van de culturele waarden en normen, deels vanuit het individu zelf en hangt af van zijn eigen fantasieën, ervaringen en persoonlijkheidskenmerken (Simon & Gagnon, 1986). De drie niveaus zijn steeds betrokken bij seksuele contacten maar niet altijd elk even dominant (Sakaluk et al., 2013).

Het aanleren van scripts vangt reeds aan op jonge leeftijd: de verschillende opvoeding van jongens en meisjes en het onderscheid in hun seksualiteit (en de nadruk die daarop gelegd wordt), liggen aan de basis van de tweedeling naargelang biologisch geslacht in de traditionele scripts (Bem, 1981; Wiederman, 2005; Sakaluk et al., 2013). Deze scripts worden voornamelijk geoefend bij seksuele contacten gedurende de adolescentie (Simon & Gagnon, 1973). Het is de periode bij uitstek waarin de seksuele identiteit naarstig verkend wordt. Daarenboven vindt tijdens de adolescentie een intensifiëring plaats van genderrollen. Adolescenten van 16-18 jaar vormen dus een cruciale doelgroep in het onderzoek naar seksuele scripts (Seabrook et al., 2016).

2.2.1. Traditioneel heteroseksueel script

Seksuele scripts zijn bijgevolg verschillend per seksuele oriëntatie. Zolang elk van beide actoren in een sociale situatie zijn eigen script volgt, zal telkens een gelijkaardige interactie ontstaan. Er bestaan zeer specifieke scripts, zoals het 'condoomscript' (Kyes et al., 1991) of net zeer brede script zoals het script voor occasionele (*casual*) seksuele betrekkingen (Timmermans & Van den Bulck, 2018).

Eén van de brede scripts die seksuele relaties en contacten beheerst en die tot op de dag van vandaag ingebed zit in de maatschappij is het traditionele heteroseksuele script (Kim et al., 2007; Aubrey et al., 2019; Seabrook et al., 2016). Het wordt beschreven als één alomvattend script voor elk van beide geslachten. Het script schrijft voor hoe mannen en vrouwen moeten denken, voelen en zich gedragen in romantische en seksuele

relaties (Kim et al., 2007). Mannen worden geacht seksueel actief, assertief en dominant te zijn. Ze horen de leiding te nemen en te streven naar egocentrisch plezier. De vrouwelijke actor daarentegen hoort een passieve en terughoudende houding aan te nemen (Trinh, 2014; Wiederman, 2005; Sanchez et al., 2012). Ze hoort namelijk seksuele betrekkingen te behouden voor een romantische relatie. Vrouwen moeten als het ware de ‘gatekeepers’ van hun lichaam zijn waarbij zij instaan voor het bewaken van hun grenzen (Wiederman, 2005; Sakaluk et al., 2013). Indien zij van deze rol afwijken, krijgen zij al snel een stigma (e.g. het fenomeen *slutshaming*). Voor mannen geldt evenwel een andere standaard: zij worden verwacht elke opportuniteit tot geslachtsgemeenschap met beide handen te grijpen. Meer nog, ze verkrijgen status door het accumuleren van seksuele partners (Sakaluk et al., 2013; Trinh, 2014; Emmerink et al., 2018; Wiederman, 2005). Een concept beter bekend als de seksuele dubbele standaard werd voor het eerst door Reiss (1950) beschreven als normen die mannen en vrouwen aan een verschillende standaard houden met betrekking tot voorhuwelijkse seksuele handelingen. Ondanks de soms dubbelzinnige resultaten in de literatuur lijkt het er toch op dat deze standaard nog steeds zeer aanwezig is (Kreager & Staff, 2009). Het gaat weliswaar niet langer om voorhuwelijkse betrekkingen, maar om seksueel plezier buiten een vaste relatie (Armstrong et al., 2012).

De nood om de aanwezigheid van dit specifieke script te onderzoeken is hoog. Zo werd een nefaste invloed vastgesteld op de mentale en seksuele gezondheid van personen die dit script geïnternaliseerd hebben (Emmerink et al., 2016; Sanchez et al., 2012). Specifiek voor vrouwen werd een associatie vastgesteld met verminderde assertiviteit en minder beschermend gedrag op vlak van seksualiteit (Seabrook et al., 2016). Daarnaast heeft dit script een invloed op het risico om al dan niet seksueel grensoverschrijdend gedrag te plegen en/of te ervaren (D’Abreu & Krahé, 2014, 2016; Hust et al., 2016; Hust et al., 2017; Krahé et al., 2007; Schuster & Krahé, 2019a, 2019b; Tomaszewska & Krahé, 2016, 2018). Het aanhangen van het traditionele genderrollen werkt een accepterende houding tegenover seksueel grensoverschrijdend gedrag in de hand. Er werden concrete correlaties gevonden met het goedkeuren van geweld, het gebruik van brute kracht of misbruik, verkrachtingsmythes, en zelfs het effectief plegen van seksueel geweld en partnergeweld (Truman et al., 1996; Santana et al., 2006; Fitzpatrick et al., 2004; Finn, 1986; Grubb & Turner, 2012).

2.2.2. De traditie voorbij?

Het klassieke script wordt evenwel uitgedaagd door alternatieve scripts die de laatste 20 jaar hun intrede deden. Zij bevatten meer egalitaire standaarden waarbij ook vrouwen initiatief mogen nemen tot dates en seksueel contact (Sakaluk et al., 2013; Eaton & Rose, 2011). Die gelijkwaardige initiatie kan onder meer teruggevonden worden in een *casual* seks script, bijvoorbeeld het populaire *hook-up*-script bij studenten (Garcia et al., 2012). In een *casual* seks script hebben individuen seksueel contact louter op basis van verlangen of nieuwsgierigheid maar zonder de intentie om een romantische relatie aan te gaan (Tolman, 2002; Armstrong & Hamilton, 2009; Suvivuo et al., 2010; Wiederman, 2015). Dit script past in de verschuiving weg van heteroseksuele traditionele scripts.

Andere studies ontdekken nieuwe scripts die ze als volgt benoemen: een vriendschapscript, een script voor rationele seks, een ervaringzoekend script, en een script gebaseerd op het uitstellen van seks (Rose & Eaton, 2011; Suvivuo et al., 2010). Maxwell (2007) duidt erop dat individuen regelmatig schipperen tussen scripts naargelang de situatie en soms tegelijk beroep doen op zowel traditionele als alternatieve scripts. Het internaliseren van scripts is bijgevolg een genuanceerd verhaal (Tolman, 2002).

Er moet opgemerkt worden dat ook dit *casual* script gevaren met zich meebrengt. Gevoelens van objectivering, teleurstelling en *disempowerment* staken de kop op bij vrouwen (Wade & Heldman, 2012). Er werd daarnaast verschillende malen vastgesteld dat deze cultuur seksueel grensoverschrijdend gedrag faciliteert (Armstrong & Hamilton 2009; Flack et al. 2007; Daigle et al., 2008; Wade & Heldman 2010; Sutton & Simons, 2014).

2.3. Het oude normaal? Beleving onder de loep

De laatste jaren is het bewustzijn rond seksueel grensoverschrijdend gedrag opmerkelijk gestegen en het taboe verder doorbroken. De problematiek onder jongeren is evenwel reeds langer bekend in de literatuur en verschillende verklaringen worden aangedragen. De biologische stroming en ontwikkelingstheorie stelt dat dit bij uitstek een fase is waarin adolescenten hun seksualiteit verkennen, alleen en met leeftijdsgenoten (Tolman & McClelland, 2011). De gelegenheidstheorie maakt erop attent dat scholen en plaatsen waar jongeren samenkomen de ideale omstandigheid creëren door de combinatie van een gemotiveerde dader, beschikbare doelwitten en gebrekkig toezicht (Tillyer et al., 2010). De *#MeToo* storm toonde echter aan dat het om meer gaat. Het gaat om geweldpleging die verweven zit in dagelijkse interactie, al te vaak getrivialiseerd als 'plagen' (Berman et al., 2000). Bij adolescenten wordt soms schouderophalend gereageerd dat dit nu eenmaal de realiteit is (Mellgren et al., 2017) en dat het gewoonweg is 'wat jongens doen' (Hlavka, 2014). Onderzoek duidt op het bestaan van een normaliseringscultuur (McCarry & Lombard, 2016; Gadin & Stein, 2017; Hlavka, 2014; Mellgren et al., 2017; Keddie, 2009; Barbara et al., 2017). Het fenomeen normalisering wordt beschreven als het construeren van de ideale gedragsnorm. Individen worden dan afgestraft of beloond om te conformeren of zich af te zetten tegen deze norm (Sinko et al., 2020). Onderzoek naar deze cultuur stuit op verbanden met heteronormatieve genderrollen (Fineran & Bennet, 1999; Tolman et al., 2003; Gadin, 2012).

Om te onderzoeken of een dergelijke cultuur heerst onder Vlaamse jongeren en deze een link vertoont met hun seksuele scripts, werd ook de beleving van grensoverschrijdend gedrag bevraagd. Dit kan cruciale informatie opleveren met het oog op het beïnvloeden van hun scripts en zo het doen dalen van de prevalentie en tolerantie tegenover seksuele grensoverschrijding.

2.4. Rol van seksuele scripts

2.4.1. In België

Belgische studies hebben zich voornamelijk toegelegd op de rol van (seksualiserende) media in het aanleren van seksuele scripts. De meest relevante Belgische studie voor dit onderzoek vond recent plaats in 2020 en is onderdeel van de wereldwijde en lopende 'Global Early Adolescent Study'. Deze toonde aan dat er nog steeds genderstereotypen leven onder Belgische jongeren. Jongens hanteerden meer stereotypen omtrent vrouwelijke kwetsbaarheid en mannelijke kracht dan meisjes en hielden er een traditionelere attitude op na omtrent uiterlijk. Tegelijk vertoonden ze meer problemen met het aanvaarden van seksuele diversiteit. De seksuele dubbele standaard was even hardnekkig aanwezig bij jongens als bij meisjes (International Centre for Reproductive Health, 2020). Dit laatste ligt in lijn met een studie die 8 jaar eerder werd uitgevoerd. Zo had het woord 'slet' bijvoorbeeld een veel negatievere connotatie dan '*player*'. Tevens werd gepolst naar het *casual* seks script. Een groot deel van de respondenten die dit script wel tolereerde, zou het gedrag niet zelf stellen. Verbinding en vertrouwen was zeer belangrijk voor de respondenten (Van Damme & Biltereyst, 2013).

Er werden geen studies gevonden naar het verband tussen seksuele scripts en het leven van seksueel grensoverschrijdend gedrag.

2.4.2. Over de grenzen heen

Traditionele scripts blijken hardnekkig diep geworteld bij adolescenten en zoals in België rapporteren de meeste studies een seksuele dubbele standaard. Enkele studies konden deze evenwel niet meer detecteren. In de Amerikaanse literatuur bestaat op heden onzekerheid over de aanwezigheid van de dubbele standaard (Kreager & Staff, 2009).

Amerikaans onderzoek naar de seksualiteit van jongeren is vergevorderd. Tolman (2003) kwam tot de conclusie dat de verplichte heteroseksualiteitstheorie (waarop het traditionele script gebaseerd is) samenhangt met de normalisering van seksueel grensoverschrijdend gedrag door adolescenten op school. Uit de seksuele scripts van jongeren bleek een duidelijk traditioneel script naar voren te komen. Thema's als de seksuele dubbele standaard en het statement '*boys will be boys*' werden teruggevonden. Meisjes in de studie verwachten en accepteren dat jongens dergelijk gedrag stellen. Aan de andere kant gaan jongens gebukt onder de druk van mannelijke genderrollen die dominantie en seksuele agressie omvatten (Tolman et al., 2003). Tolman (2002) kaderde ook kernachtig de dilemma's die meisjes ervaren omtrent seksuele verlangens: '*Be sexy but not sexual. Don't be a prude but don't be a slut.*'.

Eén van de meest relevante studies is die van Hlavka uit de Verenigde Staten (2014), die op schrijnende wijze deze normalisering en de seksuele scripts van vrouwelijke slachtoffers van 9 tot 17 jaar illustreert. Naast het leren omgaan met en manoeuvreren rond seksueel grensoverschrijdend gedrag, bestaat er een berispende cultuur tussen meisjes indien ze er niet in slagen om agressief gedrag van hun mannelijke *peers* af te

schudden. Opmerkelijk was dat ze zich ook bewust waren van deze dubbele standaard. Ze vertellen namelijk dat ‘jongens met alles weggkomen’. Dit gedachtengoed was een manier van omgaan met en het normaliseren van seksuele grensoverschrijding (Hlavka, 2014).

Verder werkt Masters et al. (2012) het onderscheid tussen seksuele scripts op de verschillende niveaus dieper uit. Scripts op een cultureel niveau verschillen in de mate waarin ze worden geïnternaliseerd. Ze concludeerde dat op cultureel niveau het traditionele script zeer dominant was, maar een groot deel van de jongvolwassenen meer alternatieve scripts hanteerde op inter- en intrapersoonlijk niveau.

Binnen Europa loont het om een blik te werpen op enkele Finse studies. Gezien de liberale Finse cultuur omtrent gender en seksualiteit is dit één van de landen bij uitstek voor het opsporen van alternatieve scripts. Een sterke aanwezigheid van het traditioneel romantisch script doemde op bij adolescente meisjes. Dit script werd wel uitgedaagd door meer moderne, alternatieve scripts: een script van rationele seks, een ervaringzoekend script, een script gebaseerd op seksueel verlangen (cfr. Tolman, 2002) en een script gebaseerd op het uitstellen van seks (Suvivuo et al., 2010). Een latere studie toonde aan dat de dubbele standaard nog steeds leeft onder Finse adolescenten (Kaltiala-Heino et al., 2018).

In buurland Zweden diepte Gådin (2012) de beleving van seksueel grensoverschrijdend gedrag op school en processen van normalisering verder uit. Seksueel grensoverschrijdend gedrag kwam frequent voor onder adolescente meisjes. Twee thema's kwamen naar boven: de onwillige, aarzelende houding om over de feiten te praten - beschreven als '*sexual harassment as a concealed phenomenon*' -, en een romantisch discours waarbij grensoverschrijdend gedrag verward werd met verliefdheid of een relatie. Daarnaast werd een geprezen, symbolische constructie van heteroseksuele mannelijkheid teruggevonden.

In Schotland werden met een interval van 10 jaar twee studies uitgevoerd die peilden naar de aanwezigheid van genderrollen en normalisering van seksueel geweld bij adolescenten. In die 10 jaar lijkt er niets veranderd te zijn. Beide concepten maken nog steeds deel uit van het dagelijkse leven (McCarry & Lombard, 2016).

Tot slot voorspelden geïnternaliseerde traditionele genderrollen het aanhangen van mythes rond seksuele grensoverschrijding bij zowel mannelijke als vrouwelijke slachtoffers in Nederland (Hartingsveldt & Ditzhuijzen, 2018).

3. Methodologie

3.1. Onderzoeksvragen

Dit onderzoek heeft tot doel de rol van seksuele scripts in seksueel grensoverschrijdend gedrag tussen Vlaamse jongeren van 16-18 jaar bloot te leggen. De centrale onderzoeksvraag luidt: "Wat is de rol van heteroseksuele scripts in het beleven en kaderen van

fysiek seksueel grensoverschrijdend gedrag tussen Vlaamse jongeren van 16-18 jaar?" Deze onderzoeksvraag wordt beantwoord door middel van volgende onderzoeksvragen en deelvragen:

- OV1: "Wat is het script van Vlaamse, heteroseksuele jongeren van 16-18 jaar voor consensueel seksueel contact met leeftijdsgenoten dat offline plaatsvindt?"
- OV1a: "In welke mate leeft het traditionele heteroseksuele script onder Vlaamse, heteroseksuele jongeren van 16-18 jaar?"
- OV2: "Hoe kaderen Vlaamse, heteroseksuele jongeren van 16-18 jaar het ervaren van fysiek seksueel grensoverschrijdend gedrag gedurende de adolescentie (12-18 jaar) vanuit hun seksuele scripts?"
- OV2a: "In welke mate beïnvloedt het traditionele heteroseksuele script de beleving van fysiek seksueel grensoverschrijdend gedrag van Vlaamse, heteroseksuele jongeren van 16-18 jaar?"
- OV2b: "In welke mate beïnvloeden alternatieve scripts de beleving van fysiek seksueel grensoverschrijdend gedrag van Vlaamse, heteroseksuele jongeren van 16-18 jaar?"

3.2. Conceptualisering

Seksueel grensoverschrijdend gedrag

Seksueel grensoverschrijdend gedrag wordt gedefinieerd als elke situatie waarin fysieke seksuele aanrakingen of handelingen moeten ondergaan of gesteld worden zonder toestemming.

Heteroseksuele, Vlaamse adolescenten tussen de 16 en 18 jaar

De onderzoekspopulatie werd afgebakend aan de hand van verschillende criteria. Het gaat om heteroseksuele jongeren woonachtig te Vlaanderen van 16 tot 18 jaar die reeds in aanraking kwamen met fysiek seksueel grensoverschrijdend gedrag gedurende hun adolescentie door een leeftijdsgenoot. De adolescentie wordt gedefinieerd als de periode van 12 tot en met 18 jaar.

Traditioneel heteroseksueel script

Het traditionele heteroseksuele script kan worden geïdentificeerd door het opsporen van genderrollen op het vlak van dating en seksualiteit. Een heteroseksueel script wordt beschouwd als traditioneel indien meerdere elementen van commitment, courtship en de seksuele dubbele standaard kunnen teruggevonden worden⁵⁷:

⁵⁷ Vertrokken werd van de codering van Kim et al. (2007). Dit werd gecombineerd met de actuele en alomvattende schaal van Seabrook et al. (2016). Deze schaal combineert, in tegenstelling tot zijn voorgangers (Bem, 1974; Mahalik et al., 2003; Mahalik et al., 2005), de elkaar faciliterende genderscripts in één schaal. Verder werden de uiteindelijk gekozen elementen in dit onderzoek ook beïnvloed door de *Sexual Double Standard Scale* (Gómez Berrocal et al., 2019), de *Sexual Script Scale* (Sakaluk et al., 2013), de *Scale for the Assessment of Sexual Standards among Youth (SASSY)* (Emmerink et al., 2017) en de studie van Hlavka (2014).

Commitment houdt in dat mannen actief proberen een serieuze relatie of verbintenis te vermijden. De vrouw daarentegen wil liefst een romantische relatie en is bereid hiervoor opofferingen te maken (Kim et al., 2007).

Courtship strategies zijn verleidingstechnieken waarbij mannen actief initiatief moeten nemen als powerful initiators. Vrouwen nemen dan een passieve houding aan waarbij ze mannen op indirecte wijze proberen te verleiden door een aantrekkelijk beeld van zichzelf te schetsen (Seabrook et al., 2016; Kim et al., 2007).

De seksuele dubbele standaard bestaat uit het gatekeeper script en het sex as masculinity script. Het good girls of gatekeeper script stelt dat vrouwen hun grenzen moeten bewaken. Zij zal bekritiseerd worden indien zij daar naar de normen van de maatschappij niet aan voldoet. Er bestaan hiervoor tal van labels ('slet', 'hoer') (Kim et al., 2007; Sanchez et al., 2012; Sakaluk et al., 2013; Seabrook et al., 2016). De mannelijke zijde schrijft voor dat mannen altijd aan seks denken en hiertoe altijd bereid zijn. Zij verkrijgen maatschappelijke status door het verwerven van meerdere seksuele partners (Emmerink et al., 2018; Kim et al., 2007).

Bij het onderzoeken van de seksuele scripts moet een onderscheid gemaakt worden naargelang het overnemen van de gevonden culturele, algemene scripts en het eigen script (Krahé et al., 2007; Masters et al. (2012)). Het is vooreerst mogelijk dat zij conformeren met de waargenomen traditionele scripts in hun omgeving. Een tweede optie is het vinden van bepaalde uitzonderingen voor zichzelf. Tot slot kunnen de respondenten de culturele scripts willen transformeren. In deze studie zal de derde optie gekenmerkt worden door het zich expliciet afzetten tegen traditionele rollen.

3.3. Onderzoeksmethode

Er wordt gebruik gemaakt van diepte-interviews. Dit is één van de meest gebruikte methoden in kwalitatief onderzoek daar zij waardevolle kennis opleveren over de beleving en de perceptie van respondenten over bepaalde fenomenen (Wiederman, 2015).

Omwille van de specifieke doelgroep werd gewerkt met doelgerichte steekproeven (*purposive sampling*) (Palinkas et al., 2013). Hiertoe werd een beknopte online survey opgezet voor de werving van respondenten. De survey werd verspreid via scholen, Twitter, Instagram en Facebook. Tevens werd gebruik gemaakt van *snowball sampling*. De voornaamste wervingswijze was het contacteren van scholen in heel Vlaanderen. Uiteindelijk konden zo 14 geldige interviews afgenomen worden.

Daarnaast maakte dit onderzoek gebruik van half-gestructureerde interviews met een vragenprotocol. De inspiratie voor de interviewvragen kwam uit studies die zowel onderzoek deden naar seksuele scripts, het traditionele script en (de normalisering van) seksueel grensoverschrijdend gedrag (Krahé, 2007; Wiederman, 2005; Hlavka, 2014; Sakaluk et al., 2013; Masters et al., 2012; Seabrook et al., 2016) en de voornoemde toetsingsschalen. De interviews verliepen door de COVID-19 crisis via Zoom.

Er werd een uitgebreid *Data Management Plan* opgesteld waarin ook een *GDPR Record* werd ingevuld en een *Data Protection Impact Assessment*. Het gaat immers om gevoelige persoonsgegevens en volledige bescherming moet geboden worden aan de minderjarigen in kwestie. De persoonsgegevens werden onmiddellijk gepseudonimiseerd en vervolgens geanonimiseerd.

4. Resultaten: 'Will boys be boys?'

Van alle jongeren die de survey invulden (521 antwoorden werden geregistreerd), was 91,3% heteroseksueel. Op de vraag of zij gedurende de gestipuleerde periode slachtoffer geworden waren van seksueel grensoverschrijdend gedrag antwoordde 10,4% "ja" en 3,2% "zeg ik liever niet". Op de vraag of zij ooit zelf deze feiten gepleegd hadden gedurende de adolescentie, antwoordde 3,9% "ja" en 1,7% "zeg ik liever niet".

Van de 14 afgenomen interviews waren er 12 met vrouwelijke en 2 met mannelijke respondenten. Zowel de seksuele scripts als de beleving van de respondenten werd bevraagd.

4.1. Thema 1: Seksuele scripts

4.1.1. *Courtship*

Het *courtship* script valt uiteen in een mannelijk en een vrouwelijk facet. Het script van de man als initiatiefnemer werd uitgebreid onderzocht. Zes respondenten stelden expliciet dat de man niet per definitie het initiatief moest nemen voor een *date* of eerste seksueel contact maar dat dit eerder spontaan verliep. Herhaaldelijk hadden de respondenten in kwestie dus geen traditionele scripts wat betreft *courtship* maar gaven zij aan dat in hun omgeving wel nog steeds verwacht wordt dat de man initiatief neemt. Dit werd bevestigd door de mannelijke respondenten die merkten dat het meisje vaak wacht op hun uitnodiging. Deze denkwijze werd door sommigen als ouderwets bestempeld.

"Ja da wordt in mijn vriendenkring wel meestal open gezegd van 'wacht maar tot hij het doet want hij is de jongen, hij moet de stap zetten'." - R13

Daarnaast kwam ook het uiterlijk en de objectivering van het vrouwelijke lichaam aan bod in mannelijke courtshipscripts. Enkele respondenten legden uit dat sommige jongens een puntensysteem hanteren voor meisjes en er veelvuldig naar verwijzen in hun verhalen over seksueel contact.

"zo van 'amai das een hele knappe, [...] zij is een 7/10 waard'. En dat er wordt gezegd van amai hebt ge die in bed kunnen krijgen en is dat niet wat boven uw niveau of is dat nu niet wat te laag gegrepen. [...]" - R2

Enkele vrouwelijke respondenten vermeldden expliciet hoe ze worstelen met maatschappijbeelden waarbij van een vrouw wordt verwacht dat ze zich aantrekkelijk presenteert maar steeds zedig gedraagt.

"Wat wilt de wereld nu eigenlijk van ons? Want als ik dat doe, ben ik zo, als ik dat doe dan ben ik zo." - R1

4.1.2. Commitment

Het *commitment* element van het traditionele script kon het minst teruggevonden worden in de dataverzameling. Slechts één respondent stelde dat mannen soms niet trouw waren in vergelijking met vrouwen.

"Mijn persoonlijke mening is tegenwoordig een relatie is nie echt... ale omdat de jongens nie super loyaal zijn en gij blijft dan toch met een gebroken hart dus." - R13

4.1.3. Seksuele dubbele standaard

De seksuele dubbele standaard bleek zeer aanwezig te zijn in het script van Vlaamse adolescenten. Een groot deel van hen erkent dit en enkele respondenten geven toe deze standaard ongewild en/of onbewust te hanteren. De overgrote meerderheid vindt deze standaard evenwel ook vreemd of oneerlijk en zet zich er persoonlijk tegen af. Ze stellen wel dat het de overheersende cultuur is onder leeftijdsgenoten. Soms was er geen dubbele standaard aanwezig in hun eigen dichte vriendengroep maar wel bij kennissen of klasgenoten.

"Ja ik ga eerlijk zijn ik zou denken dat dat een makkelijk meisje is, makkelijk om naar bed te krijgen van karakter." - R13

"als ge als vrouw zegt van ik heb er met 10 geslapen dat daar naar gekeken wordt van 'amai ge hebt ook al uw best gedaan' en dat je als man zegt van 'gohja 10 ja'." - R2

Meisjes worden vaak *geslutshamed* indien zij seksueel contact hebben met meerdere personen. Dit is niet het geval bij jongens. Seksueel contact wordt aangemoedigd en eerder beschouwd als een trofee.

"Als een jongen veel meisjes heeft gehad dan is het van 'oh goed gedaan', als een meisje dat doet dan is het echt van 'oh das een slet en een hoer' enal." - R7

"En dat jongens daar dan zo trots voor krijgen en meisjes eerder worden aanzien van 'wat doet gij nu' vind ik een beetje onnozel want das eigenlijk exact hetzelfde alleen wordt da gewoon anders aanvaard in de maatschappij." - R10

Er is dan ook geen afdoend mannelijk label dat tegengewicht biedt. De woorden *player* of *fuckboy* worden soms in de mond genomen maar de respondenten waren het er over eens dat dit eerder een stoere en positieve connotatie heeft.

"Ik vind dat toch anders, als ge slet of hoer, dat heeft een veel negatievere connotatie dan echt zo fuckboy, kweet nie op de een of andere manier klinkt dat nog altijd een beetje stoer. Wat ik eigenlijk ook zelf niet stoer vind maar ja het komt toch nog anders over.." - R12

Ongeveer de helft van de vrouwelijke respondenten had het gevoel dat ze als *gatekeeper* van hun lichaam moesten fungeren. Ze vertelden dat het niet alert zijn - bijvoorbeeld op fuiven door het drinken van alcohol - steevast resulteerde in ongewenste aanrakingen en misbruik van de situatie door jongens.

“Maar ik denk wel dat jongens er van gaan profiteren moesten ze u kunnen zat voeren om iets te doen. Das niet normaal vind ik persoonlijk.” - R13

Enkele respondenten benoemen ook expliciet dat het aanvoelt alsof het *gatekeeper* script hen wordt opgelegd door de maatschappij. Onderstaande uitspraken tonen duidelijk aan dat eergenoemd traditionele script nog heel erg leeft.

“Ja ge hoort vaak mensen vragen ‘waarom heb je die zo ver laten gaan?’ terwijl dat ik volgens mij, volgens mij zijt gij in geen geval diegene die, ge moet wel uw grens stellen maar niet diegene die moeite moet doen om dat af te houden. [...] Ik denk dat toch wel voor de vrouw vaak nog wordt gewezen op haar verantwoordelijkheid ondanks er volgens mij niet één is.” - R5

“Ik merk wel dat vanaf dat het moment dat ik iets zatter ben of iets meer gedronken heb da jongens ook meer gaan proberen om u aan te raken, en gewoon meer zo dus da ik er wel op moet letten. Ik vind ook dat ik moet letten op wat ik aanheb want als ik iets verkeerd aanheb dan gebeurt het vaker dat je meer wordt aangeraakt of dat meer mensen op uw kont slaan of dat meerdere iets proberen dus ge moet daar wel mee bezig zijn als meisje. Das gelijk door de maatschappij opgelegd da ge daar moet opletten.” - R10

Seksualiteit als mannelijkheid kwam matig naar boven in de interviews. Een paar respondenten vonden dat mannen hogere seksuele verlangens hebben, meer met seks bezig zijn en een hogere prestatiedruk ervaren. Dit kwam dan tot uiting in opmerkingen die jongens onder elkaar maken om hun seksuele vaardigheden in de verf te zetten.

Hoewel bijna alle respondenten opmerkten dat jongens voortdurend praten over dit onderwerp en mopjes maken, vonden velen toch dat het seksuele aspect voor vrouwen even belangrijk is, maar zij dit gewoonweg minder uiten door het taboe op vrouwelijke seksualiteit. Er werd slechts in beperkte mate van uitgegaan dat mannen effectief meer met seks bezig zouden zijn.

4.2. Thema 2: Beleving seksueel grensoverschrijdend gedrag

4.2.1. Locatie

Opmerkelijk is dat de meeste feiten plaatsvinden op fuiven, scouts of tijdens het daten. Dit in tegenstelling tot de literatuur die rapporteert dat seksueel grensoverschrijdend gedrag het meest op school voorkomt (Kinderrechtencommissariaat, 2011). Er was slechts één respondent (3) die rapporteerde over grensoverschrijding op school.

4.2.2. Taboe

Er heerst nog veel taboe heerst omtrent seksualiteit en grensoverschrijding. Dit zowel onder vrienden als in de scholen zelf. De meeste scholen van de geïnterviewde jongeren besteden hoegenaamd geen aandacht aan grensoverschrijdend gedrag.

"We leren dat niet, we moeten het zelf leren." - R9

Op enkele scholen was er sprake van een klasdiscussie. Dit werd steeds enorm geapprecieerd door de respondenten. Daarnaast was het ook opvallend dat ongeveer de helft van de respondenten niet met vrienden sprak over thema's als seksualiteit, seksuele ervaringen of grensoverschrijding.

4.2.3. Emoties

Wat betreft de emotionele zijde van de beleving werd variatie in de data teruggevonden. Sommige respondenten kampten met een posttraumatische stress-stoornis en hadden nood aan psychologische begeleiding om de gebeurtenis een plaats te kunnen geven. De impact van de feiten was dan groot.

"Want op het moment dat dat gebeurt, is het uw leven dat in elkaar zakt en je weet echt niet waar je naartoe moet." - R1

"Dan begon ik zo wa mezelf te haten omda ik, ik zag mijn lichaam en mijn karakter apart want mijn lichaam was gelijk niemeer van mij. Ik ervaarde da meer als een bezit van hem dan, dat hij dat had overgenomen van mij. Dus ik wou gewoon geen eten geven aan mijn lichaam en ik kreeg dan ook agressieaanvallen omdat ik mijn agressie op niets kon uiten." - R10

Slachtoffers worstelen tevens met schuldgevoelens en vinden dat ze zichzelf moeten verantwoorden. Op het ogenblik dat de vrouwelijke respondenten spreken over hun ervaringen met grensoverschrijdend gedrag proberen zij de onderzoeker duidelijk te maken dat hen geen schuld kan getroffen worden. Er wordt benadrukt dat ze niet dronken waren, geen interesse hadden en dit zeker duidelijk gemaakt hadden.

"En ook schuldgevoel omda ge echt wel, ik dacht van ja ik had toch meer kunnen doen, ik had toch weg kunnen gaan uit da huis, maar ja langs de ene kant zijt ge bang om die kamer te verlaten dus das zo wa dubbel. [...] Dus da was allemaal zo, ik vroeg mij dan af 'kon ik nie meer hebben gedaan, heb ik dat wel duidelijk aangegeven', ge begint uzelf daar ook wa de schuld van te geven en ook ja." - R10

Een aanzienlijk deel liet de feiten gebeuren en/of vertelde het aan niemand omwille van de reden dat ze niet als aanstellers of hysterische vrouwen wilden aanzien worden. Dit toont aan dat dergelijke stereotypen en de angst ervoor nog enorm leven.

"Ge durft niets te zeggen eh tis nacht, ge wilt nie iedereen wakker maken, ge wilt nie overdrijven en hysterisch overkomen." - R6

De emoties die de respondenten tegenover hun ouders ervaarden kwamen vaak spontaan aan bod. Deze waren meestal niet op de hoogte van de feiten. De redenen zijn talrijk: schuldgevoel, angst om teleur te stellen, om niet meer buiten te mogen, of om hun ouders geen verdriet aan te doen.

4.2.4. *Gedrag: inzicht in ernst*

Met betrekking tot het inzicht in de ernst van feiten, is er geen sprake van een zwart-witverhaal. De respondenten beseffen de ernst van de feiten die ze in het achterhoofd hebben wanneer ze deelnemen aan dit onderzoek. Wanneer evenwel werd doorgevraagd, bleek in sommige gevallen dat bij uitstek ongewenste seksuele aanrakingen op fuiven vergeten en genormaliseerd werden. Het ging dan om feiten op de minder ernstige kant van het spectrum van grensoverschrijdend gedrag. Indien er specifiek naar gevraagd werd, benoemden veel respondenten wel dat ze het problematisch vonden dat dit gebeurde op feestjes.

Velen vertelden evenwel dat het veelvuldig gebeurde en ze hun omgeving dergelijk gedrag zagen normaliseren. De normaliseringscultuur blijkt erg afhankelijk te zijn per school en vriendengroep. Respondent 10 merkt op dat het relativeren van grensoverschrijdend gedrag dat minder ernstig is, zoals op fuiven, eerder met de intentie is om de avond niet te ruïneren. Het is als het ware een beschermingsmechanisme om er te kunnen aan voorbijgaan.

“Op een fuif neemt ge dat dan nog redelijk relatief op omdat ge denkt, dat per ongeluk of is da gewoon een domme mop. [...] Ge gewoon een excuus zoekt voor uzelf om het nie zo erg te maken.” - R10

De feiten op de meer ernstige kant van het spectrum werden niet genormaliseerd. Opmerkelijk voor deze feiten was de invloed van het gebrek aan vertrouwen in justitie van de jongeren. Er heerst een idee van straffeloosheid. Dit geloof maakte het moeilijk om de ernst van de feiten te aanvaarden voor Respondent 1.

“Maar ja, ik zeg het, het viel mij wel op dat het idee was dat de kans dat die hier in België ooit gestraft zal worden, is klein. Waardoor dat het extra moeilijk maakte om te aanvaarden dat het erg was wat er gebeurd is.” - R1

De respondenten zijn daarnaast bezig met de visies van anderen op hen en hun ervaringen. In die mate dat ze daarom de feiten niet willen vertellen, niet tegenhouden op het ogenblik dat ze gebeuren of de feiten achteraf minimaliseren.

4.2.5. *Verdedigingsmechanismen*

Meer dan de helft van vrouwelijke respondenten gaf aan zich frequent niet veilig te voelen en hanteerde uitgebreide verdedigingsmechanismen en preventietechnieken om zich te beschermen tegen seksueel geweld.

“Ge weet da ge nie veilig zijt. Ge weet dat er zoveel kan gebeuren met u, gewoon omda ge effe wilt gaan fuiven.” - R13

Deze technieken werden aangeleerd door vriendinnen en ouders. Het gaat om een resem van maatregelen: om de 15-30 minuten naar vriendinnen op fuiven een bericht sturen met de vraag of iedereen oke is, nooit alleen 's avonds buiten lopen, steeds sleutels tussen de vingers steken, nooit te veel alcohol drinken, geen uitdagende kledij aan doen, enz.

“De eerste regel met mijn vriendinnen als we gaan fuiven, we hebben veel regels van om het halfuur/om het kwartier sturen we een berichtje dat alles oké is.” - R13

4.2.6. Reactie omgeving

De reactie van hun omgeving na het delen van ervaringen met grensoverschrijdend gedrag was in het algemeen positief en ondersteunend. Dit vooral als het ging om ernstigere feiten. Bij iets meer dan de helft van de respondenten reageerde de omgeving begripvol bij minder ernstigere feiten (bijvoorbeeld ongewenste aanrakingen op een fuif). Het andere deel ontving schouderophalende reacties dat dit bij hen ook gebeurt en tegenwoordig normaal is.

De ouders van de respondenten die op de hoogte waren, reageerden steeds begripvol en vonden de feiten ernstig. Meestal was dit ook het geval voor de dichte vrienden. Het bleken vooral de jongens zelf die het grensoverschrijdend gedrag stellen en hun vriendengroepen te zijn die geen inzicht hadden in de ernst van de feiten. In het onderzoek kwamen zeer veel getuigenissen hieromtrent naar boven.

“Ik denk dat da wel zo wa genormaliseerd wordt bij de jongens want ‘das oké da we da doen, das gewoon om te lachen das toch nie erg’.” - R10

“Ja das gewoon, ze lachen dat allemaal weg en dan kijken ze naar hun vrienden en dan lachen die ook en dan denkt ge zelf van wtf en dan loopt ge gewoon weg. Omdat da zo genormaliseerd is dat da, das wordt niemeer zo gezien als iets super erg. Da wordt gezien als ‘laat me gerust’ en dan ga je verder feesten.” - R13

“Das regelmatig dat je passeert en dat er plots een jongen op uw kont kletst ofzo, da wordt niemeer als raar gezien. Als ge erover nadenkt is da wel raar ma op fuiven zelf wordt da nie als raar gezien.” - R13

Enkele respondenten hadden beperkte ervaringen met *victim blaming*. Hierbij werd de schuld deels op het slachtoffer gelegd. Een vriendin van Respondent 2 vroeg zich af of de jongen in kwestie het wel zo bedoeld had toen ze het verhaal van haar vriendin hoorde.

4.3. De rol van seksuele scripts in de beleving

“Das gelijk alsof ge een ijsje laat vallen, das erg ma niet zo erg.” – R13

4.3.1. Traditioneel script

Er kon bij 4 van de 14 respondenten een duidelijk traditioneel persoonlijk script teruggevonden worden. Het ging hierbij om twee vrouwelijke en twee mannelijke respondenten. Ze conformeerden met de traditionele en culturele scripts in hun omgeving. Bij deze respondenten kon de aanwezigheid van een normaliserings- en minimaliseringscultuur vastgesteld worden.

	Traditioneel script	Niet-traditioneel script
# Mannelijke respondenten	2	0
# Vrouwelijke respondenten	2	10

Traditioneel script bij vrouwen

Respondent 6 en haar omgeving hanteerden een traditioneel script. Dit was merkbaar aan de data omtrent de factor *courtship* en beide scripts onder de seksuele dubbele standaard. Het *good girls*-script werd vertaald in het beschrijven van de seksuele contacten van een vrouw als levens in een videogame.

“Das, zo eerder zo zoeken naar wat ze [jongens] juist willen enzo en dan nog dat het eerder als trofee ook gezien wordt maar als meisje is dat zo, gelijk, in een videogame ofzo dat je drie levens hebt, dan is da zo weer een leven weg snap je, zo zie ik dat een beetje als dat zo niets meende.” – R6

Haar ervaringen met seksueel grensoverschrijdend gedrag werden zowel genormaliseerd als geminimaliseerd door haar omgeving en de plegers.

“En als je stop zegt dan stoppen ze ook niet. Ge moet gewoon echt al beginnen wenen voor dat ze stoppen. En als je dan naar huis gaat, dan denk je van ‘tis allemaal mijn fout, ik ben hier abnormaal dat ik dat niet wil’. En dan laten die dat lijken alsof dat normaal is.” – R6

“En dan vertelt ge da aan de leiding en dan zeggen ze tegen u ‘kijk hij is gewoon zo, ge gaat hem niet kunnen veranderen’. En dan roepen ze hem ook bij hen en dan zeggen ze tegen mij van ‘vertel uw verhaal opnieuw’ en dan moet je dat verhaal vertellen in zijn gezicht, hij lacht u gewoon uit. Niemand neemt dat zo serieus.” – Respondent 6

Deze reacties deden haar twijfelen aan de rechtvaardigheid van haar eigen emoties.

Respondent 13 en haar omgeving beschikten ook over een traditioneel script. Dit uitte zich in alle factoren van *courtship*, *commitment* en de dubbele standaard. Ze vertelde

dat haar omgeving feiten van grensoverschrijdend gedrag even erg vond als een ijsje laten vallen. Het was niet leuk, maar niet zo erg.

“Ze vinden het niet zo erg. Het is gewoon ‘ja oké das erg ma nie super erg’. Das gelijk alsof ge een ijsje laat vallen, das erg ma niet zo erg”. - R13

Door de normalisering worden ook ernstigere feiten niet aangegeven bij de politie.

“Ale ja zoals ik zei, we nemen da, tis zo genormaliseerd dat wij dat niet meer zo erg vinden. Het is gewoon gebeurd en we proberen het zo snel mogelijk te vergeten en verder te gaan met het leven”. - R13

Traditioneel script bij mannen

Daarnaast kon een link worden teruggevonden tussen de scripts van mannelijke respondenten en hun beleving van grensoverschrijdend gedrag. Mannelijke respondenten 8 en 11 beschikten beiden over een traditioneel script. Er konden elementen van *courtship* en van de dubbele standaard teruggevonden worden in hun scripts.

“Euhm ik vind ik ben een beetje ouderwets maar ik vind dat de jongen trakteert”. - R11

Opmerkelijk was dat alle vrouwelijke respondenten bereid waren deel te nemen aan het interview met camera, terwijl de mannelijke respondenten hiervoor niet open stonden. Ze ervoeren beide schaamte omtrent de voorgevallen feiten.

Het viel op dat Respondent 8 (met een sterk traditioneel heteroseksueel script) de schuld van de feiten zeer expliciet deels op zichzelf nam. Zijn omgeving gaf ook aan dat hij zelf mee de schuld droeg van de feiten. Dit vermoedelijk omdat de man in het traditionele script gezien wordt als de sterke en dominante actor die steeds bereid is tot seks en de situatie controleert. Dit stereotiepe beeld botst met mannelijk slachtofferschap door een vrouwelijke dader.

“Euh ja een beetje teleurgesteld in mezelf want ge wist, op da moment wist ge zelf dat het toch niet goed ging komen en dat ge dan toch uzelf hebt laten doen en dat ge nie uw rug hebt gekeerd en naar huis zijn gegaan. Dus dat ze ook wel een beetje gelijk hadden dat het mijn schuld was.” - R8

Respondent 11 heeft de feiten niet aan zijn vrienden verteld omdat hij schrik had voor hun reactie. Dit kadert opnieuw in het traditionele script.

4.3.2. Niet-traditioneel of gemengd script

Het seksuele script van de overige tien respondenten was niet louter traditioneel. Er moet een onderscheid gemaakt worden naargelang de wijze waarop respondenten de scripts uit hun omgeving internaliseren. Deze opdeling mag niet strikt geïnterpreteerd worden en dient louter als richtlijn.

	Uitzondering zoeken	Transformeren
# Mannelijke respondenten	0	0
# Vrouwelijke respondenten	2 ⁵⁸	8 ⁵⁹

Inhoudelijk waren de scripts soms een mix van hetzij wel *courtship* en/of *commitment*, maar geen dubbele standaard hetzij wel een dubbele standaard zonder verdere genderrollen. De meeste scripts waren geen zwart-witverhalen. Hoewel dus steeds van het traditionele script vertrokken werd, konden wel egalitaire deelscripts teruggevonden worden. Dit ging hoofdzakelijk om twee deelscripts. In het eerste kon seks *casual* zijn en werd het motief voor seks beschreven als verlangen, nood of plezier van zowel de vrouw als de man. Er waren verschillende respondenten die ervaring hadden met het concept '*friends with benefits*'. Hierbij hebben twee vrienden occasionele seks louter voor het plezier. Er was een duidelijke afzetting aanwezig tegen de heersende dubbele standaard.

"Ik vind da zo raar die labels omda als ge da graag doet dan vind ik dat ge da wel moet doen. Ik vind dat ik niet de persoon ben om daar een oordeel over te geven want das gewoon een meisje haar keuze en dat zegt niets over haar karakter, dat zegt gewoon dat ze graag seksueel contact heeft en das kei normaal das gewoon iets menselijk dus."
- R10

Het tweede gevonden script zette zich specifiek af tegen het element van de man als initiatiefnemer van het traditionele script. In dit nieuwe script kunnen beide partijen initiatief nemen en is dit niet voorbehouden voor de man.

"Ik denk dat het van beide kanten kan komen eigenlijk, dat er geen typische vrouwelijke of mannelijke opdracht is om dat af te spreken." - R2

Bij de gemengde scripts was normalisering in veel beperktere mate aanwezig. Opmerkelijk was wel een blijvende normalisering van lichtere feiten waarbij ongewenste aanrakingen op fuiven het voorbeeld bij uitstek waren. Het ernstbesef van de respondenten met gemengde scripts varieerde matig onderling: de ene respondent vond het onacceptabel, de andere respondent reageerde schouderophalend. In bepaalde gevallen konden tegenstrijdigheden opgemerkt worden. Respondent 2 verzette zich bijvoorbeeld fors tegen de feiten op het ogenblik zelf maar minimaliseerde deze achteraf tot 9 keer toe gedurende het interview.

"Natuurlijk ben ik mij er ook wel van bewust dat er, voor mij is er niets gebeurd, ale er is iets gebeurd en uiteindelijk is er toch niets gebeurd." - R2

De respondenten beschouwden daarnaast bepaalde ongewenste aanrakingen als 'normaal' toen ze tussen de 12 en 15 jaar oud waren. Ze vertellen dat ze de ernst er niet van inzagen en er dus ook met niemand erover spraken net omdat dergelijke feiten geaccepteerd leken. Ze voelden zich wel ongemakkelijk maar konden niet goed vatten

⁵⁸ Dit was het geval voor respondenten 2 en 9.

⁵⁹ Dit was het geval voor respondenten 1, 3, 4, 5, 7, 10, 12 en 14.

waarom. Na de #MeToo-storm en door te lezen over grensoverschrijding op (sociale) media, zouden ze er nu wel de ernst van inzien en zouden ze dit nu niet meer toelaten. Het besef groeide duidelijk samen met de media-aandacht ervoor. De informatie die ze lazen betrof onder meer getuigenissen, documentatie over feminisme, gelijke rechten en over wat seksueel grensoverschrijdend gedrag precies inhoudt.

5. Discussie

Het doel van dit onderzoek was om de rol die seksuele scripts spelen in de beleving van fysiek seksueel grensoverschrijdend gedrag te ontrafelen. Dit in het licht van de hoge prevalentie ervan en de normaliseringscultuur die daarmee gepaard gaat (Buysse et al., 2013; International Centre for Reproductive Health, 2020; Hlavka, 2014, McCarry & Lombard, 2016). Deze probleemstelling werd onderzocht door het afnemen van diepte-interviews bij 14 Vlaamse, heteroseksuele jongeren tussen de 16 en 18 jaar die in contact kwamen met fysiek seksueel grensoverschrijdend gedrag. Het onderzoek werd opgedeeld in drie verschillende fasen. Vooreerst werden de scripts van jongeren voor een eerste date en eerste seksueel contact bevraagd. Daarna werd concreter gepeild naar de aan- of afwezigheid van het heteroseksuele traditionele script. Tot slot werden de respondenten bevraagd over hun ervaring met en beleving van grensoverschrijdend gedrag, en de reacties van hun omgeving op deze gebeurtenis.

5.1. Seksuele scripts

Bij de overgrote meerderheid, namelijk bij 10 op de 14 respondenten kon een gemengd script teruggevonden worden. Het ging om een combinatie van traditionele elementen van courtship, commitment en de dubbele standaard met meer moderne en egalitaire denkbeelden. Dit is gelijkaardig aan gevonden literatuur (cfr. Tolman, 2002; Suvivuo et al., 2010). 8 van de 10 respondenten zetten zich expliciet af tegen traditionele, culturele elementen. 2 van de 10 respondenten maakten in hun persoonlijke script een afwijkende uitzondering op bepaalde elementen van het traditionele script.

De elementen van courtship die teruggevonden konden worden, waren voornamelijk het men as powerful initiators aspect. Van de man wordt nog steeds verwacht dat hij het initiatief neemt om de vrouw mee op date te vragen. Er werd evenwel herhaaldelijk opgemerkt dat de respondenten dit maar een oubollige verwachting vonden en dat ze zelf ook het initiatief durven nemen om de andere op date te vragen of dat beide partijen samen en spontaan seksueel contact aanvatten. Er kan bijgevolg een meer egalitair script worden gevonden waarin initiatief niet geslachtsgebonden is. Verder werd gevonden dat bepaalde jongensgroepen een puntensysteem hanteerden voor het systematisch beoordelen van het uiterlijk van meisjes. Dit is een schoolvoorbeeld van het objectiveren van het vrouwelijke lichaam.

Het meest opvallende traditionele element dat in bijna alle interviews naar boven kwam, was de dubbele standaard. Wat betreft het vrouwelijke *gatekeeper* script zijn er drie zaken die er met kop en schouders bovenuit steken. Allereerst bevestigden de respondenten dat *slutshaming* in hun omgeving frequent voorkwam. Ten tweede doemde

een schrijnende realiteit op uit de interviews die aantoonde dat meisjes zich dikwijls onveilig voelden en waarbij hen de taak wordt opgelegd om hun lichaam te bewaken, zeker en voornamelijk in de context van fuiven. Ze nemen die taak ter harte en ontwikkelen verdedigings- en preventiemechanismen. Indien zij falen hierin wordt een groot schuldgevoel ervaren. Ten derde worstelden bepaalde respondenten met gendernormen rond vrouwelijke seksualiteit (cfr. Tolman, 2002). Wat betreft het mannelijke script willen sommige jongens hun mannelijkheid benadrukken door vulgaire opmerkingen te maken over seksuele ervaringen. Daarnaast volgt uit de interviews dat de woorden ‘*player*’ en ‘*fuckboy*’ een eerder positieve en stoere connotatie hebben. Voor mannen wordt het hebben van vele sekspartners nog steeds positief beoordeeld en als trofee beschouwd. Hieruit kan geconcludeerd worden dat mannen en vrouwen voor dezelfde seksuele ervaringen nog steeds anders beoordeeld worden. Voorgaand onderzoek in België kan op dit vlak bevestigd worden (International Centre for Reproductive Health, 2020; Van Damme & Biltereyst, 2013).

In dit onderzoek waren evenwel ook egalitaire elementen te vinden die duidelijk maakten dat veel respondenten over een gemengde script beschikken. Respondenten vonden het voor de vrouw ook mogelijk om *casual* seks te hebben op basis van verlangen of plezier. Dit hoefde niet per definitie binnen een vaste relatie zoals het traditionele script voorschrijft. Belangrijk hierbij is dat de respondenten zelf geen probleem hadden met een meisje dat *casual* seks heeft, maar wel zien in hun omgeving dat meisjes hiervoor veroordeeld en geëtiketteerd worden. Zij spraken zich meermaals expliciet uit tegen deze ongelijke standaard. Dit kan benoemd worden als het willen transformeren van de culturele scripts waarbij de respondenten zich afzetten tegen de aanwezigheid van dubbele standaard in hun omgeving.

Bij de overige vier respondenten werd een overweldigend traditioneel script vastgesteld. Dit gold zowel voor hun persoonlijk script als dat van hun omgeving. Er kon bij deze respondenten conformiteit met het culturele script vastgesteld worden.

Uit deze vaststellingen kan voor onderzoeksvraag 1 geconcludeerd worden dat het traditionele script nog deels leeft onder Vlaamse jongeren, zij het bij 10 van de 14 respondenten niet in de pure variant (cfr. Van Damme & Biltereyst, 2013; International Centre for Reproductive Health, 2020).

5.2. Beleving seksueel grensoverschrijdend gedrag

In het belevingsaspect van grensoverschrijdend gedrag werd een onderscheid gemaakt tussen de emoties en het cognitieve element dat resulteert in gedrag van de respondenten zelf en de reactie van de omgeving.

Aan de emotionele zijde was er vaak een groot schuldgevoel aanwezig. Eén van de mannelijke respondenten nam de schuld zelfs expliciet voor de helft op zichzelf en ervaren schaamtegevoelens. Daarnaast hadden enkele vrouwelijke respondenten de angst om als ‘hysterisch’ te worden bestempeld. Dit in dergelijke mate dat ze soms het geweld

ondergingen of er met niemand over spraken. Dit werd in de hand gewerkt door het lage vertrouwen in justitie op vlak van zedendelicten.

Hoewel de respondenten inzicht hadden in de ernst van de feiten waarvoor ze zich hadden aangemeld, werden zowel door hen als door hun omgeving lichtere feiten genormaliseerd. Ongewenste aanrakingen op fuiven waren bij alle respondenten veel voorkomend en werden vaak als normaal beschouwd. De plegers beschouwden dit gedrag als 'cool' en lachten erom met hun vrienden. In de vriendengroep van de respondenten werden de feiten hetzij ernstig genomen, hetzij schouderophalend ontvangen. In dat laatste geval ging dit gepaard met de boodschap dat het bij iedereen wel gebeurt en dat het nu eenmaal zo is (cfr. Hlavka, 2014). Indien het om ernstigere feiten ging, reageerde de omgeving in bijna alle gevallen wel ondersteunend. Tot slot moet geduïd worden op de vaststelling dat ongeveer de helft van de vrouwelijke respondenten zich dikwijls niet veilig voelt en als reactie daarop verschillende verdedigings- en preventiemechanismen heeft ontwikkeld. Deze werden aangeleerd door de ouders of uitgewisseld onder vriendinnen.

5.3. Impact van seksuele scripts in de beleving

Uit de diepte-interviews bleek dat de respondenten regelmatig hetzelfde script hanteerden als hun omgeving, meer concreet hun vriendengroep. Dit is in lijn met vroeger onderzoek (Brechtwald & Prinstein, 2011; Masters et al., 2012). Het viel minder frequent voor dat iemand zich hiertegen afzette. Bij de vier respondenten waarbij een hoofdzakelijk traditioneel script werd vastgesteld bij henzelf en hun omgeving, heerste een opvallende cultuur van normalisering van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Bij de twee vrouwelijke respondenten werden de feiten weggelachen en genormaliseerd, ook als de gebeurtenis als eerder ernstig kon worden beschouwd. Ongewenste aanrakingen worden beschreven als "even erg als een ijsje laten vallen". Voor de twee mannelijke respondenten ging het traditioneel script vooral gepaard met aanzienlijke gevoelens van schaamte en taboe. Dit werd zowel impliciet zichtbaar door het niet aanzetten van de webcam als expliciet door het te benoemen. De respondenten met gemengde scripts ervaarden minder taboe en normalisering. De feiten werden ernstiger genomen en minder getolereerd. Deze scripts werden voornamelijk aangeleerd via (sociale) media.

Hieruit kan geconcludeerd worden dat ook deze studie, in lijn met de vorige studies, bevestigt dat het hebben van een heteroseksueel traditioneel script negatieve gevolgen met zich kan meebrengen (Emmerink et al., 2016; Sanchez et al., 2012; Seabrook et al., 2016; Hlavka, 2014). De respondenten die een meer gemengd en egalitair script bezaten, reageerden over het algemeen minder normaliserend en ervaarden minder schaamte en taboe. De omgeving ondersteunde het slachtoffer beter in het verwerkingsproces. Er moet echter aangestipt worden dat ongewenste aanrakingen op feestjes over bijna de hele lijn genormaliseerd werden en zeer voorkomend waren.

5.4. Beperkingen van het onderzoek

Het is mogelijk dat een bias in de respons is geslopen wanneer sommige respondenten aangeven dat zij zelf geen dubbele standaard hebben maar dat dit wel merkbaar is in hun omgeving. Het is mogelijk dat de personen die bereid waren deel te nemen aan de interviews al een interesse en/of opener beeld over het onderwerp hadden dan de jongeren die geen interesse hadden in een deelname (Malterud, 2001).

Gezien er slechts twee mannelijke respondenten deelnamen, is voorzichtigheid geboden in het trekken van conclusies. Er leek in het algemeen een weigerachtige houding aanwezig te zijn tegenover het deelnemen aan een onderzoek omtrent seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Er is steeds de mogelijkheid dat de respondenten soms een sociaal wenselijk antwoord gaven. Hieraan werd zo veel als mogelijk tegemoet gekomen door het gebruiken van hypothetische situaties en het niet sturen van de antwoorden op de interviewvragen (Bergen & Labonté, 2019).

Tot slot moet ook nog opgemerkt worden dat het gaat om een kwalitatief onderzoek. Hierbij kunnen geen sluitende conclusies kunnen worden geëxtrapoleerd naar de brede maatschappij. Hoewel 14 interviews voor een kwalitatief onderzoek ruim kan volstaan, mag niet dezelfde standaard gehanteerd worden als in kwantitatief onderzoek (Dinklo, 2006; Malterud, 2001).

5.5. Aanbevelingen

Toekomstig onderzoek dient te gebeuren naar hoe de seksuele scripts van jongeren concreet kunnen beïnvloed en aangepast worden om zo te evolueren naar een overheersend egalitair script waarbij de dubbele standaard inboet aan relevantie. Daarnaast kunnen studies naar seksueel grensoverschrijdend gedrag onder jongeren op funderen ook aangemoedigd worden nu dit onderzoek de frequentie hiervan aantoonst. Tevens staat het onderzoek naar de seksuele scripts van LGBTQIA+ individuen nog in zijn kinderschoenen.

Het vertrouwen in justitie blijkt zeer laag te zijn onder jongeren wat betreft zedendelicten. Dit droeg soms bij tot het moeilijk aanvaarden van de ernst van de feiten. Het is belangrijk dat seksueel geweld een prioriteit blijft voor het parket en seponering tot een minimum wordt beperkt. Hierover duidelijker communiceren naar burgers kan een relevante impact hebben.

De respondenten waren het er allemaal over eens dat seksualiteit, toestemming en grensoverschrijdende gedragingen nog steeds taboe waren. Op school werd nagenoeg geen tijd besteed aan dergelijke onderwerpen. Nochtans zijn scholen een belangrijke socialisatiecontext (Berten & Van Rossem, 2010). De respondenten stellen dat ze hun kennis opgedaan hebben via (sociale) media en ervaren een gebrek aan uniforme uitleg en debat. Scholen zitten in de ideale positie om aan deze nood tegemoet te komen. In-

dien aan deze thema's lessen zouden gewijd worden, lijkt het ook wenselijk om de prevalentie en normalisering van grensoverschrijdend gedrag aan te kaarten. Hetzelfde geldt voor de traditionele scripts en voornamelijk de dubbele standaard die hierbij komt kijken. Deze studie toont aan dat het bespreken van seksuele grenzen en genderopvattingen broodnodig is. Tot slot is een betere ondersteuning rond de gevoelens die slachtoffers ervaren noodzakelijk.

6. Conclusie

Voorliggend onderzoek toont aan dat er nog steeds elementen van het traditionele heteroseksuele script te vinden zijn onder Vlaamse jongeren. De meeste respondenten beschikken evenwel over een eerder gemengd script waarbij zij zich afzetten tegen het traditionele script en een meer egalitair script geïnternaliseerd hebben. De respondenten die over een traditioneel script beschikten, hielden er een grotere normaliseringscultuur op na. Een blijvende en schijnbaar hardnekkige problematiek bij het relaas van alle jongeren is het normaliseren van lichtere feiten van grensoverschrijdend gedrag, voornamelijk in het uitgaansleven. Daarnaast was de aanwezigheid van de seksuele dubbele standaard onder jongeren opvallend. Tot slot werd ook nog steeds een groot taboe vastgesteld op scholen rond (vrouwelijke) seksualiteit en seksuele grensoverschrijding. Dit faciliteert de reeds aanwezige normalisering. Het zou evenwel net hun taak moeten zijn om leerlingen te doceren over de zaken waarmee ze dagelijks in contact komen en die bijdragen tot hun fysieke en mentale gezondheid. De onveiligheidsgevoelens en verdedigingsmechanismen die een aanzienlijk deel van de respondenten noodgedwongen ontwikkelden, zijn hier het bewijs van.

7. Referenties

- Armstrong, E., England, P., & Fogarty, A. C. K. (2012). Accounting for Women's Orgasm and Sexual Enjoyment in College Hookups and Relationships. *American Sociological Review*, 77(3), 435–462.
- Aubrey, J. S., Yan, K., Terán, L., & Roberts, L. (2019). The Heterosexual Script on Tween, Teen, and Young-Adult Television Programs: A Content Analytic Update and Extension. *The Journal of Sex Research*, 57(9), 1134–1145.
- Barbara, G., Collini, F., Cattaneo, C., Facchin, F., Vercellini, P., Chiappa, L., & Kustermann, A. (2017). Sexual Violence Against Adolescent Girls: Labeling It to Avoid Normalization. *Journal of Women's Health*, 26(11), 1146–1149.
- Bem, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, 155–162.
- Bem, S. L. (1981). Gender Schema Theory: A Cognitive Account of Sex Typing. *Psychological Review*, 88(4), 354–364.

- Bergen, N., & Labonté, R. (2019). "Everything Is Perfect, and We Have No Problems": Detecting and Limiting Social Desirability Bias in Qualitative Research. *Qualitative Health Research*, 30(5), 783–792.
- Berman, H., McKenna, K., Arnold, C. T., Taylor, G., & MacQuarrie, B. (2000). Sexual Harassment: Everyday Violence in the Lives of Girls and Women. *Adv Nurs Sci*, 22(4), 32–46.
- Berten, H., & Van Rossem, R. (2010). *Jongeren en seksualiteit : een structurele benadering van context- en peer invloedseffecten in de adolescentie*.
- Bolhaar, H. J., Bleeker, M. W., Bos, N. N. D., Broere, R. H. L., de Jong, R., & Menenti, L. M. E. (2018). *Dadermonitor seksueel geweld tegen kinderen 2013-2017*. Nationaal Rapporteur.
- Brechwald, W. A., & Prinstein, M. J. (2011). Beyond Homophily: A Decade of Advances in Understanding Peer Influence Processes. *Journal of Research on Adolescence*, 21(1), 166–179.
- Buysse, A., Enzlin, P., Lievens, J., T'Sjoen, G., Van Houtte, M., Vermeersch, H., Dewaele, A., Caen, M., Elaut, E., Vermeire, K., Hellemans, S., Hendrickx, L., Pinxten, W., Symons, K., Vandamme, J., Van Houdenhove, E., Van Caenegem, E., Wierckx, K., dos Santos Santiago, A., Schamp, J., Van Hevele, E., & Brants, S. (2013). *Sexpert: basisgegevens van de survey naar seksuele gezondheid in Vlaanderen*. Academia Press.
- Conley, A. H., Overstreet, C. M., Hawn, S. E., Kendler, K. S., Dick, D. M., & Amstadter, A. B. (2016). Prevalence and predictors of sexual assault among a college sample. *Journal of American College Health*, 65(1), 41–49.
- D'Abreu, L. C. F., & Krahé, B. (2014). Predicting sexual aggression in male college students in Brazil. *Psychology of Men & Masculinity*, 15(2), 152–162.
- D'Abreu, L. C. F., & Krahé, B. (2016). Vulnerability to sexual victimization in female and male college students in Brazil: Cross-sectional and prospective evidence. *Archives of Sexual Behavior*, 45(5), 1101–1115.
- Daigle, L. E., Fisher, B. S., & Cullen, F. T. (2008). The Violent and Sexual Victimization of College Women. *Journal of Interpersonal Violence*, 23(9), 1296–1313.
- De Haas, S. (2012). Seksueel grensoverschrijdend gedrag onder jongeren en volwassenen in Nederland. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 36(2), 136–145.
- Dinklo, I. (2006). Fabels en feiten over kwalitatieve onderzoeksresultaten: Hardnekkige misverstanden over generaliseren van kwalitatieve onderzoeksuitkomsten. *Kwalon* 32, 11(2), 35–43.
- Eaton, A. A., & Rose, S. (2011). Has Dating Become More Egalitarian? A 35 Year Review Using Sex Roles. *Sex Roles*, 64(11–12), 843–862.

- Emmerink, P. M. J., van den Eijnden, R. J. J. M., ter Bogt, T. F. M., & Vanwesenbeeck, I. (2017). A Scale for the Assessment of Sexual Standards Among Youth: Psychometric Properties. *Archives of Sexual Behavior*, 46(6), 1699–1709.
- Emmerink, P. M. J., Vanwesenbeeck, I., Van den Eijnden, R. J. J. M., & Ter Bogt, T. F. M. (2016). Psychosexual correlates of sexual double standard endorsement in adolescent sexuality. *The Journal of Sex Research*, 53(3), 286–297.
- Emmerink, P., Vanwesenbeeck, I., van den Eijnden, R., van Lankveld, J., & Ter Bogt, Tom. (2018). Een verkenning van de seksuele dubbele standaard bij adolescenten en jongvolwassenen in Nederland. *TvS*, 42(1), 8–13.
- Fineran, S., & Bennett, L. (1999). Gender and Power Issues of Peer Sexual Harassment Among Teenagers. *Journal of Interpersonal Violence*, 14(6), 626–641.
- Finn, J. (1986). The relationship between sex role attitudes and attitudes supporting marital violence. *Sex Roles*, 14(5–6), 235–244.
- Fitzpatrick, M. K., Salgado, D. M., Suvak, M. K., King, L. A., & King, D. W. (2004). Associations of Gender and Gender-Role Ideology With Behavioral and Attitudinal Features of Intimate Partner Aggression. *Psychology of Men & Masculinity*, 5(2), 91–102.
- Flack, W. F., Daubman, K. A., Caron, M. L., Asadorian, J. A., D’Aureli, N. R., Gigliotti, S. N., Hall, A. T., Kiser, S., & Stine, E. R. (2007). Risk Factors and Consequences of Unwanted Sex Among University Students. *Journal of Interpersonal Violence*, 22(2), 139–157.
- Frans, E., & Franck, T. (2017). *Sensoa Vlaggensysteem*. Garant.
- Gâdin, K. G. (2012). Sexual Harassment of Girls in Elementary School. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(9), 1762–1779.
- Gagnon, J. H., & Simon, W. (1973). *Sexual conduct: The social sources of human sexuality*. Aldine Books.
- Garcia, J. R., Reiber, C., Massey, S. G., & Merriwether, A. M. (2012). Sexual Hookup Culture: A Review. *Review of general psychology : journal of Division 1, of the American Psychological Association*, 16(2), 161–176.
- Gómez Berrocal, M. D. C., Vallejo-Medina, P., Moyano, N., & Sierra, J. C. (2019). Sexual Double Standard: A Psychometric Study From a Macropsychological Perspective Among the Spanish Heterosexual Population. *Frontiers in Psychology*, 10.
- Grubb, A., & Turner, E. (2012). Attribution of blame in rape cases: A review of the impact of rape myth acceptance, gender role conformity and substance use on victim blaming. *Aggression and Violent Behavior*, 17(5), 443–452.
- Hamilton, L., & Armstrong, E. A. (2009). Gendered Sexuality in Young Adulthood. *Gender & Society*, 23(5), 589–616.

- Heldman, C., & Wade, L. (2010). Hook-Up Culture: Setting a New Research Agenda. *Sexuality Research and Social Policy*, 7(4), 323–333.
- Hellemans, S. & Buysse, A. (2013). Seksueel grensoverschrijdend gedrag. In Ann Buysse, M. Caen, A. Dewaele, P. Enzlin, J. Lievens, G. T'Sjoen, M. Van Houtte, et al. (Eds.), *Seksuele gezondheid in Vlaanderen* (pp. 217–240). Academia Press.
- Hlavka, H. R. (2014). Normalizing Sexual Violence: Young Women Account for Harassment and Abuse. *Gender & Society*, 28(3), 337–358.
- Hust, S. J. T., Rodgers, K. B., & Bayly, B. (2017). Scripting Sexual Consent: Internalized Traditional Sexual Scripts and Sexual Consent Expectancies Among College Students. *Family Relations*, 66(1), 197–210.
- Hust, S. J. T., Rodgers, K. B., Ebreo, S., & Stefani, W. (2016). Rape Myth Acceptance, Efficacy, and Heterosexual Scripts in Men's Magazines: Factors Associated With Intentions to Sexually Coerce or Intervene. *Journal of Interpersonal Violence*, 34(8), 1703–1733.
- International Centre for Reproductive Health. (2020). *Resultaten vragenlijst Mondiaal onderzoek over Jonge Adolescenten - Global Early Adolescent Study*. <https://www.icrhb.org/storage/attachments/attachment/57.pdf?t=1602148943>.
- Kaltiala-Heino, R., Savioja, H., Fröjdd, S. & Marttunen M. (2018). Experiences of sexual harassment are associated with the sexual behavior of 14- to 18-year-old adolescents, *Child Abuse & Neglect*, 77, 46–57.
- Keddie, A. (2009). 'Some of those girls can be real drama queens': issues of gender, sexual harassment and schooling. *Sex Education*, 9(1), 1–16.
- Kim, J. L., Lynn Sorsoli, C., Collins, K., Zylbergold, B. A., Schooler, D., & Tolman, D. L. (2007). From Sex to Sexuality: Exposing the Heterosexual Script on Primetime Network Television. *Journal of Sex Research*, 44(2), 145–157.
- Kinderrechtencommissariaat. (2011). *Geweld gemeld en geteld. Aanbevelingen in de aanpak van geweld tegen kinderen en jongeren*. https://www.kinderrechtencommissariaat.be/sites/default/files/bestanden/dossier_geweld_09_2011.pdf.
- Krahé, B., Bieneck, S. & Scheinberger-Olwig, R. (2007). The Role of Sexual Scripts in Sexual Aggression and Victimization. *Arch Sex Behav*, 36(5), 687–701.
- Krahé, B., Bieneck, S., & Scheinberger-Olwig, R. (2007). Adolescents' Sexual Scripts: Schematic Representations of Consensual and Nonconsensual Heterosexual Interactions, *Journal of Sex Research*, 44(4), 316–327.
- Krahé, B., Tomaszewska, P., Kuyper, L., & Vanwesenbeeck, I. (2014). Prevalence of sexual aggression among young people in Europe: A review of the evidence from 27 EU countries. *Aggression and Violent Behavior*, 9(5), 545–558.

- Kreager, D. A. & Staff, J. (2009). The sexual double standard and adolescent peer acceptance. *Social Psychology Quarterly*, 72(2), 143-164.
- Kyes, K. B., Brown, I. S., & Pollack, R. H. (1991). The Effect of Exposure to a Condom Script on Attitudes Toward Condoms. *Journal of Psychology & Human Sexuality*, 4(1), 21-36.
- Mahalik, J. R., Locke, B. D., Ludlow, L. H., Diemer, M. A., Scott, R. P. J., Gottfried, M., & Freitas, G. (2003). Development of the Conformity to Masculine Norms Inventory. *Psychology of Men & Masculinity*, 4(1), 3-25.
- Mahalik, J. R., Morray, E. B., Coonerty-Femiano, A., Ludlow, L. H., Slattery, S. M., & Smiler, A. (2005). Development of the Conformity to Feminine Norms Inventory. *Sex Roles*, 52(7-8), 417-435.
- Malterud, K. (2001). Qualitative research: standards, challenges, and guidelines. *The Lancet*, 358(9280), 483-488.
- Marston, C., & King, E. (2006). Factors that shape young people's sexual behaviour: a systematic review. *The Lancet*, 368(9547), 1581-1586.
- Masters, T., Casey, E., Wells, E., & Morrison, D. M. (2013) Sexual Scripts among Young Heterosexually Active Men and Women: Continuity and Change, *Journal of Sex Research*, 50(5), 409-420.
- Maxwell, C., Robinson, A., & Post, L. (2003). The Nature and Predictors of Sexual Victimization and Offending Among Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 32(6), 465-477.
- Maxwell, Claire. (2007). 'Alternative' Narratives of Young People's Heterosexual Experiences in the UK. *Sexualities*. 10(5). 539-558.
- McCarry, M., & Lombard, N. (2016). Same Old Story? Children and Young People's Continued Normalisation of Men's Violence against Women. *Feminist Review*, 112(1), 128-143.
- Mellgren, C., Andersson, M., & Ivert, A. K. (2017). "It Happens All the Time": Women's Experiences and Normalization of Sexual Harassment in Public Space. *Women & Criminal Justice*, 28(4), 262-281.
- Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Green, C. A., Wisdom, J. P., Duan, N., & Hoagwood, K. (2013). Purposeful Sampling for Qualitative Data Collection and Analysis in Mixed Method Implementation Research. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 42(5), 533-544.
- Reiss I. (1956). The double standard in premarital sexual intercourse: A neglected concept. *Social Forces*, 34(3), 224-230.

- Romito, P. & Grassi, M. (2007). Does violence affect one gender more than the other? The mental health impact of violence among male and female university students. *Social Science & Medicine*, 65(6), 1222-1234.
- Sakaluk, J. K., Todd, L. M., Milhausen, R., Lachowsky, N. J., & Undergraduate Research Group in Sex. (2013). Dominant Heterosexual Sexual Scripts in Emerging Adulthood: Conceptualization and Measurement. *The Journal of Sex Research*, 51(5), 516-531.
- Sanchez, D. T., Fetterolf, J. C., & Rudman, L. A. (2012). Eroticizing Inequality in the United States: The Consequences and Determinants of Traditional Gender Role Adherence in Intimate Relationships. *The Journal of Sex Research*, 49(2-3), 168-183.
- Santana, M. C., Raj, A., Decker, M. R., La Marche, A., & Silverman, J. G. (2006). Masculine Gender Roles Associated with Increased Sexual Risk and Intimate Partner Violence Perpetration among Young Adult Men. *Journal of Urban Health*, 83(4), 575-585.
- Schuster, I., & Krahé, B. (2019a). Predicting sexual victimization among college students in Chile and Turkey: A cross-cultural analysis. *Archives of Sexual Behavior*, 48(8), 2565-2580.
- Schuster, I., & Krahé, B. (2019b). Predictors of sexual aggression perpetration among male and female college students: Cross-cultural evidence from Chile and Turkey. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 31(3), 318-343.
- Seabrook, R. C., Ward, L. M., Reed, L., Manago, A., Giaccardi, S., & Lippman, J. R. (2016). Our Scripted Sexuality: The Development and Validation of a Measure of the Heterosexual Script and Its Relation to Television Consumption. *Emerging Adulthood*, 4(5), 338-355.
- Simon, W., & Gagnon, J.H. (1986). Sexual scripts: Permanence and change. *Arch Sex Behav*, 15(2), 97-120.
- Sinko, L., Munro-Kramer, M., Conley, T., & Saint Arnault, D. (2020). Internalized Messages: The Role of Sexual Violence Normalization on Meaning-making after Campus Sexual Violence. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 30(5), 1-21.
- Sutton, T. E., & Simons, L. G. (2014). Sexual Assault Among College Students: Family of Origin Hostility, Attachment, and the Hook-Up Culture as Risk Factors. *Journal of Child and Family Studies*, 24(10), 2827-2840.
- Suvivuo, P., Tossavainen, K., & Kontula, O. (2010). "Can there be such a delightful feeling as this?" Variations of sexual scripts in Finnish girls' narratives. *Journal of Adolescent Research*, 25(5), 669-689.
- Tillyer, M. S., Wilcox, P., & Gialopsos, B. M. (2010). Adolescent school-based sexual victimization: Exploring the role of opportunity in a gender-specific multilevel analysis. *Journal of Criminal Justice*, 38(5), 1071-1081.

- Timmermans, E., & Van den Bulck, J. (2018). Casual Sexual Scripts on the Screen: A Quantitative Content Analysis. *Archives of Sexual Behavior*, 47(5), 1481–1496.
- Tolman, D. L., & McClelland, S. I. (2011). Normative Sexuality Development in Adolescence: A Decade in Review, 2000–2009. *Journal of Research on Adolescence*, 21(1), 242–255.
- Tolman, D. L., Spencer, R., Rosen-Reynoso, M., & Porche, M. V. (2003). Sowing the Seeds of Violence in Heterosexual Relationships: Early Adolescents Narrate Compulsory Heterosexuality. *Journal of Social Issues*, 59(1), 159–178.
- Tolman, D. (2002). *Dilemmas of desire: Teenage girls talk about sexuality*. Harvard University Press.
- Tomaszewska, P. & Krahé, B. (2016). Attitudes towards sexual coercion by Polish high school students: links with risky sexual scripts, pornography use, and religiosity. *Journal of Sexual Aggression*, 22, 1-17.
- Tomaszewska, P., & Krahé, B. (2018). Predictors of sexual aggression victimization and perpetration among Polish university students: A longitudinal study. *Archives of Sexual Behavior*, 47(2), 493-505.
- Trinh, S.L. (2014). *A Mixed-Methods Exploration of Peer Communications of Sexual Scripts and Emerging Adults' Sexual Attitudes and Behaviors*.
- Truman, D. M., Tokar, D. M., & Fischer, A. R. (1996). Dimensions of Masculinity: Relations to Date Rape Supportive Attitudes and Sexual Aggression in Dating Situations. *Journal of Counseling & Development*, 74(6), 555–562.
- Van Damme, E., & Biltereyst, D. (2013). Let's talk about sex: audience research of Flemish teenage television viewers and their view on sexuality. *Journal of Youth Studies*, 16(3), 287–303.
- Van Haeken, S., Verdonck, E. & Groenen, A. (2018). Geweld, gemeten en geteld. Aanbevelingen in de aanpak van geweld tegen kinderen en jongeren. https://kics.sport.vlaanderen/wetenschappelijkonderzoek/Documents/190222_Geweld_Geteld_DEP_WVG.pdf.
- Wiederman, M. W. (2005). The Gendered Nature of Sexual Scripts. *The Family Journal*, 13(4), 496–502.
- Wiederman, M. W. (2015). Sexual script theory: past, present and future. In J. DeLamater & R.F. Plante, *Handbooks of sociology and social research. Handbook of the sociology of sexualities*. (pp. 7–22). Springer International Publishing AG.
- Young, A., Grey, M., & Boyd, C. (2009). Adolescents' Experiences of Sexual Assault by Peers: Prevalence and Nature of Victimization Occurring Within and Outside of School. *Youth Adolescence*, 38(8), 1072–1083.

Slachtoffer van je eigen geslacht: seksueel dubbele standaarden bij sexting

Emma Geerts

Abstract

The aim of this study is to gain a better understanding of how double standards affect sexting and its impact by gender. 232 Flemish adults aged between 18 and 25 participated in an online survey and four in-depth interviews were conducted. Results show that not only women, but also men are victims of sexual double standards. On the one hand, men are more often prone to negative comments, as a result of sending unwanted sexts to women who find this unpleasant. On the other hand, men share sexts with their friends more often, leading to the victimisation of women. In addition, women's sexuality is less accepted, which leads to receiving degrading comments. Women have more negative opinions about men who sext than the other way around. Victims mostly receive gender-specific comments about their sexts, ranging from 'sluts' to 'whores' for women and from 'perverts' to 'players' for men. This study shows that gender inequality persists in the wake of the submissive role women play throughout history. Furthermore, social media play a major role in gender inequality when reporting news facts between men and women. A final finding relates to the fact that it is easier for people to discuss sexting with friends than with parents.

1. Inleiding

“Die mannen zijn ‘slachtoffer’, vrouwen zouden ‘sletten’ zijn” luiden de krantenkoppen in september 2020 (Het Nieuwsblad, 2020). Het gaat om een uitspraak van Véronique De Kock over gelekke naaktbeelden van drie mannelijke bekende Vlamingen na sexting. Er wordt geponeerd dat mannen anders geprofileerd en zelfs beschermd worden in de media. Dit in tegenstelling tot de hypothese waarbij vrouwelijke beelden zouden uitlekken. Aan de basis ligt het gelijkheidsbeginsel uit de Belgische Grondwet. Deze vermeende genderongelijkheid vormt de kern van dit onderzoek waarbij seksueel dubbele standaarden tussen mannen en vrouwen worden onderzocht, meer bepaald bij sexting. Voorliggend onderzoek definieert de ‘seksueel dubbele standaard’ als een patroon aan verwachtingen binnen de romantische- en seksuele relatie. Mannen en vrouwen worden dan voor identiek seksueel gedrag anders beoordeeld (Rasuli & Corba, 2019; Sanchez et al., 2012; White, 2002). Zo kan in eerste instantie meteen gedacht worden aan seksueel dubbele standaarden in het nadeel van vrouwen en in het voordeel van mannen. Klopt dit echter wel? Worden vrouwen sneller beoordeeld op basis van hun geslacht? Deze studie onderzoekt welke rol het geslacht speelt bij slachtofferschap. Na een theoretische en methodologische kadering, wordt gerapporteerd over het empirisch onderzoek waarbij gebruik gemaakt werd van zowel een online survey als diepte-interviews. Afsluitend wordt teruggekoppeld naar de literatuur en een conclusie gevormd.

2. Theoretisch kader

Vanuit juridische invalshoek is het gelijkheidsbeginsel een basisprincipe dat vastligt in art. 10 van de Belgische Grondwet (1831) waarin wordt gesteld dat “de gelijkheid van vrouwen en mannen is gewaarborgd”. Hoewel de gelijke behandeling tussen verschillende genders vastligt in de wet, gebeurt dit nog niet voldoende (Van Herpt et al., 2019). Doorheen de geschiedenis hebben vrouwen steeds een onderdanige rol opgenomen waarbij de vrouw thuis bleef en de man kostwinner was. Sinds de opkomst van de seksuele revolutie en het feminisme wordt de rol van de huisvrouw meer en meer in vraag gesteld. Vrouwen treden meer op de voorgrond waarbij ze onafhankelijk worden van mannen. Ondanks het vooropgestelde gelijkheidsbeginsel, de seksuele revolutie en het feminisme wordt nog steeds vastgehouden aan oude principes. Zo was het aanvaardbaar dat een man buiten het huwelijk andere relaties had om aan zijn seksuele behoeften te voldoen. Maar ook vandaag wordt de vrouw nagewezen indien ze kiest voor openlijke seksualiteit, terwijl dit bij mannen geen probleem vormt (Finaut, 2016). Gender en seksualiteit zijn dus onlosmakelijk verbonden met elkaar. Dit komt tot uiting in een seksuele dubbele standaard die tornt aan deze gelijkheid tussen mannen en vrouwen (Vanwesenbeeck, 2009a). De seksueel dubbele standaard is een patroon aan verwachtingen binnen de romantische en seksuele relatie bij mannen en vrouwen, zowel in Westerse als in niet-Westerse landen (Rasuli & Corba, 2019). Traditioneel wordt van mannen verwacht dat ze seksueel actief en leidend zijn waardoor ze aan status winnen. Terwijl de verwachting bij vrouwen eerder is dat ze seksueel reactief en afwachtend zijn en aan status inboeten indien zij niet voldoen aan deze verwachtingen (Emmerink et al., 2018; Vanwesenbeeck, 2009b).

De literatuur schrijft verschillende gevolgen toe aan seksueel dubbele standaarden. De verschillende beoordeling van identiek seksueel gedrag bij mannen en vrouwen zorgt vooreerst voor sekseongelijkheid (Sanchez et al., 2012). Dit brengt negatieve gevolgen met zich mee voor de mentale en seksuele gezondheid. Mannen hebben voornamelijk te maken met achterblijvende seksuele, emotionele ontwikkeling en prestatiedruk (Vanwesenbeeck, 2011). Voor vrouwen is het nefast voor hun seksuele autonomie en assertiviteit, waarbij zij meer seksuele problemen en minder seksueel plezier ervaren (Holland et al., 1996). De effecten op seksualiteitsbeleving en seksuele gezondheid zijn tijdens de adolescentie het grootst. Vrouwen ondervinden de grootste nadelen van seksueel dubbele standaarden, namelijk de risico's van reputatieschade en seksueel geweld, waarbij de dreiging hiertoe al grote gevolgen heeft op het welzijn van vrouwen (Sanchez & Kiefer, 2007; Tolman, 1994; Vanwesenbeeck, 2011). Vrouwen zijn ook meer bezig met schoonheidsidealen waardoor ze zich snel onzeker kunnen voelen, wat op zijn beurt resulteert in een mindere seksuele zelfwaardering en seksueel plezier (Vanwesenbeeck, 2011).

Binnen de literatuur zijn er heel wat genderverschillen gevonden op seksueel vlak. Vrouwen hebben eerder een voorkeur voor intimiteit en relaties terwijl mannen vooral gericht zijn op lichamelijke opwinding en reactieve seks. Deze houding tegenover

occasionele seks wordt als één van de grootste verschillen aanzien. Verder denken mannen ook vaker aan seks en voelen ze zich vaker opgewonden. Ze hebben meer seksuele fantasieën en masturberen vaker. Ze hebben meer sekspartners en rapporteren ook meer seks dan ze werkelijk hebben. Tot slot spenderen ze meer geld aan seksuele producten en hulpmiddelen en maken ze meer gebruik van pornografie en prostitutie. Vrouwen daarentegen zijn terughoudender, aarzelen meer met betrekking tot het nemen van seksueel initiatief en weigeren vaker seks. Ook in de cognitieve verwerking van seksuele informatie zijn er verschillen teruggevonden. Mannen herinneren zich seksueel expliciete en erotische informatie beter, terwijl vrouwen meer aandacht hebben voor romantische details (Vanwesenbeeck, 2009b).

Dubbele standaarden zorgen er daarnaast voor dat vroeger gestart wordt met seksualiteit en dat er minder gebruik wordt gemaakt van anticonceptie. Dit doet de kans op geslachtsaandoeningen stijgen (Bermúdez et al., 2010). Bovenstaande redenen zorgen voor een lagere tevredenheid binnen de seksuele relatie (Emmerink et al., 2018; Sanchez & Kiefer, 2007). Vrouwen die sterk geloven in seksueel dubbele standaarden hebben minder kennis over seks, kunnen er moeilijker over communiceren, hebben moeilijkheden om zich te beschermen tegen grensoverschrijdend gedrag en zijn minder effectief in het gebruiken van condooms (Vanwesenbeeck, 2011).

Studies tonen verder een positief verband tussen communicatie met vrienden en seksueel dubbele standaarden. Dit effect is in de studie van de Wolff (2012) enkel gevonden bij jongens, niet bij meisjes. Jongens die vaker met vrienden over seks praten, gaan meer genderrollen hanteren over mannen en vrouwen op seksueel vlak (de Wolff, 2012). Echter wordt binnen het Nederlands onderzoek van Emmerink et al. (2018) geconcludeerd dat seksueel dubbele standaarden niet sterk worden aangehangen en zijn er geen grote verschillen op te merken tussen mannen en vrouwen.

Tot slot toont het onderzoek van Zaikman en Marks (2014) aan dat seksistische attitudes invloed hebben op de houding en opinie over anderen. In het bijzonder hebben de seksistische attitudes van mannen en vrouwen invloed op de traditionele opvattingen omtrent mannelijkheid en vrouwelijkheid, zoals bijvoorbeeld de stelling dat mannen meer macht bezitten en meer gefocust zouden zijn op hun loopbaan terwijl vrouwen het huishouden zouden moeten doen. Dit geldt ook met betrekking tot discriminatie en seksuele intimidatie bij vrouwen of de opvatting dat vrouwen minder intellectueel zijn.

3. Methodologie

3.1. Methodologische afbakening

Voormalig onderzoek toonde reeds aan dat er genderverschillen bestaan op vlak van begripsomschrijving, prevalentie, motieven, effecten, opvolging en sociale media (Geerts, 2019). Het doel van dit onderzoek is het toetsen van de theorie rond dubbele standaarden op sexting. De term 'sexting' verwijst naar een letterlijke samenvoeging van de woorden sex (seks) en texting (sms'jes versturen) waarbij dus 'sexts' worden

verstuurd (Barrense-Dias et al., 2019). Sexting is het versturen of ontvangen van seksueel suggestieve berichten of foto's via digitale middelen (Davidson, 2015).

Er wordt beoogd een beter inzicht te krijgen hoe dubbele standaarden inwerken op sexting en welke impact dit heeft per gender. Indien er immers sprake is van een dubbele standaard bij sexting zal dit mogelijks tevens verschillend zijn bij mannen versus vrouwen. Met andere woorden, dit onderzoek zal een antwoord bieden op drie fundamentele vragen: (1) in welke mate de seksuele dubbele standaard tot uiting komt, (2) welke impact de seksuele dubbele standaard heeft, en (3) welk effect de omgeving heeft op de seksuele dubbele standaard – dit alles in de context van het fenomeen sexting bij mannen en vrouwen. Dit onderzoek gebeurt door middel van een kwantitatief onderzoek, aangevuld met belevingen bekomen via kwalitatief onderzoek.

Binnen dit onderzoek worden mannen en vrouwen vergeleken. De term 'geslacht' wijst op het biologisch onderscheid tussen mannen en vrouwen door verschillen in de hormonen, genen of lichaamsbouw (Vanwynsberghe, 2010). De term 'gender' drukt de sociaal-culturele betekenis uit die wordt toegeschreven aan het biologische onderscheid van mannen en vrouwen (Van Eenaeme, 2011). Gender is dus de definitie die door de maatschappij wordt gegeven door eigenschappen en sociale rollen toe te kennen aan mannen en vrouwen. Deze definitie is dynamisch en non-universeel. Zij kan namelijk veranderen doorheen de tijd en kan verschillen tussen culturen (Cranny-Francis et al., 2017; Richardson, 2015). 'Gendergelijkheid' wijst dus op de gelijkstelling en gelijke behandelingen van personen met een verschillend geslacht, gender of seksuele geaardheid. Een dergelijke gelijkheid is aanwezig indien er een gelijke verdeling is van rechten en plichten, macht, kennis en gelijke kansen (van den Brink, 2018).

Binnen deze studie is gebruik gemaakt van een mixed-method onderzoek waarbij kwantitatief onderzoek, namelijk een online survey, gecombineerd wordt met kwalitatief onderzoek, namelijk diepte-interviews. Het onderzoek rond dubbele standaarden bij sexting richt zich op alle Vlamingen tussen de 18 en 25 jaar.

Er wordt enerzijds gekozen voor een cross sectionele online survey omdat deze plaatsvindt op één tijdstip en bij één en dezelfde groep. De survey bestaat uit acht onderdelen: achtergrondkenmerken, mening over sexting, sociale media, het ontvangen van sexts, het versturen van sexts, ervaringen, reacties en de rol van familie en vrienden. De survey werd via sociale media verspreid waarbij gebruik gemaakt werd van het sneeuw-baleffect.

Ondanks dat deze studie voornamelijk een kwantitatief onderzoek is, wordt anderzijds ook gepeild naar de beleving van de respondenten. Na het verzamelen van de data van de survey, werden op basis van deze resultaten diepte-interviews opgesteld. Hierbij is gewerkt met een doelgerichte steekproef waarbij deelnemers werden gekozen die zoveel mogelijk diverse gegevens zouden opleveren.

3.2. Respondenten

3.2.1. Respondenten kwantitatief luik

De survey resulteerde op één maand in 232 geldige surveys. De gemiddelde leeftijd bedraagt 20,93 jaar (I) (standaarddeviatie (*SD*) = 2,03; spreiding = 18-25). Hiervan is het grootste deel (76,7%) student, maar ook werkenden (12,9%), werkstudenten (5,6%), werkzoekenden (4,3%) en personen met een uitkering (0,4%) namen deel aan de survey. Het hoogst behaalde diploma van de respondenten of het diploma waar ze momenteel voor studeren is een academische bachelor/master (60,8%). Daarnaast zijn er ook respondenten die een diploma secundair onderwijs ASO/KSO (16,8%), professionele bachelor (14,7%), secundair onderwijs TSO (5,6%), secundair onderwijs BSO (0,9%), hoger beroepsonderwijs (0,9%) of lager onderwijs (0,4%) behaald hebben. Wat betreft seksuele geaardheid zijn de meeste respondenten (85,8%) heteroseksueel. Ook respondenten met een biseksuele (8,2%) of lesbische (4,7%) voorkeur namen deel. Een klein deel van de respondenten is panseksueel (0,9%) of queer (0,4%). Er nam geen enkele respondent deel die een homoseksuele geaardheid heeft. Daarnaast heeft ongeveer de helft (52,2%) van de respondenten een relatie en is 84,5% vrouwelijk.

Binnen deze studie heeft 91,8% ($n = 212$) van de respondenten al een sext ontvangen en 74,7% ($n = 171$) al een sext verstuurd. Hierbij blijft een traditioneel seksueel getint berichtje het populairst bij zowel mannen als vrouwen (zie Tabel 1). Zoals algemeen aangenomen, kan ook deze studie bevestigen dat Snapchat het populairste medium is om sexts te versturen en ontvangen (zie Tabel 2).

Tabel 1: Overzicht van de ontvangen en verstuurd soorten sexts per geslacht.

Soort sext	% ontvangen		% verstuurd	
	Man	Vrouw	Man	Vrouw
Seksueel bericht	77,1	92,9	71,4	71,4
Seksueel telefoongesprek	34,3	44,9	40,0	30,1
Foto in bikini/zwemshort	77,1	72,4	45,7	59,2
Foto in ondergoed	74,3	78,6	48,6	59,7
Foto in bad of douche	58,8	53,6	22,9	31,1
Foto van vrouwelijke borsten	65,7	21,9	n.v.t.	43,9
Foto van mannelijk bloot bovenlijf	31,4	81,6	51,4	n.v.t.
Foto van geslachtsdelen	57,1	72,4	28,6	23,5
Naaktfilmpje	51,4	50,0	31,4	24,5

Tabel 2: *Overzicht van de gebruikte mediums om sexts te ontvangen of versturen.*

Medium	% ontvangen	% verstuurd
SMS-bericht	27,6	22,8
Telefoon gesprek	10,8	6,0
Facebook	3,4	0,9
Facebook Messenger	55,2	33,6
Instagram	26,3	12,5
Twitter	3,4	0,9
Snapchat	67,7	57,8
TikTok	0,9	0
Whatsapp	21,1	12,5
Tinder	7,8	1,3

3.2.2. Respondenten kwalitatief luik

Uiteindelijk zijn er, op basis van de resultaten van de survey, vier diepte-interviews afgenomen. Er is gekozen voor twee mannen en twee vrouwen, waarbij van elk geslacht één iemand een positieve ervaring en één iemand een negatieve ervaring met sexting had. (zie Tabel 3).

Tabel 3: *Respondenten van de diepte-interviews.*

	Positieve ervaring	Negatieve ervaring
Vrouw	Respondent 1 (R1)	Respondent 4 (R4)
Man	Respondent 2 (R2)	Respondent 3 (R3)

R1 is 22 jaar oud en is een masterstudent. Deze respondent is zeer actief op sociale media, zoals Snapchat, Facebook en Instagram. Sociale media wordt gebruikt om te communiceren met vrienden en familie, maar ook om zaken openbaar te delen. Haar mening over sexting is open; ze vindt dat dit moet kunnen. Ze merkt wel een verschuiving op in de leeftijd: steeds jongere personen doen aan sexting. Ook wijst ze er op dat je vandaag voorzichtiger moet zijn dan vroeger omdat de technologie en sociale media groeit. Ze merkt ook op dat negatieve zaken over sexting vaker in het nieuws komen. Deze respondent heeft al naaktfoto's verstuurd van zichzelf op jongere leeftijd naar personen die ze persoonlijk kent.

R2 is 23 jaar oud en is werkzoekend. Het hoogst behaalde diploma is een professionele bachelor. Deze respondent is minder actief op sociale media en gebruikt dit voornamelijk om te communiceren met vrienden en familie, voornamelijk via Instagram en Facebook Messenger. Hij is van mening dat iedereen aan sexting mag doen, indien er duidelijke regels gesteld worden rond privacy en er met respect gehandeld wordt. Sexting is een vorm van seksuele ontspanning voor hem. Deze respondent stuurt naaktfoto's van zichzelf naar personen die hij online leert kennen om aan zijn seksuele behoeftes te voldoen.

R3 is 20 jaar oud en studeert voor een professionele bachelor. Ook deze respondent is zeer actief op sociale media zoals Facebook, Instagram en Twitter, voornamelijk als communicatiemiddel met vrienden en familie. Hij vindt dat er rond sexting nog teveel taboe heerst en dat slachtoffers heel vaak de schuld krijgen. Hierdoor is hij van mening dat er heel voorzichtig aan sexting moet gedaan worden. Deze respondent stuurde op jongere leeftijd naaktfoto's naar personen die hij persoonlijk kent.

R4 is 25 jaar oud en werkt; het hoogst behaalde diploma is een master. Deze respondent gebruikt Facebook, Facebook Messenger, Instagram, WhatsApp en Snapchat zeer frequent als communicatiemiddel met vrienden en familie. Zij is van mening dat iedereen aan sexting mag doen, indien de persoon zich daar goed bij voelt en zich veilig voelt. Deze respondent stuurt naaktfoto's van zichzelf naar personen die ze online leert kennen, alsook naar personen die ze persoonlijk kent.

3.2.3. Variabelen

Negatieve mening

Deze variabele verwijst naar een negatieve mening tegenover mannen en vrouwen die seksueel getinte foto's versturen. De respondenten geven hun mening over het tegenovergestelde geslacht. Er is een 5-punts Likertschaal gebruikt met acht items waarbij de antwoordcategorieën gaan van helemaal oneens (= 1) tot helemaal eens (= 5). De items die werden gebruikt zijn, volgend op de zin "mannen of vrouwen die seksueel getinte foto's versturen ...", 'doen dit voor de aandacht', 'zijn hopeloos', 'sturen dit naar verschillende mannen/vrouwen', 'zijn dom en naïef', 'zijn sletten/playboys', 'zijn niet geschikt als moeder/vader', 'zijn niet geschikt voor een serieuze relatie' en 'zijn pervers'. De schaal heeft antwoordmogelijkheden van één tot vijf waarbij een hogere score verwijst naar een hoger negatief beeld. De Cronbach's Alpha bedraagt 0,89 ($n = 232$; $M = 2,51$; $SD = 0,98$).

Sexting ervaring

Deze variabele verwijst naar de ervaring die personen hebben met het versturen of ontvangen van een sext.

Reactie

Deze variabele verwijst naar welke ervaring respondenten hebben wanneer ze een sext ontvangen en hoe ze hierop reageren. Opnieuw is een 5-punts Likertschaal gebruikt waarbij de antwoordcategorieën gaan van helemaal oneens (= 1) tot helemaal eens (= 5). Hiervoor zijn zes items gebruikt, namelijk: 'ik heb al eens moeten lachen met een foto', 'ik heb al foto's ontvangen die ik vies vond', 'ik heb al eens iemand een slet of play-boy genoemd op basis van de foto die ik kreeg', 'ik heb al eens met vrienden gelachen over een foto die ik kreeg', 'ik heb al eens een foto aan anderen getoond' en 'ik heb al eens een foto doorgestuurd naar anderen'. Een hoge score binnen deze variabele wijst op een negatieve reactie na het ontvangen van een sext. De Cronbach's Alpha bedraagt 0,70 ($n = 213$; $M = 2,31$; $SD = 1,25$).

Betrouwbaarheid

Deze variabele verwijst naar de betrouwbaarheid van respondenten wanneer ze een sext ontvangen, namelijk of ze de ontvangen sext delen met andere personen. Dit kan gaan over het tonen van de sext alsook het doorsturen ervan naar anderen. Ook bij deze variabele is een 5-punts Likertschaal gebruikt waarbij de antwoordcategorieën gaan van helemaal oneens (= 1) tot helemaal eens (= 5). Deze keer zijn drie items gebruikt om te peilen naar het gedrag van de respondenten, namelijk: 'ik hou de foto's altijd voor mezelf', 'ik heb al eens een foto aan anderen getoond' en 'ik heb al eens een foto doorgestuurd naar anderen'. Omdat bij het eerste item een hoge score wijst op een hoge betrouwbaarheid en bij item twee en drie net op een lage betrouwbaarheid, is het eerste item in de andere richting geformuleerd. Hierbij wijst een hoge score bij de variabele op een lage betrouwbaarheid, namelijk dat veel respondenten sexts delen met anderen. De Cronbach's Alpha bedraagt 0,73 ($n = 213$; $M = 1,60$; $SD = 1,06$).

Betrouwbaarheid vrienden

Deze variabele verwijst naar wat respondenten rapporteren over hun vrienden. Net zoals de variabele 'betrouwbaarheid' peilt deze variabele naar het delen van de ontvangen sext met anderen met volgende items: 'vrienden van mij hebben al eens een foto getoond van iemand anders' en 'vrienden van mij hebben al eens een foto doorgestuurd van iemand anders'. De Cronbach's Alpha bedraagt 0,70 ($n = 213$; $M = 3,09$; $SD = 1,54$).

De rol van vrienden

Deze variabele verwijst naar een algemeen beeld over de rol van vrienden bij sexting. Nogmaals is er gebruik gemaakt van een 5-punts Likertschaal waarbij de antwoordcategorieën gaan van helemaal oneens (= 1) tot helemaal eens (= 5). Er zijn vijf variabelen gebruikt: 'ik heb al eens een foto aan anderen getoond', 'ik heb al eens een foto doorgestuurd naar anderen', 'ik heb al eens met vrienden gelachen over een foto die ik kreeg', 'vrienden van mij hebben al eens een foto getoond van iemand anders' en 'vrienden van mij hebben al eens een foto doorgestuurd van iemand anders'. Een hoge score wijst er

op dat vrienden een grote rol spelen in het gedrag van de respondenten. De Cronbach's Alpha bedraagt 0,73 ($n = 213$; $M = 2,30$; $SD = 0,93$).

4. Resultaten

De eerste doelstelling van deze studie is om te achterhalen of er een seksueel dubbele standaard aanwezig is bij sexting en hoe deze zich uit. Hierbij denkt 91,8% ($n = 212$) dat er een seksueel dubbele standaard heerst bij sexting. Volgens 87% ($n = 201$) is deze dubbele standaard voornamelijk nadelig voor vrouwen en worden zij sneller bestempeld als 'slet'. De mannen ($M = 1,41$; $SD = 0,70$) en vrouwen ($M = 1,18$; $SD = 0,55$) uit de survey hebben geen significante verschillende mening over de aanwezige seksueel dubbele standaard bij sexting ($t(40,30) = 1,84$; $p < .073$). Ze zijn het dus beiden eens dat vrouwen negatiever beoordeeld worden.

Wanneer gesproken wordt over een seksueel dubbele standaard wordt dit geassocieerd met negatieve zaken. Uit de studie blijkt echter dat de variabele 'negatieve mening' een gemiddelde heeft van 2,51 (spreiding = 1-5; helemaal oneens (= 1) tot helemaal eens (= 5)). Dit wijst dus op een minder negatieve mening dan verwacht uit de theorie. Om te weten of er een verschil is tussen de mening van mannen en vrouwen wordt een *independent t-test* uitgevoerd. Echter wordt niet voldaan aan de basisassumptie van normaliteit waardoor wordt gekozen voor een non-parametrische toets: de Mann-Whitney U-toets. Hieruit is gebleken dat mannen en vrouwen significant verschillen van mening ($U = 1157$, $z = -5,36$, $p < .000$). Vrouwen hebben dus gemiddeld een negatievere mening over mannen ($M = 2,60$; $SD = 0,98$) dan mannen over vrouwen ($M = 2,02$; $SD = 0,90$). Dus ondanks er gedacht wordt dat de seksueel dubbele standaard op vrouwen de meeste invloed heeft, zijn het wel de mannen in deze survey die het negatiefst beoordeeld worden door vrouwen.

Het mag duidelijk zijn dat vrouwen negatiever denken over mannen, dan omgekeerd. Echter gelden bovenstaande resultaten voor alle respondenten ($n = 232$), dus ook voor respondenten die nog nooit aan sexting hebben gedaan. Toch blijkt uit de *independent t-test* dat er geen significante verschillen waar te nemen zijn tussen de variabele 'sexting ervaring' en respondenten die nog nooit een sext hebben verstuurd of ontvangen met betrekking tot hun negatieve mening ($t(224) = -0,45$; $p < .653$).

Om verdere significante verschillen waar te nemen tussen het hebben van een negatieve mening en de achtergrondkenmerken van de respondenten wordt een ANOVA-analyse uitgevoerd. Hieruit blijkt dat er geen significant verband bestaat tussen het hebben van een negatieve mening en de leeftijd van de respondenten ($F = 1,012$; $p < .423$). Er is ook geen significant verband gevonden met de werksituatie ($F = 2,129$; $p < .078$), het hoogst behaalde diploma ($F = 1,677$; $p < .128$), de seksuele geaardheid ($F = 1,010$; $p < .403$), het hebben van een relatie ($F = 0,048$; $p < .827$) of de woonplaats ($F = 0,949$; $p < .611$).

4.1. Negatievere mening over mannen

Omdat uit de Mann-Whitney U-toets blijkt dat vrouwen een negatievere mening hebben over mannen die seksueel getinte foto's versturen, wordt er dieper ingegaan op de acht items uit de 5-punts Likertschaal. Binnen elk item wordt een significant verschil gevonden tussen mannen en vrouwen: ze hebben dus een andere mening over elk item. Het valt bij deze variabele op dat de vrouwelijke respondenten élk item negatiever beoordelen dan de mannelijke respondenten (zie Tabel 4). Dit wil zeggen dat vrouwen duidelijk een negatievere mening hebben over mannen, dan mannen over vrouwen.

Tabel 4: Independent t-test van de acht items uit de variabele 'negatieve mening'.

"Mannen of vrouwen die seksueel getinte foto's versturen ..."

Item	Mannen	Vrouwen	Significantie
'...doen dit voor de aandacht'	($M = 2,16$; $SD = 0,86$).	($M = 2,94$; $SD = 1,02$).	($t(225) = -4,05$; $p < .000$)
'...zijn hopeloos'	($M = 2,06$; $SD = 1,03$).	($M = 2,50$; $SD = 1,02$).	($t(229) = -2,37$; $p < .018$)
'...sturen dit naar verschillende mannen/vrouwen'	($M = 2,60$; $SD = 0,78$).	($M = 3,14$; $SD = 1,04$).	($t(229) = -3,58$; $p < .001$)
'...zijn dom en naïef'	($M = 2,26$; $SD = 0,89$).	($M = 2,61$; $SD = 0,93$).	($t(229) = -2,10$; $p < .037$)
'...zijn sletten/playboys'	($M = 1,83$; $SD = 0,99$).	($M = 2,85$; $SD = 0,99$).	($t(229) = -5,64$; $p < .000$)
'...zijn niet geschikt als moeder/vader'	($M = 1,51$; $SD = 0,81$).	($M = 1,87$; $SD = 0,88$).	($t(229) = -2,17$; $p < .031$)
'...zijn niet geschikt voor een serieuze relatie'	($M = 1,94$; $SD = 0,94$).	($M = 2,42$; $SD = 0,96$).	($t(229) = -2,78$; $p < .008$)
'...zijn pervers'.	($M = 1,82$; $SD = 0,94$).	($M = 2,54$; $SD = 1,02$).	($t(228) = -3,82$; $p < .000$)

4.2. Impact bij mannen en vrouwen

De tweede doelstelling van deze studie is het bestuderen van de impact die dubbele standaarden bij sexting veroorzaken bij mannen en vrouwen. Zoals eerder aangegeven gaan de respondenten er van uit dat vrouwen vaker het slachtoffer zijn van dubbele standaarden bij sexting. Wanneer ze echter hun mening moeten uiten, zijn het veelal de mannen die negatief beoordeeld worden. Binnen deze studie heeft 6,9% ($n = 12$) al een beledigende opmerking gekregen over zijn of haar gedrag bij sexting. Bij de mannen gaat dit over 10% ($n = 2$) van de respondenten en bij de vrouwen over 6,6% ($n = 10$) van de respondenten. Uit de procenten lijkt het dat mannen meer te maken krijgen met

negatieve opmerkingen. Toch is voorzichtigheid geboden bij een dergelijke uitspraak aangezien het slechts gaat over 2 respondenten uit de survey. Mannen die beledigende opmerkingen krijgen zijn gemiddeld 21,5 jaar oud ($SD = 0,71$; spreiding = 18-25), vrouwen zijn gemiddeld 20,7 jaar oud ($SD = 2,11$; spreiding = 18-25). Beiden geslachten zijn voornamelijk heteroseksuele studenten (100% bij de mannen en 80% bij de vrouwen). Personen die reeds slachtoffer zijn geworden van beledigende opmerkingen over hun sext ($M = 2,46$; $SD = 0,94$) verschillen niet significant met personen die geen slachtoffer zijn ($M = 2,52$; $SD = 1,00$) ($t(168) = -0,104$; $p < .917$) bij de variabele 'negatieve mening'. Ook tussen de mannelijke en vrouwelijke slachtoffers zijn geen significante verschillen waar te nemen wat betreft hun mening ($t(10) = -0,870$; $p < .405$).

De vrouwelijke slachtoffers uit de survey krijgen opmerkingen zoals 'slet' of 'hoer'. De opmerkingen die de mannelijke slachtoffers krijgen, zijn uitgebreider: 'creep', 'pedofiel', 'pervert', 'viespeuk', 'vuilaard', 'fuckboy' of 'player'. De opmerkingen zijn dus genderspecifiek.

Aan de personen die nog geen slachtoffer zijn geworden van beledigende opmerkingen over hun sext ($n = 159$), is de vraag gesteld wie volgens hen de meeste negatieve opmerkingen krijgt. Bij de mannelijke respondenten denkt 66,7% ($n = 12$) dat vrouwen meer opmerkingen krijgen, bij de vrouwen is dit 86,4% ($n = 121$). Zowel mannen als vrouwen zijn het er dus over eens dat vrouwen sneller slachtoffer worden van hun sext.

Ook binnen het kwalitatief luik komt naar voor dat de respondenten voornamelijk denken dat vrouwen vaker het slachtoffer zijn van seksueel dubbele standaarden. Vrouwen krijgen sneller het label 'gemakkelijk' of 'slet'.

"De gemakkelijke woorden: slet, hoer, aandachtsslet, aandachtshoer. Alles in de richting van slet en aandacht." - R2

Toch is één respondent (R1) het hier niet mee eens, volgens haar treft de seksueel dubbele standaard voornamelijk mannen. Vrouwen worden inderdaad een slet genoemd, maar mannen worden echt uitgelachen en wanhopig genoemd. R1 is van mening dat beide geslachten elkaar de meeste opmerkingen geven.

"Ik denk dat je de hardste opmerkingen van een vrouw kan krijgen." - R1

Van de vier respondenten hebben reeds twee respondenten (R3 en R4) negatieve opmerkingen gekregen. R3 stuurde seksueel getinte berichten en foto's naar een meisje uit zijn klas, waarop zij de berichten en foto's van R3 getoond heeft aan andere personen uit hun klas. De opmerkingen waren niet rechtstreeks gericht aan R3, maar gingen wel rond. Dit waren opmerkingen zoals 'pervert', 'viezerik', 'seksverslaafd persoon' of 'abnormaal'. R3 was hierdoor gekwetst. Naast de opmerkingen over het versturen van seksueel getinte foto's, kreeg R3 ook opmerkingen over de inhoud van zijn foto.

"Niet per se in mijn gezicht, maar ik hoorde ze wel via via. Vooral het woord pervert en viezerik vielen." - R3

Ook R4 kreeg al opmerkingen omdat ze seksueel getinte foto's verstuurt naar anderen. Voornamelijk haar omgeving reageert dat het niet hoort om dit te doen. Ook personen uit haar omgeving die niet weten dat ze aan sexting doet, keuren het af. Ze beoordelen mensen die het wel doen als 'hoer' of 'slet'.

"Als het [sexting] op het nieuws komt, komt er altijd veel negatieve reactie op zoals 'als je respect hebt voor jezelf doe je dat toch niet'. En dan zwijg ik." - R4

Naast de opmerkingen van haar omgeving, kreeg ze ook al een negatieve reactie op de inhoud van haar foto. Deze reactie kreeg ze:

"Als ik uw foto's zie zou ik hem [mannelijk geslachtsdeel] niet recht krijgen met uw dikke buik." - R4

R1 heeft nog nooit negatieve opmerkingen gekregen over haar seksueel getinte foto's. Ze geeft aan dat ze altijd voorzichtig is geweest en oplette naar wie ze haar foto's verstuurde. Ze zou een opmerking kwetsend vinden mocht iemand haar een slet noemen of zeggen dat ze 'te gemakkelijk' is. Ook zou het haar kwetsen mocht ze bekritiserende reacties krijgen over de inhoud van haar foto. Ook R2 heeft nog nooit opmerkingen gekregen van zijn omgeving of over de inhoud van de foto. Indien iemand een opmerking zou geven over de inhoud van de foto, zou hem dat wel kwetsen. Hij zou personen die hem kwetsen niet opnieuw vertrouwen.

"Dus eigenlijk gewoon over hoe dat het eruit ziet, dat zou mij wel kwetsen." - R2

4.3. Ontvangen van een sext

Uit de survey blijkt dat 91,8% ($n = 212$) al een sext heeft ontvangen. Aan de hand van de variabele 'reactie' wordt nagegaan hoe respondenten reageren op de ontvangen sext. Het gemiddelde van deze variabele bedraagt 2,31 ($SD = 1,25$) wat wijst op een positieve ervaring met ontvangen sexts. Respondenten antwoorden dus eerder 'oneens' wanneer gepeild wordt of ze sexts vies vonden, er mee gelachen hebben of er negatieve opmerkingen over gaven. Mannen en vrouwen verschillen niet significant wat betreft hun ervaringen op een ontvangen sext, zo blijkt uit de *independent t-test* ($t(209) = -1,25$; $p < .213$).

Ook wat betreft de achtergrondkenmerken zijn er uit de ANOVA-analyse geen significante verschillen te vinden: de leeftijd ($F = 1,131$; $p < .345$), de werksituatie ($F = 1,248$; $p < .292$), het hoogst behaalde diploma ($F = 0,647$; $p < .693$), de seksuele geaardheid ($F = 0,185$; $p < .946$), het hebben van een relatie ($F = 0,761$; $p < .384$) of de woonplaats ($F = 0,900$; $p < .710$).

Omdat de variabele 'betrouwbaarheid' een hogere Cronbach's Alpha heeft, wordt deze apart geanalyseerd. Het gemiddelde van deze variabele bedraagt 1,60 ($SD = 1,06$) wat wijst op een hoge betrouwbaarheid waarbij respondenten niet vaak sexts gaan delen met anderen. Uit de Mann-Whitney U-toets blijkt dat mannen en vrouwen niet significant verschillen op hun betrouwbaarheid ($U = 2388$, $z = -0,40$, $p < .689$).

Tevens binnen de variabele 'betrouwbaarheid' zijn er uit de ANOVA-analyse geen significante verschillen te vinden met betrekking tot de achtergrondkenmerken: de leeftijd ($F = 0,588$; $p < .765$), de werksituatie ($F = 0,753$; $p < .557$), het hoogst behaalde diploma ($F = 0,570$; $p < .754$), de seksuele geaardheid ($F = 0,676$; $p < .609$), het hebben van een relatie ($F = 0,109$; $p < .742$) of de woonplaats ($F = 0,646$; $p < .984$).

Uit de variabelen 'reactie' en 'betrouwbaarheid' komen geen significante verschillen tussen mannen en vrouwen naar voor. Daarom wordt dieper ingegaan op de zes items uit deze variabelen om te kijken of daar wel significante verschillen waar te nemen zijn (zie Tabel 5).

Tabel 5: *Independent t-test van de zes items uit de variabele 'reactie'.*

Item	Mannen	Vrouwen	Significantie
'ik heb al eens moeten lachen met een foto'	($M = 2,88$; $SD = 1,43$).	($M = 3,14$; $SD = 1,34$).	($t(210) = -1,018$; $p < .310$)
'ik heb al foto's ontvangen die ik vies vond'	($M = 2,81$; $SD = 1,53$).	($M = 3,77$; $SD = 1,39$).	($t(210) = -3,543$; $p < .000$)
'ik heb al eens iemand een slet of playboy genoemd op basis van de foto die ik kreeg'	($M = 1,69$; $SD = 1,12$).	($M = 1,78$; $SD = 1,09$).	($t(209) = -0,423$; $p < .673$)
'ik heb al eens met vrienden gelachen over een foto die ik kreeg'	($M = 2,78$; $SD = 1,29$).	($M = 2,07$; $SD = 1,35$).	($t(210) = -1,108$; $p < .269$)
'ik heb al eens een foto aan anderen getoond'	($M = 1,91$; $SD = 1,38$).	($M = 1,85$; $SD = 1,27$).	($t(210) = 0,228$; $p < .820$)
'ik heb al eens een foto door- gestuurd naar anderen'	($M = 1,81$; $SD = 1,28$).	($M = 1,42$; $SD = 0,92$).	($t(210) = 1,649$; $p < .108$)

Uit Tabel 5 blijkt dat vrouwen gemiddeld hoger scoren op de eerste drie items en mannen gemiddeld hoger scoren op de laatste drie items. Opvallend hierbij is dat de eerste drie items gaan over de inhoud van de foto: lachen met een foto, foto's vies vinden of iemand een playboy noemen. Terwijl de laatste drie items meer focussen op de connectie met vrienden: lachen met vrienden over een sext, tonen of doorsturen van een sext aan/naar vrienden.

Omdat er verschillen zijn binnen de zes items van de variabele 'reactie' worden twee *independent t-tests* uitgevoerd: op de eerste drie items en op de laatste drie items. Binnen de eerste drie items, waar voornamelijk gefocust wordt op de inhoud van de foto, is gebleken dat vrouwen ($M = 2,90$; $SD = 1,27$) wel degelijk significant verschillen van

mannen ($M = 2,46$; $SD = 1,36$) ($t(209) = -2,406$; $p < .017$). Bij de laatste drie items, waar vrienden een rol spelen, scoren mannen ($M = 1,83$; $SD = 1,08$) gemiddeld hoger dan vrouwen ($M = 1,78$; $SD = 0,94$), maar is het verschil niet significant ($t(210) = 0,290$; $p < .772$).

4.4. De rol van vrienden

Aangezien blijkt dat vrienden bij mannen een rol spelen, wordt er dieper ingegaan op het aspect vrienden.

Eerst wordt de variabele 'betrouwbaarheid vrienden' geanalyseerd. Het gemiddelde van deze variabele bedraagt 3,09 ($SD = 1,54$). Dit gemiddelde ligt hoger dan de betrouwbaarheid van de respondenten zelf ($M = 1,60$; $SD = 1,06$). Dit wil zeggen dat respondenten rapporteren dat hun vrienden vaak foto's delen met hen, maar dat ze het zelf minder delen. Ook met deze uitspraak moet voorzichtig worden omgegaan, dit kan namelijk wijzen op een vorm van sociaal wenselijk antwoorden waarbij respondenten niet durven toegeven dat ze zelf ook foto's delen met anderen. Binnen deze variabele is er een zeer significant verschil tussen mannen ($M = 3,86$; $SD = 1,17$) en vrouwen ($M = 2,96$; $SD = 1,33$) ($t(210) = 3,607$; $p < .000$). De vrienden van mannen delen dus vaker sexts met de respondenten dan bij vrouwen.

De variabele 'de rol van vrienden' heeft een gemiddelde van 2,30 ($SD = 0,93$), wat erop wijst dat de rol van vrienden matig is. Ook binnen deze variabele is er een significant verschil tussen mannen ($M = 2,60$; $SD = 0,88$) en vrouwen ($M = 2,25$; $SD = 0,93$) ($t(210) = 2,222$; $p < .027$).

Vrienden spelen bij mannen dus een grotere rol in hun gedrag dan bij vrouwen. Dit wil zeggen dat mannen vaker foto's delen (ontvangen en doorsturen) met hun vrienden dan vrouwen.

4.5. Mate van impact

Eén respondent uit de interviews (R1) gaat akkoord met de resultaten uit de survey, namelijk dat mannen veel belang hechten aan vrienden. Volgens haar geven mannen voornamelijk opmerkingen om op te scheppen, om aan vrienden te tonen welke sexts ze ontvangen, om zich man te voelen en om bevestiging te krijgen.

Volgens de andere respondenten is het delen van sexts niet afhankelijk van het geslacht, maar zijn het eerder personen met een hoog zelfbeeld die negatieve opmerkingen geven. Volgens één respondent (R3) roddelen personen graag en gaan ze mensen kleineren om zichzelf beter te voelen.

De respondenten merken op dat seksueel dubbele standaarden afhangen van de soort sext die wordt verstuurd of ontvangen. Ze maken een onderscheid tussen gewenste versus ongewenste sexts, publieke versus private sfeer, de inhoud van de foto en de persoon waarvan de sext publiekelijk komt.

4.5.1. Gewenste en ongewenste foto's

Drie respondenten (R1, R2 en R4) merken op dat voornamelijk mannen ongewenste sexts versturen en dat vrouwen hier niet mee gediend zijn, zoals het geval is bij *dick-picks*. Hierdoor zijn het mannen die vaker slachtoffer worden van negatieve opmerkingen. Vrouwen sturen volgens R1 eerder foto's naar personen die ze kennen en vertrouwen, waardoor ze minder opmerkingen krijgen. Dit kan het resultaat uit Tabel 5 verklaren (zie supra: 'Ontvangen van een sext') waarbij vrouwen hoger scoren op items die gaan over de inhoud van de foto: lachen met een foto, foto's vies vinden of iemand een playboy noemen. Ze ontvangen meer ongewenste foto's, waardoor ze er sneller mee lachen, ze vies vinden of de persoon negatief beoordelen.

"Vrouwen zijn daar niet mee gediend en als dat helemaal zonder aanleiding komt, dan denk ik dat je daar veel meer opmerkingen kan over verwachten. Dan gaan ze dat bespreken met vriendinnen van 'ja die heeft mij hier gisteren een dickpick gestuurd'." - R1

4.5.2. De publieke en private sfeer

Daarnaast maken de respondenten ook een onderscheid tussen sexts die publiekelijk geraken en sexts die in de privésfeer komen (R1 en R3). Zo geeft R1 aan dat mannen vaker sexts delen van vrouwen met vrienden om op te scheppen, waardoor de sext in de publieke sfeer geraakt. Hierdoor worden vrouwen dan weer vaker slachtoffer.

4.5.3. De inhoud

Volgens de respondenten uit de interviews hangt ook veel af van wat er te zien is op de sext. R1 geeft aan dat op een mannelijke sext vaak het geslachtsdeel wordt getoond, maar niet per se het gezicht. Een vrouwelijke sext daarentegen toont vaak het volledige lichaam, waardoor er meer herkenbare zaken te zien zijn. Daarnaast geeft ze aan dat mannen ook in de niet-seksuele sfeer in bloot bovenlijf lopen, waardoor een mannelijke sext niet veel nieuws onthult. Hierdoor zijn vrouwen vaker het slachtoffer.

R2 ziet het anders. Hij denkt dat mannen vaker het slachtoffer zijn door de inhoud van de foto. Vrouwen gaan sneller lachen met de grootte van het geslachtsdeel van de man, iets wat mannen volgens R2 niet doen. Mannen moeten meer moeite doen om sexts te ontvangen, waardoor ze sneller tevreden zijn wanneer ze een sext ontvangen. Vervolgens gaan ze geen opmerkingen geven over de sext, omdat dit gaat over gewenste sexts. Toch kennen R2 en R4 beide een persoon die werd uitgelachen omwille van de grootte van haar borsten.

"Dat is de ergste ervaring dat ik mij kan inbeelden als vrouw dat je uitgelachen wordt over jouw lichaam." - R2

4.5.4. De persoon achter de sext

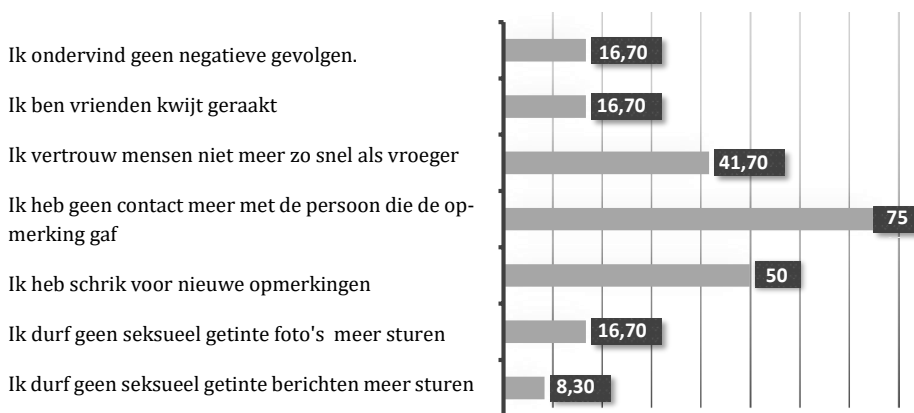
Eén respondent (R1) maakt ook een onderscheid tussen het type persoon waarvan een sext wordt gelekt. Volgens haar gaan personen die minder aan de schoonheidsidealen voldoen, sneller gepest worden met hun sext dan iemand met de ideale maten. Indien er een sext gelekt wordt van een knappe vrouw, gaan mannen deze foto eerder positief bespreken. Indien de vrouw minder knap is, gaan mannen eerder kwetsende opmerkingen geven over de sext.

Een andere respondent (R2) is van mening dat er met de sext van de knappe vrouw gaat gepronkt worden, terwijl de sext van de minder knappe vrouw niet gaat gedeeld worden met vrienden. Echter indien beiden publiekelijk geraken, is hij van mening dat de minder knappe vrouw eerder gaat gecategoriseerd worden als wanhopig.

"Ik denk als het bij een knap persoon is, dat je er sneller over zou durven pronken van 'kijk ik heb dat gekregen' ten opzichte van een lelijker persoon, zou je dat sneller voor jezelf houden." - R2

4.6. Beledigende opmerkingen

Zoals besproken hebben respondenten verschillende reacties wanneer ze een sext ontvangen (zie supra: 'Ontvangen van een sext') Een andere mogelijke reactie is het uiten van een beledigende opmerking, een reactie die 6,9% ($n = 12$) van de respondenten uit de survey al heeft ontvangen op zijn of haar sext. De gevolgen van deze beledigende opmerking zijn de volgende (zie Figuur 1): 75% ($n = 9$) heeft geen contact meer met de persoon die de opmerking gaf, 50% ($n = 6$) heeft schrik voor nieuwe opmerkingen, 41,7% ($n = 5$) vertrouwt mensen niet meer zo snel als vroeger, 16,7% ($n = 2$) is vrienden kwijt geraakt, 16,7% ($n = 2$) durft geen seksueel getinte foto's meer te sturen, 8,3% ($n = 1$) durft geen seksueel getinte berichten meer te sturen en 16,7% ($n = 2$) ondervindt geen enkel negatief gevolg.

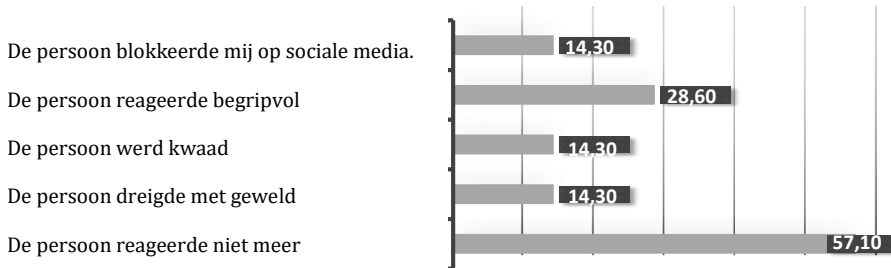

Figuur 1: Overzicht van de gevolgen na een beledigende opmerking.

Uit de *independent t-test* blijkt geen enkel gevolg significant verschillend tussen mannen en vrouwen, ze hebben dus beiden evenveel te maken met bovenstaande gevolgen. Voor zowel mannen als vrouwen is het grootste gevolg dat ze geen contact meer hebben met de persoon die de opmerking gaf. Naast bovenstaande gevolgen werd in de survey ook gepeild naar de stelling 'ik durf geen relatie aangaan' maar hier antwoordden alle respondenten negatief op.

Van de respondenten die reeds slachtoffer zijn geworden van een negatieve opmerking, denken bijna alle respondenten (91,7%; $n = 11$) dat een persoon van het tegenovergestelde geslacht niet dezelfde opmerking zou krijgen. Dit wijst er nogmaals op dat de opmerkingen wel degelijk genderspecifiek zijn (zie supra: 'Impact bij mannen en vrouwen'). 66,7% ($n = 8$) geeft namelijk als reden hiervoor dat de opmerkingen stereotiep zijn.

Bij 58,3% ($n = 7$) werd na de beledigende opmerking meer seksueel getinte foto's gevraagd. Alle respondenten (58,7%; $n = 7$) weigerden dit te doen. Hierop reageerde de persoon die meer seksueel getinte foto's vroeg als volgt (zie Figuur 2): bij 57,1% ($n = 4$) reageerde de persoon niet meer, bij 28,6% ($n = 2$) reageerde de persoon begripvol, bij 14,3% ($n = 1$) reageerde de persoon kwaad, bij 14,3% ($n = 1$) dreigde de persoon met geweld en bij 14,3% ($n = 1$) blokkeerde de persoon alle sociale media.

Figuur 2: Overzicht van de reacties van de persoon die meer seksueel getinte foto's vroeg, nadat respondenten weigerden.

Ook hier blijkt uit de *independent t-test* geen enkele reactie significant verschillend tussen mannen en vrouwen, ze krijgen dus beiden evenveel te maken met bovenstaande reacties. Voor zowel mannen als vrouwen is de meest voorkomende reactie dat de persoon niet meer reageert. Naast bovenstaande reacties, werd in de survey ook gepeild naar de stellingen 'mijn foto is toen doorgestuurd naar anderen' en 'ik kreeg nog meer negatieve opmerkingen'. Op beide stellingen werd door alle respondenten negatief beantwoord.

Uit het interview komt naar voor dat ook R3 heel wat gevolgen ondervindt van zijn slachtofferschap. Hij is gekwetst omdat het gaat over persoonlijke zaken. Mensen denken vaak slecht over hem, puur op basis van zijn gelekte foto. Door de opmerkingen, hadden mensen al een beeld over hem, zonder hem echt te kennen. Vanaf personen zijn naam horen weten ze direct over wie het gaat, puur op basis van de opmerkingen die

rond gaan. Hierdoor willen mensen hem niet beter leren kennen. Volgens R3 komt dit door groepsdruk en zijn mensen beschaamd om met hem om te gaan. Hij denkt dat mensen niet met hem willen overeen komen, uit schrik om zelf gepest te worden of negatieve opmerkingen te krijgen. Hierdoor komt hij in een sociaal isolement terecht. Ook de achterklap en kritiek zijn grote gevolgen. Mensen doen soms vriendelijk tegen hem, maar toch is hij wantrouwig of dit wel oprecht is.

"Mensen kennen mij al op voorhand, nog voor ze mij echt kennen." - R3

Daarnaast merkt R3 ook relationeel moeilijkheden. Meisjes worden afgeschrikt om contacten te leggen met hem, door de opmerkingen die verspreid worden. R1 is zelf geen slachtoffer van sexting maar ze kent wel een jongen die reeds slachtoffer is geworden. Ook deze jongen ervaart moeilijkheden om een relatie aan te gaan met iemand omdat sexting namelijk voor een reputatie zorgt.

"Die jongen heeft nu wel een reputatie want iedereen weet dat die vroeger foto's heeft gestuurd naar meisjes. Dus ja, dat is nu zo wat zijn reputatie eigenlijk, dat hij beetje wanhopig is om toch maar ergens bevestiging te halen." - R1

R3 beschouwt zichzelf niet als een slachtoffer omdat hij van zichzelf vindt dat hij te naïef is geweest wanneer hij sexts verstuurde. Wel ziet hij de negatieve opmerkingen als een vorm van pesten en zelfs cyberpesten aangezien er ook online opmerkingen over hem zijn verspreid. Mensen lachen zowel met hem als met de sext. Hierdoor kennen mensen zijn zwakke plek en kunnen ze hem op eender welk moment kwetsen.

"Ze hebben u waar ze willen." - R3

R3 weet niet wie er zijn sext heeft gezien en wie er allemaal negatieve opmerkingen over hem geeft. Hierdoor is de respondent op zijn hoede wanneer hij nieuwe mensen leert kennen.

"Als persoon weet je altijd maar het topje van de ijsberg." - R3

Personen kunnen ook depressieve gedachten krijgen nadat er opmerkingen over hun sext rondgaan. Zo kent R3 een persoon die zich van het leven ontnomen heeft, nadat zijn sext rondging en er negatieve opmerkingen over kwamen.

4.7. Motieven

Volgens twee respondenten uit de interviews (R1 en R3) blijven seksueel dubbele standaarden bij sexting bestaan omdat dit ook op tal van andere vlakken aanwezig is. Vrouwen krijgen volgens hen veel meer te maken met seksisme. Zo worden vrouwen sneller geseksualiseerd dan mannen wanneer het gaat over kledij, bedpartners, onderwijs, arbeid, sociale zaken en politiek. Volgens R1 wordt deze denkwijze doorgetrokken bij sexting waarbij het genormaliseerd wordt dat mannen opscheppen en vrouwen sneller aanzien worden als 'slet' en gemakkelijk.

"Als een vrouw met vijf mannen geslapen heeft is ze een slet, maar bij een man is dat dan weer stoer." - R1

De denkwijze dat mannen boven vrouwen staan is volgens drie respondenten (R1, R3 en R4) al langer aanwezig in de maatschappij en groeit dit voort uit vroeger. De respondenten spreken over een machocultuur en een patriarchale maatschappij.

"Dat is machocultuur." - R1

Vlaanderen was vroeger katholieker, wat volgens twee respondenten (R3 en R4) ook een rol speelt. Vrouwen waren toen minder bloot gekleed. Er wordt van jongs af aan geleerd aan vrouwen dat ze mooi moeten zijn, geen te diepe decolleté mogen dragen, dat ze niet te uitdagend gekleed mogen zijn en dat het BH-bandje niet zichtbaar mag zijn. Terwijl mannen zonder T-shirt mogen lopen.

Twee respondenten (R2 en R4) denken dat seksueel dubbele standaarden bestaan omdat vrouwen gezien worden als iets puur en onschuldig. Indien een vrouw een sext verstuurt naar een man dat niet haar partner is, druist dit in tegen het onschuldige beeld van de vrouw. Bij mannen daarentegen, valt sexting te verwachten omdat mannen als seksueel actief worden beschouwd.

"We hebben zo een puur beeld over vrouwen dat het [sexting] niet past." - R2

"Vanuit de samenleving wordt de druk opgelegd dat een meisje puur en bedeesd moet zijn. De man is alfa." - R4

Om seksueel dubbele standaarden uit de maatschappij te krijgen is het volgens twee respondenten (R1 en R3) belangrijk dat personen meer gesensibiliseerd worden. Zo geeft R1 het voorbeeld dat bij een verkrachting de schuld niet gelegd mag worden bij het slachtoffer haar kledijkeuze. De vrouwelijke respondenten (R1 en R4) vinden dat seksualiteit bij vrouwen meer moet genormaliseerd worden. Sexts van vrouwen en mannen moeten gelijk behandeld worden, aangezien beiden normaal zijn.

Een andere respondent (R2) vindt dat personen meer moeten openstaan voor sexting. Indien ze niet weten wat het is, kunnen ze er ook niet over oordelen vindt hij. Personen moeten ook meer nadenken vooraleer ze een mening uiten, vinden de mannelijke respondenten. Ook R4 vindt dat personen meer de conversatie moeten aangaan en dat het onderwerp meer onder de aandacht moet gebracht worden.

Volgens R4 zal de denkwijze over seksueel dubbele standaarden blijven bestaan, maar kan deze door generaties heen wel wijzigen. Personen met een open mind opvoeden door generaties heen, zal ervoor zorgen dat de denkwijze stilaan verandert.

"Mensen die met een open mind zijn opgevoed gaan hun kinderen ook zo opvoeden en op den duur gaat dat er wel een beetje uitgeraken." - R4

Daarnaast heeft sociale media ook een belangrijke rol in de denkwijze over sexting (zie infra: 'de rol van sociale media'). Volgens R1 beïnvloedt de media hoe we denken over sexting. Het is dus aan de media om te tonen dat sexting normaal gedrag is.

4.8. Omgevingseffecten

De derde en tevens laatste doelstelling van deze studie is het nagaan welke effecten de omgeving van mannen en vrouwen heeft op de seksueel dubbele standaarden bij sexting. Deze doelstelling werd grotendeels kwalitatief onderzocht, maar kwam ook kort in de survey aan bod. Hieruit blijkt dat meer dan de helft van de respondenten (56,5%; $n = 131$) zijn of haar beste vriend(in) zou raadplegen indien de respondent problemen heeft bij sexting. Op de tweede plaats kiezen respondenten voor de partner (13,4%; $n = 31$), gevolgd door hulplijnen zoals Tele-Onthaal (7,8%; $n = 18$), broers of zussen (3,9%; $n = 10$), ouders (3,9%; $n = 9$), de politie (1,3%; $n = 3$), andere leden van de familie (0,4%; $n = 1$) of een leerkracht (0,4%; $n = 1$). Maar liefst 12,1% ($n = 28$) zou geen hulp zoeken indien hij of zij problemen heeft bij sexting.

Uit de Mann-Whitney U-toets blijkt dat mannen en vrouwen significant verschillen in de vertrouwenspersoon die ze zouden raadplegen wanneer ze problemen hebben bij sexting ($U = 2501$, $z = -2,829$, $p < .005$). Beiden verkiezen ze hun beste vriend(in) (mannen 45,7%; $n = 16$ en vrouwen 58,7%; $n = 115$), maar geen enkele mannelijke respondent zou zijn ouders raadplegen (vrouwen 4,6%; $n = 9$). Ook verkiezen vrouwen meer om naar hun partner te stappen bij problemen (14,3%; $n = 28$) dan mannen (8,6%; $n = 3$). Mannen zijn daarnaast meer geneigd om geen hulp te zoeken (31,4%; $n = 11$) dan vrouwen (8,2%; $n = 16$).

Naast het geslacht van de respondenten wordt ook naar de achtergrondkenmerken gekeken. Er is een significant verschil in de vertrouwenspersoon tussen de leeftijden ($F = 2,249$; $p < .031$). De post-hoc-Tukey-toets toont significante verschillen tussen 19-jarigen en 23-jarigen ($p < .021$). Alle jongere respondenten zouden hulp zoeken bij een vertrouwenspersoon, bij de oudere respondenten zou 21,7% geen hulp zoeken. Jongere respondenten gaan hulp dicht in hun omgeving zoeken, zoals bij ouders, broers/zussen, familie, partner of hun beste vriend(in) en niet bij hulplijnen zoals Tele-Onthaal of de politie. Oudere respondenten zijn eerder wel geneigd om hulp te zoeken bij hulplijnen zoals Tele-Onthaal of de politie.

Bij deze achtergrondkenmerken zijn geen significante verschillen gevonden volgens de ANOVA-analyse: de werksituatie ($F = 2,272$; $p < .062$), het hoogst behaalde diploma ($F = 2,374$; $p < .076$), de seksuele geaardheid ($F = 0,640$; $p < .073$), het hebben van een relatie ($F = 0,721$; $p < .397$) of de woonplaats ($F = 0,717$; $p < .963$).

4.9. Bespreekbaarheid bij vrienden

De vrouwelijke respondenten uit de interviews (R1 en R4) zijn heel open met hun vriendinnen over sexting. Eén van hen bespreekt bijvoorbeeld haar verzonden sexts

met een vriendin. Volgens de vrouwelijke respondenten kunnen vrouwen dit onderwerp beter bespreken onder elkaar dan mannen. Het blijkt inderdaad zo dat de mannelijke respondenten uit de interviews (R2 en R3) dit niet uitgebreid bespreken met vrienden. Het onderwerp komt nauwelijks aan bod in gesprekken en slechts een beperkt aantal vrienden is op de hoogte van hun gedrag. R3 probeert het onderwerp bespreekbaar te maken onder vrienden. Hij vindt dat dit geen taboe mag zijn en iemand zijn gevoelens moet kunnen uiten indien hij of zij het moeilijk heeft.

De respondenten hebben nog geen negatieve opmerkingen gekregen van vrienden. Mochten de respondenten onveilig omgaan met hun sexts, zoals het versturen ervan naar onbekenden, zouden de vrienden er wel voor waarschuwen. De respondenten geven ook aan dat ze dit advies zouden opvolgen.

4.10. Bespreekbaarheid bij ouders

Alle vier de respondenten uit de interviews bespreken sexting niet met hun ouders. R1 denkt wel dat, mocht ze dit willen, dat dit kan. Toch doen de respondenten dit niet omdat ze het vreemd zouden vinden om seksualiteit met hun ouders te bespreken.

“Ik ben heel open naar mijn ouders, ze weten heel wat van mij, maar zo’n dingen [sexting bespreken] denk ik niet dat ik dat zou kunnen.” - R2

Twee respondenten (R3 en R4) kunnen sexting niet bespreken met hun ouders omdat ze in een andere levensfase zitten en hun ouders dit niet zouden begrijpen. R3 heeft ook geen behoefte om dit te bespreken met zijn ouders.

“Dat is persoonlijk, dat zijn hun zaken niet.” - R3

Mochten de ouders van de respondenten weten dat ze aan sexting doen, zouden ze hen voornamelijk waarschuwen voor de gevaren ervan. De twee respondenten (R3 en R4) die sexting niet kunnen bespreken met hun ouders, denken dat hun ouders niet positief zouden reageren en opmerkingen zouden geven. R2 denkt dat zijn ouders dit wel zouden verwachten van hem, aangezien hij veel deelt met zijn ouders.

Tijdens het interview werd ook de vraag gesteld hoe hun ouders zouden reageren op hun broer of zus, dus het tegenovergestelde geslacht van zichzelf. De vrouwelijke respondenten (R1 en R4) denken dat hun ouders milder zouden reageren mochten ze een man zijn. De mannelijke respondenten (R2 en R3) denken dat hun zus meer tegenspraak zou krijgen van de ouders, omwille van het geslacht. De respondenten kunnen geen specifieke reden geven waarom hun ouders anders zouden reageren.

4.11. De rol van sociale media

Volgens de respondenten van de interviews speelt sociale media een belangrijke rol bij sexting. Zo vinden ze dat er vandaag de dag meer nieuwsberichten verschijnen over hoe sexting slecht kan aflopen, wanneer bijvoorbeeld naaktfoto's gelekt zijn. Volgens R4

worden de feiten uitvergroot, waardoor sexting iets negatief lijkt te zijn. Hierdoor krijgen personen schrik om aan sexting te doen. Echter zijn de nieuwsberichten volgens R1 een goede reden om het onderwerp meer bespreekbaar te maken en op die manier te normaliseren.

“Vroeger werd dat ook zo niet in de media gebracht gelijk nu, heb ik de indruk dat je er mee moet oppassen. Bijvoorbeeld als ik vijftien jaar was, wist je dat zo nog niet.” - R1

4.11.1. Gelekte naaktfoto's van bekende Vlamingen

In september 2020 raakte bekend dat er expliciete naaktfoto's en -video's van drie mannelijke bekende Vlamingen circuleerden op sociale media. Deze beelden werden gemaakt in de privésfeer, in het kader van sexting, waarna de beelden ongevraagd verspreid werden (Verheyden, 2020).

De respondenten zijn van mening dat er anders op de nieuwsfeiten zou gereageerd worden mochten de BV's vrouwen zijn. Drie respondenten (R2, R3 en R4) denken dat bij vrouwelijke BV's hun carrière onmiddellijk voorbij zijn, terwijl de mannelijke BV's nog steeds hun job in de showbizz hebben. R4 vindt het ook opmerkelijk dat er na een maand bijna niks meer over te horen is.

“Die foto's zijn door heel wat mensen gezien, maar hun carrière is niet voorbij. Mochten dat vrouwen zijn, was dat zeker wel.” - R4

“Er kwam sowieso meer commentaar als het vrouwen waren. Die hun carrière is niet voorbij hé. Bijvoorbeeld in ‘De slimste mens ter wereld’, er wordt eens een mopje over gemaakt, maar dat is het enige dat na één maand nog overblijft.” - R4

Dit wil volgens de respondenten echter niet zeggen dat dit voor de mannelijke BV's niet als negatief wordt ervaren. Volgens de respondenten is er namelijk bijna niemand die medelijden toont met hen, sterker nog de meerderheid lacht ermee. De oorzaak hiervan zou veelal zijn dat de BV's de sexts buiten hun relatie verstuurden. Hierdoor vinden sommige personen dat dit de BV's hun eigen schuld is. Ook R1 heeft de indruk dat er met de gebeurtenissen eerder gelachen wordt net omdat het mannen zijn. R3 lacht zelf met de gebeurtenissen. Hij vindt dat een mop over de gebeurtenissen moet kunnen en dat humor zeker op zijn plaats is. Ook volgens R2 wordt er een negatief beeld gevormd over de mannen, maar eerder over sexting in het algemeen dan over hun geslacht.

R3 maakt hier de vergelijking met het filmpje van Ilse Uyttersprot. De toenmalige burgemeester van Aalst werd in 2011 betrappt toen ze in het openbaar seks had op een toren. Dit is gefilmd en online gedeeld. De media deelde de beelden uitgebreid online, terwijl bij de mannelijke BV's de beelden nooit in de media terecht kwamen. Alsook werd er bij de mannelijke BV's opgeroepen om de beelden niet te delen en te verspreiden, iets wat bij de vrouwelijke politica net door de media zelf gebeurde. De beelden over de vrouw zijn tot op de dag van vandaag nog steeds te vinden op sociale media. Dit wijst dus op een niet-neutrale berichtgeving.

“Als vrouwen naakt verschijnen wordt er veel meer getriggerd. Dat heeft een groter effect dan een naakte man. Dat is sowieso meer spraakmakend dan een naakte man.”
- R3

5. Discussie

Bovenstaand empirisch onderzoek resulteert in verschillende conclusies omtrent de aanwezigheid van seksueel dubbele standaarden bij sexting. Uit de online survey blijkt vooreerst dat 91,8% van de respondenten aangeeft dat er een seksueel dubbele standaard aanwezig is bij sexting. Toch is hun persoonlijke mening over personen die sexten eerder positief. Deze resultaten bevestigen het onderzoek van Emmerink et al. (2018) waarbij de seksueel dubbele standaard niet sterk wordt aanhangen. Volgens 87% is dit voornamelijk nadelig voor vrouwen. Zoals verwacht geven de respondenten ook aan dat dit nadelig is voor vrouwen. Evenwel blijkt uit de onderzoeksresultaten dat er verschillende manieren zijn waarop seksueel dubbele standaarden tot uiting komen, zowel voor mannen als voor vrouwen.

Vooreerst dient een onderscheid gemaakt te worden tussen gewenste en ongewenste foto's. Vrouwen krijgen vaker te maken met ongewenste foto's - veelal *dickpics*. Doordat deze sexts niet gewenst zijn, neemt de kans op negatieve opmerkingen voor mannen toe. Deze foto's blijven wel vaker in de private sfeer en worden niet gedeeld. Echter is het beeld over sexting nadeliger tegenover mannen, omdat ze vaker 'vieze foto's' versturen waarop sneller negatieve opmerkingen komen. Deze seksueel dubbele standaard is hierbij dus eerder nadelig voor mannen.

Daarnaast krijgen mannen meer negatieve opmerkingen over de inhoud van de sext. Zoals aangegeven krijgen vrouwen meer ongewenste, expliciete sexts, waardoor ze sneller gaan oordelen over wat er op de foto te zien is. Mannen moeten meer moeite doen om sexts te ontvangen, waardoor ze sneller tevreden zijn wanneer ze een sext ontvangen. Omdat deze sext gewenst is bij mannen, is de kans klein dat ze gaan oordelen op de inhoud van de foto. Deze seksueel dubbele standaard is hier dus voornamelijk nadelig voor mannen.

Ten derde kunnen foto's ook publiekelijk bekend raken. Indien dit gebeurt, zijn het voornamelijk mannen die foto's onderling met vrienden bespreken, met mogelijks negatieve opmerkingen als gevolg. Ook onder mannelijke vrienden worden foto's vaak getoond aan elkaar om te pronken over een sext. Hierdoor is de seksueel dubbele standaard op dit vlak vooral nadelig voor vrouwen.

Tot slot is het ook afhankelijk van wat er te zien is op de sext. Bij mannelijke sexts wordt vaak enkel het geslachtsdeel getoond. Bij vrouwelijke sexts daarentegen wordt meestal het volledige lichaam getoond. Uit de literatuur blijkt ook dat seksualiteit bij vrouwen minder aanvaard wordt, waardoor deze seksueel dubbele standaard voornamelijk nadelig is voor vrouwen.

Hieruit kan geconcludeerd worden dat niet enkel vrouwen slachtoffer zijn van seksueel dubbele standaarden zoals uit de literatuur blijkt, maar ook mannen. Daarbij is geen

sprake van slechts één seksueel dubbele standaard, maar meerdere. Het hangt dus sterk af van de situatie waarin sexting gebeurt.

De mening van de respondenten uit de survey tegenover sexting is eerder positief, maar vrouwen hebben wel een significant verschillende mening dan mannen. Vrouwen hebben gemiddeld een negatievere mening over mannen dan omgekeerd. Niettegenstaande de respondenten in het begin van de survey aangeven dat de seksueel dubbele standaard het meeste invloed heeft op vrouwen, blijkt uit de resultaten dat eerder de mannen negatief beoordeeld worden door vrouwen.

De respondenten uit de survey gaan er vanuit dat vrouwen vaker het slachtoffer zijn van dubbele standaarden bij sexting. Wanneer ze echter hun mening uiten, zijn het veelal de mannen die negatief beoordeeld worden. Ook wat betreft de gegeven opmerkingen denken de respondenten dat dit voornamelijk naar vrouwen gericht is. Toch zijn het in deze studie voornamelijk mannen die getroffen worden. Deze conclusie is evenwel niet sluitend aangezien het gaat over een heel klein percentage van mannelijke slachtoffers. Slachtoffers krijgen dan ook vaak genderspecifieke opmerkingen over hun sexts. Bij vrouwen is dit beperkt tot 'slet' en 'hoer', terwijl mannen minder standaard opmerkingen krijgen die variëren van 'creep' tot 'pedofiel', 'pervert', 'viespeuk', 'vuil-aard', 'fuckboy' of 'player'.

Mannen en vrouwen hebben eerder een positieve ervaring wanneer ze aan sexting doen. Indien deze toch negatief is, blijkt uit de onderzoeksresultaten dat mannen en vrouwen een verschillende ervaring hebben. Zo hebben vrouwen eerder een negatieve ervaring met de inhoud van de sexts. Ze lachen vaker met een sext, vinden deze sneller vies en gaan een man sneller een 'playboy' noemen. Dit hangt samen met de bevinding dat vrouwen vaker ongewenste sexts ontvangen, waardoor ze dus een negatiever ervaring hebben met de inhoud van de sext. Daarnaast komt uit de resultaten naar voor dat vrienden bij mannen een grote rol spelen. De mannelijke respondenten gaan namelijk sneller samen met vrienden lachen om een sext en deze tonen of doorsturen. Uit de resultaten blijkt ook dat respondenten rapporteren dat hun vrienden vaak foto's delen met hen, maar dat ze het zelf minder delen. Met deze uitspraak moet voorzichtig worden omgegaan. Het kan namelijk wijzen op een vorm van sociaal wenselijk antwoorden waarbij respondenten niet durven toegeven dat ze zelf ook foto's delen met anderen. Hieruit kan geconcludeerd worden dat vrienden een grotere rol spelen in het gedrag bij mannen, dan bij vrouwen.

6,9% van de respondenten uit de survey kreeg al te maken met negatieve opmerkingen over zijn of haar sext. Het grootste gevolg van deze opmerkingen is dat het slachtoffer geen contact meer heeft met de persoon die de opmerking gaf. Ook de angst voor nieuwe opmerkingen is bij veel respondenten aanwezig. Alsook hebben ze te maken met een vertrouwensprobleem: de slachtoffers vertrouwen mensen niet meer zo snel als voorheen. Slechts een klein aantal van de slachtoffers is vrienden verloren of durft geen sexts meer sturen. Mannen en vrouwen verschillen niet significant in de gevolgen.

Uit de onderzoeksresultaten komen verschillende motieven voor de seksueel dubbele standaard naar voor. De seksueel dubbele standaarden zijn onderdeel van een groter geheel. Ze bestaan niet alleen bij sexting, maar op tal van andere vlakken in de samenleving zoals bij kledij, bedpartners, onderwijs, arbeid, sociale zaken en politiek. De samenleving wordt gezien als een machocultuur en een patriarchale maatschappij. Vlaanderen was vroeger voornamelijk katholiek, waardoor seksualiteit bij vrouwen minder aanvaard werd. Dit resultaat stemt overeen met de huidige literatuur waarbij vrouwen seksueel reactief zijn. Het beeld waarbij vrouwen puur en onschuldig moeten zijn, heerst nog steeds. Hierdoor wordt het niet aanvaard dat vrouwen aan sexting doen. Bij mannen is dit wel het geval omdat ze als seksueel actief gezien worden.

Deze resultaten bevestigen dus eerdere literatuur waarbij genderongelijkheid is ontstaan door de onderdanige rol van de vrouw in de geschiedenis en tot op de dag van vandaag nog niet is weggewerkt, en dit op verschillende vlakken.

Sociale media speelt een grote rol bij sexting. Vandaag de dag verschijnen er meer (negatieve) nieuwsberichten over sexting. Hierbij is de berichtgeving niet altijd neutraal en heerst er nog een genderongelijkheid.

Uit de onderzoeksresultaten is het verder duidelijk dat respondenten vrienden verkiezen om problemen rond sexting te bespreken. Vrouwen zijn evenwel meer open tegenover vriendinnen dan mannen bij hun vrienden. Mannen zoeken vaker geen hulp en lossen problemen alleen op. Daarnaast is het ook duidelijk dat bijna geen enkele respondent zijn of haar ouders zou raadplegen bij problemen rond sexting. Ze vinden dat seksualiteit iets persoonlijks is dat niet met ouders besproken wordt. Hierbij geven de respondenten uit het kwalitatief onderzoek aan dat ouders op een andere manier zouden reageren, afhankelijk van het geslacht van hun kind. De respondenten geven aan dat hun vrienden hen ook zouden waarschuwen voor de gevaren van sexting, maar op een luchtigere manier. Hierdoor wordt eerder de raad van vrienden opgevolgd waardoor vrienden dus een belangrijke rol spelen bij de bespreekbaarheid van problemen bij sexting.

6. Referenties

- Barrense-Dias, Y., Suris, J.-C., & Akre, C. (2019). "When It Deviates It Becomes Harassment, Doesn't It?" A Qualitative Study on the Definition of Sexting According to Adolescents and Young Adults, Parents, and Teachers. *Archives of sexual behavior*, 48(8), 2357-2366.
- Bermúdez, M. P., Castro, A., Gude, F., & Buéla-Casal, G. (2010). Relationship power in the couple and sexual double standard as predictors of the risk of sexually transmitted infections and HIV: Multicultural and gender differences. *Current HIV Research*, 8(2), 172-178.
- Cranny-Francis, A., Waring, W., Stavropoulos, P., & Kirkby, J. (2003). *Gender studies: Terms and debates*. Red Globe Press.

- Davidson, J. (2015). *Sexting: Gender and teens*. Springer.
- de Wolff, A. (2012). *De heteroseksuele dubbele moraal van adolescenten met verschillende etnische achtergronden: De invloed van vrienden* [Masterscriptie Utrecht University].
- Decorte, T., & Zaitch, D. (2016). *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*. Leuven: Acco.
- Döring, N. (2014). Consensual sexting among adolescents: Risk prevention through abstinence education or safer sexting? *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 8(1).
- Emmerink, P., Vanwesenbeeck, I., van den Eijnden, R. J., van Lankveld, J. J., & Ter Bogt, T. (2018). Een verkenning van de seksuele dubbele standaard bij adolescenten en jongvolwassenen in Nederland. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 42(1), 8-13.
- Finaut, B. (2016). Dubbele standaard op seksueel vlak. *deMens*, 4, 20-21.
- Geerts, E. (2019). *Sexting: genderverschillen* [Bachelorproef] Universiteit Gent, Gent.
- Het Nieuwsblad. (2020). *Véronique De Kock (43) over gelekte naaktbeelden: "Die mannen zijn 'slachtoffer', vrouwen zouden 'sletten' zijn"*. Het Nieuwsblad. Retrieved from https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20200922_92276030.
- Holland, J., Ramazanoglu, C., Sharpe, S., & Thomson, R. (1996). Reputations: Journeying into gendered power relations. In: Weeks, J., Holland, J. (eds) *Sexual cultures* (pp. 239-260), Palgrave Macmillan, Londen.
- Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen. (2020). *Wet Gender Mainstreaming*. Retrieved from https://igvm-iefh.belgium.be/nl/activiteiten/gender-mainstreaming/wet_gender_mainstreaming.
- Meijer, F. (2019). Gelijkheid voor vrouwen en mannen? *De kloof is in ons land nog net zo groot als tien jaar geleden*. Retrieved from <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/12/18/gendergelijkheid/>.
- Pauwels, L. (2018). *Kwantitatieve criminologie: basishandboek kwantitatieve methoden van criminologisch onderzoek*. Gent: Academia Press.
- Rasuli, N., & Corba, D. (2019). *Seksuele dubbele standaard onder adolescenten en cultuur* [Bachelorscriptie] Utrecht University.
- Richardson, D. (2015). *Conceptualising gender. Introducing Gender and Women's Studies*. Red Globe Press.
- Sanchez, D. T., Fetterolf, J. C., & Rudman, L. A. (2012). Eroticizing inequality in the United States: The consequences and determinants of traditional gender role adherence in intimate relationships. *Journal of Sex Research*, 49(2-3), 168-183.

- Sanchez, D. T., & Kiefer, A. K. (2007). Body concerns in and out of the bedroom: Implications for sexual pleasure and problems. *Archives of sexual behavior*, 36(6), 808-820.
- Stoop, M. (2015). *Hoer vs Hunk: tienermeisjes framen sexting* [Masterproef] Leiden University.
- Tolman, D. L. (1994). Doing desire: Adolescent girls' struggles for/with sexuality. *Gender & Society*, 8(3), 324-342.
- van den Brink, M. (2018). De zevenkoppige draak van ongelijkheid. *Tijdschrift voor Genderstudies*, 21(2), 113-129.
- Van Eenaeme, L. (2011). *Gendergelijkheid in de media* [Masterscriptie] Universiteit Gent: Gent.
- Van Herpt, C., Van der Meulen, M., & Redl, T. (2019). Voorbeeldzinnen kunnen het goede voorbeeld geven. *Levende Talen Magazine*, 106(4), 18-21.
- Van Tuyckom, C. (2009). *Het'verborgen'probleem van ontbrekende data. Een inleiding voor sociale wetenschappers*. Academia Press.
- Vanwesenbeeck, I. (2009a). Doing gender in sex and sex research. *Archives of sexual behavior*, 38(6), 883-898.
- Vanwesenbeeck, I. (2009b). Seksuele diversiteit. *Seksuologie*, 181-195.
- Vanwesenbeeck, W. (2011). *Diverse verlangens: Seksuele ontwikkeling onder moderne dubbele moraal*.
- Vanwynsberghe, H. (2010). *Hete sletten en geile mannen* [Masterscriptie] Universiteit Gent: Gent.
- Verheyden, T. (2020). *Naaktbeelden BV's volop gedeeld: de verwoestende kracht van sociale media, en wat kan je eraan doen?* VRT News. Retrieved from <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/09/10/na-de-beelden/>.
- Walrave, M., & Van Ouytsel, J. (2014). *Mediawijs online: jongeren en sociale media*. Lanoo Meulenhoff-Belgium.
- White, E. (2002). *Fast girls: Teenage tribes and the myth of the slut*. Simon and Schuster.
- Zaikman, Y., & Marks, M. J. (2014). Ambivalent sexism and the sexual double standard. *Sex Roles*, 71(9-10), 333-344.

Attitudes binnen de holebigemeenschap omtrent ongewenste verspreiding van naaktbeelden

Larissa Van Puyvelde

Abstract

This study examines the extent to which LGBT individuals adhere to stereotypical gender roles and sexual double standards (SDS), and seeks to understand the extent to which these same individuals have negative emotions toward (non) role conforming individuals and engage in victim blaming. The central focus is on the role of sexual double standards in image-related sexual abuse within the LGBT community. The study is supported by a factorial survey experiment (FSE), completed by one hundred and nine LGBT individuals. It is found that within LGBT communities SDS is present, but to a lesser extent than in heterosexual relationships. Additionally, the study provides insight into SDS as a predictor of adherence to victim blaming attitudes, whereby a higher score on SDS means that one is also more engaged in victim blaming. The most striking finding of this study is that the hypotheses based on role congruence theory have not been validated. However, this may be due to the fact that LGBT people internalize different role expectations than heterosexuals. Further research on role congruence theory within the LGBT community is recommended.

1. Inleiding

Sinds enkele jaren is er heel wat in beweging gekomen met betrekking tot seksueel grensoverschrijdend gedrag (SGG) in België. De belangstelling voor dit onderwerp is op verschillende niveaus te bemerken. Op beleidsniveau is sinds 1 juni 2022 een nieuw seksueel strafrecht van kracht. Verder werd beslist om in elke provincie een Zorgcentrum na Seksueel Geweld (ZSG) te installeren (Demir, 2014). Op maatschappelijk niveau organiseren verschillende organisaties marsen tegen seksueel geweld, waarbij duizenden mensen aanwezig zijn (Put, 2021). Ook in wetenschappelijk onderzoek blijft SGG en seksueel geweld een belangrijk onderwerp, waar telkens opnieuw aandacht aan wordt besteed. Desondanks blijken verschillende hiaten te bestaan rond SGG binnen de holebigemeenschap en meer specifiek als het gaat over seksuele dubbele standaard (SDS) attitudes, die mogelijks invloed hebben op SGG (Emmerink et al., 2018). Dit onderzoek beoogt een aanzet te geven tot de invulling van deze hiaten en toekomstig onderzoek naar dit onderwerp te stimuleren. Gezien de tijdsgeest waar SGG veel aandacht krijgt in het maatschappelijk leven, is het ook opportuun om de holebigemeenschap en bij uitbreiding de hele LGBTQ+ gemeenschap een stem te geven rond dit fenomeen.

De probleemstelling betreft SDS binnen de holebigemeenschap, specifiek toegepast op *image-based abuse* (McGlynn et al., 2017). Bovendien wordt ook in rekening gebracht in welke mate SDS een invloed heeft op *victim blaming* attitudes en de effecten hiervan. Het doel is dus om SDS bij deze populatie in kaart te brengen, de *victim blaming* attitudes ten opzichte van slachtoffers van *image-based abuse* aan de oppervlakte te brengen

en inzicht krijgen in welke mate de doelgroep negatieve emoties heeft ten opzichte van al dan niet rolconformerende personen. Vooraleer over te gaan tot de belangrijkste bevindingen, wordt dieper ingegaan op de bestaande literatuur en de gebruikte methoden.

2. Literatuurstudie

2.1. Seksuele dubbele standaard

Vandaag de dag kennen mensen nog steeds bepaalde seksuele gedragingen toe aan één specifiek geslacht, namelijk een man of vrouw. De beoordeling van dergelijke seksuele gedraging die eigen zijn aan een geslacht, staat ook wel bekend als SDS (Álvarez-Muelas et al., 2021). SDS vertrekt vanuit verwachtingspatronen die toegekend worden aan welk soort seksueel gedrag een man of vrouw moet stellen. Denk hierbij enerzijds aan de actieve en dominante rol voor mannen, anderzijds de passieve en proactieve rol van de vrouw (Emmerink et al., 2018). Wanneer iemand niet voldoet aan deze toegekende seksuele rollen, oordeelt men dat de persoon in kwestie de genderrollen verbreekt en overtreedt. Daar staat tegenover dat iemand die de rollen naleeft, beloond en aangeemoedigd wordt voor het seksuele gedrag (Zaikman et al., 2016). Een goed voorbeeld van een rolconflicterende situatie is het fenomeen *slutshaming*. Dit gebeurt wanneer een vrouw zich niet in een passieve seksuele rol begeeft en dus haar toegekende rol beschaamt. Een man kan verschillende seksuele partners hebben op korte tijd, maar wanneer een vrouw dit soort seksueel gedrag stelt, wordt ze bestempeld als 'slet' (Jane, 2017).

In wetenschappelijk onderzoek leeft de discussie over het al dan niet bestaan van SDS. Aan de ene kant beweren sommige onderzoekers dat SDS empirisch nauwelijks te bewijzen is. Anderen menen daarentegen dat SDS wel degelijk aanwezig is in bepaalde contexten binnen heteroseksuele relaties. Bijkomend benadrukken ze dat het opportuun is om steeds te vertrekken vanuit een theoretisch raamwerk dat een verklaring biedt voor het bestaan van SDS. Bovendien raden deze onderzoekers ook aan steeds een meetinstrument te hanteren voor het meten van SDS (Zaikman & Marks, 2017; Endendijk et al., 2020).

In wat volgt wordt een opsplitsing gemaakt tussen SDS bij heteroseksuelen en holebi's. In het onderzoek wordt expliciet gekozen om enkel de holebigemeenschap te betrekken, omdat een vertegenwoordiging van alle andere identiteiten niet voldoende tot zijn recht kan komen in dit onderzoek.

2.2. Traditionele SDS

In dit inleidende deel wordt voornamelijk gesproken over SDS binnen heteroseksuele contexten, wat ook wel benoemd wordt als de traditionele SDS. De verschillende raamwerken, die dienen als vertrekbasis, worden kort aangehaald, maar krijgen geen verdieping, aangezien dit buiten de onderzoeksdoelstelling valt.

Verklaringsmodellen voor het bestaan van traditionele SDS

De literatuur biedt verschillende mogelijkheden wat betreft theoretische vertrekpunten, die van elkaar differentiëren op vlak van tijd en visie (Zaikman & Marks, 2017; Endendijk et al., 2020).

Ten eerste halen verschillende auteurs de bekende evolutietheorie aan, die vertrekt vanuit de visie dat de interpretatie van seksuele gedragingen van de mens bepaald wordt door de evolutionaire aanpassingen doorheen de tijd (Zaikman & Marks, 2017). De evolutietheorie bestaat enerzijds uit investeringsstrategieën, anderzijds uit reproductiestrategieën, waarvan de investeringstheorie van Trivers (1972) de meest bekende is. Concreet betekent dit dat mannen en vrouwen vanuit andere doelstellingen investeren in het voortplantingsproces, waarbij mannen het meeste baat hebben om hun genetisch materiaal zo veel als mogelijk te reproduceren door verschillende vrouwen te bevruchten (Oliver & Hyde, 1993; Petersen & Hyde, 2010). Een belangrijke kanttekening bij deze verklaring is dat theorietoetsend onderzoek tot op heden geen aanwijzingen geeft dat de evolutietheorie een mogelijke verklaring kan bieden voor het bestaan van SDS (Zaikman & Marks, 2017; Endendijk et al., 2020).

Verder zijn ook nog verschillende theorieën betrokken die te maken hebben met het sociale of sociologische aspect van SDS in heteroseksuele relaties. Een eerste is de Sociale Roltheorie en de daarbij aansluitende stereotypen, waarin voor de eerste keer expliciet gesproken wordt over genderrollen en stereotypen die SDS mogelijk maken en bovendien ook in stand houden (Zaikman et al., 2016). Overeenkomstig deze theorie zijn eerder positieve stereotypen voorbehouden voor mannen (e.g. initiatiefnemend), terwijl de meer negatieve stereotypische gedragingen geassocieerd worden met vrouwelijk seksueel gedrag (e.g. het feit dat een vrouw seksueel ondernemend zou zijn). Deze eigenschap van haar gedrag fit niet met de genderrol die ze door de samenleving krijgt toegekend (Zaikman & Marks, 2017). Echter toont de literatuur ook wel een belangrijke nuance binnen de theorie rond genderrollen en stereotypen, namelijk het fenomeen van *reversed double standard*. Verschillende onderzoekers stoten op dit fenomeen waarbij de situatie meer voorspellend is voor het afkeuren van seksueel gedrag dan het geslacht. Denk bijvoorbeeld aan een mannelijke student die een vrouwelijke docent probeert te versieren. Wanneer de geslachten worden gewisseld, krijgt de mannelijke docent een veel negatievere beoordeling toegekregen dan de vrouwelijke docente, omdat een mannelijke docent in deze context geacht wordt niet seksueel actief te zijn ten opzichte van een minderjarige (Howell et al., 2011; Zaikman & Marks, 2014; Zaikman et al., 2016).

Aansluitend bij de genderrollen horen de stereotypische opvattingen rond man en vrouw zijn, die voornamelijk op vrouwen neveneffecten teweegbrengen. Vanwesenbeeck (2011) benoemt de effecten concreet als een vermindering van het welzijn van de vrouwen, want ze worden geconfronteerd met reputatieschade die bij hen een groot gevoel aan schuld en schaamte opwekt. Verder benoemt de onderzoeker ook dat SDS, onder invloed van stereotypen en genderrollen, een belangrijke katalysator is in heteroseksuele relaties om SDS te bevorderen, maar zeker ook in stand te houden. In de

literatuur staat dit ook wel bekend als het traditionele heteroseksuele script, dat beschrijft hoe mannen en vrouwen zich dienen te gedragen en denken in romantische en seksuele relaties (Kim et al., 2007). Net zoals bij de Sociale Roltheorie schrijft dit script voor dat mannen zich actief en dominant dienen te positioneren binnen een relatie, waarbij ze steeds de leiding nemen. Vrouwen daarentegen moeten een meer passieve houding hanteren en de handelingen van de man ondergaan (Sanchez et al., 2012; Trinh, 2014). Mannen moeten elke opportuniteit om seksualiteit te kunnen beleven, ten volle benutten maar vrouwen worden geacht hun lichaam en seksualiteit te beschermen en bewaren.

De Sociale Leertheorie bouwt voort op de Sociale Roltheorie, waarbij rolconformerend gedrag door de omgeving wordt beloond (Bandura, 1986), terwijl niet-rolconformerend gedrag wordt afgekeurd en zelfs bestraft. Hierdoor toont de samenleving duidelijk wat dergelijke gedragingen teweeg kunnen brengen wanneer een individu dat gedrag zou stellen. Het proces van bestraffen en belonen wordt aangeleerd via een direct of indirect sociaal leerproces, zoals bijvoorbeeld imitatie of observatie (Petersen & Hyde, 2010).

De laatste en meer recente theorieën die SDS kunnen verklaren, zijn *Male Control Theory* (MCT) en *Female Control Theory* (FCT). Deze twee theoretische raamwerken zijn vernieuwend in die zin dat ze niet alleen het bestaan van SDS kunnen voorspellen, maar ook een verklaring bieden voor de onderdrukking van de vrouwelijke seksualiteit en de genderverschillen (Blake et al., 2018; Endendijk et al., 2020). MCT is de meest ondersteunde theorie van de twee en vertrekt vanuit het standpunt dat SDS een mannelijk privilege is dat gecreëerd wordt door en voor mannen. De genderrollen en SDS zijn namelijk een patriarchaal systeem die de onderdrukking van vrouwelijke seksualiteit mogelijk maakt, waarbij de positieve gevolgen van deze onderdrukking voordelig zijn voor de mannen. FCT daarentegen bekijkt vrouwelijke seksualiteit als iets waardevoller en nuttiger dan de mannelijke, waardoor vrouwen een bepaalde machtspositie toebedeeld krijgen (Rudman et al., 2013; Endendijk et al., 2020).

2.3. SDS bij holebi's

Holebi's maken slechts een beperkte groep uit van de bredere gemeenschap die minderheidsgroepen met betrekking tot hun seksuele voorkeur vertegenwoordigen. Er is bewust gekozen om binnen dit kader enkel deze doelgroep te representeren, omdat het nagenoeg niet mogelijk is om alle identiteiten van de gemeenschap op een verantwoorde en adequate manier een stem te geven. Eerst volgt een kort overzicht over de stand van zaken in de literatuur naar dit soort onderzoek. Verder wordt gekeken naar welke theorie dominant is, maar ook de beste verklaring kan bieden voor SDS bij holebi's. Tot slot eindigt dit onderdeel met een opsomming van onderzoeksresultaten omtrent de attitudes ten aanzien van holebi's vanuit verschillende perspectieven.

2.3.1. Rolcongruentietheorie

De traditionele SDS is reeds uitgebreid onderzocht over de jaren heen en toont steeds opnieuw resultaten die in dezelfde lijn liggen. Ook de attitudes van heteroseksuelen ten aanzien van LGBT-personen zijn steeds een belangrijker wordend onderwerp (Baiocco et al., 2013; Breen & Karpinski, 2013; Worthen et al., 2016). Onderzoek naar de SDS-attitudes van seksuele minderheidsgroepen ten aanzien van holebi's daarentegen is vrijwel beperkt en vormt een hiaat binnen internationaal onderzoek (Salvati et al., 2017). Gezien het feit dat onderzoek naar deze attitudes zo goed als onbestaand is, wordt vanuit de literatuur een theoretisch raamwerk naar voor geschoven dat een mogelijke verklaring kan bieden voor het al dan niet bestaan van SDS binnen holebi relaties, namelijk de rolcongruentietheorie van Eagly en Karau (2002).

Deze theorie houdt in dat de voedingsbodem voor negatieve attitudes voortvloeit uit de discrepantie tussen de waargenomen niet-congruente rol van een individu en de voorwaarden die de sociale rol met zich meebrengt. Een concreet voorbeeld hiervan is bijvoorbeeld het stereotype beeld van een homoseksuele man met vrouwelijke kenmerken. Deze persoon behoort tot een stereotype groep, namelijk door het vertonen van typische vrouwelijke kenmerken, maar dit komt in conflict met de typische genderrol gekoppeld aan het man zijn. Dit heeft tot gevolg dat andere leden van de samenleving een incongruentie waarnemen tussen de vrouwelijke kenmerken en de vooropgelegde eisen bij de mannelijke genderrollen, waardoor die personen steeds negatiever worden beoordeeld (Eagly, 2004). Hierbij aansluitend meent de theorie dat niet enkel heteroseksuele personen negatievere attitudes hebben ten aanzien van mensen die behoren tot de groep van seksuele minderheden en hun genderrol schaden, maar ook mensen uit de seksuele minderheidsgroepen zelf. Hierbij aansluitend neemt de rolcongruentietheorie ook aan dat de incongruentie met genderrollen een betere voorspeller is voor negatieve attitudes dan de seksuele geaardheid an sich. Met andere woorden beweert deze theorie dat homoseksuele mannen en lesbische vrouwen, net zoals heteroseksuelen, meer negatieve attitudes hebben ten aanzien van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen die de genderrollen schaden. Bijgevolg zouden deze personen dus ook in zekere mate SDS-principes hanteren die hun keuze voor een negatieve beoordeling faciliteren.

2.4. Internationale onderzoeken

2.4.1. Traditionele SDS bij heteroseksuele respondenten

Het meest recente Belgische onderzoek naar SDS en het aanhangen van stereotype genderrollen toont aan dat Vlaamse jongeren uit de eerste graad secundair onderwijs vandaag nog steeds genderstereotypen internaliseren. In het algemeen is SDS bij zowel jongens als meisjes aanwezig binnen dit onderzoek, maar de verschillen liggen voornamelijk bij stereotypen rond vrouwelijke kwetsbaarheid, mannelijke kracht en seksuele di-

versiteit (International Centre for Reproductive Health, 2020). Concluderend kan gezegd worden dat SDS-percepties bij de Vlaamse jeugd aanwezig zijn ongeacht hun geslacht.

In 2017 voerden Emmerink en collega's een verkennend onderzoek uit naar SDS bij adolescenten in Nederland (Emmerink et al., 2017). Hierbij maakten ze gebruik van de Scale for the Assessment of Sexual Standards among Youth (SASSY). Deze studie toont dat heteroseksuele jongeren niet in grote mate SDS-principes aanhangen. Bovendien werd ook geen groot verschil tussen meisjes en jongens waargenomen. Zowel jongens als meisjes scoren gemiddeld 2,79 op SASSY-schaal, een hogere score betekent een sterkere SDS. De onderzoekers stelden ook vast dat jongens net iets meer SDS aanhangen dan meisjes, maar deze resultaten komen overeen met internationaal onderzoek dat aantoonde dat het sekseverschil in het algemeen klein is (Rudman et al., 2013; Sprecher et al., 2013).

2.4.2. Resultaten hetero's t.a.v. holebi's

Onderzoek waarbij heteroseksuele respondenten een oordeel moeten vellen over homoseksuele en lesbische personen is de meest onderzochte manier om attitudes ten aanzien van seksuele minderheidsgroepen in kaart te brengen (Salvati et al., 2016). Voornamelijk geslacht blijkt een goede voorspeller te zijn om negatieve attitudes in kaart te brengen (Chi & Hawk, 2016; Lingiardi et al., 2016). In eerdere onderzoeken tonen de resultaten dat homoseksuele mannen met vrouwelijke kenmerken veelal negatiever worden beoordeeld, zeker in het geval van mannelijke heteroseksuele respondenten (Cohen et al., 2009; Lingiardi et al., 2016). Bovendien staan mannelijke heteroseksuele respondenten in het algemeen vijandiger tegenover homoseksuele dan lesbische personen. De literatuur schrijft dit probleem toe aan de beoordeling die gebeurt op basis van seksuele voorkeur en de schending van de genderrollen (Blashill & Powlishta, 2009). Bij vrouwelijke heteroseksuele respondenten daarentegen is het verschil nauwelijks waar te nemen. Zoals eerder gezegd wordt homoseksualiteit op zich al gezien als een overtreding van de stereotype genderrollen (Salvati et al., 2016).

Lesbische personen met vrouwelijke kenmerken daarentegen worden door zowel heteroseksuele mannen als vrouwen niet als bedreigend ervaren. Dit ligt aan het feit dat ze voldoen aan de genderstereotype rollen en bijgevolg dus ook voldoen aan SDS-voorwaarden. Wat betreft lesbische personen met mannelijke kenmerken, worden zij in het algemeen minder vijandig beoordeeld dan homoseksuele mannen met vrouwelijke kenmerken, ondanks het feit dat zij ook niet voldoen aan de stereotype rolpatronen. Het verschil kan toegeschreven worden aan verschillende oorzaken, waaronder bijvoorbeeld seksisme en machismo. Deze gedragingen heersen soms sterk binnen bepaalde culturen, waardoor een homoseksuele man met vrouwelijke kenmerken niet alleen de genderrollen verbreekt, maar ook de heersende culturele normen (Salvati et al., 2016).

2.4.3. Resultaten attitudes minderheidsgroep t.a.v. minderheidsgroep

Ten eerste vinden Salvati en zijn collega's (2016) evidentie voor het principe dat homoseksuele mannen net zoals heteroseksuele mannen negatiever staan ten opzichte van een andere homoseksuele man die niet voldoet aan de traditionele stereotypen. Hierbij aansluitend toont een ander onderzoek aan dat homoseksuele mannen meer geneigd zijn om een andere homoseksuele man die wel voldoet aan de genderstereotype rollen te kiezen als partner, dan diegene die de stereotype rol overtreedt (Sánchez et al., 2017).

Een belangrijk onderzoek van Salvati en collega's (2017) toetst drie hypothesen met betrekking tot de attitudes voor homoseksuele en lesbische personen die al dan niet genderrol conformerend zijn. De onderzoekers tonen in hun onderzoek aan dat de drie hypothesen bevestigd zijn. De eerste betreft dat de homoseksuele persoon met vrouwelijke kenmerken door zowel homoseksuele als lesbische respondenten negatiever wordt beoordeeld dan de rolconformerende homoseksuele man. De tweede hypothese luidt als volgt: de lesbische persoon met meer mannelijke kenmerken krijgt meer negatieve reacties dan de lesbische vrouw met rolconformerende vrouwelijke kenmerken. De derde en laatste hypothese houdt in dat de homoseksuele man met vrouwelijke kenmerken vijandiger wordt onthaald dan de lesbische persoon met mannelijke kenmerken. In dit onderzoek wordt expliciet alleen met homoseksuele en lesbische respondenten gewerkt. Over het algemeen geldt dat biseksuele personen niet betrokken worden in dergelijke onderzoeken.

Ondanks het feit dat de onderzoekers beweren dat de hypothesen zijn bewezen, lijkt een kritische blik op de resultaten op zijn plaats te zijn. De schaal die gebruikt wordt in het onderzoek is een 7-Likertschaal, waarbij 1-7 betekent dat een hogere score een negatievere houding betekent. Over de resultaten heen bevinden zowel homoseksuele respondenten als lesbische respondenten zich steeds tussen de scores 2,19 en 2,62. Er zijn zoals de onderzoekers beweren verschillen vast te stellen tussen de attitudes ten aanzien van personen die rolconformerend zijn en niet-rolconformerend zijn, maar deze verschillen zijn gezien de 7-Likertschaal vrijwel beperkt. Alle respondenten scoren over de hele lijn aan de lage kant wat betreft negatieve attitudes. Algemeen gesteld tonen deze resultaten aan dat meer onderzoek gewenst is.

2.5. Image-based abuse

2.5.1. Definiëring

De literatuurstudie bestaat enerzijds uit de conceptualisering met betrekking tot de seksuele dubbele standaard bij zowel heteroseksuele als holebi relaties. Anderzijds poogt het ook een beeld te schetsen rond de conceptualisering en prevalentie van ongewenste verspreiding van naaktbeelden. Ondersteunend vanuit de literatuur is gekozen om een sociologische definiëring van dit concept te volgen. Aangezien SGG overal ter wereld verschijnt ongeacht cultuur, land of milieu, zou het volgen van een strafrechtelijke definitie een verenging betekenen van het begrip (Barak, 2005). Bovendien dekt

een strafrechtelijke definiëring op die manier niet de hele lading voor het begrip SGG, vermits verschillende seksuele gedragingen vallen onder deze noemer (Stevens & De Boeck, 2020).

Bij ongewenste verspreiding van naaktbeelden speelt meteen het typische scenario van een ex-partner die de naaktfoto's zonder toestemming en uit wraak verspreidt, beter bekend als wraakporno. Hoewel dit de meest voorkomende vorm is van ongewenste verspreiding (Europees Instituut voor gendergelijkheid, 2017), omvat dit niet alle gedragingen van ongewenste verspreiding. Bovendien hebben niet alle daders wraak als motief om dergelijke beelden te verspreiden, maar ook andere beweegredenen zijn belangrijk in deze gedragingen (Henry et al., 2017; Gorissen et al., 2020). Om deze redenen krijgt het fenomeen een bredere en allesomvattende formulering, namelijk *image-based abuse* dat zich bovendien op een spectrum bevindt waar wraakporno zich ook op situeert. Dit continuüm is in het leven geroepen omdat verschillende grensoverschrijdende gedragingen door hun overlapping niet in categorieën zijn onder te brengen (McGlynn et al., 2017).

2.5.2. Prevalentie

Het doorsturen van naaktbeelden is sinds enkele jaren een belangrijk onderwerp binnen de onderzoekswereld, waarbij ook vele onderzoeken zijn gebeurd naar prevalentiecijfers rond slachtofferschap van deze gedragingen.

Een Australische online survey toont dat 1 op de 5 (23%) van de respondenten ooit slachtoffer werd van *image-based abuse* (Henry et al., 2017). Dergelijke resultaten zijn ook teruggevonden in andere internationale onderzoeken waar ook ongeveer 1 op de 5 respondenten aangeeft ooit slachtoffer te zijn geweest van *image-based abuse* (Graaf et al., 2017; Walker et al., 2019). Wat België betreft is recent onderzoek gevoerd onder universiteitsstudenten waaruit blijkt dat 28% van de respondenten ooit te maken kreeg met SGG zonder fysiek contact, waaronder *image-based abuse* wordt geclassificeerd (Fieuw et al., 2020). Wat betreft slachtofferschap naar geslacht toe lijkt (inter)nationaal onderzoek aan te tonen dat vooral vrouwen aangeven vaker slachtoffer te zijn en mannen voornamelijk daders zijn (McGlynn & Rackley, 2017; Fieuw et al., 2020; Powell et al., 2020; Ruvalcaba & Eaton, 2020).

Ten slotte besteedt onderzoek ook aandacht aan de prevalentie bij holebi's. Ten eerste hebben Graaf en collega's (2017) onderzoek gevoerd bij Nederlandse jongeren tot 25 jaar waaruit blijkt dat holebi respondenten zwaardere gevolgen lijken te hebben bij *image-based abuse* in vergelijking met heteroseksuele slachtoffers. Ook deze bevindingen zijn terug te vinden in internationaal onderzoek. Voornamelijk de vrouwelijke individuen binnen deze groep ondervinden schade en rapporteren ook frequenter een grote impact op hun mentaal welzijn en sociale relaties in vergelijking met heteroseksuele vrouwen (Powell et al., 2020; Ruvalcaba & Eaton, 2020).

2.6. Gevolgen SDS

2.6.1. *Victim blaming als gevolg van SDS*

Uit onderzoek blijkt dat het aanhangen van SDS-attitudes invloed heeft op de beoordeling van slachtoffers en hun slachtofferschap. Het fenomeen *victim blaming* wordt gedefinieerd als de opvatting dat slachtoffers zelf verantwoordelijk zijn voor het onrecht dat hen overkomt of aan wordt gedaan (Grubb & Turner, 2012). *Victim blaming* is een containerbegrip voor verschillende gedragingen die te maken hebben met het minimaliseren of ontkennen van slachtofferschap. Deze ontkenningen of minimaliseringen zijn gestoeld op het aanhangen van SDS-attitudes (Pickel & Gentry, 2016; Jane, 2017). Met andere woorden beïnvloeden dergelijke attitudes fenomenen zoals *victim blaming*, aangezien de beoordelaar vertrekt vanuit zijn referentiekader dat mogelijks bestaat uit SDS-percepties.

2.6.2. *Mentaal welzijn in het gedrag*

De aanwezigheid van SDS binnen relaties of bij personen in het algemeen heeft nefaste gevolgen voor de mentale en seksuele gezondheid van deze personen, maar ook voor de personen die volgens deze principes worden beoordeeld (Emmerink et al., 2016; Sanchez et al., 2012).

Ten eerste zorgen de traditionele scripts ervoor dat het welzijn van voornamelijk vrouwen binnen heteroseksuele relaties neveneffecten teweeg brengen. Zo krijgen ze meer te maken met reputatieschade, met als gevolg dat ze meer schaamte en schuld ervaren. Verder toont onderzoek dat vrouwen door deze principes minder assertief zijn en bovendien minder alert zijn op het stellen van grenzen binnen seksuele relaties (Seabrook et al., 2016). Naast de neveneffecten voor vrouwen, ondervinden minderheidsgroepen ook problemen door de stereotypen want onderzoek geeft aan dat deze stereotype genderrollen een voedingsbodem zijn voor andere sociale problemen zoals seksisme, genderongelijkheid en homofobie (Zaikman & Marks, 2014; Zaikman et al., 2016)

Naast het feit dat de stereotypen rechtstreeks invloed hebben op het welzijn van vrouwen en andere sociale problemen, heeft het ook een invloed op het risico om SGG te plegen of ervaren. Personen die SDS-attitudes aanhangen, hebben meer de neiging om een accepterende houding te hebben ten aanzien van SGG. Een duidelijke samenhang tussen het aanhangen van SDS-attitudes en goedkeuren van geweld, misbruik en verkrachtingsmythes en het plegen van SGG bestaat wel degelijk (Krahé et al., 2007; Grubb & Turner, 2012). Ten slotte zorgen dergelijke positieve en negatieve stereotyperingen voor een tweespalt bij dader-slachtoffer percepties. Het gebeurt zo goed als automatisch dat een man gezien wordt als dader, maar de vrouw daarentegen het slachtoffer is, omdat zij de rol krijgt om kwetsbaar en onderdanig te zijn (Shen et al., 2012). Hierdoor ontstaat een groot taboe rond mannelijk slachtofferschap van SGG, waardoor het aandeel mannelijke slachtoffer veelal wordt onderschat (Lefkowitz et al., 2014).

3. Methodologie

3.1. Onderzoeksvragen

Het hoofddoel van dit onderzoek is het bijdragen van relevante informatie omtrent het bestaan van SDS bij Nederlandstalige holebi's tussen 18 en 25 jaar en wat dit concreet betekent naar attitudes ten opzichte van slachtoffers van de ongewenste verspreiding van naaktbeelden. Bijgevolg levert deze onderzoeksdoelstelling een bijdrage op zowel wetenschappelijk als maatschappelijk niveau. De wetenschappelijke relevantie schuilt in het feit dat holebi's over het algemeen een weinig onderzochte doelgroep zijn, maar zeker wanneer het gaat over de attitudes van holebi's ten aanzien van andere holebi's. Daarnaast is het in kaart brengen van een mogelijke SDS bij holebi's onontgonnen terrein in vergelijking met heteroseksuele personen (Salvati et al., 2016). Wat betreft de maatschappelijke relevantie is het thema rond gender en alles wat daarmee samenhangt nooit eerder zo relevant geweest als in de laatste jaren.

De centrale onderzoeksvraag luidt als volgt: "Welke rol speelt SDS bij de attitudes binnen de holebigemeenschap rond de ongewenste verspreiding van naaktbeelden?" Deze centrale onderzoeksvraag wordt beantwoord aan de hand van volgende deelvragen:

OV1: Wat betekent de SDS bij holebi respondenten?

- In welke mate zijn SDS-opvattingen aanwezig bij deze doelgroep?
- Welke variabelen spelen hierin een rol?
- Hoe verhouden deze resultaten zich ten opzichte van de traditionele SDS bij heteroseksuele respondenten uit eerder onderzoek?

OV2: Welke rol speelt de rolcongruentietheorie bij deze doelgroep?

- Welke gevoelens brengt een homoseksuele man met meer vrouwelijke stereotype kenmerken teweeg bij de deelnemers? (H1 en H3)
- Welke gevoelens brengt een lesbische vrouw met meer mannelijke stereotype kenmerken teweeg bij de deelnemers? (H2 en H3)
- Welke emoties brengen de rol conformerende personen teweeg bij de deelnemers? (H4)
- In welke mate is een significant verschil op te merken tussen enerzijds homoseksuele en lesbische respondenten, anderzijds biseksuele respondenten?

OV3: Welke rol speelt SDS bij het proces van victim blaming?

- In welke mate doen respondenten aan victim blaming?
- Hoe kan het aanhangen van SDS het proces van victim blaming beïnvloeden? (H5)

In het kader van deze onderzoeksvragen zijn vijf hypothesen geconstrueerd, waarvan vier vertrekken vanuit de rolcongruentietheorie, die eerder uitvoerig is besproken (Eagly & Karau, 2002).

- Hypothese 1: De homoseksuele man met vrouwelijke stereotype kenmerken brengt meer weerstand teweeg bij de deelnemers, ongeacht hun seksuele voorkeur maar in mindere mate dan heteroseksuele personen (H1).
- Hypothese 2: De lesbische vrouw met meer mannelijke stereotype kenmerken lokt meer negatieve emoties uit dan de lesbische vrouw met vrouwelijke stereotype kenmerken, ongeacht hun seksuele voorkeur, maar in mindere mate dan heteroseksuele personen (H2).
- Hypothese 3: De homoseksuele man met stereotype vrouwelijke kenmerken wordt negatiever beoordeeld dan de lesbische vrouw met stereotypen mannelijke kenmerken, maar in mindere mate dan heteroseksuele personen (H3).
- Hypothese 4: De rolconformerende beschreven personen worden positiever beoordeeld dan de niet-rolconformerende personen (H4).
- Hypothese 5: Respondenten die SDS-percepties in hogere mate aanhangen, scoren hoger op *victim blaming* attitudes (H5).

De rolcongruentietheorie is tot op heden niet verkend bij holebi's, waardoor de eerste vier hypothesen vertrekken vanuit heteronormatieve rolverwachtingen. Om die reden bestaat de mogelijkheid dat holebi's andere rolverwachtingen hanteren, dan het heteronormatieve kader. Dit heeft tot gevolg dat hypothesen 1 en 3 mogelijks niet bevestigd worden, wat twee zaken kan betekenen. Ofwel zijn de hypothesen geheel geïnvaleideerd, ofwel is de invalidering van de hypothesen te wijten aan het feit dat de rolverwachtingen bij holebi respondenten anders liggen.

3.2. Onderzoeksmethode

3.2.1. *Mixed method onderzoek*

Aangezien het onderzoek vertrekt vanuit een hypothesevorming en dus theorietoetsend is, lijkt de meest aangewezen methode deductie te zijn. Daarnaast verloopt het onderzoek vanuit een empirisch-analytische bril, waarbij de visie luidt dat de maatschappelijke realiteit in al haar complexiteit tot op zekere hoogte meetbaar is met de gekende limieten (Pauwels, 2017). Dit wetenschapsfilosofisch kader sluit nauw aan bij de kwantitatieve onderzoeksmethoden. Bijgevolg is het ook de meest aangewezen keuze om in dit onderzoek gebruik te maken van kwantitatieve onderzoeksmethoden (Tijmstra & Boeije, 2011).

Omdat huidig onderzoek peilt naar de attitudes van holebi's ten aanzien van holebi's die slachtoffer zijn geworden van ongewenste verspreiding van naaktbeelden, is gekozen om met vignetten te werken, wat in de literatuur ook bekend staat als *factorial survey experiment* (FSE) (Feys & Verhage, 2020). Het is een onderzoeksmethode waar een multidimensioneel experimenteel design wordt uitgevoerd binnen een klassieke vragenlijst (Auspurg & Hinz, 2015). Het is de bedoeling om hypothetische scenario's voor te leggen aan de respondenten, waarbij elk scenario systematisch gemanipuleerd wordt. Op de manier wordt een concreter beeld gevormd van het beoordelingsmechanisme van de respondenten (De Buck & Pauwels, 2020).

Gelet op het feit dat de kwantitatieve manier voornamelijk gebruikt wordt om een grote hoeveelheid aan respondenten te verwerven en dus in het algemeen zorgt voor een brede dataverzameling, rijst de vraag of dit onderwerp ook baat zou hebben bij een diepgaandere manier van vraagstelling (Pauwels, 2017). Bij de beoordeling van de vignetten is het nuttig om de onderliggende processen en wisselwerkingen van de respondenten beter te begrijpen. Daarom is ervoor gekozen om de survey om te vormen tot een kwalitatieve survey. Enerzijds werd hiervoor gekozen omdat de vragen met betrekking tot de attitudes eerder peilen naar emoties en gevoelens die bij de respondenten worden opgewekt. Deze doelstelling valt te bereiken door gebruik te maken van een kwalitatieve techniek, die op een meer diepgaande manier zorgt voor het in kaart brengen van deze emoties (Decorte & Zaitch, 2016). Anderzijds biedt een kwalitatieve survey mogelijkheden en voordelen die een traditionele online enquête niet heeft. Denk bijvoorbeeld aan het feit dat door deze methode een wijdverspreide groep vlotter te bereiken is, wat leidt tot diversiteit en diepgang bij de antwoorden (Braun et al., 2021). Bovendien maakt het onderwerpen in de taboesfeer toegankelijk om minder sociaal wenselijke antwoorden te genereren en eist het ook niet de deskundige vaardigheid van een onderzoeker om ethische kwesties bij een *face-to-face* interview te beschermen (Feys & Verhage, 2020; Braun et al., 2021).

3.2.2. Onderzoeksmateriaal

Correcte informatie en informed consent

De survey start met een korte toelichting rond het onderwerp en de doelstelling van het onderzoek, waarbij ook aangehaald wordt dat de doelgroep weinig tot geen vertegenwoordiging krijgt in onderzoek. Vervolgens volgt een informed consent, waar de belangrijkste rechten staan vermeld voor de respondent en de contactgegevens van de onderzoeker.

Sociodemografische vragenlijst

Alle respondenten krijgen in het begin van de survey een aantal vragen met betrekking tot hun demografische gegevens zoals geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, werkstatuut en seksuele voorkeur. Deze demografische gegevens worden opgevraagd om te kijken of deze al dan niet het aanhangen van SDS-percepties, negatieve emoties ten aanzien van rolconflicterende personen en slachtofferonvriendelijke attitudes beïnvloeden. De sociodemografische gegevens zijn in der mate beperkt, waardoor identificatie van individuele personen op basis van de verzamelde gegevens niet mogelijk is.

Het meten van SDS

Emmerink en collega's (2017) ontwikkelden enkele jaren geleden een meer moderne schaal die de hedendaagse SDS bij jongeren en adolescenten meet, namelijk de *Scale for the Assessment of Sexual Standards among Youth* (SASSY). De schaal meet de mate waarin een individu SDS-principes aanhangt, waarbij jongens relatief meer gezien worden als seksueel actief, assertief en goed geïnformeerd en meisjes opgevat worden als

meer seksueel passief, onervaren en terughoudend. De schaal bestond oorspronkelijk uit 35 items, maar na enkele onderzoeken blijkt dat een 19 items schaal op het vlak van interne consistentie beter scoort (Cronbach's Alpha = 0,9). Bovendien is de vragenlijst oorspronkelijk in het Nederlands opgebouwd en later naar het Engels vertaald (Emmerink et al., 2016).

Algemeen gesteld, is 19-items SASSY een betrouwbaar en valide instrument om SDS bij jongeren tussen 18 en 25 jaar te registreren. Door de hoge score op interne validiteit, het feit dat de schaal nauw aansluit bij de leeftijdsgroep van dit onderzoek en de vragenlijst oorspronkelijk in het Nederlands is opgesteld, is deze schaal het meest geschikt om in dit onderzoek te gebruiken. Bovendien kent SASSY een stabiele Cronbach's Alpha score over verschillende onderzoeken heen. De interne betrouwbaarheid van de 19-itemsschaal in dit onderzoek krijgt een score Cronbach's Alpha = 0,85 wat een goede score is, aangezien de geaccepteerde ondergrens op 0,70 wordt geschat (Field, 2018). Ondanks de voordelen van de schaal, zijn bepaalde begrippen aangepast naar de doelgroep omdat het belangrijk is dat holebi's zich kunnen herkennen in de stellingen.

Attitudes van holebi's t.a.v. homoseksuele en lesbische personen

Om een antwoord te kunnen bieden op de onderzoeksvraag welke emoties stereotypen teweeg brengen bij de respondenten, fungeert het onderzoek van Salvati en collega's (2017) als inspiratiebron. De onderzoekers beogen met hun onderzoek meer zicht te krijgen op de emotionele reacties van respondenten binnen Italiaanse context en betrekken binnen hun respondentenpool expliciet ook lesbische respondenten, aangezien bij vorige onderzoeken enkel de focus lag op homoseksuele respondenten.

Dit onderzoek wordt gebruikt binnen het tweede luik van de kwalitatieve survey, waar gepeild wordt naar de emotionele reacties van de respondenten aan de hand van vignetten. Concreet bestaat dit onderdeel uit vignetten, waarbij stereotype kenmerken van mannen of vrouwen worden voorgesteld. Bovendien krijgen de deelnemers een korte situatie geschetst waarin de beschreven persoon slachtoffer is geworden van ongewenste verspreiding van naaktbeelden. Dit onderdeel heeft als doel om ten eerste de negatieve emoties van de respondenten bloot te leggen, maar ook in welke mate ze *victim blaming* attitudes aanhangen (Glick et al., 2007; Krahé et al., 2007; Scott et al., 2010).

De stereotype beschrijving van de personen zijn vertaald en overgenomen van de vignetten die ontwikkeld zijn door Salvati en zijn collega's (2017). De scenario's sluiten aan bij de karakteristieken die weergegeven zijn en zijn veel uiteenlopende dan enkel het wraakporno scenario, aangezien daders verschillende beweegredenen hebben om een slachtoffer hun beelden te verspreiden. Bovendien heeft het fenomeen een bredere interpretatie gekregen, namelijk *image-based abuse* (Henry et al., 2017; Gorissen et al., 2020). In de kwalitatieve survey is gekozen om eerst de beschrijving van de persoon te geven en daarbij eerst te antwoorden op de negatieve emotie vragen, om daarna het slachtoffer scenario te geven en te beoordelen. Om de negatieve emoties te meten is de schaal van Glick en collega's (2007) gebruikt. Deze is oorspronkelijk een 7-Likertschaal die bestaat uit drie subsschalen: ongemakkelijkheid, angst en vijandigheid. Om meer

diepgang te creëren bij het peilen naar de negatieve emoties is deze schaal omgevormd tot drie open vragen waarbij elke respondent kan aangeven in welke mate ze zich ongemakkelijk, angstig of vijandig voelen tegenover de beschreven persoon. Daarnaast krijgen ze in de vraagstelling ook de mogelijkheid een mogelijke oorzaak hiervan te geven.

Metten van victim blaming

Tot slot handelt het laatste deel van de survey over het al dan niet aanhangen van *victim blaming* attitudes. Op heden is nog geen schaal ontwikkeld die specifiek gericht is op het meten van *victim blaming* attitudes bij ongewenste verspreiding, daarom is gezocht naar een schaal die nauw aansluit bij het huidig onderzoek. Zo is een schaal van 8 items gebruikt in onderzoek naar percepties van stalking en *victimizing blaming* in verkrachtingszaken (Krahé et al., 2007; Scott et al., 2010).

De schaal bestaat uit 8 items, waarvan de eerste 4 items betrekking hebben op de mate waarin de deelnemers de slachtoffers de schuld geven van de gebeurtenissen. De oorspronkelijke schaal bestond uit een 7-Likertschaal, maar voor drie van de vier items is gekozen om deze te veranderen naar ja/nee-vragen. De reden is om eenduidig antwoord te kunnen krijgen, aangezien uit onderzoek blijkt dat jongeren eerder geneigd zijn om sociaal wenselijk te antwoorden, het zogenaamde *yeah-saying* fenomeen. Het laatste item werd wel behouden als 7-Likertschaal om enige nuance te kunnen brengen in de ja/nee-vragen. De Cronbach's Alpha voor deze vier items binnen de kwalitatieve survey bedraagt 0,73. Dit resultaat valt boven de geaccepteerde ondergrens van 0,7 en betekent dus dat het goede betrouwbaarheid heeft (Field, 2018).

Samengevat bestaat de kwalitatieve survey uit vragen peilend naar demografische gegevens, vragen omtrent het al dan niet aanhangen van SDS, vragen samenhangend met negatieve emoties en tot slot vragen rond het thema *victim blaming*. Ten slotte voorziet de survey ook ruimte om eventuele opmerkingen en feedback met betrekking tot de survey te delen.

3.2.3. Dataverzameling en -analyse

De onderzoekspopulatie in dit onderzoek wordt afgebakend tot holebi respondenten, die tussen 18 en 25 jaar en Nederlandstalig zijn. Omdat de holebigemeenschap wijdverspreid is en sinds enkele jaren steeds groter wordt, is gekozen om gebruik te maken van een zelfselectie steekproef. Dit houdt in dat de survey openbaar wordt gemaakt en ze zelf beslissen al dan niet deel te nemen.

De survey wordt verspreid via verschillende kanalen zoals het persoonlijke netwerk, waarbij ook gebruikt wordt gemaakt van *snowball sampling*. Deze techniek is populair voor steekproeftrekking in kwalitatief onderzoek, maar kan ook toegepast worden bij kwantitatief onderzoek. De onderzoeker start in de meeste gevallen bij een kleine groep contacten vanuit zijn of haar eigen entourage, aan wie vervolgens wordt gevraagd om

de survey door te sturen naar personen die ook voldoen aan de gevraagde criteria (Parker et al., 2019). Verder is de survey verspreid via verschillende Facebookgroepen zowel algemene als meer specifieke groepen, holebi verenigingen die de survey op hun kanalen hebben verspreid, OverKophuizen en verschillende jeugdhuizen over heel Vlaanderen. Op die manier tracht de verspreiding via verschillende kanalen de belangrijkste aspecten van de grootte van de steekproef te vervullen, waaronder de heterogeniteit van de steekproef (Pauwels, 2017).

De statistische analyses voor dit onderzoek zijn uitgevoerd met behulp van SPSS Statistics versie 27. In het algemeen wordt een 95% significantieniveau gehanteerd, bij uitzonderingen wordt het significantieniveau expliciet vermeld. Om de verschillende onderzoeksvragen te beantwoorden werd gebruik gemaakt van correlaties, bivariate lineaire regressieanalyse, Mann-Whitney U toets, Kruskal-Wallis toets en Chi-kwadraat toets. In het deel van de resultaten komen deze analyses en de resultaten uitgebreid aan bod. Wat betreft de kwalitatieve analyse is voornamelijk gebruik gemaakt van frequenties tool bij SPSS versie 27.

4. Resultaten

“Alle genderidentiteiten mogen evenveel plezier hebben aan seks. Seks hoort niet bij een bepaald geslacht, maar gewoon bij het zijn van de mens.” - R34

4.1. Beschrijvende statistieken

Van de 405 respondenten blijven in totaal na het doorlopen van de uitsluitingscriteria 109 geldige respondenten over waarvan 10,1% mannen ($n = 11$), 85,3% vrouwen ($n = 93$) en 4,6% ($n = 5$) die zich niet volgens het duale begrip van geslacht identificeren. Tabel 1 toont de demografische achtergrondkenmerken voor de 109 respondenten.

De doelgroep varieert tussen de leeftijden 18 en 25 jaar, waarvan de grootste groep door 21-jarige personen wordt vertegenwoordigd (17,4%, $n = 19$). In vergelijking met de andere leeftijdsgroepen zijn de 18-jarige respondenten het minst vertegenwoordigd (4,6%, $n = 5$). De andere categorieën liggen in de lijn van de 21-jarigen.

Op de vraag ‘welk statuut is van toepassing op u?’ antwoordde de meerderheid student te zijn (84,4%, $n = 92$). Niemand van de respondenten valt onder de categorie van arbeider, maar ook werkzoekende personen zijn zo goed als verwaarloosbaar te noemen tussen de populatie (1,8%). De rest van de respondenten zijn bedienden (9,2%, $n = 10$) of hebben een ander statuut dat niet opgesomd stond in de lijst (4,6%, $n = 5$). Er kan dus gesteld worden dat er een sterke ondervertegenwoordiging is van de andere statuten en studenten het meest overheersend zijn in de steekproefgroep.

Gezien het onderzoek betrekking heeft op holebi's wordt ook de seksuele voorkeur meegenomen in de demografische gegevens van de respondenten. De grootste groep betreft biseksuele respondenten (56%, $n = 61$), ten opzichte van 11% ($n = 12$) homo-seksuele respondenten en 33% ($n = 33$) lesbische personen.

Tot slot neemt het onderzoek ook het hoogst behaalde opleidingsniveau in rekening. Bijna de helft van de respondenten rapporteert een hoger secundair onderwijs diploma als hoogste opleidingsniveau (44%, $n = 48$). Daarna volgen 22,9% ($n = 25$) personen die weergeven dat ze een academische bachelor behaald hebben als hoogste opleidingsniveau. De groepen lager secundair onderwijs (4,6%, $n = 5$), professionele bachelor (14,7%, $n = 16$) en master (13,8%, $n = 15$) zijn het minst vertegenwoordigd.

Tabel 1: Demografische kenmerken van de respondenten ($n = 109$)

DEMOGRAFISCHE GEGEVENS	AANTAL (ABSOLUTE WAARDEN) N = 109 (100%)	PERCENTAGES
<u>Geslacht</u>		
Man	11	10,1%
Vrouw	93	85,3%
Anders	5	4,6%
<u>Leeftijd</u>		
18 jaar	5	4,6%
19 jaar	14	12,8%
20 jaar	16	14,7%
21 jaar	19	17,4%
22 jaar	15	13,8%
23 jaar	10	9,2%
24 jaar	17	15,6%
25 jaar	13	11,9%
<u>Statuut</u>		
Werkzoekende	2	1,8%
Student	92	84,4%
Arbeider	/	/
Bediende	10	9,2%
Andere	5	4,6%
<u>Seksuele voorkeur</u>		
Homoseksueel	12	11%
Lesbisch	36	33%
Biseksueel	61	56%

Hoogste opleidingsniveau

Lager secundair onderwijs	5	4,6%
Hoger secundair onderwijs	48	44%
Professionele bachelor	16	14,7%
Academische bachelor	25	22,9%
Master	15	13,8%

4.2. Correlaties

De correlaties tussen de bevraagde variabelen in dit onderzoek worden weergegeven door middel van tabel 2. Verschillende gegevens zijn gecorreleerd met elkaar op een significant niveau. Ten eerste toont de tabel een positieve sterke correlatie tussen opleidingsniveau en leeftijd ($r = .52, p < .01$). Ook voor statuut en leeftijd is een sterke positieve correlatie vast te stellen ($r = .50, p < .01$). Het item seksuele voorkeur correleert met verschillende andere variabele. Zo is een zwakke positieve correlatie vast te stellen tussen seksuele voorkeur en geslacht ($r = .34, p < .01$). Verder wijst de Pearson correlatie uit dat een zwakke negatieve band bestaat tussen seksuele voorkeur en statuut ($r = -.33, p < .01$), maar ook tussen seksuele voorkeur en leeftijd is een zeer zwakke negatieve correlatie op te merken ($r = -.22, p < .05$).

Wat betreft de Victim blaming variabele is een zeer zwakke positieve correlatie waar te nemen bij zowel het geslacht ($r = .29, p < .01$) als het statuut ($r = .27, p < .01$). Ook bij SDS-variabele wijst de Pearson correlatie een zeer zwakke negatieve correlatie met Victim blaming variabele ($r = -.25, p < .01$). Concreet betekent deze laatste correlatie dat respondenten die hoog score op SDS, laag scoren op Victim blaming variabele. Met andere woorden is een samenhang te vinden tussen een hoge aanhang van SDS-attitudes en in hoge mate aan victim blaming doen.

Tabel 2: Correlaties gebruikte variabelen

	1	2	3	4	5	6	7
1. Geslacht ^a	--						
2. Leeftijd ^b	-.08	--					
3. Opleidingsniveau ^c	-.02	.52**	--				
4. Statuut ^d	-.09	.50**	.02	--			
5. Seksuele voorkeur ^e	.34**	-.22*	.04	.33**	--		
6. Victim blaming Likertschaal ^f	.29**	.03	.05	-.09	.27**	--	
7. SDS ^e	-.03	-.08	.05	.00	.10	.25**	--

Noot: $N = 109$. ^a(Man, vrouw of anders); ^b(Getal); ^c(Secundair en hoger onderwijs); ^d(student, werkzoekend, arbeider, bediende of anders); ^e(homoseksueel, lesbisch of biseksueel); ^f(7-punten Likertschaal); ^g(6-punten Likertschaal)
 Pearson * $p < .05$; ** $p < .01$

4.3. SDS bij holebi's

Uit het onderzoek blijkt dat de respondenten gemiddeld 1.56 ($SD = .48$) scoren op SASSY (spreiding 1-6; *helemaal oneens* (= 1) tot *helemaal eens* (= 6)). Of anders gezegd, een hogere score op SASSY betekent dat die persoon in hogere mate SDS-percepties aanhangt. Deze gemiddelde score 1.56 betekent concreet dat de respondenten in zeer lage mate SDS-attitudes hanteren en dus ook in mindere mate de genderrollen en rolconformerende personen accepteren. Een belangrijke nuance in dit onderzoek is dat het niet mogelijk was om in kaart te brengen wat rolconformerend betekent in deze gemeenschap. Het onderzoek is vertrokken vanuit de rolcongruentietheorie, maar onderzoek naar wat rolconformatie bij holebi's precies inhoudt, is een puzzelstukje dat ontbreekt binnen bestaand onderzoek.

Omdat aan de assumpties van normale verdeeldheid en homogeniteit van de varianties niet is voldaan, is het niet mogelijk om gebruik te maken van een variantieanalyse (ONE-WAY ANOVA). Dit heeft als gevolg dat een non-parametrische test dient te worden gebruikt, in dit geval de Kruskal-Wallis toets. Deze techniek stelt mogelijke verschillen over de verscheidene variabelen heen vast.

Tabel 3 toont de resultaten voor de variabelen die al dan niet een rol spelen bij de aanwezigheid van SDS-percepties en *victim blaming* attitudes bij de respondenten. Het staat vast dat geen van de variabelen geslacht, opleiding, statuut of seksuele voorkeur significant verschillen tussen de groepen. Concreet betekent dit dat geen van de variabelen een rol spelen bij het ontwikkelen van SDS-attitudes.

Naast SDS zijn de variabelen ook gemeten op Victim blaming, waar wel significante verschillen zijn teruggevonden bij twee variabelen. Ten eerste betreft het geslacht en Victim blaming ($\chi^2 = 6.36$, $df = 2$, $p = .04$) waar verschillen zijn vastgesteld tussen de drie groepen (man, vrouw en anders). Om na te gaan welke groepen precies van elkaar verschillen, wordt gebruikt gemaakt van de Mann-Whitney U test. Aangezien ook hier niet voldaan is aan de basisassumptie van normaliteit, is een onafhankelijke T-test niet mogelijk. Uit de Mann-Whitney U toets is gebleken dat mannen en vrouwen significant van elkaar verschillen op het aanhangen van SDS-percepties ($U = 293.50$, $z = -2.46$, $p = .01$). Bijgevolg zijn geen verschillen vastgesteld tussen vrouwen en anders of mannen en anders.

Ten tweede is een significant verschil vast te stellen bij seksuele voorkeur en Victim blaming ($\chi^2 = 12.63$, $df = 2$, $p = .00$), waarin dus een ongelijkheid is tussen homoseksuele, lesbische of biseksuele personen. Opnieuw wordt de Mann-Whitney U toets gebruikt om na te gaan welke groepen significant van elkaar verschillen. De toets toont aan dat homoseksuele en biseksuele personen significant verschillen van elkaar wat betreft *victim blaming* attitudes ($U = 167.50$, $z = -3.08$, $p = .00$). Verder geeft de toets ook een significant verschil tussen homoseksuele en lesbische personen ($U = 86.00$, $z = -3.31$, $p = .00$). Tussen lesbische en biseksuele personen wordt geen significant verschil teruggevonden.

Tabel 3: *Kruskall-Walis Test voor SDS en Victim blaming met verschillende variabelen*

	χ^2	df	p
SDS^e			
Geslacht ^a	1.03	2	.60
Opleiding ^b	3.13	4	.54
Statuut ^c	1.92	3	.59
Seksuele voorkeur ^d	1.63	2	.44
Victim blaming^f			
Geslacht ^a	6.36	2	.04*
Opleiding ^b	3.03	4	.55
Statuut ^c	.42	3	.94
Seksuele voorkeur ^d	12.63	2	.00**

Noot: $N = 109$. ^a(Man, vrouw of anders); ^b(Secundair en hoger onderwijs); ^c(student, werkzoekend, arbeider, bediende of anders); ^d(homoseksueel, lesbisch of biseksueel); ^f(7-punten Likertschaal); ^e(6-punten Likertschaal) Pearson * $p < .05$; ** $p < .01$

De variabelen getoond in tabel 3 zijn van het categorische niveau, waardoor een Kruskal-Walis toets en Mann-Whitney U toets uitvoerbaar zijn. In deze tabel ontbreekt echter de variabele leeftijd, omdat dit een variabele is van het metrische niveau. Om de relatie te vinden tussen SDS en de leeftijd van de respondenten dient een bivariate lineaire regressie uitgevoerd te worden. Deze bestudeert namelijk de relatie tussen een respondent variabele en een verklarende variabele (Hardyns et al., 2020). Een enkelvoudige regressie met SDS als afhankelijke variabele en leeftijd als verklarende variabele is niet significant, $F(1.107) = .65$, $p = .42$. Echter is SDS een significante voorspeller voor *victim blaming* attitudes. De voorspelde afname in *victim blaming* attitudes is .33 per toenemende eenheid van SDS ($\beta = -.33$, $t(107) = -2.62$, $p < .01$). SDS verklaart ook een significant deel van de variantie in *victim blaming* attitudes ($R^2 = .06$, $F(1.107) = 6.89$, $p < .01$).

4.4. Negatieve houding t.a.v. holebi's geïnduceerd door vignetten

In het kwalitatieve deel van de survey zijn vier scenario's voorgelegd: homoseksuele persoon met vrouwelijke kenmerken (HV), lesbische persoon met mannelijke kenmerken (LM), homoseksuele persoon met mannelijke kenmerken (HM) en lesbische persoon met vrouwelijke kenmerken (LV). De scenario's van HM en LV voldoen aan de typische genderrollen, de HV en LM daarentegen zijn rolconflicterende scenario's vanuit een heteronormatief kader. In wat volgt worden de resultaten per scenario weergegeven wat betreft negatieve emoties ten gevolge van de scenario's. Hierbij aansluitend worden ook veelzeggende quotes van de survey bijgevoegd.

4.4.1. Homoseksuele persoon met vrouwelijke kenmerken

Over het algemeen zijn de meeste respondenten over de vragen heen positief ten aanzien van dit scenario. De percentages van negatieve houding variëren over de scenario's heen tussen 5.71% en 14.43%. Met andere woorden staat gemiddeld 9,66% negatief tegenover een homoseksueel persoon die overwegend stereotype vrouwelijke kenmerken heeft. Een belangrijke nuance is het feit dat de negatieve attitudes vaak worden toegewijd aan de karaktereigenschap extravertheid, dat niet overeenkomt met de introvertheid van de respondenten, en niet zozeer de seksuele geaardheid.

Opmerkelijk is dat respondenten zelf het woord 'vertrouwd(heid)' aanhalen bij dit scenario, wat ze vaak wijten aan het feit dat zijn persoonlijkheid zachttaardig is. Verder hebben sommige respondenten interessante antwoorden gegeven over de verschillende vragen heen.

"... Als vrouw is de aanwezigheid van een man altijd een reden om waakzaam te zijn."
- R6

"... Ik ben altijd meer op mijn gemak bij een homoseksuele man dan bij een hetero man." - R27

"..., omdat hij zachttaardig is, en bij gay jongens voelen meisjes zich veiliger." - R28

Verschillende respondenten geven aan dat vrouwen zich in het algemeen onveilig, geïntimideerd of angstig voelen wanneer voornamelijk heteroseksuele mannen in de buurt zijn. Wanneer dit een homoseksuele man is, blijken deze emoties in mindere mate aanwezig te zijn.

"... De oorzaak ligt bij onze binaire maatschappij waarbij mannen en vrouwen zich op een bepaalde manier zouden moeten gedragen, daarnaast speelt de heel sterk aanwezige toxic masculinity ook een grote rol..." - R61

"... Andere mensen zouden geïntimideerd kunnen zijn door hoe iemand die zo afwijkt van de 'norm' geen schaamte heeft om zijn identiteit zo duidelijk tentoon te stellen..."
- R66

"Vooral angst voor intimidatie en onveiligheid naar hem toe, vanuit de maatschappij. Hij past niet in het typische (toxische) beeld van een man." - R103

Deze citaten van de respondenten geven weer dat zij zich bewust zijn van de binaire opdeling van geslacht, maar ook de typische genderrollen die heersen in onze maatschappij. Deze bevindingen doen de vraag opnieuw rijzen wat rolconflicterend betekent binnen de halebijgemeenschap, zoals eerder ook als kritiekpunt werd aangehaald.

4.4.2. Lesbische persoon met mannelijke kenmerken

Bij dit scenario zijn de meeste respondenten overwegend positief wat betreft de beschrijving van de persoon. De negatieve scores variëren tussen 4,81% en 16,35% met

een gemiddelde van 10,42%. De respondenten die een meer negatieve houding hebben ten opzichte van de beschrijving, wijten dit aan het feit dat karaktereigenschappen onafhankelijkheid en vastberadenheid niet zou matchen met hun eigen persoonlijkheid. Één respondent geeft expliciet aan zich een beetje onveiliger te voelen in vergelijking met HV scenario.

"... Viola beter past in het vakje 'wat verwacht wordt van een man'. Denk ik dat het als man, die last heeft van fragiele masculiniteit, bij haar soms moeilijk kan zijn..." - R10

"Is meer geaccepteerd door de maatschappij" - R88

"... zou me er misschien wel ongemakkelijk bij voelen bij meisjes die zich zeer 'jongensachtig' gedragen." - R83

"Op zich in mindere mate dan de heel feminiene mannen [het ongemakkelijk gevoel]. Wat eigenlijk een spijtje gegeven is. [...] Juist omdat 'vrouw in mannenrol/mannelijk gepresenteerd' beter aanvaard wordt dan 'man in vrouwenrol/vrouwelijk presenterend.'" - R101

Deze citaten tonen aan dat ook binnen de holebigemeenschap de beoordeling op vlak van stereotype genderrollen verschilt. Respondent 88 bijvoorbeeld geeft duidelijk aan dat een lesbische persoon met mannelijke kenmerken veel beter wordt aanvaard door de maatschappij. Ook respondent 10 en 101 sluiten zich hierbij aan, omdat een vrouw in een mannelijke rol beter aanvaard wordt dan een man in een vrouwelijke rol. Desondanks geeft respondent 83 aan dat hij of zij zich ongemakkelijk voelt bij meisjes die zich jongensachtige gedragen, en die met andere woorden de genderrollen schaden.

4.4.3. Homoseksuele persoon met mannelijke kenmerken

Bij het scenario van HM liggen de cijfers voor negatieve emoties hoger dan de vorige twee scenario's. Het gemiddelde over de vragen heen bedraagt 13.9% met toch wel een zwaarder gewicht toegekend aan vraag 1, die peilt naar intimidatie, onveiligheid en angst. Respondenten geven aan dat ze hoofdzakelijk geïntimideerd zijn door zijn daadkrachtigheid.

Opvallend is dat enkele respondenten expliciet aangeven dat de beschrijving hen doet denken aan een heteroseksuele man, waardoor ze zich onveiliger voelen. Maar sommige respondenten geven zelfs aan dat een man op zich al bedreigend genoeg is voor hen. Kort gezegd geven de respondenten aan dat mannen an sich intimiderend zijn, maar wanneer ze tot de gemeenschap behoren mindert dit intimiderend gevoel.

"... dan voel ik dezelfde mate van intimidatie, onveiligheid en angst als bij alle andere heteromannen." - R5

"beetje onveilig... omdat hij een man is en niet vanwege zijn seksualiteit." - R7

"... Als vrouw is de aanwezigheid van een man altijd een reden om waakzaam te zijn." - R10

"... ook lid van lgbtq+ = veilig gevoel." - R14

"... brengt geen gevoel van intimidatie, onveiligheid en angst bij mij teweeg. Dat komt doordat hij homoseksueel is..." - R30

"... meer geïntimideerd voelen omdat het niet 'te zien' is aan Igor dat hij homoseksueel is, dus er zou wel wat angst zijn..." - R36

"Mocht je niet weten dat hij gay is, zou je denken dat hij hetero is. Dat kan wel voor intimidatie zorgen..." - R97

4.4.4. Lesbische persoon met vrouwelijke kenmerken

Het scenario van de lesbische persoon met vrouwelijke kenmerken scoort het laagste wat betreft negatieve emoties. Het gemiddelde over de drie vragen heen bedraagt 3.50%, wat het laagste cijfer is voor negatieve emoties voor de vier scenario's. Verschillende respondenten herkennen zichzelf in de karakterbeschrijvingen, waardoor ze de persoon in kwestie beter beoordelen. Bij dit scenario komen ook vaak de woorden positief en lief vaak naar voor. Enkele respondenten beschrijven zelfs hun gevoelens door middel van superlatieven zoals bijvoorbeeld zeer positieve gevoelens.

Hoewel het feit dat dit scenario weinig negatieve emoties opwekt bij de respondenten, zijn sommige zich ook bewust van het feit dat dit een genderstereotype beschrijving is van een vrouw.

"... dit is wat ik verwacht van een meisje. Zo'n zaken zijn comfortabel en daar heb je geen problemen mee." - R38

"Puur gebaseerd op stereotypen zou ik denken dat Rebecca, die in het plaatje van 'vrouwelijke vrouw' past ..." - R108

In de survey raken sommige respondenten ook het onderwerp aan dat lesbische koppels ook het recht hebben om een gezin te starten, net zoals heteroseksuele koppels. Dit thema lijkt gevoelig te liggen bij de respondenten en wekt opnieuw herkenbaarheid op bij hen.

"... ik hoop dat ze gelukkig is in het leven, meerdere lesbische koppels verdienen het om een gezin te starten en gelukkig te zijn." - R18

"... open minded om voor een gezin te gaan, aangezien in de maatschappij nog steeds moeilijk voor staan." R30

Tabel 4: Verhoudingen negatieve en positieve opgewekte emoties per scenario

	V1 ^e	V2 ^f	V3 ^g	Gemiddelde
HV^a				
Uitval	7	4	5	
Positief	93 (91.17%)	99 (94.29%)	89 (85.57%)	90.34%
Negatief	9 (8.83%)	6 (5.71%)	11 (14.43%)	9.66%
LM^b				
Uitval	3	5	5	
Positief	95 (89.90%)	99 (95.19%)	87 (83.65%)	89.58%
Negatief	11 (10.10%)	5 (4.81%)	17 (16.35%)	10.42%
HM^c				
Uitval	4	5	3	
Positief	80 (75.25%)	98 (94.23%)	94 (88.68%)	86.05%
Negatief	25 (24,75%)	6 (5.77%)	12 (11.32%)	13.95%
LV^d				
Uitval	5	4	4	
Positief	101 (97.12%)	102 (97.14%)	100 (95.24%)	96.5%
Negatief	3 (2.89%)	3 (2.86%)	5 (4.76%)	3.50%

Noot: ^a(Homoseksuele persoon met vrouwelijke kenmerken); ^b(Lesbische persoon met mannelijke kenmerken); ^c(Homoseksuele persoon met mannelijke kenmerken); ^d(Lesbische persoon met vrouwelijke kenmerken); ^e(Welk gevoel op vlak van intimidatie, onveiligheid en angst brengt x teweeg bij u? Waar ligt de oorzaak volgens u); ^f(Hoe staat u tegenover x wat betreft afgunst, boosheid en minachting? Aan wat ligt dit volgens u?); ^g(Op welk vlak veroorzaakt x een vervelend of ongemakkelijk gevoel bij u? Aan wat is dit te wijten volgens u?)

4.5. To blame or not? Victim blaming onder invloed van SDS

De analyse toont aan dat de respondenten gemiddeld 6.51 ($SD = .65$) scoren op vraag 4 van *victim blaming* (spreiding 1-7; *helemaal niet erg* (= 1) tot *helemaal erg* (= 7)). Dit resultaat betekent met andere woorden dat de respondenten gemiddeld dichter scoren bij 'helemaal erg'. Voor de andere drie vragen met betrekking tot *victim blaming* kan enkel een modus weergegeven worden, aangezien het gaat om variabelen op het nominale niveau (spreiding ja/nee). De modus overheen de drie vragen en scenario's is 2, wat inhoudt dat de meerderheid van de respondenten 'nee' antwoordde op de vragen.

In het deel waar de resultaten met betrekking tot SDS zijn uitgeschreven, komt een groot deel ook aan bod over *victim blaming*. Hier wordt nog even kort aangehaald wat

de belangrijkste resultaten zijn, aangezien de uitgebreide informatie is te vinden bij de resultaten rond SDS.

Ten eerste is door middel van de Kruskal-Walis toets een significant verschil gevonden tussen enerzijds *victim blaming* en seksuele voorkeur, waarbij een significant verschil te zien is tussen homoseksuele en lesbische of biseksuele respondenten. Anderzijds is er ook een verschil tussen *victim blaming* en geslacht, waar tussen mannen en vrouwen een duidelijk verschil is vast te stellen. De uitkomsten voor de Kruskal-Walis toets zijn te lezen in tabel 3. Als laatste is aan de hand van een bivariate lineaire regressieanalyse vastgesteld dat SDS een significante voorspeller is voor het aanhangen van *victim blaming* attitudes, waarbij SDS een significant deel van de *victim blaming* attitudes kan voorspellen ($R^2 = .06$, $F(1.107) = 6.89$, $p < .01$).

Voorgaande informatie is voortgekomen uit het item van de vragenlijst dat gemeten is op een 7-punten Likertschaal. Er zijn echter ook nog andere vragen met betrekking tot *victim blaming* die op een nominaal niveau zijn gemeten (Ja/nee). Zowel de vragen als de variabelen zijn categorische variabelen waardoor een Chi-kwadraat toets moet gebruikt worden. Het meet de (on)afhankelijkheid van twee of meer categorische variabelen (Hardyns et al., 2020).

De Chi-kwadraat toets werd op alle vragen per scenario afgenomen, maar er is gekozen om enkel de relevante resultaten te rapporteren. Deze keuze is gemaakt, omdat anders meer dan 17 items worden gerapporteerd die zo goed als geen betekenis hebben voor het onderzoek. Bijgevolg rapporteert dit deel enkel de bevindingen die nuttig zijn om mee te nemen in de discussie (zie tabel 4). Het is opvallend dat elk scenario minstens één significant verschil heeft met een variabele, behalve het scenario van de homoseksuele man met mannelijke kenmerken. Verder zijn vraag 1 en 2 ook betrokken bij de significante verschillen, maar vraag 3 die peilt naar de mening of de persoon in kwestie controle had over de situatie valt buiten de analyse. Wat betreft de variabele is voornamelijk verschil op te merken wanneer het gaat over statuut. Het lijkt er dus op te wijzen dat een verschil bestaat in vragen en het statuut van de respondenten.

Tabel 5: Chi-kwadraat toets *victim blaming* vragen nominaal niveau en variabelen met significante verschillen

	χ^2	p
HV^a		
Vraag 1 ^d en opleiding ^f	.01	.01**
Vraag 1 ^d en statuut ^g	36.83	.00**
Vraag 2 ^e en seksuele voorkeur ^h	6.79	.03*
LM^b		
Vraag 1 ^d en statuut ^g	9.67	.02*

Vraag 2 ^e en geslacht ⁱ	6.38	.04*
LV^c		
Vraag 2 ^e en statuut ^g	15.08	.00**

Noot: N = 109. ^a(Homoseksuele persoon met vrouwelijke kenmerken); ^b(Lesbische persoon met mannelijke kenmerken); ^c(Lesbische persoon met vrouwelijke kenmerken); ^d(Vindt u dat x schuld treft?); ^e(Bent u van mening dat x het incident had kunnen voorkomen?); ^f (Secundair en hoger onderwijs); ^g(student, werkzoekend, arbeider, bediende of anders); ^h(homoseksueel, lesbisch of biseksueel); ⁱ(Man, vrouw of anders)
Pearson * p < .05; ** p < .01

5. Discussie

Het hoofddoel van dit onderzoek was om het mogelijk bestaan van SDS binnen de holebigemeenschap bij jongeren tussen 18 en 25 jaar in kaart te brengen en wat dit inhoudt met betrekking tot hun *victim blaming* attitudes van *image-based abuse*. Het onderzoek bestaat enerzijds uit een kwantitatief luik waarbij SDS- en *victim blaming*-attitudes worden gemeten. Anderzijds brengt het kwalitatieve luik in kaart in welke mate de (niet-)rolconformerende personen negatieve emoties opwekken bij respondenten. In wat volgt worden de resultaten concreet gemaakt aan de hand van de vooropgestelde onderzoeksvragen.

5.1. Seksuele dubbele standaard: levendige realiteit?

Uit het onderzoek blijkt dat de respondenten gemiddeld zeer laag scoren op de schaal die SDS meet, waarbij gebruik is gemaakt van SASSY (Emmerink et al., 2018). Met andere woorden betekent dit dat de respondenten in lage mate SDS-attitudes aanhangen en bijgevolg dus ook de voorgeschreven genderrollen volgen. Verder is ook nagegaan of een of meerdere demografische gegevens invloed uitoefenen op deze SDS-attitudes. Na uitvoerige analyses blijkt dat geen van de demografische variabelen geslacht, leeftijd, opleiding, statuut en seksuele voorkeur een rol spelen bij de totstandkoming van SDS binnen deze doelgroep.

In vergelijking met internationale onderzoeken liggen de onderzochte resultaten in dezelfde lijn, waarbij heteroseksuelen laag scoren op de schaal die SDS meet. Desondanks toont dit onderzoek aan dat SDS bij de holebigemeenschap ongeveer de helft lager ligt dan bij de heteroseksuele populatie. Daarnaast tonen diezelfde internationale onderzoeken ook geen aanwijzingen voor de invloed van demografische gegevens bij de ontwikkeling van SDS (Rudman et al., 2013; Sprecher et al., 2013; Emmerink et al., 2018).

Samenvattend wijst dit onderzoek uit dat SDS wel degelijk bestaat bij holebi's, weliswaar in lage frequentie. Met andere woorden, de respondenten in dit onderzoek hangen in zeer lage mate SDS-attitudes aan. Verder zijn de resultaten bij holebi's ongeveer de helft lager dan bij de heteroseksuele populatie en spelen de demografische gegevens ook bij de huidige resultaten geen rol bij de vorming van SDS.

5.2. Omgekeerde wereld bij het opwekken van negatieve emoties

De eerste hypothese gaat ervan uit dat HV meer weerstand teweeg brengt bij de respondenten, wat vertrekt vanuit een heteronormatief kader (hypothese 1). Hierbij aansluitend wordt verwacht dat LM scenario ook om dezelfde reden een meer negatieve beoordeling zal opwekken, dan het LV scenario (hypothese 2). Echter veronderstelt de rolcongruentietheorie (Eagly & Karau, 2002) dat HV in vergelijking met LM nog negatiever zal beoordeeld worden (hypothese 3). De vierde hypothese stelt dat HM en LV die beide voldoen aan de genderrollen positiever worden beoordeeld dan de niet-rolconformerende scenario's, zoals HV en LM.

Ondanks het feit dat de resultaten aantonen dat hypothesen 1 en 3 niet bevestigd worden, betekent dit niet meteen dat de rolcongruentietheorie geen basis kan bieden voor deze doelgroep. Het is namelijk zo dat de hypothesen zijn gevormd vanuit een heteronormatief kader, wegens gebrek aan holebigerelateerde verwachtingen. Dit heeft als gevolg dat deze niet-bevestiging mogelijks ook kan betekenen dat holebi's andere rolverwachtingen hebben en als het ware omgekeerde genderrollen hanteren. In dit onderzoek lijkt dat holebi's de heteroseksuele mannelijke kenmerken eerder zien als rolconflicterend, dan de homoseksuele persoon die meer vrouwelijke kenmerken heeft. Tot slot lijkt de vierde hypothese deels juist te zijn aangezien LV scenario het minst weerstand opwekt, het LM scenario daarentegen ontwikkelt het meeste weerstand.

5.3. SDS als katalysator van victim blaming

Gelet op het feit dat in hedendaags onderzoek nog geen schaal ontwikkeld is voor *victim blaming* attitudes bij *image-based abuse*, is het moeilijk om een vergelijking te maken met eerder onderzoek. Dit onderdeel vormt een concreet antwoord op de vraag in welke mate de respondenten zich schuldig maken aan *victim blaming* en hoe SDS dit fenomeen kan beïnvloeden.

Het overgrote deel van de respondenten scoort op alle vragen met betrekking tot *victim blaming* laag, wat concreet betekent dat ze in lage mate aan *victim blaming* doen ongeacht de situatie. Verder lijken geslacht en seksuele voorkeur belangrijke variabelen te zijn die invloed hebben op deze attitudes. Er is een significant verschil vast te stellen tussen de beoordeling van mannen en vrouwen op de slachtoffers, maar ook tussen enerzijds homoseksuele en biseksuele respondenten en anderzijds homoseksuele en lesbische respondenten. Aangezien er een significant verschil is op te merken tussen biseksuele en homoseksuele respondenten, lijkt het dermate interessant om in toekomstig onderzoek ook biseksuele scenario's te verwerken.

Een laatste en belangrijke bevinding in dit onderzoek is het feit dat SDS een significante voorspeller is voor het aanhangen van attitudes die het slachtoffer schade berokken, met andere woorden *victim blaming* attitudes. Deze bevinding is belangrijk omdat deze resultaten ook teruggevonden zijn in internationaal onderzoek, waar ontkenningen of minimaliseringen van het slachtofferschap rechtstreeks verband houden met het aan-

hangen van SDS-attitudes (Pickel & Gentry, 2016; Jane, 2017). Het feit dat ook dit resultaat teruggevonden wordt in huidig onderzoek impliceert belangrijke aanbevelingen op bijvoorbeeld beleidsmatig niveau, aangezien ze ook andere sociale problemen zoals seksisme, genderongelijkheid en homofobie in de hand werken (Zaikman & Marks, 2014; Zaikman et al., 2016).

5.4. Beperkingen van het onderzoek

5.4.1. *Bias*

Aangezien de dataverzameling gebeurd is aan de hand van een zelfselectie steekproef, bestaat het risico dat een zelfselectie bias is ontstaan. Dit betekent concreet dat de steekproef niet at random heeft plaatsgevonden, waardoor de verdeling van de populatie met enige voorzichtigheid dient geïnterpreteerd te worden. Daarnaast bestaat de mogelijkheid dat bij de vragen rond negatieve emoties en SDS sociaal wenselijk is geantwoord.

5.4.2. *Biseksuele scenario's en binaire opdeling*

Omwille van pragmatische en onderzoeksmatige redenen werd gekozen om geen biseksuele scenario's te verwerken in FSE. Desondanks blijft dit een belangrijk en bovendien interessant onderwerp om te onderzoeken. Bovendien heeft het onderzoek ook geen rekening gehouden met niet-stereotypische scenario's als controlemechanismen. Tot slot, zoals ook enkele respondenten zelf aanhalen in de survey, zijn de vragen van SASSY voornamelijk gericht op man en vrouw, wat het lastig maakt voor personen die zich niet identificeren volgende de duale opsplitsing van gender.

5.4.3. *Steekproefgrootte*

Ondanks het feit dat de steekproefgrootte van dit onderzoek voldoende is om statistische gegevens te verwerken, is een grotere steekproefgrootte gewenst. De grote mate van uitval is te wijten aan de lengte van de survey en de steeds terugkerende vragen per scenario, waardoor respondenten vaak verveeld raakten. Daarnaast zijn bepaalde subgroepen zoals mannen en arbeiders ondervertegenwoordigd in de steekproef, waardoor ook de representativiteit van het onderzoek met enige nuance dient te worden geïnterpreteerd.

5.5. Aanbevelingen

5.5.1. *Toekomstig onderzoek*

De rode draad doorheen het onderzoek is dat de holebigemeenschap en de LGBTQ+ in het algemeen ondervertegenwoordigd zijn in wetenschappelijk onderzoek. Zowel wat betreft het al dan niet bestaan van SDS, als de negatieve attitudes bij scenario's van genderrollen. Bijgevolg is een grote aanbeveling om meer onderzoek uit te voeren naar deze doelgroep, want ook hun stem telt in wetenschappelijk onderzoek. Verder toont

dit onderzoek aan dat de hypothesen gevormd op basis van de rolcongruentietheorie grotendeels niet bevestigd zijn. Bijgevolg is meer onderzoek nodig naar wat als rolconformerend en niet-rolconformerend beschouwd moet worden binnen deze gemeenschap.

5.5.2. Beleidsmatig

SDS-attitudes veroorzaken genderongelijkheid, seksisme en andere sociale lasten zoals homofobie waardoor het prioritair is om beter in beeld te brengen wat het concreet betekent voor seksuele minderheidsgroepen. Onderzoek toont namelijk aan dat zij vaker slachtoffer worden van *image-based abuse* en dat de gevolgen bovendien zwaarder zijn voor holebi's (Powell et al., 2020; Ruvalcaba & Eaton, 2020). Deze bevindingen kunnen op beleidsmatig niveau waardevolle resultaten opleveren om bijvoorbeeld programma's uit te werken rond de genderrollen en SDS, maar ook preventief te werk gaan voor *image-based abuse* waarvan ook in België een groot deel slachtoffers zijn (Fieuw et al., 2020).

6. Conclusie

Dit onderzoek toont belangrijke bevindingen aan wat betreft SDS, *victim blaming* attitudes en negatieve emoties ten aanzien van al dan niet rolconformerende personen. Ten eerste is vastgesteld dat SDS aanwezig is binnen de holebigemeenschap, al zij het in mindere mate dan bij heteroseksuele relaties. Bovendien speelt geen enkel demografisch gegeven een rol in de totstandkoming van SDS. Verder biedt het onderzoek inzicht in SDS als een voorspellende waarde voor het aanhangen van *victim blaming* attitudes, waarbij een hogere score op SDS betekent dat men ook meer aan *victim blaming* doet. Hierbij aansluitend zijn verschillen tussen de groepen vastgesteld bij enerzijds *victim blaming* en seksuele voorkeur, anderzijds *victim blaming* en geslacht. De meest prominente bevinding van dit onderzoek is dat de hypothesen 1 en 3 niet gevalideerd zijn, wat kan wijzen op het feit dat de rolverwachtingen binnen de holebigemeenschap anders liggen dan de heteroseksuele rolverwachtingen.

Het is duidelijk dat deze bevindingen aantonen dat meer toekomstig onderzoek nodig is, zeker wat betreft de rolcongruentietheorie en de betekenis van rolconformerend gedrag binnen de holebigemeenschap.

7. Referenties

- Álvarez-Muelas, A., Gómez-Berrocal, C., & Sierra, J. C. (2021). Typologies of sexual double standard adherence in Spanish population. *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, 13(1), 1-7. <https://doi.org/10.5093/ejpalc2021a1>.
- Auspurg, K., & Hinz, T. (2015). *Factorial survey experiment* (Vol. 175). Sage Publications.
- Barak, A. (2005). Sexual harassment on the Internet. *Social Science Computer Review*, 23(1), 77-92.

- Baiocco, R., Nardelli, N., Pezzuti, L., & Lingiardi, V. (2013). Attitudes of Italian Heterosexual Older Adults Towards Lesbian and Gay Parenting. *Sexuality Research & Social Policy*, 10(4), 285–292. <https://doi.org/10.1007/s13178-013-0129-2>.
- Braun, V., Clarke, V., Boulton, E., Davey, L., & McEvoy, C. (2021). The online survey as a qualitative research tool. *International Journal of Social Research Methodology*, 24(6), 641–654. <https://doi.org/10.1080/13645579.2020.1805550>.
- Breen, A.B. & Karpinski, A. (2013). Implicit and Explicit Attitudes Toward Gay Males and Lesbians Among Heterosexual Males and Females. *The Journal of Social Psychology*, 153(3), 351–374. <https://doi.org/10.1080/00224545.2012.739581>.
- Bordini, G. S., & Sperb, T. M. (2013). Sexual double standard: A review of the literature between 2001 and 2010. *Sexuality & Culture*, 17, 686–704. <https://doi.org/10.1007/s12119-012-9163-0>.
- Bothamley, S., & Tully, R. J. (2017). Understanding revenge pornography: public perceptions of revenge pornography and victim blaming. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 10(1), 1–10. <https://doi.org/10.1108/jacpr-09-2016-0253>.
- Chi, X., & Hawk, S. T. (2016). Attitudes toward Same-Sex Attraction and Behavior among Chinese University Students: Tendencies, Correlates, and Gender Differences. *Frontiers in Psychology*, 7. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01592>.
- Cohen, T.R., Hall, D. L., & Tuttle, J. (2009). Attitudes Toward Stereotypical Versus Counterstereotypical Gay Men and Lesbians. *The Journal of Sex Research*, 46(4), 274–281. <https://doi.org/10.1080/00224490802666233>.
- Cow, & Smykla, J. O. (2013). A Mixed Methods Analysis of Methodological Orientation in National and Regional Criminology and Criminal Justice Journals. *Journal of Criminal Justice Education*, 24(4), 536–555. <https://doi.org/10.1080/10511253.2013.827229>.
- Crawford, M., & Popp, D. (2003). Sexual double standards: A review and methodological critique of two decades of research. *The Journal of Sex Research*, 40, 13–26. <https://doi.org/10.1080/00224490309552163>.
- Decorte, T., & Zaitch, D. (2016). *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (Derde editie). Acco.
- Demir, Z. (2014). *Beleidsnota: Beleidsdomein Justitie en Handhaving 2019-2024*. <http://docs.vlaamsparlament.be/pfile?id=1496687>.
- De Buck, A., & Pauwels, L. (2020). Het factorial survey experiment in criminologisch onderzoek. In B.S. Hardyns & Snaphaan (Red.), *Big data & innovatieve methoden voor criminologisch onderzoek* (pp. 241–266). Boom criminologie.

- Eagly, A. H., & Karau, S. J. (2002). Role congruity theory of prejudice toward female leaders. *Psychological Review*, 109(3), 573–598. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.109.3.573>.
- Emmerink, P., Vanwesenbeeck, I., van den Eijnden, R. J. J. M., van Lankveld, J. J. D. M., & Ter Bogt, T. F. M. (2018). Een verkenning van de seksuele dubbele standaard bij adolescenten en jongvolwassenen in Nederland. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 42(1), 8–13.
- Endendijk, J. J., van Baar, A. L., & Deković, M. (2020). He is a Stud, She is a Slut! A Meta-Analysis on the Continued Existence of Sexual Double Standards. *Personality and Social Psychology Review*, 24(2), 163–190. <https://doi.org/10.1177/1088868319891310>.
- Feys, Y., & Verhage, A. (2020). Het hedendaags gebruik van conventionele dataverzamelmingsmethoden in de criminologie. In B.S. Hardyns & Snaphaan (Red.), *Big data & innovatieve methoden voor criminologisch onderzoek* (pp. 167-189). Boom criminologie.
- Field A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (5th ed.). Sage.
- Fitzgerald, L. F., Gelfand, M. J., & Drasgow, F. (1995). Measuring sexual harassment: Theoretical and psychometric advances. *Basic and applied social psychology*, 17(4), 425–445.
- Gates. (2012). LGBT identity: a demographer's perspective. *Loyola of Los Angeles Law Review*, 45(3), 693.
- Glick, P., Gangl, C., Gibb, S., Klumpner, S., & Weinberg, E. (2007). Defensive Reactions to Masculinity Threat: More Negative Affect Toward Effeminate (but not Masculine) Gay Men. *Sex Roles*, 57(1), 55–59. <https://doi.org/10.1007/s11199-007-9195-3>.
- Gómez Berrocal, M. D. C., Vallejo-Medina, P., Moyano, N., & Sierra, J. C. (2019). Sexual Double Standard: A Psychometric Study From a Macropsychological Perspective Among the Spanish Heterosexual Population. *Frontiers in Psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01869>.
- Gorissen, M., el Akehal, J., Weerman, F., & van de Weijer, S. (2020). *Het fenomeen online seksueel geweld*. Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving.
- Hardyns, W., Pauwels, L. & De Buck, A. (2020). *Kwantitatieve toegepaste data-analyse en rapportage met SPSS voor criminologen: Deel I Handboek* [Cursus]. Gent: Universiteit Gent Bachelor in de Criminologische Wetenschappen.
- Hayes, R. M., Lorenz, K., & Bell, K. A. (2013). Victim Blaming Others: Rape Myth Acceptance and the Just World Belief. *Feminist Criminology*, 8(3), 202–220. <https://doi.org/10.1177/1557085113484788>.

- Henry, N., Powell, A., & Flynn, A. (2017). *Not just "revenge pornography": Australians' experiences of image-based abuse*. https://www.rmit.edu.au/content/dam/rmit/documents/college-of-design-and-social-context/schools/global-urban-and-social-studies/revenge_porn_report_2017.pdf.
- International Centre for Reproductive Health. (2020). *Resultaten vragenlijst Mondiaal onderzoek over Jonge Adolescenten - Global Early Adolescent Study*. <https://www.icrhhb.org/storage/attachments/attachment/57.pdf?t=1602148943>.
- Jane, E. A. (2017). Feminist Digilante Responses to a Slut-Shaming on Facebook. *Social Media + Society*. <https://doi.org/10.1177/2056305117705996>.
- Krahé, B., Temkin, J., & Bieneck, S. (2007). Schema-driven information processing in judgements about rape. *Applied Cognitive Psychology*, 21(5), 601–619. <https://doi.org/10.1002/acp.1297>.
- Lefkowitz, E. S., Shearer, C. L., Gillen, M. M., & Espinosa-Hernandez, G. (2014). How gendered attitudes relate to women's and men's sexual behaviors and beliefs. *Sexuality & culture*, 18(4), 833–846. <https://doi.org/10.1007/s12119-014-9225-6>.
- Lingiardi, V., Nardelli, N., Ioverno, S., Falanga, S., Di Chiacchio, C., Tanzilli, A., & Baiocco, R. (2016). Homonegativity in Italy: Cultural issues, personality characteristics, and demographic correlates with negative attitudes toward lesbians and gay men. *Sexuality Research and Social Policy*, 13(2), 95–108. <https://doi.org/10.1007/s13178-015-0197-6>.
- McGlynn, C., Rackley, E., & Houghton, R. (2017). Beyond 'Revenge Porn': The Continuum of Image-Based Sexual Abuse. *Feminist Legal Studies*, 25(1), 25–46. <https://doi.org/10.1007/s10691-017-9343-2>.
- Megarry. (2014). Online incivility or sexual harassment? Conceptualising women's experiences in the digital age. *Women's Studies International Forum*, 47, 46–55. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2014.07.012>.
- Oliver, M. B., & Hyde, J. S. (1993). Gender differences in sexuality: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 114, 29–51. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.114.1.29>.
- Parker, C., Scott, S., & Geddes, A. (2019). Snowball sampling. *SAGE research methods foundations*.
- Pauwels. (2017). *Kwantitatieve criminologie: basishandboek kwantitatieve methoden van criminologisch onderzoek* (Herwerkte editie). Academia Press.
- Petersen, J. L., & Hyde, J. S. (2010). A meta-analytic review of research on gender differences in sexuality, 1993–2007. *Psychological Bulletin*, 136, 21–38. <https://doi.org/10.12691/ajap-4-2-2>.

- Put, I. (2021, 14 oktober). Brusselse vrouwen organiseren mars tegen seksueel geweld na verkrachtingen in studentencafés. *De Standaard*. https://www.standaard.be/cnt/dmf20211014_93368772.
- Rudman, L. A., Fetterolf, J. C., & Sanchez, D. T. (2013). What motivates the sexual double standard? More support for male versus female control theory. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39(2), 250-263. <https://doi.org/10.1177/0146167212472375>.
- Salvati, M., Pistella, J., Ioverno, S., Giacomantonio, M., & Baiocco, R. (2017). Attitude of Italian Gay Men and Italian Lesbian Women Towards Gay and Lesbian Gender-Typed Scenarios. *Sexuality Research and Social Policy*, 15(3), 312-328. <https://doi.org/10.1007/s13178-017-0296-7>.
- Scott, A., Lloyd, R., & Gavin, J. (2010). The Influence of Prior Relationship on Perceptions of Stalking in the United Kingdom and Australia. *Criminal Justice and Behavior*, 37(11), 1185-1194. <https://doi.org/10.1177/0093854810378812>.
- Shen, A. C. T., Chiu, M. Y. L., & Gao, J. (2012). Predictors of dating violence among Chinese adolescents: The role of gender-role beliefs and justification of violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 27, 1066-1089. <https://doi.org/10.1177/0886260511424497>.
- Sprecher, S., Treger, S., & Sakaluk, J. K. (2013). Premarital Sexual Standards and Sociosexuality: Gender, Ethnicity, and Cohort Differences. *Archives of Sexual Behavior*, 42(8), 1395-1405. <https://doi.org/10.1007/s10508-013-0145-6>.
- Stevens, L. & De Boeck, M. (2020) Hoofdstuk 1: Seks in het strafrecht. In K. Goethals, M. De Boeck, T. Dilliën, W. Huys, & A. Nuyts (reds.). *Handboek behandeling van seksueel afwijkend gedrag*. (pp. 11-37). Gompel & Svacina.
- Tijmstra, J., & Boeije, H. (2011). Wetenschapsfilosofie in de context van de sociale wetenschappen. In *Benaderingen van wetenschappelijk onderzoek* (1ste editie, pp. 15-18). Boom Lemma.
- Trivers, R. L. (1972). Parental investment and sexual selection. In B. Campbell (Ed.), *Sexual selection and the descent of man 1871-197* (pp. 136-207). Aldine de Gruyter.
- Vos. (2015). Mediawijs online. jongeren en sociale media. *Kind & Adolescent Praktijk*, 14(1), 44-44. <https://doi.org/10.1007/s12454-015-0011-x>.
- Worthen, M.G., Lingiardi, V., & Caristo, C. (2016). The Roles of Politics, Feminism, and Religion in Attitudes Toward LGBT Individuals: A Cross-Cultural Study of College Students in the USA, Italy, and Spain. *Sexuality Research & Social Policy*, 14(3), 241-258. <https://doi.org/10.1007/s13178-016-0244-y>.

- Zaikman, Y., Vogel, E. A., Vicary, A. M., & Marks, M. J. (2016). The influence of early experiences and adult attachment on the exhibition of the sexual double standard. *Sexuality & Culture: An Interdisciplinary Quarterly*, 20(3), 425–445. <https://doi.org/10.1007/s12119-015-9332-z>.
- Zaikman, Y., & Marks, M. J. (2017). Promoting theory-based perspectives in sexual double standard research. *Sex Roles: A Journal of Research*, 76(7-8), 407–420. <https://doi.org/10.1007/s11199-016-0677-z>.

Seksuele rechtspositie van personen met een geestelijke kwetsbaarheid

Kyana Carpels

Abstract

This research focuses on the legal status regarding sexual rights of persons with a mental vulnerability, in particular a mental disability or psychiatric disorder. The aim of this research is to uncover the precarious legal position and gaps on a theoretical as well as a practical level. Based on these gaps, a normative framework is offered to improve the legal position of this group. Given the lack of emphasis on positive aspects of sexuality, a set of minimum standards is developed and tested against prevailing standards.

1. Inleiding

“Geen slapende honden wakker maken”

Recht op seksualiteit is anno 2021 grotendeels een genormaliseerd gegeven. Weinig individuen staan stil bij het feit dat seksuele rechten bestaan, net omdat het zo vanzelfsprekend is dat een individu seksualiteit en intimiteit kan ervaren en beleven. Er hangt rond seksueel genot nog weinig maatschappelijk schroom.

Deze maatschappelijke acceptatie is evenwel nog niet doorgedrongen tot elke laag van de bevolking. Personen die anders zijn, worden nog altijd geconfronteerd met de zogenaamde hokjesgeest. Het anders zijn wordt dan gezien als een negatief kenmerk, hetgeen een rechtvaardiging lijkt te bieden voor een andere behandeling. Stereotypering en stigmatisering blijven aanwezig, wat resulteert in uitsluiting uit verscheidene maatschappelijke domeinen. Deze uitsluiting is voornamelijk aanwezig bij levensaspecten die gevoelig zijn of waarover controverse bestaat, dit vaak vanuit onwetendheid of bezorgdheid. Hieromtrent meer sensibiliseren kan de maatschappelijke uitsluiting aanpakken.

Een dergelijk gevoelig en controversieel thema, is het seksuele leven van personen met een geestelijke kwetsbaarheid (Kerremans, 2019). Deze personen worden immers gezien als een groep waarbij voorzichtigheid en extra bescherming aangewezen is. Hoewel deze bezorgdheden niet onterecht zijn - cijfers bevestigen inderdaad dat deze individuen een relatief hoog risico lopen om slachtoffer te worden van deviant seksueel gedrag (Sensoa, z.d.) -, toch mogen ze de ontwikkeling van en aandacht voor de positieve elementen niet in de weg staan. De positieve aspecten die samenhangen met seksualiteit en intimiteit worden al te vaak overschaduwd door de vrees voor negatieve gevolgen (Belang van Limburg, 2017).

Voorliggend onderzoek beoogt nieuwe wegen te openen voor de personen die weinig kansen krijgen om zich ten volle te ontplooien. Het is een manier van sensibiliseren en

richt zich tot verschillende spelers in de maatschappij. De vraag stelt zich in welke rechtspositie dergelijke personen zich bevinden en in hoeverre deze precar is.

Aangevangen wordt met een duiding van het juridisch kader. Doordat een groot deel van de voornoemde groep verblijft in voorzieningen en instellingen, krijgt de rechtspositie mee vorm door het gehanteerde overheidsbeleid en de huisregels op instellingsniveau (WHO, 2018). Daarop volgt een kadering van de kernbegrippen die dit onderzoek hanteert. Vervolgens wordt – met inachtneming van het Belgisch gezondheids- en welzijnsbeleid – een set aan minimumnormen opgesteld. Voorliggend werk valt dan ook niet onder één welbepaalde rechtstak te brengen. Naast het strafrecht, werd beroep gedaan op het Europees en internationaal recht, grondwettelijk recht, burgerlijk recht, gezondheidsrecht en gegevensbeschermingsrecht. Het empirische luik vangt vervolgens aan met een online bevraging en het analyseren van beleidsdocumenten. De resultaten hiervan worden tot slot getoetst aan de eigen opgestelde minimumnormen. Zo draagt dit vernieuwende onderzoek bij tot het blootleggen van pijnpunten.

Gaandeweg zal blijken dat er nog wat stappen te zetten zijn. De maatschappij evolueert op allerlei vlakken, maar lijkt eerder stil te staan wanneer het gaat om de seksuele rechten van kwetsbare individuen.

2. Methodologie en afbakening

De focus ligt zowel in de bestaande literatuur als in de praktijk telkens op de negatieve aspecten waarbij leden van de voornoemde doelgroep steeds als daders en slachtoffers van seksuele misdrijven worden bestudeerd. Om te bepalen of er sprake is van een seksueel misdrijf, is het al dan niet voorhanden zijn van een rechtsgeldige toestemming bepalend. Deze rechtsgeldigheid kan voor personen die niet handelingsbekwaam zijn een problematiek vormen, aangezien het beschikken over een zekere bekwaamheid een noodzakelijke voorwaarde vormt om rechtsgeldig toe te stemmen.

Een concrete uiting van dit toestemmingsprobleem stelt zich bijvoorbeeld bij de seksuele dienstverlening. Daarnaast ontbreekt een algemeen wettelijk kader – momenteel is er sprake van een gedoogbeleid - waardoor verschillende partijen die actief meewerken aan seksuele dienstverlening zich schuldig kunnen maken aan strafbare feiten. Dit zorgt voor een belemmering in de groei van deze dienstverlening en creëert hinderpalen voor zowel de gebruikers, de instellingen, de verenigingen als de dienstverleners zelf. Het feit dat seksuele dienstverlening zich nog situeert in de strafrechtelijke sfeer toont duidelijk aan dat de nood aan onderzoek naar de positiefrechtelijke zijde van seksualiteit urgent is. Door de voortdurende focus op het negatieve, werd de positiefrechtelijke zijde van het spectrum keer op keer onderbelicht. Dit onderzoek kiest er dan ook voor om op vernieuwende wijze de positieve aspecten te belichten en te onderzoeken. Dit met het oog op het bieden van tegengewicht aan de reeds talrijke literatuur en het vinden van een evenwicht tussen het geven van mogelijkheden en het beschermen. Indien aan dit onevenwicht wordt voorbijgegaan, leidt dit tot een flagrante ontkenning van hun seksuele rechten.

Binnen het bestek van dit onderzoek is het onmogelijk en onwenselijk om alle categorieën van personen met een geestelijke kwetsbaarheid te onderzoeken. Dit werk spitst zich bijgevolg toe op twee subcategorieën, namelijk op personen met een mentale beperking en personen met een psychiatrische stoornis. De focus ligt op seksuele rechten *sensu lato*, waarbij het waarborgen van een seksuele gezondheid als uitgangspunt wordt genomen. De centrale onderzoeksvraag luidt als volgt:

“In welke mate biedt het huidige juridisch kader in België voldoende rechten en waarborgen in de praktijk aan mensen met een mentale beperking of psychiatrische stoornis om een gezonde seksualiteit en seksualiteitsbeleving te garanderen?”

Het empirisch luik is tweeledig. Enerzijds werd een online survey opgesteld en verstuurd naar verschillende Vlaamse voorzieningen. Anderzijds werd een analyse gemaakt van de beleidsdocumenten en visieteksten van deze voorzieningen. Hierna wordt een toetsing gedaan aan de eerder opgestelde set minimumstandaarden. Afsluitend zullen pijnpunten blootgelegd worden en aanbevelingen worden gedaan.

Dit onderzoek heeft betrekking op personen met een geestelijke kwetsbaarheid. Concreet gaat het vooreerst om personen met een verstandelijke beperking die worden afgebakend als *“meerderjarige personen met een langdurige stoornis die zich uit als een beperking in het intellectueel of adaptief functioneren en die hierdoor geconfronteerd worden met maatschappelijke drempels en hinderpalen die een volledige participatie in de samenleving beletten”*.⁶⁰ Daarnaast gaat het ook om personen die kampen met een psychiatrische stoornis. Een psychiatrische stoornis valt onder het ruimere begrip psychische stoornis, dewelke zijn geclassificeerd in de *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (DSM-5). Dit werk steunt dan ook op de definiëring van de DSM-5: *“een syndroom, gekenmerkt door klinisch significante symptomen op het gebied van de cognitieve functies, de emotieregulatie of het gedrag van een persoon, dat een uiting is van een disfunctie in de psychologische, biologische, of ontwikkelingsprocessen die ten grondslag liggen aan het psychische functioneren.”* (Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie, 2014). Wel beperkt het zich hier tot meerderjarige personen met dergelijk syndroom.

Het is mogelijk dat er sprake is van zowel een verstandelijke handicap als een psychiatrische aandoening. Deze groep valt buiten het bereik van dit werkstuk.

3. Theoretisch luik

3.1. Juridisch kader: seksuele rechten

Het schetsen van een juridisch kader inzake seksuele rechten is niet vanzelfsprekend. Het allesomvattende recht op seksualiteit is noch in de internationale rechtsorde, noch in de Belgische rechtsorde expliciet opgenomen. Dit resulteert in de noodzaak tot het

⁶⁰ Deze definitie werd samengesteld op basis van de gangbare definities opgesteld door de WHO, VN, VAPH en GRIP.

doortrekken van gezaghebbende instrumenten met een algemene strekking naar de seksuele context (International Planned Parenthood Federation, 2008).

Een belangrijk, overkoepelend rechtsbeginsel in dit kader is het recht op zelfbeschikking. Seksualiteitsbeleving moet op een voldoende vrije manier geuit kunnen worden, binnen de grenzen van het toegestane (IPPF, 2008). Een belangrijk concept dat invulling geeft aan het seksueel zelfbeschikkingsrecht, is de seksuele handelingsbekwaamheid. Een individu dat over dit recht beschikt, dient een voldoende graad van bewustzijn te hebben. Dit impliceert de bekwaamheid om het seksuele zelfbeschikkingsrecht op een zodanige wijze uit te oefenen dat strafrecht overbodig wordt.

Het recht op integriteit vormt een uitdrukking van de zelfbeschikking.⁶¹ De seksuele integriteit kan opgesplitst worden in de fysieke en de psychische seksuele integriteit. De fysieke variant heeft betrekking op het lichaam, terwijl de psychische variant betrekking heeft op een bepaalde confrontatie met voorstellingen van seksuele aard, zoals teksten of voorwerpen (Stevens, 2002). Dit recht op integriteit moet te allen tijde gewaarborgd worden. Dit kan aan de hand van het concept seksuele toestemming. Toestemming laat een individu toe duidelijk te maken waar de persoonlijke grens ligt en zorgt ervoor dat er geen sprake is van een misdrijf. Opdat de seksuele toestemming geldig zou zijn, moet voldaan worden aan enkele minimumvereisten. De belangrijkste strafbare feiten die hun grondslag vinden in het niet voorhanden zijn van de toestemming als rechtvaardiging zijn verkrachting, aantasting van de seksuele integriteit en voyeurisme. Telkens gaat het om seksuele handelingen waarbij de toestemming ontbreekt of onvoldoende is.

Finaal is de menselijke waardigheid, verankerd in verscheidene rechtsinstrumenten, een cruciaal grondrecht dat in vele levensaspecten toepassing vindt.⁶² Het is belangrijk om na te gaan in welke mate seksualiteit nodig is om te kunnen spreken van een menswaardig leven. Seksualiteit bevindt zich in de gezondheidscontext, waarbij het gebrek van de nodige waarborgen een aantasting vormt van de menselijke waardigheid (Buijsen, 2011). Het is dus noodzakelijk te voorzien in seksuele en ook reproductieve rechten om te kunnen spreken over een menswaardig leven.

Bovenstaande grondrechten kunnen worden teruggevonden in zowel internationale als nationale rechtsinstrumenten. Zij zijn terug te vinden in de vorm van het recht op eerbiediging van het privéleven en gezinsleven, het recht op een menswaardig leven/behoorlijke levensstandaard en het recht op onderwijs. Deze basisrechten liggen vervat in de Belgische Grondwet⁶³, de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens (UVRM)⁶⁴, het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke rechten

⁶¹ Integriteit ligt enerzijds vervat in het recht op privéleven, maar wordt ook autonoom gewaarborgd in artikel 3 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

⁶² Art. 1 Handvest van de grondrechten; Art. 1 UVRM; Art. 23 Gw.

⁶³ Artt. 22-24 Gw.

⁶⁴ Universele Verklaring van de Rechten van de Mens 10 december 1948, *BS* 31 maart 1949; artt. 12, 16, 25, 26 UVRM.

(IVBPR)⁶⁵, Het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) (Delbrouck & Neskens, 2020)⁶⁶, het Eerste Aanvullend Protocol bij het EVRM⁶⁷ en het Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie⁶⁸.

Het is duidelijk dat seksuele rechten momenteel hun voornaamste basis vinden in rechtsinstrumenten die de fundamentele rechten vastleggen, waardoor er sprake is van een impliciete rechtsgrond. Toekomstgericht zou het wenselijk zijn om seksuele rechten te expliciteren, zodoende het fundamenteel karakter van deze rechten duidelijk te onderstrepen en elk individu de mogelijkheid te geven terug te grijpen naar een expliciete rechtsgrond in de zin van een wetsbepaling. Dit is des te meer van belang voor personen die zich in een precare positie bevinden.

3.2. Juridisch kader: toepassing op personen met een mentale beperking of psychiatrische stoornis

Slechts weinig personen stellen zich de vraag in welke mate bovenstaande grondrechten toepasbaar zijn voor individuen die afwijken van de doorsnee burger. Eerst wordt nagegaan in hoeverre het algemeen kader toepasbaar is op deze groep van individuen, vervolgens of er specifieke rechtsinstrumenten voorhanden zijn.

3.2.1. Rechtsinstrumenten met algemene strekking

Belgische Grondwet

De grondwet waarborgt verscheidene aspecten die verband houden met de seksuele rechten.⁶⁹ Conform het gelijkheidsbeginsel en het beginsel van non-discriminatie⁷⁰, is het genot van rechten en vrijheden voor elke Belg voorzien. Alle fundamentele rechten moeten dus ook gewaarborgd worden voor mensen met een mentale beperking of psychiatrische stoornis.

Omtrent deze materie deden zich enkele belangrijke voorstellen voor die neerkomen op de versterking van de positie van personen met een handicap. Zij hebben betrekking op de herziening van titel II van de Grondwet. Al jarenlang gaan er stemmen op om over te gaan tot een invoering van een nieuw artikel⁷¹, met als eerste aanknopingspunt het

⁶⁵ Internationaal verdrag van 19 december 1966 inzake burgerrechten en politieke rechten, BS 6 juli 1983 (hierna: IVBPR); art. 17 en 23 IVBPR.

⁶⁶ Verdrag van 4 november 1950 tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, Rome (hierna: EVRM); artt. 1 en 8 EVRM. Een kernartikel is het artikel 8 EVRM, dat voorziet in het recht op privacy. Het betreft een overkoepelend recht, waarbinnen vier concrete rechten vervat liggen: het recht op eerbiediging van het privéleven, gezinsleven, huis en communicatie. Dit houdt een recht op intimiteit en zelfbeschikking in.

⁶⁷ Art. 2 Protocol van 20 maart 1952 bij het Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele vrijheden, BS 19 augustus 1955.

⁶⁸ Handvest van de grondrechten van de Unie, 12 december 2007, Pb.C. 30 maart 2010, 83; artt. 1-5, 7, 9 en 14 Handvest van de grondrechten van de Europese Unie;

⁶⁹ Artt. 22-24 Gw.

⁷⁰ Artt. 10-11 Gw.

⁷¹ Art. 22ter Gw.

voorstel van 14 januari 2010.⁷² De beweegreden voor dergelijke voorstellen was het verzekeren van de rechten van personen met een handicap op een wijze die hun zelfstandigheid en culturele, maatschappelijke en professionele integratie garanderen. Ondanks het voorhanden zijn van theoretische rechtsinstrumenten, bleek discriminatie in de praktijk veelvuldig voor te komen.⁷³ Bestaande rechtsinstrumenten zijn hiervoor onvoldoende daadkrachtig in die zin dat er niet altijd voorzien wordt in een aangepaste behandeling.

Recent werden een aantal voorstellen⁷⁴ ingediend. Uiteindelijk werd artikel 22ter ingevoerd. De tekst focust op volledige inclusie in de maatschappij van personen met een handicap, hetgeen overeenstemt met de doelstelling van het VN-Verdrag inzake rechten van personen met een handicap. Artikel 22ter luidt als volgt: *“Iedere persoon met een handicap heeft recht op volledige inclusie in de samenleving, met inbegrip van het recht op redelijke aanpassingen. De wet, het decreet of de in artikel 134 bedoelde regel waarborgt de bescherming van dat recht.”*⁷⁵

Ondanks het feit dat de nieuwe bepaling geen expliciete melding maakt van seksualiteit, kan het een belangrijke doorbraak betekenen. Het is een stap in de goede richting wat betreft de visie op personen met een handicap en vraagt extra aandacht voor deze minderheid.⁷⁶ Het besef lijkt te zijn doorgedrongen dat een discriminatie hoofdzakelijk voortvloeit uit de organisatie van de samenleving. De visie dat de grondslag van de discriminatie bij het kenmerk van de persoon zelf ligt, wordt hiermee verlaten.

Internationale en Europese instrumenten

Zowel het UVRM als het IVBPR zijn toepasselijk op iedereen. Op Europees niveau bepaalt artikel 1 van het EVRM het toepassingsgebied *ratione materiae*, dat zich uitstrekt tot elk individu onder de rechtsmacht van de staat. De geestelijke gezondheidstoestand

⁷² Voorstel tot herziening van de Grondwet teneinde in titel II van de Grondwet een artikel 22ter in te voegen dat het recht waarborgt van personen met een handicap op aangepaste maatregelen die hun zelfstandigheid en culturele, maatschappelijke en professionele integratie garanderen, *Parl.St.* Senaat, 2009-2010, nr. 4-1531/1.

⁷³ Voorstel tot herziening van de Grondwet teneinde in titel II van de Grondwet een artikel 22ter in te voegen dat het recht waarborgt van personen met een handicap op aangepaste maatregelen die hun zelfstandigheid en culturele, maatschappelijke en professionele integratie garanderen, *Parl.St.* Senaat, 2010-2011, nr. 5-139/1.

⁷⁴ Voorstel tot herziening van de Grondwet met het oog op het invoegen van een artikel 11ter, *Parl.St.* Senaat, 2019-2020, nr.7-13/1; Voorstel tot herziening van de grondwet om in titel II van de Grondwet een artikel 22ter in te voegen dat het recht van personen met een handicap op volledige inclusie in de samenleving waarborgt alsook hun recht op maatregelen die hun zelfstandigheid en culturele, maatschappelijke en professionele integratie garanderen, *Parl.St.* Senaat, 2019-2020, nr. 7-116/1.

⁷⁵ Herziening van de Grondwet van 17 maart 2021 teneinde in titel II van de Grondwet een artikel 22ter in te voegen dat het recht van personen met een handicap op volledige inclusie in de samenleving waarborgt, *BS* 30 maart 2021.

⁷⁶ Verslag namens de commissie voor grondwet en institutionele vernieuwing, *Parl.St.* Kamer, 2019-2020, nr. 55K1445/002.

waarin een individu zich bevindt is hier dan ook geen onderscheidend criterium. Hetzelfde geldt voor het Europees Handvest. Het voorziet zelfs in een expliciete verplichting tot integratie van personen met een handicap.⁷⁷

3.2.2. Specifieke rechtsinstrumenten

Het louter van toepassing verklaren van instrumenten met een algemene strekking op personen met een mentale beperking of psychiatrische stoornis, zal echter onvoldoende soelaas bieden. Deze individuen hebben nood aan een adequate en geïndividualiseerde aanpak. Om hieraan tegemoet te komen, zijn er specifieke rechtsinstrumenten uitgevaardigd.

Het voornaamste rechtsinstrument in dit kader, is het Verdrag inzake de Rechten Van Personen met een Handicap van 13 december 2006⁷⁸, geratificeerd door België op 2 juli 2009. Deze bekrachtiging hangt samen met een rapportageplicht voor de verdragsstaten.⁷⁹ Hiernaast bestaat ook een Facultatief Protocol dat de bevoegdheid verleent aan het Comité voor de Rechten van Personen met een Handicap om individuele klachten betreffende inbreuken op het Verdrag te behandelen.⁸⁰ De preambule van het Verdrag bevat een opsomming van een aantal fundamentele principes, zoals het erkennen van de individuele autonomie. Daarnaast kaart het ook een belangrijke problematiek aan, met name de confrontatie met obstakels. Deze obstakels resulteren enerzijds in een belemmering van de mogelijkheden op het gebied van participatie in de samenleving en anderzijds in een schending van hun mensenrechten.⁸¹

De doelstelling van het VN-verdrag komt neer op het bevorderen van het volledige genot van mensenrechten en fundamentele vrijheden in hoofde van personen met een handicap. De beginselen van gelijkheid en non-discriminatie versterken deze doelstelling. Deze explicitering toont aan dat een erkenning van de reeds bestaande rechten beoogd wordt door het Verdrag (D'Espallier, 2014).

Artikel 1 vermeldt het toepassingsgebied van het VN-Verdrag: *“Personen met een handicap omvat personen met langdurige fysieke, mentale, intellectuele of zintuiglijke beperkingen die hen in wisselwerking met diverse drempels kunnen beletten volledig, effectief en op voet van gelijkheid met anderen te participeren in de samenleving.”*

De loutere medische benadering wordt hierbij verlaten. Die benadering legde de oorsprong van een participatieprobleem bij de betrokkene zelf. In het Verdrag wordt resoluut gekozen voor de sociale benadering, waarbij het participatieprobleem ontstaat

⁷⁷ Art. 26 Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

⁷⁸ Verdrag van 13 december 2006 inzake de rechten van personen met een handicap, BS 22 juli 2009. (hierna: VN-Verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap).

⁷⁹ Art. 35 VN-Verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap.

⁸⁰ Wet van 13 mei 2009 houdende instemming met volgende Internationale Akten: Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap, Facultatief Protocol bij het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap, aangenomen te New York op 13 december 2006, BS 22 juli 2009.

⁸¹ Preambule n) en k) VN-Verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap.

door een gebrekkige wisselwerking tussen de persoon en de samenleving. De aanpak van het probleem moet dan ook gebeuren op maatschappelijk niveau.

Het toepassingsgebied leent zich tot interpretatie. Daardoor is het mogelijk om personen met een geestelijke kwetsbaarheid in de meest ruime zin, inclusief personen met psychiatrische stoornissen, hieronder te categoriseren (Vander Laenen, 2015).⁸² De toekenning van specifieke rechten is niet voorzien, maar de aandacht wordt wel gevestigd op de nood aan specifiek beleid (Verschuere & Hermans, 2020). Dit is nodig ter waarborging van de algemene rechten voor deze groep. Ook de bescherming van de persoonlijke integriteit, zowel lichamelijk als geestelijk, moet op grond van gelijkheid met anderen geëerbiedigd worden.⁸³

Een rode draad is het inzetten op een gelijkwaardige integratie en participatie. Het hebben van een beperking mag dus niet automatisch resulteren in het ervaren van een integratie- en participatieproblematiek. De verplichting bestaat dan ook in hoofde van de staat om te voorzien in doeltreffende en passende maatregelen. Hierbij is de ultieme doelstelling het maximale niveau van mogelijkheden bereiken⁸⁴, waardoor er sprake is van inclusie in de samenleving.

Het verdrag vestigt daarnaast ook de aandacht op het recht op informatie en educatie.⁸⁵ Opnieuw staat de gelijkwaardige toegang centraal waarbij personen die onder het toepassingsgebied vallen, de mogelijkheid krijgen om daadwerkelijk te kunnen participeren in een vrije maatschappij. Dit recht op informatie en educatie kan doorgetrokken worden binnen de context van de seksualiteit. Beide componenten zijn immers noodzakelijk om seksualiteitsbeleving op een gezonde manier mogelijk te maken.

Conform artikel 8 EVRM, staat ook in het VN-Verdrag een expliciete verwijzing naar enerzijds de eerbiediging van het privéleven en anderzijds de eerbiediging van de woning en het gezinsleven. Een willekeurige of onrechtmatige inmenging wordt ook hier beschouwd als een onaanvaardbaar gegeven. Net zoals een verbanning van deze personen uit het relationele en gezinsleven.⁸⁶

Een laatste positiefrechtelijk aspect van het verdrag, is artikel 25 betreffende de gezondheid. Dit stelt dat personen met een handicap zonder enige vorm van discriminatie recht hebben op het genot van het hoogst haalbare niveau van gezondheid. Het overkoepelende begrip omvat ook de seksuele gezondheid, wat uitmondt in het ontstaan van seksuele en reproductieve rechten. De verplichting om alle passende maatregelen

⁸² EHRM 10 januari 2013, 53448/10, Swennen v. België.; EHRM 9 januari 2014, 43678/09, Caryn v. België.; EHRM 10 januari 2013, 43418/09 Claes v. België (niet limitatieve voorbeelden).

⁸³ Art. 17 VN-Verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap.

⁸⁴ Art. 26 VN-Verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap.

⁸⁵ Artt. 21 en 24 VN-Verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap.

⁸⁶ Artt. 22 en 23 VN-Verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap.

te nemen, rust op de staten, zodanig dat toegang tot bijvoorbeeld specifieke seksuele gezondheidszorg gewaarborgd is.⁸⁷

Naast de bovenstaande positiefrechtelijke waarborgen, bestaat er ingevolge art. 16 ook een recht op bescherming tegen uitbuiting, geweld en misbruik. De Verdragsstaten moeten op alle mogelijke manieren maatregelen nemen om misbruik te voorkomen. Wanneer misbruik zich toch voordoet dan moeten er maatregelen getroffen worden om dit te stoppen.⁸⁸ Hierbij wordt ook aangedrongen op het verschaffen van scholing en informatie aan personen zelf, maar ook aan verzorgers en personen uit de omgeving. Al deze dienstverleningen moeten aangepast zijn aan de leeftijd, geslacht en de beperking van de betrokkene. Dit alles staat onder controle van een onafhankelijke autoriteit.

Concluderend valt te stellen dat de seksuele rechten voornamelijk impliciet af te leiden zijn, behoudens de vermelding van de seksuele gezondheid, het recht op een gezinsleven en de bescherming tegen misbruik en uitbuiting. Alle rechten moeten hierbij bekeken worden in het licht van non-discriminatie, integratie en participatie.

De VN heeft daarnaast ook een resolutie⁸⁹ met standaardregels betreffende het bieden van gelijke kansen voor personen met een handicap. Hierin komt het gezinsleven en de lichamelijke integriteit expliciet aan bod. Staten moeten enerzijds de volwaardige deelname aan het gezinsleven en anderzijds de lichamelijke integriteit bevorderen. Deze twee aspecten houden nauw verband met de seksuele rechten.

Regel 9 van deze resolutie bevat verschillende expliciteringen. Een eerste heeft betrekking op de mogelijkheid voor personen met een handicap om hun seksualiteit te ontdekken, relaties aan te gaan en het ouderschap te beleven. Het ontzeggen van deze mogelijkheid is verboden. Daarnaast moeten deze gefaciliteerd worden op een wijze die alle moeilijkheden wegwerpt. Denk hierbij aan het voorzien van specifieke begeleiding of het verlenen van toegang tot voorbehoedsmiddelen. Een laatste aspect heeft betrekking op het recht op informatie om seksueel misbruik te helpen voorkomen. Personen met een beperking of stoornis en hun omgeving moet kunnen genieten van alle nodige informatie, zodat het mogelijk wordt om voldoende maatregelen te treffen ter voorkoming van misbruik. De kwetsbaarheid van personen wordt hierbij duidelijk onderstreept.

Er is dus zowel aandacht voor de positieve, als voor de negatieve aspecten van seksualiteit. De resolutie vermeldt dat er naast bescherming, ook mogelijkheden moeten zijn. De problemen in de praktijk worden hierbij erkend. Het is onmiskenbaar dat staten belangrijke maatregelen moeten treffen om personen met een handicap te doen genieten van een maximale gelijkschakeling.

⁸⁷ VN-Comité 21 mei 2012, CRPD/C/7/D/3/2011, H.M. v. Zweden.

⁸⁸ EHRM 24 juli 2012, 41526/10, Đorđević v. Kroatië.

⁸⁹ Resolutie 48/96 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (4 maart 1996), *UN.Doc. A/RES/48/96* (1996) (hierna: VN-Resolutie 48/96).

Desondanks heeft deze resolutie onvoldoende daadkracht. Het dwingend karakter van deze regels ontbreekt, waardoor staten dit zien als louter aanbevelingen. De VN vermeldde in de preambule wel de wens dat deze regels internationaal zouden doorsijpelen en zouden uitgroeien tot internationaal gewoonterecht. Het staat vast dat deze resolutie een belangrijke basis kan bieden voor het bepalen van het beleid voor personen met een handicap.

Een ander instrument is het Europees Handvest. Dit rechtsinstrument heeft een algemene strekking, maar wordt eveneens onder de noemer specifiek geplaatst. De verklaring hiervoor ligt in het feit dat het Handvest expliciet melding maakt van de verplichting tot integratie van personen met een handicap⁹⁰. Artikel 26 bepaalt dat de Unie het recht van personen met een handicap op specifieke maatregelen erkent en eerbiedigt. Die maatregelen moeten maatschappelijke integratie mogelijk maken, maar moeten er eveneens voor zorgen dat deze individuen via maatregelen een recht op zelfstandigheid krijgen. Deze bepaling biedt goede grondslag om impliciet een waarborg tot seksualiteit uit af te leiden. Ook individuen met een bepaalde geestesgesteldheid moeten, aan de hand van op maat gemaakte maatregelen, kansen krijgen om zelfstandig te kunnen leven. De gelegenheid om een seksueel leven te hebben en de nodige autonomie hieromtrent te bezitten, maakt onderdeel uit van zelfstandigheid.

3.2.3. *Non-discriminatie*

Het gebrek aan onderscheid wordt bevestigd door het beginsel van non-discriminatie. Bepalingen die verband houden met dit beginsel, voorzien vaak in een opsomming van specifieke beschermingsgronden. Meer bepaald gaat het om personen die een bepaald kenmerk bezitten, zoals ras of geslacht, waarvan aangenomen wordt dat een extra bescherming tegen discriminatie aan de orde is. Het beginsel van non-discriminatie is dus een steunpilaar voor mensen in een precaire positie (Genicot, 2019). Dit beginsel legt vast dat het genot van rechten en vrijheden, zoals opgesomd in een rechtsinstrument, gewaarborgd wordt zonder onderscheid. Het komt dan ook veelvuldig voor in tal van rechtsinstrumenten, zowel op Belgisch niveau⁹¹, Europees⁹² en internationaal niveau⁹³. Hoewel een expliciete beschermingsgrond in bepaalde rechtsinstrumenten ontbreekt, wordt er vaak verwezen naar 'andere gronden'⁹⁴. Hieronder kunnen mensen met een mentale beperking of psychiatrische stoornis gecategoriseerd worden, zodoende zij het genot hebben van rechten en vrijheden zonder enige afbreuk (Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten, 2011).

⁹⁰ Art. 26 Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie.

⁹¹ Art. 11 Gw.

⁹² Art. 14 EVRM; Art. 21 Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie.

⁹³ Art. 1 UVRM.; Art. 2 UVRM

⁹⁴ Art. 2 UVRM; Art. 14 EVRM.

Op Belgisch niveau bestaat er naast de grondwettelijke waarborg van artikel 11, een wet ter bestrijding van discriminatie⁹⁵. De doelstelling van deze wet is het vormen van een algemeen kader ter bestrijding van discriminatie gebaseerd op verscheidene beschermde criteria.⁹⁶ Artikel 4 van de Antidiscriminatiewet somt deze criteria op en maakt expliciet melding van handicap als beschermd criteria⁹⁷. Daarnaast wordt er eveneens melding gemaakt van de huidige of toekomstige gezondheidstoestand als beschermd criteria, wat impliceert dat de geestelijke gezondheidstoestand hieronder valt. Dit betekent dat een direct onderscheid op grond van het hebben van een handicap of op grond van de geestelijke gezondheidstoestand slechts gerechtvaardigd wordt wanneer er sprake is van een legitiem doel en wanneer een verschillende behandeling noodzakelijk en passend is voor het bereiken van het doel.⁹⁸ Bij elke te onderscheiden behandeling van personen met één van de beschermde criteria, is een concrete toetsing noodzakelijk om na te gaan of het al dan niet gaat om een discriminatoire behandeling.

In de hypothese dat het recht op seksuele zelfbeschikking beperkt wordt omdat een persoon zich in een welbepaalde geestestoestand bevindt en mogelijks deviant seksueel gedrag kan stellen, zal een concrete toets moeten gebeuren. De beperking moet steunen op een legitiem doel, bijvoorbeeld het beschermen van andermans integriteit en het voorkomen van seksueel misbruik. Daarnaast moet het verbod op het stellen van seksuele handelingen ook voldoen aan de beginselen van subsidiariteit en proportionaliteit. De maatregel moet noodzakelijk zijn en er mag geen minder ingrijpende maatregel voorhanden zijn waarmee het doel eveneens bereikt kan worden. Een totaalverbod op seksualiteit zal dus moeilijk te verantwoorden zijn in het licht van het vooropgestelde doel. Masturbatie of aangepaste seksuele dienstverlening zal wellicht zelden uitmonden in een aantasting van andermans integriteit of misbruik en moet dus mogelijk blijven.

3.2.4. Rechterlijk beschermingsstatuut

De algemene regel is dat een meerderjarige persoon volledig bekwaam is. Desalniettemin staat het de vrederechter vrij om in noodzakelijke gevallen proportionele maatregelen te nemen aangepast aan persoonlijke omstandigheden.⁹⁹ Dergelijke beschermingsmaatregel zal nodig zijn wanneer er een aantasting is van het vermogen om de eigen belangen waar te nemen. Een rechterlijke bescherming, die uitwerking krijgt via bewindvoering, heeft een geheel of gedeeltelijke onbekwaamheid tot gevolg. Bijgevolg kan de beschermde persoon niet meer zelf en zelfstandig optreden in het rechtsverkeer (Verschelden, 2021). De vrederechter zal aanduiden voor welke handelingen de betrokkene onbekwaam wordt verklaard. Afhankelijk van het regime waaronder het individu

⁹⁵ Wet 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie, BS 30 mei 2007 (hierna : Antidiscriminatiewet).

⁹⁶ Art. 3 Antidiscriminatiewet

⁹⁷ Art. 4,4° Antidiscriminatiewet.

⁹⁸ Art. 7 Antidiscriminatiewet.

⁹⁹ Art. 488 oud BW.

valt, is er bij het stellen van dergelijke handeling bijstand¹⁰⁰ of vertegenwoordiging¹⁰¹ nodig. Voor de overige handelingen blijft de betrokkene in principe rechtsbekwaam.¹⁰² Wanneer de betrokkene toch zelf en zelfstandig wenst te handelen voor een rechtshandeling waarvoor de vrederechter de onbekwaamheid had uitgesproken, kan er een machtiging gevraagd worden aan de vrederechter (Swennen, 2021).

Ondanks het feit dat een individu onder een beschermingsstatuut geplaatst is op vlak van de persoon, geldt dit statuut niet voor hoogstpersoonlijke handelingen (Swennen, 2021).¹⁰³ Alles wat te maken heeft met seksualiteit is te kwalificeren als een hoogstpersoonlijke handeling, wat de uitoefening van de rechten die hiermee samenhangen complex maakt (Belgisch Raadgevend Comité voor Bio-ethiek, 2017). In het geval dat de betrokkene zowel voor de persoon als voor de goederen onder bewind werd geplaatst, zal er tussenkomst nodig zijn wanneer bijvoorbeeld de keuze gemaakt wordt om naar een seksuele dienstverlener te stappen. Hieraan is namelijk een kost verbonden, waardoor de bewindvoerder over de goederen moet tussenkomen. Deze noodzakelijke tussenkomst kan zorgen voor een belemmering op seksueel vlak.

Als vertegenwoordiging of bijstand onmogelijk is en als de betrokkene zelf onbekwaam wordt geacht dan komt dit neer op het niet kunnen uitoefenen van die welbepaalde rechten, wat onaanvaardbaar is. Deze problematiek moet bekeken worden in het licht van artikel 12 van het VN-Verdrag. Dit artikel waarborgt de gelijkheid voor de wet en legt de plicht op aan staten om te voorzien in toegang tot ondersteuning die noodzakelijk kan zijn bij de uitoefening van hun handelingsbekwaamheid. Een doelstelling van het onbekwaamheidstelsel is personen zelf vertrouwen te laten krijgen en competenties te laten ontwikkelen, iets wat vaak uit het oog verloren werd. Om te handelen conform het VN-Verdrag is het van belang om de vertegenwoordiging of bijstand te baseren op hetgeen de persoon met de beperking zelf wilt en niet te steunen op hetgeen objectief gezien het beste lijkt (Cuypers et al., 2017). België hervormde het stelsel inzake onbekwaamheden¹⁰⁴ en kwam hierdoor tegemoet aan bestaande kritieken die geuit werden door het VN-Comité.

Het al dan niet handelingsbekwaam zijn is een belangrijk gegeven, aangezien dit het fundament vormt voor vele andere zaken. De beoordeling hiervan moet dan ook *in concreto* gebeuren per individu. Het niet geldig kunnen stellen van andere rechtshandelingen, mag niet automatisch gelijk gesteld worden aan de onmogelijkheid om een wilsuiking te doen op het gebied van seksualiteit. Aanvullend kan er eventueel een sleutelrol toegekend worden aan een professioneel persoon, zodanig dat er op ondersteunde wijze beslissingen gemaakt worden (Belgisch Raadgevend Comité voor Bio-ethiek,

¹⁰⁰ Art. 498 oud BW.

¹⁰¹ Art. 492/2 oud BW; Art. 499 oud BW.

¹⁰² Art. 492/1, § 1, tweede lid *juncto*. Art.492/, § 2, tweede lid oud BW.

¹⁰³ Art. 497/2 oud BW.

¹⁰⁴ Wet 17 maart 2013 tot hervorming van de regelingen inzake onbekwaamheid en tot instelling van een nieuw beschermingsstatuut die strookt met de menselijke waardigheid, BS 14 juni 2013.

2017). Het absolute uitgangspunt moet zijn: wat de persoon zelf kan, doet hij zelf (Cuypers et al., 2017)

3.3. Seksuele gezondheid, seksualiteit en seksualiteitsbeleving

3.3.1. Seksuele gezondheid

Een belangrijk concept is de seksuele gezondheid van een individu. De Wereldgezondheidsorganisatie concretiseert dit als volgt: *“Seksuele gezondheid is een toestand van fysiek, emotioneel, mentaal en sociaal welzijn die verbonden is met seksualiteit”* (WHO, 2015).

Zowel de WHO als Sensoa - het Vlaams expertisecentrum voor seksuele gezondheid - stellen dat seksuele gezondheid een positieve en respectvolle benadering van seksualiteit en seksuele relaties vereist. Hiermee hangt het bestaan, erkennen en beschermen van seksuele rechten onlosmakelijk samen (IPPF, 2008). Er is nood aan positiefrechtelijke kaders, welke ruimte creëren voor seksueel genot, gevoelens van intimiteit en verbondenheid op een legale wijze voor elk individu (Sensoa, z.d.).

Deze positiefrechtelijke vraag stelt zich het meest voor individuen die zich in een precare positie bevinden. Het is van belang om deze groep individuen op een specifieke wijze te gaan benaderen. Dit mag echter niet gelijkstaan aan een ongelijke behandeling. Er moet dus niet noodzakelijk sprake zijn van een gelijke, maar wel van een gelijkwaardige behandeling.

3.3.2. Categoriale benadering: definiëring seksuele gezondheid

Gelet op de precare positie van personen met een mentale beperking, is het van belang om de seksuele gezondheid *in concreto* in te vullen. Het is namelijk zo dat er binnen de overkoepelende groep sterke verschillen zitten tussen de individuen, afhankelijk van welke beperking zij hebben (Seksuologische hulpverlening, z.d.). Een belangrijke indicator kan het emotionele ontwikkelingsniveau zijn, aangezien dit gevolgen heeft voor de manier waarop seksuele gevoelens worden beleefd en geuit (Fortior, z.d.). Psychiatrische aandoeningen oefenen vaak een invloed uit op de seksuele behoeften en verlangens, waardoor de seksuele gezondheidsbeleving verschilt van wat het doorgaans inhoudt.

Er is nood aan een algemene set aan minimumstandaarden als leidraad, zodanig dat een geïndividualiseerde bepaling kan plaatsvinden over wat nu juist seksueel gezond is voor bepaalde personen. Dit zal onder meer bepaald worden op basis van de individuele capaciteiten, zoals de mogelijkheid om hun noden uit te drukken op een aanvaardbare wijze. Bij het bepalen van de invulling van de seksuele gezondheid dient er te allen tijde respect te zijn voor de set aan minimumstandaarden.

3.3.3. Seksualiteit en seksualiteitsbeleving

Seksualiteitsbeleving, op een gezonde manier, in hoofde van personen met een mentale beperking is niet altijd even vanzelfsprekend. De nadruk op een geïndividualiseerde benadering is onmiskenbaar, aangezien de grens tussen aanvaardbaar en onaanvaardbaar gedrag voor elk individu anders zal liggen (Grenswijs, z.d.). Deze moeilijke oefening mag echter niet leiden tot het miskennen van hun noden en rechten. Belangrijk om te onderstrepen is, dat ondanks het hebben van een beperking de seksuele ontwikkeling wel degelijk geïntegreerd zit in het groeiproces. Dit staat haaks op de visie dat personen met een handicap asexuele wezens zijn die geen volwaardig seksueel leven kunnen of mogen hebben (Fortior, z.d.). Het ervaren van seksuele noden en de wijze waarop seksualiteitsbeleving in te vullen valt, is gekoppeld aan het ontwikkelingsniveau (Seksuologische hulpverlening, z.d.). Hoewel ze seksuele noden en verlangens ervaren, is het niet steeds evident om deze op een adequate manier tot uiting te brengen of hierover te communiceren (Eastgate, 2011). Het is dus van belang om de gevoelens en noden te erkennen en hiermee aan de slag te gaan.

Seksualiteit, is net zoals bij de bovenstaande groep, ook vaak taboe bij personen met een psychiatrische stoornis. Dit taboe hangt samen met het beeld dat personen met een psychiatrische stoornis asexuele of hyperseksuele wezens zijn. Hierdoor is er sprake van een onderdrukking van de seksualiteit. De juiste balans vinden zal ook voor deze groep van belang zijn.

3.3.4. Positiefrechtelijke waarborgen

Om te komen tot een set van minimumstandaarden, dienen de rechten gekoppeld te worden aan de positieve aspecten van de seksuele gezondheid. Het gaat om een set van noodzakelijke en fundamentele standaarden die voor elk individu gelden en waar een inbreuk slechts in zeer uitzonderlijke en specifieke situaties gerechtvaardigd zal zijn. Deze vormen evenwel louter een ondergrens en laten ruimte voor een bredere invulling. De standaarden kunnen dienen als maatstaven om beleidsdocumenten in de praktijk te toetsen en als leidraad om te kijken naar de *lege ferenda*.

Een eerste belangrijke standaard is het recht op informatie en educatie (WHO, 2015), gewaarborgd door de Belgische Grondwet¹⁰⁵ en supranationale instrumenten¹⁰⁶. Het vertalen van deze standaard in de seksuele context, gebeurt door het voorzien van seksuele voorlichting in ruime zin, met zowel een component van bescherming als een component van *empowerment*. De educatie en informatie hebben meer concreet betrekking op het geven van sociale en wetenschappelijke informatie, met inbegrip van de uitleg over bijvoorbeeld de verschillende anticonceptiemiddelen. Daarnaast kan het ook gaan over seks en seksualiteit op zich, waarbij de verschillende vormen van relaties en intimiteit aan bod komen (WHO, 2015). Seksuele voorlichting zorgt er zo voor dat

¹⁰⁵ Art. 24 Gw.

¹⁰⁶ Art. 2 Eerste aanvullend Protocol bij het EVRM; Art.9 VN-Verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap.

personen in een precare positie toch een zekere vorm van verantwoordelijkheid ervaren doordat ze met kennis van zaken eigen keuzes kunnen maken. Een individu kan zo een geïnformeerde toestemming geven en zijn recht op zelfbeschikking uitoefenen (IPPF, 2008).

Een tweede minimumstandaard is het recht op privé- en gezinsleven en het ruimere recht op privacy. Dit principe vindt veel aanknopingspunten in verscheidene rechtsinstrumenten¹⁰⁷. Er zijn hierbij twee grote aspecten, waarvan het tweede een afzonderlijke minimumstandaard uitmaakt. De focus ligt op de bescherming van de privacy. Elk individu moet vrij zijn van willekeurige inmengingen wanneer deze niet noodzakelijk zijn. Individuen die residentieel in bepaalde zorginstellingen verblijven, moeten bijvoorbeeld vrij zijn van cameratoezicht op de kamer wanneer dit niet noodzakelijk is voor de gezondheid van het individu. Een dermate beperking van de privacy moet altijd uitzonderlijk blijven en moet steunen op een legitiem en noodzakelijk doel.¹⁰⁸

Een derde minimale norm is het hebben van seksuele autonomie (IPPF, 2008) binnen de sfeer van het privé- en gezinsleven. Elk individu moet voldoende autonomie krijgen, wat hen in staat stelt om zelf keuzes te maken omtrent hun seksualiteit en seksualiteitsbeleving in een veilige setting zonder externe onnodige inmenging. Deze keuzes kunnen betrekking hebben op seksualiteit, maar bijvoorbeeld ook op het vrij kunnen kiezen van een partner. Dit hangt samen met het recht op vrijheid van denken en het recht op persoonlijke vrijheid en veiligheid (IPPF, 2008). Het komt er op neer om voldoende keuzevrijheid te laten in hoofde van een individu dat zich in een precare positie bevindt, zonder negatieve gevolgen te genereren voor het individu zelf of voor een andere persoon.

Met de tweede en derde minimumstandaard hangt ook het gegeven samen dat er voldoende autonomie toegekend moet worden aan de betrokkene. Het recht op privacy zorgt voor een bescherming van willekeurige communicatie naar derden over persoonlijke gegevens en keuzes. Dit staat soms op gespannen voet met de open communicatie naar ouders, voogden, bewindvoerders en vertrouwenspersonen.

Een vierde minimumstandaard is het recht op de hoogst mogelijke graad van gezondheid. Dit recht is terug te vinden in de algemene rechtsinstrumenten en in het VN-Verdrag¹⁰⁹. Om te kunnen genieten van het hoogst haalbare niveau, wordt expliciet melding gemaakt van de seksuele en reproductieve gezondheid (Unia, z.d.). Er moet dus voorzien worden in een aanbod van gezondheidsdiensten en een adequate toegang hiertoe. Dit heeft onder andere betrekking op geneeskundige diensten (IPPF, 2008), zoals gynaecologie ter voorkoming van bepaalde ziektes. Deze zienswijze is echter te beperkt en daarom moet ook rekening gehouden worden met diensten die de mogelijkheid creëren van seksualiteitsbeleving op een veilige wijze (Aditi, z.d.). Gelet op de uitdrukkelijke vermelding in het VN-Verdrag, is het duidelijk dat dit voor personen met een beperking niet altijd eenvoudig is.

¹⁰⁷ Art. 8 EVRM; Art. 22 Gw.

¹⁰⁸ Art. 8, 2^e lid EVRM.

¹⁰⁹ Art. 25 VN-Verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap.

Hierbij kan seksuele dienstverlening een belangrijke rol spelen, aangezien dit ervoor zorgt dat personen met een beperking of aandoening de mogelijkheid krijgen hun seksualiteit te ontplooiën op een begeleide en verantwoorde wijze. De toegang tot seksuele dienstverlening in het kader van de hulpverlening zou dus een evidentie moeten worden.

Van belang is dat al deze minimumstandaarden op gelijkwaardige wijze gewaarborgd worden voor elk individu, ook voor personen in een precare situatie. Er is dus sprake van het recht op een gelijkwaardige behandeling. Specifieke en geïndividualiseerde noden doen hieraan geen afbreuk (Zanzu, z.d.; IPPF, 2008).

3.4. Gezondheids- en welzijnsbeleid

3.4.1. Een theoretische benadering

De overkoepelende wettelijke kaders en beleidsrichtlijnen van het gezondheid- en welzijnsbeleid worden kort geschetst. De persoonsgebonden aangelegenheden worden voornamelijk geregeld op het niveau van de gemeenschappen.¹¹⁰ De bevoegdheid omvat het garanderen van de omgang en behandeling op kwaliteitsvolle wijze, met eerbiediging van fundamentele rechten en basisbeginselen.¹¹¹ Binnen dit kader kunnen verblijven, voorzieningen en zorginstellingen zelf beleidsdocumenten met huisregels opstellen.

Wetgeving betreffende interne en externe rechtspositie

In de basisteksten die focussen op de interne rechtspositie zijn een aantal beginselen opgenomen waarmee elke instelling, voorziening of elk ziekenhuis rekening moet houden. Daarnaast moet elke beperking van een fundamentele vrijheid te rechtvaardigen zijn. Dergelijke rechtvaardigingsgrond kan onder andere een wettelijke basis zijn die zo een beperking voorschrijft.

Een belangrijke wet in het kader van de interne rechtspositie in de ruimere gezondheidszorg bij een vrijwillige opname, is de Wet betreffende de Rechten van de Patiënt.¹¹² Deze wet beoogde een kwaliteitsvollere gezondheidszorg, waarbij een toekenning van individuele rechten aan elke patiënt centraal stond.¹¹³ Het garanderen van kwaliteitsvolle zorg vormt een uitdrukking van artikel 23 Grondwet, wat staat voor een menswaardig leven. Kanttekening bij deze wet is het beperkte toepassingsgebied. Deze wet vindt toepassing op psychiatrische ziekenhuizen, maar niet op andere zorginstellingen of voorzieningen (Opgenhaffen, 2020). Dit valt te verklaren door de bevoegdheidsverdeling tussen de federale overheid en de gemeenschappen. In het kader van dit

¹¹⁰ Art. 128,§1 Gw.

¹¹¹ Voorstel van bijzondere wet met betrekking tot de Zesde Staatshervorming, *Parl.St.*Senaat 2012-2013,nr. 5-2232/1.

¹¹² Wet van 22 augustus 2002 betreffende de rechten van de patiënt, *BS* 26 september 2002.

¹¹³ Verslag over het wetsontwerp betreffende de rechten van de patiënt, *Parl.St.* Kamer, 2001-2002, nr. 50-1642/012.

werk is de wet Patiëntenrechten alleen van belang voor personen met een psychiatrische stoornis die verblijven in psychiatrische ziekenhuizen.

Een overzicht wordt geschetst van het beleid van zorginstellingen en voorzieningen enerzijds gericht op personen met een beperking en anderzijds op personen met een psychiatrische stoornis met een focus op hun interne rechtspositie. Het is echter in de praktijk niet eenvoudig om een institutionele indeling te maken. Eenzelfde persoon kan tot verschillende doelgroepen behoren, denk hierbij aan een persoon met een verstandelijke handicap die tegelijk lijdt aan een psychiatrische stoornis.

Beleid in Vlaanderen voor personen met een handicap

Door het niet toepasselijk zijn van de Wet Patiëntenrechten op verblijfsvoorzieningen voor personen met een handicap en door het ontbreken van een Vlaams decreet, wordt de interne rechtspositie geregeld door erkenningsnormen en een kwaliteitsbeleid. Hierin vervullen het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (VAPH) en de minister van welzijn de belangrijkste rol (Opgenhaffen, 2020).

Op Vlaams niveau bestaat er een onderscheid tussen zorgaanbieders die wel en niet vergund zijn. Een vergunde zorgaanbieder, die voorziet in begeleiding of dag- en woonondersteuning van meerderjarige personen, beschikt over ofwel een erkenning ofwel een vergunning afgeleverd door het VAPH. Hierdoor zijn deze aanbieders onderhevig aan voorgeschreven kwaliteitseisen en controles door de Zorginspectie. De rechten van de gebruiker werden dan ook opgelijst door het VAPH (z.d.). De invulling van deze kwaliteitsvolle zorg hangt samen met het Erkenningsbesluit van de Vlaamse regering voor VAPH-voorzieningen¹¹⁴, dat verwijst naar het Decreet van 2003¹¹⁵ betreffende de kwaliteit. De desbetreffende rechten zijn het recht op kwaliteit, het recht op een schriftelijke overeenkomst met de zorgaanbieder, het recht op bescherming van de integriteit, en het recht om een klacht in te dienen.

Niet-vergunde zorgaanbieders zijn hierdoor evenwel niet gebonden. Daarom ontbreekt hierop een zekere mate van controle. Dit feit ontslaat de instanties niet van de plicht om fundamentele rechten en vrijheden te waarborgen die voor eenieder gelden. Toch kan de kwaliteit van de aangeboden zorg dus sterk verschillen tussen de instellingen onderling, wat kan leiden tot discriminatoire situaties.

Daarnaast is ook de vraag hoever de praktische draagkracht van de normen en rechten zich uitstrekt. De rechten kunnen als afdwingbare rechten in hoofde van de gebruiker bestaan, maar ze kunnen ook als maatstaf voor het kwaliteitsniveau van de aangeboden zorg gekwalificeerd worden. Het louter bestaan van deze normen biedt daarom niet noodzakelijk een rechtszekere basis (Opgenhaffen, 2020; VAPH, z.d.).

¹¹⁴ Besluit van de Vlaamse Regering betreffende de algemene erkenningsvoorwaarden en kwaliteitszorg van voorzieningen voor opvang, behandeling en begeleiding van personen met een handicap van 4 februari 2011, BS 8 april 2011 (Hierna : Erkenningsbesluit voor VAPH-voorzieningen).

¹¹⁵ Decreet van 17 oktober 2003 betreffende de kwaliteit van de gezondheids- en welzijnsvoorzieningen, BS 10 november 2003.

Beleid voor personen met een psychiatrische stoornis

Er zijn verschillende initiatieven voorhanden voor de residentiële zorg van personen met een psychiatrische stoornis. De meest klassieke zorginstellingen zijn het psychiatrisch ziekenhuis of een psychiatrische afdeling binnen een algemeen ziekenhuis. Daarnaast is er nog sprake van specifieke psychiatrische instellingen, initiatieven voor beschut wonen en gezinsverpleging. Voor geïnterneerden zijn er Forensische Psychiatrische Centra's. Door de verscheidenheid aan initiatieven, is er dan ook sprake van een wijdverspreid beleid.

Ziekenhuizen die patiënten met een psychiatrische stoornis ondersteunen, zijn inzake de interne rechtspositie van hun gebruikers gebonden door de Wet Patiëntenrechten¹¹⁶. Psychiatrische ziekenhuizen¹¹⁷ en plaatsen van beschut wonen¹¹⁸ zijn ook gebonden aan de zogenaamde Ziekenhuiswet.¹¹⁹ Net zoals dat het geval is bij voorzieningen voor personen met een handicap, is er ook in deze gevallen sprake van erkenning en toezicht op centra voor geestelijke gezondheidszorg door de Vlaamse overheid. Dit zijn de zogenaamde erkenningsnormen, welke verband houden met het kwaliteitsdecreet¹²⁰.

Bij een gedwongen opname speelt de wet betreffende de bescherming van de persoon van de geesteszieke¹²¹. Hoewel deze voornamelijk betrekking heeft op de externe rechtspositie, is er wel een expliciete opsomming van een beperkt aantal rechten voorhanden, zoals het recht op de ontplooiing van lichamelijke en geestelijke gezondheid¹²². Geïnterneerden verblijven bij voorkeur in een Forensisch Psychiatrisch Centra, maar bij gebrek aan capaciteit kunnen zij ook verblijven in de gevangenis (Claes, 2020). Voor deze groep bestaat er geen wet die de interne rechtspositie regelt. Dit vormt een leemte. Geïnterneerden moeten dan terugvallen op fundamentele rechten zoals voorzien in algemene rechtsinstrumenten.

Huisreglementen

Binnen het overkoepelend kader moet elke zorgaanbieder verplicht voorzien in huisregels.¹²³ Deze huisregels bevinden zich op het niveau van de interne rechtspositie en hebben een ordemotief als grondslag (Opgenhaffen, 2020). Dergelijke regels reguleren

¹¹⁶ Wet van 22 augustus 2002 betreffende de rechten van de patiënt, *BS* 26 september 2002 (hierna: Wet Patiëntenrechten).

¹¹⁷ Art.3 gecoördineerde wet van 10 juli 2008 op de ziekenhuizen en andere verzorgingsinrichtingen, *BS* 7 november 2008 (hierna: Ziekenhuiswet)

¹¹⁸ Art. 6 Ziekenhuiswet.

¹¹⁹ Gecoördineerde wet van 10 juli 2008 op de ziekenhuizen en andere verzorgingsinrichtingen, *BS* 7 november 2008.

¹²⁰ Decreet van 17 oktober 2000 betreffende de kwaliteit van de gezondheids- en welzijnsvoorzieningen, *BS* 10 november 2000.

¹²¹ Wet van 26 juni 1990 betreffende de bescherming van de persoon van de geesteszieke, *BS* 27 juli 1990. (hierna: Wet bescherming persoon geesteszieke).

¹²² Art. 32, § 1 Wet bescherming persoon geesteszieke.

¹²³ Art.15 Erkenningsbesluit voor VAPH-voorzieningen; Bijlage A, III,4° KB 23 oktober 1964 tot bepaling van de normen die door de ziekenhuizen en hun diensten moeten worden nageleefd, *BS* 7 november 1964.

enerzijds de positie van de bewoners en gebruikers, doordat ze duidelijke grenzen afbakenen. Dit creëert een veilige setting waarbinnen het individu zichzelf kan ontplooiën. Anderzijds brengt een afbakening automatisch beperkingen met zich mee. De grenzen bepalen de ruimte waarbinnen de rechten en vrijheden van een individu uitgeoefend kunnen worden. Bij een beknotting is er nood aan rechtvaardiging (Notelteirs & Opgenhaffen, 2019). Die zal voorhanden zijn wanneer er voldaan is aan de voorwaarden van legaliteit, subsidiariteit en proportionaliteit. De vrijheidsbeperking kan ook betrekking op een beperking van keuzevrijheid. Het kan zich situeren op het niveau van de overkoepelende beleidsmakers, maar kan ook voortvloeien uit de zelfregulerende rol van elke voorziening (Opgenhaffen, 2020).

De juridische begrenzing die het Belgisch rechtskader biedt, is gekenmerkt door vaagheid. Het beperkt zich vaak tot krachtlijnen zonder dat er hierbij sprake is van een inhoudelijke sturing (Tack, 2013; Opgenhaffen, 2020). Dit zorgt voor speelruimte in hoofde van de zorgaanbieders bij het opstellen van hun huishoudelijk reglement.¹²⁴ Een houvast op inhoudelijk vlak zou bijdragen aan de uniformiteit tussen zorgaanbieders, op zijn minst tussen de erkende zorgaanbieders (Notelteirs & Opgenhaffen, 2019). Wanneer er sprake zou zijn van uniformisering, ontstaat er een evenwichtsoefening tussen voldoende concreet en voldoende abstract. Anders gaat de mogelijkheid tot het aanbieden van zorg op maat of geïndividualiseerde behandelingen verloren.

Een belangrijke krachtlijn is dat huisregels in principe geen echte gedragsregels of behandelingen voorschrijven. Het gaat om regels die een ordemotief nastreven op collectief niveau, met het oog op de organisatie van de gang van zaken binnen een voorziening. Gedragsregels die te specifiek zijn, bijvoorbeeld het verbod op intimiteit, zijn niet meer onder te brengen onder de categorie van de huisregels en zijn te verregaand aangezien deze leiden tot bevoogding (Notelteirs & Opgenhaffen, 2019). Elke huisregel maakt een belangenafweging tussen enerzijds de impact van de maatregel en anderzijds het doel, waarbij de aanvaardbaarheid van de regel beoordeeld wordt.

Huisregels bevatten in principe geen sancties. Dit betekent niet dat een overtreder binnen de voorziening zomaar vrijuit gaat, maar het zorgt ervoor dat de getroffen maatregelen geen bestraffend karakter hebben (Opgenhaffen, 2020).

Huisregels moeten ook uitdrukkelijk, voorzienbaar en toegankelijk zijn. Op informatief vlak bestaan er naast huisregels ook nog andere bronnen. Informatiebrochures zijn een eerste informatiebron, waarbij zowel hypothetische beperkingen van grondrechten als standaardbeperkingen in zorgvoorzieningen worden opgesomd. Door deze opsomming worden gerechtvaardigde inmengingen voorzienbaar. Een andere bron van informatie zijn protocollen. Hierin staat een beschrijving van procedures wanneer bepaalde problematische situaties zich voordoen (Opgenhaffen, 2020).

¹²⁴ GwH 15 juli 1998, 83/1998.

Huisregels vormen een belangrijke tool, aangezien er nood is aan een structuur en organisatie binnen een voorziening. Het is dan ook logisch dat een gebruiker zijn grondrechten niet volledig vrij zal kunnen uitoefenen. Toch mogen huisregels niet verder gaan dan wat noodzakelijk is, aangezien te verregaande maatregelen zouden kunnen leiden tot paternalisme en een ongeoorloofde beperking van grondrechten van de gebruiker. Wanneer er wel nood zou zijn aan een geoorloofde vorm van beperkingen, moeten deze vastgelegd worden in individuele afspraken met de gebruiker (Opgenhaffen, 2020).

Betreffende de mogelijkheid om seksuele rechten binnen een zorgvoorziening te kunnen uitoefenen, heerst in vele gevallen nog taboe. Het is dan ook vaak onzeker of de mogelijkheid om seksuele handelingen te stellen een plaats kreeg binnen de huisregels. Soms stelt de vraag zich of seksualiteitsbeleving überhaupt toegelaten is. Nochtans is dit een basisrecht voor elk individu waardoor een belemmering niet zomaar toegestaan is (WHO, 2018). Huisregels moeten onder andere afgestemd worden op de bovengenoemde set van minimumstandaarden, concreet ingevuld op basis van de bewoners en de setting van de instelling.

Visies inzake seksualiteit en intimiteit

Seksualiteit en intimiteit kunnen gevoelige materies uitmaken, waardoor deze twee levensaspecten soms niet terug te vinden zijn in de praktijk van de gezondheidszorg (WHO, 2018). De positiefrechtelijke minimumstandaarden en accurate bescherming moeten evenwel een concrete plaats krijgen binnen het beleid, dit zowel op koepelniveau als op het niveau van de voorzieningen zelf. Bij het uittekenen van dit beleid kunnen ethische adviezen een leidraad bieden.

De organisatie Broeders van Liefde is een belangrijke waarde op het vlak van ethische adviezen (Broeders van Liefde, z.d.). De algemene visie van de organisatie over seksualiteit binnen de geestelijke gezondheidszorg is dat seksualiteit en de beleving ervan fundamentele waarden zijn binnen het leven van eenieder, waardoor de noden van de bewoners in een voorziening een belangrijke plaats moeten krijgen (Broeders van Liefde, 2000). De focus ligt evenwel meest op de negatieve aspecten van de seksualiteit. Hierdoor hebben voorzieningen geen houvast om een positief beleid op het gebied van seksualiteit uit te bouwen.

Een tweede visie is die op seksualiteit van personen met een handicap (Broeders van Liefde, 2006). Hierbij gaat de aandacht opnieuw uit naar zogenaamde minimale normen bij grensoverschrijdend gedrag en ontbreekt het opnieuw aan positiefrechtelijke aspecten. Wel stelt het advies een streefdoel voorop, namelijk een begeleiding die verdergaat dan het louter streven naar respect voor de minimumwaarden. De begeleiding moet aansluiten bij de wensen en noden van de betrokkene en diens persoonlijke omstandigheden.

Het Belgisch Raadgevend Comité voor Bio-ethiek heeft zich eveneens uitgesproken over de seksualiteit van personen met een handicap (Belgisch Raadgevend Comité voor

Bio-ethiek, 2017). Seksualiteit moet volgens hen, zoals dat het geval is bij personen zonder handicap, een volwaardige plaats krijgen in het leven. Seksuele rechten worden door het Comité dus niet betwist, maar worden slechts gekwalificeerd als een engagement van de samenleving om hindernissen bij de uitoefening ervan weg te werken, denk aan de afhankelijkheid van de zorgverlening, de visie over seksualiteit van deze precaire groep, ... Naast het bestaan van hindernissen, is er ook nog sprake van discriminatie. De nood aan ondersteuning is omwille van deze redenen hoog (Belgisch Raadgevend Comité voor Bio-ethiek, 2017). Door de overvloed van aandacht voor de negatieve aspecten aan seksualiteit in het kader van seksueel misbruik en grensoverschrijdend gedrag, ligt de focus met betrekking tot seksualiteit voornamelijk op de risico's. Dit heeft tot gevolg dat het kwaliteitsbeleid te minimaal is, waardoor de ruimte voor seksuele zelfontplooiing bij kwetsbare groepen in sommige gevallen onbestaand is. Het uitwerken van een duidelijke en praktische visietekst of ethisch beleid zorgt voor een moreel kader waarbinnen zorgverleners vrij kunnen handelen conform de normen en waarden van de instelling (Tack, 2013).

3.4.2. Tussentijds besluit

Concluderend valt te stellen dat het Belgisch gezondheid- en welzijnsbeleid te vergelijken is met een lappendeken bestaande uit regels, wetten en visies. Die staan naast elkaar, maar durven ook overlappen. Er is dus geen sprake van een geüniformeerd beleid. Voor de inhoudelijke invulling van de regels zijn er weinig tot geen handvaten, waardoor het afhangt van de interpretatie van de desbetreffende voorziening hoe ruim of restrictief de invulling is. Doordat bindende minimumnormen ontbreken, ontstaat het risico op ongelijke behandeling. Bijgevolg kan de kwaliteit onderling sterk verschillen. Een absolute uniformisering is niet aan de orde, gelet op de nood aan geïndividualiseerde aanpak van deze groep. Toch mogen de onderlinge verschillen niet neerkomen op het creëren van sterke kwaliteitsverschillen. Elk individu heeft recht op een aantal minimale normen die te allen tijde worden nageleefd door elke voorziening. Er zou dan ook meer ingezet moeten worden op dergelijke bindende minimumnormen en een specifieke visie op het vlak van seksualiteit en intimiteit.

4. Empirisch luik

Het empirisch onderzoek bestond uit het afnemen van een online survey en het analyseren van beleidsdocumenten. Op basis van de al dan niet aanwezigheid van positief-rechtelijke aspecten en de beperkingen hierop werden algemene trends geschetst. Deze trends werden dan op hun beurt getoetst aan de opgestelde minimumstandaarden.

De respondenten betreffen erkende zorginstellingen, waardoor het resultaat alleen betrekking heeft op die categorie van instellingen en voorzieningen. Dit loutere gegeven legt reeds een eerste leemte bloot, namelijk het gebrek aan een uniform kader. De kwaliteitsvolle bejegening van een kwetsbaar persoon zou niet afhankelijk mogen zijn van de verblijfplaats. Er namen 27 respondenten deel aan het onderzoek, 18 voorzieningen

voor mensen met een mentale beperking en 6 voorzieningen voor mensen met een psychiatrische stoornis. De overige 3 waren voorzieningen waar beide categorieën verblijven.

4.1. Algemene praktijkschets van het positiefrechtelijk kader: leemtes blootgelegd

Vooraleer over te gaan tot de beschrijving van de resultaten, is enige nuancering aan de orde. Er kan eventueel sprake zijn van een bias doordat de respondenten die deelnamen, er mogelijks van uitgingen dat zij een kwaliteitsvol beleid hanteren met voldoende waarborgen. De instellingen en voorzieningen die beleidsdocumenten gebruiken van ondermaatse kwaliteit zullen mogelijks niet vrijwillig deelnemen aan dergelijk onderzoek. De resultaten kunnen dus een vertekend beeld geven en afwijken van de realiteit. Verder gaat het om een schets van de praktijk gebaseerd op de antwoorden van de respondenten. Het is niet ondenkbaar dat bepaalde aspecten toch anders ingevuld worden in de praktijk. Ondanks het feit dat voorzieningen voor psychiatrische patiënten ondervertegenwoordigd waren in de groep respondenten, bleek dat de antwoorden tussen beide types van voorzieningen niet echt verschilden.

Een eerste vaststelling is dat bij het merendeel van de voorzieningen, op enkele uitzonderingen na, de seksuele rechten effectief een plaats krijgen in beleidsdocumenten. De enkelingen die geen aandacht schenken aan seksuele rechten gaan ervan uit dat een expliciete vermelding niet noodzakelijk is, omdat deze personen dezelfde rechten bezitten als elke burger. In psychiatrische ziekenhuizen is er dan weer absoluut geen aandacht voor de seksuele rechten, met als verantwoording het zeer korte verblijf van de patiënt.

Algemeen genomen geven voorzieningen aan dat er zowel aandacht uitgaat naar de positiefrechtelijke aspecten als naar de negatieve componenten van de seksualiteit. Het vertrekpunt is dat het recht op seksualiteit en seksualiteitsbeleving een fundamenteel basisrecht voor iedereen is. Toch is er een groot verschil op inhoudelijk vlak van de positiefrechtelijke waarborgen. Deze lijken namelijk bij de helft van de voorzieningen eerder ondergeschikt aan de beschermingsmaatregelen. De nadruk ligt veeleer op het beperken en voorkomen van misbruik dan bij het toestaan van seksualiteit en de zelfontplooiing ervan. Andere voorzieningen geloven dan weer meer in de preventie van misbruik aan de hand van het hanteren van positiefrechtelijke waarborgen zoals het bieden van ondersteuning op maat.

Met betrekking tot het hebben van zelfbeschikking en het beschikken over integriteit erkende de overgrote meerderheid van de respondenten het keuzerecht in hoofde van de individuen met betrekking tot hun seksualiteit. Deze keuzevrijheid strekt zich bij een beperkt aantal ver uit en omvat ook zaken zoals vrijheid om al dan niet naar seksuele dienstverlening te stappen, keuzevrijheid op het gebied van een relatie en met betrekking tot anticonceptie. Andere voorzieningen hanteren dan weer een restrictievere interpretatie en beperken de keuzevrijheid bijvoorbeeld tot het kiezen van het geslacht

van de partner. De keuzevrijheid kan ook beperkt worden door bepaalde afdelingsregels, waardoor in een aantal beperkte gevallen sprake is van een absoluut gebrek aan keuze. De mate waarin het keuzerecht aangeboden wordt, is veelal aangepast aan de capaciteiten van elk individu. Indien er geen volkomen zelfstandig keuzerecht geboden wordt, dan is het keuzeproces een gezamenlijk project waarbij het individu op een volwaardige manier wordt betrokken. Overleg is bij elke voorziening, ook wanneer er volledig autonome keuzevrijheid bestaat, altijd een fundamenteel gegeven. Het kwam overal sterk naar voren dat het niet de bedoeling kan zijn dat er bij dit onderwerp boven het hoofd van de betrokkene beslist wordt, maar dat het wel vaak nodig is om bijvoorbeeld de familie te betrekken.

Het recht op informatie wordt, op één uitzonderingsgeval na, bij elke respondent voorzien. De concrete invulling loopt echter sterk uiteen. Sommige beperken de toegang van informatie tot algemene brochures of het internet. Andere voorzieningen bieden een meer uitgebreide toegang tot informatie, waarbij er ook gebruikt gemaakt wordt van een vertrouwenspersoon of referentiepersoon binnen de voorziening.

Wat betreft het recht op educatie, zijn de resultaten iets uiteenlopende. Ongeveer de helft van de respondenten geeft aan dat er geen sprake is van seksuele educatie, althans geen spontane educatie. Vaak wordt het initiatief bij de bewoner zelf gelegd en is educatie slechts voorzien wanneer er vraag naar is. Indien er toch een automatische educatie voorzien is, dan beperkt zich dit tot een aantal vaste momenten per jaar. Andere voorzieningen zetten dan wel weer in op individuele educatie op regelmatige basis, waardoor het de vorm aanneemt van een echt leer- en groeiproces.

Een laatste aspect van het positiefrechtelijk kader betreft de privacy. Dit is in allerlei contexten een fundamenteel aspect, wat ook merkbaar is bij de antwoorden van de respondenten. Over het algemeen wordt alles in het werk gesteld om de privacy maximaal te waarborgen. De kamer wordt vaak aangemerkt als persoonlijk terrein, waardoor begeleiders verplicht zijn om te kloppen alvorens deze te betreden. Ook de mogelijkheid om de kamer op slot te doen is bij vele voorzieningen een logisch gegeven.

Toch zijn er ook een aantal beperkingen waargenomen. De minst ingrijpende is diegene waarbij ongestoord bezoek op de kamer onmogelijk is. Het aanwezig zijn van camera's op de kamer is dan weer de meest verregaande vorm van inmenging in de persoonlijke levenssfeer. Deze laatste vorm van beperking komt echter zelden voor. Wanneer er toch sprake is van cameratoezicht op privéterrein dan is dit ingegeven vanuit medische noodzaak. Communicatie naar andere personen, zoals de ouders of vertegenwoordigers, is een ander gegeven dat zich kadert binnen de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Ouders, vertegenwoordigers en vertrouwenspersonen worden meestal ingelicht over keuzes op het gebied van seksualiteit.

Een aantal andere aspecten die verband houden met de seksualiteitsbeleving worden afsluitend vermeld. Dit zijn zaken die slechts bij een beperkt aantal respondenten spon-

taan ter sprake kwamen, waardoor de differentialiteit van dergelijke praktijken onduidelijk is. Wel zijn het belangrijke aspecten die ruimte creëren voor de seksuele zelfontplooiing.

Allereerst gaat het over de toegang tot pornografie. De toegang tot pornografie leek geen probleem, zolang dit kaderde binnen de wettelijk toegelaten vormen. Daarnaast werd er ook toegang geboden tot ondersteunende seksspeeltjes, zoals het gebruik van een vibrator. Deze zaken kunnen enerzijds hulp bieden bij het beleven van genot, maar kunnen anderzijds ook ondersteunend werken. Deze voorziening voorziet in een duidelijke visie omtrent seksualiteit, die de bewoners ten goede komt. Het creëert een kader waarbinnen personen de ruimte krijgen om seksualiteit te beleven en streeft een maximale graad van seksuele gezondheid na.

Een ander gegeven is de ruimte die gelaten wordt voor masturbatie. Dit kwam opnieuw zeer uitzonderlijk aan bod. Het is dan ook onduidelijk of masturbatie in de meeste voorzieningen al dan niet toegelaten wordt. Een verklaring dat het niet uitdrukkelijk vermeld wordt, kan eventueel liggen in het vanzelfsprekend karakter. Wanneer dit toch aan bod kwam, werd de nood aan een afgebakende setting benadrukt. De voorzieningen maken hierbij duidelijk aan de bewoner dat masturbatie iets is wat tot de intieme sfeer behoort.

Tot slot werd kort een blik geworpen op de beschermende kant van het spectrum. Opvallend is dat de negatieve component in vele gevallen de overhand neemt, wat vaak resulteert in een ontkenning van de capaciteiten van de individuen en in een sterke beperking van hun mogelijkheden. In tegenstelling tot wat het geval was voor de positief-rechtelijke component, is het reactief beleid met betrekking tot grensoverschrijdend gedrag zeer concreet uitgewerkt. Elke respondent geeft aan dat zij beschikken over uitgewerkte beleidsdocumenten en protocollen die concrete reactieve procedures en stappenplannen bevatten. Het preventiebeleid daarentegen lijkt bij bepaalde voorzieningen onvoldoende onderbouwd.

4.2. Compliance-toets van het positiefrechtelijk kader aan de set minimum-standaarden

Een eerste toets heeft betrekking op het recht op informatie en educatie. Sommige instellingen stellen heel wat in het werk om ervoor te zorgen dat de bewoners toegang krijgen tot allerhande informatie en zetten ook in op educatie op maat. Andere nemen dan weer genoegen met de toegang tot het internet en een eenmalig algemeen educatiemoment. Een algemene toegang tot het internet kan nuttig zijn, maar ook gevaarlijk. Op het internet circuleert veel informatie, waaronder ook onjuiste. Zelfs juiste informatie is in sommige gevallen onaangepast aan het ontwikkelingsniveau van de betrokkene, met als resultaat dat het foutief kan geïnterpreteerd worden. De educatie en informatie moeten bijgevolg voldoende aangepast, begrijpelijk en toegankelijk zijn.

Veel voorzieningen werken met een vertrouwenspersoon waarbij de bewoners terecht kunnen met vragen. Dit is een goed systeem, maar er moet ook voldoende ingezet worden op automatische en algemene educatie. Wanneer het initiatief volledig bij de bewoner zelf ligt, kan dit voor bewoners ervaren worden als een hinderpaal. Sommige individuen zijn zich niet altijd bewust van het bestaan van grenzen, waardoor zij geen nood ervaren om zelf vragen te stellen. Belangrijk is dat de bewoners het gevoel krijgen dat seksualiteit een bespreekbaar onderwerp is. Wanneer de toegang tot informatie slechts beperkt is, komt dit vaak neer op het creëren van een taboesfeer, wat op zijn beurt resulteert in een belemmering van de seksuele zelfontplooiing en seksualiteitsbeleving. Sommige voorzieningen schieten hier tekort.

Een tweede toets heeft betrekking op het recht op privacy. Dit recht wordt in de meeste gevallen op een degelijke wijze gegarandeerd. De kamer als persoonlijk terrein aanmerken zorgt voor duidelijke grenzen en bakent een zone af waar intimiteit mogelijk is. Het instellen van duidelijkheid voorkomt ongepaste situaties, zoals masturbatie in gemeenschappelijke ruimtes. Een individuele kamer zou een organisatorisch streefdoel moeten zijn. Wanneer dit praktisch niet haalbaar is, dan kan dit opgevangen worden door bijvoorbeeld te voorzien in een specifieke kamer waar ongestoord bezoek kan plaatsvinden. Op die manier komt de persoonlijke levenssfeer van medebewoners niet in het gedrang.

Slechts enkele voorzieningen gaven aan gebruik te maken van camera's op persoonlijk terrein. Het zetten van camera's op de kamer of badkamer is ontoelaatbaar, tenzij dit om medische redenen absoluut noodzakelijk is en correct omkaderd wordt binnen het beleid. Dergelijke maatregel moet regelmatig aan evaluatie onderworpen worden zodanig dat de inbreuk op de privacy niet langer aanhoudt dan nodig. Externe controle op dergelijke maatregelen lijkt ook onontbeerlijk.

Een ander aspect van privacy houdt verband met de communicatie naar de ouders, voogden, vertegenwoordigers of vertrouwenspersonen. Een heldere en open verstandhouding tussen deze personen en de voorziening is onmisbaar. Desondanks blijft de vraag hoever deze communicatie moet gaan. Gelet op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer van de bewoner is het niet altijd aan de orde om hoogstpersoonlijke beslissingen mee te delen aan de ouders. In de hypothese dat een persoon met een beperking of stoornis ervoor kiest om seksualiteit te beleven en seksuele handelingen te stellen, blijft het al dan niet doorgeven aan de andere partijen een twistpunt. Dergelijke hoogstpersoonlijke beslissingen, rekening houdend met de bekwaamheid van de betrokkene, zouden niet automatisch moeten worden meegedeeld wanneer dit niet noodzakelijk is of wanneer de persoon dit zelf niet wenst.

Een derde toets gaat over het recht op autonomie en keuzevrijheid. De meeste instellingen voorzien niet in een algemene keuzevrijheid, maar zorgen wel voor voldoende overleg. Het al dan niet geven van een mate van keuzevrijheid wordt dan beslist in het licht van de capaciteiten van de betrokkene. Voorzieningen geven te kennen dat er niet over het hoofd van de betrokkene kan worden beslist. Desondanks is duidelijk dat er niet altijd rekening gehouden wordt met de wensen van de betrokkene. In veel gevallen

zijn er nog andere personen die hun mening kunnen uiten, waardoor het niet ondenkbaar is dat de mening van de betrokkene zelf op de achtergrond geraakt. Het louter voorzien van overleg, zonder effectief rekening te houden met hetgeen de betrokkene vooropstelt, is een kunstmatige ingreep die doet lijken alsof er effectief een keuzevrijheid is. Een continue evaluatie van de capaciteiten van de betrokkene dringt zich op, zodanig dat er geen onnodige beperking plaatsvindt van diens keuzevrijheid of autonomie.

Een vierde toets gaat over de seksuele gezondheid, wat impliceert dat er een evenwicht is tussen het creëren van mogelijkheden en het voorzien in voldoende bescherming. Het louter voorzien van seksuele rechten in de beleidsdocumenten is echter ontoereikend, aangezien de vraag zich ook stelt welke inhoudelijke kwaliteit deze bezitten. Een aantal voorzieningen vertrekken van wat een individu kan, zonder al te veel beperkingen in te stellen. Dergelijke opvatting zou voor elke voorziening het uitgangspunt moeten zijn. Seksualiteit wordt op die manier gekwalificeerd als een noodzakelijk onderdeel van het mens zijn dat voldoende aandacht verdient. Hierdoor krijgen de bewoners de kans om zichzelf te ontwikkelen op seksueel vlak.

Daartegenover focussen sommige voorzieningen zich te veel op het beschermend gedeelte en stellen zich op hun beurt gerust met het feit dat ze theoretisch voorzien in seksuele rechten in de beleidsdocumenten. Andere voorzien zelfs niet in een expliciete opname van seksuele rechten binnen hun beleidsdocumenten, waardoor het onwaarschijnlijk is dat er ruimte is voor seksualiteit en seksualiteitsbeleving. Dergelijke houding is onaanvaardbaar en strookt niet met de minimumstandaarden.

Er bestaan verschillende algemene visies over seksualiteit en intimiteit binnen de geestelijke gezondheidszorg en deze kunnen dienen als leidraad, maar dienen niet om integraal overgenomen te worden binnen het beleid op instellingsniveau zonder specifieke aanpassingen. Wanneer een instelling zich louter steunt op een algemene visie, zonder rekening te houden met de nodige ruimte voor een vertaling van de individuele capaciteiten en noden, dan gaat deze voorziening resoluut voorbij aan de nood tot specifieke benadering van de bewoners.

De mentaliteit die soms heerst dat een expliciete opname van seksuele rechten in visie- en beleidsteksten overbodig is omdat de bewoners dezelfde rechten hebben als eenieder, onderkent de aanwezige hinderpalen voor de uitoefening van seksuele rechten in hoofde van deze individuen. Dit leidt tot een minimalisering van de bestaande problematiek die deze personen wel degelijk ervaren. Een expliciete plaats voor seksuele rechten binnen een beleid op instellingsniveau moet een absolute evidentie worden. Het opstellen van een visietekst rond seksualiteit is van belang, omdat dit een houvast biedt waarbinnen iedereen kan handelen. Het louter voorzien van deze rechten biedt echter nog geen garantie voor de praktische invulling ervan. Een set van overkoepelende inhoudelijke minimumnormen zou hieraan tegemoet kunnen komen, aangezien dit ervoor zorgt dat er ook inhoudelijk een minimaal kwaliteitsniveau aanwezig is.

4.3. Tussentijds besluit

Er blijkt helaas nog steeds sprake van een paternalistische insteek, waarbij er een gevaar ontstaat voor de opvatting dat de personen in kwestie niet in staat zijn om seksualiteit te beleven of resoluut deviant gedrag gaan stellen. Dit paternalisme bestaat zelfs in hoofde van de zorgverleners, waardoor zij geneigd zijn om te handelen vanuit hun eigen waarden en normen. Een meer conservatieve zorgverlener heeft bijvoorbeeld het beeld dat seks pas kan wanneer er een langdurige relatie tot stand komt, wat een opvatting is die resulteert in het belemmeren van de seksuele zelfontplooiing aangezien langdurige relaties niet vanzelfsprekend zijn voor deze groep. Het gezegde "*Geen slapende honden wakker maken*" kwam dan ook meermaals aan bod tijdens het empirisch onderzoek. Uit het onderzoek bleek dat voorzieningen soms vertrekken vanuit een focus op wat personen niet kunnen, waardoor hun capaciteiten ontkend worden. Dit mondt uit in een gebrek aan kennis en educatie.

Hoewel er al een aantal stappen in de goede richting gezet werden, is er toch nog nood aan een mentaliteitswijziging. De capaciteiten van het individu, rekening houdend met intellectueel ontwikkelingsniveau, moeten het uitgangspunt worden. Voldoende aandacht voor informatie en educatie, in de zin van preventie, zal zo ook leiden tot een verhoogde veiligheid bij de seksualiteitsbeleving. Het evenwicht herstellen tussen de positiefrechtelijke en negatieve componenten is noodzakelijk om te komen tot een seksuele gezondheid, hetgeen respect voor de seksuele rechten impliceert. Bij een even goede uitwerking van het positieve beleid als het beleid betreffende bescherming, zullen een aantal problemen zichzelf wellicht oplossen.

Verder is het van belang om voldoende aandacht te schenken aan de beleving van de individuen zelf. Bij het uittekenen van een visietekst of een beleid betreffende seksualiteit is het van belang dat de bewoners zelf gehoord worden in de mate van het mogelijke.

5. Conclusie

Seksualiteit en intimiteit van personen met een geestelijke kwetsbaarheid zijn onderwerpen die dringend uit de taboesfeer moeten gehaald worden. Het gaat om biologische driften, die natuurlijk zijn en genormaliseerd moeten worden. Beide levensaspecten zijn zo fundamenteel dat elk individu de kans moet krijgen om ze op een verantwoorde wijze te beleven. Daarom is er nood aan een verandering op verschillende domeinen. Sensibilisering moet mee bouwen aan de toekomst van het seksuele leven van deze groep. Dit onderzoek beoogt een beweging teweeg te brengen. Op basis van deze conclusies kunnen aanbevelingen worden geformuleerd die samen met de opgestelde set minimumstandaarden kunnen dienen als inspiratiebron voor talrijke spelers in de maatschappij.

Het onderzoek ving aan met een korte juridische schets. Een opvallende vaststelling is hierbij dat weinig expliciete aandacht uitgaat naar seksuele rechten. Er is nochtans in hoofde van deze individuen wel degelijk sprake van seksuele rechten. Door het gebrek

aan een expliciete verankering ervan is er echter geen vangnet voorzien voor personen wiens rechten genegeerd of ontkend worden. De combinatie van het ontbreken van een harde wetsbepaling en het beperkt juridisch kader dat specifiek bedoeld is voor deze personen, maakt hun rechtspositie precair. Een verankering van de seksuele autonomie in een wetsbepaling zou hieraan tegemoet kunnen komen.

De seksuele gezondheid vormde een rode draad doorheen dit werk, aangezien de rechtspositie inzake seksuele rechten deze gezondheid dient na te streven. Zowel de seksuele gezondheid als de seksuele rechten moeten een duidelijke plaats krijgen binnen het gezondheid- en welzijnsbeleid. Doordat de zorgcontext echter vorm wordt gegeven door vage krijtlijnen, kan elke voorziening zelf beslissen hoe zij bepaalde normen gaan invullen. Het ontbreken van een sturend beleid vormt een leemte die aanleiding geeft tot kwaliteitsverschillen tussen de voorzieningen onderling. De aansturing verloopt via aanbevelingen, waardoor de inhoudelijke kwaliteit van welbepaalde waarborgen soms ondermaats is. De loutere verplichting om bijvoorbeeld te voorzien in een recht op informatie biedt slechts garanties wanneer er inhoudelijk ook aan een aantal minimumvoorwaarden voldaan moet zijn. Zo zouden kwaliteitsverschillen in grote mate worden opgevangen.

Hoewel huisregels binnen een voorziening in principe niet te verregaand mogen zijn, blijkt het in de praktijk toch voor te komen dat er te verregaande beperkingen zijn die leiden tot een sterke beknotting van fundamentele rechten. Dit kan voorkomen worden door te werken met een inhoudelijke set aan minimumstandaarden die bindend zijn. Daarnaast mag de rol van een specifieke visietekst betreffende seksualiteit op instellingsniveau niet onderschat worden. Zorgverleners hebben nood aan een ethisch kader waarbinnen zij kunnen handelen. Het ontbreken van dergelijke specifieke visieteksten zorgt ervoor dat zorgverleners handelen conform hun eigen waarden en normen.

Het gevoerde empirisch onderzoek gaf een duidelijk beeld van de praktijk. Eenzelfde problematiek kwam meermaals terug, namelijk het gebrek aan aandacht voor de positiefrechtelijke aspecten van de seksuele gezondheid. Nochtans hebben deze individuen recht op seksualiteitsbeleving. Dit is enkel realiseerbaar wanneer er sprake is van ruimte voor de seksuele zelfontplooiing. Een ondersteunende begeleiding hierin van cruciaal belang zijn. Zolang dit onderbelicht blijft, zal seksualiteitsbeleving in de praktijk niet gegarandeerd worden. Het engagement dat voorzieningen vertonen op het vlak van seksueel grensoverschrijdend gedrag zou moeten doorgetrokken worden naar het garanderen van de mogelijkheid om een menswaardig seksueel leven te hebben.

Concluderend kan gesteld worden dat de rechtspositie van deze individuen te precair is. Daarnaast is er ook nood aan een mentaliteitswijziging in de maatschappij. Het huidige juridisch kader in België biedt onvoldoende rechten en waarborgen in de praktijk voor personen met een mentale beperking of psychiatrische stoornis. De preventie en bescherming zijn aanwezig, maar dit zorgt vaak voor een belemmering op het gebied van de seksualiteitsbeleving. Hierdoor is er geen sprake van het waarborgen van de seksuele gezondheid van personen met een geestelijke kwetsbaarheid. Er is zo onvol-

doende aandacht voor de seksuele verlangens en noden. De capaciteiten van deze individuen dienen erkend te worden. De hoop leeft dan ook dat er niet alleen een verbetering komt van de rechtspositie op papier, maar dat uiteindelijk in de praktijk een kwaliteitsvolle en geïndividualiseerde bejegening een automatisme wordt. Elke onnodige belemmering van deze kwetsbare groep is er één te veel.

6. Referenties

- Aditi vzw. (z.d.). Seksualiteit en Intimiteitszorg op maat. <https://aditivzw.be/nl/>
- Belgisch Raadgevend Comité voor Bio-Ethiek. (2017). *Advies nr.74 van 13 november 2017 betreffende seksuele bijstand voor personen met een beperking*.
- Broeders van Liefde. (z.d.). Ethiek. <https://broedersvanliefde.be>.
- Broeders van Liefde. (2000). *Ethisch advies "Relaties en seksualiteit in de geestelijke gezondheidszorg"*.
- Broeders van Liefde. (2006, 1 juni). Ethisch advies: seksualiteit bij personen met een handicap. <https://broedersvanliefde.be/artikel/ethisch-advies-seksualiteit-bij-personen-met-een-handicap>.
- Buijsen, M. (2011). Ongrijpbare waardigheid – Kanttekeningen bij een fundamenteel rechtsbegrip. in R. Foque, M.C. Foblets, M. Hildebrandt & J. Steenbergen (Reds.), *Liber Amicorum René Foqué* (pp. 519-533). Larcier.
- Bureau van de Europese Unie voor de Grondrechten. (2011). *Handboek over het Europese non-discriminatierecht*. Imprimerie Centrale.
- Claes, L. (2020). Overbevolking in de Belgische gevangenissen: a never ending story? *DJK*, 401, 10.
- Cuypers, D., Keunen, S., & Van Damme, S. (2017). *In welke mate bevordert het Vlaamse beleid de inclusie van personen met een handicap?* Intersentia.
- D'Espallier, A., Wouters, J., & Sottiaux, S. (2014). *De doorwerking van het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap*. Intersentia.
- De Troyer, G., & Van Tichel, C. (2018). "Dark number": De stilte na verkrachting [Podcastaflevering]. VRT NWS. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/11/22/podcast-dark-number-wie-zijn-de-verkrachtingsslachtoffer-die/>.
- Delbrouck, L., & Neskens, L. (2020). Intimiteit is niet begrensd door identiteit. *RABG*, 8, 671-677.
- Eastgate, E. (2011). Sex and intellectual disability: Dealing with Sexual Health Issues, Informit. *Australian Family Physician*, 40, 188-191.

- Fortior. (z.d.). Hoe kun je mensen met een verstandelijke beperking ondersteunen bij hun seksuele gezondheid. <https://www.fortior.info/blogs/aandacht-voor-seksuele-gezondheid-bij-mensen-met-een-verstandelijke-beperking/>.
- Genicot, G. (2019). Vulnérabilité et intégrité physique en droit belge. Entre protection renforcée et autonomie encadrée, *RFDL*, 1, 111-147.
- Grenswijs. (z.d.). Maak beleid rond integriteit en betrek je team. <https://www.grenswijs.be/>.
- International Planned Parenthood Federation (IPPF). (2008). *Sexual rights: an IPPF declaration*. https://www.ippf.org/sites/default/files/sexualrightsippfdeclaration_1.pdf.
- Kerremans, E. (2019, 8 februari). Hoog tijd om seksuele dienstverlening uit taboesfeer te halen. *Sociaal.net*. <https://sociaal.net/opinie/hoog-tijd-om-seksuele-dienstverlening-uit-taboesfeer-te-halen/>.
- Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie. (2014). Q&A-lijst vijftien veel gestelde vragen over DSM-5. <https://www.nvvp.net/stream/qa-lijst-dsm-5>.
- Notelteirs, M., & Opgenhaffen, T. (2020). Huisregels in de residentiële geestelijke gezondheidszorg. Orde op zaken gesteld, *Tijdschrift gezondheidsrecht*, 3, 169.
- Opgenhaffen, T. (2020). *Vrijheidsbeperkingen in de zorg*. Intersentia.
- Seksuologische hulpverlening. (z.d.) Seks bij personen met een mentale handicap. <https://www.seksuologischehulp.be/seks-bij-personen-met-een-mentale-handicap>.
- Sensoa. (z.d.). <https://www.sensoa.be/>.
- Stevens, L. (2002). *Strafrecht en seksualiteit*. Intersentia.
- Swennen, F. (2021). *Het personen- en familierecht*. Intersentia.
- Tack, S. (2013). *Het ethische beleid in zorginstellingen*. Intersentia.
- Unia. (z.d.). Art. 25: gezondheid. <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/vn-verdrag-inzake-de-rechten-van-personen-met-een-handicap-rechtspraak/article-25>.
- VAPH, *Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap*, <https://www.vaph.be/>.
- Verschelden, G. (2021). *Handboek Belgisch Personen-, familie- en relatievermogensrecht*. Die Keure.
- Verschuere, B. & Hermans, K. (2020). *Welzijn in Vlaanderen: beleid, bestuurlijke organisatie en uitdagingen*. Die Keure.

World Health Organisation (WHO). (2015). *Sexual health, human rights and the law*. http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/175556/9789241564984_eng.pdf?sequence=1.

World Health Organisation (WHO). (2018). *Mental health, human rights and standards of care*. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/373202/mental-health-programme-eng.pdf.

Zanzu, *Seksuele gezondheid in 14 talen*, <https://www.zanzu.be/nl>.

DEEL 2

SEKSWERK, SEKSUELE EXPLOITATIE EN MENSENHANDEL

Het Nederlandse wetsvoorstel Regulering Sekswerk

Athina Droesbeke

Abstract

This paper evaluates the bill on the regulation of sex work in the Netherlands, submitted in 2021 in view of tackling certain malpractices in the Dutch prostitution industry. The evaluation centres around the license obligations of sex workers and sex businesses, the new national register, and the various sanctioning mechanisms for sex workers, sex businesses, clients, and facilitators of illegal prostitution. Drawing from the opinions of a range of authorities and bodies, the effectiveness, workability and efficiency of these measures are questioned. The analysis shows that the license obligation of sex workers and the sanctioning of sex workers and clients remain highly controversial, whilst the license obligation of sex businesses is met with much less criticism. For the bill to meet the criteria of effectiveness, workability and efficiency, substantial amendments are required.

1. Introductie: Twee decennia Nederlands prostitutiebeleid na de opheffing van het bordeelverbod

Het debat rond prostitutie wordt vaak gekenmerkt door twee tegenovergestelde visies. Enerzijds wordt prostitutie beschouwd als een vorm van uitbuiting en geweld ten opzichte van vrouwen. Anderzijds krijgt het begrip seksuele zelfbeschikking een centrale plaats, waarbij gepleit wordt voor meer rechten van de sekswerker (Outshoorn, 2005). Ook in Nederland staat de regulering van prostitutie nog steeds ter discussie. Om misstanden in de seksbranche te bestrijden werd anno 2021 een wetsvoorstel ingediend ter regulering van sekswerk.¹²⁵ Om het huidige wetsvoorstel en daarmee gepaard gaande debat te kaderen wordt een bondig overzicht gegeven van de afgelopen twee decennia Nederlands prostitutiebeleid.

Met de zedelijkheidswetgeving van 1911 werd de exploitatie van prostitutie tijdens de 20ste eeuw wettelijk verboden, resulterende in het zogenaamde bordeelverbod. Niet prostitutie als zodanig werd strafbaar gesteld, wel het “gelegenheid geven tot ontucht”. Dit bordeelverbod veranderde echter weinig aan het feitelijke bestaan van bordelen. Decennialang werd de exploitatie van prostitutie op grote schaal gedoogd (De Vries & Zuidema, 2006).

Door de jaren heen evolueerde het prostitutielandschap. Een grotere diversiteit aan vormen van prostitutie, een steeds grotere druk van (voornamelijk) raam- en straatprostitutie op de openbare ruimte, de behoefte aan emancipatie bij prostituees, de verplechting van de seksindustrie in de stedelijke economie en de internationalisering van

¹²⁵ Voorstel van wet betreffende de regulering van sekswerk (Wet regulering sekswerk), *Parl.St.*, Tweede Kamer 2020-2021, nr. 35715.

deze branche zijn slechts enkele voorbeelden van de ontwikkelingen (Visser et al., 2000).

Desondanks enkele eerdere pogingen om prostitutie te reguleren (Visser et al., 2000), volgde de opheffing van het algemeen bordeelverbod pas op 1 oktober 2000 door de inwerkingtreding van de Wet van 28 oktober 1999.¹²⁶ Deze wet beoogde enerzijds om de exploitatie van vrijwillige prostitutie te legaliseren, en anderzijds om exploitatie van onvrijwillige prostitutie en van prostitutie door minderjarigen strenger te bestraffen (Biesma et al., 2010). De bestuurlijke verantwoordelijkheid van de verdere invulling van het prostitutiebeleid werd voorbehouden aan lokale overheden (Daalder, 2015).

In opdracht en onder begeleiding van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (hierna: 'WODC') werd deze wetswijziging in 2006 geëvalueerd. De onderzoeksbevindingen toonden aan dat, hoewel er reeds grote vooruitgang geboekt was, er nog steeds sprake was van verschillende misstanden in de prostitutiebranche. De lokale aanpak resulteerde in een versnipperd landschap, waarbij de exploitatie zich simpelweg verplaatste naar minder streng gereguleerde en gehandhaafde gebieden. Deze misstanden gaven aanleiding tot discussie en in 2009 tot een nieuw wetsvoorstel betreffende de regulering van prostitutie en betreffende het bestrijden van misstanden in de seksbranche.¹²⁷ Dit wetsvoorstel hield een vergunningsplicht in voor seksbedrijven, een registratieplicht voor sekswerkers en een vergewisplicht voor klanten. De twee laatstgenoemde voorstellen botsten echter op heel wat kritiek, waardoor een novelle zorgde voor de schrapping van beide. Ondanks deze novelle hield de kritiek aan en kwam het nooit tot wet.

In het kader van het wetsvoorstel werd in 2014 een nieuw onderzoek uitgevoerd door het WODC (Wijk et al., 2014). Het onderzoek toonde aan dat er geen zicht is op de aard en omvang van prostitutie in Nederland (inclusief nieuwe vormen) door het gedecentraliseerd prostitutiebeleid, waardoor misstanden moeizamer vast te stellen zijn. Dit onderzoek heeft geleid tot indienen van een nieuw wetsvoorstel op 26 januari 2021,¹²⁸ aangezien eerdere initiatieven geen resultaten hadden teweeggebracht. Het nieuwe wetsvoorstel heeft tot doel om misstanden in de seksbranche te voorkomen of verminderen door het creëren van een uniform stelsel met landelijke kaders.¹²⁹ Begin 2021 is het wetsvoorstel controversieel verklaard, waardoor de behandeling stil lag zolang het kabinet demissionair was (i.e. ontslagnemend; in lopende zaken).¹³⁰ Een jaar later staat

¹²⁶ Wet van 28 oktober 1999 tot wijziging van het Wetboek van Strafrecht, enige andere wetboeken en enige wetten (opheffing algemeen bordeelverbod), *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden*, 9 november 1999, 464.

¹²⁷ Voorstel van wet betreffende de regulering van prostitutie en betreffende het bestrijden van misstanden in de seksbranche (Wet regulering prostitutie en bestrijding misstanden seksbranche), *Parl.St.*, Tweede Kamer 2009-2010, 32211.

¹²⁸ Voorstel van wet betreffende de regulering van sekswerk (Wet regulering sekswerk), *Parl.St.*, Tweede Kamer 2020-2021, nr. 35715.

¹²⁹ Memorie van toelichting Wet Regulering Sekswerk, *Parl.St.*, Tweede Kamer, 2020-01, nr. 35715.

¹³⁰ Zie Brief van de Vaste Commissie voor Justitie en Veiligheid aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, *Parl.St.*, Tweede Kamer 2020-2021, 35718, nr. 15.

het wetsvoorstel opnieuw op de agenda. Overeenkomstig de meest recente procedurevergadering d.d. 16 februari 2022 zou de Kamer voor de zomer van 2022 geïnformeerd moeten worden over de gevolgen van het wetsvoorstel op inhoudelijk en financieel vlak.¹³¹

Bovenstaande evoluties tonen aan dat er nood is aan een evaluatie van het voorliggend wetsvoorstel, in termen van doeltreffendheid, werkbaarheid en efficiëntie. Dit uitermate actueel onderzoekszopzet baseert zich op een literatuurstudie en bronnenstudie, waarbij voornamelijk de parlementaire voorbereidende stukken en de adviezen van de geconsulteerde instanties centraal zullen staan (i.e. de Raad van State, Adviescollege Toetsing Regeldruk, de Autoriteit Persoonsgegevens, het College van procureurs-generaal, de burgemeesters van de G4 en Groningen, de politie, de Vereniging Exploitanten Relaxbedrijven, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, de Wetenschappelijke Commissie van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak, en vakbond PROUD Nederland).¹³² De analyse in het tweede deel van deze bijdrage focust uitsluitend op de meest omstreden aspecten van het wetsvoorstel, namelijk (1) de vergunningsverplichtingen van sekswerkers en seksbedrijven, inclusief de daarmee gepaard gaande landelijke registers, en (2) de diverse sanctioneringsmechanismen ten aanzien van sekswerkers, seksbedrijven, klanten en pooiers. De lasten, toezicht en handhaving worden hierdoor niet belicht in deze bijdrage.

2. Kritische analyse van het wetsvoorstel

Aangezien de voornaamste doelstelling van het wetsvoorstel het voorkomen of verminderen van misstanden in de seksbranche betreft, is het belangrijk om het begrip ‘misstanden’ verder toe te lichten. In essentie kunnen de misstanden onderverdeeld worden in vijf categorieën: (1) onveilige seks; (2) een onhygiënische en onveilige werkomgeving; (3) gedwongen prostitutie en uitbuiting¹³³; (4) geweld (i.e. fysiek, seksueel, economisch en/of sociaal-emotioneel geweld); en (5) vooroordelen (Rijksoverheid, 2021).

Doorheen de analyse zal bovendien de terminologie en spelling van het wetsvoorstel gevolgd worden. Om deze reden zal de sekswerker aangeduid worden als ‘prostituee’, ook al worden hier evenzeer mannelijke als transgender sekswerkers onder begrepen.¹³⁴

¹³¹ Zie Agenda procedurevergadering commissie voor Justitie en Veiligheid op 16 februari 2022, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A35715>.

¹³² Naast deze adviesverlening van elf organisaties, werd ook een conceptversie van het wetsvoorstel vrijgegeven met het oog op het ontvangen van reacties aan de hand van een internetconsultatie. Er kwamen meer dan 250 reacties binnen.

¹³³ Hoewel er zich tussen 2013 en 2017 een dalende trend voordoet in het aantal geregistreerde slachtoffers van mensenhandel, blijft het aantal schrijnend hoog (in 2017 betrof het 1076 geregistreerde slachtoffers). Bovendien komt slechts één op vijf slachtoffers in beeld bij het Coördinatiecentrum tegen Mensenhandel. Een alarmerend hoog aantal van hen betreft minderjarigen (een schatting van ongeveer een derde van alle mogelijke slachtoffers). Uitbuiting kan zich zowel voordoen binnen de seksindustrie, als daarbuiten (zoals arbeidsuitbuiting en gedwongen criminaliteit). Zie Van Bommel et al., 2018.

¹³⁴ Memorie van toelichting Wet Regulering Sekswork, *Parl.St.*, Tweede Kamer, 2020-01, nr. 35715.

2.1. Vergunningsplicht

Het wetsvoorstel voert zowel een vergunningsplicht in ten aanzien van prostituees (2.1.1.), als ten aanzien van seksbedrijven (2.1.2.).

2.1.1. Vergunningsplicht prostituees

Volgens artikel 2 van het voorstel is het verboden om zonder prostitutievergunning werkzaam te zijn als prostituee. Aan deze vergunningsverplichting zijn enkele vereisten gekoppeld, waardoor de prostituee voortaan aan bepaalde voorwaarden moet voldoen om werkzaam te kunnen zijn in de seksbranche.

Aanvraag en vergunningsgesprek

Eerst en vooral zal een kosteloze aanvraag moeten gebeuren bij de burgemeester van één van de gemeenten (minstens één per provincie) die door de minister van Justitie en Veiligheid wordt aangeduid (art. 3). Vervolgens vindt een vergunningsgesprek plaats met twee ambtenaren die aangeduid zijn door de burgemeester (art. 4). Voorafgaand aan dit gesprek moet de aanvrager aan drie voorwaarden voldoen: (1) De leeftijd van 21 jaar bereikt hebben; (2) toestemming hebben om in Nederland te mogen verblijven en werken krachtens de Vreemdelingenwet 2000; en (3) beschikken over een eigen telefoon die enkel gebruikt wordt door de prostituee in het kader van haar werkzaamheden. De desbetreffende ambtenaren hebben een informatieverplichting om minstens volgende onderwerpen te bespreken: de rechten en plichten van prostituees, de risico's verbonden aan de voorgenomen werkzaamheden, de gespreksmogelijkheden in een zorgpost,¹³⁵ de mogelijkheden van hulp bij het beëindigen van de werkzaamheden, en het verduidelijken van de beoordeling van zelfredzaamheid. Deze notie van zelfredzaamheid is cruciaal, aangezien de burgemeester de aanvraag kan weigeren indien er ernstige twijfels zijn omtrent de zelfredzaamheid van de prostituee of er sterke vermoedens zijn van gedwongen prostitutie (art. 6).

Indien de aanvraag wordt goedgekeurd, vermeldt de vergunning het burgerservice-nummer van de prostituee, het nummer van haar persoonlijke telefoon, de gemeente waar de vergunning verleend is, de datum van inschrijving en verval, en het vergunningsnummer (art. 7).

In vergelijking met het wetsvoorstel uit 2009 wordt hier expliciet ingezet op een mondelinge ontmoeting, in plaats van een louter schriftelijke procedure.¹³⁶ Bovendien staan de toetsingscriteria voor zelfredzaamheid en gedwongen prostitutie centraal, om zo daadwerkelijk op de misstanden in te spelen. Nochtans stoot dit eenmalig vergunningsgesprek ook op heel wat kritiek. Zo wordt er betwijfeld of de factoren omtrent zelfredzaamheid en signalen van dwang kunnen worden opgemerkt na amper één gesprek (Autoriteit Persoonsgegevens, 2020; Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel

¹³⁵ Een zorgpost heeft tot doel om een duurzame vertrouwensband te creëren tussen de prostituee en de zorgverlening.

¹³⁶ Dit wordt expliciet aangehaald als een positieve evolutie door de politie (2019).

Geweld tegen Kinderen, 2019). Deze loutere momentopname is bovendien onvoldoende omkaderd op vlak van opleiding voor de ambtenaren. Drie opleidingsdagen worden als onvoldoende geacht (Burgemeesters G4 en Groningen, 2019), al twijfelen sommige adviesinstanties überhaupt aan de geschiktheid van de gemeenteambtenaar in deze context (Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen, 2019; zie ook Raad van State, 2020).

Ook de voorafgaande voorwaarden zijn aan kritiek onderhevig. Zo biedt de voorwaarde omtrent het beschikken over een eigen telefoon onvoldoende zekerheid dat deze telefoon ook beschikbaar is tijdens het werken, waardoor deze voorwaarde niet te handhaven is. Het Adviescollege Toetsing Regeldruk (2019) stelt voor om de telefoonvereiste eerder op te nemen als toetsingscriteria bij de beoordeling van zelfredzaamheid. Ook de leeftijdsuitsluiting stoot op kritiek. Kwetsbare jongvolwassenen tussen 18 en 21 jaar belanden hierdoor in de illegaliteit. Bovendien is de leeftijdsvereiste van 21 jaar een afwijking ten opzichte van buurlanden en de algemeen geldende meerderjarigheidsregel van 18 jaar (Raad van State, 2020). De Raad voor de Rechtspraak (2019) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (2019) pleitten in de context van de voorbeoordeling minstens voor de mogelijkheid om rechtsmiddelen aan te wenden, gelet op de grote gevolgen indien het gesprek niet kan plaatsvinden. Uit de adviezen blijkt bovendien dat er nood is aan het schriftelijk vastleggen van het vergunningsgesprek (Burgemeesters G4 en Groningen, 2019; Raad voor de Rechtspraak, 2019).

Wat de beoordeling omtrent zelfredzaamheid en dwang betreft, worden verschillende kritieken geformuleerd. Begrippen als 'voldoende zelfredzaam' of 'ernstige vermoedens van dwang' zouden verder verduidelijkt moeten worden (Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 2019; Raad van State, 2020). Bovendien is taalvaardigheid als indicator voor zelfredzaamheid niet opportuun. Een prostituee die de Nederlandse taal niet machtig is, belandt hierdoor onmiddellijk in de illegaliteit (Wetenschappelijke Commissie van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak, 2019). De politie (2019) stelt in hun advies dat er een bijkomende weigeringsgrond zou moeten voorzien worden, namelijk de toetsing aan artikel 3 van de Wet bevordering integriteitsbeoordelingen door het openbaar bestuur (de BIBOB-toets). Deze toets wordt wel ingevoerd bij de vergunning voor seksbedrijven, maar niet bij individuele sekswerkers (*infra*). Er wordt bovendien niet voorzien in een reactie wanneer de vergunningsaanvraag in meerdere gemeenten wordt ingediend en deze aanvragen een verschillende uitkomst hebben (Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 2019). Meer fundamentele kritiek omtrent de vergunningsaanvraag komt van de Wetenschappelijke Commissie van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak (WeCo). WeCo (2019) acht de burgemeester niet geschikt en pleit voor de centralisering van de bevoegdheid in het beslissen van de verlenging van een vergunning om uniformiteit te garanderen.

Geldigheid en landelijk register van de prostitutievergunning

De prostitutievergunning is twee jaar geldig, maar kan op aanvraag van de prostituee aansluitend voor twee jaar verlengd worden. Wanneer er een aanvraag is tot verlenging zal de hierboven beschreven procedure opnieuw gelden (art. 8 en 9).

De burgemeester kan ook de vergunning intrekken om één van de vijf volgende redenen, namelijk (1) op verzoek van de prostituee zelf; (2) indien de prostituee haar verblijf of tewerkstelling in strijd is met de Vreemdelingenwet 2000; (3) indien de burgemeester van oordeel is dat de prostituee niet voldoende zelfredzaam is om te werken; (4) indien de burgemeester ernstige vermoedens heeft dat de prostituee gedwongen wordt tot prostitutie en (5) indien de prostituee herhaaldelijk een ander dan het in de vergunning opgenomen telefoonnummer gebruikt voor haar werkzaamheden of in de advertenties een verkeerd nummer zet (art. 10). Indien een vergunning wordt ingetrokken of vervallen wordt verklaard, worden de gegevens nog zes maanden bewaard in het register. Daarna worden deze verwijderd.¹³⁷ De Raad voor Rechtspraak (2019) haalt aan dat ook in het geval van intrekking een schriftelijk rapport noodzakelijk is.

De vergunning wordt onder een uniek nummer ingeschreven in een landelijk register prostitutievergunningen, waarvan de Minister van Justitie en Veiligheid verwerkingsverantwoordelijke is (art. 11). Dit register is enerzijds gecreëerd om toezicht en handhaving mogelijk te maken, anderzijds biedt het de mogelijkheid aan klanten, exploitanten en facilitators om zich te vergewissen of een opgegeven nummer bij een geldige vergunning hoort. Bijgevolg heeft eenieder toegang tot het register (art. 15), wat een groot verschil uitmaakt met het eerdere wetsvoorstel uit 2009.¹³⁸ Hoewel het register toegankelijk gemaakt is voor eenieder, is er sprake van een getrapt systeem van toegang. Nadere invulling van het landelijk register zal bij algemene maatregel van bestuur geregeld worden (art. 14). Voor klanten en facilitators zal enkel de mogelijkheid worden gecreëerd om online via een hit/no hit-systeem een vergunningsnummer in te voeren. Op die manier zien ze louter of een vergunningsnummer hoort bij een geldige vergunning, om zo de privacy van de prostituee optimaal te waarborgen. Deze gelimiteerde toegang biedt bijgevolg maar een beperkte bescherming. Klanten of facilitators kunnen niet zeker weten of het nummer ook daadwerkelijk bij degene hoort die zegt onder dit vergunningsnummer te werken. Mogelijkheid tot authenticatie door de klant is bijgevolg zeer beperkt (Autoriteit Persoonsgegevens, 2020; Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 2019). Hierdoor is het systeem met vergunningen zeer fraudegevoelig en ontstaat een vrees in handel in verleende vergunningsnummers (Burgemeesters G4 en Groningen, 2019). Bovendien worden de raadplegingen gelogd, waardoor achterhaald kan worden door wie, wanneer en met welk doel een vergunningsnummer is opgevraagd gedurende een jaar na de raadpleging.

Voor exploitanten wordt een afzonderlijke ruimte via het hit/no hit-systeem gecreëerd dat toegankelijk is via hun eigen vergunningsnummer (*infra*), waarin ze met de combinatie van burgerservicenummer en vergunningsnummer van de prostituee de geldig-

¹³⁷ Voorstel van wet betreffende de regulering van sekswerk (Wet regulering sekswerk), *Parl.St.*, Tweede Kamer 2020-2021, nr. 35715, 4.

¹³⁸ Voorstel van wet betreffende de regulering van prostitutie en betreffende het bestrijden van misstanden in de seksbranche (Wet regulering prostitutie en bestrijding misstanden seksbranche), *Parl.St.*, Tweede Kamer 2009-2010, 32211, 3.

heid van hun vergunning kunnen nagaan. Exploitanten mogen namelijk enkel prostitutees in dienst nemen wanneer zij in het bezit zijn van een vergunning. Ter waarborging van de privacy, krijgen ook zij dus niet de volledige toegang tot het register.

Als laatste zijn er nog de gemeenteambtenaren, de toezichthouders en de politieambtenaren. De gemeenteambtenaren die betrokken zijn bij de verlening van de vergunning hebben volledige toegang tot het register. Hun raadplegingen worden wel steeds gelogd. Toezichthouders die prostitutiecontroles uitvoeren, daarentegen, mogen enkel het register raadplegen bij een controle en zijn bevoegd om eventuele aantekeningen te maken, aangezien het register niet dient als startpunt voor de controles. Daarvoor worden advertenties en meldingen van derden gebruikt. De burgemeesters van de G4 en Groningen (2019) bekritisieren deze aanpak, aangezien dit handhaving en toezicht enorm bemoeilijkt. Het nut van het register wordt door hen in vraag gesteld (burgemeesters van de G4 en Groningen, 2019). Politieambtenaren verkrijgen geen toegang tot het register, behalve wanneer zij belast zijn met de toezichthoudende taak.¹³⁹ Volgens het advies van de politie (2019), vereist dit extra capaciteit.

De Raad van State (2020) herinnert eraan dat bij het eerdere wetsvoorstel in 2009 reeds kanttekeningen werden gemaakt omtrent het nut van een register en de juridische houdbaarheid. Het huidige wetsvoorstel maakt niet duidelijk waarom de bezwaren op vandaag niet meer valide zouden zijn.

Vergunningsplicht & de beoogde doelstellingen?

Positieve punten die worden aangehaald omtrent de vergunningsverplichting van prostitutees en het daarmee gepaard gaande landelijk register betreffen de creatie van meer legale werkplekken, de mogelijkheid om bepaalde gegevens te verwerken en het bieden van diverse instrumenten om misstanden te bestrijden (Burgemeesters G4 en Groningen, 2019; Autoriteit Persoonsgegevens, 2020). Het College van procureurs-generaal (2019) benoemt het een belangrijke bijdrage in de strijd tegen mensenhandel (zie ook Politie, 2019) en meent dat het landelijk register een beter overzicht van de prostitutiesector zal bieden, waarbij controle en toezicht mogelijk is.

Nochtans uiten vrijwel alle instanties in verschillende mate kritiek op de voorgestelde vergunningsplicht. Zo erkent de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (2019) (VNG) de nood van een vergunningsbeleid, maar meent de VNG ook dat er in het huidige wetsvoorstel nog meerdere knelpunten vervat zitten. Hoewel bovenstaande uiteenzetting al enkele specifieke punten van kritiek heeft blootgelegd (*supra*; voornamelijk met betrekking tot de fraudegevoeligheid van het landelijk register, de tekortkomingen van het eenmalig vergunningsgesprek, de nood aan rechtsmiddelen, het centraliseren van de vergunningsbevoegdheid, de lacune van schriftelijke verslagen en de verduidelijking van begrippen), zijn er ook fundamentele kritieken omtrent de verenigbaarheid van de vergunningsplicht en het landelijk register met de beoogde doelstellingen (i.e. vragen omtrent nut, noodzaak en effectiviteit).

¹³⁹ Memorie van toelichting Wet Regulering Sekswork, *Parl.St.*, Tweede Kamer, 2020-01, nr. 35715.

Er wordt vaak verwezen naar het verlies van anonimiteit en privacy (Adviescollege Toetsing Regeldruk, 2019; Vereniging Exploitanten Relaxbedrijven, 2019; PROUD, 2019). In de memorie van toelichting wordt dit nochtans weerlegd, vermits prostituees niet verplicht zijn hun identiteit bekend te maken.¹⁴⁰ Niettemin zal het prostituees afschrikken om hun gegevens te registreren (Autoriteit Persoonsgegevens, 2020). Indien een prostituee niet geregistreerd wenst te staan, zal de vergunningsplicht als neveneffect met zich meebrengen dat zij vaker in het illegale circuit terecht komen (Adviescollege Toetsing Regeldruk, 2019; Wetenschappelijke Commissie van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak, 2019; zie ook Raad van State, 2020). Zoals de Raad van State (2019) aangeeft, zal het een drempel vormen om het beroep nog legaal uit te oefenen. Naast prostituees die niet geregistreerd *willen* worden in het landelijk register, zijn er ook sekswerkers die geen aanvraag *kunnen* indienen (omdat ze niet voldoen aan de vergunningsvoorwaarden of onder dwang werken). Hoewel het wetsvoorstel net tot doel heeft om misstanden te voorkomen of verminderen - zoals prostituees die niet zelfredzaam zijn en terechtkomen in situaties van gedwongen sekswerk -, zullen net deze situaties uit beeld verdwijnen. Bijgevolg kan de effectiviteit van het wetsvoorstel in vraag gesteld worden, aangezien het onvoldoende verbetering biedt voor prostituees in kwetsbare situaties (Autoriteit Gegevensbescherming, 2020). De meest kwetsbare personen, met name prostituees die jonger zijn dan 21 jaar (zie ook PROUD, 2019), die geen legale verblijfsplaats hebben en degene die gedwongen worden, blijven buiten beeld - net als de minder zichtbare kanten van de seksbranche (Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld, 2019). De Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld (2019) oordeelt dat er te veel bekommernis is om de scheiding tussen vergund en onvergund werken, terwijl er net meer aandacht zou moeten zijn voor vrijwillig versus gedwongen sekswerk. Het feit dat er hoge boetes staan op het onvergund uitvoeren van sekswerk (*infra*) is volgens de Vereniging Exploitanten Relaxbedrijven (2019) een manier om sekswerk te criminaliseren (zie ook PROUD, 2019). Ze menen dat enkel vrijwillige sekswerkers afgeschrikt zullen worden door deze hoge bedragen en niet diegenen die zich schuldig maken aan mensenhandel (Vereniging Exploitanten Relaxbedrijven, 2019).

Volgens het Adviescollege Toetsing Regeldruk (2019) zou een pilotfase een meerwaarde vormen om in beeld te brengen in welke mate de vergunningsplicht zou leiden tot een positief resultaat, dan wel neveneffecten zou blootleggen. Op vandaag kan de vergelijking reeds gemaakt worden met Duitsland, waar men in 2017 een soortgelijk systeem heeft ingevoerd waarbij sekswerkers verplicht zijn zich te laten registreren. Hieruit kan men concluderen dat het aantal daadwerkelijk in de prostitutie werkzame personen veel hoger ligt dan het aantal registraties. Uit onderzoek blijkt dat dit systeem meerdere neveneffecten met zich meebrengt op vlak van criminalisering van sekswerkers, het verliezen van werkplaatsen in seksbedrijven bij niet-registratie, financiële verliezen door een te lange registratieprocedure, het bevorderen van uitbuitingsstructuren, etc. (Degenhardt & Lintzen, 2019). Een erkenningssysteem, zoals in Nieuw-Zeeland, zou sekswerk aanzien als eender andere professionele branche, waardoor een

¹⁴⁰ Memorie van toelichting Wet Regulering Sekswerk, *Parl.St.*, Tweede Kamer, 2020-01, nr. 35715.

meer ondersteunende omgeving gecreëerd zou kunnen worden (Abel et al., 2009). De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (2019) is een dergelijk erkenningssysteem gunstiger gezind dan de vergunningsplicht.

2.1.2. Vergunningsplicht seksbedrijven

Seksbedrijven, prostitutiebedrijven en escortbedrijven: what's in a name?

Naast de individuele sekswerkers zijn, overeenkomstig het wetsvoorstel, ook seksbedrijven onderhevig aan een vergunningsplicht (art. 19). Een 'seksbedrijf' is de algemene, overkoepelende term die gebruikt wordt voor het 'bedrijfsmatig gelegenheid geven' tot het verrichten van seksuele handelingen met een derde of voor een derde tegen betaling (art. 1). Binnen het wetsvoorstel worden ook twee specifieke vormen van seksbedrijven aangehaald, namelijk 'prostitutiebedrijven' en 'escortbedrijven' (art. 1). Aangezien 'seksbedrijven' ook gericht zijn op het verrichten van seksuele handelingen *voor* een derde (en niet enkel *met* een derde), worden hieronder ook bedrijven begrepen die striptease acts of live seksshows aanbieden. Een prostitutiebedrijf daarentegen geeft gelegenheid aan een prostituee tot het verrichten van seksuele handelingen *met* een derde tegen betaling (bijv. een bordeel). Bij een escortbedrijf wordt nog de precisering gemaakt dat het verrichten van seksuele handelingen met een derde geschiedt door bemiddeling tussen prostituees en klanten. De regels die gelden voor een seksbedrijf (artt. 19-31 wetsvoorstel) zullen steeds gelden voor een prostitutiebedrijf, maar bij laatstgenoemde zullen er extra en strengere regels van toepassing zijn (artt. 32-37). Bovendien wordt een onderscheid gemaakt tussen prostitutie- en escortbedrijven met het oog op handhaving: een escortbedrijf is vaak niet plaatsgebonden wat toezicht lastig maakt. Extra melding maken van een vergunning is bijgevolg wenselijk.¹⁴¹

Hieronder zal een overzicht gegeven worden van de voorgestelde regeling omtrent de vergunningsplicht van seksbedrijven. Hoewel de vergunningsplicht voor individuele sekswerkers aan heel wat discussie onderhevig is (*supra*), wordt de vergunningsplicht voor seksbedrijven over het algemeen gunstiger onthaald. Het wordt als een efficiënte maatregel beschouwd om ondernemers te screenen en te onderwerpen aan een zorgvuldige toetsing, om op die manier criminaliteit te voorkomen (Politie, 2019). Bovendien beschikken reeds vele seksbedrijven over een vergunning, aangezien driekwart van de gemeenten een prostitutiebeleid heeft ontwikkeld waarbij een vergunningsstelsel het uitgangspunt is. De Vereniging Exploitanten Relaxbedrijven (2019), daarentegen, vreest dat seksbedrijven die geen vergunning krijgen net illegaal seksuele diensten zullen aanbieden. Specifieke bekommernissen (omtrent het bedrijfsplan en de nuloptie) worden in het onderstaande overzicht weergegeven.

Aanvraag en vergunningsvoorwaarden

De aanvraag van de vergunning voor seksbedrijven wordt ingediend bij de burgemeester van de gemeente waar de exploitant zijn bedrijf wil vestigen. Hoewel de vergunning

¹⁴¹ Memorie van toelichting Wet Regulering Sekswork, *Parl.St.*, Tweede Kamer, 2020-01, nr. 35715.

van de prostituee geldig is over heel het land, dient een seksbedrijf steeds een verzoek tot vergunning in te dienen bij de gemeente waar de seksinrichting gelegen is (art. 21). De vergunning kan verleend worden voor één of meer seksinrichtingen, maar de gemeente kan een maximum opleggen aan het aantal seksinrichtingen waarvoor een vergunning wordt verleend. Deze beslissing wordt genomen om de openbare orde, de woon- en leefomgeving of de veiligheid en de gezondheid van prostituees of klanten te beschermen.

Bij het aanvragen van een vergunning dient het seksbedrijf naast de vermelding van de activiteit ook opgave te doen van enkele belangrijke gegevens (art. 22), namelijk (1) de persoonsgegevens van de exploitant; (2) het nummer van inschrijving bij de Kamer van Koophandel; (3) de geschiedenis van de exploitant met betrekking tot eerdere vergunningen in de vijf jaar voorafgaand aan de aanvraag; (4) het adres waar het seksbedrijf wordt uitgeoefend; (5) het adres van elke onder het seksbedrijf vallende seksinrichting; (6) elk telefoonnummer dat in advertenties voor het seksbedrijf zal worden gebruikt, en (7) een indicatie van de omvang van het bedrijf. Indien er een beheerder is aangesteld zal ook deze de informatie zoals uiteengezet in de eerste, tweede en derde voorwaarde moeten verstrekken. In geval van een prostitutiebedrijf, wordt bovendien een bedrijfsplan als bijkomende voorwaarde vereist (art. 35).

De burgemeester dient een beslissing omtrent de vergunningsaanvraag te maken binnen twaalf weken, al kan deze termijn met ten hoogste twaalf weken verlengd worden (art. 23). De weigeringsgronden zijn in bepaalde gevallen verplicht (art. 24), terwijl deze in andere gevallen facultatief zijn (art. 25). De *verplichte* weigeringsgronden hebben enerzijds betrekking op de persoon van de exploitant of beheerder, namelijk indien deze (a) onder curatele staat, (b) ontzet is uit het ouderlijk gezag of de voogdij, (c) onherroepelijk is veroordeeld voor een gewelds- of zedendelict of voor mensenhandel, of in enig ander opzicht van slecht levensgedrag is,¹⁴² of (d) de leeftijd van 21 jaar nog niet heeft bereikt; anderzijds somt artikel 24 volgende weigeringsgronden op: (e) redelijkerwijs moet worden aangenomen dat de feitelijke toestand niet met het in de aanvraag vermelde in overeenstemming zal zijn, (f) redelijkerwijs moet worden aangenomen dat de aanvrager in strijd zal handelen met aan de vergunning verbonden beperkingen of voorschriften, (g) er aanwijzingen zijn dat voor of bij de exploitant personen werken of zullen werken die, indien het prostituees betreft, nog niet de leeftijd van 21 jaar hebben bereikt, indien het overige personen betreft, nog niet de leeftijd van 18 jaar hebben bereikt, slachtoffer zijn van mensenhandel of verblijven of werken in strijd met het bepaalde bij of krachtens de Vreemdelingenwet 2000, (h) ingevolge artikel 20, tweede lid, bij gemeentelijke verordening een maximum is gesteld aan het aantal vergunningen dat wordt verleend en dit maximum is bereikt, of (i) de aanvraag betrekking heeft op een prostitutiebedrijf in een gemeente waar ingevolge artikel 34 bij gemeentelijke verordening is bepaald dat daarvoor geen vergunning wordt verleend. Daarnaast bepaalt artikel 24, tweede lid dat er nog bijkomende eisen gesteld kunnen worden ten aanzien van

¹⁴² Deze weigeringsgrond is strenger geformuleerd in vergelijking met het wetsvoorstel van 2009, waarin louter werd verwezen naar "slecht levensgedrag".

het zedelijk gedrag van de exploitant en de beheerder krachtens een algemene maatregel van bestuur. De drie *facultatieve* weigeringsgronden betreffen (a) een seksbedrijf waarvoor de vergunning is ingetrokken, tot vijf jaar na de intrekking, (b) in het geval en onder de voorwaarden, bedoeld in artikel 3 van de Wet bevordering integriteitsbeoordelingen door het openbaar bestuur, en (c) indien de vergunning geheel of gedeeltelijk betrekking heeft op het uitoefenen van een prostitutiebedrijf in een seksinrichting waarvoor eerder een vergunning is ingetrokken, of in die seksinrichting eerder zonder vergunning een prostitutiebedrijf is uitgeoefend.

Indien de burgemeester, op basis van een zorgvuldige toetsing van bovenstaande gronden, geen bezwaar heeft, keurt hij de vergunning voor het seksbedrijf goed. De vergunning staat op naam van de exploitant en is niet overdraagbaar. De termijn van geldigheid bedraagt vijf jaar, maar deze kan op aanvraag van de exploitant voor een periode van vijf jaar verlengd worden (art. 21). Deze maximale geldigheidsduur is een grote vernieuwing ten opzichte van het wetsvoorstel van 2009, waarbij een vergunning ook voor onbepaalde duur verleend kon worden.

Intrekkingsgronden

Artikelen 27 en 28 voorzien respectievelijk in verplichte en facultatieve intrekkingsgronden. Het intrekken van een vergunning is verplicht indien (a) de verstrekte gegevens zodanig onjuist of onvolledig blijken te zijn, waardoor een andere beoordeling zou zijn gemaakt, (b) de vergunning in strijd is met een wettelijk voorschrift, (c) is gehandeld in strijd met de artikelen 31, 32, eerste lid, 33, 35, eerste lid, en 37, eerste en tweede lid (i.e. bepalingen omtrent het gebrek aan een telefoonnummer of vergunningsnummer in de advertenties van seksbedrijven en de aanvullende bepalingen voor een prostitutiebedrijf, zoals het bedrijfsplan), (d) bepaalde feiten de vrees wettigen dat de vergunning een gevaar oplevert voor de openbare orde of veiligheid, (e) er zich een verplichte weigeringsgrond voordoet, of (f) de vergunninghouder dat verzoekt. De facultatieve intrekkingsgronden betreffen (a) het handelen in strijd met aan de vergunning verbonden voorschriften of beperkingen, (b) met gewijzigde wettelijke voorschriften, gewijzigde omstandigheden of gewijzigde inzichten die de bescherming van de belangen met het oog waarop het vergunningsvereiste is gesteld, zwaarder doen doorwegen dan het belang van de vergunninghouder bij behoud van de vergunning, (c) het veranderen van de in de vergunning vermelde exploitant of beheerder, (d) het handelen in strijd met een of meer van de krachtens deze wet gestelde bepalingen (onverminderd de verplichte intrekkingsgrond uit art. 27, eerste lid, onder c), (e) het handelen in strijd met de in het bedrijfsplan beschreven maatregelen, en (f) het geval en onder de voorwaarden, bedoeld in artikel 3 van de Wet bevordering integriteitsbeoordelingen door het openbaar bestuur.

Indien de vergunning een of meerdere seksinrichtingen betreft, kan deze ook zodanig worden gewijzigd (in plaats van ingetrokken), zodat de vergunning niet langer van toepassing is op een of meerdere van die seksinrichtingen (art. 27, tweede lid en art. 28, derde lid).

Aanvullende bepalingen prostitutiebedrijf

Een van de voornaamste aanvullende bepalingen omtrent prostitutiebedrijven kwam hogerop reeds aan bod, namelijk de verplichting om te beschikken over een *bedrijfsplan*. In het bedrijfsplan worden genomen maatregelen beschreven die betrekking hebben op hygiëne, bescherming van de gezondheid, veiligheid en zelfbeschikkingsrecht van de prostituees, bescherming van de gezondheid van klanten en het voorkomen van strafbare feiten (art. 35, eerste lid). Nadere regels hieromtrent worden bij algemene maatregel van bestuur bepaald (art. 35, tweede lid). De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (2019) kaart aan dat er geen duidelijkheid is omtrent de gevolgen indien het bedrijfsplan niet voldoet aan de beoordeling van de burgemeester, aangezien de weigeringsgronden hier geen betrekking op hebben. Bijgevolg lijkt het voldoende om louter een bedrijfsplan te hebben en ontbreekt een inhoudelijke toetsing volledig. De burgemeesters van de G4 en Groningen (2019) voegen hier aan toe dat er geen ruimte is op lokaal niveau om verdere regels uit te werken met betrekking tot het bedrijfsplan. De Vereniging Exploitanten Relaxbedrijven (2019), daarentegen, zien de voordelen in van een uniforme landelijke regeling. Dit zou controles moeten vergemakkelijken en willekeur en regionale verschillen voorkomen.

Naast de verplichting voor de exploitant van een prostitutiebedrijf om te beschikken over een bedrijfsplan, zijn er nog een aantal specifieke aanvullende bepalingen in het kader van een prostitutiebedrijf. Zo zal een exploitant verplicht melding moeten maken bij de politie indien hij het vermoeden heeft of redelijkerwijs zou moeten hebben dat de prostituee onder dwang werkt (art. 32). Bovendien is de aanwezigheid van de exploitant of de beheerder vereist in de uren dat het prostitutiebedrijf daadwerkelijk geopend is of, indien dit niet haalbaar is, dat hij binnen de vijf minuten na een oproep ter plaatse staat (art. 37). Daarnaast zijn er nog een aantal bepalingen omtrent het opnemen van actuele gegevens in de bedrijfsadministratie (art. 33) en het posten van advertenties (advertenties waarin onveilige seks wordt aangeboden zijn verboden, evenals advertenties met een garantie dat de sekswerkers vrij zijn van seksueel overdraagbare aandoeningen) (art. 36).¹⁴³

Een laatste belangrijke bijkomende bepaling betreft de *nuloptie*. In artikel 34 van het wetsvoorstel wordt aan de hand van een gemeentelijke verordening de mogelijkheid geboden dat er geen vergunning voor een prostitutiebedrijf wordt verstrekt ter bescherming van de openbare orde, de woon- en leefomgeving of de veiligheid en de gezondheid van prostituees of klanten. Deze keuze is ingegeven door de overweging dat een verplichte toelating van prostitutiebedrijven een inbreuk zou vormen op de gemeentelijke autonomie en zou voorbijgaan aan de lokale situatie. De memorie van toelichting preciseert dat bij het opstellen van de gemeentelijke verordening rekening gehouden moet worden met enkele criteria, waaronder het prostitutiebeleid in de omliggende gemeenten. Daarnaast mag de nuloptie niet gebaseerd zijn op lokale opvattingen,

¹⁴³ Voorstel van wet betreffende de regulering van sekswerk (Wet regulering sekswerk), *Parl.St.*, Tweede Kamer 2020-2021, nr. 35715, 10.

culturele of religieuze overwegingen of morele gronden.¹⁴⁴ De vraag kan gesteld worden of de nuloptie geen schadelijke neveneffecten in de hand zal werken. De Vereniging Exploitatie Relaxbedrijven (2019) stelt dat dit ongewenste gevolgen met zich mee kan brengen wanneer een gemeente, waar reeds vergunde bedrijven gevestigd zijn, ineens een nuloptie aanneemt. Zo kennen deze bedrijven geen enkele zekerheid omtrent hun voortbestaan. De Wetenschappelijke Commissie van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak (2019) meent minstens dat er een wettelijke verankering dient te zijn van de criteria die in de memorie van toelichting worden aangehaald, zoals de regionale afstemming.

Landelijk register

Ook in de context van seksbedrijven is er sprake van een landelijk register (art. 30). Dit landelijk register van vergunningen voor seksbedrijven valt onder de verantwoordelijkheid van de minister van Justitie en Veiligheid. Hierin worden alle vergunningen opgenomen, inclusief melding van eventuele wijzigingen, weigeringen, schorsingen of intrekkingen. Het register kan enkel geraadpleegd worden door de burgemeester, de toezichthouders en de minister van Justitie en veiligheid. Daarnaast kan wel eenieder controleren of een seksbedrijf beschikt over een vergunning (art. 30, 6).

2.2. Sanctioneringsmechanismen

Grofweg kunnen er in het wetsvoorstel verschillende sanctioneringsmechanismen onderscheiden worden ten aanzien van vier verschillende actoren: de klant, de individuele prostituee, de exploitant van een prostitutiebedrijf en de zogenaamde pooier. Deze sectie zal deze sanctioneringsmechanismen en de eventuele geuite kritieken één voor één weergeven. Daarnaast is het ook opportuun om te wijzen op de invoering van nieuwe gronden aan de Woningwet om gebouwen te sluiten, wanneer er aanwijzingen zijn dat de exploitant prostituees te werk stelt die nog geen 21 jaar zijn, andere werknemers onder de leeftijd van 18 jaar aanneemt of wanneer er slachtoffers zijn van mensenhandel of personen verblijven of werken in omstandigheden die in strijd zijn met de Vreemdelingenwet 2000 (art. 46 en 47 wetsvoorstel).

2.2.1. Strafbaarstelling klanten

Hoewel het oorspronkelijke wetsvoorstel uit 2009 gewag maakte van een vergewisplicht voor klanten (i.e. klanten moesten voorafgaand controleren of een prostituee ingeschreven is in het landelijk register), werd door de novelle de vergunningsplicht – en dus ook de vergewisplicht – opgeheven. Na de wijziging van het wetsvoorstel in 2009 zouden klanten enkel nog de minimumleeftijd van 21 jaar moeten nagaan. Aangezien het huidige wetsvoorstel de vergunningsplicht opnieuw op de tafel legt, is ook opnieuw een strafrechtelijke bepaling opgenomen voor klanten – maar deze keer niet in de vorm van een vergewisplicht. Artikel 40 bepaalt dat klanten van een prostituee die (a) zelfstandig werkt zonder prostitutievergunning, of (b) werkt voor of bij een exploitant aan

¹⁴⁴ Memorie van toelichting Wet Regulering Sekswork, *Parl.St.*, Tweede Kamer, 2020-01, nr. 35715.

wie geen vergunning voor een prostitutiebedrijf is verleend, gestraft worden met hechtenis van ten hoogste twaalf maanden of een geldboete van de derde categorie.

Met andere woorden, de formulering van deze strafbepaling legt geen verplichtingen op voor de klant in kwestie. Het doel achter deze strafbaarstelling is uiteraard wel dat een klant de vergunning van de prostituee of het prostitutiebedrijf nagaat, maar indien de klant hierbij in gebreke blijft is hij op zich niet strafbaar. De klant loopt dan echter het risico dat de prostituee of het prostitutiebedrijf geen vergunning heeft en zal strafbaar zijn wanneer hij/zij wordt betrapt (i.e. een vorm van risicoaansprakelijkheid). Indien de klant de vergunning van het prostitutiebedrijf is nagegaan en dit in orde blijkt te zijn, mag hij/zij ervan uitgaan dat elke erin werkzame prostituee ook een vergunning heeft.¹⁴⁵

Omtrent de werkbaarheid van deze strafbepaling, uiten verscheidene instanties hun twijfels. Het College van procureurs-generaal (2019) maakt zich voornamelijk zorgen omtrent de handhaving van deze bepaling. Door deze vorm van strafrechtelijke risicoaansprakelijkheid zullen er discussies rijzen indien de klant beweert dat hij het nummer heeft gecontroleerd, aangezien hij niet zeker kan zijn of het nummer daadwerkelijk bij de prostituee in kwestie hoort (zie ook Raad van State, 2020). Alternatieven om tegemoet te komen aan deze kritieken betreffen mogelijks een keurmerk voor vergunde seksbedrijven en het gebruik maken van fraudebestendige pasjes bij zelfstandige prostituees (College van procureurs-generaal, 2021), of het combineren van het vergunningsnummer met het telefoonnummer van de prostituee (Politie, 2019). Ook de Raad voor de Rechtspraak (2019) waarschuwt voor het gevaar dat klanten die te goeder trouw handelen bestraft zullen worden (denk bijvoorbeeld aan toeristen of vaste klanten). Bovendien situeert de moeilijkheid op het vlak van bewijslast zich niet enkel op het niveau dat de klant weet heeft van het feit dat hij seksuele diensten kreeg van een prostituee die werkt zonder vergunning, maar ook op het niveau van de seksuele dienstverlening zelf. De politie (2019) kaart deze problematiek aan. Hoe moet bewezen worden dat deze handelingen daadwerkelijk hebben plaatsgevonden? Indien er geen bewijs is van betaling of beide partijen verklaren dat ze vrienden zijn, vormt dit een extra heikel punt. PROUD (2019) merkt op dat niet het bezoek op zich gesanctioneerd dient te worden, maar enkel het misdragen van de persoon in kwestie.

2.2.2. Bestuurlijke boetes prostituees

Als sanctie voor de prostituee die de artikelen met betrekking tot de vergunningsplicht en de advertentievermeldingen niet naleeft, wordt een bestuurlijke boete voorzien die opgelegd kan worden door de burgemeester (art. 41).

Verscheidene instanties hebben echter hun kritiek geuit omtrent deze bepaling, gelet op het slachtofferschap dat deze bepaling teweegbrengt. Uit bovenstaande analyse is reeds gebleken dat bepaalde sekswerkers geen vergunning kunnen of willen aanvragen, waardoor het niet opportuun is om tegen deze personen maatregelen te treffen. De

¹⁴⁵ Memorie van toelichting Wet Regulering Sekswerk, *Parl.St.*, Tweede Kamer, 2020-01, nr. 35715.

Autoriteit Persoonsgegevens (2020) heeft benadrukt dat dit de doelstelling van het wetsvoorstel, namelijk de aanpak van misstanden, niet ten goede komt. Ook de burge-meesters van de G4 en Groningen (2019) hebben aangegeven dat deze regeling er prostituees en hun uitbuiters net toe kan aanzetten om nog meer buiten beeld te blijven. Bovendien voegen zij eraan toe dat sekswerkers net minder geneigd zullen zijn om misstanden te melden, gelet op de boete die hen boven het hoofd hangt. De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (2019) beaamt deze vrees en meent dat deze bepaling tot gevolg zal hebben dat dit de positie van sekswerkers verzwakt, zij vrees krijgen van de politie en zich zullen afkeren tegen hulpverlening. De vrees dat prostituees zich zouden onttrekken aan het toezicht van de overheid en van hulp- en zorgverleningsinstanties wordt ook gedeeld door de Raad van State (2020).

2.2.3. *Illegale exploitatie prostitutiebedrijf als economisch delict*

Naast de sanctiëring van klanten en prostituees voorziet het wetsvoorstel tevens in een uitbreiding van de wet op de economische delicten voor de illegale exploitatie van prostitutiebedrijven. Specifiek worden de artikelen 19, 26, derde lid, 31, 32, eerste lid, 36 en 37, derde lid van het voorstel ingevoegd in de wet op de economische delicten (art. 44). Deze bepalingen omvatten de vergunningsplicht van seksbedrijven, de zichtbaarheid van de vergunning, de advertenties van seksbedrijven, het te werk stellen van een prostituee zonder vergunning, de advertenties van prostitutiebedrijven en de eisen aan de exploitant van een prostitutiebedrijf. Indien een feit opzettelijk zou worden begaan, zal de kwalificatie een misdrijf betreffen. Ontbreekt ieder opzet, gaat het om een overtreding. Gelet op de bijzondere verantwoordelijkheid van de exploitant, meent de memorie van toelichting dat deze strafbedreiging passend en geboden is.¹⁴⁶

2.2.4. *Pooierverbod*

Als laatste sanctiemechanisme voert het wetsvoorstel een artikel 206a in in het Wetboek van Strafrecht, dat het zogenaamde pooierverbod inhoudt (art. 45 wetsvoorstel). Artikel 206a Sr. zou als volgt luiden: *“Hij die een ander uit winstbejag behulpzaam is bij het zich beschikbaar stellen tot het verrichten van seksuele handelingen met een derde tegen betaling terwijl hij weet of ernstige reden heeft om te vermoeden dat die beschikbaarstelling wederrechtelijk is, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of geldboete van de vierde categorie.”*

Deze strafbepaling heeft betrekking op het faciliteren van illegale prostitutie. Twee termen behoeven nadere uitleg, namelijk ‘winstbejag’ en ‘behelpzaam zijn’. Er is sprake van een winstbejag wanneer het faciliteren gepaard gaat met het beogen of het verwachten van een voordeel, dat zowel een financieel voordeel kan zijn of een voordeel van andere aard. De tweede term, behulpzaam zijn, kan ruim ingevuld worden en heeft zowel betrekking op het gemakkelijk maken als het bevorderen. Het moet de prostitutiebedrijven direct ten goede komen, bijvoorbeeld het regelen van vervoer voor de

¹⁴⁶ Memorie van toelichting Wet Regulering Sekswork, *Parl.St.*, Tweede Kamer, 2020-01, nr. 35715.

prostituees of het optreden als bodyguard.¹⁴⁷ Daarnaast moet opgemerkt worden dat een facilitator moet weten of een ernstig vermoeden moet hebben opdat er sprake is van strafbaar gedrag.

Hoewel deze strafbaarstelling over het algemeen wordt ondersteund door de verscheiden instanties, dient men stil te staan bij de uitwerking en uitvoering van deze bepaling. Zo waarschuwen de burgemeesters van de G4 en Groningen (2019) dat deze bepaling onvergunde prostituees nog kwetsbaarder kan maken en kan leiden tot verdere isolatie, aangezien ze afhankelijk worden van het illegale dienstencircuit. Uit schrik voor bestraffing zullen vele facilitators, zoals kamerverhuurders, namelijk geen diensten aan hen willen verlenen.

Het College van procureurs-generaal (2019) benadrukt dat de nieuwe bepaling een lacune kan opvullen, gelet op het feit dat het bestaande artikel 273f Sr. enkel van toepassing is ingeval van uitbuiting. De Raad van State (2020) stelt zich nochtans de vraag of het beschikbare instrumentarium niet voldoende is om bestaande misstanden in de seksbranche te bestrijden en meent dat een intensivering van de reeds bestaande handhaving te verkiezen valt boven het invoeren van nieuwe strafbepalingen. Ook het College van procureurs-generaal (2019) stelt zich de vraag waarom enkel het behulpzaam zijn in de illegale prostitutie wordt gevisieerd. Het onevenredig profijt trekken uit het werk van vergunde prostituees vormt net zo goed een manier van misbruik dat strafbaar gesteld dient te worden. Zoniet, zullen deze facilitators er gewoon voor zorgen dat de prostituee over een vergunning beschikt om zelf buiten schot te blijven. Bovendien uit het College (2019) zijn zorgen omtrent de bewijslast. Er moet enerzijds bewezen worden dat de facilitator wist of een ernstig vermoeden had dat de prostituee zonder vergunning werkte, en anderzijds dat de facilitator de prostituee behulpzaam was uit winstbejag. Aangezien de facilitator dezelfde vorm van toegang heeft tot het register als klanten, volstaat dat de facilitator een loutere controle doet op basis van het aan hem gegeven prostitutie nummer. Het OM meent dat handhaving hierdoor niet haalbaar is en men beter komaf maakt met het onderscheid vergund versus onvergund. Een voorstel zou kunnen zijn om eenieder die zich uit winstbejag en zonder redelijk doel bemoeit met het werk van een prostituee strafbaar te stellen (College van procureurs-generaal, 2019).

3. Conclusie

Deze bijdrage heeft het wetsvoorstel regulering sekswerk, zoals ingediend in de Tweede Kamer begin 2021, aan een kritische toets onderworpen. Hoewel de doelstellingen, namelijk het bestrijden van misstanden in de seksbranche en het creëren van een uniform stelsel met landelijke kaders, worden onderschreven, is de uitwerking van het voorstel gebrekkig. De Raad van State (2020) raadde zelfs aan om het voorstel niet bij de Tweede Kamer in te dienen. Het valt af te wachten of het wetsvoorstel hetzelfde lot beschoren is als zijn voorganger, i.e. het gestrande wetsvoorstel uit 2009.

¹⁴⁷ Memorie van toelichting Wet Regulering Sekswerk, *Parl.St.*, Tweede Kamer, 2020-01, nr. 35715.

Uit de adviezen blijkt dat het voorstel ter invoering van een vergunning voor sekswerkers het meest op weerstand stuit, zoals dat ook reeds het geval was in 2009. Hoewel er bepaalde voordelen aan gekoppeld worden, zoals het creëren van legale werkplekken, het leggen van contacten met de sekswerkers en de mogelijkheid tot gegevensverwerking door gemeenten, weegt dit niet op tegen de vele nadelen. De bezorgdheden hebben voornamelijk betrekking op privacyoverwegingen in de context van een landelijk register, het creëren van een illegaal circuit, de criminalisering en stigmatisering van sekswerkers, het gebrek aan vertrouwen in een éénmalig vergunningsgesprek en de fraudegevoeligheid van het vergunningsnummer in combinatie met het landelijk register. De vergunningsverplichting is in die zin geen efficiënte manier om misstanden te bestrijden. Integendeel, er rijzen vragen of een dergelijke vergunningsplicht wel bijdraagt tot de beoogde doelstellingen van het wetsvoorstel. De vergunningsverplichting van seksbedrijven, daarentegen, wordt beter onthaald door de verscheiden adviesinstanties, mede gelet op de reeds bestaande gemeentelijke praktijken. De sancteringsmechanismen kennen op hun beurt wel heel wat kritiek, voornamelijk wat de bestuurlijke boetes van sekswerkers en de strafbaarstelling van klanten en facilitators betreft. Voor sekswerkers zou dit tot ongewenste neveneffecten leiden, terwijl bij klanten en facilitators voornamelijk kritiek wordt geuit op de bewijslast.

Ter afsluiting moet nog worden opgemerkt dat het wetsvoorstel omkaderd zou moeten worden door een flankerend beleid om op die manier een integrale aanpak van de seksbranche te bewerkstelligen. Dit flankerend beleid heeft betrekking op de verbetering van de maatschappelijke en sociale positie van sekswerkers, het voorzien van een passende begeleiding indien iemand uit de seksbranche wenst te stappen (zogenaamde uitstapprogramma's), en het verder inzetten op het 'Programma samen tegen Mensenhandel'. Zoals de memorie van toelichting aangeeft, zullen de doelstellingen van het wetsvoorstel pas gerealiseerd kunnen worden indien ook deze flankerende maatregelen in acht worden genomen.

4. Referenties

Abel, G., Fitzgerald, L., & Bruton, C. (2009). The impact of decriminalization on the number of sex workers in New Zealand. *Journal of Social Policy*, 515-531.

Adviescollege Toetsing Regeldruk. (11 november 2019). *Advies Wet regulering sekswork*. www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A35715 (consultatie 16 juli 2021).

Autoriteit Persoonsgegevens. (5 maart 2020). *Advies over het concept voor een wetsvoorstel Wet regulering sekswork*. www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A35715 (consultatie 16 juli 2021).

Biesma, S., Nijkamp, R., Tromp, N., & Bieleman, B. (2010). *Evaluatie opheffing bordeelverbod Nijmegen*. Copy-Copy Groningen.

- Brenninkmeijer, A. (2015). Stresstest rechtsstaat Nederland. *Nederlands Juristenblad*, 1046 – 1055.
- Burgemeesters G4 & Groningen. (10 december 2019). *Consultatiereactie inzake wetsvoorstel Wet regulering sekswerk*. www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A35715 (consultatie 17 juli 2021).
- College van procureurs-generaal. (2 december 2019). *Advies conceptwetsvoorstel Wet regulering sekswerk*. www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A35715 (consultatie 16 juli 2021).
- Daalder, A.L. (2015). *Prostitutie in Nederland anno 2014*. WODC.
- Daalder, A.L. (2007). *Prostitutie in Nederland na opheffing van het bordeelverbod*. WODC.
- Degenhardt, T., & Lintzen L.-M. (2019). *Auswirkungen des Prostituiertenschutzgesetzes auf die Prostitutionsszene in NRW*.
- De Vries, P., & Zuidema, R. (2006). Wat mag het lichaam voor geld? Feminisme, sekswerk en de opheffing van het bordeelverbod in historisch perspectief. *Tijdschrift voor Genderstudies*, 37-49.
- Harydns, W., & Vander Beken, T. (2017). *Onderzoeksontwerp in de criminologie*, [Cursus]. UGent: Faculteit Recht en Criminologie.
- Jansen, H. (2016). Wat heet generaliseren? *Kwalon*, 12 – 14.
- Kamer van Koophandel. (2021). *Inschrijven bij KvK: dit moet u weten*. <https://ondernemersplein.kvk.nl/inschrijven-bij-kvk/>, (consultatie 28 juli 2021).
- Kamer van Koophandel. (2021). *Werken als exploitant in de seksuele dienstverlening*. <https://ondernemersplein.kvk.nl/werken-als-exploitant-in-de-seksuele-dienstverlening/>, (consultatie 28 juli 2021).
- Kamer van Koophandel. (2021). *Werken als zelfstandige sekswerker in de prostitutie*. <https://ondernemersplein.kvk.nl/werken-als-zelfstandig-sekswerker/>, (consultatie 28 juli 2021).
- Lashley, C., & Best, W. (2002). Employee induction in licensed retail organisations. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 6-13.
- Ministerie van Justitie & Veiligheid. (18 november 2020). *Voortgangsbrief programma Samen tegen Mensenhandel*. www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/11/18/tk-voortgangsbrief-programma-samen-tegen-mensenhandel.
- Nationaal Rapporteur Mensenhandel & Seksueel Geweld tegen Kinderen. (2016). *Prostitutie en mensenhandel*.

- Nationaal Rapporteur Mensenhandel & Seksueel Geweld tegen Kinderen. (13 december 2019). *Consultatiereactie Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen Wet Regulering Sekswork (Wrs)*. www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A35715 (consultatie 17 juli 2021).
- Outshoorn, J. (2001). Debating prostitution in parliament: a feminist analysis. *European Journal of Women's Studies*, 472-490.
- Outshoorn, J. (2005). The political Debates on Prostitution and Trafficking Women. *Social Politics: International Studies in Gender*, 141-155.
- Politie. (19 december 2019). *Advies Wetsvoorstel regulering sekswork*. www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A35715 (consultatie 17 juli 2021).
- Proud. (2019). *Advies Wetsvoorstel regulering sekswork*. www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A35715 (consultatie 17 juli 2021).
- Raad van State. (4 december 2020). *Advies Afdeling advisering Raad van State inzake regels betreffende de regulering van sekswork (Wet regulering sekswork)*. Nr. 35715. <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A35715> (consultatie 19 juli).
- Raad voor de Rechtspraak. (18 december 2019). *Advies inzake het concept wetsvoorstel Wet regulering sekswork*. www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A35715 (consultatie 17 juli 2021).
- Rijksoverheid. *Beleid voor veilig en gezonde seksbranche*, <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/prostitutie/veilige-en-gezonde-prostitutiebranche> (consultatie 7 juli 2021).
- Snippe, J., Schoonbeek, I.J. & Boxum, C. (2018). *Onderzoek maatschappelijke positie seksworkers*. RCG.
- Van Bommel, S.R., Bos, N.N.D., Hageman, S.E., & Kragten-Heerdink, S.L.J. (2018). *Slachtoffermonitor mensenhandel 2013-2017*. Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen.
- Vanwesenbeeck, I., Höing, M., & Vennix, P. (2002). *De sociale positie van prostituees in de gereguleerde bedrijven*. WODC.
- Vanwesenbeeck, I., Janssen, M.-L., & Wijers, M. (2019). 'Duizenden slachtoffers van seksuele uitbuiting': feit of frame? *Tijdschrift voor seksuologie*.

- Vereniging Exploitanten Relaxbedrijven. (2019). *Advies Wetsvoorstel regulering seks-werk*. www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A35715 (consultatie 17 juli 2021).
- Vereniging van Nederlandse Gemeenten. (9 december 2019). *Advies Wetsvoorstel regulering sekswerk*. www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A35715 (consultatie 17 juli 2021).
- Verlet, D., & Devos, C. (2010). Efficiëntie en effectiviteit als twee maten en gewichten in de publieke schaal: een inleidende beschouwing. In D. Verlet en C. Devos (eds.), *Efficiëntie en effectiviteit van de publieke sector in de weegschaal* (pp. 5-25). Diensten voor het Algemeen Regeringsbeleid, Studiedienst van de Vlaamse regering.
- Visser, J.H., Oomens, H.C.D.M., & Boerman, F.A. (2000). *Prostitutie in Nederland in 1999*, Mr. A. de Graaf Stichting.
- Wetenschappelijke Commissie van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak. (19 december 2019). *Advies Wetsvoorstel regulering sekswerk*. www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A35715 (consultatie 17 juli 2021).
- Wijk, A., Ham, T., Hardeman, M., & Bremmers, B. (2014). *Prostitutie in Nederlandse gemeenten: Een onderzoek naar aard en omvang, beleid, toezicht en handhaving in 2014*. Bureau Beke.

Sekswerkers onder de Duitse Sekswerkersbeschermingswet

Paulien De Pauw

Abstract

This paper discusses the German policy on sex workers, in general, and evaluates the Sex Workers Protection Act of 2016, in particular. A historical overview shows that sex workers have since 2002 been able to lawfully provide their services on German territory. Nonetheless, the German legislator chooses to control and regulate the sector through mandatory registration and medical examination of sex workers. The legislation appears to be insufficiently adapted to the day-to-day realities of sex workers. Involving all stakeholders in the legislative process should help to meet these challenges in the future.

1. Inleiding

Doorheen de tijd is de perceptie van het beroep van sekswerker steeds onderhevig geweest aan maatschappelijke veranderingen en de heersende sociale normen (Degenhardt & Lintzen, 2019). Ondanks feit dat het aanbieden van seksuele diensten tegen betaling veel publieke aandacht krijgt, fungeert het volgens velen nog steeds in de krotten van de samenleving.

In het verleden werden reeds talloze pogingen ondernomen om sekswerk uit te roeien, steeds zonder succes. Op vandaag focust het debat zich echter niet langer op het bestaansrecht van prostitutie, maar wel op de vraag hoe men ermee wenst om te gaan (Wieme, 2017). Het controleren van deze beroepsgroep lijkt voor vele overheden de meest voor de hand liggende optie. Door het reguleren van deze sector, gepaard gaande met een al dan niet overtuigde aanvaarding van prostitutie, en het creëren van een legaal kader tracht men misbruiken tegen te gaan. Desondanks blijft het topic voor controverse zorgen. Het is en blijft voor velen een vorm van werk dat moreel verwerpelijk en potentieel gevaarlijk is (Hubbard & Prior, 2013).

Deze discussies hebben zich de afgelopen jaren – net als in vele landen – ook afgespeeld in Duitsland. Met de invoering van de wet van 20 december 2001 ter regulering van de rechtsverhouding van sekswerkers¹⁴⁸ werd het legale gedachtengoed veruitwendigd in de Duitse reglementering inzake sekswerk en werd het beroep gelegaliseerd. Desondanks werd het snel duidelijk dat er slechts een beperkt aantal van de vooropgestelde doelstellingen werden bereikt en er enorm weinig gebruik werd gemaakt van de nieuw ingevoerde regelgeving (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2007). De Prostitutiewet had, volgens de Duitse regering, geen daadwerkelijke, meet-

¹⁴⁸ Gesetz vom 20. December 2001 zur Regelung der Rechtsverhältnisse der Prostituierten, *BGBI.* 27. December 2001, 3983; Hierna: Prostitutiewet of ProStG.

bare verbeteringen in de sociale bescherming van prostituees teweeggebracht (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2007). Bijgevolg voelde men, amper 15 jaar later, reeds de noodzaak tot de invoering van een nieuwe wet ter regulering van de prostitutie. Met als grondslag het bevorderen van de transparantie van de sekswerkscène en het creëren van een algemeen geldende regeling die sekswerkers moet beschermen en ondersteunen bij hun activiteiten, werden voor deze beroepsgroep afzonderlijke regels ingevoerd. De motivatie van de Duitse wetgever vindt men in de stelling dat het “geen beroep als elk ander is”.

Een onderzoek van Harcourt en Donovan (2015) had echter een opvallende en zorgwekkende conclusie omtrent de bestaande prostitutieregelgevingen. Zij oordeelden dat er bijna overal wetgeving geldt die tot doel heeft sekswerk te beperken en beheersen, maar dat deze zelden het gewenste effect bereikt. Bovendien ontstaat door de regulering van de prostitutiesector een niet-geregulariseerde sector. Indien niet voldaan is aan de vereisten, komt men terecht in de illegaliteit. Ten slotte stelden zij vast dat indien de regulering van sekswerk berust op de invoering van vergunningen, de gezondheid en veiligheid van sekswerkers die zich buiten het wettelijke systeem bevinden tweemaal worden geschaad, met mogelijk verstrekken gevolgen voor de volksgezondheid. Desondanks deze kritieken is de Duitse wetgever in 2016 deze weg ingeslagen.

De Sekswerkersbeschermingswet zou soelaas moeten bieden voor het feit dat deze beroepsgroep al 15 jaar, en langer, zonder adequate bescherming moet functioneren. Een evaluatie van deze wet vanuit de federale regering komt er echter pas vijf jaar na de inwerkingtreding.¹⁴⁹ Dit onderzoek levert een bijdrage door een vroegtijdige evaluatie uit te voeren vanuit een rechtspositionele invalshoek. Concreet wordt er onderzocht in hoeverre de Duitse Sekswerkersbeschermingswet van 2016 bijdraagt tot de rechtspositie van sekswerkers. Hierbij wordt rekening gehouden met eerder geformuleerde kritieken die getoetst worden aan de wetgeving. Zo werd het ministerieel ontwerp in 2015¹⁵⁰ enorm kritisch ontvangen door verscheidene experts. De afwijzing vond niet enkel plaats door de twee beroepsverenigingen voor seksuele dienstverlening (BesD en BSD), maar ook door verenigingen als de Duitse Vereniging van Vrouwelijke advocaten (Deutsche Juristinnenbund e.V.) en de Diakonie (Dakonie Deutschland), de Duitse Vrouwenraad (Deutscher Frauenrat), de gespecialiseerde adviescentra voor sekswerkers (bufas) en de landelijke coördinatiegroep tegen mensenhandel (KOK) (Zimmermann-Schwartz, 2018). Er dienden, naar mening van de experts, enkele concrete wijzigingen doorgevoerd te worden (Zimmermann-Schwartz, 2018). Bovendien startte de Frankfurtse vereniging Doña Carmen e.V. samen met 15 bordeelhouders in juni 2017 een pro-

¹⁴⁹ Art. 38 Gesetz vom 21. Oktober 2016 zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *BGBI.* 27. Oktober 2016, 2372; Hierna: Sekswerkersbeschermingswet.

¹⁵⁰ Referentenentwurf des Bundesministeriums für Familie, Senioren, Frauen und Jugend eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen vom 29.07.2015, <https://www.bmfsfj.de/resource/blob/119060/d1c54ba07845c6af4bb2f19791fcc71b/prostituiertenschutzgesetz-data.pdf>.

cedure bij het Federaal Grondwettelijk Hof (*Bundesverfassungsgericht*) tegen de Prostitutiebeschermingswet – zonder gevolg.¹⁵¹ Volgens verzoekers zou er sprake zijn van een onevenredige inmenging in de vrijheid van het beroep. Een dergelijke uitgebreide, verregaande regulering van het beroep van sekswerker vindt bij geen enkele andere beroepscategorie plaats (Rath, 2017).

Deze bijdrage zal in eerste instantie stilstaan bij het Duits sekswerklandschap en een historisch overzicht geven van de Duitse reglementering in het kader van sekswerk. Daaropvolgend komt de recent ingevoerde wet van 2016 uitgebreid aan bod, waarbij de voornaamste kritieken gebundeld en geëvalueerd worden. In de conclusie wordt gepleit voor een aanpassing van de Sekswerkersbeschermingswet om zo werkelijk geënt te zijn op de leefwereld van sekswerkers.

2. Het Duits sekswerklandschap

Het is vooreerst essentieel om een beeld te vormen van het Duitse sekswerklandschap, aangezien de demografie van de Duitse sekswerkers en inzicht in het werk dat zij verrichten de effectiviteit van de Duitse Sekswerkersbeschermingswet mee bepalen.

2.1. Sekswerk en sekswerkers

De manier waarop er over sekswerk wordt gecommuniceerd, is van groot belang. De keuze voor bepaalde termen is meestal niet neutraal maar reflecteert eerder een morele waardering van deze beroepsgroep en diens beoefenaren (Huber, 2019; d'Havé, Verwilghen & Balcaen, 2007). Het beïnvloedt daarbovenop de publieke visie op sekswerk, alsook de manier waarop het beleid wordt vormgegeven door de politiek.

De termen *Sexarbeit/Sexarbeiter*innen* benadrukken het economisch karakter van de activiteit en het feit dat sekswerk een beroep is (Amesberger, 2018). In tegenstelling tot de term 'prostitutie', worden beroepsbeoefenaren aan de hand van deze term niet vanzelfsprekend in verband gebracht met onvrijwilligheid of geweld, niettegenstaande het uiteraard, net als andere vormen van betaald werk, gepaard kan gaan met verschillende gradaties van uitbuiting, inmenging en weerstand (Benoit, Jansson, Smith & Flagg, 2018). Sekswerk kan eveneens aanzien worden als de overkoepelende term die de verschillende mogelijke vormen van werk in de seksindustrie omvat (Weitzer, 2012; Harcourt & Donovan, 2015). Zo ook kan het bij sekswerk gaan over seksuele activiteiten waarbij geen contact vereist is, terwijl prostitutie enkel diensten betreft waarbij fysiek contact tussen partijen centraal staat (Kim, 2016).

In de Duitse wetgeving wordt nog steeds de term prostitutie gehanteerd, al heeft het Bondsministerie voor Gezinnen, Ouderen, Vrouwen en Jeugd (BMFSFJ, 2019) verduide-

¹⁵¹ Het Grondwettelijk Hof wees de zaak in 2018 af op grond van een gebrek aan rechtvaardiging. In 2019 spande dezelfde vereniging een zaak aan bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens te Straatsburg. Ook deze zaak was niet succesvol gezien dat volgens het EHRM niet alle nationale rechtsmiddelen werden uitgeput; Meinecke, 2017; Dona Carmen E.V., 2019.

lijkt dat 'Sexwork' of 'Sexarbeit' als synoniemen kunnen worden gebruikt. In dit onderzoek wordt er echter voor geopteerd, gelet op bovenstaande redenering, zoveel als mogelijk de voorkeur te geven aan deze laatste termen.

2.2. Duitse sekswerkmakrt

Ondanks bovenstaande beschrijving van sekswerk, blijft een concrete wetenschappelijke definitie uit (Weitzer, 2010). De belangrijkste reden hiervoor is de complexiteit van de sector. Het is een gedifferentieerd werkterrein dat kan worden onderverdeeld in verschillende segmenten. Harcourt en Donovan (2015) onderscheiden twee categorieën, zijnde directe en indirecte prostitutie. Bij directe prostitutie is het primaire doel van de interactie tussen klant en sekswerker het verlenen van een seksuele dienst tegen betaling (e.g. straatprostitutie, bordelen, escortservices, raamprostitutie), terwijl bij indirecte prostitutie de seksuele dienstverlening niet de voornaamste bron van inkomsten is (e.g. massagesalons, bondage, het geven van een lapdance). Er zijn echter nog meerdere onderscheiden mogelijk. Zo kan een onderverdeling gemaakt worden op basis van de omstandigheden waarin men sekswerk beoefent, resulterend in indoor- en outdoorprostitutie en een derde categorie die niet vasthangt aan een bepaalde omgeving maar de nadruk legt op het dienstenaanbod (e.g. BDSM, tantra en Thaise massages). De grenzen van deze segmenten zijn echter vaag en kunnen bovendien op veel manieren gecombineerd worden (Gilges, 2019).

In wat volgt zal er dieper ingegaan worden op de meest gekende en voor Duitsland typerende vormen van sekswerk. Vaak zijn in de Duitse '*red light districts*' meerdere soorten sekswerk aanwezig. Vooreerst hebben we straatprostitutie (*Straßenprostitution*), i.e. een vorm van sekswerk waarbij klanten worden geronseld op straat, in een park of op andere openbare plaatsen en worden bediend in zijstraten, voertuigen of korte verblijfsruimten. Het doelgerichte, snelle klantencontact en het gebrek aan huur of andere kosten kunnen worden ervaren als voordelen (Bulcke, 2007), al hebben straatprostitutees vaker dan andere sekswerkers te kampen met drugsverslaving, dakloosheid en/of een gebrek aan verblijfstatus, en geweld (Weitzer, 2010). Bijgevolg probeert men deze vorm van sekswerk in de mate van het mogelijke in de kiem te smoren. Ontmoediging door de autoriteiten is de aanpak die men in Duitsland hanteert. Een Duitse federale staat kan namelijk door middel van een verordening de uitoefening van prostitutie in bepaalde gebieden verbieden, genaamd *Sperrbezirk*, in het licht van de bescherming van minderjarigen of de goede zeden. Daarnaast kan men sekswerk ook beperken tot bepaalde tijdstippen (art. 297 Invoeringswet van het Wetboek van Strafrecht (EGStGB)). Daarnaast wordt de klant op grond van gemeentelijke politionele verordeningen vaak verboden om sekswerkers aan te spreken in de gebieden waar er beperkingen gelden.¹⁵² Uiteraard leidt dit tot grote verschillen tussen de federale staten en rechtsonzekerheid voor de sekswerkers.

¹⁵² Voorbeeld: art. 6a Düsseldorfse Straßenordnung.

Naast straatprostitutie kent Duitsland ook andere vormen van sekswerk, zoals raamprostitutie, erotische bars en bordelen. Bij raamprostitutie (*Rahmen Prostitution*) etaleert een sekswerker zichzelf achter een raam langs een openbare plaats, in de hoop klanten te werven. Erotische bars (*Erotikbar*) zijn echter sterker aanwezig dan raamprostitutie. In deze bars zijn sekswerkers beschikbaar om ter plaatse of ergens anders seksuele diensten te verlenen (Harcourt & Donovan, 2005; Weitzer, 2012). Hier ligt de nadruk, in tegenstelling tot raamprostitutie, niet noodzakelijk op het verlenen van seksuele diensten tegen betaling, maar eerder op de consumptie van alcohol aangemoedigd door de sekswerkers (Weitzer, 2012).

In Duitsland kent men eveneens traditionele bordelen, variërend in grootte, voorzieningen en klasse, en hotelbordelen. In de bar of het salon van het bordeel maken sekswerkers contact met hun klanten (Weitzer, 2012). Voor de legalisering van sekswerk in 2001 was iedereen die "een bedrijf runde waarin de uitoefening van prostitutie werd bevorderd door middel van maatregelen die verder gingen dan het louter verlenen van een appartement, accommodatie of woning en de daarbij behorende ondersteunende diensten" strafbaar. Desalniettemin kan een bordeelexploitant nog steeds worden vervolgd op grond van artikel 180a van de Duitse Strafwet, onder andere in het geval dat de prostituees die in het bordeel werken economisch afhankelijk zijn van een telefoniste of een pooier, de exploitant dirigistisch intervenueert in de activiteiten van de prostituee, minderjarigen zich bezighouden met prostitutie of als er toegang of seksuele diensten worden verleend aan minderjarigen in de gebouwen. Hotelbordelen, ook wel eros-centra (*Bordell, Laufhaus*) genaamd, zijn de meest gekende vorm van bordelen. Dit zijn gebouwen waar sekswerkers voor een korte periode en als onafhankelijke dienstverlener een kamer kunnen huren met het oog op het uitoefenen van hun beroep (Weitzer, 2012). De verhuurder zorgt enkel voor bepaalde voorzieningen, zoals camerabewaking (Weitzer, 2017). Deze vorm van sekswerk wordt al jaren in vele steden getolereerd, zelfs toen prostitutie in Duitsland nog immoreel geacht werd, omdat een directe werkgever-werknemer relatie tussen sekswerker en manager ontbreekt (Mattson, 2016).

Resterende vormen van sekswerk in Duitsland betreffen:

- saunaclubs, beter bekend als FKK-clubs (*Frei Körper Kultur*), wat vrij vertaald 'vrije lichaamscultuur' betekent en refereert naar hun oorsprong als nudistenclubs (Weitzer, 2012);
- appartementsprostitutie (*Wohnungsprostitution*), wanneer de seksuele diensten worden uitgeoefend in een appartement, dat tevens het hoofdverblijf van de sekswerker is. De autoriteiten staan toe dat maximaal twee of drie dienstverleners vanuit hetzelfde appartement of huis werken, op voorwaarde dat ten minste één van hen daar woont en de plek op haar of zijn naam geregistreerd is (Weitzer, 2012);
- agentschappen (*Begleitagenturen*) of onafhankelijke escorts, waarbij de klant contact opneemt met de sekswerkers via telefoon of hotelpersoneel. Het verlenen van de seksuele dienst vindt plaats bij de klant thuis, in een hotelkamer of een gehuurd

appartement en is bijgevolg een van de meest heimelijke vormen van sekswerk (Harcourt & Donovan, 2005);

- er zijn uiteraard ook enkele seksuele diensten die weinig of geen genitaal contact inhouden (Harcourt & Donovan, 2005), zoals bondage en discipline (i.e. een vorm van seksuele fantasie door rollenspel dat gepaard kan gaan met het toebrengen van pijn), het geven van een lapdance, massages, telefoonseks, en de verschillende vormen van (virtuele) seks via internet.

2.3. Duitse sekswerkers

Het verkrijgen van betrouwbare statistieken van een sociaal fenomeen als sekswerk is moeilijk. Door het gebrek aan betrouwbare gegevens, zijn de cijfergegevens gebaseerd op ramingen uit de rechtsleer, alsook op gegevens van het Duitse Federale Bureau voor Statistiek.¹⁵³

De schattingen omtrent het aantal prostituees die werkzaam zijn in Duitsland lopen enorm uiteen. In 2009 werd de Duitse sekswerkerspopulatie geschat op 400.000 personen (Tampep European Network for Hiv/Sti Prevention and Health Promotion among Migrant Sex Workers, 2009). Nochtans ging de Ronde Tafel Prostitutie Noordrijn-Westfalen uit van een 200.000tal sekswerkers.¹⁵⁴ Prostitutie is bovendien een economische sector die in hoge mate gekenmerkt wordt door een ongelijke verhouding tussen mannen en vrouwen.¹⁵⁵ De overgrote meerderheid van sekswerkers is vrouwelijk. Volgens een schatting zou 7% man en 3% transgender zijn (Tampep European Network for Hiv/Sti Prevention and Health Promotion among Migrant Sex Workers, 2010), een populatie die minder zichtbaar is maar zeker niet verwaarloosd mag worden.¹⁵⁶

Sinds de uitbreiding van de Europese Unie in 2004, met de toetreding van vooral Oost-Europese landen, komen steeds meer jonge vrouwen uit economisch zwakkere landen naar Duitsland om zich te prostitueren, vaak door een gebrek aan perspectief en armoede. Deze evolutie heeft de samenstelling van het prostitutiemilieu aanzienlijk veranderd (Lightup Germany). Ruw geschat zou slechts 45% van alle sekswerkers de Duitse nationaliteit hebben. De resterende 65% immigreerde van in totaal 42 landen, waarvan 69% van Centraal en Oost-Europa, de Baltische staten en de Balkanlanden (Tampep European Network for Hiv/Sti Prevention and Health Promotion among Migrant Sex Workers, 2009).

Sinds de Sekswerkersbeschermingswet houdt men federale statistieken bij van de reeds geregistreerde sekswerkers. Het Federaal Bureau voor de Statistiek rapporteerde in 2019 40.400 geregistreerde sekswerkers, waarvan slechts 19% de Duitse nationaliteit had. 78% van deze sekswerkers was tussen de 21 en 44 jaar oud, 17% was 45 jaar

Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 38.

¹⁵⁴ Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 38.

¹⁵⁵ *Ibid.*, 58.

¹⁵⁶ Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 58.

ouder en 8% was tussen de 18 en 20 jaar (Deutsche Statistisches Bundesamt, 2021). Eind 2020 publiceerde Duitsland echter nieuwe cijfers die een sterke daling van 38% van het aantal geregistreerde sekswerkers blootlegde. Concreet zijn dit er maar 24.940 waarvan de Duitse staatsburgers slechts 5% uitmaken (Deutsche Statistisches Bundesamt, 2021).

3. Ontwikkeling van de huidige Duitse sekswerkregelgeving

3.1. De aanloop naar de eerste Duitse prostitutiewet

De 19^e eeuw stond gekenmerkt door een wezenlijke verandering van de levens- en werkomstandigheden van vrouwen (Gugel, 2010). De industrialisatie creëerde niet alleen meer werkgelegenheid, er ontstond ook een nieuwe sociale klasse, namelijk de zogenaamde arbeidersklasse of het proletariaat, die geconfronteerd werd met lage lonen (Winter, 2015). Deze sociale problematiek bracht vele vrouwen ertoe terug te vallen het beroep van sekswerker.

Doorheen de geschiedenis van Duitsland speelde deelstaat Pruisen een bijzondere rol. Diens regelgeving betreffende prostitutie zou namelijk tot inspiratie gediend hebben voor het eerste Wetboek van Strafrecht van het Duitse Rijk (RStGB), dat in wezen nog steeds het geldende Strafwetboek is in het Duitsland van de 21ste eeuw (Schnadewinkel, 2011). Artikel 361, lid 6 van het Wetboek van Strafrecht uit 1871 bepaalde dat het plegen van ontucht voor commerciële doeleinden, uitgeoefend tegen de bevelen van de politie in, leidde tot een gevangenisstraf.¹⁵⁷ Wat deze politiebevelen precies inhielden, werd niet verder verduidelijkt. Dit leidde tot grote rechtsonzekerheid en willekeur in het politieel optreden (Schnadewinkel, 2011). Bijgevolg zag men zich genoodzaakt deze bepaling in 1876 te wijzigen. De nieuwe versie bepaalde dat de prostituee strafbaar is in twee gevallen, namelijk het geval waarin zij de maatregelen die haar door de staat en de politie werden opgelegd, naast zich neerlegt en het geval waarin zij haar beroep uitoefent zonder aangemeld te zijn bij de politie. Het Duitse Strafwetboek van 1871, met een wijziging in 1876, bestraft prostitutie als zodanig dus niet, indien de toepasselijke regels en restricties nageleefd werden (Ziemann, 2017). Het uitoefenen van commerciële ontucht werd afhankelijk gesteld van een registratie bij de politie, met als gevolg het verlies van alle sociale erkenning en het leven volgens de bevelen van de politie (Ziemann, 2017). Wetshandhavers konden een vrouw aanhouden, arresteren of registreren (tegen haar wil) indien zij onder verdenking stond van onfatsoenlijkheid (Gugel, 2010). De sociale verbanning van vrouwen in de prostitutie bleef dus voortbestaan.

Het einde van deze eeuw werd gekenmerkt door de nog steeds heersende opvatting dat ongecontroleerde prostitutie in strijd was met de maatschappelijke orde. Bordelen daarentegen kwamen de sociale orde wel ten goede, aangezien zij het risico op besmetting verlagen en onkuise vrouwen weg hielden uit het burgerlijke leven (Ziemann,

¹⁵⁷ WIKISOURCE, *Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich (1871)*, [https://de.wikisource.org/wiki/Strafgesetzbuch_f%C3%BCr_das_Deutsche_Reich_\(1871\)#%C2%A7._361](https://de.wikisource.org/wiki/Strafgesetzbuch_f%C3%BCr_das_Deutsche_Reich_(1871)#%C2%A7._361).

2017). In diezelfde periode kenden de steden een enorme groei met een sterke toename van prostitutie tot gevolg.

Terugkijkend op de regulering van de voorbije eeuw kon worden gesteld dat de vooropgestelde doelen niet bereikt werden. Prostitutie werd allesbehalve ingeperkt en de volksgezondheid was er niet op vooruit gegaan. Twee veranderingen hebben geleid tot een nieuwe wet. Enerzijds werd het ‘vermoeden van onfatsoenlijkheid’ aan de kaak gesteld door zowel het proletariaat als de middenklasse (Ziemann, 2017), en anderzijds ontstonden nieuwe inzichten op het gebied van seksueel overdraagbare aandoeningen. Er was bijgevolg nood aan een nauwere samenwerking met de politie en de medische sector (Hunecke, 2018).

Hetgeen volgde was het hardnekkige beleid onder het nationaalsocialisme ten tijde van de Eerste Wereldoorlog. Prostituees werden gezien als minderwaardig, zwak gezind en als ongedierte van de maatschappij (Gugel, 2010), met als gevolg dat zij massaal vervolgd werden. Straatprostitutie werd beperkt door het herziene artikel 361, lid 6 van het Strafwetboek dat prostituees verbood zichzelf voor seksuele diensten aan te bieden “op een opvallende manier of op een manier die waarschijnlijk individuen of het grote publiek zal lastigvallen”. Daarnaast ging men ook meer *Sperrbezirk* creëren, zijnde bepaalde zones waar niet aan prostitutie mocht worden gedaan, met als ultiem doel prostitutie zoveel mogelijk uit het openbare leven te bannen. Uiteindelijk werden er talloze prostituees gevangengezet of gedeporteerd naar concentratiekampen. Dit strenge beleid had echter niet tot doel hen af te schaffen, maar eerder om hen seksueel te intimideren.

Bovenstaande gebeurtenissen en de ervaringen opgedaan in Pruisen hadden een beslissende invloed op de totstandkoming van de wet ter bestrijding van geslachtsziekten (GeschlKrG) van 1927. Enerzijds verplichtte het de staat om gezondheidsmaatregelen te nemen tegen geslachtsziekten en een adequate behandeling te voorzien, en anderzijds waren burgers met geslachtsziekten verplicht om een behandeling te zoeken en het milieu niet te besmetten (Der Spiegel, 1965). Vanaf de inwerkingtreding van deze wet werd prostitutie niet meer als illegaal beschouwd, maar het bleef niettemin een immorele en maatschappelijk schadelijke activiteit (Bibbert & Hill, 2019). Dit bleek uit de rechtspraak van het Gerechtshof (*Reichsgericht*) van 1901. Zij oordeelden dat de maatstaf voor moraliteit het “fatsoensgevoel van alle eerlijke en rechtvaardig denkende personen” was (Crofts). Hetgeen wel strafbaar werd gesteld, was het houden van bordelen en bordeelachtige inrichtingen door een toevoeging van een tweede lid aan artikel 180 van het Duitse Strafwetboek. Dit had tot gevolg dat prostitutie zich verplaatste naar openbare straten.

Het uitbreken van Wereldoorlog II zorgde voor een stijging in de vraag naar sekswerkers binnen het Duitse leger. De nationaalsocialisten richtten bijgevolg door de staat gecontroleerde bordelen op. De eerste naoorlogse jaren nam prostitutie terug sterk toe doordat Duitsland verkeerde in een staat van armoede met massale tekorten. Onder invloed van conservatieve christelijke waarden, werd het onderwerp seksualiteit uit het politieke debat gehouden. Het toenmalig wettelijk kader bestond uit de nieuwe wet

ter bestrijding van geslachtsziekten van 1953, artikel 138 van het Burgerlijk Wetboek (BGB) en de uitspraak van het Gerechtshof van 1901 (Euchner, 2015). Op basis hiervan werd het legale maar immorele karakter van prostitutie verankerd. Prostituees ontvingen geen sociale uitkeringen in geval van ziekte, werkloosheid, arbeidsongeschiktheid, en bij ouderdom alleen een pensioen als zij een vrijwillige verzekering hadden afgesloten (Euchner, 2015).

De decennia die volgden werden gekenmerkt door een grote discrepantie tussen de sociale realiteit waarin de sekswerkers zich bevonden en de formele wetgeving hieromtrent. Het is pas in de jaren '80 dat prostitutie terug op de parlementaire agenda werd geplaatst, als gevolg van de opkomst van hiv en aids. Preventie en de uitstap uit prostitutie werden prioriteiten van de vrouwenbeweging. Daarnaast werden er door de Enquêtecommissie 'Aids' aanbevelingen gedaan, maar deze werden niet gevolgd in het beleid. Vanaf dan werd door de Groene Partij (*Bündnis 90/Die Grünen*) en politiek links gepoogd deze kwestie op de parlementaire agenda te houden (Euchner, 2015). Het eerste wetsvoorstel werd in 1990 door de Groene Partij ingediend. Zij eisten de legalisatie van prostitutie met als gevolg dat sekswerkers de toegang werd gegeven tot gezondheidsvoorzieningen, pensioenregelingen en werkloosheidsuitkeringen die voor zelfstandigen golden (Mattson, 2016). Als reactie hierop liet het Bondsministerie voor Gezinszaken, Ouderen, Vrouwen en Jeugd een nieuwe studie uitvoeren die op zijn beurt ook geen wetswijziging tot stand heeft gebracht (Euchner, 2015). De Groene Partij diende tijdens de 13^e zittingsperiode (1994-1998) een nieuw voorstel in. De SPD (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*) waagde ook een poging en eiste de afschaffing van de immoraliteit van prostitutie in haar eigen wetgevingsinitiatief. Ook hier werd geen gevolg aan gegeven (Euchner, 2015).

3.2. De wet van 2001

Een eerste stap richting de hervormingen die zouden volgen, waren twee rechtszaken. In 2000 oordeelde het Grondwettelijk Hof van de deelstaat Hessen dat bordeelprostituees werknemers waren (Mattson, 2016), waarna een jaar later een rechtbank in Berlijn oordeelde dat prostitutie niet immoreel was. Hierop diende de Groene Partij haar ideeën van 1990 opnieuw in (*supra*). Daarnaast dienden ook de PDS (*Partei des Demokratischen Sozialismus*) en de SPD een voorstel in. In oktober 2001 bracht het Bondsministerie voor Gezinszaken, Ouderen, Vrouwen en Jeugd hier verslag over uit. Zij heeft het parlement bevolen het voorstel van de Groene Partij, mits enkele wijzigingen, te aanvaarden. Dit lag ten grondslag aan de goedkeuring van de wet tot regeling van de rechtsverhoudingen van prostituees of de Prostitutiewet door het Duitse federale parlement op 19 oktober 2001. Deze trad op 1 januari 2002 in werking. De reeds bestaande tolerantie van sekswerk werd hiermee ingeruild voor een legalisatie van sekswerk. Daarmee nam Duitsland het voortouw in het liberale prostitutiebeleid in de Europese Unie (Huber, 2019).

Deze wet beoogt de juridische en sociale situatie van prostituees te verbeteren ten behoeve van vrouwen en mannen die op vrijwillige basis seksuele diensten verlenen tegen

betaling (Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth, 2007). Om dit te bereiken wordt (1) de relatie tussen prostituee en klant niet langer als immoreel beschouwd, (2) het werken in bordelen uit de Strafwet gehaald, (3) de toegang tot de sociale zekerheid vergemakkelijkt, en (4) het (seksuele) zelfbeschikkingsrecht van de prostituee centraal gesteld.

In het eerste artikel van de Prostitutiewet wordt bepaald dat de overeenkomst tot het verrichten van seksuele handelingen tussen sekswerker en klant een eenzijdig bindend contract vormt dat in rechte afdwingbaar is. Dit geldt ook voor de overeenkomst tussen sekswerker en exploitant van het bordeel. De vordering van de prostituee kan echter niet worden overgedragen. Daarnaast gelden er, op basis van artikel 2, ook slechts beperkte mogelijkheden van bezwaar en verweer tegen de vorderingen op grond van artikel 1. Tot slot bevat artikel 3 een instructieverbod voor de werkgever, ten gunste van het recht van sekswerkers op seksuele zelfbeschikking (Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth, 2007).

Bijkomend werden wijzigingen aangebracht aan het Wetboek van Strafrecht om aan de doelstelling van het bieden van sociale zekerheid aan prostituees in arbeidsbetrekkingen te voldoen. De bevordering van prostitutie werd niet langer als strafbaar geacht (Artikel 180a I, lid 2 StGB) en het bedrijfsmatig bevorderen van prostitutie door bemiddeling, is slechts strafbaar als daardoor de persoonlijke of economische bewegingsvrijheid van de prostituee wordt belemmerd (Artikel 181a II StGB.).

De wetswijziging maakte een einde aan de discriminatie van sekswerkers. Zij bood hen nu de mogelijkheid om, indien zij werkloos werden, terug te vallen op een werkloosheidsuitkering, naast de zekerheden van een ziektekostenverzekering tegen een normaal tarief en een pensioenfonds door betaling van bijdragen. Dit zorgde ervoor dat de situatie die ervoor gold, namelijk dat de sekswerkers wel belastingen moesten betalen maar geen toegang hadden tot sociale verzekering, ongedaan werd gemaakt (Crofts).

Deze wet kende verscheidene positieve gevolgen, waaronder de versterking van de positie van de sekswerker, het verwerven van respect bij andere actoren, het verheffen van prostitutie tot een werkelijke beroepscategorie en het verbeteren van de positie van migranten (weliswaar enkel in geval van legale prostitutie) (Klee, 2005). Desalniettemin publiceerde de Duitse regering in 2007 een rapport over de impact van de Prostitutiewet, waaruit bleek dat deze wet slechts een deel van de verwachtingen vervulde (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2007). Uit het rapport bleek dat slechts enkelen gebruik hebben gemaakt van de mogelijkheid tot het sluiten van sociaal verzekeringsplichtige arbeidsovereenkomsten. De Prostitutiewet heeft dus, volgens de Duitse regering, geen daadwerkelijke, meetbare verbeteringen in de sociale bescherming van prostituees kunnen aanbrengen. Bijkomende kritiek op de Prostitutiewet was dat er een gebrek was aan bindende minimumeisen voor de bescherming van de veiligheid en de gezondheid van sekswerkers en rechtsgronden om de betrouw-

baarheid van klanten na te gaan. Ten slotte werd ook het gebrek aan officiële controle-mechanismen en transparantie van het prostitutiemilieu aangeklaagd.¹⁵⁸ De federale regering erkende de nood om regelgeving te veranderen om zo een betere bescherming van sekswerkers te garanderen (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2007).

3.3. De wet van 2016

Sinds dit vernietigend rapport zijn er steeds opnieuw hervormingsmaatregelen besproken, maar nooit uitgevoerd. Pas met de Wet van 21 oktober 2016 ter regulering van de prostitutie-industrie en ter bescherming van mensen die in de prostitutie werken, kwam hierin verandering. De wet kwam tot stand onder de coalitie van CDU/CSU en SPD, namelijk de christendemocraten en de sociaaldemocraten, en trad in werking op 1 juli 2017. Deze nieuwe wet vormt een aanvulling op de wet van 2001. Net zoals onder de wet van 2001, is er voor de uitoefening van het beroep van sekswerker geen vergunning vereist - dit in tegenstelling tot een prostitutiebedrijf. Indien dit beroep op zelfstandige basis wordt uitgeoefend, moet dit nog steeds gemeld worden bij de belastingdienst aangezien de inkomsten belastbaar zijn. Daarnaast zijn ook de controle- en inspectierechten van politie en douane in het kader van zwartwerk onaangeroerd. Bij werknemers wordt de belasting door de werkgever ingehouden als loonbelasting en afgedragen aan de belastingdienst (Büttner, 2017). Sekswerkers zijn nog steeds aan dezelfde verplichte ziektekosten- en pensioenverzekering onderworpen. Het Strafwetboek blijft verder ook ongewijzigd. De prostitutie van personen onder de 18 jaar is nog steeds strafbaar. Hetzelfde geldt voor de strafrechtelijke bepalingen inzake gedwongen prostitutie en mensenhandel (Huber, 2019). In het volgende onderdeel zal dieper ingegaan worden op de nieuw ingevoerde regels en de beoogde doelstellingen.

4. De Duitse sekswerkersbeschermingswetgeving

4.1. Algemeen

Het beroep van sekswerker is, volgens de Duitse wetgever, een commerciële activiteit die, in tegenstelling tot sommige andere bedrijfstakken, niet onderworpen is aan regelgeving die is afgestemd op de specifieke risico's die hiermee gepaard gaan. Er wordt benadrukt dat prostitutie 'geen beroep als een ander' is. Hiervoor verwijst men naar het verslag van de Bondsregering over de gevolgen van de Prostitutiewet van 2001,¹⁵⁹ waarin verwezen wordt naar de aanzienlijke psychische en lichamelijke gevaren en de uitoefening door bijzonder kwetsbare groepen. Bovendien is men van oordeel dat het een sociale realiteit betreft dat veel sekswerkers zich in een situatie bevinden waarbij het twijfelachtig is of zij daadwerkelijk vrij en autonoom voor deze activiteit kunnen kiezen. De wetgever is van mening dat een regelgevend kader omtrent gedegen controle ontbreekt en stelt het gebrek aan afdwingbare wettelijke voorschriften aan de kaak. Tot

¹⁵⁸ Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 1.

¹⁵⁹ Bundestagsdrucksache 16/4146, 6.

slot is de wetgever waakzaam voor uitwassen of bedrijfsmodellen die gepaard gaan met bijzondere gevaren voor het algemeen belang.

Op basis van voormelde redenen wordt, volgens de Duitse wetgever, het nemen van verdere wettelijke maatregelen gerechtvaardigd. Concreet streeft de wet de volgende doelstellingen na:

- *“het versterken van het (seksuele) recht op zelfbeschikking van mensen in de prostitutie;*
- *het scheppen van de rechtsgrondslag voor aanvaardbare arbeidsomstandigheden en gezondheidsbescherming voor degenen die in de prostitutie werkzaam zijn;*
- *het verbeteren van de regelgevingsinstrumenten voor het toezicht op commerciële prostitutie en prostitutiebedrijven;*
- *het verbeteren van de rechtszekerheid voor de legale uitoefening van prostitutie;*
- *het uitsluiten of onderdrukken van gevaarlijke uitingen van prostitutie en met de maatschappij onverenigbare effecten van de prostitutiebeoefening of effecten die schadelijk zijn voor jongeren, en*
- *de bestrijding van criminaliteit in de prostitutie, zoals mensenhandel, geweld tegen en uitbuiting van prostituees en pooierij.”*¹⁶⁰

De Sekswerkersbeschermingswet legt de nadruk op het recht op seksuele zelfbeschikking en het recht op vrije ontplooiing. Daarnaast valt de uitoefening van prostitutie alsmede commerciële activiteiten in het prostitutiemilieu onder de werkingssfeer van de vrijheid van beroepskeuze en -uitoefening van artikel 12 van de Duitse Grondwet. Artikel 12, lid 1 van Duitse Grondwet bepaalt dat alle Duitsers het recht hebben om vrij hun beroep te kiezen. Dat betekent dat men vrij is om te bepalen of een beroep gekozen wordt, en welk (Juracademy). Daarnaast beschikt men ook over de vrijheid om de manier waarop men dit uitoefent, het ‘hoe’ van de activiteit, te kiezen. Ondanks dat sekswerk volgens de Duitse wetgever geen beroep als een ander is, worden diens beoefenaren ook door deze grondwettelijke vrijheid beschermd. In het Apotheekarrest (*Apotheken-Utreil*) van 11 juni 1958 verduidelijkte het Grondwettelijk Hof dat belemmeringen van het recht op vrijheid van beroepskeuze slechts gerechtvaardigd zijn wanneer voldaan is aan het evenredigheids- of proportionaliteitsbeginsel (i.e. de driefasentheorie (*Drei-Stufen-Theorie*)) (Ruffert, 2021). Deze theorie maakt een onderscheid tussen drie niveaus, zijnde regels voor de beroepsuitoefening (i.e. aard en wijze ervan in het kader van algemeen welzijn), subjectieve regels voor de beroepskeuze (o.g.v. persoonlijke kwaliteiten en bekwaamheden, verworven kwalificaties of prestaties, bijv. een leeftijdsgrens) en objectieve regels voor de beroepskeuze (i.e. waarop het individu geen invloed heeft, bijv. maximumaantal toegelaten personen tot beroepscategorie) (Juracademy).

Om bovenstaande doelstellingen te volbrengen en rechten te waarborgen, is een gedifferentieerde juridische benadering van prostitutie vereist, die rekening houdt met het scala van verschillende verschijningsvormen van sekswerk.

¹⁶⁰ Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 34-35.

4.2. Toepassingsgebied en definities

4.2.1. Seksuele dienstverlening

Artikel 1 van de Duitse Sekswerkersbeschermingswet bepaalt dat de uitoefening van prostitutie van personen boven de 18 jaar en de exploitatie van een prostitutiebedrijf onder het toepassingsgebied van deze wet vallen.

Hierboven werd reeds aangegeven dat de term ‘sekswerk’ een heel ruime dekking kan hebben. De Duitse wetgever heeft er echter voor geopteerd om dit te beperken. Artikel 2(1) van deze wet hanteert de term ‘seksuele dienst’¹⁶¹ en omschrijft deze als volgt: *“Een seksuele dienst is een seksuele handeling die door ten minste één persoon wordt verricht op of voor ten minste één andere direct aanwezige persoon tegen vergoeding, of het tegen vergoeding laten verrichten van een seksuele handeling op of voor de eigen persoon”*. Een ‘sekswerker’ of ‘prostitutee’ is de persoon die deze seksuele diensten verleent (art. 2(2)). De wet maakt hier geen onderscheid qua geslacht. Het begrip van een seksuele dienst kan opgesplitst worden in vier elementen, namelijk (1) een consensuele (2) seksuele handeling (3) tegen een vergoeding (4) gesteld in het bijzijn van een ander persoon die tevens ook seksueel actief betrokken is. Essentieel is dat niet elk denkbaar geval van het verrichten van seksuele handelingen in ruil voor of in afwachting van een geldelijk voordeel kan worden beschouwd als sekswerk in het kader van een seksuele dienst. Iemand die in het kader van privé-contacten zonder winstoogmerk seks ruilt tegen een bezoek aan een restaurant of een concert, verleent nog geen seksuele ‘dienst’ in de zin van artikel 2. Daarentegen moet het anders worden beoordeeld wanneer iemand dergelijke ruiltransacties aanbiedt met het oog op de specifieke instandhouding of verhoging van zijn eigen levensonderhoud.¹⁶² Zo merkt Diakonie Deutschland, een liefdadigheidsorganisatie van protestantse kerken, op dat om als prostitutee onder de werking van deze wet te vallen, het niet relevant is of de sekswerker het beroep regelmatig uitoefent (Loheide, 2015). De Deutscher Juristinnenbund (DJB) haalt echter terecht aan dat handel gelijk staat aan een activiteit van bepaalde duur die op een constitutioneel manier plaatsvindt. Dan zouden zij die incidenteel of eenmalig een seksuele dienst verlenen, volgens deze redenering, niet worden onderworpen aan de plichten onder deze wet. Uitbreiding van het toepassingsgebied tot ook deze incidentele of eenmalige ‘beoefenaren’ behoeft volgens DJB een rechtvaardiging die hier niet evident zal zijn.

Tot slot verduidelijkt de memorie van toelichting hetgeen niet onder het toepassingsgebied van deze wet valt. De Duitse wetgever kwalificeert seksuele handelingen die gericht zijn op een niet nader omschreven of onbekende groep van personen niet als een

¹⁶¹ De memorie van toelichting van de Duitse wet van 21 oktober 2016 ter regulering van de prostitutiehandel en de bescherming van personen die in de prostitutie werkzaam zijn, verduidelijkt dat zij prostitutie en seksuele dienstverlening als synoniemen gebruiken.; Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 59.

¹⁶² Ibid.

seksuele dienst (e.g. internetseks, telefoonseks, of peepshows). De reden hiervoor zijn de snelle evoluties op dit gebied. De memorie van toelichting erkent echter dat de personen actief op dit gebied ook mogelijks het slachtoffer worden van georganiseerde vormen van seksuele uitbuiting ten gevolge van de verminderde vatbaarheid voor wettelijke regels en het gebrek aan kennis over een mogelijke wettelijke benadering.¹⁶³ Daarnaast vallen voorstellingen met een seksuele connotatie of een pornografisch karakter van louter representatieve aard die door een of meer personen ten overstaan van andere aanwezigen worden opgevoerd, evenmin binnen de werkingssfeer van deze wet indien, met uitzondering van de uitvoerende kunstenaars, geen andere aanwezigen seksueel actief betrokken zijn (e.g. tafeldansvoorstellingen). Deze zijn reeds onderworpen aan de vergunningsplicht krachtens artikel 33a van de Duitse handelsreglementering (GewO). Hieruit kan worden afgeleid dat de laatste vereiste om te kwalificeren als een seksuele dienst de aanwezigheid van ten minste één andere persoon is. De afstand tussen sekswerker en klant speelt geen rol, net zoals een eventuele afscheiding tussen beide. Belangrijk is dat beide zich in dezelfde ruimte bevinden. Bijkomend is vereist dat deze aanwezige(n) ook seksueel actief betrokken is (zijn) (i.e. een mogelijkheid tot lichamelijk contact).¹⁶⁴ Hieronder begrijpt men echter niet de mogelijkheid tot een lichte aanraking of het geven van geld aan iemand die een tafeldansvoorstelling of een strip-tease uitoefent (Büttner, 2017).

Kort samengevat had de Duitse wetgever slechts de intentie om een deelgebied van sekswerk te reguleren, namelijk die seksuele handelingen die tegen betaling worden verricht die gewoonlijk worden toegewezen aan prostitutie, inclusief seksgerelateerde, sadistische of masochistische handelingen, ongeacht of het gaat om fysiek contact of geslachtsgemeenschap tussen de betrokken personen.¹⁶⁵ De onduidelijke definiëring in de Sekswerkersbeschermingswet zorgt nochtans voor onzekerheid bij bepaalde beroepscategorieën. Zo werd in de loop van het wetgevingsproces bijvoorbeeld nooit melding gemaakt van gecertificeerde tantramasseurs en andere aanbieders van gecertificeerd holistisch lichaamswerk (Tantramassage-Verband, 2017). Ook seksuele begeleiding voor mensen met een handicap werd niet betrokken in de discussie. Voor wat betreft de vergoeding, bepaalt de memorie van toelichting dat ook personen die incidenteel seksuele diensten verlenen als prostituee in de zin van artikel 2, lid 2 van de Sekswerkersbeschermingswet worden gezien. Dit kan, net zoals de vage afbakening voor de beroepscategorieën, verregaande gevolgen hebben. Diakonie Deutschland stelt zich de vraag of deze ruime definiëring van seksuele diensten en sekswerkers overeenstemt met de feitelijke leefomstandigheden van getroffen en of deze een adequate oplossing biedt voor de nood aan bescherming. De realiteit van het leven van een sekswerker is bijzonder complex. Velen verlenen slechts af en toe seksuele diensten, hetgeen zij niet zien als sekswerk. Het vallen onder het toepassingsgebied van de Sekswerkersbeschermingswet zal vooral grote gevolgen hebben voor de armoede- en inkoopprostitutie die

¹⁶³ Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 34.

¹⁶⁴ *Ibid.*

¹⁶⁵ Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 59.

dan moeten voldoen aan een hele reeks voorschriften zoals de aanmeldingsplicht (Loheide, 2015). Ervaring leert echter dat deze groep mensen moeilijk te bereiken is, waardoor het betrekken van incidentele prostitutie in het toepassingsgebied eerder een lege doos zal blijken. Dit wijst volgens DJB (2015) op het eerder “primair politieke karakter van de regeling”.

4.2.2. Andere terminologie

Artikel 2, lid 3 verduidelijkt verder de termen ‘prostitutiebedrijf of -handel’. De exploitant van een dergelijk bedrijf is diegene die seksuele diensten aanbiedt met het oog op het behalen van een economisch voordeel. Dit voordeel haalt men uit de diensten van zichzelf én minstens een andere persoon of door het ter beschikking stellen van ruimten. De werkzaamheden als exploitant kunnen zijn: *“het stellen van handelingen in de organisatorische omgeving als op het gebied van het initiëren van prostitutie, zoals bemiddeling bij seksuele diensten, diverse activiteiten op het gebied van klantenwerving, activiteiten als organisator, chauffeursdiensten en escortdiensten, alsmede het aanbieden van een ruimtelijke infrastructuur met inbegrip van ondersteunende diensten”*.¹⁶⁶

Bijkomend bepaalt men dat ‘plaatsen van prostitutie’ of prostitutie-inrichtingen; gebouwen, kamers en andere vaste installaties zijn die als bedrijfsruimten worden gebruikt voor het verlenen van seksuele diensten (art. 2(4)). ‘Prostitutie-evenementen’ zijn een bijzondere vorm aangezien deze niet hoeven samen te hangen met een prostitutie-inrichting. Vereist is dat seksuele diensten aangeboden worden door ten minste één van de direct aanwezige personen, met medeweten van de exploitant die verantwoordelijk is voor het evenement (art. 2(6)).

Tot slot kwalificeert men het bedrijfsmatig werven van personen met het oog op het verlenen van seksuele diensten als ‘prostitutiebemiddeling’. Hiermee bedoelt men concreet de exploitatie van een escortservice. Het is voldoende indien uit de omstandigheden alleen al blijkt dat de verleende diensten seksuele handelingen omvatten (art. 2(7)).

4.3. Voorschriften voor sekswerkers

4.3.1. De aanmeldingsplicht voor sekswerkers¹⁶⁷

Artikel 3 van de Sekswerkersbeschermingswet bepaalt dat iedereen die als prostituee wil werken, zich voor de aanvang van de activiteit persoonlijk moet laten registreren. Deze verplichting geldt ongeacht of de activiteit als zelfstandige dan wel in het kader van een arbeidsverhouding wordt uitgeoefend (art. 3, lid 3). Ook artikel 14 van de Duitse handelsreglementering bepaalt dat ieder die zelfstandig een bedrijf wenst te runnen, deze dient te registreren. Echter, met de invoering van de wet van 2016 heeft

¹⁶⁶ *Ibid.*, 60.

¹⁶⁷ De federale wetgever heeft reeds van zijn bevoegdheid op basis van art. 36 van de Sekswerkersbeschermingswet gebruik gemaakt om de Prostitutionsanmeldeverordnung van 13 juni 2017 uit te vaardigen met regels over de vormgeving van het sekswerkers-ID.

de Duitse wetgever ervoor geopteerd om voor sekswerkers een *sui generis*-statuut in te voeren, dat rekening zou houden met de kenmerken van deze beroepscategorie en speciale behoeften van bescherming.¹⁶⁸ Hoewel het merendeel van de sekswerkers dit beroep uitoefent op zelfstandige basis, en dus onderworpen zou zijn aan bovenstaande handelsreglementering, heerst in Duitsland de overtuiging dat sekswerk 'geen beroep als elk ander' is en creëerde de Duitse wetgever een afzonderlijk regime.¹⁶⁹

Veel sekswerkers zijn echter terughoudend om hun activiteiten bekend te maken aan de autoriteiten uit vrees voor sociale uitsluiting.¹⁷⁰ Het doel van de inschrijvingsplicht is dan ook om als 'brug' tussen sekswerker en bevoegde autoriteiten en hulpverleningsdiensten te fungeren.¹⁷¹ Op die manier wordt getracht om deze beroepsgroep een betrouwbare toegang te verschaffen tot basisinformatie over hun rechten, plichten en de beschikbare hulpverleningsmogelijkheden.

De verplichting om persoonlijk te verschijnen biedt personen die bijzondere bescherming behoeven de mogelijkheid om contact op te nemen met derden van buiten het milieu en om kennis te nemen van het bestaan van ondersteunende diensten. De vereiste van inschrijving in persoon is dus geen louter technische vereiste van de inschrijvingsprocedure, maar een vereiste die voortvloeit uit het risico van misbruik bij gebrek aan een persoonlijke verschijning.¹⁷²

De registratie dient te gebeuren bij de autoriteit in wiens ambtsgebied de activiteit overwegend zal worden uitgeoefend. Verder specificeert men welke persoonsgegevens vereist zijn voor de registratie, namelijk twee actuele foto's, voor- en achternaam, de geboortedatum¹⁷³ en -plaats, nationaliteit, de enige of voornaamste verblijfplaats als omschreven in het inschrijvingsrecht,¹⁷⁴ of subsidiair een domicilie-adres, en de landen of gemeenten waar de activiteit is gepland. Sekswerkers zijn bijkomend verplicht een paspoort of identiteitskaart te tonen wanneer zij zich inschrijven (art. 4, lid 2). Daarnaast is een voorlegging van een medisch advies, maximum drie maanden voorafgaand aan de registratie, verplicht.¹⁷⁵

¹⁶⁸ Art. 6, lid 1 GewO bepaalt dat de handelsreglementering niet van toepassing is op activiteiten als prostitutie. De exploitatie van een prostitutiehandel valt hier echter wel onder.; Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 63.

¹⁶⁹ *Ibid.*, 62; De wetgever ziet het eerder als een zeer persoonlijke dienstverlening.

¹⁷⁰ Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 63.

¹⁷¹ Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 63.

¹⁷² Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 64.

¹⁷³ Dit dient om te controleren of de prostituee adolescent is, voor wiens inschrijving bijzondere regels in acht moeten worden genomen zoals de verkorte geldigheidsduur van één jaar.

¹⁷⁴ Voor sekswerkers die geen verblijfplaats in Duitsland hebben, moet in de plaats van het inschrijvingsadres een adres voor betekening worden opgegeven. Dit kan bijvoorbeeld het adres van een naast familielid of van een hulpverleningsinstelling zijn.

¹⁷⁵ Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 65.

De wet regelt ook de gevallen waarin het kentekenbewijs niet wordt verleend. De autoriteit is verplicht gevolg te geven aan concrete feitelijke aanwijzingen die het welzijn van de inschrijvingsplichtige ernstig in gevaar lijken te brengen. Dit kan het geval zijn indien men niet voldoet aan de plicht tot voorlegging van bepaalde informatie en bewijsstukken zoals bepaald in artikel 4 (*supra*), de persoon jonger is dan 18 jaar, de persoon een aanstaande moeder is in de laatste zes weken voor de bevalling, de persoon jonger is dan 21 jaar en er aanwijzingen zijn dat hij of zij door derden wordt of zal worden aangezet tot het aangaan of voortzetten van prostitutie, of er aanwijzingen zijn dat de betrokkene door derden tot prostitutie wordt aangezet of moet worden aangezet door gebruik te maken van een situatie van dwang, van zijn hulpeloosheid als gevolg van zijn verblijf in het buitenland of van zijn persoonlijke of economische afhankelijkheid, dan wel dat de betrokkene door derden wordt uitgebuit of moet worden uitgebuit (art. 5, lid 2). De autoriteiten moeten in dergelijke gevallen de mogelijkheid krijgen om af te zien van de afgifte van de verklaring van inschrijving en in plaats daarvan maatregelen nemen ter bescherming van de persoon die overeenkomstig §9 een aanvraag tot inschrijving indient. Dit artikel vormt echter geen rechtsgrondslag of een verplichting voor de registratieautoriteit om de feiten van de zaak zonder enige reden aan een grondig onderzoek te onderwerpen. De weigering van een bewijs van inschrijving is een administratieve handeling die schriftelijk kan worden gemotiveerd en waartegen de desbetreffende rechtsmiddelen openstaan.

Het kentekenbewijs is onbeperkt geldig (art. 5, lid 3). Het bewijs van inschrijving daarentegen is slechts twee jaar geldig voor personen van 21 jaar en ouder en één jaar voor personen jonger dan 21 jaar (art. 5, lid 4). Na verloop van deze termijn dient de inschrijving hernieuwd te worden, mits voorlegging van bewijs van de gezondheidsconsultaties.

Duitsland heeft er eveneens voor geopteerd om sekswerkers ook de mogelijkheid te geven om te kiezen voor een alias- of een schuilnaambewijs. Dit kan gebruikt worden in plaats van een gepersonaliseerd kentekenbewijs, maar vervangt de identiteitskaart of het paspoort niet. Dit maakt het voor prostituees mogelijk om een onnodige openbaarmaking en ongecontroleerde verspreiding van hun persoonsgegevens tegen te gaan. De voor de registratie verantwoordelijke autoriteit is echter nog steeds verplicht de echte persoonsgegevens samen met de alias en een kopie van het aliascertificaat te bewaren, zodanig dat de mogelijkheid tot traceerbaarheid gewaarborgd blijft.

Tot slot is de sekswerker verplicht het registratiebewijs overeenkomstig artikel 6, lid 1, of een schuilnaambewijs overeenkomstig artikel 6, lid 2, bij zich te hebben wanneer zij hun beroep uitoefenen (ook tijdens voorbereidende en inleidende handelingen).

4.3.2. Voorlichtings- en begeleidingsgesprek

Vanuit de doelstelling om de rechten van de Duitse sekswerkers te versterken en hen te beschermen tegen uitbuiting, voerde de Duitse wetgever in 2016 een verplichting in voor de autoriteiten om de sekswerker ten tijde van de eerste registratie te informeren en adviseren, waarbij een persoonlijke verschijning noodzakelijk werd geacht.

De sekswerker heeft geen recht op informatie en advies in diens moedertaal.¹⁷⁶ Een communicatieve uitwisseling dient echter wel plaats te vinden, bijvoorbeeld aan de hand van het gebruik van een betrouwbare en onafhankelijke taalbemiddelaar of een vertaler. Deze informatie dient in een voor de betrokkene begrijpelijke taal in tekstvorm te worden verschaft (art. 7, lid 3). Dit wil zeggen op papier of in elektronische vorm, zodanig dat deze op een later tijdstip opnieuw geraadpleegd kunnen worden.¹⁷⁷

De wetgever heeft tevens in artikel 7, lid 2 vastgelegd welke informatie er minstens verschaft dient te worden. De sekswerker dient, op een voor leken te vatten manier, geïnformeerd te worden over diens rechtspositie, verzekeringen in geval van ziekte en sociale zekerheid in geval van tewerkstelling, gezondheids- en sociale adviesdiensten, inclusief zwangerschapsadvies, de toegankelijkheid van hulp in noodsituaties, en informatie over de bestaande belastingverplichting voor de uitgeoefende activiteit en de verplichtingen waaraan in dit verband uit hoofde van de wet op de omzetbelasting en de inkomstenbelasting moet worden voldaan.¹⁷⁸

Daarnaast verduidelijkt artikel 8 van de Sekswerkersbeschermingswet hoe een informatie- en adviesgesprek moet verlopen. De plaatselijke inschrijvingsinstanties moeten ervoor zorgen dat het gesprek, gezien de gevoelige informatie die gedeeld wordt, in een vertrouwde omgeving plaats kan vinden. Daarbovenop hebben zij de mogelijkheid om een gespecialiseerd adviescentrum voor prostituees of de openbare gezondheidsdienst belast met de gezondheidstaken overeenkomstig artikel 10, lid 1, bij de gesprekken te betrekken. Dit kan enkel gebeuren mits toestemming van diegene die begeleid wordt. De enige derden die zonder toestemming van de sekswerker mogen worden ingeschakeld, zijn diegene die instaan voor de taalbemiddeling.

Analoog met de aanmeldingsprocedure, wordt er in de mogelijkheid voorzien om in hoofde van de autoriteiten actieve stappen te nemen in geval van een concrete behoefte aan begeleiding of ondersteuning (art. 9). De autoriteiten dienen de sekswerker in kwestie in de eerste plaats informatie te verschaffen over de diensten die worden aangeboden door begeleidingsdiensten en, indien mogelijk, te zorgen voor contact. Dit kan gaan van begeleiding omtrent de uitstap uit de prostitutie en beroepsheroriëntering, omtrent slachtoffers van mensenhandel of zwangerschapsconflicten tot alcohol-, drugs- en migratiebegeleidingsdiensten. Het tweede lid van artikel 9 bepaalt de gevallen waarin de verlening van het bewijs van inschrijving geweigerd kan worden omdat het welzijn van een persoon zo ernstig in gevaar lijkt te zijn dat een verplichting van de autoriteiten om beschermende maatregelen te treffen, in werking treedt (*supra*). Concreet dient de autoriteit in die omstandigheden eerst na te gaan welke maatregelen noodzakelijk en mogelijk zijn, om vervolgens de nodige stappen te zetten. Dit kan in het geval van een persoon jonger dan 21 jaar die door derden in de prostitutie wordt of zal worden gebracht, betekenen dat een sociaal-psychologische dienst, het bureau voor

¹⁷⁶ Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 69.

¹⁷⁷ Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 70.

¹⁷⁸ *Ibid.*

jeugdzorg, de politie of andere geschikte en toegankelijke instellingen worden ingeschakeld.

4.3.3. *Het verplicht gezondheidsadvies*

Zoals eerder aangegeven, gaat de registratie bij de bevoegde autoriteit als sekswerker gepaard met het voorleggen van een bewijs van medisch advies. Door de onregelmatige en stressvolle werkomstandigheden, mogelijks ook drugs, geweld en een eventuele sociale achterstand, is de gezondheid van sekswerkers, volgens de Duitse wetgever, slechter dan die van de algemene bevolking (Loheide, 2015). Het gezondheidsadvies wordt daarom aangepast aan de persoonlijke levenssituatie van de begeleide persoon en heeft met name betrekking op anticonceptie, geboorteregeling, zwangerschap en de risico's van alcohol- en drugsgebruik. De sekswerker wordt op de hoogte gesteld van het vertrouwelijke karakter van de begeleiding en wordt in de gelegenheid gesteld bestaande problemen of moeilijkheden te melden zodoende een open communicatie kan plaatsvinden. Derden kunnen, met instemming van de autoriteit en de persoon op wie de kennisgeving betrekking heeft, uitsluitend voor taalkundige bemiddeling bij het gesprek worden betrokken (art. 10, lid 2).

Na de registratie moeten sekswerkers van 21 jaar en ouder dit na twaalf maanden herhalen, gelet op het volatiele karakter van het prostitutiemilieu waar zowel de levensomstandigheden als de gezondheidsrisico's snel kunnen veranderen. Is men jonger dan 21 jaar, dan dient dit om de zes maanden te gebeuren, aangezien zij als onervaren worden beschouwd en nog volop in ontwikkeling zijn. Sekswerkers zijn echter vrij om naast de verplichte gezondheidsconsultaties bijkomende afspraken te maken.

Het verplichte gezondheidsadvies is echter onderhevig aan heel wat kritiek. Er zijn voornamelijk twee zaken die nadelig zijn voor een dergelijke plicht, gelijkaardig aan deze van de registratieplicht. Vooreerst is dat men nu onder een vorm van dwang een dergelijk consult moet ondergaan. Dit kan uiteraard de bereidheid om zich te onderwerpen aan de nieuwe regelgeving in het gedrang brengen. Vervolgens wordt gevreesd voor een verlies van anonimiteit. Dit zal vooral het geval zijn voor personen in een precarie situatie, zoals migranten zonder verblijfsvergunning of waarvan de thuissituatie zich in het ongewisse bevindt. De toegang tot dergelijke moeilijk bereikbare groepen zou dus kunnen afnemen.

De werking van het verplicht gezondheidsadvies werd verder onderzocht door Doña Carmen E.V. (2019). Het onderzoek was vernietigend voor de verplichting, aangezien de gezondheidsconsultatie, samen met de registratieplicht, een onderdeel zijn van een repressieve registratiepraktijk. Voldoet men niet aan de eisen, dan fungeert men in de illegaliteit en stelt men zich bloot aan boetes. Bij herhaling leidt dit zelfs tot strafrechtelijke vervolging.¹⁷⁹ Men is van oordeel dat het in wezen gaat over een politieke instrumentalisering van gezondheidsadvisering ten behoeve van vrijwel volledige surveillance van sekswerkers (Dona Carmen E.V., 2019). Daarnaast bestaat de vrees dat de

¹⁷⁹ Art. 33 Sekswerkersbeschermingswet.

betrokkenheid van de gezondheidsautoriteiten, die instaan voor algemene gezondheidszorg, bij deze verplichting zou kunnen leiden tot een wantrouwen gelijkaardig aan dat ten aanzien van de overheidsinstanties (Deutsche Aids-Hilfe, 2015). Dit werd reeds aangehaald door verscheidene organisaties voorafgaand aan de invoering van de Sekswerkersbeschermingswet, maar zij werden niet gehoord.¹⁸⁰ Het uiteindelijke resultaat van hun bevraging bracht aan het licht dat slechts 64% van de gezondheidsautoriteiten in de 191 bevraagde Duitse steden nog een gratis, anoniem en vrijwillig aanbod hebben (Dona Carmen E.V., 2019). Echter 37% van deze 64% verwijst sekswerkers onmiddellijk door naar de verplichte gezondheidsconsultaties, ongeacht of men hierom vraagt of niet (Dona Carmen E.V., 2019). Zij concludeerden dat de vrijwillige, anonieme en gratis begeleiding de komende jaren nog zal afnemen onder invloed van de Sekswerkersbeschermingswet (Dona Carmen E.V., 2019). Volgens de organisatie KOK zijn ook gezondheidsautoriteiten van oordeel dat een verplichting tot een dergelijk onderzoek meer kwaad dan goed kan doen (Bundesweiter Koordinierungskreis Gegen Menschenhandel E.V., 2015). De praktijk toont aan dat er reeds een anoniem, laagdrempelig aanbod bestaat, waartoe ook moeilijk bereikbare groepen toegang hebben (Bundesweiter Koordinierungskreis Gegen Menschenhandel E.V., 2015).

Daarnaast dient ook opgemerkt te worden dat er nergens in de Sekswerkersbeschermingswet melding wordt gemaakt van de verenigbaarheid van deze plicht met de reeds bestaande Wet inzake de preventie en bestrijding van besmettelijke ziekten bij de mens (IfSG) van 20 juli 2000.¹⁸¹ Artikel 19 van deze wet voorziet reeds in een aanbod van gezondheidsdiensten, echter zonder verplichting. Men kan hier anoniem gebruik van maken, zolang dit het doen gelden van aanspraken niet in gevaar brengt. Deze algemene bepalingen worden terzijde geschoven door de registratieplicht en het bijhorend gezondheidsadvies, terwijl deze voor deze beroepsgroep van een groter belang kunnen zijn, dan voor andere beroepen. De vraag is echter hoelang deze regelgevingen nog naast elkaar kunnen bestaan. Een situatie die op heden leidt tot een ongelijke behandeling tussen sekswerkers en iedere andere persoon die, al dan niet, aan een seksueel overdraagbare ziekte (kan) lijd(t)(en) (Doña Carmen E.V., 2015).

De vraag rijst bovendien in hoeverre dit gezondheidsadvies nog preventief is indien men het om de 6 of 12 maanden dient te herhalen. De vrees bestaat uiteraard dat sekswerkers veel sneller in de illegaliteit zullen terechtkomen door de frequentie van deze onderzoeken (Loheide, 2015). Er dient eventueel een langere termijn te worden bepaald. Ver.di (*Vereinte Dienstleistungsgewerkschaft*, 2015), de Unie van Verenigde Diensten, vindt de terugkerende gezondheidsadvisering echter een positief element voor de

¹⁸⁰ Deutsche Aidshilfe, Bundesverband des Ärztinnen und Ärzte des öffentlichen Gesundheitswesens etc.

¹⁸¹ Dit is de wet die de gezondheidscontroles gebaseerd op de wet Bestrijding Gelsachtsziekten van 1953 afschafte.; BUNDESWEITER KOORDINIERUNGSKREIS GEGEN MENSCHENHANDEL E.V., *Stellungnahme des KOK e.V. zu dem Referentenentwurf des Bundesministeriums für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen vom 29.07.2015*, https://www.kok-gegen-menschenhandel.de/uploads/media/Stellungnahme_des_KOK_zum_Referentenentwurf_des_ProstSchG_11_09.pdf, 27.

armoedeprostitutie, indien men dit advies ook beschouwt als een verdere contactmogelijkheid.

Tot slot vereist de effectiviteit van het gezondheidsadvies een vertrouwensrelatie. Het valt te verwachten dat de sekswerkers niet staan te springen om überhaupt persoonlijke informatie, laat staan correcte informatie, mee te delen aan een vreemde. Indien men toch deze verplichte structuur wenst te behouden, haalt KOK aan dat er op gemeentelijk niveau reeds een alternatief werd ingevoerd in het kader van de drugshulpverlening (Bundesweiter Koordinierungskreis gegen Menschenhandel E.V, 2015). Hier is het aan de hulpzoekende zelf om, binnen het gemeentelijk grondgebied, uit een reeks instellingen de instelling naar diens keuze te bepalen. Op die manier wordt er toch gepoogd een bepaalde vorm van vrijwilligheid in te voeren. Dit vereist echter een verscheidenheid aan faciliteiten en capaciteiten, wat op zich weer problematisch kan zijn op bepaalde plaatsen. Uiteraard bestaat ook de mogelijkheid om te investeren in de reeds bestaande vrijwillige en anonieme structuren. De toegankelijkheid van deze diensten voor sekswerkers zonder zorgverzekering kan ook een moeilijk bereikbare groep bereiken. Het zou daarnaast ook interessant zijn om de Infectiebeschermingswet van 2000 dwingend recht te maken om deze mogelijkheid te verankeren.

4.3.4. *Aanmeldingsplicht: Geschikt, noodzakelijk en evenredig?*

Geschiktheid

Hierboven werd reeds gewezen op de evenredigheidstoets in het kader van een inperking op het recht op vrije beroepsuitoefening. De anmeldingsplicht moet om die reden de toets doorstaan.

Een eerste aspect van de evenredigheidstoets is de geschiktheid van deze maatregel om de beoogde doelstelling te bereiken (Verstraete, 2016). De anmeldingsplicht heeft tot doel de bestrijding van uitbuiting en mensenhandel door meer transparantie te bieden, het voorlichten van sekswerkers over hun rechten en eventueel een algemene controle op deze specifieke categorie van handel. Het voorlichten van sekswerkers aan de hand van deze plicht zou geschikt kunnen zijn om dit doel te bereiken. Het verstrekken van advies en informatie is volgens de DJB (2015) een goed concept om zo het (seksuele) zelfbeschikkingsrecht van de sekswerkers, vervat in artikel 2, lid 1 *juncto* artikel 1, lid 1 GG, te bevorderen. Daarnaast kan het een hulpmiddel zijn voor diegene die zich in een precare situatie bevinden (bijv. migranten die geen kennis hebben van het Duitse systeem). Hetzelfde geldt voor sekswerkers die het slachtoffer zouden zijn van uitbuiting of mensenhandel. Het gesprek dat plaatsvindt is slechts een korte briefing, maar de informatie die gegeven wordt is wel van groot belang. Hiertegenover staat echter de noodzaak aan bereidheid vanuit de sekswerkers om zich te onderwerpen aan deze plicht, en bijgevolg deze informatie te ontvangen. Twee zaken zijn hier essentieel, namelijk vrijwilligheid en anonimiteit. Deze bureaucratische drempel zou tot gevolg kunnen hebben dat sommigen er eerder voor opteren om illegaal seksuele diensten te verlenen (bijv. zij die niet vrijwillig in de prostitutie zijn gegaan of zich reeds in precare

omstandigheden bevinden; of zij die niet beschikken over een verblijfs- of werkvergunning of de nodige talenkennis).

De informatie die door de registratieplichtigen verleend wordt aan de overheidsinstanties kan ook bijdragen tot het controleren van deze 'handel'. Volgens het gespecialiseerde adviescentrum voor slachtoffers van mensenhandel (FBS) biedt deze plicht de mogelijkheid om meer transparantie te creëren, een cijfermatig overzicht van het prostitutiemilieu te bekomen en de hoge mobiliteit van de beroepsbeoefenaren te traceren (Bundesweiter Koordinierungskreis gegen Menschenhandel E.V., 2015). Echter is ook hier de bereidheid om zich überhaupt te registreren van belang. Gelet op de hogerop beschreven cijfergegevens, zal de effectiviteit hiervan beperkt blijven.

De Duitse staat heeft bovendien een plicht tot bescherming van diens burgers.¹⁸² Het bijdragen van de aanmeldingsplicht tot de doelstelling van de bestrijding van uitbuiting en mensenhandel, wordt volgens KOK, de landelijke coördinatiegroep tegen mensenhandel, verschillend beoordeeld door de actoren werkzaam in deze sector.¹⁸³ De regeling die in 2016 werd ingevoerd, spreekt over een eenmalig contact tussen de certificaatverlenende instantie en de sekswerker in kwestie. Artikel 5, leden 4 en 5 van de Sekswerkersbeschermingswet bepalen bijkomend dat de toekenning van het certificaat kan worden geweigerd indien er aanwijzingen van uitbuiting of mensenhandel zijn. Wat dit precies inhoudt, kan echter voor iedere persoon anders zijn en impliceert een bepaalde willekeur met grote gevolgen voor de sekswerker indien foutief. Het is vanzelfsprekend dat slachtoffers van mensenhandel en uitbuiting moeilijk te identificeren zijn. Hier kan het contact met instanties en de toegang tot informatie essentieel zijn om deze groep van sekswerkers de nodige informatie te bieden, wat hen dichterbij de nodige bescherming kan brengen. Echter blijkt uit de praktijk van de gespecialiseerde adviescentra dat slachtoffers slechts na een periode zichzelf als zijnde slachtoffer van mensenhandel of uitbuiting bekend durven maken. Het zal bijgevolg voor deze ambtenaren zeer moeilijk of zelfs onmogelijk worden om tijdens een kort gesprek de nodige signalen op te vangen. Naast het eventuele gebrek aan opleiding en sensibilisering van de ambtenaren omtrent slachtoffers van mensenhandel, zorgt het tijdsgebrek en het wantrouwen in de autoriteiten er ook voor dat er geen vertrouwensrelatie kan worden opgebouwd. Het gesprek zal steeds een bepaalde machtsverhouding impliceren daar dit ene gesprek het verlenen van een certificaat kan verhinderen. Tot slot hebben diegene die profiteren van seksuele uitbuiting vaak een grondige kennis van de geldende regels en kunnen ze de slachtoffers voorbereiden op en dwingen tot een registratie (Bundesweiter Koordinierungskreis gegen Menschenhandel E.V., 2015). Dit maakt het voor buitenstaanders des te moeilijker om inzicht te krijgen in de achterliggende situatie. De

¹⁸² Artikel 2, lid 1 *juncto* artikel 1, lid 1 GG.

¹⁸³ Er vond een overleg plaats met gespecialiseerde adviescentra voor slachtoffers van mensenhandel (*Fachberatungsstellen für Betroffene von Menschenhandel – FBS*) en de adviescentra voor prostituees.; Zie Bundesweiter Koordinierungskreis gegen Menschenhandel E.V., 2015.

DJB concludeert in het algemeen dat proactief politieonderzoek geen effectief middel is in de strijd tegen mensenhandel.¹⁸⁴

Men kan zich dus vragen stellen bij de geschiktheid van deze maatregel. Uiteraard kan dit positieve gevolgen hebben, doch hangt veel af van de bereidheid van de betrokkenen om zich actief te onderwerpen aan deze plicht.

Noodzaak

De noodzaak van een dergelijke regeling kan ook in vraag gesteld worden. Er bestaat momenteel reeds een plicht om zich te registreren in het kader van de belastinginning en de ziektekostenverzekering. Bijkomend werd door Diakonie Deutschland opgemerkt dat de begeleiding die op vandaag reeds verleend wordt door zelfstandige organisaties al een sterke remmingsdrempel kent als het gaat over het gebruik van vrijwillige begeleidingsaanbiedingen (Loheide, 2015). Indien men de sekswerkers op een doeltreffende wijze wenst te informeren over diens rechten, lijkt een investering in en de promotie van de huidige niet-gouvernementele structuren een evidentere optie. Deze staan dicht bij de leefwereld van deze beroepscategorie en worden meer vertrouwd door sekswerkers ten opzichte van de overheidsinstanties. Bijkomend zal een vrijwillig contact beter ontvangen worden dan iets dat wordt opgelegd. Wordt er toch geopteerd om de aanmelding en het adviesgesprek te behouden, dient er op zijn minst een onderscheid gemaakt worden tussen beide (Loheide, 2015). Voor een consult is een vertrouwensrelatie nodig. De nodige specialisatie en splitsing van het ambtelijk en adviserend mandaat kunnen hiertoe bijdragen.

In het kader van de bestrijding van mensenhandel en uitbuiting, zou het volgens DJB (2015) een betere oplossing zijn om een verblijfsrecht te voorzien voor de registratieplichtigen, ongeacht of zij bereid zijn om in een strafprocedure te getuigen. Dit zou sekswerkers in een dergelijke preciaire situatie de zekerheid geven om zich te melden in geval van misbruik. Zo bestaat reeds de mogelijkheid om als lidstaat op basis van artikel 8 van Richtlijn 2011/36/EU van 5 april 2011¹⁸⁵ de regels in verband met de strafbaarstelling van slachtoffers van mensenhandel te verzachten. Zo zouden zij niet vervolgd of bestraft kunnen worden voor hun (gedwongen) betrokkenheid bij eventuele criminele activiteiten. Dit zou ervoor kunnen zorgen dat effectieve slachtoffers sneller bereid zullen zijn om zich kenbaar te maken.

Verscheidene bronnen verwijzen tevens naar het Dortmund-model als een beter alternatief voor deze gedwongen registratie. De Ronde Tafel Prostitutie in Dortmund ontwikkelde, in samenspraak met de handhavingsautoriteiten, een adviescentrum voor sekswerkers, sekswerkers en andere overblijvende actoren, een formulier aan de hand waarvan de sekswerker zich vrijwillig zou kunnen laten registreren (Bundesweiter

¹⁸⁴ Dit blijkt uit cijfergegevens die aantonen dat slechts 10% van de procedures wordt gestart door een initiatiefonderzoek uitgevoerd door de politie, terwijl 64% wordt gestart door meldingen en tips. Zie Deutscher Juristinnenbund, 2015.

¹⁸⁵ Richtl.Raad nr. 2011/36/EU, 5 april 2011 inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan, en ter vervanging van Kaderbesluit 2002/629/JBZ van de Raad, *Pb.L.* 15 april 2011, afl. 101, 7.

Koordinierungskreis gegen Menschenhandel E.V., 2015). Na een aanbevelen maar niet verplicht persoonlijk gesprek en het opgeven van de nodige gegevens krijgen zij een certificaat. De ratio is niet de controle van de sekswerkers, maar eerder de bestrijding van zwartwerk en fraude met sociale uitkeringen (Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth, 2007). Daarnaast kunnen er voor de prostitutiebedrijven en hun werkplaatsen bepaalde eisen gesteld worden, zoals hygiënenormen. Het was de Duitse wetgever zelf die bij de evaluatie van de Prostitutiewet in 2007 dit model beschreef als een voorbeeld voor de vormgeving van prostitutieregulering. Mogelijks is het terugschroeven van het huidige systeem naar een minder verregaande en vrijwillige optie de weg vooruit.

Evenredigheid

Afhankelijk van persoonlijke overtuigingen zou men kunnen oordelen dat de registratieplicht gepast en noodzakelijk is om de door de Duitse wetgever vooropgestelde doeleinden te bereiken. Niettemin zijn er alternatieven die een veel beperktere vorm van inmenging in de persoonlijke levenssfeer van de Duitse sekswerker inhouden.

De DJB is van mening dat deze maatregel sowieso onevenredig is. De aanmeldingsplicht geldt namelijk voor elke mogelijke sekswerker. Onder de Duitse Sekswerkersbeschermingswet omvat dit ook diegene die eenmalig of incidenteel seksuele diensten verleent (*supra*). Bijkomend zouden van de registratieplichtigen onevenredige inspanningen gevergd worden, daar zij in elke deelstaat een nieuwe registratie zouden moeten aanvragen. Dit komt niet tegemoet aan een van de prominentste kenmerken van de seksindustrie, namelijk de hoge mate aan mobiliteit. Daarnaast wordt er nergens bepaald welke kosten dit voor de sekswerker teweeg zal brengen. Een uniforme bepaling, voornamelijk in de richting van een gratis procedure, zou als voordelig kunnen worden beschouwd.

Of deze bepaling in de praktijk zal slagen, valt af te wachten. Bovenstaande evaluatie en cijfergegevens zijn in ieder geval niet veelbelovend. De Duitse wetgever was zich hier echter reeds van bewust, nog voor de inwerkingtreding van de wet van 2016. In de memorie van toelichting wordt erkend dat er onvoldoende ervaring was opgedaan over de wijze waarop een verplichte registratieprocedure zou kunnen worden vormgegeven, zodanig dat deze aanvaard wordt door het prostitutiemilieu.¹⁸⁶

4.4. Plichten voor de exploitant van prostitutiebedrijven

4.4.1. Toestemming om een prostitutiebedrijf te exploiteren

Voor de uitoefening van een prostitutiebedrijf is een vergunning nodig. De memorie van toelichting verduidelijkt de enige uitzondering: *“Alleen de feitelijke uitoefening van prostitutie, met inbegrip van het bedrijfsmatig exploiteren en organiseren van de eigen prostitutie, alsmede het gebruik van een appartement of voertuig ten behoeve van de eigen*

¹⁸⁶ Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 70.

prostitutie, mits deze niet tevens door andere prostituees worden gebruikt, blijven vrijgesteld van vergunning".¹⁸⁷ De noodzaak van een strenge vergunningsplicht ligt in het onderdrukken van gevaarlijke vormen van sekswerk en het bestrijden van criminaliteit in dit milieu, zoals mensenhandel, geweld tegen en uitbuiting van prostituees en soute-neurschap.

De aanvraag van een dergelijke vergunning vindt plaats bij de bevoegde autoriteit en wordt vergezeld door volgende documenten: *"een bedrijfsconcept, de overige documenten en informatie die nodig zijn om te bewijzen dat aan de vereisten voor de vergunning is voldaan, alsmede, indien het een natuurlijke persoon betreft, de naam, de geboortedatum en het adres van de persoon voor wie de vergunning wordt aangevraagd, of, indien het een rechtspersoon of een vereniging van personen betreft, de firmanaam, het adres, het nummer van het inschrijvingsbewijs in het handelsregister en de statutaire zetel"* (art. 12, lid 5).

Deze vergunning wordt geweigerd indien de aanvrager jonger is dan 18 jaar, of feiten het vermoeden rechtvaardigen dat de aanvrager, vertegenwoordiger, bedrijfsleider of toezichthouder van het bedrijf, niet de betrouwbaarheid bezit die vereist is voor de exploitatie van een prostitutiebedrijf. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer de exploitant in de vijf jaar voorafgaand aan de aanvraag veroordeeld is geweest vanwege een misdaad, een misdrijf tegen seksuele zelfbeschikking, tegen lichamelijke integriteit of tegen persoonlijke vrijheid, voor afpersing, fraude, witwassen van geld, omkoping, inhouding en verduistering van lonen of vervalsing van documenten (art. 15). Daarnaast formuleert het tweede lid van artikel 14 nog zes gevallen waarin een weigering kan optreden, bijvoorbeeld omdat niet is voldaan aan de minimumeisen vervat in artikelen 18 en 19 (*infra*).

Artikel 16 vereist dat een bedrijfsplan dient opgesteld te worden om transparantie te scheppen omtrent de essentiële kenmerken van het bedrijf, met inbegrip van de arbeidsomstandigheden die de aanvrager verwacht te waarborgen voor de prostituees in zijn of haar bedrijf.¹⁸⁸ De verplichting tot het opstellen van een dergelijk plan voor de toekenning van de vergunning beweegt de exploitant ertoe om na te denken over voorzorgsmaatregelen in het kader van preventie van mensenhandel en seksueel overdraagbare aandoeningen.¹⁸⁹

Artikelen 18 en 19 bepalen de minimumvoorschriften voor inrichtingen die voor de prostitutiehandel worden gebruikt en prostitutievoertuigen. Prostitutie-inrichtingen moeten, zowel wat hun exploitatieconcept als wat hun ligging, uitrusting en toestand betreft, voldoen aan de eisen die noodzakelijk zijn ter bescherming van haar werknemers, klanten, jongeren en bewoners, omwonenden of het publiek in het algemeen (art.

¹⁸⁷ Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 75.

¹⁸⁸ Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 81.

¹⁸⁹ *Ibid.*

18, lid 1). De voor seksuele diensten gebruikte ruimten mogen van buitenaf niet zichtbaar zijn, de deuren van deze ruimten moeten te allen tijde van binnenuit kunnen worden geopend en de gebruikte kamers moeten over een passend noodoproepsysteem beschikken. Daarnaast dient het bedrijf te beschikken over adequate sanitaire voorzieningen voor prostituees, werknemers en klanten, geschikte ontspannings- en pauze-ruimten voor prostituees en werknemers en afzonderlijk afsluitbare berg ruimten voor de persoonlijke bezittingen van prostituees en werknemers. Tot slot mogen de ruimten die voor seksuele diensten worden gebruikt, niet gebruikt worden als slaap- of woon-vertrekken.

4.4.2. Plichten van de exploitant t.a.v. de sekswerker

Artikel 24 van de Sekswerkersbeschermingswet schetst de verantwoordelijkheid van de exploitant van een prostitutiebedrijf met betrekking tot de veiligheid en de gezondheid van sekswerkers en derden. Centraal staat het creëren van een omgeving waar veilige seks de standaard is en zoveel als mogelijk gepromoot wordt ter bescherming van de sekswerker en klant. Op basis van deze zorgplicht wordt de exploitant medeverantwoordelijk voor de naleving van het condoomvoorschrift.¹⁹⁰ Dit wordt ondersteund door de plicht uit artikel 32, lid 2 tot het uithangen van een mededeling van dit voorschrift. Daarnaast moet de exploitant tijdens de werkuren in de ruimten waar seksuele diensten worden verleend, te allen tijde voldoende condooms, glijmiddelen en hygiëne-artikelen voorzien (art. 24, lid 2). Hieronder valt ook de plicht om samen te werken met volksgezondheid, indien hierom verzocht, zodanig dat de sekswerkers in het etablissement voorlichting kunnen krijgen. De exploitant kan ook verplicht worden een hygiëneplan met preventieve hygiëneverplichtingen op te stellen en uit te voeren.

Bij het sluiten van contracten en het selecteren van de sekswerkers die hij wil tewerkstellen, dient de exploitant ook een minimumniveau van zorgvuldigheid te hanteren.¹⁹¹ Vooreerst mogen geen personen onder de 18 jaar aangeworven worden. Dit stemt overeen met artikel 180, lid 2 van het Duitse Wetboek van Strafrecht dat het bevorderen van seksuele handelingen door minderjarigen strafbaar stelt. Hetzelfde geldt volgens artikel 25, lid 1 van de Sekswerkersbeschermingswet voor een persoon jonger dan 21 jaar die door derden aangezet wordt of zal worden tot prostitutie, een persoon die door derden tot prostitutie wordt of zal worden aangezet door gebruik te maken van een situatie van dwang, van zijn machteloosheid die met zijn verblijf in een vreemd land verband houdt, of van zijn persoonlijke of economische afhankelijkheid, of dat deze persoon door derden wordt of zal worden uitgebuit; en personen die geen geldig registratie- of aliascertificaat hebben.

¹⁹⁰ Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 88.

¹⁹¹ Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 89.

Artikel 26, lid 1 verduidelijkt dat de exploitant geen inspraak heeft in de regeling van de seksuele diensten. Dit betekent dat de kenmerken van de overeenkomst, zoals bijvoorbeeld de prijs, uitsluitend worden bepaald tussen de sekswerkers en hun klanten. Daarnaast geldt er een instructieverbod, reeds ingevoerd met artikel 3, lid 1 van de Prostitutiewet van 2001, waardoor de exploitant niet mag bepalen aan wie de sekswerkers de diensten leveren en hoe.

De overeenkomsten tussen exploitant en sekswerker dienen in tekstvorm opgesteld te worden. Hierbij kan de sekswerker de naam die men op het geldig aliascertificaat heeft staan, gebruiken. Bijkomend dient steeds een bewijs van betaling van prostituee aan exploitant, of omgekeerd, geleverd te worden.

Tot slot wordt van de exploitant verwacht dat hij de sekswerkers die in zijn prostitutiebedrijf wensen te werken, op de hoogte brengt van de verplichtingen die met de uitoefening van dit beroep gepaard gaan. Hij dient ze dus te informeren over de registratieplicht en het ondergaan van een gezondheidsconsultatie. Voordat zij de activiteit starten, moet hij ook beschikken over een geldige registratieverklaring van de sekswerker en een geldige verklaring van gezondheidsconsulent (art. 27). Het registreren van de gegevens van de sekswerker en de betalingen gedaan door de prostituees is een laatste verplichting. Hij bewaart deze twee jaar vanaf de datum van registratie in de respectieve bedrijfsruimten en op een zodanige manier dat onbevoegden hier geen kennis van kunnen nemen. Indien de autoriteiten de overlegging van dit register verzoeken, dient hij deze over te maken (art. 28).

4.5. Toezicht op de prostitutiehandel en informatieplicht

Artikel 29 bepaalt dat de bevoegde autoriteiten panden of bedrijfsruimten kunnen inspecteren, verschillende documenten mogen inkijken en persoonlijke controles mogen uitvoeren. Op grond van artikel 31 kan dit ook op basis van loutere aanwijzingen dat er sprake zou zijn van prostitutie. De persoonscontroles zijn volgens de memorie van toelichting noodzakelijk om de aanwezigheid van minderjarigen of de naleving van het arbeidsverbod na te gaan, alsmede om steekproefcontroles uit te voeren om de aannemelijkheid van gegevens na te gaan.¹⁹² Overeenkomstig lid 2 van datzelfde artikel kan ter voorkoming van dringende gevaren voor de openbare veiligheid en orde dit ook buiten de normale openingstijden van prostitutiebedrijven plaatsvinden. Indien de betrokken persoon of derden woonrechten hebben op de respectievelijke panden, dan zullen zij deze handelingen dulden. Het fundamentele recht op onschendbaarheid van de woning dat vervat ligt in artikel 13, lid 1 van de Duitse Grondwet, wordt hier beperkt.

Aan de bevoegde autoriteit moet verplicht informatie verstrekt worden. Dit kan schriftelijk of mondeling plaatsvinden. De informatieplichtige kan echter wel weigeren informatie te verstrekken indien hij zichzelf of een van de in artikel 52 van het Wetboek van

¹⁹² Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 93.

strafvordering bepaalde verwanten hierdoor zou blootstellen aan het risico van strafvervolgung of vervolging op grond van het Wetboek van administratieve overtredingen (art. 30).

4.6. Verbodsbepalingen en sancties

Ter voorkoming van seksueel overdraagbare aandoeningen en ter bescherming van zowel prostituees en hun klanten als indirect betrokkenen en het grote publiek, voorziet artikel 32 van de Sekswerkersbeschermingswet in de verplichting voor prostituees en hun klanten om tijdens betaalde seksuele contacten condooms te gebruiken. Dit is verplicht bij zowel orale, anale als vaginale geslachtsgemeenschap.¹⁹³ Vanuit de vrees dat mannen geen condoom zouden willen dragen en dat deze plicht met behulp van 'pseudo-klanten' zal worden afgedwongen, beboeten de Duitse autoriteiten enkel de klanten en niet de sekswerkers voor het niet dragen van een condoom in het geval van betaalde geslachtsgemeenschap. Het tweede lid van artikel 32 van de Sekswerkersbeschermingswet voorziet bijkomend in de plicht voor de exploitant om een duidelijk zichtbare mededeling te voorzien om de aandacht te vestigen op het condoomvoorschrift.

Om de condoomplicht extra kracht bij te zetten, werd daarom nog een uitdrukkelijk bepaling ingevoerd dat dergelijke reclame verbiedt. Daarnaast omvat dit verbod ook het voeren van reclame voor seks met zwangere vrouwen. Tot slot bepaalt artikel 33 van de Sekswerkersbeschermingswet de sancties indien de bepalingen niet worden nageleefd (e.g. max. 1000 EUR voor niet-naleving van de registratieplicht van een sekswerker, max. 10 000 EUR voor een prostitutiebedrijf zonder vergunning en max. 50 000 EUR voor een overtreding op de condoomplicht).

De implementatie van het reclameverbod voor onbeschermd geslachtsverkeer wordt over het algemeen als positief ervaren.¹⁹⁴ Het zou bijdragen tot de educatie van de afnemers van de seksuele diensten. Hetzelfde geldt voor het beboeten van de klant en niet de sekswerker zelf. Ver.di (2015) en de Federale werkgroep van gemeentelijke vrouwenbureaus en agentschappen voor gelijke kansen (BAG) zijn openlijk voorstander van deze verplichting. Zij ervaren het als een belangrijk en correct politiek signaal. Er zijn echter meerdere organisaties die er een andere visie op nahouden. Het Deutsche STI-Gesellschaft (DSTIG) (2015), de vereniging voor de bevordering van seksuele gezondheid, is van oordeel dat iemand verplichten tot het gebruiken van een condoom irrationeel is. Volgens hen is de controle van deze plicht onmogelijk en geeft het sekswerkers en diens klanten een vals gevoel van veiligheid, aangezien bepaalde seksueel overdraagbare aandoeningen toch kunnen worden overgedragen ondanks het gebruik van een condoom (Deutsche Sti-Gesellschaft, 2015). De Deutsche AIDS-Hilfe (2015) wil veilige arbeidsomstandigheden promoten maar vindt deze maatregel een schijnoplossing. Zo zou er volgens de Deutsche AIDS-Hilfe (2015) en de BesD (2015) op vandaag geen

¹⁹³ Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 93.

¹⁹⁴ Dit is de visie van Ver.di en KOK.

enkele studie bestaan die de positieve effecten van deze plicht aan het licht brengen, noch voor de gezondheid van de sekswerkers, noch de algemene bevolking.

Het concrete probleem van de condoomplicht is de controle op de uitvoering ervan. BesD (2015), de beroepsvereniging erotische en seksuele dienstverlening, is van oordeel dat een controle klanten en sekswerkers van hun waardigheid berooft. Controles verlopen vaak dubieus, waarbij de zedenpolitie zich voordoeft als potentiële klant om sekswerkers te betrappen op een schending van hun plicht. Een loutere instemming met hun verzoek zou echter reeds kunnen leiden tot een sanctie (Berufsverband Erotische und Sexuelle Dienstleistungen E.V, 2015), terwijl de plicht enkel geldt tijdens geslachtsgemeenschap. Enkel een controle tijdens de actie zou hieronder vallen, maar dit wordt als onmenselijk beschouwd (Richter, 2014). Een gebrek aan controle, daarentegen, zal deze plicht laten ontaarden in een louter symbolische politiek (Bundesweiter Koordinierungskreis gegen Menschenhandel E.V, 2015). Bovendien valt af te wachten of dit het zelfbeschikkingsrecht van de sekswerkers zal bevorderen.

Het verplichte gebruik van condooms werd echter reeds in bepaalde Duitse deelstaten ingevoerd, waaronder Saarland en Beieren. Op 6 april 2009 oordeelde de administratieve rechtbank van Augsburg dat er geen sprake was van een onrechtmatige bestuurs-handeling.¹⁹⁵ Men was van oordeel dat het bestuur een preventieve maatregel had genomen op basis van diens verantwoordelijkheden onder artikel 16, lid 1 van de IfSG, zijnde het afwenden van gevaren van overdraagbare ziekten voor het individu of het grote publiek, en dat de maatregel voldoet aan de evenredigheidsvereiste. Enerzijds zou de plicht een belangrijke bijdrage leveren zonder afbreuk te doen aan de rechten van de eiser, terwijl de controle anderzijds mogelijk en redelijk is.¹⁹⁶

Verskillende organisaties zijn echter eerder voorstander van het investeren in het bewustzijn over gezond en veilig werken en het vertrouwen in de gezondheidszorg (Deutsche Sti-Gesellschaft, 2015). De plicht tot educatie is reeds verankerd in de IfSG, meer bepaald artikel 3. Daarnaast haalt de Deutsche AIDS-Hilfe aan dat preventie in Duitsland in de voorbije decennia succesvol is gebleken. Het bevordert volgens hen onafhankelijke actie aan de hand van intensieve reclame voor condoomgebruik en veilige sekspraktijken. Preventie door educatie zou veel effectiever kunnen blijken dan dwang. Sekswerkers en klanten zijn geïnformeerd over de mogelijke gevaren en de reeds bestaande instellingen in het kader van de gezondheidszorg waar zij vrijblijvend en zonder vooroordelen zouden terecht kunnen.

4.7. Persoonsgegevens

Artikel 34 van de Sekswerkersbeschermingswet bevat voorschriften voor het verzamelen, verwerken en gebruiken van persoonsgegevens die bij de uitvoering van deze wet

¹⁹⁵ Art. 113, lid 1 VwGO (Verwaltungsgerichtsordnung).

¹⁹⁶ VGH Augsburg 6 april 2009, *openJur* 2012, <https://openjur.de/u/476032.html>, , rn. 41.

in het belang van de gegevensbescherming in acht moeten worden genomen.¹⁹⁷ Gelet op de kans op discriminerende ervaringen en de gevoeligheid van de informatie die men dient vrij te geven, acht de wetgever het noodzakelijk om afzonderlijke normen van gegevensverzameling en -verwerking te voorzien.¹⁹⁸

De verwerking van bijzonder gevoelige persoonsgegevens wordt verboden (e.g. gegevens over gezondheid of met betrekking tot iemands seksueel gedrag of seksuele gerichtheid). De basis hiervoor vinden we terug in artikel 9, lid 1 van de Algemene Verordening Gegevensbescherming.¹⁹⁹ Lid 2 van datzelfde artikel bepaalt echter dat deze verwerking wel kan plaatsvinden indien aan één van de opgesomde voorwaarden is voldaan. Eén van deze voorwaarden, vervat in g), stelt dat de verwerking kan indien het noodzakelijk is om redenen van zwaarwegend algemeen belang, op grond van een wettelijke bepaling. Daarenboven moet “*de evenredigheid met het nagestreefde doel worden gewaarborgd, de inhoud van het recht op bescherming van persoonsgegevens worden geëerbiedigd en passende en specifieke maatregelen worden getroffen ter bescherming van de grondrechten en de fundamentele belangen van de betrokkene*”.²⁰⁰

Op basis van deze uitzondering werd de Duitse regelgeving uitgewerkt. Het zwaarwegend algemeen belang vinden we in de doelstellingen die de ProstSchG nastreeft, zijnde het reguleren van deze handel door de creatie van controle-instrumenten en de betuiging van gevaarlijke, maatschappelijk ontoelaatbare of criminele uitwassen van prostitutie.²⁰¹ Bijkomend zorgen de registratie en het gezondheidsadvies voor de bescherming van de sekswerkers. De wetgever is van oordeel dat deze doelstellingen en, in het algemeen, de voorziene regulering niet kunnen worden bereikt indien er wordt gewerkt met anonieme dienstverlening. Er werden ook uitgebreide voorzorgmaatregelen voorzien om de grondrechten en de persoonlijke levenssfeer van de betrokkenen te waarborgen.²⁰² Als voorbeeld haalt de Duitse wetgever de invoering van het aliascertificaat aan. Sekswerkers dienen slechts eenmaal hun echte naam, leeftijd en adres bekend te maken aan de registratieautoriteit. Daarna geldt het aliascertificaat als legitiem identificatiebewijs. Artikel 34 van de Sekswerkersbeschermingswet regelt ook wat er met de gegevens dient te worden gedaan na het verstrijken van de geldigheid van de

¹⁹⁷ Voor prostitutiehandelaren geldt nog steeds artikelen 11 en 14 van de Gewerbeordnung; Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 97.

¹⁹⁸ *Ibid.*

¹⁹⁹ Dit ligt ook vervat in art. 22 van de Federale Wet Bescherming Persoonsgegevens (BDSG); Verord.Raad nr. 2016/679, 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Richtlijn 95/46/EG (algemene verordening gegevensbescherming), *Pb.L.* 4 mei 2016, afl. 119.

²⁰⁰ Art. 9, lid 2, g) Verord.Raad nr. 2016/679, 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Richtlijn 95/46/EG (algemene verordening gegevensbescherming), *Pb.L.* 4 mei 2016, afl. 119.

²⁰¹ Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen, *Parl. St. Bundestag*, 2016, nr. 18/8556, 98.

²⁰² *Ibid.*, 99.

registratie. Deze dienen uiterlijk binnen 3 maanden na deze termijn te worden verwijderd. Tot slot werden de zorgvuldigheidsplichten voor de opslag van deze gegevens gestandaardiseerd en is de mogelijkheid tot het overdragen van deze gegevens beperkt.

Het verzamelen, verwerken en verspreiden van de persoonsgegevens van sekswerkers, meer specifiek over hun gezondheid en seksuele situatie, vormt een inperking van hun recht op privacy vervat in artikel 8 EVRM (Post, Vols & Brouwer, 2019). Of de registratie van de sekswerkers ook daadwerkelijk een bijdrage zal leveren aan de door de Duitse wetgever geformuleerde voldoende zwaarwegende belangen, valt nog af te wachten. Echter kan er reeds een bezorgdheid worden geformuleerd omtrent de vertrouwelijkheid van het gesprek. Het is een dermate zware inperking op hun recht op privacy, dat er verwacht mag worden dat de ambtenaren aan een bepaalde geheimhoudingsplicht onderworpen zouden zijn. Dit is een voorwaarde gesteld in artikel 9, lid 3 van Algemene Verordening Gegevensbescherming, echter enkel voor de verwerking van preventie of arbeidsgeneeskunde, het verstrekken van gezondheidszorg etc.²⁰³ Dit is echter niet de grond waarop de Duitse wetgever zich baseert. Toch lijkt dit aangewezen daar zij zeer persoonlijke en gevoelige informatie moeten vrijgeven aan een vreemde, die zich tevens in een machtsituatie bevindt ten opzichte van de sekswerker. Het creëren van een afzonderlijke functie kan ook een positieve invloed hebben op de bereidheid van de beroepsbeoefenaren om zich aan de gestelde plichten te onderwerpen.

4.8. Reflectie omtrent het gehanteerde sekswerkersbeleid

Reeds vele jaren wordt er onderzoek gevoerd naar verschillende staatsrechtelijke benaderingen van het fenomeen sekswerk en welke vorm de voorkeur geniet. De klassieke opdeling is er één van vier modellen, zijnde volledige criminalisering, gedeeltelijke decriminalisering, decriminalisering en legalisering (Aronowitz, 2014). Criminalisering impliceert dat alle vormen van sekswerk illegaal of verboden zijn. Wanneer sekswerk legaal is maar de aankoop van de seksuele diensten strafbaar is, dan spreken we van een gedeeltelijke decriminalisering. Decriminalisering heeft tot doel sekswerk te normaliseren door het uit de taboesfeer te halen en te onderwerpen aan het civiele recht om zo de sociale uitsluiting die sekswerkers ondervinden tot een minimum te beperken (West, 2000). Tot slot veronderstelt legalisering de staatsregulering van sekswerk, meestal door middel van vergunningen of registratie en verplichte gezondheidscontroles, waarbij de exploitant of werknemers die geen vergunning hebben gekregen, onderworpen zijn aan strafrechtelijke sancties (West, 2000).

Agustin en Östergren zijn echter van mening dat deze modellen irrationeel zijn, daar zij uitgaan van een "culturele, universalistische ethiek die geen rekening houdt met plaatselijke omstandigheden" (Benoit, 2019). Zij ontwikkelden in dat opzicht een nieuwe ty-

²⁰³ Dit ligt ook vervat in art. 22 van de Federale Wet Bescherming Persoonsgegevens (BDSG); Verord. Raad nr. 2016/679, 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Richtlijn 95/46/EG (algemene verordening gegevensbescherming), *Pb.L.* 4 mei 2016, afl. 119.

pologie om een meer genuanceerd, contextgevoelig begrip van de wijze waarop de sekssector wordt bestuurd te verkrijgen, gebaseerd op de intentie van beleidsmakers (Benoit, 2019; Abel, 2018). Het sekswerkbeleid is ofwel repressief en beoogt het beroep van sekswerker af te schaffen, ofwel restrictief en controlerend ofwel regulerend, dan wel integratief waarbij men deze beroepscategorie wenst te behandelen als andere beroepen. Er is een globale trend zichtbaar in de richting van het hanteren van een restrictiever beleid (Benoit, 2019). De idee achter een dergelijk beleid is dat het beroep sekswerk zal blijven bestaan en bijgevolg beter ingezet kan worden op de regulering van deze sector. De rechtvaardiging hiervoor is de beperking van de schadelijke effecten die gepaard gaan met dit beroep, voor zowel de sekswerker als de maatschappij (Östergren, 2017).

De Ronde Tafel Prostitutie NRW (*Runde Tisch Prostitution Nordrhein-Westfalen*), die reeds in 2010 debatteerde over hoe Duitsland sekswerk zou moeten benaderen, gezien de negatieve beoordeling van de Prostitutiewet van 2001 (*supra*), was van oordeel dat alle maatregelen die op repressie berusten dienden te worden verworpen (Zimmermann-Schwartz, 2018). Het gebrek aan versterking van de positie van de sekswerkers en de verbetering van het arbeidsomstandigheden, zou volgens hen het gevolg zijn van stigmatisering die in stand gehouden wordt door een eerder restrictief, symbolisch beleid met enkele integratieve aspecten.²⁰⁴ Een beleid dat men met de invoering van de wet van 2016 nog steeds in stand houdt en zelfs minder en minder in de richting van een integratief beleid stuurt, gezien de grote mate aan controle over de sekswerkers toegekend aan de autoriteiten (Östergren, 2017). Het voorstel voor een eerder integratief ingesteld beleid van de Ronde Tafel impliceert echter iets anders. Dit beleid vertrekt vanuit het principe dat sekswerk een economische activiteit is die geïntegreerd dient te worden in het maatschappelijk, wettelijke en institutionele kader (Östergren, 2017; Benoit, 2019). Het doel is sekswerk te behandelen als ieder ander dienstverlenend beroep waarop de algemeen geldende (arbeids-, bestuurs- en handelsrechtelijke) regelgeving van toepassing is, maar er tevens specifieke regelgeving voorzien wordt om sekswerkers te beschermen (Östergren, 2017; Benoit, 2019). Dit leunt volgens de eerst vermelde opdeling het dichtst aan bij een decriminalisering van sekswerk, zoals men die in Nieuw-Zeeland kent.

Abel (2018) is van mening dat restrictieve beleidsvormen sekswerk geconstrueerd hebben als een probleem en zodoende problemen hebben gecreëerd. Een dergelijk beleid wordt vaak voorgesteld als beschermend, terwijl de rechten of de effectieve bescherming van de sekswerkers in realiteit ondermijnd worden (Benoit, 2019). Om die reden pleiten mensenrechtenorganisaties voor een volledige decriminalisering van de sekswerksector (Amnesty, 2016; Östergren, 2017).

²⁰⁴ De integratieve aspecten bestaan vooral uit de intenties geuit, zowel bij de wet van 2001 als de wet van 2007, tot toekenning van meer rechten aan de sekswerkers en de bescherming van deze beroepsgroep; *Ibid.*, 65.; P. ÖSTERGREN, *From zero-tolerance to full integration: Rethinking prostitution policies*, 2017, <http://www.demandat.eu/publications/zero-tolerance-full-integration-rethinking-prostitution-policies>. 24.

Hoewel de rechtsleer (grotendeels) lovend is over een dergelijk beleid, is geen enkel beleidstype zaligmakend. Gelet op de historiek van het Duitse sekswerkbekleid (*supra*), is het veelvuldig reguleren van deze beroepscategorie een eeuwenoud principe dat al sinds de 19^e eeuw de standaard is. Een volledige shift naar een integratief beleid zal dus niet snel plaatsvinden. Er kunnen echter reeds andere stappen ondernomen worden om de omstandigheden waaronder de sekswerkers hun beroep uitoefenen te verbeteren, ongeacht het heersende type van beleid (Benoit, 2019).

Ansel, Gash (2018) en Wagenaar (2017) zijn van oordeel dat innovatieve vormen van bestuur, namelijk diegene waar samenwerking centraal staat (genaamd *collaborative forms of governance*), het mogelijk zouden maken om zowel degelijke arbeidsrechten en werkomstandigheden voor de sekswerkers te creëren, als deze beroepscategorie te integreren in de maatschappij. Deze bestuursvorm wordt gedefinieerd als volgt: “Een bestuursvorm waarbij een of meer overheidsinstanties niet-overheidsactoren rechtstreeks betrekken bij een collectief besluitvormingsproces dat formeel, consensusgericht en deliberatief is en dat tot doel heeft overheidsbeleid te maken of uit te voeren of overheidsprogramma's of -middelen te beheren” (Ansel & Gash, 2018). Opdat de beleidstheorie van ‘*collaborative governance*’ zou slagen, dient er aan vier voorwaarden te zijn voldaan, namelijk (1) stakeholders of belanghebbenden worden bij het bestuur betrokken, (2) het samenwerkingsverband dient een wetgevend mandaat te hebben, (3) het samenwerkingsverband moet een formeel en geen vrijblijvend karakter hebben, en (4) deelnemers moeten bereiden zijn een “authentieke dialoog” aan te gaan (i.e. een face-to-face communicatieproces dat voldoet aan de basisvereisten van nauwkeurigheid, begrijpelijkheid, oprechtheid en legitimiteit) (Wagenaar, 2017). Gelet op het complexe beleidsterrein rond sekswerk, lijkt een dergelijke intensieve samenwerking moeilijk te realiseren. Wagenaar (2017) benadrukt nochtans dat samenwerkingsverbanden net ontstaan in situaties waar de gebruikelijke vormen van beleidscreatie hebben gefaald.

‘*Collaborative governance*’ vormt een alternatief voor de drie traditionele bestuursvormen. Een eerste vorm is die van hoor en wederhoor. Hierbij zullen de minderheidspartijen tegen hun wil de besluiten van de partijen aan de macht worden opgelegd. Daarnaast is er ook de coalitiepolitiek, waarbij partijen zullen onderhandelen om besluiten door te kunnen voeren. En tot slot betreft de laatste vorm een bestuur op basis van management (Wagenaar, 2017). Twee vormen van governance kunnen optreden in het kader van een restrictief prostitutiebeleid, namelijk die van hoor en wederhoor of op basis van management (Östergren, 2017). De Sekswerkersbeschermingswet kwam tot stand op basis van de tweede variant, met als gevolg dat sekswerkers en hun organisaties wel geraadpleegd werden tijdens het proces naar aanloop van, maar niet tijdens het uiteindelijke besluitvormingsproces. Dit heeft er uiteindelijk toe geleid dat er kort na de inwerkingtreding reeds een procedure werd gestart voor het Federaal Grondwettelijk Hof, omdat de wijzigingen door de staat niet representatief waren voor de wijzigingen die de sekswerkers wensten (Armstrong, 2018). Terwijl Duitsland de sekswerkers en diens organisaties marginaliseerde bij de wijziging van de wetgeving, werd er in Nieuw-Zeeland voor gezorgd dat bij de totstandkoming van de Wet Hervorming Prostitutie van

2003, zowel de sekswerkers gehoord als de New Zealand Prostitutes' Collective (NRCP) betrokken werden bij alle stadia van het wetgevingsproces (Armstrong, 2018). Deze betrokkenheid kan mogelijk een van de redenen zijn waarom men naar het Nieuw-Zeelands systeem verwijst als “een humaan beleid dat sekswerk uit de grijze zone haalt” (Vandecandelaere, 2021; Wagenaar, 2017).

Desondanks er geen enkel systeem een vlekkeloze oplossing zal kunnen bieden, meent Wagenaar (2017) dat de positieve evaluaties van een samenwerkend bestuur de oplossing biedt tegen *“de falende ideologie-gedreven, conflictueuze beleidsbenaderingen die de meeste Europese landen in de laatste anderhalve eeuw hebben gevolgd met betrekking tot het reguleren van prostitutie”*.

5. Conclusie

Het historisch overzicht toont aan dat sekswerkers hun diensten pas in 2002 legaal konden verlenen op het Duitse grondgebied. Het heeft eeuwen geduurd vooraleer men deze zogenaamde moreel verwerpelijke activiteiten heeft geaccepteerd als een beroep. Desondanks de evoluties heeft men deze visie ten aanzien van sekswerk niet volledig losgelaten, aangezien de Duitse wetgever resoluut kiest voor het controleren en reguleren van de sekswerkers en de exploitanten van een prostitutiebedrijf. Dit idee werd veruitwendigd met de invoering van de Sekswerkersbeschermingswet in 2016. Deze beroepsgroep vereist volgens de Duitse wetgever een afzonderlijke reglementering, op grond van “criminogene structuren”, “specifieke risico's” en “verhoogde gevaren” waaraan deze sector onderhevig zou zijn. Doorheen deze wet en de bijhorende memorie van toelichting wordt er echter nergens toegelicht waarop zij zich baseren.

Aan de hand van de ontwikkeling van een bona fide prostitutiemarkt poogt men de rechtspositie van de sekswerker te bevorderen. De vraag is echter of deze wet hieraan effectief bijdraagt. Het onderzoek heeft aangetoond dat er nog heel wat kritiekpunten bestaan op vandaag. Vooreerst zijn de begripsbepalingen zeer ruim geformuleerd en wordt er geen onderscheid gemaakt tussen verschillende vormen van sekswerk, noch verschillende soorten vergoedingen. De gevolgen van de toepasbaarheid van deze wet verandert nochtans veel aan diens verantwoordelijkheden. Voor velen van hen is anonimiteit het hoogste goed. De vraag is of dit gegarandeerd kan worden aan de hand van de registratieplicht, waar men gedwongen wordt om persoonlijke gegevens mee te delen.

Een ander belangrijk facet is de grote hoeveelheid aan sekswerkers met een migratieachtergrond. Zij ervaren een grote taalbarrière en zijn meestal niet vertrouwd met het Duitse rechtssysteem. De educatie van deze sekswerkers dient op een andere manier aangepakt te worden, aangezien men anders snel in de illegaliteit belandt. Het gebrek aan vertrouwen in de autoriteiten en de angst om ofwel ge-out of, indien men niet over een geldige verblijfsvergunning beschikt, aan de migratie-autoriteiten aangegeven te worden, verhindert hen om zich te onderwerpen aan de vastgelegde regelgeving. Deze drempel dient verlaagd te worden, bijvoorbeeld door het invoeren van een tijdelijk contract zoals seizoenarbeiders of een inreisvisum of door het nationale gebruik van een

zogenaamde 'Lola'-app, een toegankelijke app dewelke een contact met de autoriteiten niet noodzakelijk maakt om op de hoogte te kunnen zijn.

De wetgever had daarbovenop tot doel de sekswerkersscene transparanter en beter controleerbaar te maken. Uit het onderzoek bleek echter dat slechts enkele maatregelen effectief waren. Zo zijn de slaagkansen van de gedwongen en verregaande registratieplicht gering. Het toekennen van advies zou kunnen werken, maar vooral als dit op vrijwillige basis zou plaatsvinden en toegankelijker zou zijn. Vele sekswerkers hebben zich nog niet laten registreren, wat ook blijkt uit de cijfergegevens verzameld door de Duitse overheid. De veelheid aan regels, en voornamelijk plichten, heeft ervoor gezorgd dat velen onder hen geopteerd hebben voor een vorm van sekswerk die niet onderhevig is aan zware reglementering, zoals internetdiensten. Voor diegene die niet willen voldoen aan de gezondheidscontrole en de registratieplicht lonkt de illegaliteit.

De Sekswerkersbeschermingswet is bovenal te weinig aangepast aan de werkelijke leefwereld van de Duitse sekswerkers. Het onderzoek toonde aan dat slechts een minderheid zich beschermd en gesteund voelt door deze wet. Er heerst echter een overheersend gevoel van controle, stigmatisering en criminalisering. De nieuwe wet heeft wel een grotendeels positieve invloed op de arbeidsomstandigheden van de sekswerkers. De condoomplicht zou hen ook een gunstigere onderhandelingspositie toegekend hebben. Echter hadden de regels voor enkelen het gevolg dat het dagdagelijkse leven gevaarlijker werd. Het onderzoek haalt namelijk aan dat het risico om af te glijden richting de armoede of illegaliteit, om een job te verliezen of om problemen op vlak van gegevensbescherming te ervaren nu veel groter is (Degenhardt & Lintzen, 2019). De bescherming tegen mensenhandel en uitbuiting wordt bovendien niet echt bevorderd door deze wet. Uitbuiting kan nog steeds plaatsvinden, al is het nu aan de hand van het certificaat.

Concreet kan er gesteld worden dat deze wet de rechtspositie van de sekswerkers veranderd heeft, maar daarom niet meteen in de positieve zin. Er werden een hele reeks aan plichten ingevoerd en naast de nog steeds geldende rechten onder de wet van 2001, werden er geen extra rechten toegekend. De wetgeving is gemaakt om het leven van de sekswerkers te reguleren en betreft een verdoken controle die riskeert dat sekswerkers in de illegaliteit belanden. Daarnaast sluit het ook bepaalde prostituees uit, namelijk diegene die anonimiteit belangrijker achten dan veiligheid (Ministerium für Gesundheit, Emanzipation, Pflege und Alter des Landes Nordrhein-Westfalen, 2014). De bescherming en bevordering van hun zelfbeschikkingsrecht werd terzijde geschoven onder het mom van zowel bescherming als de openbare orde (Benoit, 2019).

De wetgeving dient aangepast te worden aan de leefwereld van de sekswerkers en de complexe structuren die hiermee gepaard gaan. Men dient de verschillende actoren te betrekken bij het wetgevend proces om zo tegemoet te komen aan de steeds veranderende markt. Anonimiteit en vrijwilligheid dienen hierbij het hoogste goed te zijn. Tot slot lijkt het voordelig de reeds bestaande structuren aan te passen aan dit beroep, daar dit de perfecte opportuniteit is om sekswerk effectief te aanvaarden als een vorm van arbeid, arbeid zoals alle andere.

6. Referenties

- Abel, G. (2018). The Problem with Sex Work Policies. *Archives of Sexual Behavior*, afl. 48, 1925-1929.
- Amesberger, H. (2018). Unter dem Vorwand des Schutzes – Kennzeichen und Chiffren von Moralphilosophie am Beispiel österreichischer Prostitutionspolitik. In Teichert, G. (ed.). *Das Prostituiertenschutzgesetz. Implementierung - Problematisierung – Sensibilisierung* (pp. 103-128). Leipziger Universitätsverlag GmbH.
- Ansell, C., & Gash, A. (2018). Collaborative Governance in Theory and Practice. *The Journal of Public Administration Research and Theory*, afl. 18, 543-571.
- Armstrong, L. (2018). Sex worker rights and prostitution law reform in New Zealand and Germany. In Teichert, G. (ed.). *Das Prostituiertenschutzgesetz. Implementierung - Problematisierung – Sensibilisierung* (pp. 129-152). Leipziger Universitätsverlag GmbH.
- Aronowitz A. A. (2014). To punish or not to punish: What works in the regulation of the prostitution market? In PERŠAK N. en VERMEULEN G. (eds.). *Reframing prostitution. From discourse to description, from moralisation to normalisation?* (pp. 223-252). Maklu.
- Benoit C., Jansson S. M., Smith M., & Flagg J. (2018). Prostitution Stigma and Its Effect on the Working Conditions, Personal Lives, and Health of Sex Workers. *The Journal of Sex Research*, afl. 55, 457-471.
- Benoit, C., e.a. (2019). “The Prostitution Problem”: Claims, Evidence, and Policy Outcome. *Archives of Sexual Behavior*, afl. 48, 1905-1923.
- Berufsverband Erotische und Sexuelle Dienstleistungen E.V. (11 september 2015). *Stellungnahme des Berufsverbandes erotische und sexuelle Dienstleistungen e.V. zum Referentenentwurf des Bundesministeriums für Familie, Senioren, Frauen und Jugend eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen*. https://www.aids-nrw.de/upload/pdf/empfehlungen/prostschg/20150911_besd_stellung_referentenentwurf.pdf.
- Bibbert, M., & Hill, E. (2019). *Zur Regulierung der Prostitution. Eine diskursanalytische Betrachtung des Prostituiertenschutzgesetzes*. Springer.
- Bulcke, J. (2007). *Zelfregulering als alternatief voor de legalisering van prostitutie?* [onuitg. masterscriptie Criminologische wetenschappen UGent].
- Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. (2007). *Bericht der Bundesregierung zu den Auswirkungen des Gesetzes zur Regelung der Rechtsverhältnisse der Prostituierten (Prostitutionengesetz – ProstG)*. Geraadpleegd op www.bmfsfj.de.
- Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. (2010). *Das neue Prostituiertenschutzgesetz*.

[https://www.bmfsfj.de/blob/117144/00d1e8a4def62705d3e5357a78674f6b/pr
ostschg- textbau-steine-de-data.pdf](https://www.bmfsfj.de/blob/117144/00d1e8a4def62705d3e5357a78674f6b/pr
ostschg- textbau-steine-de-data.pdf).

Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. (2020). *Zwischenbericht zum Prostituiertenschutzgesetz*. [https://www.bmfsfj.de/re
source/blob/156998/bfc0e8295e1bcc04b08159e32e95281f/zwischenbericht-
zum-prostituiertenschutzgesetz-data.pdf](https://www.bmfsfj.de/re
source/blob/156998/bfc0e8295e1bcc04b08159e32e95281f/zwischenbericht-
zum-prostituiertenschutzgesetz-data.pdf).

Bundesweiter Koordinierungskreis gegen Menschenhandel E.V. (2015). *Stellungnahme des KOK e.V. zu dem Referentenentwurf des Bundesministeriums für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen vom 29.07.2015*. [https://www.kok-gegen-menschenhandel.de/uploads/media/Stellung-
nahme_des_KOK_zum_Referentenentwurf_des_ProstSchG_11_09.pdf](https://www.kok-gegen-menschenhandel.de/uploads/media/Stellung-
nahme_des_KOK_zum_Referentenentwurf_des_ProstSchG_11_09.pdf).

Büttner, M. (2017). *Prostituiertenschutzgesetz. Kurzkomentar*. Richard Boorberg Verlag.

Crofts, T. *Prostitution Law Reform in Germany. The oldest profession on its way to becoming a profession*. <https://scarletalliance.org.au/library/croft>.

D'havé, C., Verwilghen, C., & Balcaen, A. (2007). Prostitutie en volksgezondheid. In G. Vermeulen (ed.). *Betaalseksrecht: Naar regulering of legalisering van niet-problematische prostitutie?* (pp. 69-118). Maklu.

Degenhardt, T., & Lintzen, L.-M. (2019). *Auswirkungen des Prostituiertenschutzgesetzes auf die Prostitutionsszene in NRW*. Ministerium für Heimat, Kommunales, Bau und Gleichstellung des Landes Nordrhein-Westfalen. [https://www.research-
gate.net/publication/345186804_Auswirkungen_des_Prostituiertenschutzgeset-
zes_auf_die_Prostitutionsszene_in_NRW](https://www.research-
gate.net/publication/345186804_Auswirkungen_des_Prostituiertenschutzgeset-
zes_auf_die_Prostitutionsszene_in_NRW).

Deutsche Aids-Hilfe. (2015). *Stellungnahme zum Entwurf eines „Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen“ (Prostituiertenschutzgesetz, ProstSchG) des Bundesministeriums für Familie, Senioren, Frauen und Jugend*. [https://www.aidshilfe.de/sites/default/fi
les/documents/2015-09-11_PrSchG_DAH-Stellungnahme_final.pdf](https://www.aidshilfe.de/sites/default/fi
les/documents/2015-09-11_PrSchG_DAH-Stellungnahme_final.pdf).

Deutsche Statistisches Bundesamt. (2020). *Ende 2019 rund 40 400 Prostituierte bei Behörden angemeldet*. [https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilun-
gen/2020/07/PD20_286_228.html;jsessio-
nid=E5E2AA88F8021E5B06128A3721713C6B.internet8731](https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilun-
gen/2020/07/PD20_286_228.html;jsessio-
nid=E5E2AA88F8021E5B06128A3721713C6B.internet8731).

Deutsche Statistisches Bundesamt. (2021). *Ende 2020 rund 24 900 Prostituierte bei Behörden angemeldet*. [https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilun-
gen/2021/07/PD21_314_228.html](https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilun-
gen/2021/07/PD21_314_228.html).

Deutsche Sti-Gesellschaft. (2015). *Stellungnahme der Deutschen STI-Gesellschaft zum Referentenentwurf des Bundesministeriums für Familie, Senioren, Frauen und Jugend*

eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen vom 29.07.2015.
https://www.dstig.de/images/pdf/stellungnahme%20dstig_prostsg_110915.pdf.

Deutscher Juristinnenbund. (2015). *Stellungnahme zum Referentenentwurf des Bundesministeriums für Familie, Senioren, Frauen und Jugend eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen (ProstSchG-RefE)*. https://www.djb.de/fileadmin/user_upload/presse/stellungnahmen/st15-10_ProstSchG.pdf.

Dona Carmen E.V. (2018). *Ein Jahr Prostituiertenschutzgesetz. Die Umsetzung des Gesetzes und seine Folgen*. <https://www.donacarmen.de/wp-content/uploads/1-JAHR-UMSETZUNG-ProstSchG.pdf>.

Doña Carmen E.V. (2015). *Kritik des „Prostituiertenschutzgesetzes“. Anmerkungen zum „Entwurf eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Frauen“*. <https://www.donacarmen.de/wp-content/uploads/DAS-PROSTITUIERTENSCHUTZGESETZ.pdf>.

Dona Carmen E.V. (2019). *Prostituiertenschutzgesetz schlägt Infektionsschutzgesetz. Doña-Carmen-Untersuchung belegt: Erschwerter Zugang von Sexarbeiter/innen zu freiwilliger, anonymer STI-Beratung in Gesundheitsämtern*. <https://www.donacarmen.de/wp-content/uploads/Prostituiertenschutzgesetz-schl%C3%A4gt-Infektionsschutzgesetz.pdf>.

Dona Carmen E.V. (2019). *Prostituiertenschutzgesetz: Europäischer Menschenrechtsgerichtshof verweigert Befassung mit Klage gegen Deutschland*. <https://www.donacarmen.de/prostituiertenschutzgesetz-europaeischer-menschenrechtsgerichtshof-verweigert-befassung-mit-klage-gegen-deutschland/>.

Euchner, E.-M. (2015). *Prostitutionspolitik in Deutschland. Entwicklung im Kontext europäischer Trends*. Springer.

Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth. (2007). *Report by the Federal Government on the Impact of the Act Regulating the Legal Situation of Prostitutes (Prostitution Act)*. https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/federal_government_report_of_the_impact_of_the_act_regulating_the_legal_situation_of_prostitutes_2007_en_1.pdf.

Gilges, G. (2019). *Arbeitsrealitäten in der Sexarbeit*, DDF. <https://www.digitales-deutsches-frauenarchiv.de/themen/arbeitsrealitaeten-der-sexarbeit>.

Gugel, G. (2010). *Das Spannungsverhältnis zwischen Prostitutionsgesetz und Art. 3 II Grundgesetz - eine rechtspolitische Untersuchung* [uitg. Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde durch den Promotionsausschuss der Universität Bremen].

Harcourt, C., & Donovan, B. (2015). The many faces of sex work. *Sexually Transmitted Infections*, afl. 81, 201-206.

- Hubbard, P., & Prior, J. (2013). Out of sight, out of mind? Prostitution policy and the health, well-being and safety of home-based sex workers. *Critical Social Policy*, afl. 33, 140-159.
- Huber, A. (2018). Hurenstigma – *Die politische und gesetzliche Regulierung von Sexarbeit und die Rolle der Sozialen Arbeit*. [onuitg. Bachelorthesis zur Erlangung des Grades Bachelor of Arts Duale Hochschule Baden-Württemberg].
- Hunecke, I. (2018). Germany. In Økland Jahnsen, S., en Wagenaar, H. (eds.). *Assessing Prostitution Policies in Europe* (pp. 107-121). Routledge.
- Juracademy. *Berufsfreiheit, Arbeitszwang, Zwangsarbeit (art. 12 gg) – Prüfungsschema*. <https://www.juracademy.de/grundrechte/art-12-gg-berufsfreiheit-schema.html>.
- Kim, K.M., *Een exploratief onderzoek naar klanten van prostitutie. Drijfveren en perspectieven van klanten voor prostitutiebezoek en hun (potentiële) betrokkenheid binnen het criminaliseringsdebat*. [onuitg. masterscriptie Criminologische wetenschappen UGent].
- Klee, S. (2005). The German Prostitution Act: Consequences for Sex Workers. *Human Rights, Labour and Migration*, 53-57.
- Lightup Germany. *Hard Facts – Prostitution*. <https://www.lightup-movement.de/hard-facts/prostitution>.
- Loheide, M. (2015). *Stellungnahme der Diakonie Deutschland – Evangelischer Bundesverband zum Referentenentwurf des BMFSFJ eines Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen (ProstSchG-E)*. https://www.diakonie.de/fileadmin/user_upload/Diakonie/PDFs/Stellungnahmen_PDF/150911_Diakonie_STN_RE_ProstSchG-E.PDF.
- Mattson, G. (2016). *The Cultural Politics of European Prostitution Reform. Governing Loose Women*. Palgrave Macmillan.
- Meinecke, S. (2017). *Neues Prostituiertenschutzgesetz. Zwischen Anspruch und Wirklichkeit*, Deutschlandfunk. https://www.deutschlandfunk.de/neues-prostituiertenschutzgesetz-zwischen-anspruch-und.724.de.html?dram:article_id=390058.
- Ministerium für Gesundheit, Emanzipation, Pflege und Alter des Landes Nordrhein-Westfalen. (2014). *Der Runde Tisch Prostitution Nordrhein-Westfalen. Abschlussbericht Auftrag, Herausforderungen und Ergebnisse*. https://www.aids-nrw.de/upload/pdf/empfehlungen/prostschg/20141008_runder_tisch_prostitution_abschlussbericht.pdf.
- Östergren, P. (2017). *From zero-tolerance to full integration: Rethinking prostitution policies*. <http://www.demandat.eu/publications/zero-tolerance-full-integration-rethinking-prostitution-policies>.

- Post, C., Vols, M., & Brouwer, J. (2019). Registratie van prostituees en het recht op privacy. *NTM/NJCM-Bull.*, afl. 44, 287-305.
- Rath, C. (2017). Sexarbeiterinnen wheren sich. *TAZ*.
- Richter, A. (2014). Prostituierte wehren sich gegen Kondomzwang. *Welt*.
- Ruffert, M. (2021). *GG Art. 12*. https://beck-online.beck.de/?vpath=bib-data%2fkomm%2fBeckOKGG_47%2fGG%2fcont%2fBECKOKGG%2eGG%2eA12%2eglC%2eglIV%2egl1%2ehtm.
- Schnadewinkel, N. (2011). *Regulierung der Prostitution im Kaiserreich*. Seminararbeit Universität Bielefeld. <https://www.legal-gender-studies.de/dokumente/prostitution-im-kaiserreich.pdf>.
- Tampep European Network for Hiv/Sti Prevention and Health Promotion Among Migrant Sex Workers. (2009). *Sex work in Europe. A mapping of the prostitution scene in 25 European countries*. <https://tampep.eu/wp-content/uploads/2017/11/TAMPEP-2009-European-Mapping-Report.pdf>.
- Tampep European Network for Hiv/Sti Prevention and Health Promotion Among Migrant Sex Workers. (2010). TAMPEP National Mapping Reports. <https://tampep.eu/wp-content/uploads/2017/11/ANNEX-4-National-Reports.pdf>.
- Tantramassage-Verband. *Ein neues Gesetz. Das Prostituiertenschutzgesetz (ProstSchG) aus Sicht des TMV*. <http://www.tantramassage-verband.de/2017-07-das-prostituiertenschutzgesetz-prostschg-tantra-massage/>.
- Vandecandelaere, H. (2021). Eindelijk een humaan beleid dat sekswerk uit de grijze zone haalt. *De Standaard*.
- Vereinte Dienstleistungsgewerkschaf. (2015). *Ver.di Position zum Referentenentwurf des „Gesetzes zur Regulierung des Prostitutionsgewerbes sowie zum Schutz von in der Prostitution tätigen Personen“*. <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:vMPgXHrdzVEJ:https://marktplatz.bewegung.jetzt/uploads/short-url/oTP1OLBO62bNzqNtg68OSyyY4jG.pdf+&cd=8&hl=nl&ct=clnk&gl=be>.
- Verstraete, G. (2016). *De invulling van het proportionaliteitsbeginsel in het strafprocesrecht* [onuitg. Masterproef UGent Rechten].
- Wagenaar, H. (2017). Why Prostitution Policy (Usually) Fails and What to Do about It? *Soc.Sci.*, afl. 6, 43 p.
- Weitzer, R. (2017). Legal Prostitution: The German and Dutch Models. In E. Savona, M. Kleiman en F. Calderoni (eds.). *Dual Markets. Comparative Approaches to Regulation* (pp. 365-385). Springer.

- Weitzer, R. (2012). *Legalizing prostitution. From illicit vice to lawful business*. New York University Press.
- Weitzer, R. (2010). *Sex for Sale. Prostitution, Pornography, and the Sex Industry*. Routledge.
- West, J. (2000). Prostitution: Collectives and the Politics of Regulation. *Gender Work and Organization*, afl. 7, 106-118.
- Wieme, P. (2017). *Beroepen in de marge: prostitutie. De zoektocht naar een verbeterd sociaal statuut voor sekswerkers* [onuitg. Masterproef UGent Rechten].
- Winter, D. (2015). *Der Kampf gegen die Prostitution im 19. Jahrhundert. Die unterschiedlichen Positionen von Staat, Gesetz und der Frauenbewegung*. GRIN Verlag. <https://www.grin.com/document/317863>.
- Ziemann, A. (2017). Kontrollfiktionen der Prostitution. Das Prostituiertenschutzgesetz im historischen Kontext. *Z Sex Forsch*, afl. 30, 248-266.
- Zimmermann-Schwartz, C. (2018). Schädliche Moralpolitik – das neue Prostituiertenschutzgesetz. *Z Seks Forsch*, afl. 31, 57-67.

Mensenhandelkwalificatie in de praktijk: te ruim?

Een analyse van recente rechtspraak in de gerechtelijke arrondissementen West- en Oost-Vlaanderen

Anse Ghesquiere

Abstract

Whilst international and European definitions of human trafficking require three constituent elements (action, coercive means, purpose), the Belgian legal definition only features two (action and purpose). The coercive element, though internationally regarded as central to the criminal phenomenon, serves as an aggravating circumstance only. This anomaly creates the risk of excessive inclusion of (criminal) behaviour under the trafficking qualification. The question arises which sorts of behaviour are labelled as trafficking in human beings in practice. This paper scrutinizes the interpretation in legal practice of the crime of human trafficking based on qualitative content analysis of recent case law in the judicial districts of West and East Flanders. Indications are found that the trafficking qualification is used with proper caution in practice. Moreover, the coercive element appears to play a prominent role in jurisprudence as an aggravating circumstance. Further research in other judicial districts may well show a different picture.

1. Inleiding

Vietnamezen die in Brusselse nagelstudio's tegen een hongerloon in erbarmelijke omstandigheden tewerkgesteld worden; een Nigeriaans prostitutienetwerk onder leiding van Mama Leather; winstbejag dat wordt nagestreefd door fysiek gehandicapte personen gedwongen te laten bedelen; jonge meisjes die ten prooi vallen aan tienerpooiers; en Roemeense seizoenarbeiders die worden uitgebuit in tuinbouwbedrijven (Islamaj, 2019; Myria 2020). Dit zijn slechts enkele gevallen van mensenhandel die op Belgische bodem plaatsvinden. Mensenhandel bestaat in zeer diverse verschijningsvormen (Lorre, 2018). Het is een wereldwijd verspreid fenomeen en ook België ontsnapt niet aan deze vorm van moderne slavernij. Internationale samenwerking tussen landen is noodzakelijk om de strijd aan te gaan tegen dergelijke criminele fenomenen (Leestemans, 2019).

De Belgische wettelijke definitie van mensenhandel wijkt echter af van hetgeen op internationaal en Europees vlak onder de noemer mensenhandel verstaan wordt. De dwangcomponent vormt in België op vandaag geen constitutief bestanddeel van dit misdrijf, maar wel een eventuele verzwarende omstandigheid. De vraag rijst echter in welke mate dwang in de praktijk alsnog een rol blijft spelen. Door het weglaten van deze dwangcomponent vervaagt de grens tussen mensenhandel en andere misdrijven waarbij enige vorm van uitbuiting aan de orde is. Het is onduidelijk welke elementen al dan niet doorslaggevend zijn voor een rechter om een bepaald misdrijf als mensenhandel te kwalificeren, dan wel te herkwalificeren tot een ander misdrijf.

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te verwerven in de concrete invulling in de rechtspraak van het misdrijf mensenhandel door een kwalitatieve analyse van recente rechtspraak van de gerechtelijke arrondissementen West- en Oost-Vlaanderen. De centrale onderzoeksvraag luidt bijgevolg: “Welke argumenten worden in de recente rechtspraak van de gerechtelijke arrondissementen West- en Oost-Vlaanderen aangehaald met betrekking tot de (her)kwalificatie van het misdrijf mensenhandel en welke conclusies kunnen hieruit getrokken worden?”

In wat volgt wordt dieper ingegaan op de literatuur, waarna de methodologie en resultaten van de kwalitatieve rechtspraakanalyse uiteengezet worden. Het sluitstuk van deze bijdrage bestaat uit een kritische discussie.

2. Wetgevend kader & literatuur

Vooreerst is het noodzakelijk om de belangrijkste bevindingen uit de literatuurstudie te bespreken. In het eerste hoofdstuk wordt ingegaan op het begrip mensenhandel, enerzijds zoals het gedefinieerd werd door de Belgische wetgever en anderzijds zoals het gangbaar is in internationale en Europese instrumenten. Vervolgens wordt in het tweede hoofdstuk ingegaan op de kritieken die geuit worden aangaande deze Belgische definitie.

2.1. Mensenhandel

2.1.1. Het Belgisch strafrecht

Wetsbepalingen

De artikelen 433quinquies e.v. Sw. hebben betrekking op het misdrijf mensenhandel. Artikel 433quinquies, §1, lid 1 Sw., ingevoegd in 2005²⁰⁵ en gewijzigd in 2013²⁰⁶, omschrijft mensenhandel als:

“de werving, het vervoer, de overbrenging, de huisvesting, de opvang van een persoon, het nemen of de overdracht van de controle over hem met als doel:

1° de uitbuiting van prostitutie of andere vormen van seksuele uitbuiting;

2° de uitbuiting van bedelarij;

3° het verrichten van werk of het verlenen van diensten, in omstandigheden die in strijd zijn met de menselijke waardigheid;

4° de uitbuiting door het wegnemen van organen of van menselijk lichaamsmateriaal;

5° of deze persoon tegen zijn wil een misdaad of een wanbedrijf te doen plegen.”

²⁰⁵ Wet van 10 augustus 2005 tot wijziging van diverse bepalingen met het oog op de versterking van de strijd tegen mensenhandel en mensensmokkel en tegen praktijken van huisjesmelkerij, *BS* 2 september 2005.

²⁰⁶ De Wet van 29 april 2013 herdefinieerde het begrip mensenhandel met het oog op het verduidelijken en het uitbreiden van dit begrip. Zie Wet van 29 april 2013 tot wijziging van artikel 433quinquies van het Strafwetboek met het oog op het verduidelijken en het uitbreiden van de definitie van mensenhandel, *BS* 23 juli 2013.

Het tweede lid van dit wetsartikel voegt eraan toe dat *“behalve in het in 5° bedoelde geval is de toestemming van de in het eerste lid bedoelde persoon met de voorgenomen of daadwerkelijke uitbuiting van geen belang”*.

Constitutieve bestanddelen

Het misdrijf mensenhandel bestaat uit twee constitutieve bestanddelen, namelijk een materieel element en een moreel element (Deruyck & De Nauw, 2020).

Het materieel element betreft een welbepaalde handeling die door de dader gesteld wordt, namelijk de werving, het vervoer, de overbrenging, de huisvesting, de opvang van een persoon, het nemen²⁰⁷ van of de overdracht van de controle over hem. Deze bewoordingen dienen elke vorm van overgewicht of macht te omsluiten die door iemand op of over een ander wordt uitgeoefend. Hieronder valt eveneens de ‘verkoop’ van personen, hoewel ervoor werd gekozen deze term niet in de wet op te nemen aangezien personen buiten de handel staan en het aldus juridisch niet mogelijk is om personen te verkopen (Deruyck & De Nauw, 2020). Het Hof van Cassatie oordeelde in haar rechtspraak dat het misdrijf niet vereist dat de dader enige winst verkrijgt.²⁰⁸

Het tweede constitutieve bestanddeel, het moreel element, vereist dat er een gans bijzonder opzet is in hoofde van de dader (Vermeulen, 2005). Dit moreel element heeft betrekking op één van de vijf uitbuitingsfinaliteiten zoals vermeld in artikel 433quinquies Sw. (Le Cocq, 2019). Het kan gaan om seksuele uitbuiting, uitbuiting van bedelarij, economische uitbuiting, uitbuiting door het wegnemen van organen of menselijk lichaamsmateriaal en het doen plegen van een misdaad of wanbedrijf door een persoon tegen zijn wil. Deze lijst betreft een limitatieve opsomming, wat de rechtszekerheid ten goede komt. Belangrijk is dat het hier gaat om een bedoeling om uit te buiten; het is geenszins noodzakelijk dat de uitbuiting ook effectief plaatsvindt (Deruyck & De Nauw, 2020).

De eerste uitbuitingsfinaliteit behelst de uitbuiting van prostitutie of andere vormen van seksuele uitbuiting. De seksuele uitbuiting had aanvankelijk enkel betrekking op de exploitatie van ontucht of prostitutie en kinderpornografie, terwijl deze in de huidige definitie alle vormen van seksuele uitbuiting omvat, ongeacht of deze binnen een netwerk worden gepleegd (Deruyck & De Nauw, 2020).²⁰⁹ Seksuele uitbuiting voor persoonlijke doeleinden valt vandaag bijgevolg ook onder deze noemer (Hubert & Minet, 2014). Bekende voorbeelden van mensenhandel met het oog op seksuele uitbuiting zijn

²⁰⁷ Door de wet van 29 april 2019 wordt bij het materieel bestanddeel niet langer gesproken over “de wisseling”, maar over “het nemen”. Hiermee wordt tegemoetgekomen aan een leemte in de wet waarbij een aantal gevallen waarin controle wordt uitgeoefend niet gedekt werd. Zie: Wet van 29 april 2013 tot wijziging van artikel 433quinquies van het Strafwetboek met het oog op het verduidelijken en het uitbreiden van de definitie van mensenhandel, *BS* 23 juli 2013; Deruyck & De Nauw, 2020.

²⁰⁸ Cass. 5 juni 2018, *NC*, 2019, afl. 6, 541.

²⁰⁹ Wet van 29 april 2013 tot wijziging van artikel 433quinquies van het Strafwetboek met het oog op het verduidelijken en het uitbreiden van de definitie van mensenhandel, *BS* 23 juli 2013.

de Nigeriaanse prostitutienetwerken en de problematiek van loverboys (Le Cocq, 2019).

De tweede mogelijke vorm van uitbuiting betreft de uitbuiting van bedelarij. Mensenhandel met het oog op uitbuiting van de bedelarij is sterk gelijkaardig aan het misdrijf uitbuiting van de bedelarij zoals omschreven artikel 433ter Sw. Het onderscheid tussen deze twee misdrijven is niet steeds duidelijk en roept vraagtekens op. Bovendien wordt ‘bedelarij’ niet wettelijk omschreven (MYRIA, 2016). MYRIA (2016) heeft er reeds op gewezen dat in België weinig geweten is over mensenhandel met het oog op uitbuiting van de bedelarij. In een relatief recent voorstel van resolutie werden de problemen aangaande deze vorm van uitbuiting verder aangekaart. Zo blijkt onder meer dat het verzamelen van bewijsmateriaal gepaard gaat met heel wat obstakels. Onder meer het gebrek aan kennis over de culturele achtergrond van de slachtoffers zorgt voor moeilijkheden. Dit leidt tot een gebrek aan interesse bij parketmagistraten en de keuze om de beperkte onderzoekscapaciteit voor andere misdrijven in te zetten.²¹⁰ Door de wetswijziging van de wet van 29 april 2013 behelst het tweede doel voortaan niet enkel het aanwerven met het oog op het zelf uitbuiten van bedelarij, maar evenzeer het bieden van de mogelijkheid aan een derde tot uitbuiting van bedelarij (Deruyck & De Nauw, 2020).²¹¹

Gemakshalve wordt het begrip ‘economische uitbuiting’ gehanteerd voor mensenhandel in de zin van artikel 433quinquies, §1, 3° Sw. Er moet echter op gewezen worden dat dit begrip niet de volledige lading dekt, want bijvoorbeeld ook gedwongen moederschap ten voordele van een derde of gedwongen vervoer van drugs in de maag vallen hieronder.²¹² Het gaat immers over alle gevallen waarin werk wordt verricht of diensten worden verleend *“in omstandigheden die in strijd zijn met de menselijke waardigheid”*. Voorheen had economische uitbuiting enkel betrekking op het aan het werk zetten of laten zetten in omstandigheden in strijd met de menselijke waardigheid. Door een wijziging via de wet van 29 april 2013 wordt voortaan gesproken over het verrichten van werk of het verlenen van diensten, waardoor ook schijnzelfstandigheid en diensten verleend door familieleden hieronder vallen (Deruyck & De Nauw, 2020).²¹³ De “omstandigheden die in strijd zijn met de menselijke waardigheid” behelzen onder andere de slechte arbeidsomstandigheden, zoals niet-betaling van loon of overdreven lage lonen, onveilige werkomstandigheden, buitensporige werkuren, geen rustdagen, etc. (Boone, 2020; Deruyck & De Nauw, 2020; MYRIA, 2020). Meestal doen gevallen van economische uitbuiting zich voor in volgende sectoren: bouw, huishoudpersoneel, horeca en schoonmaak (Fairwork Belgium, 2020). Recent onderzoek door Weatherburn

²¹⁰ Voorstel van resolutie tot invoering van een verbod tot bedelen met een minderjarige en de omkering van de bewijslast van 17 september 2016, *Parl.St.* Kamer 201, nr. 0383/001.

²¹¹ Wet van 29 april 2013 tot wijziging van artikel 433quinquies van het Strafwetboek met het oog op het verduidelijken en het uitbreiden van de definitie van mensenhandel, *BS* 23 juli 2013.

²¹² Voorstel van resolutie tot invoering van een verbod tot bedelen met een minderjarige en de omkering van de bewijslast van 17 september 2016, *Parl.St.* Kamer 201, nr. 0383/001.

²¹³ Wet van 29 april 2013 tot wijziging van artikel 433quinquies van het Strafwetboek met het oog op het verduidelijken en het uitbreiden van de definitie van mensenhandel, *BS* 23 juli 2013.

(2019) naar onder meer Belgische jurisprudentie heeft aangetoond dat tevens de slechte leefomstandigheden meegenomen worden in de beoordeling en niet enkel de arbeidsomstandigheden (Boone, 2020). Dit wordt bevestigd in de rechtspraak van het Hof van Cassatie.²¹⁴ Het is echter niet duidelijk waar de grens ligt tussen degelijke werk-omstandigheden of illegale arbeid en uitbuiting. Weatherburn (2019) wijst op de aanwezigheid van een berekende beslissing en controle in hoofde van de dader en de afhankelijkheid en het gebrek aan leefbare alternatieven voor het slachtoffer (Boone, 2020). Ook MYRIA (2020) wijst erop dat rechters rekening houden met verschillende elementen en halen naast de arbeidsvoorwaarden en -omgeving eveneens de huisvesting in slechte omstandigheden en de afhankelijkheid van de werkgever aan. Daarbij wordt veel geloof gehecht aan de verklaringen van werknemers wanneer deze eensluidend zijn en onderbouwd worden door objectieve elementen (MYRIA, 2020).

De vierde uitbuitingsfinaliteit betreft uitbuiting door het wegnemen van organen of menselijk lichaamsmateriaal. Mensenhandel met het oog op orgaanwegneming mag niet verward worden met handel in menselijke organen zoals omschreven in artikel 433novies/2 e.v. Sw. Het verschil zit in het feit dat bij mensenhandel de uitbuiting van de persoon centraal staat, terwijl bij handel in menselijke organen de focus veeleer ligt op de handelingen met betrekking tot het wegnemen en transplanteren van organen of een enig ander gebruik ervan op illegale wijze (Kurz, 2020). De wetgever heeft het aspect van uitbuiting benadrukt via een wetswijziging in 2019 (Deruyck & De Nauw, 2020).²¹⁵

Tot slot voorziet artikel 433quinquies Sw. een laatste uitbuitingsfinaliteit, namelijk een persoon tegen zijn wil een misdaad of wanbedrijf doen plegen. Vaak worden Romakind-eren het slachtoffer van deze vorm van mensenhandel, evenals van uitbuiting met het oog op bedelarij (Le Cocq, 2019).

De Belgische mensenhandeldefinitie wordt gekenmerkt door het ontbreken van een element van dwang. Voordat mensenhandel bij Wet van 10 augustus 2005 werd ingevoegd in artikel 433quinquies Sw. omvatte het misdrijf ten aanzien van vreemdelingen, zoals toen omschreven in artikel 77bis van de Vreemdelingenwet, een derde constitutief bestanddeel.²¹⁶ Het gebruik van listige kunstgrepen, geweld, bedreigingen of enige vorm van dwang of het misbruik van de kwetsbare positie waarin een persoon verkeert, vormde toen eveneens een wezenlijk element van het misdrijf mensenhandel (Vermeulen, 2009). Deze dwangcomponent vormt echter niet langer een constitutief bestanddeel van het misdrijf, maar kan nu ingeroepen worden als verzwarende omstandigheid. Het gevolg hiervan is dat de bewijslast voor het openbaar ministerie minder zwaar

²¹⁴ Cass. 26 september 2018, *Dr.pén.entrr.* 2019, afl. 3, 201, concl. M. NOLET DE BRAUWERE, noot C. CLESSE.

²¹⁵ Wet van 22 mei 2019 betreffende de handel in menselijke organen en betreffende het niet-bestaftingsbe-ginsel voor slachtoffers van mensenhandel, *BS* 21 juni 2019.

²¹⁶ Wet van 13 april 1995 houdende bepalingen tot bestrijding van de mensenhandel en van de mensensmokkel, *BS* 25 april 1995.; Wet van 10 augustus 2005 tot wijziging van diverse bepalingen met het oog op de versterking van de strijd tegen mensenhandel en mensensmokkel en tegen praktijken van huisjesmelkerij, *BS* 2 september 2005.

wordt. In de praktijk werden voorheen immers niet zelden daders vrijgesproken doordat dit bestanddeel onvoldoende bewezen werd geacht (Deruyck & De Nauw, 2020). De Belgische wetgever wil hiermee de nadruk leggen op het element uitbuiting, veeleer dan de *modi operandi* om deze uitbuiting te realiseren. Het uitbuitingselement vormt hierdoor de kern van dit misdrijf (Hubert & Minet, 2014).

De hierboven vermelde definitie van Weatherburn (2019) gaat er daarentegen wel van uit dat het misbruik van de kwetsbare positie deel uitmaakt van het misdrijf mensenhandel met het oog op arbeidsuitbuiting (*supra*).

Verzwarende omstandigheden

De artikelen 433sexies, 433septies en 433octies Sw. voorzien in drie graden verzwarende omstandigheden (Deruyck & De Nauw, 2020).

De eerste graad heeft betrekking op de hoedanigheid van de dader. Enerzijds kan het daarbij gaan om een dader die gezag heeft over het slachtoffer of misbruik maakt van zijn functie, anderzijds kan gedacht worden aan mensenhandel met een grensoverschrijdend element waarbij consulaire ambtenaren en immigratieambtenaren een rol spelen (art. 433sexies, lid 1 Sw.) (Deruyck & De Nauw, 2020).

De tweede graad heeft betrekking op acht verzwarende omstandigheden (art. 433septies, lid 1 Sw.), namelijk wanneer het misdrijf mensenhandel wordt gepleegd:

- ten opzichte van een minderjarige (1°);
- door misbruik te maken van de kwetsbare toestand van een persoon, “ten gevolge van zijn onwettige of preciaire administratieve toestand, zijn preciaire sociale toestand, zijn leeftijd, zwangerschap, een ziekte dan wel een lichamelijk of geestelijk gebrek of onvolwaardigheid, zodanig dat de betrokken persoon in feite geen andere echte en aanvaardbare keuze heeft” (2°);
- door gebruik te maken van listige kunstgrepen, geweld, bedreigingen of enige vorm van dwang, of door ontvoering, machtsmisbruik of bedrog (3°);
- door het aanbieden of aanvaarden van betalingen of andere voordelen om de toestemming te verkrijgen van een persoon die gezag heeft over het slachtoffer (3bis°);
- ingeval het leven van het slachtoffer opzettelijk of door grove nalatigheid in gevaar wordt gebracht (4°);
- ingeval het misdrijf een ongeneeslijke ziekte, ongeschiktheid tot het verrichten van persoonlijke arbeid van meer dan vier maanden, volledig verlies van (het gebruik van) een orgaan of zware verminking heeft veroorzaakt (5°);
- ingeval hiervan een gewoonte wordt gemaakt (6°);
- ingeval het kadert binnen een vereniging (7°).

De dwangcomponent die voorheen een constitutief bestanddeel was van het misdrijf mensenhandel kan aldus teruggevonden worden onder 2° en 3°. Hierna zal blijken dat dit echter wel een constitutief bestanddeel uitmaakt van de internationale en Europese mensenhandeldefinities (*infra*).

Tot slot gelden als verzwarende omstandigheden van de derde graad dat het misdrijf de dood van het slachtoffer tot gevolg heeft zonder het oogmerk te doden, dan wel dat het misdrijf kadert binnen een criminele organisatie (art. 433octies, lid 1 Sw.).

Strafmaat

De basisstraf voor het misdrijf mensenhandel betreft een gevangenisstraf van één jaar tot vijf jaar en een geldboete van 500 euro tot 50.000 euro (art. 433quinquies, §2 Sw.). Een poging tot mensenhandel wordt bestraft met een gevangenisstraf van één jaar tot drie jaar en met een geldboete van 100 euro tot 10.000 euro (art. 433quinquies, §3 Sw.).

Mensenhandel met verzwarende omstandigheden van de eerste graad wordt bestraft met opsluiting van vijf jaar tot tien jaar en met een geldboete van 750 euro tot 75.000 euro (art. 433sexies, lid 1 Sw.). Wanneer één van de verzwarende omstandigheden van de tweede graad aanwezig zijn, wordt mensenhandel bestraft met opsluiting van tien jaar tot vijftien jaar en met een geldboete van 1.000 euro tot 100.000 euro (art. 433septies, lid 1 Sw.). Bij mensenhandel met verzwarende omstandigheden van de derde graad worden daders veroordeeld tot een opsluiting van vijftien jaar tot twintig jaar en met een geldboete van 1.000 euro tot 150.000 euro (art. 433octies, lid 1 Sw.).

In elk van deze gevallen wordt de geldboete vermenigvuldigd met het aantal slachtoffers (art. 433quinquies, §4 Sw.; art. 433sexies, lid 2 Sw.; art. 433septies, lid 2 Sw.; art. 433octies, lid 2 Sw.).

Aan artikel 433quinquies Sw. werd in 2019 een vijfde paragraaf toegevoegd waarin wordt bepaald dat slachtoffers van mensenhandel die betrokken worden bij misdrijven als rechtstreeks gevolg van hun uitbuiting geen straf oplopen voor deze misdrijven.²¹⁷ Voor slachtoffers geldt aldus een strafuitsluitende verschoningsgrond. De invoering van deze niet-sanctioneringsclausule was verplicht op basis van verschillende internationale rechtsinstrumenten (Deruyck & De Nauw, 2020).

2.1.2. Internationale en Europese instrumenten

Aanvullend protocol inzake de preventie, bestrijding en bestraffing van mensenhandel, in het bijzonder vrouwenhandel en kinderhandel

Bij het Verdrag van de Verenigde Naties tegen transnationale georganiseerde misdaad, ook wel het Palermoverdrag genoemd, worden drie aanvullende protocollen gevoegd.²¹⁸ Het eerste aanvullende protocol definieert het begrip mensenhandel.²¹⁹ Het is

²¹⁷ Wet van 22 mei 2019 betreffende de handel in menselijke organen en betreffende het niet-bestraffingsbeginsel voor slachtoffers van mensenhandel, BS 21 juni 2019.

²¹⁸ Verdrag van de Verenigde Naties tegen transnationale georganiseerde misdaad, gedaan te New York op 15 november 2000, BS 13 oktober 2014.

²¹⁹ Aanvullend protocol inzake de preventie, bestrijding en bestraffing van mensenhandel, in het bijzonder vrouwenhandel en kinderhandel, bij het Verdrag van de Verenigde Naties tegen transnationale georganiseerde misdaad, gedaan te New York op 15 november 2000, BS 13 oktober 2004 (hierna: Mensenhandelprotocol).

daarmee het eerste universeel bindende instrument met een universeel aanvaarde definitie van mensenhandel. De bedoeling is om een eenvormige definitie in het leven te roepen die efficiënte internationale samenwerking bij opsporing en vervolging mogelijk maakt (Van Damme & De Bondt, 2010).

Artikel 3 van het aanvullend protocol omschrijft mensenhandel als *“de werving, het vervoer, de overbrenging, de huisvesting en de daaropvolgende opneming van een persoon, door de dreiging met of het gebruik van geweld of van andere vormen van dwang, door ontvoering, fraude, misleiding, misbruik van machtspositie of een situatie van kwetsbaarheid, of wanneer betalingen worden gedaan of beloningen worden gegeven of ontvangen om de instemming te verkrijgen van een persoon die controle uitoefent over een andere persoon met het oog op uitbuiting. Uitbuiting houdt tenminste in de uitbuiting van de prostitutie van anderen of van andere vormen van seksueel misbruik, dwangarbeid of het verlenen van diensten onder dwang, slavernij of gebruiken vergelijkbaar met slavernij, dienstbaarheid of het verwijderen van organen.”*

België heeft ervoor gekozen om de gevallen waarin sprake is van uitbuiting limitatief op te sommen, waardoor België op dit vlak een strengere wetgeving hanteert dan de internationale norm.

Verdrag van de Raad van Europa inzake bestrijding van mensenhandel

Een tweede belangrijk instrument dat vermeld dient te worden is het Verdrag van de Raad van Europa inzake bestrijding van mensenhandel.²²⁰ In dit verdrag wordt de mensenhandeldefinitie uit het aanvullend protocol van de VN, zoals hierboven besproken, woord voor woord overgenomen (art. 4). Het instrument is er dan ook op gericht om de bescherming die geboden wordt op basis van dit instrument te verbeteren en de erin vastgestelde normen te ontwikkelen.

Richtlijn 2011/36/EU

Op het niveau van de Europese Unie bestaan enkele richtlijnen en kaderbesluiten met betrekking tot mensenhandel. De Richtlijn 2011/36/EU is de meest recente richtlijn.²²¹ Deze richtlijn definieert mensenhandel opnieuw quasi identiek als de twee genoemde instrumenten (art. 2 Mensenhandelrichtlijn). Het Strafwetboek werd met de Wet van 31 mei 2016 aangevuld en gecorrigeerd in overeenstemming met deze richtlijn.²²²

²²⁰ Verdrag van de Raad van Europa inzake bestrijding van mensenhandel van 16 mei 2005, *Council of Europe Treaty Series*, No. 197.

²²¹ Richtlijn 2011/36/EU van het Europees Parlement en de Raad van 5 april 2011 inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan, en ter vervanging van Kaderbesluit 2002/629/JBZ van de Raad, *Pb. L.* 15 april 2011, afl. 101, 1-11 (hierna: Mensenhandelrichtlijn).

²²² Wet van 31 mei 2016 tot verdere uitvoering van de Europese verplichtingen op het vlak van seksuele uitbuiting van kinderen, kinderpornografie, mensenhandel en hulpverlening bij illegale binnenkomst, illegale doortocht en illegaal verblijf, *BS* 8 juni 2016.

2.2. Kritieken in de literatuur op de Belgische mensenhandeldefinitie

Het gegeven dat de dwangcomponent niet langer een constitutief bestanddeel uitmaakt van de Belgische omschrijving van het misdrijf mensenhandel heeft aanleiding gegeven tot heel wat kritiek in de literatuur. Er kunnen met name twee grote problemen onderscheiden worden ingevolge het weglaten van deze component in de definitie.

2.2.1. *Internationale anomalie*

Een eerste probleem betreft de anomalie tussen de Belgische definitie van het misdrijf mensenhandel en de definitie die in internationale en Europese instrumenten wordt gehanteerd. Hierboven werd reeds aangehaald dat het gebruik van listige kunstgrepen, geweld, bedreigingen of enige vorm van dwang en het misbruik van de kwetsbaarheid geen derde constitutief bestanddeel is van het misdrijf mensenhandel naar Belgische termen. Artikel 433quinquies Sw. wijkt in die zin af van de internationale en Europese mensenhandeldefinities. Dit wordt in de rechtsleer door sommige auteurs sterk bekritiseerd (Deruyck & De Nauw, 2020; Vermeulen, 2005; Vermeulen, 2009).

Zo wijst Vermeulen (2009) erop dat in de internationale en Europese mensenhandeldefinities dwang en onvrijheid een wezenskenmerk is van mensenhandel. Het feit dat de Belgische definitie dit wezenskenmerk niet opneemt, gaat hier aldus radicaal tegenin. Terwijl net in de gedwongen of onvrije uitbuiting de verantwoording schuilt voor de bestrijding van mensenhandel (Vermeulen, 2005). Vermeulen (2005) haalt voorts aan dat, hoewel de internationale en Europese mensenhandeldefinities slechts minimumnormen bepalen en het landen aldus vrijstaat om verder te gaan, dit moeilijk te rijmen valt met het feit dat landen jarenlang onderhandeld hebben om tot consensus te komen op internationaal en Europees niveau over een definitie. Het was bovendien België die het initiatief heeft genomen op Europees niveau om dit te bewerkstelligen.

Andere auteurs vinden de afschaffing van dit derde bestanddeel een goede zaak en zien er geen graten in dat onze nationale definitie afwijkt van de internationale en Europese mensenhandeldefinities. Hubert en Minet (2014) verwijzen als argument naar het evaluatieverslag van GRETA (Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings), de deskundigengroep van de Raad van Europa die toeziet op de implementatie van het Verdrag inzake de bestrijding van mensenhandel. In het eerste evaluatieverslag wordt de keuze van de Belgische wetgever om dit als verzwarende omstandigheden aan te duiden niet betwist (Hubert & Minet, 2014; GRETA, 2013).

Uit onderzoek komt echter naar voor dat internationale samenwerking in de strijd tegen mensenhandel bemoeilijkt wordt door een gebrek aan consensus omtrent de invulling van dit begrip (Vermeulen, 2009). Het argument dat een Europese instantie deze definiëring aanvaardt, lijkt bijgevolg niet te volstaan om tegemoet te komen aan de problemen die daarmee gepaard gaan. Er moet een duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen het dulden van iets en het aanmoedigen ervan.

Hoewel de bewijslast voor het openbaar ministerie aanzienlijk verlicht wordt door het weglaten van de dwangcomponent in de definitie, moet de vraag gesteld worden of dit opweegt tegen de bemoeilijking van internationale samenwerking.

2.2.2. Naar een te ruime inclusie?

Naast het probleem dat de Belgische definitie afwijkt van wat internationaal gangbaar is, brengt het afschaffen van de dwangcomponent ook een ander probleem met zich mee.

Heel wat critici stellen zich de vraag of de weglating van het derde bestanddeel geen te brede inclusie van gedrag mogelijk maakt. De strafbaarstelling wordt immers dermate ruim geformuleerd, dat gedragingen die in werkelijkheid niets met mensenhandel te maken hebben toch vervolgd kunnen worden op basis van artikel 433quinquies Sw. (Deruyck & De Nauw, 2020). Het volstaat immers om aan te tonen dat een daad wordt gesteld met de finaliteit van uitbuiting (Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding, 2005). Er werd reeds meermaals in de voorstellen van resolutie over de strijd tegen de mensenhandel aangehaald dat er een gevaar bestaat dat er een ideologische verwatering is van het mensenhandelconcept tot een uitbuitingsconcept.²²³

Indien de tenlastelegging mensenhandel toegepast zou worden op allerhande gedragingen die weinig verband houden met mensenhandel, zou er sterk afgeweken worden van de door de internationale en Europese instrumenten nagestreefde doelstellingen (Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding, 2005; Deruyck & De Nauw, 2020). Terwijl de Belgische rechtspraak voorheen zwaar tilde aan het al dan niet aanwezig zijn van de elementen van dwang, geweld en misbruik van de precaire situatie van slachtoffers, dreigen deze feitelijke gegevens nu op de achtergrond te geraken (Aendenboom, 2005).

Een brede inclusie van gedrag wordt mogelijk door deze ruime theoretische definitie. Het is echter de vraag of het in de praktijk wel zo'n vaart loopt dat allerhande feiten te snel als mensenhandel gekwalificeerd worden en vervolgens aanleiding geven tot veroordeling. De onderstaande analyse van rechtspraak tracht hierop een antwoord te formuleren.

3. Methodologie

Via een kwalitatieve inhoudsanalyse van rechtspraak wordt getracht een antwoord te formuleren op de centrale onderzoeksvraag: "Welke argumenten worden in de recente rechtspraak van de gerechtelijke arrondissementen West- en Oost-Vlaanderen aangehaald met betrekking tot de (her)kwalificatie van het misdrijf mensenhandel en welke conclusies kunnen hieruit getrokken worden?"

²²³ Voorstel van resolutie over de strijd tegen de mensenhandel van 29 januari 2009, *Parl.St.* Senaat 2008-09, nr. 4-1155/1.; Voorstel van resolutie over de strijd tegen de mensenhandel van 8 oktober 2010, *Parl.St.* Kamer 2010, nr. 0327/001.; Voorstel van resolutie over de strijd tegen de mensenhandel van 26 januari 2011, *Parl.St.* Senaat 2010-11, nr. 5-712/1.

3.1. Empirisch-juridisch onderzoek

Dit onderzoek valt binnen het domein van de *Empirical Legal Studies* (ELS). ELS is een beweging waarin empirisch rechtswetenschappelijk onderzoek wordt verricht naar de rechtspraktijk en de effecten van het recht (Van Dijck, 2011; Elbers et al., 2018). In dit onderzoek wordt gekeken naar de wijze waarop het recht wordt toegepast aan de hand van een kwalitatieve juridisch-sociaalwetenschappelijke analyse (Elbers et al., 2018; Van Den Bos, 2014), door middel van een inhoudsanalyse of *content analysis*. Het gaat meer bepaald over de invulling die door een rechter wordt gegeven aan de mensenhandeldefinitie en de motivering die daarvoor wordt gegeven in vonnissen en arresten. Er wordt aldus op systematische wijze onderzoek verricht naar *law in action* (Van Den Bos, 2014).

De bevindingen uit ELS hebben implicaties voor het recht. ELS hebben zowel wetenschappelijk als maatschappelijk belang. Bij klassiek juridisch onderzoek wordt onvoldoende aandacht besteed aan de vraag of het recht doet wat het moet doen en daarbij de verwachtingen inlost. ELS kunnen hieraan tegemoetkomen (Elbers et al., 2018). ELS moeten gezien worden als een aanvulling op de klassieke doctrinaire bestudering van het recht.

3.2. Onderzoeksmateriaal

In dit onderzoek wordt ervoor gekozen vonnissen en arresten²²⁴ geveld tussen 1 januari 2014 en 1 november 2020 op te vragen. De Wet van 29 april 2013 herdefinieerde het begrip mensenhandel.²²⁵ De wet trad in werking op 2 augustus 2013.²²⁶ Enkel vonnissen en arresten met betrekking tot feiten die gepleegd werden na die datum worden in dit onderzoek opgenomen.²²⁷ Bijgevolg wordt alleen rechtspraak geanalyseerd waarbij toepassing gemaakt wordt van deze vernieuwde wettelijke definitie. Ook met de Wet van 22 mei 2019 wordt gesleuteld aan het begrip mensenhandel, hoewel enkel met betrekking tot de vierde uitbuitingsfinaliteit.²²⁸

Enkel rechtspraak uit de gerechtelijke arrondissementen West- en Oost-Vlaanderen wordt onder de loep genomen. Er wordt heel bewust gekozen om geen Waalse en Brusselse rechtspraak in dit onderzoek te betrekken. Er bestaan immers grote verschillen tussen de beoordeling van mensenhandel in het noorden en in het zuiden van het land

²²⁴ De onderzoeker begaf zich in dit onderzoek naar de correctionele griffies van de rechtbanken van eerste aanleg te Brugge, Gent, Dendermonde, Kortrijk en Oudenaarde. De onderzoeker ontving ook enkele vonnissen en alle arresten via e-mail. Deze documenten, evenals de e-mails via dewelke deze werden verzonden, werden onmiddellijk nadat de relevante informatie eruit werd gehaald verwijderd.

²²⁵ Wet van 29 april 2013 tot wijziging van artikel 433quinquies van het Strafwetboek met het oog op het verduidelijken en het uitbreiden van de definitie van mensenhandel, BS 23 juli 2013.

²²⁶ Ibid.

²²⁷ Het niet-retroactiviteitsbeginsel zoals vervat in artikel 2 van het Strafwetboek verhindert immers dat de wet terugwerkende kracht heeft.

²²⁸ Wet van 22 mei 2019 betreffende de handel in menselijke organen en betreffende het niet-bestaaffingsbeginsel voor slachtoffers van mensenhandel, BS 21 juni 2019.

en ook de rechtspraak uit Brussel zou eerder afwijken ten opzichte van wat in Vlaanderen gangbaar is.²²⁹ Ook de rechtspraak uit de gerechtelijke arrondissementen Limburg en Leuven worden niet mee genomen in dit onderzoek. Dit omwille van het feit dat er opvallend minder vastgestelde inbreuken inzake mensenhandel zijn in deze gerechtelijke arrondissementen.²³⁰ De rechtspraak uit het gerechtelijk arrondissement Antwerpen wordt omwille van de haalbaarheid van het onderzoek niet meegenomen in de analyse.

Om deze rechtspraak te verkrijgen werd via e-mail contact opgenomen met de procureur-generaal van Gent. Aan hem werd de vraag gesteld om toelating tot inzage te verkrijgen in alle rechtspraak geveld tussen 1 januari 2014 en 1 november 2020 met de preventiecodes 29B, 29C, 29E, 37L, 42S, 55C, 55D, 55E, 55F, en 59E. De volgende kwalificaties zijn verbonden aan deze preventiecodes²³¹:

- 29B: Bedelarij onder verzwarende omstandigheden;
- 29C: Uitbuiting van de bedelarij (art. 433ter Sw.);
- 29E: Mensenhandel – uitbuiting van de bedelarij (art. 433quinquies, §1, 2° Sw.);
- 37L: Mensenhandel – seksuele uitbuiting (art. 433quinquies, §1, 1° Sw.);
- 42S: Gebruik minderjarigen en kwetsbare personen met het oog op plegen van misdaden of wanbedrijven (art. 433 Sw.);
- 55C: Huisjesmelkerij (artt. 433decies, 433undecies en 433duodecies Sw.);
- 55D: Mensenhandel: uitbuiting door arbeid (art. 433quinquies, §1, 3° Sw.);
- 55E: Mensenhandel: illegaal wegnemen van organen (art. 433quinquies, §1, 4° Sw.);
- 55F: Mensenhandel: het opleggen inbreuken te plegen (art. 433quinquies, §1, 5° Sw.);
- 59E: Wegnemen en schenken van organen.

Deze preventiecodes of tenlasteleggingscodes verwijzen eerder naar thema's dan naar de werkelijke strafrechtelijke indelingen, hoewel de preventiecodes met betrekking tot mensenhandel in de zin van artikel 433quinquies Sw. expliciet het wetsartikel vermelden. De code verwijst echter enkel naar het voornaamste strafbare feit dat iemand ten laste wordt gelegd. Ofschoon de code maar naar één strafbaar feit verwijst, is het niet-temin perfect mogelijk dat er ook bijkomende tenlasteleggingen zijn.²³²

²²⁹ Ann Lukowiak, federaal magistraat, persoonlijke communicatie, 6 oktober 2020.

²³⁰ Zo werden in 2019 331 inbreuken inzake mensenhandel geregistreerd door de politie, waarvan slechts 13 in Vlaams-Brabant en 9 in Limburg. Het hoogste aantal inbreuken inzake mensenhandel, namelijk 82, werd geregistreerd in Antwerpen. Antwerpen wordt gevolgd door het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, West-Vlaanderen en Oost-Vlaanderen, die elk respectievelijk 72, 45 en 36 inbreuken geregistreerd hebben. Zie hierover: MYRIA, *Jaarlijks evaluatieverslag 2020 Mensenhandel en mensensmokkel: Achter gesloten deuren*, Brussel, 2020, 107-124.

²³¹ OPENBAAR MINISTERIE, *Conversietabel nomenclatuur van tenlasteleggingen*, <https://www.ommp.be/stat/corr/jstat2018/n/conversiepreventiecode.html> (consultatie 26 december 2020).

²³² OPENBAAR MINISTERIE, *Nomenclatuur van tenlasteleggingen*, <https://www.ommp.be/stat/corr/start/n/nomenclatuur.html> (consultatie 26 december 2020).

De bovenstaande codes werden geselecteerd omdat ze ofwel rechtstreeks verwijzen naar artikel 433quinquies Sw. ofwel een beschrijving omvatten die nauw aansluiten bij één van de uitbuitingsvormen.²³³

Er bleken in totaal 102 vonnissen en 43 arresten gevelde te zijn met één van bovenvermelde preventiecodes in de periode van 1 januari 2014 tot 1 november 2020. Geen van deze vonnissen of arresten had een preventiecode 29B, 29C, 29E, 55E, 55F of 59E. De rechtspraak met de preventiecode 42S werd niet langer relevant geacht voor dit onderzoek aangezien er geen mogelijkheid was om een vergelijking te maken met eventuele rechtspraak met de preventiecode 55F. Met betrekking tot de rechtspraak met preventiecode 55C werd na een steekproef van een tiental vonnissen vastgesteld dat deze klaarblijkelijk geen meerwaarde zou opleveren en werd besloten om deze rechtspraak niet in de analyse op te nemen.

Uiteindelijk worden in de analyse enkel vonnissen en arresten opgenomen met de preventiecodes 37L en 55D, die respectievelijk betrekking hebben op mensenhandel met het oog op seksuele uitbuiting en mensenhandel met het oog op economische uitbuiting. Een aantal van deze vonnissen en arresten konden niet gebruikt worden voor dit onderzoek aangezien de feiten geen mensenhandel betroffen dan wel betrekking hadden op feiten die gepleegd werden voor 2 augustus 2013. Finaal blijken 37 vonnissen en 15 arresten relevant voor dit onderzoek.

3.3. Beperkingen van het onderzoek

De rechtspraak in dit onderzoek wordt geselecteerd op basis van de parket-tenlasteleggingscodes en dus op basis van de voornaamste kwalificatie die op het niveau van de vervolging aan bepaalde feiten wordt toegekend. Dit heeft tot gevolg dat bepaalde rechtspraak die mogelijks interessant is voor dit onderzoek niet geanalyseerd zal worden. Er wordt immers enkel rechtspraak verzameld op basis van de oorspronkelijke rudimentaire omschrijving van de tenlastelegging in een welbepaalde zaak en niet naar de uiteindelijk weerhouden kwalificatie op het niveau van de straftoemeting.²³⁴

Het gebruik van secundaire bronnen brengt ook enkele nadelen met zich mee. De gebruikte data werd geproduceerd voor andere doeleinden, waardoor het mogelijk is dat niet alle noodzakelijke gegevens teruggevonden worden. Bovendien is de strafrechter weliswaar verplicht om zijn beslissing te motiveren (o.g.v. art. 149 Gw.), maar het kan volstaan te zeggen dat hij of zij overtuigd is op basis van een bepaald bewijsmiddel zon-

²³³ Idealiter werd preventiecode 61A met betrekking tot economische aangelegenheden tevens in deze lijst opgenomen. De rechtspraak met deze code had mogelijks licht kunnen werpen op vragen naargelang het onderscheid tussen economische uitbuiting en mensenhandel. Ook de rechtspraak met preventiecode 37H aangaande prostitutie zou waarschijnlijk relevante informatie bevatten. Omwille van de beperkte tijdsperiode waarin dit onderzoek wordt uitgevoerd, wordt deze rechtspraak niet mee verzameld en geanalyseerd. Niettemin lijkt het interessant om hier in de toekomst onderzoek naar te verrichten.

²³⁴ OPENBAAR MINISTERIE, *Nomenclatuur van tenlasteleggingen*, <https://www.ommp.be/stat/corr/start/n/nomenclatuur.html> (consultatie 26 december 2020).

der concreet te motiveren waarom. Het werkelijke achterliggende redeneer- en waarderingsproces wordt mogelijks niet teruggevonden in het vonnis of arrest (Tersago, 2020).

Een andere beperking betreft de gebrekkige externe validiteit van het onderzoek (Decorte & Zaitch, 2016).²³⁵ De bevindingen uit dit onderzoek kunnen in geen geval veralgemeend worden tot andere gerechtelijke arrondissementen in België. Hierboven werd reeds aangestipt dat de verschillen tussen de Vlaamse, Waalse en Brusselse rechtbanken te groot zijn. De resultaten van dit onderzoek kunnen daardoor noodgedwongen niks vertellen over de behandeling van zaken met betrekking tot mensenhandel in de overige gerechtelijke arrondissementen.

4. Onderzoeksresultaten

In dit vierde deel komen de resultaten van dit onderzoek aan bod. Allereerst wordt ingegaan op de algemene vaststellingen die op basis van dit onderzoek gemaakt kunnen worden. Vervolgens worden de resultaten per categorie besproken. De verschillende categorieën worden ondergebracht onder het materieel element, het moreel element of de verzwarende omstandigheden.

4.1. Algemene vaststellingen

Van de 37 vonnissen die het voorwerp uitmaken van dit onderzoek werden er 28 gevelde in West-Vlaanderen en 9 in Oost-Vlaanderen. In respectievelijk 20 en 2 gevallen werd de tenlastelegging mensenhandel bewezen verklaard. Het aantal veroordelingen voor mensenhandel is in West-Vlaanderen voor de onderzochte periode aldus opvallend hoger. Eén van de mogelijke verklaringen hiervoor zou kunnen zijn dat het gerechtelijk arrondissement West-Vlaanderen een eengemaakte aanpak vooropstelt die tot gevolg heeft dat deze zaken succesvoller worden afgehandeld.²³⁶ Er kunnen echter nog tal van andere factoren zijn die dit verschil kunnen verklaren. Op basis van dit onderzoek is het onmogelijk hierover concrete uitspraken te doen.

²³⁵ T. DECORTE en D. ZAITCH, *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*, Leuven, Acco, 2016, 141-144.

²³⁶ In het gerechtelijk arrondissement West-Vlaanderen worden potentiële mensenhandelaars, anders dan in de andere gerechtelijke arrondissementen, voor een gespecialiseerde kamer gebracht. Alle zaken van mensenhandel, mensensmokkel en sociaalrechtelijke misdrijven komen voor één kamer in de afdeling Brugge. Sinds 1 september 2018 heeft de kamer hiertoe exclusieve bevoegdheid gekregen op basis van een zaakverdelingsreglement. Hierdoor werken de substituten van het parket en het arbeidsauditoraat nauwer samen en wordt expertise gedeeld. Het doel is om versnippering en tegenstrijdige rechtspraak te vermijden. Zaken worden in hun geheel behandeld, zonder dat bepaalde aspecten van de misdrijven worden weggelaten of overgelaten aan het arbeidsauditoraat dan wel aan het parket. Tevens wordt vermeden dat daders voor eenzelfde feit anders berecht worden in verschillende rechtbanken op West-Vlaamse bodem. Zie Koninklijk besluit van 14 januari 2018 tot vaststelling van het zaakverdelingsreglement van de rechtbank van eerste aanleg West-Vlaanderen en tot wijziging van het koninklijk besluit van 14 maart 2014 betreffende de verdeling van de arbeidshoven, de rechtbanken van eerste aanleg, de arbeidsrechtbanken, de rechtbanken van koophandel en de politierechtbanken in afdelingen, *BS* 29 januari 2018.

Er kunnen geen opvallende verschillen gevonden worden tussen de rechtbanken van eerste aanleg aangaande de wijze waarop ze dossiers beoordelen. De rechtbanken nemen steeds verschillende objectieve elementen in aanmerking en berusten hun uitspraak niet louter op de verklaringen van slachtoffers. Binnen een welbepaalde rechtbank van eerste aanleg kunnen de vonnissen qua lengte en diepgang echter afwijken. Waarom het ene geval uitgebreid wordt gemotiveerd en het andere niet, kan niet verklaard worden op basis van dit onderzoek. Het morele element blijkt meestal uitgebreid aan bod te komen, terwijl het materiële element soms niet wordt toegelicht.

In vier vonnissen ging de rechter over tot herkwalificatie van het misdrijf mensenhandel. Bij drie vonnissen werden de feiten geherkwalificeerd naar de exploitatie van ontucht overeenkomstig artikel 380 Sw. (vonnissen 2, 7 en 24). In één enkel geval werden de verzwarende omstandigheden onder artikel 433septies, 2° en 3° Sw. niet weerhouden (vonnis 6). Hierop wordt dieper ingegaan in hoofdstuk 4 (*infra*).²³⁷ In tal van andere vonnissen werd eveneens overwogen door de rechter dat er geen sprake was van mensenhandel, doch wel van exploitatie van ontucht, maar in deze vonnissen was dit misdrijf reeds opgenomen in de tenlastelegging (vonnissen 4, 7, 15, 16, 18, 19 en 24). Hierdoor diende de rechter aldus niet te herkwalificeren. Een kwalificatie naar andere (arbeidsrechtelijke) misdrijven lijkt echter niet voor te komen.

Het Hof van Beroep te Gent heeft in de periode van 1 januari 2014 tot 1 november 2020 slechts één arrest gevelde waarbij het van oordeel was dat de vonnisrechter de beklagde verkeerdelijk veroordeeld zou hebben tot mensenhandel en dat de vrijspraak zich opdrong. Het Hof was van oordeel dat er onvoldoende objectieve bewijselementen de verklaring van het slachtoffer ondersteunden (arrest 15).²³⁸ Omgekeerd heeft het Hof ook slechts eenmaal geoordeeld dat het misdrijf mensenhandel wel bewezen was (arrest 12). De overige veroordelingen worden telkenmale bevestigd door het Hof (arresten 1, 2, 3, 4 en 8), zij het dat er dikwijls een wijziging in de strafmaat plaatsvindt (arresten 5, 6, 9, 10, 11 en 13). In twee gevallen werd het vonnis nietig verklaard omwille van redenen niet gerelateerd aan de kwalificatie van het misdrijf als mensenhandel (arresten 7 en 14). De arresten van het Hof van Beroep te Gent leveren geen bijkomende opvallende inzichten op die niet reeds op basis van de vonnissen worden opgedaan.

4.2. Materieel element

Het materiaal element bestaat uit de werving, het vervoer, de overbrenging, de huisvesting, de opvang van een persoon, het nemen of de overdracht van de controle over hem. Er wordt in de rechtspraak amper gewezen op het belang van dit materieel element. Veelal moet uit de context afgeleid worden op basis van welke elementen de rechter

²³⁷ *Infra*.

²³⁸ Arrest 15.

deze toets heeft uitgevoerd. Slechts in drie vonnissen wordt in de rechterlijke motivering expliciet verwoord dat deze denkoefening plaatsvindt.²³⁹

Volgens het Hof van Cassatie moet 'werving' begrepen worden in zijn normale betekenis van het woord.²⁴⁰ Dit is vaste rechtspraak geworden.²⁴¹ De werving blijkt onder meer duidelijk wanneer advertenties of zoekertjes worden geplaatst en er nadien een (zogenaamd) sollicitatiegesprek plaatsvindt (vonnissen 15, 17 en 34). De aangeworven persoon moet hiertoe echter niet zijn aangezocht,²⁴² maar kan ook geworven worden door zelf te solliciteren (vonnissen 17 en 30).

'Vervoer' wordt veelal gezien als een element dat wijst op het nemen van controle (*infra*). Het is echter op zich voldoende opdat aan dit materieel element voldaan is, zo blijkt ook uit één vonnis.²⁴³

De 'overbrenging' kan niet steeds duidelijk onderscheiden worden van de werving. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer de slachtoffers als het ware worden gerekruteerd in het buitenland en nadien worden uitgebuit in België (vonnissen 3, 6, 9, 11, 13 en 21). In de gevallen waarin er sprake is van een overbrenging van slachtoffers uit hun thuisland, is er ook niet zelden een link tussen het misdrijf mensenhandel en mensensmokkel (vonnissen 3, 4 en 13).

De 'huisvesting' lijkt, net zoals het vervoer, te kunnen wijzen op het nemen van controle (*infra*), maar volstaat tevens als element op zich. Vereist is echter wel dat slachtoffers wat betreft hun huisvesting volledig afhankelijk zijn van of gedwongen worden door de mensenhandelaar.²⁴⁴

'Opvang' wordt in de vonnissen en arresten nooit afzonderlijk vernoemd, maar steeds in één adem met huisvesting (vonnissen 3, 4 en 7). De meerwaarde van deze bewoordingen lijkt daardoor gering, niettemin kunnen hierdoor situaties opgevangen worden die anders mogelijks buiten de wet zouden vallen.

²³⁹ In vonnis 7 wordt hierover gezegd: "De rechtbank dient eerst na te gaan of de materiële constitutieve bestanddelen van het misdrijf van de mensenhandel in casu voltrokken zijn"; Vonnis 15; Vonnis 24

²⁴⁰ Cass. 8 oktober 2014, *RW* 2015-16, 1071.

²⁴¹ In vonnis 30 wordt hierover gezegd: "De loutere vaststelling dat beklaagde(n) en/of bedrijf/bedrijven namens hem/hen de betrokken werknemers in dienst heeft/hebben genomen opdat ze hem/hen en/of hun bedrijf/bedrijven hun arbeidskracht ter beschikking zouden stellen, volstaat om te besluiten dat er sprake is van werving."

²⁴² Cass. 8 oktober 2014, *RW* 2015-16, 1071.

²⁴³ In vonnis 13 wordt hierover gezegd: "[Beklaagde] wierp terecht ter terechtzitting [...] op dat zijn (illegale) activiteit als taxichauffeur [...] op zich geen feiten van mensenhandel uitmaken, doch naar het oordeel van de rechtbank overschreed betrokkene wel degelijk de grens van het strafrechtelijk toelaatbare door wetens en willens met een winstoogmerk noodzakelijke hand- en spandiensten te verlenen goed wetende dat de dames die hij vervoerd volkomen illegaal en dus verblijfsrechtelijk en sociaal per definitie precair alhier in de prostitutie seksueel werden uitgebuit."

²⁴⁴ In vonnis 7 wordt hier bovendien over gezegd: "Het staat ook niet afdoende vast dat [de slachtoffers] wat betreft hun huisvesting en opvang volledig afhankelijk waren van de beklaagde."; In vonnis 18 wordt hierover gezegd: "Zij werden niet systematisch door hem gehuisvest."

Van de nieuwe bewoording het ‘nemen van controle’ wordt dankbaar gebruik gemaakt in de rechtspraak. Het nemen van controle kan blijken uit tal van elementen die worden samengenomen. Dat het gaat over elke vorm van overwicht of macht die wordt uitgeoefend komt duidelijk naar voor in de rechtspraak.²⁴⁵ Een aspect dat steeds terugkeert en waaruit blijkt dat er sprake is van controle betreft het gegeven dat slachtoffers niet over hun eigen identiteitspapieren beschikken, maar dat deze worden bijgehouden door de mensenhandelaar (arrest 14 en vonnissen 7, 11, 24, 35, 36 en 37). Uit tal van andere zaken kan ook blijken dat de mensenhandelaar controle genomen heeft, wanneer prostituees niet zelf hun geldzaken mogen regelen (vonnissen 6, 10, 11, 12, 13, 18, 21, 24 en 35), wanneer prostituees niet over een sleutel beschikken van de hotelkamer waar ze verblijven (vonnissen 7 en 35), wanneer de mensenhandelaar beslissingen maakt aangaande de afspraken met seksklanten (bijvoorbeeld aangaande het gebruik van een condoom) (vonnissen 13, 17, 18 en 21), wanneer slachtoffers afhankelijk zijn van de mensenhandelaar voor hun vervoer of verblijf (vonnissen 6, 13, 17, 18 en 21), wanneer prostituees geen klanten mogen weigeren (arrest 5 en vonnis 9), wanneer de mensenhandelaar beslist waar de slachtoffers tewerkgesteld worden (vonnissen 10 en 35), etc.

Wat er precies onder de ‘overdracht van controle’ valt, blijkt niet uit de rechtspraak opgenomen in deze analyse.²⁴⁶

4.3. Moreel element

Hierna wordt ingegaan op de vaststellingen die gedaan werden aangaande de verschillende uitbuitingsfinaliteiten in de volgorde waarin zij in artikel 433quinquies Sw. worden opgesomd.

4.3.1. *Mensenhandel met het oog op seksuele uitbuiting*

Het grootste aantal vonnissen en arresten dat geveld werd in de periode van 1 januari 2014 tot 1 november 2020 in West- en Oost-Vlaanderen heeft betrekking op mensenhandel met het oog op seksuele uitbuiting.

Alvorens er overgegaan wordt in de rechtspraak tot de vraag of het *in casu* gaat om seksuele uitbuiting, wordt onderzocht op basis van objectieve elementen of de slachtoffers zich daadwerkelijk prostitueren (vonnissen 1, 2, 3 en 4).

²⁴⁵ Supra.; In vonnis 7 wordt hier bovendien over gezegd: “Mensenhandel impliceert nauw toezicht op de activiteiten van de slachtoffers die vaak niet kunnen gaan en staan waar ze willen (zie ook EHRM, 1^e afd., nr. 25965/04, 7 januari 2010, Rantsev/Cyprus en Rusland). Het “nemen van controle” over een persoon kan onder meer bestaan uit het hebben van overwicht of macht over een persoon door bijvoorbeeld verliefdheid, een gedwongen huwelijk, een schuldverbintenis, het opleggen van een werkschema, het afzonderen van het slachtoffer (zie ook het Wetsontwerp tot wijziging van art. 433quinquies Sw. teneinde de definitie van mensenhandel uit te breiden tot seksuele uitbuiting, Parl. St. Kamer 2012-2013, Doc 53 2607/004).”

²⁴⁶ Een mogelijke verwijzing naar de overdracht van controle zou evenwel kunnen gevonden worden in vonnis 13 waar er vermeld wordt dat beklaagden “*meisjes aan elkaar doorspeelden*” en daar er in het desbetreffend vonnis duidelijk sprake is van controle in hoofde van de daders.

Om na te gaan of er sprake is van seksuele uitbuiting wordt rekening gehouden met de aanwezigheid van omstandigheden die in strijd zijn met de menselijke waardigheid (vonnissen 9 en 12). Of er sprake is van uitbuiting kan blijken uit de arbeids- en leefomstandigheden van de prostituees, net zoals tevens het geval is bij economische uitbuiting. Aldus kan voor wat betreft de invulling van deze concepten verwezen worden naar hetgeen hierna wordt uiteengezet (*infra*). Specifiek in de geanalyseerde rechtspraak waarbij het gaat om seksuele uitbuiting wordt tevens gewezen op de schrijnende locaties waar de seksuele diensten verstrekt dienen te worden.²⁴⁷

Daarnaast kan het uitbuitingselement blijken uit het feit dat de prostituees onder controle staan of afhankelijk zijn van de mensenhandelaar (vonnissen 15, 18 en 21). Het nemen van deze controle betreft aldus het materiële element, daar waar deze controle zelf het morele element uitmaakt. Zodra er een voldoende mate van controle wordt uitgeoefend, zijn beide constitutieve bestanddelen aldus aanwezig. Bijgevolg kan verwezen worden naar hetgeen hierboven reeds werd gezegd (*supra*). Aanvullend kan er gewezen worden op het gebrek aan andere opties in hoofde van de slachtoffers (vonnis 12).

De uitbuiting kan ook voortkomen uit het onevenredige voordeel dat de mensenhandelaar haalt uit andermans prostitutie doordat er buitensporig geprofiteerd wordt van het werk dat de slachtoffers leveren.²⁴⁸ Niet zelden moeten prostituees een onevenredig groot deel van wat ze verdienen afdragen aan de daders of worden hen hoge kosten aangerekend voor allerhande “diensten” uitgaande van de mensenhandelaar (vonnissen 3, 5, 6, 12, 13, 21 en 22). Dit blijkt echter het minst sterke argument te zijn opdat aan het moreel element voldaan is. In een vonnis waar de prostituees 40% van hun inkomsten dienden af te staan, werd niettemin besloten dat het geen mensenhandel betrof. De prostituees konden *in casu* zelfstandig hun inkomen incasseren en erover beschikken, ze waren niet tewerkgesteld in omstandigheden in strijd met de menselijke waardigheid en controle was afwezig (vonnis 17). Daarentegen is er wel degelijk seksuele uitbuiting wanneer slachtoffers gedwongen worden hun seksuele diensten te verlenen aan de mensenhandelaar.²⁴⁹

Samengevat kan seksuele uitbuiting blijken uit de omstandigheden in strijd met de menselijke waardigheid, de aanwezigheid van controle of het onevenredige voordeel in

²⁴⁷ In vonnis 3 wordt hierover gezegd: “Nopens de trieste omstandigheden waarin één en ander doorging kan worden verwezen naar de fotoreportages [...] (de matrassen waarop werd gewerkt lagen gewoon op de grond.”; In vonnis 13 wordt hierover gezegd: “De meisjes prostitueerden er zich in werkelijk erbarmelijke omstandigheden.”

²⁴⁸ In vonnis 5 wordt hierover gezegd: “[De beklagden] buiten hun respectievelijke zogenaamde partners [...] duidelijk uit, zij leefden immers exclusief op hun kosten en lenigden de facto al hun financiële (levens-)noden met de opbrengsten die de zogenaamde partners genereerden door hun lichaam te verkopen. [...] Het blijkt ook duidelijk en herhaaldelijk dat hoewel de inkomsten uit prostitutie zo hoog mogelijk werden gehouden, de uitgaven voor de meisjes persoonlijk (levensonderhoud e.d.m.) tegelijk zo laag mogelijk diende te blijven (zo goedkoop mogelijk eten,...).”

²⁴⁹ In vonnis 14 wordt hierover gezegd: “Het kwam de rechercheurs voor dat [het slachtoffer] een soort seks-slavin was van beklagde, daar deze bij de ophaling van het geld erop stond ook nog zelf van haar seksuele diensten gebruik te maken en hierbij niet voor terugdeinsde haar daarbij verbaal agressief aan te pakken.”

hoofde van de mensenhandelaar. Evenwel zou verdedigd kunnen worden dat deze laatste twee beschouwd kunnen worden als omstandigheden in strijd met de menselijke waardigheid.

4.3.2. *Mensenhandel met het oog op uitbuiting van bedelarij*

Hoewel er geen rechtspraak is waaraan de preventiecode 29E verbonden was, kon toch één vonnis onderscheiden worden waarin artikel 433quinquies, §1, 2° Sw. werd opgenomen in de tenlastelegging. De beklaagden werden echter vrijgesproken, aangezien er geen bewijs was dat de beklaagden hun inkomsten uit bedelarij dienden af te geven (vonnis 1). Evenmin werden vonnissen of arresten gevelde met betrekking tot artikel 433ter Sw. Hierdoor is het onmogelijk om via dit onderzoek meer zicht te werpen op het onderscheid tussen deze beide vormen van strafbaarstelling.

Het onderscheid tussen uitbuiting van bedelarij en mensenhandel met het oog op uitbuiting van bedelarij dient volgens MYRIA gevonden te worden in de handeling als materieel element die gesteld dient te worden opdat sprake is van het misdrijf mensenhandel. In tegenstelling tot uitbuiting van bedelarij zou er in het geval van mensenhandel sprake zijn van een georganiseerd karakter (MYRIA, 2016). Mensenhandel die kadert binnen een vereniging of binnen een criminele organisatie vormt echter een grond tot verzwarende omstandigheden en vormt geenszins het basismisdrijf.²⁵⁰ De redenering die MYRIA (2016) maakt kan aldus niet gevolgd worden.

Vermeulen (2005) is van oordeel dat, mocht er zich een probleem van mensenhandel met het oog op uitbuiting van bedelarij voordoen, dit wellicht perfect opgevangen kan worden door de kwalificatie mensenhandel met het oog op economische uitbuiting. Een afzonderlijke strafbaarstelling is dan ook overbodig. Niettemin is er meer onderzoek vereist met betrekking tot deze specifieke vorm van uitbuiting, zowel wanneer deze onder de noemer van mensenhandel valt als wanneer dit niet het geval is.

4.3.3. *Mensenhandel met het oog op economische uitbuiting*

Naast mensenhandel met het oog op seksuele uitbuiting, is ook mensenhandel met het oog op economische uitbuiting veelvuldig aanwezig in de rechtspraak. De Wet van 29 april 2013 verruimde mensenhandel met het oog op economische uitbuiting tot het verlenen van diensten (*supra*). De rechterlijke macht heeft gebruik gemaakt van deze verruiming. Gevallen van schijnzelfstandigheid komen enkele malen aan bod (arresten 11 en 13; vonnissen 31 en 33).

Voor het overige blijkt de geanalyseerde rechtspraak grotendeels te bevestigen wat uit de literatuurstudie reeds naar voor kwam. De omstandigheden in strijd met de menselijke waardigheid omvatten zowel slechte arbeidsomstandigheden als slechte leefomstandigheden. Er dient steeds gekeken te worden naar het geheel van elementen. De leefomstandigheden die in acht worden genomen laten er telkenmale geen twijfel over

²⁵⁰ Art. 433septies, 7° Sw.; Art. 433octies, lid 1 Sw.

bestaan, deze zijn werkelijk erbarmelijk (arresten 5, 11 en 12; vonnissen 3, 9, 12, 29, 30, 31, 33, 34 en 37).

De slechte arbeidsomstandigheden betreffen meestal de niet-betaling van loon of overdreven lage lonen (arresten 5, 11, 12 en 14; vonnissen 3, 9, 12, 23, 26, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36 en 37). Het Hof van Beroep te Gent laat er echter geen twijfel over bestaan dat er *“alleen sprake [kan] zijn van omstandigheden in strijd met de menselijke waardigheid wanneer de verloning dermate laag is dat de betrokken werknemers niet in staat zijn een minimale levensstandaard op te bouwen”* (arrest 9). Een loon dat lager is dan het minimumloon betreft niet noodzakelijk een situatie van mensenhandel (arrest 9). Daarnaast zijn vooral de buitensporige werkuren (arrest 11; vonnissen 3, 12, 24, 30, 33, 35 en 37) en een gebrek aan rustdagen (arrest 5; vonnissen 12, 24, 30, 31, 33, 37) stevast elementen die duiden op uitbuiting. Ook de onveilige werkomstandigheden kunnen een element uitmaken (vonnis 23). Aanvullend wordt vaak in acht genomen dat de slachtoffers geen sociale bescherming genieten, in het zwart werken of illegaal tewerkgesteld zijn (arresten 5 en 7; vonnissen 3, 9, 12, 23, 26, 27, 30, 33, 34, 35 en 36), hoewel dit op zich uiteraard geen mensenhandel uitmaakt.

Er is één vonnis dat vraagtekens oproept aangaande de economische uitbuiting. In het desbetreffende vonnis oordeelde de rechter dat het ging om *“omstandigheden die in strijd zijn met de menselijke waardigheid, meer bepaald zonder enige vorm van sociale bescherming en zonder hen voor hun geleverde arbeid degelijk te betalen.”* (vonnis 26). Het voorgaande maakt echter duidelijk dat zwartwerk tegen een lagere vergoeding niet noodzakelijk gelijk te stellen valt met mensenhandel. De vonnisrechter lijkt hier een stap te ver gegaan te zijn. Helaas werd er geen beroep aangetekend tegen het vonnis, waardoor er enkel gehoopt mag worden dat het Hof van Beroep te Gent ingegrepen zou hebben in lijn met de hierboven aangehaalde rechtspraak.

4.3.4. Mensenhandel met het oog op orgaanwegname

Noch in West-Vlaanderen, noch in Oost-Vlaanderen werden in de tijdsperiode van 1 januari 2014 tot 1 november 2020 zaken behandeld met betrekking tot artikel 433quinquies, §1, lid 1, 4° Sw. Bovendien zou deze vorm van mensenhandel evenals handel in menselijke organen zelden of nooit voorkomen in België.²⁵¹ Clesse e.a. schreven in 2014 dat *“aucun arrêt n’a été prononcé en cette matière”*. In het ressort Gent is sinds 2020 een zaak geregistreerd met deze code, doch het blijft afwachten welk gevolg er aan deze zaak gegeven zal worden.²⁵²

²⁵¹ Jozef Moors, statistisch analist bij het parket bij het hof van beroep te Gent, persoonlijke communicatie, 9 november 2020.; Frédéric Kurz, Advocaat-generaal bij het arbeidshof te Luik, persoonlijke communicatie, 13 november 2020.

²⁵² Jozef Moors, statistisch analist bij het parket bij het Hof van Beroep te Gent, persoonlijke communicatie, 9 november 2020.

Vermeulen wees er reeds in 2005 op dat heel wat aandacht uitgaat naar deze vorm van mensenhandel zonder dat hiervoor een degelijke empirische grond bestaat. Deze aanname blijkt gezien het voorgaande nog steeds gegrond.

4.3.5. Mensenhandel met het oog op het doen plegen van een wanbedrijf/misdaad tegen zijn/haar wil

Er wordt in één vonnis gewag gemaakt van mensenhandel in de zin van artikel 433quinquies, §1, 5° Sw. De vonnisrechter oordeelde *“dat er geen enkel element in het strafdosier [is] dat erop wijst dat de burgerlijke partij de kwetstieuze diefstal en mishandeling beging onder dwang van de inverdenkinggestelde”* en verwijst dus veeleer naar het ontbreken van de dwangcomponent als verzwarende omstandigheid dan naar het niet voldaan zijn aan de constitutieve bestanddelen van het misdrijf mensenhandel (vonnis 2).

Opnieuw heeft Vermeulen (2005) zich kritisch opgesteld met betrekking tot deze uitbuitingsfinaliteit. Hij vermoedt dat deze vorm van strafbaarstelling gecreëerd werd om een meer efficiënte repressie mogelijk te maken van criminaliteitsfenomenen die men maar moeilijk onder controle krijgt. In ieder geval blijkt uit de geanalyseerde vonnissen en arresten niet dat op basis van deze strafbaarstelling een efficiënte repressie van dit fenomeen daadwerkelijk gerealiseerd wordt. De vraag naar de werkelijke meerwaarde van deze strafbaarstelling blijft aldus onbeantwoord.

4.4. Verzwarende omstandigheden

4.4.1. Dwangcomponent als verzwarende omstandigheid

Hoewel de dwangcomponent naar Belgisch recht geen constitutief bestanddeel uitmaakt van het misdrijf mensenhandel, is deze niettemin uiterst belangrijk als verzwarende omstandigheden, zo blijkt uit de rechtspraak. Slechts in één van de 37 vonnissen werd in de tenlastelegging geen verzwarende omstandigheid uit artikel 433septies, 2° Sw. en/of artikel 433septies, 3° Sw. opgenomen. In alle andere 36 vonnissen werd er in de tenlastelegging aan het basismisdrijf bijgevolg wel één van deze verzwarende factoren verbonden. Het desbetreffende vonnis zonder dwangcomponent, evenals het arrest in beroep, wordt uiterst beknopt gemotiveerd, waardoor er onmogelijk valt af te leiden waarom dit specifieke geval afwijkt van de andere vonnissen (arrest 11; vonnis 31). In één vonnis wordt de oorspronkelijke tenlastelegging door de rechter geherkwalificeerd tot mensenhandel met het oog op seksuele uitbuiting zonder verzwarende omstandigheden uit artikel 433septies, 2° en 3° Sw. (vonnis 6). De rechterlijke motivering verduidelijkt niet waarom er sprake is van mensenhandel en niet van enig ander misdrijf zoals de arbeidsexploitatie of exploitatie van ontucht.²⁵³

²⁵³ In vonnis 6 wordt hierover gezegd: “De rechtbank is van oordeel dat de beklaagde [het slachtoffer] wel degelijk heeft uitgebuit eenmaal zij in België met hem toekwam. De rechtbank steunt zich hierbij op de verklaring van [het slachtoffer] waaruit blijkt dat zij in [haar thuisland] met de beklaagde de afspraak had gemaakt om haar verdiensten in gelijke helften tussen elkaar te verdelen. In realiteit diende zij evenwel [de

Misbruik van de kwetsbare toestand

De wet bepaalt expliciet de gevallen waarin sprake is van een kwetsbare toestand van een persoon, met name door zijn *“onwettige of precaire administratieve toestand, zijn precaire sociale toestand, zijn leeftijd, zwangerschap, een ziekte dan wel een lichamelijk of geestelijk gebrek of onvolwaardigheid”* waardoor het slachtoffer *“in feite geen andere echte en aanvaardbare keuze heeft dan zich te laten misbruiken”* (art. 433septies, 2° Sw.). Of er al dan niet sprake is van een bijzondere kwetsbare positie is een feitenkwestie (vonnis 17). Veelal blijkt dat het gaat om een aantal samengenomen factoren.

Een vonnis verduidelijkt dat deze kwetsbare toestand *“verband [houdt] met de wilsonvrijheid die als zodanig niet door de dader wordt veroorzaakt, maar die reeds aanwezig was bij het slachtoffer”* (vonnis 17). In hetzelfde vonnis overweegt de rechter dat misbruik niet noodzakelijk impliceert dat er gebruik wordt gemaakt van enig fysiek of moreel geweld en ook het feit dat het slachtoffer het misbruik tolereert is van geen belang, *“nu dit tolereren mogelijk slechts te wijten is aan de angst en/of kwetsbare positie waarin de betrokken persoon verkeert.”* (vonnis 17).

Uit de rechtspraak blijkt dat veel slachtoffers illegaal op het Belgische grondgebied verblijven en geen geldige verblijfs- en identiteitsdocumenten hebben (vonnissen 3, 4, 10, 11, 12, 13, 17, 21, 24, 27, 35), met als gevolg dat ze geen reguliere arbeidsovereenkomst kunnen sluiten. Daders blijken ook bewust op zoek te gaan naar dergelijke slachtoffers.²⁵⁴

Een precaire sociale toestand kan gekenmerkt worden door de afwezigheid van vrienden of familie waar slachtoffers bij terecht kunnen (vonnissen 10, 11 en 13), het niet beheersen van de (lands)talen (vonnissen 10, 11, 13, 17, 21, 24 en 35), een toestand van armoede of het ontbreken van voldoende financiële middelen (arresten 1 en 12; vonnissen 10, 13 en 21), vreemd zijn aan de cultuur (vonnis 11), het niet beschikken over eigen vervoersmiddelen (vonnis 10), het niet (goed) kunnen lezen en schrijven (vonnis 10), en het niet bezitten van een diploma (vonnis 24). Omgekeerd wordt in de rechtspraak aangehaald dat er geen sprake is van een dergelijke kwetsbare toestand indien het slachtoffer over een diploma en voldoende financiële middelen beschikt.²⁵⁵

helft] van haar netto-daginkomsten [...] aan de beklaagde af te staan en diende zij tevens de kosten van levensmiddelen en onderdak van haarzelf en deze van de beklaagde te dragen. Zij hield uiteindelijk slecht [een klein bedrag] van haar daginkomsten over. De beklaagde bleek bovendien controle uit te voeren op haar inkomsten nu zij dagelijks aan hem diende op te geven wat zij had verdiend. [...] Er is bijgevolg geen sprake van een billijke of evenwaardige vergoeding volgens de gemaakte afspraken. De vergoeding die [het slachtoffer] bekam, stond niet in verhouding tot de geleverde arbeid. Een onevenredig groot aandeel van haar vergoeding kwam in de handen van de beklaagde. Het is dan ook duidelijk dat [het slachtoffer] werd uitgebuit.”

²⁵⁴ In vonnis 23 wordt hierover gezegd: “[...] eerste beklaagde verklaarde zelf dat het aanwerven van personen van vreemde origine de gewone gang van zaken was om de in de [specifieke branche waartoe de inrichting behoort] noodzakelijke flexibiliteit op te vangen.”

²⁵⁵ In vonnis 6 wordt hierover gezegd: “De verzwarende omstandigheid zoals in artikel 433septies, 2° Sw. is niet bewezen. Uit de verklaring van [het slachtoffer] blijkt dat zij in haar thuisland over [een diploma] beschikt [...]. Ze verklaarde samen met haar ouders genoeg geld te hebben gehad om rond te komen maar ze besliste zelf dat ze meer geld wou. Er is derhalve geen sprake van een “bijzonder kwetsbare positie”.”

Eén vonnis betrof een slachtoffer dat zwanger was op het ogenblik van de feiten (vonnis 22), andere vonnissen verwezen naar de zeer jonge leeftijd van de slachtoffers (vonnissen 10 en 24) en eenmalig werd de geestelijke onvolwaardigheid van een slachtoffer aangehaald (vonnis 14). Aanvullend wordt de kwetsbare toestand ook bepaald door het feit dat de slachtoffers *“niet voor het eerst slachtoffer van dergelijke praktijken”* werden (vonnis 10).

Het gebruik van listige kunstgrepen, geweld, bedreigingen of enige vorm van dwang, of door ontvoering, machtsmisbruik of bedrog

De verzwarende omstandigheid uit artikel 433septies, 3° Sw. komt meermaals aan bod in de rechtspraak. Dwang als onvrijheid is daarbij het centrale criterium en geweld en bedreigingen zijn daar voorbeelden van.²⁵⁶

Het gebruik van fysiek geweld blijkt de meest gebruikte manier om dwang uit te oefenen (arrest 5; vonnissen 9, 10 en 13). Geweld kan zich manifesteren in de vorm van hardhandig optreden (vonnis 13), slagen (vonnis 10) of een poging tot verkrachting (vonnis 13). Het blijkt dat psychische dwang (vonnissen 13 en 24) of bedreigingen (arrest 5; vonnissen 9 en 13) ook herhaaldelijk worden uitgeoefend. Bedreigingen kunnen variëren van chantage met beeldmateriaal²⁵⁷ tot bedreigingen met de dood of met voo-dooppraktijken (vonnis 13). In één zaak werd gebruik gemaakt van listige kunstgrepen waarbij het slachtoffer een zogenaamde schenking diende af te betalen via gedwongen prostitutie (vonnis 14).

De bewoordingen *“door ontvoering, machtsmisbruik of bedrog”* werden ingevoegd met de Wet van 31 mei 2016.²⁵⁸ Vooralsnog werden geen vonnissen of arresten geveld waarin sprake was van dergelijke praktijken.

De rechtspraak lijkt erop te willen aandringen dat het hier wel degelijk om een verzwarende omstandigheid gaat en benadrukt dat het hier niet gaat om een constitutief bestanddeel van het misdrijf mensenhandel.²⁵⁹

²⁵⁶ Arrest 5 verwijst dienaangaande naar de rechtsleer: “Het is immers juist dwang als vorm van “onvrijheid” die het centrale criterium van deze verzwarende omstandigheid uitmaakt terwijl geweld en bedreiging daar slechts voorbeelden van zijn (VERMEULEN, G. en ARNOU, L., o.c., (53)85-87, nr. 37).”

²⁵⁷ In arrest 5 wordt hierover gezegd: “Het gegeven dat de prostituees onder het mom van het verzekeren van hun veiligheid werden gefilmd tijdens hun intieme werkzaamheden, hetgeen de betrokkenen de facto kwetsbaar maakte inzake vrijheid van handelen, privacy en potentiële chantage [...] zodat dit gegeven op cruciale wijze mee de verzwarende omstandigheid van een vorm van dwang ondersteunt. [...]”

²⁵⁸ Wet van 31 mei 2016 tot verdere uitvoering van de Europese verplichtingen op het vlak van seksuele uitbuiting van kinderen, kinderpornografie, mensenhandel en hulpverlening bij illegale binnenkomst, illegale doortocht en illegaal verblijf, BS 8 juni 2016.

²⁵⁹ In vonnis 11 wordt hierover gezegd: “Het direct of indirect gebruik van listige kunstgrepen, geweld, bedreigingen of enige vorm van dwang is slechts een verzwarende omstandigheid voorzien in artikel 433septies, 3° Sw.”; In vonnis 17 wordt hierover gezegd: “Mensenhandel vereist uitsluitend een bewegings- en een uitbuitingselement. Voor de strafbaarheid op zich wordt niet vereist dat de mensenhandel gepaard ging met enige vorm van dwang. Het gebruik van dwang kan een verzwarende omstandigheid bij dit basismisdrijf uitmaken.”; In vonnis 35 wordt hierover gezegd: “In het basismisdrijf mensenhandel is geweld, dwang en/of onvrijheid niet als constitutief bestanddeel voorzien.”

4.4.2. Andere verzwarende omstandigheden

Daarnaast werden in bepaalde vonnissen en arresten de verzwarende omstandigheden opgenomen uit de artikelen 433septies, 1°, 4°, 6° en 7° en 433octies, 2° Sw. In de rechtspraak kwamen geen verzwarende omstandigheden van de eerste graad aan bod, noch de verzwarende omstandigheden uit de artikelen 433septies 3bis° en 5° en 433octies, 1° Sw.

De gevallen waarin er sprake is van een minderjarig slachtoffer spreken voor zich en behoeven geen nadere toelichting. De rechter maakt hier dan ook nooit gewag van in haar motivering.²⁶⁰

Slechts in één zaak werd het leven van de slachtoffers opzettelijk of door grove nalatigheid in gevaar gebracht. Dit omwille van het feit dat de slachtoffers gedwongen werden onveilige seksuele contacten te hebben met prostitutieklanten en hierdoor blootgesteld werden aan levensbedreigende infecties.²⁶¹

Het gegeven dat van de criminele feiten een gewoonte wordt gemaakt, blijkt veelal uit het gegeven dat het om een lange periode ging (arrest 5; vonnissen 6, 10, 13, 17 en 21). In een uitzonderlijk geval volstond het om te spreken van een gewoonte nu de slachtoffers *“reeds op verschillende dagen voor beklagde op deze wijze werden tewerkgesteld.”* (vonnis 26). Evenwel kunnen ook andere elementen een rol spelen, zoals het feit dat er meerdere slachtoffers zijn (arrest 5; vonnissen 17 en 21), het gebrek aan inkomsten van de daders uit reguliere activiteiten (vonnis 10) en de veelheid aan locaties waar de feiten plaatsvinden (vonnis 21).

De vraag of mensenhandel kadert binnen een vereniging (vonnissen 9, 17, 19, 21 en 22) of een criminele organisatie (vonnissen 1, 5, 13 en 33) komt niet zelden aan bod. Aangaande het onderscheid tussen beide en de argumenten die hieromtrent in de rechtspraak worden aangehaald zal echter niet verder uitgeweid worden.

5. Conclusie

Op basis van dit onderzoek kan met enige voorzichtigheid besloten worden dat er indicaties bestaan dat er in de praktijk vrij omzichtig wordt omgesprongen met het label mensenhandel. Bovendien blijkt dat in de gerechtelijke arrondissementen West- en Oost-Vlaanderen de dwangcomponent een prominente rol blijft spelen.

Om feiten als mensenhandel te kwalificeren dient de vonnisrechter te toetsen of aan het materieel en moreel element voldaan is. Het bestaan van het materieel element wordt

²⁶⁰ In de vonnissen 1 en 13 werd deze verzwarende omstandigheid opgenomen in de tenlastelegging.

²⁶¹ De rechter in eerste aanleg liet na om te motiveren waarom deze verzwarende omstandigheid *in casu* al dan niet aan de orde was. Het Hof van Beroep te Gent nam in arrest 6 de argumentatie van de vonnisrechter grotendeels over en vulde deze verder aan met de volgende bewoordingen: *“De [eerste beklagde] bepaalde de wijze waarop de dames de klanten seksueel moesten bedienen. Dit was met inbegrip van onveilige seksuele contacten, namelijk zonder gebruik van condoom. Aldus is ook de omstandigheid dat het leven van de dames in gevaar werd gebracht aangetoond, gezien door deze onveilige veelvuldige seksuele contacten de kans op levensbedreigende infecties, zoals HIV, heel groot was.”*

niet steeds uitdrukkelijk gemotiveerd. Veelal moet dit blijken uit het feitenrelaas. Het nemen van controle is echter het meest toegelichte handelingselement dat kan blijken uit tal van elementen. De wetgever heeft met dit handelingselement een absolute meerwaarde gecreëerd.

Met betrekking tot het moreel element kan het bestaan van zowel economische uitbuiting als seksuele uitbuiting blijken uit de omstandigheden in strijd met de menselijke waardigheid, waaronder de slechte arbeids- en leefomstandigheden. Bij de beoordeling van het uitbuitingselement dient hiervoor een geheel van elementen in acht genomen te worden. Een loon uitbetalen dat te laag is, houdt niet noodzakelijk in dat er sprake is van uitbuiting. Ook illegale arbeid op zich volstaat niet opdat er sprake zou zijn van mensenhandel. Het is belangrijk dat de rechtspraak dit steeds voor ogen houdt en een voldoende strenge maatstaf toepast.

Er blijft echter nog steeds onduidelijkheid bestaan over de afbakening van het mensenhandelconcept en de mate waarin het zich onderscheidt van andere misdrijven, zoals bijvoorbeeld exploitatie van ontucht en arbeidsexploitatie zonder mensenhandel. Wanneer er niet voldaan is aan deze constitutieve bestanddelen, lijkt de rechter seksuele feiten veelal te weerhouden als exploitatie van ontucht. Een oorspronkelijke tenlastelegging van mensenhandel met het oog op economische uitbuiting blijkt echter enkel te leiden tot een veroordeling dan wel vrijspraak van de beklaagde. De vonnisrechter blijkt deze feiten nooit te herkwaltificeren.

Doordat de Belgische mensenhandeldefinitie niet voorziet in een dwangelement, wijkt deze af van hetgeen op internationaal en Europees niveau gangbaar is. Dit bemoeilijkt niet alleen de internationale samenwerking in de strijd tegen dit fenomeen, maar maakt een te brede inclusie van gedrag mogelijk. Het mensenhandelconcept dreigt hierdoor te verwateren tot een uitbuitingsconcept.

Van Damme en Vermeulen (2014) wijzen er terecht op dat het duidelijkste element om mensenhandel van deze misdrijven te kunnen onderscheiden wel degelijk de factor dwang uitmaakt. Er kan dan ook bepleit worden dat de dwangcomponent opnieuw een constitutief bestanddeel wordt van de Belgische mensenhandeldefinitie. In de praktijk zal hierdoor weinig veranderen, aangezien deze dwangcomponent bijna altijd aanwezig lijkt te zijn. Niettemin blijkt uit een welbepaald vonnis dat er wel degelijk een veroordeling voor mensenhandel mogelijk is zonder dat naar recht verantwoord wordt waarom het zou gaan om mensenhandel met het oog op economische uitbuiting. Dit kan een gevaarlijk precedent opleveren voor de toekomst.

Kortom, in het algemeen zijn er indicaties dat er behoedzaam wordt omgegaan met het label mensenhandel. Enkele uitzonderingen tonen echter aan dat er een gevaar bestaat dat het concept niettemin een ruime invulling zal verkrijgen. De herinvoering van het dwangelement als constitutief bestanddeel van het misdrijf mensenhandel is aangewezen, tevens omdat dit toelaat het misdrijf te onderscheiden van andere misdrijven.

Verder onderzoek is echter nodig naar de invulling van het fenomeen in andere gerechtelijke arrondissementen en de gevaren die daar ontstaan omwille van de brede Belgische mensenhandeldefinitie. Een vergelijking met andere misdrijven is aangewezen om tot diepere inzichten te komen. Om de achterliggende redeneer- en waarderingsprocessen van vonnisrechters te begrijpen, is het ook noodzakelijk om onderzoek te verrichten door middel van kwalitatieve diepte-interviews.

6. Referenties

- Aendenboom, I. (2005). Nieuwe wetsebepalingen tot versterking van de strijd tegen mensenhandel en mensensmokkel. Een overzicht in vogelvlucht. *T.Vreemd*, afl. 4, 340-344.
- Boone, R. (2020). Begripsverwarring over economische uitbuiting en mensenhandel bemoeilijkt de strijd ertegen. *DJK*, afl. 405, 8-9.
- Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding (2005). *Rapport mensenhandel: Het Belgische mensenhandelbeleid: gewikt en gewogen*. Brussel, 112 p.
- Clesse, C., Kurz, F., Le Cocq, P., & Truillet, V. (2014). *La traite des êtres humains et le travail force*. Brussel: Larcier.
- Council of Europe: Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (2013). *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Belgium*. Strasbourg, 73 p.
- Decorte, T. en Zaitch, D. (2016). *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*. Leuven: Acco.
- Deruyck, F., & De Nauw, A. (2020). *Inleiding tot het bijzonder strafrecht*. Wolters Kluwer Belgium.
- Elbers, N., Malsch, M., Van Der Laan, P., Akkermans, A., & Bijleveld, C. (2018). Empirisch-juridisch onderzoek in Nederland. *RdW*, 30-42.
- Fairwork Belgium (2020). *Jaarverslag 2019: Werknemers zonder wettig verblijf*. Brussel, 50 p.
- Hubert, C., & Minet, J. (2014). La loi du 29 avril 2013 visant à modifier l'article 433quinquies du code penal en vue de clarifier et d'étendre la définition de la traite des êtres humains: analyse et mise en perspective. *Rev.dr.pén.*, afl. 1, 6-48.
- Islamaj, D. (2 juli 2019). De echte prijs van goedkope nagels: steeds meer moderne slavernij en uitbuiting in Belgische nagelsalons. *VRT NWS* (consultatie 27 januari 2021).
- Kurz, F. (2020). Le trafic d'organes humains. In M. Beernaert, H. Bosly, C. Clesse, I. De La Serna, T. De Sauvage, C. De Valkenleer, A. Delannay, F. Kurz, F. Lugentz, P. Magnien,

- N. Van Der Eecken, D. Vandermeersch, & I. Wattier (eds.), *Volume 2 – Les infractions contre les personnes 2ème édition* (pp. 827-857). Larcier.
- Le Cocq, P. (2019). Niet-begeleide minderjarige vreemdelingen, slachtoffers van mensenhandel en mensensmokkel. In E. Desmet, J. Verhellen & S. Bouckaert (eds.), *Rechten van niet-begeleide minderjarige vreemdelingen in België* (pp. 337-349). Brugge: Die Keure.
- Leestemans, D. (2019). 'Men moet maar eens stoppen met in vakjes te denken' [Interview met Ann Lukowiak]. *DJK*, afl. 391, 10-11.
- Lorre, J. (2018). *Mensenhandel en -smokkel: De weg naar een eengemaakte vervolging en berechting*. Brussel: Larcier.
- MYRIA (2016). *Jaarrapport 2016 Mensenhandel en mensensmokkel: Bedelaars in de handen van mensenhandelaars*. Brussel, 195 p.
- MYRIA (2020). *Jaarlijks evaluatieverslag 2020 Mensenhandel en mensensmokkel: Achter gesloten deuren*. Brussel, 164 p.
- Openbaar Ministerie: *Conversietabel nomenclatuur van tenlasteleggingen*, (n.d.). Geconsulteerd 26 december 2020 op <https://www.om-mp.be/stat/corr/jstat2018/n/conversiepreventiecode.html>.
- Openbaar Ministerie: *Nomenclatuur van tenlasteleggingen* (n.d.). Geconsulteerd op 26 december 2020 op <https://www.om-mp.be/stat/corr/start/n/nomenclatuur.html>.
- Tersago, P. (2020). *Verklaringen van verdachten in het strafproces*. Mortsel: Intersentia.
- Van Damme, Y., & De Bondt, W. (2010). UNTOC: het sterkste universeel wapen tegen mensenhandel en mensensmokkel vandaag? *Wereldbeeld*, 20-26.
- Van Damme, Y., & Vermeulen, G. (2014). De criminalisering van vraagzijde-actoren van mensenhandel en arbeidsexploitatie: eerste inzichten van een studie naar de wenselijkheid van een nieuwe strafbaarstelling. In G. Vermeulen en L. Pauwels (eds.), *Update in de criminologie VI: actuele ontwikkelingen inzake EU-strafrecht veiligheid & preventie, politie, strafprocedure, prostitutie en mensenhandel, drugsbeleid en penologie* (pp. 194-209). Antwerpen: Maklu.
- Van Den Bos, K. (2014). *Kijken naar het recht* (n.d.). Geconsulteerd op 26 januari 2021 op https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/306707/Van_den_Bos_2014_oratie_empirische_rechtswetenschap.pdf?sequence=1.
- Van Dijck, G. (2011). Empirical Legal Studies (ELS). *WPNR*, afl. 142, 1105-1112.
- Vermeulen, G. (2005). Matroesjka's: tien jaar later. Repressie en controle als speerpunten van het vernieuwde mensenhandelbeleid? *Panopticon*, afl. 2, 1-10.

Vermeulen, G. (2009). Mensenhandel met het oog op seksuele exploitatie. Analyse en evaluatie van de Wet van 10 augustus 2005 vanuit strafrechtelijk beleids- en internationaalrechtelijk perspectief. In A. Masset, G. Coco, S. Corneille, S. De Decker, F. Gazan, S. Louwette, G. Vermeulen & I. Wattier (eds.), *La poursuite et le traitement des auteurs d'infractions à caractère sexuel* (pp. 161-176). Brugge: Die Keure.

Weatherburn, A. (2019). *Clarifying the scope of labour exploitation in human trafficking law: Towards a legal conceptualization of exploitation*. Doctoraatsthesis Rechten Tilburg University, 431 p.

Dualisering van slachtoffers van mensenhandel en mensensmokkel?

Stefanie Bracke

Abstract

This paper analyses the chances of migrants or refugees who have become victims of human trafficking and/or aggravated smuggling to obtaining official victim status. The implementation in practice of the applicable circular letter²⁶² is scrutinized, based on interviews with multiple stakeholders (police, inspection services, the Immigration Office, reference magistrates and specialized shelters for victims). The analysis shows a lack of uniform application and interpretation of the circular letter, mainly related to the detection, identification and referral of potential victims. Some first-line services consider preliminary interrogation a condition for granting the reflection period, thus adding a selection filter that was never envisaged in the circular. Whilst the conditions and motives for granting victim status appear not to be subject to a dualization of the victim label, double victimization, i.e. of both trafficking and smuggling, may well reduce chances that victims are detected. Mainly external factors, such as the low interest of smuggling victims in obtaining victim status, are underlying the huge disparity in the granting of victim status to victims of trafficking as opposed to victims of smuggling.

1. Inleiding

Migratie is geen strafbaar feit. Er is echter wel het neveneffect van illegale migratie die bepaalde misdrijfvormen met zich meebrengt (Vermeulen, 2007). Vanaf de jaren '70 werd er in veel Europese landen een migratiestop ingevoerd. Naarmate de jaren vorderden, werden de legale mogelijkheden ingeperkt en werd het bijgevolg steeds moeilijker om te migreren naar Europa. Na de val van de Berlijnse muur in 1989 werd ook de vluchtelingenprocedure verstrengd in verschillende West-Europese landen. Deze maatregelen zorgden voor een stimulatie van de illegale migratie en bijgevolg een toename van het aantal mensen met illegale status binnen Europa (Dynamics of migration and crime in Europe, 1996). Deze illegale status impliceert dat deze groep mensen moeilijk beroep kunnen doen op hun rechten. Het strengere migratiebeleid werkt bijgevolg niet enkel mensensmokkel in de hand, maar ook illegale tewerkstelling en het risico op uitbuiting en dwangarbeid (Skrivankova, 2010).

Hoewel mensensmokkel en mensenhandel twee fundamenteel verschillende misdrijfvormen zijn, komen slachtoffers toch vaak in beide circuits terecht. De vaak illegale status van migranten en vluchtelingen maakt hen uiterst kwetsbaar, wat de kans dat ze in een milieu van uitbuiting terecht komen aanzienlijk vergroot (Kaye, 2003). Een gesmokkelde persoon kan het slachtoffer van mensenhandel worden op verschillende

²⁶² Circular letter of 3 December 2016 on the introduction of a multidisciplinary cooperation with regard to the victims of human trafficking and/or of certain more serious forms of human smuggling.

manieren. Bovenop de riant kostprijs van het smokkeltraject worden er onderweg tal van zogenaamde extra's aangerekend voor onder andere voedsel en een slaapplek. Na een mislukte poging eisen de smokkelaars opnieuw geld om een nieuwe poging te faciliteren. Dit heeft als gevolg dat velen dit niet meer kunnen bekostigen en onderweg 'leuning' aangaan bij hun smokkelaar. Hierdoor zijn ze bij aankomst niet vrij van hun smokkelaar (De Becker, 2016). Waar de migrant in eerste instantie instemde om gebruik te maken van de diensten van een smokkelaar, kan de toestand zodoende evolueren naar een situatie van dwang en mensenhandel. Deze dwang en/of bedrog maken de aanvankelijk gegeven toestemming ongeldig (Aradau, 2008).

Eveneens blijkt dat niet alleen mensensmokkelaars, maar ook mensenhandelaars actief zijn in en rond plaatsen waar er kwetsbare migranten en vluchtelingen vertoeven. In het tijdelijk opvangcentrum van Fedasil te Zaventem geeft men aan dat het wel vaker voorkomt dat er plots mensen verdwijnen uit de opvangcentra. Gingen ze mee met een smokkelaar of een handelaar, niemand die het weet (Persoonlijke communicatie, 12 december 2019).

Er bestaat een slachtofferstatuut ter bescherming van de slachtoffers van mensenhandel, waarvoor ook slachtoffers van mensensmokkel met verzwarende omstandigheden in aanmerking kunnen komen (Federaal Migratiecentrum Myria, Slachtofferstatuut). De voorwaarden omtrent het slachtofferstatuut staan uitgewerkt in de multidisciplinaire omzendbrief van 2016.²⁶³ Het aantal uitgereikte statuten aan slachtoffers van mensensmokkel ligt beduidend lager dan het aantal statuten uitgereikt aan de slachtoffers van mensenhandel (Myria, Jaarlijks evaluatieverslag 2019).

Dit onderzoek heeft tot doel om inzicht te verwerven in migranten en vluchtelingen die slachtoffer werden van mensensmokkel en/of mensenhandel en hun kansen op het verkrijgen van een slachtofferstatuut. Het onderzoek gaat na hoe de multidisciplinaire omzendbrief in de praktijk wordt uitgevoerd en tracht de eventuele invloeden die het dubbel slachtofferschap van de misdrijven mensensmokkel en mensenhandel met zich mee brengt, in kaart te brengen. Om die reden werden betrokken actoren in het proces van het verwerven van dit statuut bevraagd aan de hand van diepte-interviews. Concreet werden drie onderzoeksvragen vooropgesteld die focussen op het toekennen van het slachtofferstatuut en de rol die alle betrokken actoren hierin spelen:

1. In welke mate wordt de omzendbrief inzake de invoering van een multidisciplinaire samenwerking met betrekking tot de slachtoffers van mensenhandel en/of bepaalde zwaardere vormen van mensensmokkel in de praktijk toegepast? (*focus op actoren*)
2. Omwille van welke omstandigheden kwam een beperkt aantal mensen wel in aanmerking tot het verkrijgen van het slachtofferstatuut voor mensensmokkel met verzwarende omstandigheden? (*focus op vergelijking slachtofferstatuut mensenhandel en mensensmokkel*)

²⁶³ Omzendbrief van 3 december 2016 inzake de invoering van een multidisciplinaire samenwerking met betrekking tot de slachtoffers van mensenhandel en/of van bepaalde zwaardere vormen van mensensmokkel.

3. Worden er extra moeilijkheden ondervonden bij het verkrijgen van het statuut omwille van het dubbel slachtofferschap?

2. Theoretische achtergrond

Er wordt van start gegaan met de theoretische uiteenzetting van de begrippen vluchteling en migrant. Vervolgens worden het Belgisch slachtofferstatuut, het beleid hieromtrent en enkele cijfersgegevens toegelicht. Als laatste theoretische insteek komen er enkele victimologische termen aan bod.

2.1. Vluchteling of migrant

De woorden vluchteling en migrant worden tegenwoordig vaak door elkaar gebruikt, hoewel ze niet hetzelfde betekenen. Tevens wordt er in mediaberichtgeving veelvuldig gesproken over ‘de migrantencrisis’, maar dit is niet geheel correct. Een groot deel van deze zogenaamde migranten die naar Europa trekken zijn eigenlijk vluchtelingen. Om erkend te worden als vluchteling moet er worden voldaan aan de criteria die het verdrag van Genève, ondertekend op 28 juli 1951, voorop stelt. Dit verdrag omschrijft een vluchteling als iemand die *“... uit gegronde vrees voor vervolging wegens zijn ras, godsdienst, nationaliteit, het behoren tot een bepaalde sociale groep of zijn politieke overtuiging, zich bevindt buiten het land waarvan hij de nationaliteit bezit, en die de bescherming van dat land niet kan of, uit hoofde van bovenbedoelde vrees, niet wil inroepen, ...”*

Het gaat hier dus om personen die hun land van herkomst noodgedwongen ontvluchten en internationale grenzen oversteken voor hun veiligheid. Vluchtelingen hebben aldus recht op bescherming (CGVS, 2019). Via deze procedure en de subsidiaire beschermingsstatus voor mensen die een reëel risico lopen op ernstige schade bij terugkeer, kan een welbepaalde groep mensen dus een legale status verwerven. Deze procedure biedt echter allerminst zekerheid op een effectieve erkenning tot vluchteling.

Migranten worden er niet toe gedwongen hun land te verlaten, maar doen dit om de eigen levensstandaard te verbeteren door een goede job te vinden, beter onderwijs te genieten of tal van andere redenen (UNHCR, 2018). Er zijn echter meerdere factoren die meespelen in de beslissing om te migreren, die vaak ook dwingend zijn op een bepaalde manier, zoals bijvoorbeeld systematische voedseltekorten (Cameron, & Newman, 2008). Migrantenvoldoen niet aan de criteria die het verdrag van Genève vooropstelt, aangezien zij in tegenstelling tot vluchtelingen wel veilig kunnen terugkeren naar hun thuisland. Tal van migranten verblijven bijgevolg irregulier in ons land (UNHCR, 2018). Vaak werden deze mensen naar hier gelokt met valse voorwendselen en beloften omtrent een job. Hun illegale status maakt hen afhankelijk van hun handelaar en/of smokkelaar (Van der Leun & van Schijndel, 2015).

Anders dan bij mensensmokkel, betreft de verplaatsing of de reis die slachtoffers van mensenhandel maakten, op zich niet het grootste probleem. Eenmaal de slachtoffers op de eindbestemming zijn, worden ze tewerkgesteld en gehuisvest in uiterst slechte omstandigheden (Aronowitz, 2001).

2.2. Slachtofferstatuut in België

2.2.1. Voor wie?

In ons land bestaat er sinds de jaren '90 een slachtofferstatuut voor de slachtoffers van mensenhandel. Slachtoffers van mensensmokkel kunnen hier ook voor in aanmerking komen indien er sprake is van verzwarende omstandigheden (Federaal Migratiecentrum Myria, Slachtofferstatuut). Eerst volgt een wettelijke omschrijving van de misdrijfvormen mensenhandel en mensensmokkel alvorens er dieper ingegaan zal worden op de wettelijke bepalingen in verband met het slachtofferstatuut.

Artikel 433quinquies van het Strafwetboek omschrijft mensenhandel als volgt:

“De werving, vervoer, de overbrenging, de huisvesting en de opvang van een persoon, het nemen of de overdracht van de controle over hem met als doel:

1° de uitbuiting van prostitutie of andere vormen van seksuele uitbuiting; 2° de uitbuiting van bedelarij;

3° het verrichten van werk of het verlenen van diensten, in omstandigheden die in strijd zijn met de menselijke waardigheid;

4° het wegnemen van organen in strijd met de wet van 13 juni 1986 ...

5° of deze persoon tegen zijn wil een misdaad of een wanbedrijf te doen plegen. Behalve in het in 5 bedoelde geval is de toestemming van de in het eerste lid bedoelde persoon met de voorgenomen of daadwerkelijke uitbuiting van geen belang.”

Artikel 77bis van de Wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen, ook wel gekend als de vreemdelingenwet, beschrijft mensensmokkel als volgt:

“Ertoe bijdragen, op welke manier ook, rechtstreeks of via een tussenpersoon, dat een persoon die geen onderdaan is van een lidstaat van de Europese Unie of van een Staat die partij is bij een internationale overeenkomst betreffende de overschrijding van de buitengrenzen, die België bindt, binnenkomt, erdoor reist of aldaar verblijft, zulks in strijd met de wetgeving van deze Staat, met het oog op het direct of indirect verkrijgen van een vermogensvoordeel.”

Wanneer er bepaalde verzwarende omstandigheden zijn, kan het slachtoffer van mensensmokkel ook genieten van het bijzonder beschermingsstatuut voor slachtoffers van mensenhandel. De betreffende verzwarende omstandigheden staan limitatief opgesomd in art. 77quater, 1° tot en met 5° van de vreemdelingenwet:

“1° ingeval het misdrijf is gepleegd ten opzichte van een minderjarige;

2° ingeval het is gepleegd door misbruik te maken van de kwetsbare toestand waarin een persoon verkeert ten gevolge van zijn onwettige of precaire administratieve toestand, zijn precaire sociale toestand, zijn leeftijd, zwangerschap, een ziekte dan wel

een lichamelijk of een geestelijk gebrek of onvolwaardigheid, zodanig dat de betrokken persoon in feite geen andere echte en aanvaardbare keuze heeft dan zich te laten misbruiken;

3° ingeval het is gepleegd door direct of indirect gebruik te maken van listige kunstgrepen, geweld, bedreigingen of enige vorm van dwang, of door ontvoering, machtsmisbruik of bedrog;

3bis° ingeval het is gepleegd door het aanbieden of aanvaarden van betalingen of om het even welke voordelen om de toestemming te verkrijgen van een persoon die gezag heeft over het slachtoffer;

4° ingeval het leven van het slachtoffer opzettelijk of door grove nalatigheid in gevaar is gebracht;

5° ingeval het misdrijf een ongeneeslijk lijkende ziekte, hetzij een ongeschiktheid tot het verrichten van persoonlijke arbeid van meer dan vier maanden, hetzij het volledig verlies van een orgaan of van het gebruik van een orgaan, hetzij een zware verminking heeft veroorzaakt.”

2.2.2. Omzendbrief inzake multidisciplinaire samenwerking

De omzendbrief van 23 december 2016 inzake de invoering van een multidisciplinaire samenwerking met betrekking tot de slachtoffers van mensenhandel en/of van bepaalde zwaardere vormen van mensensmokkel bepaalt de manier waarop de potentiële slachtoffers van mensenhandel en van welbepaalde vormen van mensensmokkel gedetecteerd, doorverwezen en begeleid dienen te worden. Daarnaast stelt het ook de voorwaarden vast die nageleefd moeten worden voor het verkrijgen van het beschermingsstatuut. Een uitgebreide uiteenzetting is van groot belang om na te gaan of men deze manier van werken ook effectief hanteert in de praktijk.

Detectie en identificatie van de slachtoffers

Alvorens het statuut toegekend kan worden, moeten de mogelijke slachtoffers noodzakelijkerwijze eerst gedetecteerd en geïdentificeerd worden. De eerstelijnsdiensten op het terrein zorgen voor de detectie van mogelijke slachtoffers door het herkennen van welbepaalde indicatoren die mogelijks wijzen op een situatie van mensenhandel en bepaalde zwaardere vormen van mensensmokkel. Politie en inspectiediensten baseren zich voor het herkennen en beoordelen van deze aanwijzingen op een indicatorenlijst. Voor mensenhandel betreft het de indicatorenlijst in bijlage 2 van de omzendbrief COL 01/2015 over het opsporings- en vervolgingsbeleid betreffende mensenhandel. Voor de aanwijzingen van mensensmokkel met verzwarende omstandigheden baseert men zich op bijlage 3 van de gemeenschappelijke omzendbrief COL 4/2011 houdende bepalingen tot de bestrijding van mensensmokkel. Natuurlijk kunnen verschillende sociale, juridische en urgentiediensten ook fungeren als eerstelijnsdienst.

Na het detecteren van een potentieel slachtoffer is het aan de eerstelijnsdiensten om deze persoon als dusdanig te behandelen en te erkennen. Ook mogelijke slachtoffers die zichzelf niet als slachtoffer beschouwen, dient men correct te informeren en door te verwijzen. Concreet betekent dit dat de persoon op de hoogte gebracht moet worden van het bestaan van de slachtofferprocedure aan de hand van de meertalige informatiebrochure voor slachtoffers van mensenhandel.

Doorverwijzing van de potentiële slachtoffers

Na de detectie dienen de politie- of inspectiediensten het slachtoffer door te verwijzen. Deze doorverwijzing bestaat uit onderstaande drie stappen:

- contacteren van de magistraat;
- contacteren van één van de erkende gespecialiseerde opvangcentra: PAG-ASA, Payoke of Sürya;
- indien het een vreemdeling betreft, de Dienst Vreemdelingenzaken (DVZ) op de hoogte brengen door het opsturen van het administratief verslag vreemdelingencontrole.

Wanneer het potentieel slachtoffer uit eigen beweging of via een sociale dienst in contact kwam met het gespecialiseerd opvangcentrum, dan zullen zij de magistraat contacteren.

Ons land koos voor een unieke en multidisciplinaire aanpak en richtte drie gespecialiseerde centra op voor de opvang en begeleiding van slachtoffers van mensenhandel. In deze gespecialiseerde centra voorziet men begeleiding op verschillende vlakken. Naast de administratieve begeleiding in verband met het slachtofferstatuut, verleent men ook medische en vooral psychosociale bijstand. De opvangcentra zien bovendien toe op de behartiging van de belangen van de slachtoffers tijdens de gerechtelijke procedure (Federaal Migratiecentrum Myria, Slachtoffercentra). Een belangrijke voorwaarde voor het krijgen van deze hulp is het verbreken van alle contact met mensen uit het milieu waar ze uitgebuit werden. Aangezien dit vaak de enige plaats is waar ze terecht konden, beschikken de centra over geheime opvangtehuizen die naast ondersteuning ook een onderkomen bieden aan de slachtoffers (Federaal Migratiecentrum Myria, Slachtofferstatuut).

Fase 1 (artikel 61/2 VW264)

Concreet bestaat het slachtofferstatuut uit drie fases. De eerste fase start bij de toekenning van een reflectieperiode van 45 dagen. Tijdens deze fase is het belangrijk dat het slachtoffer tot rust kan komen in een gespecialiseerd opvangcentrum. Daar krijgt men informatie over het slachtofferstatuut, aangezien er aan drie cumulatieve voorwaarden voldaan moet zijn. Zo moeten de slachtoffers allereerst het contact verbreken met het netwerk waarbinnen ze uitgebuit werden. Daarnaast dient men zich te laten begeleiden

264 Wet betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen. (15 december 1980)

in één van de drie gespecialiseerde opvangcentra. Als laatste en misschien wel moeilijkste stap wordt er samenwerking met de gerechtelijke overheden verwacht. De slachtoffers moeten dus een klacht indienen of een verklaring afleggen tegen de personen en/of netwerken van exploitatie. Deze voorwaarden zijn niet vanzelfsprekend, wat het verkrijgen van dit statuut niet eenvoudig maakt, vandaar dat men 45 dagen de tijd krijgt om hierover na te denken.

De Cel Kwetsbaren, beter bekend onder de vroegere benaming Bureau MINTEH, is de dienst binnen DVZ die verantwoordelijk is voor het toekennen van tijdelijke verblijfsvergunningen aan de slachtoffers van mensenhandel en mensensmokkel. Men hoeft dus nog niet te beschikken over een verblijfsvergunning om in aanmerking te komen voor het slachtofferstatuut. Derdelanders kunnen hier ook aanspraak op maken. Tijdens de reflectieperiode reikt de Cel Kwetsbaren een zogenaamde 'bijlage 15' uit op aanvraag van de centra.

Fase 2 (artikel 61/3 VW)

Wanneer het mogelijke slachtoffer geen verklaring aflegt binnen de 45 dagen, verloopt zijn/haar tijdelijk verblijf en is hij/zij verplicht het Belgisch grondgebied te verlaten. Fase twee gaat van start wanneer er wel tijdig voldaan is aan de voorwaarden. Na het afleggen van een verklaring krijgt het slachtoffer een voorlopig verblijfsdocument van drie maanden, i.e. het zogenaamde Attest van Immatriculatie. Dit attest kan éénmalig verlengd worden indien dit noodzakelijk geacht wordt.

Fase 3 (artikel 61/4 VW)

Binnen deze fase bezorgen de verschillende actoren, betrokken in de multidisciplinaire samenwerking, alle relevante informatie aan de parketmagistraat. Rekening houdende met deze informatie en adviezen zal de magistraat vijf onderstaande vragen beantwoorden:

1. Loopt het onderzoek of de gerechtelijke procedure nog steeds?
2. Kan de betrokken persoon, in deze fase, beschouwd worden als een slachtoffer van het misdrijf bedoeld in artikel 433quinquies van het Strafwetboek of, in de omstandigheden bedoeld in artikel 77quater, van de misdrijf in de zin van artikel 77bis?
3. Is de betrokken persoon duidelijk bereid om mee te werken?
4. Heeft de betrokken persoon alle banden met de vermoedelijke daders van het misdrijf verbroken?
5. Wordt de betrokken persoon als een potentieel gevaar voor de openbare orde of de nationale veiligheid beschouwd?

Indien de eerste vier vragen positief beantwoord worden en de betrokkene geen gevaar vormt voor de openbare orde of de nationale veiligheid, kan men bij de Cel Kwetsbaren de A kaart toekennen. Het is pas vanaf het verkrijgen van dit verblijfsdocument, geldig voor zes maanden, dat het slachtoffer effectief het slachtofferstatuut bezit.

In tegenstelling tot het attest van immatriculatie, kan de A kaart meerdere keren verlengd worden indien de bovenstaande vragen volgens de voorwaarden beantwoord zijn door het parket. Gedurende deze gehele procedure kan de voorlopige verblijfstitel ingetrokken worden indien het slachtoffer niet meer voldoet aan één van de gestelde voorwaarden (Federaal Migratiecentrum Myria, Slachtofferstatuut).

Einde procedure

De procedure komt tot een einde wanneer de rechtbank haar vonnis in eerste aanleg gevelde heeft. De procedure kan op vier verschillende manieren afgesloten worden:

- afgifte van een verblijfstitel van onbepaalde duur;
- stopzetten van de procedure bij beslissing van de magistraat of bij beslissing van de Cel Kwetsbaren;
- einde van de begeleiding door de erkende gespecialiseerde opvangcentra;
- organisatie van de vrijwillige terugkeer.

2.3. Cijfers

In volgende alinea's wordt aandacht besteed aan huidig beschikbaar cijfermateriaal omtrent de toekenning van het slachtofferstatuut. Er worden slechts zeer weinig inbreuken vastgesteld. Er speelt zich echter een enorm fenomeen onder de radar af. (Jaarlijks evaluatieverslag, mensenhandel & mensensmokkel, 2019).

Uit het jaarverslag mensenhandel en mensensmokkel 2019 van Myria blijkt dat er in 2018 maar liefst 301 zaken betreffende het misdrijf mensenhandel aangemeld werden bij het parket. Er werden datzelfde jaar echter slechts 158 slachtoffers aangemeld bij de slachtoffercentra door de gerechtelijke overheden. Hieruit blijkt dus dat niet alle slachtoffers van de aanhangig gemaakte dossiers doorverwezen worden naar de gespecialiseerde centra. In onderstaande tabel werden enkele cijfers uit het jaarverslag naast elkaar geplaatst.

2018	mensenhandel	mensensmokkel
inbreuken vastgesteld door de politie	358	560
strafzaken bij de parketten	301	535
- seponering	85 (28%)	296 (55%)
- veroordeling	126	181
begeleidingen opgestart bij het opvangcentrum (niet noodzakelijk verdergezet na reflectieperiode)	122	17

2.4. Beleid

Europa stelde het mensenrechtenperspectief reeds voorop in 2005 met 'the Convention on Action against Trafficking in Human Beings'. Dit staat in schril contrast met de toenemende vermenging van het migratierecht en het strafrecht. Deze tendens staat beter bekend als 'crimmigratie' (Herkes, 2017).

Onderzoek vestigde reeds de aandacht op grote verschillen tussen de manier waarop beleidsmatig met de misdrijven mensensmokkel en mensenhandel omgegaan wordt. In de beleidsmatige documenten betreffende mensensmokkel spreekt men niet over slachtoffers, maar voornamelijk over migranten en personen die te maken kregen met het misdrijf mensensmokkel. In het vijfjarig actieplan tegen het smokkelen van migranten komen de gesmokkelde personen pas als derde actiepunt aan bod. In beleidskaders van mensenhandel vormt het identificeren van en hulp bieden aan de slachtoffers daarentegen een topprioriteit (Herkes, 2017).

In verband met mensensmokkel wordt er duidelijk een eerder repressief beleid gehandhaafd. Het mensenrechtenperspectief is ver te zoeken en een afschrikkend terugkeerbeleid staat voorop, doordat migranten steeds vaker gelinkt worden aan angst en criminaliteit en niet passen in het traditionele plaatje van het 'ideale slachtoffer'. Er gaat voornamelijk aandacht naar preventie en terugkeerinitiatieven (Cholewinski, 2007). Deze bestraffende en beschermende houding zijn twee discoursen die zich los van elkaar blijven ontwikkelen. Sommige irreguliere arbeidsmigranten verkrijgen erkenning en bescherming als slachtoffer. Een andere groep, voornamelijk migranten die naar hier gesmokkeld werden, worden beschouwd als overtreders van de wet. Door de sterke scheiding van de twee beleidslijnen blijft uitbuiting en het slachtofferschap van gesmokkelde migranten onderbelicht (Van der Leun & van Schijndel, 2015).

Het beleid omtrent deze misdrijfvormen is sterk gelinkt aan het huidig gevoerde migratiebeleid. Er wordt geponeerd dat het mensenrechtenperspectief primeert. In realiteit blijkt de bescherming van de Europese identiteit en het Europees grondgebied echter prioritair te zijn. Het lijkt erop dat de beleidsmakers dubbele standaarden hanteren met betrekking tot de victimisatie van de slachtoffers van mensenhandel en mensensmokkel (Herkes, 2017).

2.5. Het ideale slachtoffer

Uit bovenstaande toelichting blijkt dat victimologische concepten hun invloed uitoefenen op het beleid. Groepen mensen met voldoende politieke en economische macht kunnen bepaald gedrag labelen als ongewenst of deviant. Het label is onder andere afhankelijk van wie het gedrag stelt en wie erdoor benadeeld wordt (Pauwels, 2017). Het toekennen van een label blijkt dus eerder afhankelijk te zijn van de instanties die beschikken over de macht om dit toe te kennen, dan van de ervaringen die de personen in kwestie meegemaakt hebben (Herkens, 2017). Labeling kan daarnaast zorgen voor de stigmatisering van bepaald gedrag of bepaalde groepen mensen (Pauwels, 2017).

Bestaand onderzoek heeft eigenschappen geïdentificeerd die een slachtoffer moet bezitten om te voldoen aan het stereotype beeld van 'het ideale slachtoffer'. Het ideale slachtoffer is zwak en wordt overvallen door een sterkere kwaadaardige en onbekende dader tijdens het uitoefenen van een dagdagelijkse en gerespecteerde activiteit. Het is ook belangrijk dat het slachtoffer geen bijdrage had in de gebeurtenis en dus niks te verwijten valt. Nadien is het slachtoffer sterk genoeg om voor het slachtofferschap uit te komen op een aanvaardbare manier (Christie, 1986).

De gepercipieerde zwakheid van het slachtoffer wordt bepaald door een aantal karakteristieken zoals bijvoorbeeld etnische afkomst, geslacht, sociale positie en gedrag. Deze karakteristieken zijn echter onderhevig aan de sociaal-culturele en maatschappelijke omgeving waarin men zich bevindt. De slachtoffers die passen in het beeld dat men binnen de heersende cultuur heeft van het ideale slachtoffer, hebben meer kans om alle hulp te krijgen die ze nodig hebben (Pauwels, 2017).

Gesmokkelde personen voldoen niet aan de voorwaarden van het ideale slachtoffer, aangezien ze zichzelf bewust in een risicovolle situatie begeven. Ze hebben de situatie zelf uitgelokt, daar deze het gevolg is van een onderhandeling en afspraken die ze aangingen met de smokkelaar (Green, 2011). In de eerste plaats gaat de aandacht hier naar de vervolging van de daders, pas daarna komt de focus op de slachtoffers te liggen. Men gaat gesmokkelde personen eerder benaderen vanuit een criminaliserend perspectief dan vanuit een slachtofferperspectief. Bij het misdrijf mensenhandel wordt er daarentegen geen rekening gehouden met de vooraf gegeven toestemming omwille van de misbruikende aard ervan. Men hanteert hier dus een zeer brede interpretatie. Bij slachtoffers van mensenhandel gaat men uit van een passief slachtofferbeeld, aangezien deze mensen een kwetsbaarheid bezitten die er reeds was voor ze in contact kwamen met de handelaar (Wilson & O'Brien, 2016). Dit is allesbehalve het geval bij mensensmokkel, waar men duidelijk de strafrechtelijke doeleinden als prioritair beschouwt. Er werd reeds veel onderzoek gedaan naar slachtoffers van mensenhandel, terwijl aan slachtoffers van mensensmokkel veel minder aandacht besteed wordt (Lima De Pérez & Vermeelen, 2015).

De ervaringen van de persoon in kwestie zouden de belangrijkste elementen moeten vormen bij het al dan niet toekennen van het slachtofferlabel of statuut. In de praktijk is er eerder sprake van een instrumentalisering van het slachtoffer en het slachtofferdiscours ten voordele van de Europese identiteit en veiligheid. Men geeft een verblijfsvergunning in ruil voor samenwerking en bewijsmateriaal (Herkens, 2017).

3. Methodologie

Het doel van dit onderzoek is om diepgaand inzicht te verkrijgen in de werking van het slachtofferstatuut mensenhandel en mensensmokkel met bepaalde verzwarende omstandigheden. Door het voeren van kwalitatief onderzoek kan een analyse bekomen worden omtrent de uitvoering in de praktijk en de concrete factoren die van belang zijn bij het toekennen van het statuut. De resultaten zijn rechtstreeks afkomstig uit het werkveld en zijn dus niet los te koppelen van hun context (Reulink & Lindeman, 2005).

Naast een diepgaande literatuurstudie, werd er gekozen om semi-gestructureerde diepte-interviews af te nemen bij personen werkzaam binnen vooraf bepaalde organisaties die betrokken zijn bij de afgifte van het slachtofferstatuut (Billiet & Waage, 2006). Een experteninterview genereert een grote meerwaarde door de ervaringen en meningen van de persoon in het werkveld, alsook kan er inzicht verkregen worden in bepaalde beslissingsmechanismen (Tansey, 2007). De bevroagde experten maken deel uit van volgende diensten en organisaties:

- politie: mensen werkzaam binnen de Federaal Gerechtelijke Politie (FGP) die gespecialiseerd zijn in de misdrijfvormen mensenhandel en mensensmokkel, alsook verschillende personen werkzaam binnen de scheepvaartpolitie (aangezien zij dagelijks in contact komen met transmigranten);
- Cel voor de opsporing van economische uitbuiting en sociale fraude (ECOSOC) binnen de sociale inspectie, RSZ;
- parket, meer bepaald referentiemagistraten van de fenomenen mensenhandel en mensensmokkel;
- een van de drie erkende en gespecialiseerde opvangcentra voor slachtoffers van mensenhandel en mensensmokkel met verzwarende omstandigheden;
- de Cel Kwetsbaren binnen de Dienst Vreemdelingenzaken, i.e. de dienst die verantwoordelijk is voor het uitreiken van verblijfskaarten aan de personen die in het statuut stappen.

Twee interviews vonden ‘face to face’ plaats op de werkplaats van de respondent toen de COVID-19 maatregelen dit nog toelieten. De andere interviews vonden omwille van verstrengingen van de COVID-19 maatregelen online plaats door middel van een video-call. Nadien werden de afgenomen interviews gecodeerd via NVivo.

4. Resultaten

4.1. Rol van de eerstelijnsdiensten

Binnen dit onderzoek ging de aandacht voornamelijk uit naar het optreden van de politie en de sociale inspectiediensten als eerstelijnsdienst. Dit neemt niet weg dat tal van andere diensten en organisaties ook kunnen optreden als eerstelijnsdienst (e.g. het ziekenhuis waar een slachtoffer van mensenhandel met zware verwondingen wordt binnengebracht, of het OCMW waar een persoon met een problematische situatie zich komt aanmelden). Er is dus nood aan alertheid voor de detectie van slachtoffers in verschillende sectoren.

4.1.1. Detectie en identificatie van de slachtoffers

Alle respondenten waren het erover eens dat de detectie van een slachtoffer in eerste instantie afhankelijk is van de eerstelijnsdienst. Alles is afhankelijk van hoe de *first responder* de situatie interpreteert en welke basisvorming deze persoon gekregen heeft.

Slachtoffers mensenhandel

Betreffende zaken van mensenhandel wordt er vaak samengewerkt tussen de politie- en inspectiediensten. De inspectiediensten voeren onderzoeken naar mensenhandel en de politie komt mee ter plaatse als sterke arm. Bij de cel ECOSOC gaf men aan dat slechts bij een minderheid van de personen die aangetroffen worden op interventie, er voldoende indicatoren waargenomen worden om effectief te spreken van slachtoffer-schap. Illegaliteit daarentegen is een indicator die wel bijna altijd waargenomen kan worden bij controles van de inspectiediensten.

Zowel door het parket als de eerstelijnsdiensten werd aangegeven dat het moeilijk is om het slachtofferstatuut aan te bieden, aangezien veel mensen geheel vrijwillig werken voor de werkgever in kwestie. Vaak doen ze er alles aan om het de eerstelijnsdiensten zo moeilijk mogelijk te maken om de indicatoren vast te stellen, door bijvoorbeeld te vertellen dat ze nog maar net aan het werk zijn, dat ze goed gehuisvest zijn en voldoende verdienen. Wanneer er geen directe linken waarneembaar zijn omtrent een georganiseerd karakter kan de eerstelijnsdienst niet veel doen. Het statuut zal dus maar aan een beperkt aantal personen aangeboden kunnen worden.

“De keuze blijft uiteindelijk bij hen hé, het wordt hen wel uitgelegd, maar er zijn er niet te veel die er meteen op ingaan. Het is een kwestie van vertrouwen. Op 2 á 3 uur tijd moet je hun vertrouwen proberen winnen en uitleggen hoe België in elkaar zit. Meestal komen deze mensen uit een werelddeel waar politie en gerecht corrupt zijn.”

Daarnaast is men bij de inspectie van mening dat het statuut ook niet te snel aangeboden mag worden. Men kijkt eerst of er wel effectief sprake is van uitbuiting. Behoedzaamheid is noodzakelijk, waardoor men pas op het einde van de uitleg omtrent het slachtofferstatuut zal vertellen dat op die manier eventueel een verblijfsstatuut kan verkregen worden.

“Dus we leggen alles mooi uit en helemaal op het laatste wordt er maar gezegd dat ze een legaal statuut kunnen krijgen in België. Want anders zouden er wel eens meer slachtoffers kunnen zijn. We moeten hier toch voorzichtig in zijn.”

De inspectiediensten hebben de meertalige informatiebrochure met alle noodzakelijke informatie over het slachtofferstatuut steeds bij zich. Dit wil echter niet zeggen dat men deze zomaar aan alle personen ter plaatse zal uitdelen. Men waakt erover dat deze brochure bij de juiste doelgroep terecht komt.

Wanneer er effectief slachtoffers aangetroffen worden die bereid zijn om mee te werken, zal er een verhoor afgenomen worden door de inspectiediensten. Tot spijt van de inspectiediensten vindt dit verhoor plaats in het politiecommissariaat.

“Meestal heb ik het gevoel dat het optreden van de politie er al genoeg voor zorgt dat een slachtoffer zich niet als slachtoffer zal verklaren. Ze zijn meteen afgeschrikt.”

Slachtoffers van mensensmokkel met verzwarende omstandigheden

Hoewel er dagelijks migranten de oversteek van het kanaal wagen, gaat het hier niet altijd over mensensmokkel. Zo worden er bijvoorbeeld zeer veel transmigranten aangetroffen in de haven die op eigen houtje in een vrachtwagen proberen klimmen. Zij komen niet in aanmerking voor het slachtofferstatuut.

“Aan de zijkant van een camion heb je een kist voor gereedschap en daar gaan ze in kruipen, ze kunnen dit zelf open maken en ook weer zelf toe doen, of ze kruipen in een camion met een dekzeil. Dat is al moeilijker om te zeggen of ze hier op eigen houtje in gekropen zijn. Iemand die uit een koelwagen komt, die kan daar niet zelf in of uit, dit is duidelijk een slachtoffer.”

Bij de scheepvaartpolitie moet er voor elke persoon (of voor elke groep personen) die aangetroffen wordt een zogenaamd ‘hoorrecht’ opgesteld worden. Dit impliceert dat men met iedere persoon in gesprek moet gaan. Hierbij stelt men vragen over de afgelegde route en waarom ze hier zijn. Ook de gsm's worden vaak uitgelezen. Er wordt echter aangegeven dat, omwille van de grote toestroom aan migranten, er in realiteit slechts een kleine minderheid van de aangetroffen personen ondervraagd worden en het statuut veelal niet aangeboden wordt. Uit deze manier van werken vloeit een misconceptie voort:

“De toestroom is te groot, dit vooral binnen de mensensmokkel, om alle slachtoffers te verhoren om te kijken of ze in aanmerking komen. Zo kunnen de betreffende indicatoren niet opgemerkt worden en komen er ook niet veel potentiële slachtoffers naar boven.”

Het is echter niet de bedoeling om op basis van het verhoor te beslissen of een slachtoffer mogelijks in aanmerking komt. Deze beslissing dient genomen te worden op basis van het waarnemen van de vooropgestelde indicatoren bij het aantreffen van de persoon.

“Wanneer je bijvoorbeeld personen aantreft in een afgesloten vrachtwagen dan staat het vast dat ze slachtoffers zijn, deze personen moet je niet eerst verhoren om dit te weten.”

Er werd door alle respondenten vermeld dat (potentiële) slachtoffers mensensmokkel over het algemeen niets willen vertellen tijdens het verhoor. Bovendien zijn de meesten onder hen niet geïnteresseerd om hier te blijven. Ze hebben allen als doel het Verenigd Koninkrijk te bereiken.

Indien er toch een slachtoffer geïdentificeerd en doorverwezen wordt, dan is het vaak omdat deze persoon zelf aangeeft iets te willen vertellen.

“Het slachtofferstatuut zou in theorie aan elke transmigrant aangeboden moeten worden, maar ik weet in praktijk dat dat niet gebeurt. Indien iemand in aanmerking komt

voor het statuut zal dit meestal zijn naar aanleiding van een verhoor of een debriefing²⁶⁵ waaruit blijkt dat er mensen zijn die iets weten te vertellen over verdachten. Men wil naar voor komen met informatie, maar men twijfelt, dan kan je overwegen om het statuut te gebruiken."

Op deze manier wordt er een grote selectie gemaakt onder de aangetroffen personen en zijn er maar weinigen die effectief geïnformeerd worden over het slachtofferstatuut. De politiediensten geven aan de meertalige informatiebrochure nauwelijks af te geven. Deze selectie heeft als gevolg dat wanneer de FGP gecontacteerd wordt voor een verhoor van een slachtoffer mensensmokkel met verzwarende omstandigheden, het in de meeste gevallen effectief om een slachtoffer gaat en het Attest van Immatriculatie toegekend kan worden.

"Wanneer iemand beschouwd wordt als potentieel slachtoffer is de kans groot dat het ook echt een slachtoffer is omdat er al een grote selectie gemaakt is. Voor ons is het dus, ik ga niet zeggen gemakkelijk, maar het verhoor is vaak bevestigend en verloopt meestal tamelijk vlot."

Het lage aantal slachtofferstatuten uitgereikt aan slachtoffers van mensensmokkel met verzwarende omstandigheden valt niet alleen te wijten aan de grote selectie. Er werd door alle respondenten een lage interesse bij deze groep slachtoffers gerapporteerd. Allemaal hebben ze een grote som geld betaald aan hun smokkelaar om het Verenigd Koninkrijk te bereiken, waardoor het maar zeer zelden voorvalt dat er verklaringen tegen de smokkelaar afgelegd worden. Indien dit wel zo is geven de eerstelijnsdiensten aan dat het slachtoffer in kwestie compleet radeloos is en meestal geen geld meer heeft om het verdere traject af te leggen.

"De meeste slachtoffers praten niet omdat ze onder druk staan en omdat ze denken dat dit ook van nadeel voor hen zal zijn. Als je uw smokkelaar of zijn organisatie verlinkt, dan sta je hier in België en dan snij je in je eigen vel."

Op de vraag waarom bepaalde slachtoffers toch op het statuut ingaan, werd door verschillende respondenten dezelfde nuancering gebracht. De reflectieperiode wordt dikwijls gebruikt om even tot rust te komen, om daarna terug te keren naar het milieu.

"Heel vaak is het zo dat ze zo diep in de miserie zijn geraakt en het gewoon eens tijd is om weer een dak boven hun hoofd te hebben, fatsoenlijk te eten en even op hun positieve te komen. En dan toch na die drie of vier weken te kijken hoe geraken we hier weer weg."

4.1.2. Doorverwijzing van potentiële slachtoffers

Het doorverwijzen van de potentiële slachtoffers bestaat uit drie stappen, namelijk het contacteren van het parket, één van de drie gespecialiseerde opvangcentra en, indien

²⁶⁵ Een debriefing is een eerste informeel gesprek dat men gaat voeren om te polsen of een persoon in aanmerking komt voor het statuut/ bereidheid toont tot medewerking.

het een vreemdeling betreft, de DVZ. De volgorde van deze opsomming in de omzendbrief is niet bindend. In de praktijk wordt dan ook geen vaste volgorde gehanteerd bij het nemen van deze stappen door de 'first responder'. Vaak hangt dit af van de betreffende eerstelijnsdienst. Zo gaf men bij het gespecialiseerd opvangcentrum aan dat indien het een dienst betreft zonder specifieke kennis ter zake, meestal eerst het parket wordt verwittigd. Verder werd door een politiedienst aangegeven dat ze zich niet verantwoordelijk achten om rond te bellen naar de opvangcentra. Men meldt het potentiële slachtoffer aan bij het parket en daar houdt het op. Dit kan een uitvoering volgens de omzendbrief in het gedrang brengen. Uit de praktijk blijkt namelijk dat wanneer de magistraat als eerste gecontacteerd werd, deze vaak instructies geeft en beslist of een bepaalde persoon aangemeld mag worden bij een gespecialiseerd opvangcentrum of niet.

"Ik heb het gevoel dat de rem meer bij de magistraten zit. Met smokkel is dat ook, de magistraat beslist wie doorverwezen wordt naar het gespecialiseerd centrum."

Volgens de multidisciplinaire omzendbrief moeten zowel het parket als één van de drie gespecialiseerde opvangcentra altijd gecontacteerd worden bij de identificatie van een potentieel slachtoffer. Het is niet de bedoeling dat de parketmagistraat beslist wie in het centrum opgevangen mag worden en wie niet. Voor het opstarten van de reflectieperiode en de begeleiding in een centrum is namelijk geen toestemming van het parket nodig. Bij de Cel Kwetsbaren kan men de bijlage 15 afleveren enkel en alleen op aanvraag van de gespecialiseerde centra.

In de praktijk lijkt het of er nog een vierde taak verbonden is aan de doorverwijzing van de potentiële slachtoffers, namelijk het verhoor. Alle respondenten vermelden dat de slachtoffers in de meeste gevallen meteen na het aantreffen verhoord worden. Op basis daarvan gaat men beslissen of de persoon in kwestie al dan niet als slachtoffer beschouwd kan worden en zal er al dan niet doorverwezen worden naar het opvangcentrum. De personen die in eerste instantie geen bereidheid tot medewerking aan een verhoor tonen, komen al zeker niet in aanmerking voor het statuut. Dit blijkt uit onderstaand citaat, maar ook uit citaten binnen het luik van de detectie kan dit opgemerkt worden.

"Ze zijn bijna zeker dat die 20 dames slachtoffer mensenhandel zijn, maar er is er maar één die meteen bereidheid toont om mee te werken. Het probleem is dat enkel en alleen die persoon wordt aangemeld. Van die 19 andere is geen sprake, daar zal niks mee gebeuren. Moest je daar natuurlijk kunnen zeggen van wacht, laat ons een keer goed de Col lezen en zeggen die meisjes moeten eigenlijk helemaal geen verklaring afleggen, ze moeten helemaal niks doen. Het enige wat moet gebeuren is dat het hen wordt aangeboden om 45 dagen opvang te krijgen in een beveiligde locatie en geef ons (gespecialiseerd opvangcentra) dan alstublieft eens de tijd om met die mensen te spreken."

De reflectieperiode van 45 dagen dient ervoor om te overwegen in het statuut te stappen en al dan niet verklaringen af te leggen. Door bovenstaande manier van werken te

hanteren en meteen over te gaan tot het verhoor, heeft het toekennen van de reflectieperiode in praktijk niet veel nut meer. De meningen in het werkveld verschillen. Wanneer de omstandigheden wijzen op slachtofferschap, verkiezen sommigen om het slachtoffer eerst tot rust te laten komen en pas later een verhoor te regelen, zoals het ook omschreven staat in de omzendbrief. Er werden bij de politiediensten ook andere manieren van werken aangehaald, maar wel nog steeds met het oog op het bekomen van informatie.

"Ik ben nogal voorstander van het debriefing systeem. Je gaat de mensen dus niet meteen verhoren, maar er gewoon eens met praten, zo ga je rapper eens iemand hebben die eens iets gaat zeggen."

Als laatste punt kan nog aangehaald worden dat de eerstelijnsdiensten aangaven dat er soms moeilijkheden zijn om de opvangcentra te bereiken tijdens de nachtelijke uren. Dit komt de bejegening van de potentiële slachtoffers niet ten goede, aangezien ze in afwachting op het politiekantoor verblijven.

4.2. Rol van de parketmagistraat

Uit praktijkvoorbeelden blijkt dat er enorm veel afhangt van de beoordeling van de 'first responder' en tevens ook de magistraat die de aanmeldingen moet beoordelen. Wanneer men bij de politie geen indicatoren meent waar te nemen en bijgevolg gewoon een PV opstelt zonder verdere stappen te ondernemen, kan een oplettende magistraat deze indicatoren wel nog uit het PV halen en hierop werken. Dit mag natuurlijk niet de normale gang van zaken zijn, maar op deze manier kunnen er toch nog slachtoffers geïdentificeerd worden.

Het parket wordt gecontacteerd door de eerstelijnsdiensten wanneer zij een potentieel slachtoffer aantreffen. Wanneer men echter niet terecht komt bij de referentiemagistraat, maar bij de magistraat van wacht, is deze vaak onvoldoende op de hoogte van de materie en de stappen die hij dient te ondernemen. Zo kan het gebeuren dat er niet correct gehandeld wordt. De opstart van de procedure is onderhevig aan de visie en manier van werken van de magistraat, hierdoor kunnen er verschillen optreden in de manier waarop het slachtoffer bejegend wordt en in de mate waarin de omzendbrief nageleefd wordt.

"Als je iemand aantreft met aanwijzingen van het één of ander moet de magistraat gecontacteerd worden. En het is daar dat je de verschillen hebt, de ene magistraat laat het aan de politie over, de andere magistraat gaat zeggen nee niet onmiddellijk verhoren, we gaan de persoon eerst overbrengen naar het gespecialiseerd opvangcentrum. Andere magistraten gaan zeggen dat men de persoon juist wel eerst moet verhoren en pas als daar iets uitkomt gaan we het statuut aanbieden."

De eindbeslissing over het al dan niet uitreiken van het slachtofferstatuut ligt bij de referentiemagistraat, aangezien het statuut gekoppeld is aan een opsporings- of gerechtelijk onderzoek. De twee referentiemagistraten die bevraagd werden, gaven aan dat ze aan deze beslissing niet veel eisen verbinden.

“Goh eigenlijk is dat een afweging die je maakt grotendeels samen met de politie omdat je luistert wat zit er van informatie in. Meestal als de slachtoffers aangeven van ik ben slachtoffer mensenhandel dan zal ik hier waarschijnlijk wel in meegaan, omdat men heel dikwijls zegt van neen ik ben dat niet. Als ze dan een verklaring afleggen die een beetje waarheidsgetrouw lijkt, dan geef ik ze nogal gemakkelijk het voordeel van de twijfel.”

De bevestiging van het parket geeft zekerheid over het feit dat het potentiële slachtoffer ook effectief slachtoffer is van één van de misdrijfvormen die recht geven op het slachtofferstatuut. De koppeling van het statuut aan het juridische luik wordt door zowel de eerstelijnsdiensten als de opvangcentra en de Cel Kwetsbaren als een belangrijke en noodzakelijke filter gezien. Zo kan men onder andere voorkomen dat mensen met slechte bedoelingen in de shelters van de gespecialiseerde opvangcentra terecht komen. Om de zes maanden dient het parket aan de Cel Kwetsbaren te bevestigen, volgens de vijf voorgeschreven vragen, of de persoon in kwestie nog steeds als slachtoffer beschouwd wordt. Indien de situatie ongewijzigd bleef en het onderzoek nog loopt, zal hier bijna systematisch een verlenging van de A kaart volgen.

Als magistraat heb je een discretionaire bevoegdheid, wat ruimte geeft aan een persoonlijke invulling. Er werd gesproken met magistraten die veel aandacht schenken aan het slachtoffer. Zij gaven aan dat je als magistraat heel veel of juist helemaal niets kan doen voor het slachtoffer om ervoor te zorgen dat ze toch bescherming en verblijf genieten.

“Ik heb dat nog gedaan in het kader van mensenhandel dat men juridisch niet kon bewijzen dat het om slachtoffers van een criminele organisatie ging, hierdoor werden ze niet erkend door het vonnis. Ik wist echter zeker dat het slachtoffers waren, ik heb ze een verklaring laten afleggen binnen artikel 9.3 in het kader van humanitaire redenen. Zo konden ze alsnog verblijf krijgen.”

4.3. Rol van de gespecialiseerde opvangcentra

Wanneer een slachtoffer aangemeld wordt bij één van de centra zal het gesprek meteen aangegaan worden om te kijken in welke situatie men zich bevindt en of er sprake is van mogelijk slachtofferschap.

Bij de opvangcentra geeft men aan dat slechts 15% van de aanmeldingen afkomstig zijn van de politie en inspectiediensten. Andere aanmeldingen komen van de sociale diensten en een groot deel van de potentiële slachtoffers nemen uit eigen beweging contact op met een gespecialiseerd opvangcentrum. In dat geval vormen de centra dus zelf de eerste lijn en is het aan hen om een selectie te maken, de slachtoffers te identificeren en de malafide personen uit het systeem te filteren. Naar schatting bij de helft van de gevallen wordt na het eerste gesprek al meteen beslist dat de persoon niet in aanmerking komt voor het slachtofferstatuut. Uit onderstaand citaat blijkt dat uit de aanmeldingen van politie en inspectiediensten het grootste aantal effectieve slachtoffers voortkomen.

“Als je kijkt naar de 15% aanmeldingen van de politie, daar ligt het aantal statuten op ongeveer 70 tot 80 %. Die andere 85% die zichzelf bijvoorbeeld komen aanmelden bij ons, daar ligt het aantal effectieve slachtoffers op 10 tot 12%. Dus je ziet als ze van bij de politie komen, dat de kans op het statuut veel hoger is, waarom? Ja omdat men daar al een zekere schifting gedaan heeft, er is al een reden waarom de politie ter plaatse komt.”

De reflectieperiode wordt aangeboden aan personen waarbij men indicatoren van slachtofferschap meent te herkennen. De opvang en begeleiding in het centrum kan vrijwel meteen opgestart worden. Het zijn de centra die contact opnemen met de Cel Kwetsbaren bij elke nieuwe opname zodat de slachtoffers een tijdelijk verblijfsrecht van 45 dagen toegekend krijgen, de zogenaamde ‘bijlage 15’. Voor de afgifte van deze bijlage 15 is het niet noodzakelijk dat het centrum al contact opgenomen heeft met het parket of arbeidsauditoraat. Uit de praktijk blijkt dat de centra in veel gevallen toch al vanaf het begin contact opnemen om te polsen of men het potentieel slachtoffer ook effectief als slachtoffer zal erkennen in het verdere verloop van de procedure.

Gedurende de reflectieperiode probeert men de potentiële slachtoffers zo goed als mogelijk te ondersteunen, te informeren en te overtuigen om in de procedure te stappen. De personen die in het centrum verblijven zijn vaak degene die al een zekere vorm van bereidheid tot medewerking vertonen. Dit maakt dat deze 45 dagen meestal niet volledig benut worden. De centra geven aan dat ze de betrokken FGP vaak al na enkele dagen contacteren voor een verhoor.

Zowel bij de centra als bij de parketten gaf men aan dat er over het algemeen een gelijkgezindheid heerst over het al dan niet toekennen van een statuut aan een persoon. De centra zijn experts ter zake en weten welke elementen er aanwezig moeten zijn voor politie en parket om een zaak te kunnen opstarten. Uit onderstaand citaat blijkt dat men bij de centra zeer goed weet welke personen uiteindelijk in aanmerking zullen komen en welke niet.

“Als je geen objectieve feiten hebt om na te gaan van klopt dit verhaal, dan kan het gerecht daar niet met verder hé. Je mag dan nog in uw hart denken van er is hier echt wel iets niet juist met de situatie van de persoon, maar als je op geen enkele manier de mogelijkheid hebt om het slachtofferschap te verifiëren...”

Zowel bij het parket, de politiediensten als de centra hecht men veel belang aan het onderhouden van goede samenwerkingsbanden met de centra. Binnen het kader van de multidisciplinaire samenwerking kan er gevoelige informatie uitgewisseld worden. De communicatie gaat duidelijk verder dan alleen maar vragen of er een plaats beschikbaar is in het gespecialiseerd opvangcentrum.

“Goede contacten met de opvangcentra zijn zeer belangrijk, bijvoorbeeld om te vermijden dat het opvangcentrum informatie voor zich zou houden die misschien wel een hulp kan zijn om hun slachtoffers te vrijwaren van daders die nog rondlopen hé. Die wisselwerking is zeer belangrijk.”

De centra kunnen de begeleiding zelf stopzetten indien ze aanvoelen dat er iets niet klopt. Men is zeer alert voor leden van de organisatie die zich voordoen als slachtoffer. Daarnaast kan de begeleiding ook stopgezet worden door het slachtoffer zelf. Zoals reeds eerder vermeld, verdwijnt de meerderheid van de slachtoffers van mensensmokkel na verloop van tijd uit de centra.

4.4. Rol van de Cel Kwetsbaren (DVZ)

Over de rol van de Cel Kwetsbaren binnen DVZ valt er weinig op te merken. De voorwaarde om toe te treden tot het slachtofferstatuut en de regels in verband met de afgifte van documenten zijn exact hetzelfde voor slachtoffers van beide misdrijfvormen. Voor het afleveren van de verblijfsstatuten is men gebonden aan de wettelijke bepalingen zoals omschreven in de vreemdelingenwet²⁶⁶.

In België heeft iedere gekende vreemdeling een elektronisch dossier. Bij de Cel Kwetsbaren heeft men dus een overzicht over de verschillende procedures die een bepaalde persoon reeds doorlopen heeft met het oog op het verkrijgen van verblijf.

“Dat kan inderdaad iets zijn dat je denkt, van ja dat is hier uitputting van alle procedures, deze persoon probeert op alle mogelijke manieren een verblijf te verkrijgen. Maar we moeten ons ervan bewust zijn dat je daar parallel het juridische luik hebt. Het gerechtelijk onderzoek loopt en zonder de bevestiging dat dat loopt en dat het statuut toegekend wordt door de parketmagistraat of arbeidsauditeur, kunnen wij geen documenten afleveren en dat is een belangrijke en ook noodzakelijke filter.”

In het kader van het slachtofferstatuut kan men slechts verblijfsdocumenten afgeven indien deze aangevraagd worden door één van de drie gespecialiseerde opvangcentra. Voor het verkrijgen van het Attest van Immatriculatie moet er een verklaring afgelegd worden, waardoor een officieel dossier geopend kan worden bij het parket. Na het verlopen van het Attest van Immatriculatie is de bevestiging van het parket of het arbeidsauditoraat vereist voor de afgifte van de A kaart. Door de betrokkenheid van het gerecht loopt men bij de Cel Kwetsbaren niet het risico om onterecht verblijfsdocumenten toe te kennen.

Een aanvraag tot definitieve regularisatie of afgifte van de B kaart wordt gedaan door de centra wanneer er een vonnis geveld is in de zaak. Dit vonnis moet een tenlastelegging betreffende mensenhandel of smokkel met verzwarende omstandigheden omvatten en het betrokken slachtoffer moet erkend zijn als slachtoffer van deze feiten. Bij een vrijspraak is het noodzakelijk dat in de tenlastelegging de inbreuk mensenhandel of mensensmokkel met verzwarende omstandigheden weerhouden is en dat het slachtoffer vermeld wordt.

²⁶⁶ Wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen, BS 31 december 1980.

4.5. Dubbel slachtofferschap

Door de bevroegde politiediensten werden verschillende verhalen verteld over slachtoffers die naar ons land gesmokkeld werden en vervolgens hier tewerkgesteld worden om hun reis af te betalen. Deze methode wordt door smokkelaars gebruikt om ervoor te zorgen dat de slachtoffers bij aankomst in Europa niet vrij zijn. Vaak zijn het de familieleden in het land van herkomst die samenleggen om de reis te betalen. Indien dit niet volstaat, wordt de persoon in het land van bestemming uitgebuit om de schuld af te betalen. Het komt ook voor dat men in ons land moet helpen binnen de smokkelorganisatie om het laatste smokkeltraject naar het Verenigd Koninkrijk te bekostigen. Niet uitzonderlijk wordt een migrant slachtoffer van beide misdrijfvormen. Het is soms ook een kwestie van begripsbepalingen en gehanteerde definities. Volgend citaat komt uit een gesprek met de politie:

“Natuurlijk als je over slachtofferschap spreekt, als je dat definieert, wat is een slachtoffer? Wij gebruiken een definitie, maar sommige mensen voelen zichzelf geen slachtoffer. Dan is het de discussie is het een bewuste keuze dat ze in die bootjes gestapt zijn ja dan nee. Gebeurt er iets, wie zijn schuld is het, is het de smokkelaar zijn schuld of hun eigen schuld want ze kiezen er zelf voor. Maar dat is een andere discussie, het is moeilijker dan bij mensenhandel. Het hangt er vanaf van welke mensen je aantreft, welke nationaliteiten, van de Aziaten en de Chinezen weten we dat hun familie afgeperst wordt. Dus als ze niet doen wat de organisatie zegt dan loopt de familie in het land van oorsprong gevaar. Dus die mensen zitten vast.”

Door de eerstelijnsdiensten werd aangegeven dat het inderdaad soms moeilijk is het onderscheid te maken: is de persoon verplaatst binnen het misdrijf mensenhandel of was er eerst sprake van het misdrijf mensensmokkel en kwam de persoon daarna in het uitbuitingsmilieu terecht? Vaak wordt het dubbel slachtofferschap echter niet gedetecteerd of opgemerkt als onrechtstreeks gevolg van hun illegale status.

“Goh ja, het is naar de afhandeling toe uiteraard. Als je iemand afhandelt met illegaal verblijf dan ga je zo diep niet gaan in het onderzoek en minder polsen om te zien of iemand slachtoffer is. Dat wordt inderdaad afgehandeld, ik ga niet zeggen aan de lopende band, maar dit kan zich inderdaad tegen deze mensen spelen.”

Uit de interviews met de parketmagistraten blijkt dat men in situaties van dubbel slachtofferschap zal bekijken voor welk misdrijf men het sterkste dossier heeft en bijgevolg de meeste kans op een veroordeling. Daarnaast gaf men aan in rechtszaken van mensenhandel soms ook het misdrijf mensensmokkel mee te vervolgen.

5. Discussie

5.1. Terugkoppeling naar de onderzoeksvragen

De eerste onderzoeksvraag gaat dieper in op de mate waarin de multidisciplinaire omzendbrief toegepast wordt door de verschillende betrokken actoren. Uit de bespreking van de resultaten kan geconcludeerd worden dat de gespecialiseerde opvangcentra en

de Cel Kwetsbaren te werk gaan zoals omschreven in de omzendbrief. Bij de eerstelijnsdiensten en het parket is dit niet steeds het geval. Vooral in het beginstadium, namelijk bij de detectie, identificatie en doorverwijzing van de potentiële slachtoffers stemt de praktijk niet altijd overeen met de instructies uit de omzendbrief.

Volgens de multidisciplinaire omzendbrief heeft elk potentieel slachtoffer recht op een reflectieperiode van 45 dagen in een gespecialiseerd opvangcentrum zonder dat hiervoor iets ondernomen moet worden. Het werd echter al vrij snel duidelijk dat men in realiteit het statuut vaak maar gaat aanbieden nadat er interessante informatie naar boven kwam uit het verhoor. De politie en inspectiediensten gaan voornamelijk aan de slag met de personen die meteen bereidheid tot een verhoor tonen. Hierdoor krijgt de meerderheid van de aangetroffen potentiële slachtoffers geen kans tot het verkrijgen van het slachtofferstatuut. Er vindt een onbedoelde selectie op twee niveaus plaats:

- op basis van de bereidheid tot een onmiddellijk verhoor gaan de politie en inspectiediensten een extra selectie maken. De aangetroffen potentiële slachtoffers die geen verklaring wensen af te leggen, zal men niet doorverwijzen. Dit impliceert dat het parket en het gespecialiseerd opvangcentrum niet op de hoogte gebracht worden van het aantreffen van de persoon in kwestie;
- eerstelijnsdiensten die er de gewoonte op nahouden om bij het aantreffen van een potentieel slachtoffer enkel het parket te contacteren dragen ook bij aan een vorm van extra selectie. Hierdoor wordt de keuze om het al dan niet aanmelden van een persoon bij één van de drie gespecialiseerde opvangcentra aan de magistraat overgelaten, terwijl het hier geen keuze betreft. De magistraat die ervoor kiest om de politie meteen een verhoor te laten afnemen zal op basis hiervan soms al beslissen om geen gespecialiseerd centrum te contacteren.

Deze manier van werken zorgt ervoor dat de reflectieperiode aan relevantie inboet. Daarnaast legt dit de nadruk op de functionaliteit van het slachtofferstatuut. Het zijn nochtans vaak de omstandigheden van bijvoorbeeld een politie-inval die de potentiële slachtoffers afschrikken waardoor men dichtklapt en niet mee zal werken.

De tweede onderzoeksvraag peilt naar de omstandigheden waaronder een beperkt aantal slachtoffers van mensensmokkel met verzwarende omstandigheden wel in aanmerking kwamen voor het slachtofferstatuut. Door de interviews heen werd het echter duidelijk dat het lage aantal uitgereikte statuten niet zo zeer te wijten is aan het feit dat maar weinig slachtoffers voldoen aan de voorwaarden om in aanmerking te komen. Er kunnen voornamelijk twee oorzaken aangehaald worden voor het lage aantal statuten.

Ons land wordt doorkruist door zogenaamde 'transmigranten'. Wanneer ze hier aangetroffen worden door de politie moeten ze hun laatste traject nog afleggen, waardoor ze in veel gevallen nog afhankelijk zijn van hun smokkelaar. Bijgevolg zijn de slachtoffers van mensensmokkel zelden bereid om belastende verklaringen af te leggen ten aanzien van hun smokkelaar. De mogelijkheid op verblijfsrecht gekoppeld aan het statuut kan hen niet overtuigen, aangezien ze niet de intentie hebben om hier te blijven. De enkele

lingen die toch in een gespecialiseerd opvangcentrum ondergebracht worden, slaan gewoonlijk na een paar dagen of weken op de vlucht. Bijgevolg lijkt volgende vraag hier meer op zijn plaats: “Onder welke omstandigheden zijn slachtoffers mensensmokkel verzwarende omstandigheden wel bereid om in het slachtofferstatuut te stappen? Mogelijke antwoorden op deze vragen kwamen reeds aan bod: men is de wanhoop nabij, men heeft geen geld meer om het verdere traject te betalen of men is dermate getraumatiseerd door eerdere pogingen om het Verenigd Koninkrijk te bereiken.

De doorgaans geringe interesse van de slachtoffers van mensensmokkel in het slachtofferstatuut heeft een negatieve invloed op de bereidheid van de eerstelijnsdiensten tot het aanbieden van het statuut. Dit bemoeilijkt de detectie van slachtoffers die eventueel wel interesse hebben in het slachtofferstatuut.

Het feit dat ze met velen zijn, gekoppeld aan de eerder besproken misconceptie in verband met het verhoor vormt ook een belangrijke factor. Wanneer er een grote groep transmigranten aangetroffen wordt, achten de eerstelijnsdiensten het simpelweg onmogelijk om in gesprek te gaan met elke persoon in een poging tot het waarnemen van slachtofferschap. Bovendien kwamen de indicatoren van mensenhandel zeer uitgebreid aan bod bij de gesprekken met de politie en inspectiediensten, terwijl dat niet het geval was voor de indicatoren van mensensmokkel. De vraag rijst of de eerstelijnsdiensten hun focus onvoldoende leggen op het actief detecteren van slachtoffers van mensensmokkel. Ook hier kan de oorspronkelijke onderzoeksvraag omgekeerd worden: onder welke omstandigheden zullen slachtoffers van mensensmokkel met verzwarende omstandigheden wel gedetecteerd worden? Uit de interviews kwam naar voren dat een detectie meestal gebaseerd is op het effectief aantreffen van personen in een afgesloten container.

De derde en laatste onderzoeksvraag gaat na of er extra moeilijkheden ondervonden worden bij het verkrijgen van het statuut omwille van het dubbel slachtofferschap. Hierbij werd aandacht besteed aan het label van ‘vluchteling’ of ‘illegale migrant’, de invloed van het denkbild van ‘het ideale slachtoffer’ en het verkrijgen van asiel.

Hoewel de inspectiediensten werken op het misdrijf mensenhandel, komt het slachtofferschap van mensensmokkel vaak naar voren in hun verhoren, aangezien er vragen gesteld worden omtrent de situatie van de aangetroffen personen. Illegaliteit of een andere preciaire verblijfsstatus – de meeste slachtoffers die aangetroffen worden zijn reeds aangemeld bij DVZ – vormen namelijk indicatoren voor het slachtofferschap van mensenhandel en uitbuiting. Het feit dat men illegaal is, werkt dus zeker niet in hun nadeel, het vormt juist een extra indicator.

Uit het gesprek met de Cel Kwetsbaren binnen DVZ kan geconcludeerd worden dat eerdere pogingen tot asielaanvragen of het zich bevinden in de asielpcedure geen invloed heeft op het slachtofferstatuut. Belgen die het slachtoffer worden van mensenhandel kunnen ook in het slachtofferstatuut stappen. Zo kunnen ook slachtoffers die reeds de asielpcedure aangevraagd hebben of reeds asiel verkregen hebben in het slachtofferstatuut stappen.

De labels van 'vluchteling' en 'illegale migrant' brengen dus geen extra problemen met zich mee om in aanmerking te komen voor het statuut. Dit neemt niet weg dat men minder snel gedetecteerd kan worden omwille van het feit dat men een illegale migrant is.

Het feit dat slachtoffers van mensensmokkel niet voldoen aan de eisen van het ideale slachtoffer heeft geen rechtstreekse invloed op het al dan niet verkrijgen van het slachtofferstatuut. Er kan echter wel een indirecte invloed waargenomen worden. Uit de interviews kwam naar voren dat men bij de eerstelijnsdiensten vaak minder geneigd is om het slachtofferstatuut aan te bieden aan slachtoffers van mensensmokkel. Dit komt door het feit dat deze mensen bijna nooit ingaan op het aanbod. Er kan dus een geringe bereidheid waargenomen worden omwille van het feit dat ze niet uitkomen voor hun slachtofferschap en geen interesse tonen in de aangeboden hulp. Dit past niet binnen het plaatje van het ideale slachtoffer.

De parketmagistraten gaven daarentegen aan dat transmigranten nog steeds als slachtoffer gezien moeten worden, ook al heeft men nog contact met het milieu. Gesmokkelde personen zijn deels vragende partij, maar dit impliceert niet dat ze ervoor gekozen hebben in levensbedreigende situaties te verkeren. Uit deze uitspraken blijkt allesbehalve een negatieve invloed van het denkbeeld 'ideale slachtoffer'. Wel is enige kadering en nuancering hier op zijn plaats. De referentiemagistraten die geïnterviewd werden gaven aan te werken met veel aandacht voor het slachtoffer. Ook door de andere actoren werd hun slachtoffergerichtheid bevestigd, maar met de kanttekening dat er op dit vlak een groot verschil is onder de magistraten. De houding van de magistraat is echter niet relevant indien de eerstelijnsdiensten het slachtoffer niet doorverwijzen. Zo is er mogelijk toch een invloed waarneembaar van het concept 'ideale slachtoffer'.

Gesmokkelde personen begaan soms zelf misdrijven om hun doel te bereiken. Zo wordt er bijvoorbeeld gebruik gemaakt van valse documenten en kan men strafbaar gesteld worden onder het misdrijf van de haveninklimming. Het overtreden van de wet of het vormen van een gevaar voor de openbare orde kan een reden vormen tot het stopzetten van de procedure. Het dubbel slachtofferschap zorgt er mogelijk voor dat men een misdrijf op het strafblad heeft staan. Alvorens er een einde gesteld wordt aan de procedure weegt men de situatie bij de Cel Kwetsbaren grondig af met de nodige aandacht voor proportionaliteit.

De vrees dat het slachtofferstatuut gebruikt kan worden als achterpoortje om alsnog asiel te verkrijgen, is beperkt en vooral ongegrond. Een groot deel van de mensen die in de reflectieperiode stappen, stromen niet door naar de volgende fase. Het betreft een minderheid van de potentiële slachtoffers die effectief de gehele procedure doorlopen en bijgevolg permanent verblijf verkrijgen. De koppeling van het statuut aan het gerechtelijke luik sluit de deur voor misbruik. Op deze manier kan met zekerheid gezegd worden dat de mensen die in het bezit zijn van een A kaart effectief slachtoffer zijn. Het slachtofferstatuut is bovendien een win-win systeem, dat voordelen behelst voor alle partijen. De angst voor de uitholling en misbruik van de procedure is dus onterecht en mag geen reden vormen om het statuut niet aan te bieden. De betrokken actoren zijn

zich hier ook van bewust. Er werd meermaals verwezen naar de koppeling van het statuut aan het gerechtelijke luik. Dit neemt niet weg dat men steeds alert blijft om het systeem te beschermen tegen personen met slechte intenties. Dit doet men echter niet uit schrik om onterecht verblijf toe te kennen, maar eerder om de locatie van de shelters geheim te houden alsook ter bescherming van de effectieve slachtoffers.

Op basis van bovenstaande overwegingen kan het dubbel slachtofferschap de kansen op het slachtofferstatuut wel enigszins verkleinen, vooral omwille van de lagere kans om gedetecteerd te worden.

5.2. Implicaties van het onderzoek

Een vraag die men zich naar aanleiding van dit onderzoek kan stellen is of het wel mogelijk is om de multidisciplinaire omzendbrief naar de letter uit te voeren in de praktijk. Wanneer de detectie en de aanmelding verlopen zoals voorgeschreven, zal het aantal aanmeldingen in de gespecialiseerde opvangcentra explosief toenemen. De multidisciplinaire omzendbrief in kwestie trad in werking in 2016, maar de middelen om een gedegen uitvoering mogelijk te maken, bleven achterwege. Bij de opvangcentra gaf men aan dat de shelters nu al vol zitten. Om het werkbaar te houden in de praktijk moet er wel ergens een selectie gemaakt worden.

Het Belgische systeem koppelt de bescherming van de slachtoffers aan de vervolging van de daders en de strijd tegen de criminele en georganiseerde netwerken. De koppeling van het slachtofferstatuut aan het gerechtelijke luik zorgt er nu eenmaal voor dat er slechts voor een beperkt deel van de aanmeldingen een allesomvattende begeleiding voorzien wordt. De multidisciplinaire omzendbrief uit 2016 stelt de visie voorop om alle aangetroffen potentiële slachtoffers de reflectieperiode toe te kennen. Om dit te bereiken moet er ingezet worden op een correcte manier van detectie en doorverwijzing. Dit zal echter zorgen voor een toename van het aantal aanmeldingen bij de gespecialiseerde opvangcentra. Wanneer men bij de centra niet de capaciteit bezit om alle aangemelde potentiële slachtoffers van een adequate begeleiding te voorzien tijdens de reflectieperiode, komt het systeem op de helling te staan.

5.3. Beperkingen van het onderzoek

Dit onderzoek heeft uiteraard enkele beperkingen. Zo werd enkel binnen het parket een interview afgenomen, en niet bij het arbeidsauditoraat. Door de inspectiedienst te bevragen, die omwille van hun bevoegdheden uitsluitend samenwerken met het arbeidsauditoraat, werd er toch inzicht verkregen in hun manier van werken.

De beperkte generaliseerbaarheid van de resultaten vormt een tweede beperking. De bevragingen van het kwalitatieve onderzoek situeerden zich in Vlaanderen, waardoor de resultaten niet veralgemeend mogen worden over België. Er werden interviews afgenomen met alle betrokken actoren, weliswaar niet in alle gerechtelijke arrondissementen. Voor een hogere generaliseerbaarheid van de resultaten is het wenselijk dat alle betrokken actoren in elk gerechtelijk arrondissement geïnterviewd worden.

Tot slot kan het als een beperking aanzien worden dat er geen slachtoffers geïnterviewd werden. Hier werd deels aan tegemoet gekomen door het interviewen van twee medewerkers van één van de gespecialiseerd opvangcentra, aangezien deze mensen dagelijks in nauw contact staan met de slachtoffers.

5.4. Aanbevelingen toekomstig onderzoek

Tenslotte kan een aanbeveling worden geformuleerd voor verder onderzoek. Het gespecialiseerd opvangcentrum gaf aan dat men in de gerechtelijke arrondissementen reeds initiatieven bekijkt ter verbetering van de detectie en aanmelding van potentiële slachtoffers van mensensmokkel. Dit zijn echter losstaande initiatieven waarbij niet alle actoren betrokken zijn.

Als mogelijke oplossing wordt er gedacht aan een gespecialiseerd aanmeldingscentrum voor slachtoffers van mensensmokkel. Wanneer de politiediensten illegale personen aantreft, moet men dit zelf afhandelen, wat zeer veel tijd in beslag neemt. Idealiter worden de potentiële slachtoffers gewoon naar het centrale aanmeldingspunt gebracht door de eerstelijnsdiensten voor een uniforme afhandeling. Op dit aanmeldingspunt moet er, naast iemand van DVZ, ook iemand aanwezig zijn van de gespecialiseerde centra, zodat er onmiddellijk psychosociale ondersteuning geboden kan worden. Bovendien kunnen deze mensen de slachtoffers een adequate uitleg verschaffen omtrent het slachtofferstatuut.

Onderzoek is aangewezen om te bekijken hoe deze centrale aanmeldingspunten concreet kunnen ingevuld worden en op welk niveau het mogelijk is om deze te organiseren.

6. Conclusie

Eens de slachtoffers gedetecteerd, geïdentificeerd en doorverwezen zijn naar de verantwoordelijke diensten, verloopt de werking goed en conform de multidisciplinaire omzendbrief. Hoewel het wettelijk kader afdoende is, schort het hem aan een uniforme toepassing en interpretatie van het systeem. Hierdoor zijn er nog veel slachtoffers die door de mazen van het net glippen.

De voorwaarden en motieven tot het toekennen van het slachtofferstatuut blijken niet zo zeer onderhevig aan de dualisering van het slachtofferlabel. Wel kan het dubbel slachtofferschap de kans verkleinen dat het slachtoffer gedetecteerd zal worden. Daarnaast vormen vooral externe factoren, zoals de lage interesse in het statuut, voor het grote verschil in het aantal uitgereikte statuten aan slachtoffers van mensenhandel en mensensmokkel met verzwarende omstandigheden. Omwille van deze belangrijke externe factor is het niet mogelijk, noch wenselijk om dit verschil volledig weg te werken.

7. Referenties

Aerts, B. (2018). 'Wij hebben een kanon met dubbele loop'. *Juristenkrant*, 17(375).

- Aradau, C. (2008). *Rethinking Trafficking in Women: Politics out of Security*. New York: Palgrave Mcmillan.
- Billiet, J., & Waeye, H. (2006). *Een samenleving onderzocht: Methoden van sociaal- wetenschappelijk onderzoek*. Antwerpen: De Boeck.
- Cholewinski, R. (2007). The Criminalisation of Migration in EU Law and Policy. In A. Baldaccini, E. Guild, & H. Toner (Eds.), *Whose Freedom, Security and Justice? EU Immigration and Asylum Law and Policy* (pp. 301–336). Oxford: Hart Publishing.
- Christie, N. (1986). The ideal victim. In E. Fattah (ed). *From crime policy to victim policy*. Basingstoke: Macmillan.
- Decorte, T., & Zaitch, D. (2016). *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*. Leuven: Acco.
- De Becker K. (2016). *Nooit meer bang zijn*. Gent: Borgerhoff & Lamberighs.
- Federaal Migratiecentrum Myria. (z.d.). Slachtoffercentra. Geraadpleegd op 15 oktober 2020, van <https://www.myria.be/nl/mensenhandel-smokkel/slachtofferstatuut>.
- Federaal Migratiecentrum Myria. (z.d.). Slachtofferstatuut. Geraadpleegd op 15 oktober 2020, van <https://www.myria.be/nl/mensenhandel-smokkel/slachtofferstatuut>.
- Green, S. (2011). Crime, victimisation and vulnerability. In S. Walklate (Ed.), *Handbook of Victims and Victimology* (pp. 91–117). New York: Routledge.
- Heldens, J., & Reysoo, F. (2005). De kunst van het interviewen: reflecties op het interview met een guide. *Kwalon*, 10(3), 106-121.
- Herkes, G. (2017). Slachtofferschap en beleid rond mensensmokkel en -handel. In A. Verhage & G. Vermeulen (Eds.), *Mensenrechten en opsporing, terrorisme en migratie* (pp. 125 150). Antwerpen/ Apeldoorn: Maklu.
- Kaye, M. (2003). The migration-trafficking nexus. Geraadpleegd op 23 november 2019, van http://www.antislavery.org/wpcontent/uploads/2017/01/the_migration_trafficking_nexus_2003.pdf.
- Lima De Pérez, J., & Vermeulen, G. (2015). *Labelling migrants who sell sex: a case study of Brazilians in Spain and Portugal*. Antwerpen/Apeldoorn/Portland: Ghent.
- Myria. (2019). Jaarlijks evaluatieverslag 2019, mensenhandel & mensensmokkel: slagkracht voor slachtoffers. Geraadpleegd op 20 oktober 2020, van https://www.myria.be/files/Jaarverslag_2019_Mensenhandel_en_mensensmokkel.pdf.
- Myria. (2020). België, op weg naar het Verenigd Koninkrijk. Geraadpleegd op 11 november 2020, van https://www.myria.be/files/Myriadoc_10_transitmigratie.pdf.
- Omzendbrief inzake de invoering van een multidisciplinaire samenwerking met betrekking tot de slachtoffers van mensenhandel en/of van bepaalde zwaardere vormen

van mensensmokkel van 3 december 2016. Geraadpleegd op 23 oktober 2020, van http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=201612_2380&table_name=wet.

Pauwels, L. (2017). *Oorzakelijke mechanismen en verklaringsmodellen voor regelover-tredend gedrag*. Gent: Academia Press.

Reulink, N., & Lindeman, L. (2005). *Kwalitatief onderzoek. Participerende observatie, in-terviewen, documentanalyse*. Dictaat Kwalitatief onderzoek.

Savona, E., Nicola A., & Col G. (1996). Dynamics of migration and crime in Europe: new patterns of an old nexus. Geraadpleegd op 15 november 2020, van http://eprints.biblio.unitn.it/190/1/Dynamics_of_migration.pdf.

Skrivankova, K. (2010). Between decent work and forced labour: examining the contin-uum of exploitation. Geraadpleegd op 15 oktober 2020, van <https://www.gla.gov.uk/media/1585/jrf-between-decent-work-and-forced-la-bour.pdf>.

Tansey, O. (2007). Process tracing and elite interviewing: A case for non-probability sampling. *Political Science & Politics*, 40(4), 765-772.

Van der Leun J., & van Schijndel A. (2015). Emerging from the shadows or pushed into the dark? The relation between the combat against trafficking in human beings and migration control. *International Journal of Law, Crime and Justice*, (44), 26-42.

Van Dijk, J. J. M. (2008). *Slachtoffers als zondebokken : over de dubbelhartige bejegening van gedupeerden van misdrijven in de westerse cultuur*. Apeldoorn: Maklu.

Vermeulen, G. (2007). Visa: een instrument in de strijd tegen mensensmokkel en men-senhandel? *Tijdschrift voor vreemdelingenrecht*, 2007(3), 194-2000.

Wilson, M., & O'Brien, E. (2016). Constructing the ideal victim in the United States of America's annual trafficking in persons reports. *Crime, Law and Social Change*, 1-17.

Daderevolutie bij slachtoffers van tienerpooiers en Nigeriaanse madams

Halima Guelai

Abstract

This paper tests the abused-abuser hypothesis for victims of sexual exploitation by teenage pimps and Nigerian madams. Drawing on a literature study, in-depth interviews and judicial case analysis, the hypothesis is confirmed, in that exploitation by teenage pimps or madams is found to increase the risk or likeliness for victims to become perpetrators. Though many victims are trying to rebuild their life, some accept their situation, choose to act on a short-term basis, loose empathize with other or further victims and manage to climb up the hierarchy. Protection via the trafficking victim status appears to be non-attractive or non-helpful for most. Hence, transition from victim to perpetrator becomes a likely reality, prompting a challenge in balancing impunity and justice.

1. Inleiding

Volgens de *abused-abuser*-hypothese bestaat er een verband tussen slachtofferschap van seksueel misbruik en de kans om later zelf als dader over te gaan tot seksueel misbruik (Alonko et al., 2017). Deze bijdrage test deze hypothese voor slachtoffers van seksuele uitbuiting. Seksuele uitbuiting is een schending van mensenrechten die ernstige, onmiddellijke, langdurige, fysieke, mentale, emotionele én sociale gevolgen teweeg kan brengen. Dit bemoeilijkt een re-integratie in de maatschappij, versterkt het stigma en vergroot de kwetsbaarheid voor geweld en uitbuiting (Bottenberg, 2012; Samyn et al., 2020). Gelet op de soms jonge leeftijd van de slachtoffers zullen de gevolgen van seksuele uitbuiting zich gedurende de meest kwetsbare periode binnen hun levensloop situeren. Hiermee wordt de kans groter dat ze verzeild geraken in het circuit en zelf dader worden (Verschuren, 2012; De Schryver, 2018). In het belang van de slachtoffers moeten zij zo snel mogelijk worden onttrokken aan de uitbuitingssituatie en een juiste ondersteuning krijgen. Helaas is seksuele uitbuiting voor velen hun enige kans om hun precare economische positie te verbeteren (Kienast et al., 2014). Seksuele uitbuiting van minderjarigen blijft in België een verborgen en complex fenomeen dat vaak niet wordt gemeld. Bovendien is het een actueel fenomeen, want Child Focus registreerde in 2019 een toename van het aantal dossiers van seksuele uitbuiting van minderjarigen in de prostitutie (Broothaerts et al., 2020).

Dit onderzoek zal enerzijds focussen op het fenomeen van Nigeriaanse madams, en anderzijds op het fenomeen van *lovergirls*. Nigeriaanse madams zijn een gekend fenomeen binnen het Nigeriaans prostitutiemilieu, waarbij prostituees zich na enige tijd opwerken om op hun beurt andere vrouwen voor hen te laten werken als prostituee (Myria, 2018). *Lovergirls* worden in de literatuur omschreven als slachtoffers van tienerpooiers die (al dan niet) gedwongen nieuwe slachtoffers ronselen.

Naast het potentieel risico dat slachtoffers lopen om uitbuiters te worden, bevestigt de slachtoffermonitor van Nederland dat minderjarige slachtoffers van seksuele uitbuiting nog steeds te weinig worden gemeld. Er ontbreekt inzicht aan hun processen van slachtofferschap en ouderschap (Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen, 2020). Echter, de rol van een vrouwelijke pooier, inclusief diegene die zijn geëvolueerd van slachtoffer tot pooier, vereist meer onderzoek (Roe-Sepowitz, 2015). Aangezien ouderschap en slachtofferschap vaak door elkaar lopen, is meer kennis omtrent zowel slachtoffers als ouders noodzakelijk. Dit onderzoek bestudeert en verklaart de evolutie van slachtoffer tot vader bij tienerpooiers en Nigeriaanse madams, door op zoek te gaan naar de beweegredenen die meisjes in een uitbuitingsnetwerk laten uitgroeien tot een vader. Dit onderzoek is niet enkel van wetenschappelijk belang door een bijdrage te leveren aan de *abused-abuser*-hypothese, maar is ook maatschappelijk relevant. De onderzoeksresultaten kunnen opsporingsdiensten helpen om een onderscheid te maken tussen slachtoffer- en (al dan niet gedwongen) ouderschap, alsook dragen ze bij aan een groter bewustzijn in de maatschappij.

De onderzoeksvraag luidt als volgt: In welke mate speelt seksuele uitbuiting door tienerpooiers en Nigeriaanse madams een rol in het evolueren van een slachtoffer tot vader? Hiervoor worden twee deelvragen (elk met een of meerdere deelvragen) beantwoord:

1. Hoe werkt het netwerk van een tienerpooier en de Nigeriaanse madam?
 - Wat is het profiel van het slachtoffer en de uitbuiters?
2. Waarom worden slachtoffer ouders?
 - Welke zijn de beweegredenen dat iemand in het netwerk blijft?
 - Welke zijn de beweegredenen dat iemand evolueert tot vader?

De eerste deelvraag wordt met behulp van een literatuurstudie beantwoord, terwijl de tweede deelvraag onderzocht wordt aan de hand van interviews en een dossierstudie.

Allereerst zullen deze methoden verder worden toegelicht. Vervolgens zal er stilgegaan worden bij de *abused-abuser*-hypothese, de begrippen seksuele uitbuiting en mensenhandel, en enkele oorzaken en gevolgen van seksuele uitbuiting. Hierna volgen de twee fenomenen omtrent tienerpooiers en de Nigeriaanse madams. Binnen deze hoofdstukken worden zowel de resultaten uit de literatuurstudie, de interviews en de dossierstudies verwerkt. Ter afsluiting worden de resultaten teruggekoppeld naar de bevindingen uit de *abused-abuser*-hypothese. Hierop volgt een conclusie en enkele aanbevelingen.

2. Methodologie

Volgens de interpretatieve epistemologie en de constructivistische ontologie streeft dit onderzoek naar het begrijpen van de wisselwerking tussen slachtoffer en vader. Dit doet de onderzoeker doorheen een empirisch-interpretatieve bril, gebaseerd op de *abused-abuser*-hypothese. In eerste instantie poogt dit onderzoek op verkennende

wijze een beeld te vormen van twee uitbuitingsnetwerken aan de hand van een literatuuronderzoek. In tweede instantie staat het verwerven van inzicht in de slachtofferdader evolutie centraal. Hiervoor worden aan de hand van diepte-interviews beweegredenen gezocht die een slachtoffer laten uitgroeien tot een dader waarbij contextuele factoren belangrijk worden geacht.

De 19 gesprekken met de respondenten nemen de vorm aan van semi-gestructureerde diepte-interviews. Een rechtstreekse bevraging van slachtoffers en daders was niet mogelijk, omwille van (1) de wisselwerking tussen beide, waardoor moeilijk een onderscheid tussen de twee kan worden gemaakt; (2) mogelijke trauma's; en (3) de moeilijkheid om respondenten te vinden. Om die redenen zijn verschillende professionals, deskundigen, politiemensen en hulpverleners gecontacteerd via een 'snowball sampling'. Deze actoren komen in de uitoefening van hun job regelmatig in contact met slachtoffers of daders en hebben hier een bepaalde expertise rond opgebouwd. De instanties hebben ervaring met de opvang, opsporing, vervolging van of onderzoek naar slachtoffers of daders van mensenhandel. De sneeuwbalmethode is zeer geschikt voor onderzoek naar 'hidden populations' (Kleemans et al., 2008). Initieel wordt gefocust op regio's rond Gent, Brussel en Antwerpen. Een onderzoek van Child Focus (2016) toont namelijk aan dat slachtoffers van tienerpooiers vaak worden teruggevonden in de Antwerpse illegale prostitutie, Brussel en Gent. Ook voor Nigeriaanse slachtoffers is België één van de belangrijkste bestemmingen (Schroons, 2018). Op basis van de sneeuwbalsteekproef zijn evenzeer Nederlandse instanties gecontacteerd.

De onderzoeksresultaten die voortvloeien uit dit onderzoek dienen met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden, zonder te generaliseren naar andere landen of fenomenen. Om deze reden wordt er geopteerd om het bureauonderzoek en de diepte-interviews te combineren met een inzage van acht dossiers (i.e. methodentriangulatie). Eén dossier is door de lokale politie van Oostende overhandigd en de overige dossiers zijn respectievelijk op het Hof van Beroep en de correctionele griffie van Antwerpen bestudeerd. Dankzij deze combinatie van methoden wordt een holistisch en integraal beeld verkregen van de slachtoffer-dader cyclus binnen de verschillende uitbuitingsnetwerken.

Tot slot wordt gebruik gemaakt van 'member validation', door de resultaten van het onderzoek beschikbaar te stellen aan de respondenten. Zij kunnen vervolgens controleren of de data op een correcte manier zijn geïnterpreteerd. De gegeven opmerkingen werden meegenomen in de verdere data-analyse (Mortelmans, 2007).

3. Begripsomschrijvingen

3.1. *Abused-abuser*-hypothese

De *abused-abuser*-hypothese veronderstelt een oorzakelijk verband tussen seksueel misbruik bij kinderen en later seksueel misbruik door volwassenen (Alanko et al., 2017). Volgens de studie van Falshaw, Browne en Hollin (1996) hebben kinderen die slachtoffer zijn geweest van seksueel misbruik een 'hoger risico' om zelf gewelddadig

gedrag te ontwikkelen. Een eerste verklaring wijdt dit verband aan onrechtvaardigheidsgevoelens. Wanneer personen zich onrechtvaardig bejegend voelen, kan hen dit immers motiveren om zelf criminele activiteiten te plegen. Een tweede verklaring betreft het feit dat slachtoffers en daders vaak veel gemeen hebben. De leefstijltheorie verklaart dat een risicovolle leefstijl van invloed kan zijn op de kans op slachtoffer- en daderschap (Rokven et al., 2013). Voorbeelden van een risicovolle levensstijl zijn alcohol- en drugsgebruik, doorbrengen van vrije tijd in ongesuperviseerde ruimtes, omgang met delinquente vrienden, spijbelen en gebrekkige ouderlijke supervisie (Reep & Oudhof, 2009). Rokven (2013) stelt bijvoorbeeld vast dat vriendschappen met daders, voor zij die eerder slachtoffer waren, een rol spelen bij de verhoogde kans op daderschap. Als gevolg van een traumatische slachtofferervaring spelen sociaal leren en imitatie evenzeer een rol (Genbrugge, 2015). De sociale leertheorie van Bandura verklaart immers dat kinderen gedrag leren en repliceren van de ouders. Ze leren dat grensoverschrijdend gedrag gepaard kan gaan met een angstreductie, plezier of een manier vormt om controle en macht uit te oefenen (Segers, 2016).

Het verband tussen 'slachtoffer zijn' en 'dader worden' is geen eenvoudig gegeven. Evenzeer is de *abused-abuser*-hypothese niet absoluut, want niet elk slachtoffer van seksueel misbruik zal evolueren tot een dader (Falshaw et al., 1996). Het gaat, volgens het biopsychosociaal model, steeds om verschillende biologische, psychologische en socioculturele risicofactoren tegelijk (Dedoncker, 2012). Het feit dat iemand slachtoffer is geweest, is echter wel een risicofactor waarmee rekening moet worden gehouden. Ook sluiten Jespersen, Seto en Lalumière (2009) niet uit dat een derde factor invloed kan hebben op de onderlinge relatie. Zo is er een verschil tussen slachtoffer- en daderschap naargelang de leeftijd waarop men slachtoffer wordt, het geslacht, de exacte aard van het slachtofferschap en de relatie tot de dader. Mannelijke daders, die slachtoffer zijn geweest van seksueel misbruik, zouden zich eerder richten tot jongens dan meisjes. Dit zou volgens enkele studies samenhangen met een pedofiele interesse. Gezien de aard van het onderzoeksthema zal dit niet van toepassing zijn in dit onderzoek. Ook zouden slachtoffers met eerder seksueel misbruik door een vrouwelijke dader, voorspelde hogere recidivecijfers hebben. Evenzeer zouden daders met een geschiedenis van seksueel misbruik zich eerder richten tot minderjarigen dan meerderjarigen (Jespersen et al., 2009; Alonko et al., 2017). Vrouwelijke plegers zouden vervolgens meer adolescenten als slachtoffer kiezen, met als argument dat de adolescent 'al oud is voor zijn leeftijd' (De Schryver, 2018). Seto en Lalumière onderzochten ook dat adolescenten daders 5,5 keer meer kans hadden op eerder seksueel misbruik dan adolescenten zonder seksueel misbruik. Tot slot ervaren diegenen met eerder seksueel misbruik meer emotionele en fysieke verwaarlozing en misbruik. Ernstig intrafamiliaal geweld vormt bijvoorbeeld een risico op latere overtredingen (Alonko et al., 2017). Deze veroorzaken immers trauma's die in het slechtste geval kunnen leiden tot gewelds- of seksuele delicten. Echter, het dient benadrukt te worden dat niet altijd sprake moet zijn van een trauma om uit te groeien tot een dader, want velen gaan niet over tot strafbare handelingen (Luyckx, 2015).

Hoewel de hypothese populair is, is er een gebrek aan bewijs die de hypothese ondersteunt. Slechts een handvol studies heeft de veronderstelde associatie onderzocht, waarbij de ontwerpen en methoden van deze studies niet altijd ideaal waren (Garland & Dougher, 1990). De weinige studies die gebruik maken van longitudinale gegevens beperken zich namelijk tot zelfrapportage en/of politiegegevens. Ook dit onderzoek zal zich moeten beroepen op gegevens uit processen-verbalen en de respondenten. Gelet op het grote dark number kan dit voor moeilijkheden zorgen. Bovendien focust het merendeel van de studies zich op de mannelijke populatie, terwijl dit onderzoek de hypothese op een vrouwelijke populatie toepast.

3.2. Seksuele uitbuiting: definitie, oorzaken en gevolgen

Dit onderzoek baseert zich op de definitie zoals bepaald door de World Health Organization (2020): seksuele uitbuiting is een misbruik van de positie van kwetsbaarheid, macht of vertrouwen voor seksuele doeleinden inclusief, maar niet beperkt tot, financieel, sociaal of politiek gewin van de seksuele uitbuiting van een ander.

Bestaande literatuur beklemtoont dat seksuele uitbuiting steeds het gevolg is van verschillende factoren, waarvan de belangrijkste hieronder worden uitgelicht.

Een eerste risicofactor betreft armoede die de zoektocht naar betere economische omstandigheden beïnvloedt. Daarenboven beïnvloedt de consumptiemaatschappij jongeren en hun verlangen naar materiële goederen. Hierdoor gaan jongeren op zoek naar andere (vaak illegale) manieren om meer inkomsten te genereren (ECPAT Netherlands, 2001). Tot slot verhoogt de coronacrisis de economische kwetsbaarheid van sommige gezinnen, wat kan leiden tot meer werkloosheid en armoede (Myria, 2020).

Een tweede risicofactor heeft betrekking op de gezinssituatie. Vaak is er sprake van chaotische en disfunctionele gezinnen. Psychologische en familiale factoren zoals emotionele verwaarlozing, mishandeling, uithuisplaatsing, verslaving en seksueel misbruik binnen het gezin lijken eerder regel dan uitzondering. Ze veroorzaken een negatief zelfbeeld van het slachtoffer waardoor de kans groter wordt dat zij opnieuw in een soortgelijke misbruiksituatie terechtkomt (ECPAT Netherlands, 2001). Een laag zelfbeeld in combinatie met een behoefte aan liefde, warmte en veiligheid lokt sommige meisjes in de handen van een tienerpooier (Verwijs et al., 2011).

Een derde risicofactor is een gebrek aan onderwijs. Slachtoffers die geen onderwijs hebben genoten, zijn extra kwetsbaar en kunnen de uitbuitingssituatie moeilijker verlaten (ECPAT Netherlands, 2001).

Seksuele uitbuiting kan ernstige gevolgen veroorzaken. Psychische gevolgen zoals suicidale ideaties, angststoornissen, eetstoornissen, posttraumatische stressstoornissen, depressies, slaapstoornissen of middelenafhankelijkheid zijn enkele voorbeelden (Selvius et al., 2018). Verslavingsproblemen kunnen bovendien een belangrijke rol spelen bij crimineel gedrag. Zo is er bij een meerderheid van slachtoffers van tienerpooiers sprake van comorbiditeit met verslavingsproblemen. Om deze verslaving te onderhouden, worden criminele feiten gepleegd (Bottenberg, 2012).

Seksuele uitbuiting gebeurt vaak in onmenselijke werkomstandigheden waardoor lichamelijke klachten zoals vermoeidheid, gewichtsverlies, hoofd-, rug- of buikpijn ontstaan. Deze lichamelijke gezondheidsproblemen kunnen op hun beurt voor psychische en sociale problemen zorgen. Slachtoffers voelen zich somber, waardeloos en minderwaardig. Ze ervaren schaamte en schuldgevoelens waardoor verdringing en zelfverloochening optreedt. Hierbij fungeert dissociatie als overlevingsstrategie waarin het slachtoffer zichzelf tracht te beschermen door de realiteit van de gebeurtenis te ontkennen (Van den Hout et al. 1996). Waar een taboe rust op prostitutie, ervaren slachtoffers ook sociaal isolement (Bottenberg, 2012).

Tot slot ontstaat er een risico op seksuele problemen, zoals seksueel overdraagbare aandoeningen, ongewenste zwangerschappen, pijn en infecties aan de geslachtsorganen of seksueel risicovol gedrag (Nagtegaal, 2012). Seksueel risicovol gedrag of promiscuïteit kan evolueren naar ouderschap. In het bijzonder speelt seksueel misbruik of uitbuiting een rol in het ontwikkelen van gedragsproblemen die mogelijks bijdragen aan wetsovertredingen (Peerden, 2012).

3.3. Mensenhandel

In beide uitbuitingsnetwerken is er sprake van mensenhandel. Mensenhandel is volgens het Palermo protocol omschreven als volgt²⁶⁷:

"The recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of persons, by means of the threat or use of force or other forms of coercion, of abduction, of fraud, of deception, of the abuse of power or of a position of vulnerability or of the giving or receiving of payments or benefits to achieve the consent of a person having control over another person, for the purpose of exploitation. Exploitation shall include, at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs".

In tegenstelling tot de Belgische wetgeving houdt dit onderzoek rekening met het gebruik van dreiging of geweld. Verder beperkt het zich tot uitbuiting in de prostitutie. Mensenhandel dient evenzeer onderscheiden te worden van mensensmokkel. In smokkelgevallen stemt de migrant ermee in iemand geld te betalen om een illegale binnenkomst te organiseren en/of te faciliteren (Welch & Breuls, 2019). Volgens het rapport van Myria (2018) zijn Nigeriaanse meisjes evenzeer slachtoffer van mensensmokkel, omdat ze een gevaarlijke smokkelroute langs de Middellandse Zee hebben overleefd. De overbrenging van een slachtoffer uit Nigeria naar België via een smokkelaar kan dus niet volledig los worden gezien van haar latere seksuele uitbuiting. Daders die worden verdacht van zowel mensenhandel en mensensmokkel krijgen vanzelfsprekend zwaardere straffen. Beide zijn immers ernstige vormen van georganiseerde criminaliteit die

²⁶⁷ Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 55/25 of 15 November 2000 and entered into force on 25 December 2003.

veel individuele schade veroorzaken en een maatschappelijk hoge kostprijs teweegbrengen.

4. Tienerpooiers

4.1. Begripsomschrijving & cijfergegevens

Vandaag wordt vaak nog gebruik gemaakt van de term *loverboy*. Dit begrip heeft echter een romantische connotatie, wat de werkelijkheid tegensprekt. Child Focus (2016) heeft daarom voorgesteld om de term te vervangen door tienerpooiers. Tienerpooiers zijn mensenhandelaars die tieners doelbewust feitelijk afhankelijk en emotioneel afhankelijk maken om hen vervolgens – via misleiding, dwang, fysiek en/of psychisch geweld en/of misbruik van kwetsbaarheid – uit te buiten in de prostitutie. In dit hoofdstuk wordt daarom uitsluitend gebruik gemaakt van de term tienerpooier of de meer neutrale term uitbouter. Het is niet eenvoudig om een beeld te krijgen van de omvang van de tienerpooierpraktijken in Vlaanderen. Het is een verdoken verschijnsel met een grote emotionele afhankelijkheidsfactor bij de slachtoffers. Wanneer slachtoffers hun benarde situatie inzien, komen ze hier omwille van angst of schaamte niet gemakkelijk mee naar buiten (Child Focus, 2016). Hierdoor zijn tienerpooiers een moeilijk te benaderen onderzoeksgroep. Mede omwille van het hoge dark number zijn er slecht een beperkt aantal gekende daders. Aangezien de problematiek elk jaar toeneemt in omvang, is de noodzaak van empirisch onderzoek naar tienerpooiers hoog (De Bauw, 2019).

4.2. Profiel van een tienerpooier

Een tienerpooier is een jongeman tussen de 18 en 30 jaar met een relatief laag opleidingsniveau en een allochtone achtergrond, maar vaak opgegroeid in België of Nederland. Een veroordeelde tienerpooier heeft gemiddeld reeds zeven delicten op zijn strafblad staan (Kwaspen, 2020). Ze zijn sociaal vaardig, manipulatief, kennen weinig tot geen schuldgevoelens en hebben weinig respect voor vrouwen. Dankzij een gebrek aan slachtofferempathie achten zij zich niet verantwoordelijk voor hun daden, maar wijten ze dit aan anderen of bepaalde omstandigheden (De Bauw, 2019). Ook zij worden gedreven door de consumptiemaatschappij om geld en macht te verkrijgen (Verwijs et al., 2017). Deze drang naar macht komt overeen met de aanwezigheid van narcistische trekken en de sterke focus op hun imago en status (Kwaspen, 2020).

Uit enkele interviews is immers gebleken dat daders vandaag steeds jonger worden en vanaf 17 jaar reeds een weg vinden in de prostitutiewereld. Het criminele milieu is een ideale voedingsbodem om jongeren aan te trekken en daar een subcultuur van te maken. Hierin wordt prostitutie als een acceptabele manier beschouwd om geld te verdienen (respondenten 9 & 10). De dossierstudie heeft aangetoond dat omwille van de jonge leeftijd van daders veelal een gunst wordt gegeven door een opschorting van de straf, waardoor geen gerechtigheid wordt gegeven aan het slachtoffer.

Tienerpooiers werken alleen of in samenwerkingsverband. Het zijn voornamelijk autochtone tienerpooiers die individueel werken, terwijl allochtone tienerpooiers eerder

in netwerken van twee tot vijf leden werken (De Bauw, 2019). Binnen dit netwerk is er één centrale tienerpooier die de meisjes ronselt en vervolgens doorgeeft (Child Focus, 2016). De netwerken waarin allochtone tienerpooiers werken, onderscheiden zich in celstructuren of hiërarchische systemen. In de celstructuren werken jongeren uitsluitend met elkaar indien ze er voordeel uit kunnen halen. Wanneer er te weinig verdiend wordt, stappen ze over naar een ander netwerk. Dat verklaart de mobiliteit van de daders doorheen het land. Daarnaast bestaan er hiërarchische systemen waar vaak een volledige familie het systeem in stand houdt (Respondent 9). Bovendien staat het feit dat sommige pooiers onderlinge controle en druk uitoefenen niet in de weg van een zware straf. De vraag rijst of iemand die onder dwang slachtoffers moet uitbuiten een even zware straf verdient.

Deze profielschets dient echter te worden gerelativeerd: dé tienerpooier bestaat namelijk niet. Tienerpooiers vormen een erg diverse groep waarbij profielen en methodes veranderen in tijd en context.

4.3. Werkwijze

Chantagemethoden worden tegenwoordig vaker en sneller ingezet. Omwille van het toenemend gebruik van het internet duurt de wervingsperiode slechts enkele dagen tot een week. Sexting en sextortion brengen een slachtoffer immers snel in een afhankelijke positie, want op dat moment zijn de emotionele afhankelijkheid of gevoelens bij het slachtoffer zo sterk geworden dat zij de druk van haar pooier niet of nauwelijks kan weerstaan. Daarom blijft zij tegen haar zin aan zijn eisen voldoen (Helse Liefde, 2019). Hiermee wordt de drempel tot het ronselen van andere meisjes verlaagd, aangezien de meisjes zich reeds onder de macht van de tienerpooier bevinden.

Van verliefdheid is nog zelden sprake. Meisjes sturen naaktfoto's eerder vanuit een interesse en een drang om in een positief daglicht te staan. Ze gedragen zich nederig ten aanzien van hun tienerpooiers en praten alles goed wat hij vraagt (Respondenten 13 & 17).

4.4. Slachtoffer

Een homogene groep van slachtoffers bestaat niet. De literatuur bevestigt over het algemeen dat slachtoffers tussen de 13 en 24 jaar oud zijn. De slachtoffers zijn meestal beïnvloedbaar door een verstandelijke- of lichamelijke beperking of een psychiatrische aandoening (Verschuren, 2012). Hierdoor zijn zij niet in staat om moeilijke situaties in te schatten. Ze kennen meervoudige problemen en traumatische ervaringen die kunnen leiden tot een vergroot risico op slachtofferschap. In het bijzonder kan een traumatische seksualisering in het verleden aanleiding geven tot sterk geseksualiseerd gedrag, verwarring over intimiteit, assertiviteit, een overafhankelijkheid van aandacht, een onvermogen om gevaarlijke situaties accuraat in te schatten en een provocatieve houding (Kwaspen, 2020).

Tienerpooiers zijn echter manipulatief en weten hoe ze een meisje kunnen bespelen dat niet van thuis uit kwetsbaar is (Verschuren, 2012). Meisjes of vrouwen die zelf niet in een eerder stadium van hun leven seksueel zijn uitgebuit, kunnen om andere redenen betrokken raken bij een delict (Wijkmans & Kleemans, 2019). Sommigen zoeken bijvoorbeeld zelf de spanning, geld en seks op waardoor ze zichzelf niet zien als een slachtoffer (Verwijs et al., 2011).

“Opleiding zegt niet altijd alles, het gaat meer over hoe je als mens in elkaar zit en gevoeligheden kent.” – R9

Dit wordt eveneens bevestigd in verschillende interviews. Sommige meisjes zijn het oneens met de manier waarop zij worden behandeld, waardoor ze vanuit een rebelse gedachte of omwille van het imago van de tienerpooier met verkeerde mensen of drugs in aanraking komen. Of ze starten vrijwillig in de prostitutie om geld te verdienen, maar vallen stelselmatig in de handen van een tienerpooier (Respondent 14). Deze meisjes gaan vaak een samenwerkingsverband aan met de tienerpooier waardoor het initiatief nu bij het slachtoffer ligt. Gaandeweg wordt er dwang gebruikt waardoor de situatie evolueert tot mensenhandel en seksuele uitbuiting.

4.5. Van slachtoffer tot loverbirl

De term loverbirl is evenzeer problematisch, omdat het een vrouwelijke variant van de ‘loverboy’ impliceert. De meisjes zijn naast dader in de eerste plaats slachtoffer en handelen dan ook vanuit hun slachtofferschap (Child Focus, 2016). De vraag kan gesteld worden of elk meisje handelt vanuit haar slachtofferschap.

4.5.1. Loverbirl

Een loverbirl maakt zich schuldig aan het rekruteren of ronselen van nieuwe slachtoffers die door haar tienerpooier uitgebuit kunnen worden (Kwaspen, 2020). De aanname hierbij is dat een vrouwelijke ronselaar makkelijker het vertrouwen van nieuwe slachtoffers kan winnen dan een mannelijke ronselaar (Wijkman & Kleemans, 2019). Volgens respondent 9 onderscheiden zich twee vormen van daderschap, namelijk bewust en onbewust daderschap.

Het bewust daderschap kan zich uiten in verschillende werkwijzen. Een eerste mogelijke werkwijze doet zich voor wanneer meisjes zich als jongens voordoen op het internet met als doel meisjes te ronselen. Dit komt tijdens de dossierstudie niet voor. Ten tweede kunnen ze infiltreren in jeugdinstanties met de aanname om vriendschappen te sluiten met andere kwetsbare meisjes. Dit is de voornaamste manier die wordt gebruikt en komt tijdens de dossierstudie vaak voor. Ten derde spreken ze op basis van een ‘smoes’ of ‘noodgeval’ op straat onbekende meisjes aan. Vervolgens worden ze gelokt naar een plaats waar zij achteraf door hun tienerpooier worden verkracht. Nadien wordt het slachtoffer gechanteerd met beeldmateriaal van de verkrachting. Vaak beweren de pooiers dat het slachtoffer ‘vrijwillig’ naar hen is gekomen, waardoor dit leidt tot een woord tegen woord discussie. Een laatste werkwijze is de imitatie van de methode

van hun tienerpooiers. Het meisje heeft seks met een jongen en brengt hem via chantage of dwang in een afhankelijke positie. Als pooier streven ze via seks naar materiële en economische beloningen.

De tweede vorm is het onbewust ouderschap. Meisjes helpen vrienden in nood door andere meisjes te ronselen en hiervoor geld te ontvangen. Vaak zien zij het niet als 'ronselen', maar meer als het zoeken van bondgenoten. Ze zijn zich niet bewust dat ze hierdoor onder de noemer van mensenhandel vallen.

In beide vormen van ouderschap zijn de meisjes verantwoordelijk voor het initiëren van het eerste contact tussen slachtoffer en pooier. Gaandeweg krijgt de loverbirl ook andere taken zoals drugshandel, winkeldiefstallen, inbraken of heling. Daarom is er een *non-punishment* rule ingevoerd, geldig voor slachtoffers van mensenhandel. Deze regel stelt dat het slachtoffer van mensenhandel dat betrokken is bij misdrijven als rechtstreeks gevolg van haar uitbuiting geen straf oploopt voor deze misdrijven (Kwaspen, 2020). Afhankelijk van elke zaak en de ernst van de misdrijven wordt al dan niet het niet-bestaftingsbeginsel toegepast.

De lijn tussen slachtoffer en dader ligt dicht bij elkaar, aangezien een loverbirl kan gedwongen worden door haar pooier of vanuit een overlevingsstrategie zelf actief meisjes ronselt. In dat geval moet ze zichzelf immers niet meer prostitueren én kan ze zich hoger in de organisatie plaatsen.

"Sommige meisjes worden gebruikt voor inbraak, maar ze zien dat als een cadeau."
R14

4.5.2. Beweegredenen

Waarom worden slachtoffers loverbirl of blijven zij in het netwerk? Vooreerst speelt er een enorme druk op de meisjes vanuit het systeem en haar pooier, waardoor ze niet langer beschikken over eigen keuzes. Ze zijn emotioneel afhankelijk en doen alles wat er wordt gevraagd zodat het leven toch iets gemakkelijker wordt. Zonder manipulatie is het bijna ondenkbaar dat een slachtoffer in het netwerk blijft of loverbirl wordt. Ze zitten als het ware in een overlevingsmodus waarbij ze zichzelf moeten redden, want vaak hebben zij schulden of moeten ze een drugsverslaving onderhouden (Respondent 12). Dit zijn slachtoffers die voornamelijk vanuit hun slachtofferschap handelen. Voor hen wordt het niet-bestaftingsbeginsel toegepast.

Slachtoffers die niet vanuit hun slachtofferschap handelen, zijn de meisjes die een luxe-leven kunnen leiden waarin de financiële situatie aanzienlijk verbetert. Ze ervaren een grote aantrekkingskracht om in de wereld te blijven, waardoor de uitbuiting kan oplopen van drie tot vijf jaar. Lang niet iedereen wordt gevraagd om andere meisjes te ronselen. Tienerpooiers viseren enkel de 'harde' meisjes die net zoals zichzelf een multi-problematiek kennen, handelen op korte termijn, niet aan de langetermijn gevolgen denken en niet langer empathisch zijn (Respondent 19). Eenmaal het 'juiste' meisje geseerd is, worden ze eerst uitgetest om te kijken hoe ver slachtoffers willen gaan. Dit kan enkele maanden in beslag nemen (Respondent 12).

In ruil voor inbraken, drugshandel of het ronselen van meisjes krijgen ze vervolgens geld, drugs, respect, een betere positie ten aanzien van de tienerpooier, minder seks-werk of geweld. Het is onwaarschijnlijk dat zij kunnen genieten van het niet-bestraf-fingsbeginsel. Ronselen onder druk of ronselen met het oog op voordelen heeft dus een grote impact in de wijze waarop de rechtbank deze meisjes zal bestraffen. Helaas ver-andert de situatie voor sommige meisjes helemaal niet en moeten ze juist onder druk andere meisjes ronselen (Respondenten 9 & 10). Daarenboven merkt respondent 12 op dat er niet zo snel financiële beloningen worden gegeven. Het geven van geld wordt immers gelijkgesteld met het geven van vrijheid en dat willen uitbuiters net vermijden. Het evolueren tot een pooier wordt dus niet altijd geduld door de tienerpooier, aan-gezien hij geen concurrentie wil.

Bovendien is er een breuk met hun oude sociaal systeem, waardoor ze nergens heen kunnen. De enige wereld die ze kennen is de prostitutiewereld. Geïsoleerd van de sa-menleving en/of in gedrogeerde toestand zien ze geen andere uitweg dan een leven bij de pooier. Respondent 14 merkt een onderlinge verbondenheid op die wordt versterkt door hetgeen de slachtoffers meemaken. Het zijn als het ware vrienden geworden die prostitutie normaal vinden en elkaar hierbij gaan ondersteunen en/of voorbereiden. Zoals eerder vermeld kunnen vriendschappen met daders een rol spelen bij de ver-hoogde kans op ouderschap. Meisjes komen bijvoorbeeld in contact met andere meisjes die eveneens gekend zijn bij de jeugdrechtsbank. Opmerkelijk is dat sommige meisjes nog steeds welkom zijn bij hun familie, maar er toch voor kiezen om bij de pooier (en de soms erbarmelijke toestanden) te blijven.

Wanneer men een strikt regime in een jeugdinstituting riskeert, maakt men al snel de keuze om te blijven in het prostitutiemilieu – tevens gelet op de sociale context en het schoolverzuim (Respondent 14). Daarom is het slachtofferstatuut van mensenhandel geen aantrekkelijke optie, want vaak worden minderjarige slachtoffers langer ‘opgeslo-ten’ (beschermd) dan de daders waardoor ze de regie over hun leven verliezen. Een plaatsing in een pleeggezin zou een beter alternatief kunnen vormen, aangezien het slachtoffer dan de regie terug in handen krijgt om een netwerk op te bouwen (Respon-dent 19). Helaas zijn er weinig opties binnen de hulpverlening beschikbaar voor meer-derjarige slachtoffers (Respondent 9).

“Als je gewend bent om voor jezelf te zorgen in de harde wereld, en je daar ook staande in kan houden dan wil je niet opgesloten worden waar alles wordt bepaald voor je.” – R19

Daarenboven bemoeilijken trauma's een re-integratie in de maatschappij. Het is een hele kunst om meisjes uit de prostitutie te houden, want terugval komt vaak voor en is onderdeel van het herstelproces. Terugval is ook logisch, want meisjes weten hoe ze makkelijk aan geld kunnen geraken (Respondenten 6 & 9). Slachtofferhulporganisatie Payoke houdt hiermee rekening en zet de begeleiding toch voort wanneer slachtoffers hervallen (Respondent 14). Evenzeer beschikken deze meisjes over een kwetsbaarheid die mogelijks wordt overgedragen aan toekomstige kinderen. Het is niet zozeer dat de kinderen slachtoffer worden van seksuele uitbuiting, maar wel een hoger risico kennen.

Doordat de moeder zelf nog getraumatiseerd is, is ze niet volledig in staat om een juiste opvoeding te geven. Die kinderen kennen dan bijvoorbeeld een tekort aan liefde en gaan dat op een andere manier proberen zoeken, waardoor de cyclus van uitbuiting wordt verdergezet (Respondent 13).

Vele slachtoffers geloven dat ze vrijwillig zijn gestart met prostitutie, waardoor de schaamte te groot is om het netwerk te verlaten. Ze zien zichzelf niet als slachtoffer en zijn niet meer in staat om een juiste afweging te maken. Vaak is er sprake van victim blaming en vrezen ze een bestraffing van de autoriteiten (Respondenten 10, 13 & 19).

Tot slot ontstaat er een vorm van loyaliteit of sympathie tegenover de tienerpooier. Uitbuiters spelen makkelijk in op de emoties van de meisjes. Het is een proces van aantrekken en afstoten waarin een traumatische verbintenis ontstaat die steunt op een sterke afhankelijkheid, angst en loyaliteit (Respondent 6). De Bauw (2019) legt de link met het Stockholmsyndroom vanuit een overlevingsstrategie. Het zijn meisjes die in een gewelddadig circuit zitten en vanuit een overlevingssituatie zich anders moeten opstellen. Ze identificeren zich met de pooier en nemen de normen van de dader over (Respondent 12).

4.6. Besluit

Veel meisjes evolueren tot een pooister. Voor zij die een netwerk achter zich hebben, is het 'eenvoudiger' om de prostitutiewereld te verlaten. Lang niet iedereen verlaat de wereld definitief, vaak worden ze zelfstandig prostituee.

Helaas zijn er tevens veel *lovergirls* die zich bevinden in een meer uitzichtloze situatie. Deze meisjes kan geen bescherming geboden worden, wanneer ze nog volop andere meisjes ronselen. Er is vaak geen mentale bereidheid om de stap naar hulpverlening te zetten. Om die reden komen zij niet in aanmerking voor een slachtofferstatuut van mensenhandel. Dit betekent immers dat ze hun vriendenkring moeten verraden, terwijl ze zichzelf vaak niet zien als slachtoffer. In die gevallen is de huidige situatie bij de pooier vaak beter dan de thuissituatie of een leven in de instelling.

5. Nigeriaanse madams

5.1. Achtergrond en oorzaken

Omwille van economische onzekerheid krijgen Nigeriaanse meisjes op vlak van werkgelegenheid en onderwijs niet dezelfde kansen als jongens (Lagae, 2004). Daarom werd door het Internationaal Monetair Fonds een *Structural Adjustment Program* aangeboden. In combinatie met de politieke instabiliteit leidde dit echter tot meer armoede en werkloosheid, waardoor vrouwen worden genoodzaakt om in hun eigen onderhoud en dat van hun familie te voorzien. Ondertussen creëert de groeiende olie-industrie een vraag naar sekswerkers waarin vrouwen seks als een vorm van (over)leven zien (Van Ameijde, 2010; Welch & Breuls, 2019). De beslissing van een vrouw om zich te prostitueren kan ook het gevolg zijn van de gebruikelijke polygamie. Wanneer een man zijn

inkomsten verliest en niet in staat is zijn vrouwen te onderhouden, moeten zij voor zichzelf zorgen. Prostitutie is dan een snelle manier om geld te verdienen, waarbij de man bereid is om het gedrag van zijn vrouwen te tolereren ondanks de traditionele opvattingen en normen (Siegel, 2007). Minder kansen voor meisjes betekent dat dochters een last voor het gezin vormen, waardoor zij naar het buitenland worden gestuurd om geld te verdienen (Kienast et al., 2014). Dit heeft geleid tot de feminisering van migratie uit Nigeria. Uit de interviews is echter gebleken dat ook meisjes uit welgestelde gezinnen naar Europa worden gestuurd, juist om nog meer te verdienen. Het wordt aanzien als een manier om een mooie toekomst op te bouwen. Helaas worden ze voorgelogen dat Europa een plaats is van melk en honing (Respondenten 10 & 16).

Vanaf de jaren tachtig en negentig vertrokken de eerste Ghanese vrouwen massaal naar Europa om te ontsnappen aan situaties die hun levensonderhoud aantasten. Nadien volgden Nigeriaanse vrouwen uit de provincies Edo (Benin City) en Delta. Zij haalden op hun beurt, al dan niet onder valse voorwendselen, andere Nigeriaanse vrouwen naar Europa (Nationaal Rapporteur Mensenhandel, 2009; Schroons, 2018).

Dankzij prostitutie is Nigeria een commerciële samenleving geworden waarin rijkdom wordt verheerlijkt, ongeacht de manier waarop ze deze rijkdom hebben verworven. Dit wordt ook wel het *'get rich quick syndrom'* genoemd (Van Ameijde, 2010). De perceptie heerst dat seksuele uitbuiting tot welvaart en rijkdom leidt. Zich prostitueren om de sociale ladder te beklimmen, is in de Nigeriaanse gemeenschap dan ook geen taboe (Myria, 2018). Hierin nemen madams een voorbeeldfunctie als 'geslaagde zakenvrouwen' die het in het Westen hebben gemaakt (Schoenmakers, 2013). Ze laten hun rijkdom graag zien en motiveren anderen om dezelfde carrière te volgen.

5.2. Voodoo

"Iemand die deze voodoo niet begrijpt, kan niet begrijpen waarom slachtoffers zo veel schrik hebben" – R3

Juju, de lokale benaming voor voodoo, is een belangrijk en uniek fenomeen binnen het Nigeriaans milieu. Hoewel juju een traditioneel geloof is, is het tegelijkertijd ontzettend modern. Het is de normaalste zaak van de wereld om voor allerlei dagelijkse problemen naar de juju-priester te gaan. Naast de zichtbare wereld geloven Nigerianen namelijk in een onzichtbare wereld. Het is de juju-priester die contact kan maken met die onzichtbare wereld (Vermeulen, 2018). Bij het raadplegen van de godheid in diverse heiligdommen of 'shrines' brengen priesters (ohen) dierenoffers, in de hoop dat een wens wordt uitgevoerd of een probleem wordt opgelost. Bijna alle Nigeriaanse slachtoffers hebben, vooraleer ze naar het Westen vertrekken, in deze heiligdom een eed afgelegd (Lagae, 2004). Met de eed beloven zij (1) alle reiskosten terug te betalen, (2) haar madam niet te verraden, en (3) nooit met de politie te praten, ook wel een schuldafbetalingsovereenkomst of schuldslavernij genoemd (Respondent 3). Aanvankelijk zijn die reiskosten bedoeld om de tocht te vergoeden, maar gaandeweg wordt de geldsom steeds verder opgetrokken (Post & Tylzanowski, 2018). Vervolgens bewaart de madam een pakketje van haar, lichaamsvloeistoffen, vingernagels of bloed van het

slachtoffer. Het ritueel zelf kan variëren in de details en het aantal aanwezigen (Siegel, 2007). Volgens de voodoo kan de madam met het pakketje iemand ziek of gek maken en zelfs laten sterven (Myria, 2019). Op deze manier smeden madams, via een onzichtbare kracht, een band met de meisjes die niet zomaar ongestraft verbroken kan worden (Lagae, 2004; Vermeulen, 2018). Hiermee is de eed mogelijks het grootste obstakel in de strijd tegen Nigeriaanse mensenhandel. Vrouwen weigeren namelijk weg te lopen bij hun madams, of zelfs maar met de politie te spreken (Vermeulen, 2018).

“Als je in je eigen religie een eed aflegt, is dat heel moeilijk om te ontcrachten” – R16

Pas toen de lokale leider van Edo, Koning Oba Ewuare II, het voodoo-ritueel in maart 2018 in de ban deed en alle tot dan toe geldende juju's nietig verklaarde, durfden veel meisjes hun leven te veranderen (van der Ploeg, 2018). Volgens enkele respondenten zou dit niet veel hebben uitgemaakt, want zolang de grondoorzaken blijven bestaan, blijven vrouwen vertrekken.

Naast dit religieuze pact wordt soms een 'schriftelijk contract' met de familie van het slachtoffer afgesloten, waarin familiebezittingen als onderpand dienen (Nationaal Rapporteur Mensenhandel, 2009), al wordt dit betwist door respondent 3. De madam belooft de familie alleen geld in ruil voor het werk van hun dochter in Europa. Opmerkelijk is dat slachtoffers het ritueel en de priester zelf moeten vergoeden (Respondent 8). Door het geven van geld hopen ze dat de zwarte magie wordt vervangen door witte magie (Respondent 5). Bovendien kaart respondent 16 aan dat niet iedereen een juju-ritueel moet ondergaan. Sommige slachtoffers weten immers dat religie wordt misbruikt om er geld aan te verdienen. Helaas stappen een groot deel van de slachtoffers mee in de leugen die hen wordt voorgelogen. Het toepassen van de rituelen is in die mate dus niet afschrikwekkend, maar ze worden gewoon op een foute manier misbruikt (Respondent 17).

5.3. Cijfergegevens

Een gebrek aan betrouwbare gegevens bemoeilijkt het bepalen van het aantal vrouwen die worden verhandeld. Nigeria wordt echter routinematig vermeld als één van de landen met grote aantallen slachtoffers van mensenhandel in het buitenland, met name in Europa (Human Rights Watch, 2019). De illegale sfeer rond mensenhandel is een eerste reden, maar evenzeer het moeilijk onderscheiden van mensenhandel en mensensmokkel en de hoge mobiliteitsgraad van de slachtoffers (Lagae, 2004). Respondent 3 geeft aan dat meisjes bij onraad zo snel mogelijk naar een ander land of stad worden gestuurd. Slachtoffers worden makkelijk uitgewisseld tussen de verschillende leden van het netwerk, ook wel internationale uitwisselingsprogramma's genoemd, mits rekening houdend met een verhoogde pakkans.

5.4. Netwerk

Het Nigeriaans netwerk is een losse structuur met familiale en etnische banden waardoor het volledige proces van rekrutering, transport en uitbuiting onder controle wordt

gehouden (Welch & Breuls, 2019). Aan de leiding van het netwerk staat steeds een vrouw (of meerdere vrouwen) die vaak zelf uitgebuit is (zijn) in de prostitutie (Myria, 2018). Hierdoor kenmerkt het netwerk zich door een zichzelf reproducerende, piramidale organisatiestructuur waarbij slachtoffers op termijn, na afbetaling van de schulden, gestimuleerd worden om een hiërarchisch hogere rol op te nemen (Carling, 2006). Na verloop van tijd wordt de scheidingslijn tussen slachtoffer en dader dus diffuus, want velen raken uiteindelijk zelf geïnteresseerd in het voortzetten van de praktijk (Kienast et al., 2014).

5.4.1. Hiërarchie van de organisatie

De interviews hebben aangetoond dat het Nigeriaans netwerk zich voornamelijk kenmerkt door een matriarchale hiërarchie waarin respect wordt verkregen op basis van leeftijd en status. Dit uit zich ook in het woordgebruik. Een 'madam' is een pooister, zij is diegene die de meisjes aanzet tot prostitutie. Terwijl 'mama' verwijst naar een oudere Nigeriaanse vrouw waarvoor de slachtoffers respect moeten opbrengen.

Tegenwoordig krijgen ook mannen een steeds belangrijkere rol toebedeeld, weliswaar als smokkelaar, uitbuiters (pooier) of Black Taxi. Als Black Taxi nemen mannen een coördinerende rol op als chauffeur van de slachtoffers. Hierbij onderhouden zij rechtstreekse contacten met de madam (Respondent 8). Waar vroeger meer rechtstreekse controle door de madam plaatsvindt, wordt nu dus alles uit handen gegeven aan familie en tussenpersonen. Een groter netwerk veroorzaakt enerzijds meer macht en indirecte controle, maar anderzijds duurt het langer vooraleer een schuld wordt afbetaald (Respondent 17). Opmerkelijk is dat een groot netwerk niet zozeer concurrentie tussen de leden veroorzaakt, want het geld blijft en is bestemd voor de organisatie. De meisjes werken dan voor verschillende pooiers, omdat ze denken op die manier sneller hun schuld af te lossen (Respondent 5). Daarom is het belangrijk om niet alleen de smokkelaar te vatten, maar ieder lid binnen het netwerk. Zo niet, wordt geen duidelijk signaal gegeven en beginnen pooiers opnieuw met een ander meisje, want het 'syndroom' (de madam) zit als het ware nog in Nigeria of een ander land (Respondenten 15 & 17).

Ook familieleden worden uitgebuit. Dit zijn vaak verre nichten van de madam die een voorkeursbehandeling kunnen genieten met een minder hoge schuld. Net zoals de slachtoffers van tienerpooiers hebben de leden een verknipt normbesef en beschouwen ze prostitutie als een normale praktijk om geld te verdienen (Respondent 15). Sommige meisjes worden namelijk van kleins af aangeleerd dat prostitutie een normaal gegeven is om iets te bekomen van een man (Respondent 5).

5.4.2. Mensensmokkel

Hoewel het transport van de meisjes naar Europa tot het aspect van mensensmokkel behoort, is het toch interessant om even stil te staan bij de verschillende fasen van dit proces.

Volgende fasen onderscheiden zich in het proces: rekrutering, reisvoorbereiding, de reis, huisvesting, tewerkstelling en tot slot opbrengsten. De activiteiten van deze fasen spelen zich in zowel Nigeria, transitland(en) als de bestemmingslanden af (Schoenmakers, 2013). Volgens een studie van Carling (2006) zouden België en Nederland, op Italië na, de voornaamste bestemmingslanden zijn. Italië fungeert meer als poort om de meisjes Europa in te smokkelen. Binnen de verschillende fasen en landen kunnen weer diverse personen actief zijn in verschillende hoedanigheden, zoals investeerders (sponsors), reisagenten (travel agent of trolley), vervalsers (corrupte ambtenaren), chauffeurs (Black Taxi's), pooiers, een voodoo priester (ohen) en geldkoeriers (Schoenmakers, 2013). Dit hoeven dus niet steeds dezelfde personen te zijn. De grootte en samenstelling van de netwerken kan variëren van een klein samenwerkingsverband tot grote transnationale netwerken met tientallen verschillende actoren (Siegel, 2007). De prostitutie wordt georganiseerd met het oogmerk (in)directe vermogensvoordelen te verkrijgen.

Het proces verloopt als volgt: een rekruteerder, vaak familie of vrienden van de madam, legt contact met (de familie van) het meisje. Aangezien er in de literatuur onduidelijkheid heerst over de leeftijd van de meisjes, baseert de onderzoeker zich op de interviews en de dossierstudie. Hierin varieert de leeftijd tussen 13 en 30 jaar. Hoewel respondent 17 aankaart dat het nog zelden gebeurt dat een dertigplusser naar Europa wordt gehaald, betreffen de leeftijden in de verschillende dossiers vaak meerderjarige slachtoffers.

Onder het mom van huishoudhulp of kapster wordt (de familie van) het meisje overtuigd om de madam te vertrouwen. Soms hebben ze weet van het werk in Europa, maar blijven verhalen over veel en gemakkelijk geld verdienen doorslaggevend (Van den Borne & Kloosterboer, 2005). Er is dan een zekere 'vrijwilligheid' van de slachtoffers om mee te werken aan de smokkel. Echter, het geven van toestemming is niet van belang voor de kwalificatie van het misdrijf mensenhandel, want hoewel de familie en meisjes weten waaraan ze beginnen, weten ze totaal niet in welke omstandigheden ze in Europa moeten werken. Ze zijn niet ingelicht over de mensenwaardige vormen van uitbuiting die met hun prostitutie gepaard gaan. Deze erbarmelijke situaties worden eveneens in de interviews en de dossierstudie bevestigd.

Vervolgens wordt de reis door meerdere personen voorbereid, zodat de pakkans laag blijft (Welch & Breuls, 2019). Corrupte ambtenaren worden gebruikt om benodigde reisdocumenten te bemachtigen (Schoenmakers, 2013). Zonder valse papieren of de bereidwillige hulp van corrupte ambtenaren staan mensenhandelaren meestal nergens (Lagae, 2004). Tegenwoordig reizen ze via de Libiërouten waardoor ze geen valse paspoorten nodig hebben (Respondent 17). Recent is opgemerkt dat ze ook via Marokko reizen (Respondent 3).

Nadien wordt het meisje aangemeld bij een travel agent of trolley (reisbegeleider). Pas nadat een eed is afgelegd, wordt het meisje in groep tot aan de Libische kust gebracht. Tijdens die gevaarlijke reis van enkele weken of maanden moeten ze heel wat ontberingen ondergaan. Vaak vallen er op het traject ook dodelijke slachtoffers (Myria, 2018).

Veel meisjes worden onderweg reeds tewerkgesteld en misbruikt (Schoenmakers, 2013). Dat is ook logisch, want zo kunnen de smokkelaars profijt halen uit de tewerkstelling. Evenzeer kan het de pakkans verhogen wanneer zij op eenzelfde plaats langer blijven (Respondent 5). Eenmaal aangekomen in Europa, vaak Italië, vragen de meisjes asiel aan om zich zo tijdelijk te beschermen tegen een uitwijzing naar hun thuisland (Myria, 2018). In het opvangcentrum bellen ze naar een contactpersoon (Black Taxi) die hun oppikt. Vervolgens worden de meisjes ondergebracht in een safehouse en moeten ze dezelfde dag vaak beginnen werken. De aanwezige identiteitspapieren worden ontnomen, zodat ontsnappen onmogelijk wordt. Volgens het principe van vraag en aanbod stuurt de madam haar meisjes naar verschillende plaatsen, waarbij Nigeriaanse prostituees hun lichamen aan soms zeer lage prijzen moeten verkopen (Lagae, 2004; Leestmans, 2018). Respondent 7 geeft aan dat minderjarige meisjes overdag in Brussel te veel opvallen waardoor zij 's nachts bij een contractuele prostituee geplaatst worden. Die plaats wordt vaak voor een onredelijke winst onderverhuurd aan het meisje, het zogenaamde Yemeshe-systeem (Myria, 2018). De prostitutie betreft zowel privé-ontvangst, escorte, raamprostitutie en straatprostitutie in landen zoals Italië.

Tot slot dragen de meisjes, onder controle van de madam, hun verdiensten over tot ze hun schuld hebben afbetaald. Deze opbrengsten worden via Black Western Union geïnvesteerd in het land van herkomst (Myria, 2018). Geld wordt witgewassen of geïnvesteerd in (on)roerend goed, wat een inbeslagname bemoeilijkt (Respondent 8). Daarenboven genieten madams aanzien in de gemeenschap, omdat ze ook geld doneren aan kerken en hiermee religieuze posities bekleden (Baarda, 2017).

5.5. Taken

“Meisjes worden niet zo snel madam. Het zijn vooral de gewiekste die zichzelf kunnen opwerken binnen een netwerk. Diegene die geen hulp zoeken, niet vluchten en kunnen leven binnen het netwerk, kunnen een bepaalde machtspositie winnen en zo een netwerk opbouwen. Het zijn meisjes die status en respect hebben verkregen door de harde manier waarop ze andere meisjes behandelen.” - R10

Meisjes die geen madam worden, kunnen ook een andere rol innemen. Criminoloog Dina Siegel (2007) heeft de rol van Afrikaanse vrouwen onder drie categorieën ondergebracht. Deze rollen zijn ook tijdens de interviews duidelijk naar voren gekomen, mits nuanceren en verdere aanvulling.

5.5.1. Uitvoerder

Supporters of uitvoerders zijn vrouwen met een ondergeschikte positie die (al dan niet) onder druk taken uitvoeren, zoals meisjes observeren of geld inzamelen. Tijdens de dossierstudie en interviews is bijvoorbeeld sprake van money muling of Black Western Union, een niet geaccrediteerd money transmitter, waarbij slachtoffers of mannelijke tussenpersonen geldbedragen moeten doorsluizen naar andere landen, mits aftrek van interest. Evenzeer worden slachtoffers gedwongen om onderlinge controle op elkaar uit te oefenen. Via gsm's en sociale media (Whatsapp, Messenger of Wicr) worden de

slachtoffers gecontroleerd om klanten te aanvaarden (Respondent 5). Gebruik van sociale media bemoeilijkt immers de detectie en opsporing. Soms fungeert een vriendin van de madam als uitvalsbasis voor de slachtoffers (Respondent 8).

Uitvoerders worden gedwongen of zijn betrokken uit loyaliteit voor een bepaald lid van de groep (Siegel & de Blank, 2008; Welch & Breuls, 2019). In veel gevallen zijn slachtoffers bewust van hun toestand, maar weigeren ze zich te identificeren als slachtoffer. Ze beschouwen zich eerder als plichtsgetrouwe vrouwen die doen wat er van hen verwacht wordt om te overleven (Kienast et al., 2014). Het niet-bestrafingsbeginsel wordt sneller toegepast voor uitvoerders dan voor partners-in-crime.

5.5.2. *Partner-in-crime*

Partners-in-crime zijn slachtoffers die dankzij liefdes-, familiale of vriendschapsrelaties uit de prostitutie raken (Siegel & de Blank, 2008). Opgelet, hier kan ook sprake zijn van een romance scam waarbij Nigeriaanse prostituees 'gevoelens' krijgen voor een blanke man en met zijn financiële hulp de prostitutie verlaten. Helaas wordt zijn geld dan gebruikt om openstaande schulden te betalen (Ozinga, 2016). Respondent 5 weet dat Nigeriaanse prostituees na enige tijd een relatie aangaan met hun pooier om zich zodoende op te werken om andere vrouwen voor hen te laten werken. Op deze manier kan het netwerk in handen vallen van een koppel. Het is niet onwaarschijnlijk dat ze zelf nog steeds in de prostitutie werkt. De mannelijke pooier kan immers misbruik maken van haar verliefdheid met de bedoeling haar uit te buiten en inkomsten op te strijken. Het is moeilijk om een leeftijd te kleven op het moment dat slachtoffers partners-in-crime worden, maar tijdens de dossierstudie blijkt dat zij toch redelijk snel worden aangespoord om andere activiteiten uit te voeren. Een partner-in-crime worden blijkt dan ook de voornaamste methode om later een volwaardige madam te worden, want je kan immers gebruik maken van sociale contacten. Echter, dit kan nog enige tijd duren (Respondent 10).

In de meeste gevallen nemen partners-in-crime leidende taken op zoals gelden innen, paspoorten innemen of slachtoffers huisvesten, controleren en uitbuiten (Welch & Breuls, 2019; Wijkman & Kleemans, 2019). Deze taken zijn soortgelijk voor een vrouw die zich als madam kan opwerken en wijzigen verder niet naarmate zij de ladder kunnen opklimmen (respondent 8). De madam maakt evenzeer gebruik van mannen die in Nigeria en Europa actief naar nieuwe meisjes zoeken. Mannelijke uitvoerders zijn er dus altijd geweest, weliswaar om de meisjes te begeleiden naar Europa of gelden te innen. Het is onwaarschijnlijker dat partners-in-crime kunnen genieten van het niet-bestrafingsbeginsel.

5.5.3. *Madam*

Madams zijn Nigeriaanse vrouwen (of Ghanese vrouwen) met een sleutelpositie in de internationale netwerken van mensenhandel. Als madam ben je voornamelijk een 'zakenvrouw' die meisjes naar Europa overbrengt en hieruit profijt haalt. Hoe meer

(mooie) meisjes je kan overbrengen, hoe meer je zal gerespecteerd worden door de Nigeriaanse gemeenschap (Respondent 7).

Uit het onderzoek van criminoloog Siegel (2007) blijkt de gemiddelde leeftijd van Nigeriaanse madams in Nederland op 45 jaar te liggen, maar op basis van de interviews en de dossierstudie lijkt die leeftijd lager te liggen. Van zodra slachtoffers namelijk genoeg geld opzij kunnen zetten, zijn ze vanaf een leeftijd van 30 jaar meestal in staat om een meisje over te brengen naar Europa (Respondent 7). Het kan dus zeker voorkomen dat de madam jonger is dan de slachtoffers die zij naar Europa brengt. De gesetelde madammen van de jaren '90 zijn vervolgens teruggekeerd naar Nigeria waardoor zij reeds een leeftijd hebben bereikt van 50 tot 60 jaar. Ook zij zetten de praktijk verder in Nigeria en laten meisjes naar Europa brengen (Respondent 17). Madams kunnen dus enerzijds rechtstreeks boven de slachtoffers staan, maar anderzijds ook nog eens boven andere controlerende meisjes staan (Respondent 5).

5.6. Van slachtoffer tot madam

"Ik heb het ondergaan, dus zij moeten het ook ondergaan."
– R7 over Mama Leather

Een carrière binnen het netwerk blijft een makkelijke uitweg. Nadat ze zichzelf vrijgekocht hebben, kunnen ze geld voor zichzelf verdienen en uitgroeien tot een succesvolle madam (Nationaal Rapporteur Mensenhandel, 2009; Ozinga, 2016). Dat verreweg de meeste vrouwen in het systeem blijven, blijkt ook uit cijfers van de nationale bank van Italië. In 2018 stuurden Nigerianen ongeveer 6,2 miljoen euro per maand aan illegaal geld naar huis (van der Ploeg, 2020).

Het afbetalen van de schuld kan een lange tijd duren, variërende van ongeveer twee tot vijf jaar. Tussen de madam en het meisje heerst vaak een 50/50-verdeling waarbij 50% van de opbrengsten wordt afgegeven aan de madam. De overige 50% dient vervolgens om haar smokkelschuld, de huur van de werkplaats, de woonplaats, en schulden bij de mannelijke chauffeurs af te betalen alsook om haar familie in Nigeria te ondersteunen. Volgens respondent 5 is het ook een gekend gegeven dat Nigeriaanse organisaties instaan om de hospitalisatie van de gezinsleden te betalen, weliswaar met een overdreven kost.

Het kan wel voorkomen dat op aangeven van de pooier of madam het meisje meer geld naar haar familie kan sturen (Respondent 15). Helaas is het een fictieve schuld die jarenlang kan aanslepen wanneer de madam nog niet bereid is om het slachtoffer los te laten (Respondent 10). Dat is ook logisch, want de meisjes zijn een bron van inkomsten die de madam niet zomaar wil kwijtspelen.

"Het afbetalen van een schuld hangt als het ware af van hoe eerlijk de madam blijft in haar afspraken." – R16

De meeste slachtoffers blijven in het netwerk vanwege de beperkte kansen in het leven. Ze zien geen andere uitweg dan evolueren tot een madam waardoor de slachtoffer-dader cyclus vooral vanuit een overlevingsstrategie bepaald is en dit omwille van volgende redenen.

“Waar zou ik naartoe moeten? Ik maak vreselijke dingen mee, maar binnen deze wereld kan ik in ieder geval overleven.” – R17

Eerst en vooral kennen ze alleen personen uit het netwerk. Slachtoffers delen hun sociale wereld met de uitbuiters. Van zodra zij het netwerk willen verlaten, zijn ze geïsoleerd en moeten ze alleen opnieuw beginnen. Daarenboven beheersen zij ook niet de taal, waardoor hulp zoeken wordt bemoeilijkt. Terugval is dus een logisch onderdeel van hun herstelproces.

Naast angst voelen slachtoffers ook verbondenheid, vertrouwen en bewondering voor de madam. Ze beschouwen de madam als een tweede moeder die gerespecteerd moet worden. Net zoals bij slachtoffers van tienerpooiers heerst er een emotionele aanhangelijkheid tussen het slachtoffer en de madam. Hierbij fungeert de madam als een ‘moederfiguur’ die enerzijds troost geeft, maar anderzijds geweld durft te gebruiken (Respondent 10). Respondent 16 spreekt van een emotionele verkrachting die in stand wordt gehouden door de juju. In hun beleving zijn ze psychisch, emotioneel, fysiek en financieel afhankelijk waardoor ze geen andere uitweg meer vinden. Evenzeer ontstaat er een gedesorganiseerde hechting wanneer de madam tegelijk een bron van veiligheid en een bron van angst is (Respondent 11).

“De families horen graag verhalen over geld en succes, maar sluiten de ogen bij het horen over uitbuiting en bedreiging.” - Zuidervaart, 2009.

Zelf onderhouden slachtoffers weinig tot geen contact met de familie. Ze staan immers onder een grote sociale druk, waar de terugkeer in de Nigeriaanse samenleving zonder een Westers succesverhaal gepaard gaat met schaamte en het stigma van ‘mislukking’. Slachtoffers willen daardoor vaak niet gered worden, maar zich aan de overeenkomst houden om zelf succesvol te worden. Het is ook moeilijk om sommige slachtoffers thuis terug te accepteren, want doordat ze geen maagd meer zijn, kunnen ze moeilijker trouwen (Respondent 10). Bovendien willen de meeste slachtoffers niet terug naar Nigeria, want daar kunnen ze geen toekomst opbouwen of zich op economisch vlak redden (Respondent 17). Helaas hebben veel vrouwen kinderen achtergelaten in Nigeria, waardoor de invloed van de familie een trigger blijft om niet te stoppen (Respondenten 17 & 18).

Ten tweede is de situatie in Europa vaak stukken beter dan de situatie in Nigeria. Het enige vooruitzicht dat ze hebben is de madam, terwijl er thuis geen enkel vooruitzicht is. Het verwerven van een positie in het netwerk van de madam is een vorm van sociale mobiliteit die niet bestaat in bijvoorbeeld Benin City (Respondent 7). Meisjes stellen zich gelukkig met het vooruitzicht om madam en rijk te worden, ook al worden zij eerst seksueel uitgebuit. De meeste slagen hier niet in, maar al is er maar één kans op de zoveel, toch gaan ze hun leven riskeren met een gevaarlijke reis. Alles is namelijk beter

dan leven in de slechte omstandigheden van Nigeria, waardoor het slachtoffer zich heeft verzoend met de situatie om een goed leven te kunnen leiden (Respondent 3).

Ten derde vallen financiële inkomsten weg bij het verlaten van het netwerk. Een erkenning als slachtoffer van mensenhandel geeft hen dan wel een menswaardig bestaan, een hele familie ervan onderhouden kunnen ze niet. Bovendien werkt de Nigeriaanse ambassade niet altijd mee, omdat het geld dat de vrouwen terugsturen naar hun families een lucratieve zaak is voor het land, weliswaar omdat corrupte politiediensten worden betaald door madams (Respondent 7). Daarenboven dienen slachtoffers op aangeven van het netwerk een asielaanvraag in te dienen, waaraan een verloning is verbonden. Deze verloning wordt vervolgens afgestaan aan de madam (Respondent 8). Zelfs een belemmering van die procedure houdt deze mensenhandel niet tegen. Het gebeurt ook dat sommige slachtoffers drugs dealen om de schuld sneller af te betalen, maar dit doen ze niet om in hun eigen drugsconsumptie te voorzien (Respondent 17).

Vooraleer een slachtoffer een statuut van mensenhandel kan krijgen, en daarmee gepaard gaande een verblijfsstatuut, moet zij aan een aantal voorwaarden voldoen. Ze moet breken met het netwerk, begeleid worden door een erkend en gespecialiseerd opvangcentrum en samenwerken met de politie. Een eerste pijnpunt is dat het meisje soms de naam van de madam niet kent. Slachtoffers verwijzen naar haar op basis van een roepnaam. Ook slachtoffers hebben verschillende namen. Ze beschikken over een naam, een native naam, een katholieke naam, een naam voor familieleden en een werknaam. 'Niemand is wie ze echt zijn' en dat maakt een gerechtelijk onderzoek naar de madam zeer ingewikkeld (Respondent 3). Een tweede pijnpunt is dat de madam de slachtoffers doet geloven dat Belgische politieagenten even corrupt zijn als de Nigeriaanse politie. Er moet bijgevolg enorm geïnvesteerd worden in een vertrouwensrelatie om slachtoffers te overtuigen de waarheid te verklaren. Dankzij de voodoo is bovendien niet elk slachtoffer geïnteresseerd in het slachtofferstatuut. Diegene die toch in een slachtofferstatuut zitten, kennen evenzeer terugval. Enerzijds door financiële moeilijkheden, maar anderzijds door bedreigingen van het netwerk van de madam. Slachtoffers in een slachtofferstatuut ervaren bijvoorbeeld schuldgevoelens, omdat ze de madam hebben verraden en daardoor geen geld meer kunnen opsturen naar hun familie (Respondent 16).

Ten vierde bewaart de madam alle identiteitspapieren, zodat het meisje nergens naar toe kan. Wanneer meisjes dan geen verblijfsvergunning kunnen krijgen, bestaat er een risico op repatriatie. Dankzij de Dublin claim escaleert het niet zo ver en worden de meeste slachtoffers naar het eerste land gestuurd waar ze voordien zijn binnengekomen, vaak Italië. De meisjes komen dan weer in vluchtelingenkampen terecht waardoor de cyclus van mensensmokkel en uitbuiting opnieuw begint (Respondenten 10 & 15).

"Een madam weet zeer goed om pijn te doen zonder schade te berokkenen." - R7

Ten vijfde vrezen meisjes voor represailles bij het verlaten van het netwerk. De vrouwen zijn staalhard en deinzen niet terug om fysiek of emotioneel geweld te gebruiken. Of ze maken gebruik van aera boys in Italië zoals de Maphite cult (Maximum Academic

Performance Highly Intellectuals Train Executioner). De rituelen alleen zullen immers niet voldoende zijn om de controle te behouden. Dwang volgt evenzeer uit het hebben van seksuele contacten zonder condoom of uit de weigering een bepaalde periode opdrachten te krijgen. Zonder werk en inkomsten worden de meisjes nog meer afhankelijk van de tewerkstelling door de madam of pooiers. Gezien de onveilige en veelvuldige seksuele contacten wordt het leven van de slachtoffers opzettelijk in gevaar gebracht.

Zodra het slachtoffer niet meewerkt, wordt de familie ook gevraagd om druk op haar te zetten of wordt de familie bedreigd. Vaak kunnen slachtoffers niet meer terugkeren naar hun thuisland, want dan weet het netwerk haar terug te vinden en begint de uitbuitingscyclus opnieuw (Respondent 12). Nigeriaanse milieus zoeken elkaar immers op om informatie uit te wisselen en een meisje terug te vinden (Respondent 16).

"De Nigeriaanse prostitutiewereld is klein, maar het netwerk groot."
– R5

Ten zesde kunnen slachtoffers die zich hogerop plaatsen in het netwerk, genieten van enkele voordelen. Meisjes hoeven zich (soms) niet meer te prostitueren, ze krijgen meer vrijheid, kunnen opdrachten weigeren, moeten minder geweld doorstaan en kunnen schulden sneller afbetalen. Het belangrijkste is het verwerven van een vermogensvoordeel waardoor ze respect genieten van de familie (Respondent 8). Meisjes staren zich blind op het materialisme. Ze willen allemaal rijk worden, maar hebben niet altijd het oog om madam te worden (Respondent 17).

De extreme exploitatie van de meisjes verklaart, volgens een artikel van Leestmans (2018), waarom slachtoffers doorgroeien van prostituee tot madam. Na jarenlang uitgebuit te zijn, is het hun beurt om wraak te nemen. Ze zijn onrechtvaardig bejegend en willen een rekening vereffen. Respondent 17 spreekt dit tegen. Slachtoffers zien prostitutie louter als een overlevingsmanier en een makkelijkere piste dan zich staande te houden door te werken.

Hoewel er sinds het Palermo protocol meer aandacht is voor de detectie van slachtoffers van mensenhandel, blijft het een uitdaging om slachtoffers te identificeren die reeds hogerop de ladder staan. Er bestaat immers steeds een angst om beschuldigd te worden van misdrijven. Meisjes die evolueren tot een madam, weten zeer goed wat de gevolgen zijn van seksuele uitbuiting, maar beslissen toch om het andere meisjes aan te doen. Dit kan aanleiding geven tot verzwarende omstandigheden in een proces (Respondent 15). Tijdens de dossierstudie is immers gebleken dat de rechtbank geen tot weinig rekening houdt met beklaagden die zelf slachtoffer zijn geweest. Wel kunnen zij minder hoge straffen krijgen dan de andere beklaagden. Ook beklaagden die als Black Taxi's fungeren, krijgen beduidend lagere straffen dan de andere spilfiguren in het netwerk.

Hoewel vrouwen zich kunnen opwerken tot leden van de organisatie, kunnen zij nog steeds onderdrukt en uitgebuit worden door andere leden in de organisatie. Slachtoffers mogen hierdoor niet gestraft worden voor misdaden tijdens hun uitbuiting. Helaas

bestaat er een zeer dunne scheidingslijn tussen slachtoffer en dader, want terwijl de meisjes hun schuld nog afbetalen, beginnen ze ook reeds een eigen netwerk op te starten als madam. Van de madam krijgen ze namelijk een aanbod aangereikt om meisjes naar hier te laten brengen. Via het netwerk van de madam kunnen zij andere meisjes tewerkstellen en schulden sneller afbetalen. Zo struikelen ze van slachtoffer naar 'afbetaalde' naar diegene die meisjes laat overbrengen (Respondent 17). Het komt evenzeer voor dat slachtoffers andere meisjes voorstellen aan een madam in ruil voor een vermindering van de openstaande schulden (Respondent 5).

5.7. Besluit

Veel Nigerianen groeien op in schrijnende omstandigheden, waarbij criminaliteit, prostitutie en corruptie dagdagelijkse realiteit is. Nigeriaanse meisjes en ouders laten zich uit armoede, naïviteit of uit nieuwsgierigheid verleiden om met madams in zee te gaan (Lagae, 2004). Dankzij diepgewortelde trauma's, angst voor het netwerk en de voodoo loopt de re-integratie in de samenleving vervolgens niet van een leien dakje. Het voornaamste doel van de meeste prostituees blijft geld verdienen of, liever nog, zelf madam worden. Het is kiezen tussen het netwerk verraden en bescherming krijgen van de overheid of madam worden met oog op respect van de familie. Zolang deze vicieuze cirkel niet doorbroken wordt, kan niets of niemand de toestroom van Nigeriaanse prostituees stoppen (Lagae, 2004).

Niet iedereen evolueert evenwel tot een madam. Integendeel, de meesten krijgen een aversie. Aangezien slechts het topje van de ijsberg zichtbaar is, kan het aantal die evolueert tot een madam toch groter zijn dan momenteel bekend. Een slachtoffer dat hogerop de ladder staat, gaat immers niet aangeven dat ze ook anderen uitbuit indien zij in aanmerking komt voor een slachtofferstatuut. Daarnaast is het mogelijk dat ze opnieuw in de prostitutie belanden, maar dan als zelfstandig prostituee. Net zoals bij slachtoffers van tienerpooiers, is prostitutie voor hen een manier om snel geld te verdienen en te overleven. Zo is het niet verwonderlijk dat slachtoffers in het netwerk blijven, uitgroeien tot madam of als zelfstandig prostituee beginnen.

6. Discussie

*"Slachtoffers en daders worden niet afzonderlijk van elkaar bekeken.
Ze zijn in de eerste plaats mensen met een eigen uniek verhaal.
Net zoals ieder ander mens hebben slachtoffers en daders
eigen capaciteiten, sterktes en zwaktes."* – R16

In welke mate speelt seksuele uitbuiting door tienerpooiers en Nigeriaanse madams nu een rol in het evolueren van een slachtoffer tot dader? Volgens de *abused-abuser*-hypothese zijn er alvast verschillende verklaringen waarom door slachtofferschap de kans op daderschap toeneemt.

Wanneer personen zich onrechtvaardig bejegend voelen, zou hen dit motiveren om zelf criminele activiteiten te plegen. Ze zijn niet langer meer het weerloze slachtoffer en

kunnen de situatie omdraaien. Na het lezen van deze bijdrage kan de lezer concluderen dat dit niet het geval is. Veel slachtoffers zien prostitutie louter als een overlevingsmanier waarbij ze zichzelf moeten redden om schulden te betalen of een drugsverslaving te onderhouden. Het ronselen van anderen is dan een makkelijke piste om zich staande te houden. Desondanks velen bewust zijn van hun toestand, identificeren ze zich niet als slachtoffer waardoor de kans kleiner is dat ze zich onrechtvaardig bejegend voelen. Sommige meisjes zoeken soms zelf de spanning, geld en seks op waardoor ze zichzelf niet zien als een slachtoffer.

De hypothese verklaart evenzeer dat sociaal leren en imitatie een faciliterende rol spelen. Slachtoffers leren dat bepaalde 'klusjes' voor hun pooier of madam gepaard gaan met enkele voordelen. Ze kunnen zich hoger in de organisatie plaatsen, status en respect genieten of opdrachten weigeren. Het geven van financiële voordelen wordt echter niet snel gedaan, want dat wordt gelijkgesteld met het geven van vrijheid. Tienerpooiers dulden dan niet altijd dat het slachtoffer zelf pooister wordt, terwijl de Nigeriaanse organisaties de slachtoffers juist stimuleren om een hiërarchische hogere rol op te nemen.

Evenzeer leren slachtoffers dat grensoverschrijdend gedrag een manier vormt om controle en macht uit te oefenen. Daarom zijn het alleen de meisjes die zich staande weten te houden binnen het netwerk, die gevraagd worden om anderen uit te buiten. Net zoals hun uitbouter handelen ze op korte termijn, denken ze niet aan lange termijn gevolgen en zijn ze niet langer empathisch. Anderzijds verklaart de leefstijltheorie dat een risicovolle leefstijl zoals drugsgebruik of omgang met delinquente vrienden van invloed kan zijn op de kans op ouderschap. Opgelet, drugsgebruik wordt niet vastgesteld bij Nigeriaanse slachtoffers. In enkele gevallen komt het voor dat zij drugs dealen om de schuld sneller af te betalen, maar dit doen ze niet om in hun eigen drugsconsumptie te voorzien. Vrienden of familie leren slachtoffers aan dat prostitutie normaal is. Nigeriaanse meisjes worden bijvoorbeeld van kleins af aangeleerd dat prostitutie een normaal gegeven is om iets te bekomen. Slachtoffers van tienerpooiers feesten als het ware elke dag met hun nieuwe 'vrienden'. Dan wordt de keuze snel gemaakt als een strikt regime in een jeugdinstelling boven het hoofd hangt.

Bovendien sluiten Seto en Lalumière (2009) niet uit dat een derde factor invloed kan hebben op de relatie tussen slachtofferschap en ouderschap. Het feit dat iemand slachtoffer is geweest van seksuele uitbuiting, betekent immers niet dat een latere overtreding volgt. Biologische, psychologische en socioculturele factoren hebben steeds een invloed op deze onderlinge relatie. Zowel bij slachtoffers van tienerpooiers als Nigeriaanse slachtoffers komt dit duidelijk naar voren. Ze beschikken reeds over een kwetsbaarheid of worden door armoede, politieke instabiliteit en voodoo geduwd in de prostitutie.

Seto en Lalumière (2009) vonden ook een verschil tussen slachtoffer- en ouderschap naargelang de leeftijd waarop men slachtoffer wordt en de relatie tot de dader. Slachtoffers van tienerpooiers kunnen aan een leeftijd tussen 13 en 24 jaar binnen enkele dagen of weken seksueel worden uitgebuit. Binnen circa één tot drie jaar worden zij

vervolgens overtuigd om de rol van lovergirl op te nemen. In tegenstelling tot Nigeriaanse meisjes gaan er eerst nog enkele weken en maanden vooraf vooraleer zij wordt uitgebuit. Het duurt echter niet zo lang vooraleer zij gedwongen worden om andere taken uit te voeren, want vaak zijn ze aan een leeftijd van 30 jaar al in staat om andere meisjes over te brengen.

De relatie met de tienerpooier en de madam kenmerkt zich veelal door een emotionele afhankelijkheid die soms hand in hand gaat met het Stockholmsyndroom. Dit bevestigt dat een hechte relatie met de uitbouter later pooierschap kan veroorzaken.

Gezien de soms jonge leeftijd van de daders wordt aangenomen dat adolescenten 5,5 keer meer kans hebben op eerder slachtofferschap. Waar dit van toepassing kan zijn op slachtoffers van tienerpooiers is dit niet zozeer het geval voor Nigeriaanse slachtoffers. Vaak zijn de slachtoffers al volwassen wanneer zij een meisje naar Europa kunnen laten overbrengen.

Ook zouden slachtoffers met eerder seksueel misbruik door een vrouwelijke dader, voorspelde hogere recidivecijfers hebben. Hierover kan dit onderzoek geen uitspraak doen. Het betreft een verdoken verschijnsel waardoor geen eenduidig uitspraak kan gedaan worden over recidivecijfers. Hiervoor is een uitgebreid kwantitatief onderzoek aanbevolen waarin vergeleken kan worden met mannelijke daders. Deze bijdrage kan alvast bevestigen dat Nigeriaanse meisjes die slachtoffer zijn van een vrouwelijke madam een hoger risico lopen op pooierschap, aangezien tienerpooiers het niet altijd dulden dat hun slachtoffers zouden evolueren tot een pooister.

Daders met een geschiedenis van seksueel misbruik zouden zich eerder richten tot minderjarigen dan meerderjarigen. Lovergirls gaan zich inderdaad richten tot hun leeftijdsgenoten mede doordat zij onbewust zoeken naar bondgenoten. Nigeriaanse slachtoffers daarentegen gaan zich niet specifiek richten tot minderjarigen. Eenmaal de schuld is afbetaald, kan het voorkomen dat de madam jonger is dan de slachtoffers die zij naar Europa brengt.

Degenen met eerder seksueel misbruik ervaren meer emotionele, fysieke verwaarlozing en fysiek misbruik. Over de gezinnen van de slachtoffers van tienerpooiers komt inderdaad naar voren dat er veelal sprake is van emotionele verwaarlozing, mishandeling, uithuisplaatsing, verslaving en seksueel misbruik. In het bijzonder kunnen traumatische ervaringen aanleiding geven tot wetsovertredingen en een provocatieve houding. Nigeriaanse slachtoffers daarentegen komen niet zozeer uit chaotische of disfunctionele gezinnen. Zowel Nigeriaanse als slachtoffers van tienerpooiers kunnen ook uit welgestelde gezinnen afkomstig zijn.

Tot slot benadrukt de hypothese dat niet elk slachtoffer van seksueel misbruik zal evolueren tot een dader. Dit wordt eveneens bevestigd in dit onderzoek, want lang niet iedereen is bestemd om een uitbouter te worden. Velen creëren een aversie en vragen een slachtofferstatuut aan. Echter, veel van deze slachtoffers kennen ook terugval. Het

blijft een wereld die ze kennen, waar ze goed in zijn en waar je in een korte periode veel geld mee kan verdienen.

Seksuele uitbuiting is een verdoken verschijnsel met een grote emotionele afhankelijkheidsfactor bij de slachtoffers. Hierdoor zijn de onderzoeker en de respondenten slechts bekend met een aantal gevallen van slachtoffers die evolueren tot daders. Er is alvast gezocht naar beweegredenen die meisjes in het netwerk laten uitgroeien tot een dader. Op deze manier verkrijgt het werkveld meer inzicht in slachtoffer- en (al dan niet gedwongen) daderschap.

7. Conclusie

Om een antwoord te geven op de deelvragen is uitgebreid stilgestaan bij de werking van beide netwerken. Zo wordt het profiel van het slachtoffer van een tienerpooier veelal gekenmerkt door een kwetsbaarheid, maar niet zozeer bij iedereen. Meisjes worden omwille van een rebelse gedachte of het imago van de tienerpooier evenzeer seksueel uitgebuit. Vervolgens worden ze onder druk, uit overlevingsinstinct of door afwezigheid van (aantrekkelijke) opties om het netwerk te verlaten, overtuigd om een hogere rol in het netwerk op te nemen. Onbewust zoeken zij naar bondgenoten of laten ze andere meisjes in dezelfde val lokken met het oog op een luxe-leven of een meer draaglijk leven. Net zoals de tienerpooier streeft een loverbil naar een materialistische levensstijl gedreven door de consumptiemaatschappij. Ze heeft vaak geen oog voor de psychische en fysieke schade die dergelijke feiten bij de slachtoffers tot gevolg hebben, laat staan empathie.

Een Nigeriaans slachtoffer wordt daarentegen voornamelijk in de handen van een madam geduwd omwille van sociaaleconomische en politieke instabiliteit. Echter, vele meisjes worden onder valse voorwendselen gelokt en bij aankomst tot seksslaaf gemaakt. Slachtoffers zijn zich daarom niet altijd bewust van hun toestand en doen gewoon wat er gevraagd wordt, weliswaar als uitvoerder of partner-in crime. Daarbovenop hebben zij als voormalig prostituee een goede kennis van het netwerk wat de rekrutering en controle van andere meisjes vergemakkelijkt. De financiële afhankelijkheid in combinatie met de beperkte kansen in het leven laten slachtoffers uitgroeien tot een madam.

Seksuele uitbuiting door een tienerpooier of een Nigeriaanse madam blijkt wel degelijk een rol te spelen bij de evolutie van slachtoffer tot dader, vooral voor diegenen die zich staande kunnen houden in het netwerk en zich verzoend hebben met de situatie.

8. Aanbevelingen

Dit onderzoek heeft tot doel om meer zicht te krijgen op de aard en de achtergronden van beide uitbuitingsnetwerken en in welke mate een slachtoffer evolueert tot dader. Hoewel deze bijdrage niet tot doel heeft om concrete aanbevelingen te formuleren omtrent de aanpak van deze fenomenen, worden desalniettemin enkele aandachtspunten benoemd voor verder onderzoek.

Aangezien niet veel slachtoffers geïnteresseerd zijn in het slachtofferstatuut, is het misschien tijd om werk te maken van een statuut zonder de verplichting om samen te werken met politie en justitie (Myria, 2018). Wat voor de ene werkt, werkt niet altijd voor de andere. Een plaatsing in een pleeggezin laat slachtoffers bijvoorbeeld zelfstandig een netwerk uitbouwen. Aansluiting maken met andere slachtoffers ondersteunt het herstelproces. De Nigeriaanse gemeenschap is bijvoorbeeld erg op elkaar aangewezen.

Respondenten 5, 6 en 12 vertellen dat Nigeriaanse jongens evenzeer slachtoffer worden van een madam. Jongens worden tot seksslaaf gemaakt en een beter leven beloofd als ze doen wat de madam vraagt. Evenzeer moeten mannelijke pooiers zich prostitueren onder druk van een madam. Hiervoor is verder onderzoek aanbevolen, want dit lag buiten het onderzoeksopzet van deze bijdrage.

De rechtbank houdt weinig tot geen rekening met beklaagden die zelf eerder slachtoffer zijn geweest. Dit lijkt een grote tekortkoming, want hierdoor krijgen zij niet de gepaste hulp en bescherming. Hoewel de onderzoeker zich bewust is dat de meeste beklaagden geen oog hebben voor de psychische en fysieke schade die dergelijke feiten bij de slachtoffers tot gevolg hebben, poogt deze bijdrage een onderscheid te maken tussen slachtoffer- en (al dan niet gedwongen) daderschap. Dit betekent dus niet dat elk gedwongen slachtoffer niet langer bestraft moet worden, maar er zou minstens rekening moeten worden gehouden met de omstandigheden waarin zij hebben verkeerd en daarvoor genieten van een niet-bestrafingsbeginsel. Nu dreigen de slachtoffers zelf verantwoordelijk gesteld te worden voor hun daden. Het blijft desalniettemin een uitdagende oefening om evenwicht te zoeken tussen straffeloosheid en rechtvaardigheid.

9. Referenties

- Alanko, K., Schmidt, A.F., Neutze, J., Bergen, E., Santtila, P., & Osterheider, M. (2017). Male Sexual Interest in and Offending Against Children: The Abused-Abuser Hypothesis. *Journal of Forensic Psychology Research and Practice*, 17 (2), 128-144.
- Baarda, C. (2017). *De sociale wereld van West-Afrikaanse slachtoffers van mensenhandel*. Universiteit van Oxford.
- Bottenberg, M. (2012). *Seksuele uitbuiting: criminaliteitsbeeldanalyse*. Korps landelijk politiediensten.
- Broothaerts, N., Stephan, S., Demarré, H., Fajgenblat, J-P., Mahjoub, S., Van Paemel, N., Verhofstadt, C., & Voet, S. (2020). *Jaarverslag 2019*. Child Focus.
- Carling, J. (2006). *Migration, Human Smuggling and Trafficking from Nigeria to Europe*. International Organization for Migration.
- Child Focus. (2016). *Slachtoffers van tienerpooiers in Vlaanderen*. Child Focus.
- De Bauw, Z. (2019). *De criminele carrière van tienerpooiers*. Universiteit Gent.

- Dedoncker, J. (2012). *Integratie van biopsychosociale perspectieven op seksueel verlangen aan de hand van neurocognitieve evidentie. Een literatuurstudie*. Universiteit Gent.
- ECPAT Netherlands. (2001). *Commercial sexual exploitation of children. A world-wide problem*. ECPAT Netherlands.
- Falshaw, L., Browne, K., & Hollin, C. (1996). Victim to offender: a review. *Agression and Violent Behavior*, 1(4), 389-404. [https://doi.org/10.1016/S1359-1789\(96\)00005-5](https://doi.org/10.1016/S1359-1789(96)00005-5)
- Garland, R.J., & Dougher, M.J. (1990). The abused/abuser hypothesis of child sexual abuse: a critical review of theory and research. In J.R. Feierman (Ed.), *Pedophilia Biosocial Dimensions* (pp. 488-509). Springer-Verlag.
- Genbrugge, A. (2015). *De 'cyclus van seksueel misbruik' bij geïnterneerden met een verstandelijke beperking: een dossier-analyse binnen werking 'Ontgrendeld' – Centrum OBRA vzw*. Universiteit Gent.
- Helse Liefde. (2019). *Loverboys*. <https://www.helseliefde.nl/loverboys/>.
- Human Rights Watch. (2019, 27 augustus). "You Pray for Death". Trafficking of Women and Girls in Nigeria. <https://www.hrw.org/report/2019/08/27/you-pray-death/trafficking-women-and-girls-nigeria>.
- Jespersen, A.F., Seto, M. C., & Lalumière, M. L. (2009). Sexual abuse history among adult sex offenders and non-sex offenders: A meta-analysis. *Child Abuse & Neglect*, 33(3), 179-192. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2008.07.004>
- Kienast, J., Lakner, M., & Neulet, A. (2014). *The Role of Female Offenders in Sex Trafficking Organizations*. Regional Academy on the United Nations.
- Kleemans, E.R., Korf, D.J., & Staring, R. (2008). Mensen van vlees en bloed. Kwalitatief onderzoek in de criminologie. *Tijdschrift voor Criminologie*, 50(4), 323 – 336.
- Kwaspen, J. (2020). *Tienerpooiers in Vlaanderen. Een daderprofiel*. KUL Leuven.
- Lagae, R. (2004). *De Nigeriaanse maffia beheerst de winstgevende handel in meisjes van plezier*. Arteveldehogeschool.
- Leestmans, D. (2018, 27 maart). Black is niet altijd beautiful. VRT NWS. <https://www.vrt.be/vrt-nws/nl/2018/03/26/black-is-niet-altijd-beautiful/>
- Luyckx, I. (2015). *Van slachtoffer naar dader. Kwalitatief onderzoek naar de invloed van vroeger seksueel misbruik op seksuele delinquenten*. Universiteit Gent.
- Mortelmans, D. (2007). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Acco.
- Myria. (2018). Jaarlijks evaluatieverslag (pp. 176). Mensenhandel en mensensmokkel. Minderjarig, in hoogste nood. Myria.

- Myria. (2019). Jaarlijks evaluatieverslag (pp. 184). Mensenhandel en mensensmokkel. Slagkracht voor slachtoffers. Myria.
- Myria (2020). Jaarlijks evaluatieverslag (pp. 158). Mensenhandel en mensensmokkel. Achter gesloten deuren. Myria.
- Nagtegaal, M.H. (2012). Gerapporteerde problemen van slachtoffers van seksueel misbruik in de kindertijd. Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Nationaal Rapporteur Mensenhandel. (2009). Mensenhandel. Zevende rapportage van de Nationaal Rapporteur. BNRM.
- Ozinga, T. (2016). *Een onderzoek naar de vorm van seksuele uitbuiting van West-Afrikaanse allochtonen in Nederland*. Universiteit Utrecht.
- Peerden, A. (2012). *De relatie tussen slachtofferschap van seksueel misbruik in de kind-jaren en de ontwikkeling van gedragsproblemen, resulterend in delinquent gedrag*. Universiteit van Tilburg.
- Reep, C., & Oudhof, K. (2009). Wie kwaad doet, kwaad ontmoet. Over de samenhang van slachtofferschap en ouderschap. *Tijdschrift voor Criminologie*, 51(3), 228-245.
- Roe-Sepowitz, D.E., Gallagher, J., Risinger, M., & Hickie, K. (2015). The Sexual Exploitation of Girls in the United States: The Role of Female Pimps. *Journal of Interpersonal Violence*, 30(16), 2814-2830.
- Rokven, J., Ruiter, S., & Tolsma, J. (2013). Dader, slachtoffer, of beiden?: De samenhang tussen ouderschap en slachtofferschap onderzocht. *Tijdschrift voor Criminologie*, 55(3), 278- 298.
- Schoenmakers, Y. (2013). The Nigerian dream. Onderzoeksverkenning Nigeriaanse mensenhandel, een samenvatting. <https://yvetteschoenmakers.nl/assets/pdf/De%20Nigeriaanse%20droom%20-%202013.pdf>.
- Schroons, E. (2018, 17 december). Van voodoo tot madams, dit is hoe minderjarige Nigeriaanse meisjes in België in de prostitutie belanden. Knack. https://www.knack.be/nieuws/belgie/van-voodoo-tot-madams-dit-is-hoe-minderjarige-nigeriaanse-meisjes-in-belgie-in-de-prostitutie-belanden/article-long-read-1407775.html?cookie_check=1600859754.
- Selviu, K., Wijkman, M., Slotboom, A., & Hendriks, J. (2018). Comparing intrafamilial child sexual abuse and commercial sexual exploitation of children: A systematic literature review on research methods and consequences. *Aggression and Violent Behavior*. 41, 62-73. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.05.008>
- Siegel, D. (2007). Nigeriaanse madams in de mensenhandel in Nederland. *Justitiële Verkenningen*. 7(33), 39-50.

- Siegel, D., & de Blank, S. (2008). Vrouwen die in vrouwen handelen: de rol van vrouwen in mensenhandelnetwerken. *Tijdschrift voor Criminologie*, 50(1), 35-48.
- Segers, L. (2016). *Daders die ooit slachtoffer zijn geweest: een kwalitatieve studie naar de subjectieve beleving van de hulpverlener bij de behandeling van seksueel delinquenten*. Universiteit Gent.
- Tijmstra, J., & Boeije, H. (2011). *Benaderingen van wetenschappelijk onderzoek pp. 9-26 In: Wetenschapsfilosofie in de context van de sociale wetenschappen*. Boom Lemma Uitgevers.
- Van Ameijde, E. (2010). *Nigeria. Een centrum van vrouwenhandel*. Universiteit Utrecht.
- Van den Borne, A., & Kloosterboer, K. (2005). Inzicht in uitbuiting. Handel in minderjarigen in Nederland nader onderzocht. ECPAT Nederland & Unicef Nederland.
- Van den Hout, M., Merckelbach, H., & Pool, K. (1996). Dissociatie, trauma, gedachtenonderdrukking en 'reality monitoring'. *Directieve Therapie*, 16(1), 33-39.
- Van der Ploeg, J. (2020, 7 september). Sarahs Europese droom eindigt in de tippelzone van Turijn. *DeVolkskrant*. <https://www.volkskrant.nl/kijkverder/v/2020/sarahs-europese-droom-eindigt-in-de-tippelzone-van-turijn~v395965/>.
- Vermeulen, M. (2018, 26 september). Vijfhonderd voodoo-priesters en een vloek laten zien: met magie kun je mensenhandel bestrijden. *De Correspondent*. <https://decorrespondent.nl/8707/vijfhonderd-voodoo-priesters-en-een-vloek-laten-zien-met-magie-kun-je-mensenhandel-bestrijden/379372697-1bb10e2c>.
- Vermeulen, G., Fagardo, B., & Neelen, Y. (2018). *Klantenonderzoek Ghapro vzw*. Universiteit Gent.
- Verschuren, S. (2012). *Loverboys. Handboek Familiaal geweld*. Politeia.
- Verwijs, R., Mein, A., Goderie, M., Harreveld, C., & Jansma, A. (2011). *Loverboys en hun slachtoffers*. Verwey-Jonkerinstituut.
- Welch, M., & Breuls, L. (2019). De modi operandi van in België veroordeelde Nigeriaanse mensenhandelnetwerken gericht op seksuele uitbuiting: Een verkennend onderzoek. *Panopticon*, 40(2), 82-100.
- Wijkman, M., & Kleemans, R. (2019). *Mensenhandel. De rol van vrouwelijke daders bij seksuele uitbuiting*. Vrije universiteit Amsterdam.
- World Health Organization. (2020). Sexual exploitation and Abuse. Prevent and protect. What you need to know and do. World Health Organization.

Zuidervaat, B. (2009, 13 maart). Alles beter dan Benin City. Trouw. <https://www.trouw.nl/nieuws/alles-beter-dan-benin-city~ba110183/>.

DEEL 3

PORNO

Legitimiteit van een verbod op extreme porno

Kayleigh Versijpt

Abstract

Porn is part of today's society. Its online availability is huge and the offer highly diversified, including extreme porn. With the reform of sexual criminal law, the Belgian legislator has chosen to prohibit the production and distribution of extreme porn. This paper assesses whether such prohibition is legitimate from the perspectives of subsidiarity, legality and proportionality. The subsidiarity test checks to what extent the prohibition of extreme porn, based on Feinberg's criminalisation theories, is necessary to protect a fundamental interest and whether non-criminal measures may be sufficient. The legality test examines whether the ban on extreme pornography meets the requirement of legal certainty and whether the wording of the provision is clear and foreseeable. The proportionality test revolves around a possible violation of the fundamental rights to private life, sexual self-determination and freedom of expression.

1. Inleiding

Wurgseks is geen uitzondering meer in onze huidige samenleving. Zelfs wurgseks met dodelijke afloop komt in België al wel eens voor. Zo werd J. Van Den Broeck op 28 oktober 2019 veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf voor de befaamde 'Pokémonmoord' nadat hij zijn slachtoffer om het leven had gebracht via extreme wurgseks (X, 2020b). Tijdens en na het proces werd meteen gepleit voor een verbod op extreme pornografie wegens de (schijnbaar) schadelijke aard van dergelijk pornografische beelden (X, 2020a).

Eveneens zijn afbeeldingen en video's van *fisting*, *rape porn*, bestialiteiten, *face sitting*, plasseks, stevige (BD)SM etc. geen uitzondering meer en zijn deze de dag van vandaag eenvoudig te vinden via de wereldwijd bekende én bezochte pornosites.

De vraag die kan worden gesteld is of bovenstaande vormen van pornografie kunnen worden geplaatst onder de noemer 'extreem'. Deze open norm wordt immers gebruikt in de nieuwe strafbaarstelling rond extreme pornografie die de Belgische federale wetgever heeft ingevoerd in maart 2022.²⁶⁸ De invoering van deze nieuwe strafbaarstelling doet vragen rijzen. Wat is extreem? Wie zal bepalen wat extreem is? Welke gedragingen kunnen door de beugel en welke niet? Zal ik gestraft worden als ik met mijn partner stevige SM-video's maak? Mag ik nog naar extreem pornografische beelden kijken en deze downloaden? Worden mijn mensenrechten ingeperkt door de nieuwe strafbaar-

²⁶⁸ Wet van 21 maart 2022 houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, BS 30 maart 2022, 25785. Zie ook wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 2141/001.

stelling? Deze bijdrage zal trachten een antwoord te formuleren op bovenstaande vragen. De centrale onderzoeksvraag luidt dan ook als volgt: “*Is een verbod op extreme pornografie legitiem?*”

Om op deze vraag een antwoord te bieden zal in het eerstvolgend hoofdstuk het wetgevend kader geanalyseerd worden. Er zal ook worden gekeken naar de wetgeving van het Verenigd Koninkrijk omdat men daar een soortgelijk – doch *de iure* uitgebreider – verbod kent. Aan de hand van de drie klassieke pijlers van de Magna Carta – zijnde het subsidiariteits-, legaliteits- en proportionaliteitsbeginsel – zal in het volgende hoofdstuk het verbod op extreme pornografie op diens legitimiteit worden getoetst. Dit gebeurt door middel van een literatuurstudie van de Belgische en buitenlandse – voornamelijk Britse – literatuur omtrent zowel pornografie in het algemeen als, meer gedetailleerd, extreme pornografie.

2. Wetgevend kader

2.1. Nationale wetgeving

2.1.1. *Ontstaan van de strafbaarstellingen inzake de ‘openbare schennis van de goede zeden’*

Het huidige Belgische Strafwetboek – en zo ook het seksueel strafrecht dat daarin vervat zit – dateert van 8 juni 1867. Het seksueel strafrecht bleef bij de invoering van het Strafwetboek zo goed als ongewijzigd waardoor het veel continuïteit vertoonde met de analoge bepalingen uit de Franse Codex van 1810 (Stevens, 2002).

Na de Franse Revolutie trachtte de Franse strafwetgever een onderscheid te maken tussen enerzijds louter moreel afkeuringswaardig gedrag en anderzijds strafwaardig seksueel gedrag (Stevens, 2002). Om die reden werd niet elke seksuele gedraging strafbaar gesteld door de Franse wetgever. Enkel het gedrag dat door de maatschappij als verwerpelijk en schadeverwekkend werd geacht, was vatbaar voor vervolging (Stevens, 2002). Het burgerlijk gezin vormde in de 19^e eeuw de hoeksteen van de maatschappij. Het was dan ook met die insteek dat de Belgische strafwetgever ervoor heeft geopteerd om de bepalingen omtrent de openbare schennis van de goede zeden – dat werd gezien als een bedreiging van de familiale rust – onder te brengen in “Titel VII. Misdaden en wanbedrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid” van Boek II van het Strafwetboek (Stevens, 2002). De legitimiteit van deze invoering was te vinden in de schandaalverwekkende aard van de feiten (Stevens, 2002), dat zich bevond in het openbaar karakter dat aanwezig moest zijn opdat van een strafbare gedraging sprake kon zijn (Nypels, 1867).

Onder de openbare zedenschennis worden tot op heden twee gedragingen strafbaar gesteld, zijnde enerzijds de middellijke zedenschennis en anderzijds de onmiddellijke zedenschennis. De middellijke zedenschennis betreft de schennis van de goede zeden door middel van teksten of afbeeldingen. De onmiddellijke zedenschennis betreft de zedenschennis door het stellen van handelingen.

2.1.2. Openbare zedenschennis anno 1867

Middellijke zedenschennis

De openbare (middellijke) zedenschennis door middel van teksten of afbeeldingen wordt sinds 1867 strafbaar gesteld onder artikel 383 Sw. Deze bepaling heeft in de loop der jaren enkele wijzigingen ondergaan die in deze en in de volgende afdelingen zullen worden uiteengezet.

Bij de invoering van het Strafwetboek anno 1867 bestond het materieel bestanddeel uit het tentoonstellen, verkopen of uitdelen van teksten of afbeeldingen strijdig met de goede zeden (De Hondt, 1867). Het begrip ‘afbeeldingen’ moest volgens de parlementaire voorbereiding ruim worden geïnterpreteerd (Nypels, 1867). Deze visie is sindsdien niet gewijzigd en alle soorten afbeeldingen – van tekeningen²⁶⁹, etsen²⁷⁰, schilderijen²⁷¹ tot film-²⁷², internet-²⁷³ of videobeelden²⁷⁴ – worden dan ook gevisieerd door artikel 383 Sw. (Stevens, 2002).

Van belang bij deze strafbaarstelling is de vereiste van de strijdigheid met de goede zeden. Dit begrip werd echter niet nauwer omschreven door de wetgever, noch besproken tijdens de parlementaire voorbereiding van het Strafwetboek. Het was dan ook lange tijd onduidelijk of het begrip enkel betrekking had op de seksuele norm of ruimer moest worden geïnterpreteerd (Stevens, 2002).

Het opschrift van Hoofdstuk VII. Sw. liet verstaan dat enige openbaarheid vereist was opdat van een strafbare gedraging sprake kon zijn. Nochtans was het al dan niet openbaar karakter van een handeling geen materieel bestanddeel van de middellijke zedenschennis (Stevens, 2002). De *ratio legis* was om de verspreiding van immoreel gedrag onder de bevolking tegen te gaan. De maatschappelijke zedelijkheid moest beschermd worden (Stevens, 2002). Zelfs de in het geheim gepleegde handelingen vielen onder artikel 383 Sw. (Stevens, 2002).

Onmiddellijke zedenschennis

De (onmiddellijke) zedenschennis door het stellen van bepaalde handelingen werd – en wordt tot op heden – strafbaar gesteld onder artikel 385 Sw. Het materieel bestanddeel

²⁶⁹ Memorie van toelichting, *Parl. St. Kamer B.Z.* 1925, nr. 123, 335 en *Pasin.* 1926, 395; Cass. 27 oktober 1969, *Arr. Cass.* 1970, 201 en *Pas.* 1970, I, 178.

²⁷⁰ Memorie van toelichting, *Parl. St. Kamer B.Z.* 1925, nr. 123, 335 en *Pasin.* 1926, 395.

²⁷¹ Memorie van toelichting, *Parl. St. Kamer B.Z.* 1925, nr. 123, 335 en *Pasin.* 1926, 395.

²⁷² Memorie van toelichting, *Parl. St. Kamer B.Z.* 1925, nr. 123, 335 en *Pasin.* 1926, 395.

²⁷³ P. VAN EECKE, *Criminaliteit in cyberspace*, Gent, Mys & Breesch, 1997, 54.

²⁷⁴ Brussel 28 oktober 1987, *Rev. dr. pén.* 1988, 967; Cass. 4 mei 1988, *Arr. Cass.* 1987-88, 1130, *Pas.* 1988, I, 1071 en *Rev. dr. pén.* 1988, 958, noot.

bij deze strafbaarstelling bestond erin het openbaar stellen van handelingen die de eerbaarheid kwetsen. Enkel niet-verbale handelingen werden bij de invoering van de strafbaarstelling in 1867 geïnviseerd (Stevens, 2002).²⁷⁵

Ook hier – zoals bij de middellijke zedenschennis (*supra*) – werd niet verduidelijkt wat moest worden verstaan onder handelingen ‘die de eerbaarheid kwetsen’. Ook consensueel gesteld gedrag viel onder artikel 385 Sw.²⁷⁶

In tegenstelling tot het niet-essentiële karakter van de openbaarheid bij de middellijke zedenschennis (*supra*), was de openbaarheid bij de onmiddellijke zedenschennis een essentiële voorwaarde.²⁷⁷ Jean Nypels ontwikkelde een leer – “de klassieke leer inzake de openbaarheid” – die gebaseerd was op de aard van de plaats waar de handeling gesteld werd (Stevens, 2002). Er werd een onderscheid gemaakt tussen uit hun aard openbare plaatsen, door hun bestemming openbare plaatsen en niet-openbare plaatsen (Nypels, 1898). Het feit of personen al dan niet vrijwillig getuige waren van de eerbaarheid kwetsende handelingen deed anno 1867 nog niet ter zake – deze opvatting zou in de loop der jaren echter wel in vraag worden gesteld.²⁷⁸

2.1.3. Openbare zedenschennis in de eeuw na de invoering van het Strafwetboek

Middellijke zedenschennis

België ondertekende in 1924 de Internationale Conventie ter beteugeling van de verspreiding en de handel van obscene publicaties.²⁷⁹ Om die reden voerde de wetgever in 1926 de Wet Uitbreiding middellijke zedenschennis in.²⁸⁰ De wetgever was immers van mening dat een wijziging van de op dat ogenblik in voege zijnde wetgeving zich opdrong door de ratificatie van de Geneefse Conventie.²⁸¹ De nieuwe wet situeerde zich in de (internationale) strijd tegen afbeeldingen, teksten en voorwerpen die strijdig waren met de goede zeden (Stevens, 2002). Naar aanleiding van het einde van WO I was men van mening dat het moreel verval toegenomen was en dat de openbare zedelijkheid noodzakelijkerwijs beter diende beschermd te worden.²⁸²

²⁷⁵ Memorie van toelichting, *Parl. St. Kamer* 1857-58, aangehaald in J. NYPELS, *Législation criminelle de la Belgique ou Commentaire et complément du code pénal belge*, III, Brussel, Bruylant-Christophe, 1867, 27, nr. 47.

²⁷⁶ *Ibid.*

²⁷⁷ Cass. 10 oktober 1887, *Pas.* 1887, I, (368) 369.

²⁷⁸ Luik 15 november 1894, *Pas.* 1894, II, 166, voorziening afgewezen door Cass. 11 februari 1895, *Pas.* 1895, I, 101.

²⁷⁹ Internationale Overeenkomst van Genève 12 september 1923 voor de beteugeling van het verspreiden van en den handel in zedeloze uitgaven, *BS* 3 september 1926.

²⁸⁰ Wet 14 juni 1926 tot wijziging van art. 1, lid 1 der wet van 20 juni 1923 en van art. 384 van het Strafwetboek, *BS* 21-22 juni 1926 (hierna: Wet Uitbreiding middellijke zedenschennis).

²⁸¹ Memorie van toelichting, *Parl. St. Kamer* B.Z. 1925, nr. 123, 332-333; L. STEVENS, *Strafrecht en seksualiteit*, Morsel, Intersentia, 2002, 268.

²⁸² *Hand.* Kamer 1925-26, 5 mei 1926, 1288.

De Wet Uitbreiding middellijke zedenschennis bracht ook tegenstanders met zich mee. Deze waren van mening dat via de uitbreiding van de wet het recht op vrije meningsuiting werd ingeperkt.²⁸³ De voorstanders konden echter niet overtuigd worden waardoor de wet standhield.

Strijdigheid met de goede zeden

Bij de invoering van het Strafwetboek werd het begrip 'strijdig met de goede zeden' niet gedefinieerd (*supra*), maar met de eeuwwisseling werd in de rechtsleer en de rechtspraak de betekenis van het begrip alsmear vaker in vraag gesteld (Stevens, 2002). Zo werd voornamelijk de strijdigheid van de misdrijven inzake middellijke zedenschennis met het legaliteitsbeginsel in vraag gesteld door de afwezigheid van een wettelijke definitie van het begrip 'strijdig met de goede zeden'.²⁸⁴

De rechtspraak in de eeuw na de invoering van het Belgische Strafwetboek bood een invulling van het begrip 'strijdig met de goede zeden'.²⁸⁵ en voerde de schandaalverwekkende aard herhaaldelijk aan als doorslaggevend onderdeel van het met de goede zeden strijdige karakter (Stevens, 2002). Van cruciaal belang was het negatieve effect dat de afbeeldingen of teksten hadden op de openbare zedelijke rust (Stevens, 2002). Een individueel zedelijkheidsgevoel deed dan ook niet ter zake (Orianne, 1933). Het was de rechter eveneens niet toegelaten rekening te houden met diens individuele gevoelens of opvattingen.²⁸⁶ De strijdigheid met de goede zeden diende te worden getoetst aan een volwassen gezond denkende doorsneeburger.²⁸⁷

Een ander essentieel element betrof het feit dat het moest gaan over de strijdigheid met de *seksuele* goede zeden.²⁸⁸ De vraag die over de jaren heen werd gesteld, was wat kon beschouwd worden als 'seksueel prikkelend van aard'. De visie hierop veranderde drastisch vanaf de jaren zestig. Voor deze periode werden (geheel of gedeeltelijk) naakte voorstellingen in een seksueel suggestieve houding geacht strijdig te zijn met de goede zeden (Stevens, 2002). Vanaf de jaren zestig was er een kentering in de rechtspraak waar te nemen. Het was niet langer zo dat seksueel suggestieve voorstellingen uit zichzelf strijdig waren met de goede zeden. Van belang was de manier waarop de seksuele

²⁸³ *Hand.* Kamer 1925-26, 5 mei 1926, 1287.

²⁸⁴ *Ibid*; Antwerpen 4 juni 1975, *R.W.* 1977-78, 1441; J. DE ZEGHER, "Enkele beschouwingen rond art. 383, 1 à 4 S.W. en art. 385 S.W.", *R.W.* 1969-70, 1713.

²⁸⁵ J.P. HAESSAERT, "Evolution de la jurisprudence belge en matière d'outrage public aux mœurs", *Rev. dr. pén.* 1927, 1155-1173.

²⁸⁶ Corr. Brussel 28 mei 1966, *J.T.* 1966, 446; Brussel 27 april 1971, *J.T.* 1971, 441; Corr. Brussel 26 oktober 1971, *J.T.* 1972, 360.

²⁸⁷ Gent 30 juni 1971, *R.W.* 1971-72, 1017; C. GHEUDE, noot onder Corr. Brussel 10 november 1908, *J.T.* 1908, 887p.

²⁸⁸ Gent 2 mei 1988, *T.G.R.* 1988, (119) 120.

suggestie geschiedde.²⁸⁹ Buitensporige seksuele prikkelingen waren voortaan het ijkpunt voor de afweging of een afbeelding, tekst of voorwerp strijdig was met de goede zeden, daarbij rekening houdend met de gezonddenkende doorsneeburger.²⁹⁰

Pornografische afbeeldingen – in de ruime zin van het woord – waren in de eeuw na de invoering van het Strafwetboek steeds strijdig met de goede zeden. Het Hof van Cassatie oordeelde in die zin in 1971 dat “*de kwalificatie van foto’s waarop vrouwen hetzij naakt, hetzij in obscene houdingen of gedurende ontuchtige handelingen poseren*” strijdig waren met de goede zeden.²⁹¹

Verboden handelingen

De strafbaarstelling van de middellijke zedenschennis werd in de eeuw na de invoering van het Strafwetboek uitgebreid met het vervaardigen van de met de goede zeden strijdige afbeeldingen, teksten of voorwerpen (Stevens, 2002). De wetgever ging tijdens de parlementaire voorbereiding niet dieper in op de betekenis van het begrip ‘vervaardigen’ waardoor het in zijn gewone betekenis moest worden begrepen (Stevens, 2002). Verder werden ook het in voorraad hebben, het (doen) in- of vervoeren, het aan een vervoer- of een distributieagent overhandigen en het door enig publiciteitsmiddel bekendmaken of reclame maken strafbaar gesteld (Stevens, 2002). Wat evenwel niet strafbaar werd gesteld, was het in (privé-)bezit hebben van afbeeldingen, teksten of voorwerpen die strijdig waren met de goede zeden.²⁹²

Onmiddellijke zedenschennis

De onmiddellijke zedenschennis bestond in de eeuw na de invoering van het Belgisch Strafwetboek enerzijds uit de onmiddellijke zedenschennis door het stellen van (niet-auditieve) handelingen en anderzijds uit de auditieve zedenschennis.²⁹³

Net zoals het begrip ‘strijdig met de goede zeden’ anno 1867 niet werd gedefinieerd, werd ook het begrip ‘die de eerbaarheid kwetst’ niet gespecificeerd. Dit werd toen niet als problematisch aanzien door de wetgever (Stevens, 2002). Na enkele jaren begon men zich in de rechtsleer en rechtspraak echter wel de vraag te stellen wat er onder dit vage begrip moest worden begrepen (Stevens, 2002).

Evenals bij de invulling van het begrip ‘strijdig met de goede zeden’, werd er bij de begripsafbakening van handelingen ‘die de eerbaarheid kwetsen’ rekening gehouden met

²⁸⁹ Corr. Brussel 12 maart 1969, *J.T.* 1969, 353; Vertaling: De psychische manifestaties van de liefde zijn op zichzelf niet obscene en [...] de enige manier om ze ons voor te stellen, vaak op een vervuilde manier, om ons de vermeende schande van de seksuele daad te tonen, is "obsceen".

²⁹⁰ L. STEVENS, *Strafrecht en seksualiteit*, Mortsel, Intersentia, 2002, 296; Gent 30 juni 1971, *R.W.* 1971-72, 1017; Cass. 7 december 1971, *Arr. Cass.* 1972, 345.

²⁹¹ Cass. 14 december 1971, *Arr. Cass.* 1972, 372.

²⁹² Memorie van toelichting, *Parl. St. Kamer B.Z.* 1925, nr. 123, 334-335.

²⁹³ L. STEVENS, *Strafrecht en seksualiteit*, Mortsel, Intersentia, 2002, 316.

“handelingen die inhoudelijk van aard werden geacht om een seksueel getint schandaal te verwekken” (Stevens, 2002).

De soorten openbare plaatsen veranderden door de jaren heen naar een onderscheid tussen voor het publiek toegankelijke en niet voor het publiek toegankelijke plaatsen (Stevens, 2002). Wat betreft de voor publiek toegankelijke plaatsen, was altijd aan de vereiste openbaarheid voldaan (Stevens, 2002). Werd de handeling daarentegen gesteld op een niet voor het publiek toegankelijke plaats dan was het van belang of het gedrag door een of meerdere personen werd gezien of kon gezien worden.²⁹⁴

Gedrag dat gepleegd werd in aanwezigheid van vrijwillige getuigen werd niet langer strafbaar gesteld (Stevens, 2002). Dit standpunt werd onder meer duidelijk naar voor geschoven in een arrest van het Hof van Cassatie.

Tot slot kan worden opgemerkt dat in de hier besproken periode incest, anale penetraties, seksuele handelingen met dieren, seksuele gewelddaden, necrofilie, SM etc. door de rechtsleer als strijdig met de goede zeden en de eerbaarheid kwetsend werd geacht (De Zegher, 1969).

2.1.4. Openbare zedenschennis in het begin van de 21ste eeuw

Middellijke zedenschennis

De – voor deze bijdrage relevante – strafbaarstelling met betrekking tot de middellijke zedenschennis is voornamelijk te vinden in het oude artikel 383 Sw. onder Hoofdstuk VII. Deze bepaling bevatte vier te onderscheiden misdrijven, met name de zedenschennis door geschriften, beelden of voorwerpen in oud artikel 383, lid 1, 3 en 4 Sw. en de zedenschennis door het verspreiden van schunnigheden door woorden in oud artikel 383, lid 2 Sw.²⁹⁵

Strijdigheid met de goede zeden

Het begrip ‘strijdigheid met de goede zeden’ wordt ingevuld volgens het collectieve bewustzijn, zo oordeelde het Hof van Cassatie in een arrest van 24 november 1981.²⁹⁶ Cassatie bevestigde dit standpunt in haar arrest van 15 maart 1994 en verduidelijkte eveneens dat *“het collectief bewustzijn, zoals dit heden bestaat, niet de verspreiding toereert, noch het in voorraad houden met het oog op de handel, van afbeeldingen - vaak in close-up - van copulatie, masturbatie, ejaculatie, sodomie, fellatio, groepssex en dergelijke”*.²⁹⁷

²⁹⁴ Cass. 13 mei 1919, *Pas.* 1919, I, 142.

²⁹⁵ Er wordt in het kader van deze bijdrage niet dieper ingegaan op deze afzonderlijke misdrijven.

²⁹⁶ Cass. 24 november 1981, *R.W.* 1981-82, 1815.

²⁹⁷ Cass. 15 maart 1994, *Arr.Cass.* 1994, 264.

Het Hof van beroep te Brussel had nochtans in 1991 een vrij liberale uitspraak gewezen waarbij werd geoordeeld dat pornofilms niet strijdig zijn met de goede zeden voor zover ze geen scènes bevatten van SM, geweld, pedofilie of bestialiteiten (Vermeulen, 1994).²⁹⁸ Het cassatiearrest van 15 maart 1994 ging duidelijk in tegen de op dat ogenblik heersende visie van de beroepsrechters. De visie van het Brusselse Hof van beroep uit 1991 werd later bijgetreden en bevestigd door de correctionele rechtbank te Kortrijk op 30 april 2002.²⁹⁹ De correctionele rechtbank stelt in haar vonnis zelf dat er zich een evolutie heeft voorgedaan sinds het cassatiearrest van 15 maart 1994 en dat het standpunt van het Hof van Cassatie in deze niet meer deelt.³⁰⁰ Ook de correctionele rechtbank te Luik van 23 april 2009 treedt deze visie bij.³⁰¹

Alsmaar meer seksuele handelingen worden aldus aanvaard in de rechtspraak zoals (het afbeelden van) seks tussen personen van het hetzelfde geslacht en alle vormen van masturbatie (Lenssens, 2012). Ondanks de liberaler wordende opvatting van het begrip 'goeden zeden', is de rechtspraak het erover eens dat sommige handelingen nog steeds strijdig zijn met de goede zeden (Stevens, 2002). Zo worden afbeeldingen van bestialiteiten, van extreem sadomasochistische handelingen, van pedoseksuele handelingen, van *rape porn* en afbeeldingen van seksuele handelingen met uitwerpselen (copralagnie) of urine (urolagnie) als strijdig bevonden met de goede zeden (Stevens, 2002; Lenssens, 2012).

Onmiddellijke zedenschennis

De strafbaarstelling met betrekking tot de onmiddellijke zedenschennis was tot 2022 terug te vinden in oud artikel 385 Sw. Voor wat betreft de interpretatie van de (inhoud van de) bepaling kan worden verwezen naar hetgeen reeds werd uiteengezet.

2.1.5. Hervorming van het seksueel strafrecht

Wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek

Na goedkeuring van het voorontwerp van Boek 2 van het Strafwetboek op 20 juli 2018, werd op 13 maart 2019 het wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek ingediend bij de Kamer.³⁰² Het wetsvoorstel beoogt het Strafwetboek te hervormen naar de noden van de huidige maatschappij waarbij er zowel misdrijven worden afgeschaft als misdrijven worden gecreëerd.

²⁹⁸ Brussel 24 april 1991, *JT* 1992, 15.

²⁹⁹ Corr. Kortrijk (8^e k.) 30 april 2002, *TWVR* 2002, afl. 1, 30-40.

³⁰⁰ Corr. Kortrijk (8^e k.) 30 april 2002, *TWVR* 2002, afl. 1, 33.

³⁰¹ Corr. Luik (8^e k.) 23 april 2009, *JLMB* 2010, 121.

³⁰² Wetsvoorstel (R. TERWINGEN en S. BECQ) tot invoering van een nieuw Strafwetboek – Boek 1 en Boek 2, *Parl.St.* Kamer 2018-19, nr. 3651/001 (Hierna: Wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek).

Een van de nieuwe strafbaarstellingen is het verbod op het vervaardigen of verspreiden van boodschappen van extreem pornografische of gewelddadige aard.³⁰³ De nieuwe bepaling zou de klassieke strafbaarstelling uit oud art. 383 Sw. vervangen en meer bepaald ook inperken. Het nieuwe misdrijf zou vervat liggen in het voorgestelde artikel 163 Sw., dat luidt als volgt: *“Het vervaardigen of het verspreiden van boodschappen van extreem pornografische of gewelddadige aard is het wetens en willens tentoonstellen, aanbieden, verkopen, verhuren, uitzenden, leveren, verspreiden, ter beschikking stellen, overhandigen, vervaardigen of invoeren met welk middel ook van boodschappen van extreem pornografische of gewelddadige aard. Dit misdrijf wordt bestraft met een straf van niveau 2.”*³⁰⁴

Er wordt tevens in een strafverzwaring voorzien in het voorgestelde artikel 164 Sw. indien het misdrijf gepleegd wordt ten aanzien van een minderjarige of een kwetsbaar persoon.³⁰⁵

De *ratio legis* van het voorliggende wetsvoorstel is om het Strafwetboek en onder andere de – voor deze bijdrage relevante – bepalingen inzake de openbare zedenschennis te actualiseren. Het begrip ‘goede zeden’ is volgens de wetgever niet meer van deze tijd en dient grondig te worden herzien.³⁰⁶ De indieners van het wetsvoorstel achten het evenwel nog steeds raadzaam om de bescherming van de publieke moraal in zijn geheel voorop te stellen³⁰⁷ – hoewel datzelfde wetsvoorstel enkele passages eerder letterlijk aanhaalt dat: *“De goede zeden waarop men doelt bij de misdrijven gerelateerd aan de openbare schennis van de goede zeden zijn thans deze gerelateerd aan de seksuele moraal. De kwestieuze misdrijven zijn doordrongen van de tijdsgeest van weleer”*³⁰⁸ [eigen decursivering]. Boodschappen van extreem pornografische aard (zoals bestialiteiten, pedofilie en *rape porn*) worden door het collectief bewustzijn volgens het wetsvoorstel als extreem schokkend ervaren en horen aldus nog steeds thuis in het strafrecht.³⁰⁹

Wat onder het begrip ‘extreem’ moet of kan worden begrepen, wordt door de indieners van het wetsvoorstel niet verduidelijkt. Een wettelijke definitie wordt niet weerhouden.

Wet houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht

Net voor het zomerreces werd op 19 juli 2021 door de regering een wetsontwerp ingediend houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel

³⁰³ In het kader van deze bijdrage wordt niet dieper ingegaan op (het verbod op het vervaardigen of verspreiden van) boodschappen van extreem gewelddadige aard.

³⁰⁴ Wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek, 913.

³⁰⁵ Wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek, 913.

³⁰⁶ Wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek, 387.

³⁰⁷ Wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek, 388.

³⁰⁸ Wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek, 387.

³⁰⁹ Wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek, 387.

strafrecht.³¹⁰ De regering acht de modernisering van het seksueel strafrecht noodzakelijk opdat er uiting kan worden gegeven aan de hedendaagse normen.³¹¹ Het wetsontwerp bouwt voort op de werkzaamheden van de Commissie tot hervorming van het strafrecht die tot taak heeft een nieuw Strafwetboek op te stellen.³¹² De huidige minister van Justitie Vincent Van Quickenborne vindt de aanpak van seksuele misdrijven een absolute prioriteit waardoor er naar zijn mening beter niet gewacht wordt met de hervorming ervan tot de inwerkingtreding van het nieuw Strafwetboek.³¹³ De memorie van toelichting wordt in het wetsontwerp volledig overgenomen uit het eerdere wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek.³¹⁴ De wet werd uiteindelijk aangenomen op 21 maart 2022, met een inwerkingtreding vanaf 1 juni 2022.³¹⁵

De nieuwe strafbaarstelling met betrekking tot het verbod op extreme pornografie is voortaan te vinden in het nieuwe artikel 417/51 Sw. (ingevoegd bij artikel 60 van de wet van 21 maart 2022):³¹⁶

“Vervaardigen of verspreiden van inhoud van extreem pornografische of gewelddadige aard is het tentoonstellen, aanbieden, verkopen, verhuren, uitzenden, leveren, verspreiden, ter beschikking stellen, overhandigen, vervaardigen of invoeren, met welk middel ook, van inhoud van extreem pornografische of gewelddadige aard.

Onder extreem wordt begrepen elke inhoud die dermate pornografisch of gewelddadig is dat zij van aard is om bij een normaal en redelijk persoon traumatiserende of andere psychisch schadelijke gevolgen te weeg te brengen.

Dit misdrijf wordt bestraft met gevangenisstraf van een maand tot twee jaar en met geldboete van tweehonderd euro tot tweeduizend euro.”

Ook hier wordt er in een strafverzwaring voorzien indien de strafbare handelingen worden gesteld ten aanzien van een minderjarige of een persoon die in een kwetsbare toestand verkeert (artikel 417/52 Sw.).³¹⁷

Vernieuwend ten opzichte van het wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek is de definiëring van het begrip ‘extreem’. Hoe het begrip ‘extreem’ zal moeten

³¹⁰ Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 2141/001.

³¹¹ Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 2141/001, 3.

³¹² Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 2141/001, 3; Zie Wetsvoorstel (R. TERWINGEN en S. BECQ) tot invoering van een nieuw Strafwetboek – Boek 1 en Boek 2, *Parl.St.* Kamer 2018-19, nr. 3651/001.

³¹³ Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 2141/001, 3.

³¹⁴ Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 2141/001, 64-68.

³¹⁵ Wet van 21 maart 2022 houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *BS* 30 maart 2022, 25785.

³¹⁶ Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 2141/001, 177.

³¹⁷ Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 2141/001, 178.

worden ingevuld en geïnterpreteerd, wordt verder onderzocht in het volgende hoofdstuk.

2.2. Verenigd Koninkrijk als vergelijkingsbron

2.2.1. Strafbaarstelling inzake extreme pornografie in het Verenigd Koninkrijk

Naar aanleiding van de moord in het Verenigd Koninkrijk op de vrouwelijke leerkracht Jane Longhurst door Graham Coutts werd in 2009 de Criminal Justice and Immigration Act van 2008 gewijzigd met een nieuw verbod op het bezit van extreme pornografie. De dader, een 30-jarige man, was geobsedeerd door 'extreme' pornografie en gefascineerd door alles wat met wurging te maken had (X, 2004).

De invoering van de nieuwe bepaling is ingegeven vanuit een feministisch standpunt waarbij vrouwen moeten worden beschermd tegen (seksueel) geweld (McGlynn & Rackley, 2007). In tegenstelling tot de Belgische strafwetgever, acht de Britse strafwetgever het opportuun om het loutere bezit van beelden van extreem pornografische aard strafbaar te stellen.³¹⁸

Om strafbaar te zijn moet het gesteld gedrag aldus vallen onder hetgeen uiteen wordt gezet in Section 63(7) of (7A) en het gedrag moet aanstootgevend, weerzinwekkend of op andere wijze van obscene aard zijn.³¹⁹ Samengevat gaat het om handelingen die het leven van een persoon in gevaar brengen, handelingen waarvan het plausibel is dat het resultaat erin bestaat dat er ernstige schade wordt aangericht aan de anus, borsten of genitaliën, necrofiele handelingen en bestialiteiten.³²⁰ Sinds 2015 vallen bovendien ook handelingen dewelke niet-consensuele penetratie en verkrachting uitbeelden hieronder.³²¹

Het invoeren van een verbod op extreme pornografie is naast de bescherming van de personen die deelnemen aan de handelingen ook ingegeven vanuit een beschermingsgedachte ten aanzien van de maatschappij en voornamelijk ten aanzien van kinderen. De toegang tot en de blootstelling aan dergelijk materiaal kon volgens de Home Office consultation niet langer op betrouwbare wijze gecontroleerd worden door wetgeving inzake publicatie en distributie.³²²

³¹⁸ Section 63(1) Criminal and Immigration Act 2008, *legislation.gov.uk*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/4/contents/2016-05-13>.

³¹⁹ Section 63(5A) Criminal and Immigration Act 2008, *legislation.gov.uk*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/4/contents/2016-05-13>; Vertaling: (5A) In verband met het bezit van een afbeelding in Engeland en Wales is een "extreme afbeelding" een afbeelding die:

(a) valt onder subsectie (7) of (7A), en

(b) aanstootgevend, weerzinwekkend of anderszins van obscene aard is.

³²⁰ Section 63(7) a-d Criminal and Immigration Act 2008, *legislation.gov.uk*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/4/contents/2016-05-13>.

³²¹ Section 63(7A) a-b Criminal and Immigration Act 2008, *legislation.gov.uk*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/4/contents/2016-05-13>.

³²² Home Office, *Consultation: On the possession of extreme pornographic material*, 2005, 11, http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/30_08_05_porn_doc.pdf.

Reeds voor de invoering van het strafrechtelijk verbod op het bezit van extreme pornografische beelden in 2008, was de publicatie en distributie van obscene materiaal strafbaar onder Section 2 van de Obscene Publications Act (OPA) 1959.³²³ Deze strafbaarstelling focust zich – in tegenstelling tot Section 63 van de Criminal and Immigration Act – op de producenten en de distributeurs van obscene materiaal (McGlynn & Brows, 2019). Het was echter al langer duidelijk dat de strafbaarstelling in de OPA weinig effect had op de makkelijke toegang tot pornografie (McGlynn & Brows, 2019). De consument botste tegen weinig beperkingen aan wat betreft de toegang tot pornografie aangezien dit aspect enerzijds (nog) niet werd gereguleerd en anderzijds werd alsmaar meer pornografie buiten het Verenigd Koninkrijk gemaakt waardoor de OPA zijn effect verloor (McGlynn & Brows, 2019).

Om de toegang tot pornografie te reguleren, is in 2017 de Digital Economy Act (DEA) aangenomen waarin het derde hoofdstuk specifiek handelt over online pornografie.³²⁴ Section 14 van de DEA bepaalt dat pornografiesites moeten voorkomen dat personen jonger dan 18 jaar toegang kunnen krijgen tot dergelijke sites door te werken met leeftijd verificatie.³²⁵ Het is de bedoeling van de wetgever dat bij het online betreden van een pornosite door Britse gebruikers, een neutraal beeld verschijnt zonder expliciete inhoud waarop staat dat de persoon die toegang tot de website wil, zal moeten bewijzen dat hij of zij ouder is dan 18 jaar (Morris, 2020).

De regulering waarin de DEA voorziet is gericht op de bescherming van minderjarigen. De Britse overheid is immers van mening dat jongeren te gemakkelijk hardcore video's voor volwassenen kunnen zien en dat ze daartegen beschermd moeten worden (Morris, 2020). Het gevolg is echter wel dat toestemmende volwassenen een deel van hun privacy zullen moeten opgeven om te kunnen bewijzen dat ze oud genoeg zijn, bijvoorbeeld door het uploaden van een foto of een kopie van de identiteitskaart (Morris, 2020).

Bij het verbod op het bezit van extreme pornografie is door de wetgever in 2015 Section 66 in de Criminal Justice and Immigration Act 2008 ingevoerd waarbij er in een uitzondering wordt voorzien in het geval van deelname aan consensuele handelingen.³²⁶ Met

³²³ Section 2 Obscene Publications Act 1959, *legislation.gov.uk*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Eliz2/7-8/66/contents>.

³²⁴ Part 3 Digital Economy Act 2017, *legislation.gov.uk*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/30/contents/enacted>.

³²⁵ Section 14(1) Digital Economy Act 2017, *legislation.gov.uk*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/30/contents/enacted>.

³²⁶ Section 66(A2) Criminal and Immigration Act 2008, *legislation.gov.uk*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/4/contents/2016-05-13>. De beklaagde moet daarbij aantonen (a) dat hij rechtstreeks aan de geportretteerde handeling of handelingen heeft deelgenomen, en (b) dat de handeling of handelingen niet het toebrengen van enig niet-vrijwillig letsel aan enige persoon inhielden, en (c) als de afbeelding een handeling weergeeft die valt onder artikel 63, lid 7, onder c), dat wat wordt afgebeeld als een menselijk lijk in feite geen lijk was, en (d) als de afbeelding een handeling weergeeft die valt onder sectie 63, punt 7A, dat wat is weergegeven als penetratie zonder wederzijds goedvinden, in werkelijkheid met wederzijds goedvinden was.

uitzondering van deelname aan bestialiteiten, kan de exceptie voor elk gedrag onder Section 63(7) en (7A) ingeroepen worden.³²⁷

Er is tevens ook in een algemene exceptie voorzien voor hij die kan aantonen dat hij: (a) een legitieme reden had om in het bezit te zijn van de betrokken afbeelding, of (b) de betrokken afbeelding niet heeft gezien en niet wist, noch enige reden had om te vermoeden dat het om een pornografische afbeelding ging of (c) de afbeelding heeft ontvangen zonder dat daartoe door of namens zichzelf een verzoek was ingediend en hij de afbeelding niet gedurende een onredelijke periode heeft bewaard.³²⁸

Tot slot is er in een uitzondering voorzien voor beelden die worden getoond in de context van een “*classified work*”.³²⁹

2.2.2. Verenigd Koninkrijk vs. België

Het grote verschil tussen de nieuwe Belgische strafbaarstelling en de van kracht zijnde Britse strafbaarstelling is de afbakening van het strafbare gedrag. Waar in België *de iure* enkel het vervaardigen en verspreiden strafbaar zal worden gesteld, werd dit in het Verenigd Koninkrijk niet voldoende geacht³³⁰ en ging men verder door ook het bezit van extreem pornografisch materiaal strafbaar te stellen.³³¹

Wegens het verschil tussen beide strafbaarstellingen zijn er in België dan ook geen uitzonderingen in de wet voorzien zoals in het Verenigd Koninkrijk het geval is.

Bovendien is ook de aard van de regelgeving verschillend. Naast een strafrechtelijk luik (Section 63 Criminal Justice and Immigration Act 2008), kent de Britse wetgever ook een louter administratief luik met regelgeving en richtlijnen voor de online pornografiemarkt (Section 14 Digital Economy Act 2017). De Belgische wetgever focust zich daarentegen enkel op het strafrechtelijk luik door middel van een strafbaarstelling voor eender wie extreem pornografisch materiaal vervaardigt en verspreidt.

3. Legitimiteit van een verbod op extreme pornografie

3.1. Legitimiteit

Er bestaat vandaag de dag – zeker in het strafrecht – geen uniforme definitie voor het begrip ‘legitimiteit’ (Persak, 2014). Deze bijdrage is gebaseerd op een prescriptieve benadering van legitimiteit uit de overtuiging dat criminalisering moet worden beperkt

³²⁷ Section 63(7) & (7A) Criminal and Immigration Act 2008, *legislation.gov.uk*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/4/contents/2016-05-13>.

³²⁸ Section 65(2) Criminal and Immigration Act 2008, *legislation.gov.uk*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/4/contents/2016-05-13>.

³²⁹ Section 64(1) Criminal and Immigration Act 2008, *legislation.gov.uk*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/4/contents/2016-05-13>.

³³⁰ Zie Section 2 Obscene Publications Act 1959, *legislation.gov.uk*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Eliz2/7-8/66/contents>.

³³¹ Deze stelling kan echter worden genuanceerd, zie *infra*.

tot die gevallen dat er legitieme redenen bestaan en gevestigde beginselen van het strafrecht worden gevolgd (Persak, 2014). Deze ‘gevestigde beginselen van het strafrecht’ zijn ook wel gekend als de Magna Carta van het strafrecht (Van den Wyngaert, 2017). De drie pijlers van de Magna Carta zijn het subsidiariteitsbeginsel, het proportionaliteitsbeginsel en het legaliteitsbeginsel (Van den Wyngaert, 2017). Aan de hand van deze drie principes zal het verbod op extreme pornografie hieronder op zijn legitimiteit worden getoetst.

3.2. Subsidiariteit: strafrecht als ultimum remedium

3.2.1. Algemeen

Het strafrecht mag enkel worden aangewend als ultimum remedium. Dit betekent dat de staat pas strafrechtelijk mag optreden indien en waar dit daadwerkelijk nodig is (Van den Wyngaert, 2017). Grondlegger van het subsidiariteitsprincipe – net zoals de principes van proportionaliteit en legaliteit – is Cesare Beccaria. In zijn *Dei delitti e delle pene* stelt hij dat er niet meer dwang en macht mag worden gebruikt dan strikt noodzakelijk (Verhofstadt, 2014). Het subsidiariteitsprincipe komt voort uit het proportionaliteitsprincipe, waardoor deze twee principes niet altijd eenduidig van elkaar kunnen worden onderscheiden. Hoe dan ook moet het strafrecht volgens Beccaria het *ultimum remedium* zijn en blijven.³³²

Het Manifesto on European Criminal Policy stelt over het *ultima ratio*-principe dat een handeling dient strafbaar te worden gesteld indien dit (1) noodzakelijk is ter bescherming van een fundamenteel belang en (2) indien alle andere maatregelen ontoereikend zijn gebleken om dit belang te waarborgen (ECPI, 2011). Hieronder zullen deze twee voorwaarden grondig worden uiteengezet en worden toegepast op het verbod op extreme pornografie.

3.2.2. Noodzakelijke bescherming van een fundamenteel belang

De fundamentele belangen die door het strafrecht dienen te worden beschermd, worden door Peršak gevat onder een ‘normatieve criminaliseringstheorie’. Peršak (2014) verwijst voor de invulling van de criminaliseringsprincipes naar de tetralogie van Joel Feinberg en diens vier gekende vrijheidsbeperkende principes, zijnde: *harm principle* (schadebeginsel), *offence principle* (het aanstootbeginsel), *legal paternalism* (juridisch paternalisme) en *legal moralism* (juridisch moralisme).

Schadebeginsel

Hoewel het schadebeginsel het meest gekende en aanvaarde criminaliseringsprincipe is van de vier principes van Feinberg (Persak, 2014), is John Stuart Mill (1859) de vader van het schadebeginsel. Mill (1859) – als aanhanger van het extreem liberalisme – introduceerde dit principe als het ‘Principle of Liberty’. Volgens Mill (1859) vormt het

³³² Ibid.

schadebeginsel, en dus het voorkomen van schade aan anderen, “het enige doel waarvoor macht rechtmatig kan worden uitgeoefend over een lid van een beschaafde gemeenschap, tegen diens wil”.

Het schadebeginsel van Mill is niet louter geënt op criminalisering van bepaald gedrag, maar ook op burgerlijk of bestuursrecht en zelfs middels niet-juridische maatregelen (Persak, 2007). Opgemerkt kan worden dat het schadebeginsel volgens Mill een noodzakelijke, doch geen voldoende voorwaarde is voor staatsinmenging (Mill, 1977; Petersen, 2020).

In tegenstelling tot Mill, ziet Feinberg het schadebeginsel niet als de enige legitieme grond voor een inmenging van overheidswege – Feinberg is een aanhanger van het gematigd liberalisme (Persak, 2007). Feinberg is van mening dat er ook andere legitieme gronden zijn zoals het aanstootbeginsel, juridisch paternalisme en juridisch moralisme.

Een van de grootste verschillen tussen beide auteurs is dat het schadebeginsel door Mill wordt gezien als een negatieve voorwaarde – zonder schade mag de staat niet tussenkomen – waar dit door Feinberg positief wordt geformuleerd, ter ondersteuning van een strafbaarstelling – schade aan individuen moet voorkomen worden (Persak, 2007). Een tweede verschil betreft de doelgroep van het schadebeginsel bij beide auteurs. Mill focust zich op de maatschappij in zijn geheel en alle soorten van inmenging in het privéleven van een persoon. Feinberg past het schadebeginsel daarentegen toe in de enge context van criminalisering van bepaald gedrag (“*penal legislation*”).

Feinberg heeft tot slot getracht het ‘eenvoudige’ schadebeginsel van Mill te operationaliseren door zogenoemde *mediating maxims* te hanteren, i.e. aanvullende criteria voor de toepassing van schade als vrijheidsbeperkend beginsel in praktische contexten (De Coensel, 2020). De meest gekende en belangrijke *mediating maxims* zijn *volenti non fit injuria* (toestemming is een grond van rechtvaardiging) en *de minimis non curat lex* (kleine of onbeduidende schade telt niet als schade) (Feinberg, 1984).

Gemeenschappelijk aan het schadebeginsel van zowel Mill als Feinberg zijn (1) het (risico op het) veroorzaken van (2) schade (3) aan anderen ter rechtvaardiging (4) van een staatsinterventie ten aanzien van het individu (Persak, 2007). Deze elementen zullen hieronder verder worden uiteengezet, waarbij het meest zal worden gefocust op het schadebegrip.

Schade

Harm werd door Mill niet gedefinieerd noch verduidelijkt (Persak, 2007). Feinberg onderscheidt daarentegen twee betekenissen van wat onder *harm* moet worden begrepen. De eerste betekenis is normatief en staat voor een onrechtmatigheid (*‘wrongs’*) die op zijn beurt de schending van iemands rechten omvat. De tweede betekenis is niet-normatief en verwijst naar het “*dwarsoemen, tegenwerken of vernietigen van een belang*” (*setback to interest*) (Feinberg, 1984). Feinberg (1984) hanteert een samenstelling van zowel de normatieve als van de niet-normatieve betekenis van het begrip *harm*:

er wordt schade toegebracht indien de belangen van een persoon geschaad worden door het onrechtmatig gedrag van iemand anders.

Het schadebeginsel is echter geen bron van rechtvaardig overheidsingrijpen indien personen consensueel gedrag stellen, zelfs indien dat gedrag de belangen van de instemmende personen zouden kunnen schaden (Feinberg, 1984). Om die reden stelt Feinberg dat het schadebeginsel dient te worden aangevuld met zijn *mediating maxims*.

Overheidsingrijpen

Feinberg definieert het schadebeginsel door te focussen op het overheidsingrijpen via strafwetgeving en criminalisering van bepaald gedrag. Mill ziet het daarentegen ruimer en focust op alle soorten van inmenging in de vrijheid van een individu. Het schadebeginsel is om die reden toepasselijk op elke vorm van repressieve maatregel of staatsinterventie dat dient te worden gerechtvaardigd (Persak, 2007). Niet-strafrechtelijke maatregelen kunnen immers eveneens onrechtmatige en disproportionele vrijheidsbeperkingen met zich meebrengen (Persak, 2007).

Het (risico op het) veroorzaken (van schade)

De voorwaarden “*causes or likely to cause harm*” (Mill) en “*prevent harm to others*” (Feinberg) vereisen een causaal verband tussen het berokkenen van schade aan een derde en de strafwetgeving die deze schade strafbaar stelt (Persak, 2007). Tevens wordt met deze voorwaarden een causaal verband vereist tussen de dader die de gedraging stelt en de schade die daarmee aan een derde wordt berokkend (Persak, 2007). Niet enkel het toebrengen zelf van schade wordt gevat onder het schadebeginsel, ook het risico op het veroorzaken van schade valt onder het toepassingsgebied. *In concreto* zal dus eveneens rekening worden gehouden met een kans op schade, die wordt veruitwendigd in een bedreiging (“*danger, risk or remote harm*”) (Persak, 2007). Volgens Mill mag er worden ingegrepen in het gedrag van een persoon indien dat gedrag een waarschijnlijkheid van schade aan een derde genereert. De hamvraag hierbij is: wat is waarschijnlijkheid? Meer nog, met welke gevolgen dient de dader rekening te houden; enkel met de redelijke gevolgen? Deze vraag wordt verschillend beantwoord naargelang de causaliteitstheorie die men erop nahoudt (Persak, 2007).

In België wordt de equivalentietheorie gehanteerd waardoor alle fouten die een noodzakelijke voorwaarde zijn voor het schadegeval in aanmerking komen, hoe groot of klein ook (Rozie & Vanswevelt, 2014). Degene die schade toebrengt onder het schadebeginsel zal in België – in toepassing van de equivalentietheorie – niet enkel met de redelijke gevolgen rekening moeten houden, maar met *elk mogelijk* gevolg.

Een tweede vraag die zich stelt is welke schade schadelijk genoeg is opdat strafbaarstelling onder het schadebeginsel legitiem is. Von Hirsch voerde de ‘*Standard Harm Analysis*’ (SHA) in waarbij wordt gefocust op de waarschijnlijkheid en de omvang van het risico (Von Hirsch, 1996). Peršak is echter van mening dat de SHA van Von Hirsch

niet voldoende is (Persak, 2007). De *Standard Harm Analysis* biedt volgens Peršak (2007) geen voldoende waarborg voor de aanpak van een *remote harm*³³³.

(Schade) aan anderen

Zoals reeds uiteengezet, volstaat schade aan zichzelf niet opdat het schadebeginsel van toepassing is.³³⁴ Er dient door een individu een schadelijke gedraging te worden gesteld die gericht is aan (een) derde(n). 'De andere' wordt in het strafrecht gelijkgesteld met (de identificatie van) het slachtoffer (Persak, 2007). Een slachtoffer is de persoon wiens rechten zijn geschonden door een ander (de dader) (Persak, 2007). Ook de staat of de maatschappij kan als slachtoffer worden beschouwd (Feinberg, 1984), al waarschuwt Feinberg wel voor mogelijk misbruik van de term 'openbaar belang'.

Schadebeginsel: brengt extreme pornografie schade toe aan anderen?

Zowel voor- als tegenstanders van een verbod op extreme pornografie halen inspiratie en rechtvaardiging bij Mill en diens *harm* beginsel. Hoewel Mill zich niet heeft uitgelaten over de toepassing van het schadebeginsel op pornografie, kan zijn theorie (volgens de voorstanders van een verbod) een kader verschaffen om (extreme) pornografie te bezitten en te delen met andere, instemmende volwassenen – ten minste in een niet-commerciële sfeer (Cowen, 2015).

Er dient aan herinnerd te worden dat het schadebeginsel van toepassing is op schade *aan anderen* (Mill, 1977). Dit betekent dat zowel het bezit van pornografie als de vrijwillige seksuele activiteiten die gesteld worden om pornografisch materiaal te vervaardigen, geen rechtvaardiging inhouden voor een overheidsinterventie (Cowen, 2015). Mill pleitte voor de legitimiteit van loutere privéhandelingen, *i.e.* handelingen die niet worden opgelegd dan aan hen die er expliciet voor gekozen hebben om deel te nemen (Vernon, 1996). Vanaf er echter geweld gebruikt wordt, resorteert dit niet langer onder het Milliaans privégedrag (Cowen, 2015).

In tegenstelling tot het bezit en het raadplegen van pornografie – handelingen die gesteld worden in de loutere privésfeer (tussen instemmende volwassenen) – is de problematiek van publicatie van pornografie meer complex (Cowen, 2015). Mill verzet zich niet zozeer tegen het bestaan van regelgeving an sich, maar eerder tegen de ruime beoordelingsvrijheid van rechters en tegen de strafrechtelijke benadering in plaats van een civielrechtelijke benadering (Mill, 1984).

Over het bestaan van een causaal verband tussen (het gebruik van) pornografie en seksuele agressie blijven onderzoekers – ondanks menig onderzoek naar het onderwerp –

³³³ Remote harm wordt door ten Voorde (2014) gedefinieerd als: "Strafbare feiten die niet het daadwerkelijk veroorzaken van schade strafbaar stellen. Wat strafbaar wordt gesteld, is niet de handeling die anderen daadwerkelijk schade heeft toegebracht. Een persoon kan strafrechtelijk aansprakelijk worden gesteld omdat hij het gevaar heeft gecreëerd dat in de toekomst schade zou kunnen worden toegebracht (door hemzelf of door een andere persoon, die niet bekend is bij de persoon die het delict van schade op afstand heeft gepleegd)."

³³⁴ Schade aan zichzelf is echter wel een grond tot rechtvaardiging voor overheidsingrijpen bij het juridisch paternalisme (*infra*).

dubbelzinnig (Seto, Maric & Barbaree, 2001). Zo zijn er onderzoeken gevoerd in het kader van de conditioneringstheorie (Laws & Marshall, 1990), de *excitation transfer* theorie (Schachter & Singer, 1962), de feministische theorieën (Brownmiller, 1980) en de *social learning* theorie (Bandura, 1977). Een uitgebreide uiteenzetting van deze theorieën en de link met (extreme) pornografie ligt echter buiten het bestek van deze bijdrage. Algemeen kan er worden gesteld dat er weinig ondersteuning is vanuit het onderzoeksveld voor een causaal verband tussen pornografie en (het toebrengen van) schade aan anderen (Seto, Maric & Barbaree, 2001). Het schadebeginsel biedt aldus in dit opzicht geen legitieme grond voor het rechtvaardigen van overheidsoptreden door middel van strafwetgeving.

Bovenstaande theorieën bespreken de causaliteit tussen het kijken van pornografie en het achteraf toebrengen van (seksuele) schade aan anderen. Bij bepaalde vormen van ‘extreme’ pornografie – zoals *rape porn*, wurgporno of zelfs *snuff* movies – is het niet ondenkbaar dat er reëel geweld wordt toegebracht. Het is immers niet ongewoon dat pornoacteurs en -actrices – zowel fysiek als mentaal – worden mishandeld op de set (Dasgupta, 2021; X, 2021).

Het is moeilijk te achterhalen of een persoon waarvan pornografische beelden worden gemaakt wel degelijk heeft ingestemd tot de handelingen die gesteld worden. Porno-producenten zullen er immers alles aan doen om het publiek te doen geloven dat de pornografische handelingen consensueel gesteld werden. Wanneer de Belgische strafwetgever tot doel heeft om zij die schade aanrichten aan anderen bij het maken van pornografische beelden te bestraffen, kan ter rechtvaardiging van dit overheidsingrijpen wel worden gesteund op het schadebeginsel.

Aanstootbeginsel

Naast het schadebeginsel erkent Feinberg tevens andere gronden voor strafbaarstelling van bepaald gedrag. Een van deze gronden is het *offence* of aanstootbeginsel (Persak, 2007). Dit beginsel stelt: *“It is always a good reason in support of a proposed criminal prohibition that it is probably necessary to prevent serious offense to persons other than the actor and would probably be an effective means to that end if enacted.”* (Feinberg, 1985). Volgens Feinberg (1985) valt een *offence* pas onder het aanstootbeginsel indien het onrechtmatig, rechtsschendend is. Voorbeelden die onder onder het aanstootbeginsel kunnen vallen – en waarbij overheidsingrijpen aldus gerechtvaardigd is – zijn exhibitionisme, beledigend gedrag en openbare zedenschennis (Simester & von Hirsch, 2011).

Ook bij het aanstootbeginsel heeft Feinberg – en later Simester en von Hirsch – een aantal *mediating maxims* voorgesteld. Feinberg (1985) heeft daarbij een kader willen creëren van drie normen om de ernst van het aanstootgevende te bepalen (De Coensel, 2020): *“(1) de intensiteit en de duurzaamheid van de weerzin die wordt opgeroepen, en de mate waarin kon worden verwacht dat weerzin de algemene reactie van vreemden op het vertoonde of uitgebeelde gedrag zou zijn (i.e. de norm voor de mate van aanstoot); (2) het gemak waarmee onwillige getuigen de aanstootgevende uitingen kunnen vermijden*

(i.e. de norm voor de redelijke vermijdbaarheid); (3) de vraag of de getuigen al dan niet vrijwillig het risico hebben genomen om beledigd te worden, hetzij uit nieuwsgierigheid, hetzij omdat zij plezier verwachtten (i.e. de *Volenti-norm*³³⁵)” (Feinberg, 1985). Hij heeft aldus een toets ingevoerd die het evenwicht dient te bewaren tussen het perspectief van het publiek, van de dader en de bredere sociale impact (De Coensel, 2020).

Zowel door Feinberg, als door Simester en von Hirsh en door Peršak wordt op min of meer gelijke wijze aangevoerd dat het schadebeginsel als hoofdbeginsel moet worden gezien en dat het aanstootbeginsel slechts in uitzonderlijke gevallen dient te worden gebruikt – en dus niet als beginsel op gelijke hoogte met het schadebeginsel (De Coensel, 2020). Minstens moet de wetgever volgens Feinberg (1985) in gedachten houden dat *offence* ongetwijfeld minder ernstig is dan *harm*.

Aanstootbeginsel: is extreme pornografie aanstootgevend?

Feinberg (1979) stelde in ‘Pornography and the Criminal Law’ dat pornografie gelijk zou kunnen worden gesteld met overlast waardoor een overheidsingrijpen mogelijk gerechtvaardigd wordt onder het aanstootbeginsel. Hij hanteert daarvoor een overlast-toets waarbij in drie stappen (1) de intensiteit en de duurzaamheid van de afkeer die het materiaal teweegbrengt, (2) de vermijdbaarheid van het materiaal en (3) de vrijwilligheid van de getuigen wordt beoordeeld (Clarke, 2014).

Wat betreft de vereiste van de vermijdbaarheid van het materiaal concludeert Feinberg dat pornografische literatuur makkelijk vermijdbaar is waardoor het aanstootbeginsel niet van toepassing is. Het dient te worden opgemerkt dat Feinberg uit een tijd stamt waar internet nog niet zo wijdverspreid was zoals het op heden is. Extreme pornografie, dat op vandaag over heel het internet te vinden is, kan omwille daarvan als een volledig andere problematiek gezien worden en niet ressorteren onder het standpunt van Feinberg wat betreft de vermijdbaarheid (Clarke, 2014).

Ook de vrijwilligheid van de getuigen kan het rechtvaardig karakter van het overheidsingrijpen onder het aanstootbeginsel inperken. Feinberg stelde dat niemand onrechtmatig kan worden beledigd door hetgeen waar men vrijwillig mee instemt (de *Volenti-norm*). Zo stelt Feinberg (1979) als voorbeeld dat bioscoopuitbaters niet strafbaar kunnen worden gesteld voor aanstootgevend materiaal wanneer zij ervoor hebben gezorgd dat de enige personen die de pornografische film kunnen zien, volwassenen zijn die vrijwillig tickets voor de voorstelling hebben gekocht.

Ook deze vereiste wordt aangetast door de wijdverspreidheid van het internet. Het is immers niet ongewoon om tijdens het surfen op het internet per ongeluk te stuiten op een of andere vorm van seksueel getinte inhoud (Clarke, 2014). In dat geval is het niet uitgesloten dat iemand zich onvrijwillig beledigd voelt en een overheidsoptreden onder het aanstootbeginsel om die reden gerechtvaardigd is.

³³⁵ De *volenti non fit injuria*-regel geldt niet alleen voor het schadebeginsel, maar ook voor het aanstootbeginsel; Zie Feinberg, 1985.

In de memorie van toelichting van de nieuwe wetgeving wordt gesteld dat er op heden *“veelal wordt verwezen naar het ‘beschamende karakter’ [...], maar meer en meer wordt de aandacht gevestigd op de seksueel schandaalverwekkende aard waaraan de feiten moeten voldoen”*.³³⁶ De feiten dienen op heden dus schandaalverwekkend te zijn opdat strafbaarstelling mogelijk is. Dit betekent concreet dat het schaamtegevoel van de doorsneeburger gekwetst wordt. De vereiste van een aanstootgevend karakter van de handelingen is op vandaag bijgevolg sterk aanwezig in de strafbaarstellingen omtrent de openbare zedenschennis.

Het doel van de wetgever is om boodschappen die door het *“collectief bewustzijn als extreem schokkend”* worden ervaren – en dus niet enkel boodschappen van extreem pornografische aard, maar ook boodschappen met een extreem gewelddadig karakter – te bannen.³³⁷

Er wordt in art. 417/51 Sw. verduidelijkt dat onder extreem moet worden begrepen: *“elke inhoud die dermate pornografisch of gewelddadig is dat zij van aard is om bij een normaal en redelijk persoon traumatiserende of andere psychisch schadelijke gevolgen te weeg te brengen”*. Er wordt derhalve nog steeds gerefereerd aan de maatstaf van een normaal en redelijk persoon en diens ervaring.

Niet enkel het oude seksueel strafrecht, maar ook het hervormde seksueel strafrecht hanteert voor wat betreft de bepalingen inzake openbare zedenschennis een bepaalde mate van aanstoot. De Belgische strafwetgever steunt ter rechtvaardiging voor de invoering van een verbod op extreme pornografie aldus op het aanstootbeginsel.

Juridisch paternalisme

Het juridisch paternalisme – net zoals het juridisch moralisme – wordt niet aangehangen door liberale auteurs (waaronder Feinberg). Desalniettemin wijdt Feinberg twee volledige boeken aan het juridisch paternalisme en moralisme. Het zijn volgens hem twee principes die hooguit af en toe een solide rechtvaardiging kunnen bieden voor de criminalisering van bepaald gedrag (Feinberg, 1988). Feinberg (1985) formuleert het juridisch paternalisme als volgt: *“It is always a good reason in support of a prohibition that it is probably necessary to prevent harm (psychical, psychological or economic) to the actor himself.”*

Hoewel de eigen, vrije keuze geen doorslaggevende rol speelt bij het juridisch paternalisme is er een verschil op te merken tussen het zachte en harde juridisch paternalisme (Persak, 2007). Zacht paternalisme kan slechts een bron tot rechtmatig overheids handelen inhouden indien een persoon op het punt staat zichzelf schade toe te brengen en dit enkel en alleen het gevolg is van een niet-vrijwillig handelen. Hard paternalisme zal daarentegen de voorwaarde van het niet-vrijwillig handelen niet stellen. Volgens

³³⁶ Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 2141/001, 64.

³³⁷ *Ibid.*

Peršak (2007) kan zacht paternalisme aangewend worden door de overheid, doch enkel voor mild overheidshandelen – en dus niet voor criminalisering van bepaald gedrag.

Juridisch paternalisme: is extreme pornografie schadelijk voor de actor?

Net zoals andere gedragingen kan het veelvuldig online kijken naar (extreme) pornografie leiden tot een verslaving (De Alarcon, 2019). De strafwetgever heeft bij het invoeren van een verbod op extreme pornografie echter niet expliciet tot doel om schade aan de actor en pornoverslavingen tegen te gaan. In het licht van deze bijdrage is het derhalve niet relevant stil te staan bij het juridisch paternalisme als rechtvaardigingsgrond voor een strafbaarstelling van extreme pornografie.

Juridisch moralisme

De laatste criminaliseringstheorie van de tetralogie van Feinberg is het juridisch moralisme, door Feinberg (1988) geformuleerd als: *“It can be morally legitimate to prohibit conduct on the ground that it is inherently immoral, even though it causes neither harm nor offence to the actor or to others.”*

Peršak (2007) is van mening dat moraliteit inherent is – en zou moeten zijn – aan het strafrecht, dat een normatief geheel is van regels die bepaald menselijk gedrag verbieden. Het mag echter geen automatisme zijn om tot criminalisering over te gaan enkel en alleen omdat een bepaald gedrag strijdig is met moraliteit of met de goede zeden, zonder dat het gedrag schadelijk of aanstootgevend is (Persak, 2007; De Coensel, 2020).

Devlin is – in tegenstelling tot Feinberg en Peršak – een hevige voorstander van het juridisch moralisme. Hij voert aan dat het bestaan van een samenleving afhankelijk is van het behoud van gedeelde politieke en morele waarden en dat bij schending van deze morele waarden, de samenleving dreigt uiteen te vallen. Het strafrecht kan volgens hem voorkomen dat de samenleving uit elkaar valt door de gedeelde moraal te beschermen (Ten, 1980). Het strafrecht moet volgens Devlin niet alleen het individu beschermen, maar de volledige maatschappij. De auteur heeft bovendien geen bezwaar om handelingen die louter in de privésfeer geschieden, strafrechtelijk aan de kaak te stellen.

Liberalen zijn een heel andere mening toegedaan en stellen dat de overheid niet gerechtvaardigd is om in te grijpen in handelingen die gesteld worden in de privésfeer – tenzij er schade wordt toegebracht aan anderen. Nochtans wordt er ook in liberale democratieën door de overheid ingegrepen op basis van vermeende immoraliteit (Persak, 2007). Zo worden bestialiteiten – wat door de meerderheid van de rechtspraak en rechtsleer in België wordt gezien als een schending van de goede zeden (*supra*) - bijna universeel strafbaar gesteld omwille van een fundamentele immoraliteit van de gedraging en niet omwille van de dierenbescherming (Greenawalt, 1995).

Juridisch moralisme: heeft moraliteit nog een plaats in het seksueel strafrecht van vandaag?

De memorie van toelichting bij het wetsontwerp inzake een nieuw seksueel strafrecht verduidelijkt bij de misdrijven betreffende de openbare zedenschennis dat naast het aanstootgevende karakter van een handeling eveneens de bescherming van de publieke moraal als *ratio legis* wordt gehanteerd. Het juridisch moralisme vormt volgens de strafwetgever voor deze nieuwe strafbaarstelling aldus de rechtvaardigingsgrond bij uitstek.

De Raad van Europa heeft in haar aanbeveling nr. 5 inzake de bescherming van vrouwen tegen geweld verduidelijkt dat Verdragsstaten erop moeten toezien dat seksueel geweld door het strafrecht wordt beschouwd als een schending van de fysieke, psychologische en/of seksuele vrijheid en integriteit van een persoon, en niet louter als een schending van de moraliteit, de eer of het fatsoen.³³⁸

Deze stelling ligt in lijn met de visie van Feinberg en Peršak, namelijk dat het juridisch moralisme een aanvulling kan zijn op het schade- of aanstootbeginsel, maar dat het niet als enige rechtvaardigingsgrond mag dienen om tot criminalisering over te gaan (Boogers, 2009).

Het verbod op extreme pornografie is zonder twijfel ingegeven door een moraliteitsoordeel van de wetgever waardoor de strafbaarstelling wordt gerechtvaardigd door het te baseren op het juridisch moralisme. Het is – volgens een liberale opvatting – echter onvoldoende om een strafbaarstelling exclusief op het juridisch moralisme te steunen. Om die reden wordt er door de wetgever m.i. ook gesteund op het aanstootbeginsel waardoor een strafbaarstelling gerechtvaardigd kan worden.

3.2.3. Is een strafbaarstelling het enige toereikende middel?

Een strafrechtelijk verbod op het vervaardigen en verspreiden van extreme pornografie heeft ongetwijfeld gevolgen voor bepaalde spelers op de pornografiemarkt. De vraag die daarbij kan worden gesteld is of het strafrecht wel het enige toereikende middel is en of er geen andere, minder ingrijpende maatregelen zouden kunnen worden opgelegd die eveneens de verspreiding van beelden van extreem pornografische aard – indien met toestemming gemaakt – beperken, doch nog steeds beschikbaar houden voor het juiste publiek.

Pornoacteurs en -producenten

Het vervaardigen van pornografische films door producenten en acteurs is de eerste en meteen ook de belangrijkste stap in het pornografieproces. Zonder hen kunnen de pornografische films immers niet aangeboden worden in de erotheken, seksbioscopen of

³³⁸ Aanbev. (2002)5 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa van 30 april 2002 inzake de bescherming van vrouwen tegen geweld, §34; Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 2141/001.

online. Een groot deel van de porno-industrie wordt voor commerciële doeleinden ontwikkeld (Van Landschoot, 2016). Uiteraard is er ook de amateurpornografie die enerzijds door personen thuis wordt gemaakt en wordt aangeboden online en anderzijds wordt gemaakt door professionele pornoacteurs en wordt aangeboden door commerciële pornosites onder een specifieke categorie (Van Landschoot, 2016).

Zonder enige twijfel zullen de makers van ‘extreem’ pornografische beelden – zowel voor commerciële als voor amateuristische doeleinden – onder de nieuwe strafbaarstelling ressorteren wegens het vervaardigen van dergelijk materiaal. De makers van pornografische beelden zijn niet enkel de producenten, maar ook de acteurs (zowel professionelen als amateurs) en zelfs de regisseurs. Het Hof van beroep te Brussel heeft omtrent het mededaderschap aan handelingen strijdig met de goede zeden reeds in 1981 bepaald dat: *“Mededader is niet alleen diegene die door beloften heeft uitgelokt, maar ook diegene die de onzedelijke houdingen heeft aangegeven die moesten worden aangenomen voor de opnamen.”*³³⁹ Het is niet onwaarschijnlijk dat deze rechtspraak omtrent het mededaderschap zal worden doorgetrokken in het kader van een verbod op extreme pornografie.

Bovendien zullen de pornoproducenten strafbaar kunnen gesteld worden wegens het ter beschikking stellen, overhandigen en/of aanbieden van extreem pornografisch materiaal. Al deze gedragingen zijn immers strafbaar onder de nieuwe bepaling.

Het staat vast dat een groot deel van de productiesector van extreme pornografie zou getroffen worden door een dergelijk strafrechtelijk verbod. Om dit te voorkomen kan worden gedacht aan een regulering voor de Belgische – of zelfs Europese – pornografieproductiesector. Het is daarbij van belang om kwalitatieve maatregelen in te voeren die toezien op de omgeving waarin (extreem) pornografisch materiaal wordt vervaardigd. De bescherming van de fysieke en mentale integriteit van de acteurs en actrices moet daarbij de hoogste prioriteit zijn. Er kan gedacht worden aan regels omtrent de uitvoering van expliciete scènes, hygiëne, loon, werkomstandigheden, arbeidstijden etc.

Voorstanders van een verbod op extreme pornografie zullen opwerpen dat er niet enkel in Europa (extreme) pornografie wordt geproduceerd. Het staat buiten kijf dat een sectorregulering op Belgisch of Europees vlak niet alle problemen van de baan zal vegen. Toch mag dit geen reden zijn om een dergelijk alternatief niet te overwegen. Een strafrechtelijk verbod op extreme pornografie zal immers ook enkel soelaas bieden voor in België geproduceerde, aangeboden, ter beschikking gestelde pornografie. De Belgische strafwetgever heeft tenslotte niet tot doel en is niet bij machte om de productie van extreem pornografisch materiaal wereldwijd te bannen.

Online pornografie

De traditionele spelers op de pornografiemarkt zoals de erotheken en seksbioscopen dienen alsmaar meer plaats te ruimen voor het onuitputtelijke pornografieaanbod op het internet. Elke pornosite zal voortaan ressorteren onder het toepassingsgebied van

³³⁹ Brussel 21 juni 1981, *Pas.* 1981, I, 350.

de nieuwe bepaling indien het beelden van extreem pornografische aard tentoonstelt, aanbiedt, verkoopt, verhuurt, uitzendt, levert, ter beschikking stelt of invoert. Daarnaast zullen ook natuurlijke personen die hun binnenskamers gemaakte beelden online zetten om dezelfde reden strafbaar zijn.

Wat betreft de pornosites kan als alternatief op een strafbaarstelling worden gedacht aan internetregulering zoals in het Verenigd Koninkrijk. Daar zijn er naast de strafrechtelijke maatregelen ook louter administratieve maatregelen voorzien voor het online (extreem) pornografieaanbod (*supra*).

Er kan worden gedacht aan een systeem zoals in het Verenigd Koninkrijk waarbij een leeftijd verificatie moet worden doorgevoerd door de pornosites. Dit heeft als doel om minderjarigen te beschermen tegen expliciete inhoud. Er kan ook worden gewerkt met een betalend systeem voor online pornografie in het algemeen of enkel voor de meer 'extreme' vormen van pornografie.

Pornosites voorzien vandaag de dag al een hoop banners met waarschuwingen voor de mogelijk expliciete inhoud die bezoekers te zien kunnen krijgen. Meer specifiek zouden pornosites kunnen verplicht worden om een neutrale pagina met een waarschuwing te voorzien vooraleer de site kan worden bezocht. Internetgebruikers moeten vandaag de dag in de meeste gevallen *cookies* accepteren alvorens volwaardig gebruik te kunnen maken van een site. Dit systeem kan ook worden ingevoerd voor pornosites waarbij dan op een neutrale pagina, na het aanklikken van de weblink, een melding verschijnt waarbij wordt gewaarschuwd voor de mogelijk expliciete inhoud en waarbij de bezoeker zelf akkoord moet gaan tot het betreden van de pornosite.

Bovenstaande alternatieve maatregelen voor zowel de pornoproductiesector als voor de pornosites zijn louter illustratief. Deze uiteenzetting wenst dan ook niet de indruk te wekken dat een van deze maatregelen zaligmakend is. Het is erop gericht te reflecteren over mogelijke alternatieven naast het strafrecht, dat altijd moet worden beschouwd als zijnde het *ultimum remedium*.

3.3. Legaliteit: rechtszekerheid als belangrijkste goed

3.3.1. Strafrechtelijk legaliteitsbeginsel

Algemeen

De strafbaarstelling omtrent extreme pornografie laat veel ruimte voor de appreciatiebevoegdheid van de rechter waardoor er vragen rijzen bij de legaliteit. Het adagium *nullum crimen, nulla poena sine lege* is de hoeksteen van het Belgisch strafrecht (Claes, 2003). Dit betekent dat zowel de strafrechtelijke bepaling als de straf door of krachtens een wet moeten worden bepaald. Het legaliteitsbeginsel is in verschillende wetteksten verankerd binnen de Belgische rechtsorde. Het strafrechtelijk legaliteitsbeginsel is vooreerst opgenomen in artikel 2, eerste lid Sw. (Dupont, 2004) en tevens verankerd als grondwettelijk principe (art. 12, tweede lid Gw. en art. 14 Gw.) (Claes, 2006). Het

belang van het legaliteitsbeginsel kan niet worden overschat daar het – naast het strafwetboek en de grondwet – ook is vastgelegd in verscheidene mensenrechtenverdragen. Krachtens artikel 7, eerste lid EVRM³⁴⁰ en artikel 15, 1° IVBPR³⁴¹ kan niemand worden veroordeeld *“wegens een handelen of nalaten, dat geen strafbaar feit naar nationaal of internationaal recht uitmaakte ten tijde dat het handelen of nalaten geschiedde”*.

Het strafrechtelijk overheidsingrijpen wordt in belangrijke mate ingeperkt door het legaliteitsbeginsel. Overheidswillekeur wordt in de kiem gesmoord door de grenzen die het legaliteitsbeginsel stelt (Traest, 1993). Al zijn deze grenzen niet altijd eenduidig (Claes, 2006). Enkele auteurs wijzen erop dat het legaliteitsbeginsel zowel in zijn formele als substantiële dimensie wordt uitgehold (Claes, 2006).

De formele dimensie is het gegeven dat de wetgever in het strafrecht geacht wordt de ultieme bron van recht te zijn (Claes, 2003). Het groeiende belang van het Europees en internationaal strafrecht en het versnipperen van het federaal staatsbestel heeft er echter voor gezorgd dat de parlementaire wetgever zijn wetgevingsmonopolie in het strafrecht is verloren (Claes, 2006).

De substantiële dimensie betreft dan weer het *lex certa*-beginsel en het beginsel van de strikte interpretatie van de strafwet (Claes, 2006). Beide principes verliezen op heden aan belang wegens de inflatie van strafwetgeving en *“het toenemende gebruik van vage en rekbare noties door de strafwetgever die aan de uitvoerende macht en aan de strafrechter een grote beoordelingsvrijheid laten”* (Claes, 2006). Wegens het belang van de substantiële dimensie van het legaliteitsbeginsel in het licht van een verbod op extreme pornografie, zal hierop in het volgende onderdeel dieper worden ingegaan.

Substantiële dimensie van het legaliteitsbeginsel

De wetgever is overeenkomstig het *lex certa*-beginsel verplicht om de strafbaarstelling en de straf zo duidelijk en precies mogelijk te formuleren (Claes, 2003). Het doel is om de rechtsonderhorige te beschermen tegen willekeurig overheidsoptreden door middel van precies, toegankelijk en voorspelbaar recht (Claes, 2003). Het recht moet vrij zijn van onduidelijkheden en vage uitdrukkingen.

Het Hof van Cassatie is soepel wat betreft de invulling van het legaliteitsbeginsel en vereist dat een strafbaarstelling *“op zichzelf of in context met andere bepalingen gelezen, op voldoende precieze wijze de als strafbaar gestelde gedraging omschrijft”* en stelt verder dat *“aan deze vereiste is voldaan wanneer het voor hem op wie de strafbepaling toe-*

³⁴⁰ Art. 7 Verdrag 4 november 1950 tot bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden, BS 19 augustus 1955.

³⁴¹ Art. 15, 1° Internationaal Verdrag 19 december 1966 inzake burgerrechten en politieke rechten, BS 6 juli 1983.

*passelijk is, mogelijk is op grond ervan de feiten en nalatigheden te kennen die hun strafrechtelijke aansprakelijkheid meebrengen, zelfs als de nadere omschrijving wordt overgelaten aan de strafrechter”.*³⁴²

De rechtspraak van het Hof van Cassatie ligt in lijn met het standpunt van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM). Volgens het EHRM is er nood aan flexibele wetgeving en moet het recht door de rechter kunnen worden aangepast aan de veranderende omstandigheden.³⁴³ Het EHRM hanteert de toets van de redelijke voorzienbaarheid. Er wordt voldaan aan het legaliteitsbeginsel wanneer de rechtzoekende op basis van de bewoordingen van de relevante bepaling en desnoods, met behulp van de interpretatie ervan door de rechtbanken, kan weten welke handelingen en verzuimen zijn strafrechtelijke aansprakelijkheid meebrengen.³⁴⁴

In tegenstelling tot het EHRM en het Hof van Cassatie stelde het Arbitragehof zich aanvankelijk strenger op (Nihoul, 2004).³⁴⁵ Sinds een arrest van 11 mei 2005 lijkt het toenmalig Arbitragehof minder streng op te treden en wordt het *lex certa*-beginsel minder snel toegepast waardoor het Hof aanleunt bij de rechtspraak van het EHRM (Vanden Heede, 2005).³⁴⁶

Een ruime appreciatiebevoegdheid voor de rechter is op zich niet langer in strijd met het legaliteitsbeginsel. De vraag rijst echter waar de grens ligt tussen, enerzijds, een ongrondwettige open textuur van de strafbaarstellingen die onvoldoende precies geformuleerd zijn en anderzijds, een grondwettig, toelaatbare open textuur van de strafbaarstellingen die voldoende nauwkeurig geformuleerd zijn (Claes, 2006).

Volgens Claes (2006) hebben strafbaarstellingen een grondwettige open textuur, zijn ze voldoende nauwkeurig geformuleerd en laten ze een niet al te grote beoordelingsvrijheid aan de rechter indien ze “a) niet overexclusief zijn; b) voldoende normatieve inhoud en dus voldoende gedragsleidende betekenis hebben; c) duidelijkheid verschaffen omtrent het moreel element van het misdrijf; d) indien omstandig gemotiveerd kan worden dat tegen de achtergrond van het beoogde beleidsdoel flexibele bewoordingen noodzakelijk zijn”.

Definiëring van het begrip ‘extreem’

Onder extreem wordt in de zin van het verbod op extreme pornografie begrepen: “*elke inhoud die dermate pornografisch of gewelddadig is dat zij van aard is om bij een normaal en redelijk persoon traumatiserende of andere psychisch schadelijke gevolgen te weeg te brengen*” (art. 417/51, tweede lid Sw.). Maar welke gedragingen of boodschappen zijn

³⁴² Cass. 24 augustus 1998, Arr. Cass. 1998 en Pas.1998, I, 370.

³⁴³ EHRM, 11 november 1996, nr. 17862/91, Cantoni/Frankrijk, § 31; EHRM, 25 mei 1993, nr. 14307/88, Kokkinakis/Griekenland, §§40 en 52.

³⁴⁴ EHRM, 25 mei 1993, nr. 14307/88, Kokkinakis/Griekenland, §§40 en 52; EHRM, 22 november 1995, nr. 20166/92, S.W./Verenigd Koninkrijk, §42; EHRM, 11 november 1996, nr. 17862/91, Cantoni/Frankrijk, §29.

³⁴⁵ Arbitragehof 14 mei 2003, nr. 69/2003, 13, overw. B.9.3.; Arbitragehof 22 juli 2004, nr. 136/2004, 12, overw. B.6.3.

³⁴⁶ Arbitragehof 11 mei 2005, nr. 92/2005, 7, overw. B.3.2.

dermate pornografisch opdat strafbaarstelling gerechtvaardigd is? Deze vraag kan niet eenduidig worden beantwoord.

Pornografie heeft op zich tot doel om op een ongegeneerde manier ongeoorloofde, seksuele fantasieën op expliciete en gedetailleerde wijze weer te geven (Jones, 2016). Er heerst op heden nog steeds een soort taboe rond pornografie waardoor de attractiviteit van pornografie in zekere zin verbonden is met negatieve connotaties (Jones, 2016). Het gevolg van het taboe rond pornografie is dat het van nature ‘extreem’ is in vergelijking met andere vormen van afgebeelde gedragingen (Jones, 2016).

Zowel het ‘extreem’-label als het label van ‘pornografie’ wordt gebruikt om bepaald materiaal als buitensporig aan te merken (Jones, 2016). Het is echter onduidelijk waarom bepaald materiaal als extreem zou worden aangemerkt aangezien ook de wetgever na laat de nodige verduidelijking te brengen. De enige voorbeelden die in de memorie van toelichting worden gegeven zijn bestialiteiten en rape porn.³⁴⁷

Is het aldus de bedoeling van de wetgever om verder te bouwen op de wetgeving en de rechtspraak van vandaag – waarbij de met de openbare zeden schendende gedragingen slechts zeer gelimiteerd zijn – of wenst de wetgever een andere, strengere weg in te slaan? Aangezien een sluitend antwoord bieden op deze vraag onmogelijk lijkt, kan dit worden gezien als een gebrekkige legaliteit van de strafbaarstelling.

3.3.2. *Strafrechtelijk legaliteitsbeginsel en het verbod op extreme pornografie*

Het nieuwe verbod op extreme pornografie stelt geen grenzen aan het begrip ‘extreem’. Hoewel er twee voorbeelden worden gegeven in de memorie van toelichting³⁴⁸, kan het niet de bedoeling van de wetgever worden geacht enkel deze twee vormen van pornografie te willen bestrijden. Wat de strafwetgever dan wel wil bestraffen is echter niet duidelijk. Het verbod op extreme pornografie zal – indien er geen verdere verduidelijking wordt gegeven door de strafwetgever – hoogstwaarschijnlijk niet voldoen aan de legaliteitstoets indien het daaraan wordt onderworpen door het Grondwettelijk Hof.

De voornaamste reden daarvoor is het ontbreken van een duidelijke afbakening van het begrip ‘extreem’. Er is op heden een enorme seksuele (r)evolutie aan de gang. Zowel voor- als tegenstanders van het verbod zoeken naar de voor hun gepaste invulling van wat ‘extreem’ is. De grens tussen aanvaardbare en niet-aanvaardbare pornografie is niet duidelijk te trekken zolang er gerefereerd wordt aan vage begrippen zoals ‘extreem’.

In bepaalde gevallen, zoals bij het verbod op *extreme* pornografie, kan het voor een burger onduidelijk zijn welk soort pornografie toegelaten of verboden is. Bij elke pornografische beleving zal een doorsneeburger zich voortaan moeten afvragen of iets ‘normaal’ dan wel ‘extreem’ – wat dat ook mag inhouden – is. Zoals hierboven uiteengezet,

³⁴⁷ Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 2141/001, 65.

³⁴⁸ *Ibid.*

zorgt het taboe rond pornografie er onvermijdelijk voor dat pornografie op zich als extreem kan worden aangemerkt (Jones, 2016). Is het aldus de bedoeling van de strafwetgever om alle vormen van pornografie die afwijken van de ‘normale’ seksuele norm te bannen?

Huidig minister van Justitie Van Quickenborne heeft reeds verduidelijkt dat de strafbaarstelling limitatief moet worden geïnterpreteerd: “*Het is niet de bedoeling dat het in privécontext filmen van BDSM met toestemming strafbaar zou worden gesteld*”.³⁴⁹ Nochtans betreft dit een voorbeeld van het vervaardigen van beelden van – al dan niet extreem – pornografische aard. Indien bepaalde vormen van BDSM aldus als extreem worden aangemerkt, kan het vervaardigen ervan – in tegenstelling tot de uitspraak van de minister van Justitie doet uitschijnen – wel degelijk strafbaar worden gesteld.

Waar minister Van Quickenborne hoogstwaarschijnlijk op doelt, is het belang van de plaats waar de – al dan niet strafbare – gedraging zich heeft gesteld. Zo heeft de minister verduidelijkt dat de strafbaarstelling om die reden is opgenomen in de afdeling openbare zedenschennis.³⁵⁰ Maar hoe moet het begrip ‘openbaar’ worden gelezen? Ook hierover is reeds jarenlang twijfel en discussie binnen zowel de rechtsleer als rechtspraak (*supra*). Zal het begrip ‘openbare zedenschennis’ in zijn huidige betekenis worden begrepen of dringt een evolutie zich op?

Bovendien dient te worden opgemerkt dat de openbaarheid niet als materieel bestanddeel kan worden gedestilleerd uit de strafbaarstelling omtrent extreme pornografie. Het is dus eerder vreemd dat de minister van Justitie terugkoppelt aan de titel van de afdeling waaronder de strafbaarstelling wordt ingeschreven aangezien er geen link is met de bestanddelen van het misdrijf. Indien het de bedoeling is van de wetgever om enkel die gedragingen die een zekere openbaarheid hebben onder de strafbaarstelling te laten ressorteren, had de wetgever dit moeten verduidelijken in de wettekst of in de memorie van toelichting. De memorie van toelichting stelt slechts kort dat er “*alleszins [...] een zekere openbaarheid [moet] zijn*”.³⁵¹ Wat hiermee bedoeld wordt, is niet duidelijk. Is het vervaardigen op zich voldoende of dient er een bepaald oogmerk te zijn vooraleer de strafrechtsactoren tot vervolging en bestraffing kunnen overgaan?

Naast het extreem en al dan niet openbaar karakter van de gedraging, rijst er ook onduidelijkheid over de invulling van het einde van het tweede lid van het verbod: de “*traumatiserende of andere psychisch schadelijke gevolgen*”³⁵² waarvan sprake dient te zijn opdat een gedraging als extreem kan worden aangemerkt. Wie zal deze traumatiserende of andere psychisch schadelijke gevolgen vaststellen? De rechter of een deskundige? Ook die kwestie laat de memorie van toelichting onbesproken. Een rechter is

³⁴⁹ Hand. Parlementaire vergadering 2021-22, 21 september 2021, <http://www.dekamer.be/media/index.html?language=nl&sid=55U2042>.

³⁵⁰ *Ibid.*

³⁵¹ Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 2141/001, 64.

³⁵² Art. 60 Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 2141/001, 178.

niet opgeleid dergelijke gevolgen naar eer en geweten vast te stellen. Het lijkt raadzaam dat de rechter zich baseert op de expertise van een gerechtspsycholoog of -psychiater. De wettekst of de memorie van toelichting had moeten verduidelijken of het de bedoeling is om deze beoordeling aan een deskundige over te laten.

De pornografische boodschap moet bovendien van dien aard zijn om bij een “*normaal en redelijk persoon*” de zonet geciteerde schadelijke gevolgen te weeg te brengen. Wie is de normaal en redelijk persoon op vlak van het seksueel strafrecht? De normaal, zorgvuldige persoon kan dan wel een goede maatstaf zijn in het aansprakelijkheidsrecht, maar het valt te betwijfelen of dit ook kan worden doorgetrokken naar het seksueel strafrecht.

3.4. Proportionaliteit: mensenrechten op de helling

3.4.1. *Proportionaliteitsbeginsel*

Klassiek proportionaliteitsdenken onder de Magna Carta

Overeenkomstig het klassieke proportionaliteitsbeginsel, een van de drie belangrijke *magna carta*-principes, moet de straf in verhouding staan tot de ernst van het misdrijf (Van den Wyngaert, 2017). Het gaat hier met andere woorden om de zwaarte van de straf in verhouding tot de strafwaardigheid van de gedraging (De Coensel, 2020).

Hoewel het klassieke denken over proportionaliteit nuttig en interessant kan zijn in het licht van een nieuwe strafbaarstelling, zal de aandacht in de eerste plaats toch worden gericht op de invulling van het proportionaliteitsbeginsel zoals dit hieronder zal worden uiteengezet.

Proportionaliteit als universele toetssteen van mensenrechten

Het proportionaliteitsbeginsel wordt wereldwijd beschouwd als “*the leading framework for evaluating right violations*” (Khosla, 2010). Ondanks het universele karakter van het beginsel is er geen eensgezindheid over de invulling ervan (De Coensel, 2020). De proportionaliteit speelt een belangrijke rol in de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens bij de beoordeling van de mensenrechten. Hoewel het beginsel nergens in uitdrukkelijke bewoordingen in het EVRM wordt weergegeven, wordt de hele structuur er toch door doordrongen (De Coensel, 2020).

Het proportionaliteitsbeginsel, waarnaar ook wordt verwezen als het ‘redelijkheidsbeginsel’ (Cianciardo, 2010), wordt traditioneel opgesplitst in drie onderdelen – de zogenaamde ‘drie stappen-benadering’ (Melandar, 2013). Een maatregel moet, om als proportioneel te worden aangemerkt, in de eerste plaats geschikt zijn om het beoogde doel te bereiken (geschiktheidstoets). Ten tweede moet de maatregel noodzakelijk zijn (noodzakelijkheidstoets). Als laatste moet de proportionaliteit *sensu stricto* worden getoetst en mag de maatregel geen buitensporige last teweegbrengen voor het individu (afwegingstoets).

In het kader van deze bijdrage werd de geschiktheid en de noodzakelijkheid reeds besproken onder het subsidiariteitsbeginsel.³⁵³ De derde stap, namelijk de proportionaliteit *sensu stricto* – of de afwegingstoets – zal hieronder worden uiteengezet aan de hand van mogelijke inbreuken op bepaalde mensenrechten.

3.4.2. *Recht op eerbiediging van het privéleven*

Algemeen

Het recht op eerbiediging van het privéleven is een onderdeel van het recht op privacy, gewaarborgd door onder andere artikel 12 UVRM³⁵⁴, artikel 8 EVRM, artikel 17 IVBPR³⁵⁵ en artikel 22 Gw. In het vervolg van dit en van het volgende onderdeel zal de focus worden gelegd op het EVRM.

Artikel 8 EVRM waarborgt het recht op eerbiediging van zijn privéleven, zijn gezinsleven, zijn huis en zijn briefwisseling. Het artikel bevat – net zoals de daaropvolgende artikelen 9 tot en met 11 – in de tweede paragraaf een aantal uitzonderingen op de naleving van de rechten die vermeld worden in de eerste paragraaf. Een schending van het recht op eerbiediging van het privéleven is dus niet *ipso facto* ongrondwettig (Vande Lanotte & Haeck, 2004). *In concreto* zal een inbreuk ongrondwettig worden verklaard indien zij (a) niet bij wet is voorzien (legaliteitsbeginsel), (b) niet noodzakelijk is in een democratische samenleving (noodzakelijkheidstoets) of (c) geen legitiem doel nastreeft (legitimitetstoets) (Vande Lanotte & Haeck, 2004).

Seksueel zelfbeschikkingsrecht

Oorspronkelijk werd onder het recht op privacy een recht *to be left alone* begrepen (Vande Lanotte & Haeck, 2004). In de loop der jaren is dit recht uitgebreid tot een recht op zelfbepaling. In *Pretty v. Verenigd Koninkrijk* besliste het EHRM in 2002 voor het eerst uitdrukkelijk dat de persoonlijke autonomie en het recht op zelfbeschikking tot de kern van artikel 8 EVRM behoren.³⁵⁶ Een individu beschikt aldus enerzijds een afweerrecht dat bescherming biedt tegen inbreuken op de lichamelijke integriteit door derden en anderzijds over een vrijheidsrecht dat ruimte biedt om fundamentele beslissingen over het eigen leven en lichaam te kunnen nemen (Velaers, 1996).

De bescherming tegen de aantasting van de fysieke, morele en psychische integriteit houdt in dat een individu beslissingen mag nemen over de seksuele beleving van het eigen lichaam (Vande Lanotte & Haeck, 2004). Hoewel seksualiteit een belangrijk onderdeel van de intieme fysieke en morele integriteit vormt, is het niet ongewoon dat de

³⁵³ Zoals eerder uiteengezet leunt het subsidiariteitsbeginsel nauw aan bij het proportionaliteitsbeginsel (*supra*).

³⁵⁴ Art. 12 Universele Verklaring 10 december 1948 van de Rechten van de Mens, BS 31 maart 1949.

³⁵⁵ Art. 17 Internationaal Verdrag 19 december 1966 inzake burgerrechten en politieke rechten, BS 6 juli 1983.

³⁵⁶ EHRM, 29 mei 2002, nr. 2346/02, *Pretty/Verenigd Koninkrijk*, §60.

overheid zich op actieve wijze bemoeit met het seksuele leven van haar burgers (Vande Lanotte & Haeck, 2004).

Het EHRM is in het kader van sodomie³⁵⁷ van oordeel dat tussen instemmende volwassenen de seksuele vrijheid moet primeren “*zelfs wanneer de meerderheid de gedragingen waartoe zij aanleiding geeft, afkeurt*” (De Hert, 1998). Inzake sadomasochisme was het EHRM in eerste instantie evenwel een andere mening toegedaan. In *Laskey, Jaggard en Brown v. Verenigd Koninkrijk* oordeelde het Hof dat zelfs al behoort de seksualiteit tot het privéleven, de overheid zich toch mag inmengen in praktijken die lichamelijk letsel veroorzaken.³⁵⁸ Het EHRM oordeelde dat bij de beoordeling of de overheidsinmenging ‘noodzakelijk is in een democratische samenleving’ rekening moet worden gehouden met de beoordelingsmarge die aan de nationale autoriteiten wordt gelaten. Het is volgens het Hof een zaak van de individuele staten om de omvang van de schade te bepalen die door de wet moet worden getolereerd in situaties waarbij het slachtoffer vrijwillig toestemt. Het Hof was bovendien van oordeel dat de door de nationaal rechterlijke instanties vastgestelde feiten een aanzienlijke mate van letsel of verwonding met zich hebben meegebracht, die niet als onbeduidend of van voorbijgaande aard kan worden beschouwd.

Later kwam het Europees Hof hierop terug in *K.A. en A.D. v. België*.³⁵⁹ Het Europees Hof oordeelde dat het recht op seksualiteitsbeleving in principe vrij is, wat ook de mogelijkheid inhoudt om zich bezig te houden met activiteiten die als fysiek of moreel schadelijk of gevaarlijk voor de eigen persoon kunnen worden beschouwd. Er moet volgens het Europees Hof evenwel een grens worden gehanteerd wat betreft het respect voor de wil van het ‘slachtoffer’ van sadomasochistische praktijken, wiens “*eigen recht op vrije keuze van de wijze waarop hij zijn seksualiteit uitoefent, eveneens moet worden gewaarborgd.*” Het EHRM was van mening dat dergelijk respect ontbrak in de concrete zaak. De intrekking van de toestemming van het slachtoffer was daarbij een van de argumenten van het EHRM. Verder wierp het Europees Hof het gebrek aan controle of organisatie van de situatie – wegens het overmatig drankgebruik en het niet in gespecialiseerde SM-clubs beoefenen van de SM-praktijken – en de escalatie van het geweld op waarvan de eisers zelf toegaven dat ze niet wisten hoe het zou eindigen. Het Europees Hof heeft zich voor dit dossier in haar motivering ontegensprekelijk toegespitst op het extreem karakter van het geweld dat werd gebruikt, de bewuste overtredingen van de SM-spelregels en het feit dat het intrekken van de toestemming door het roepen van het stopwoord gewoonweg genegeerd werd. Het EHRM baseert zich volgens Gutwirth en De Hert (2005) terecht niet op het moralisme of paternalisme. Beide auteurs zijn van mening dat het vellen van een moreel oordeel over seksualiteit niet toekomt aan de rechter, iets waar de Belgische rechters zich in deze zaak wel schuldig aan hebben gemaakt (Gutwirth & De Hert, 2005). Het EHRM leunt op die manier (meer) aan bij een liberaal gedachtegoed (Gutwirth & De Hert, 2005).

³⁵⁷ Volgens Van Dale: “1. Seksuele gemeenschap van een mens met een dier. 2. (Verouderd) homoseksualiteit.”
³⁵⁸ EHRM, 19 februari 1997, nr. 21627/93, *Laskey, Jaggard en Brown/Verenigd Koninkrijk*.

³⁵⁹ EHRM, 6 juli 2005, nr. 42758/98, *K.A. en A.D./België*, §12.

De arresten Laskey en K.A. tonen aan dat er een evolutie waar te nemen is in de rechtspraak van het EHRM. Waar het Europees Hof eerst koos voor een strenge, paternalistische en moralistische motivering, is het overgeschakeld naar een meer liberale uitlegging van het recht op seksuele zelfbeschikking. In Laskey v. Verenigd Koninkrijk werd door het Europees Hof de vraag opgeworpen of groepsseks wel behoort tot het recht op privacy, terwijl dit volledig ter zijde wordt geschoven in de zaak K.A. en A.D. v. België. Het is niet langer de openbare moraal, de menselijke waardigheid of de openbare gezondheid waar zonder meer aan wordt getoetst. Seks – zelfs gewelddadige en schadelijke seks – is in principe vrij, maar de rechten en vrijheden van anderen moeten wel steeds gerespecteerd worden.

Seksueel zelfbeschikkingsrecht en het verbod op extreme pornografie

Valt het verbod op extreme pornografie onder het seksueel zelfbeschikkingsrecht?

De hervorming van het seksueel strafrecht heeft het opschrift van Titel VII Sw. gewijzigd naar “Hoofdstuk I/1. Misdrijven tegen de seksuele integriteit, het seksueel zelfbeschikkingsrecht en de goede zeden”. Hiervoor wordt verwezen naar de Aanbeveling van het Comité van ministers van de Raad van Europa waarin werd geponeerd *“dat de Verdragsstaten moeten verzekeren dat hun strafrecht seksueel geweld beschouwt als een schending van de fysieke, psychologische en/of seksuele vrijheid en integriteit van de persoon en niet louter als een schending van de moraliteit, de eer of het fatsoen”*.³⁶⁰ Deze aanbeveling ligt ook in lijn met het Kunarac, Kovač en Vuković arrest van het Joegoslavië-Tribunaal³⁶¹ waarin wordt bepaald dat het seksueel strafrecht er in essentie op gericht is om ernstige schendingen van de seksuele autonomie te penaliseren.³⁶²

Het seksueel zelfbeschikkingsrecht, als onderdeel van het recht op privacy, moet volgens de strafwetgever primeren op de openbare moraal en de goede zeden. Voor de uitlegging van het seksueel zelfbeschikkingsrecht kan worden verwezen naar de bovenstaande arresten. Zoals reeds gezegd is seks vrij, tenzij de rechten en vrijheden van anderen worden geschaad.

Voorstanders van het verbod op extreme pornografie zullen hoogstwaarschijnlijk argumenteren dat het recht op privacy hier niet van toepassing is aangezien er een zekere openbaarheid is vereist opdat de strafrechtsactoren zullen overgaan tot vervolging en bestraffing en dat feiten in de slaapkamer of in private ruimtes dus niet worden gevisieerd.

Het is correct te stellen dat het verbod op extreme pornografie *de iure* slechts van toepassing is op het vervaardigen of verspreiden van dergelijke boodschappen. Concreet

³⁶⁰ Aanbev. (2002)5 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa van 30 april 2002 inzake de bescherming van vrouwen tegen geweld, §34; Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 2141/001, 9.

³⁶¹ Internationaal Straftribunaal voor ex-Joegoslavië, 22 februari 2001, Kunarac, Kovač en Vuković.

³⁶² Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 2141/001, 9.

is het “*tentoonstellen, aanbieden, verkopen, verhuren, uitzenden, leveren, verspreiden, ter beschikking stellen, overhandigen, vervaardigen of invoeren met welk middel ook*”³⁶³ strafbaar. Is het strafbaar stellen van het vervaardigen, verkopen, aanbieden, verhuren, uitzenden etc. van extreem pornografisch materiaal echter niet een *de facto* verbod op het privé bezitten en bekijken van dergelijk materiaal?

Als extreem pornografisch materiaal niet meer mag vervaardigd en verspreid worden – zowel via het internet als de meer ‘ouderwetse’ manier van verspreiden via erotheken en pornografische tijdschriften – kan het toch ook niet meer in bezit gehouden en bekeken worden? Zoals reeds eerder aangehaald zei minister Van Quickenborne hierover tijdens een parlementaire vergadering dat het “*niet de bedoeling [is] dat het in privécontext filmen van BDSM met toestemming strafbaar zou worden gesteld*”.³⁶⁴ De minister van Justitie doelt hier op de openbaarheid die volgens hem vereist is opdat een strafbare gedraging kan weerhouden worden. Deze openbaarheidsvereiste is nochtans niet als een constitutief bestanddeel ingeschreven in de wettekst (*supra*). Het privé vervaardigen van extreem pornografische BDSM-beelden kan dus m.i. wel degelijk strafbaar worden gesteld op grond van de strafbaarstelling zoals ze vandaag voorligt wegens het gebrek aan een uitdrukkelijke openbaarheidsvereiste.

Aangezien het vervaardigen en verspreiden in privécontext van extreem pornografische beelden vandaag mogelijk onder het verbod op extreme pornografie valt, is het recht op privacy en meer *in concreto* het seksueel zelfbeschikkingsrecht van toepassing op het verbod. De vraag is aldus of het verbod op extreme pornografie het seksueel zelfbeschikkingsrecht schendt en of het een toetsing door het Europees Hof kan doorstaan.

Schendt het verbod op extreme pornografie het seksueel zelfbeschikkingsrecht?

De toets die door het Europees Hof wordt gedaan, is vervat in artikel 8, §2 EVRM. Een beperking op een mensenrecht is slechts grondwettig (a) indien deze bij wet is voorzien (legaliteitsvereiste), (b) noodzakelijk is in een democratische samenleving (noodzakelijkheidsvereiste) en (c) een legitiem doel nastreeft zoals de bescherming van de openbare gezondheid, de openbare moraal of de rechten en vrijheden van anderen (legitimiteitsvereiste) (Vande Lanotte & Haeck, 2004).

Legaliteitsvereiste

Een inmenging moet bij wet worden voorzien opdat aan de legaliteitsvereiste voldaan is. Het begrip ‘wet’ moet worden gelezen in zijn materiële of substantieve betekenis en niet in de louter formele betekenis (Vande Lanotte & Haeck, 2004). Aangezien het verbod op extreme pornografie ingeschreven is in het Strafwetboek, is aan deze voorwaarde voldaan. Ten tweede moet het begrip ‘wet’ zo worden begrepen dat een inmenging slechts is toegelaten indien de inmenging bij wet voldoende toegankelijk is voor de

³⁶³ Artikel 60 Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 2141/001, 178.

³⁶⁴ *Hand.* Parlementaire vergadering 2021-22, 21 september 2021, <http://www.dekamer.be/media/index.html?language=nl&sid=55U2042>.

rechtsonderhorige en “en indien het toepassingsgebied en de normatieve inhoud van de regeling voldoende precies zijn om de gevolgen ervan met redelijke voorspelbaarheid te voorzien”.³⁶⁵

Hier kan nu net het probleem liggen bij de strafbaarstelling omtrent extreme pornografie. De bepaling is wel in een wet opgenomen, maar is niet in duidelijke bewoordingen omschreven (*supra*). De burger weet niet wat ‘normale’ of ‘extreme’ porno is aangezien er geen voldoende verduidelijking wordt gegeven in de wet of in de memorie van toelichting.

Noodzakelijkheidsvereiste

Een beperking is slechts gerechtvaardigd indien deze noodzakelijk is in een democratische samenleving en ze niet verder reikt dan wat strikt noodzakelijk is (Vande Lanotte & Haeck, 2004). Volgens het Europees Hof moet er een ‘*pressing social need*’ zijn opdat een inbreuk noodzakelijk kan worden geacht. Om die maatschappelijke behoefte te toetsen, maakt het EHRM gebruik van een aantal criteria. Zo is er het pertinentiecriterium, de proportionaliteitstoets en het subsidiariteitscriterium (Vande Lanotte & Haeck, 2004).

Het pertinentiecriterium houdt in dat een maatregel – opdat deze als noodzakelijk kan worden aangemerkt – relevant, nuttig en toereikend moet zijn om het beoogde doel te bereiken (Vande Lanotte & Haeck, 2004). Bij de beoordeling van het proportionaliteitscriterium wordt dan weer de vraag opgeworpen of er een redelijke verhouding bestaat tussen enerzijds de aantasting van het recht en anderzijds de legitieme doelstelling die wordt nagestreefd (Vande Lanotte & Haeck, 2004). Het subsidiariteitscriterium vereist dat alternatieve oplossingen worden vergeleken en dat de overheid haar doelen tracht te bereiken “*in the least onerous way as regards human rights*”.³⁶⁶

Een *de iure* verbod op het vervaardigen en verspreiden van extreme pornografie – dat *de facto* kan worden gezien als een verbod op het bezitten en bekijken van dergelijke beelden – kan noodzakelijk worden geacht in een democratische samenleving indien er ‘bijzondere ernstige redenen’ zijn om een inmenging van de overheid op het gebied van seksualiteit – dat in principe vrij is – te rechtvaardigen.³⁶⁷ De enige denkbare ernstige reden is om geweld aan anderen tegen te gaan en de ‘slachtoffers’ – die oorspronkelijk hadden toegestemd tot de handelingen – te beschermen. Het recht op vrije keuze van het ‘slachtoffer’ en de wijze van uitoefening van zijn of haar seksualiteit moet minstens in gelijke mate worden gewaarborgd als het seksueel zelfbeschikkingsrecht van de ‘dader’.³⁶⁸ Het recht op een vrije seksualiteitsbeleving is er immers voor eenieder.

Het verbod op extreme pornografie zou – mits een goede motivering – kunnen voldoen aan de noodzakelijkheidsvereiste die door het EHRM wordt gesteld.

³⁶⁵ EHRM, 26 april 1979, nr. 6538/74, Sunday Times/Verenigd Koninkrijk, §49; Vande Lanotte & Haeck, 2004.

³⁶⁶ EHRM, 2 oktober 2001, nr. 36022/97, Hatton/Verenigd Koninkrijk, §97.

³⁶⁷ EHRM, 6 juli 2005, nr. 42758/98, K.A. en A.D./België, §84.

³⁶⁸ *Ibid.*

Legitimiteitsvereiste

Het EHRM heeft reeds in K.A. en A.D. v. België geoordeeld dat het seksueel zelfbeschikkingsrecht slechts mag worden beperkt ter bescherming van de rechten en vrijheden van anderen (Gutwirth & De Hert, 2005). Het louter nastreven van de bescherming van de openbare moraal of de openbare gezondheid zullen hier niet voldoende worden geacht om een inbreuk te rechtvaardigen.

In het onderdeel over de subsidiariteit van het verbod op extreme pornografie werd reeds uitgebreid ingegaan op de mogelijke rechtvaardigingsgrond voor het overheids-optreden. Daar werd uiteengezet dat de strafwetgever voornamelijk tot doel heeft om schandaalverwekkende handelingen te bannen en om de openbare moraal te beschermen (*supra*). De strafwetgever steunt aldus op de bescherming van de openbare moraal als legitieme doelstelling om tot strafbaarstelling over te gaan.

Er werd echter ook al op gewezen dat het louter beschermen van de openbare moraal niet de enige doelstelling mag zijn in het seksueel strafrecht.³⁶⁹ Het seksueel strafrecht moet er zijn om de seksuele integriteit en de seksuele zelfbeschikking van de burgers te waarborgen. Zoals eerder door het EHRM werd beslist in K.A. en A.D. v. België, mag het seksueel zelfbeschikkingsrecht slechts worden beperkt ter bescherming van de rechten en vrijheden van anderen (Gutwirth & De Hert, 2005). Op vandaag lijkt de Belgische strafwetgever te focussen op de bescherming van de openbare moraal als rechtvaardiging voor het verbod op extreme pornografie. De rechten en vrijheden van anderen lijken daarbij in het kader van het verbod op extreme pornografie een minder belangrijke – tot geen – rol te spelen.

Het verbod op extreme pornografie is aldus niet ingegeven vanuit de correcte legitieme doelstelling waardoor niet wordt voldaan aan de legitimiteitsvereiste die het EHRM dienaangaande stelt.

*3.4.3. Recht op vrije meningsuiting**Algemeen*

Het recht op vrije meningsuiting wordt gewaarborgd door meerdere bronnen, zoals artikel 19 UVRM³⁷⁰, artikel 19 IVBPR³⁷¹, artikel 10 EVRM en de artikelen 19 en 25 Gw. Zoals bij het recht op eerbiediging van het privéleven, zal hieronder de focus worden gelegd op het EVRM, daar dit primeert op de internrechtelijke bepalingen (zoals de artikelen 19 en 25 Gw.) (Brems, 1995). De expressievrijheid van artikel 10 EVRM “consti-

³⁶⁹ Aanbev. (2002)5 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa van 30 april 2002 inzake de bescherming van vrouwen tegen geweld, §34; Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 2141/001, 9.

³⁷⁰ Art. 19 Universele Verklaring 10 december 1948 van de Rechten van de Mens, *BS* 31 maart 1949.

³⁷¹ Art. 19 Internationaal Verdrag 19 december 1966 inzake burgerrechten en politieke rechten, *BS* 6 juli 1983.

*tutes one of the essential foundations of a democratic society and one of the basic conditions for its progress and each individual's self-fulfillment".*³⁷² Artikel 10 EVRM bevat in de tweede paragraaf tevens een aantal uitzonderingen op de naleving van de rechten die vermeld worden in de eerste paragraaf.

Recht op vrije meningsuiting en het verbod op extreme pornografie

Is extreme pornografie een meningsuiting?

De bescherming onder artikel 10 EVRM is erg ruim, waardoor de verschillende kanalen en fases van het communicatieproces worden beschermd (Vande Lanotte & Haeck, 2004). Het is op grond van artikel 10 EVRM niet vereist dat de informatie die wordt verstrekt, de uitdrukking inhoudt van een opinie of een mening (Vande Lanotte & Haeck, 2004). Het kan dus zowel om meningen en waardeoordelen gaan als om feitelijke gegevens, informatie, inlichtingen etc.³⁷³

Het recht op vrije meningsuiting is volgens het EHRM een fundamenteel beginsel.³⁷⁴ Schokkende, beledigende en verontrustende informatie of denkbeelden genieten bijgevolg bescherming onder artikel 10 EVRM. Er mag met andere woorden tot op zekere hoogte beledigd en geprovoceerd worden. In enkele gevallen wordt er onder artikel 10 EVRM evenwel geen bescherming geboden aan het aanzetten tot haat, geweld of discriminatie (Vande Lanotte & Haeck, 2004).

Samengevat kan worden gesteld dat extreme pornografie zal worden beschouwd als een meningsuiting, voor zover het materiaal niet aanzet tot haat, discriminatie of geweld.

Schendt het verbod op extreme pornografie het recht op vrije meningsuiting?

Legaliteitsvereiste

Wat betreft het begrip 'bij wet worden voorzien' kan worden verwezen naar wat reeds werd uiteengezet onder het recht op eerbiediging van het privéleven (*supra*). Aangezien het verbod op extreme pornografie zal worden ingeschreven in het Strafwetboek, is aan deze voorwaarde voldaan.

Het probleem zal zich hoogstwaarschijnlijk situeren op het vlak van de voorzienbaarheid. Hierbij kan verwezen worden naar de rechtspraak van het Europees Hof in Müller e.a. v. Zwitserland, waar werd opgeworpen dat het begrip 'obsceen' te vaag geformuleerd is. Absolute precisie bij het opstellen van wetten die betrekking hebben op gebie-

³⁷² EHRM, 9 juni 1998, nr. 41/1997/825/1031, Incal/Turkije, §46; Vertaling: vormt een van de essentiële grondslagen van een democratische samenleving en een van de basisvoorwaarden voor haar vooruitgang en voor de zelfontplooiing van elk individu.

³⁷³ Vgl. EHRM, 8 juli 1986, nr. 9815/82, Lingens/Oostenrijk, §35.

³⁷⁴ EHRM, 7 december 1976, nr. 5493/72, Handyside/Verenigd Koninkrijk, §49.

den waar de situatie verandert naar gelang de heersende opvattingen in de samenleving, is volgens het EHRM niet mogelijk.³⁷⁵ Volgens het EHRM behoren de wetten inzake obsceniteit tot deze categorie waardoor ze ondanks hun vaagheid toch aan de legaliteitstoets voldoen.³⁷⁶ Het Europees Hof heeft ter ondersteuning van dit argument reeds gewezen op het belang van rechtspraak van de nationale rechterlijke instanties ter aanvulling van wettelijke, vage bepalingen.³⁷⁷ Hoewel het verbod op extreme pornografie vermoedelijk zal ressorteren onder de categorie van vage maar toegelaten wetgeving, kan worden opgeworpen dat er in België bij invoering van dergelijk verbod logischerwijze geen rechtspraak voorhanden zal zijn ter aanvulling van de wettelijke bepaling.

Zowel het gebrek aan duidelijke bewoordingen in de wet als in de memorie van toelichting en het gebrek aan zich van rechtspraak over deze materie, zorgt voor een m.i. problematische onvoorzienbaarheid in hoofde van de burger. Het dient evenwel te worden opgemerkt dat het Europees Hof slechts zelden tot een schending van artikel 10 EVRM zal beslissen louter op grond van het niet voldoen aan de legaliteitsvereiste (Vande Lanotte & Haeck, 2004).

Noodzakelijkheidsvereiste

De beperking van de vrijheid van meningsuiting van degene die de (extreem) pornografische beelden maakt of verspreidt kan noodzakelijk worden geacht ter bescherming van de rechten en vrijheden van zij die deelnemen aan de (extreem) pornografische handelingen. In dat opzicht zal het recht op vrije meningsuiting van de maker of verspreider moeten wijken voor het seksueel zelfbeschikkingsrecht van het 'slachtoffer'.

Het is evenwel anders indien de maker en verspreider van de (extreem) pornografische beelden ook degene is die de pornografische handelingen heeft gesteld of heeft ondergaan. Als deze persoon rechtmatig heeft toegestemd tot de handelingen en er geen schade werd berokkend aan hem of haar dan kan de inbreuk op het recht op vrije meningsuiting m.i. door de overheid niet worden gerechtvaardigd door het inroepen van de noodzakelijkheid ter bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.

Ook dit dient evenwel te worden genuanceerd indien de extreem pornografische beelden vrij circuleren op het internet waardoor ook minderjarigen vrij toegang hebben tot dergelijke beelden. In dit concreet geval kan het beperken van het recht op vrije meningsuiting noodzakelijk worden geacht ter bescherming van de rechten en vrijheden van minderjarigen in het bijzonder.

Het verbod op extreme pornografie zou aldus – mits een goede motivering – kunnen voldoen aan de noodzakelijkheidsvereiste die door het EHRM wordt gesteld.

³⁷⁵ EHRM, 25 maart 1985, nr.8734/79, Barthold/Duitsland, §47.

³⁷⁶ EHRM, 24 mei 1988, nr. 10737/84, Müller e.a./Zwitserland, §29.

³⁷⁷ Zie EHRM, 24 mei 1988, nr. 10737/84, Müller e.a./Zwitserland, §29.

Legitimiteitsvereiste

De legitieme doelstellingen, opgesomd in artikel 10, §2 EVRM, bevatten onder meer de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen en de bescherming van de goede zeden. Het recht op vrije meningsuiting zou, steunend op de zojuist opgesomde gronden, kunnen worden beperkt. Toch dient er te worden herinnerd aan het feit dat het louter beschermen van de openbare moraal niet de enige doelstelling mag zijn in het seksueel strafrecht.³⁷⁸

Wegens het fundamentele belang dat door de Verdragsstaten moet worden gehecht aan het recht op vrije meningsuiting, kan een beperking m.i. slechts legitiem zijn ter bescherming van de rechten en vrijheden van anderen – en meer *in concreto* de bescherming van het mogelijke slachtoffer van de extreem pornografische handelingen.

In de loop van deze bijdrage is reeds gebleken dat de Belgische strafwetgever voornamelijk tot doel heeft om schandaalverwekkende handelingen te bannen en om de openbare moraal te beschermen (*supra*). De strafwetgever steunt aldus op de bescherming van de goede zeden als legitieme doelstelling om tot strafbaarstelling over te gaan. De rechten en vrijheden van anderen lijken daarbij in het kader van het verbod op extreme pornografie een minder belangrijke – tot geen – rol te spelen.

Het verbod op extreme pornografie is aldus niet ingegeven vanuit de correcte legitieme doelstelling waardoor niet wordt voldaan aan de legitimiteitsvereiste die het EHRM dienaangaande stelt.

4. Conclusie

Deze bijdrage vatte aan met de verwijzing naar de ‘Pokémonmoord’ waarbij een vrouw om het leven was gebracht na stevige wurgseks. In navolging van de ‘Pokémonmoord’ werd door bepaalde personen gepleit voor de invoering van een verbod op extreme pornografie wegens de vermeend schadelijke aard ervan. De Belgische strafwetgever had hier duidelijk oor naar en stelde een nieuw verbod op het vervaardigen en verspreiden van extreme pornografie voor in het wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek. Wegens het uitblijven van een nieuw Strafwetboek, werd in juli 2021 een wetsontwerp ingediend houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht. Dit wetsontwerp heeft geleid tot de wet van 21 maart 2022, die in werking trad op 1 juni 2022. Deze bijdrage onderzocht of een verbod op extreme pornografie legitiem is. Om op deze vraag een antwoord te trachten formuleren werd er nagegaan of er voldaan is aan de subsidiariteits-, de legaliteits- en de proportionaliteitsvereiste.

Het verbod op extreme pornografie is zonder twijfel ingegeven door een moraliteitsoordeel van de wetgever waardoor de strafbaarstelling wordt gerechtvaardigd door het

³⁷⁸ Aanbev. (2002)5 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa van 30 april 2002 inzake de bescherming van vrouwen tegen geweld, §34; Wetsontwerp houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 2141/001, 9.

te baseren op het juridisch moralisme. Het is – volgens een liberale opvatting – echter onvoldoende om een strafbaarstelling uitsluitend op het juridisch moralisme te steunen. Om die reden vereist niet enkel het oud seksueel strafrecht – wat betreft de openbare zedenschennis – maar ook het hervormde seksueel strafrecht – in de context van een verbod op extreme pornografie – een bepaalde mate van aanstoot. De Belgische strafwetgever steunt m.i. voor de invoering van een verbod op extreme pornografie naast het juridisch moralisme aldus ook op het aanstootprincipe waardoor een strafbaarstelling gerechtvaardigd kan worden. De strafwetgever tracht met andere woorden een fundamenteel belang – zijnde het voorkomen van aanstootgevend materiaal en het beschermen van de moraal – te vrijwaren.

Om te vermijden dat pornoproducenten, -acteurs en -sites een straf boven het hoofd hangt – en omdat het probleem niet verdwijnt door het opleggen van een gevangenisstraf – kan worden gedacht aan alternatieve maatregelen buiten het strafrecht. Hiervoor kan worden gekeken naar het Verenigd Koninkrijk waarbij wordt getracht extreme pornografie te bannen van het internet door een leeftijd verificatie verplicht te stellen. Hoewel deze oplossing vermoedelijk de privacy van de gebruikers van de pornosites in het gedrang brengt, toont het aan dat er alternatieven mogelijk zijn.

De legaliteitstoets heeft aangetoond dat de nieuwe strafbaarstelling op minstens drie punten afwijkt van het *lex certa*-beginsel: (1) het begrip ‘extreem’ wordt onvoldoende duidelijk gedefinieerd; (2) het is onvoldoende duidelijk of en in hoeverre het openbaarschetscriterium een rol speelt; en (3) er heerst onduidelijkheid omtrent de “*traumatiserende of andere psychisch schadelijke gevolgen*” waarvan sprake dient te zijn opdat een gedraging als extreem kan worden aangemerkt.

Als laatste werd de proportionaliteit getoetst aan de hand van twee mensenrechten, zijnde het seksueel zelfbeschikkingsrecht (als onderdeel van het recht op privacy) en het recht op vrije meningsuiting. Wat betreft het legaliteitsbeginsel kan voor beide mensenrechten worden besloten dat het verbod op extreme pornografie een mogelijke schending inhoudt van het legaliteitsbeginsel zoals het door het EHRM wordt getoetst wegens de onvoorzienbaarheid van de bepaling. De bevindingen omtrent de noodzakelijkheidstoets zijn meer genuanceerd. Een verbod op extreme pornografie kan noodzakelijk worden geacht in een democratische samenleving indien er bijzonder ernstige redenen voorhanden zijn om de vrije seksualiteitsbeleving en/of het recht op vrije meningsuiting aan banden te leggen. Zo kan er worden gedacht aan gewelddadige pornografie waarbij niet (langer) wordt toegestemd door het slachtoffer. Hoewel in dat geval een vervolging wegens aanranding van de eerbaarheid met geweld, verkrachting of slagen en verwondingen meer opportuun lijkt indien de toestemming niet wordt gegeven of wordt ingetrokken, kan een verbod op extreme pornografie wel degelijk noodzakelijk worden geacht in een democratische samenleving waardoor aan het noodzakelijkheidscriterium wordt voldaan. Problematisch hierbij is dat de Belgische strafwetgever niet zozeer de toestemming van of de schade aan het slachtoffer lijkt te willen beschermen, maar eerder de bescherming van de moraal en de aanstoot die extreme pornogra-

fië tot gevolg kan hebben. Deze nuance sluit naadloos aan bij de vereiste van het nastreven van een legitiem doel die door het EHRM wordt gesteld. De strafwetgever lijkt met het verbod op extreme pornografie voornamelijk de bescherming van de openbare moraal te beogen en niet zozeer het waarborgen van de rechten en vrijheden van anderen. De legitimiteitsvereiste kan daardoor in het gedrang komen.

Het is niet ondenkbaar dat het Europees Hof oordeelt dat de inmenging van de overheid door middel van een strafrechtelijk verbod op extreme pornografie noodzakelijk is in een democratische samenleving, doch niet voldoet aan de legaliteitsvereiste en/of aan de legitimiteitsvereiste.

Ter afsluiting van de conclusie kan worden gesteld dat de strafbaarstelling grondig zou moeten worden aangepast (met verdere concretisering en verduidelijking van bepaalde termen) als het wil voldoen aan de grondrechtelijke legitimiteit. Een strafrechtelijk verbod kan opportuun worden geacht mits het nastreven van het correcte oogmerk. De strafwetgever heeft zelf het belang beklemtoond van de seksuele integriteit en van het seksueel zelfbeschikkingsrecht. Het is aan de wetgever om dit belang door te trekken naar het volledig seksueel strafrecht, en dus ook naar (extreme) pornografie.

5. Referenties

- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice-Hall.
- Boogers, R. (2009). *Moralisering in het hedendaagse strafrecht* [onuitg. masterproef Rechten Universiteit Tilburg].
- Brems, E. (1995). De nieuwe grondrechten in de Belgische Grondwet en hun verhouding tot het Internationale, inzonderheid het Europese Recht. *T.B.P.*, 619-636.
- Brownmiller, S. (1980). *Against our will: Men, women, and rape*. Simon and Schuster.
- Cianciardo, J. (2010). The Principle of Proportionality: The Challenges of Human Rights. *Journal of Civil Law Studies*, vol. 3, 177-186.
- Claes, E. (2006). Het strafrechtelijk legaliteitsbeginsel en de rechtspraak van het Arbitragehof. Erosie van legaliteit? *TBP*, afl. 8, 451-469.
- Claes, E. (2003). *Legaliteit en rechtsvinding in het strafrecht*. Universitaire Pers Leuven.
- Clarke, F.R. (2014). Criminalisation of Extreme Pornography: An Anti-Pornography Feminist Perspective. *Southampton Student Law Review*, vol. 4, 30-39.
- Cowen, N., (2015). Millian Liberalism and Extreme Pornography. *American Journal of Political Science*, 1-12.
- Dasgupta, S. (2021). French male porn actors charged with rape after abuse claims by women. *Independent*.

- De Alarcon, R., de la Inglesia, J., Casado N.M., & Montejo, A.L. (2019). Online Porn Addiction: What We Know and What We Don't – A Systematic Review. *Journal of Clinical Medicine*, 8, 1-20.
- De Coensel, S. (2020). *Counter-terrorism & criminal law: a normative legitimacy test of terrorism-related offences on expression, information and movement*. Maklu.
- De Hert, P. (1998). Privacy, seksuele vrijheid en sadomasochisme. *Panopticon*, nr. 4, 279-286.
- De Hondt, L. (1867). *Strafwetboek tot de Vlaamse vertaling*. Hoste.
- De Zegher, J. (1969). Enkele beschouwingen rond art. 383, 1 à 4 S.W. en art. 385 S.W. *Rechtskundig Weekblad*, 1713-1736.
- Dupont, L. (2004). *Beginnelsen van strafrecht*. Acco.
- Feinberg, J. (1979). Pornography and the Criminal Law. *University of Pittsburgh Law Review*, 568-604.
- Feinberg, J. (1984). *Harm to others – The moral limits of the criminal law*. Oxford University Press.
- Feinberg, J. (1988). *Harmless wrongdoing – The moral limits of the criminal law*. Oxford University Press.
- Feinberg, J. (1985). *Offense to others – The moral limits of the criminal law*. Oxford University Press.
- Greenawalt, K. (1995). Legal enforcement of morality. *Journal of Criminal Law & Criminology*, vol. 85, nr. 3, 710-725.
- Gutwirth, S., & De Hert, P., De seks is hard maar seks (dura sex sed sex). Het arrest K.A. en A.D. tegen België. *Panopticon*, nr. 3.
- Haessaert, J.P. (1927). Evolution de la jurisprudence belge en matière d'outrage public aux mœurs. *Rev. dr. pén.*, 1155-1173.
- Home Office (2005). Consultation: On the possession of extreme pornographic material. http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/30_08_05_porn_doc.pdf.
- Jones, S. (2016). 'Extreme' porn? The implications of a label. *Porn Studies*, nr. 3, 295-307.
- Khosla, M. (2010). Proportionality: An Assault on Human Rights?: A Reply. *I•CON*, vol. 8, 298-306.
- Laws, D.R., & Marshall, W.L. (1990). A conditioning theory of the etiology and maintenance of deviant sexual preference and behavior. In Laws, D.R., en Marshall, W.L., en

- Barbaree, H.E. (reds.). *Handbook of sexual assault: Issues, theories, and treatment of the offender*. Plenum Press.
- Lenssens, J. (2012). *Goede zeden: is de strafbaarstelling van openbare zedenschennis nog actueel?* [onuitg. masterproef Rechten UGent].
- Mcglynn, C., & Brows, H. (2019). Possessing Extreme Pornography: Policing, Prosecutions and the Need for Reform. *The Journal of Criminal Law*, 473-488.
- Mcglynn, C., & Rackley, E. (2007). Striking a balance: arguments for the criminal regulation of extreme pornography. *Criminal Law Review*.
- Melander, S. (2013). Ultima Ratio in European Criminal Law. *Oñati Socio-legal Series*, vol. 3, 42-61.
- Mill, J.S. en Robson, J.M. (1977). *Essays on Politics and Society*. University of Toronto Press.
- Mill, J.S. (1984). *Essays on Equality, Law, and Education*. University of Toronto Press.
- Mill, J.S. (1859). *On Liberty*. John W. Parker and Son.
- Morris, I. (2020). UK Porn Block: everything you need to know. *Techradar*.
- Nihoul, M. (2004). A propos de la précision requise pour définir une infraction en vertu du principe de légalité ou de prévisibilité du droit pénal" (noot onder Arbitragehof 14 mei 2003). *JT*, afl. 6121, 2-6.
- Nypels, J.S.G. (1898). *Le code pénal belge interprété principalement au point de vue de la pratique*. Bruylant-Christophe, 621 p.
- Nypels, J.S.G. (1898). *Législation criminelle de la Belgique ou Commentaire et complément du code pénal belge*. Bruylant-Christophe.
- Orianne, M. (1933). Contribution à un essai d'interprétation de l'article 385 du Code Pénal. *Rev. dr. pén.*
- Persak, N. (2014). Diverging Perspectives, Converging Thoughts? Common Themes and Prospects in Legitimacy Research. In Persak, N. *Legitimacy and Trust in Criminal Law, Policy and Justice: Norms, Procedures, Outcomes*. Routledge.
- Peršak, N. (2014). Norms, Harms and Disorder at the Border: The Legitimacy of Criminal Law Intervention through the Lens of Criminalisation Theory. In Peršak, N. *Legitimacy and Trust in Criminal Law, Policy and Justice: Norms, Procedures, Outcomes*. Routledge.
- Peršak, N. (2007). *Criminalising Harmful Conduct: The Harm Principle, Its Limits and Continental Counterparts*. Springer.

- Petersen, T.S. (2020). *Why Criminalize? New Perspectives on Normative Principles of Criminalization*. Springer Nature.
- Rozie, J., & Vansweevelt, T. (2014). Causaliteit in het Belgisch strafrecht. *Preadviezen Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht*, nr.1, 105-180.
- Schachter, S., & Singer, J. (1962). Cognitive, social, and physiological determinants of the emotional state. *Psychological Review*, 69, 379-399.
- Seto, M.C., Maric, A., & Barbaree, H.E. (2001). The role of pornography in the etiology of sexual aggression. *Aggression and Violent Behavior*, 35-53.
- Simester, A.P., & Von Hirsch, A. (2011). *Crimes, Harms and Wrongs. On the Principles of Criminalisation*. Hart Publishing.
- Stevens, L. (2002). *Strafrecht en seksualiteit*. Intersentia.
- Ten Voorde, J. (2014). Prohibiting Remote Harms: On Endangerment, Citizenship and Control. *Utrecht Law Review*, vol. 1, issue 1, 163-179.
- Ten, C.L. (1980). *Mill on Liberty*. Clarendon Press.
- Traest, P. (1993). Rechts(on)zekerheid in materieel en formeel strafrecht en strafrechtelijk legaliteitsbeginsel. *Rechtskundig Weekblad*, 1190-1207.
- Van De Lanotte, J., & Haeck, Y. (2004). *Handboek EVRM*. Intersentia.
- Van Den Wyngaert, C. (2017). *Strafrecht En Strafprocesrecht in Hoofdpijnen. Boek 1 Strafrecht*. Maklu.
- Van Eecke, P. (1997). *Criminaliteit in cyberspace*. Mys & Breesch.
- Van Landschoot, J. (2016). *BDSM-pornografie & goede zeden: een afweging tussen het recht op seksualiteitsbeleving en de strafbare openbare zedenschennis* [onuitg. masterproef Rechten UGent].
- Vanden Heede, P. (2005). De voorzienbaarheid van de strafwet en het Arbitragehof. *TvMR*, afl. 4, 12-14.
- Velaers, J. (1996). Het menselijk lichaam en de grondrechten. In Reynaert, P., Taels, J., en Vanheeswijck, G. (reds.). *Over zichzelf beschikken? Juridische en ethische bijdragen, over het leven, het lichaam en de dood*. Maklu.
- Verhofstadt, D. (2014). De negen strafrechtelijke principes van Cesare Beccaria. *Strafblad*, nr. 4, 299-305.
- Vermeulen, G. (1994). De verhuur van pornovideo's en de goede zeden (noot onder Cass. 15 maart 1994). *R. Cass.*, 245-248.

- Vernon, R. (1996). John Stuart Mill and Pornography: Beyond the Harm Principle. *Ethics*, 621-632.
- Von Hirsch, A. (1996). Extending the Harm Principle: 'Remote' Harms and Fair Imputation. In Simester, A.P., en Smith, A.T.H. (reds.). *Harm and Culpability*. Hart Publishing.
- X. (2004). Musician found guilty of murder of teacher. *The Guardian*.
- X. (2020a). Jef Vermassen op assisenproces: "Verbied zware porno". *Het Nieuwsblad*.
- X. (2020b). Pokémonmoord: levenslang voor Jonny Van den Broeck. *Gazet van Antwerpen*.
- X. (2021). Four french porn actors charged with rape following string of abuse claims. *thejournal.ie*.

Extreme opinie of extreme porno?

Exploratieve studie naar de publieke opinie omtrent (strafbaarstelling van) extreme porno

Céline Bertin

Abstract

That social trends are set in motion under pressure of the public opinion has been shown by the criminalization of the possession of extreme pornography in the United Kingdom. In this research, public opinion in relation to extreme pornography in Flanders is investigated. Gaining insight in what Flemish people understand by extreme pornography as well as their vision on the potential necessity of a criminalization of its possession, are central. While both men and women as well as different age groups tend to label the same types of pornography as extreme and punishable, the extent to which porn types are labeled as extreme and punitive, differs according to gender and age. Women largely reject and wish to criminalize certain porn types, and young adults are only less permissive compared to adults.

1. Inleiding

“The material has no place in our society and people should be prohibited from possessing it.”

In 2003 werd het Verenigd Koninkrijk opgeschud door de ijzingwekkende moord op Jane Longhurst. Longhurst werd op een seksueel gewelddadige manier gestranguleerd en om het leven gebracht door Graham Coutts. Uit gerechtelijk onderzoek bleek dat deze laatste beschikte over pornografisch beeldmateriaal met onder andere necrofiele en verkrachtingsinhoud. Bijgevolg werd opgeworpen dat het bezit van dergelijke porno de seksuele moord in de hand had gewerkt (McGlynn & Rackley, 2007; 2010; Clarke, 2014; McGlynn & Bows, 2019). Om die reden besloot de Britse wetgever het bezit van extreme porno aan een strafbaarstelling te onderwerpen (Home Office, 2005). De aanzet hiertoe kwam evenwel oorspronkelijk vanuit de Britse bevolking. Deze riep een petitie in het leven die censuur op extreme porno bepleitte (McGlynn & Rackley, 2007; Easton, 2011; McGlynn & Bows, 2019).

Dat de publieke opinie een spilfiguur is in maatschappelijke tendensen, is eveneens op Belgisch grondgebied gebleken. De Witte Mars in 1996 bracht een hervorming van het gerechtelijk landschap in stroomversnelling (De Ruyver, 1999; Fijnaut et al., 1999). Gezien de impact van de publieke opinie, beoogt dit onderzoek door middel van een exploratief surveyonderzoek inzichten te verwerven in de opinie van Vlamingen omtrent de potentiële strafbaarstelling van het bezit van extreme porno in België. De Belgische wetgever voorziet immers niet in een expliciet verbod op het downloaden, bezitten en kijken van extreme porno. Met de Wet van 21 maart 2022 houdende wijzigingen aan

het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht³⁷⁹ werd wel voorzien in een verbod op het vervaardigen of verspreiden van inhoud van extreem pornografische of gewelddadige aard (art. 417/51 Sw.). Er wordt verduidelijkt wat precies valt onder het verspreiden of vervaardigen:

“Vervaardigen of verspreiden van inhoud van extreem pornografische of gewelddadige aard is het tentoonstellen, aanbieden, verkopen, verhuren, uitzenden, leveren, verspreiden, ter beschikking stellen, overhandigen, vervaardigen of invoeren, met welk middel ook, van inhoud van extreem pornografische of gewelddadige aard.”

Tot slot criminaliseert de strafwetgever bij wijze van *lex specialis* ook het downloaden en bezitten van beelden van seksueel misbruik van minderjarigen³⁸⁰.

De vraag dringt zich evenwel op wat Vlamingen - vanuit een gender- en generatieperspectief - onder extreme porno verstaan. Derhalve beoogt dit onderzoek een antwoord te formuleren op de volgende onderzoeksvraag: *“Kunnen verschillen opgemerkt worden in de opinies van mannen en vrouwen enerzijds en de opinies van diverse leeftijdscategorieën anderzijds betreffende de interpretatie van “extreme porno” en de potentiële noodzaak van een strafbaarstelling van het bezit ervan?”*

De noodzaak tot onderzoek blijkt uit de verschillende gevonden associaties tussen het kijken van extreem pornografisch beeldmaterieel en de aanvaarding van verkrachtingsmythes, het toestaan van fysieke agressie ten aanzien van vrouwen, etc. (Malamuth & Ceniti, 1986; Pollard, 1990; Fisher & Grenier, 1994). In dit kader duidt het gebrek aan kennis omtrent de Vlaamse publieke opinie inzake de invulling van de term extreme porno en diens criminalisering op de relevantie van voorliggend onderzoek.

2. Extreme porno

2.1. Geen absoluut begrip

Extreme porno kwam het laatste decennium meer en meer in de kijker. Die opmars wordt enerzijds gefaciliteerd door de vaststelling dat de inhoud van porno steeds gewelddadiger wordt en steeds meer afwijkt van wat normaal wordt geacht (Attwood, 2010; Tyler, 2010; Farr, 2018). Anderzijds vestigde het Verenigd Koninkrijk de aandacht op dergelijke porno door het aan een expliciete strafbaarstelling te onderwerpen en bijgevolg te definiëren. De Britse strafwetgeving definieert extreme pornografie als aanstootgevend, weerzinwekkend en obscene beeldmateriaal waarbij op een expliciete en realistische wijze het leven van een individu in het gedrang komt, de geslachtsdelen van een individu ernstig verwond worden, aan bestialiteit wordt gedaan of necrofiele praktijken worden verricht³⁸¹. De Schotse strafwetgever voegt daar beeldmateriaal aan

³⁷⁹ Wet van 21 maart 2022 houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, BS 30 maart 2022.

³⁸⁰ Artt. 417/43-417/47 Sw.

³⁸¹ Section 63 Criminal Justice and Immigration Act 2008.

toe waarbij op een expliciete en realistische wijze een individu gedwongen wordt tot non-consensuele seksuele penetratie³⁸².

De Belgische wetgever specificeert in voormeld artikel 417/51 Sw. dat het verspreiden of vervaardigen strafbaar stelt, wat onder extreem dient te worden verstaan:

“Onder extreem wordt begrepen elke inhoud die dermatologisch of gewelddadig is dat zij van aard is om bij een normaal en redelijk persoon traumatiserende of andere psychisch schadelijke gevolgen te weeg te brengen”.

Opvallend is hierbij de moralistische en vage insteek die indruist tegen de geest van het recht op seksuele zelfbeschikking in het nieuwe strafwetboek. In de voorbereidende werken wordt op deze kritiek geantwoord dat het enkel slaat op zeer extreme vormen die verder rijken dan de seksuele zelfbeschikking, bijvoorbeeld *rape porn*.³⁸³

Extreme porno en in het bijzonder het adjectief extreem zijn evenwel eerder subjectieve termen. Zo betreft extreem enerzijds een term die aan waardeoordelen onderworpen is (Jones, 2016). Het duidt dan niet zozeer op de inhoud van het beeldmateriaal maar wel op de manier waarop deze beoordeeld wordt. Die beoordeling geschiedt aan de hand van waardeoordelen die wellicht beïnvloed worden door de binnen de maatschappij gevestigde waarden en normen. Bijgevolg betreft extreem anderzijds een contextuele term. Naargelang de context in tijd en ruimte kan de term immers op diverse manieren geïnterpreteerd worden (Jones, 2016).

2.2. Potpourri van seksuele (deviante) praktijken

In dit onderdeel wordt een overzicht samengesteld van potentieel extreme pornosoorten. De selectie van die pornosoorten is hoofdzakelijk gebaseerd op de opvatting dat extreme porno grensoverschrijdende en verwerpelijke seksuele gedragingen uitbeeldt. Om die reden werd beeldmateriaal geselecteerd waarvan de inhoud parafiel van aard is. Parafiele inhoud omvat seksuele gedragingen die indruisen tegen de heersende wettelijke en/of ethische normen met betrekking tot seksualiteit (Vanhoeck, 2007; APA, 2014).

Een eerste categorie betreft sadomasochistische praktijken. Hierbij vernedert, slaat of bindt een pornoactor zijn tegenspeler vast, dit met het oog op het berokkenen van lichamelijk en/of psychisch leed aan de tegenspeler. Dit aangerichte leed moet bijdragen aan de seksuele opwindning (Berner et al., 2003; Pitagora, 2013).

Een tweede pornosoort behelst gewelddadige porno. Gewelddadige porno beeldt enerzijds seksuele gedragingen uit waarbij een sekspartner gewelddadig optreedt ten aanzien van de andere sekspartner waardoor deze laatste ernstige fysieke en/of psychische schade lijdt (Russell, 2017). Een verregaande variant van gewelddadige porno betreft een *snuff*-film. Hierin worden betrokkenen daadwerkelijk mishandeld, verminkt

³⁸² Section 51A Criminal Justice and Licensing Act.

³⁸³ MvT bij het Wetsontwerp van 19 juli 2021 houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 2141/001, 65.

en uiteindelijk vermoord als climax (Johnson & Schaefer, 1993). Porno waarin seksueel geweld wordt vertoond, mag echter niet verward worden met hardcore porno. Hardcore porno omvat expliciet vastgelegde seksuele gedragingen waarbij veelal wordt ingezoomd op de geslachtsorganen en de seksuele penetratie of stimulatie (Cambridge Dictionary, 2020). Anderzijds omvat gewelddadige porno gedwongen seksuele gedragingen (Fisher & Grenier, 1994). De meest notoire variant hiervan betreft verkrachtingsporno. Verkrachtingsporno omvat beelden van een werkelijke of geënceneerde verkrachting (Vera-Gray, 2020).

Een derde vorm betreft kinderporno. Kinderporno wordt overeenkomstig de Europese Richtlijn 2011/93³⁸⁴ en het Lanzarote Verdrag³⁸⁵ gedefinieerd als materiaal dat een visuele weergave behelst van een kind of een individu dat er uitziet als een kind, dat betrokken is in werkelijke of gesimuleerde expliciete seksuele gedragingen of materiaal dat de geslachtsorganen van een kind of een individu dat op een kind lijkt, expliciet uitbeeldt. Dergelijk beeldmateriaal is in België reeds strafbaar gesteld³⁸⁶.

Een volgende pornocategorie heeft betrekking op homoseksuele porno. Opgemerkt moet worden dat homoseksualiteit reeds uit de DSM werd verwijderd en niet langer seksueel deviant gedrag uitmaakt (Silverstein, 2009).

Een vijfde pornosoort behelst beeldmateriaal dat incestueuze praktijken weergeeft. Incest - breed geïnterpreteerd - betreft seksuele interactie tussen bloedverwanten. De enge invulling houdt daarentegen louter intra-familiaal seksueel misbruik in (Fischer & McDonald, 1998; Declercq, 2015).

Andere soorten porno van parafiele aard zijn onder andere dierenporno, necrofiele porno, coprofiele porno, urofiele porno en emetofiele porno (Goethals & Cosyns, 2014; Briken et al., 2016). Dierenporno verwijst naar beelden waarop te zien is hoe een mens seksuele interactie heeft met een dier (Dewyn, 2010). Necrofiele porno refereert naar inhoud waarin een individu seksuele handelingen stelt met een lijk. Coprofiele porno betreft beeldmateriaal waarop te zien is hoe sekspartners zich over elkaar ontlasten, "poepseks" genaamd, daar waar urofiele porno plasseks uitbeeldt. Plasseks houdt in dat de betrokkenen over elkaar urineren of beplast worden (Fedoroff, 2003; Briken et al., 2016). Tot slot verwijst emetofiele porno naar praktijken waarbij sekspartners over elkaar heen braken of de ene partner een object of lichaamsdeel inbrengt in de keel van de andere partner teneinde een kokhalsreflex teweeg te brengen (Stoller, 1982).

Twee belangrijke opmerkingen moeten gemaakt worden. Ten eerste is deze opsomming geïnspireerd door parafilieën opgenomen in de DSM en slechts limitatief. Ten tweede moeten de deviante praktijken die in de bovenvermelde pornosoorten uitgebeeld worden, niet zozeer echt zijn. Het is immers mogelijk dat de praktijken door de

³⁸⁴ Art. 2.c Richtlijn 2011/93/EU van het Europees Parlement en de Raad van 13 december 2011 ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie, en ter vervanging van Kaderbesluit 2004/68/JBZ van de Raad.

³⁸⁵ Art. 20 §2 Verdrag van de Raad van Europa inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik.

³⁸⁶ Artt. 417/43-417/47 Strafwetboek.

pornoactors zodanig geveinsd worden dat de praktijken echt lijken plaats te vinden (Attwood, 2010).

3. Strafbaarstelling: overzicht van faciliterende beginselen

Strafbaarstelling houdt in dat de wetgever de staatsburgers verbiedt een welbepaalde gedraging te stellen. Door middel van de strafbaarstelling expliciteert de wetgever het deviant karakter van een gedraging en waarschuwt hij de burgers voor het ondergaan van een sanctie indien de gedraging toch gesteld wordt (Simester & Von Hirsch, 2011).

In dit hoofdstuk wordt geanalyseerd op basis van welke gronden de autoriteiten het onderwerpen van een gedraging aan de strafwet kunnen rechtvaardigen. Vier basisgronden kunnen gedifferentieerd worden (Post et al., 2018).

3.1. Schadebeginsel

Een strafrechtelijke interventie kan gerechtvaardigd worden wanneer op die manier (het risico op) schade aan derden voorkomen wordt (Feinberg, 1984; Mill, 1989; Ripstein, 2006). Dit betekent dat de belangen van de actor buiten beschouwing gelaten worden (Cowen, 2015). Bijgevolg luidt de vraag wie het slachtoffer dient te worden van dergelijke belangenschending: een individu of de bredere samenleving? Dient de schade direct of indirect toegebracht te worden? Aan de ene kant situeren zich de liberalen die fundamentele rechten en vrijheden verdedigen (Mill, 1989; Cowen, 2015). Daartegenover stellen de liberale humanisten dat de uitoefening van dergelijke rechten gelimiteerd kan worden, mits de uitoefening gepaard gaat met het teweegbrengen van ernstige schade (McGlynn & Ward, 2009). Opdat schade ernstig is, is een onmiddellijk contact tussen actor en slachtoffer vereist zodat louter “sociale gedragingen” strafbaar gesteld kunnen worden (Cowen, 2015). Daarenboven stellen de liberalen dat tevens de context waarin de gedraging wordt gesteld, geanalyseerd dient te worden teneinde het schadelijk karakter van de gedraging te beoordelen. Zo wordt aangenomen dat wanneer een derde instemt met een schadelijke gedraging, deze gedraging niet langer dermate schadelijk is om een strafbaarstelling ervan te introduceren (Feinberg, 1984; 1986; Alexander, 1994).

Aan de andere kant bevindt zich de feministische stroming die stelt dat hoofdzakelijk vrouwen het slachtoffer worden van schade. Om die reden zou iedere gedraging die eender welk belang van de vrouw als individu of als bevolkingsgroep schendt, onderworpen moeten worden aan een criminalisering. Er wordt geopperd dat een onmiddellijk contact tussen actor en slachtoffer niet vereist is opdat de integriteit van het vrouwelijk individu enerzijds en de autonomie en status van de vrouwelijke bevolkingsgroep anderzijds aangetast wordt (Dyzenhaus, 1992; Clarke, 2014).

Tot slot moet het schadebeginsel aan twee bijkomende voorwaarden tegemoetkomen. In eerste instantie wordt vereist dat de schadeveroorzakende gedraging inherent afwijkend is. In tweede instantie moet de gedraging indruisen tegen de wil van het slachtoffer.

fer. Wanneer het slachtoffer instemt met de afwijkende gedraging, is deze niet schadelijk en kan deze bijgevolg niet onderworpen worden aan een strafbaarstelling (Feinberg, 1984; Alexander, 1994; Von Hirsch, 1996; Simester & Von Hirsch, 2011).

3.2. Aanstootbeginsel

Offense of 'aanstoot' wordt gedefinieerd als een mentale toestand waarin een individu extreem ongemak ervaart (Alexander, 1994). Bijgevolg kan op basis van dit beginsel een gedraging een strafrechtelijk karakter verwerven wanneer op die manier derden beschermd worden tegen dergelijke mentale toestand die de gedraging veroorzaakt of zou kunnen veroorzaken (Feinberg, 1985; Post et al., 2018). Een eerste cruciaal element betreft het slachtoffer van de gedraging. Net zoals het schadebeginsel (Feinberg, 1984; Persak, 2007) vereist het aanstootbeginsel dat derden getroffen worden door een gedraging die inherent afwijkend is. Tevens hebben beide beginselen gemeen dat de gedraging indruist tegen de wil van het slachtoffer. Het aanstootbeginsel vereist evenwel niet dat de gedraging inherent schadelijk is, ook al kan het slachtoffer mentale schade ondervinden ten gevolge van de nefaste mentale ervaringen. Het volstaat dat de gedraging inherent aanstootgevend is (Feinberg, 1985; Simester & Von Hirsch, 2002; Petersen, 2016).

Verder stelt Feinberg (1985) dat een gedraging slechts op legitieme basis gecriminaliseerd kan worden wanneer die gedraging universeel erkende ongemakken uitlokt (Alexander, 1994). Tevens moet de gedraging extreme ongemakken veroorzaken. Daarnaast moet de extremiteit geplaatst worden tegenover de redelijkheid van de aanstootgevende gedraging (Amdur, 1985; Feinberg, 1985).

3.3. Paternalismebeginsel

Dit beginsel sluit nauw aan bij het schadebeginsel. Beide beginselen vereisen immers dat een gedraging schade veroorzaakt of schade teweeg zou kunnen brengen. Verschillend bij het paternalismebeginsel is dat de gedraging schade veroorzaakt aan de actor zelf. Die gedraging wordt aan de strafwet onderworpen teneinde (kwetsbare) actoren te beschermen tegen leed dat ze zichzelf (zouden kunnen) veroorzaken (Feinberg, 1986; Arneson, 2005).

Een tweede verschil heeft betrekking op de vrijwilligheid van de gedraging. Dit element bepaalt tevens het onderscheid tussen hard en soft paternalisme. Aanhangers van het soft paternalisme zijn van mening dat een gedraging slechts in de strafwet opgenomen mag worden wanneer de actor niet heeft ingestemd met de schadeveroorzakende gedraging (Feinberg, 1984; 1986). Daartegenover maakt het bij hard paternalisme geen verschil of de actor de gedraging vrijwillig of gedwongen stelde. De loutere schade aan de actor als uitkomst volstaat om de schadeveroorzakende gedraging te verbieden (Feinberg, 1986; Arneson, 2005).

3.4. Moraliteitsbeginsel

De laatste grond op basis waarvan een gedraging strafbaar gesteld kan worden, heeft betrekking op het morele karakter van de gedraging. De strafbaarstelling ervan wordt geïnitieerd op basis van maatschappelijke afkeer (Feinberg, 1988). De gedraging druist dan in tegen de gevestigde culturele, maatschappelijke en religieuze waarden (Murphy, 1998). Bijgevolg is de toepassing van het moraliteitsbeginsel onderhevig aan veranderingen in tijd en ruimte, net omdat maatschappelijke opvattingen evolueren.

De cruciale vraag luidt dan of het louter immoreel karakter van een gedraging voldoende is om deze gedraging te criminaliseren (Cranor, 1979). De zuivere moralisten poneren dat wanneer een gedraging inherent kwaadaardig is, de strafbaarstelling van deze gedraging legitiem is. De onzuivere moralisten daarentegen opperen dat een loutere immorele aard onvoldoende is (Feinberg, 1988). Om het onderscheid tussen het moraliteits- en aanstootbeginsel te handhaven, wordt het eerstgenoemde beginsel ingevuld volgens de visie van de zuivere moralisten.

4. Strafbaarstelling van het bezit van extreme porno

Uiteenlopende standpunten met betrekking tot de strafbaarstelling van het bezit van extreme porno kunnen op een continuüm geplaatst worden (McGlynn & Rackley, 2007).

4.1. Argumenten pro strafbaarstelling

Een eerste argument dat het verbod op het bezit van extreme porno bepleit, heeft betrekking op het verwerpelijk en weerzinwekkend karakter van dergelijk beeldmateriaal. De inhoud geeft immers blijk van individuen en dieren die blootgesteld worden aan geweld, leed en degradatie (Easton, 2011). Bovendien worden dergelijke praktijken door de meerderheid van de bevolking immoreel bevonden (McGlynn & Rackley, 2009). Daarnaast wordt vanuit conservatief perspectief geopperd dat een strafbaarstelling noodzakelijk is omdat de prevalentie van extreme porno enerzijds en het bezit ervan anderzijds aanleiding geven tot corruptie en verderf (McGlynn & Rackley, 2010). Zo dient een strafbaarstelling bij te dragen aan de preventie van de ontwikkeling van deviant seksuele interesses en bijgevolg morele schade ten aanzien van de bezitter (Dymock, 2018). Dit argument sluit aan bij paternalismebeginsel (Easton, 1994; Clarke, 2014). In eerste instantie zijn de conservatieven immers van mening dat het bezit morele schade berokkent aan de bezitter door de ontwikkeling van immorele attitudes en gedragingen (McGlynn & Rackley, 2007; Dymock, 2018). Zo wordt verondersteld dat het bezit gerelateerd is aan een toename van het risico op seksuele dysfuncties, de overdracht van SOA's, scheidingen en de ontwikkeling van afwijkende seksuele attitudes (McGlynn & Rackley, 2007). Daarnaast is uit onderzoek van Itzin et al. (2007) gebleken dat blootstelling aan extreme pornografische inhoud gepaard gaat met een verhoogd risico op de ontwikkeling van attitudes die verkrachting rechtvaardigen en de idee dat vrouwen genieten van non-consensuele seks, en bijgevolg een verhoogd risico op het plegen van seksuele misdrijven (Sunstein, 1988; Pollard, 1990; McGlynn & Rackley, 2009). Op die manier lijdt de bezitter ook psychosociale schade ten gevolge van een

confrontatie met de politionele en justitiële autoriteiten wanneer bovenstaand risico zich realiseert. Echter, het risico op het plegen van seksuele (gewelds)misdrijven is hoger bevonden voor individuen die zich in het verleden reeds schuldig hebben gemaakt aan gewelddaden (McGlynn & Rackley, 2010). Kortweg geven het bezit en de blootstelling aan extreme porno aanleiding tot een deviante sociale conditionering van de bezitter (Pollard, 1990).

Desalniettemin is de feministische stroming van mening dat voornamelijk vrouwen worden getroffen door de deviante sociale conditionering van de bezitter. Op die manier doet het schadebeginsel als derde argument zijn intrede. In eerste instantie wordt een context gecreëerd waarin seksueel geweld ten aanzien van vrouwen genormaliseerd wordt (Dyzenhaus, 1992; Dymock, 2018). Dit heeft tot gevolg dat vrouwen een verhoogd risico lopen om slachtoffer te worden van seksueel geweld. (Sunstein, 1988; McGlynn & Rackley, 2009). Ten tweede wordt gestipuleerd dat wanneer in pornografisch materiaal wordt afgebeeld dat vrouwen genieten van het seksueel geweld en misbruik, slachtoffers van dergelijk geweld en misbruik minder geloofd zullen worden (Easton, 2011; Clarke, 2014). Ten derde wordt een context tot stand gebracht waarin enerzijds de dehumanisering en devaluering van vrouwen en anderzijds de dominantie over vrouwen worden gestandaardiseerd. Zo wordt genderongelijkheid bevorderd en de autonomie en status van vrouwen ondermijnd (Dyzenhaus, 1992; Clarke, 2014). Tot slot wordt beredeneerd dat dergelijke genormaliseerde contexten enerzijds de privacy en (seksuele) vrijheid van vrouwen schenden (Sunstein, 1996) en anderzijds culturele schade tot gevolg hebben (Clarke, 2014). Een strafbaarstelling dient vrouwen die participeren in extreme porno te beschermen tegen directe fysieke en psychische schade (Dymock, 2018). Wanneer de vraag naar extreme porno wordt gereduceerd ten gevolge van een strafbaarstelling, wordt verondersteld dat de productie zal dalen en zodanig minder participerende vrouwen geschaad zullen worden. Volgens de feministische stroming is er sprake van directe schade omdat vrouwen in eerste instantie worden onderworpen aan geweld (Easton, 1994; Boyle, 2000; Clarke, 2014). Ze worden immers gewurgd, geslagen, vastgebonden, etc. (McGlynn & Rackley, 2007). Ten tweede worden ze (fysiek) gedwongen om te participeren aan de seksueel deviante activiteiten (Pollard, 1990). Er wordt immers geassumeerd dat vrouwen nooit vrijwillig zouden deelnemen aan dergelijke activiteiten gezien de devaluerende, dehumaniserende en gewelddadige aard ervan (Easton, 2011). Daarnaast wordt aangenomen dat er sprake is van dwang omdat hoofdzakelijk kwetsbare individuen in de porno-industrie belanden. Omwille van deze kwetsbaarheid hebben ze vaak geen andere keuze waardoor deze in geen geval kan gebaseerd zijn op de vrije wil (Easton, 1994).

Extreme porno heeft ook betrekking op bestialiteit en necrofilie. In eerste instantie lijden dieren schade (Easton, 2011). Dieren zijn immers niet in staat toestemming te geven. Daarnaast kan dierenseks gepaard gaan met vermindering van het betrokken dier (Haynes, 2014). Om dieren te beschermen tegen dergelijk leed wordt een strafbaarstelling van dierenporno beoogd om zo de vraag ernaar en bijgevolg de productie ervan te reduceren. Bovendien dient een dieren en derden te beschermen tegen objectivering

en non-consensuele seksuele interactie. In dierenporno worden dieren immers aangewend als instrumenten om tegemoet te komen aan seksuele driften (Haynes, 2014). Bij necrofiele porno wordt eveneens schade berokkend door het gebrek aan respect voor het lichaam (Easton, 2011).

4.2. Argumenten contra strafbaarstelling

Ter verdediging werpt de liberale stroming op dat een gedraging slechts gecriminaliseerd mag worden wanneer de gedraging directe schade berokkent aan derden (Cowen, 2015). Het causaal verband tussen het bezitten van extreme porno en het dehumaniseren van vrouwen zou niet bewezen zijn (Easton, 2011; Dymock, 2018). Bovendien kan het bezit van extreme porno derden niet op directe wijze schaden omwille van de private aard van het bezit. Er treedt zo geen onmiddellijk contact op tussen de bezitter en het potentieel slachtoffer (Clarke, 2014; Cowen, 2015).

De liberalen verwerpen tevens het argument dat een strafbaarstelling bijdraagt aan de bescherming van pornoparticipanten. Er wordt immers betwist dat pornoparticipanten stevast schade lijden (McGlynn & Rackley, 2007). Ten eerste wordt de persoonlijke soevereiniteit miskend wanneer de toestemming van de participant irrelevant wordt geacht (Easton, 2011). Ten tweede werpen de liberalen op dat de extreme praktijken geveinsd kunnen zijn. In dat geval wordt eveneens geen schade berokkend aan de participant (Feinberg, 1984; 1986; Alexander, 1994; Easton, 2011).

In tweede instantie ondergraven ze het paternalistisch argument van de conservatieven. De vrijheid van individuen die extreme porno bezitten, wordt in het gedrang gebracht aangezien die individuen er doorgaans zelf voor kiezen om dergelijke porno te bezitten (Feinberg, 1986; Arneson, 2005; Clarke, 2014). Verder is het immoreel karakter van een gedraging is onvoldoende om de strafbaarstelling ervan te rechtvaardigen (Feinberg, 1988).

Ten derde wordt opgeworpen dat door het weren van het bezit van extreme porno de seksuele vrijheid van de bezitter aan banden wordt gelegd (McGlynn & Rackley, 2007). Daarnaast bedingen de pro-pornofeministen dat een verbod op extreme porno de seksuele vrijheid van vrouwen raakt. Vrouwen hebben immers ook het recht om te experimenteren binnen de seksuele context en bijgevolg de vrije keuze te maken om te participeren aan de productie van extreme porno (McElroy, 1997; Clarke, 2014).

5. Exploratieve studie

5.1. Methodologie

De hoofdvraag luidt als volgt: *“Kunnen verschillen opgemerkt worden in de opinies van mannen en vrouwen enerzijds en de opinies van diverse leeftijdscategorieën anderzijds betreffende de interpretatie van “extreme porno” en de potentiële noodzaak van een strafbaarstelling ervan?”*

Daarnaast wordt de reden achter een gepercipieerde noodzakelijkheid van een strafbaarstelling onderzocht. Deze bijkomende onderzoeksvraag luidt als volgt: *“Waarom wordt een strafbaarstelling van het bezit van extreem gelabelde pornosoorten noodzakelijk geacht?”*

Met het oog op het bestuderen van een ruime populatie werd gekozen voor kwantitatief onderzoek. Verder werd geopteerd voor een cross sectioneel onderzoek waarbij één maal werd gepeild naar de opinie van de onderzoekspopulatie (Bijleveld, 2005; Pauwels, 2015). Concreet werd gebruik gemaakt van een online anoniem surveyonderzoek teneinde enerzijds veel data te verzamelen en anderzijds een confidentiële context te scheppen om de vragen naar waarheid te beantwoorden en bijgevolg sociale wenselijkheid te minimaliseren (Groves, 1989; De Leeuw, 2010). De bevraging geschiedde aan de hand van een gestructureerde vragenlijst met gesloten vragen.

Omdat een potentieel onderscheid naargelang geslacht en leeftijd werd onderzocht, werd getracht zowel jongvolwassenen als volwassenen als 60-plussers in de onderzoekspopulatie op te nemen. Jongvolwassenen werden gelabeld als personen tussen de leeftijd van 16 en 30 jaar. Uit tal van onderzoeken blijkt immers dat jongeren op 16-jarige leeftijd reeds porno kijken. Volwassenen werden geclassificeerd als personen tussen de 30 en 60 jaar. Vanzelfsprekend behoorden tot de subpopulatie 60-plussers personen die de leeftijd van 60 jaar hebben bereikt.

Opdat de ethisch correcte behandeling van de respondenten werd gewaarborgd, werd er steeds voor gezorgd dat de respondenten vrijwillig participeerden en grondig geïnformeerd werden. Verdere informatie omtrent de ethische aspecten is te consulteren in het Data Management Plan.

Wat betreft het concept van extreme porno, dienen de respondenten zelf te bepalen welke invulling(en) dit begrip ontleent. Het tweede centrale concept omvat de criminalisering van het bezit van extreme porno. Onder criminalisering wordt verstaan: het opnemen van extreme porno, meer bepaald het downloaden en het bezit ervan, als misdrijf in het strafwetboek.

5.2. Onderzoeksresultaten

524 respondenten vulden de survey volledig in. Daarvan zijn er 245 van het mannelijke geslacht en 279 van het vrouwelijke. Wat de variabele leeftijd betreft, hebben 264 jongvolwassenen, 211 volwassenen en 49 60-plussers de enquête ingevuld. De 60-plussers waren, zoals verwacht, ondervertegenwoordigd. Dit brengt onverwijld één van de beperkingen van de keuze voor een online surveyonderzoek aan het licht. De enquête werd immers gedeeld via sociale mediaplatforms waarop 60-plussers nauwelijks actief zijn (Groves, 1989; Couper, 2000).

Teneinde de ruwe data te verwerken werd gebruik gemaakt van SPSS om door middel van de kruistabellenfunctie verschillen in opinies naargelang geslacht en leeftijd waar te nemen. Eveneens werd gebruik gemaakt van de χ^2 toets om te oordelen of eventu-

eel waargenomen verschillen voldoende groot zijn. Ook de p-waarde werd geanalyseerd teneinde te besluiten tot het al dan niet verwerpen van de nulhypothese. Deze nulhypothese stelt dat mannen en vrouwen enerzijds en de verschillende leeftijdscategorieën anderzijds een pornosoort in dezelfde mate extreem labelen. $P = 0,01$ werd in dit onderzoek gehanteerd als grens van significantie.

5.2.1. Eerste ronde

In de eerste ronde bestond de lijst uit uiteenlopende antwoordmogelijkheden zijnde: soft en hardcore porno, BDSM porno, robot porno, dierenporno, homoseksuele porno en necrofiele porno met ofwel een echt ofwel een geacteerd lijk.

Frequenties naargelang geslacht

Voor beide geslachten blijkt necrofiele porno met een echt lijk de koploper. 94,3% ($N = 231$) van de mannen en 95,7% ($N = 267$) van de vrouwen labelden die pornosoort extreem. Van die mannen en vrouwen eisten respectievelijk 170 en 208 respondenten een strafbaarstelling. Ook dierenporno en necrofiele porno met een geacteerd lijk ontsnappen niet aan gepercipieerde extremiteit. 210 (85,7%) en 150 (61,2%) mannelijke stemmen gingen respectievelijk naar dierenporno en geacteerde necrofiele porno. In diezelfde volgorde werden 262 (93,9%) en 223 (79,9%) vrouwelijke stemmen geteld. Wat dierenporno betreft, pleitten 127 (51,8%) mannen en 211 (75,6%) vrouwen voor een criminalisering. Voor geacteerde necrofiele porno bedragen de percentages c.q. 12,2% ($N = 30$) en 25,4% ($N = 71$). Mannen ($N = 47$; 19,2%) alsook vrouwen ($N = 84$; 30,1%) verkozen een niet-strafrechtelijke interventie boven een criminalisering van dit pornotype.

Zoals verwacht kreeg soft porno het meest gunstig oordeel met slechts één mannelijke en vier vrouwelijke votums. Ook de overige pornosoorten blijven voor beide geslachten onder de grens van 50%: 23 mannen en 59 vrouwen vinkten hardcore porno aan. 11 mannen en 10 vrouwen selecteerden homoseksuele porno. 28,6% ($N = 70$) van de mannen en 42,3% ($N = 118$) van de vrouwen duiden robotporno aan. Ook BDSM porno werd tamelijk goed onthaald met 56 mannelijke (22,9%) en 91 vrouwelijke (32,6%) stemmen. Omdat deze pornosoorten in geringe mate extreem werden gelabeld, werden nauwelijks een strafbaarstelling noch een niet- strafrechtelijke interventie door beide geslachten bedongen. Tot slot vonden 8 mannen en 6 vrouwen geen van bovenstaande pornosoorten extreem.

Frequenties naargelang leeftijd

Ook voor de verschillende leeftijdscategorieën blijkt necrofiele porno met een echt lijk het minst populair. 251 (95,1%) jongvolwassenen, 202 (95,7%) volwassenen en 45 (91,8%) 60- plussers duiden deze pornosoort aan als extreem. De strafbaarstelling ervan werd door respectievelijk 199 (75,4%), 146 (69,2%) en 33 (67,3%) van de respondenten aanbevolen. Op de tweede plaats staat dierenporno met 247 (93,6%) jongvolwassenen, 182 (86,3%) volwassenen en 43 (87,8%) oudere stemmen. Geacteerde necrofiele

porno komt uiteindelijk op de derde plaats: 75% (N = 198) van de jongvolwassenen, 68,7% (N = 145) van de volwassenen en 71,2% (N = 30) van de 60-plussers labelden die pornosoort extreem. Wat dierenporno betreft, eisten c.q. 186 (70,5%), 122 (57,8%) en 30 (61,2%) respondenten een criminalisering. Voor geacteerde necrofiele porno bedraagt N in diezelfde volgorde 47 (17,8%), 43 (20,4%) en 11 (22,4%). Enkel jongvolwassenen (N = 87; 33%) verkozen een niet-strafrechtelijke interventie boven een criminalisering. De voorkeur van volwassenen en 60-plussers daarentegen ging naar geen enkele interventie.

De overige in deze ronde opgenomen pornosoorten doorstonden globaal de extreme toets. 2 jongvolwassenen en volwassenen alsook 1 60-plusser vinkten soft porno aan. Ook homoseksuele porno werd goed ontvangen met 6 jongvolwassenen, 11 volwassenen en 4 oudere stemmen. Op hardcore porno stemden respectievelijk 45 (17%), 28 (13,3%) en 9 (18,4%) respondenten. 36% (N = 95) van de jongvolwassenen, 37,9% (N = 80) van de volwassenen en 26,5% (N = 13) van de 60-plussers selecteerden eveneens robotporno. Casu quo gingen 86 (32,6%), 45 (21,3%) en 16 (32,7%) stemmen naar BDSM porno. Ter afsluiting vonden 7 jongvolwassenen en 7 volwassenen geen van bovenstaande soorten extreem.

Significantie van de verschillen

Op grond van de frequenties is reeds duidelijk geworden dat de mate waarin pornosoorten extreem werden gelabeld, verschilt zowel naargelang leeftijd als geslacht. Wat geslacht betreft, is dat verschil louter significant voor hardcore porno ($p \leq 0,001$), dierenporno ($p = 0,002$), robotporno ($p \leq 0,001$), BDSM porno ($p = 0,013$) en geacteerde necrofiele porno ($p \leq 0,001$). Ook de mate waarin een strafbaarstelling van extreem gelabelde pornosoorten bedongen werd, verschilt voor diezelfde pornosoorten. Vrouwelijke respondenten waren meer dan mannelijke deelnemers geneigd om al deze pornosoorten als extreem en bestraffingswaardig te omschrijven. Met betrekking tot het labelen van extreem is het verschil het grootst voor geacteerde necrofiele porno ($\chi^2 = 22,25$), qua criminaliseringsvereiste voor dierenporno ($\chi^2 = 33,51$).

Wat leeftijd betreft, worden enkel significante verschillen opgemerkt tussen jongvolwassenen en volwassenen. Vooreerst vonden meer jongvolwassenen dierenporno ($p = 0,007$) en BDSM porno ($p = 0,006$) extreem dan volwassenen. Daarentegen vonden meer volwassenen een strafbaarstelling van BDSM ($p \leq 0,001$) en hardcore porno ($p = 0,002$) noodzakelijk.

Ratio achter gewenste strafbaarstelling

Enkel de onderzoeksresultaten met betrekking tot dierenporno en necrofiele porno worden besproken aangezien een strafbaarstelling van deze pornotypes in tamelijk hoge mate werd bedongen.

Zowel mannelijke (N = 101; 41,2%) als vrouwelijke respondenten (N = 165; 59,1%) verklaarden de noodzaak van een strafbaarstelling van dierenporno hoofdzakelijk vanuit het schadebeginsel. Dit impliceert dat zij dierenporno zouden criminaliseren om te voorkomen dat de bezitter seksuele handelingen met dieren stelt én daardoor dieren mishandelt. Ook de voorkeur van jongvolwassenen (N = 149; 56,4%) en 60-plussers (N = 26; 53,1%) ging voornamelijk naar het schadeargument. Volwassenen daarentegen zouden een strafbaarstelling overwegen grotendeels omdat dierenporno weerzinwekkend is (N = 92; 43,6%). Desalniettemin is het verschil tussen dit moraliteitsargument en het schadeargument (N = 91; 43,1%) voor volwassenen volkomen verwaarloosbaar.

Wat de criminalisering van necrofiele porno betreft, werd zowel door beide geslachten als door de verschillende leeftijdscategorieën hoofdzakelijk het moraliteitsbeginsel naar voor geschoven.

5.2.2. Tweede ronde

De tweede ronde had betrekking op pornografisch beeldmateriaal waarin urine, uitwerpselen en braaksel een rol spelen zijnde: urofiele, coprofiele en emetofiele porno.

Frequenties naargelang geslacht

De modus voor zowel man (N = 207; 84,5%) als vrouw (N = 253; 90,7%) betreft coprofiele porno. Van hen eisten 12 mannen en 35 vrouwen een strafbaarstelling. De tweede plaats gaat voor beide geslachten naar emetofiele porno met 200 (81,6%) mannelijke en 251 (90%) vrouwelijke stemmen. 10 mannen en 36 vrouwen vonden een bestraffing noodzakelijk. 53,1% (N = 130) mannen en 75,3% (N = 210) vrouwen vinkten evenzeer urofiele porno aan. 11 mannelijke en 33 vrouwelijke respondenten vonden een strafbaarstelling ervan nuttig. Voor de drie pornosoorten vond de meerderheid van beide geslachten noch een strafrechtelijke noch een niet-strafrechtelijke interventie noodzakelijk.

Frequenties naargelang leeftijd

De koploper voor de verschillende leeftijdscategorieën is evenzeer coprofiele porno. 89,4% (N = 236) van de jongvolwassenen, 85,8% (N = 181) van de volwassenen en 87,8% (N = 43) van de 60-plussers labelden die pornosoort extreem. Van hen vonden c.q. 20, 21 en 6 respondenten een criminalisering genoodzaakt. 234 (88,6%) jongvolwassenen, 177 (83,9%) volwassenen en 40 (81,6%) oudere stemmen gingen naar emetofiele porno. 21 jongvolwassenen en volwassenen alsook 4 60-plussers vereisten een strafbaarstelling ervan. Tot slot duiden 68,6% (N = 181) van de jongvolwassenen, 60,7% (N = 128) van de volwassenen en 63,3% (N = 31) van de 60-plussers urofiele porno aan. Respectievelijk vonden 19, 21 en 4 respondenten een bestraffing ervan wenselijk. Opnieuw werd door de meerderheid van de verschillende generaties een interventie irrelevant geacht.

Significantie van de verschillen

Vrouwen waren meer geneigd dan mannen om urofiele porno ($p \leq 0,001$) en emetofiele porno ($p = 0,006$) als extreem te labelen. Voor alle drie de soorten eisten zij evenzeer meer dan mannen een criminalisering ($p \leq 0,001$). Qua extreem label ($\chi^2 = 28, 24$) en strafbaarstellingsvereiste ($\chi^2 = 40,37$) is het verschil het grootst voor urofiele porno.

Wat leeftijd betreft, kunnen geen significante verschillen tussen de leeftijdscategorieën onderling waargenomen worden.

Ratio achter gewenste strafbaarstelling

Reeds is duidelijk geworden dat urofiele, coprofiele en emetofiele porno in hoge mate extreem werden bevonden door de respondenten. Evenwel werd een strafbaarstelling ervan nauwelijks nodig geacht. Indien toch werd geopteerd om een strafbaar label toe te kennen aan het bezit van deze pornosoorten, werd deze zowel door beide geslachten als de verschillende generaties voornamelijk gemotiveerd vanuit het weerzinwekkend karakter van deze pornotypes.

5.2.3. Derde en vierde ronde

De derde en vierde ronde worden samen besproken gezien hun overlappend karakter. De antwoordmogelijkheden bestonden uit: beelden van een echte en/of geacteerde aanranding alsook beelden van een echte en/of geacteerde verkrachting.

Frequenties naargelang geslacht

Binnen deze ronde vonden mannen beelden van een echte verkrachting het meest extreem ($N = 234$; 95,5%). 189 van hen vond een strafbaarstelling genoodzaakt. Vrouwen daarentegen vonden beelden van een echte aanranding ($N = 271$; 97,1%) extremer dan van een echte verkrachting ($N = 270$; 96,8%). Dit verschil is echter volstrekt onbeduidend. Omgekeerd waren vrouwelijke respondenten meer geneigd om echte verkrachtingsporno ($N = 239$; 85,7%) te criminaliseren dan echte aanrandingsporno ($N = 224$; 80,3%). 92,7% ($N = 227$) van de mannen bestempelde deze laatste pornosoort extreem waarvan 148 een strafbaarstelling noodzakelijk achtten.

Wat de geacteerde varianten betreft, wezen 100 (40,8%) mannen en 180 (64,5%) vrouwen aanrandingsporno aan. 44,5% ($N = 109$) van de mannelijke en 68,1% ($N = 190$) van de vrouwelijke respondenten labelden verkrachtingsporno extreem. Evenwel werd een strafbaarstelling van zowel geacteerde aanrandings- als verkrachtingsporno in mindere mate nodig bevonden: 7,8% van de mannen en 22,9% van de vrouwen voor aanrandingsporno aan de ene kant en respectievelijk 11,8% en 29,7% voor verkrachtingsporno aan de andere kant. De voorkeur van de meerderheid van de vrouwen ging naar een strafrechtelijke interventie tegen zowel geacteerde aanrandings- als verkrachtingsporno. De voorkeur van de meerderheid van de mannen daarentegen ging voor beide pornotypes naar geen enkele soort interventie.

Bijgevolg is duidelijk dat aanrandings-en verkrachtingsporno niet geliefd zijn. Dit blijkt eveneens uit het gegeven dat 18 mannen en 8 vrouwen “geen van bovenstaande” hebben aangeduid bij de aanrandingsronde en 11 mannen en 9 vrouwen bij de verkrachtingsronde.

Frequenties naargelang leeftijd

Zowel jongvolwassenen (N = 254; 96,2%) als volwassenen (N = 204; 96,7%) als 60-plussers (N = 46; 93,9%) vonden beelden van een echte verkrachting het meest extreem. Voor de 60-plussers wordt deze eerste plaats gedeeld met beelden van een echte aanranding (idem). 250 (94,7%) jongvolwassenen en 202 (95,7%) volwassenen selecteerden eveneens deze pornosoort. Wat echte verkrachtingsporno betreft, pleitten 225 (85,2%) jongvolwassenen, 165 (78,2%) volwassenen en 38 (77,6%) 60-plussers voor een criminalisering. Voor echte aanrandingsporno bedragen de percentages c.q. 79,5% (N = 210), 60,7% (N = 128) en 69,4% (N = 34).

Voor de geacteerde varianten werden de volgende percentages waargenomen: 58% (N = 153) van de jongvolwassenen, 49,8% (N = 105) van de volwassenen en 44,9% (N = 22) van de oudere respondenten bestempelden aanrandingsporno extreem. Respectievelijk wezen 164 (62,1%), 109 (51,7%) en 26 (53,1%) respondenten verkrachtingsporno aan. Een criminalisering van deze varianten werd minder nodig geacht. Wat aanrandingsporno betreft, werd door 52 (19,7%) jongvolwassenen, 24 (11,4%) volwassenen en 7 (14,3%) 60-plussers een bestraffing aanbevolen. De meerderheid van zowel de jongvolwassenen (N = 56; 21,2%) als de 60-plussers (N = 9; 18,4%) prefereerden een niet-strafrechtelijke interventie daar waar de meerderheid van de volwassenen (N = 52; 24,6%) geen enkele interventie verkoos. Wat verkrachtingsporno betreft, vroegen respectievelijk 74 (28%), 27 (12,8%) en 11 (22,4%) respondenten een strafbaarstelling. Wederom opteerde de meerderheid van de volwassenen (N = 50; 23,7%) voor geen enkele interventie daar waar de meerderheid van de jongvolwassenen (N = 74; 28%) en 60-plussers (N = 11; 22,4%) een strafbaarstelling prefereerden.

Ten slotte hebben 15 jongvolwassenen, 9 volwassenen en 2 60-plussers “geen van bovenstaande” aangevinkt bij de aanrandingsronde. Bij de verkrachtingsronde zijn dat c.q. 11, 7 en 2 respondenten.

Significantie van de verschillen

Meer vrouwen dan mannen bestempelden aanrandings-en verkrachtingsporno ($p \leq 0,001$). extreem. Het verschil is voor beide soorten quasi even groot ($\chi^2 =$ c.q. 29,45 en 29,68). Vrouwen zouden ook meer echte aanrandingsporno en geacteerde aanrandings-en verkrachtingsporno criminaliseren dan mannen ($p \leq 0,001$). Voor geacteerde verkrachtingsporno is het verschil het grootst ($\chi^2 = 41,34$).

Opnieuw zijn de verschillen, althans significante verschillen, naargelang leeftijd bescheiden. Enkel waren jongvolwassenen meer dan volwassenen geneigd om echte ($p \leq$

0,001) en geacteerde ($p = 0,003$) beelden van een aanranding alsook geacteerde verkrachtingsporno ($p \leq 0,001$) aan een strafbaarstelling te onderwerpen.

Ratio achter gewenste strafbaarstelling

Wederom is tussen de geslachten onderling en de verschillende leeftijdscategorieën onderling geen verschil op te merken omtrent de nummer één reden die werd opgegeven om zowel aanrandings- als verkrachtingsporno te criminaliseren, namelijk het schadebeginsel. 122 (49,8%) mannelijke, 189 (67,7%) vrouwelijke, 179 (67,8%) jongvolwassenen, 104 (49,3%) volwassenen en 28 (57,1%) oudere participanten opteerden ervoor om aanrandingsporno te bestraffen op grond van dat beginsel. Voor verkrachtingsporno bedragen de frequenties respectievelijk 169 (69%), 209 (74,9%), 200 (75,8%), 144 (68,2%) en 34 (69,4%). De tweede reden die eveneens in hoge mate geponeerd werd, betreft voor beide pornosoorten het grievend karakter ervan.

5.2.4. Vijfde ronde

In de vijfde ronde bestond de keuze uit gewelddadige pornosoorten met name: beelden van echt en/of geacteerd seksueel geweld (hierna: gewelddadige porno) enerzijds en een echte en/of geacteerde *snuff*-film anderzijds.

Frequenties naargelang geslacht

Volgens 219 (89,4%) mannen en 264 (94,6%) vrouwen verdient echte gewelddadige porno een extreem etiket, alsook een strafbaar etiket volgens 60,8% ($N = 149$) mannelijke en 81,7% ($N = 228$) vrouwelijke respondenten. Een strafbaarstelling van de geacteerde variant daarentegen werd door 15,5% van de mannen en 25,4% van de vrouwen nodig geacht. Vrouwen ($N = 75$; 26,9%) verkozen een niet-strafrechtelijke interventie tegen deze geacteerde variant boven een criminalisering ervan daar waar de voorkeur van mannen ($N = 50$; 20,4%) naar geen enkele interventie ging. Daarenboven werd deze variant door 128 (52,2%) mannen en 190 (68,1%) vrouwen als extreem aangevinkt.

Daar waar de modus bij vrouwen echte gewelddadige porno uitmaakt, betreft de modus bij mannen een echte *snuff*-film ($N = 232$; 94,7%). 94,3% ($N = 263$) van de vrouwen vond een echte *snuff*-film extreem. Alweer valt het verschil tussen echte gewelddadige porno en een echte *snuff*-film bij vrouwen volkomen te negeren.

Wat de geacteerde variant van een *snuff*-film betreft, wezen 148 (60,4%) mannen en 224 (80,3%) vrouwen deze aan. Een strafbaarstelling werd geringer nodig bevonden: 22% van de mannen en 36,9% van de vrouwen duiden een strafbaarstelling aan. Niettemin vond de meerderheid van de vrouwen een strafbaarstelling het meest nuttig. Mannen vonden een strafrechtelijke interventie in dezelfde mate zinvol als een niet-strafrechtelijke interventie.

Tot slot waren 10 mannen en 7 vrouwen van mening dat geen van bovenstaande gewelddadige pornosoorten extreem zijn.

Frequenties naargelang leeftijd

Een echte *snuff*-film betreft voor de onderscheiden leeftijdsklassen de modus. 95,1% (N = 251) van de jongvolwassenen, 93,8% (N = 198) van de volwassenen en 93,8% (N = 46) van de oudere respondenten vinkten deze pornosoort aan. Van hen waren respectievelijk 227 (86%), 170 (80,6%) en 41 (83,7%) participanten van mening dat een strafbaarstelling genoodzaakt is. Een bestraffing van de geacteerde variant daarentegen wordt in mindere mate nodig geacht. Van de 207 (78,4%) jongvolwassenen, 133 (63%) volwassenen en 32 (65,3%) 60-plussers die een geacteerde *snuff*-film extreem etiketteerden, vonden immers c.q. 87 (33%), 51 (24,2%) en 19 (38,8%) respondenten dat een criminalisering nuttig zou zijn.

Ook beelden van echt seksueel geweld worden niet openhartig onthaald. 243 (92%) jongvolwassenen, 196 (92,9%) en 44 (89,8%) 60-plussers stemden er namelijk op. Wat geacteerde gewelddadige porno betreft, werd deze door 63,6% (N = 168) van de jongvolwassenen, 57,3% (N = 121) van de volwassenen en 59,2% (N = 29) van de oudere participanten extreem bevonden. Van hen hielden 62 (23,5%) jongvolwassenen, 33 (15,6%) volwassenen en 14 (28,6%) 60-plussers een pleidooi voor een criminalisering. De voorkeur voor het type interventie tegen deze geacteerde variant verschilt voor iedere leeftijdscategorie. 60-plussers prefereerden een strafbaarstelling, jongvolwassenen (N = 64; 24,2%) een niet-strafrechtelijke interventie en volwassenen (N = 47; 22,3%) geen interventie. De strafbaarstelling van echt gewelddadige porno daarentegen werd door iedere generatie het meest zinvol geacht met 204 (77,3%) jongvolwassenen, 137 (64,9%) volwassenen en 36 (73,5) oudere stemmen.

Dat zowel beelden van seksueel geweld enerzijds en *snuff*-films anderzijds niet geliefd zijn, blijkt evenzeer uit de vaststelling dat slechts 9 jongvolwassenen, 6 volwassenen en 2 60-plussers de genoemde pornosoorten niet extreem labelden.

Significantie van de verschillen

Enkel met betrekking tot de echte varianten zijn de geslachtsverschillen wat betreft de mate waarin deze extreem werden gepercipieerd, niet significant. Voor de geacteerde varianten bedraagt de p-waarde steeds minder dan 0,001. Dit betekent dat vrouwen geacteerde beelden extremer vonden dan mannen. Het verschil is het grootst voor de *snuff*-film ($\chi^2 = 25,03$). Wat de strafbaarstellingsnoodzaak betreft, zijn de geslachtsverschillen louter met betrekking tot een echte *snuff*-film niet significant. Voor de overige pornosoorten wordt telkens een p-waarde vastgesteld die lager is dan 0,001. Voor de geacteerde *snuff*-film is het verschil het meest omvangrijk ($\chi^2 = 31,46$).

Alweer zijn jongvolwassenen significant minder permissief dan volwassenen. Zo zijn zij meer geneigd om aan een geacteerde *snuff*-film zowel een extreem als bestraffingswaardig etiket ($p \leq 0,001$) toe te kennen. Ook beelden van echt seksueel geweld zouden zij meer dan volwassenen criminaliseren ($p = 0,006$).

Ratio achter gewenste strafbaarstelling

Tussen de geslachten onderling en de verschillende leeftijdscategorieën onderling is opnieuw geen verschil op te merken betreffende de voornaamste rechtvaardigingsgrond die werd gekozen om zowel gewelddadige porno als een *snuff*-film te criminaliseren. Die grond bestaat uit het willen voorkomen dat de bezitter seksueel geweld zou plegen en daardoor slachtoffers maakt. Meer bepaald opteerden 128 (52,2%) mannelijke, 198 (71%) vrouwelijke, 179 (67,4%) jongvolwassen, 117 (55,5%) volwassen en 31 (63,3%) oudere participanten ervoor om gewelddadige porno te criminaliseren op grond van dat beginsel. Voor een *snuff*-film bedragen de frequenties respectievelijk 181 (73,9%), 207 (74,2%), 198 (75%), 153 (72,5%) en 37 (75,5%). De tweede rechtvaardigingsgrond die wederom in hoge mate aangevoerd werd, betreft voor hoofdzakelijk een *snuff*-film de weerzinwekkende aard van dergelijke film.

5.2.5. Zesde ronde

De laatste ronde vertoonde verscheidene varianten van incestporno. Enerzijds werd een onderscheid gemaakt op grond van echtheid van de incestueuze praktijken. Anderzijds werd een onderscheid gemaakt in de meerderjarigheid/minderjarigheid van de betrokken pornoactoren. Naast bloedverwante relaties werd eveneens een blik geworpen op stiefrelaties. Met betrekking tot deze laatsten werd geen onderscheid gemaakt naargelang meerderjarigheid/minderjarigheid. De bedoeling was immers om louter de invloed van een gebrek aan bloedband te bestuderen.

Frequenties naargelang geslacht

Het type incestporno dat het meest veracht wordt door zowel man als vrouw, betreft echte beelden van seksuele handelingen tussen (groot)ouder en minderjarig (klein)kind. 94,7% (N = 232) van de mannen en 97,5% (N = 272) van de vrouwen duiden dit type aan. Dit blijkt evenzeer uit de vaststelling dat 222 (90,6%) mannen en 262 (93,9%) vrouwen een strafbaarstelling ervan eisten. Ook de geacteerde variant wordt – weliswaar in mindere mate – extreem bevonden door 154 (62,9%) mannelijke en 219 (78,5%) vrouwelijke respondenten. Een criminalisering werd gevraagd door bijna de helft van de mannen (N = 114; 45,5%) en 176 (63,1%) vrouwen. Voor beelden van seksuele interactie tussen (groot)ouder en meerderjarig (klein)kind bedragen de percentages respectievelijk 75,9% (N = 186) en 93,5% (N = 261) wat de echte variant betreft, en 41,6% (N = 102) en 65,2% (N = 182) wat de geacteerde variant betreft. Een strafbaarstelling van deze laatste variant wordt door mannen (N = 29; 11,8%) en vrouwen (N = 84; 30,1%) minder noodzakelijk geacht dan van de echte variant (c.q. N = 86; 35,1%; N = 164; 58,8%). Desalniettemin vond de meerderheid van de vrouwelijke respondenten een strafbaarstelling van de geacteerde variant de meest geschikte interventie daar waar de meerderheid van de mannelijke participanten (N = 50; 20,4%) geen interventie het meest geschikt vond.

Wat de seksuele relatie tussen stiefouder en stiefkind betreft, menen 171 (69,8%) mannen echte beelden te verachten en 73 (29,8%) geacteerde beelden. Van hen vroegen

161 (65,7%) een criminalisering van de echte beelden en 58 (23,7%) van de geacteerde. Vrouwen daarentegen bestempelden zowel de echte variant (N = 256; 91,8%) als de geacteerde variant (N = 157; 56,3%) extreem. 245 (87,8%) en 130 (46,6%) vrouwen achtten een criminalisering van respectievelijk echte en geacteerde beelden noodzaak.

Hoge frequenties zijn eveneens vast te stellen bij beelden van seksuele handelingen tussen meerderjarige broer/zus en minderjarige broer/zus. Ook hier werden echte beelden door 225 (91,8%) mannen en 265 (95%) vrouwen extremer bestempeld dan geacteerde beelden (c.q. 135 (55,1%) en 205 (73,5%)). 82,9% (N = 203) van de mannelijke en 88,2% (N = 246) van de vrouwelijke respondenten bedongen een strafbaarstelling van de echte variant daar waar een bestraffing van de geacteerde variant gevorderd werd door 96 (39,2%) mannen en 165 (59,1%) vrouwen. Echte beelden van seksuele handelingen tussen meerderjarige *siblings* onderling werden door 160 (65,3%) mannelijke en 237 (84,9%) vrouwelijke respondenten extreem gelabeld daar waar de percentages voor geacteerde beelden respectievelijk 24,9% (N = 61) en 50,9% (N = 142) bedragen. Een criminalisering van zowel de echte als geacteerde beelden werd door minder dan de helft van beide geslachten geëist.

Geacteerde beelden van seksuele interactie tussen stiefbroers en -zussen werden redelijk positief onthaald. 48 (19,6%) mannen en 119 (42,7%) vrouwen duiden deze pornosoort aan. Een bestraffing van deze pornosoort werd bijgevolg nauwelijks gevraagd. De frequenties voor de echte variant behelzen respectievelijk 52,7% (N = 129) en 76% (N = 212). Één vijfde van de mannen (N = 49) en 40,1% (N = 112) van de vrouwen stelden een strafbaarstelling ervan voorop. Deze strafbaarstelling genoot de voorkeur van de meerderheid van de vrouwen. Geen interventie genoot dan weer de voorkeur van de meerderheid van de mannelijke respondenten (N = 59; 24,1%). Tot slot waren 10 mannen en 8 vrouwen van mening dat geen enkele vorm van incestporno een extreem etiket verdient.

Frequenties naargelang leeftijd

Ook echte beelden van seksuele handelingen tussen (groot)ouder en minderjarig (klein)kind zijn voor zowel jongvolwassenen (N = 253; 95,7%) als volwassenen (N = 204; 96,7%) als 60- plussers (N = 47; 95,9%) het minst populair. Ook de geacteerde met respectievelijk 71,6% (N = 189), 69,7% (N = 147) en 75,5% (N = 37). 238 (90,2%) jongvolwassenen, 202 (95,7%) volwassenen en 44 (89,8%) 60-plussers vroegen een bestraffing van de echte variant daar waar casu quo 142 (53,8%), 119 (56,4%) en 29 (59,2%) respondenten de geacteerde variant wensten te criminaliseren. Wat beelden van seksuele interactie tussen (groot)ouder en meerderjarig (klein)kind betreft, duiden 237 (89,8%) jongvolwassenen, 170 (80,6%) volwassenen en 40 (81,6%) 60-plussers de echte variant aan en respectievelijk 135 (51,1%), 119 (56,4%) en 30 (61,2%) respondenten de geacteerde variant. Ongeveer één vijfde van de jongvolwassenen (N = 54; 20,5%) en volwassenen (N = 45; 21,3%) alsook 28,6% (N = 14) van de 60-plussers trachtten de geacteerde versie aan een strafbaarstelling te onderwerpen. Deze strafbaarstelling betrof de geprefereerde interventie van zowel jongvolwassenen als 60-

plussers. De meerderheid van de volwassen respondenten (N = 53; 25,1%) opteerde daarentegen voor geen enkele interventie. Wat de echte versie betreft, bedongen ongeveer de helft van de jongvolwassenen (N = 135; 51,1%) en de 60-plussers (N = 25; 51%) alsook 90 volwassenen (42,7%) een bestraffing. 220 (83,3%) jongvolwassenen, 166 (78,7%) volwassenen en 41 (83,7%) oudere participanten labelden echte beelden van seksuele handelingen tussen stiefouder en stiefkind extreem. De percentages voor geacteerde beelden bedragen c.q. 36% (N = 95), 48,3% (N = 12) en 67,3% (N = 33). Een strafbaarstelling van echte beelden werd door 202 (76,5%) jongvolwassenen, 165 (78,2%) volwassenen en 39 (76,6%) oudere participanten nuttig geacht. Wat geacteerde beelden betreft, behelzen de frequenties respectievelijk 77 (29,2%), 86 (4,3%) en 26 (53,1%).

Echte alsook geacteerde beelden van seksuele interactie tussen meerderjarige broer/zus en minderjarige broer/zus werden niet openhartig onthaald door zowel jongvolwassenen (c.q. N = 246; 93,2%, N = 170; 64,4%) als volwassenen (c.q. N = 199; 94,3%; N = 135; 64%) als 60-plussers (c.q. N = 45; 91,8%; N = 35; 71,4%). Dit blijkt, althans voor de echte variant, evenzeer uit de mate waarin een bestraffing werd bedongen: 223 (84,5%) jongvolwassenen, 185 (87,7%) volwassenen en 41 (83,7%) 60-plussers gaven die variant een strafbaar etiket. Voor de geacteerde variant bedragen de percentages respectievelijk 45,8% (N = 121), 53,1% (N = 112) en 57,1% (N = 28). Wat beelden van seksuele handelingen tussen meerderjarige broers/zussen onderling betreft, werd de echte variant door 220 (83,3%) jongvolwassenen, 141 (66,8%) volwassenen en 36 (73,5%) 60-plussers extreem bestempeld. De absolute frequenties voor de geacteerde variant bedragen respectievelijk 99 (37,5%), 83 (39,3%) en 21 (42,9%). Een criminalisering van zowel de echte als geacteerde beelden werd door minder dan de helft van de verschillende leeftijdscategorieën geëist.

Echte beelden van seksuele handelingen tussen stiefbroers en -zussen werden extreem bevonden met 180 (68,2%) jongvolwassenen, 127 (60,2%) volwassenen en 34 (69,4%) oudere stemmen. De geacteerde variant doorstond de extreme toets beter met casu quo 27,3% (N = 72), 35,1% (N = 74) en 42,9% (N = 21) alsook de strafbaarstellingsstoets. Ook echte beelden zouden in geringe mate strafbaar gesteld moeten worden: 89 (33,7%) jongvolwassenen, 57 (27%) volwassenen en 15 (30,6%) 60-plussers zouden toch criminaliseren. Uiteindelijk besloten 9 jongvolwassenen, 8 volwassenen en 1 60-plusser om geen van bovenstaande soorten incestporno extreem te labelen.

Significantie van de verschillen

Met betrekking tot het etiketteren als extreem en de strafbaarstellingsvereiste zijn de geslachtsverschillen louter met betrekking tot echte beelden van seksuele handelingen tussen (groot)ouder en minderjarig (klein)kind enerzijds en meerderjarige broer/zus en minderjarige broer/zus anderzijds niet significant. Voor alle andere incestueuze pornovarianten waren meer mannen dan vrouwen permissief. Wat het toekennen van een extreem etiket betreft, is het verschil het grootst voor echt beelden van seksuele inter-

actie tussen stiefouder en stiefkind ($\chi^2 = 41,7$). Voor echte beelden van seksuele handelingen tussen (groot)ouder en meerderjarig (klein)kind is het verschil inzake strafbaarstellingsnoodzaak het meest omvangrijk ($\chi^2 = 49,84$).

Met betrekking tot leeftijd kunnen vooreerst enkele significante verschillen vastgesteld worden tussen jongvolwassenen en volwassenen respondenten. Zo waren jongvolwassenen in grotere mate bereid echte beelden van seksuele handelingen tussen (groot)ouder en meerderjarig (klein)kind ($p = 0,004$) enerzijds en tussen meerderjarige broers/zussen onderling ($p \leq 0,001$) anderzijds extreem te labelen alsook te criminaliseren ($p \leq 0,001$). Daarnaast werden echte beelden van seksuele interactie tussen stiefbroers en -zussen meer door jongvolwassenen bestraffingswaardig geacht ($p = 0,007$). Daartegenover staat dat volwassenen in mindere mate geacteerde beelden van seksuele interactie tussen stiefouder en stiefkind ($p = 0,007$) tolereerden. Ook waren meer volwassenen geneigd om de echte variant van die beelden strafbaar te labelen ($p = 0,004$).

In tweede instantie is de mate waarin geacteerde beelden van seksuele handelingen tussen stiefouder en stiefkind extreem en strafbaar gelabeld werden, significant verschillend voor jongvolwassenen en 60-plussers. Met telkens een p-waarde van $\leq 0,001$ waren de 60-plussers strenger.

Een laatste significant verschil wordt vastgesteld tussen volwassenen en 60-plussers. Zo zouden 60-plussers eerder dan volwassenen echte beelden van seksuele interactie tussen stiefbroer en -zus criminaliseren ($p = 0,01$).

Ratio achter gewenste strafbaarstelling

Gebleken is dat een grote meerderheid van de respondenten de strafbaarstelling van pornografische beelden waarbij minderjarigen betrokken zijn, noodzakelijk achtte. Deze criminalisering trachtten zowel beide geslachten als de verschillende generaties voornamelijk te verantwoorden aan de hand van het potentieel schadelijk karakter van dergelijke porno ten aanzien van minderjarige verwanten van de bezitter. Voor beelden van seksuele handelingen tussen (groot)ouder en minderjarig (klein)kind duiden 205 (83,7%) mannen, 234 (83,9%) vrouwen, 214 (81,1%) jongvolwassenen, 186 (88,2%) volwassenen en 39 (79,6%) 60-plussers het schadeargument aan. Voor beelden van seksuele interactie tussen meerderjarige broer/zus en minderjarige broer/zus bedragen de percentages respectievelijk 77,1% ($N = 189$), 77,4% ($N = 216$), 74,2% ($N = 196$), 80,6% ($N = 170$) en 79,6% ($N = 39$).

Ook met betrekking tot de overige incestueuze pornosoorten wordt de criminalisering ervan hoofdzakelijk gemotiveerd op grond van datzelfde schadebeginsel. Een tweede rechtvaardigingsgrond die frequent aangewend werd, betreft het verwerpelijk en immoreel karakter van dergelijke beelden. Het argument dat tot slot het minst naar voor geschoven werd, behelst het productiebeginsel.

6. Discussie en aanbevelingen

6.1. Interpretatie onderzoeksresultaten

Dit onderzoek beoogde inzicht te verwerven in de Vlaamse publieke opinie omtrent extreme porno alsook de noodzakelijkheid van een strafbaarstelling van het bezit. In het bijzonder werd getracht geslachts- en generatieverschillen te achterhalen.

6.1.1. *Geslachtsverschillen*

Een eerste globale bevinding is dat de types porno die mannen en vrouwen al dan niet extreem beschouwden, niet zozeer verschillen. Zo werden de volgende pornosoorten door de grote meerderheid van beide geslachten klaarblijkelijk als extreme soorten naar voor geschoven: necrofiele porno, dierenporno, emetofiele, coprofiele en urofiele porno, echte aanrandings- en verkrachtingsporno, echte gewelddadige porno en een *snuff*-film, en tenslotte alle echte varianten van incestueuze porno alsook de geacteerde varianten waarbij minderjarigen betrokken zijn. Soft, hardcore en homoseksuele porno daarentegen bleken niet als extreem beschouwd te worden.

Een tweede bevinding is dat met betrekking tot bepaalde pornotypes wel de mate waarin pornotypes extreem werden bevonden, verschilt. Significant meer mannen dan vrouwen waren permissief wat de volgende pornotypes betreft: hardcore porno, dieren- en robotporno, BDSM porno, geacteerde necrofiele porno, urofiele en emetofiele porno, geacteerde aanrandings- en verkrachtingsporno, geacteerde gewelddadige porno en geacteerde *snuff*-films. Ook met betrekking tot alle incestueuze pornovarianten, m.u.v. echt beelden van seksuele interactie tussen (groot)ouder en minderjarig (klein)kind enerzijds en tussen meerderjarige broer/zus en minderjarige broer/zus anderzijds, waren vrouwen terughoudender dan mannen. Wederom moet benadrukt worden dat dit louter betekent dat mannen deze pornosoorten in mindere mate extreem beschouwden.

De derde bevinding heeft betrekking op de strafbaarstellingsnoodzaak. Opnieuw is slechts de mate waarin de strafbaarstelling van welbepaalde extreem gelabelde pornosoorten bedongen werd, verschillend voor beide geslachten. Wel zouden mannen en vrouwen het bezit van dezelfde pornosoorten aan strafbaarstelling onderwerpen. Die pornosoorten zijn eveneens de soorten die van beide geslachten een extreem label ontvingen (supra). Echter is het zo dat zowel mannen als vrouwen de criminalisering van urofiele, emetofiele en coprofiele porno zo goed als niet vereist achtten, hoewel deze pornotypes aanzienlijk extreem werden benoemd. Geconcludeerd kan worden dat pornotypes die aanzienlijk extreem worden gelabeld, meer kans maken om eveneens bestraffingswaardig beschouwd te worden.

Met betrekking tot de volgende pornotypes verschilt de mate waarin een strafbaarstelling noodzakelijk werd geacht: hardcore porno, dieren- en robotporno, BDSM porno, geacteerde necrofiele porno, urofiele, emetofiele en coprofiele porno, echte aanran-

dingsporno en geacteerde aanrandings-en verkrachtingsporno, echte en geacteerde gewelddadige porno, en een geacteerde *snuff*-film. Ook alle incestueuze pornovarianten, m.u.v. echt beelden van seksuele interactie tussen (groot)ouder en minderjarig (klein)kind enerzijds en meerderjarige broer/zus en minderjarige broer/zus anderzijds, horen thuis in dit rijtje. Vrouwen zouden - meer dan mannen - geneigd zijn om het bezit van deze opgesomde pornosoorten aan een strafbaarstelling te onderwerpen.

De vierde en laatste bevinding is dat de meerderheid van de mannen en vrouwen de strafbaarstelling van het bezit van extreem en bestraffingswaardig gelabelde pornosoorten verantwoordde op grond van dezelfde beginselen. Zo werd het weerzinwekkend karakter van de volgende pornosoorten door beide geslachten als nummer één reden aangewend: necrofiele porno en de pornosoorten waarbij menselijke afvalstoffen een rol spelen. Voor dierenporno, aanrandings-en verkrachtingsporno, gewelddadige porno, een *snuff*-film en incestueuze porno werd door de meerderheid van beide geslachten beroep gedaan op het schadeargument. Het paternalisme- en productieargument daarentegen werden in geringe mate gehanteerd als rechtvaardigingsgronden.

6.1.2. Generatieverschillen

Ook met betrekking tot leeftijd is de algemene bevinding dat niet zozeer de pornotypes verschillen die de verschillende leeftijdscategorieën extreem en bestraffingswaardig labelden, maar met betrekking tot bepaalde pornosoorten wel de mate waarin deze extreem en bestraffingswaardig werden gelabeld.

Een eerste bevinding is dat de verschillen in mate naargelang leeftijd bescheidener zijn dan de verschillen naargelang geslacht. Een tweede bevinding is dat voornamelijk jongvolwassenen en volwassenen significant van elkaar verschillen. Vooreerst waren jongvolwassenen in grotere mate bereid de volgende pornotypes extreem te labelen: dierenporno, BDSM porno, een geacteerde *snuff*-film en echte beelden van seksuele handelingen tussen (groot)ouder en meerderjarig (klein)kind enerzijds en tussen meerderjarige broers/zussen onderling anderzijds. Jongvolwassenen waren dan wel weer permissiever ten aanzien van geacteerde beelden van seksuele interactie tussen stiefouder en stiefkind. Ten tweede waren meer jongvolwassenen geneigd om echte aanrandingsporno alsook geacteerde aanrandings-en verkrachtingsporno, echte gewelddadige porno en een geacteerde *snuff*-film te criminaliseren. Ook het bezit van echte beelden van seksuele handelingen tussen (groot)ouder en meerderjarig (klein)kind alsook tussen meerderjarige broers/zussen onderling alsook tussen stiefbroers en -zussen achten jongvolwassenen in grotere mate strafbaar. Ten derde waren meer volwassenen streng wat de criminalisering betreft van hardcore porno, BDSM porno en echte beelden van seksuele interactie tussen stiefouder en stiefkind.

Een derde vaststelling is dat 60-plussers nauwelijks significante verschillen delen met volwassenen enerzijds en jongvolwassenen anderzijds. Ten aanzien van volwassenen waren 60-plussers meer geneigd echte beelden van seksuele interactie tussen stief-

broer en stiefzus te criminaliseren. Ten aanzien van jongvolwassenen waren 60-plussers dan weer meer bereid om geacteerde beelden van seksuele handelingen tussen stiefouder en stiefkind extreem en strafbaar te labelen.

Tot slot kan met betrekking tot de ratio achter de gepercipieerde noodzaak van een strafbaarstelling eveneens de vaststelling gedaan worden dat hoofdzakelijk het schadebeginsel en het moraliteitsbeginsel door de meerderheid van de verschillende generaties werden aangewend teneinde de noodzakelijkheid van een strafbaarstelling te duiden. Welk beginsel voor welke pornosoort werd gehanteerd, is gelijkaardig aan de vaststellingen die bij geslachtsverschillen werden uiteengezet.

6.2. Beperkingen en aanbevelingen

Hoewel slechts een exploratieve studie werd verricht teneinde nieuwe inzichten te bekomen, mogen de beperkingen van het verrichte onderzoek niet genegeerd worden.

Vooreerst belemmerde de keuze voor een online surveyonderzoek de betrokkenheid van 60-plussers. Bijgevolg speelt het risico dat de onderzoeksresultaten voor deze subpopulatie op het toeval gebaseerd zijn (Couper, 2000; Pauwels, 2015). Daarom is het aanbevelingswaardig de betrokkenheid van 60-plussers in de toekomst te bevorderen door het online surveyonderzoek te combineren met een schriftelijke variant.

Ten tweede was de keuze van de respondenten uit potentieel extreme pornosoorten beperkt tot een zelf-geconstrueerde limitatieve antwoordenlijst. Om tegemoet te komen aan deze potentiële tekortkoming kan in de toekomst dergelijke limitatieve lijst gehanteerd worden in combinatie met de mogelijkheid voor de respondenten om de lijst aan te vullen met voor hen extreme pornosoorten. Niettemin werd verondersteld dat tal van respondenten bepaalde pornosoorten niet kennen (Groves; 1989) en dat de non-respons toeneemt wanneer antwoorden zelf geformuleerd dienen te worden (Biliet & Waeye, 2003). In die zin maakt de tekortkoming eveneens een sterkte uit.

Een derde beperking sluit aan bij de tweede in die zin dat de respondenten slechts keuze hadden uit 4 stellingen op basis waarvan de strafbaarstelling van een extreem gelabelde pornosoort gerechtvaardigd kon worden. Tal van (persoonlijke) redenen kunnen ten grondslag liggen aan het noodzakelijk achten van een criminalisering. Ook omdat het verklarende informatie uitmaakt, wordt het voeren van verdiepend kwalitatief onderzoek of een surveyonderzoek met open vragen aanbevolen (Decorte & Zaitch, 2016).

Ten vierde werden de respondenten slechts gevraagd of het bezit van een welbepaalde pornosoort strafbaar gesteld zou moeten worden wanneer de respondent die pornosoort als extreem had aangeduid. Op die manier werd lukraak een “geen strafbaarstelling zonder extremiteit” overtuiging gehanteerd, namelijk dat een pornosoort extreem moet zijn opdat deze strafbaar gesteld kan worden. Ook werden de respondenten slechts gevraagd waarom ze het bezit van een bepaalde pornosoort wenselijk te criminaliseren wanneer de respondent voor die pornosoort een strafbaarstelling noodzakelijk

achte. Bijgevolg zijn de onderzoeksresultaten omtrent de ratio achter een strafbaarstelling gebaseerd op slechts een beperkt deel van de onderzoekseenheden.

7. Conclusie

Dit onderzoek ving aan met de vraag wat Vlamingen juist onder extreme porno verstaan en of deze volgens de publieke opinie moest gecriminaliseerd worden. Verder werd getracht eventuele geslachts- en generatieverschillen in opinies te achterhalen.

Wat de interpretatie van extreme porno betreft, is uit de verrichte empirische studie gebleken dat beide geslachten aan de ene kant en de verschillende leeftijdscategorieën aan de andere kant geneigd zijn om dezelfde pornosoorten extreem te labelen. De pornosoorten die door de grote meerderheid van beide geslachten en de verschillende generaties overduidelijk als extreem naar voren worden geschoven, zijn: necrofiele porno, dierenporno, urofiele, coprofiele en emetofiele porno, beelden van een echte aanranding en verkrachting, echte gewelddadige porno, een echte en geacteerde *snuff*-film en tot slot beelden van echte incest alsook beelden van geacteerde incest waarbij minderjarigen betrokken zijn. Voorzichtig kan geconcludeerd worden dat dit overeenstemt met de visie die de wetgever vertolkt in de huidige nieuwe regelgeving.

Het onderzoek toonde aan dat de mate waarin pornosoorten extreem worden bevonden, verschilt (met $p \leq 0,01$) naargelang geslacht en leeftijd. Vrouwen keuren bepaalde pornotypes (voornamelijk geacteerde pornovarianten) in grotere mate af dan mannen. Wat het verschil naargelang leeftijd betreft, blijkt dat hoofdzakelijk jongvolwassenen in significant grotere hoeveelheid dan volwassenen bereid zijn om bepaalde pornosoorten extreem te labelen. Tevens blijkt over het algemeen dat 60-plussers in dezelfde mate dan volwassenen en jongvolwassenen een pornosoort verwerpen.

Wat de subjectieve noodzaak van een strafbaarstelling van extreem gelabelde pornosoorten betreft, kan opnieuw geconcludeerd worden dat de meerderheid van beide geslachten enerzijds en de verschillende generaties anderzijds een criminalisering van het bezit van dezelfde pornosoorten noodzakelijk vinden. Die pornosoorten betreffen eveneens de soorten die door mannen en vrouwen enerzijds en jongvolwassenen, volwassenen en 60-plussers anderzijds extreem worden gelabeld (supra), m.u.v. urofiele, coprofiele en emetofiele porno.

Wederom blijkt wel dat de mate waarin een strafbaarstelling bedongen wordt, verschilt met $p \leq 0,01$ naargelang geslacht en leeftijd. Wat het verschil tussen mannen en vrouwen betreft, blijkt dat vrouwen meer dan mannen geneigd zijn om het bezit van bepaalde pornosoorten te criminaliseren. Betreffende het onderscheid tussen de generaties is het zo dat de hoeveelheid jongvolwassenen die een criminalisering van bepaalde pornosoorten opeisen, opnieuw significant groter is dan de hoeveelheid volwassenen. Evenzeer blijkt over het algemeen dat 60-plussers in dezelfde mate dan volwassenen en jongvolwassenen het bezit van een pornosoort wensen te bestraffen.

Algemeen luidt het antwoord op de onderzoeksvraag dat significant geen inhoudelijke maar wel kwantitatieve verschillen opgemerkt kunnen worden zowel naargelang geslacht als leeftijd. Wat deze kwantitatieve verschillen betreft, zijn mannen significant permissiever dan vrouwen en zijn jongvolwassenen significant conservatiever dan volwassenen.

Bijkomend konden vier basisrechtvaardigingsgronden gedifferentieerd worden op basis van de literatuurstudie: het schadebeginsel, paternalismebeginsel, moraliteitsbeginsel en aanstootbeginsel (Post et al., 2018). In het empirisch onderzoek werd het aanstootbeginsel echter vervangen door het productiebeginsel. Gebleken is dat hoofdzakelijk het schade- en moraliteitsbeginsel zowel door beide geslachten als de verschillende generaties worden gehanteerd om een strafbaarstelling van bestraffingswaardig gelabelde pornosoorten te verantwoorden. Evenwel moet deze bevinding genuanceerd worden aangezien de resultaten omtrent de strafbaarstellingsratio gebaseerd zijn op een beperkt aandeel van de respondenten.

Het verrichte onderzoek heeft daarnaast suggesties aangehaald voor toekomstig wetenschappelijk onderzoek. Zo valt het aan te bevelen het surveyonderzoek te herhalen. Enerzijds met een grotere steekproefomvang in het algemeen en een grotere betrokkenheid van 60-plussers in het bijzonder. Anderzijds met oog voor productie, terbeschikkingstelling, etc. wat strafbaarstellingsnoodzaak betreft. Daarenboven wordt theoretisch en empirisch kwalitatief onderzoek naar de strafbaarstellingsratio aangespoord.

8. Referenties

- Alexander, L. (1994). Harm, offense, and morality. *Canadian Journal of Law and Jurisprudence*, 7(2), 199-216.
- Amdur, R. (1985). Harm, Offense, and the Limits of Liberty. *Harvard Law Review*, 98(8), 1946-1959.
- Arneson, R. (2005). Joel Feinberg and the justification of hard paternalism. *Legal Theory*, 11(3), 259-284.
- Attwood, F. (2010). *Porn.com: Making sense of online pornography*. New York: Peter Lang.
- Berner, W., Berger, P., & Hill, A. (2003). Sexual sadism. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 47(4), 383-395.
- Bijleveld, C. (2005). *Methoden en Technieken van Onderzoek in de Criminologie*. Den Haag: Boom.
- Billiet, J., & Waage, H. (2003). *Een samenleving onderzocht. Methoden van Sociaal- wetenschappelijk Onderzoek*. Antwerpen: De Boeck.

- Boyle, K. (2000). The Pornography Debates: Beyond Cause and Effect. *Women's Studies International Forum*, 23(2), 187-195.
- Briken, P., Klein, V., & von Franqué, F. (2016). *Other specified paraphilic disorders*. In *Practical guide to paraphilia and paraphilic disorders* (p. 187-196). Springer.
- Cambridge Dictionary. (2020). *Hard porn*. Geraadpleegd op 15 november 2020 via <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/hard-porn>.
- Clarke, F. (2014). Criminalisation of extreme pornography: an anti-pornography feminist perspective. *Southampton Student Law Review*, 4, 30-40.
- Couper, M. (2000). Web surveys: A review of issues and approaches. *Public Opinion Quarterly*, 64, 464-494.
- Cowen, N. (2015). Millian liberalism and extreme pornography. *American Journal of Political Science*, 1-12.
- Cranor, C. (1979). Legal moralism reconsidered. *Ethics*, 89(2), 147-164.
- De Leeuw, E. (2010). Mixed-Mode Surveys and the Internet. *Survey Practice*, 3(6).
- De Ruyver, B. (1999). De reorganisatie van de reguliere politiediensten in het licht van de parlementaire onderzoekscommissies "Dutroux" en "Bende van Nijvel". In: Fijnaut, C., De Ruyver, B., & Goossens, F. (Eds.). *De reorganisatie van het politiewezen* (p. 43-55). Leuven: Universitaire Pers.
- Declercq, F. (2015). Seksueel misbruik van kinderen. In: Wittouck, C., Audenaert, K., & Vander Laenen, F. (Eds.). *Handboek forensische gedragswetenschappen* (p. 239-261). Antwerpen: Maklu.
- Decorte, T., & Zaitch, D. (2016). *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*. Leuven: Acco.
- Dewyn, E. (2010). *Dierenseks en dierenporno*. Gent: Universiteit Gent.
- Dymock, A. (2018). *A Doubling of the Offense?: 'Extreme' Pornography and Cultural Harm*. Geraadpleegd op 4 november 2020 via https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-76312-5_9#citeas.
- Dyzenhaus, D. (1992). John Stuart Mill and the Harm of Pornography. *Ethics*, 102 (3), 534, 537.
- Easton, S. (1994). *The Problem of Pornography: Regulation and the right to free speech*. Psychology Press.
- Easton, S. (2011). Criminalising the Possession of Extreme Pornography: Sword or Shield? *The Journal of Criminal Law*, 75(5), 391-413.

- Farr, T. (2018). *In 2018 Porn is An Industry: And It's Not Sex That's Being sold, It's Abuse*. Geraadpleegd op 8 november 2020 via https://medium.com/@tom_farr/in-2018-porn-is-anindustry-and-its-not-sex-that-s-being-sold-it-s-abuse-f1bfefdda520.
- Fedoroff, J. (2003). Paraphilic worlds. In: Levine, S. (Eds.). *Handbook of clinical sexuality for mental health professionals* (p.333-356). Londen: Routledge.
- Feinberg, J. (1984). *The moral limits of the criminal law. Volume one. Harm to others*. New York: Oxford University Press.
- Feinberg, J. (1985). *The moral limits of the criminal law. Volume two. Offense to others*. New York: Oxford University Press.
- Feinberg, J. (1986). *The moral limits of the criminal law. Volume three. Harm to self*. New York: Oxford University Press.
- Feinberg, J. (1988). *The moral limits of the criminal law. Volume four. Harmless wrongdoing*. New York: Oxford University Press.
- Fijnaut, C., Van Daele, D., & Verstraeten, R. (1999). De hervorming van het openbaar ministerie. Een rechtsvergelijkend commentaar op de totstandkoming, inhoud en draagwijdte van het Octopus-akkoord. In: Fijnaut, C., & Van Daele, D. (Eds.). *De hervorming van het openbaar ministerie* (p. 271-350). Leuven: Universitaire Pers.
- Fischer, D., & McDonald, W.(1998). Characteristics of intrafamilial and extrafamilial child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 22(9), 915-929.
- Fisher, W., & Grenier, G. (1994). Violent Pornography, Antiwoman Thoughts, and Antiwoman Acts: In Search of Reliable Effects. *The Journal of Sex Research*, 31(1), 23-38.
- Goethals, K., & Cosyns, P. (2014). Seksuele stoornissen in de DSM-5. *Tijdschrift voor psychiatrie*, 56(3), 196-200.
- Groves, R. (1989). *Survey Error and Survey Costs*. New York: Wiley. H.
- Haynes, A. (2014). The bestiality proscrition: in search of a rationale. *Animal Law*, 21, 121- 150.
- Home Office. (2005). *On the possession of extreme pornographic material*. Geraadpleegd op 6 oktober 2020 via http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/30_08_05_porn_doc.pdf.
- Itzin, C., Taket, A., & Kelly, L. (2007). The Evidence of Harm to Adults Relating to Exposure to Extreme Pornographic Material: A Rapid Evidence Assessment (REA). In *Ministry of Justice Research Series*. Londen: Ministry of Justice.
- Johnson, E., & Schaefer, E. (1993). Soft core/hard gore: Snuff as a crisis in meaning. *Journal of Film and Video*, 40-59.
- Jones, S. (2016). 'Extreme' porn? The implications of a label. *Porn Studies*, 3(3), 295-307.

- Malamuth, N., & Ceniti J. (1986). Repeated Exposure to Violence and Nonviolent Pornography: Likelihood of Raping Ratings and Laboratory Aggression Against Women. *Aggressive Behavior*, 12, 129–137.
- McElroy, W. (1997). *XXX: A Woman's Right to Pornography*. New York: St. Martin's.
- McGlynn, C., & Bows, H. (2019). Possessing Extreme Pornography. *The Journal of Criminal Law*, 83(6), 473-488.
- McGlynn, C., & Rackley E. (2009). Criminalising Extreme Pornography: A Lost Opportunity. *Criminal Law Review*, (4), 245-260.
- McGlynn, C., & Rackley, E. (2007). Striking a balance: Arguments for the criminal regulation of extreme pornography. *Criminal Law Review*, 677-690.
- McGlynn, C., & Rackley, E. (2010). Justifying the Criminalisation of Extreme Pornography. *Inter Alia: University of Durham Student Law Journal*, 8-12.
- McGlynn, C., & Ward, I. (2009). "Pornography, Pragmatism, and Proscription". *Journal of Law and Society*, 36(3), 327–351.
- Murphy, J. (1998). *Legal Moralism and Liberalism*. In *Character, Liberty, and Law* (p. 89-117). Springer: Dordrecht.
- Pauwels, L. (2015). *Kwantitatieve criminologie: basishandboek kwantitatieve methoden van criminologisch onderzoek*. Gent: Academia Press.
- Persak, N. (2007). *Criminalising harmful conduct: The harm principle, its limits and continental counterparts*. Springer Science & Business Media.
- Petersen, T. (2016). No Offense! On the offense principle and some new challenges. *Criminal Law and Philosophy*, 10(2), 355-365.
- Pitagora, D. (2013). Consent vs. Coercion: BDSM Interactions highlight a fine but immutable line. *The New School Psychology Bulletin*, 10(1), 27-36.
- Pollard, D. (1990). Regulating Violent Pornography. *Vanderbilt Law Review*, 43(1), 125-160.
- Ripstein, A. (2006). Beyond the Harm Principle. *Philosophy & Public Affairs*, 34(3), 215-245.
- Russell, S. (2017). The Criminalisation of Extreme Pornography: Legitimacy and Scope. *Edinburgh Student Law Review*, 3(2), 51-61.
- Silverstein, C. (2009). The implications of removing homosexuality from the DSM as a mental disorder. *Archives of sexual behavior*, 38(2), 161-163.
- Simester, A., & Von Hirsch, A. (2002). Rethinking the offense principle. *Legal theory*, 8(3), 269-295.

- Simester, A., & von Hirsch, A. (2011). *Crimes, Harms and Wrongs. On the Principles of Criminalisation*. Oxford: Hart Publishing Ltd.
- Stoller, R. (1982). Erotic Vomiting. *Archives of Sexual Behavior*, 11, 361-365.
- Sunstein, C. (1988). Pornography, sex discrimination and free speech. In Gostin, L. (Eds.). *Civil Liberties in Conflict* (p. 152–169). Routledge.
- Sunstein, C. (1996). Pornography and the First Amendment. *Duke Law Journal*, (3), 589-627.
- Tyler, M. (2010). "Now that's Pornography!": Violence and Domination in Adult Video News. In Boyle, K. (Eds.). *Everyday Pornography* (p. 50–62). London: Routledge.
- Van Dale Online. (2020). *Soft porno*. Geraadpleegd op 15 november 2020 via <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/softporno#.X7-mRs1KhPY>.
- Vanhoeck, K. (2007). Seksueel misbruik en parafilie; een analyse volgens de DSM-IV-criteria. *Facetten van Zedencriminaliteit*, 35-52.
- Vera-Gray, F. (2020). Rape Porn, Cultural Harm, and the Law. *The International Encyclopedia of Gender, Media, and Communication*, 1-5.
- Von Hirsch, A. (1996). Extentending the Harm Principle: 'Remote' Harms and Fair Imputation. In Simester, A., & Smith, A. (Eds.). *Harm and Culpability* (p. 261). Oxford: Clarendon Press.

Virtuele kinderpornografie door de lens van pedofielen

Charlotte Mertens

Abstract

Research has pointed at the possibilities of using virtual child pornography in supporting pedophiles in not crossing over to real child pornography or hands-on child sexual abuse. This research provides insight into the opinion of pedophiles on the matter. Results were gathered mainly through qualitative interviews, held anonymously through an online chat forum. Results show that most pedophiles have a positive attitude towards virtual child pornography and its potential beneficial uses, including in therapy. Respondents also believe that virtual child pornography will not incite most pedophiles to sexually abuse children. Yet, they warn against its use beyond very specific target groups of pedophiles. Further research is recommended into exactly which groups and situations would be fit or unfit for the use of virtual child pornography.

1. Inleiding

Pedoseksualiteit en pedofilie worden in de media en de samenleving frequent door elkaar gebruikt (Declercq, 2008). Echter maken pedofielen slechts een klein percentage uit van een heterogene groep kindermisbruikers (Frenken 2002; Koeck et al., 2002). Pedofilie is de seksuele oriëntatie naar kinderen toe, waar pedoseksualiteit verwijst naar het effectieve misbruikgedrag. Beide kunnen samengaan, maar dit is niet noodzakelijk het geval. Zo kunnen niet alle pedoseksuelen gediagnosticeerd worden als pedofiel aangezien velen worden gedreven door andere motieven dan een seksuele oriëntatie voor kinderen. Anderzijds zal niet elke pedofiel zijn seksuele driften en fantasieën in de realiteit brengen (Seto et al., 2006; Vanhoeck, 2012). Het grootste deel zal nooit overgaan tot het plegen van kindermisbruik (Hall, 2007). De last van het hebben van pedofiele gevoelens wordt evenwel vaak onderschat. Meestal lijden pedofielen onder hun gevoelens (Stop it Now!, z.d.).

Computersoftware maakt het mogelijk om digitale vormen van kinderpornografie te creëren of manipuleren (Kosse, 2004). Hierdoor is het mogelijk om kinderpornografie te maken waarbij geen echte kinderen nodig zijn (Taylor et al., 2001). Ondanks de recente opmars van virtuele kinderpornografie, werd er nog niet veel wetenschappelijk onderzoek naar verricht (Vermeulen et al., 2003).

Onderzoekers opperen dat virtuele kinderpornografie op verschillende manieren nuttig kan worden ingezet. De eerste assumptie is dat het recidive van pedoseksueel misbruik zou kunnen voorkomen (Gillespie, 2011). Minderjarigen zouden beschermd worden tegen misbruik omdat pedoseksuelen een alternatief hebben om aan hun verlangen tegemoet te komen (Cisneros, 2002). De tweede veronderstelling is dat virtuele kinderpornografie kan dienen als een vorm van *harm reduction*. Er zijn goede redenen om aan te nemen dat wanneer virtuele kinderpornografie legaal zou zijn, pornografen

geen ware kinderpornografie meer zouden produceren. De prijs voor het produceren van virtuele kinderpornografie is bovendien laag, wat deze beweging zou stimuleren. De productie van kinderpornografie zou dalen aangezien er dan een legaal alternatief voorhanden is (Levy, 2002). Dit leidt op zijn beurt tot een daling van seksueel kindermisbruik (Cisneros, 2002). De derde assumptie is dat virtuele kinderpornografie zou kunnen fungeren als toegangspoort naar de hulpverlening. Vaak durven pedofielen niet naar buiten komen met hun pedofiele gevoelens omwille van het stigma (Netwerk Kwaliteitsontwikkeling GGZ, 2017). Wanneer een pedofiel ontmaskerd wordt, kan dit leiden tot uitstoting in de buurt, verlies van zijn job en verlies van familie en vrienden. Dit zorgt ervoor dat pedofielen niet over hun klachten gaan praten (Westerkamp & De Vries, 2018). Daarenboven weten ze vaak ook niet waar ze terecht kunnen (Stop it now!, z.d.). Het implementeren van virtuele kinderpornografie in de hulpverlening zou ervoor kunnen zorgen dat pedofielen sneller hulp zullen zoeken omdat ze weten dat er een alternatief bestaat voor ware kinderpornografie. Zo kan psychologische hulp geboden worden en blijven zij hier niet alleen tegen vechten (Van Tongeren, 2012). Dit onderzoek zal zich dan ook focussen op de vraag of virtuele kinderpornografie effectief een rol zou kunnen spelen bij de hulpverlening inzake pedofilie.

Deze vraag staat onlosmakelijk verbonden met het debat over de link tussen (virtuele) kinderpornografie en seksueel misbruik. Hierbij worden twee stellingen ingenomen. Enerzijds wordt geponeerd dat kinderpornografie een risicofactor is die een desinhiberend en faciliterend effect heeft. Daarbij zou kinderpornografie bijdragen aan een subcultuur waarbij kinderen aanzien worden als seksuele objecten (Kim, 2004; Lanning, 2010). Anderzijds zijn er onderzoekers die stellen dat kinderpornografie een beschermingsfactor kan vormen. Volgens hen fungeert het als een uitlaatklep voor pedofiele fantasieën of als alternatief waarmee pedofielen zich tevredenstellen en bijgevolg niet overgaan tot het plegen van seksuele feiten (Cisneros, 2002; Levy, 2002). Zowel de invloed van ware als die van virtuele kinderpornografie is tot op heden onduidelijk (Frei et al., 2005).

Wetenschappelijk onderzoek wordt vaak ingezet op een wijze die de heteronormatieve hiërarchie versterkt. Er wordt eerder onderzoek gevoerd naar de schadelijke effecten van (virtuele) kinderpornografie dan naar de mogelijkheden die het kan bieden. Hierdoor wordt maar één kant van het spectrum belicht. Wetenschap wordt dan gebruikt om dominante sociale of morele posities te versterken die op dat moment heersen. Ethische en morele principes nemen zo de bovenhand in een debat over de mogelijkheden van virtuele kinderpornografie (Stoops, 2017).

Voorliggend literatuuronderzoek brengt twee opvallende hiaten aan het licht. Allereerst is onderzoek dat vertrekt vanuit de invalshoek dat pedofielen zelf kunnen lijden onder hun pedofiele gevoelens heel schaars. In de literatuur ligt de focus eerder op het effect van (virtuele) kinderpornografie op kindermisbruik dan op de mate waarin pedofielen hierbij geholpen kunnen worden. Een mogelijke oorzaak hiervan is het stigma dat op pedofilie rust, waardoor het moeilijk is om 'de pedofiel' als slachtoffer te beschouwen (Netwerk Kwaliteitsontwikkeling GGZ, 2017; Westerkamp & De Vries, 2018).

Vervolgens is ook onderzoek naar de mening en noden van pedofielen zeldzaam. Dit perspectief kan nochtans zeer waardevol zijn bij onderzoek naar hulpverlening en behandelingsmogelijkheden. Het kan een beter inzicht geven in de redenen dat sommige pedofielen toch overgaan tot pedoseksueel misbruik. Indien deze inzichten kunnen worden toegepast, kan dit mogelijks voor een reductie in kindermisbruik zorgen. Denken pedofielen dat virtuele kinderpornografie een meerwaarde kan bieden in de hulpverlening? Wat is hun kijk op de link tussen (virtuele) kinderpornografie en kindermisbruik? Indien blijkt dat pedofielen geen nood hebben aan virtuele kinderpornografie of zelf aangeven dat het kijken naar virtuele kinderpornografie een drempelverlagend effect heeft naar kindermisbruik, is het mogelijks niet relevant om dit fenomeen verder als mogelijk hulpmiddel te bestuderen. Gelet op het terugkerend debat inzake deze invloed en de toenemende aandacht voor virtuele kinderpornografie brengt dit onderzoek de mening van pedofielen omtrent virtuele kinderpornografie in kaart. Om dit doel te bereiken werd, na een literatuurstudie en theoretische duiding, een kwalitatief onderzoek opgezet waarbij interviews werden afgenomen met pedofielen en een hulpverlener. Er werd een antwoord geformuleerd op volgende onderzoeksvraag: "Hoe staan pedofielen tegenover het gebruik van virtuele kinderpornografie in de hulpverlening?"

2. Theoretisch kader

Met het oog op het vermijden van terminologische verwarring en de diversiteit aan gebruikte definities inzake pedofilie en pedoseksualiteit is het noodzakelijk stil te staan bij hun concrete inhoud.

2.1. Pedofilie

Volgens Seto (2012) kan pedofilie beschouwd worden als een seksuele geaardheid. Het betreft een langdurige, overmatige en ongewone interesse in (jonge) kinderen die erotisch getint is (Vermeulen et al., 2003). Echter zorgt een seksuele oriëntatie niet steeds voor seksueel gedrag. Een pedofiele persoon kan namelijk door allerlei factoren of persoonlijke overtuigingen weerhouden worden van het stellen van pedoseksueel gedrag (Bogaerts et al., 2003). Voor pedofielen is het emotionele aspect belangrijker dan het seksuele aspect waardoor ze eerder streven naar een vriendschapsband met het kind (Vermeulen et al., 2003; Westerkamp & De Vries, 2018). Deze klinische diagnose kan door een psychiater of psycholoog worden gesteld aan de hand van criteria uit de *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders Fifth Edition (DSM-V)* (Beech et al., 2016). De DSM-V classificeert pedofilie onder de categorie parafiele stoornissen. Een parafiele stoornis is een terugkerende seksueel opwindende fantasie, impuls of gedraging die afwijkt van de norm waarbij de bevrediging persoonlijke schade of risico's voor schade aan anderen veroorzaakt (American Psychiatric Association, 2014).

De criteria in de DSM-V zijn de volgende:

- Gedurende een periode van ten minste zes maanden is er sprake van recidiverende seksueel opwindende fantasieën, een seksuele drang of gedragingen die

seksuele handelingen met één of meer kinderen in de prepuberteit met zich meebrengen.

- De betrokkene heeft naar deze seksuele drang gehandeld, of deze drang en fantasieën leiden tot significante lijdensdruk of interpersoonlijke moeilijkheden.
- De betrokkene is minimaal 16 jaar oud en ten minste 5 jaar ouder dan het kind of de kinderen uit het eerste criterium (American Psychiatric Association, 2014).
- Er kan binnen de groep pedofielen gedifferentieerd worden naargelang de leeftijd en het geslacht van het kind waartoe de pedofiel zich aangetrokken voelt. Zo kan een onderscheid gemaakt worden tussen pedofilie (aangetrokken tot kinderen jonger dan 11 jaar), infantofilie (aangetrokken tot kinderen jonger dan 5 jaar), hebofilie (aangetrokken tot meisjes tussen 11 en 14 jaar) en ephebofilie (aangetrokken tot jongens tussen 11 en 16 jaar) (Hall, 2007).

In dit onderzoek wordt pedofilie geconceptualiseerd als een seksuele geaardheid of oriëntatie die gepaard gaat met een langdurige, overmatige en ongewone seksuele interesse in prepuberale kinderen. Dit wordt gereflecteerd in steeds terugkerende intense seksueel opwindende fantasieën, gedachten en aandrang gericht op kinderen (Aertsen & De Ranter, 2012; Frenken, 2002).

Omdat veel pedofielen niet vrijwillig in behandeling gaan of bereid zijn hun geaardheid bekend te maken, is het *dark number* hoog. De meeste data zijn gebaseerd op pedofielen die via het rechtssysteem werden ontdekt. Aangezien niet elke pedofiel in contact komt met justitie is dit een onderschatting van het werkelijk aantal pedofielen in de samenleving (Hall, 2007).

Een aantal studies hebben getracht dit in beeld te brengen. Een survey van Briere en Runtz (1989) toonde aan dat 21% van de 193 ondervraagde mannen zich seksueel aangetrokken voelde tot kinderen, 9% ervan ervaarde seksuele fantasieën, 5% had bij deze fantasieën gemasturbeerd en 7% rapporteerde dat ze seksuele betrekkingen zouden hebben met een kind wanneer ze niet betrapt of bestraft zouden kunnen worden. Seto (2009) vermoedt dat ongeveer 5% van de algemene bevolking voldoet aan de diagnostische criteria van pedofilie. Daarbij toonde een meta-analyse van deze onderzoeker aan dat 40 tot 50% van de volwassen pedoseksuele daders pedofiele interesse vertoont in kinderen (Seto, 2004).

Pedofilie als seksuele oriëntatie is juridisch niet strafbaar (Bogaerts et al., 2003).

2.2. Pedoseksualiteit

In tegenstelling tot pedofilie, dat als een seksuele geaardheid wordt beschouwd, verwijst pedoseksualiteit naar het misbruikgedrag (Vanhoeck, 2012). Pedoseksualiteit is de algemene term voor alle seksuele gedragingen met minderjarigen die nog geen secundaire geslachtskenmerken vertonen. Het doel van een pedoseksueel is het bevredigen van verlangens, dus prefereert deze seksuele relaties (Westerkamp & De Vries, 2018). Binnen de groep van pedoseksuelen kan er een grote verscheidenheid aan motieven opgemerkt worden. Naast pedofilie kan seksueel kindermisbruik plaatsvinden

omwille van opportuniteitsredenen, frustratie, woede, emotioneel-affectieve problemen, middelengebruik, etc. (Frenken, 2002; Vermeulen et al., 2003). Pedofilie en pedoseksualiteit zijn dus twee verschillende fenomenen die kunnen, doch niet noodzakelijkerwijs, samengaan (Vanhoeck, 2012).

Hoewel de waakzaamheid voor seksueel kindermisbruik de laatste decennia sterk is toegenomen, worden nog heel wat gevallen niet aangegeven of gemeld aan hulpverlening, politie of parket (Vanhoeck, 2012; Vermeulen et al., 2003). Er is slechts een klein percentage die justitie bereikt waardoor het *dark number* bij seksueel misbruik zeer hoog ligt (Uzieblo, 2020; Vermeulen, et al., 2003).

De meest accurate schattingen van niet-gemelde seksuele misdrijven komen van slachtofferonderzoek (Vanhoeck, 2012). Een slachtofferstudie toont aan dat 8.9% van de vrouwen en 3.2% van de mannen voor de leeftijd van 18 jaar slachtoffer werd van een vorm van seksueel misbruik. Het aantal officieel geregistreerde delicten gepleegd door pedoseksuelen is een onbekende proportie van het werkelijk aantal gevallen van seksueel kindermisbruik (Leuw et al, 2004).

In het Belgische strafwetboek wordt de strafbaarstelling van kindermisbruik geregeld aan de hand van de basismisdrijven: aantasting van de seksuele integriteit (417/7 Sw.), verkrachting (art. 417/11 Sw.) en het vervaardigen of verspreiden van inhoud van extreem pornografische of gewelddadige aard of exhibitionisme ten overstaan van minderjarigen (art. 417/52 en 417/54 Sw.). Tevens werd een apart toestemmingsartikel ingevoegd waarbij beperkingen worden gesteld aan de toestemming van de minderjarige (art. 417/6 Sw.). In België is de minimumleeftijd om toestemming te kunnen geven tot seksuele handelingen 16 jaar. De wetgever oordeelt namelijk dat een minderjarige beneden de 16 jaar niet in staat is een geldige toestemming te verlenen. Hierop werden uitzonderingen voorzien: er is geen misdrijf indien 1) beide minderjarigen boven de veertien jaar handelen met wederzijdse toestemming of 2) een minderjarige tussen de 14 en 16 jaar uit vrije wil toestemt en het leeftijdsverschil met de andere persoon niet meer dan drie jaar bedraagt.

2.3. (Virtuele) kinderpornografie

Er moet een onderscheid gemaakt worden tussen ware kinderpornografie en de virtuele variant hiervan.

De wettelijke definitie van kinderpornografie, evenals de interpretatie en de handhaving hiervan, zijn sterk aan evolutie onderhevig (Endrass et al., 2009). In België wordt onder kinderpornografie verstaan: *“De visuele afbeelding van een kind dat betrokken is bij werkelijke of gesimuleerde seksuele gedragingen of de afbeeldingen van de geslachtsorganen van een kind wanneer het overheersende kenmerk van een voorstelling met seksuele doeleinde is”* (Dreser, 2007). Er wordt over kinderpornografie gesproken wanneer het een minderjarige betreft, i.e. een kind onder de leeftijd van 18 jaar (Vermeulen & De Pauw, 2005). Deze definitie omvat ook gesimuleerde seksuele gedragingen.

In dit onderzoek wordt enkel het pornografisch materiaal waarbij een echt kind betrokken is bij seksuele handelingen weerhouden als ware kinderpornografie. Gesimuleerde seksuele gedragingen worden gecategoriseerd onder virtuele kinderpornografie.

Technologie maakt het mogelijk om kinderpornografie te produceren zonder echte kinderen te gebruiken (Quayle & Taylor, 2002b). Het gaat dan om virtuele kinderpornografie. Hierbij wordt gebruik gemaakt van digitale of fictieve personages die volledig computer-gegenereerd zijn (Krone, 2004; Pobořilová, 2011). Er kan in het algemeen een onderscheid gemaakt worden tussen twee verschillende computertechnieken: computer-gemanipuleerde afbeeldingen en computer-gegenereerde afbeeldingen (Paul & Linz, 2008).

Computer-gemanipuleerde afbeeldingen hebben een bestaande afbeelding als basis. Deze kan worden gemanipuleerd via twee verschillende methoden: *splicing* en *morphing*. Bij *splicing* worden twee aparte foto's genomen en als het ware samengevoegd om een nieuwe afbeelding te creëren (Gillespie, 2011). Bijvoorbeeld: een foto van een kind die aan een lolly likt, wordt geknipt en vervolgens geplakt op een pornografische afbeelding waardoor het lijkt alsof het kind aan een penis likt. De tweede vorm is *morphing*. In tegenstelling tot *splicing* beperkt *morphing* zich tot het digitaal manipuleren van slechts één afbeelding (Farid, 2009). Het gaat hier om het nemen van een pornografische afbeelding van een volwassen persoon waarbij deze foto bewerkt wordt zodat het eindresultaat een pornografische afbeelding van een kind lijkt (Gillespie, 2011).

Computer-gegenereerde afbeeldingen kunnen ook in twee soorten worden onderverdeeld. De eerste soort zijn de afbeeldingen die enkel gecreëerd worden via grafische programma's op een computer. Dit wil zeggen dat er nooit sprake is geweest van een originele foto. Sommige van deze afbeeldingen kunnen zeer realistisch zijn, hierdoor is deze techniek ideaal om pornografische afbeeldingen te maken van niet-bestaande kinderen. Ook minder realistische beelden, zoals cartoons, vallen binnen deze categorie. De tweede categorie wordt de *rendered images* genoemd. Het gaat om afbeeldingen van echte personen die via een bepaald computerprogramma omgevormd worden waardoor ze worden afgebeeld als een soort cartoon. Er wordt hierbij vaak gebruik gemaakt van een driedimensionaal computerprogramma. Op die manier kan de persoon bewerkt worden door bijvoorbeeld de fysieke uitstraling van een persoon te veranderen (Gillespie, 2011).

Aangezien dit onderwerp betrekking heeft op virtuele kinderpornografie waarbij geen bestaande kinderen worden afgebeeld, worden in dit onderzoek enkel de volledig computer-gegenereerde beelden weerhouden als pure virtuele kinderpornografie.

Doordat veel kinderpornografie via het *Dark Web* en *Deep Web* geruild wordt, is het *dark number* zeer groot (Frenken, 2002). Hoewel de opsporingsinstanties sterk inzetten op kinderpornografie, blijven de geregistreeerde feiten slechts een klein deel van de werkelijke hoeveelheid kinderpornografie die circuleert op het internet. Het is tot op

heden niet mogelijk om een correcte inschatting te maken van het voorkomen van virtuele kinderpornografie, mede omdat de politiestatistieken geen onderscheid maken tussen ware en virtuele kinderpornografie (Quayle & Ribisl, 2012).

Het Belgisch strafrecht stelt seksuele uitbuiting van kinderen strafbaar. Hieronder vallen enerzijds kinderpornografie (nu: beelden van seksueel misbruik van minderjarigen) en anderzijds nieuw ingevoerd hoofdstuk I/1, afdeling 2 die de algehele seksuele uitbuiting van minderjarigen strafbaar stelt (artt. 417/24-417/41 Sw.) gaande van exploitatie, voorzien van een huis of ruimte, bewegen tot, werven en reclame maken voor. De criminalisering van kinderpornografie in België werd oorspronkelijk beschreven aan de hand van twee belangrijke wetten, namelijk de Wet van 13 april 1995 houdende bepalingen tot bestrijding van de mensenhandel en van de kinderpornografie (Belgisch Staatsblad, 25 april 1995) en de Wet van 28 november 2000 betreffende de strafrechtelijke bescherming van minderjarigen (Belgisch Staatsblad, 17 maart 2001). De initiële strafbaarstelling is er gekomen met de invoeging van artikel 383bis Sw. in de Wet van 13 april 1995 (Vermeulen, 2003). Het bezit van kinderpornografie is dus een seksueel misdrijf. Het misdrijf ligt in het feit dat de bezitter over materiaal beschikt waaruit duidelijk blijkt dat een kind seksueel misbruikt en uitgebuit werd (Wolak et al., 2011). De strafbaarstelling van beelden van seksueel misbruik van kinderen valt nu onder de artikelen 417/43-417/47 Sw.

2.4. De link tussen (virtuele) kinderpornografie en seksueel kindermisbruik

De link tussen (virtuele) kinderpornografie en seksueel misbruik van minderjarigen roept al jaren discussie op in de wetenschap en de samenleving, maar blijft tot op heden onduidelijk (Taylor & Quayle, 2003). Het verband tussen deze twee fenomenen is echter zeer belangrijk om mee te nemen in het onderzoek naar de mogelijkheden van virtuele kinderpornografie. Doorgaans worden twee stellingen ingenomen. Enerzijds opereren onderzoekers dat kinderpornografie een risicofactor is die een drempelverlappend effect heeft naar pedoseksualiteit (Lanning, 2010). Ze veronderstellen dat pedofielen bij het kijken naar kinderpornografie hun fantasieën verder zullen uitbreiden en deze eventueel zullen realiseren in online interacties of in fysieke contacten met kinderen (Krone, 2004). Anderzijds zijn er ook een aantal onderzoekers de mening toegedaan dat kinderpornografie als beschermingsfactor zou dienen. Zo zou het een acceptabele uitlaatklep zijn voor deviante fantasieën en een bevredigend gevoel geven waarbij ze niet langer geneigd zijn om over te gaan tot seksueel kindermisbruik (Cisneros, 2002; Levy, 2002; Seto & Eke, 2005). Om het debat te kaderen worden in dit deel theoretische inzichten en voorgaande onderzoeken besproken.

Veel auteurs hebben getracht een theoretisch inzicht te bieden om de link tussen (virtuele) kinderpornografie en seksueel misbruik te kunnen verklaren (Taylor & Quayle, 2003). De conditioneringstheorie en de sociale leertheorie zijn beide theoretische benaderingen die aansluiten bij de stelling dat (virtuele) kinderpornografie een risico vormt en de drempel naar pedoseksueel gedrag verlaagt.

2.4.1. De conditioneringstheorie

Eén van de meest toegepaste en invloedrijke theorieën op de relatie tussen (virtuele) kinderpornografie en kindermisbruik is de conditioneringstheorie (Taylor & Quayle, 2003). Deze theorie stelt dat door conditionering afwijkende seksuele voorkeuren kunnen ontwikkeld worden (Laws & Marshall, 1990). Wanneer een persoon masturbeert en seksuele bevrediging krijgt tijdens het kijken naar kinderpornografie, zal de seksuele interesse in kinderen vergroten. Uiteindelijk zal de kijker gewend zijn aan de kinderpornografie en op zoek gaan naar meer extreme varianten zoals gewelddadig gedrag of kinderen met een lagere leeftijd. Dit kan uiteindelijk uitmonden in seksueel misbruik van een echt kind (Taylor & Quayle, 2003).

De conditioneringstheorie gaat ervan uit dat zedendelinquenten meer onconventionele pornografie bekijken dan niet-zedendelinquenten. Uit onderzoek blijkt echter dat deze aanname niet helemaal juist is. Een zelfrapportagestudie concludeert dat zedendelinquenten minder pornografie kijken dan de vergelijkende groep van niet-zedendelinquenten (Taylor & Quayle, 2003).

2.4.2. De sociale leertheorie

De sociale leertheorie werd geïntroduceerd door Bandura (1973) en kan ook toegepast worden op virtuele kinderpornografie. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat individuen bij het observeren van dergelijke seksuele activiteiten specifieke technieken kunnen bijleren en hun seksuele angsten zullen verminderen. Het kijken naar virtuele kinderpornografie kan ervoor zorgen dat de kijker overtuigd wordt dat de inhoud van de afbeeldingen, en het gedrag dat eraan gerelateerd is, aangenaam is voor de minderjarigen die eraan deelnemen. Minderjarigen in kinderpornografie worden vaak lachend afgebeeld terwijl ze seksueel gedrag of opwinding vertonen waardoor ze lijken te genieten van het erotische gebeuren (Paul & Linz, 2008).

Deze theorie werd in de praktijk getest door mannen te laten kijken naar scènes waarin vrouwen verkracht worden. In de scènes is het duidelijk dat de vrouwen genieten van de verkrachting. Hierdoor werden de participanten zelf seksueel opgewonden en verminderden hun remmingen om zelf dit gedrag te stellen aanzienlijk. Dezelfde redenering zou dan toegepast kunnen worden bij het kijken naar ware en virtuele kinderpornografie. Blootstelling aan (virtuele) kinderpornografie kan de remmingen verminderen waardoor pedofielen en kindermisbruikers sneller geneigd zouden zijn om seksueel misbruikgedrag te vertonen (Paul & Linz, 2008).

2.4.3. Voorgaand onderzoek

Tot op heden werd al veel onderzoek gedaan naar het verband tussen kinderpornografie en seksueel kindermisbruik. Hierbij proberen onderzoekers te achterhalen wat de exacte relatie tussen beide fenomenen is. Aangezien virtuele kinderpornografie een recent fenomeen is, hebben de meeste studies enkel betrekking op ware kinderpornografie. De resultaten van bestaand onderzoek kunnen niet één op één vertaald worden naar

de situatie bij virtuele kinderpornografie. Hierdoor moeten de resultaten van de besproken onderzoeken met de nodige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd (Endrass et al., 2009). In Tabel 1 wordt een overzicht gegeven van de voornaamste resultaten van enkele onderzoeken. Deze opsomming is niet limitatief.

Tabel 1: Onderzoeken naar het verband tussen kinderpornografie en seksueel misbruik

Onderzoek	Voornaamste resultaten
Carter et al. (1987)	Kindermisbruikers gebruiken kinderpornografie voorafgaand aan en tijdens hun seksuele delicten. De resultaten pleiten hoofdzakelijk voor de stelling dat kinderpornografie een risicofactor is, maar laten ook zien dat dit voor sommige daders een beschermende functie kan hebben. De stelling dat kinderpornografie zorgt voor de ontlading van seksuele spanning die anders gericht zou worden op kinderen vindt veel steun onder de respondenten van dit onderzoek.
Marshall (1988)	Pedoseksuelen gebruiken kinderpornografisch materiaal om seksueel deviante fantasieën op te wekken en zelfs te gebruiken in hun misbruik.
Quayle en Taylor (2002)	Pedofielen kijken naar kinderpornografie om seksueel kindermisbruik te vervangen. Doordat kinderpornografie in hun behoeften voorziet, krijgen ze hun gedrag onder controle.
Seto et al. (2006)	Het bezit van kinderpornografie is een betere indicator voor pedofilie dan seksueel misbruik van kinderen. Diegenen zonder voorgeschiedenis van seksueel kindermisbruik hebben meer pedofiele kenmerken dan diegenen met een voorgeschiedenis van seksueel misbruik.
Diamond et al. (2011)	In Tsjechoslowakije werd na het communistisch regime het verbod op (kinder)pornografie opgeheven. Sindsdien bleek dat het kindermisbruik gedaald was. De onderzoekers sluiten zich aan bij de stelling dat virtuele kinderpornografie kan fungeren als een substituut voor pedoseksueel misbruik.
Seto et al. (2011)	De stelling dat iemand die online feiten pleegt zeker zal overgaan tot offlinemisbruik is tegenstrijdig met de cijfers. Officiële recidivecijfers laten zien dat 4 à 6% van de online plegers recidiveert, waarvan slechts 2% overgaat tot effectief kindermisbruik.

Virtuele kinderpornografie is een vrij recent fenomeen, hierdoor is er nog niet veel onderzoek naar gedaan. Toch werd reeds een poging ondernomen om het verband tussen virtuele kinderpornografie en seksueel misbruik te kaderen. Een experimenteel onderzoek op basis van de sociale leertheorie van Bandura werd uitgevoerd door Paul en Linz (2008). De deelnemers die vooraf werden blootgesteld aan virtuele kinderpornografie

associeerden vervolgens neutrale beelden van minderjarigen eerder met seksueel getinte woorden. Daarna werd de houding van de deelnemers ten opzichte van expliciete seksuele beelden van volwassenen met minderjarigen gemeten. De resultaten van deze fase laten zien dat een vertekend cognitief beeld van minderjarigen en seksueel gedrag niet zal leiden tot seksuele interactie tussen volwassenen en minderjarigen. Dit onderzoek ondersteunt wel het feit dat er cognitieve effecten zijn als er een blootstelling is aan *barely legal pornography* (i.e. pornografie met vrouwen die er minderjarig uitzien) met expliciet seksuele afbeeldingen (Paul & Linz, 2008).

3. Kwalitatief onderzoek naar de mening van pedofielen over virtuele kinderpornografie (in de hulpverlening)

3.1. Methodologie

Het doel van dit onderzoek is het in kaart brengen van de visie van pedofielen op virtuele kinderpornografie aan de hand van een belevingsonderzoek. Om de onderzoeksvragen te beantwoorden, wordt gebruik gemaakt van een kwalitatieve onderzoeksmethode, namelijk diepte-interviews. De data werden verzameld bij twee soorten respondenten. Enerzijds werd een bevraging gedaan bij pedofielen, anderzijds werd een expertinterview afgenomen. De interviews werden online afgenomen door zowel de opgelegde veiligheidsmaatregelen naar aanleiding van het COVID-19 virus als door de moeilijk te bereiken doelgroep. De gebruikte kanalen hiervoor waren mail en het platform pedofilie.nl.

Om respondenten te genereren werd het forum pedofilie.nl gecontacteerd. Dit is een forum waar mensen met pedofiele gevoelens anoniem met elkaar kunnen praten over hun ervaringen en gevoelens. Een voordeel van de anonimiteit van de respondenten is dat meer gevoelige informatie verkregen kan worden dan in een face-to-face interview (Van den Broek, 2010). Het groepsgeprek op het forum werd door een enorme verscheidenheid aan meningen omtrent het gevoelige onderwerp halverwege stilgelegd door de moderatoren. Daaropvolgend boden enkele respondenten zich vrijwillig aan om het interview privé af te maken waardoor nog vijf individuele interviews konden afgenomen worden. Twee van de vijf interviews werden niet volledig afgerond wegens uitval. Er werd gebruik gemaakt van een semigestructureerd interview.

Het belang van ethiek is des te groter in onderzoek naar een controversieel onderwerp. De basisaspecten van geïnformeerde toestemming, anonimiteit, vertrouwelijkheid en vrijwillige deelname waren essentieel (O’Gorman & Vander Laenen, 2010). De naleving van deze principes kan uitgebreid teruggevonden worden in het Data Management Plan.

3.2. Onderzoeksresultaten

De resultatensectie is opgedeeld in twee delen. Eerst worden de chatgesprekken met de pedofielen besproken, vervolgens komt het interview met de hulpverlener aan bod.

3.2.1. Pedofielen aan het woord

Tijdens de groepschat waren negentien respondenten aanwezig, waarvan elf actief deelnamen aan de conversatie.

Effect van pedofiele gevoelens op de levenskwaliteit

Tijdens de groepschat werd gevraagd naar het effect van pedofiele gevoelens op de kwaliteit van het leven van de respondenten. Hieruit bleek dat per persoon verschilt of er leed is.

“De gevoelens voor kinderen hebben effect omdat het een on vervulbaar verlangen is en je dus op andere manieren invulling aan je leven moet geven op seksueel en romantisch vlak. Maar dat is voor mij persoonlijk niet het grootste lijden, dat lukt wel. Het leed wordt voor mij vooral veroorzaakt door het stigma. Hoe de wereld over ons denkt. En met ons bedoel ik dan mensen met pedofiele gevoelens, zonder dat wij deze in de praktijk wensen te brengen.” - R6

“Stigma of niet, een romantische relatie kan gewoon niet. Dus een deel van het leed zit m wel in het gebrek aan romantiek voor mij. Maar stigma is ook een flink aandeel van het leed.” - R8

“Zal per persoon verschillen. Voor mij is er geen sprake van een lijden of een hulpvraag. De maatschappelijke afkeur is vervelend, maar ook daar kan ik aardig mee omgaan. Gemis aan gezelschap en ander toekomstbeeld (geen kinderen e.d.) zijn wel zaken van belang.” - R4

Bij sommigen wordt leed veroorzaakt door de gevoelens zelf. Maar veel respondenten gaven aan dat het stigma van pedofilie het grootste lijden veroorzaakt. De respondenten die aangaven geen leed te ervaren, spraken wel telkens van een soort gemis. Velen spraken over zelfacceptatie: wanneer pedofielen hun gevoelens accepteren, ervaren ze minder leed. De angst voor sociale stigma's en het meteen gezien worden als crimineel voor veel pedofielen het grootste lijden bezorgd.

Tijdens de individuele gesprekken kon er verder gepeild worden naar de impact van pedofiele gevoelens. Meer specifiek werd gevraagd naar schuldgevoelens, en of deze (zouden) toenemen bij het kijken naar ware kinderpornografie. Vijf van de vijf respondenten gaven hierbij aan op een bepaalde manier schuldgevoelens te (hebben) ervaren.

“... De schuldgevoelens maken mij vooral onzeker over mezelf. En dan niet alleen op seksueel vlak, maar ook over de algemene zelfverzekering in het dagelijks leven... Maar: persoonlijk komen mijn schuldgevoelens, en ik denk bij heeeeel veel gevoelsgenoten, niet voort uit het niet kunnen handelen naar seksuele gevoelens, maar de maatschappelijke druk van het pedofiel zijn.” - R5

“Ik heb lang schuldgevoelens gehad, omdat ik alleen maar berichten las over 'pedofielen' die kinderen misbruikt hebben. En dat wilde ik absoluut niet doen. Dus elke keer als ik een gevoel of gedachte had over een kind voelde ik me schuldig. Daar heb ik wel

mee leren leven en voel ik me nu niet meer schuldig over. Heb geleerd dat fantasie niet erg is. Ik kijk geen kinderporno omdat ik niet wil dat kinderen pijn gedaan worden. En zolang er vraag naar is zal het blijven gebeuren. Daar wil ik niet aan bijdragen” - R6

In bovenstaande citaten wordt wederom de last van het stigma dat leeft in de samenleving benadrukt door verschillende respondenten. Ook twee andere respondenten bevestigden dat de schuldgevoelens te wijten zijn aan het vooroordeel over pedofielen in de maatschappij.

“Ik heb geen schuldgevoelens door mijn pedofiele gevoelens. Ik heb wel eens kinderporno gekeken en daar heb ik wel schuldgevoelens van gehad, al heeft me dat niet gestopt. Voor een deel is het ook je geweten uitzetten” - R3

“Ik heb geen schuldgevoelens door mijn gevoelens. Het is er, en ik kan er niets aan doen. Ik accepteer mijn gevoelens als onderdeel van mezelf. Ik heb in het verleden wel kinderporno gekeken. Ik ben daarvoor gestraft en heb professionele hulp ontvangen. Elke keer nadat ik gekeken had, voelde ik me wel enorm schuldig. Tegenover mezelf, maar ook tegenover de kinderen die op het materiaal stonden.” - R2

De respondenten hebben geen schuldgevoelens door hun pedofiele gevoelens aan sich, maar deze wel ervaren bij het kijken naar ware kinderpornografie. Een andere respondent gaf aan dat hij uit het leven zou stappen indien hij naar ware kinderpornografie zou kijken.

Er kan geconcludeerd worden dat bijna alle pedofiele respondenten een soort van lijden of gemis ervaren, meestal veroorzaakt door het stigma dat rust op pedofilie in de maatschappij. Ook van schuldgevoelens is er sprake, zeker bij het kijken naar ware kinderpornografie.

Hulpvraag en hulpverlening

Tijdens het groepsgesprek werd ook gepolst naar de ervaring van de respondenten met de hulpverlening. Sommige respondenten hadden/hebben reeds contact met de hulpverlening, anderen gaven aan geen hulpvraag te hebben.

“Geen hulpvraag en dus geen hulpverlening gehad. Wel contact gezocht met gevoelsgenoten. Dus eigenlijk wel een hulpvraag: hoe kan ik mijn leven als pedofiel inrichten. De enige die daar goed antwoord op kon geven, waren pedofielen zelf, dus daarom vooral gevoelsgenoten opgezocht en geen professionele zorgverleners.” - R1

“Ik heb geen contact gezocht, behalve met de chat hier. Niet in 'het echt' gedaan omdat ik niemand mijn geaardheid toevertrouw nog, te veel stigma. Hier kan het anoniem dus lekker vertrouwd” - R6

Sommigen vertelden geen nood te hebben aan professionele hulpverlening, maar wel behoefte aan gevoelsgenoten die hen begrijpen. Een andere respondent heeft dan weer geen contact gezocht omdat hij zijn geaardheid aan niemand toevertrouwt. Anderen gaven aan momenteel in contact te staan met de hulpverlening.

"Ik heb op dit moment nog hulp, omdat ik in het verleden gedownload heb. Zeer waardevol, groepstherapie." - R2

Sommige respondenten vertelden geen hulpvraag te hebben, terwijl anderen duidelijk aangaven van wel. Uit het chatgesprek kwam duidelijk naar boven dat de respondenten veel hebben aan gevoelsgenoten, dit blijkt ook uit de waarde die ze hechten aan het forum en uit de respondent die aangeeft dat hij groepstherapie heel nuttig vindt.

Mening virtuele kinderpornografie

Het onderwerp virtuele kinderpornografie werd geïntroduceerd door de respondenten te vragen naar hun definiëring van virtuele kinderpornografie. Veel respondenten gaven reeds uit zichzelf een accurate begripsomschrijving.

"Afbeeldingen waar geen echte kinderen bij betrokken zijn, anime/hentai, 3d renders, etc.... Niet te verwarren met foto's van echte kinderen die bewerkt zijn om seksueel te zijn; dat is in mijn ogen niet virtueel." - R6

De meeste respondenten waren reeds bekend met het begrip virtuele kinderpornografie. Voor enkelen was het, ook na verdere uitleg en definiëring, moeilijk om het concept virtuele kinderpornografie volledig te begrijpen.

Vervolgens werd naar de respondenten hun mening en verdere motivering omtrent virtuele kinderpornografie gevraagd. Zo goed als alle respondenten gaven aan positief tegenover virtuele kinderpornografie te staan. Verschillende respondenten vinden dat, zolang onderzoek niet aantoonde dat het aanzet tot strafbaar gedrag, virtuele kinderpornografie legaal zou moeten zijn. Sommige respondenten denken zelfs dat het voor veel mensen therapeutisch kan werken en kan voorkomen dat ware kinderpornografie geconsumeerd wordt. Opnieuw zou het effect van virtuele kinderpornografie per persoon verschillen.

"... Principieel vind ik dat het niet verboden mag worden want niemand is kwaad aangedaan en het zet niet aan tot meer. Maar de andere kant is juist dat het wel veel goed kan doen vermoed ik. Ik denk dat het voor sommige mensen juist therapeutisch kan werken en wellicht kan voorkomen dat echte kinderporno geconsumeerd wordt" - R6

"Het geeft geen slachtoffers. Tenzij de effecten heel negatief zouden zijn, dat het aanzet tot daadwerkelijk strafbaar gedrag. Als dat zou blijken uit onderzoek, moet men het verbieden. Maar ook dit zal per persoon verschillen, wat het effect is." - R2

"... Daarnaast is het naar mijn opvatting al heel leuk om met een virtueel meisje te chatten. Of in een virtuele wereld te stappen." - R4

Anderzijds waren er ook enkele respondenten die eerder een terughoudende houding aannamen. Zo was één respondent resoluut tegen het seksualiseren van een kind, op welke manier dan ook. Een andere respondent ziet grenzen aan de virtuele variant van kinderpornografie. Zelf nuanceerde hij dat zijn mening gebaseerd is op gevoel en emotie, doordat hij zelf nog moet accepteren dat het niet erg is om pedofiele gevoelens te

hebben. Ten slotte maakte diezelfde respondent de opmerking dat het soms lastig te zien is of iets echt is of niet. Hij vraagt zich dan ook af of er een grens moet gesteld worden aan de echtheid van virtuele beelden.

"Ik ben er niet fan van, ben ook tegen poppen, plaatjes verzamelen etc." - R15

"Mijn gevoel zou zeggen dat ik wel grenzen zie in wat zou moeten kunnen in virtuele kinderporno, maar dat is puur gevoel/emotie en geen wetenschap. En daar zit ook een stukje zelfacceptatie in en dat ik nog moet accepteren dat het oke is om pedofiele gevoelens te hebben... Soms is het wel lastig om te zien of iets echt is of niet. Zou hier een lijn in getrokken moeten worden of is het, hoe reëler, hoe beter?" - R5

Ook uit de individuele gesprekken bleek dat zo goed als alle respondenten tegen de strafbaarstelling van virtueel materiaal zijn. Hierbij gaven een paar respondenten aan dat virtuele kinderpornografie seksueel bevredigend is en er dus veel pedofielen bij geholpen zouden kunnen zijn. Wederom gaven vier van de vijf respondenten aan dat hun mening zou veranderen indien onderzoek zou aantonen dat virtueel materiaal aanleiding zou geven tot effectief kindermisbruik. Alsook merkte een respondent op dat virtuele kinderpornografie niet fotorealistisch zou mogen zijn omdat dit objectivering van kinderen in de hand zou kunnen werken.

Mogelijkheden in de hulpverlening

Tijdens de individuele chatgesprekken werd gevraagd of de respondenten denken dat schuldgevoelens zouden verminderen indien gebruikers ware kinderpornografie zouden vervangen door de virtuele variant. Hierbij gaven vier van de vijf respondenten aan dat ze denken dat virtuele kinderpornografie geen of niet veel schuldgevoelens zou veroorzaken.

"Ik denk het wel. Een heel interessant gegeven, want ik ben voorstander van virtuele kinderporno. Mits je goed kunt zien dat het nep is. Er wordt geen schade toegebracht aan onschuldige kinderen en het is voor de meeste mensen (denk ik) voldoende om de seksuele behoeftes te bevredigen. Ik sta er positief tegenover, zeker naar (meer) onderzoek." - R2

"Ik ben geswitched naar virtuele kinderporno en daar heb ik geen schuldgevoelens bij. Terwijl er veel extremere afbeeldingen te zien zijn, wordt er niemand mee geschaad" - R3

De reden hiervoor is dat bij virtuele kinderpornografie geen schade wordt toegebracht aan kinderen. Eén respondent sprak uit eigen ervaring wanneer hij vertelde dat hij bij virtuele kinderpornografie geen schuldgevoelens heeft. Eerder gaf diezelfde respondent aan dat hij bij het kijken naar ware kinderpornografie vaak wel schuldgevoelens had. Een andere respondent denkt dat het voor sommigen een uitkomst kan bieden omdat je niet meer het gevoel hebt dat je een kind pijn doet, aangezien dit iets is wat een pedofiel nooit zou willen. Hij benadrukte dat echte pedofielen houden van kinderen.

Toch zou hij zelf geen virtuele kinderpornografie kunnen kijken omdat dit te veel emoties zou oproepen.

Wanneer gevraagd werd of virtuele kinderpornografie zou kunnen dienen als volwaardig alternatief voor ware kinderpornografie, gaven vier van de vijf respondenten aan dat het voldoende seksuele bevrediging biedt aan pedofielen.

“Voor mij kan dat wel. Dit komt omdat de afbeeldingen echt genoeg/overtuigend zijn en het een manier is om de fantasie aan te zwengelen. Ik heb daar geen beelden van echte kinderen voor nodig. Tevens kan er in de virtuele wereld meer dan in de echte wereld. Je kunt dus fantasieën uitbeelden die in het echt niet kunnen. De seksuele opwindning zit hem dus niet in het beeld van een echt kind maar in de afgebeelde fantasie”
- R3

Bijna alle respondenten bevestigden dat virtuele kinderpornografie tegemoetkomt aan de seksuele behoeften van pedofielen, hierbij spraken twee respondenten uit ervaring. Eén van die respondenten merkte op dat virtuele kinderpornografie sommige pedofielen kan helpen seksuele voldoening te bereiken, maar hij denkt niet dat diezelfde pedofielen anders ware kinderpornografie zouden kijken. Hierdoor zou het pedofielen zou kunnen helpen, maar zou het niets veranderen aan het bestaan van ware kinderpornografie aangezien de grootste gebruikers van ware kinderpornografie geen pedofielen zijn.

Een andere respondent is van mening dat, als het wetenschappelijk is aangetoond dat virtuele kinderpornografie niet leidt tot een verhoging in seksueel kindermisbruik, virtuele kinderpornografie kan dienen als vervanger voor ware kinderpornografie. In tegenstelling tot de vorige respondent denkt hij dat virtuele kinderpornografie wel de bestaansreden van ware kinderpornografie zou kunnen ontnemen. Mensen zouden dan geen nood meer hebben aan ware kinderpornografie, waardoor het misschien minder zou worden geproduceerd.

Tijdens de individuele gesprekken werd ook rechtstreeks gepolst naar het gebruik van virtuele kinderpornografie in de hulpverlening. Drie van de vijf respondenten staan positief tegenover dit idee. Ze gaven aan dat virtuele kinderpornografie hen zou kunnen helpen om meer voldoening te krijgen, wetende dat ze hiermee niemand kwaad doen. Een respondent benadrukte nogmaals dat de meeste pedofielen geen kinderen willen misbruiken waardoor ze geen enkele vorm van seksuele ontlading hebben, behalve hun fantasie. Ze vinden wel dat het heel zorgvuldig moet aangepakt worden. Zo vermeldde alle drie de respondenten dat het moet aangeboden worden in een gecontroleerde setting, onder strikte voorwaarden. Ze vrezen dat sommige cliënten anders gemakkelijk kunnen wegglijden naar andere (strafbare) vormen van kinderpornografie.

Het grootste gewin vinden de respondenten dat kinderen geen slachtoffer zijn bij de productie van virtuele kinderpornografie. Een ander voordeel dat ze opnoemden is dat het een schuldvrij alternatief zou kunnen zijn voor pedofielen. Daarbij gaven ze aan dat

het voldoende seksuele opwinding biedt waardoor je wegblijft van ware kinderpornografie. Hierdoor zou er veel minder crimineel gedrag zijn. Anderzijds gaven ze aan dat er (nog) te weinig kennis over is en dat het moeilijk is om een grens te bepalen. Ze vinden dan ook dat het zeer goed moet worden afgebakend, ook juridisch. Ook geeft een respondent aan dat hij bang is dat dit het stigma erger zou kunnen maken.

De vierde respondent gaf aan niet genoeg ervaring te hebben om hier een uitspraak over te doen, maar als het de betrokken pedofielen zou helpen zou hij het zeker doen. Al kan hij niet goed inschatten of bij iemand die niet bekend is met kinderpornografie het als een soort van *'gateway drug'* zou fungeren. Volgens hem is de belangrijkste taak van de hulpverlening het helpen accepteren van pedofiele gevoelens. Hij vindt dan ook dat hier een legale uitlaatklep bij hoort, zoals bijvoorbeeld virtuele kinderpornografie. De respondent die volledig tegen het seksualiseren van kinderen is, staat hier niet achter. Hij gaf aan dat virtuele kinderpornografie niets aan de lust zou veranderen, waardoor het geen goede behandeling zou zijn.

Vervolgens werd aan de respondenten gevraagd naar de mogelijke nefaste gevolgen van virtuele kinderpornografie. Meer specifiek of ze denken dat iemand met pedofiele gevoelens bij het kijken naar virtuele kinderpornografie getriggerd zou worden om op zoek te gaan naar ware kinderpornografie of over te gaan tot kindermisbruik. Alle drie respondenten gaven aan dat dit niet het geval zou zijn.

"Nee, ik denk dat het vooral een goede manier is om, mocht er een drang zijn om "normale" kinderporno op te zoeken, dat deze drang weggenomen kan worden dankzij het kijken naar virtuele kinderporno, omdat je dan een bepaalde behoefte kan bevredigen zonder illegale activiteiten uit te voeren" - R5

De respondenten zien niet in hoe het de drempel tot misbruik zou verlagen aangezien kindermisbruik nog een veel grotere stap is dan het kijken naar ware kinderpornografie. Daarentegen staaft een respondent dat het juist een stuk van de seksuele drang kan wegnemen. Twee respondenten vergeleken het met iemand die gewelddadige videogames speelt. Deze persoon zou volgens hen ook niet in het echt gewelddadig worden of interesse krijgen in wapens.

Eén respondent gaf aan dat dit bij hem andersom was, ware kinderpornografie triggerde hem om op zoek te gaan naar virtuele kinderpornografie. Hij vindt dan ook dat de 3D *renders* van tegenwoordig een zeer goede kwaliteit hebben. Persoonlijk ziet hij virtuele kinderpornografie als een uitlaatklep, maar anderzijds ziet hij zichzelf zeker niet als iemand die ooit een echt kind zou kunnen misbruiken. Ware kinderpornografie heeft voor hem dan ook niet drempelverlagend gewerkt. Hij gaf nog eens aan dat dit wel voor iedere persoon kan verschillen. Ook een andere respondent gaf aan dat dit voor hem persoonlijk niet het geval zou zijn.

Bijna alle respondenten vinden dat - zolang onderzoek niet aantoonde dat het de drempel naar seksueel kindermisbruik verlaagt - virtuele kinderpornografie legaal zou moeten zijn. Ze staan positief tegenover de mogelijkheden die virtuele kinderpornografie kan

bieden op therapeutisch vlak. Zo zorgt virtuele kinderpornografie voor minder schuldgevoelens dan het kijken naar ware kinderpornografie. Daarbij zou virtuele kinderpornografie voldoende bevrediging bieden en dus kunnen dienen als alternatief voor ware kinderpornografie. Als grootste voordeel zien de respondenten dat kinderen niet misbruikt worden bij het produceren van virtuele kinderpornografie en dat pedofielen op een legale manier seksuele bevrediging zouden kunnen krijgen zonder zich schuldig te moeten voelen. Alle respondenten vinden wel dat dit in een gecontroleerde setting zou moeten gebeuren. Daarbij denken de respondenten dat virtuele kinderpornografie pedofielen niet zou aanzetten om op zoek te gaan naar ware kinderpornografie of de drempel naar seksueel kindermisbruik zou verlagen.

Pedofielen vs. pedoseksuelen

Doorheen de chatgesprekken maakten de respondenten zelf vaak de distinctie tussen pedofielen en mensen die kinderen effectief misbruiken. Tijdens de individuele chats werd nog eens expliciet gevraagd hoe zij het verschil tussen een pedofiel en een pedoseksueel ervaren. Allen bevestigden het grote verschil tussen pedofielen en pedoseksuelen.

Een respondent gaf aan dat hij deze groepen als twee losse entiteiten ziet, waarbij het merendeel van pedofielen nooit seksueel actief is geweest of zal zijn (inclusief hemzelf). Volgens hem zijn pedofielen heel vaak actief bezig hun verlangens te onderdrukken en zullen ze niet zomaar verleid worden. Hij duidde op het feit dat er binnen de pedoseksuele groep een grote populatie is die geen pedofiele geaardheid heeft, maar om een andere reden tot misbruik overgaat. Ook bevestigde de respondent dat de termen pedofilie en pedoseksualiteit vaak foutief gebruikt worden in de media en de maatschappij. Volgens de respondenten is het grootste deel van de groep pedoseksuelen geen pedofiel en wordt het meeste kindermisbruik dus gepleegd door niet-pedofielen.

Tijdens de chatgesprekken bleek het onderscheid in groepen vaak belangrijk voor de nuancerings bij de antwoorden. Zo werd tijdens de individuele gesprekken gevraagd of de respondenten denken dat de meerderheid van kinderpornografiegebruikers bereid zouden zijn om ware kinderpornografie te vervangen door de virtuele variant. Volgens hen zouden pedofielen hier zeker toe bereid zijn, maar gebruikers die met andere motieven dan pedofiele gevoelens naar ware kinderpornografie kijken niet.

“... Maar de meeste mensen die het wel kijken zijn geen pedofiel en zullen dus ook geen last hebben van het schuldgevoel. (Pedofielen houden van kinderen en zijn juist meer gevoelig voor hun lijden). Voor de groep pedofielen die nu ware kinderporno kijken zal het denk ik wel een goed alternatief zijn.” - R6

Bovenstaande respondent vreest dat de meerderheid hier niet toe bereid zou zijn. Hij haalde aan dat pedofielen niet de intentie hebben om kinderen kwaad te doen, waardoor ze vaak last hebben van schuldgevoelens bij het kijken naar ware kinderpornografie.

Ook een andere respondent vreest dat er altijd vraag, en dus ook aanbod, zal blijven naar ware kinderpornografie. Enerzijds zijn er pedoseksuelen die kinderen misbruiken en materiaal maken, anderzijds zijn er pedofielen die niet geïnteresseerd zijn in (virtuele) kinderpornografie. Hij benoemde ook een grote middengroep die wel kijkt naar kinderpornografie, maar dit eigenlijk niet wil. Deze zouden volgens hem wel baat hebben bij virtuele kinderpornografie aangezien deze groep zoekt naar een oplossing voor hun seksuele behoeften. Deze respondent heeft groepstherapie gevolgd. Al de pedofielen die hierbij aanwezig waren wilden geen ware kinderpornografie kijken en toch gebeurde het om diverse redenen. Hij duidt op het feit dat pedofielen en pedoseksuelen onder te verdelen zijn in verschillende groepen en behoeftes.

Vervolgens werd gevraagd naar hun mening over behandelingstrajecten voor pedofielen versus pedoseksuelen, meer bepaald of deze in hun ogen verschillend moeten zijn. De respondenten gaven aan dat deze twee groepen een volledig andere behandeling dienen te krijgen. Een pedofiel dient een acceptatieproces te doorlopen en heeft dus baat bij therapie en psychologische hulp. Een pedoseksueel daarentegen dient de seksuele drang te kunnen controleren. Volgens de respondenten wordt een pedofiel nu te vaak als een potentieel gevaar gezien en behandeld om potentieel kindermisbruik te voorkomen, terwijl dit vaak niet de hulpvraag is. Ze vinden dat de behandeling moet afgestemd worden op de hulpvraag van de persoon in kwestie.

"Sowieso moet het verschil tussen een pedofiel en pedoseksueel duidelijk zijn, en dat er dus ook verschillende hulpvragen zijn. Pedofielen hebben hulp nodig bij zelfacceptatie, hoe gelukkig te kunnen zijn in hun leven etc. Hoe om te gaan met het stigma. De nadruk zou niet op preventie van misbruik ofzo moeten liggen bij deze mensen, want dat is niet de hulpvraag." - R6

Suggesties hulpverlening

Om de individuele gesprekken af te sluiten werd gevraagd naar suggesties voor de hulpverlening om pedofielen die lijden onder hun gevoelens te helpen.

De respondenten benoemden veel hulp te hebben aan praatgroepen, zoals deze chat. Ook duiden ze op het feit dat zelfacceptatie zeer belangrijk is aangezien hun gevoelens een plaats moeten kunnen krijgen. Ten slotte gaf een respondent aan dat richtlijnen en hulptrajecten moeten worden gemaakt op basis van kennis door onderzoeken en niet op basis van emotie.

3.2.2. Hulpverlener aan het woord

Verder werd ook een interview afgenomen met een klinisch psycholoog-psychotherapeut van het Universitair Forensisch Centrum (UFC) in Antwerpen. De respondent heeft reeds achttien jaar ervaring als hulpverlener en komt dagelijks in contact met pedofielen en gebruikers van ware kinderpornografie. Hij komt zelden in contact met mensen die naar virtuele kinderpornografie kijken, daarbij zou het ook zeer weinig voorkomen in juridische dossiers of beschrijvingen van cliënten.

Gebruik van ware kinderpornografie

Uit het interview kwam naar voor dat elke cliënt een eigen reden heeft om naar kinderpornografie te grijpen. Zo zijn er seksuele motivaties zoals een pedofiele aantrekkingskracht, hyperseksualiteit en een ongedifferentieerde seksuele interesse. Maar ook andere factoren zoals eenzaamheid, sociaal isolement, relationele problemen en onderliggende psychopathologie zoals persoonlijkheidsstoornissen kunnen daarin een rol spelen. Net zoals de pedofiele respondenten in dit onderzoek, vertelde ook de hulpverlener dat cliënten rondlopen met schuldgevoelens die meestal veroorzaakt worden door het kijken naar ware kinderpornografie.

Behandelingstraject

In het UFC wordt niet gewerkt met protocollaire behandelingen. Hier werken ze op maat van de specifieke noden van de cliënt, op basis van de huidige stand van het wetenschappelijk onderzoek. Iedere persoon doorloopt een apart behandeltraject. Eén derde van hun cliënteel komt vrijwillig in behandeling, de anderen via een juridische maatregel. De redenen om vrijwillig in behandeling te komen zijn divers: betrappt door hun partner, gewetenswroeging, schrik om over te gaan tot effectief kindermisbruik, etc.

Volgens de hulpverlener wordt het gebruik van virtuele kinderpornografie even ernstig beschouwd als het gebruik van ware kinderpornografie. Behandelingen betreffen de problematiek, de pedofilie/pedoseksualiteit, die telkens even serieus genomen wordt. Hij vindt dat de vraag over de schade voor de maatschappij bij het maken van virtuele kinderpornografie eerder een juridische vraag is.

Gevolgen virtuele kinderpornografie

Uit het interview kwam naar voor dat virtuele kinderpornografie niet veel voorkomt bij de cliënten van het UFC. Wel vermeldde hij ervaring te hebben met cliënten die eerst in contact kwamen met Japanse expliciete strips en hierdoor opzoek gingen naar ware kinderpornografie. Deze behoren in dit onderzoek tot virtuele kinderpornografie. De respondent heeft geen ervaring met cliënten waarbij het bekijken van virtuele kinderpornografie ervoor gezorgd heeft dat ze zijn overgegaan tot effectief kindermisbruik.

Wanneer werd gevraagd naar de invloed van virtuele kinderpornografie op seksueel kindermisbruik, gaf de hulpverlener aan dat dit voor sommigen een beschermend effect kan hebben, maar voor velen ook een negatief effect. Daarbij heeft hij ook geen idee in welke mate virtuele kinderpornografie zorgt voor seksuele voldoening bij pedofielen. Uit de praktijk blijkt dat het maar zeer weinig pedofielen aanspreekt.

"Ik kan me voorstellen dat dit voor een selecte groep een beschermend effect heeft, maar hoe selecteer je dan die groep? Bij mijn weten is dat niet mogelijk. Om het dus algemeen te gaan aanbieden, wetende dat het voor een grote groep een negatief effect kan hebben en net drempelverlagend kan werken om ware kinderporno te zoeken, dat lijkt me geen goed idee." - klinisch psycholoog/psychotherapeut, UFC Antwerpen

De hulpverlener is van mening dat virtuele kinderpornografie een risicofactor vormt doordat het de drempel naar pedoseksueel gedrag verlaagt. Hij is het oneens met de uitspraak dat virtuele kinderpornografie een beschermende factor vormt waardoor pedoseksueel gedrag zich niet zal uiten. Ook is hij het niet eens met de stelling dat de legalisering van virtuele kinderpornografie er (on)rechtstreeks voor zou zorgen dat kindermisbruik zou dalen doordat de nood aan ware kinderpornografie afneemt. Daarbij denkt de hulpverlener niet dat schuldgevoelens zouden afnemen wanneer ware kinderpornografie wordt vervangen door virtuele kinderpornografie. Hij vermeldde dat pedofielen vooral worstelen met de problematiek, namelijk de aantrekking tot minderjarigen zelf.

Virtuele kinderpornografie in de hulpverlening

De klinisch psycholoog/psychotherapeut denkt niet dat virtuele kinderpornografie ware kinderpornografie volwaardig zou kunnen vervangen. Hierbij haalde hij aan dat virtuele volwassen pornografie bestaat, maar dit ook een marginaal fenomeen blijft. Verder somde hij een aantal praktische en ethische vragen op.

“Misschien is het ook goed om even stil te staan bij enkele praktische zaken/ethische vragen waar vaak aan voorbij gegaan wordt in deze discussie. Hoe zien deze virtuele slachtoffers er dan uit? Baseer je je dan op een echt, bestaand kind? Zo ja, welk kind? Hoe zal je dan het virtuele kindermisbruik in beeld brengen? Expliciet? Welke gezichtsuitdrukking zal je het kind geven wanneer het bijvoorbeeld anaal gepenetreerd wordt? Zal je meegaan in de fantasie van pedofielen dat kinderen het leuk vinden om dit te ondergaan? Of zal je net een pijnuitdrukking kiezen? Dit zijn nog maar enkele (ethische) vragen die zich opdringen wanneer je het over virtuele kinderporno hebt, maar er zijn er nog veel meer (nog explicieter en nog veel meer choquerend).” - klinisch psycholoog/psychotherapeut, UFC Antwerpen

Inzake de strafbaarstelling van virtuele kinderpornografie, begrijpt de hulpverlener dat de wetgever een ondubbelzinnig signaal wil geven aan de maatschappij in die zin dat geen enkele vorm toelaatbaar is. Hijzelf leunt het meeste aan bij het tegenkamp en vindt dat het een vreemd signaal geeft om bepaalde vormen van kinderpornografie toe te laten. Vanuit therapeutisch standpunt is het volgens hem ook niet wenselijk dat cliënten zichzelf bevredigen wanneer ze dit materiaal bekijken, vanuit leertheoretisch perspectief zou dit het probleem versterken. Bovendien wordt kinderpornografie ook gebruikt in het grooming proces van kindermisbruik. Daders tonen kinderpornografisch materiaal aan kinderen om zo het seksueel misbruik dat ze voor ogen hebben te normaliseren. Ook virtuele kinderpornografie kan daarvoor gebruikt worden. In zo een delicate materie moet er volgens de hulpverlener extra voorzichtigheid geboden worden, waardoor hij legalisering niet wenselijk vindt.

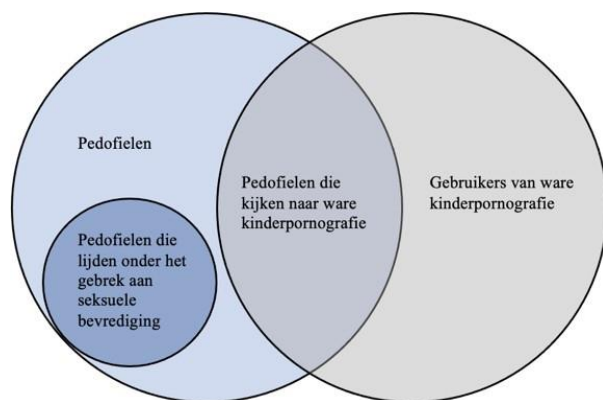
Hij ziet dan ook maar weinig voordelen in het gebruiken van virtuele kinderpornografie in de hulpverlening en denkt niet dat het een piste is met veel toekomst, mede omdat het maatschappelijk draagvlak nihil is. Ethisch zijn er veel vragen en vanuit therapeu-

tisch perspectief is dit niet wenselijk. Ook denkt hij dat er geen wetenschappelijk onderzoek beschikbaar is dat dit kan verantwoorden, waardoor het hem verstandig lijkt om in zo een delicate materie de nodige terughoudendheid te hanteren.

4. Discussie

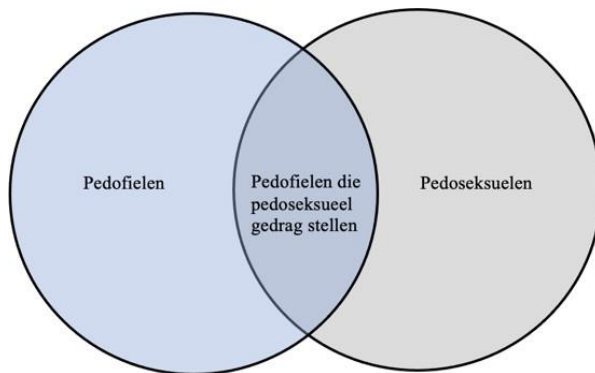
4.1. Implicaties van het onderzoek

Sommige onderzoekers opperen dat virtuele kinderpornografie in de hulpverlening bepaalde voordelen met zich mee zou kunnen brengen. Tot nu toe is er nog geen sluitend bewijs hieromtrent. Een belangrijke factor hierbij is de invloed van (virtuele) kinderpornografie op seksueel kindermisbruik. Enerzijds kan beargumenteerd worden dat het de drempel naar kindermisbruik verlaagt, anderzijds dat het seksueel kindermisbruik zou kunnen voorkomen. Dit onderzoek toont aan dat de meeste pedofielen zich aansluiten bij de stelling dat virtuele kinderpornografie in de hulpverlening voordelen met zich zou kunnen meebrengen. Daarbij dient uitdrukkelijk vermeld te worden dat deze uitspraak enkel van toepassing is bij een specifieke doelgroep. Virtuele kinderpornografie zou pedofielen die naar ware kinderpornografie kijken of nood hebben aan seksuele bevrediging kunnen helpen. Omdat pedofielen kinderen geen pijn willen doen, bereiken ze vaak geen seksuele voldoening of hebben ze te kampen met schuldgevoelens wanneer ze naar ware kinderpornografie kijken. Virtuele kinderpornografie zou een alternatief kunnen bieden.. Anderzijds zou het geen meerwaarde bieden aan de groep pedofielen die geen nood heeft aan (virtuele) kinderpornografie. Alsook zijn er gebruikers die geen pedofiele gevoelens hebben, maar met andere motieven naar ware kinderpornografie kijken. Deze groep zou volgens de respondenten dan ook geen genoeg nemen met virtuele kinderpornografie. Om het verschil in groepen te kaderen toont Figuur 1 een visuele weergave.

Figuur 1: Onderscheid in groepen van gebruikers van ware kinderpornografie

De mening van de pedofielen inzake het debat over de invloed van (virtuele) kinderpornografie op seksueel kindermisbruik is eerder genuanceerd. Het onderscheid tussen een pedofiel en een pedoseksueel is hier zeer belangrijk. Een pedofiel wil geen kinderen misbruiken, een pedoseksueel doet dit wel. Echter geven de respondenten aan dat er een overlapping kan zijn tussen pedofielen en pedoseksuelen. Dit is een middengroep waarbij het seksuele verlangen overneemt waardoor pedofielen toch overgaan tot kindermisbruik. Volgens de respondenten is het grootste deel pedoseksuelen geen pedofiel. Om het verschil in groepen te kaderen toont Figuur 2 een visuele weergave.

Figuur 2: Onderscheid tussen pedofielen en pedoseksuelen

De respondenten zijn van mening dat virtuele kinderpornografie de meeste pedofielen niet zou aanzetten tot het opzoeken naar ware kinderpornografie of het plegen van seksueel kindermisbruik. Zo sluiten de respondenten zich aan bij de stelling dat (virtuele) kinderpornografie dient als beschermingsfactor. Evenwel denken de respondenten dat virtuele kinderpornografie bij de foute doelgroep wel kan uitmonden in het kijken naar ware kinderpornografie of seksueel kindermisbruik. Onduidelijk is om welke doelgroep dat dan precies zou gaan. Bijgevolg vinden ze dat virtuele kinderpornografie enkel zou mogen aangeboden worden in een gecontroleerde setting en onder strikte voorwaarden. Ze zijn tevens voorstander van meer onderzoek en willen dat virtuele kinderpornografie verboden wordt indien zou uitwijzen dat het algemeen aanzet tot meer kindermisbruik.

De mening van de pedofielen in dit onderzoek staat in scherp contrast met die van de bevroegde hulpverlener. Hij sluit zich aan bij de stelling dat virtuele kinderpornografie een risicofactor vormt doordat het de drempel naar pedoseksueel gedrag verlaagt. Als ook ziet hij geen mogelijkheden voor virtuele kinderpornografie in de hulpverlening aangezien hij van mening is dat pedofielen vooral worstelen met de problematiek van pedofilie zelf. Daarbij vindt hij het vanuit therapeutisch standpunt niet wenselijk dat cliënten zich bevredigen wanneer ze dit materiaal bekijken. Hierbij maakt de hulpverlener een link naar de sociale leertheorie dewelke stelt dat het kijken naar virtuele kinderpornografie het probleem zou versterken (Paul & Linz, 2008). Ook kan het materiaal

tijdens het grooming proces gebruikt worden ter voorbereiding van het seksueel kindermisbruik. Daders tonen het materiaal om zo het seksueel misbruik te normaliseren. Dit sluit deels aan bij de mening van de pedofielen in dit onderzoek aangezien ook zij denken dat virtuele kinderpornografie in handen van de foute groep negatieve gevolgen met zich zou kunnen meebrengen.

Een andere belangrijke bevinding is dat pedofielen niet willen dat virtuele kinderpornografie er fotorealistisch uitziet. Ze zijn bang dat dit soort materiaal objectivering van kinderen in de hand zou kunnen werken. Ook de hulpverlener geeft aan dat er nog een aantal praktische en ethische vragen zijn inzake virtuele kinderpornografie. Vragen omtrent hoe de kinderen afgebeeld mogen worden moeten hierbij onderzocht worden. Ook deze bevindingen kunnen gekaderd worden binnen de sociale leertheorie. Deze theorie stelt dat het kijken naar dergelijk seksueel materiaal ervoor kan zorgen dat de kijker overtuigd wordt dat de inhoud van de afbeeldingen, en het gedrag dat eraan gerelateerd is, maatschappelijk toelaatbaar is (Paul & Linz, 2008). Verder onderzoek dient uit te wijzen of dit effectief objectivering van kinderen in de hand zou werken en of dit verschilt bij verschillende soorten virtuele kinderpornografie.

Uit het onderzoek kwamen ook enkele bevindingen naar boven die relevant kunnen zijn voor de hulpverlening. Zo vinden de respondenten dat pedofielen en pedoseksuelen een andere behandeling dienen te krijgen. Een pedofiel zou psychologische hulp moeten krijgen bij zijn acceptatieproces en een pedoseksueel zou een controle over zijn handelen moeten leren. Uit het interview met de hulpverlener blijkt dat dit reeds zo wordt toegepast in het UFC, waar ze werken op maat van de specifieke noden van de cliënt. Uit de onderzoeksresultaten kwam ook naar boven dat het kunnen praten en delen van hun gevoelens met mede-gevoelsgenoten veel ondersteuning biedt aan pedofielen. Zo blijken groepstherapie en de groepschat op het forum pedofilie.nl zeer waardevol. Sommige respondenten durven de stap naar de hulpverlening niet zetten omwille van het stigma dat op pedofilie rust. Dit zijn uitdagingen waarmee de hulpverlening aan de slag kan.

4.2. Sterktes en beperkingen van het onderzoek

Onderhavige kwalitatieve studie kent een aantal sterktes, maar ook een aantal tekortkomingen waarmee rekening moet gehouden worden bij het interpreteren van de resultaten.

De eerste sterkte betreft de keuze voor een volledig anonieme bevraging van de respondenten met pedofiele gevoelens. Dit had mogelijks een positieve impact op de openhartigheid van de respondenten. Ten tweede werden de respondenten niet bekomen via hulpverleningsinstanties, waardoor ook respondenten deelnamen die nooit hulp zochten. De grootste beperking van het onderzoek is de gebrekkige representativiteit. Dit is te wijten aan meerdere factoren zoals een kleine en niet-representatieve steekproef en sociale wenselijkheid. Hierdoor dienen de resultaten met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden.

Doordat kinderpornografie en seksueel kindermisbruik gevoelige onderwerpen betreffen, moeten we rekening houden met de neiging om sociaal wenselijk te antwoorden door de respondenten. Dit kan in huidig onderzoek worden genuanceerd aangezien de chat anoniem is.

4.3. Toekomstig onderzoek

Dit onderzoek betreft slechts een kleinschalig belevingsonderzoek. Gelet op de beperkte steekproef en gebrekkige representativiteit is de eerste suggestie een grootschaliger onderzoek naar de beleving van pedofielen omtrent virtuele kinderpornografie.

Uit huidig onderzoek komt naar boven dat de mogelijkheden, alsook de invloed van virtuele kinderpornografie, per persoon kan verschillen. De heterogeniteit van de groep pedofielen en pedoseksuelen zorgt ervoor dat het heel moeilijk is om conclusies te trekken. Om die reden is het aangewezen onderzoek te voeren naar kenmerken van beide groepen.

Zoals hierboven aangehaald rijzen er nog een aantal praktische en ethische vragen omtrent virtuele kinderpornografie. Vragen zoals hoe fotorealistisch virtuele kinderpornografie mag afgebeeld worden en welke gezichtsuitdrukking moet gegeven worden aan kinderen dienen onderzocht te worden in het kader van het onderzoek naar de mogelijkheden van virtuele kinderpornografie.

Globaal hoopt dit onderzoek aan te zetten tot meer onderzoek vanuit het perspectief dat pedofielen kunnen lijden onder hun pedofiele gevoelens en recht hebben op waardevolle professionele hulp. Door hun noden in kaart te brengen kan er veel efficiënter te werk gegaan worden.

5. Conclusie

Dit onderzoek had als doel een bijdrage te leveren aan het onderzoeksvraagstuk naar de mogelijkheden van virtuele kinderpornografie in de hulpverlening, dit door het in kaart brengen van de mening van pedofielen inzake deze materie. Een antwoord op de vraag: 'Hoe staan pedofielen tegenover het gebruik van virtuele kinderpornografie in de hulpverlening?' werd gezocht. Hiertoe werd een belevingsonderzoek uitgevoerd waarbij kwalitatieve interviews werden afgenomen met pedofielen, alsook een interview met een hulpverlener.

De onderzoeksresultaten tonen aan dat pedofielen in het algemeen positief staan tegenover virtuele kinderpornografie. Uit het onderzoek blijkt dat virtuele kinderpornografie voor evenveel seksuele bevrediging kan zorgen als ware kinderpornografie. De gevraagde pedofielen zien dan ook mogelijkheden in het gebruik van virtuele kinderpornografie in de hulpverlening. Doordat pedofielen kinderen geen pijn willen doen, hebben ze vaak schuldgevoelens bij het kijken naar ware kinderpornografie. Virtuele kinderpornografie zou pedofielen hierbij kunnen helpen als legale uitlaatklep. De respondenten geven aan dat de hulpverlening vooral psychologische ondersteuning moet bieden aan pedofielen gedurende hun acceptatieproces.

Volgens de pedofiele respondenten zou virtuele kinderpornografie de meeste pedofielen niet aanzetten tot het opzoeken van ware kinderpornografie of het plegen van seksueel kindermisbruik. In tegenstelling, ze denken dat het voor sommigen net een goede manier zou zijn om de drang naar ware kinderpornografie weg te nemen en te voorkomen dat deze geconsumeerd wordt.

De rode draad doorheen dit onderzoek is dat er een onderscheid moet gemaakt worden tussen pedofielen en pedoseksuelen. Voorliggende studie heeft zich gefocust op de toepassingsmogelijkheden van virtuele kinderpornografie voor pedofielen. De mogelijkheden en invloed van virtuele kinderpornografie blijken afhankelijk van persoon tot persoon. De respondenten zijn het dan ook unaniem eens dat onderzoek moet uitwijzen in welke situaties het een risicofactor vormt. Dit om te voorkomen dat virtuele kinderpornografie in handen van de foute groep nefaste gevolgen zou hebben of gebruikt zou worden voor de foute doeleinden. Daarom geven ze aan dat virtuele kinderpornografie enkel zou aangeboden mogen worden onder strikte voorwaarden en in een gecontroleerde setting.

Er kan geconcludeerd worden dat virtuele kinderpornografie nog niet meteen van tafel moet geveegd worden. Uit het onderzoek komt naar voor dat het in bepaalde omstandigheden en bij bepaalde doelgroepen voor goede doeleinden kan ingezet worden. Hierdoor verwelkomen pedofielen extra onderzoek naar de mogelijkheden van virtuele kinderpornografie in de hulpverlening.

6. Referenties

- Aertsen, I., & De Ranter, N. (2012). Seksueel misbruik binnen de katholieke kerk: een schets van fenomeen en ouderschap. *Panopticon*, 33 (1), 3-23.
- American Psychiatric Association. (2014). *Handboek voor de classificatie van psychiatrische stoornissen: DSM-5*. Boom.
- Beech, A. R., Miner, M. H., & Thornton, D. (2016). Paraphilias in the DSM-5. *Annual Review of Clinical Psychology*, 12, 383-406. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-021815-093330>.
- Bogaerts, S., Goethals, J., & Vervaeke, G. (2003). *De verleiding uit onvermogen: interpersoonlijke factoren en pedoseksualiteit*. Universitaire Pers Leuven.
- Briere, J., & Runtz, M. (1989). University males' sexual interest in children: Predicting potential indices of "pedophilia" in a nonforensic sample. *Child Abuse & Neglect*, 13(10), 65-75. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(89\)90030-6](https://doi.org/10.1016/0145-2134(89)90030-6).
- Carter, D. L., Prentky, R. A., Vanderveer, P. L., & Boucher, R. J. (1987). Pornography in the criminal and developmental histories of sexual offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, 2(2), 196-211.
- Cisneros, D. (2002). "Virtual Child" Pornography on the Internet: A "Virtual" Victim?. *Duke Law & Technology Review*, 19, 1-7.

- Declercq, F. (2008). Seksueel misbruik van kinderen. In F. Declercq (Red.), *Seksuele, geweld- en levensdelicten. Psychopathologie van daders* (pp. 17-45). Acco.
- Diamond, M., Jozifkova, E., & Weiss, P. (2011). Pornography and Sex Crimes in the Czech Republic. *Archives of Sexual Behavior*, 40, 1037-1043. <https://doi.org/10.1007/s10508-010-9696-y>.
- Dreser, L. (2007). Facultatief Protocol bij het IVRK inzake kinderhandel, kinderprostitutie en kinderpornografie. *Tijdschrift voor Jeugd en Kinderrechten*, 2, 76-80. <http://www.kekidatabank.be/docs/Publicaties/2007%20DRESER%20Het%20Facultatief%20Protocol%20bij%20het%20IVRK%20inzake%20kinderhandel%20kinderprostitutie%20en%20kinderpornografie.pdf>.
- Eggermont, M. (1999). Belevingsonderzoek en participerende observatie in B. Levering, & P. Smeyers (Reds.), *Opvoeding en onderwijs leren zien: een inleiding in interpretatief onderzoek* (pp. 173-191). Boom.
- Endrass, J., Urbaniok, F., Hammermeister, L. C., Benz, C., Elbert, T., Laubacher, A., & Rossegger, A. (2009). The consumption of Internet child pornography and violent and sex offending. *BMC psychiatry*, 9(43), 1-7. <https://doi.org/10.1186/1471-244X-9-43>.
- Farid, H. (2009). *Creating and detecting doctored and virtual images: Implications to the child pornography prevention act (Technical Report TR2004-518)*. Dartmouth College, Computer Science.
- Frei, A., Erenay, N., Dittmann, V., & Graf, M. (2005). Paedophilia on the internet – A study of 33 convicted offenders in the Canton of Lucerne. *Schweizerische medizinische Wochenschrift*, 135, 488-494.
- Frenken, J. (2002). Seksuele misdrijven en seksuele delinquenten. In P.J. Koppen van, D.J. Hessing, H.L.G.J. Merckelbach, & H.F.M. Crombag (Reds.), *Het recht van binnen. Psychologie van het recht* (pp. 139-176). Uitgeverij Kluwer.
- Gillespie, A. (2011). *Child pornography: law and policy*. Routledge.
- Hall, R. C. W. (2007). A profile of Pedophilia: Definiton, Characteristics of Offenders, Recidivism, Treatment Outcomes, and forensic Issues. *Mayo Clinic Proceedings*, 82(4), 457- 471. <https://doi.org/10.4065/82.4.457>.
- Kim, C. (2004). From Fantasy to Reality: The Link Between Viewing Child Pornography and Molesting Children. *Prosecutor*, 39(2), 17-18.
- Koeck, S., Beek, D. van, & De Doncker, D. (2002). Classificatie van pedoseksuelen en verkrachters. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 26, 37-45. <https://www.politieacademie.nl/kennisenonderzoek/kennis/media-theek/PDF/74908.pdf>.

- Kosse, S. H. (2004). Virtual Child Pornography – A United States update. *Tolley's Communication Law Journal*, 9, 39- 46. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1015139.
- Krone, T. (2004). A Typology of Online Child Pornography Offending. *Trends & issues in crime and criminal justice*, 279, 1-6. https://www.researchgate.net/publication/237371926_A_Typology_of_Online_Child_Pornography_Offending.
- Lanning, K. V. (2010). *Child molesters: A behavioral analysis. For professionals investigating the sexual exploitation of children*. National Center for Missing & Exploited Children.
- Laws, D. R., & Marshall, W. L. (1990). A Conditioning Theory of the Etiology and Maintenance of Deviant Sexual Preference and Behavior. In W. L. Marshall, D. R. Laws, & H. E. Barbaree (Eds.), *Handbook of sexual assault: issues, theories, and treatment of the offender* (pp. 209- 229). Plenum press.
- Leuw, E., Bijl, R. V., & Daalder, A. V. (2004). *Pedoseksuele delinquentie: Een onderzoek naar prevalentie, toedracht en strafrechtelijke interventies*. Wetenschappelijk onderzoek- en documentatiecentrum.
- Levy, N. (2002). Virtual child pornography: The eroticization of inequality. *Ethics and Information Technology*, 4(4), 319-323. <https://doi.org/10.1023/A:1021372601566>.
- Marshall, W. L. (1988). The use of sexually explicit stimuli by rapists, child molesters, and nonoffenders. *The Journal of Sex Research*, 25, 267-288. <https://doi.org/10.1080/00224498809551459>.
- O'Gorman, A., & Vander Laenen, F. (2010). Ethische aspecten van het kwalitatief onderzoek. In Decorte, T., & Zaitch, D. (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 531-557). Acco.
- Opdenakker, R. (2010). Interviewen via MSN en e-mail. *Kwalon*, 15 (2), 24-31.
- Paul, B., & Linz, D. (2008). The Effects of Exposure to virtual child pornography on viewer cognitions and attitudes toward deviant sexual behavior. *Communication Research*, 35(1), 3-8. <https://doi.org/10.1177/0093650207309359>.
- Pobořilová, M. (2011). Virtual child pornography. *Masaryk University Journal of Law and Technology*, 5(2), 241-253. <https://journals.muni.cz/mujlt/article/view/2585/2149>.
- Quayle, E., & Ribisl, K. M. (2012). *Understanding and preventing online sexual exploitation of children*. Routledge.

- Quayle, E., & Taylor, M. (2002a). Child pornography and The Internet: perpetuating a cycle of abuse. *Deviant Behavior*, 23(4), 331-361. <https://doi.org/10.1080/01639620290086413>.
- Quayle, E., & Taylor, M. (2002b). Paedophiles, Pornography and the internet: Assessment Issues. *British Journal of Social Work*, 32, 863-875. <https://doi.org/10.1093/bjsw/32.7.863>.
- Seto, M. C. (2004). Pedophilia and sexual offenses against children. *Annual Review of Sex Research*, 15, 321-361.
- Seto, M. C. (2009). Pedophilia. *Annual Review of Clinical Psychology*, 5, 391-407. <https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.032408.153618>.
- Seto, M. C. (2012). Is Pedophilia A Sexual Orientation? *Archives of Sexual Behavior*, 41, 231- 236.
- Seto, M. C., Cantor, J. M., & Blanchard, R. (2006). Child Pornography Offenses Are a Valid Diagnostic Indicator of Pedophilia. *Journal of Abnormal Psychology*, 115(3), 610-615. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.115.3.610>.
- Seto, M. C., & Eke, A. W. (2005). The Criminal Histories and Later Offending of Child Pornography Offenders. *Sexual Abuse: A journal of Research and Treatment*, 17(2), 201-210. <https://doi.org/10.1007/s11194-005-4605-y>.
- Seto, M. C., Hanson, R. L., & Babchishin, K. M. (2011). Contact sexual offending by men with online sexual offenses. *Sexual Abuse*, 23, 124-145. <https://doi.org/10.1177%2F1079063210369013>.
- Stoops, J. (2017). Just like heroin: science, pornography and heteronormativity in the virtual public sphere. *Porn studies*, 4(4), 364-380.
- Stop it Now!. (z.d.). FAQ. <https://stopitnow.be/faq>.
- Taylor, M., & Quayle, E. (2003). *Child pornography: An Internet Crime*. Brunner/Routledge.
- Taylor, M., Quayle, E., & Holland, G. (2001). Child pornography, the internet and offending. *Sociologie et sociétés*, 32(2), 94-100.
- Uzieblo, K. (2020, 26 februari). *Seksuele delinquentie* [PowerPoint]. <https://ufora.ugent.be/d2l/le/content/92791/Home>.
- Van den Broek, S. (2010). Interviews via e-mail: goede basis voor een vertrouwelijke relatie? *Kwalon*, 15(2). 18-23.
- Vanhoeck, J. (2012). *Ik beken. Plegers van zedenfeiten geportretteerd*. Vrijdag.
- Van Tongeren, C. (2012). Jules Mulder: 'Pedofilie is geen keuze'. *Psychopraktijk*, 4, 8-11. <https://doi.org/10.1007/s13170-012-0003-6>.

- Vermeulen, G. (2003). Strafrechtelijke bescherming van minderjarigen en verhoogd internationale bescherming van kinderen tegen seksuele exploitatie. In T. Balthazar, J. Christiaens, M. Cools, T. Decorte, B. De Ruyver, P. Hebberecht, P. Ponsaers, et al. (Reds.), *Update in de criminologie: jongeren en criminaliteit* (pp. 193-226). Kluwer.
- Vermeulen, G., & De Pauw, H. (2005). Definitions of Sexual Exploitation of Children and Missing Children. In G. Vermeulen (red.), *Missing and Sexually Exploited Children In The Enlarged EU. Epidemiological Data In The New Member States* (pp. 15-17). Maklu.
- Vermeulen, G., Ponsaers, P., & Verlinden, A. (2003). *Het profiel van een pedoseksueel: een sociologische benadering*. Maklu.
- Westerkamp, R., & De Vries, T. (juli 2018). *Het doorbreken van stigmatisering bij pedofilie*. <http://www.venvn-spv.nl/pdfs/vakblad/sppdf/sp125/SP125-juli2018-hoofd04.pdf>.
- Wolak, J., Finkelhor, D., & Mitchell, K. (2011). Child pornography possessors: Trends in offender and case characteristics. *Sexual Abuse: A journal of Research and Treatment*, 23(1), 22-24. <https://doi.org/10.1177/1079063210372143>.

Virtuele kinderpornografie vs geanimeerde volwassenenpornografie

Studie naar meningen en doelpubliek

Renée Pattyn

Abstract

Virtual child pornography has been on the rise for several years, while it remains unclear to whom such material is attractive. This research investigates any overlap between watchers of animated adult pornography and of virtual child pornography. It also examines (opinions on) the reasons for consuming virtual child pornography, including how this varies for (non-)realistic virtual pornography and (non-)paedophiles. The mixed methods study consists of an online survey and a focus group with non-offending paedophiles. Results show similarities between the two types of animated pornography. There appears to be an overlap between those who have watched animated adult pornography and those who have watched virtual child pornography. Watching either types of animated pornography is associated with a higher chance of being attracted to real or fictional minors, though these associations are stronger in the case of virtual child pornography. Reasons for watching virtual child pornography encompassed a whole range of reasons, ranging from an aesthetic preference for animated (child) pornography, to it filling a therapeutic function. The latter reason partly explains the more positive opinion of paedophiles on the phenomenon compared to non-paedophiles.

1. Inleiding

Ondanks vele inspanningen blijft kinderpornografie wereldwijd een sterk aanwezig fenomeen. Op internationaal niveau registreerde het Internet Watch Foundation (IWF) meer dan 252.000 URL's waarop kindermisbruikbeelden konden worden aangetroffen, een stijging van 64% ten opzichte van 2020 (Internet Watch Foundation, 2022). Terwijl kinderpornografie in eerste instantie geassocieerd wordt met seksuele misbruikbeelden van echte kinderen, is het ondertussen breder dan dat. De laatste jaren duikt virtuele kinderpornografie steeds vaker op, i.e. een volledig fictieve vorm van kinderpornografie dat geen misbruik van echte kinderen vereist. Hetzelfde IWF houdt hiervoor ook een lijst bij van dergelijke non-fotografische beelden³⁸⁷ met de bedoeling om het internet te vrijwaren van dit soort beelden. In 2021 werd deze lijst geüpdatet met 234 unieke URL's (Internet Watch Foundation, 2022). Dergelijke beelden blijven overigens niet beperkt tot cartoonachtig materiaal dat gemakkelijk te onderscheiden is van echte beelden. De beschikbaarheid van (gratis) animatiesoftware hebben de weg vrijgemaakt

³⁸⁷ Het IWF definieert dit als *cartoons, drawings, computer-generated imagery (CGI) and other non-photographic representations of child sexual abuse* (Internet Watch Foundation, 2022). Het verwijst dus niet enkel naar virtuele kinderpornografie.

voor computer-gegenereerde beelden die dichter aansluiten bij de realiteit. Hetzelfde geldt ook voor virtueel kinderpornografisch materiaal (Child Focus, 2021).

Tegelijkertijd is de bestaande literatuur die ingaat op virtuele kinderpornografie eerder beperkt of van recente aard. Vandaar dat een aantal vragen onbeantwoord blijven, met name wie virtuele kinderpornografie zoal consumeert. Zoals Paasonen (2019) aangeeft, zou er een kloof bestaan tussen de pornografische voorkeuren van personen enerzijds, en hun seksuele interesses anderzijds. De seksuele identiteit van personen is een complex gegeven dat zichzelf kan tegenspreken op vlak van voorkeuren, interesses, fantasieën en daden. Het bekijken van virtueel kinderpornografisch materiaal is mogelijk niet iets dat exclusief is voor pedofielen, en mogelijk bestaan er verscheidene redenen waarom ook personen die niet aangetrokken zijn tot minderjarigen hiertoe aangetrokken zijn. Verder is het empirisch onderzoek naar de publieke opinie over kinderpornografie van beperkte aard (Steel et al., 2022). Voorgaand onderzoek dat dit wel onderzocht maakte niet steeds een onderscheid tussen echte en fictieve kinderpornografie (Prichard et al., 2016).

Dit hoofdstuk heeft dan ook tot doel hier meer licht op te werpen. Daartoe werden volgende onderzoeksvragen geformuleerd: (1) In welke mate overlapt het doelpubliek van geanimeerde volwassenenpornografie met het doelpubliek van (realistische) virtuele kinderpornografie, en (2) hoe verhouden niet-realistische virtuele kinderpornografie en realistische virtuele kinderpornografie zich tot elkaar? De tweede onderzoeksvraag werd verder opgedeeld in twee deelvragen: (2.1) Wat is de mening over niet-realistische virtuele kinderpornografie en realistische virtuele kinderpornografie bij pedofielen en de algemene bevolking en (hoe) verschilt dit van elkaar, en (2.2) wat zijn de redenen voor het bekijken van niet-realistische virtuele kinderpornografie versus realistische virtuele kinderpornografie?

Eerst volgt een bespreking van geanimeerde pornografie in algemene zin, waarna wordt gefocust op wat valt onder de noemer van virtuele kinderpornografie en wat haar verschijningsvormen zijn. Daarna wordt ingegaan op wat reeds bekend lijkt te zijn over het (potentiële) doelpubliek van virtuele kinderpornografie. Vervolgens wordt kort ingegaan op de methodologische basis van dit onderzoek, waarna de resultaten worden besproken. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een discussie en conclusie.

2. Porn in all shapes and sizes

Geanimeerde pornografie is in alle mogelijke vormen en maten te vinden. In tegenstelling tot 'mensenpornografie' is dit medium niet enkel beperkt tot foto's en video's maar ook games. Pornografische games zijn ondertussen geen recent fenomeen meer en zijn wijdverspreid te vinden op het internet (Lankoski & Dymek, 2020; Saunders, 2019).

De kwaliteit en stijl van geanimeerde pornografie varieert van zeer ruw met schokkende bewegingen, tot intentioneel cartoonachtig en (foto)realistisch met aandacht voor anatomische correctheid (Paasonen, 2017, 2019; Saunders, 2019). Wanneer gestreefd wordt naar fotorealistische kwaliteit hebben producenten de voorkeur voor statische

afbeeldingen, aangezien video's sneller het *uncanny valley*³⁸⁸-effect oproepen (Saunders, 2019). Een voorbeeld van intentioneel cartoonachtig pornografie is *hentai*, een term die verwijst naar Japanse *manga* en *anime* van erotische of seksuele aard. De stijl van *hentai* wordt net zoals andere Japanse kunstvormen vaak gekenmerkt door een soort leegte, waarbij de geanimeerde lichamen wel algemene menselijke eigenschappen vertonen maar verder uniform van uiterlijk zijn, wat de ruimte biedt om de lichamen zelf verder te 'interpreteren'. Verder wordt het ook gekenmerkt door een gebrek aan realisme, wat het onderscheidt van de meer 'vleesgeworden' en realistische stijl van westerse (computer-)geanimeerde pornografie (Ortega-Brena, 2009). Hoewel beide verschillen op vlak van realisme, portretteren beiden vaak ook fantasierijke en onmogelijke scenario's (Ortega-Brena, 2009; Paasonen, 2019). Een westers voorbeeld hiervan is *monster toon porn* dat zich focust op seksuele scenario's tussen grote variabiliteit aan monsters (e.g. elven, demonen en zombies) en vrouwelijke personages zoals bekende actrices of videogamepersonages (Paasonen, 2017).

Geanimeerde pornografie wordt door zowel commerciële studies als personen buiten het commerciële circuit geproduceerd (Paasonen, 2017, 2019). Computer-gegenereerde pornografie buiten het commerciële wezen staat ook bekend als *user-generated, computer-generated pornography* (UCGP), en is voornamelijk te vinden in *DIY-communities* zoals *imageboards* (e.g. danbooru, gelbooru en Rule34) en *subscription based websites* (e.g. Patreon) maar ook op de bekende pornosites zoals Pornhub (Lankoski & Dymek, 2020; Saunders, 2019). Bovenstaande platformen bevatten vanzelfsprekend ook de cartoonachtige variant van geanimeerde pornografie. Zo blijkt uit het jaarreview van Pornhub (2019) dat *hentai* in 2019 de tweede meest populaire zoekterm en vierde meest bekeken categorie was, terwijl *cartoon* op nummer 13 stond. Voor België specifiek steeg het aantal zoekopdrachten voor *hentai* met 112% ten opzichte van het vorige jaar en werd het de vierde meest opgezochte zoekterm in 2019. In 2021 werd *hentai* de meest populaire zoekterm op de website (Pornhub, 2021). Platformen waarop geanimeerde pornografie te vinden zijn dienen echter niet enkel als afzetmarkt voor eigen creaties. Websites zoals Renderosity bieden de mogelijkheid om andere geïnteresseerden te voorzien in de nodige kennis, vaardigheden en software om zelf geanimeerde pornografie te maken (Saunders, 2019).

Omdat de productie van geanimeerd pornografisch materiaal volledig losgekoppeld wordt van de grenzen van het menselijk lichaam, biedt animatiepornografie de mogelijkheid om gewelddadige scenario's uit te beelden zonder dat de kijker bezorgd moet zijn dat personen gekwetst, gedwongen of onder invloed meedoen aan scènes (Paasonen, 2017, 2019). Geanimeerde pornografie schuwt dan ook niet om onrealistische of taboeonderwerpen aan te kaarten (Capino, 2004; Saunders, 2019) (Capino, 2004; Saunders, 2019). Dit laatste uit zich ook in de vorm van virtuele kinderpornografie.

³⁸⁸ *Uncanny valley* verwijst naar het gevoel van ongemak dat kan ontstaan wanneer personen geconfronteerd worden met realistische representaties van virtuele personen (Mori et al., 2021).

2.1. Virtuele kinderpornografie

Ondanks dat kinderpornografie in eerste instantie geassocieerd wordt met beeldmateriaal van echte minderjarigen waarin geslachtsdelen en/of seksuele handelingen geportretteerd zijn (Oerlemans, 2011), komt dergelijk materiaal in verschillende vormen voor. Een van deze verschijningsvormen en fictieve tegenhanger van echte of 'klassieke kinderpornografie' is virtuele kinderpornografie.

Virtuele kinderpornografie omvat kinderpornografische beelden van volledig fictieve aard die voorkomen in de vorm van tekeningen of cartoons en computer-gegenereerd materiaal (Gillespie, 2018; McLelland & Yoo, 2007; Nair, 2010). Het kan naargelang de stijl van het materiaal verder worden opgedeeld in de niet-realistische en realistische variant. Daarnaast blijft het niet beperkt tot niet-interactieve beelden (i.e. foto's en video's). Op het internet zijn pornografische games te vinden waarin onderwerpen zoals incest, maar ook pedofilie en andere vormen van seksueel geweld in voorkomen (Martinez & Manolovitz, 2010).

2.1.1. Niet-realistische virtuele kinderpornografie

Met 'niet-realistische virtuele kinderpornografie' wordt bedoeld op cartoonachtig tweedimensionaal kinderpornografisch materiaal van fictieve minderjarigen. Deze variant hecht doorgaans minder belang aan anatomische correctheid. De meest gekende vorm hiervan is *lolicon* (of *rorikon*) en verwijst naar pornografische *manga* en *anime* waarin fictieve minderjarige meisjes in seksuele (gewelddadige) situaties worden geplaatst (Galbraith, 2011; Savage, 2015). De mannelijke variant van *lolicon* is *shotacon*, wat zich focust op jonge (prepuberale) jongens (Madill, 2017; McLelland, 2005). Net als *lolicon* komen ook hier thema's van verkrachting en incest aan bod (Madill, 2017; McLelland, 2005). *Shotacon* kan verder worden opgesplitst in homoseksuele en heteroseksuele *shotacon* (Madill, 2017).

Dergelijk kinderpornografisch materiaal komt ook voor in de vorm van games, en vallen vaak ook onder de noemer van *eroge* of *hentai* games (Gutiérrez, 2014; Martinez & Manolovitz, 2010). De meerderheid van dergelijke games wordt geproduceerd en verkocht in Japan, maar het internet heeft er ook toe geleid dat deze games te koop zijn op online platformen zoals Amazon (Martinez & Manolovitz, 2010) of gewoon vrij te downloaden op het internet. De meerderheid van Japanse *adult* games zijn tweedimensionaal van aard gekenmerkt door de stijl van Japanse *anime* (Galbraith, 2017). Ze volgen meestal heteroseksuele scenario's maar in mindere mate komen ook homoseksuele games voor (Gutiérrez, 2014). De games gaan vaak gepaard met een disclaimer dat alle personages boven de leeftijd van 18 jaar zijn (Martinez & Manolovitz, 2010). Niettemin wordt wel het idee gewekt dat het gaat om minderjarigen door het feit dat de personages vaak de fysieke proporties en/of gedrag van minderjarigen vertonen (Gutiérrez, 2014; Martinez & Manolovitz, 2010). Een voorbeeld hiervan is *Hizashi no Naka no Riaru*. Hierin moet de speler tijdens het babysitten een minderjarig meisje verkrachten (Martinez & Manolovitz, 2010).

2.1.2. Realistische virtuele kinderpornografie

Onder de realistische variant van virtuele kinderpornografie wordt 3D-computer-gegenereerd pornografisch materiaal van fictieve minderjarigen verstaan. De kwaliteit van animaties kan sterk variëren, maar in het licht van technologische ontwikkelingen in rendering software en hardware kan computer-gegenereerd materiaal steeds realistischer worden (Eneman et al., 2009; Holmes et al., 2016).

Eroge komt ook in driedimensionale vorm voor. Een van de meer beruchte games binnen dit genre is *RapeLay*. Hier heeft de speler de controle over het mannelijke hoofdpersonage die een moeder en haar twee minderjarige dochters stalkt en verkracht (Galbraith, 2017; Gutiérrez, 2014). Ook het westen kent games die voor gelijkaardige doeleinden gebruikt kunnen worden. In *Second Life*³⁸⁹ is het mogelijk avatars naar eigen wens te creëren (Filipović, 2020; Reeves, 2018) en te interageren met de avatars van andere spelers verspreid over de wereld (Reeves, 2013). Ondanks dat *Second Life* in theorie geen pornografische game is wordt het door sommigen wel voor die intentie gebruikt. Een activiteit waarvoor *Second Life* berucht is geworden, is *sexual ageplay*. Dit is een vorm van *role-playing* waarbij volwassenen zich voordoen als minderjarigen via kindavatars en seks simuleren tussen (volwassen- en) kindavatars (Filipović, 2020; Reeves, 2013, 2018).

Ondertussen zijn er ook *adult virtual reality games* met computer-gegenereerde personages beschikbaar. Hoewel hetgeen op de markt nog te onderscheiden is van het reële, bestaat de technologie wel voor fotorealistische kwaliteit. *Virtual reality games* gaan vaak gepaard met *character customisation* waarbij het mogelijk is om partners af te stemmen op de eigen voorkeuren. In theorie kan het mogelijk zijn om de avatars te modelleren naar kinderen. Op termijn kan de virtuele wereld niet enkel visueel aansluiten op de werkelijke wereld, maar ook gevoelsmatig door de opkomst van sensorische feedbackmechanismen zoals *teledildonics*³⁹⁰. Hierdoor voelen spelers zich niet enkel meer betrokken, maar hebben ze ook meer controle over de scenario's. Op die manier kan het in de toekomst mogelijk zijn om misbruik hyperrealistisch te simuleren (Esposito, 2019).

3. Doelpubliek van virtuele kinderpornografie

Studies hanteren vaak brede definities van pornografie, waarbij niet duidelijk wordt gemaakt of het enkel verwijst naar mensenpornografie of ook geanimeerde pornografie (Park et al., 2021). Bijgevolg is het moeilijk na te gaan of hetgeen vandaag gekend is over pornografieconsumenten ook van toepassing is op zij die (exclusief) geanimeerde pornografie bekijken. Bestaande literatuur lijkt evenwel een aantal voorlopige antwoorden te suggereren op de vraag wie virtuele kinderpornografie bekijkt en waarom. Christensen et al. (2021) hadden reeds getracht de psychologie achter virtuele kinder-

³⁸⁹ *Second Life* is een Massive Multiplayer Online Role-Playing Game (MMORPG), ontwikkeld in de Verenigde Staten.

³⁹⁰ *Teledildonics* zijn van op afstand bedienbare seksspeeltjes.

pornografie-daders te achterhalen op basis van bestaande literatuur over klassieke kinderpornografie, vanuit de vaststelling dat virtueel kinderpornografisch vaak samen met klassiek kinderpornografisch materiaal wordt aangetroffen (Northern Ireland Office, 2007, aangehaald in Christensen et al., 2021). In een sample op basis van Canadese politiedossiers bezat een derde van zij die kinderpornografie in hun bezit hadden ook virtueel (*anime*) kinderpornografisch materiaal (Seto & Eke, 2015).

Cognitieve schema's en vertekeningen vormden een eerste aanknooppunt. Cognitieve schema's zijn een soort impliciete theorieën die personen helpen zichzelf en hun omgeving te begrijpen en te interpreteren, en kunnen door daders gebruikt worden om hun wereld te interpreteren op een manier dat het hun overtredingen ondersteunt. Toegepast op virtueel materiaal kan bij daders het idee ontstaan en bekrachtigd worden dat kindermisbruik onschadelijk is door de mogelijkheid virtuele kinderen te animeren zodanig dat het lijkt alsof zij genieten (Christensen et al., 2021). Uit deze schema's volgen cognitieve vertekeningen die op hun beurt attitudes en overtuigingen zijn die door daders gehanteerd worden om hun gedrag te ontkennen, te minimaliseren of te rationaliseren (Taylor & Quayle, 2003; Ward & Keenan, 1999). Het bekijken van virtuele kinderpornografie kan dan geminimaliseerd worden vanuit het idee dat het "toch niet gaat om echte kinderen" (Christensen et al., 2021).

Verder biedt ook wisselwerking tussen de persoon en de omgeving een verklaring. Hierbij zouden bepaalde eigenschappen van het internet overtredingen in het kader van online kinderpornografie kunnen faciliteren. Voor personen die voordien slechts een oppervlakkige aantrekking of nieuwsgierigheid ten aanzien van (klassieke) kinderpornografie ervaarden is de drempel om dit op te zoeken en te vinden lager geworden (Wortley, 2012). In het bijzonder zou volgens Christensen et al. (2021) virtuele kinderpornografie als toegangspoort kunnen fungeren vanwege bepaalde kenmerken die het bezit. Er zou een grotere neiging tot regelovertreding zijn omdat de virtuele variant in vergelijking met klassiek kinderpornografisch materiaal mogelijks meer toegankelijk en anoniem is (want websites waarop het materiaal te vinden kan zijn, e.g. *fanfiction*-, animatie- en comic sites, worden mogelijks minder onderworpen aan wettelijk toezicht), alsook omdat er mogelijks een groter gevoel van afstandelijkheid ten opzichte van het materiaal mee gepaard gaat. Deze eigenschappen kunnen het minder risicovol en gemakkelijker maken virtueel materiaal op te zoeken. En indien de gepercipieerde voordelen van virtuele kinderpornografie groter zijn dan de gepercipieerde risico's, kan het zijn dat bepaalde daders kiezen voor deze variant eerder dan de klassieke vorm (Christensen et al., 2021).

Dat virtuele kinderpornografie voornamelijk geassocieerd wordt met pedofilie is geen verrassing. Het is reeds aangetoond dat beschuldigd zijn van een kinderpornografisch misdrijf een sterke indicatie is voor pedofilie (Seto et al., 2006). Evenwel is er dus geen sprake van een één-op-één-relatie, en is niet iedere kijker van kinderpornografie een pedofiel. De vraag is dan wel hoe zij in contact komen met kinderpornografie. Carnes (2003) beschreef reeds een 'obsessieve spiraal' waarin sommigen terechtkomen op

zoek naar materiaal dat een grotere mate aan opwinding veroorzaakt dan het voorgaande, mildere materiaal, met als eindstation kinderpornografie. Zo zijn video's met volwassen pornoactrices die op tieners lijken, ook gekend als *barely legal* pornografie, reeds jaren een populaire categorie op pornowebsites. *Teen* was van 2013 tot en met 2019 een van de meest gezochte zoektermen of categorieën op Pornhub (2013, 2015, 2016, 2017, 2018a, 2018b, 2019). Volgens Carnes (2003) zouden sommige kijkers van *barely legal* pornografie de overstap maken naar *lolita* en *nudist* websites waarop naakte minderjarigen worden geportretteerd, evenwel vanuit een artistieke invalshoek. Een deel van hen zou uiteindelijk terechtkomen op kinderpornografische websites wanneer het voorgaande materiaal niet meer bevredigend genoeg is. Dit is een proces dat door sommigen als niet te stoppen wordt beschreven. Carnes (2003) heeft het enkel over klassieke pornografie, maar dit proces zou ook van toepassing kunnen zijn op zij die virtuele kinderpornografie consumeren, met virtuele kinderpornografie als tussenfase of eindpunt. Websites met *adult fanart* kunnen mogelijks leiden tot het zoeken naar websites waar ook minderjarige (of minderjarig lijkende) personages in seksuele contexten worden afgebeeld, wat als meer taboe en opwindend kan worden ervaren. Dit kan een eindpunt zijn, evenwel kan de kans bestaan dat sommigen zoeken naar harder materiaal, en eindigen bij klassieke kinderpornografie.

Evenwel moet het onderwerp van seksuele interesse niet noodzakelijk iets reëel zijn, het kan bijvoorbeeld ook gaan om een aantrekking tot fictieve personages, ook wel gekend als fictofilie. Fictofilie is "*an intense long-term parasocial love or desire relationship between a human individual and a fictional character*" (Karhulahti & Välisalo, 2021, p. 3). Het heeft niet noodzakelijk een seksuele of romantische connotatie, maar wordt wel geassocieerd met een zekere mate aan hechting tot fictieve personages. De aantrekking kan ook aanleiding geven tot het uitvoeren van bepaalde activiteiten (*fictophilic behaviours*) zoals fantaseren en dagdromen, het dragen van kleding en juwelen die gerelateerd zijn aan de personages, en meer creatieve uitlaatkleppen zoals tekeningen en het schrijven van fanfiction³⁹¹ (Karhulahti & Välisalo, 2021).

3.1. Niet-realistische virtuele kinderpornografie

Bovenstaande ging in op verklaringen voor het bekijken van virtuele kinderpornografie in algemene zin. Evenwel is er ook literatuur die in het bijzonder ingaat op de niet-realistische variant. Zo richt *lolicon* zich vooral op een mannelijk doelpubliek (Galbraith, 2011; Shigematsu, 1999), maar het is geen exclusief mannelijk fenomeen. In het geval van het Japanse *lolicon* magazine *Manga Burikko* was 15% van de lezers vrouwelijk en kwamen ook vrouwelijke artiesten aan bod (Galbraith, 2011, 2019). Ook bij *ero*ge of *hentai* games is het doelpubliek grotendeels mannelijk, al probeert de industrie ook in te spelen op vrouwelijke spelers door homoseksuele *ero*ge te produceren (Gutiérrez, 2014). Het overkoepelende genre waartoe *shotacon* behoort, *yaoi*, is in tegenstelling tot *lolicon* voornamelijk samengesteld uit vrouwelijke lezers en producenten (McLelland,

³⁹¹ *Fanfiction* is fictie geschreven door fans van reeds bestaande mediavormen zoals boeken en films, waarbij personages van deze verhalen geleend worden om originele verhalen te schrijven.

2005; McLelland & Yoo, 2007). Het gaat dan grotendeels om (minderjarige) heteroseksuele vrouwen, maar ook lesbische fans of vrouwen die hun seksualiteit nog in vraag stellen (McLelland, 2005). Daarnaast is er ook een kleine groep van (homoseksuele) mannelijke fans (McLelland & Yoo, 2007).

Volgens Saitō (2007, zoals aangehaald in Madill, 2017) leest de meerderheid van fans van *shotacon* en *lolicon* het materiaal niet uit pedofiele interesse. Het verlangen dat voortkomt uit deze genres moet onderscheiden worden van reële verlangens voor echte personen. Consumenten en producenten van *yaoi* en *lolicon* zouden dan ook geen gevaar vormen voor kinderen (Galbraith, 2011; McLelland & Yoo, 2007). *Yaoi*-personages dienen eerder beschouwd te worden als een alter ego voor vrouwelijke lezers (McLelland, 2005; Mizoguchi, 2003). De fictieve en onbepaalde aard van deze personages maakt het namelijk mogelijk de personages toe te eigenen en zelf vorm te geven (McLelland, 2005). De personages zijn dan ook te beschrijven als een ‘derde gender’: “*These beautiful boys are 'the idealized self-image' of girls, and they are neither male nor female. They belong to a 'third sex'*” (Ueno, geciteerd in Mizoguchi, 2003, p. 53). *Yaoi* is een uitdrukking van de seksuele cultuur van jonge vrouwen (McLelland & Yoo, 2007), waarbij *yaoi* een transformationele ervaring is waarbij vrouwelijke fans in de schoenen kunnen treden van mannen. Door het innemen van de positie als ‘doener’ in plaats van degene te zijn wie het ‘wordt aangedaan’, kunnen zij op een veilig en gecontroleerde manier bepaalde fantasieën (e.g. seksueel geweld) beleven (Fujimoto, 2004). Het is ook een manier om appreciatie voor het jeugdige mannelijke lichaam uit te drukken (McLelland & Yoo, 2007). Ook *lolicon* kan volgens Akagi (1993, aangehaald in Galbraith, 2011) beschouwd worden als een vorm van zelfexpressie voor mannen waarbij afstand wordt gedaan van een mannelijke competitieve wereld en het ‘zelf als mannelijk’ wordt ingeruild voor de ‘vriendelijkheid en liefde’ van de *shōjo*³⁹².

3.2. Realistische virtuele kinderpornografie

Voor wat betreft realistische virtuele kinderpornografie is er minder kennis voorhanden, al kan onder meer worden teruggegrepen naar fictofilie en het daaraan gerelateerde aspect van *fictophilic behaviour* (Karhulahti & Välisalo, 2021). De opwinding die volgt uit (computer-gegenereerde) animatiepornografie heeft namelijk niet enkel te maken met de aantrekking tot en verlangen voor het specifieke personage, maar is ook gerelateerd aan de vervaardiging ervan. Hierbij geldt ook het belang van *community*. Kijkers van geanimeerde pornografie discussiëren geregeld over bepaalde keuzes van animatoren, wat hun opwinding linkt aan specifieke elementen van de beeldconstructie (Saunders, 2019). Saunders heeft het dan wel over computer-gegenereerde pornografie in algemene zin, het enige element waarop dit verschilt met computer-gegenereerde kinderpornografie is leeftijd (en bijgevolg de illegaliteit ervan). Echter heeft leeftijd, zoals te begrijpen is volgens een Rule34-gebruiker, geen echte betekenis: “*The moment you're masturbating [...] and realize cartoon characters don't have age because they're*

³⁹² (*Bi*)*shōjo* verwijst naar jonge en mooie meisjes en wordt bijna exclusief gebruikt voor fictieve personages (Galbraith, 2011).

imaginary" (Saunders, 2019, p. 249). Soortgelijke uitspraken kunnen ook gezien worden als een cognitieve vertekening van toepassing op zij die virtueel kinderpornografisch materiaal bekijken. Het bekijken van het materiaal wordt geminimaliseerd omdat het in eerste plaats gaat om fictieve personages, bijgevolg heeft een concept als leeftijd geen waarde.

Daarnaast kan ook, en zeker wanneer vergeleken met de niet-realistische variant, de rationele keuzetheorie van toepassing zijn. Beide vormen van virtuele kinderpornografie hebben het voordeel toegankelijker te zijn dan klassieke pornografie. In theorie is iedereen in staat om zelf virtuele kinderpornografie te maken, mits het aanleren van de nodige teken- of animatievaardigheden. Toegang tot en misbruik van kinderen is niet nodig. Voor zij die virtuele kinderpornografie bekijken als alternatief voor klassieke kinderpornografie om pedofiele behoeften te bevredigen heeft de realistische variant het bijkomende voordeel dat het materiaal dichter aansluit bij de realiteit. Onderzoek toont namelijk aan dat het steeds moeilijker wordt een onderscheid te maken tussen computer-gegenereerde afbeeldingen en echte afbeeldingen (Holmes et al., 2016). Gecombineerd met de manipuleerbaarheid van virtuele kinderpornografie die elk scenario mogelijk maakt en de opkomst van *virtual reality* en *teledildonics*, biedt virtuele computer-gegenereerde kinderpornografie nieuwe mogelijkheden. Daarnaast is er waarschijnlijk een lagere pakkans in vergelijking met zij die klassieke kinderpornografie consumeren. Wetshandhavingsinstanties hebben maar beperkte tijd en middelen om daders op te sporen, te vervolgen en te veroordelen. Aangezien zowel tijd en middelen schaars zijn, zou het geen verrassing zijn indien er prioriteit zou worden gegeven aan zaken met directe slachtoffers.

4. Methodologie

Deze studie vertrok vanuit een *mixed methods* design bestaande uit een kwantitatieve online survey en een kwalitatieve online focusgroep. Een *mixed methods* design combineert de voordelen van beide methoden. Waar kwalitatieve methoden resulteren in rijke en diepgaande data, zijn kwantitatieve methoden meer transparant en precies (Maruna, 2010). Hierdoor is het mogelijk een meer holistisch beeld van virtuele kinderpornografie te krijgen.

Gegeven de gevoelige en illegale aard van kinderpornografische consumptie en de moeilijke bereikbaarheid van een onderzoeksgroep zoals pedofielen werd in het kader van de survey geopteerd voor een *convenience sample*. Het nadeel aan een *convenience sample* is dat het niet representatief is voor de onderzoekspopulatie. Hierdoor kunnen de resultaten en conclusies in dit onderzoek niet geëxtrapoleerd worden naar de bredere populatie. Evenwel kunnen ze bijdragen aan het ontwikkelen van voorlopige hypothesen, die in toekomstig onderzoek grondiger kunnen worden onderzocht (Galloway, 2005). De survey werd internationaal verspreid op verschillende websites. In hoofdzaak werd gepeild naar het pornografiegebruik, de meningen van respondenten over geanimeerde kinderpornografie, en redenen voor het bekijken van virtuele kinderpornografie. De meningen van respondenten werd onderzocht aan de hand van

narratieve vignetten waarin respondenten de rol van iemand anders innamen. Vignetten zijn korte beschrijvingen van hypothetische personages en/of hypothetische scenario's (Finch, 1987). Het voordeel aan vignetten is namelijk dat zij erg bruikbaar zijn om gevoelige onderwerpen bespreekbaar te maken. Door scenario's voor te leggen die vertrekken vanuit het derde-persoonsperspectief wordt de persoonlijke betrokkenheid meer geabstraheerd (Atzmüller, 2021), en antwoorden zij mogelijks ook minder sociaalwenselijk (Erfanian et al., 2020). In totaal waren er twaalf scenario's vanuit een derde-persoonsperspectief die een situatie beschreven waarin iemand geconfronteerd werd met de bekentenis van een buur dat hij een bepaalde vorm van geanimeerde (volwassenen-of kinder)pornografie bekeek. Deze vignetten varieerden naargelang de leeftijd van het personage³⁹³, het type materiaal³⁹⁴, en de mate van betrokkenheid³⁹⁵. De kwantitatieve data werd geanalyseerd aan de hand van SPSS. In totaal werden 391 eenheden betrokken bij de data-analyse.

Voor het kwalitatieve luik werd uitgereikt naar de organisatie van Virtuous Pedophile, i.e. een online steungroep voor *non-offending* pedofielen, die de toestemming gaf hun forum beschikbaar te stellen voor een online asynchrone focusgroep. Bij asynchrone focusgroepen hebben deelnemers meer tijd om hun antwoorden te overwegen, wat leidt tot meer gedetailleerde bijdragen. Het anonieme karakter van het forum doordat het enkel na toelating van de beheerders toegankelijk is, maakt gevoelige onderwerpen meer bespreekbaar (Stewart & Shamdasani, 2017) en biedt een betere bescherming voor de identiteit van respondenten (Stewart & Williams, 2005). De forumrespondenten werden gevraagd naar hun mening omtrent virtuele kinderpornografie en de redenen die zij hadden voor het bekijken van virtuele kinderpornografie. Alle participerende forumleden kregen bij transcriptie van de forumberichten een pseudoniem. Voor de kwalitatieve data-analyse werd gebruikgemaakt van NVivo. In totaal waren er 14 forumleden die actief hebben bijgedragen door minstens één bericht te plaatsen dat een of meerdere vragen beantwoordden. Een aantal respondenten kwamen niet meer terug naar de discussie na het plaatsen van hun eerste antwoord. Uitval is ook een van de problemen waarmee asynchrone focusgroepen mee kampen (Hallam, 2021). De bijdragen van de respondenten bleven ook beperkt tot het individueel beantwoorden van de vragen, zonder in te spelen op de antwoorden van anderen. Gebrekkige groepsdynamiek in online focus groepen werd al eerder aangekaart in de literatuur (Greenbaum, 1997).

³⁹³ De scenario's varieerden naar gelang het ging om volwassen personages, *barely legal* (personages die officieel net meerderjarig zijn maar er tegelijkertijd erg jong en mogelijks minderjarig uitzien) personages, of kind personages.

³⁹⁴ Cartoonachtige pornografie of computer-gegenereerde pornografie

³⁹⁵ Indirecte betrokkenheid (foto's en video's) of directe betrokkenheid (games)

5. Resultaten

5.1. Samenstelling steekproef

In de survey kwamen in totaal 54 verschillende nationaliteiten aan bod. De top vijf meest voorkomende nationaliteiten waren de Belgische (42,3%), Amerikaanse (17,3%), Nederlandse (7,2%), Britse (4,6%) en Duitse (3,1%) nationaliteit. De steekproef bestond uit iets meer mannelijke dan vrouwelijke respondenten. Personen met een leeftijd tussen de 18 en 24 jaar waren het meest vertegenwoordigd en werden in dalende frequentie opgevolgd door de leeftijdscategorieën 25-34, 35-44, 45-54, 55-64 en 65+. Op moment van de bevraging was iets meer dan de helft van de respondenten single, gevolgd door een derde van de respondenten die in een relatie maar ongehuwd waren. De overige respondenten waren gehuwd, gescheiden of verweduwd. De grote meerderheid had ook geen kinderen. Ongeveer 60% van de respondenten had een opleiding hoger dan secundair onderwijs. De steekproef bestond voor iets meer dan de helft uit studenten (tabel 1).

Tabel 1: Demografische kenmerken van de respondenten

DEMOGRAFISCHE KENMERKEN	<i>n</i>	%
Biologisch geslacht		
Man	205	52,4
Vrouw	186	47,6
Leeftijdscategorie		
18-24	206	52,7
25-34	127	32,5
35-44	36	9,2
45-54	16	4,1
55-64	5	1,3
65+	1	0,3
Burgerlijke staat		
Single	224	57,3
In een relatie maar ongehuwd	128	32,7
Gehuwd	34	8,7
Gescheiden	2	0,5
Verweduwd	3	0,8
Kinderen		
Ja	45	11,5
Nee	346	88,5
Opleiding		
Geen diploma	8	2,0
Diploma lager onderwijs	5	1,3
Diploma secundair onderwijs	136	34,8
Graduaatopleiding/ Hoger beroepsonderwijs (HB05)	29	7,4
Professionele of academische bachelor	126	32,2
Master	71	18,2
Doctoraat	5	1,3
Andere	10	2,6
Geen antwoord	1	0,3

Arbeidssituatie		
Werknemer (niet-zelfstandig)	125	32,0
Zelfstandig	26	6,6
Student	195	49,9
Met pensioen	2	0,5
Werkloos vanwege invaliditeit	19	4,9
Werkloos en werkzoekend	13	3,3
Werkloos en niet werkzoekend	11	2,8
Werknemer (niet-zelfstandig)	125	32,0

De meerderheid van de respondenten identificeerde zichzelf als heteroseksueel, iets meer dan een vijfde was biseksueel. Een minderheid was homoseksueel of asexueel. Iets meer dan een kwart van de respondenten gaf aan ooit al romantisch en/of seksueel aangetrokken te zijn tot minderjarigen. Twee derde van respondenten gaf aan ook ooit aangetrokken te zijn tot fictieve personages, ongeveer de helft van deze groep respondenten had dat ook al tot fictieve minderjarige personages ervaren (tabel 2).

Tabel 2: Seksualiteit van de respondenten

SEKSUALITEIT	n	%
Seksuele oriëntatie		
Biseksueel	87	22,3
Heteroseksueel	270	69,1
Homoseksueel	18	4,6
Asexueel	9	2,3
Andere	6	1,5
Geen antwoord	1	0,3
Aantrekking tot minderjarigen		
Ja	102	26,1
Nee	289	73,9
Aantrekking tot fictieve personages		
Ja	261	66,8
Nee	130	33,2
Aantrekking tot fictieve minderjarige personages*		
Ja	140	53,6
Nee	121	46,4
*n = 261		

5.2. Overlappend doelpubliek

Respondenten werden gevraagd of zij ooit al verschillende vormen van geanimeerde pornografie hadden bekeken. Iets minder dan twee derde (64,91% of $n = 251$) van de respondenten gaf aan ooit cartoonachtige volwassenenpornografie te hebben bekeken. Voor computer-gegenereerde volwassenenpornografie was dit 45,01% ($n = 176$). Meer dan een derde (38,62 of $n = 151$) van de respondenten gaf aan ooit niet-realistische virtuele kinderpornografie te hebben bekeken, voor de realistische variant was dit iets meer dan een kwart (27,62% of $n = 108$) van de respondenten.

Aan de hand van verschillende χ^2 -toetsen werd nagegaan of er een verband bestond tussen het ooit eerder hebben bekeken van geanimeerde volwassenenpornografie en

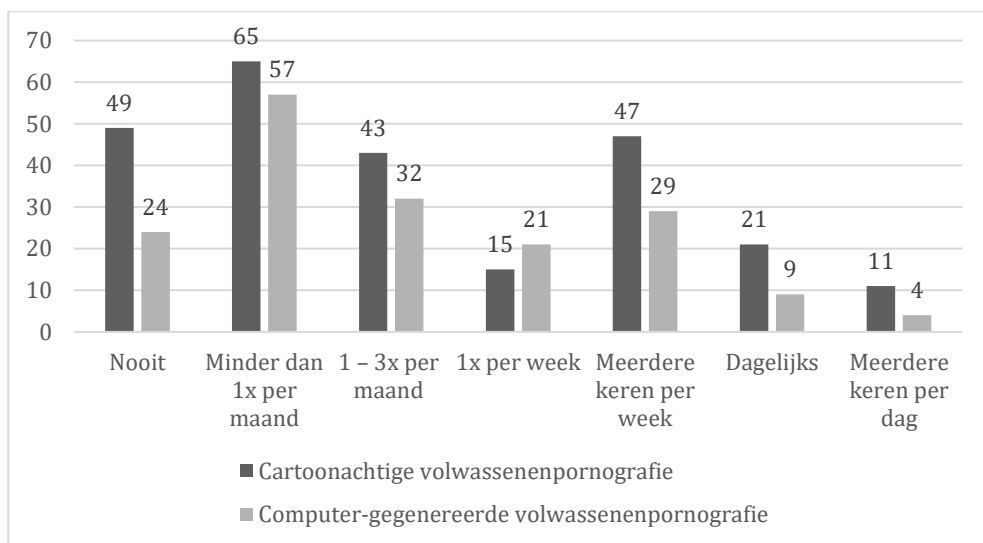
het ooit eerder hebben bekeken van virtuele kinderpornografie. Hieruit bleek dat er een significant positief en relatief sterk verband bestond tussen het ooit hebben bekeken van cartoonachtige volwassenenpornografie en het ooit hebben bekeken van (niet-) realistische virtuele kinderpornografie. Hetzelfde gold voor computer-geanimeerde volwassenenpornografie (tabel 3). Van de respondenten die reeds cartoonachtige volwassenenpornografie hadden bekeken, had 57% ($n = 143$) ook niet-realistische virtuele kinderpornografie bekeken en 41% ($n = 103$) realistische virtuele kinderpornografie bekeken. Voor de groep van respondenten die ooit computer-gegenereerde volwassenenpornografie had bekeken was het respectievelijk 68,2% ($n = 120$) en 57,4% ($n = 101$) van de respondenten die niet-realistische of realistische virtuele kinderpornografie had bekeken.

Tabel 3: Resultaten van acht χ^2 -toetsen voor geanimeerde volwassenenpornografie en virtuele kinderpornografie

OVERLAPPING	Chi ² (χ^2)	df	Phi (ϕ)
Cartoonachtige volwassenenpornografie			
Niet-realistische virtuele kinderpornografie	99,61***	1	0,51***
Realistische virtuele kinderpornografie	63,10***	1	0,40***
Computer-gegenereerde volwassenenpornografie			
Niet-realistische virtuele kinderpornografie	118,01***	1	0,55***
Realistische virtuele kinderpornografie	141,84***	1	0,60***
*** $p < 0,001$			
$n = 391$			

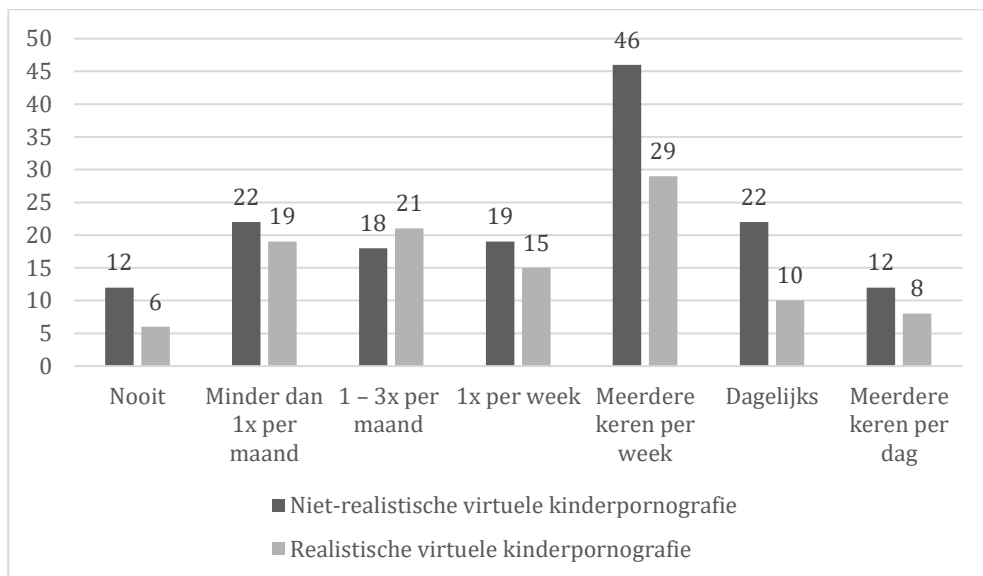
Verder werden ook *odds ratio's* (OR) berekend om de sterkte van deze verbanden te kwantificeren. Voor respondenten die reeds cartoonachtige volwassenenpornografie hadden bekeken, was de kans 21,85 keer groter (95% CI [10,26; 46,53]) dat zij ook ooit niet-realistische virtuele kinderpornografie hadden bekeken, en 18,79 keer (95% CI [7,43; 47,5]) groter dat zij ooit realistische virtuele kinderpornografie hadden gezien, dan wanneer zij nooit cartoonachtige volwassenenpornografie hadden bekeken. Ook respondenten die ooit computer-geanimeerde volwassenenpornografie hadden bekeken, hadden een toegenomen kans om ooit niet-realistische virtuele kinderpornografie ($OR = 12,72$, 95% CI [7,75; 20,87]) of realistische virtuele kinderpornografie ($OR = 40,02$, 95% CI [17,8; 89,97]) te hebben bekeken, dan zij die dat nooit hadden gedaan. Daarnaast waren er ook respondenten die nooit cartoonachtige volwassenenpornografie hadden bekeken maar wel niet-realistische ($n = 8$) of realistische ($n = 5$) virtuele kinderpornografie. Een aantal respondenten hadden ook ooit niet-realistische ($n = 31$) of realistische ($n = 7$) virtuele kinderpornografie bekeken zonder ooit computer-geanimeerde volwassenenpornografie te hebben gezien.

De respondenten die aangaven ooit een bepaalde vorm van geanimeerde pornografie te hebben bekeken werden ook gevraagd hoe vaak dat was het afgelopen jaar. Minder dan een vierde had geen cartoonachtige volwassenenpornografie of computer-gegenereerde volwassenenpornografie meer bekeken. Zij die dat wel hadden gedaan bekeken het meestal minder dan één keer per maand (figuur 1).

Figuur 1: Staafdiagrammen voor het hebben bekeken van geanimeerde volwassenenpornografie de afgelopen twaalf maanden

In tegenstelling tot geanimeerde volwassenenpornografie bekeken respondenten virtuele kinderpornografie met een hogere frequentie. Het merendeel van de respondenten had niet-realistische virtuele kinderpornografie (65,56%) of realistische virtuele kinderpornografie (57,41%) op minstens wekelijkse basis bekeken de afgelopen twaalf maanden (figuur 2).

Figuur 2: Staafdiagrammen voor het hebben bekeken van (niet-)realistische virtuele kinderpornografie de afgelopen twaalf maanden

5.3. Ook een niet-pedofiel doelpubliek?

Uit de χ^2 -toetsen bleek een significant positief en sterk verband te bestaan tussen het aangetrokken zijn tot minderjarigen en het ooit hebben bekeken van geanimeerde pornografie (tabel 4). Zij die aangaven zich ooit aangetrokken te hebben gevoeld tot minderjarigen hadden een grotere kans om ooit cartoonachtige volwassenenpornografie ($OR = 4,42$, 95% CI [2,44; 8,02]), computer-gegenereerde volwassenenpornografie ($OR = 5,91$, 95% CI [3,54; 9,87]), niet-realistische ($OR = 15,46$, 95% CI [8,68; 27,55]) of realistische ($OR = 19,82$, 95% CI [11,29; 34,81]) virtuele kinderpornografie te hebben gezien dan zij die niet aangetrokken zijn tot minderjarigen. Van de 289 respondenten die aangaven zich niet aangetrokken te voelen tot minderjarigen, waren er toch 67 respondenten die wel ooit niet-realistische virtuele kinderpornografie hadden bekeken, waarvan 58 respondenten dat ook het afgelopen jaar hadden gedaan. Voor realistische virtuele kinderpornografie waren dat 34 respondenten, waarvan er 30 respondenten waren die dit materiaal de afgelopen twaalf maanden hadden bekeken.

Tabel 4: Resultaten van vier χ^2 -toetsen voor zij die aangetrokken zijn tot minderjarigen en geanimeerde pornografie

	Chi ² (χ^2)	df	Phi (ϕ)
Aantrekking tot minderjarigen			
Cartoonachtige volwassenenpornografie	26,73***	1	0,26***
Computer-gegenereerde volwassenenpornografie	51,79***	1	0,36***
Niet-realistische virtuele kinderpornografie	111,35***	1	0,53***
Realistische virtuele kinderpornografie	139,33***	1	0,60***
*** $p < 0,001$			
$n = 391$			

Het bekijken van virtuele kinderpornografie heeft dus niet noodzakelijk iets te maken met het aangetrokken zijn tot echte minderjarigen. Zo werden er ook significant positieve en (redelijk) sterke verbanden gevonden tussen het aangetrokken zijn tot fictieve personages en het hebben bekeken van virtuele kinderpornografie (tabel 5). Zij die aangaven zich ooit aangetrokken te hebben gevoeld tot fictieve personages hadden een grotere kans om ooit cartoonachtige volwassenenpornografie ($OR = 5,66$, 95% CI [3,58; 8,95]), computer-gegenereerde volwassenenpornografie ($OR = 6,16$, 95% CI [3,71; 10,22]), niet-realistische ($OR = 11,20$, 95% CI [5,90; 21,28]) of realistische ($OR = 28,49$, 95% CI [8,83; 91,93]) virtuele kinderpornografie te hebben gezien. De verbanden werden sterker wanneer het specifiek ging om een aantrekking tot fictieve minderjarige personages. Ook zij die aangetrokken waren tot fictieve minderjarige personages hadden meer kans om ooit cartoonachtige volwassenenpornografie ($OR = 14,32$, 95% CI [6,18; 33,20]), computer-gegenereerde volwassenenpornografie ($OR = 8,80$, 95% CI [5,00; 15,52]), niet-realistische ($OR = 88,74$, 95% CI [38,88; 202,55]) of realistische ($OR = 46,28$, 95% CI [18,86; 113,59]) virtuele kinderpornografie te hebben bekeken.

Fictofilie werd ook tijdens de focusgroep aangehaald als een mogelijke reden voor het bekijken van virtuele kinderpornografie. Dit zou dan in het bijzonder opgaan voor de

niet-realistische tweedimensionale variant. Door een respondent werd ook gehypothetiseerd dat in geval van (semi)realistische computer-gegenereerd virtueel kinderpornografisch materiaal autopedofilie³⁹⁶ dan weer een verklaring kan zijn.

Tabel 5: Resultaten van vier χ^2 -toetsen voor zij die aangetrokken zijn tot fictieve (minderjarige) personages en geanimeerde pornografie

	$\chi^2 (\chi^2)$	df	Phi (ϕ)
Aantrekking tot fictieve personages			
Cartoonachtige volwassenenpornografie	59,51***	1	0,39***
Computer-gegenereerde volwassenenpornografie	55,47***	1	0,38***
Niet-realistische virtuele kinderpornografie	70,96***	1	0,43***
Realistische virtuele kinderpornografie	62,42***	1	0,40***
*** $p < 0,001$			
$n = 391$			
Aantrekking tot fictieve minderjarige personages			
Cartoonachtige volwassenenpornografie	53,50***	1	0,45***
Computer-gegenereerde volwassenenpornografie	62,73***	1	0,49***
Niet-realistische virtuele kinderpornografie	170,20***	1	0,81***
Realistische virtuele kinderpornografie	116,71***	1	0,67***
*** $p < 0,001$			
$n = 261$			

Ook werd nagegaan of zij die ooit virtuele kinderpornografie hadden bekeken en zij die dat niet hadden gedaan significant van elkaar verschillen op een grotere accepterende houding ten opzichte van kinderen en seksuele activiteiten, gemeten aan de hand van de *Children and Sexual activities* (C&SA) schaal van Howitt en Sheldon (2007). De schaal had een Cronbach's alpha-waarde van 0,97. Beide groepen hadden een gemiddeld hogere score op de C&SA-schaal dan zij die nog nooit virtuele kinderpornografie hadden bekeken (tabel 6).

Tabel 6: Resultaten van twee Mann-Whitney U-toetsen en de C&SA-schaal

	MANN-WHITNEY U-TOETS		C&SA-SCHAAL	
	Mann-Whitney U	Z	M	SD
Niet-realistische virtuele kinderpornografie	6458,50***	-10,72		
Ja			122,93	50,30
Nee			72,45	33,05
Realistische virtuele kinderpornografie	4344,50***	-10,95		
Ja			132,06	46,00
Nee			76,63	38,14
*** $p < 0,001$				
$n = 391$				

³⁹⁶ Seksuele opwinding door het idee een kind te zijn.

5.4. Diverse redenen voor het gebruik van virtuele kinderpornografie

De redenen die respondenten opgaven voor het gebruik van virtuele kinderpornografie waren erg divers en uiteenlopend. In eerste instantie kreeg het therapeutische invulling waarbij zelfhulpgerichte motieven aan bod kwamen. Zo zagen pedofiele respondenten het als een (ethische) uitlaatklep voor hun pedofiele- en seksuele behoeften, een middel om behoeftes te kanaliseren zonder schade toe te brengen aan anderen of te moeten grijpen naar harder materiaal (zoals klassieke kinderpornografie). Volgens een respondent is het een middel tot zelfregulatie door de stressverlichtende werking dat het kan hebben. Realistisch computer-gegenereerd materiaal zou op dit vlak ook bevredigender zijn.

"Using any sort of pornography, including virtual cp (depending on my mood), can relieve this stress and allow me to focus on moving on and living the rest of my (non-sexual) life. In that sense, I suppose it plays a useful role in my personal self-regulation and can be thought of as a form of self-therapy." - R6

"... [R]ealistic computer generated pornography [and non-realistic cartoon pornography] can be an outlet for minor attracted persons to find some sexual satisfaction and in turn, be less inclined to commit an offense against a real child. CGI pornography is typically more satisfying than cartoon pornography." - R7

Omdat er geen sprake is van kindermisbruik, zou het voor respondenten gemakkelijker zijn zich van het materiaal te distantiëren. Hierdoor gaat het gepaard met minder schuld- en schaamtegevoelens dan bij klassieke kinderpornografie, wat het mogelijks ook gemakkelijker maakt een verslaving voor klassieke kinderpornografie te behandelen. Een van de respondenten was wel van mening dat het pedofiel of verstoord denken zou aanmoedigen, wat juist meer schuld- en schaamtegevoelens kan oproepen.

"I don't think it works for everyone, and I've heard from members on here that they just can't get excited by drawings, but there are many who prefer it, or at least enjoy it as a guilt-free alternative." - R5

Virtuele kinderpornografie wordt echter niet enkel gebruikt als copingstrategie voor pedofiele gevoelens. Een aantal respondenten zagen het ook als een middel om met persoonlijke ervaringen met kindermisbruik om te gaan, door het misbruik te herbeleven of te zien uit een ander oogpunt.

"People watch cartoon porn with fictional characters who are childlike for a number of reasons. For me personally, it is because I faced sexual abuse as a child and this sort of content is cathartic." (ID367³⁹⁷)

Andere redenen hadden dan eerder te maken met de eigenschappen van virtuele kinderpornografie of de mogelijkheden die het aanbiedt voor hen. Waarom sommigen kie-

³⁹⁷ Deze respondent gaf aan zich aangetrokken te voelen tot fictieve (minderjarige) personages, maar niet tot echte minderjarigen. De respondent bekeek beide vormen van virtuele kinderpornografie.

zen voor virtuele kinderpornografie in plaats van mensenpornografie of klassieke kinderpornografie kan ook te maken hebben met een esthetische voorkeur. Sommigen zijn aangetrokken tot een meer geïdealiseerde en *cutesy* stijl en graviteren dan naar niet-realistische virtuele kinderpornografie zonder dat zij per se aangetrokken zijn tot echte kinderen.

"... [W]hen it comes to Japanese lolicon, it's simply the appeal of intense cuteness in most cases." (ID347³⁹⁸)

Echter, niet iedereen verkiest gestileerd materiaal. Sommigen prefereren realistische virtuele kinderpornografie omdat het dichterbij ligt bij het echte zonder die grens te overschrijden. Tegelijkertijd kan een hogere mate aan realisme ook een reden zijn waarom sommigen dit juist vermijden. De fictieve aard van virtuele kinderpornografie geeft evenwel niet enkel de mogelijkheid een voorkeur te hebben en te kiezen voor een bepaalde stijl, het geeft ook de mogelijkheid eerder wat te animeren en fantasieën tot uiting te brengen die onmogelijk zijn in het echte leven. Voor een van de respondenten kreeg virtuele kinderpornografie een nostalgische invulling. Via virtuele kinderpornografie was het bijvoorbeeld mogelijk terug te grijpen naar de kindertijd en seks te simuleren met bepaalde kind(erlijke) personages.

"... [O]r because they watched the characters as kids growing up and find it kinky and weird. My wife and I have discussed using a VR headset and having sex with childlike fictional characters that we grew up with." - R13

De grote variatie aan materiaal dat er bestaat kan op die manier ook een van de redenen zijn waarom sommigen hiertoe aangetrokken zijn. Los van het gegeven of iemand al dan wel of niet is aangetrokken tot minderjarigen.

"ANYTHING can happen, like legit ANYTHING, while in the real world, you're very limited." (ID480³⁹⁷)

Virtuele kinderpornografie kan ook de deur openen naar gelijkgestemde gemeenschappen. Volgens een respondent die virtuele kinderpornografie bekeek zouden (online) gemeenschappen pedofielen toegang tot steun bieden om ze te helpen omgaan met hun aantrekking waartoe ze in het echte leven geen toegang hebben door stigma.

"The production of fictional works facilitates the creation of enjoyable creative or discussion communities to both have fun, express openly instead of suffering in hiding, and avoid public stigma. [...] Communities for fictional works may also allow pedophiles access to interpersonal support to help manage their attractions that they cannot access in real life due to risks of exposure, legal investigation, mandatory reporting, or ineffective shame/aversion therapy based treatment." (ID280³⁹⁹)

³⁹⁸ Deze respondent gaf aan zich aangetrokken te voelen tot fictieve (minderjarige) personages, maar niet tot echte minderjarigen. De respondent bekeek vooral niet-realistische virtuele kinderpornografie.

³⁹⁹ Deze respondent gaf aan zich aangetrokken te voelen tot echte minderjarigen en fictieve (minderjarige) personages. De respondent bekeek beide vormen van virtuele kinderpornografie.

Anderen zijn dan weer aangetrokken tot het materiaal vanwege de taboefactor wat het opwindend maakt, om illegale kinderpornografie te vermijden, of omdat het gemakkelijker te vinden is dan klassieke kinderpornografie. Een surveyrespondent bekende ook *lolicon hentai* te hebben gebruikt om minderjarige meisjes bepaalde seksuele daden aan te leren.

5.5. Meningen over virtuele kinderpornografie

Surveyrespondenten kregen per narratief vignet twee stellingen⁴⁰⁰ voorgelegd. Stelling 1 (moraliteit) peilde naar de mate waarin respondent het moreel niet oké vonden dat hun kennis naar deze vorm van pornografie keek. Stelling 2 (aangiftebereidheid) peilde naar hoe waarschijnlijk respondenten aangifte zouden doen bij de politie. Hierbij werd apart naar pedofiele versus niet-pedofiele respondenten gekeken. Daarnaast werd nagegaan hoe respondenten stonden tegenover het therapeutisch nut van fictieve kinderpornografische beelden. De surveyresultaten worden aangevuld met de mening van de forumrespondenten over virtuele kinderpornografie.

5.5.1. Moraliteit

Voor de eerste stelling waren beide groepen het in alle vier de volwassenenscenario's het grotendeels eens met elkaar. De meerderheid van beide groepen zag geen probleem met geanimeerde volwassenenpornografie. De meningen van de respondenten begonnen meer te divergeren naarmate de leeftijd van de personages daalden. In de vier scenario's waar het ging om *barely legal* personages bleef de grote meerderheid (+/- 85%) van pedofiele respondenten er geen probleem mee te hebben, al is deze groep verkleind. De respondenten zonder pedofiele gevoelens waren meer verdeeld. Iets meer respondenten vonden het moreel niet oké (+/- 40%) dan wel (+/- 38%), en dat bij zowel cartoonachtige foto's en video's en games, als computer-gegenereerde games. Deze verdeling was omgedraaid bij computer-gegenereerde foto's en video's. De groep van niet-pedofiele respondenten die hier geen probleem mee zag was groter dan zij die dit moreel niet oké vonden, hoewel het slechts ging om een klein verschil. Wat betreft de kindscenario's stonden beide groepen van respondenten er duidelijk minder positief tegenover wanneer vergeleken met de *barely legal* scenario's. De meerderheid (+/- 77%) van pedofiele respondenten had in alle vier de scenario's er nog steeds geen probleem mee, hoewel deze groep weer verder verkleind is. Ongeveer een vierde van pedofiele respondenten vond het in deze scenario's niet moreel oké. Ongeveer driekwart van de niet-pedofiele respondenten vond het moreel niet oké, wat een duidelijke stijging uitmaakt in vergelijking met de *barely legal* scenario's (tabel 7).

⁴⁰⁰ Respondenten konden steeds kiezen tussen vijf antwoordopties, lopend van (sterk) mee oneens tot (sterk) mee eens, en van (zeer) onwaarschijnlijk tot (zeer) waarschijnlijk. Beide hadden een neutrale antwoordcategorie.

Tabel 7: Mening van (niet-)pedofiele respondenten over geanimeerde pornografie (moraliteit)

STELLING 1			n (%)		
<i>Niet aangetrokken tot minderjarigen</i>	Sterk mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Sterk mee eens
Cartoonachtig materiaal					
<i>Volwassenen</i>					
Foto's en video's	159 (55,0%)	73 (25,3%)	38 (13,1%)	11 (3,8%)	8 (2,8%)
Games	159 (55,0%)	75 (26,0%)	44 (15,2%)	8 (2,8%)	3 (1,0%)
<i>Barely legal</i>					
Foto's en video's	68 (23,5%)	36 (12,5%)	60 (20,8%)	86 (29,8%)	39 (13,5%)
Games	67 (23,2%)	44 (15,2%)	57 (19,7%)	81 (28,0%)	40 (13,8%)
<i>Kinderen</i>					
Foto's en video's	42 (14,5%)	20 (6,9%)	20 (6,9%)	77 (26,6%)	130 (45,0%)
Games	42 (14,5%)	20 (6,9%)	16 (5,5%)	82 (28,4%)	129 (44,6%)
Computer-gegenereerd materiaal					
<i>Volwassenen</i>					
Foto's en video's	170 (58,8%)	69 (23,9%)	40 (13,8%)	8 (2,8%)	2 (0,7%)
Games	165 (57,1%)	70 (24,2%)	41 (14,2%)	10 (3,5%)	3 (1,0%)
<i>Barely legal</i>					
Foto's en video's	73 (25,3%)	45 (15,6%)	57 (19,7%)	72 (24,9%)	42 (14,5%)
Games	73 (25,3%)	42 (14,5%)	58 (20,1%)	73 (25,3%)	43 (14,9%)
<i>Kinderen</i>					
Foto's en video's	35 (12,1%)	23 (8,0%)	17 (5,9%)	81 (28,0%)	133 (46,0%)
Games	36 (12,5%)	21 (7,9%)	16 (5,5%)	75 (26,0%)	141 (48,8%)
<i>n = 289</i>					
STELLING 1			n (%)		
<i>Wel aangetrokken tot minderjarigen</i>	Sterk mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Sterk mee eens
Cartoonachtig materiaal					
<i>Volwassenen</i>					
Foto's en video's	86 (84,3%)	10 (9,8%)	2 (2,0%)	1 (1,0%)	3 (2,9%)
Games	89 (87,3%)	9 (8,8%)	3 (2,9%)	0 (0,0%)	1 (1,0%)
<i>Barely legal</i>					

Virtuele kinderpornografie vs geanimeerde volwassenenpornografie

Foto's en video's	76 (74,5%)	12 (11,8%)	7 (6,9%)	4 (3,9%)	3 (2,9%)
Games	78 (76,5%)	10 (9,8%)	7 (6,9%)	4 (3,9%)	3 (2,9%)
<i>Kinderen</i>					
Foto's en video's	68 (66,7%)	10 (9,8%)	3 (2,9%)	10 (9,8%)	11 (10,8%)
Games	67 (65,7%)	12 (11,8%)	2 (2,0%)	8 (7,8%)	13 (12,7%)
Computer-gegenereerd materiaal					
<i>Volwassenen</i>					
Foto's en video's	87 (85,3%)	9 (8,8%)	4 (3,9%)	1 (1,0%)	1 (1,0%)
Games	90 (88,2%)	9 (8,8%)	2 (2,0%)	0 (0,0%)	1 (1,0%)
<i>Barely legal</i>					
Foto's en video's	78 (76,5%)	10 (9,8%)	7 (6,9%)	3 (2,9%)	4 (3,9%)
Games	78 (76,5%)	9 (8,8%)	7 (6,9%)	4 (3,9%)	4 (3,9%)
<i>Kinderen</i>					
Foto's en video's	68 (66,7%)	12 (11,8%)	2 (2,0%)	9 (8,8%)	11 (10,8%)
Games	66 (64,7%)	13 (12,7%)	3 (2,9%)	8 (7,8%)	12 (11,8%)
<i>n = 102</i>					

Ook de forumrespondenten werd gevraagd naar hoe zij stonden tegenover virtuele kinderpornografie. Een thema dat vaak aan bod kwam was dat virtuele kinderpornografie ethischer is dan klassieke kinderpornografie. Er zijn geen echte kinderen betrokken, dus zou er ook geen sprake zijn van schade. Volgens een respondent zou de realistische variant het bijkomende voordeel hebben dat het de vraag naar klassieke kinderpornografie alsook kindermisbruik zou kunnen doen dalen. Er werd evenwel ook kort stilgestaan bij de gevaren ervan. Zo zou het bekijken ervan juist een pedofiele stoornis kunnen verergeren. In het bijzonder werd de realistische variant terughoudender benaderd. Realistisch materiaal zou een potentieel verslavendere werking hebben dan klassieke kinderpornografie of emotionele schade verrichten mocht de commercialisatie ervan ertoe leiden dat artiesten het materiaal produceren als een job in plaats van uit persoonlijke interesse. Het zou ondanks de fictieve aard ook schade kunnen toebrengen aan echte kinderen. Het gevaar bestaat dat afbeeldingen van echte kinderen gebruikt worden door *deep learning models* om virtueel kinderpornografisch materiaal te maken. Of afbeeldingen van echte minderjarigen zouden gebruikt en zodanig aangepast worden dat het lijkt op realistisch virtueel materiaal.

5.5.2. Aangiftebereidheid en criminalisering

Stelling twee peilde naar de aangiftebereidheid van respondenten. Geen enkele pedofiele respondent overwoog bij de volwassenenscenario's aangifte te doen. Voor niet-pedofiele respondenten waren er wel enkelingen die het zouden overwegen. Ook in de *barely legal* scenario's waren er geen pedofiele respondenten die overwogen aangifte te doen, ongeacht het soort materiaal of mate van betrokkenheid. In tegenstelling tot de pedofiele respondenten waren er hier wel niet-pedofiele respondenten die zouden overwegen aangifte doen. Zij overwogen dit het vaakst bij computer-gegenereerde foto's en video's, gevolgd door zowel cartoonachtige foto's en video's als games, en ten slotte computer-gegenereerde games. Bij de kindscenario's was de meerderheid (+85%) van pedofiele respondenten nog steeds van mening waarschijnlijk geen aangifte te doen, al waren er nu wel enkelen die dit zouden overwegen. Ook niet-pedofiele respondenten waren meer geneigd te overwegen aangifte te doen. Deze groep vertegenwoordigde nu ongeveer een kwart van de niet-pedofiele respondenten, in eender welk van deze vier scenario's (tabel 8).

Tabel 8: Mening van (niet-)pedofiele respondenten over geanimeerde pornografie (aangiftebereidheid)

STELLING 2		n (%)			
<i>Niet aangetrokken tot minderjarigen</i>	Ze er on waar - schijnlijk	On waar - schijnlijk	Neu traal	Waar - schijnlijk	Ze er waar - schijnlijk
Cartoonachtig materiaal					
<i>Volwassenen</i>					
Foto's en video's	254 (87,9%)	26 (9,0%)	4 (1,4%)	3 (1,0%)	2 (0,7%)
Games	254 (87,9%)	26 (9,0%)	8 (2,8%)	0 (0,0%)	1 (0,3%)
<i>Barely legal</i>					
Foto's en video's	165 (57,1%)	76 (26,3%)	33 (11,4%)	12 (4,2%)	3 (1,0%)
Games	169 (58,5%)	77 (26,6%)	28 (9,7%)	11 (3,8%)	4 (1,4%)
<i>Kinderen</i>					
Foto's en video's	95 (32,9%)	68 (23,5%)	51 (17,6%)	55 (19,0%)	20 (6,9%)
Games	91 (31,5%)	72 (24,9%)	44 (15,2%)	55 (19,0%)	27 (9,3%)
Computer-gegenereerd materiaal					
<i>Volwassenen</i>					
Foto's en video's	256 (88,6%)	22 (7,6%)	11 (3,8%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)
Games	252 (87,2%)	27 (9,3%)	9 (3,1%)	1 (0,3%)	0 (0,0%)
<i>Barely legal</i>					

Virtuele kinderpornografie vs geanimeerde volwassenenpornografie

Foto's en video's	170 (58,8%)	74 (25,6%)	26 (9,0%)	15 (5,2%)	4 (1,4%)
Games	167 (57,8%)	77 (26,6%)	31 (10,7%)	10 (3,5%)	4 (1,4%)
<i>Kinderen</i>					
Foto's en video's	89 (30,8%)	62 (21,5%)	48 (16,6%)	59 (20,4%)	31 (10,7%)
Games	87 (30,1%)	61 (21,1%)	47 (16,3%)	60 (20,8%)	34 (11,8%)
<i>n</i> = 289					
STELLING 2			<i>n</i> (%)		
<i>Wel aangetrokken tot minderjarigen</i>	Zeer onwaar-schijnlijk	Onwaar-schijnlijk	Neutraal	Waar-schijnlijk	Zeer waar-schijnlijk
Cartoonachtig materiaal					
<i>Volwassenen</i>					
Foto's en video's	101 (99,0%)	1 (1,0%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)
Games	100 (98,0%)	2 (2,0%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)
<i>Barely legal</i>					
Foto's en video's	98 (96,1%)	1 (1,0%)	3 (2,9%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)
Games	98 (96,1%)	1 (1,0%)	3 (2,9%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)
<i>Kinderen</i>					
Foto's en video's	82 (80,4%)	7 (6,9%)	7 (6,9%)	5 (4,9%)	1 (1,0%)
Games	81 (79,4%)	8 (7,8%)	6 (5,9%)	6 (5,9%)	1 (1,0%)
Computer-gegenereerd materiaal					
<i>Volwassenen</i>					
Foto's en video's	98 (96,1%)	3 (2,9%)	1 (1,0%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)
Games	99 (97,1%)	3 (2,9%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)
<i>Barely legal</i>					
Foto's en video's	96 (94,1%)	3 (2,9%)	3 (2,9%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)
Games	96 (94,1%)	3 (2,9%)	3 (2,9%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)
<i>Kinderen</i>					
Foto's en video's	80 (78,4%)	10 (9,8%)	7 (6,9%)	4 (3,9%)	1 (1,0%)
Games	80 (78,4%)	8 (7,8%)	7 (6,9%)	6 (5,9%)	1 (1,0%)
<i>n</i> = 102					

In tegenstelling tot de surveyrespondenten werden de forumrespondenten wel gevraagd naar hun mening over de criminalisering van virtuele kinderpornografie. Geen enkele respondent uitte zich als absolute voorstander voor de criminalisering ervan, omwille van de reden dat er geen schade wordt toegebracht aan kinderen. Wel maakten sommige respondenten een onderscheid tussen niet-realistische en realistische virtuele kinderpornografie. Voor realistisch computer-gegenereerd materiaal zagen respondenten wel redenen om het te verbieden in specifieke gevallen, of alleszins te reguleren, zoals in situaties waar het materiaal zodanig realistisch lijkt dat het moeilijk te onderscheiden valt van echt beeldmateriaal. Bijvoorbeeld wanneer het gaat om valse naaktfoto's of pornografie van echte en identificeerbare personen, die dus een misrepresentatie van de werkelijkheid zijn, of indien het de taken van opsporingsinstanties inzake de bestrijding van echte kindermisbruikbeelden zouden belemmeren.

5.5.3. Therapeutisch nut

Ongeveer drie vierde van pedofiele surveyrespondenten gaf aan therapeutisch nut te zien in kinderpornografische cartoons en computer-gegenereerde beelden. Ook forumrespondenten zagen een therapeutisch nut. Niet-pedofiele surveyrespondenten waren hier meer verdeeld over. Zij zagen bij cartoons vaker een nut dan niet. Bij computer-gegenereerde beelden waren de meningen van respondenten omgedraaid (tabel 9). Ook meerdere forumrespondenten gaven expliciet aan een therapeutisch nut te zien in virtuele kinderpornografie.

Tabel 9: Mening van (niet-)pedofiele respondenten over het therapeutisch nut van virtuele kinderpornografie

THERAPEUTISCH NUT	n (%)				
	Zeer on- waar- schijnlijk	Onwaar- schijnlijk	Neutraal	Waar- schijnlijk	Zeer waar- schijnlijk
Wel aangetrokken tot minderjarigen*					
Cartoonachtig ma- teriaal	2 (2,0%)	12 (11,8%)	13 (12,7%)	41 (40,2%)	34 (33,3%)
Computer-gegene- reerd materiaal	2 (2,0%)	13 (12,7%)	13 (12,7%)	40 (39,2%)	34 (33,3%)
Niet aangetrokken tot minderjarigen**					
Cartoonachtig ma- teriaal	41 (14,2%)	57 (19,7%)	81 (28,0%)	88 (30,4%)	22 (7,6%)
Computer-gegene- reerd materiaal	41 (14,2%)	68 (23,5%)	78 (27,0%)	82 (28,4%)	20 (6,9%)
* n = 102					
** n = 289					

6. Discussie en conclusie

In deze steekproef is er sprake van een overlapping tussen zij die ooit geanimeerde volwassenenpornografie hadden bekeken en zij die ooit virtuele kinderpornografie had-

den bekeken. Voorgaand onderzoek had reeds aangetoond dat overtredingen met betrekking tot kinderpornografie een sterke indicator is voor pedofilie (Seto et al., 2006). De auteurs expliciteren echter niet of virtuele weergaven van kinderen ook onder hun definitie van kinderpornografie vallen. Wel werd in dit onderzoek een verband gevonden tussen zelf-gerapporteerde aantrekking tot minderjarigen en het ooit hebben bekeken van virtuele kinderpornografie. Volgens Seto et al. zoeken mensen voornamelijk naar pornografie die aansluit bij hun seksuele interesses, waardoor het onwaarschijnlijk is dat niet-pedofiele personen kinderpornografie zouden opzoeken. Desalniettemin gaf Paasonen (2019) aan dat sommigen soms de voorkeur geven aan pornografisch materiaal dat niet aansluit bij hun seksuele interesses, en dat er dus geen één-op-één-relatie bestaat tussen seksuele- en pornografische interesses. Zo was er hier sprake van respondenten die niet aangetrokken waren tot minderjarigen, maar wel ooit virtuele kinderpornografie hadden bekeken, en waarvan sommigen het ook meerdere keren hadden bekeken het afgelopen jaar. Daarnaast werden ook positieve verbanden gevonden tussen het zich aangetrokken voelen tot fictieve (minderjarige) personages en het bekijken van virtuele kinderpornografie, wat een indicatie van fictofilie kan zijn. Fictofilie kan onder meer gepaard gaan met bepaalde *fictophilic behaviours* (Karhulahti & Välsälo, 2021), zoals geïllustreerd werd met de respondent die de productie van virtueel materiaal zag als een middel om relaties op te bouwen met andere gebruikers van virtuele kinderpornografie.

De verscheidende redenen die respondenten opgaven voor het gebruiken van virtuele kinderpornografie komen overeen met mogelijke verklaringen aangereikt door de literatuur. Deze redenen kunnen vanuit het rationele keuzeperspectief beschreven worden als voordelen die opwegen tegen de nadelen, minstens wanneer het vergeleken wordt met klassieke kinderpornografie. Dit breed spectrum aan redenen kan ook opgedeeld worden in intrinsieke redenen en extrinsieke redenen. Met 'intrinsiek' wordt bedoeld op de interne oorsprong van de redenen. Veel van de redenen die respondenten opgaven waren terug te leiden naar zelfhulpgerichte motieven of het vervullen van een therapeutische functie. Respondenten zagen virtuele kinderpornografie als een uitlaatklep en middel om hun pedofiele behoeften onder controle te houden, zoals eerder aangehaald door Taylor en Quayle (2003). Het was ook een manier om schuld- en schaamtegevoelens te minimaliseren omdat er geen echte kinderen en dus misbruik aan te pas komt. Een dergelijke redenering kan opgevat worden als een manier om hun gedrag te minimaliseren (zie Christensen et al., 2021, *supra*). Verder vallen ook virtuele kinderpornografie om met een verslaving voor klassieke kinderpornografie of zelf ervaren kindermisbruik om te gaan, en gebruik omwille van nostalgie onder deze noemer.

'Extrinsiek' verwijst naar de eigenschappen van virtuele kinderpornografie die het gebruik ervan aantrekkelijk maken. Zoals aangegeven door de respondenten maakt de fictieve aard het mogelijk eender welk scenario te realiseren en aan te passen op maat van de eigen voorkeuren. Die oneindige manipuleerbaarheid kan dus een verklaring zijn om ertoe aangetrokken te zijn. Op die manier kan het beschouwd worden als een leeg canvas om eigen verlangens op te projecteren (zie Ortega-Brena, 2009). Zoals eer-

der aangehaald in Paasonen (2019, p. 150) betekent geanimeerde pornografie dat kijkers zich geen zorgen moeten maken om de veiligheid van participanten. Op die manier kan geanimeerde pornografie beschouwd worden als een ethischer alternatief op mensenpornografie, wat ook werd aangegeven door de respondenten omdat het niet gepaard gaat met echt misbruik. Anderzijds kan virtuele kinderpornografie *zelf* wel de basis vormen voor kindermisbruik. Virtuele kinderpornografie maakt het mogelijk lievelingspersonages van slachtoffers na te bootsen en te animeren alsof ze lijken te genieten (Christensen et al., 2021). Op die manier heeft virtuele kinderpornografie mogelijk het desensibiliseren en verlagen van de remmingen van kinderen tot gevolg. Een surveyrespondent bekende virtuele kinderpornografie te hebben gebruikt om minderjarigen te *groomen*. Er werd niet nagegaan hoe personen terecht kwamen bij virtuele kinderpornografie, maar de kans zou bestaan dat zij dit bekijken omdat “milder materiaal” niet meer opwindend genoeg is, zoals de obsessieve spiraal beschreven door Carnes (2003). Personen die anders geen toegang zouden hebben tot kinderpornografie, vinden het ook mogelijk gemakkelijker te vinden door de opkomst van het internet en kunnen zo hun nieuwsgierigheid stillen. Deze toegenomen toegankelijkheid is iets wat volgens Christensen et al. (2021) geldt voor virtuele kinderpornografie, en wat ook in dit onderzoek werd aangehaald als reden.

Ook de resultaten van de meningen van respondenten in dit onderzoek liggen in lijn met de studie van Prichard et al. (2016), minstens wat betreft niet-pedofiele respondenten. Wel moet worden meegegeven dat hier gepeild werd naar de moraliteit ervan, niet naar hun mening omtrent illegaliteit. De meningen tussen pedofiele- en niet-pedofiele surveyrespondenten over virtuele kinderpornografie verschilden duidelijk. Globaal genomen werden de houdingen van respondenten negatiever naarmate de leeftijd van de personages in de vignetten daalde, in het bijzonder voor de niet-pedofiele respondenten. Pedofiele respondenten stonden in vergelijking met niet-pedofiele respondenten veel positiever ten aanzien van virtueel kinderpornografisch materiaal. Daarentegen hadden de aspecten ‘soort van materiaal’ en ‘mate van betrokkenheid’ geen echte invloed op de mening van respondenten. In de studie van Prichard et al. (2016) ging 79% van de respondenten akkoord met de stelling dat virtuele kinderpornografie illegaal moest zijn. Dit sluit grotendeels aan op de bevindingen in deze survey die aangaven dat 72% en 74% van de respondenten respectievelijk niet-realistische virtuele kinderpornografie als realistische virtuele kinderpornografie niet moreel oké vonden. De focusgroep daarentegen peilde wel naar de mening van pedofielen omtrent de criminalisering van virtueel kinderpornografisch materiaal, waarbij niemand voorstander was van een verbod.

Deze studie impliceert dat het fenomeen van virtuele kinderpornografie en het doelpublik ervan breder is dan men zou denken. De resultaten van dit onderzoek toonden een overlapping aan tussen het doelpublik van geanimeerde volwassenenpornografie en virtuele kinderpornografie. Meer nog, virtuele kinderpornografie is niet iets dat exclusief door pedofielen wordt geconsumeerd. Hoewel heel wat redenen terug te koppelen zijn aan wat het betekent voor pedofielen en hun aantrekking tot minderjarigen, gaat het veel verder dan dat. Toch blijven andere vragen onbeantwoord. Tot op vandaag

is het niet geweten of het bekijken van virtuele kinderpornografie ertoe kan leiden dat mensen ook klassieke kinderpornografie beginnen kijken, en of het op die manier kan leiden tot kindermisbruik. Tegelijkertijd weten we ook niet of het (bepaalde groepen van) pedofielen effectief helpt om hun behoeften te reguleren. Meer onderzoek is nodig om deze vragen te beantwoorden. Hiervoor is het ook nodig een duidelijk beeld te hebben over zij die het gebruiken, waartoe deze studie een bijdrage leverde.

7. Referenties

- Atzmüller, C. (2021). Vignettes. In J. C. Barnes & D. R. Forde (Reds.), *The encyclopedia of research methods in criminology and criminal justice* (pp. 354-357). John Wiley & Sons.
- Capino, J. B. (2004). Filthy funnies: Notes on the body in animated pornography. *Animation Journal*, 1, 53-72.
- Carnes, P. (2003). The anatomy of arousal: Three internet portals. *Sexual and Relationship Therapy*, 18(3), 309-328.
- Child Focus. (2021). *Jaarverslag 2020*. https://childfocus.be/Portals/0/Files/ra_2020_nl_def_web_0.pdf.
- Christensen, L. S., Moritz, D., & Pearson, A. (2021). Psychological perspectives of virtual child sexual abuse material. *Sexuality & Culture*, 25(4), 1353-1365.
- Eneman, M., Gillespie, A. A., & Stahl, B. C. (2009). Criminalising fantasies: The regulation of virtual child pornography. *Proceedings of the 17th European Conference on Information Systems*, 1-12.
- Erfanian, F., Latifnejad Roudsari, R., Heydari, A., & Noghani Dokht Bahmani, M. (2020). A narrative on using vignettes: Its advantages and drawbacks. *Journal of Midwifery and Reproductive Health*, 8(2), 2134-2145.
- Esposito, L. (2019). Sexual ageplay in virtual reality: Practicing free speech or producing child pornography? *Cardozo Law Review*, 40(4), 1913-1952.
- Filipović, A. M. (2020). Video games as a mean of fostering of the interactive relationship between pedophiles and children. *Kultura Polisa*, 17(1), 41-52.
- Finch, J. (1987). The vignette technique in survey research. *Sociology*, 21(1), 105-114.
- Fujimoto, Y. (2004). Transgender: Female hermaphrodites and male androgynes. *U.S.-Japan Women's Journal*(27), 76-117.
- Galbraith, P. W. (2011). Lolicon: The reality of 'virtual child pornography' in Japan. *Image & Narrative*, 12(1), 83-119.
- Galbraith, P. W. (2017). RapeLay and the return of the sex wars in Japan. *Porn Studies*, 4(1), 105-126.

- Galbraith, P. W. (2019). Seeking an alternative: "Male" shōjo fans since the 1970s. In J. Berndt, K. Nagaike, & F. Ogi (Reds.), *Shōjo across media: Exploring "girl" practices in contemporary Japan* (pp. 355-390). Palgrave Macmillan.
- Galloway, A. (2005). Non-probability sampling. In Kempf-Leonard (Red.), *Encyclopedia of social measurement* (pp. 859-864). Elsevier Science.
- Gillespie, A. A. (2018). Child pornography. *Information & Communications Technology Law*, 27(1), 30-54.
- Greenbaum, T. (1997). Internet focus groups: An oxymoron. *Marketing News*, 31(3), 35-36.
- Gutiérrez, E. J. D. (2014). Video games and gender-based violence. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 132, 58-64.
- Hallam, K. F. (2021). Moving on from trials and errors: A discussion on the use of a forum as an online focus group in qualitative research. *International Journal of Social Research Methodology*, 1-11.
- Holmes, O., Banks, M. S., & Farid, H. (2016). Assessing and improving the identification of computer-generated portraits. *ACM Transactions on Applied Perception*, 13(2), 1-12.
- Howitt, D., & Sheldon, K. (2007). The role of cognitive distortions in paedophilic offending: Internet and contact offenders compared. *Psychology, Crime & Law*, 13(5), 469-486.
- Internet Watch Foundation. (2022). *The annual report 2021*. <https://annualreport2021.iwf.org.uk/pdf/IWF-Annual-Report-2021.pdf>
- Karhulahti, V.-M., & Välisalo, T. (2021). Fictosexuality, fictoromance, and fictophilia: A qualitative study of love and desire for fictional characters. *Frontiers in Psychology*, 11, 1-12.
- Lankoski, P., & Dymek, M. (2020). Patreon and porn games: Crowdfunding games, reward categories and backstage passes. *Proceedings of the 2020 DiGRA International Conference*, 1-17.
- Madill, A. (2017). Erotic manga: Boys' love, shonen-ai, yaoi and (mxm) shotacon. In C. Smith, F. Attwood, & B. McNair (Reds.), *The Routledge companion to media, sex and sexuality* (pp. 130-140). Routledge.
- Martinez, M., & Manolovitz, T. (2010). Pornography of gaming. In D. Riha (Red.), *Video-game cultures and the future of interactive entertainment* (pp. 65-74). Inter-Disciplinary Press.

- Maruna, S. (2010). Mixed method research in criminology: Why not go both ways? In A. R. Piquero & D. Weisburd (Reds.), *Handbook of quantitative criminology* (pp. 123-140). Springer.
- McLelland, M. (2005). The world of yaoi: The internet, censorship and the global 'boys' love' fandom. *Australian Feminist Law Journal*, 23(1), 61-77.
- McLelland, M., & Yoo, S. (2007). The international yaoi boys' love fandom and the regulation of virtual child pornography: The implications of current legislation. *Sexuality Research & Social Policy*, 4(1), 93-104.
- Mizoguchi, A. (2003). Male-male romance by and for women in Japan: A history and the subgenres of "yaoi" fictions. *U.S.-Japan Women's Journal*(25), 49-75.
- Mori, M., MacDorman, K. F., & Kageki, N. (2012). The uncanny valley. *IEEE Robotics & Automation Magazine*, 19(2), 98-100.
- Nair, A. (2010). Real porn and pseudo porn: The regulatory road. *International Review of Law, Computers & Technology*, 24(3), 223-232.
- Oerlemans, J.-J. (2011). Aanpak van kinderpornografie op internet. *Informatiebeveiliging*(2), 4-8.
- Ortega-Brena, M. (2009). Peek-a-boo, I see you: Watching Japanese hard-core animation. *Sexuality & Culture*, 13(1), 17-31.
- Paasonen, S. (2017). The affective and affectless bodies of monster toon porn. In P. Nixon & I. Düsterhöft (Reds.), *Sex in the digital age* (pp. 10-24). Routledge.
- Paasonen, S. (2019). Monstrous resonance: Affect and animated pornography. In E. van Alphen & T. Jirsa (Reds.), *How to do things with affects* (pp. 143-162). Brill.
- Park, J. I., Blomkvist, A., & Mahmut, M. K. (2021). The differentiation between consumers of hentai pornography and human pornography [In press]. *Sexologies*.
- Pornhub. (2013, 17 december). *Pornhub 2013 year in review*. Geraadpleegd op 5 juli 2022, van <https://www.pornhub.com/insights/pornhub-2013-year-in-review>.
- Pornhub. (2015, 7 januari). *2014 year in review*. Geraadpleegd op 5 juli 2022, van <https://www.pornhub.com/insights/2014-year-in-review>.
- Pornhub. (2016, 6 januari). *Pornhub's 2015 year in review*. Geraadpleegd op 5 juli 2022, van <https://www.pornhub.com/insights/pornhub-2015-year-in-review>.
- Pornhub. (2017, 4 januari). *Pornhub's 2016 year in review*. Geraadpleegd op 5 juli 2022, van <https://www.pornhub.com/insights/2016-year-in-review>.
- Pornhub. (2018a, 9 januari). *2017 year in review*. Geraadpleegd op 5 juli 2022, van <https://www.pornhub.com/insights/2017-year-in-review>.

- Pornhub. (2018b, 11 december). *2018 year in review*. Geraadpleegd op 5 juli 2022, van <https://www.pornhub.com/insights/2018-year-in-review>.
- Pornhub. (2019, 11 december). *The 2019 year in review*. Geraadpleegd op 30 oktober 2021, van <https://www.pornhub.com/insights/2019-year-in-review>.
- Pornhub. (2021, 14 december). *2021 year in review*. Geraadpleegd op 9 maart 2022, van <https://www.pornhub.com/insights/yir-2021>.
- Prichard, J., Spiranovic, C., Gelb, K., Watters, P. A., & Krone, T. (2016). Tertiary education students' attitudes to the harmfulness of viewing and distributing child pornography. *Psychiatry, Psychology and Law*, 23(2), 224-239.
- Reeves, C. (2013). Fantasy depictions of child sexual abuse: The problem of ageplay in Second Life. *Journal of Sexual Agression*, 19(2), 236-246.
- Reeves, C. (2018). The virtual simulation of child sexual abuse: Online gameworld users' views, understanding and responses to sexual ageplay. *Ethics and Information Technology*, 20(2), 101-113.
- Saunders, R. (2019). Computer-generated pornography and convergence: Animation and algorithms as new digital desire. *Convergence*, 25(2), 241-259.
- Savage, S. L. (2015). Just looking: Tantalization, lolicon, and virtual girls. *Visual Culture & Gender*, 10, 37-46.
- Seto, M. C., Cantor, J. M., & Blanchard, R. (2006). Child pornography offenses are a valid diagnostic indicator of pedophilia. *Journal of Abnormal Psychology*, 115(3), 610-615.
- Seto, M. C., & Eke, A. W. (2015). Predicting recidivism among adult male child pornography offenders: Development of the Child Pornography Offender Risk Tool (CPORT). *Law and Human Behavior*, 39(4), 416-429.
- Shigematsu, S. (1999). Dimensions of desire: Sex, fantasy, and fetish in Japanese comics. In J. A. Lent (Red.), *Themes and issues in Asian cartooning: Cute, cheap, mad, and sexy* (pp. 127-163). Popular Press.
- Steel, C. M. S., Newman, E., O'Rourke, S., & Quayle, E. (2022). Public perceptions of child pornography and child pornography consumers. *Archives of Sexual Behavior*, 51(2), 1173-1185.
- Stewart, D. W., & Shamdasani, P. (2017). Online focus groups. *Journal of Advertising*, 46(1), 48-60.
- Stewart, K., & Williams, M. (2005). Researching online populations: The use of online focus groups for social research. *Qualitative Research*, 5(4), 395-416.
- Taylor, M., & Quayle, E. (2003). *Child pornography: An internet crime*. Brunner-Routledge.

- Ward, T., & Keenan, T. (1999). Child molesters' implicit theories. *Journal of Interpersonal Violence*, 14(8), 821-838.
- Wortley, R. (2012). Situational prevention of child abuse in new technologies. In K. Ribisl & E. Quayle (Eds.), *Understanding and preventing online exploitation of children* (pp. 188-203). Routledge.

DEEL 4

DADERBEHANDELING EN -BEJEGENING

Therapeutisch gebruik van virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots

Alda De Corte

Abstract

In recent years, an ethical debate has arisen concerning the therapeutic value of virtual child pornography and child sex robots. This research engages with the legal side of this ethical debate. The practical and legal implementation of the therapeutic prohibition exception is researched extensively, after which a possible legal framework for therapeutic treatment is developed. Various specific issues are addressed, such as the anonymous provision of therapeutic treatment, professional confidentiality, and the storing of the offered treatments in a central register.

1. Inleiding

Een ethisch debat over de mogelijke therapeutische inzet van virtuele kinderpornografie of kinderseksrobots woedt al enkele jaren. Geïnspireerd door dit debat zet voorliggend onderzoek de eerste stappen richting de uitwerking van een juridisch kader voor de therapeutische toepassing van kinderpornografie en kinderseksrobots. Het al dan niet wenselijk zijn van deze therapeutische toepassing is niet aan de orde. Dit onderzoek start vanuit de veronderstelling dat dergelijke therapeutische behandeling gunstig is.

Na een korte duiding van de juridische haalbaarheid van een dergelijk therapeutisch kader wordt ingegaan op enkele juridische vraagstukken over de invulling van een therapeutische verbodsexceptie. De invulling van deze therapeutische verbodsexceptie kan niet gekaderd worden binnen één specifiek rechtsgebied. Er zullen hierbij namelijk verschillende problemen de kop op steken, die elk op hun beurt onder een ander rechtsgebied vallen. Het doel van dit onderzoek bestaat er niet in om een allesomvattend juridisch kader te ontwikkelen, doch louter in te gaan op enkele van de problemen die zich kunnen stellen.

2. Methodologie

De centrale vraag van dit onderzoek luidt als volgt: “Hoe ziet de juridische invulling van een therapeutische verbodsexceptie op virtuele kinderpornografie en/of kinderseksrobots er potentieel uit in België?”

Het onderzoek trapt af met een beknopte kritische analyse van de juridische haalbaarheid van een dergelijke verbodsexceptie. Deze krijgt vorm op basis van een literatuurstudie. De hoofdmoot bestaat uit de invulling van een potentieel juridisch kader voor

een therapeutische verbodsexceptie voor virtuele kinderpornografie en/of kinderseksrobots. Hierbij wordt opnieuw vertrokken van een literatuurstudie waarbij bovendien vergelijkend te werk wordt gegaan.

3. Begripsomschrijvingen

3.1. Virtuele kinderpornografie

Voor het begrip virtuele kinderpornografie kan verwezen worden naar enkele wetgevende instrumenten. Het Belgische strafwetboek bevat een definitie van kinderpornografie – sinds de wetswijziging van 21 maart 2022 terecht beelden van seksueel misbruik van minderjarigen genoemd - in artikel 417/43 Sw., waar ook de virtuele vorm in wordt opgenomen. Het gaat om realistische afbeeldingen die de weergave behelzen van een niet-bestaande minderjarige die deelneemt aan expliciete seksuele gedragingen, of afbeeldingen die de weergave behelzen van de geslachtsorganen van deze minderjarige voor primair seksuele doeleinden. Daarnaast stellen ook de internationale instrumenten zoals het verdrag van Lanzarote⁴⁰¹ en het Cybercrimeverdrag deze zaken strafbaar.⁴⁰²

3.2. Kinderseksrobots

Een kinderseksrobot is een seksrobot die ontwikkeld is om er uit te zien als een prepubescent kind en zo handelt.

3.3. Therapeutische verbodsexceptie

Binnen het kader van dit onderzoek wordt tevens gesproken over een therapeutische verbodsexceptie. Met een therapeutische verbodsexceptie wordt het inzetten van virtuele kinderpornografie en/of kinderseksrobots tijdens de therapeutische behandeling van bepaalde parafiele stoornissen bedoeld. Om deze behandeling mogelijk te maken, moet voorzien worden in een juridische uitzondering op de bestaande strafbaarstellingen.

4. Juridische haalbaarheid

Vooreerst dient kort gekaderd te worden in welke mate een therapeutische verbodsexceptie voor virtuele kinderpornografie en/of kinderseksrobots in België juridisch haalbaar is.

⁴⁰¹ Convention on the protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, 25 October 2007, *Council of Europe Treaty Series* No. 201 (verder: Verdrag van Lanzarote).

⁴⁰² Convention on cybercrime, 23 November 2001, *Council of Europe Treaty Series* No. 185 (verder: Cybercrimeverdrag).

4.1. Virtuele kinderpornografie

Op internationaal niveau staat de bewoording *without right* centraal. In elk van de door België geratificeerde verdragen worden de handelingen slechts strafbaar gesteld indien ze *wederrechtelijk* gepleegd zijn.⁴⁰³ Het principe van de wederrechtelijkheid kan algemeen gebruikt worden om nuanceringen aan te brengen aan de vooropgestelde strafbepalingen. De handelingen kunnen zodoende gerechtvaardigd worden door middel van de algemene rechtvaardigingsgronden.⁴⁰⁴

Op nationaal niveau bepaalt artikel 417/43 van het Strafwetboek hetzelfde, zij het nu onder de benaming beelden van seksueel misbruik van minderjarigen op vraag van belangengroepen.

Er is bijgevolg geen sprake van een strafbaar feit wanneer er een rechtvaardiging voor de gedraging bestaat.

4.2. Kinderseksrobots

De analyse over virtuele kinderpornografie kan niet zonder meer worden doorgetrokken. Het gebruik van een rechtvaardigingsgrond is slechts aan de orde indien er sprake is van een strafbare handeling (Deruyck & Van Landeghem, 2021). Kinderseksrobots kunnen evenwel niet zomaar strafbaar gesteld worden op grond van de *lex specialis*. Dit ingevolge een combinatie van eerstens het legaliteitsbeginsel en daarnaast een onmogelijkheid tot evolutieve interpretatie.⁴⁰⁵ Artikel 417/43 Sw. werd namelijk in 2022 gewijzigd, toen er reeds sprake was van kinderseksrobots en hun eventuele therapeutische waarde. Deze evolutie was bijgevolg voorzienbaar voor de wetgever.

4.2.1. Openbare schennis van de goede zeden

De *lex generalis* werd sinds 21 maart 2022 in een nieuw jasje gestoken. Openbare zedenschennis wordt strafbaar gesteld in de nieuwe artikelen 417/51-417/54 Sw. Het gaat hierbij om het vervaardigen of verspreiden van inhoud van extreem pornografische of gewelddadige aard, al dan niet tegenover een minderjarig of kwetsbaar persoon. Naar analogie met de Franse Code Penal, valt het verspreiden van boodschappen via een voorwerp ook onder deze bepaling (Larguier & Larguier, 2002). Het therapeutisch gebruik van kinderseksrobots zou dus kunnen beschouwd worden als een boodschap van extreem pornografische aard.

⁴⁰³ Art. 9 Cybercrimeverdrag, art. 20 Verdrag van Lanzarote en artikel 5, lid 1 Richtlijn Seksueel Misbruik.

⁴⁰⁴ Cybercrimeverdrag, overw. 38; Explanatory report to the Convention on Cybercrime, 23 November 2001, *European Treaty Series* nr. 185, overw. 103; Explanatory report to the council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, 25 October 2007, *European Treaty Series* nr. 201, overw. 141.

⁴⁰⁵ Bij een verdere interpretatie dient er onder andere rekening te worden gehouden met de vereiste van nauwkeurigheid, voorzienbaarheid en duidelijkheid. Zie o.a. Cass. 16 januari 2018, NC 2018, 218; Cass. 13 december 2016, RCJB 2019, 25.

Mogelijke rechtsgrond voor verbodsexceptie

Indien het therapeutisch gebruik van kinderseksrobots strafbaar gesteld wordt op grond van artikel 417/43 Sw. zal dienovereenkomstig een rechtsgrond moeten gezocht worden voor het invoeren van een therapeutische verbodsexceptie. In de bepaling zelf wordt geen mogelijkheid tot uitzondering opgenomen. De uitdrukkelijke opname van de wederrechtelijkheid is evenwel geen noodzakelijke vereiste voor de toepasselijkheid van de rechtvaardigingsgronden.

4.3. Principe van wederrechtelijkheid

Het principe van de wederrechtelijkheid leidt ertoe dat er geen sprake zal zijn van een strafbaar feit indien de gestelde gedraging gerechtvaardigd is. *In casu* kan een beroep gedaan worden op de algemene rechtvaardigingsgrond van het wettelijk voorschrift (artikel 70 Sw.). Op basis van deze rechtvaardigingsgrond kan er geen sprake zijn van een misdrijf wanneer het feit door de wet is voorgeschreven. Onder 'voorgeschreven' wordt ook het impliciet of expliciet toelaten verstaan. (Deruyck & Van Landeghem, 2021; Fransen; Van den Wyngaert et al., 2017; Verstraeten & Verbruggen, 2020).

Opdat er sprake kan zijn van een geldige rechtvaardigingsgrond moet het wettelijk voorschrift uitgegeven zijn via een wet in zijn materiële betekenis. Zodoende moet er aan drie vereisten zijn voldaan: het voorschrift moet (1) bindend zijn, (2) uitgaan van een bevoegde overheid en (3) een algemene draagwijdte hebben (Deruyck & Van Landeghem, 2021; Fransen; Verstraeten & Verbruggen, 2020; Van Damme, 2008).

5. Invulling potentieel juridisch kader

Vanaf deze fase wordt niet langer een onderscheid gemaakt tussen virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots. Voorts dient te worden verduidelijkt dat dit onderzoek beperkt blijft tot de behandelingen die kaderen buiten een strafrechtelijke context. Er wordt niet ingegaan op behandelingen die worden gevolgd naar aanleiding van een doorverwijzing van een gerechtelijke instantie. Hiervoor zullen namelijk specifieke regels gelden omtrent rapportering en dergelijke, die buiten klijtlijnen van dit onderzoek vallen. Het is zodus beperkt tot de preventieve behandelingen met virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots.

De kern van dit onderzoek betreft de zoektocht naar een praktische omkadering van het therapeutisch gebruik van virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots. Voordat een juridisch kader kan worden uitgewerkt is het van belang inzicht te krijgen in de wijze waarop dergelijke therapeutische middelen kunnen worden ingezet.

5.1. Invulling therapeutische behandeling: RNR en GLM

De therapeutische behandeling van seksuele delinquenten of potentiële daders is een recente ontwikkeling die nog onvoldoende wetenschappelijk is onderzocht en waarvan het succes onvoldoende is bewezen (Schmucker & Lösel, 2015). Het is dan wenselijk

een behandelingskader uit te werken waarin er voldoende ruimte is voorzien voor flexibiliteit en evolutie. Een dergelijk kader stelt de voorwaarden vast waaraan een effectieve, individuele behandeling zal moeten voldoen, zonder dat hierbij de vrijheid van de behandelaar te veel wordt beperkt.

In de recente ontwikkelingen kunnen twee grote behandelingskaders onderscheiden worden. Vooreerst het *Risk-Need-Responsivity* model (verder: RNR-model) dat wereldwijd erkend wordt als een van de belangrijkste modellen van rehabilitatie. In het RNR-model kunnen therapieprogramma's getoetst worden aan drie basisprincipes. Het eerste is het risicoprincipe dat bepaalt dat potentieel crimineel gedrag op een betrouwbare wijze voorspeld kan worden. Op basis van deze voorspelling moet de intensiteit van de behandeling bepaald worden. Het tweede basisprincipe is het belang van criminogene behoeften in het opstellen en toedienen van een behandeling. Het gaat om dynamische risicofactoren die met behulp van een behandeling kunnen veranderen en zo het risico op hervat of overtreding kunnen verlagen. Een derde basisprincipe, het responsiviteitsprincipe, beschrijft hoe de behandeling dient te worden verstrekt, aangepast aan de mogelijkheden en de leerstijl van de patiënt (Andrews & Bonta, 2010). De effectiviteit van dit model op het verminderen van recidive werd reeds wetenschappelijk aangetoond. (Andrews et al., 1990; Bonta & Andrews, 2007).

Uit dit RNR-model is later ook het *Good Lives Model* (verder: GLM) ontstaan. Het GLM gaat uit van het idee dat criminogene behoeften zullen afnemen indien de primaire levensbehoeften worden voldaan op een sociaal acceptabele en persoonlijk waardevolle wijze. In plaats van te focussen op risicomangement, moet een behandeling de patiënt middelen aanreiken om meer voldoening te halen uit het leven (Ward & Brown, 2004). Binnen dit model kunnen virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots ingezet worden als acceptabel middel voor de vervulling van de primaire levensbehoeften.

De laatste jaren wordt opgeroepen om beide modellen complementair in te zetten voor het creëren van een efficiënter behandelingskader (Ward & Brown, 2004). Het GLM kan binnen het kader van het RNR-model ingezet worden ter versterking van het responsiviteitsbeginsel. De focus op het welzijn van de patiënt sluit aan bij de motivatie en draagt bijgevolg positief bij aan de responsiviteit van de behandeling (Busch & Vandevelde, 2015).

5.2. Primaire en secundaire preventie

Zowel de bovenstaande besproken behandelingskaders als het hedendaags beleid hebben een eerder reactief karakter. Ze focussen op de hervatpreventie na een doorverwijzing van de bevoegde autoriteiten (tertiaire preventie). Vanuit een perspectief van volksgezondheid kan het daarentegen aan te raden zijn meer in te zetten op zowel primaire als secundaire preventie. Tertiaire preventie wordt daarom niet behandeld in dit onderzoek. Hetzelfde geldt voor de primaire preventiestrategie aangezien deze gericht is op de algemene bevolking.

Het therapeutisch inzetten van virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots kan daarentegen wel opportuun zijn in een secundaire preventiestrategie. Secundaire preventie richt zich op specifieke risicogroepen om (verdere) schade te voorkomen, dit zonder een doorverwijzing van de bevoegde autoriteiten. Enkele projecten uit het buitenland waarbij de primaire en secundaire preventie centraal staan en waarbij een doorverwijzing of behandeling aangeboden wordt, dienen hiertoe tot inspiratie.⁴⁰⁶ Uit evaluatie blijken enkele relevante lessen te kunnen getrokken worden uit buitenlandse voorbeelden. Vooreerst speelt de locatie van de behandeling een belangrijke rol: deze is van invloed op de motivatie van de patiënt en bijgevolg de effectiviteit van de behandeling. Het is aan te raden om therapeutische behandeling in meer dan één behandelingscentrum aan te bieden. Verder speelt de vertrouwensrelatie tussen de hulpverlener en de patiënt een belangrijke rol. Deze wordt bewerkstelligd door een strikte toepassing van het beroepsgeheim. Daarnaast kan ook het anonimiseren van het behandelingsproces in overweging genomen worden (Beier, 2016).

5.3. Behandelingskader virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots

5.3.1. Samenwerkingsakkoorden behandeling seksuele delinquenten

Om de grote lijnen van het therapeutisch behandelingskader om te zetten in de praktijk is het in eerste instantie noodzakelijk om na te gaan hoe de huidige behandeling van seksuele delinquenten wordt geregeld.

De federale staat heeft zowel een Vlaams⁴⁰⁷, Brussels⁴⁰⁸, als een Waals⁴⁰⁹ samenwerkingsakkoord gesloten ter bevordering van de behandeling van seksuele delinquenten. Deze samenwerkingsakkoorden zijn er op gericht om de herhaling van seksueel misbruik en slachtofferschap zoveel mogelijk te beperken. Voorts zetten ze in op een tweesporenbeleid. Deze samenwerkingsakkoorden bieden een reeds uitgewerkte structuur aan waarbinnen het vooropgestelde behandelingskader mogelijkerwijs kan uitgevoerd worden. De samenwerkingsakkoorden voorzien reeds in steuncentra en erkende centra voor geestelijke gezondheidszorg (CGG).

Aangaande het therapeutisch gebruik van virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots kunnen de steuncentra ingezet worden voor het aanreiken van een uitgewerkt en

⁴⁰⁶ Gedacht kan worden aan het Duitse Prevention Project DunkelFeld (meer informatie, zie: K.M. BEIER, The Prevention Project DunkelFeld (PPD): Proactive Strategies to Prevent Child Sexual Abuse and Child Pornography Offences, <https://rm.coe.int/16804711a9>), het internationale Stop It Now! initiatief (<https://stopitnow.be/>) en StopSO uit het Verenigd Koninkrijk (<https://stopso.org.uk/about/>).

⁴⁰⁷ Samenwerkingsakkoord 8 oktober 1998 tussen de Federale Staat en de Vlaamse Gemeenschap inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik, BS 11 september 1999, 33.984 (Verder: Vlaams samenwerkingsakkoord).

⁴⁰⁸ Accord de coopération 13 avril 1999 entre l'Etat fédéral et la Commission communautaire commune et la Commission communautaire française concernant la guidance et le traitement d'auteurs d'infractions à caractère sexuel, BS 26 juli 2000, 25.524 (verder: Brussels samenwerkingsakkoord).

⁴⁰⁹ Accord 8 octobre 1998 de coopération relatif à la guidance et au traitement des auteurs d'infractions au caractère sexuel, BS 11 september 1999, 33.984 (verder: Waals samenwerkingsakkoord).

toepasbaar behandelingskader. Ze hebben bovendien de taak om te voorzien in specifieke opleidingen en het aanreiken van logistieke steun, wat kan doorgetrokken worden naar gelijkaardige ondersteuning bij therapeutische behandelingen met virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots. Ten slotte kunnen de steuncentra functioneren als toezichthouder van de centra die dergelijke behandelingen aanbieden.

De door de samenwerkingsakkoorden erkende CGG kunnen op hun beurt instaan voor het aanbieden van de behandeling. De erkenningsvoorwaarden bepalen dat de centra moeten beschikken over een multidisciplinair team dat op zijn beurt beschikt over de vereiste bekwaamheid en deelneemt aan permanente vormingen.

Er zijn echter ook enkele knelpunten te detecteren. Sinds een evaluatie in 2011 zijn de samenwerkingsakkoorden niet meer bijgesteld (Verellen & De Boeck, 2020). Daar komt bij dat deze akkoorden, gezien het gebrek aan bijsturing, niet langer stroken met belangrijke beleidsontwikkelingen die zich sinds het sluiten van de akkoorden hebben voorgedaan (Dienst voor het Strafrechtelijk beleid, 2011).

Daarnaast zijn de samenwerkingsakkoorden gericht zijn op zij die reeds feiten hebben gepleegd of hiervan verdacht worden. Een preventieve behandeling valt zodoende niet onder het huidige toepassingsgebied. Dit staat er evenwel niet aan in de weg dat deze structuur alsnog opengesteld kan worden voor een preventieve behandeling. Uit de evaluatie van de samenwerkingsakkoorden kwam zelfs voort dat er meer moet ingezet worden op een preventieve aanpak (Dienst voor het Strafrechtelijk beleid, 2011).

Voorts doen er zich met betrekking tot de CGG capaciteitsproblemen voor. Dit obstakel wordt in de praktijk opgelost door uitbesteding. Deze overdracht heeft tot gevolg dat de kostprijs van de behandeling omhoog gaat.

Het succes van deze bestaande structuren valt of staat dan ook met de praktische uitwerking ervan. Vooraleer een therapeutisch gebruik van virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots wordt toegelaten, is het aangeraden de uitwerking van de samenwerkingsakkoorden te actualiseren en te optimaliseren. Desalniettemin geniet het benutten van de bestaande structuren alsnog de voorkeur. Om die reden worden de samenwerkingsakkoorden verder als uitgangspunt gebruikt bij de uitwerking van een potentieel juridisch kader.

5.4. Juridische omkadering

Voortbouwend op de theoretische en praktische omkadering van de therapeutische behandeling wordt hierna geanalyseerd hoe de therapeutische verbodsexceptie juridisch uitgewerkt kan worden. De *in casu* relevante Nederlandse wetsgeschiedenis en de in België opgestelde procedures voor euthanasie en abortus worden gebruikt als referentiekader.

5.4.1. Bijzondere strafuitsluitingsgrond

Gedurende de periode van 1996⁴¹⁰ tot 2002⁴¹¹ kende Nederland een bijzondere strafuitsluitingsgrond voor het in voorraad hebben van kinderpornografie met het oog op wetenschappelijke, educatieve of therapeutische doeleinden. Reeds van vóór de inwerkingtreding van deze strafuitsluitingsgrond werd bepleit dat ze de deur naar misbruik zou openzetten.⁴¹² Nadat de praktijk uitwees dat er inderdaad misbruik werd gemaakt van de strafuitsluitingsgrond werd ze vervolgens in 2002 opgeheven.⁴¹³

Hoewel op het eerste zicht gelijkend, vertoont deze bijzondere strafuitsluitingsgrond vele verschillen met het door dit onderzoek vooropgesteld juridisch kader. De Nederlandse strafuitsluitingsgrond heeft bijvoorbeeld niet enkel betrekking op louter virtuele kinderpornografie, aangezien dit pas in 2002 strafbaar gesteld werd. Daarnaast handelt deze strafuitsluitingsgrond over het in voorraad hebben en niet het vervaardigen of ter beschikking stellen van kinderpornografie. Ondanks deze verschillen kunnen er alsnog enkele lessen worden getrokken uit de Nederlandse wetsgeschiedenis.

Uit een vergelijking met Nederland kan alvast gesteld worden dat dergelijke bijzondere strafuitsluitingsgrond wat betreft deze materie niet wenselijk is. Een algemene bepaling beperkt de kennis en duidelijkheid omtrent wie wat in voorraad heeft. Bovendien was het onder het destijds in Nederland geldende systeem de taak van de strafrechter om *a posteriori* na te gaan of al dan niet aan de voorwaarden was voldaan, wat rechtsonzekerheid met zich meebrengt.⁴¹⁴ Een zodanige delicate materie vereist een strikt toezicht en voorafgaandelijke controle of kennis nopens de aangeboden therapeutische behandelingen.

Om een antwoord te bieden op het bestaande misbruik werden in Nederland verscheidene voorstellen tot proceduralisering gedaan. In het kader van dit onderzoek wordt het tevens aangeraden om te voorzien in een adequaat uitgewerkt kader dat voorziet in de nodige proceduralisering. Aan de hand hiervan kan rechtszekerheid geboden worden aan de behandelende zorgverleners en kan kennis vergaard worden omtrent de behandelingen.

5.4.2. Productie

Virtuele kinderpornografie

Een voorraad van virtuele kinderpornografie voor therapeutisch gebruik kan op verschillende wijzen aangelegd worden. In eerste instantie kan ervoor geopteerd worden

⁴¹⁰ Wet (NL) 13 november 1995 tot wijziging van artikel 240b van het wetboek van strafrecht, *Stb.* 1995, 575.

⁴¹¹ Wet (NL) 13 juli 2002 tot wijziging van het Wetboek van strafrecht, het Wetboek van strafvordering en de Gemeentewet (partiële wijziging zedelijkheidswetgeving), *Stb.* 2002, 388.

⁴¹² Wijziging van artikel 240b van het Wetboek van Strafrecht (NL), *Kamerstukken II*, 1994/95, 23.682, nr. 8.

⁴¹³ Wet (NL) 13 juli 2002 tot wijziging van het Wetboek van strafrecht, het Wetboek van strafvordering en de Gemeentewet (partiële wijziging zedelijkheidswetgeving), *Stb.* 2002, 388; *Hand.* (NL) Tweede Kamer, 4 april 2002, 64.4311.

⁴¹⁴ Wijziging van het Wetboek van strafrecht, het Wetboek van strafvordering en de Gemeentewet (partiële wijziging zedelijkheidswetgeving) (NL), *Kamerstukken II*, 2001/02, 27.745, nr. 14, p. 18.

om de illegale beelden die aan de bevoegde instanties worden gemeld te verzamelen in een database die ter beschikking gesteld kan worden voor een therapeutische behandeling. Daarnaast bestaat ook de mogelijkheid om te voorzien in een productie die specifiek gericht is op het produceren van virtuele kinderpornografie voor therapeutisch gebruik.

Een gereguleerde productie biedt de mogelijkheid om te voorzien in ethische garanties en kan deze onderworpen worden aan een strikte regulering en strenge kwaliteitslabels.

Anderzijds zou het aanwenden van illegaal beeldmateriaal eventueel een lagere kostprijs kunnen betekenen. Het terugvallen op reeds geproduceerd illegaal beeldmateriaal zal evenwel gepaard moeten gaan met een mogelijk kostelijke technische analyse van de betrokken beelden. Vooraleer dergelijk kinderpornografisch beeldmateriaal therapeutisch kan worden ingezet, dient er met voldoende zekerheid te zijn vastgesteld dat het wel degelijk om exclusief virtuele beelden gaat waarbij geen werkelijk bestaande minderjarigen betrokken waren.

Zodat voorzien kan worden in de mogelijkheid tot het verschaffen van garanties en kennis omtrent de productie lijkt een specifieke en gereguleerde productie de voorkeur te genieten. Bijkomend zal het beroep op een specifieke en strikt gereguleerde productie kunnen bijdragen aan de bescherming van het beeld van de minderjarige, wat kadert binnen de wetsdoelstelling.⁴¹⁵ Bovendien kan zo een duidelijk onderscheid behouden worden tussen deze therapeutische middelen en illegaal geproduceerd kinderpornografisch materiaal.

Kinderseksrobots

Tot op heden zijn er nog geen gekende commerciële producenten van kinderseksrobots. Desalniettemin is de productie van seksrobots in het algemeen snel aan het evolueren. Derhalve is het niet ondenkbaar dat deze ook in kinderformaat geproduceerd (zullen) worden. Net zoals de productie van virtuele kinderpornografie kan ook hier op twee verschillende wijzen voorzien worden in de therapeutische middelen, met name een specifieke productie of in beslag genomen illegale kinderseksrobots.

Voor de aanleg van een voorraad op basis van in beslag genomen illegale kinderseksrobots kan verwezen worden naar het gelijkaardige fenomeen van de 'pedopop' (Maras & Shapiro, 2018; Naper, 2019). Bij het aankopen van een pedopop heeft de koper de mogelijkheid om deze op maat te laten maken. Indien gewenst kan dit zelfs aan de hand van een door de koper ter beschikking gestelde foto. Het valt moeilijk te verantwoorden om een dergelijke robot therapeutisch in te zetten. Het is onmogelijk om met voldoende zekerheid na te gaan of de betrokken seksrobot al dan niet werd ontwikkeld op basis

⁴¹⁵ Niet enkel de minderjarige zelf, maar ook het beeld van de minderjarige wordt beschermd met deze strafbepaling (Wetsontwerp tot verdere uitvoering van de Europese verplichtingen op het vlak van seksuele uitbuiting van kinderen, kinderpornografie, mensenhandel en hulpverlening bij illegale binnenkomst, illegale doortocht en illegaal verblijf, *Parl.St.* Kamer 2015-16, nr. 1701/001 (12)).

van ter beschikking gestelde foto's van een echt kind. Ter bescherming van het beeld van de eventueel betrokken minderjarige zal een specifieke en gereguleerde productie de voorkeur genieten. Net zoals bij de productie van virtuele kinderpornografie zullen hier de bewaring van de kwaliteit en het verzekeren van ethische garanties belangrijke elementen zijn.

Een specifieke productie van kinderseksrobots zal ongetwijfeld een hogere kostprijs met zich meebrengen. Deze moet afgewogen worden tegen de geboden garanties ter bescherming van het beeld van de minderjarige. Een specifieke en gereguleerde productie van kinderseksrobots kan bovendien op dezelfde wijze als bij virtuele kinderpornografie een belangrijke en duidelijke grens bewaren tussen de illegale productie en de productie voor een omkaderde therapeutische behandeling. Daarenboven heeft een eigen productie als gevolg dat de overheid een strikte controle verkrijgt over het gehele proces aangaande de therapeutische behandeling.

Uitgaand van een gereguleerde en specifieke productie kan een recente wet betreffende de oprichting van een cannabisbureau⁴¹⁶ *in casu* als voorbeeld dienen. Het is echter belangrijk om te benadrukken dat de oprichting van een cannabisbureau voortvloeit uit een internationale verplichting.⁴¹⁷ België beschikt dus niet over enige politieke beleidsruimte. Desondanks kan de oprichting van een cannabisbureau hier ter inspiratie dienen. De oprichting van dit cannabisbureau strekt ertoe de overheid een volledig monopolie toe te kennen op de teelt van cannabis. Ze is hierbij bevoegd om vergunningen te verlenen aan de gronden en verbouwers, alsook de volledige cannabisooft in bezit te houden.

Indien dit zou worden toegepast op de productie van virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots zou dit willen zeggen dat de overheid bevoegd is voor (het verlenen van vergunningen voor) de productie van deze materialen en het bijhouden van deze materialen. Om misbruik te vermijden en kennis over de verbodsexceptie te vergaren, zal zo'n staatsmonopolie *in casu* aangewezen zijn. De wetgever heeft namelijk reeds uitdrukkelijk aangegeven dat niet enkel het kind, maar ook het beeld van de minderjarige dient beschermd te worden.⁴¹⁸ Een werkwijze waarbij de productie van virtuele kinderpornografie of kinderseksrobots niet exclusief in handen van de overheid ligt, zou mogelijks in strijd zijn met deze uitdrukkelijke doelstelling. Bovendien is een duidelijk onderscheid tussen de illegale en de legale productie essentieel.

Binnen het systeem van een staatsmonopolie kan er enerzijds gewerkt worden met een productie door het regeringsbureau. Anderzijds kan er gewerkt worden met het verlenen van vergunningen voor de productie. In het eerste geval staat het regeringsbureau

⁴¹⁶ Wet 7 april 2019 tot wijziging van bepalingen betreffende het uitbrengen van wetenschappelijk en technisch advies door het Federaal Agentschap voor Geneesmiddelen en Gezondheidsproducten en betreffende de financiering van het Federaal Agentschap voor Geneesmiddelen en Gezondheidsproducten alsook de oprichting van een cannabisbureau, *BS* 20 mei 2019, 47.868.

⁴¹⁷ Artikel 28 Enkelvoudig Verdrag van 30 maart 1961 inzake verdovende middelen.

⁴¹⁸ Wetsontwerp tot verdere uitvoering van de Europese verplichtingen op het vlak van seksuele uitbuiting van kinderen, kinderpornografie, mensenhandel en hulpverlening bij illegale binnenkomst, illegale doortocht en illegaal verblijf, *Parl.St.* Kamer 2015-16, nr. 1701/001 (12).

zelf in voor de productie van de nodige materialen. Daartegenover staat dat de productie in het tweede geval op basis van een vergunning – eventueel een concessie – wordt uitbesteed. Het werken met een vergunningsstelsel zal naar verwachting het meest kostenefficiënt zijn. Steunend op dit systeem kan de overheid een beroep doen op (gespecialiseerde) ondernemingen die reeds beschikken over de noodzakelijke *knowhow* en infrastructuur.

Wat betreft de virtuele kinderpornografie kan een beperkte productie volstaan, gezien hetzelfde beeldmateriaal eenvoudigweg gereproduceerd kan worden. Kinderseksrobots daarentegen zijn geen louter virtueel beeldmateriaal dat talrijk gereproduceerd kan worden. Gezien de aard van deze therapeutische middelen zal een uitgebreider productieproces vereist zijn. De ter beschikking stelling van de therapeutische kinderseksrobots kan desgevallend gebeuren binnen de behandelingscentra, waardoor één kinderseksrobot voor meerdere patiënten of voor één patiënt persoonlijk kan worden ingezet. De toegang tot deze therapeutische verbodsexceptie zal evenwel, zoals aangegeven, beperkt zijn tot zij die een hoog risico op overtreding vertonen. Dit alles in aanmerking genomen, kan ook voor kinderseksrobots een vergunningsstelsel als meest kostenefficiënt beschouwd worden.

5.4.3. Beheer van de voorraad

Naast de vraag omtrent de productie, zal ook de vraag inzake het beheer van de desbetreffende materialen rijzen. Uit een rechtsvergelijking met Nederland blijkt de noodzaak voor kennis en duidelijkheid omtrent het bestaan van dergelijke collecties.⁴¹⁹ In Nederland werd destijds geopperd voor het bijhouden van één centrale collectie.⁴²⁰ Behoudens een centrale collectie in handen van de overheid kan ook hier een beroep gedaan worden op een vergunningsstelsel. Hierbij kan de overheid enerzijds opteren voor de verlening van een concessie. Anderzijds kan een vergunning verleend worden aan meerdere instanties. Binnen de samenwerkingsakkoorden kan bijvoorbeeld geopteerd worden voor het verlenen van een vergunning aan de erkende steuncentra. Het bijhouden van een collectie kadert zodoende binnen hun taak om logistieke steun te verlenen aan de erkende CGG. Het uitbesteden van het beheer van de collecties dient ongetwijfeld gepaard te gaan met strikt na te leven voorwaarden.

5.4.4. Aanbieden van de behandeling en terbeschikkingstelling van de therapeutische middelen

Naar aanleiding van een wetsevaluatie van de bijzondere strafuitsluitingsgrond werd in Nederland gepleit voor een registratie van wie wat in voorraad heeft (Verwey-Jonker Instituut, 1999). Daaropvolgend werd door Bogert (2003) gepleit voor een proceduralisering van deze strafuitsluitingsgrond. In het bijzonder pleit hij voor een vergunningsstelsel of een meld- en registratieplicht. Indien bij deze systemen aan de verplichtingen

⁴¹⁹ *Hand. (NL)* Tweede Kamer, 4 april 2002, 64.4311.

⁴²⁰ Wijziging van het Wetboek van strafrecht, het Wetboek van strafvordering en de Gemeentewet (partiële wijziging zedelijkheidswetgeving) (NL), *Kamerstukken II*, 2001/02, 27 745, nr. 14, p. 4.

is voldaan, vervalt de wederrechtelijkheid en valt de handeling bijgevolg onder de bijzondere strafuitsluitingsgrond. Op basis van deze werkwijze zal geen voorafgaandelijke controle gebeuren. Deze plicht is een loutere procedurele vereiste die wordt gesteld om zich te kunnen beroepen op de strafuitsluitingsgrond. Een controle op de naleving van de voorwaarden zal slechts *a posteriori* gebeuren.

Vooraleer een meld- of registratieplicht kan aanbevolen worden, is het interessant hierbij een vergelijking te maken met de bestaande Belgische systemen voor abortus en euthanasie. Hoewel totaal verschillend kan een vergelijking toch relevant zijn voor wat betreft de werking van de procedures. Zowel na de uitvoering van een abortus⁴²¹ als na de uitvoering van een euthanasie⁴²² is de uitvoerende arts verplicht een registratiedocument in te vullen en te bezorgen aan de bevoegde evaluatiecommissie. Beide registratieplichten zijn het onderwerp van kritiek. Bovendien laat de werking van beide evaluatiecommissies te wensen over (Raus et al., 2021; Europees Instituut voor Bio-ethiek, 2019). Een relevant element betreft het feit dat een groot deel van de uitgevoerde abortussen en euthanasie niet aangegeven worden (Smets et al., 2010; Europees Instituut voor Bio-ethiek, 2019). Uit de praktijk blijkt dat een dergelijk registratiesysteem onvoldoende gecontroleerd wordt of onvoldoende controleerbaar is.

Deze praktijk zet er toe aan om *in casu* voorzichtig om te springen met een meld- of registratieplicht. Om tegemoet te komen aan de bestaande wanpraktijken kan er *in casu* voorzien worden in een voorwaardelijke toegang tot de therapeutische middelen. Indien het in voorraad hebben van de therapeutische middelen strikt wordt omkaderd, kan de toegang ertoe afhankelijk gesteld worden van bepaalde voorwaarden. Op basis hiervan kan controle en toezicht worden verricht op de voorschrijvende zorgverleners.

Naast het voorstel tot een meld- of registratiesysteem werd door BOGERT (2003) in Nederland ook een vergunningsstelsel verdedigd. Tijdens de Nederlandse wetsbesprekingen werd voorts geopperd om de strafuitsluitingsgrond enkel open te stellen voor erkende therapeutische instellingen.⁴²³ Beide beleidsinstrumenten bieden een interessant perspectief voor de juridische omkadering van een therapeutische behandeling met virtuele kinderpornografie of kinderseksrobots en worden derhalve besproken.

Om een weloverwogen voorstel te kunnen doen, is het eerst en vooral van belang het onderscheid tussen een erkenning en een vergunning af te bakenen. De erkenning is een administratiefrechtelijk instrument waarover de overheid beschikt. Het stelt hem in staat om de private activiteiten van een (rechts)persoon te reglementeren of hen de uitvoering van een overheidstaak toe te wijzen (Verdeyen & Put, 2011). Aan de hand van een erkenning wordt vastgesteld dat de aanvrager voldoet aan de gestelde voorwaarden om een bepaalde gereguleerde activiteit te mogen uitvoeren. Het betreft

⁴²¹ Art. 6 Wet van 13 augustus 1990 houdende oprichting van een commissie voor de evaluatie van de wet van 3 april 1990 betreffende de zwangerschapsafbreking, tot wijziging van de artikelen 348, 350, 351 en 352 van het Strafwetboek en tot opheffing van artikel 353 van hetzelfde Wetboek, *BS* 20 oktober 1990, 20.101.

⁴²² Artikel 5 Wet van 28 mei 2002 betreffende de euthanasie, *BS* 22 juni 2002, 28.515.

⁴²³ *Hand. (NL)* Tweede Kamer 1995, 6 april 1995, 67.4007.

zodus een door de overheid verleende voorafgaandelijke toestemming aan de betrokken (rechts)persoon om de toegewezen of gereguleerde activiteit uit te voeren. Binnen de zorgsector fungeert de erkenning eerder als een kwaliteitslabel dat tevens rechtsgevolgen tot stand brengt (bv. het krijgen van subsidies). Het verkrijgen van een erkenning is echter niet noodzakelijk voor de uitvoering van de activiteit.

Indien de mogelijkheid tot de uitvoering van de activiteit daarentegen verplicht gekoppeld wordt aan een erkenning, is er *de facto* sprake van een vergunning. Op basis van een vergunningsstelsel verkrijgt iemand de toelating om een anders verboden activiteit uit te voeren (Depester, 2011; Leysen, 1982; Verdeyen & Put, 2011). De vergunning heeft als voordeel dat een voorafgaandelijke toetsing zal gebeuren. Enkel zij die toestemming verkrijgen de handelingen te stellen, zijn niet strafbaar.

Een vergunning wordt kenmerkend verleend in situaties waarbij een verbod ten dienste staat van het algemeen belang. De vergunning zelf wordt vervolgens afgeleverd in het persoonlijk belang van de aanvrager. De overheid die bevoegd is voor het verlenen van de vergunning zal aldus een belangenafweging maken tussen het algemeen belang en het particulier belang. De bevoegde overheid is hiermee in staat het maatschappelijke leven te ordenen. Hieruit volgt dat de bevoegde overheid een bepaalde beleidsruimte verkrijgt om zelfstandig te oordelen over de belangenafweging. Hiermede onderscheidt het vergunningstelsel zich van de erkenning. Een erkenning volgt doorgaans uit een gebonden bevoegdheid. De overheid moet derhalve de erkenning automatisch verlenen van zodra aan de gestelde voorwaarden is voldaan, zonder hierbij enige belangenafweging te kunnen maken (Depester, 2011; Leysen, 1982).

Aanvullend dient ook de vraag gesteld te worden over wie de toegang tot de collectie(s) wordt verleend. Hier bestaan verschillende mogelijkheden. In eerste instantie kan gedacht worden aan de steuncentra als tussenschakel, dit sluit aan bij hun taak als logistieke steunverlener. Daarnaast kunnen de CGG eventueel rechtstreeks toegang verkrijgen tot de collectie(s). Als laatste mogelijkheid kan de toegang tot de collectie(s) rechtstreeks verleend worden aan de voorschrijvende zorgverlener.

5.4.5. Voorgesteld juridisch kader

Bij het uitwerken van een meer concrete juridische grondslag dient zowel rekening gehouden te worden met de voorwaarden gesteld in het behandelingskader als de kenmerken van de mogelijke beleidsinstrumenten.

Vooreerst dienen de handelingen met betrekking tot virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots in principe strafbaar te blijven. Enkel indien aan strikte voorwaarden is voldaan, kan de wederrechtelijkheid van de handeling worden weggenomen. Het aanwenden van een bijzondere strafuitsluitingsgrond met algemene draagwijdte biedt hiertoe onvoldoende garantie. Een verdere proceduralisering van de therapeutische verbodsexceptie is daarom aangeraden.

Binnen een proceduralisering is het aangeraden de overheid een monopolie toe te kennen voor de productie en het beheer van de voorraad. Voor een effectieve uitvoering

van deze overheidstaak kan een regeringsbureau opgericht worden of kan er een beroep gedaan worden op een reeds bestaande overheidsinstantie.

Met betrekking tot de productie van de therapeutische middelen verdient een vergunningsstelsel de voorkeur. De bevoegde overheid kan op basis hiervan vergunningen verlenen aan een private (rechts)persoon die reeds beschikt over de noodzakelijke *knowhow* en infrastructuur. Met behulp van het vergunningsstelsel behoudt de bevoegde overheid enige beleidsruimte en de mogelijkheid om een nauwgezette controle te behouden. Het gebruik maken van een vergunningsstelsel heeft bovendien als voordeel dat het produceren van dergelijke materialen zonder uitdrukkelijk voorafgaandelijke toestemming een expliciet verboden activiteit blijft.

Volgend op de productie, zal de overheid bij voorkeur ook exclusief bevoegd zijn voor het beheer van de voorraad. Met het oog op het verzekeren van enige doorzichtigheid, kennis en duidelijkheid over wie een beroep doet op deze voorraad kan geopteerd worden voor een beheer door het regeringsbureau of de aangewezen overheidsinstantie zelf. Niettemin kan ook hier het vergunningsstelsel aangewend worden. Binnen het kader van de samenwerkingsakkoorden kunnen de steuncentra eventueel vooropgesteld worden als beheerder van een collectie. Evenwel dient het verzwaren van hun reeds bestaande taken gepaard te gaan met een uitbreiding van hun beschikbare middelen.

Gezien de bestaande tekortkomingen van de werking van de steuncentra zal de voorkeur eerder uitgaan naar het beheer door een regeringsbureau of overheidsinstantie. Omwille van het delicaat karakter en veiligheidsredenen valt het te verantwoorden dat dit dient uitgevoerd te worden door een gespecialiseerde instantie, die over voldoende middelen en capaciteit beschikt om de nodige garanties te bieden. Bij voorrang worden de virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots dus bijgehouden in één centrale collectie.

Zoals in het voorgaande deel reeds werd aangegeven zal het voorschrijven van virtuele kinderpornografie of kinderseksrobots moeten kaderen binnen een kwaliteitsvol behandelingskader. Om te verzekeren dat deze therapeutische middelen enkel worden ingezet binnen de vooropgestelde behandelingsvoorwaarden, zal de toegang tot de voorraad alsnog voorwaardelijk moeten zijn. Met in acht name van beide elementen kan een erkenning hier vooropgesteld worden. De erkenning functioneert zowaar als kwaliteitslabel voor het aanbieden van de behandeling. Meer specifiek kan het verkrijgen van een erkenning de toegang tot de centrale collectie als rechtsgevolg met zich meebrengen.

Het systeem van de meld- of registratieplicht daarentegen zijn binnen het voorgestelde systeem van een overheidsmonopolie niet opportuun. Gezien de toegang tot de collectie reeds beperkt wordt, zal een meld- of registratieplicht geen bijkomende meerwaarde bieden.

Zoals reeds aangegeven is het aangeraden om de toegang tot de centrale collectie enkel te verlenen aan erkende CGG. Op deze manier kan onder andere de voorwaardelijke

multidisciplinaire setting worden gegarandeerd. Het is eventueel denkbaar dat ook CGG die niet erkend zijn onder toepassing van het samenwerkingsakkoord toch de toegang kunnen verkrijgen tot de centrale collectie. De samenwerkingsakkoorden zijn namelijk gericht op daders die reeds in aanmerking zijn gekomen met het gerecht. Daarnaast bestaan er nog CGG die niet erkend zijn onder deze samenwerkingsakkoorden, die – mits aan alle voorwaarden is voldaan – in staat moeten zijn deze therapeutische behandelingen preventief aan te bieden. Het spreekt voor zich dat ook deze CGG onder het toezicht van de bevoegde instanties moeten staan. Bovendien zullen de erkende CGG hun therapeutische middelen ook ter beschikking moeten kunnen stellen aan de private behandelaars waarop via de mogelijkheid tot uitbesteding een beroep wordt gedaan. Zij zullen zelf geen rechtstreekse toegang tot de voorraad verkrijgen, doch enkel onder toezicht en samenwerking van de erkende CGG.

5.5. Anonimiseren van de behandeling

Het is nodig om na te gaan in welke mate het realiseerbaar is de preventieve behandeling op een geanonimiseerde wijze aan te bieden. Het is relevant andermaal te benadrukken dat het enkel betrekking heeft op de preventieve behandelingen. Zodra de betrokkene middels een doorverwijzing van het gerecht in een behandeling terechtkomt, is anonimiseren niet meer aan de orde. Een behoorlijke opvolging van daders van seksueel misbruik is in dat geval noodzakelijk.

Zoals aangegeven dient een preventieve behandeling zowel open te staan voor diegene die nog geen overtreding hebben begaan alsook voor zij die reeds een overtreding hebben begaan, maar hiervoor (nog) niet gekend zijn bij het gerecht.

Uit artikel 9, §1 van de Patiëntenrechtenwet vloeit voort dat de patiënt recht heeft op een patiëntendossier. Dit impliceert dat elke beroepsbeoefenaar tevens verplicht is om een patiëntendossier aan te leggen. Aanvullend bepaalt artikel 33 van de Kwaliteitswet vanaf 1 juli 2021 op een geüniformeerde wijze welke minimale gegevens in een patiëntendossier dienen te worden opgenomen.

Om een antwoord te kunnen formuleren op de vraag betreffende het al dan niet anoniem kunnen aanbieden van de behandeling, dienen eerst en vooral de functies van het patiëntendossier nader te worden bekeken. Doorgaans worden vijf functies van het patiëntendossier onderscheiden (Vansweevelt, 2014; Vansweevelt & Dewallens, 2011; Werkgroep Van de Vloed, 2003; Lutte, 2006).

Ten eerste fungeert het patiëntendossier als werkinstrument voor de beroepsbeoefenaar. Het patiëntendossier bevat een medische geschiedenis van de patiënt. Ten tweede dient het patiëntendossier als middel tot kwaliteitscontrole. Ten derde is het patiëntendossier een communicatiemiddel tussen verscheidene beroepsbeoefenaars. In Vlaanderen werd deze functie bovendien opgenomen in een decreet.⁴²⁴ Binnen de CGG wordt

⁴²⁴ Artikel 13 decreet 18 mei 1999 betreffende de geestelijke gezondheidszorg, BS 17 juli 1999, 27.428.

er voor elke patiënt een multidisciplinair dossier opgesteld. Aansluitend zal ook het behandelingsplan opgenomen worden in dit dossier. Bij het opstellen van dit dossier moet voldoende oog zijn voor de regelgeving inzake privacy, beroepsgeheim en patiëntenrechten (Referentiekader Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg (CGG), z.d.). Ten vierde dient het patiëntendossier als basis voor medisch-wetenschappelijk, epidemiologisch en statistisch onderzoek. Op basis van een geheel aan geanonimiseerde of geco-deerde gegevens uit verscheidene patiëntendossiers kan medisch-wetenschappelijk, epidemiologisch en statistisch onderzoek gebeuren. Als laatste vervult het patiënten-dossier een bewijsfunctie. Indien er een juridische betwisting zou rijzen, kan het pati-entendossier dienen als bewijs.

5.5.1. Recht op verzet?

Vervolgens dringt de vraag zich op of de patiënt over de mogelijkheid beschikt om van dit recht op een patiëntendossier af te zien. Volgend uit de functies van een patiënten-dossier wordt vastgesteld dat het bijhouden ervan het individuele belang van de patiënt overstijgt. Daar komt bij dat de Patiëntenrechtenwet zelf niet voorziet in enig recht op verzet. De patiënt zou zich eventueel kunnen beroepen op het recht op verzet zoals op-genomen in de Algemene Verordening Gegevensbescherming⁴²⁵. De AVG verleent echter geen absoluut recht op verzet. Een verzet op de verwerking is niet mogelijk indien het verwerken van de gegevens noodzakelijk is voor de uitvoering van de overeen-komst of op basis van een wettelijke verplichting.⁴²⁶ Wat betreft het patiëntendossier zal dit recht op verzet op basis van de AVG bijgevolg niet mogelijk zijn.

Dientengevolge kan er besloten worden dat er wel degelijk een verplichting bestaat tot het bijhouden van een patiëntendossier. In wat volgt wordt beargumenteerd dat deze plicht evenwel niet in de weg staat van het anonimiseren van de therapeutische behan-deling.

5.5.2. Anonimiseren van de behandeling

In het Duitse PPD wordt elke persoon die interesse vertoont in het project een persoon-lijk identificatienummer (PIN) toegewezen zonder dat hun naam of adres moet worden meegedeeld. Het PIN wordt vervolgens gebruikt om een anoniem dossier bij te houden (Beier, 2009). Gelijkaardige werkwijze kan ook mogelijk zijn onder toepassing van het Belgische recht. Evenwel moet worden nagegaan of op deze wijze kan worden voldaan aan de functies van het patiëntendossier.

De eerste functie van het patiëntendossier staat ten dienste van alle beroepsbeoeffe-naars waarbij de desbetreffende patiënt in behandeling gaat. Het anoniem aanbieden van de vooropgestelde therapeutische behandeling zal aan de ene kant tot gevolg heb-ben dat de behandelende teams geen inzage hebben in het patiëntendossier. Aan de

⁴²⁵ Verord.Raad nr. 2016/679, 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Richtlijn 95/46/EG, *Pb.L.* 4 mei 2016, 119, 1 (verder: AVG).

⁴²⁶ Artikel 5, b en c en artikel 12 AVG.

andere kant zal de informatie aangaande de therapeutische behandeling niet opgenomen worden in het dossier van de patiënt. Dientengevolge zullen andere beroepsbeoefenaars er geen kennis van kunnen nemen.

Met het oog op het aanbieden van de therapeutische behandeling enerzijds zal het patiëntendossier informatie bevatten aangaande de medische achtergrond van een patiënt. Het ontbreken van de medische geschiedenis zal evenwel *in casu* geen afbreuk doen aan de kwaliteit en de beoordelingsmogelijkheden van de beroepsbeoefenaar. Het opstellen van een individueel behandelingsplan dient immers te gebeuren op basis van persoonlijke contacten met de patiënt. Een complete medische achtergrond zal niet onontbeerlijk zijn voor het opstellen van een individueel behandelingsplan. Anderzijds zal het volgen van een dergelijke therapeutische behandeling geen informatie inhouden, waarover andere medische beroepsbeoefenaars noodzakelijkerwijs moeten beschikken. Het belang van de preventie van misdrijven kan hier zeker primeren boven deze functie. Bovenstaande redeneringen zijn echter enkel van toepassing voor zover de therapeutische behandeling niet gecombineerd wordt met een farmacologische behandeling. Indien het voorschrijven van medicatie noodzakelijk blijkt voor een effectieve reductie van het risico zal een uitgebreide medische kennis wél vereist zijn.

Voorts zal als gevolg van het anonimiseren van het patiëntendossier de continuïteit van de zorgverlening niet langer verzekerd kunnen worden. Gezien het echter een volledig vrijwillige behandeling betreft en het anonimiseren de behandelingsbereidheid ten goede zal komen, is het verantwoord deze subfunctie van het patiëntendossier *in casu* niet te vervullen. De onderbreking van de behandeling zal bovendien geen cruciale gevolgen hebben wat betreft de algemene gezondheidssituatie van de patiënt. Een voorafgaandelijke toestemming van de patiënt zal hierbij noodzakelijk zijn.

Vervolgens zal ook de tweede functie, met name mogelijkheid tot het uitvoeren van kwaliteitscontroles, niet worden uitgesloten of beperkt indien gebruik wordt gemaakt van anonieme patiëntendossiers. Een kwaliteitscontrole op de aangeboden behandeling kan evenzeer uitgevoerd worden op een anoniem dossier.

Daaropvolgend zal ook de communicatiefunctie van een patiëntendossier binnen de CGG probleemloos kunnen vervuld worden door middel van een anoniem dossier. Daarbij zal het anonieme dossier dienst doen als werkmiddel binnen het multidisciplinaire team.

Verder zal ook het uitvoeren van medisch, wetenschappelijk, epidemiologisch en statistisch onderzoek niet worden belemmerd ingevolge het anonimiseren van de behandeling.

Als laatste verkrijgt het patiëntendossier een bewijsfunctie ingeval er geschillen zouden rijzen. Ten opzichte van de beroepsbeoefenaars kan een geanonimiseerd dossier de nodige bewijzen leveren.

Concluderend lijken de voornaamste functies van een patiëntendossier niet danig in het gedrang te komen door het anonimiseren van de behandeling. Ter versterking en garantie van de vertrouwensband zal het anonimiseren ongetwijfeld bevorderlijk zijn. Een gelijkaardige werkwijze zoals in Duitsland is daarom aangewezen, waarbij de patiënt een PIN krijgt op basis waarvan een individueel anoniem dossier wordt aangelegd. Hiervoor zal een uitzondering noodzakelijk zijn op de minimum op te nemen gegevens zoals bepaald in de Kwaliteitswet.

Indien het noodzakelijk is een aanvullende farmacologische behandeling aan te bieden en dit niet verantwoord kan gebeuren op anonieme wijze kan hierbij eventueel gebruik gemaakt worden van een gedeeltelijk anoniem dossier. Wat betreft de medicamenteuze behandeling zal deze in het identificeerbare patiëntendossier dienen te worden opgenomen. Vervolgens kan voor de verdere behandeling alsnog voorzien worden in een anoniem patiëntendossier.

5.6. Aangifteplicht versus vertrouwen

Aanvullend op de anonimiteit wordt de Duitse wettelijke context beschouwd als een gunstig startpunt voor het aanbieden van een vrijwillige preventieve behandeling omdat het een beschermend kader biedt waardoor potentiële patiënten sneller bereid zullen zijn zich aan te melden.

Zij die meewerken aan het PPD vallen onder het beroepsgeheim, waaronder ook informatie over seksueel kindermisbruik valt. De enige uitzondering betreffende kindermisbruik situeert zich in de behandelingen die kaderen binnen een gerechtelijke context. Zij die reeds veroordeeld zijn voor dergelijke feiten en in het kader van een gerechtelijke behandeling overgaan tot het opnieuw plegen van feiten worden niet langer beschermd door het beroepsgeheim (Beier, 2016; Beier et al., 2021).⁴²⁷

De vereiste van vertrouwelijkheid is ook van toepassing op mogelijks kindermisbruik gezien het misdrijf niet is opgenomen in de uitzonderingsregel die voorziet in een aangifteplicht. Afgezien daarvan kan een beroepsbeoefenaar zich eventueel wel beroepen op de noodzaak als rechtvaardigingsgrond.⁴²⁸ Het is denkbaar dat het inroepen van deze noodzaak slechts zeer uitzonderlijk rechtsgeldig zal kunnen gebeuren en de bewijsvoering bijzonder moeilijk is. De kans is uitermate klein dat de betrokken patiënt zelf het gevaar zal bevestigen (Beier, 2016; Beier et al., 2021).

Gezien ook in België het beroepsgeheim geen absoluut karakter kent wordt na een beknopte kadering ingegaan op de, in een gerechtelijke context, relevante uitzonderingen op het beroepsgeheim. In het bijzonder ligt de focus op de mogelijke gevolgen van de regeling omtrent het beroepsgeheim op een preventieve therapeutische behandeling van potentiële overtreeders. Er wordt niet ingegaan op uitzonderingen op het beroepsgeheim die betrekking hebben op de relaties tussen zorgverleners onderling.

⁴²⁷ § 68a (8) Strafgesetzbuch.

⁴²⁸ § 34 Strafgesetzbuch.

5.6.1. Beroepsgeheim algemeen

In het kader van de therapeutische behandeling zal het beroepsgeheim van belang zijn. Concreet houdt dit in dat de geheimplichtigen gehouden zijn tot vertrouwelijkheid van de informatie die ze in het kader van hun beroepsuitoefening hebben vernomen. Het beroepsgeheim creëert voor de geheimplichtige zowel een zwijgrecht, als een zwijgplicht (Royer & Verbruggen, 2017; Verstraete & Put, 2018).⁴²⁹ Het vindt zijn grondslag in de menselijke waardigheid, het recht op leven en het recht op eerbiediging van het privéleven (artikel 8 EVRM). De toegang tot geneeskundige bijstand en juridische bijstand zijn danig essentieel dat ze zijn opgenomen in artikel 23 van de Grondwet.

Daartegenover staat de bescherming van de minderjarigen tegen seksueel misbruik. Een te grote uitzondering op het beroepsgeheim kan er echter toe leiden dat potentiële patiënten geen beroep zullen doen op de zorgverlening gezien ze niet meer zeker zijn dat wat ze vertellen ook geheim wordt gehouden. Een duidelijke omkadering van het beroepsgeheim in functie van de therapeutische behandeling is bijgevolg noodzakelijk.

Het Belgische beroepsgeheim, dat is opgenomen in artikel 458 Sw, behoort toe aan twee categorieën van geheimplichtigen: zowel enkele uitdrukkelijke beroepscategorieën als een residuaire categorie - iedereen die in hoofde van zijn staat of beroep geheimen werd toevertrouwd - worden onder het toepassingsgebied geplaatst.

Verder wordt artikel 458 Sw. als algemene bepaling aangevuld met wettelijke bepalingen die het beroepsgeheim uitdrukkelijk van toepassing verklaren op bepaalde beroepscategorieën, sectoren of taken. Deze wettelijke bepalingen vertonen echter enkele knelpunten. Ten eerste bestaat er weinig consistentie in de beroepen die via bijzondere wetten onder het beroepsgeheim worden opgenomen. Ten tweede bestaat er tevens weinig consistentie in de uitvoeringswijze van deze bijzondere bepalingen. Ten laatste blijkt voorts dat de wetgever die dit toepassingsgebied uitbreidt, hiertoe niet altijd bevoegd is (Verstraete & Put, 2018).

Algemeen gezien wordt bovendien aanvaard dat het beroepsgeheim binnen de gezondheidszorg een ruim toepassingsgebied kent (Blockx, 2014; Dierickx, 2014; Nys, 2016; Ryckmans & Meert-Van De Put, 1971). Het beroepsgeheim strekt zich in de medische sector uit naar alle personen die noodzakelijkerwijs kennis hebben van documenten en inlichtingen die onder het beroepsgeheim vallen (Dierickx, 2014).

Voor de uitvoering van de therapeutische behandeling met virtuele kinderpornografie en Kinderseksrobots werden de CGG reeds aangewezen als behandelcentra. Meer specifiek vallen de CGG onder de categorie van de welzijnszorg. Wat betreft de toepassing van het beroepsgeheim dient hier een onderscheid gemaakt te worden tussen de beroepsbeoefenaars uit de gezondheidszorg die werkzaam zijn in de welzijnszorg en de andere beroepsbeoefenaars werkzaam in de welzijnszorg. Voor de beroepsbeoefenaars uit de gezondheidszorg zijn zowel de psychiaters als klinische psychologen gehouden

⁴²⁹ Artikel 929 Ger. W.

door het beroepsgeheim. Aangaande de andere beroepsbeoefenaars wordt het beroepsgeheim door middel van bijzondere wettelijke bepalingen van toepassing verklaard op alle medewerkers uit de sector.⁴³⁰

Op basis van deze korte bespreking kan verondersteld worden dat het voor de patiënt niet altijd duidelijk zal zijn wie gehouden is tot het beroepsgeheim en wie niet. In het kader van dergelijke delicate therapeutische behandeling is de vertrouwensrelatie met het behandelingscentra echter een essentiële voorwaarde. Indien gebruik wordt gemaakt van een geanonimiseerd patiëntendossier zal het belang van het beroepsgeheim evenwel afnemen verder in het zorgverleningsproces, voor zover geen rechtstreeks contact met de patiënt plaatsvindt. Bovendien kunnen de medewerkers in de CGG onderworpen worden aan een discretieplicht, voortvloeiend uit een deontologische code.

Het beroepsgeheim kent naast een personeel ook een materieel toepassingsgebied. *In concreto* wordt gekeken naar de impact van het anonimiseren van de behandeling.

Het beroepsgeheim beschermt onder andere het recht op privéleven van de patiënt. Vooraleer er sprake kan zijn van een schending van het beroepsgeheim moet de vrijgegeven informatie gekoppeld kunnen worden aan een geheimgerechtigde (Verstraete & Put, 2018; Blockx, 2014). Het beroepsgeheim beschermt namelijk de concrete individuele belangen van een rechtssubject, geen loutere principes.⁴³¹ Er zal met andere woorden geen sprake zijn van een schending van het beroepsgeheim indien er louter geanonimiseerde informatie wordt vrijgegeven (Blockx, 2018). Het niet mededelen van identificeerbare gegevens zal hiertoe echter niet volstaan. Er mogen ook geen begeleidende omstandigheden aanwezig zijn waaruit de identiteit van de betrokkene kan worden afgeleid.⁴³² Aangaande een op anonieme wijze aangeboden therapeutische behandeling zal het belang van het beroepsgeheim bijgevolg beperkter zijn.

Voor een bespreking van de uitzonderingen op het beroepsgeheim is het bovendien belangrijk op te merken dat er slechts sprake kan zijn van een uitzondering, indien er sprake is van beroepsgeheim. Desbetreffend niet-identificeerbare informatie zullen deze uitzonderingen zodoende niet van toepassing zijn. Zodoende zal het belang van deze uitzonderingen gering zijn indien geen identificeerbare informatie wordt medegegeeld aan de bevoegde instanties.

5.6.2. Uitzonderingen op beroepsgeheim

Net zoals in Duitsland, kent ook het Belgische recht de figuur van de noodtoestand. Het betreft een rechtvaardigingsgrond die werd erkend door het Hof van Cassatie.⁴³³ De noodtoestand als rechtvaardigingsgrond vereist een restrictieve interpretatie en de

⁴³⁰ Artikel 9, § 1, 8° Decreet geestelijke gezondheidszorg en Article 22 décret 3 avril 2009 relatif à l'agrément des services de santé mentale et à la reconnaissance des centres de référence en santé mentale en vue de l'octroi de subventions, *BS* 30 april 2009, 34.551.

⁴³¹ Antwerpen 19 juni 2013, *RW* 2014-15, nr. 4, 141-145, noot L. HUYBRECHTS.

⁴³² Antwerpen 14 juni 2001, *T.Gez.* 2004-05, nr. 2, 128-131.

⁴³³ Cass. 13 mei 1987, *JLMB* 1987, 1165-1168.

vervulling van enkele voorwaarden (Dierickx, 2007, 2014; Royer & Verbruggen, 2017; Verstraete & Put, 2018).

Een volgende relevante uitzondering is terug te vinden in artikel 458*bis* Sw.⁴³⁴ Dit artikel voert een meldrecht in voor geïmpliciteerden die met kindermisbruik of kindermishandeling in aanmerking komen. Deze uitzondering kan beschouwd worden als een wettelijke verankering van de noodtoestand, doch enkel voor de in de wet opgesomde gevallen. Op basis van deze uitzondering is er slechts sprake van een meldrecht aan de procureur des Konings. Enkel indien het niet melden van de feiten ook een schending van artikel 422*bis* Sw zou uitmaken, is de geïmpliciteerde gehouden door een meldplicht. Belangrijk is bovendien dat het meldrecht ook van toepassing is indien de patiënt degene is die de daden heeft gesteld. Er is slechts sprake van een meldrecht indien er een ernstig en dreigend gevaar bestaat voor de fysieke of psychische integriteit van een minderjarige. Daarnaast is het meldrecht beperkt tot de in de wet opgesomde misdrijven. Zowel feiten met betrekking tot kinderpornografie als seksueel misbruik van kinderen zijn opgenomen onder de specifieke misdrijven waarop dit meldrecht van toepassing is. Het is belangrijk te benadrukken dat een uitsluitend preventieve melding niet mogelijk is op basis van dit artikel. Enkel indien de geïmpliciteerde beschikt over voldoende aanwijzingen dat er zich redelijkerwijze reeds een misdrijf heeft voorgedaan kan een beroep worden gedaan op dit meldrecht. Een laatste en *in casu* belangrijke voorwaarde betreft het feit dat slechts beroep kan worden gedaan op dit meldrecht, indien de geïmpliciteerde niet zelf of met behulp van anderen de psychische of fysieke integriteit van de minderjarige kan beschermen (Royer & Verbruggen, 2017; Verstraete & Put, 2018; Genicot, 2012; Dierickx, 2011; Nys, 2016).

In zijn geheel is het *in casu* denkbaar dat huidig artikel 458*bis* Sw een drempel kan vormen ten aanzien van bepaalde patiënten. Deze uitzonderingsregel is in het bijzonder van belang voor de patiënten die reeds een overtreding hebben begaan, zonder hiervoor reeds gekend te zijn bij het gerecht. Indien hun overtreding onder het toepassingsgebied van deze uitzonderingsregel valt, kan de beroepsbeoefenaar gebruik maken van zijn meldrecht. Hij is hiertoe echter niet verplicht. Ter bevordering van de vertrouwensrelatie tussen de patiënt en de beroepsbeoefenaar moet het mogelijk zijn om te voorzien in een samenwerking met niet-gerechtelijke instanties, bijvoorbeeld vertrouwenscentra voor kindermishandeling. Deze werkwijze maakt het mogelijk om preventieve meldingen te doen buiten een strafrechtelijk kader. Dergelijke samenwerking komt tegemoet aan beide belangen, zowel de vertrouwensrelatie met de geïmpliciteerde als de bescherming van minderjarigen.

Een laatste uitzonderingsgrond die eventueel kan ingeroepen worden door de geïmpliciteerde ligt vervat in artikel 422*bis* Sw. Op basis van dit artikel heeft iedereen een hulpverleningsplicht. Wanneer de geïmpliciteerde kennis heeft van een ernstig, actueel

⁴³⁴ En artikel 304, §2 Wetsvoorstel tot invoering van nieuw Strafwetboek. Het wetsvoorstel brengt geen inhoudelijke wijzigingen aan aan dit meldrecht.

en reëel gevaar is hij verplicht hulp te verlenen, voor zover er geen ernstig gevaar bestaat voor zichzelf of voor anderen.

De verplichte hulp dient op de meest gepast wijze verleend te worden, waardoor de geheimplichtige niet automatisch hoeft over te gaan tot een aangifte bij de gerechtelijke instanties (Royer & Verbruggen, 2017).

Concluderend kan gepleit worden voor een voorafgaandelijke informatieplicht ten aanzien van de behandelde patiënt, waardoor deze de draagwijdte van het beroepsgeheim zo correct mogelijk kan inschatten. Deze voorafgaandelijke informatieplicht zal tevens informatie over het toepassingsgebied moeten bevatten, met inbegrip van de toepasselijke deontologische plichten. Deze informatieplicht zal de vertrouwensrelatie met de behandelende beroepsbeoefenaar ten goede komen.

5.7. Centraal register

In wat volgt wordt nagegaan of het bijhouden van een centraal register met betrekking tot het therapeutisch gebruik van virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots waardevol kan zijn.

Het bijhouden van een centraal register kan initieel vragen doen rijzen omtrent de privacy⁴³⁵ en de bescherming van de persoonsgegevens⁴³⁶. Gezien een geanonimiseerde behandeling de voorkeur geniet, zullen deze rechten *in casu* geen belemmering vormen voor het bijhouden van een centraal register.

Verder betreft het bijhouden van een centraal register een opportuniteitsafweging. In Nederland werd gepleit voor een registratiepunt omtrent de bijzondere strafuitsluitingsgrond met algemene draagwijdte om duidelijkheid te kunnen verkrijgen aangaande wie wat in voorraad had (Verwey-Jonker Instituut, 1999). Daarnaast werd ook de registratieplicht vooropgesteld als noodzakelijke voorwaarde voor het vervallen van de wederrechtelijkheid (Bogert, 2003). In het hier vooropgestelde Belgische juridische kader wordt gewerkt met een centraal beheerde collectie die slecht voorwaardelijk toegankelijk is. Zo zullen deze doelstellingen geen basis kunnen vormen voor het bijhouden van een centraal register.

Een belangrijk aandachtspunt is het vermijden van *medical shopping* en misbruik van voorschrijven. Hiertoe kan kort een analogie gemaakt worden met de methadonsubstitutie (Vander Laenen, 2013). Het bijhouden van een centraal register maakt namelijk detectie en bestrijding hiervan mogelijk. Er bestaan evenwel relevante verschillen met het therapeutische inzetten van virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots.

Eerst en vooral bestaat er een belangrijk verschil in de aard van de ter beschikking gestelde goederen. In het kader van de therapeutische behandeling zullen gebruiksgoe-

⁴³⁵ Zoals beschermd in art. 8 EVRM en art. 22 GW.

⁴³⁶ Zoals beschermd in art. 8 Handvest van de EU.

deren en geen verbruiksgoederen ter beschikking gesteld worden. Dit zal naar verwachting een invloed hebben op eventueel *medical shopping* gedrag. Desalniettemin moet te allen tijde vermeden worden dat het verkrijgen van deze therapeutische middelen kadert binnen een bepaalde verzameldrang. Voorafgaandelijke persoonlijke gesprekken met de patiënt en een risicoanalyse moeten ervoor zorgen dat deze therapeutische behandeling enkel ingezet wordt in die gevallen waar ze ook efficiënt kan zijn.

Daarnaast is het van belang te benadrukken dat het inzetten van deze therapeutische middelen dient te kaderen binnen een extensief begeleidingsplan, uitgevoerd in een multidisciplinaire setting. Gezien de uitvoerigheid van deze therapeutische behandelingen zal *medical shopping* gedrag ontmoedigd worden. Deze multidisciplinaire context en het toezicht hierop zal tevens misbruik van voorschrijven ontmoedigen. Bovendien kan dergelijk misbruik gedetecteerd worden door middel van de voorwaardelijke toegang tot de centrale collectie.

Kortom, de juridische omkadering van de therapeutische behandeling voorziet reeds in voldoende garanties ter bestrijding en detectie van *medical shopping* gedrag en misbruik van voorschrijven. Het bijkomstig bijhouden van een centraal register zal geen essentiële bijkomende garanties tot stand brengen.

Op wetenschappelijk vlak kan gewezen worden op het belang van een registratiesysteem voor onderzoek. Hier komt evenwel het beperkte toepassingsgebied van de therapeutische behandeling met virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots aan tegemoet, waarbij dergelijke behandeling dient te gebeuren in een multidisciplinaire setting met een bijbehorend behandelingsplan en voorwaardelijke toegang tot de centrale collectie. Desbetreffende werkwijze maakt het in kaart brengen van de uitgevoerde behandelingen mogelijk zonder dat hierbij nood is aan het aanleggen van een centraal register.

Een registratiesysteem kan ertoe strekken de continuïteit van de behandeling in een gewijzigde setting te verzekeren (Vander Laenen, 2013). Een behandeling met virtuele kinderpornografie of kinderseksrobots waarbij de therapeutische middelen worden ingezet als coping mechanisme resulteert niet in drastische gevolgen bij het niet langer ter beschikking hebben van deze therapeutische middelen.

Een laatste motief voor het bijhouden van een centraal register bij de substitutiebehandelingen heeft betrekking op het vermijden van een negatieve interactie van verscheidene medicaties. *In casu* zal zich niet onmiddellijk een interactieprobleem stellen, tenzij de therapeutische behandeling wordt gecombineerd met een medicamenteuze behandeling. Opnieuw zal dan een centraal register echter niet het gepaste antwoord bieden. Het betreft daarentegen een garantie die geboden wordt door middel van het recht op een patiëntendossier.

Er kan geconcludeerd worden dat een centraal register *in casu* geen meerwaarde biedt. Het vooropgestelde kader biedt reeds voldoende garanties en toezicht mogelijkheden om tegemoet te komen aan de geopperde bezorgdheden.

6. Conclusie

In het eerste deel van dit onderzoek werd de juridische haalbaarheid en het theoretisch kader kort geschetst. Onder de huidige stand van zaken is het mogelijk een therapeutische verbodsexceptie in te voeren, dit door middel van een wettelijk voorschrift als rechtvaardigingsgrond. De concrete omkadering van het onderzoek beperkte zich tot de preventieve behandeling aangeboden buiten een gerechtelijke context. Dergelijke behandeling vereist vermoedelijk een proceduralisering om misbruik te vermijden.

De productie van de therapeutische middelen wordt beschouwd als een eerste stap in het proces. Naar aanleiding van dit onderzoek wordt een staatsmonopolie vooropgesteld. Zo kan de overheid een strikte controle en toezicht verkrijgen vanaf het begin van het proces. Voor de uitvoering van deze staatsmonopolie kan een regeringsbureau worden opgericht. Vervolgens kan dit regeringsbureau voor de productie van virtuele kinderpornografie en kinderseksrobots vergunningen verlenen aan (gespecialiseerde) ondernemingen die reeds in het bezit zijn van de vereiste infrastructuur en *knowhow*. Het gebruik van een vergunningsstelsel heeft als voordeel dat de overheid beleidsruimte behoudt omtrent het al dan niet verlenen van een vergunning en daarenboven dat het vervaardigen van dergelijke therapeutische middelen een uitdrukkelijk verboden activiteit blijft.

Daaropvolgend wordt ook het beheer van de therapeutische middelen besproken. Opnieuw kan hier een staatsmonopolie worden aangeraden. Het betreft een voorraad aan delicate middelen die onder strikte controle en bescherming dient te staan. Deze staatsmonopolie uit zich in het bijhouden van één centrale collectie.

Voor het aanbieden van de therapeutische behandeling kunnen de bestaande samenwerkingsakkoorden inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik als basis dienen. De hieronder erkende CGG kunnen instaan voor de behandelingen. Het verkrijgen van een erkenning kan voor deze centra de toegang tot de centrale collectie als rechtsgevolg tot stand brengen. Op basis hiervan kan een multidisciplinaire werking worden gegarandeerd, aangevuld met adequate en permanente opleidingen. Ter uitbreiding van het netwerk kan ook een beroep gedaan worden op de mogelijkheid tot uitbesteding. Ook de niet binnen de samenwerkingsakkoorden erkende CGG kunnen een erkenning verkrijgen voor het aanbieden van de therapeutische behandeling. De toegang tot de centrale collectie is voldoende voorwaardelijk om de nodige garanties te verzekeren.

Na de uitwerking van de juridische omkadering kunnen ook enkele concrete elementen met betrekking tot de behandeling besproken worden. Om de behandelingsbereidheid en de vertrouwensrelatie met de zorgverlener te versterken, wordt het voorstel gedaan om de therapeutische behandeling op een anonieme wijze aan te bieden. Een anoniem patiëntendossier kan aangelegd worden. Het bijhouden van een patiëntendossier bestaat echter niet alleen ter bescherming van de belangen van de patiënt, maar ook ter bescherming van de belangen van de zorgverlener.

Omwille van het anoniem aanbieden van de behandeling komt de continuïteit van de zorg in het gedrang. Gezien de vrijwillige aard van deze behandeling, kan dit verantwoord zijn op basis van de toestemming van de patiënt. Vervolgens kan het anonimiseren van de behandeling in het gedrang komen indien een bijkomende medicamenteuze behandeling vereist is. In deze gevallen kan het gedeeltelijke anonimiseren van de behandeling voorgesteld worden.

Vervolgens wordt ook het beroepsgeheim kort aangehaald, gezien dit mede een invloed heeft op de behandelingsbereidheid en het vertrouwen in de behandelcentra. Het toepassingsgebied van het beroepsgeheim kan tot onzekerheid leiden bij de patiënt. Een voorafgaandelijke informatie, met inbegrip van de deontologische plichten, kan hieraan tegemoet komen.

Verder heeft het beroepsgeheim geen absoluut karakter. De uitzonderingen in het kader van de vooropgestelde therapeutische behandelingen zullen echter uitermate beperkt zijn. Bovendien kan dit buiten een gerechtelijke context gebeuren.

Als laatste element wordt in dit onderzoek nagegaan of het bijhouden van een centraal register een meerwaarde kan bieden aangaande de therapeutische behandeling. Hier wordt geconcludeerd dat dit niet het geval is. Het vooropgestelde kader voorziet reeds in voldoende garanties en toezicht mogelijkheden.

7. Referenties

- Andrews, D.A., & Bonta, J. (2010). *The psychology of criminal conduct*. LexisNexis.
- Andrews, D.A., Bonta, J., Gendreau, P., & Cullen, F.T. (1990). Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology*, 28(3), 369-404.
- Andrews, D.A., Bonta, J., & Stephen Wormith, J. (2011). The Risk-Need-Responsivity (RNR) Model: Does adding the Good Lives Model Contribute to Effective Crime Prevention? *Criminal Justice and Behavior*, 38(7), 735-755.
- Beier, K.M. (2016). Proactive Strategies to Prevent Child Sexual Abuse and the Use of Child Abuse Images: Experiences from the German Dunkelfeld Project. in H. Kury, S. Redo, & E. Shea (Reds.), *Women and Children as victims and Offenders: Background, Prevention, Reintegration. Suggestions for Succeeding Generations (volume 2)* (pp. 499-524). Springer.
- Beier, K.M. (z.d.). *The Prevention Project Dunkelfeld (PPD): Proactive Strategies to Prevent Child Sexual Abuse and Child Pornography Offences*. <https://rm.coe.int/16804711a9>.
- Beier, K.M., Gieseler, H., Ulrich, H., Scherner, G., & Schlinzig, E. (2021). The Berlin Prevention Project Dunkelfeld (PPD). in K.M. Beier (Red.), *Pedophilia, Hebephilia and Sexual Offending against Children* (pp.43-56). Springer.

- Beier, K.M., Neutze, J., Mundt, I.A., Ahlers, C.J., Goecker, D., Konrad, A., & Schaefer, G.A. (2009). Encouraging self-identified pedophiles and hebephiles to seek professional help: first results of the Prevention Project Dunkelfeld (PPD). *Child Abuse & Neglect*, 33, 545-549.
- Blockx, F. (2018). Het beroepsgeheim – een stand van zaken. in F. Blockx, B. Dejemeppe, V. Doms, T. Goffin, P. Hoet, & J. Van Mallegheem (Reds.), *De uitholling van het beroepsgeheim* (pp. 23-43). Intersentia.
- Bogert, P.C. (2003). De juiste beslissing of een gemiste kans? *DD*, 1, 9-21.
- Bonta, J., & Andrews, D.A. (z.d.). *Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation*. <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/rsk-nd-rspnsvty/rsk-nd-rspnsvty-eng.pdf>.
- Busch, C., & Vandevelde, S. (2015). De rehabilitatie van daders: naar een integratie van het Risk-Need-Responsivity-Model en het Good Lives Model? in C. Wittouck, K. Audenaert, & F. Vander Laenen (Reds.), *Handboek Forensische Gedragswetenschappen* (pp. 213-238). Maklu.
- Danaher, J. (2017). Robotic Rape and Robotic Child Sexual Abuse: Should They be Criminalized? *Criminal Law and Philosophy*, 11, 71-95.
- De Nauw, A., & Deruyck, F. (2020). *Inleiding tot het bijzonder strafrecht*. Wolters Kluwer.
- Deruyck, F., & Van Landeghem, Y. (2021). *Overzicht van het Belgische algemeen strafrecht*. Die Keure.
- Depester, W. (2011). Vergunningen. In X. (Red.), *Bestendig Handboek Vennootschappen & aansprakelijkheid* (pp. 76-115). Wolters Kluwer.
- Dienst voor het Strafrechtelijk beleid. (2011). *Evaluatie van de samenwerkingsakkoorden inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik*. http://www.dsb-spc.be/doc/pdf/EVA_SA_evaluatierapport_NL.pdf.
- Dierickx, A. (2007). Over de (putatieve) noodtoestand. *NC*, 395-403.
- Dierickx, A. (2013). Misdrijven gepleegd ten aanzien van een minderjarige of kwetsbaar persoon. Een commentaar bij de wet van 30 november 2011. *NC*, 33-38.
- Dierickx, A., Buelens, J., & Vijverman, A. (2014). Recht op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer, het medisch beroepsgeheim en de verwerking van de persoonsgegevens. in T. Vansweevelt, & F. Dewallens (Reds.), *Handboek gezondheidsrecht, vol. II* (pp. 583-702). Intersentia.
- Europees Instituut voor Bio-ethiek. (2019). *Abortus: 28 jaar toepassing in België*. <https://www.ieb-eib.org/docs/pdf/2019-11/doc-1573674212-916.pdf>.

- Fransen, (z.d.). H. Rechtvaardiging. In X. (Red.), *Postal Memorialis* (pp.16-91). Wolters Kluwer.
- Genicot, G. (2012). L'article 458bis nouveau du Code pénal: le secret médical dans la tourmente. *JT*, 717-125.
- Goffin, T., & Dejemeppe, B. Beroepsgeheim in de medische sector in F. Blockx, B. Dejemeppe, V. Doods, T. Goffin, P. Hoet en J. Van Malleghem (Reds.), *De uitholling van het beroepsgeheim?* (pp. 67-91). Intersentia.
- Larguier, J., & Larguier, A.M. (2002). *Droit penal special*. Dalloz.
- Leysen, R. (1982). De Vergunning als instrument van machtigend overheidsoptreden. Administratiefrechtelijke benadering. *Jura Falc*. 57-102.
- Lutte, I. (2006). Le dossier concernant le patient in E. Thierry (Red.), *Actualités de droit médical* (p99-156). Bruylant.
- Maras, M.H., & Shapiro, L.R. (2018, 24 januari). Shadow' trade in Child Sex Dolls should be Banned, Say Profs. *The Crime Report*. <https://thecrimereport.org/2018/01/24/the-growing-danger-of-child-sex-dolls/>.
- Naper, C., (2019, 26 juli). Douane ziet geregeld pedopoppen het land binnenkomen. *AD*. <https://www.ad.nl/binnenland/douane-ziet-geregeld-pedopoppen-het-land-binnenkomen~ad1cc005/>.
- Nationale Raad Orde van de Artsen. (2007). *Verzet van de patiënt tegen de inhoud van zijn medisch dossier*. <https://ordomedic.be/nl/adviezen/deontologie/beroepsgeheim/verzet-van-de-patiënt-tegen-de-inhoud-van-zijn-medisch-dossier>.
- Nys, H. (2016). *Geneeskunde. Recht en medisch handelen*. Wolters Kluwer.
- Raus, K., Vanderhaegen, B., & Sterckx, S. (2021). Euthanasia in Belgium: Shortcomings of the Law and Its Application and of the Monitoring of Practice. *Journal of Medicine and Philosophy*, 46, 80-107.
- Royer, S., & Verbruggen, F. (2017). Komt een terrorist met zijn advocaat bij de dokter...' Mogen of moeten beroepsgeheimhouders spreken? *NC*, 22-52.
- Ryckmans, X., & Meert-Van De Put, R. (1971). *Les droits et les obligations des médecins*, I. Larcier.
- Schmucker, M., & Lösel, F. (2015). The effects of sexual offender treatment on recidivism: an international meta-analysis of sound quality evaluations. *J Exp Criminol*, 11, 597-630.

- Smets, B., Bilsen, J., Cohen, J., Rurup, M.L., Mortier, F., & Deliëns, L. (2010). Reporting of euthanasia in medical practice in Flanders, Belgium: cross sectional analysis of reported and unreported cases. *BMJ*, 341. <https://www.bmj.com/content/341/bmj.c5174>.
- Stevens, L. (2002). *Strafrecht & Seksualiteit: de misdrijven inzake aanranding van de eerbaarheid, verkrachting, ontucht, prostitutie, seksreclame, zedenschennis en overspel*. Intersentia.
- StopitNow! (z.d.). <https://stopitnow.be/>.
- StopSo. (z.d.). <https://stopso.org.uk/about/>.
- Van Damme, M. (2008). *Overzicht van het grondwettelijk recht*. Die Keure.
- Van Damme, J., Nys, H., & Van Damme, T. (2003). *De patiënt, de huisarts en zijn dossier*. Intersentia.
- Van den Wyngaert, C., Traest, P., & Vandromme, S. (2017). *Strafrecht en strafprocesrecht*. Maklu.
- Vander Laenen, F., Vanderplasschen, W., Smet, V., De Maeyer, J., Buckinx, M., Vanaudenhove, S., Anseu, M., & De Ruyver, B. (2013). *Analysis and optimization of substitution treatment in Belgium (SUBANOP)*. Academia Press.
- Vansweevelt, T., & Dewallens, F. (2011). *Het patiëntendossier*. Intersentia.
- Vansweevelt, T. (2014). Rechten met betrekking tot het patiëntendossier. in F. Dewallens, & T. Vansweevelt (Reds.), *Handboek gezondheidsrecht Volume II* (p429-582). Intersentia.
- Verdeyen, V., & Put, J. (2011, november). Het overheidsinstrumentarium in de zorgsector. *SWVG*. https://steunpuntwvg.be/images/swvg-1-publicaties/2011_12-r22-overheidsinstrumentarium-in-de-zorgsector.
- Verellen, R., & De Boeck, M. (2020). Het samenwerkingsakkoord vertaald naar een traject voor de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik in Vlaanderen. in K. Goethals, M. De Boeck, T. Dillien, W. Huys & A. Nuyts (Reds.), *Handboek behandeling van seksueel afwijkend gedrag*, (pp. 39-66). Gompel & Svacina.
- Verstraete, A.-S., & Put, J. (2018). *Beroepsgeheim en hulpverlening*. Die Keure.
- Verstraete, R., & Verbruggen, F. (2020). *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*. Intersentia.
- Verwey-Jonker Instituut. (1999). *Wetgeving gewogen: evaluatie van wet- en regelgeving inzake kinderpornografie*, 98104.
- Ward, T., & Brown, M. (2004). The Good Lives Model and Conceptual Issues in Offender Rehabilitation. *Psychology, Crime & Law*, 10(3), 243-257.

- X. (2014, 18 juli). Could a child sex robot treat paedophilia? *BBC news*.
<https://www.bbc.com/news/blogs-echochambers-28353238>.

Impact van zelfhulp via steungroepen op niet-pedoseksuele pedofielen

Nena Decoster

Abstract

This research analyses the nature of online peer support for non-offending pedophiles and assesses its functions and effects by performing a qualitative content analysis of forum posts within different peer support groups. Despite the majority of participants on the websites being non-offending pedophiles, a minority reports hands-on and CSAM behaviour. This study shows that the studied websites offer both positive and negative effects. On the one hand, exchanging advice and coping mechanisms, emotional expression and building relationships enhance individuals' general wellbeing and may serve as a protective factor against offending. On the other hand, frustrations may possibly lead to developing a more hostile position towards the outside world. A normative attitude towards sexual behaviour involving children may lead to internalising these views and create a deviant subculture. The findings also reveal different subcultures among non-offending pedophiles in online peer support groups. Further research into these different subcultures is recommended. Solely qualitative methods may be insufficient and are preferably combined with quantitative research.

1. Inleiding

Pedofilie en pedoseksualiteit blijven het onderwerp van veelvoorkomende maatschappelijke discussies. De focus van deze frequent gemediatiseerde discussies is vaak het ernstig misbruik van kinderen. Hierbij wordt vaak geen aandacht besteed aan individuen die een aantrekking naar jonge kinderen ervaren maar deze actief onderdrukken en daar bewust niet op ageren. Dit zijn niet-plegende pedofielen. Van elke pedofiël wordt met andere woorden verwacht dat hij of zij vroeg of laat kindermisbruik zal plegen. Deze individuen ervaren vaak psychosociale moeilijkheden gerelateerd aan hun geaardheid maar kunnen niet steeds terecht bij traditionele hulpverlening, omwille van het heersende stigma. Om die reden zoeken sommigen hun toevlucht in online steungroepen of *peer support* groepen waarin ze lotgenoten ontmoeten. In deze groepen kunnen ze hun emoties uitdrukken, informatie verzamelen en interpersoonlijke relaties opbouwen. Dit kan bijgevolg hun algemeen welzijn verhogen en bijdragen tot het niet overgaan tot het plegen van strafbare feiten. Aan de andere kant kunnen deze groepen mogelijks ook regelovertrekend gedrag faciliteren. Wetenschappelijk onderzoek over dit thema blijft echter zeer zeldzaam.

Deze bijdrage onderzoekt op empirische wijze de aard, functies en effecten van zelfhulp via steungroepen op niet-pedoseksuele pedofielen en gaat na of steungroepen het mentaal welzijn kunnen verbeteren en het risico op regelovertrekend gedrag kunnen verminderen of net vergroten. Daarnaast wordt door het bestuderen van het voorgaande

fenomeen ook verder verhelderd wat de karakteristieken zijn van niet-plegende pedofielen. Op die manier worden de huidige hiaten in het wetenschappelijk onderzoek ondervangen en kan er een duidelijk zicht verkregen worden op de verschillende zelfhulpverleningsmogelijkheden voor individuen met een pedofiele voorkeur die geen feiten willen plegen. Dit zet de deur open voor preventiemogelijkheden inzake seksueel kindermisbruik en het promoten van mechanismen om het mentaal welzijn onder niet-plegende pedofielen te bevorderen.

2. Niet-plegende pedofielen, pedoseksualiteit en online steungroepen

2.1. Pedofilie en pedoseksualiteit

Pedofilie kan beschouwd worden als een geaardheid of een langdurige en overmatige seksuele interesse in jonge kinderen (Vermeulen et al., 2003). Klinisch gezien is pedofilie, volgens de DSM-IV-TR, een seksuele voorkeurstoornis voor prepubertaire kinderen tot 13 jaar (Goethals et al., 2014). Het is van belang om het begrip pedofilie met voldoende nuance te benaderen; pedofiele gevoelens hebben namelijk niet louter betrekking op de wens om seksuele contacten met kinderen aan te gaan maar evenzeer op de wens om een significante emotionele en/of romantische band met kinderen aan te gaan. Die laatste band wordt mogelijks zelfs als waardevoller ervaren dan de eerste (Cantor & Mcphail, 2016; Vermeulen et al., 2003). Bovendien is het even belangrijk te overwegen dat die seksuele aantrekking niet in elk geval zal leiden tot seksueel gedrag. Niet alle pedofielen plegen immer seksueel kindermisbruik (van Es, 2015). Indien seksuele handelingen met kinderen die daar niet mee instemmen of niet in staat zijn om daarmee in te stemmen, door een volwassene worden uitgevoerd, spreken we van pedoseksualiteit (Vermeulen et al., 2003; Expertisecentrum Online Kindermisbruik, 2018). Niet iedereen die kindermisbruik pleegt, past bovendien binnen de DSM-criteria voor pedofilie. Ook het omgekeerde - niet iedereen die aan de DSM-criteria voldoet, pleegt kindermisbruik - is van toepassing (van Es, 2015). Zo schat Seto (2008) dat van alle plegers van kindermisbruik 'slechts' de helft pedofiel is en bleek uit een survey van Dombert et al. (2016) dat 44% van de seksuele delicten ten aanzien van kinderen door niet-pedofiele mannen gepleegd werd.

2.2. Niet-plegende pedofielen

Niet-plegende pedofielen zijn individuen met een seksuele, romantische en emotionele aantrekking tot kinderen die hun gevoelens nog niet in de praktijk hebben omgezet. Niet-plegende pedofielen verschillen op een aantal vlakken van plegende pedofielen. In de eerste plaats hebben zij een sterke morele wens om niet tot misbruik over te gaan, hebben ze minder ondersteunende attitudes tegenover seksueel contact met kinderen en geloven zij ook in staat te zijn om de eigen verlangens onder controle te kunnen houden (Cantor & Mcphail, 2016). Bovendien blijken niet-plegende pedofielen een betere responsremming te hebben dan plegende pedofielen en een lagere neiging te hebben om tot kindermisbruik over te gaan (Kargel et al., 2017). Daarnaast beschikken zij over

betere cognitief-empathische vaardigheden en zijn ze in staat kindermisbruik te bekijken vanuit het perspectief van het slachtoffer en zijn ze zich meer bewust van de langetermijngevolgen en schade die hun gedrag kan aanrichten (Mitchell & Galupo, 2018; Levenson et al., 2019; Schuler et al., 2019).

Bij de term 'niet-plegen' moet echter een belangrijke kanttekening gemaakt worden. In deze bijdrage worden hieronder ook pedofielen gerekend die beelden van kindermisbruik (CSAM) raadplegen maar geen 'hands-on' delicten plegen. Er werd namelijk aangetoond dat voor sommigen het bekijken van CSAM kan helpen om seksuele verlangens onder controle te houden en hen ervan kan weerhouden hands-on delicten te plegen (Webb et al., 2017). Voor anderen kan dat er echter voor zorgen dat hun seksuele fantasieën over kinderen gestimuleerd worden en dat hun inhibitie daalt (Houtepen et al., 2014). Een steekproef van Webb et al. (2007) gaf aan dat 83% CSAM gebruikte als vervanging voor hands-on contact en 84,5% beweerde dat het raadplegen van CSAM de neiging om hands-on delicten te plegen, niet deed toenemen. Zo bleek uit een steekproef van Houtepen en collega's (2014) dat 50% van de zelf-geïdentificeerde pedofielen aangaf reeds feiten te hebben gepleegd inzake CSAM maar dat slechts 14,3% effectief hands-on delicten had gepleegd. 35,7% van de steekproef had beide feiten gepleegd. In een survey van Babchishin et al. (2018) had 1,7% van de steekproef CSAM geraadpleegd, terwijl 0,8% hands-on delicten rapporteerde. Tenslotte blijkt dat het kijken naar CSAM een betere indicator is voor pedofilie dan het plegen van hands-on delicten. Uit een steekproef zedendelinquenten bleek dat 61% van individuen die CSAM raadpleegde, voldeed aan de criteria voor pedofilie terwijl dit voor hands-on plegers 'slechts' 35% was (Stevens & De Boeck, 2020). Duidelijke evidentie voor een causale link tussen het raadplegen van CSAM en het plegen van hands-on delicten ontbreekt bovendien nog steeds (Webb et al., 2007; Houtepen et al., 2014).

Verschillende studies schatten de prevalentie voor pedofilie rond 1-5%, hoewel dit mogelijk een vertekening is omwille van kleine steekproeven (Schuler et al., 2019; Seto, 2008; Cantor & Mcphail, 2016). Zoals reeds vermeld, is er geen causale relatie tussen pedofilie en pedoseksualiteit. In een anonieme survey van 290 zelf-geïdentificeerde pedofielen gaf bijvoorbeeld 78,6% aan dat ze nog geen contacten met juridische diensten hadden gehad omwille van (beschuldigingen tot) pedoseksueel gedrag (Seto, 2008). Daarnaast bleek uit een studie van Jahnke (2018) en Dombert en collega's (2016) dat van mannen met een neiging tot pedofilie respectievelijk 39% en 56% nog geen feiten van kindermisbruik hadden gepleegd.

Belangrijk om op te merken is dat pedofilie gepaard kan gaan met vele mentale lasten. Omwille van het heersende stigma in de hulpverlening (volgens een studie van Stiels-Glenn (2010) zou 95% van de hulpverleners weigeren een pedofiel te helpen), lopen vele pedofielen de hulp die ze hard nodig hebben mis. Er is vaak sprake van gevoelens zoals schaamte, isolatie, hopeloosheid en een laag zelfbeeld (Houtepen et al., 2014). Dat kan op zijn beurt het risico op suïcidale gedachten vergroten (Levenson et al., 2019). Daarnaast komen stemmingsstoornissen, depressieve stoornissen, angststoornissen en

middelenmisbruik ook frequent voor (Beier et al., 2009; Stevens et al., 2019). Deze zaken kunnen ervoor zorgen dat niet-plegende pedofielen op zoek gaan naar alternatieve manieren om met hun gevoelens om te gaan zoals het opzoeken van lotgenoten. Cantor en Mcphail (2016) toonden aan dat contact met andere niet-plegende pedofielen ervoor kan zorgen dat men beseft dat anderen dezelfde problemen hebben en dat het mogelijk is om geen feiten te plegen, wat hoop geeft.

2.3. Steungroepen voor niet-plegende pedofielen

Steungroepen waarin mensen met dezelfde moeilijkheden en aandoeningen elkaar ontmoeten en helpen door middel van wederzijdse emotionele steun, bestaan in allereerste vormen (Barak et al., 2008). De steungroep wordt gekenmerkt door *peer support*, namelijk sociaal-emotionele steun, frequent vervlochten met fysieke of instrumentele steun die wederzijds wordt aangeboden door mensen met dezelfde mentale aandoening die zo persoonlijke verandering bewerkstelligen en sociale contacten opbouwen. *Peer support* blijkt een cruciaal onderdeel van de steunnetwerken van mensen met psychiatrische aandoeningen (Solomon, 2004). Het doel van steungroepen bestaat erin het verminderen van negatieve emoties, gepaard met een ontwikkeling van positieve gevoelens waardoor het algemene welzijn toeneemt. Steungroepen proberen in mindere mate specifieke therapeutische veranderingen teweeg te brengen maar eerder het algemene welzijn te vergroten door middel van emotionele opluchting en versterkte zelfcontrole waardoor men vaak een positievere attitude krijgt tegenover de huidige situatie en lasten. Bijkomstig genereren steungroepen een gevoel van *empowerment* door de ontwikkeling van gevoelens van persoonlijke competentie en zelf-determinatie. Dit wordt versterkt door het helpen van en identificeren met anderen waardoor sociale betrokkenheid ontstaat (Barak et al., 2008). Bovendien gaat men door emoties uit te drukken, het verzamelen van informatie en kennis en het ervaren van interpersoonlijke relaties en sociale processen een beïnvloeding van het keuzeproces ervaren, wat een significante psychologische en gedragsmatige impact veroorzaakt. Tenslotte staan eerlijkheid, gelijkheid en een afwezigheid van vooroordelen en kritiek in deze groepen centraal, waardoor interpersoonlijke banden en bijgevolg groepsgevoel kan ontstaan (Barak et al., 2008). Aan de andere kant kunnen steungroepen ook tot sommige maladaptieve gedragingen aanzetten.

We zien steungroepen voor niet-plegende pedofielen zowel offline als online voorkomen, hoewel er een sterke overheersing is van online steungroepen. De meest bekende zelfhulpgroep voor mensen met pedofiele gevoelens is het onlineforum '*Virtuous Pedophiles*'. Dit forum tracht via peer-to-peer discussie te voorkomen dat feiten gepleegd worden. Deze zelfhulpverlening wordt door de gebruikers ervaren als volwaardige therapeutische hulpverlening (Frisch, 2016; Malone, 2014; Stevens et al., 2019). Steungroepen voor niet-plegende pedofielen hebben voornamelijk als doel het uitwisselen van informatie en steun zodat deze individuen met hun gevoelens kunnen leren omgaan, binnen een sfeer van anonimiteit en zonder vrees voor stigma of juridische gevolgen (Cantor & Mcphail, 2016).

Over de functie van dergelijke steungroepen valt echter te discussiëren. Terwijl de een via deze weg wil ontsnappen aan stigma bij het grote publiek en op zoek is naar steun onder lotgenoten, kunnen anderen via deze weg rechtvaardiging voor en veiligere methoden voor het voltrekken van illegale activiteiten bekomen (Holt et al., 2010). Helaas is er weinig literatuur te vinden over de precieze functies van steungroepen voor niet-plegende pedofielen en heeft de beperkte bestaande literatuur de neiging om te focussen op de gevaren en risico's van deze steungroepen en niet zozeer op diens therapeutische capaciteiten.

Dergelijke websites hebben vaak strikte gedragsregels. Het bespreken van illegaal gedrag moet op sommige fora beperkt worden en is op andere fora volledig uit den boze. Illegaal materiaal mag niet gedeeld worden (Jones et al., 2020). De psychologische functies van deze websites zijn zeer uiteenlopend. Er werden verschillende coping strategieën geïdentificeerd in een websiteanalyse van Jones en collega's (2020). Sommige individuen gaven zo aan te masturberen over fantasieën over kinderen of pornografisch materiaal te bekijken met volwassenen die jonger leken om hun seksuele verlangens onder controle te houden en geen feiten te plegen. Onderling werden ook vaak relevante strategieën besproken om op een veilige manier met kinderen om te gaan zoals het stellen van contactregels, inzetten op mentale voorbereiding en afleiding, eventuele temptaties vermijden, anticiperen op de gevolgen van hun daden vanuit het perspectief van het kind of contact met kinderen compleet vermijden.

Daarnaast zorgde de *peer support* an sich ervoor dat men zich niet alleen voelde en een gevoel van vrijheid ervaarde om over problemen te praten. Deze sociale steun kan de waarschijnlijkheid om feiten te plegen verminderen en kan een buffer vormen voor huidige en toekomstige stressvolle gebeurtenissen. De participatie in steungroepen zorgde er ook voor dat individuen beseffen dat zij niet verantwoordelijk zijn voor hun aantrekkingskracht, waardoor de nadruk op acceptatie van zichzelf en de aantrekkingskracht komt te liggen (Jones et al., 2020). Het niet kunnen accepteren van zichzelf kan leiden tot gevoelens van zelfhaat en schaamte, wat mogelijks het risico op het plegen van feiten kan vergroten.

Daartegenover staat een studie van Holt en collega's (2010) die webfora voor en door pedofielen onderzocht. Hierin kwam de nadruk te liggen op de pedofiele subcultuur en de daarin heersende normen. Binnen deze webfora werden bepaalde gedragingen gerechtvaardigd en werden attitudes tegenover seksuele relaties met kinderen opgebouwd. Daarnaast werd de defensieve houding van de gebruikers benadrukt als een reactie op hun perceptie van stigmatisering en marginalisering ten opzichte van de 'normale' samenleving. Hoewel deze gebruikers zichzelf niet zien als 'echte gevaarlijke' pedofielen die kinderen kwaad doen was er geen discussie over het al dan niet moreel verkeerd zijn van pedofilie of het bekijken van CSAM. Dit gaat gepaard met enkele risico's. Dergelijke sterke sociale steunnetwerken kunnen deviante normen bekrachtigen waardoor subculturen ontwikkelen en gebruikers zichzelf als slachtoffer zien van een onverdraagzame samenleving. Wanneer positieve en ondersteunende attitudes tegenover kindermisbruik vorm krijgen, kan dit het risico tot het plegen van feiten vergroten.

(Holt et al., 2010). Herhaaldelijk contact met individuen met deze overtuigingen kan ervoor zorgen dat anderen deze normen gaan overnemen. Vooral individuen die ten gevolge van hun geaardheid eenzaamheid en een laag zelfbeeld ervaren zijn hier gevoelig voor. Zo kan het verlangen naar sociale contacten een risicofactor vormen voor regeloovertredend gedrag, vooral op lange termijn als de niet-peer offline contacten afnemen. Op die manier komt het individu minder met niet-ondersteunende attitudes tegenover het gedrag in contact en nemen de ondersteunende attitudes de bovenhand (Houtepen et al., 2014).

Aan de andere kant gaf slechts een klein deel van de gebruikers aan fysiek seksueel contact te hebben met kinderen (mogelijks omwille van gevolgen op juridisch vlak, de mogelijkheid verbannen te worden of omdat ze effectief geen seksuele contacten hebben met minderjarigen). Bovendien werden hier ook alledaagse zaken en gemeenschappelijke interesses besproken. Daardoor kunnen mogelijks prosociale invloeden uitgaan van deze fora en zijn ze in staat zelfacceptatie en geschikte coping strategieën aan te leren en op die manier te beschermen tegen regeloovertredend gedrag.

3. Virtuele etnografie: kwalitatieve inhoudsanalyse van online peer support gemeenschappen voor niet-plegende pedofielen

3.1. Methodologie

Binnen de principes van de virtuele etnografie werd een kwalitatieve inhoudsanalyse uitgevoerd. Etnografie is een onderzoeksattitude binnen de kwalitatieve onderzoekstraditie die wordt gehanteerd om onderzoeksdoelen, waarbij het begrijpen van de sociale betekenis van activiteiten in een specifieke setting centraal staat, te onderzoeken (Brewer, 2000; Zaitch et al., 2016). Meer specifiek omvat de virtuele etnografie een amalgaam van onderzoeksmethodes specifiek toegepast op de context van online culturen om deze te bestuderen aan de hand van online veldwerk, doorheen hun computer-gemedieerde interactie. Deze methode laat een grote vrijheid voor de individuele onderzoeker om zelf het onderzoeksopzet te bepalen, mits de focus ligt op het bestuderen van een fenomeen op een diepgaande manier, met aandacht voor het perspectief van het individu en diens context (Kozinets, 2006; Bowler, 2010; Vaismoradi, 2013). Gemotiveerd door de onderzoeksvragen en het beschikbare onderzoeksmateriaal werd een inductieve, kwalitatieve inhoudsanalyse uitgevoerd. Kort samengevat werden verzamelde data verwerkt met als doel die te organiseren en betekenis uit de data te extraheren om tot realistische besluiten te komen en te kunnen nagaan wat iemand zegt, tegen wie en welk effect dat bewerkstelligt (Bengtsson, 2016). Grote hoeveelheden tekstuele informatie werden verkend en gereduceerd in volume door middel van systematisch coderen en categoriseren (Elo, 2007; Vaismoradi et al., 2013).

Op basis van de richtlijnen van Bowler (2010) werden zorgvuldig vier verschillende online *peer support* gemeenschappen geselecteerd. De geselecteerde gemeenschappen moeten relevant zijn voor de onderzoeksvraag en het onderzoeksdoel en zijn actief met recente en frequente communicatie. Bovendien is er wederkerige communicatie tussen

een grote hoeveelheid aan kritische communicatoren die bovendien onderling gedifferentieerd zijn. Tenslotte is de gemeenschap data-rijk: de data is gedetailleerd en descriptief.

Op basis van bovenstaande elementen werden een viertal online forums geselecteerd.

- <https://www.boychat.org/>
- <https://www.jongensforum.net/>
- <https://www.legarçon.net/>
- <https://www.annabelleleigh.net/>

Per forum werden 25 posts inclusief antwoorden systematisch verzameld en inductief gecodeerd met behulp van NVivo, een computergestuurd, kwalitatieve data-analysesoftwareprogramma.

Hierdoor werd een antwoord gezocht op de hoofdvraag, namelijk: “Wat is de aard en omvang van de effecten van zelfhulp via online steungroepen bij niet-plegende pedofielen?” En de deelvragen:

- Wat zijn de karakteristieken van online steungroepen voor niet-plegende pedofielen?
- Wat zijn de ervaringen van niet-plegende pedofielen bij participatie aan online steungroepen?
- Wat zijn de voordelen van online steungroepen voor niet-plegende pedofielen?
- Wat zijn de nadelen van online steungroepen voor niet-plegende pedofielen?

3.2. Resultaten

3.2.1. Karakteristieken van de website

De fora nemen allen de vorm aan van een eenvoudig thread-forum. Over het algemeen ziet de lay-out van de websites er relatief gedateerd uit. Bovenaan bevindt zich het logo van de website met de woorden ‘*Boychat: you are not alone*’ of ‘Jongens: je bent niet alleen’. Zoals de naam van de website al doet vermoeden zijn die fora vooral gericht op diegenen met een aantrekking naar jongens toe. *Girlchat* ofwel *Annabelleleigh.net* is een Engelstalig gespreksforum dat gericht is naar individuen met een aantrekking naar meisjes toe.

De berichten staan gerangschikt van nieuw naar oud en de forums variëren van intensieve activiteit met vrijwel elke dag verschillende nieuwe berichten gedurende lange tijd tot laag intensieve activiteit waarbij de laatste post op *Jongensforum* bijvoorbeeld dateert van 20 april 2022 en daarvoor van 18 augustus 2020. De fora zijn duidelijk naar hun gebruikers toe en vermelden een concrete *code of conduct* waarmee ze trachten een ondersteunend, veilig, creatief en leuk forum te organiseren waarop *boy-* en *girl lovers* hun gedachten en gevoelens kunnen delen, die niet steeds te maken hoeven te hebben met pedofilie. Aan de basis van de fora staan evenwel enkele centrale regels. Zo is het verboden erotische of overdreven seksueel-getinte discussies te voeren. Het is

niet toegelaten om verzoeken, aanbiedingen of links naar illegaal materiaal te delen. De gebruikers mogen andere posters niet lastigvallen op een georganiseerde manier en dienen hun eigen identiteit en die van anderen geheim te houden. Tenslotte mogen ze illegale seksuele activiteiten met minderjarigen niet aanmoedigen, niet toegeven dat zichzelf of anderen dit in het verleden reeds gedaan zouden hebben en mogen ontmoetingen met minderjarigen niet via het forum worden nagestreefd. Een eenmalige 'lichte' inbreuk op deze regels geeft gevolg aan een waarschuwing, een grotere inbreuk zorg voor schorsing. De fora zijn transparant naar hun gebruikers toe en vermelden dat ze geen identificeerbare elementen mogen vermelden in hun posts en dat ze zich ervan bewust moeten zijn dat hun IP-adres kan getraceerd worden. Op een ander forum wordt bovendien een hele pagina gewijd aan veiligheid en privacy en hoe gebruikers zo veilig mogelijk kunnen blijven met behulp van VPN, encryptie-programma's of een firewall.

De fora zijn openbaar en vrij te lezen door iedereen. Het hebben van een profiel op de website geeft echter aan dat het individu van plan is langer op het forum te blijven en dat hij betekenisvolle banden met medeposters wil opbouwen. Een profiel kan worden aangemaakt door te e-mailen naar het moderatorenteam. Vele posters werken met een vaste '*sigpic*'. Dit is een foto die automatisch wordt toegevoegd onder posts of reacties van het individu. *Sigpics* bestaan in alle soorten. Vaak zijn het afbeeldingen van minderjarige jongens maar ook religieuze prenten of cartoons. De regels op het forum stellen dat de *sigpic* van een identificeerbare persoon enkel de jongere versie van de gebruiker zelf mag afbeelden.

Naast het *main forum* op *Boychat* bijvoorbeeld bestaan er nog vier gerelateerde boards. '*Meta BoyChat*' bespreekt alles dat te maken heeft met het functioneren van *Boychat*, '*The Treehouse*' is bestemd voor *real-time chats*, '*Other Chat*' is een board voor alles dat te maken heeft met zaken die niet *boy love*-gerelateerd zijn of niet tot het onderwerp van het *main forum* behoren. Tenslotte bestaat er '*You Can't Do That On Boychat*', de plaats voor alle posts die de normale gang van zaken op het *main forum* verstoren. *Le garçon* heeft zoals *Boychat* een plaats voor posts die de normale gang van zaken op het forum belemmeren genaamd '*Le fils de la crémère*'. Er is ook een pagina bestemd voor de bespreking van de praktische functionaliteiten van het forum, genaamd '*Méta*'.

Doorheen het inductieve codeerproces op de online fora kwamen acht thema's duidelijk naar voren.

3.2.2. Advies verlenen aan medegebruikers

Vaak wordt er door middel van berichten advies gegeven aan medegebruikers op het forum. Dit advies is veelzijdig en gaat van het veilig leren omgaan met de geaardheid tot aanpassingen maken naar een veilige levensstijl. Zo werd er een uitgebreide discussie gewijd aan hoe men veilig diende te blijven op het internet en werd er benadrukt dat individuen elke soort website op het dark net moeten mijden als het geen tegenhanger heeft op het legale net. Er wordt vermeld dat het, zelfs voor elke wetsgetrouwe pe-

dofiel, niet moeilijk is om per abuis op illegaal materiaal te komen. Er wordt door meerdere gebruikers duidelijk gesteld dat tenzij je effectief op zoek bent naar CSAM, je beter wegblijft van alle soorten chatrooms op het dark net of simpelweg, CSAM moet mijden om niet in de problemen te komen. Er werd ook besproken welke VPN's goed werken en een gebruiker merkte op dat een VPN niet bruikbaar is om activiteiten gerelateerd aan *boy love* te verhullen, daarvoor gebruikt men beter Tor. Één andere gebruiker vermeldt dat hij er op let om nooit identificeerbare informatie te delen. Een voorbeeld van het veilig leren omgaan met de geaardheid kan gevonden worden in discussies waarin besproken werd hoe men een veilige seksuele uitlaatklep kon vinden. Zo geeft een gebruiker aan dat hijzelf zijn toevlucht zoekt in erotische verhalen en verschillende soorten seksspeeltjes en dat hij er op die manier in slaagt weg te blijven van CSAM. Hij adviseert hetzelfde naar andere gebruikers toe. Anderzijds probeert één poster een andere gebruiker te kalmeren en te motiveren om na een moeilijke periode omwille van zijn geaardheid, de draad weer op te pikken en verder te gaan met het leven. Hij reikt zo ook verschillende manieren aan waarop dit kan, zoals het vinden van nieuwe hobby's.

3.2.3. Emotionele uitdrukking

Emotionele uitdrukking krijgt een centrale plaats binnen de online peer-gemeenschappen. Dit kan zowel op een positieve, negatieve of neutrale manier worden ingevuld. Zo wordt er aangegeven door een gebruiker dat hij door het posten en schrijven op de fora, er in kunnen slagen is zijn eigen geaardheid te accepteren en een plaats te geven. Daartegenover gaf een poster aan dat hij het moeilijk had met zijn gevoelens en zich op een keerpunt bevond, en omwille daarvan de nood voelde te stoppen met posten. Daarnaast deelden posters ook vaak moeilijke levensgebeurtenissen. Zo vermeldt een poster dat hij, omwille van zijn vroegere contacten met de hulpverlening voor zijn pedofiele geaardheid, nooit meer zal kunnen nastreven wat hij wil in zijn leven, zoals beroemd worden of een bedrijf opstarten, omdat hij nu overal bekend staat als een pedofiel. De poster vermeldt dat hij nog nooit effectief een kind heeft aangeraakt maar toch gestraft werd door de maatschappij alsof het zo was. Hij zet zich sterk af tegen de hulpverlening, de maatschappij en de overheid. Andere keren wordt ook met weemoed teruggekeken op dergelijke gebeurtenissen, zoals een poster die eraan herinnerd werd dat zijn vroegere vriendje jarig was maar die hij al drie jaar niet gezien of gehoord heeft en denkt dat hij hem nooit zal zien opgroeien. Anderen erkennen de moeilijkheden die gepaard gaan met de seksuele aantrekking tot kinderen of dat hulpverlening volgens hen enkel averechtse effecten zou leveren. Nog een andere gebruiker geeft aan dat hij geen hulp nodig heeft want hij verlangt niet naar seks met kinderen. Aan de andere kant drukt een gebruiker zijn aanvankelijke stress en nadien opluchting uit toen hij voor het eerst aan iemand, werkzaam bij een hulplijn, kon opbiechten dat hij zich aangetrokken voelde tot meisjes en dat de reactie daarop begripvol was. Op sommige fora werd bovendien heel vaak gepost wanneer Lifeline, een private hulpchat voor individuen met gevoelens voor kinderen, geopend was.

3.2.4. *Pedofiele geaardheid*

Het merendeel van de posts op de fora zijn logischerwijs op een of andere manier gerelateerd aan de pedofiele geaardheid. In vele posts heeft de individuele beleving van de geaardheid een centrale plaats. Meerdere posters geven aan dat de pedofiele geaardheid een groot risico inhoudt en dat men dat geheim moet houden en steeds waakzaam moet zijn. Een gebruiker haalde echter wel aan dat het niet abnormaal is om aantrekkende tot minderjarigen te voelen en zolang je niemand kwaad doet, er ook geen problemen mee zijn. Een andere gebruiker vermeldde dat beeldmateriaal zelfgemaakt door kinderen of waar een kind geen pijn door lijdt, het best wordt vermeden voor de eigen veiligheid maar dat er niets mis mee is. Een andere poster geeft aan dat sommige CSAM volgens hem onschuldig is, maar dat kinderen dingen kunnen doen waar ze later spijt van krijgen. Bijkomstig kan iets dat op het eerste zicht onschuldig lijkt, in de toekomst problemen veroorzaken.

Frustraties ten opzichte van de maatschappij en diens visie tegenover pedofilie werden ook geuit. De maatschappij vertrouwt pedofielen niet en dat is volgens enkele gebruikers onterecht. Bovendien worden frequent frustraties geuit over hoe de maatschappij pedofielen aanziet. Een gebruiker is ervan overtuigd dat pedofielen van alles de schuld krijgen. Iemand anders heeft moeite met het strafbaar stellen van materiaal dat door kinderen zelf gemaakt wordt en bestemd is om te delen met hun peers en dat dan vervolgens, door een pedofiël ontdekt wordt. Hij vraagt zich af wat daar schadelijk aan is voor het kind zelf. Dezelfde mening heerste bovendien over de strafbaarheid van getekende beelden van kindermisbruik. Een poster geeft ook aan dat hij vroeger dacht dat hij CSAM nodig had aangezien hij aangetrokken was tot kinderen. Later besepte hij dat de seksuele aantrekkende slechts een deel is van waarom hij tot kinderen is aangetrokken. Een andere gebruiker postte voor het eerst in vier jaar en vermeldt dat hij door zijn verslaving aan CSAM gevat is door de politie en daarvoor gestraft is. Hij merkt op dat het leven hierdoor heel erg zwaar kan zijn, maar dat hij door intensieve therapie heeft kunnen inzien dat zijn gedrag fout was, op moreel en legaal vlak. Hij geeft aan dat hij zijn lesje geleerd heeft en dat hij altijd aangetrokken zal blijven tot kinderen maar dat hij nu zijn limieten kent. Hij bespreekt bovendien zijn goede ervaringen met hulpverlening en dat hij op zijn eigen tempo zichzelf en zijn geaardheid is gaan accepteren en met schadelijk gedrag heeft leren omgaan. Anderen zijn kritisch over therapie, ze bemerken dat het soms meer kwaad dan goed kan doen.

Daarnaast geven vele gebruikers aan wat voor de persoonlijke beleving van hun geaardheid van belang is: seksuele of romantisch/emotionele aantrekkende naar kinderen toe. Een gebruiker vertelt dat hij geen interesse heeft in CSAM maar eerder plezier haalt uit beeldmateriaal waarin jongens worden getoond die zich in een compromitterende positie bevinden. Hij vraagt zich af of hij zelfs aangetrokken is tot kinderen op een seksuele manier. Op een emotionele manier alleszins wel. Een andere poster geeft aan dat hij een soort opvoedende en verzorgende rol heeft naar kinderen toe, maar dat hij wel nieuwsgierigheid voelt om een jongen naakt te zien.

Een andere gebruiker deelde een link naar een survey en riep zijn medegebruikers op om zeker deel te nemen zodat niet enkel de stem van de *Virtuous Pedophiles* zou gehoord worden, maar ook die van de *Boy lovers*. Meerdere malen wordt ook een onderscheid gemaakt tussen 'goede' en 'slechte' pedofielen. Zo geeft een poster aan dat er 'normale' pedofielen bestaan die geen besef hebben van kuisheid of cultuur en dat zij kinderen misbruiken. Een gebruiker vermeldt bovendien dat er enkel 'goede' pedofielen zitten op het forum die nooit CSAM zouden raadplegen of nooit seks hebben met kinderen. Iemand anders reageert dat hij zich, als échte *boy lover*, zeer slecht voelt als er gesproken wordt over 'barbaars' kindermisbruik en dat de plegers hiervan zwaar gestraft moeten worden. Een andere gebruiker reageert daarop dat men realistisch moet blijven en dat er hoogstwaarschijnlijk gebruikers op het forum zijn die dat wel doen. Als iemand zich, volgens een andere poster, beperkt tot geklede kinderfoto's en fantasie, dan is dat wel toegelaten. Iemand anders vraagt zich af of je een pedofiel in bezit van CSAM überhaupt zou moeten oppakken. Anderen gaven aan dat hoewel ze fantaseren over seks met kinderen, ze dit niet effectief doen omwille van het onwettig karakter en de gevangenisstraf die kan volgen. Anderen zouden geen seks hebben met kinderen omdat dit voor het kind zelf traumatiserend is. Iemand anders vertelt dat hij bang is om seks met kinderen te hebben en hij van dat idee stress krijgt; hij verlangt er niet naar. Ook wordt aangehaald dat men zelf verantwoordelijk is voor de seksuele aantrekking tot kinderen en dat je als pedofiel de focus moet leggen op wettige activiteiten die goed zijn voor kinderen zoals hun groei stimuleren. Enkel dan kan je jezelf nuttig maken. Pedofielen die enkel een seksuele aantrekking voelen tot kinderen en hen zien als een lustobject moeten zich richten op volwassenen en begaan misbruik of zijn ongeschikt om met kinderen om te gaan.

Aan de andere kant werd door enkele posters de pedofiele geaardheid op een andere manier benaderd. Zo zei een poster dat het hebben van een pedofiele geaardheid een privilege is, dat pedofielen een superieur en bijzonder leven hebben, dingen kunnen zien die anderen niet kunnen zien, namelijk de schoonheid van jongens en dat anderen hun leven zouden geven voor die ervaring. De 'hetero-wereld' wordt aanzien als een saaie wereld. Posters die deze mening delen leggen sterk de nadruk op het bijbrengen van cultuur aan kinderen en zien dit als de rol van diegenen die kinderen liefhebben. Een meer gematigde visie op de geaardheid komt ook terug. Zo wordt aangegeven dat pedofielen een doel en betekenis kunnen hebben in de wereld, op voorwaarde dat dit geen gevaar inhoudt voor kinderen. Er wordt bijvoorbeeld als metafoor gebruikt dat de volwassene in de volwassene/kind-relatie de rol van getuige moet aannemen als het kind uiteindelijk zou trouwen en niet de rol van echtgenoot.

Hoe individuen de individuele geaardheid beleven wordt vaak besproken. Één poster vermeldt zo in een discussie dat hij het belangrijk vindt om contact met kinderen te vermijden en dat hij wel nog steeds op kinderen valt, maar eerder vanop een afstand en niet verder zou gaan dan het initiëren van een gesprek. Een gebruiker deelt mee dat hij wel banden aangaat met kinderen maar ervan overtuigd is dat hij zichzelf zou kunnen inhouden indien hij verliefd zou worden en dat hij bovendien minder heftige emoties ervaart naarmate hij ouder is geworden. Een andere gebruiker zegt dat hij geleerd heeft

zijn seksuele driften te onderdrukken en geen seksuele verlangens of verliefdheid meer ervaart naar kinderen toe. Hij houdt wel nog steeds van 'gewoon vrienden' zijn met kinderen. Meerdere andere posters zijn van dezelfde mening.

Bovendien werd een discussie gevoerd over wat pedofilie precies is. De ene gebruiker was ervan overtuigd dat pedofilie legaal is maar dat pedofilie in de zin van seks met kinderen dat niet is. Een andere gebruiker gaf aan dat pedofilie niet hetzelfde is als seks met kinderen, dat laatste is namelijk pedoseksualiteit. Pedofilie is aangeboren, daar kan je niet aan doen. Iemand anders zegt dan weer dat een pedofiel iemand is die zowel erotische als romantische gevoelens voor kinderen heeft. Anderen reageren dat je ook enkel één van beide gevoelens kan ervaren. Anderen kiezen eerder voor de term 'op kinderen vallen' in plaats van de voorgaande termen omdat de aantrekking wel seksueel kan zijn maar veel meer is dan enkel en alleen dat. Andere posters vinden dit ook. In ieder geval valt seks met minderjarigen voor hen niet onder de noemer 'pedofilie'. De gebruikers vinden het vooral vervelend dat pedofilie automatisch verward wordt met kindermisbruik.

3.2.5. Platformgerelateerde discussies

Vaak vermeldden de posters hun ervaringen op en gevoelens over het platform zelf. Dit kan gaan van loutere frustraties over de gang van zaken op het forum tot de heersende sfeer of het uiten van dankbaarheid naar het forum toe. Een poster haalde zo aan in zijn bericht dat hij door middel van het plaatsen van posts online zijn geaardheid heeft leren plaatsen en dat hij dankbaar is dat het forum hem daarvoor een plaats biedt. Het forum zorgt er ook voor dat de gebruikers zich niet eenzaam voelen. Een andere poster geeft aan dat hij het forum een van de beste nieuwsbronnen vindt voor accurate informatie. Ook worden de geldende en nieuwe regels duidelijk door de gebruikers aangehaald. Zo is het niet toegelaten om gebeurtenissen die plaatsvinden op een hulpverleningschat, die vaak wordt vermeld op de fora, te bespreken op het forum zelf. Daarnaast werd een mededeling gemaakt dat het verboden is om in diezelfde hulpverleningschat referenties te maken naar chatrooms op het dark net. Iemand vraagt zich echter ook af waarom er op de fora veel *trolls* aanwezig zijn die op elke *boy love*-gerelateerde post kritiek komen geven. Iemand anders reageert daarop dat, aangezien sommige fora openbaar zijn en al lange tijd bestaan, ze goed gekend zijn onder diegenen die tegen *boy love* zijn. Aan de andere kant zijn er op sommige boards discussies en vele frustraties omdat er veel spanning en conflict heerst.

3.2.6. Sociale banden

Een online gespreksforum biedt ook een platform voor sociale interacties en het opbouwen van sociale banden. Frequent werden steunbetuigingen geuit via posts. Zo verwees een gebruiker naar een andere website voor *girl lovers* waar een nieuwe poster op terecht kon om lotgenoten te vinden en deelde hij informatiebronnen die kunnen helpen om antwoorden te vinden en wetsgetrouw te blijven. Hij drukt hem op het hart dat schuldgevoelens niet nodig zijn omdat het hebben van zijn aantrekking buiten zijn wil ligt en dat hij nooit alleen is. Een andere gebruiker vertelt dat hij na zeer lange tijd is

teruggekomen naar het forum nadat hij een intensieve behandeling heeft ondergaan, om anderen te helpen. Meerdere posters drukken bovendien hun complimenten en waardering uit over andere posters, zoals over de literaire schrijfstijl van een gebruiker. Vaak werd ook, wanneer een poster aangaf het platform te zullen verlaten, uitdrukkelijk vermeld dat hij/zij gemist zou worden.

Een ander voorbeeld van sociale banden die worden nagestreefd op een van de fora betreft een gebruiker die contact wil maken met Franse schrijver Gabriel Matzneff, die in de Franse media bekend staat als pedofiel en groomer. De gebruiker wil contact opnemen om met hem literatuur te bespreken en vraagt om hulp. Op dit specifieke forum lijken ook meerdere gebruikers te zitten die aangeven dat ze er al zeer lang actief zijn en al lang kennissen zijn. Bovendien worden medeleden actief verdedigd. Zo is er een gebruiker verbannen van een forum en roepen anderen op om die beslissing terug te draaien aangezien hij veel gedaan heeft voor de gemeenschap. Daarnaast werd het overlijden van een lid van de *North-American Man/Boy love Association* aangekondigd als een groot verlies binnen de gemeenschap. In het kader daarvan roept een gebruiker op om later die dag samen te rouwen in een daarvoor bestemde chatroom. Evenzeer werd er actief op zoek gegaan naar contact met lotgenoten door gerichte vragen te stellen in de forumposts of werd er tussen gebruikers die elkaar lange tijd niet hadden gesproken, afgesproken om bij te praten via private chat.

De sociale interactie op de fora heeft echter ook een andere kant. Er heerste op bepaalde fora een negatieve en gespannen sfeer: de gebruikers waren vaak gemeen, dreven spot met elkaar en leverden veel kritiek. Gebruikers verweten elkaar ervan niet verstandig te zijn, de posts niet te kunnen lezen en waardeloze reacties en onzin te leveren. Mensen werden in sommige discussies uitgescholden of gaven aan dat de andere gebruikers kennissen tegen elkaar willen opzetten. Aan de andere kant is er op andere fora ook plaats voor kritiek op andere gebruikers, hetzij op een constructieve manier.

3.2.7. *Relaties met kinderen*

Op de fora komt vaak aan bod wat, volgens de gebruikers, de betekenis is van volwassenen/kind-relaties. Zo stelt een gebruiker dat jongens zelf relaties opzoeken met volwassenen. Eén enkele gebruiker vertelt vaak over zijn eigen ervaring met kinderen. Hierbij vertelt hij over specifieke relaties met kinderen op verschillende plaatsen in de wereld en wat de betekenis van hun relatie is. Vaak refereert hij steeds naar eenzelfde jongen wiens zorg veel tijd in beslag neemt en een van de meest belangrijke taken in zijn leven is. Zo vermeldt diezelfde gebruiker in een bepaalde post op welke manier hij in contact blijft met 'zijn jongens' in Thailand. Vervolgens somt hij namen op van jongens en hun kwaliteiten. Bovendien schrijft hij vaak posts over zijn ervaringen in Azië en geven de andere gebruikers aan dat ze deze graag lezen. In een post verwijst hij naar verschillende kinderen en bemerkt hij dat de ene hem aantrekt omwille van zijn nonchalance en dat die zal opgroeien tot een man die vele andere jongens zal plezieren en dat een ander kind hem zijn maagdelijkheid had gegeven. Elk van zijn relaties omschrijft hij als warm en liefdevol.

Als de eigen relaties met kinderen besproken worden kunnen deze variëren van hechte banden in het eigen leven tot complete onthouding. Eén poster vermeldt dat hij de band met zijn vriendje opvat als een soort vriendschap waarbij het kind zelfvertrouwen kan leren opbouwen of hij het kind kennis kan bijbrengen. Hij geeft aan dat dit contact zeer veel voor hem betekent en dat hij vaak met de jongen in zijn hoofd zit maar er absoluut niet verliefd op is. Hij is aangetrokken tot de jongen door zijn kinderlijk enthousiasme en door het verzorgende aspect van de relatie. Een andere gebruiker zegt dat hij een mooie tijd heeft doorgebracht met een kind in het verleden maar dat hij nu dergelijke banden vermijdt. Deze soort relaties worden door meerdere gebruikers beaamd. Ze omschrijven hun band met kinderen als een vriendschappelijke band waarbij een opvoedende rol nog steeds het voortouw neemt: het kind kan alles vertellen, is veilig en leert van de volwassene. Anderen geven aan dat kinderen veel affectie, warmte en stimulatie nodig hebben. Ze geven aan dat de discussie over pedofilie benaderd moet worden vanuit het standpunt van het kind zelf.

3.2.8. Zelfexpressie

Op de fora was er ook plaats voor zelfexpressie. Hieronder wordt het uiten van gevoelens of gedachten begrepen via gedichten, poëzie of zelfgeschreven verhalen. Zo vinden we een zelfgeschreven verhaal terug, gebaseerd op het echte leven van een poster waarin werd verteld over een ervaring tijdens zijn werk als brandweerman waarbij een emotionele ontmoeting met een kleine jongen plaatsvond. Hoewel deze post deels een geschreven verhaal bevat, afgesloten met een omschrijving over de moeilijkheden gepaard gaande met zijn job, dient deze post vooral ter verwerking van emoties. Ook poëzie over verliefdheid op kinderen werd gepost.

Dit zelfgeschreven materiaal kan heel sterk variëren van aard. Enkele van de geselecteerde posts op een forum maken deel uit van een serie verhalen die elkaar opvolgen. Het verhaal gaat over een jongen die seksueel contact heeft met een volwassen man. Het verwijst op zeer expliciete wijze naar seks met kinderen. Andere gebruikers laten duidelijk blijken dat de verhalen voor hen fungeren als een seksuele uitlaatklep. Andere verhalen van deze soort bevatten tevens verwijzingen naar expliciet seksueel kindermisbruik.

3.2.9. Varia

Er worden ook frequent zaken besproken die niet direct te maken hebben met eigen gevoelens over de pedofiele geaardheid, maar die betrekking hebben op gebeurtenissen in de maatschappij, boeken of beeldmateriaal, politiek of opinies van de gebruikers. Die zaken zijn al dan niet gerelateerd aan de pedofiele geaardheid. Er werd ook wetenschappelijk onderzoek omtrent pedofilie gedeeld op het forum: één maal als oproep om deel te nemen en een andere keer om interessante onderzoekresultaten te delen.

Zo werd op een forum een thread gewijd aan muziek die posters herinnerden aan hun verliefdheid op meisjes. Bijkomstig werd muziek gespeeld door kinderen ook frequent gedeeld: een poster deelt een link en verwijst naar 'het wonderkind' van 2022. Hij sluit

zijn bericht af door zijn medegebruikers mee te delen dat ze moeten genieten van het leven en diens beste aspect, namelijk jongens. Een andere gebruiker merkt daarop aan dat hij het moeilijk heeft met kleine kinderen die op een hoog niveau muziek maken, aangezien hij betwijfelt of deze hoge druk hen wel gelukkig maakt. Anderzijds maakte een gebruiker de suggestie om van de serie *Normal People*, waarin een heteroseksueel liefdesverhaal centraal staat, een tegenhanger te maken genaamd *Abnormal People*, maar dan over een volwassene/kind-relatie. Een gebruiker raadde andere posters aan te kijken naar een aflevering van een Nederlandse serie waarin pedofilie op een genuanceerde manier werd behandeld: als een oriëntatie die men niet zomaar kan kiezen. Ook werd, onder meer, de film *Call Me By Your Name* waarin een relatie tussen een tienerjongen en een volwassen man centraal staat, uitvoerig besproken. Vaker wel dan niet wordt het uiterlijk van de (jonge) acteur in kwestie in detail besproken.

Vaak werd ook beeldmateriaal gedeeld of besproken dat te maken heeft met kinderen. Dit kunnen legale foto's van kinderen zijn, referenties naar films of video's op het internet of naar specifieke jonge acteurs. Zo werd bijvoorbeeld, passend in de context van de oorlog tussen Oekraïne en Rusland, een link gedeeld naar een foto van de zoon van de Oekraïense president of werd een foto gedeeld van een Oekraïens meisje met een lolly waar andere posters seksueel getinte opmerkingen over maakten.

Maatschappelijke fenomenen komen ook aan bod. Gebruikers bekritiseren zo een nieuwsbericht over een activistische pedofiel die veroordeeld is tot 6 jaar cel omwille van CSAM en grooming. De posters stellen de omstandigheden rond de veroordeling in vraag en of hij wel schuldig is. Bijkomstig werd er nieuws gedeeld over een pedofielen-netwerk dat werd opgerold. Een gebruiker vroeg zich echter af, aangezien niet de term 'kinderpornonetwerk' gebruikt werd, of het niet gewoon weer een *peer support* website was die aangepakt werd waardoor er onschuldige gebruikers vervolgd zijn. Ook voor-aanstaande Amerikaanse of Franse politieke figuren en de oorlog tussen Rusland en Oekraïne zijn veelbesproken onderwerpen. Vaak waren deze discussies diepgaand en omhelsden ze ook gesprekken inzake geopolitiek.

4. Discussie

De karakteristieken van online steungroepen zijn veelzijdig. Het zijn eenvoudig gestructureerde groepen, hoewel dit waarschijnlijk te wijten is aan het feit dat de bestudeerde groepen allen opgezet zijn vanuit het Free Spirits initiatief. Free Spirits is een organisatie die zich bezig houdt met het promoten van open communicatie onder *boy lovers*. Ze is ontstaan vanuit de nood om te kunnen verzekeren dat *Boychat* kon blijven bestaan maar ze sponsort ondertussen ook andere websites zoals *Le garçon* en *Jongensforum*. De onderlinge gelijkenissen tussen de geraadpleegde fora zijn dus mede te verklaren vanuit het feit dat ze ontstaan zijn vanuit hetzelfde initiatief (*BoyWiki*, n.d.). Onlosmakelijk gekoppeld aan *Free Spirits* is de *boy love*-gemeenschap. Deze bijdrage zou onvolledig zijn indien er niet duidelijk wordt opgeklaard waarvoor deze gemeenschap precies staat. Een *boy lover* wordt gedefinieerd als een individu dat zich emotioneel en fy-

siek aangetrokken voelt tot jongens. Naast de letterlijke betekenis van het woord verwijst de term ook naar een specifieke gemeenschap en slaat deze dus niet louter op niet-plegende pedofielen. De zogenaamde 'gouden regel' binnen de gemeenschap is dat ze nooit een kind mogen kwetsen. Een universele overtuiging over wat al dan niet schadelijk is voor het kind, is er niet. De nadruk binnen deze gemeenschap ligt ook op een culturele uiting van *boy love*. Uiteraard dient toegevoegd te worden dat *girl lovers* dezelfde principes hanteren maar dan met betrekking tot meisjes.

De online steungroep is eenvoudig opgebouwd aan de hand van threads. Posts zijn publiek toegankelijk maar sommige fora vereisen het aanmaken van een profiel om berichten te kunnen posten. Er heerst geen sfeer van geslotenheid naar de buitenwereld toe, hoewel de fora zonder kennis van zaken niet eenvoudig te vinden zijn. Hoewel fora georiënteerd naar diegenen met een aantrekking tot meisjes duidelijk in de minderheid zijn, bestaan ze wel. Daarnaast zijn ze beschikbaar in meerdere talen. Het aanbod is behoorlijk gevarieerd. De fora bestaan echter wel al langere tijd en zijn niet aangepast op vlak van lay-out waardoor ze een verouderde indruk geven. De activiteit binnen de groepen varieert van hoge activiteit met dagelijkse posts tot een lagere activiteit.

Zoals eerder vermeld zijn de gebruikers op de fora individuen die zichzelf definiëren als *boy-* of *girl lovers*. Het is niet steeds eenvoudig uit te maken of deze individuen al dan niet plegende pedofielen zijn. Hoewel het universele principe op de fora is dat kinderen nooit gekwetst mogen worden, is de opvatting over schadelijk gedrag ambigue. Sommigen geven namelijk expliciet aan nooit een kind te willen misbruiken, sommigen vermelden dat ze in het verleden al contacten hadden met kinderen (wat die contacten precies inhouden is meestal onduidelijk) maar dat ze dit momenteel niet meer doen. Anderen zijn transparant en open over hun huidige seksuele ervaringen met kinderen. Er moet wel opgemerkt worden dat er aanzienlijk meer posters negatief tegenover seksueel contact met kinderen staan dan andersom en dat dit sterk indiceert dat het merendeel van de posters niet-plegende pedofielen zijn. Dit moet echter opnieuw genuanceerd worden. De relatie tussen het raadplegen van CSAM en het plegen van hands-on kindermisbruik is ook op deze fora niet duidelijk. Een deel van de gebruikers geeft aan dat zij soms wel CSAM raadplegen, maar dan vooral 'onschuldig' materiaal waarbij kinderen niet 'echt' misbruikt worden en begrijpen niet dat CSAM illegaal is. Het merendeel geeft echter expliciet aan weg te blijven van dit soort materiaal en begrijpt waarom CSAM niet toegelaten is of is sterk gekant tegen CSAM. Deze bevinding wordt trouwens bevestigd door de literatuur. Er wordt immers in een studie van Webb en collega's (2007) vermeld dat een deel van de zelf-geïdentificeerde pedofielen wel CSAM raadplegen maar verder geen contact-offences plegen. Dit benadrukt nogmaals hoe ambivalent het concept niet-plegen is. Uit de inhoudsanalyse kan namelijk afgeleid worden dat dit voor sommigen wordt ingevuld als absoluut geen contact hebben met kinderen en voor anderen als het hebben van louter 'vriendschappelijke' contacten met kinderen. Andere gebruikers benadrukken dat ze niets doen dat volgens hen schadelijk is voor kinderen.

Er kan gesteld worden dat er op de geraadpleegde online steungroepen niet uitsluitend niet-plegende pedofielen zitten. Hoewel dit de overheersende tendens is, zijn er zonder

twijfel individuen op de fora die mogelijks wel hands-on feiten plegen of gepleegd hebben of CSAM raadplegen of geraadpleegd hebben. Zo kunnen we een specifieke participant aanhalen die in zijn post geregeld verhalen vertelt over zijn reizen naar Thailand en 'zijn' jongens die hij daar tegenkomt. In diezelfde verhalen geeft hij ook toe dat hij seksuele contacten heeft met minstens één van de jongens. Dit doet bovendien vermoedens rijzen over een eventuele link met sekstoerisme in Thailand (Montgomery, 2008).

Daarnaast is het vaak niet mogelijk andere demografische variabelen af te leiden uit de posts. *Boychat* zelf geeft wel aan dat het merendeel van de posters op de fora mannelijk is maar dat het niet uitgesloten is dat vrouwen er ook posten. Bovendien geven sommige posters indicaties over hun leeftijd door te vertellen dat ze vroeger meer seksuele verlangens hadden naar kinderen toe of sneller verliefd werden maar zichzelf onderhouden hebben leren beheersen. Er kan geschat worden dat het merendeel hoogstwaarschijnlijk volwassen is.

De fora hanteren duidelijke regels die illegaal gedrag op de platforms uitsluiten. Dit bevestigt de bevindingen van Jones en collega's (2020). Zo proberen ze een veilig en ondersteunend forum te creëren met ruimte voor open communicatie. De sfeer op verschillende fora onderling verschilt echter sterk. Zo heerste er op *Boychat*, *Girlchat* en *Le garçon* over het algemeen een respectvolle manier van omgang tussen de leden en waren discussies niet uitzonderlijk maar wel constructief. Op Jongensforum echter heerste er opmerkelijk veel conflict en hing er een gespannen sfeer. Bovendien waren discussies waarbij gebruikers elkaar uitscholden of spot dreven met elkaar, niet uitzonderlijk. Dergelijke vijandige houding op de fora wordt niet in de literatuur vermeld.

Tenslotte is de steungroep een plaats waar over verscheidene thema's wordt gesproken. Welke thema's overwegend meer aan bod komen is sterk afhankelijk van het bestudeerde forum. Over het algemeen worden persoonlijke gevoelens besproken, gebeurtenissen in het eigen leven van de gebruikers en contacten die de participanten hebben met kinderen in het eigen leven. Zoals verwacht gaat een groot deel van de discussies over de pedofiele geaardheid en hoe deze ervaren wordt. Opmerkelijk veel posts drukten in meerdere of mindere mate frustraties uit met betrekking tot hoe de maatschappij naar pedofilie kijkt. Minder dan verwacht echter, in vergelijking met de literatuur, kwamen posts voor waarbij gevoelens expliciet werden besproken en in meerdere mate werden allerhande maatschappelijke thema's besproken of zaken zoals boeken, films of muziek die met pedofilie te maken hadden. Desalniettemin worden zo in zekere zin gevoelens impliciet geuit.

Op vrijwel elk forum waren de besproken thema's gevarieerd, enkel op *Le garçon* werd er vrijwel niet gepraat over persoonlijke gevoelens of moeilijkheden met betrekking tot de geaardheid. Maatschappelijke thema's en zaken zoals boeken en films kwamen er bijzonder vaak aan bod. De leden op *Le garçon* gaven in sommige posts te kennen dat ze al enkele tientallen jaren actief waren op het forum. Bovendien gaf de manier van omgang ook de indruk dat de leden elkaar al lang kenden en werden de meeste posts geplaatst door een kleine groep gebruikers. Dit maakt het mogelijk dat er op *Le garçon* een kleine, oudere kern aanwezig is die op een bepaalde manier vrede heeft kunnen

sluiten met zichzelf en hun geaardheid. Dit zou een mogelijke verklaring kunnen zijn voor de unieke omgeving op *Le garçon*. Deze omgeving hanteerde op een zekere manier ook een normatieve en soms zelfs open sfeer tegenover contact met kinderen dat mogelijks illegaal was. Posters maakten zo vermeldingen van eigen seksuele contacten met kinderen of schreven zeer seksueel getinte verhalen over kinderen en adviseerden elkaar dat ze Tor moeten gebruiken wanneer ze zich bezig houden met *boy love*-gerelateerde zaken. Wat deze zaken precies zijn, werd niet gespecificeerd. Berichten waaruit een terughoudende visie tegenover contact met kinderen viel af te leiden, kwamen nagenoeg niet aan bod hier. Op andere fora was dergelijke houding minder op te merken. Hoewel alle fora dus dezelfde officiële regels hebben tegenover verwijzingen naar illegaal materiaal, lijkt het dat deze regels niet op elk forum even consequent worden nageleefd of opgevolgd.

Omwille van de gehanteerde onderzoeksmethode is het niet mogelijk om directe vragen te stellen om te achterhalen wat de persoonlijke ervaringen zijn van participanten bij deelname aan de online steungroep. Uit hun communicatie binnen de groepen kan op voorzichtige wijze geïnterpreteerd worden wat hun ervaringen zijn. Een aanzienlijk deel van de gebruikers uit hun dankbaarheid of waardering naar ofwel de steungroep als platform of naar de andere gebruikers op het forum. Veelal is deze dankbaarheid toe te schrijven aan het functioneren van de groep als emotionele uitlaatklep of als emotionele verwerking of omdat deze bijdraagt tot de zelfacceptatie van het individu. Voorgaande elementen kunnen bekomen worden doordat andere gebruikers constructief advies leveren, niet zelden steun verlenen of omdat ze doorheen het schrijven van teksten aan emotionele verwerking doen. Daarnaast bouwen sommige gebruikers betekenisvolle sociale banden op met elkaar en zoeken ze actief gesprekken op met de gebruikers die ze waarderen. Gebruikers gaven ook aan het informationele aspect van de steungroep te waarderen. Gelijkaardige bevindingen vinden we terug in de literatuur.

De keerzijde van die banden echter, zijn de frustraties en conflicten die de gebruikers ervaren op het forum. Bovendien werd ook aangegeven dat sommige gebruikers moesten stoppen met participatie aan de steungroepen omdat deze moeilijkheden met zich meebracht op vlak van zelfcontrole. Indien gebruikers aangeven deze frustraties te ervaren is de reden waarom ze toch blijven participeren de betekenisvolle vriendschappen die ze enkel daar kunnen behouden.

Uit de kwalitatieve inhoudsanalyse kan worden afgeleid dat steungroepen verschillende voordelen hebben voor niet-plegende pedofielen. In de eerste plaats werd er op vrijwel alle fora omstandig advies uitgewisseld tussen gebruikers. Zo leren de participanten hoe ze veilig online gedrag moeten stellen, zowel op het forum door bijvoorbeeld geen persoonlijke details vrij te geven maar evenzeer hoe ze CSAM kunnen vermijden om zo wetsgetrouw te blijven. Bovendien werd ook meerdere malen gedeeld welke veilige seksuele uitlaatklep de gebruikers verkiezen en hoe zij op die manier weg blijven van CSAM en kinderen. Naast praktisch advies wordt ook meegedeeld aan andere participanten hoe ze kunnen leren omgaan met complexe emoties. Zoals onderzoek van Jones et al. (2020) stelde, herkennen we hierin het onderling bijbrengen van

coping strategieën doorheen discussie of het uitwisselen van ideeën. Ook bij het bespreken van de individuele geaardheid zijn hiervoor elementen terug te vinden. Zo werd vaak aangegeven dat individuen bewust afstand houden van kinderen of wel nog contact hebben met kinderen maar zichzelf onder controle leren houden en geen verliefdheid of seksuele aantrekkings meer ontwikkelen.

Een ander voordeel betreft de opportuniteiten van de steungroep om emotionele uitdrukking toe te laten. Zoals Jones en collega's (2020) hadden ondervonden, toont dit empirisch onderzoek aan dat er binnen de meeste groepen een open, veilige en ondersteunende sfeer heerst. Hierdoor is het waarschijnlijk dat de participanten in de steungroepen een vrijheid ervaren om te praten over hun gevoelens. Hierdoor kunnen ze aan emotionele verwerking doen wanneer ze belangrijke gebeurtenissen delen of terugblikken op interne moeilijkheden als gevolg van de geaardheid. Ook doorheen het delen van zelfgeschreven verhalen over gevoelens tegenover kinderen is dit mogelijk. Dit kan een waardevolle bron van stress-relief zijn en mogelijks tegemoet komen aan depressie- of angstgevoelens waar niet-plegende pedofielen volgens Beier et al. (2009) en Stevens et al. (2019) vaak mee te kampen hebben.

Daarnaast is de *peer support* an sich een van de voornaamste voordelen van de steungroep. Zoals bleek tijdens de inhoudsanalyse bouwen gebruikers waardevolle en betekenisvolle banden op en kunnen ze door de identificatie met anderen empowerment ervaren, zoals Barak et al. (2008) aangaven. Zoals Cantor en Mcphail (2016) in hun studie vermeldden kunnen ze zich daardoor minder alleen voelen en kan dit hen doen beseffen dat anderen met dezelfde problemen kampen en het mogelijk is om geen feiten te plegen. Bovendien komt de *peer support* op die manier tegemoet aan gevoelens van isolatie en eenzaamheid waarmee niet-plegende pedofielen vaak te kampen hebben, zoals Houtepen en collega's vermeldden (2014). Hierbij hoort ook dat individuen doorheen het gebruik van de steungroep gevoelens van zelfacceptatie ervaren, zoals meerdere malen werd aangegeven. Dit is een waardevolle functie van de steungroep aangezien niet-plegende pedofielen vaak gevoelens van schaamte of een laag zelfbeeld hebben (Houtepen et al., 2014). Deze elementen werden reeds aangetoond in de studie van Jones et al. (2020) en worden hier nogmaals bevestigd. Het is mogelijk dat deze sociale steun een buffer vormt tegen stressvolle gebeurtenissen en dat de waarschijnlijkheid om feiten te plegen, mogelijks daalt.

Iets dat niet in de literatuur werd teruggevonden maar wel binnen de inhoudsanalyse, is dat er in de groepen vaak referentie werd gemaakt naar specifieke hulpverleningschats. Free Spirits opent namelijk meerdere dagen per week een real-time chat genaamd Lifeline voor diegenen die de nood voelen om te praten over hun aantrekkings tot kinderen en de moeilijkheden die ze daarbij ervaren. Op het hoofdbord wordt dan telkens gepost wanneer de chat open gaat en wanneer die sluit. Dit kan waardevol zijn om gebruikers die zich niet comfortabel voelen om te posten op een publiek forum, toch een medium te geven waar gedachten op een private wijze kunnen worden uitgewisseld. Bovendien waren er ook deelnemers die te kennen gaven dat ze goede ervaringen hadden met professionele hulpverlening. Dit kan een positieve invloed uitoefenen op

andere gebruikers die twijfelen om zelf hulp te zoeken. Dit kan hen helpen de knoop door te hakken.

De gebruikers gaven expliciet aan dat de steungroep voor hen een belangrijke informatiebron is. Impliciet kan dit afgeleid worden uit het grote aantal posts op elk forum die over belangrijk nieuws, maatschappelijke gebeurtenissen of relevante boeken, films en muziek gingen. Dit informatiele aspect kan volgens Barak et al. (2008), in combinatie met emotionele uitdrukking en het ervaren van interpersoonlijke relaties en sociale processen, een significante psychologische en gedragsmatige impact veroorzaken. Al deze elementen werden binnen de inhoudsanalyse bevestigd. In de studie van Jones en collega's (2020) echter, werd geen verwijzing gemaakt naar de functie van de steungroep voor niet-plegende pedofielen als nieuwsbron. Mogelijks werd dit als onbelangrijk gezien of kwam dit niet voor op de door hen geraadpleegde fora.

De participatie aan de steungroep kan ook gepaard gaan met nadelen. Wat bij sommige fora naar voren kwam maar niet terug te vinden is in literatuur over de steungroepen, is dat er soms een zeer negatieve en gespannen sfeer gehandhaafd wordt. Gebruikers hebben bijvoorbeeld harde kritiek, drijven spot met elkaar of nemen een zeer defensieve houding aan. Dit kan frustraties veroorzaken bij het individu.

Daarnaast was het niet uitzonderlijk dat er een soort wij-zij dichotomie heerste op het forum. In de eerste plaats betroffen dit frustraties over de maatschappij en hoe die op pedofilie reageert, in de tweede plaats betrof dit het onderscheid tussen 'echte, gevaarlijke' pedofielen en zichzelf als 'goede' pedofielen die het beste voor hebben met kinderen. Deze bevindingen bevestigen de studie van Holt en collega's (2010) waarin deze dichotomie en deze frustraties evenzeer werden opgemerkt. Het is mogelijk dat, omwille van het terugkerende karakter van deze frustraties en de bevestiging ervan door andere gebruikers, deze defensieve houding zich zal verder zetten, ook buiten de steungroep. Bovendien gaan de gebruikers zichzelf zo als slachtoffer zien van de samenleving.

Zoals hoger al vermeld werd, was een normatieve houding tegenover (seksuele) contacten met kinderen op *Le garçon* niet ongewoon of werd er door andere gebruikers geen kritiek geuit op dergelijke houding. Hoewel deze houding op andere fora meestal gematigd was, was ze soms in extreme mate terug te vinden. Sommigen gaven zo aan dat de pedofiele geaardheid superieur is en dat het kunnen waarnemen van de schoonheid van kinderen een bijzondere gave is. Door deze uitspraken lijken sommigen de pedofiele geaardheid haast te verheerlijken. Anderzijds was het ook op alle fora, een normale zaak om het uiterlijk van kinderen die meespelen in films, die muziek maken of op foto's terug te vinden zijn, uitvoerig te bespreken. Hoewel dit niet op een duidelijke wijze problematisch gedrag is, kan dit er wel voor zorgen dat het seksualiseren of objectiveren van kinderen genormaliseerd wordt. Deze gedragingen houden enkele risico's in: zo bestaat er een mogelijkheid dat het telkens bekrachtigen van en in aanraking komen met deze zienswijzen ervoor kan zorgen dat er een deviante subcultuur ontwikkelt die zich actief afzet tegen de buitenwereld, hetgeen mogelijks het risico op het plegen van feiten kan vergroten. Mogelijks worden zo bepaalde deviante normen

geïnternaliseerd onder leden van de steungroep die deze aanvankelijk niet hadden. Dit werd ook gevonden in de studie van Holt et al. (2010).

Meerdere malen werd ook door individuen aangegeven dat zij een slechte ervaring met hulpverlening hadden of bewust geen professionele hulpverlening wilden opzoeken omwille van verschillende redenen. Mogelijks is dit een remmende factor voor diegenen die misschien wel overwegen hulpverlening te zoeken.

Tenslotte kwam nog een bijzondere bevinding naar boven die niet meteen aan een specifieke onderzoeksvraag gerelateerd is. In een welbepaalde post deed een gebruiker oproep naar zijn mede-*boy lovers* om een vragenlijst in te vullen voor wetenschappelijk onderzoek. De reden waarom deze moest worden ingevuld was omdat de attitudes en de stem van de *boy lovers* moest vertegenwoordigd worden en niet enkel die van de *virtuous pedophiles*. De vragenlijst werd oorspronkelijk binnen die gemeenschap verspreid. De antwoorden op de post beaamden de overtuiging van de oorspronkelijke poster. Dit doet vermoeden dat de individuen op de *boy love*-fora zich bewust onderscheiden van de gebruikers op *virtuous pedophiles*. Als we hierop dieper ingaan, blijkt uit de literatuur dat *virtuous pedophiles* op een zeer expliciete wijze seksueel contact met kinderen fout vinden (Cranney, 2017; Stevens & Wood, 2019). Literatuur geeft ook aan dat op deze fora thema's zoals het veilig houden van kinderen of het vinden van copingstrategieën expliciet als gespreksonderwerp naar voren werden geschoven (Pedersen, 2021). Er zijn wel degelijk gelijkenissen te vinden tussen de *boy love*-fora en die van de *virtuous pedophiles* maar het lijkt toch dat de nadruk bij die laatste groep veel meer op het niet-plegen van feiten ligt. Zo heerst er op de *boy love*-fora een overtuiging dat men kinderen geen kwaad mag doen, maar is het onduidelijk welk gedrag kinderen precies kwaad doet. Sommigen zijn er namelijk van overtuigd dat seksuele contacten met kinderen niet schadelijk zijn zolang ze op een respectvolle manier gebeuren. Bij *virtuous pedophiles* is seksueel contact met kinderen uit den boze. Het is dus mogelijk dat de *boy love*-fora te situeren vallen tussen een pro-contact community en de *virtuous pedophiles*. Het ziet ernaar uit dat de in deze inhoudsanalyse bestudeerde fora mogelijks een meer open houding hebben en dat iedereen welkom is, zolang zij van overtuiging zijn dat kinderen niet gekwetst mogen worden. Hoe dat wordt ingevuld is vrij te bepalen, zolang niets illegaals op het forum gepost wordt. Toch is het mogelijk dat met dat laatste principe iets losser wordt omgegaan op *Boychat* en dergelijke dan op *Virtuous Pedophiles*. Het is mogelijk dat er op fora zoals *Boychat* zowel individuen zitten die zichzelf identificeren als *virtuous pedophiles* als individuen die positief staan tegenover seksueel contact met kinderen. Dit geeft aanleiding tot het vermoeden dat er binnen de gemeenschap van niet-plegende pedofielen meerdere subgemeenschappen te vinden zijn, zoals hier opgemerkt. In de bestaande literatuur wordt daar echter nog niets over vermeld.

5. Conclusie

Niet-plegende pedofielen zijn een unieke populatie individuen die bewust proberen om geen feiten te plegen. Recentelijk vinden ze in toenemende mate hun toevlucht binnen

online gemeenschappen waarin ze gevoelens, ideeën, overtuigingen en gedachten onderling uitwisselen, de zogenaamde steungroep. Om tegemoet te komen aan de hiaten in de wetenschappelijke literatuur omtrent de impact en effecten van zelfhulp via online steungroepen werd binnen deze bijdrage een empirisch onderzoek op poten gezet. Binnen het kader van de virtuele etnografie werd een kwalitatieve inhoudsanalyse uitgevoerd van berichten gepost op vier verschillende fora waar niet-plegende pedofielen samenkwamen.

Het ziet er naar uit dat de aard en omvang van de effecten van zelfhulp via online steungroepen bij niet-plegende pedofielen zeer gevarieerd zijn en hoewel de meeste fora dezelfde trends tonen, zijn onderlinge verschillen niet uitzonderlijk. De online steungroepen hebben verschillende karakteristieken. Ze zijn relatief eenvoudig opgebouwd en publiek toegankelijk. Hoewel illegaal gedrag op de fora expliciet niet toegelaten is, zijn er naast niet-plegende pedofielen ook in mindere mate individuen aanwezig die contactmisdrijven of CSAM-misdrijven gepleegd hebben. De meeste fora hanteren een open en veilige omgeving met ruimte voor verschillende visies. Op één van de bestudeerde fora heerste echter een gespannen, vijandige sfeer die aanleiding gaf tot herhaald conflict, hetgeen in wetenschappelijke literatuur over deze steungroepen nog niet aan bod kwam. Tenslotte zijn de besproken thema's er uiterst gevarieerd. Aan de ene kant zien we gesprekken over persoonlijke gevoelens en aan de andere kant worden maatschappelijke thema's besproken of worden er boeken en films aangeraden. In de literatuur over het topic werd aangegeven dat er overwegend over emoties werd gesproken terwijl uit deze inhoudsanalyse bleek dat er overwegend meer over alledaagse topics werd gesproken.

De ervaringen van participanten zoals blijkt uit de inhoudsanalyse komen grotendeels overeen met de wetenschappelijke literatuur. Zo ervaren ze dankbaarheid en waardering naar andere gebruikers en het platform toe. Daarnaast hechten ze veel belang aan de betekenisvolle sociale banden die ze er opbouwen. Wat niet werd teruggevonden in de literatuur, zijn de frustraties die participanten soms ervaren door een conflictueuze toestand op het forum.

Op een aantal manieren kan de steungroep voordelig zijn. Er wordt frequent advies en informatie uitgewisseld over hoe men zichzelf veilig kan houden, zowel online als bij contacten met kinderen, en over coping mechanismen omtrent de geaardheid. Bovendien biedt participatie aan de steungroep een opportuniteit voor emotionele uitdrukking en emotionele verwerking en kan dit zelfacceptatie bevorderen. Al deze zaken kunnen frustraties en stress doen afnemen. Daarnaast zorgen betekenisvolle sociale banden ervoor dat gevoelens van eenzaamheid afnemen. Deze zaken kunnen het algemeen welzijn van het individu doen toenemen en ervoor zorgen dat de waarschijnlijkheid tot het plegen van feiten afneemt. Deze bevindingen bevestigen de literatuur.

Daartegenover staan mogelijke nadelen. Participatie aan steungroepen kan frustratie veroorzaken bij herhalend conflict binnen de gemeenschap. Het is ook mogelijk dat de steungroep een vijandigheid creëert naar de buitenwereld toe, aangezien frustraties tegenover de maatschappij frequent besproken en bevestigd werden. Daarnaast werd op

sommige fora een normatieve sfeer tegenover seksuele contacten met kinderen gehandhaafd. Als dergelijke opvattingen telkens herhaald worden is het mogelijk dat deze normen geïnternaliseerd worden onder de participanten en dat er een deviante subcultuur vorm krijgt. Ook deze bevindingen bevestigen de literatuur.

Bovendien bleek uit dit onderzoek dat er mogelijk onder de steungroepen voor niet-plegende pedofielen verschillende subculturen zijn die hun eigen visie tegenover contacten met kinderen hanteren. Zo zijn de *virtuous pedophiles* zonder meer tegen seksueel contact met kinderen. De *boy lovers*, zoals in dit werk bestudeerd, hanteren een visie waarbij kinderen niet gekwetst mogen worden. Sommigen vullen dit in als zich onthouden van seksuele contacten met kinderen, anderen zien seksuele contacten met kinderen niet als inherent schadelijk. In de literatuur werd vaak, ofwel gefocust op deze *virtuous pedophiles*, ofwel op online gemeenschappen die criminogeen zijn. De bevindingen in dit onderzoek tonen aan dat er mogelijk subculturen binnen deze online steungroepen zijn die eigenschappen van beiden vertonen en dat de *boy love*-gemeenschappen eigenschappen van zowel therapeutische als criminogene steungroepen hebben.

Er dient rekening gehouden te worden met de methodologische beperkingen binnen dit onderzoek. Zo is een kwalitatieve onderzoeksmethode niet de uitgelezen methode om te generaliseren naar andere steungroepen en tonen bovenstaande bevindingen bovendien aan dat generalisering mogelijk niet zou kloppen. Daarnaast is saturatie binnen dit onderzoek hoogstwaarschijnlijk niet bereikt. Bovendien was er binnen de inhoudsanalyse weinig controle over de samenstelling van de onderzoekseenheden en bleek dat de bestudeerde participanten niet uitsluitend niet-plegende pedofielen waren, hoewel de fora expliciet stelden dat dergelijk gedrag niet toegelaten is. De online onderzoeksmethode zorgde er ook voor dat er geen zekerheid is of de respondenten al dan niet valse informatie gaven en is het onmogelijk om lichaamstaal in rekening te brengen bij interpretatie van de posts.

Het feit dat vrijwel alle bevindingen binnen dit onderzoek de literatuur bevestigen, doet vermoeden dat onderzoek met een robuustere en grootschaligere onderzoeksmethode tot dezelfde conclusies komt. Dit is een goede indicatie voor de validiteit. Desondanks blijft onderzoek binnen dit gebied schaars. Het valt aan te bevelen dit onderwerp te benaderen met grootschaligere onderzoeksmethoden die zowel kwantitatief als kwalitatief van aard zijn. Mogelijks zijn louter kwalitatieve methoden binnen dit onderzoeksgebied ontoereikend. Bovendien kunnen diepte-interviews beter peilen naar de persoonlijke ervaringen van participanten aan deze steungroepen. Tenslotte kan het de moeite lonen om verder te verkennen welke subculturen te vinden zijn binnen de online steungroepen voor niet-plegende pedofielen. Het kan nuttig zijn om verder te specificeren wat de eigenschappen zijn van bepaalde subculturen en hoe zij hun geaardheid en het vrij blijven van feiten benaderen. Dit onderzoek toont immers sterk aan dat er binnen deze gemeenschappen geen *one size fits all* is.

6. Referenties

- Babchishin, K. M., Merdian, H. L., Bartels, R. M., & Perkins, D. (2018). Child sexual exploitation materials offenders: A review. *European Psychologist*, 23(2), 130-143.
- Barak, A., Boniel-Nissim, M., & Suler, J. (2008). Fostering empowerment in online support groups. *Computers in human behavior*, 24(5), 1867-1883.
- Beier, K. M., Ahlers, C. J., Goecker, D., Neutze, J., Mundt, I. A., Hupp, E., & Schaefer, G. A. (2009). Can pedophiles be reached for primary prevention of child sexual abuse? First results of the Berlin Prevention Project Dunkelfeld (PPD). *The journal of forensic psychiatry & psychology*, 20(6), 851-867.
- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus open*, 2, 8-14.
- Bowler Jr, G. M. (2010). Netnography: A method specifically designed to study cultures and communities online. *The Qualitative Report*, 15(5), 1270.
- BoyWiki. (z.d.). *Free Spirits*. https://www.boywiki.org/en/Free_Spirits.
- Brewer, J. (2000). *Ethnography*. McGraw-Hill Education (UK).
- Cantor, J.M., McPhail, I.V. (2016). Non-offending Pedophiles. *Current Sex Health Reports*, 8(3), 121-128.
- Dombert, B., Schmidt, A. F., Banse, R., Briken, P., Hoyer, J., Neutze, J., & Osterheider, M. (2016). How Common is Men's Self-Reported Sexual Interest in Prepubescent Children? *The Journal of Sex Research*, 53(2), 214-223.
- Elo, S. and Kyngas, H. (2007) The Qualitative Content Analysis Process. *Journal of Advanced Nursing*, 62, 107-115.
- Expertisecentrum online kindermisbruik (2018). *Factsheet pedoseksualiteit*. https://www.eokm.nl/wp-content/uploads/2018/12/Factsheet-pedoseksualiteit_definitief-2018.pdf.
- Frisch, I. (2016, 3 februari) . *DARK NET: The "Virtuous" Online Pedophile Forums*. Vocativ. <https://www.vocativ.com/news/279399/pedophile-forums-dark-net/index.html>.
- Goethals, K., & Cosyns, P. (2014). Seksuele stoornissen in de DSM-5. *Tijdschrift voor psychiatrie*, 56(3), 196-200.
- Holt, T. J., Blevins, K. R., & Burkert, N. (2010). Considering the pedophile subculture online. *Sexual Abuse*, 22(1), 3-24.
- Houtepen, J. A., Sijtsma, J. J., & Bogaerts, S. (2014). From child pornography offending to child sexual abuse: A review of child pornography offender characteristics and risks for cross-over. *Aggression and violent behavior*, 19(5), 466-473.

- Jahnke, S. (2018). The stigma of pedophilia: Clinical and forensic implications. *European Psychologist*, 23(2), 144-153.
- Jones, S. J., & Elliott, I. A. (2020). Identifying the Coping Strategies of Nonoffending Pedophilic and Hebephilic Individuals From Their Online Forum Posts. *Sexual Abuse: a Journal of Research and Treatment*, 33(7), 793-815.
- Kärgel, C., Massau, C., Weiß, S., Walter, M., Borchardt, V., Krueger, T. H. C., Tenbergen, G., Kneer, J., Wittfoth, M., Pohl, A., Gerwinn, H., Ponseti, J., Amelung, T., Beier, K. M., Mohnke, S., Walter, H., & Schiffer, B. (2017). Evidence for superior neurobiological and behavioral inhibitory control abilities in non-offending as compared to offending pedophiles. *Human Brain Mapping*, 38(2), 1092-1104.
- Kozinets, R. V. (2006). Netnography. *Handbook of qualitative research methods in marketing*, 129-142.
- Kozinets, R. V. (2012). Marketing netnography: Prom/ot (ulgat) ing a new research method. *Methodological Innovations Online*, 7(1), 37-45.
- Levenson, J. S., & Grady, M. D. (2019). Preventing sexual abuse: Perspectives of minor-attracted persons about seeking help. *Sexual Abuse*, 31(8), 991-1013.
- Levenson, J. S., Grady, M. D., & Morin, J. W. (2019). Beyond the “ick factor”: Counseling non-offending persons with pedophilia. *Clinical Social Work Journal*. 1-9.
- Malone, L. (Journalist). (2014, 11 April). Tarred and Feathered: Help Wanted. In Jon Ronson (producent). *This American Life*.
- March, E. (2019). Psychopathy, sadism, empathy, and the motivation to cause harm: New evidence confirms malevolent nature of the Internet Troll. *Personality and Individual Differences*, 141, 133-137.
- Mitchell, R. C., & Galupo, M. P. (2018). The role of forensic factors and potential harm to the child in the decision not to act among men sexually attracted to children. *Journal of interpersonal violence*, 33(14), 2159-2179.
- Montgomery, H. (2008). Buying Innocence: child-sex tourists in Thailand. *Third World Quarterly*, 29(5), 903-917.
- Schuler, M., Mohnke, S., Amelung, T., Dziobek, I., Lemme, B., Borchardt, V., Gerwinn, H., Kärgel, C., Kneer, J., Massau, C., Pohl, A., Tenbergen, G., Weiß, S., Wittfoth, M., Waller, L., Beier, K. M., Walter, M., Ponseti, J., Schiffer, B., . . . Walter, H. (2019). Empathy in pedophilia and sexual offending against children: A multifaceted approach. *Journal of Abnormal Psychology*, 128(5), 453-464.
- Seto, M. C. (2008). *Pedophilia and sexual offending against children: Theory, assessment, and intervention*. American Psychological Association.

- Solomon, P. (2004). Peer-support/Peer Provided Services Underlying Processes, Benefits, and Critical Ingredients. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 27(4), 392-401.
- Stevens, E., & Wood, J. (2019). "I Despise Myself for Thinking about Them." A Thematic Analysis of the Mental Health Implications and Employed Coping Mechanisms of Self-Reported Non-Offending Minor Attracted Persons. *Journal of child sexual abuse*, 28(8), 968-989.
- Stevens, L. & De Boeck, M. (2020). Seks in het strafrecht. In Goethals K., De Boeck, M., Dilliën, T., Huys, W. & Nuyts, A. (red.). *Handboek behandeling van seksueel afwijkend gedrag* (pp. 339-358). België, Antwerpen: Gompel & Scavina.
- Stiels-Glenn, M. (2010). The availability of outpatient psychotherapy for paedophiles in Germany. *Recht & Psychiatrie*, 28(2), 74-80.
- Vaismoradi, M., Turunen, H., & Bondas, T. (2013). Content analysis and thematic analysis: Implications for conducting a qualitative descriptive study. *Nursing & health sciences*, 15(3), 398-405.
- van Es, L. (2015). Virtual child pornography as potential remedy against child sexual abuse. *MaRBLe*, 6.
- Vermeulen, G., Ponsaers, P., & Verlinden, A. (2003). *Het profiel van de pedoseksueel: een sociologische benadering*. Antwerpen/Apeldoorn: Maklu.
- Webb L., Craissati J. & Keen S. (2007). Characteristics of internet child pornography offenders: a comparison with child molesters. *Sexual Abuse*. 19(4), 449-65.
- Zaitch, D., Mortelmans, D., & Decorte, T. (2016). Etnografie en participerende observatie. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 255–320). Leuven: Acco.

Welzijnsbeleving van pedoseksuelen in detentie

Birgit Voet

Abstract

Public opinion on pedosexual offenders and their treatment is ruthless, failing to recognize the benefits, at the least a diminished risk of relapse, of a positive wellbeing and detention experience for pedosexual detainees. Literature shows they form the bottom layer of the power hierarchy in prison. It is hypothesized that this could imply a more negative wellbeing compared to other detainees. This research investigates to what extent pedosexual detainees have in fact a reduced wellbeing. Mixed-methods combining standardized surveys and interviews are used to reveal the interpersonal processes. No significant differences are found between the two groups for variables measuring daytime activities, treatment by penitentiary staff, detention climate in closed regimes and subjective wellbeing. Significant differences were found for variables measuring safety in the open regime (negligible difference) and contact and negative experiences with fellow detainees. Contact with fellow detainees is experienced very negatively due to the attitudes towards the offense. Furthermore, pedosexual detainees receive three different treatments of penitentiary staff: a protective treatment, an adverse treatment and a conflict-provoking treatment. These treatments are a result of the conflicts between the detainees and have a significant impact on the feelings of security and safety of pedosexual detainees.

1. Inleiding

De gevolgen van de COVID 19-crisis op seksueel kindermisbruik zijn niet te miskennen. In 2020 steeg het aantal nieuwe dossiers met betrekking tot seksuele uitbuiting van minderjarigen met 47% en werden 45% meer meldingen gedaan van pornografische beelden van kinderen in vergelijking met het voorgaande jaar (Child Focus, 2021). De projectverantwoordelijke van *Stop it now!* – een hulplijn voor pedofielen en pedoseksuelen -, Minne De Boeck, verklaarde de toename door te wijzen op een aantal risicofactoren die eigen zijn aan de lockdown: sociaal isolement, eenzaamheid, frustraties en angst (VRT, 2020). Professionelen duiden dus op verminderde aspecten van welzijnsbeleving als risicofactoren voor het plegen van pedoseksuele delicten. Bovendien toont eerder onderzoek een samenhang tussen het sociale en mentale welbevinden en risico op recidive aan (Bloem et al., 2019). Om het risico op dergelijke feiten en herval te reduceren, moet ingezet worden op het subjectief welzijn van de daders.

Hoewel de coronapandemie ook resulteerde in een stijgende aandacht binnen de maatschappij voor subjectief welzijn, deelt de publieke opinie deze mening niet voor daders van seksueel kindermisbruik. Minachtende reacties zijn eerder de norm dan een uitzondering. In een onderzoek van Jahnke et al. (2015) werden respondenten online en offline bevraagd naar hun attitude ten opzichte van pedofielen. 14% procent van respondenten uit de offline bevraging en 28% uit de online bevraging wensten pedofielen

de dood toe, ook al hadden ze nog nooit een crimineel feit gepleegd. Dit getuigt van een algemene vijandigheid tegenover de doelgroep.

Of deze vijandigheid t.o.v. pedoseksuele daders op een negatieve manier tot uiting komt in een gevangeniscontext, werd evenwel nog nooit onderzocht. Indien dit het geval is, zou dit kunnen wijzen op een negatievere welzijns- en detentiebeleving bij pedoseksuele plegers in detentie in vergelijking met de andere gedetineerden. Dit vormt de hamvraag van voorliggend onderzoek: "In welke mate hebben pedoseksuele gedetineerden een verminderd welbevinden?"

Dit onderzoek beoogt, met behulp van gestandaardiseerde vragenlijsten en diepte-interviews, de welzijns- en detentiebeleving van pedoseksuele gedetineerden te beschrijven en dit te vergelijken met de beleving van niet-pedoseksuele gedetineerden. Vooral eer het empirisch onderzoek kan gevoerd worden, wordt de literatuur geconsulteerd. Hierin wordt de terminologie afgebakend, de prevalentie en opvattingen ten aanzien van pedoseksuele delinquentie uit de doeken gedaan en de welzijnsbeleving in diverse groepen behandeld. In het tweede deel wordt het empirisch onderzoek geduid met een methodologisch luik, een empirisch luik en een analyse en interpretatie van de resultaten.

2. Theoretisch kader

2.1. Terminologische afbakening

2.1.1. Pedoseksuele delinquentie – pedoseksualiteit – pedofilie

Hoewel pedoseksualiteit, pedoseksuele delinquentie en pedofilie aan elkaar verwante begrippen zijn, kennen ze een aantal fundamentele verschillen. Ondanks de bezorgdheid die hierrond heerst in de huidige maatschappelijke context, worden de concepten vaak foutief als synoniemen gebruikt.

De American Psychiatric Association classificeerde in de vijfde editie van de DSM (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) pedofilie onder de tweede groep van parafiele stoornissen als zijnde 'stoornissen met betrekking tot abnormale doelvoorkeuren' (2013). Sinds DSM-IV-TR wordt het gedefinieerd als een seksuele voorkeurstoornis voor prepuberale kinderen van dertien jaar of jonger (Goethals & Cosyns, 2014). Personen met een pedofiele aantrekking tot kinderen hebben in se geen voorkeur voor een specifieke leeftijdscategorie. Seto (2017) verklaart in zijn onderzoek dat de leeftijd refereert naar stadia van seksuele volwassenheid, hetgeen zich uit in fysieke kenmerken. Op basis van dit inzicht wordt 'pedofilie' gedefinieerd als een seksuele oriëntatie voor kinderen zonder secundaire geslachtskenmerken zoals borstontwikkeling, schaamhaargroei,...

In het Belgisch Strafwetboek wordt pedofilie niet omschreven. Pedofilie is niet strafbaar, maar een seksuele – afwijkende – voorkeur. Zolang deze voorkeur niet leidt tot

een effectieve uitvoering, is dit geen delinquente gedraging. Door pedofilie te omschrijven als een oriëntatie en pedoseksualiteit als gedrag, maakte Gijs (1998) een onderscheid tussen de twee termen. Volgens hem leidt pedofilie immers niet altijd tot pedoseksueel gedrag. Verschillende factoren kunnen meespelen die de persoon in kwestie weerhouden van bepaalde handelingen te stellen (Gijs, 1998). Omgekeerd is een pedofiele voorkeur geen noodzakelijke, noch een voldoende voorwaarde voor het plegen van zedendelicten ten aanzien van minderjarigen. Andere dynamische risicofactoren zoals het hebben van seksuele copingmechanismen, opportunisme en positieve attitudes tegenover seksueel kindermisbruik, verhogen het risico op het effectief plegen van pedoseksuele handelingen (Kuhle, 2018). Seto (2008) schat dat slechts de helft van de mannelijke daders van seksueel kindermisbruik een pedofiele interesse heeft. De andere niet-pedofiele daders plegen hun feiten vanuit een andere motivatie zoals loutere seksuele bevrediging (Seto, 2008).

Pedoseksualiteit wordt niet expliciet gedefinieerd in het Belgisch Strafwetboek. De bruikbare strafbaarstellingen bevatten vaak verzwarende omstandigheden en dus zwaardere straffen indien minderjarigen betrokken zijn bij de feiten. Het gaat om de volgende wetsartikelen: voyeurisme (art. 417/8 Sw.), aantasting van de seksuele integriteit (417/7 Sw.), verkrachting (art. 417/11 Sw.), het vervaardigen of verspreiden van inhoud van extreem pornografische of gewelddadige aard en exhibitionisme (art. 417/51-417/54 Sw.), grooming (art. 417/24 Sw.). Verder stelt hoofdstuk I/1, afdeling 2 de algehele seksuele uitbuiting van minderjarigen strafbaar (artt. 417/24-417/41 Sw.) gaande van exploitatie, voorzien van een huis of ruimte, bewegen tot, werven en reclame maken voor. Tot slot is ook het vervaardigen, bezitten, verspreiden, verwerven en zich toegang verschaffen tot beelden van seksueel misbruik van minderjarigen strafbaar (artt. 417/43-417/47 Sw.).

In dit onderzoek wordt een onderscheid gemaakt tussen pedoseksualiteit en pedoseksuele delinquentie. Het eerste slaat op handelingen vanuit een seksuele motivatie ten aanzien van of met behulp van kinderen die de seksuele meerderjarigheid nog niet hebben bereikt. Deze omvatten alle gedragingen die minderjarigen betrekken en die door de wet worden omschreven als 'seksueel delict', alsook alle andere strafbare gedragingen ten aanzien van minderjarigen die vanuit een seksuele motivatie worden gepleegd (denk aan een ontvoering met seksueel motief). Pedoseksuele delinquentie omvat uitsluitend de bovenstaande door de wet strafbaar gestelde seksuele gedragingen waarbij minderjarigen worden betrokken.

Verder is een niet onbelangrijk onderscheid dat tussen *hands-on* en *hands-off* delicten. Vermeulen (2003) benoemt *hands-on* delicten als contactmisdrijven en dus seksuele activiteiten met fysiek contact. *Hands-off* delicten zijn op hun beurt misdrijven zonder fysiek contact met het slachtoffer. Een schoolvoorbeeld van beide soorten delicten is respectievelijk verkrachting en het bezit van kinderpornografisch materiaal. In het kader van dit onderzoek zullen kinderpornografische delicten ook bestudeerd worden vanuit de veronderstelling dat deze veroordeelden ook te maken krijgen met verschillende negatieve gevolgen van het stigma die rond hun indexdelict hangen.

Een laatste cruciaal element is de seksuele minderjarigheid van de slachtoffers. Jongeren worden als seksueel meerderjarig beschouwd vanaf de leeftijd van zestien. Vóór deze leeftijdsgrens wordt een persoon als onbekwaam geacht om toe te stemmen met seksuele betrekkingen (Vermeulen et al., 2003). Verkrachting kent echter een uitzondering. Minderjarigen ouder dan veertien en jonger dan zestien kunnen wel toestemming geven voor seksuele penetratie maar niet voor andere, minder ingrijpende seksuele handelingen. Seksuele penetratie met een toestemmende veertien- of vijftienjarige blijft evenwel nog steeds strafbaar, maar niet als verkrachting. De mildere bestraffing van aanranding van de eerbaarheid is dan van toepassing (Byn, 2019).

2.1.2. Welzijnsbeleving

Welzijn kan ingedeeld worden in objectief en subjectief welzijn. Objectief welzijn wordt gemeten aan de hand van economische cijfers (BBP, inkomen) en sociale cijfers (werkloosheidsniveau, levensverwachting) van een land om zo het algemeen welzijn van een bevolking te bepalen (Strybol, 2019).

Subjectief welzijn kan omschreven worden als een persoonlijke beleving van het evenwicht tussen mentale, fysieke en sociale bronnen en uitdagingen. Binnen de context van een opsluiting – in een gevangenis of een instelling – kan dit evenwicht verstoord worden. Gedetineerden worden namelijk de autonomie ontnomen om hun eigen leven te leiden. Deze deprivatie en de professionele aanpak van de gevangenismedewerkers beïnvloeden de sociale en mentale gezondheid van de gevangenen. Een slechte sociale en mentale welzijnsbeleving kan geassocieerd worden met recidivisme (Bloem et al., 2019).

Subjectief welzijn wordt opgedeeld in twee elementen: de affectieve component en de cognitieve component. Affectieve welzijnsbeleving is een emotionele evaluatie gestuurd door gevoelens. Het refereert naar de aanwezigheid van positieve affecten en de afwezigheid van negatieve affecten. De cognitieve welzijnsbeleving slaat dan weer op de evaluatie van de mate waarin het leven aan de verwachtingen van de personen in kwestie voldoet (Van Hoorn, 2007).

2.2. Pedoseksuele delinquentie

2.2.1. Prevalentie

In een meta-analyse van 217 studies van Stoltenborgh et al. (2011, p. 84) werd de prevalentie van seksueel kindermisbruik geschat op 11,8% van de minderjarigen wereldwijd. De Wereldgezondheidsorganisatie stelt dat 20% van de vrouwen en 7,69% van de mannen wereldwijd te maken kregen met seksueel misbruik als kind (WHO, 2020). In Europa ligt de geschatte prevalentie van seksueel kindermisbruik op 9,6% (WHO, 2013). De prevalentiecijfers in België suggereren dat één op drie vrouwen en één op tien mannen ooit in hun leven slachtoffers werden van seksueel geweld (Depraetere et al., 2018).

In 2020 kreeg het Vertrouwenscentra Kindermishandeling (hierna: VK) 7164 nieuwe meldingen met betrekking tot (vermoedens van) kindermishandeling in Vlaanderen. In 2020 werden 9311 individuele minderjarigen betrokken bij de meldingen, waarvan 550 kinderen bij meerdere meldingen. Voor iedere melding wordt de belangrijkste problematiek genoteerd. 12,7% van deze registraties had te maken met seksueel misbruik van minderjarigen. In totaal ging dit over 1265 kinderen (Kind en Gezin, 2021). De nationale criminaliteitsstatistieken van de federale politie rapporteren 5137 zedendelicten in 2020 met minderjarige slachtoffers (Federale Politie, 2020).

Hoewel deze cijfers een beeld schetsen van het fenomeen, blijft het echter praktisch onmogelijk om de werkelijke omvang te meten. Bij meldingen aan het VK gaat het bijvoorbeeld over vermoedens van (seksuele) kindermishandeling, wat niet ipso facto betekent dat de melding een effectief pedoseksueel delict betreft. Daarnaast tonen politiele en justitiële statistieken slechts een topje van de ijsberg. Het dark number – i.e. de niet-geregistreerde criminele feiten – is niet te onderschatten. Zo zouden 80-90% van de algemene zedendelicten onder de radar blijven (Tabachnick, 2013). Bij seksueel kindermisbruik in het bijzonder is het dark number tevens te verklaren vanuit onder meer de relatie tussen dader en slachtoffer (Leuw et al., 2004). Jonge slachtoffers worden vaak onder dwang gehouden, zeker wanneer de dader een bekende is (Meuwese, 2000). Daarnaast zijn ook schaamte en angst voor represailles niet te onderschatten determinanten (Tolsma, 2011). Bij seksueel kindermisbruik is het dark number tevens te verklaren vanuit onder andere de relatie tussen dader en slachtoffer (Leuw et al., 2004). Intrafamiliale pedoseksuele delicten zijn veel minder bekend bij politie en justitie dan delicten waarbij dader en slachtoffer onbekenden voor elkaar zijn. Hieruit volgt dat het dark number bij intra-familiaal seksueel kindermisbruik relatief hoger ligt in vergelijking met extra-familiale pedoseksualiteit. De laatste jaren stijgt evenwel het aantal meldingen van intra-familiaal seksueel geweld. Dit kan verklaard worden door de emancipatiebeweging van de vrouw en betekent niet per definitie dat er effectief meer intra-familiaal geweld voorkomt (Leuw et al., 2004).

2.2.2. Publieke opinie

De oproer bij de publieke opinie omtrent pedoseksuele delinquenten is enorm (ten Hag, 2012). Een verklaring hiervoor kan liggen in het feit dat er geen legale, of zelfs sociaal aanvaarde manier bestaat om tegemoet te komen aan hun verlangens. De maatschappij kent een beeld van pedoseksuelen als gevaarlijke, oncontroleerbare *predators*, iets wat de media in de hand werkt. Ze kent een generalisatie van pedofilie waarbij pedofielen worden gelijkgesteld met pedofiele delinquenten. Er is geen oog voor het feit dat de meeste pedofielen geen strafbare feiten plegen (Scappini, 2018). Vanuit de publieke opinie worden de zwaarste straffen geëist. Dit komt voort uit de beeldvorming die burgers hebben over deze doelgroep. De vijandelijkheid zorgt voor de algemene aanvaarding dat pedofielen en pedoseksuelen geen hulpverlening 'verdienen' (Scappini, 2018).

In een Duits onderzoek van Jahnke et al. (2015) naar de attitude van de bevolking tegenover pedofilie werden personen online en offline bevraagd naar aanvaarding van

stereotypen en emoties tegenover personen met pedofilie. 14% van de offline respondenten wenst personen met pedofilie dood, ook al hebben ze nog nooit een crimineel feit gepleegd. Dit percentage verdubbelt bij de online respondenten. Offline gaf 39% van de bevroegden aan dat detentie een goede maatregel is voor pedofielen ook al hebben ze geen feiten gepleegd. Ter vergelijking, 5% van dezelfde respondenten zou deze maatregel ook willen voor alcoholmisbruikers. Deze resultaten wijzen op een enorme stigmatisering van pedofielen (Jahnke et al., 2015).

Het stigma dat rust op pedofilie in combinatie met de gelijkstelling van pedofilie en pedoseksualiteit door de maatschappij, doet concluderen dat het stigma op pedoseksuele delinquenten eveneens groot is. Huidig onderzoek maakt de hypothese dat dit stigma kan doorgetrokken worden naar de gevangenispopulatie waarbij niet-pedoseksuele gedetineerden dezelfde opvattingen hebben over pedofilie en pedoseksualiteit als de publieke opinie.

2.3. Welzijnsbeleving

7.6 op 10 is het gemiddelde cijfer dat Belgen geven aan de algemene beleving van hun leven (Eurostat, 2018). Dit abstracte cijfer slaat op de cognitieve component van subjectief welzijn. De affectieve component werd niet onderzocht. Over het algemeen wordt er vanuit gegaan dat subjectief welzijn stabiel en sterk voorspelbaar is. Het blijft relatief constant. Uitdagingen kunnen deze constante uit balans brengen, maar het keert telkens terug naar de 'set point'. Internationaal gezien is het gemiddelde van deze set point 75 op 100.

Een cijfer op tien van de cognitieve levensevaluatie zoals die wordt berekend bij de algemene bevolking ontbreekt bij de gevangenispopulatie in het algemeen en de pedoseksuele dadergroep in het bijzonder. Toch kan er vanuit gegaan worden dat dit cijfer lager ligt dan bij de algemene bevolking.

2.3.1. Gedetineerden

Een vrijheidsstraf is de zwaarste straf die kan worden opgelegd in België. De impact van detentie op verschillende levensdomeinen van een individu is gekend. Ten eerste kampen gedetineerden met een groter risico op het vlak van fysieke gezondheid. Zo komen seksueel overdraagbare aandoeningen frequenter voor dan bij de algemene populatie (Dirkzwager et al., 2009). Daarnaast komt overgewicht bij 50,5% van de Vlaamse gedetineerden voor, terwijl 31,1% van de modale Vlaming kampt met overgewicht (Vyncke et al., 2015). Ten tweede scoren mannelijke gevangenen slechter op vlak van psychische gezondheid dan mannen uit de algemene bevolking. In 2013 rapporteerden Nederlandse gedetineerden significant meer depressieve klachten, angstproblemen en vijandigheid (Brons et al., 2013). Verder is ook de kans op verslaving, depressie, psychotische stoornis, persoonlijkheidsstoornis, etc. groter bij gedetineerden dan bij niet-gedetineerden (Dirkzwager et al., 2009). Dit alles uit zich in de suïdecijfers. In een onderzoek van Favril et al. (2017) werd het suïcidaal gedrag van Vlaamse gedetineerden onderzocht. 21,8% van de respondenten rapporteerden een zelfmoordpoging gedurende

hun levensloop, terwijl dit percentage bij de algemene Belgische bevolking op 4,2% ligt (Favril et al., 2017).

Om een verklaring te bieden aan het verminderd psychisch en lichamelijk welbevinden van gedetineerden, worden het deprivatiemodel en het importmodel aangedragen. Het deprivatiemodel stelt dat een gevangenisstraf bepaalde primaire behoeftes ontnemt waardoor stress en woede kan ontstaan bij de gedepriiveerde. Het gaat over het verlies van bezittingen, autonomie, vrijheid en relaties. Brons et al. (2013) formuleren de deprivatiefactoren die van invloed zijn op het psychisch welzijn van gedetineerden: de fysieke conditie van de gevangenis, dagbesteding, detentieklimaat en bejegening door het personeel. Daar tegenover staat het importmodel dat stelt dat bepaalde kenmerken van gedetineerden hun gedragingen en belevingen in detentie beïnvloeden. Hier gaat het over levensomstandigheden en persoonlijke kenmerken die gevangenen importeren naar de penitentiaire inrichting. Importfactoren die het verminderd psychisch welzijn van de gedetineerde populatie kunnen verklaren zijn sociodemografische eigenschappen, psychische problemen die bestonden voor detentie, druggebruik, criminele antecedenten en persoonlijkheidskenmerken. Tegenwoordig worden beide modellen geïntegreerd in één model (Brons et al., 2013).

2.3.2. Pedoseksuele gedetineerden

Vanuit een gendersociologisch perspectief werden hiërarchische verhoudingen tussen gedetineerden in een Belgische gevangenis door Beckmann (2014) onderzocht. Gender fungeert als een sociaal ordeningsprincipe tussen mannen onderling waarbij verschillen tussen dominante en minder gevaloriseerde mannelijkheden worden benadrukt. De zwakkere mannelijkheden worden 'gefeminiseerd' om zo de hegemoniale mannelijkheid te accentueren. De positie binnen deze machtsstructuren wordt door verschillende elementen bepaald. Het indexdelict is daar één van. Veroordeelden voor delicten met kinderen bevinden zich onderaan de hiërarchie in de gevangenscultuur. De preciaire toestand van deze groep gedetineerden blijkt een universeel gegeven te zijn. Volgend citaat uit het onderzoek van Beckmann (2014) illustreert de sociale ordening tussen gedetineerden volgens een delictenhiërarchie waarbij geweld tegen pedoseksuele gedetineerden een gangbaar gegeven blijkt te zijn: *"'Pedo-bashing' – het ventileren van aversie door geweld te plegen op voor zedenfeiten veroordeelde medegedetineerden – wordt binnen gevangenissubculturen algemeen beschouwd als acceptabel of zelfs aangemoedigd. Zedenmannen, in het bijzonder pedofielen, vormen ook in de Belgische detentiepraktijk de paria's van de gevangenispopulatie."* (Beckmann, 2014, p. 53)

Het belang van het veroordelingsdelict als grondslag van de machtsstructuur tussen gedetineerden wordt echter genuanceerd door 'correct' gedrag, i.e. niet liegen, te vertrouwen zijn, niet klikken aan het personeel, etc. Hierdoor kan een gedetineerde die eerder laag gepositioneerd staat door zijn indexdelict, zijn status opwaarderen (Beckmann, 2014). Of pedoseksuele gedetineerden ook gebruik kunnen maken van dit opwaarderingsproces is onduidelijk.

Verschillende studies werden verricht naar het suïcidaal gedrag van personen die beschuldigd of veroordeeld zijn van pedoseksuele misdrijven. Door de heterogeniteit van de onderzoeksmethodes en onderzoekspopulatie, is een meta-analyse van deze studies niet mogelijk. Wel werd in 2021 een systematische review uitgevoerd op basis van 18 verschillende studies (Key et al., 2021). Een studie uit 2001 stelde dat mannelijke veroordeelde kindermisbruikers 58 keer meer risico lopen op zelfdoding dan de algemene bevolking. Een vergelijking tussen de suïcidegraad van verdachten van pedoseksuele feiten (1 per 24) en dat van de Ierse bevolking (1 per 5524) toont duidelijk aan dat de eerstgenoemde meer kans maakt op sterven door suïcide. Verder ondernam 14% van de seksuele gedetineerden gedurende de levensloop een zelfmoordpoging (Pritchard & Bagley, 2001; Brophy, 2003; Jeglic et al., 2013). Hoewel de studies grote verschillen kennen, is het suïcidaal risico van pedoseksuele beschuldigten en veroordeelden veel groter dan dat van de algemene bevolking (Key et al., 2021). Of het suïcidaal risico van de pedoseksuelen in detentie al dan niet groter is dan de gevangenispopulatie, is onbekend.

Bovenstaande literatuur duidt op een afkeurende houding van de bevolking tegenover pedofilie en pedoseksuele delinquentie. In deze studie wordt uitgegaan van de algemene veronderstelling dat deze opvattingen ook heersen onder de gevangenispopulatie. Indien ook binnen een penitentiaire inrichting pedoseksuele delinquenten gestigmatiseerd worden, volgt hieruit dat pedoseksuele gedetineerden tot de onderlaag van de sociale rangorde behoren en dus meer onderdrukking en geweld ervaren dan andere gedetineerden. Op basis hiervan kan de hypothese geformuleerd worden dat pedoseksuele gedetineerden een negatievere welzijns- en detentiebeleving kennen dan niet-pedoseksuele gedetineerden.

Om de welzijnsbeleving te operationaliseren, wordt gekozen voor enkele kenmerkende elementen uit de detentiecontext. Zo wordt dagbesteding, detentieklimaat, bejegening door penitentiair personeel, contact met medegedetineerden en subjectief welbevinden gemeten bij pedoseksuele gedetineerden en niet-pedoseksuele gedetineerden. Zo wordt nagegaan of het veroordelingsdelict een rol speelt bij het verklaren van de eventuele verschillen. Het theoretisch uitgangspunt dat voorliggend empirisch onderzoek hanteert, is gebaseerd op het deprivatie- en importmodel: de invloed van deprivatiekenmerken op de welzijnsbeleving van afzonderlijke gedetineerden wordt gemeten en vergeleken waarna wordt nagegaan of één specifiek importkenmerk een verklarende rol speelt bij de gemeten verschillen.

3. Methodologie

Het empirisch luik bestaat uit een combinatie van methodes, namelijk gestandaardiseerde vragenlijsten als kwantitatieve techniek en diepte-interviews als kwalitatieve techniek.

Voor de selectie van de respondenten wordt de onderzoekspopulatie ingedeeld in twee groepen nl. de onderzoeksgroep en de controlegroep. De onderzoeksgroep betreft ge-

detineerden die veroordeeld zijn tot een of meerdere van bovenstaande seksuele misdrijven met minderjarigen. De controlegroep zijn gedetineerden die veroordeeld zijn tot andere misdrijven. De gedetineerden van het Penitentiair Landbouwcentrum (hierna PLC) in Ruiselede werden gekozen als steekproef voor het onderzoek. De gedetineerden van het PLC worden overgeplaatst vanuit verschillende gesloten gevangenissen waardoor hun ervaringen in een gesloten regime alsnog konden bevraagd worden. Dit biedt de mogelijkheid om een blik te werpen op meerdere Vlaamse gevangenissen.

Er kon een responsgraad genoteerd worden van 48%: 24 gedetineerden van de 50 aanwezigen vulden de vragenlijst in. 23 respondenten gaven aan bereid te zijn deel te nemen aan het diepte-interview. 4 respondenten waren veroordeeld voor zedenfeiten met minderjarigen. Deze 4 participeerden aan de diepte-interviews. De controlegroep bestaat dus uit 20 onderzoekseenheden voor het kwantitatieve luik van de studie en uit 19 onderzoekseenheden voor het kwalitatieve luik van de studie.

De Federale Overheidsdienst Justitie gaf toestemming om gedetineerden te bevragen en interviewen in het kader van huidige studie. De respondenten werden te allen tijde gevraagd om hun informed consent en verkregen steeds de nodige informatie. Gedurende zowel de dataverzameling als de dataverwerking werd de anonimiteit en vertrouwelijkheid steeds gegarandeerd. Om stigmatisering van bepaalde gedetineerden te vermijden, kreeg het onderzoek een alternatieve kadering voor de respondenten zelf.

Om de welzijns- en detentiebelevingen van de onderzoeksgroep te beschrijven, werden de resultaten van de vier pedoseksuele respondenten in een aparte frequentietabel gegoten. Het uitvoeren van de statistische analyses werd gedaan aan de hand van het dataverwerkingsprogramma IBM SPSS. De vragen werden gegroepeerd volgens detentienkenmerk en volgens detentiecontext (voormalige gevangenis of huidige gevangenis). Allereerst werden de beschrijvende statistieken van de beide groepen (pedoseksuele respondenten en niet-pedoseksuele respondenten) opgevraagd. Per kenmerk werden deze geanalyseerd. Daarna werd ieder kenmerk en de daarbij horende items in beide groepen met elkaar vergeleken om zo de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden, en de daaraan gekoppelde hypothese te kunnen toetsen. Omwille van de zeer kleine steekproef, werd de Mann-Whitney test gebruikt om de significantie van de verschillen na te gaan. Er wordt een betrouwbaarheid van 95% gehanteerd.

4. Empirisch luik

4.1. Resultaten vragenlijst

4.1.1. Beschrijving

Respondenten 3, 5, 17 en 24 zijn pedoseksuele gedetineerden. De anderen zijn niet-pedoseksuele gedetineerden.

Het eerste kenmerk dat beschreven wordt, is dagbesteding in de voormalige gevangenis. De dagbesteding in het PLC werd niet bevraagd. Tewerkstelling, samenleven en sociaal netwerk zijn namelijk belangrijke pijlers binnen de open inrichting (Ongenaert, 2019). De items met betrekking tot dagbesteding waren stellingen die afzonderlijk peilden naar deelname aan sport- en cultuuractiviteiten, het volgen van een opleiding, werken en het ontvangen van bezoek. Het eerste item is de mogelijkheid om deel te nemen aan sport- en cultuuractiviteiten. Eén van de vier respondenten antwoordde helemaal akkoord ($n=1$). Twee pedoseksuele gedetineerden antwoordden niet akkoord ($n=2$). Een eentje neutraal ($n=1$). De tweede vraag over dagbesteding ging over de mogelijkheid om een opleiding te volgen. 50% van de pedoseksuele respondenten antwoordden hier neutraal ($n=2$). De andere twee gingen akkoord ($n=1$) en helemaal akkoord ($n=1$) met de stelling. Bij derde vraag over de mogelijkheid tot werk, waren de antwoorden eerder positief. Slechts één respondent uit de onderzoeksgroep ging helemaal niet akkoord ($n=1$). De overige gingen ofwel akkoord ($n=2$) ofwel helemaal akkoord ($n=1$). Op de laatste vraag met betrekking tot het ontvangen van bezoek antwoordden opnieuw drie respondenten met akkoord ($n=2$) dan wel helemaal akkoord ($n=1$). Eén respondent was noch positief, noch negatief en antwoordde met neutraal ($n=1$).

Het tweede kenmerk is bejegening door het personeel. Deze variabele werd zowel gemeten met betrekking tot het personeel van de voormalige gesloten gevangenis als van het PLC. In de context van een gesloten penitentiair regime antwoordden de pedoseksuele gedetineerden als volgt: alle respondenten gingen akkoord ($n=4$) met de stelling dat ze goed overweg konden met het gevangenispersoneel; de helft van de respondenten antwoordde akkoord ($n=2$) op het tweede item dat bevroeg naar respect, de andere helft antwoordde neutraal ($n=2$); één persoon vond dat het personeel uit zijn voormalige gevangenis hem niet rechtvaardig behandelde ($n=1$), de andere drie antwoordden akkoord ($n=3$); op de vraag of ze zich slechter behandeld voelden antwoordde één respondent akkoord ($n=1$), één respondent helemaal niet akkoord ($n=1$) en twee respondenten kruisten neutraal ($n=2$) aan. Met betrekking tot het PLC, ging één pedoseksuele respondent niet akkoord ($n=1$) met de stelling dat hij goed overweg kan met het personeel. De anderen duidden akkoord ($n=1$), dan wel helemaal akkoord ($n=2$) aan. De antwoordden op de items over de respectvolle en rechtvaardige behandeling zijn identiek. Daar antwoordden telkens één respondent niet akkoord ($n=1$), twee respondenten akkoord ($n=2$) en één respondent helemaal akkoord ($n=1$). Let wel, dit wil niet zeggen dat een respondent telkens hetzelfde antwoord geeft op de verschillende stellingen. Twee van de vier geënquêteerden voelden zich slechter behandeld door het penitentiair personeel van het PLC (akkoord $n=1$; helemaal akkoord $n=1$). De andere twee waren helemaal niet akkoord ($n=2$) met de stelling.

Het derde bevraagde kenmerk is ervaringen met het personeel van gesloten strafinrichtingen en van het PLC. Voor dit kenmerk werd gepeild naar het voorkomen van misdgedrag, bedreiging, pestgedrag, fysieke verwondingen en seksueel misbruik. De analyse-eenheden konden antwoorden met nooit, één of twee keer, meerdere keren of voortdurend. Twee respondenten werden nooit ($n=2$) gemedan door het personeel uit hun

voormalige gesloten gevangenis. Eén persoon gaf aan dat dit 1 of 2 keer ($n=1$) was gebeurd en de andere gaf aan dat dit meerdere keren ($n=1$) is voorgekomen. Eén respondent werd meerdere keren ($n=1$) bedreigd, bij de drie anderen is dit nooit ($n=3$) gebeurd. De helft van de pedoseksuele gedetineerden werden nooit ($n=2$) gepest door het personeel, terwijl dit wel gebeurde bij de andere twee (één of twee keer $n=1$; meerdere keren $n=1$). Alle respondenten kregen nooit ($n=4$) te maken met fysieke verwondingen of seksueel misbruik door het personeel van hun voormalige gevangenis. In het PLC werden 50% van de respondenten één of twee keer ($n=2$) gemeden door het personeel en de anderen nooit ($n=2$). 'Slechts' één persoon gaf aan één of twee keer ($n=1$) te zijn bedreigd, bij de anderen is dit nog nooit ($n=3$) voorgekomen. De helft van de pedoseksuele respondenten werd één of twee keer ($n=2$) gepest door het personeel van het PLC, waar de andere helft aangaf dat dit nog nooit ($n=2$) was voorgevallen bij hen. Ook in het PLC werd geen fysiek of seksueel geweld gerapporteerd ($n=4$).

Het volgende kenmerk is detentieklimaat waarbij veiligheid, autonomie en privacy werd gemeten voor beide soorten penitentiaire regimes. In een gesloten complex voelden twee pedoseksuele respondenten zich niet veilig (niet akkoord $n=2$). De andere twee voelden zich wel veilig (akkoord $n=2$). Dezelfde antwoorden werden gegeven op het item autonomie (niet akkoord $n=2$; akkoord $n=2$). Voor de stelling die polste naar privacy waren de meningen verdeeld: helemaal niet akkoord ($n=1$), niet akkoord ($n=1$), akkoord ($n=1$), helemaal akkoord $n=1$. In het PLC voelen drie respondenten zich veilig (akkoord $n=3$). Eén respondent antwoordde met neutraal ($n=1$). De helft van de pedoseksuele gedetineerden antwoordde neutraal ($n=2$) op de stelling of ze in het PLC voldoende ruimte krijgen om zelf beslissingen te nemen. De andere twee waren akkoord ($n=2$) met de stelling. De resultaten van het item met betrekking tot privacy varieerde van niet akkoord ($n=1$) tot akkoord ($n=2$). De andere respondent antwoordde noch negatief, noch positief (neutraal $n=1$).

Kenmerk nummer vijf gaat over het contact met medegedetineerden. Hier werd enkel gevraagd of dit contact positief kon beoordeeld worden in de context van hun voormalige gesloten strafinrichting en van hun huidige strafinrichting, het PLC. Wat betreft hun voormalige gevangenis, beoordeelde 75% van de respondenten het contact met hun medegedetineerden niet positief (helemaal niet akkoord $n=1$; niet akkoord $n=2$). Eén respondent positioneerde zich neutraal ($n=1$) op de Likertschaal. Het contact met medegedetineerden uit het PLC is ook eerder aan de negatieve kant (niet akkoord $n=2$; neutraal $n=2$).

Het voorlaatste kenmerk registreerde ervaringen met medegedetineerden in beide strafregimes. Hierbij werden dezelfde items bevraagd als ervaringen met gevangenis-personeel: mijsgedrag, bedreiging, pestgedrag, fysiek geweld en seksueel geweld. Daarbovenop werd ook nog uitsluiting bevraagd. 75% van de bevroegden die werden veroordeeld voor zedenfeiten met minderjarige slachtoffers werden voortdurend ($n=3$) gemeden door andere gedetineerden. De andere respondent kreeg meerdere keren ($n=1$) te maken met mijsgedrag. Ook uitsluiting was niet onwaarschijnlijk: voortdurend ($n=2$), meerdere keren ($n=1$), één of twee keer ($n=1$). Drie van de vier respondenten gaf

aan dat ze voortdurend ($n=3$) te maken krijgen met bedreigingen. De andere respondent registreerde dat dit één of twee keer ($n=1$) voorgevallen is. Twee pedoseksuele personen werden in hun voormalige gevangenis voortdurend ($n=2$) gepest. De andere twee kregen één of twee keer ($n=2$) te maken met pestgedrag. Fysiek geweld werd door één iemand gerapporteerd met een frequentie van één of twee keer ($n=1$). Bij de anderen is dit nooit ($n=3$). Seksueel misbruik werd niet gerapporteerd (nooit $n=4$). In het PLC kwam misdadig gedrag bij drie respondenten meerdere keren ($n=3$) voor en bij één persoon voortdurend ($n=1$). Alle pedoseksuele gedetineerden gaven aan meerdere keren ($n=4$) uitgesloten te zijn geweest door hun medegedetineerden van het PLC. Twee respondenten worden voortdurend ($n=2$) bedreigd. Dit gebeurt volgens de andere twee respondenten meerdere keren ($n=2$) bij hen. 75% van de pedoseksuele bevrageden gaf aan meerdere keren ($n=3$) te worden gepest. De andere respondent krijgt voortdurend ($n=1$) te maken met pestgedrag. Ook in het PLC werd een respondent één of twee keer ($n=1$) fysiek verwond door een medegedetineerde. Bij de anderen gebeurde dit nooit ($n=3$). Seksueel misbruik werd niet geregistreerd door de respondenten ($n=4$).

Ten slotte werd gepolst naar het subjectief welbevinden van de deelnemers. Ze kregen twee stellingen voorgeschoteld per strafregime die ze moesten beoordelen. De stelling 'Over het algemeen voelde ik me goed in mijn voormalige gevangenis' werd beantwoord met helemaal niet akkoord ($n=1$), niet akkoord ($n=2$) en neutraal ($n=1$). Met de stelling of ze gelukkig waren, ging de helft helemaal niet akkoord ($n=2$). De rest antwoordden neutraal ($n=2$). In het PLC gaven twee personen aan zich goed te voelen (akkoord $n=2$). De andere twee beoordeelden het item met niet akkoord ($n=1$) en neutraal ($n=1$). De meningen over gelukkig zijn in het PLC waren verdeeld: helemaal niet akkoord ($n=1$), niet akkoord ($n=1$), neutraal ($n=1$) en akkoord ($n=1$). Als laatste item werd gevraagd om hun levenskwaliteit te beoordelen met een cijfer van één tot tien, waarbij één een heel slechte kwaliteit representeert en tien een heel goede kwaliteit. De punten voor levenskwaliteit in een gesloten regime: 2/10 ($n=2$), 3/10 ($n=1$) en 7/10 ($n=1$). In het PLC werd hun levenskwaliteit als volgt gescoord: 5/10, 6/10, 7/10 en 8/10.

4.1.2. Vergelijking

Om een verschil te detecteren tussen pedoseksuele gedetineerden en niet-pedoseksuele gedetineerden, worden per kenmerk de items omgevormd tot een schaalvariabele. Als deze itemschaal consistent (Cronbach's alpha is groter of gelijk aan 0,8) is, kan het gebruikt worden om de Mann-Whitney toets uit te voeren. Deze test werd ook toegepast op alle individuele items om de itemschalen met een consistentiewaarde lager dan 0,8 toch te kunnen toetsen.

De itemschaal dagbesteding (4 items, $\alpha=0,704$) kent een p-waarde van 1,000. Dit is groter dan 0,05 wat erop wijst dat de verschillen tussen de twee groepen niet significant zijn. Per stelling zien we ook telkens een p-waarde dat groter is dan de vooraf bepaalde betrouwbaarheidsmaat van 0,05: sport- en cultuuractiviteiten ($p= 0,794$); opleiding ($p=0,388$); werk ($p= 0,737$); bezoek ($p=0,852$). De nulhypothese wordt dus behouden:

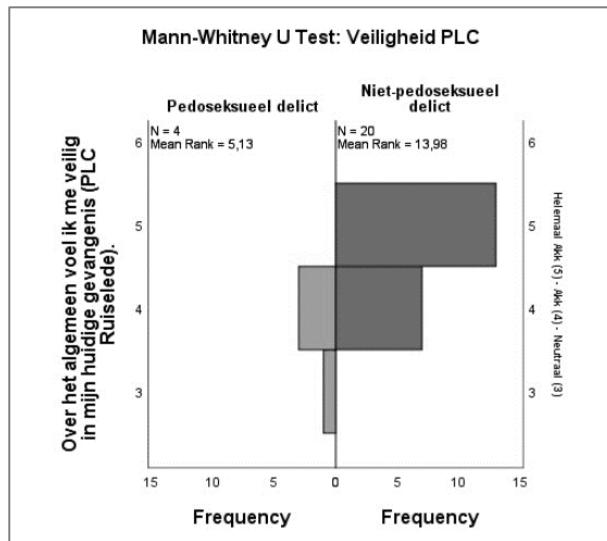
pedoseksuele gedetineerden ervaren geen negatievere dagbesteding dan niet-pedoseksuele gedetineerden.

Op vlak van bejegening door het personeel van een gesloten strafregime (4 items $\alpha=0,880$), is er opnieuw geen significant verschil waar te nemen ($p=0,627$). Alle items van dit kenmerk kennen ook een p-waarde dat groter is dan 0,05: overweg kunnen met het personeel ($p=0,794$); respectvolle behandeling ($p=0,737$); rechtvaardige behandeling ($p=0,852$); slechtere behandeling dan de andere gedetineerden ($p=0,627$). Met andere woorden ervaren pedoseksuele gedetineerden geen slechtere bejegening door het gevangenispersoneel dan niet-pedoseksuele gedetineerden. Als dan gekeken wordt naar ervaringen met het personeel van gesloten gevangenissen die de respondenten rapporteerden in de vragenlijsten, kan er ook geen significant verschil tussen de twee groepen waargenomen worden. De p-waarde op de itemschaal 'ervaringen met het personeel' (5 items, $\alpha=0,747$) is 0,525. Voor de individuele items is deze waarde: mijddgedrag ($p=0,525$); bedreiging ($p=0,911$); pestgedrag ($p=0,431$); fysieke verwondingen ($p=0,575$), seksueel misbruik ($p=0,911$). Opnieuw moet geconcludeerd worden dat pedoseksuele gedetineerden niet meer dan niet-pedoseksuele gedetineerden te maken krijgen met negatieve ervaringen met het personeel uit hun voormalige gesloten penitentiaire inrichting.

Ook in het PLC is de bejegening door het personeel (4 items, $\alpha=0,823$) niet significant verschillend tussen de twee onderzoeksgroepen ($p=0,273$). Uit de p-waarden van de individuele items kan men ook concluderen dat de bejegening gelijk is voor iedere gedetineerde: overweg kunnen met het personeel ($p=0,525$); respectvolle behandeling ($p=0,271$); rechtvaardige behandeling ($p=0,525$); slechtere behandeling in vergelijking met de andere gedetineerden ($p=0,627$). De itemschaal 'ervaringen met het personeel van het PLC' kent een te lage α -score waardoor de Mann-Whitney toets enkel werd uitgevoerd op de individuele items: mijddgedrag ($p=0,309$); bedreiging ($p=0,477$); pestgedrag ($p=0,135$); fysieke verwondingen ($p=1,000$), seksueel misbruik ($p=1,000$). Opnieuw zijn er geen significante verschillen op vlak van negatieve ervaringen met het gevangenispersoneel van het PLC tussen de twee groepen waar te nemen.

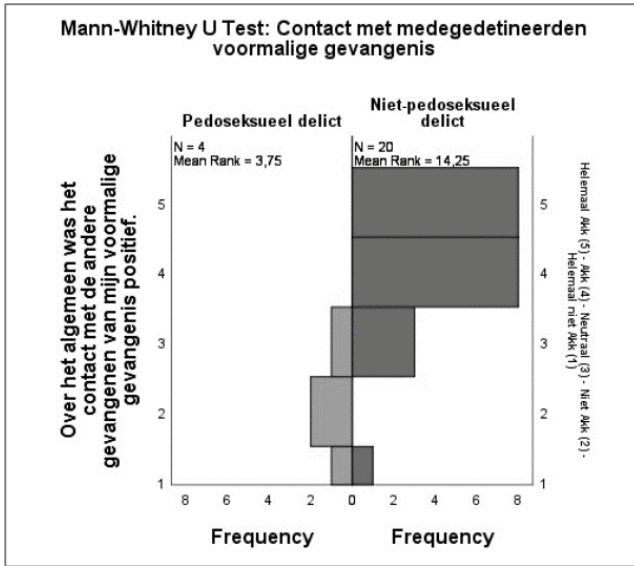
Op vlak van detentieklimaat in de voormalige gesloten gevangenissen (3 items, $\alpha=0,6$) bestaat er evenzeer geen verschil tussen pedoseksuele gedetineerden en niet-pedoseksuele gedetineerden ($p=0,575$). Veiligheid, autonomie en privacy vertonen respectievelijk een p-waarde van 0,273, 0,627 en 0,525. Dezelfde itemschaal voor het PLC werd wederom niet gebruikt om de verschillen te toetsen omdat het opnieuw een te lage α -waarde heeft. De individuele p-waarden van de stellingen worden hier gebruikt om een beeld te schetsen van het detentieklimaat. De p-waarden van autonomie en privacy liggen allebei hoger dan 0,05, wat wil zeggen dat de nulhypothese kan behouden worden. De p-waarde van veiligheid ligt echter lager dan 0,05 ($p=0,018$). Dit betekent dat er een significant verschil bestaat tussen beide groepen en de onderzoeker de nulhypothese mag verwerpen. Pedoseksuele gedetineerden verschillen van niet-pedoseksuele gedetineerden op vlak van veiligheid in het PLC. In figuur 1 is duidelijk dat de gedetineerden

die niet zijn veroordeeld tot een pedoseksueel delict zich veiliger voelen dan pedoseksuele gedetineerden. Enerzijds is deze p-waarde niet overtuigend, wat doet vermoeden dat er een type I-fout zich heeft voorgedaan. Er is 5% kans om puur op basis van toeval toch een effect te vinden dat er niet is: vals positief. Anderzijds, hoe kleiner de steekproef, hoe moeilijker het is om een significant effect te vinden.

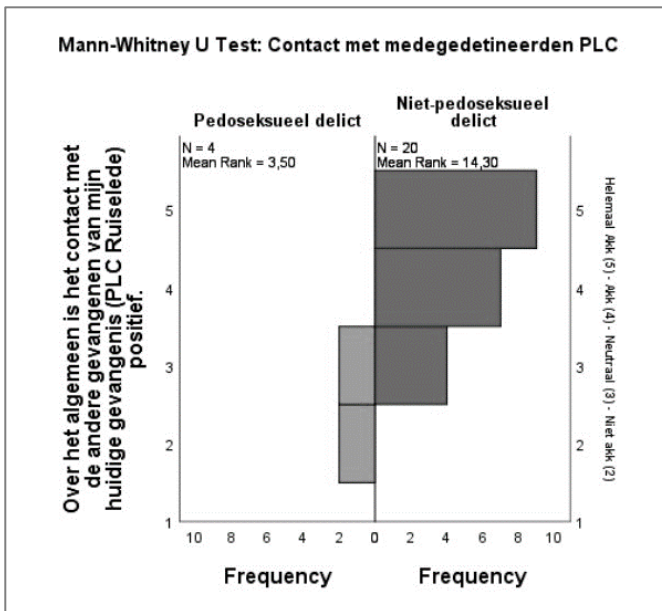

Figuur 1: Verschil in veiligheidsbeleving naargelang indexdelict

Wat het kenmerk 'contact met medegegetineerden van de voormalige gesloten strafinrichting' betreft, zien we een p-waarde van 0,003. Deze significante p-waarde is in vergelijking met de score van 0,018 veel overtuigender. Hieruit kan geconcludeerd worden dat pedoseksuele gedetineerden het contact met medegegetineerden van een gesloten gevangenis anders beoordelen dan niet-pedoseksuele gedetineerden. Figuur 2 toont aan dat dit contact vaker negatief werd beschouwd bij pedoseksuele gedetineerden dan bij niet-pedoseksuele gedetineerden. De p-waarde voor het kenmerk 'contact met medegegetineerden van het PLC' is ook kleiner dan 0,05 en bedraagt 0,002. Figuur 3 toont aan dat het significante verschil tussen de twee groepen betekent dat pedoseksuele gedetineerden het contact met medegegetineerden negatiever ervaren dan niet-pedoseksuele gedetineerden.

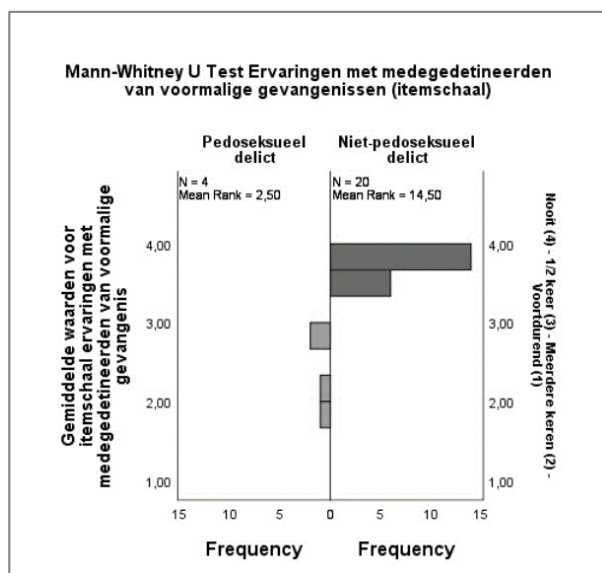
Figuur 2: Verschil in contact met medegegedetineerden in voormalige gevangenis naargelang indexdelict

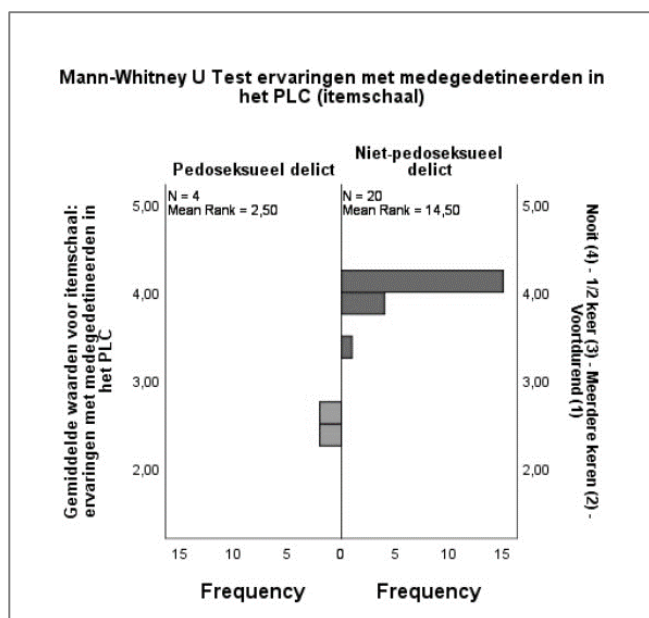
Figuur 3: Verschil in contact met medegegedetineerden in PLC naargelang indexdelict

Ook met betrekking tot de ervaringen met medegegedetineerden van de voormalige gesloten strafinrichting (6 items, $\alpha=0,809$) is het verschil significant ($p=0,000$). De items werden omgedraaid zodanig dat een hoge score duidt op een positief contact en dus het minder voorkomen van negatieve ervaringen met medegegedetineerden. Op Figuur 4 is

af te lezen dat pedoseksuele gedetineerden meer negatieve ervaringen rapporteerden dan niet-pedoseksuele gedetineerden. De p-waarden van de individuele stellingen zijn: mijddedrag ($p=0,000$); uitsluiting ($p=0,000$); bedreiging ($p=0,005$); pestgedrag ($p=0,003$); fysieke verwondingen ($p=0,852$), seksueel misbruik ($p=0,911$). De significante verschillen op de variabelen mijddedrag, uitsluiting, bedreiging en pestgedrag tussen pedoseksuelen in detentie en niet-pedoseksuelen in detentie kennen stuk voor stuk een negatieve richting. Pedoseksuele gedetineerden worden dus meer gemeden, uitgesloten, bedreigd en gepest door andere gedetineerden dan niet-pedoseksuele gedetineerden. Ook de verschillen tussen de onderzoeks- en controlegroep op vlak van ervaringen met medege-detineerden in het PLC (6 items, $\alpha=0,881$) zijn significant ($p=0,000$). Ook hier werden de antwoordcategorieën veranderd. De items mijddedrag, uitsluiting, bedreiging en pestgedrag kennen elk een p-waarde van 0,000. Fysiek en seksueel geweld hebben respectievelijk een p-waarde van 0,477 en 1,000. Bij deze twee items mogen de nulhypotheses ipso facto behouden worden. Voor de andere items geldt dat pedoseksuelen in detentie significant meer gemeden, uitgesloten, bedreigd en gepest worden door andere gedetineerden in het PLC dan niet-pedoseksuele gedetineerden. Figuur 5 toont aan dat over het algemeen negatieve ervaringen met medege-detineerden van het PLC meer voorkomen (lagere score) bij de pedoseksuele respondenten.

Figuur 4: Verschil in ervaringen met medege-detineerden van voormalige gevangenis (itemschaal) naargelang indexdelict

Figuur 5: Verschil in ervaringen met medegegetineerden in het PLC (itemschaal) naargelang index-delict

De laatste itemschalen die worden vergeleken op basis van veroordelingsdelict zijn welbevinden in gesloten strafinrichtingen (3 items, $\alpha=0,863$) en welbevinden in het PLC (3 items, $\alpha=0,688$). De eerste kent een p-waarde van 0,157. Hoewel dit wijst op een niet-significant verschil, toont de p-waarde van het item 'zich goed voelen in de voormalige gevangenis' een p-waarde lager dan 0,05 ($p=0,029$). Aangezien deze waarde niet overtuigend is, samen genomen met het feit dat het verschil tussen de twee groepen op de itemschaal niet significant is, beschouwt de onderzoeker dit ook als een type I-fout. De p-waarden van de items 'gelukkig zijn' en 'score op levenskwaliteit' zijn respectievelijk 0,241 en 0,431. Wat betreft het welbevinden in het PLC, is de p-waarde 0,097. Ook de individuele items hebben telkens een p-waarde groter dan het betrouwbaarheidsniveau van 0,05 wat wijst op een insignificant verschil (goed voelen $p=0,183$; gelukkig zijn $p=0,241$; levenskwaliteit $p=0,157$)

4.2. Resultaten diepte-interviews

4.2.1. Contact tussen gedetineerden

Het contact tussen pedoseksuele gedetineerden en niet-pedoseksuele gedetineerden verloopt niet altijd even vlot. De respondenten gaven aan dat conflicten niet uitzonderlijk waren. Reeds bij het binnen gaan van een gesloten gevangenis of een nieuwe sectie wordt een nieuwe gedetineerde geïnformeerd door de anderen wie werd veroordeeld voor zedenfeiten met minderjarigen. Ook wanneer een pedoseksuele gedetineerde

nieuw is in de gevangenis is het bijna vanzelfsprekend dat die persoon slecht zal behandeld worden. Ook niet-pedoseksuele gedetineerden zijn hiervan op de hoogte.

“Maar als je binnen komt voor zedendelicten mag je al verwachten dat je slaag gaat krijgen in den bak” – R12

“Dat is eigenlijk heel simpel: als je weet dat je zit voor zedenfeiten is dat al niet gemakkelijk als je ergens toekomt. Ze komen dat toch altijd te weten, hoe dat weet je niet” – R17

Uit de gesprekken met de niet-pedoseksuele gedetineerden blijkt dat er inderdaad verschillende manieren zijn om het veroordeelde feit van een gedetineerde te achterhalen: via andere gedetineerden, via personeelsleden, directe confrontatie, etc. Eén respondent vertelde dat hij na al die jaren een soort ‘detector’ had, waardoor hij kon zien wie voor zedenfeiten met minderjarigen werd veroordeeld. Veel gedetineerden spraken ook over dergelijke vermoedens waarbij ze dan de persoon in kwestie direct confronteerden. Volgende uitspraak is een minder traditionele manier om het feit te achterhalen:

“[...] Maar ze roepen dat wel hé. Ik doe dat niet maar je hebt dan personen die op de wandeling lopen en dan roepen ze zo één keer ‘Hey pedo!’ en als er iemand kijkt dan weten ze dat het één is. Dus ja die gaan ze zodanig pesten dat hij niet meer op de wandeling komt hé.” – R23

Om te weten te komen welk feit een gedetineerde heeft gepleegd, is er één instrument dat als bijbel fungeert in de gevangenis: de moederfiche. Iedere gedetineerde heeft een gepersonaliseerd document waar de veroordelingsinformatie van die persoon op staat.

“Nee, maar ja, als je niet wilt zeggen voor wat je zit vragen ze uw moederfiche. En als ge uw moederfiche niet wilt tonen, denken ze dat het pedofilie is. Dus dan heb je sowieso al miserie” – R16

“Ja, want daar is het de bedoeling dat je je moederfiche op tafel legt. Niet iedereen wenst iedereen in de cel natuurlijk. Dus als iemand met zedenfeiten...” – Respondent 21

De moederfiche wordt gevraagd of zonder toestemming bekeken als een gedetineerde een nieuwe celgenoot krijgt. Blijkt deze persoon pedoseksuele feiten gepleegd te hebben, vragen veel gedetineerden om die persoon te muteren van cel of zelfs van sectie. Echter, als een niet-pedoseksuele gedetineerde op cel komt bij een pedoseksuele veroordeelde, vraagt die eerste een andere cel. Dit toont aan dat er bepaalde ongeschreven regels – hier: de nieuwkomer vertrekt – in stand blijven ongeacht het veroordelingsdelict. Als de pedoseksuele gedetineerde toch op cel blijft met niet-pedoseksuele gedetineerden, leidt dit tot spanningen waarbij geweld niet uitzonderlijk wordt gebruikt.

“Ik heb zijn blad uit zijn handen gepakt en er stond op ‘verkrachting van een minderjarige onder de 10 jaar’. Dan stopt het voor mij. Ik heb gezegd jij moet nu weg. Ik heb

een briefje geschreven 'Ik ben X, ik ben pedoseksueel ik wil veranderd worden van sectie want anders zit ik zwaar in de problemen met mijn celgenoot.'" – R10

"Ik had het er lastig mee ja dat hij bij ons op cel zat. Maar ik had het er niet lastig mee dat hij de slagen van zijn leven gehad heeft" – R16

Niet alleen op cel krijgen pedoseksuele gedetineerden het hard te verduren, ook daarbuiten vormt de onderzoeksgroep het doelwit van pesterijen, dreigementen, geweld etc. Hoewel dit gegeven in bijna alle gesprekken naar boven kwam, was het opvallend dat de niet-pedoseksuele gevangenen fysiek geweld meer aanhaalden dan de pedoseksuele gedetineerden. Als de controlegroep sprak over incidenten tussen andere niet-pedoseksuele en pedoseksuele gedetineerden werd dit apart gecodeerd. 62,5% van de referenties ging over fysiek geweld tegen de onderzoeksgroep. De andere uitspraken gingen over mijddgedrag, pestgedrag, dreigementen,... Waar pedoseksuele respondenten de feiten vaak verbloemden, beschreef de controlegroep conflicten op een plastische manier.

"Ja. En een andere ook: een pedofiel die op transfer naar ons gekomen was of die bij ons heeft moeten zitten. Hij ging buiten en ze waren het te weten gekomen. Er heeft iemand een stuk hout in zijn nek gestoken en hebben hem moeten afvoeren naar het ziekenhuis met de ambulance. En die andere heeft poging tot moord bijgekregen bij zijn zaak." – R7

"Dat ze u gaan proberen pesten op alle manieren en dergelijke. Ze gaan u het leven zuur maken hé op één of andere manier." – R16

"Dus toen was dat ook voelbaar dat ze niet van mij moesten weten. Ik ben ook 2 of 3 keer bedreigd geweest met een mes, voor mij gestaan met een boormachine. Maar er gebeurde niets."

["Wat was het dreigement?"] "Ge moet er afblijven, ik ga u kapot maken. Ik ga doen met u wat jij met hen hebt gedaan. Maar eigenlijk gebeurde er toen niets. [...]" – R3

"Eén keer, er was staking in gevangenis X. Regelmatig feitelijk. De cipiers werden vervangen door de politie dan, en dat was een redelijk lange staking dan. En die mannen waren blijkbaar niet echt op de hoogte van de manier van werken. Dus we werden weldegelijk in de kooi opgesloten, maar er werden ook anderen toegelaten op de wandeling die eraan grensde. En toen werden we wel bekogeld met stenen, losse stenen die daar lagen." – R5

Hoewel uitspraken over fysiek geweld tegen pedoseksuele gedetineerden het meest voorkwamen, gaf het merendeel van de respondenten aan dat ze contact met de onderzoeksgroep tot een minimum beperken. Ze willen niets met hen te maken hebben. Het is opmerkelijk dat gedetineerden pedoseksuele veroordeelden niet uitsluiten tijdens sport- of cultuuractiviteiten. Ze gaan zichzelf daarentegen eerder uitsluiten of terugtrekken uit een activiteit.

"Nee maar als ze het wisten dat voor pedofilie was spreken ze er ook niet tegen. Ze lieten ze met rust." – R18

["En heb je zelf ooit eens iets gedaan tegen zo iemand?"] "Nee, alle contacten vermijden" – R16

Geen enkele pedoseksuele respondent had weet van seksueel misbruik of maakte het zelf mee. Eén persoon vertelde wel dat zijn celgenoot die ook werd veroordeeld voor pedoseksuele delicten, door een andere gedetineerde werd geslagen en werd 'aangepakt' in de douches. Een gedetineerde uit de controlegroep had één keer te horen gekregen dat een pedoseksuele delinquent seksueel werd misbruikt, maar verduidelijkte meteen dat dit volgens hem geen courant gegeven is.

Nu er een beeld gevormd is van de contacten tussen de twee groepen, rijst de vraag hoe dit ontstaat. Daarbij moet gekeken worden naar de attitudes t.o.v. pedoseksuele gedetineerden. Zoals verwacht stellen gedetineerden pedofielen gelijk met pedoseksuele delinquenten. Daarnaast wensten velen liever niet op cel te zitten met een pedoseksuele gedetineerde. Er werd vaak met afkeer over de onderzoeksgroep gesproken. De gedetineerden blijken intolerant tegenover hen. De gedetineerden beargumenteerden deze negatieve opvattingen met het feit dat ze zelf kinderen hebben, met een jeugdtrauma waar ze zelf slachtoffer zijn geweest van seksueel kindermisbruik of met een vergelijking met hun eigen of andere slachtofferloze feiten.

'Ik wil dat natuurlijk niet op mijn cel.' – R21

"Van gasten waar ik mee overeen kom, moet ik wel weten voor wat ze zitten. Dat ik zo een keer met een pedo aan het praten zou zijn, ja dat gaat niet hé." – R22

"Kijk, ik vind toch nog dat wij daar boven staan. Als je puur naar de feiten kijkt. Ten eerste zedendelinquenten doen altijd andere mensen iets aan. Mijn drugsgebruik heb ik altijd mijn eigen aangedaan. En als je dan zelf nog eens kinderen heb, het zou jezelf maar eens moeten overkomen. Ik kan dat niet, ik kan die mensen niet zien als gewone mens." – R4

"Maar dat is raar hé, ik heb het er zelfs moeilijk mee als ik zie dat mensen die ik ken staan te babbelen tegen een pedo. Ik ben daar een heel radicalen in, ik kan daar niet aandoen. Dat is misschien omdat ik zelf een dochter heb ook. Er zou moeten zo een stinkard aan mijn dochter komen, dan zit ik voor de rest van mijn leven binnen ik." – R15

De onderzoeksgroep is op de hoogte van de negatieve attitudes die rond hun feiten hangen en de spanningen die daarmee gepaard gaan. Het is daarom bijna vanzelfsprekend dat pedoseksuele gedetineerden niet naar de normale wandeling gaan en dat ze zich zoveel als mogelijk afzijdig proberen te houden. Bepaalde personen zetten zichzelf vrijwillig op een tuchtrekime uit veiligheidsoverwegingen. Het gaat dan om een zelfisolement om te kunnen overleven in een gesloten gevangeniscontext.

"Ik heb meteen bij de directie gevraagd voor een apart regime eigenlijk. Ik heb mezelf eigenlijk op tucht gezet gedurende 11 maanden." – R3

"Nee, maar ik ben daar nooit door mijn feiten op de wandeling gegaan. Want daar weet je dat, dan ze u dan afkloppen." – R5

"[...] Puur en alleen voor die feiten hé want voor de rest probeerde ik mij daar zo onzichtbaar mogelijk te maken. Dat is mijn overlevingstactiek." – R3

Hoewel mijddedrag een uiting is van negatieve opvattingen en dit onderzoek mijddedrag klasseert onder slecht contact tussen de gedetineerden, beschrijven de pedoseksuele respondenten mijddedrag op een positieve manier.

"Ik ben van mening: als iemand weet voor wat ik zit, en die persoon wil niet meer met mij praten en die laat mij links liggen. Beste vrienden geen probleem zolang ze mij gerust laten. Ik kan daar mee leven. Je kan niet met iedereen overeen komen, en als iemand dan zegt ik heb liever niet dat ik met jou in contact kom, geen probleem" – R24

Bij bevraging naar het contact in een open strafregime zoals in het PLC, bleek uit de antwoorden van de controlegroep dat er een algemene angst heerst om weggestuurd te worden. De nultolerantie met betrekking tot verbale en fysieke agressie heeft tot gevolg dat de negatieve opvattingen t.o.v. pedoseksuele gedetineerden voornamelijk worden geuit in het beperken van alle contacten tot het vereiste minimum. Aangezien het PLC een gemeenschapsgericht regime kent, zijn de gedetineerden verplicht om met elkaar samen te leven. Toch is pestgedrag en zelfs fysiek geweld niet onbestaande.

"Ik praat wel tegen hen, omdat ik niet anders kan. Omdat ik mezelf ook niet in gevaar wil brengen om weg te vliegen. Omdat het hier moet, ik kan niet anders. Maar het is ook niet dat ik een gesprek ga aangaan met hen. Maar als zij iets zeggen ga ik wel antwoorden en gewoon doorlopen." – R9

"Maar het is hier eigenlijk anderhalf jaar een hel geweest. Alle dagen. Verwijten, stampen, op de kamer op de deur komen bonken." – R5

"Ah nee dat zijn maar een paar slagen en ze zijn weer weg he. Ze weten ook wel dat ze geen 5 minuten moeten staan kloppen hé, en ze weten ook waar de camera's hangen." – R3

Het is duidelijk dat pedoseksuele gedetineerden de onderlaag vormen van de sociale machtsstructuur in de gevangenis. Vele gesprekken bevestigden de resultaten van Beckmann (2014). Het is vanzelfsprekend voor de gedetineerden dat deze groep zich onderaan de hiërarchie bevindt en ook zo behandeld wordt. Ook andere delicten zoals kindermoord of verkrachting van ouderen worden quasi gelijkgesteld aan pedoseksuele feiten. Wat betreft de gedetineerden die zich bovenaan positioneerden, bleek het indexdelict een kleinere rol te spelen. Zekere processen van schrik en respect blijken belangrijker te zijn. Het element van angst hangt voornamelijk af van hoeveel je als gedetineerde gedaan kunt krijgen en het fysiek voorkomen van de gedetineerde. Respect

hangt dan weer af van iemands persoonlijkheid en betrouwbaarheid. Pedoseksuele gedetineerden zijn zowel niet afschrikwekkend voor andere gedetineerden als niet respectabel. Zij vormen dus de onderlaag samen met leugenaars, gedetineerden die tekenen van zwakte vertonen door zich bijvoorbeeld te verliezen in drugs en mensen die schulden hebben. Van een opwaarderingsproces door bijvoorbeeld niet te liegen, geen schulden te maken of niet te klikken kunnen pedoseksuele gedetineerden geen gebruik maken.

"Dus als dat de vraag is, denk ik sowieso dat het pedoseksuelen zijn wi. Die staan het laagste in de rangorde." – R10

"Ook bijvoorbeeld door schulden te maken bij mensen. Op een gegeven moment zit je overal met schulden en kan je niet meer naar buiten komen. Dan ben je zoals een pedo hé, letterlijk hé je kan niet meer naar buiten komen. Dat heb ik ook al gezien." – R22

Pedoseksuele gedetineerden bevestigen de hiërarchie waar 'alfamannetjes' bovenaan staan. Dit waren dikwijls ook degene die hen pestten en hun meelopers die eigenlijk niets tegen de onderzoeksgroep zelf hadden.

"Daarentegen moet ik wel zeggen dat er veel waren die zich binnen gedroegen naar het kraaien van die gasten, maar als ik ze dan buiten tegenkwam was dat totaal niet zo. Ze waren bang, bijvoorbeeld voor de job, zij bepaalden alles he." – R3

Uit de gesprekken met gedetineerden die zitten voor seksuele feiten met meerderjarige slachtoffers kon afgeleid worden dat daders van niet-pedoseksuele zedenfeiten niet veel hoger in de rangorde staan. Eén respondent benadrukte meerdere malen dat er geen minderjarigen in zijn feiten werden betrokken en stelde dat dit hem niet ten goede zou komen moest dat wel het geval geweest zijn. Een andere respondent verzweeg zijn veroordeling van zijn andere medegedetineerden. Schaamte is voor deze man de grootste beweegreden om het niet te zeggen. Aangezien zijn medegedetineerden vaak 'zwaardere' feiten zoals verkrachting of pedoseksuele feiten doorsteken naar de daders, zou hij voortdurend herinnerd worden aan het verleden. In zijn antwoord op de vraag of hij niet bang was dat zijn positie op de sociale ladder zou dalen indien hij zijn feiten zou opbiechten, illustreert deze respondent de werking van het sociale ordeningsprincipe volgens mannelijkheid en macht dat Beckmann (2014) beschrijft:

"Ik denk het niet, helemaal naar beneden zou dat niet gaan. Nee, omdat ze me al kennen hier. In het begin dat ik hier zat ja, je komt hier toe, je zijt kalm, je doet gewoon wat je moet doen. Ze hebben me hier ook al een paar proberen uit te dagen. Je gaat er naar toe, maar hij doet niets 'Wat, wat? Wat ga je doen?' Zo ja, zij dagen mij uit maar ik ga ze ook uitdagen en ik ga ervoor gaan staan. Amai zeggen ze dan ge zijt al zo oud maar nog zo stoer." – R23

De moeilijke verstandhouding tussen de pedoseksuele en niet-pedoseksuele gedetineerden moet echter genuanceerd worden. Hoewel sommige gedetineerden anderen verbieden contact te hebben met de doelgroep, wil dit niet zeggen dat niet-pedoseksu-

elen zich daar per se iets van aantrekken. Verder zijn er ook pedoseksuele gedetineerden die goed in de groep liggen. Hoewel deze nuances vaker gemaakt worden door de onderzoeksgroep zelf, maakt de controlegroep ook sporadisch opmerkingen die de negativiteit rond pedoseksuele delinquentie nuanceert.

“Maar nu heb ik ook zoiets van iedereen zijn feiten. Iedereen vaagt voor zijn eigen huisje. En zeker hier, die mannen volgen hier een programma. Ik vind het eigenlijk al goed dat ze hier zitten en willen een programma volgen. Dat ze erkennen dat ze een probleem hebben, dat is misschien stap 1.” – R13

“Want er zijn er altijd, raar maar waar, er zijn zedendelinquenten die toch goed in de groep liggen. Van huis uit, misschien wat raar gezegd maar ik heb geen drugsverleden, maar sommige wel. En dan wordt dat eigenlijk al voor de helft goed gepraat, want ja drugs. ‘Ik kan u wat geven, bezorgen. Laat mij met gerust.’ Dat voel je. [...]” – R3

4.2.2. Bejegening door personeel

In de interviews werd ook gepeild naar de behandeling van pedoseksuele gedetineerden door het personeel. Daar kwamen drie concepten telkens aan bod: een afkeurende behandeling, ‘conflicten’ tussen personeel en de onderzoeksgroep en een beschermende behandeling. Het eerste slaat op negatieve attitudes en het niet of laattijdig ingrijpen in conflicten tussen gedetineerden en pedoseksuele gedetineerden. De tweede rode draad in de bejegening zijn conflicten. Dit gaat over latent pestgedrag en moedwillig conflicten uitlokken tussen de twee groepen. Het laatste terugkerende fenomeen is de beschermende behandeling. Dit zijn situaties waarbij het personeel pedoseksuele gedetineerden anders behandelt uit veiligheidsoverwegingen. Niet-pedoseksuele gedetineerden benoemden dit geregeld met ‘voortrekken’ of het krijgen van een voorkeursbehandeling.

Deze beschermende behandeling kent vele vormen. In gesloten strafinrichtingen worden pedoseksuelen vaak samen op cel gezet of samen met een oudere gedetineerde die fysiek een mindere bedreiging vormt. Een apart douchemoment werd georganiseerd, net als een afzonderlijke wandeling. Andere factoren zoals het geslacht, de leeftijd van het personeelslid en de taal van de andere gedetineerden spelen ook een rol. Zo gaan vrouwelijke cipiers meer rekening houden met de veiligheid van dergelijke gedetineerden in de keuze van de cel. Voor één pedoseksuele respondent waren jongere cipiers over het algemeen iets toegeeflijker, terwijl een andere meer ervaren cipiers schappelijker vond. In een gevangenis waar een gedetineerde bijna als enige Nederlands spreekt, speelt het indexdelict van deze persoon geen rol meer. In het PLC wordt aan iedere nieuwe gedetineerde gevraagd of hij overweg kan met zedendelinquenten. Het concept van nultolerantie wordt daarbij extra benadrukt. De niet-pedoseksuele gedetineerden spreken over een voorkeursbehandeling, waarbij zij minder mogen zeggen of doen dan de pedoseksuele gedetineerden. De pedoseksuele gedetineerden waren het echter unaniem over eens dat de nultolerantie een heel elastisch gegeven is.

"Maar dan hebben ze mij als fatik van de bureaus gezet dus de bureaus mogen kuisen. Dat heb ik dan een maand of vijf gedaan. Dat was een goeie job want dat was uit de gevangenis, uit het gevangenisgedeelte eigenlijk. Dus daar zat ik relatief veilig. Dus uiteindelijk ben ik wel goed behandeld geweest, een keer dat ik daar bij die mensen zat. Die hebben mij zeker niet beschouwd als een zedendelinquent. Daar voelde ik mij wel goed, dat was aangenaam werk. Dus eigenlijk mag ik niet klagen van 90-95% van de cipiers en van andere mensen ook." – R3

"En hier worden ze voorgetrokken. Als je iets zegt over hun, en dan trekken ze hun partij. Zij kunnen niets verkeerd doen hier. Hier krijgen ze voorkeursbehandeling." – R7

"Want de directie heeft ook gezegd van je mag ze niet lastig vallen anders vlieg je weg. Dus ik spreek veel mensen daarop aan: 'laat hen gerust' voor mijn eigen veiligheid. Want uiteindelijk als zij naar de directie gaan heb je prijs hé." – R9

"Hier is het op papier nultolerantie, maar ik vind dat persoonlijk heel rekbaar. Op fysiek geweld wel, in zover dat ze het zelf moeten zien." – R5

Een meer afkeurende behandeling start bij een negatieve opvatting tegenover de groep gedetineerden. Deze werd vaker geuit door mannelijke personeelsleden. Dit ging dan over het korter reageren, ongenoegen uiten, slechtere behandeling geven, etc. Dit heeft tot gevolg dat negatieve uitlatingen en pestgedrag tegenover pedoseksuele veroordeelden goedgekeurd en genormaliseerd wordt.

"En die chefs daar... ik mocht bijvoorbeeld nog op mijn bel duwen, ik wist dat als het hem was dat hij sowieso niet gingen komen om te vragen wat er was. Dus, dan was dat ook al duidelijk." – R24

"In het algemeen, ik moet daar ook niets van weten van die mannen, die zitten voor zedenfeiten gaan ze minder rap voor pakken. Zedenfeiten gepleegd met minderjarigen." – R2

"Wat het personeel doet? Ze kunnen er niks tegen doen hé. Ze kunnen hem een paar dagen cachot geven maar zolang hij geen geweld heeft gebruikt, kunnen ze niks zeggen hé. Dus laten ze dat lopen zoals dat het loopt." – R23

Tot slot doet ook de 'conflict-uitlokkende' behandeling zich voor. Dit gaat voornamelijk om het opzettelijk uitlokken van fysiek geweld, het rondbazuinen van de veroordeling... Het al dan niet bestraffen van fysiek geweld wordt in dit onderzoek als irrelevant beschouwd als het personeelslid bereidwillig het geweld negeerde. Volgende uitspraken spreken voor zich:

"Op sectie X heb ik zelfs nog meegemaakt dat we niet naar de grote wandeling gingen, maar naar de kleine bunker. En we horen één [pedoseksuele gedetineerde] vragen 'Is het in de kleine bunker?' En we stonden allemaal klaar om weg te gaan en die gast ging ook naar buiten. En de chef zegt 'Ja, ja je bent daar veilig'. De chefs spelen natuurlijk

mee hé 'Je bent daar veilig', je bent daar niet veilig. De eerste keer hij komt op de wandeling. Ik heb die kerel slagen zien krijgen. Daar achter heb ik gezegd ik doe daar nooit meer aan mee. Ik hoorde die kerel zijn schedel kraken dat ik dacht welke beesten zijn dat." – R10

"Ik heb personeel geweten in gevangenis X, er was een vechtpartij met een pedo die in elkaar werd geslagen en hij (de chef) wou niet op het belletje duwen voor code oranje voor agressie, hij weigerde. Hij is naar Brussel zelfs moeten gaan om zich te gaan verantwoorden waarom hij dat niet had gedaan." – R11

"Sommige chefs zeiden het dat wel eens van een nieuwen 'Ja het is schuiverke' dan wist je 'Ow dat is zo ene'. Pedofielen zijn schuivers" – R18

"Ik heb daar één een paar totsen [slagen] verkocht. Een pedo. Ik wil dat natuurlijk niet op mijn cel. Ik heb daar zes maanden voor gekregen. Maar dat is geen probleem. Daar gaan ze wel het luikje toe laten." – R21

"Nu trekken ze het hun niet aan. Ik heb slagen gekregen. Bespuwd geworden, terwijl een chef naast mij liep. Geen reactie" – R3

4.2.3. Subjectief welzijn

Op vlak van welzijnsbeleving gaven de pedoseksuele gedetineerden aan dat zij het er moeilijk hadden. Eén pedoseksuele gedetineerde gaf aan dat hij niet meer of minder gelukkig is dan andere gedetineerden door het feit dat hij heeft gepleegd. Persoonlijkheid speelt daarin een grote rol volgens hem. Een andere respondent uit de onderzoeksgroep gaf aan dat het pestgedrag de doorslaggevende factor is van zijn mindere welzijnsbeleving. Diezelfde respondent gaf ook aan dat hij in het begin van zijn detentieperiode een sterke doodswens had omwille van zijn feiten. Een niet-pedoseksuele respondent stelde dat de onderzoeksgroep meer afziet dan de controlegroep omdat zij moeilijker de feiten kunnen relativeren.

"Pestgedrag is wel min of meer het verschil denk ik. Dus zonder dat pestgedrag is mijn detentieperiode even goed, even slecht als anderen" – R3

"Voor mij niet, ik ben even gelukkig, voor mij maakt dat geen verschil. Maar ik kan erin komen dat andere mensen, en ik ken er hier een paar, door een hele moeilijke periode gaan omdat ze kwetsbaarder zijn voor commentaar en blikken. [...] Als je daar uw goedstoestand moet laten van afhangen, dan loop je altijd te piekeren." – R24

Het subjectief welzijn in het PLC bleek meer naar de positieve kant te neigen met uitzondering van één pedoseksuele gedetineerde. Pesterijen zijn hier de oorzaak. Hij gaf aan dat ook de meelopers werden bedreigd door de gedetineerden die bovenaan de rangorde stonden. Zo was het voor hen verboden om met pedoseksuele gedetineerden te praten, anders konden ze niet aan bepaalde, goede jobs geraken. Een andere pedoseksuele respondent was enorm positief over het penitentiair complex te Ruiselede. Het PLC biedt hem rust en hij voelt zich veilig voor de maatschappij. De pesterijen blijven

evenwel voor hem een struikelblok. Dit getuigt ervan dat contact met medegedetineerden een belangrijke rol speelt in de welzijnsbeleving van een gedetineerde.

"Hier was het ergst, voornamelijk de eerste 5 maanden dat ik zat. Die groep met die pesters, ze waren met een man of 10 en al die andere jongens die wel, als je ze buiten tegenkwam 'Hey, wij hebben niets tegen u hé...' maar binnen ze werden ook bedreigd voor bepaalde jobs. Die die de schone jobs doen zeggen tegen hen, als je tegen hen [pedoseksuele gedetineerden] praat kom je niet aan de job." – R5

"Maar eigenlijk zit ik hier goed. Gerust. Iedereen zit hier veilig voor mij, ik kan geen feiten plegen. En dat geeft mij een goed gevoel. [...] Ik zeg het moest dat pesten achterwege blijven, zou ik hier makkelijk tien jaar kunnen blijven zitten. Dan zie ik er het positieve er van in. Ik zeg het, het pestgedrag zou dan wel moeten wegblijven. Dat is een vereiste. Dan is het hier rustig. Op sectie is het hier wild soms, onrustig. Maar ik heb een aparte kamer, en in de moestuin. Zalig. Dus mijn beleving hier is goed nu. En dat kan ik blijven volhouden." – R3

4.2.4. Verklaring

Ook niet-pedoseksuele gedetineerden rapporteerden negatieve ervaringen met medegedetineerden of spraken van een slechte bejegening door het personeel. De reden voor deze beleving is echter niet te vinden bij hun indexdelict, waar dat wel het geval is bij pedoseksuele gedetineerden. Beide groepen gaven meerdere keren aan dat negatief contact met medegedetineerden zijn oorsprong vindt in het indexdelict van de pedoseksuele persoon.

["En qua aanleiding? Wat was de aanleiding?"] Niets, puur het feit." – R3

"Ze waren niet allemaal celgenoten die 7, ik heb er ook op de wandeling geslagen tot bloedens toe. Neus gebroken." ["En wat was de aanleiding dan daarvan?"] Dat ik daar niet tegen kan. Ik kan dat niet accepteren. – R2

De oorzaak van conflicten tussen niet-pedoseksuele gedetineerden was zelden het indexdelict. Drugs werd het meest vernoemd als aanleiding. Ook persoonlijkheid van de gedetineerde, psychische problemen waardoor contacten überhaupt moeilijker verlopen, kleinigheden, extramurale problemen die meegenomen worden naar binnen, racisme, klikgedrag... spelen een rol. Bij seksuele feiten met meerderjarige slachtoffers, rapporteerde één gedetineerde een pesterij waarbij de aanleiding zijn indexdelict was.

"Ah jawel, één keer hebben drie Marokkanen mij een snee op mijn buik gegeven. [...]. Op dat moment smoorde ik nog hasjes. En ik wou gewoon niets delen met hen. Voor één joint mij zo beginnen snijden. Ik heb ze dan alle twee koeken verkocht." – R2

"Ja eigenlijk geen echte aanvaringen maar ik heb voor de laatste zaak heb ik meegewerkt met de politie. [...] Dus ik heb meegewerkt, daardoor zijn eigenlijk onrechtstreeks door mijn medewerking de kopmannen gevat. Die hebben mij doodsb bedreigingen gedaan." – R6

5. Discussie

5.1. Dagbesteding

In een gesloten gevangeniscontext is de dagbesteding van de pedoseksuele respondenten eerder aan de positieve kant. Enkel op vlak van sport- en cultuuractiviteiten hebben de respondenten minder mogelijkheden om deel te nemen door het vermijden van de wandeling en zelfs het ondergaan van een vrijheidsbeperkend regime. De oorzaak hiervan ligt in het verminderd gevoel van veiligheid, hoewel dit niet door alle pedoseksuele gedetineerden werd gedeeld. Er blijkt echter geen significant verschil te zijn met de niet-pedoseksuele respondenten. Pedoseksuele gedetineerden ervaren dus geen negatieve dagbesteding dan niet-pedoseksuele gedetineerden in een gesloten gevangenis.

5.2. Detentieklimaat

Iedere respondent uit de onderzoeksgroep ervaarde veiligheid, autonomie en privacy in een gesloten strafinrichting verschillend. Dit was gelijkaardig in de controlegroep. Het is belangrijk stil te staan bij de veiligheidsgevoelens van de pedoseksuele gedetineerden. De helft van de respondenten gaf in de enquêtes aan dat ze zich wel veilig voelden in hun voormalige gevangenis. De vraag moet gesteld worden waarom de respondenten zich veilig voelen. Dit bleek namelijk geen afspiegeling van het detentieklimaat te zijn maar eerder van de beschermingsmaatregelen die worden getroffen. Dit kan gaan van zelfisolatie tot een aparte wandeling of nultolerantie wat betreft conflicten. Pedoseksuele gedetineerden kunnen zich veilig voelen, maar zijn dat niet per se.

In het PLC voelen pedoseksuele gedetineerden zich veilig. Op vlak van autonomie neigen de ervaringen eerder naar de positieve kant met een neutrale ondertoon. Betreffende de privacy zijn de resultaten zeer verdeeld. Twee van de vier respondenten slapen namelijk op een mono cel, een privilege dat bepaalde gedetineerden krijgen op basis van hun werk of lengte van hun verblijf. De voorwaarden om van dit privilege te kunnen genieten zijn vooraf bepaald, wat getuigt van gelijke behandeling tussen de gedetineerden. In vergelijking met de controlegroep is te zien dat op vlak van privacy en autonomie de twee groepen niet significant verschillen. Pedoseksuele gedetineerden krijgen in het PLC dus evenveel privacy en autonomie dan andere gedetineerden. Op vlak van veiligheid echter zien we wel een significant verschil ($p=0,018$) dat 'negatiever' blijkt te zijn voor de pedoseksuele gedetineerden. De controlegroep antwoordde immers meer met 'helemaal akkoord' op de veiligheidsstelling, terwijl pedoseksuele gedetineerden meer 'akkoord' antwoordden. Dit samengenomen met het feit dat de p-waarde geen doorslaggevende significantie aantoont, doet besluiten dat dit een type 1 fout is. De nulhypothese wordt ook voor dit item behouden: pedoseksuele gedetineerden voelen zich niet onveiliger in het PLC dan niet-pedoseksuele gedetineerden.

5.3. Bejegening door en ervaringen met het personeel

Uit de vragenlijsten blijkt dat alle pedoseksuele respondenten goed overweg konden met het personeel uit hun voormalige gevangenis. Buiten een aantal negatieve opmerkingen na, waren de meeste ook tijdens de interviews over het algemeen vrij positief over het personeel. Op vlak van respect en rechtvaardigheid was de onderzoeksgroep neutraal tot positief. De respondenten vonden dat ze niet per se een betere behandeling kregen maar ook geen slechtere. De bejegening van de pedoseksuele respondenten verschilt niet met die van de niet-pedoseksuele respondenten. Uit de interviews met de controlegroep blijkt dat hoewel het personeel de pedoseksuele gedetineerden vaak beschermt, een afkeurende behandeling echter niet uitzonderlijk is. Ook negatieve ervaringen met het personeel werden vaak vermeld. Pedoseksuele respondenten spraken van mijddedrag, pestgedrag en bedreiging. Uit de interviews kan worden afgeleid dat het personeel zich zelf niet schuldig maakt aan fysiek of seksueel geweld tegen de onderzoeksgroep, maar voornamelijk conflicten tussen de twee groepen uitlokt. Dit toont aan dat de ervaringen met het personeel van gesloten strafinrichtingen eerder negatief zijn. Er is op dit vlak echter geen significant verschil te merken in vergelijking met niet-pedoseksuele gedetineerden. De controlegroep vermeldde immers ook veel negatieve ervaringen met het personeel. Deze hebben echter een andere ontstaansgrond dan de geschillen die pedoseksuele gedetineerden ervaren met het personeel. Waar niet-pedoseksuele gedetineerden in de clinch komen met het personeel door tegendraads gedrag of onrechtvaardige behandeling, ontstaat het mijddedrag, bedreiging en pestgedrag t.o.v. pedoseksuele gedetineerden vanuit een negatieve attitude m.b.t. hun veroordelingsdelict. Concluderend worden pedoseksuele gedetineerden in se niet slechter behandeld door het personeel van gesloten gevangenissen in vergelijking met de andere gedetineerden, omdat beide groepen evenveel negatieve contacten ervaren. De aanleiding van deze slechte interacties zijn echter wel verschillend, waarbij de importfactor 'indexdelict' een veel grotere rol speelt bij de behandeling van pedoseksuele gedetineerden dan bij de behandeling van niet-pedoseksuele gedetineerden. Dit mag echter in geen enkel geval verward worden met de oorzaak. De oorzaak ligt nog ten allen tijde bij de negatieve attitudes t.o.v. het delict en hoe een persoon daarmee omgaat. Dit zal nog een aantal keer terugkomen bij volgende kenmerken.

In het PLC kunnen bijna alle pedoseksuele respondenten goed overweg met de personeelsleden. Ook ervaart de onderzoeksgroep een relatief respectvolle en rechtvaardige behandeling. De helft vindt dat hij een slechtere behandeling krijgt dan de andere gedetineerden, terwijl de andere helft dit niet ervaart. Opnieuw zijn de resultaten voor zowel de onderzoeksgroep als de controlegroep hetzelfde. Pedoseksuele gedetineerden worden dus niet slechter bejegend dan niet-pedoseksuele gedetineerden in het PLC. Dit kan verklaard worden vanuit het nultolerantiebeleid t.o.v. fysiek en verbaal geweld in het algemeen en t.o.v. zedendelinquenten in het bijzonder. De pedoseksuele respondenten getuigden echter van een rekbare nultolerantie waardoor veel door de vingers wordt gezien. Op vlak van negatieve ervaringen blijft het in het PLC eerder beperkt. Mijddedrag, pestgedrag en bedreiging komt in het PLC sporadisch tot uiting maar niet in excessieve mate zoals we bij gesloten strafinrichtingen zien. In de interviews met beide

onderzoeksgroepen kwamen dergelijke geschillen niet aan bod. De pedoseksuele respondenten frustreren zich voornamelijk aan de rekbaarheid van de nultolerantie. Vanuit het oogpunt van de directie moet dit echter genuanceerd worden. Het is namelijk de bedoeling dat de gedetineerden in gemeenschapsvorm samenleven. Dit brengt dus ook met zich mee dat conflicten onderling opgelost dienen te worden. Er zijn geen significante verschillen waar te nemen tussen de twee groepen op vlak van negatieve ervaringen. De ervaringen met het personeel van het PLC is dus niet negatiever voor pedoseksuele gedetineerden.

5.4. Contact met medegedetineerden

Mijdgedrag, pestgedrag, uitsluiting, bedreigingen en fysiek geweld naar pedoseksuele gedetineerden is allesbehalve uitzonderlijk in gesloten strafinrichtingen. De pedoseksuele respondenten gaven dit zowel in de vragenlijsten als tijdens de diepte-interviews aan. Gebaseerd op de interviews met de niet-pedoseksuele gedetineerden kan zelfs gesproken worden van een normalisering van negatieve uitlatingen t.o.v. de onderzoeksgroep. Hoewel slechts één pedoseksuele respondent fysiek geweld meldde in de enquête, kan dit in proportie gebracht worden door de interviews met de controlegroep. Hier werd duidelijk dat dit bij pedoseksuele gedetineerden in het algemeen frequenter voorkomt dan bij de onderzochte pedoseksuele gedetineerden. Dit wijst erop dat de gehanteerde steekproef te klein is. Op vlak van mijdgedrag, pestgedrag, uitsluiting en bedreigingen door medegedetineerden bestaat er een significant verschil tussen de twee groepen waarbij pedoseksuele gedetineerden deze zaken meer ervaren dan niet-pedoseksuele gedetineerden. Met betrekking tot fysiek en seksueel geweld was er geen verschil waar te nemen. De verklaring hiervoor ligt in het feit dat pedoseksuele gedetineerden minder contact hebben met hun medegedetineerden in gesloten strafinrichtingen omwille van beschermingsmaatregelen. In de interviews rapporteerde de controlegroep vaker fysiek geweld tussen niet-pedoseksuele gedetineerden onderling. Dit wijst erop dat de onderzoeksgroep niet per se meer geweld ervaart. Belangrijk hierbij is dat de aanleidende factoren van enerzijds geweld tussen niet-pedoseksuele gedetineerden onderling en anderzijds geweld gericht naar pedoseksuele gedetineerden wederom verschillen. Bij niet-pedoseksuele gedetineerden onderling ging het vaak om misgelopen drugsdeals, persoonlijke represailles, escalaties van discussies, etc. Bij Pedoseksuele gedetineerden ging het meestal louter om de aard van de feiten zelf.

In het algemeen is het contact tussen pedoseksuele en niet-pedoseksuele gedetineerden in gesloten penitentiaire inrichtingen negatief of onbestaande. Omwille van beschermende maatregelen en zelfisolatie, worden alle contacten met andere gedetineerden tot een minimum gereduceerd. Er is dus bijna geen contact tussen de twee groepen. En als het contact zich toch voordoet, blijkt het – op basis van de gesprekken – negatief te zijn. Er is ook een sterk significant verschil aan te treffen tussen de twee groepen. Het contact met medegedetineerden in gesloten strafregimes wordt door pedoseksuele gedetineerden negatiever ervaren dan door niet-pedoseksuele gedetineerden.

Opnieuw komt mijddedrag, uitsluiting, bedreigingen en pestgedrag frequent voor bij de pedoseksuele respondenten in het PLC. Fysiek geweld werd in de vragenlijsten door één respondent gerapporteerd, terwijl in de interviews twee respondenten dit aanhaalden. Tijdens de interviews was de onderzoeksgroep niet bepaald positief over hun medegedetineerden. Pestgedrag vormt de bron van hun frustraties. Waar de gedetineerden amper contact hadden met hun medegedetineerden, zijn ze in het PLC verplicht om met elkaar samen te leven in een gemeenschap. Hierdoor ontstaan spanningen tussen de gedetineerden. De pedoseksuele bewoners ervaren echter significant meer spanningen en conflicten met medegedetineerden dan de niet-pedoseksuele bewoners met uitzondering van fysiek en seksueel geweld. De aanleiding kan opnieuw gevonden worden in de afkeer tegenover het veroordelingsdelict. Door de nultolerantie blijft de schade echter beperkt. De meerderheid van de niet-pedoseksuele respondenten vrezen namelijk om weggestuurd te worden. Het contact met de medegedetineerden van het PLC in het algemeen is eerder negatief, wat ook significant verschilt met de niet-pedoseksuele gedetineerden.

5.5. Subjectief welzijn

De pedoseksuele respondenten evalueerden hun welzijn in de voormalige gevangenis negatief. Ze voelden zich er niet goed, waren er niet gelukkig en schatten hun levenskwaliteit laag in. Dit bleek niet significant te verschillen van de andere gedetineerden. In het PLC waren de meningen nogal verdeeld over de drie items. Het verschilt ook niet van de andere gedetineerden.

Om een beeld te kunnen schetsen, moet gekeken worden naar de interviews. Hieruit blijkt dat pestgedrag in beide soorten penitentiaire inrichtingen een groot effect heeft op de welzijnsbeleving. Bepaalde respondenten uit de onderzoeksgroep stelden dat hun indexdelict geen invloed heeft op hun subjectief welbevinden. Persoonlijkheid en kwetsbaarheid spelen grotere factoren volgens hen. Dit moet echter met een korrel zout genomen worden aangezien negatieve gevoelens dikwijls werden verbloemd door de onderzoeksgroep. Een verklaring kan gevonden worden in het licht van het onderzoek van Beckmann (2014) omtrent de hiërarchische verhoudingen tussen gedetineerden. In de interviews werd duidelijk dat pedoseksuelen gezien worden als de zwakkere mannelijkheden die de onderlaag vormen. Kwetsbaarheid tonen zou de lage positie en dus ook onderdrukking in stand houden. In de gesprekken was het zeer duidelijk dat een aantal pedoseksuele gedetineerden bepaalde ontoelaatbare zaken minimaliseerden of verbloemden. Ook was er soms sprake van contradicties en zocht men excuses voor bepaalde zaken, waaronder het niet op wandeling gaan. De internalisering van de machtsstructuur zorgde ervoor dat een aantal uitspraken minder geloofwaardig zijn en dat er niet op kan gerekend worden voor het bepalen van hun welzijnsbeleving.

Nu kan een bondig antwoord geformuleerd worden op de hoofdvraag: "In welke mate ervaren pedoseksuele gedetineerden een verminderd welbevinden?" Op vlak van contact en negatieve ervaringen met medegedetineerden blijken pedoseksuele gedetineerden het meest gedepriveerd te zijn. Daarnaast krijgen ze veelal een andere behandeling

van het personeel, wat een grote invloed heeft op de veiligheid van deze groep gedetineerden. Op vlak van dagbesteding en detentieklimaat zijn er weinig verschillen te merken tussen de onderzoeksgroep en de controlegroep. Ten slotte was er ook geen verschil te merken op vlak van subjectief welzijn, maar dit kan een weerspiegeling zijn van de internalisering van de machtsstructuren. Hierbij kan de vraag gesteld worden of de pedoseksuele gedetineerden de onderdrukkingen werkelijk niet zo erg vinden, of speelt de internalisering van de machtsverhouding waarin kwetsbaarheid bewust niet getoond wordt een grotere rol in de evaluatie van hun welbevinden? Ongetwijfeld is de onderzoeksgroep zich bewust van de onderdrukking. De internalisering kan in dat opzicht als relativiseringsmechanisme beschouwd worden om zo binnen een gevangeniscontext te overleven.

5.6. Beperkingen en aanbevelingen

Huidig onderzoek kent een aantal heikelpunten die de betrouwbaarheid en representativiteit aantasten. De grootste beperking was de te kleine steekproef van pedoseksuele gedetineerden. Dit uitte zich in het feit dat de controlegroep vaak meer kon vertellen over negatieve belevingen van andere pedoseksuele medegedetineerden die niet deelnamen aan het onderzoek, dan wat de pedoseksuele gedetineerden zelf meemaakten. Een grotere steekproef bij de onderzoeksgroep in meer verschillende Vlaamse gevangenissen zou het onderzoek betrouwbaarder maken. Hoewel de interviews met de niet-pedoseksuele gedetineerden de eufemismen van de onderzoeksgroep nuanceerden, kunnen enkel op basis van uitspraken van deze controlegroep geen valide conclusies getrokken worden. In geen enkel geval kunnen de resultaten dus worden veralgemeend naar de volledige onderzoeksgroep. Wel werpt het onderzoek een eerste blik op hoe negatieve attitudes t.o.v. pedoseksuele gedetineerden een grote invloed hebben op deze groep.

Een onderzoek dat rekening houdt met de geïnternaliseerde machtsstructuren bij de onderzoeksgroep, dat uitgevoerd wordt in meerdere gesloten Vlaamse gevangenissen en met een grotere steekproef zou aan deze beperking tegemoet komen.

5.7. Conclusie

De belangrijkste conclusie die kan geformuleerd worden, is dat pedoseksuelen in detentie het moeilijk hebben. Voornamelijk de slechte contacten met hun medegedetineerden spelen daar een grote rol in. De pedoseksuele gedetineerden vormen het mikpunt van onderdrukking. De reactie hierop van het personeel vormt de basis van hun veiligheidsgevoelens. Hoewel deze groep gedetineerden vooral beschermd wordt, komt een afkeurende of zelfs conflict-uitlokkende behandeling ook voor. Uit het onderzoek bleek dat pedoseksuele gedetineerden ook vaak contacten vermijden en dat niet-pedoseksuele gedetineerden doen aan zelf-uitsluiting. Dit wordt door de onderzoeksgroep als positief ervaren. Niet alle contacten met hun medegedetineerden zijn negatief, als ook niet alle opvattingen over hen. Ook de strafregimes zelf hebben een grote invloed op de pedoseksuele gedetineerden. Waar in gesloten gevangenissen voornamelijk

(zelf)isolatie werd gebruikt als beschermingsmaatregel, gebruikt het PLC een nultolerantiebeleid. Beide hebben dezelfde effecten op de contacten met medegedetineerden, namelijk dat geschillen worden beperkt, maar met enig verschil dat isolatie er toe leidt dat de pedoseksuele gedetineerde amper contacten heeft met zijn medegedetineerden. Bij nultolerantie is er meer contact maar ook meer veiligheid in vergelijking met gesloten strafinrichtingen.

Finaal mag de invloed van het sociaal ordeningsprincipe tussen mannelijke gedetineerden op de welzijns- en detentiebeleving niet worden onderschat. Waar de niet-pedoseksuele respondenten op expliciete en onverbloemde manier spraken over hoe pedoseksuele gedetineerden worden onderdrukt, minimaliseren de pedoseksuele respondenten dergelijke ervaringen. De waarheid ligt waarschijnlijk in het midden waarbij het internaliseren van de machtsstructuren als relativiseringsmechanisme fungeert en zo de pedoseksuele gedetineerde mentaal helpt overleven.

6. Referenties

- American Psychiatric Association. (2013). Paraphilic Disorders. In J. W. Bernhill (Ed.), *DSM-5® Clinical Cases* (5 ed.). American Psychiatric Association. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9781585624836.jb19>.
- Beckmann, M. (2014). Zedenmannen, zoetwatermatrozen en zware jongens. *Tijdschrift voor Criminologie*, 56, 2.
- Bloem, O., Bulten, E., & Verkes, R.-J. (2019). Changes in subjective wellbeing of prisoners on remand. *International Journal of Prisoner Health*, 15(2), 181-191. <https://doi.org/DOI 10.1108/IJPH-01-2018-0003>.
- Brons, A., Dirkzwager, A., Beijersbergen, K., Reef, J., & Nieuwbeerta, P. (2013). Psychische klachten bij mannelijke gedetineerden. *Tijdschrift voor Criminologie*, 55(3), 241-258.
- Brophy, J. (2003). Suicide outside of prison settings among males under investigation for sex offenses in Ireland during 1990 to 1999. *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*, 24(4), 155.
- Byn, L. (2019). *Toestemming tot seksuele handelingen*. UGent. Gent. <https://lib.ugent.be/catalog/rug01:002782654>.
- Child Focus. (2021). *Jaarverslag 2020*. H. D. Pauw. <https://www.childfocus.be/nl/nieuws/jaarverslag-2020-child-focus-rapporteert-een-explosieve-stijging-van-het-aantal-dossiers>.
- Depraetere, J., Vandeviver, C., Vander Beken, T., & Keygnaert, I. (2018). Nood aan een Kritisch Interpretatieve Synthese: genderverschillen in prevalentiecijfers van seksueel geweld gekaderd. *Panopticon*, 39(2018.5), 389-406.

- Dirkzwager, A. J. E., Nieuwbeerta, P., & Fiselier, J. P. S. (2009). Onbedoelde gevolgen van vrijheidsstraffen. *Tijdschrift voor Criminologie*, 51(1), 21-41.
- Eurostat. (2018). Quality of life indicators - overall experience of life https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Quality_of_life_indicators_-_overall_experience_of_life#Overall_life_satisfaction_in_the_context_of_quality_of_life.
- Favril, L., Vander Laenen, F., & Audenaert, K. (2017). Suïcidaal gedrag bij gedetineerden in Vlaanderen: prevalentie en samenhang met psychische distress. *Tijdschrift voor psychiatrie*, 59(4), 203-211.
- Federale Politie. (2020). Politieële Criminaliteitsstatistieken. http://www.stat.policefederaal.be/assets/pdf/crimestat/nationaal/rapport_2020_trim4_nat_belgie_nl.pdf.
- Gijs, L. (1998). Parafilieën-over seksuele oriëntaties in het spanningsveld tussen atypische variatie en pathologische stoornis. In A. K. Slob, C. W. Vink, J. P. C. Moors, & W. Everaerd (Eds.), *Leerboek seksuologie* (pp. 345-362). Bohn Stafleu Van Loghum.
- Goethals, K., & Cosyns, P. (2014). Seksuele stoornissen in de DSM-5. *Tijdschrift voor psychiatrie*, 56(3), 196-200.
- Het Laatste Nieuws. (2019). Een van de ergste pedo's van Groot-Brittannië vermoord in zijn cel *Het Laatste Nieuws*. <https://www.hln.be/nieuws/buitenland/een-van-de-ergste-pedo-s-van-groot-brittannie-vermoord-in-zijn-cel%7Eaa25b19f/#comments>.
- Jahnke, S., Imhoff, R., & Hoyer, J. (2015). Stigmatization of people with pedophilia: Two comparative surveys. *Archives of Sexual Behavior*, 44(1), 21-34.
- Jeglic, E. L., Spada, A., & Mercado, C. C. (2013). An examination of suicide attempts among incarcerated sex offenders. *Sexual Abuse*, 25(1), 21-40.
- Key, R., Underwood, A., Farnham, F., Marzano, L., & Hawton, K. (2021). Suicidal behavior in individuals accused or convicted of child sex abuse or indecent image offenses: Systematic review of prevalence and risk factors. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 1-14. <https://doi.org/10.1111/sltb.12749>.
- Kind en Gezin. (2020). Het kind in Vlaanderen 2020. https://www.opgroeien.be/sites/default/files/documents/kind_in_vlaanderen_2020_0.pdf.
- Kuhle, L. F. (2018). Risk of child sexual abuse image offending in undetected pedophiles and hebephiles [Masterscriptie] University Berlin.
- Leuw, E., Bijl, R. V., & Daalder, A. v. (2004). *Pedoseksuele delinquentie: Een onderzoek naar prevalentie, toedracht en strafrechtelijke interventies*. Wetenschappelijk onderzoek- en documentatiecentrum.

- Meuwese, S. (2000). Aangifte van seksueel misbruik. *Justitiële verkenningen*, 26(6), 68-76.
- Ongenaert, I. (Red.). (2019). *Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Penitentiair Landbouwcentrum Ruiselede jaarrapport 2018*. Marijke Enghien. https://www.departementwvg.be/sites/default/files/media/documenten/od_jv17-ruiselede%20DEF%202017.pdf.
- Pritchard, C., & Bagley, C. (2001). Suicide and murder in child murderers and child sexual abusers. *Journal of Forensic Psychiatry*, 12(2), 269-286.
- Scappini, D. (2018). *Partnerstigma bij extrafamiliaal pedoseksueel misbruik: Een kwalitatief onderzoek* (Vol. 7). Maklu.
- Seto, M. C. (2008). Pedophilia and sexual offending against children: Theory, assessment, and intervention. *American Psychological Association*. <https://doi.org/10.1037/11639-000>.
- Seto, M. C. (2017). The Puzzle of Male Chronophilias [Article]. *Archives of Sexual Behavior*, 46(1), 3-22. <https://doi.org/10.1007/s10508-016-0799-y>.
- Stoltenborgh, M., Van Ijzendoorn, M. H., Euser, E. M., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2011). A global perspective on child sexual abuse: Meta-analysis of prevalence around the world. *Child maltreatment*, 16(2), 79-101. <https://doi.org/https://doi.org/10.1177/1077559511403920>.
- Strybol, R. (2019). *De meetbaarheid van subjectief welzijn: een kijk op bestaande modellen en methoden* [Masterscriptie] Universiteit Gent. <http://lib.ugent.be/catalog/rug01:002790622>.
- Tabachnick, J. (2013). Why prevention? Why now? *International journal of behavioral consultation and therapy*, 8(3-4), 55-61.
- ten Hag, B. (2012). Parafiele en niet-parafiele seksualiteit bij cliënten met seksueel grensoverschrijdend gedrag. Overwegingen en therapeutische mogelijkheden. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 36(3), 183-190.
- Tolsma, J. (2011). Aangiftebereidheid: Welke overwegingen spelen een rol bij de beslissing om wel of niet aangifte te doen. Proces-verbaal, aangifte en forensisch onderzoek. *Cahiers Politiestudies*, 21, 11-32.
- Van Hoorn, A. (2007). *A short introduction to subjective well-being: Its measurement, correlates and policy uses. Is happiness measurable and what do those measures mean for policy?*, University of Rome 'Tor Vergata'.
- Vermeulen, G., Ponsaers, P., & Verlinden, A. (2003). *Het profiel van de pedoseksueel. Een sociologische benadering*. Maklu. <https://doi.org/D/2003/1997/25>.

VRT. (2020, 29/04/2020). *Meer meldingen van kindermisbruik: "We maken ons zorgen over wat er onder de radar kan gebeuren"* <https://www.vrt.be/vrt-nws/nl/2020/04/29/kindermisbruik/>.

Vyncke, V., Hanssens, L., Steenberghs, E., Willems, S., Mariën, D., & Jans, A. (2015). *Onderzoeksrapport 'Gezondheidsprofiel gedetineerden'*. U. G. V. H. e. Eerstelijnszorg.

WHO. (2020). *Child Maltreatment*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment>.

Dubbel deviant? Publieke percepties over vrouwelijke zedendelinquenten in Vlaanderen

Elise Ysebaert

Abstract

While sex offenders are generally viewed negatively in society, sexual offences committed by females seem to be tolerated more easily. Due to the misrecognition or even denial of female sex offenders and the many widespread misconceptions about this group, sexual crimes by women may go unnoticed or unreported. This research aims to provide insights into public perceptions of female sex offenders in Flanders. Quantitative research is conducted using an online survey on female sex offenders. For comparison, male sex offenders are included too. The online survey, in which 475 Flemish respondents have participated, shows rather negative attitudes towards female sex offenders. However, when comparing attitudes towards male sex offenders, respondents hold significantly less negative attitudes towards female sex offenders. The least negative attitudes are towards female sex offenders who commit sex crimes against adults.

1. Inleiding

“Halfnaakte modellen betasten pizzabezorger (17) op lachgasfeestje, modellenblad verbaasd”.

Deze krantenkop was terug te vinden in het Nederlandse Algemeen Dagblad (Quekel & Kappé, 2021). Dit artikel werd door verschillende pagina's gedeeld op Facebook en al snel verschenen talrijke reacties zoals “bij welke bezorgservice was dit? Ik vraag dit voor een vriend”, “dit is toch een droom van alle pizzabezorgers” of “mochten ze nog eens iemand willen aanranden, laat ze mij even bellen... Ik weet nog wel iemand...” onder het gedeelde artikel.

Hoewel zedendelinquenten in onze samenleving negatief worden onthaald, lijken feiten gepleegd door vrouwelijke zedendelinquenten nog vaak als niet of minder ernstig te worden beschouwd. Ondanks de duidelijke aanwijzingen die aangeven dat vrouwen zich schuldig maken aan zedendelicten zoals seksueel misbruik, blijft het een concept dat veel misvattingen kent. Niet enkel door het strafrechtelijk systeem maar ook door de samenleving in het algemeen (Elliott, 2014). Aangezien publieke percepties de (her)vorming van het beleid kunnen beïnvloeden, is het cruciaal hier aandacht aan te besteden, zowel op wetenschappelijk als op maatschappelijk vlak.

De laatste jaren kregen vrouwelijke zedendelinquenten meer wetenschappelijke en media-aandacht. Toch is maar weinig onderzoek specifiek gericht op de publieke percepties van hun gedrag. Het bestaand onderzoek naar percepties over vrouwelijke ze-

dendelinquenten beperkt zich tot politiepercepties, professionele reacties, en ervaringen van slachtoffers. Daarenboven richt het zich meer op mannelijke slachtoffers dan op vrouwelijke daders (Zack et al, 2018).

Met dit onderzoek wordt getracht hier verandering in te brengen door een bijdrage te leveren aan het onderzoeksgebied van vrouwelijke zedendelinquenten. Meer bepaald door het verkrijgen van nieuwe inzichten in publieke percepties over vrouwelijke zedendelinquenten. De centrale onderzoeksvraag luidt: “Wat zijn de publieke percepties over vrouwelijke zedendelinquenten in Vlaanderen en wat is de relevantie en/of impact hiervan?” Teneinde hierop een antwoord te formuleren, werden twee onderzoeksmethoden gehanteerd.

Na een verkennende literatuurstudie, werd een empirisch onderzoek uitgevoerd aan de hand van een kwantitatieve online survey. In deze survey wordt een aangepaste versie van het meetinstrument *Attitudes Towards Sex Offenders of ATS-21* gehanteerd waarbij het woord ‘vrouwelijke’ geplaatst wordt voor het woord ‘zedendelinquenten’. Tevens wordt een onderscheid gemaakt tussen minderjarige- en meerderjarige slachtoffers. Daarenboven worden ter vergelijking mannelijke zedendelinquenten meegenomen in het onderzoek. De resultaten worden gerapporteerd in het derde deel van voorliggend onderzoek, waarna wordt afgesloten met een discussie en conclusie.

2. Verkennende literatuurstudie

2.1. Zedendelinquentie

In veel onderzoeken wordt geen eenduidige definitie meegegeven van zedendelinquentie. In dit onderzoek werd ervoor gekozen om het begrip niet te definiëren aan de hand van Belgische wetgeving omwille van het feit dat in onze samenleving veeleer taalconcepten dan juridische concepten gekend zijn.

De European Sourcebook Group is verantwoordelijk voor het uitvaardigen van een European Sourcebook dat standaarddefinities voor strafbaarstellingen ontwikkelt. Om internationaal vergelijkend onderzoek mogelijk te maken, worden de deelnemende landen verzocht deze te volgen waar mogelijk. In het ESB worden onder meer standaarddefinities van seksuele aanranding, verkrachting en seksueel misbruik van een minderjarige gepresenteerd. Seksuele aanranding wordt beschouwd als een overkoepelende categorie voor zedendelicten waarvan verkrachting en seksueel misbruik van een minderjarige subcategorieën zijn (Aebi et al., 2021). De standaarddefinitie luidt: “*Physical sexual contact with a person against her/his will or with a person who cannot validly consent to sexual acts.*” Verkrachting wordt onderscheiden door een element van penetratie: “*Sexual intercourse with a person against her/his will (per vaginam or other)*”. De standaarddefinitie van seksueel misbruik van minderjarigen volgens het European Sourcebook is tot slot: “*Any form of physical sexual contact of a person above the age of sexual consent with a person below the age of sexual consent, except of sexual intercourse (because the latter falls under the category of rape)*”.

2.2. Publieke percepties

In dit onderzoek worden met ‘publieke percepties’ de attitudes, meningen of opvattingen die bij het grootste deel van de samenleving domineren, bedoeld. Hogue en Harper (2019) verwijzen naar een driedelige benadering van evaluatie in het verduidelijken van attitudes, zoals het ABC-model bepleit door Breckler (1984). Dit model specificeert drie componenten van attitudes waarbij er een zekere mate van overlapping bestaat. Als eerste is er de affectieve component (A), deze verwijst naar de automatische emotionele reactie op een bepaalde stimulus. Daarnaast bezitten attitudes ook een gedragsmatige component (B) dewelke gaat over de manier waarop mensen zich gedragen ten opzichte van iemand of iets. Ten slotte is er nog de cognitieve component (C) die verband houdt met de soorten overtuigingen, meer specifiek de stereotypes, die een persoon heeft over een bepaald concept of een bepaalde entiteit (Harper et al., 2017; Hogue & Harper, 2019).

Conceptueel gezien zijn percepties meer gelieerd aan stereotype opvattingen en bestaan ze daarom voornamelijk uit op kennis gebaseerde attributies over een onderwerp of entiteit. Het onderzoeken van percepties alleen is dus beperkter in vergelijking met attitudes. Het onderzoeken van attitudes maakt het mogelijk om met behulp van de evaluaties van affectieve reacties de processen die ten grondslag liggen aan percepties te intensifiëren. Verder kunnen, door evaluaties van gedragsreacties de mogelijke implicaties van percepties worden onderzocht (Harper et al., 2017).

2.3. Publieke percepties over vrouwelijke zedendelinquenten

Mediaberichtgeving staat ervoor gekend een stereotiep beeld te presenteren van zedenplegers alsook de minder vaak voorkomende maar gewelddadige misdrijven meer te accentueren. Zedendelinquenten worden neergezet als kwaadaardige ‘perverselingen’, ‘roofdieren’ en ‘monsters’ die zeker niet mogen worden vrijgelaten of gerehabiliteerd en waarvan het recidiverisico enorm hoog is (Gakhal & Brown, 2011). Bovendien is het, door de grote hoeveelheden aan tegenstrijdige informatie rond zedendelinquentie en zedendelinquenten, erg moeilijk om feiten van labels te onderscheiden (Zilney & Zilney, 2009).

Niettegenstaande de maatschappelijke opvattingen over zedendelinquenten vatbaar zijn voor schommelingen door aanhoudende media-aandacht omtrent dit onderwerp, hebben ze gemeenschappelijk dat daders onvermijdelijk mannen zijn en slachtoffers onvermijdelijk vrouwen (Denov, 2004). Echter blijkt steeds vaker dat de rollen ook omgedraaid kunnen zijn (Brayford, 2012).

Chiotti (2009, p. 1) stelt dat: *“To perceive women as sexually aggressive, or worse as sexual offenders, is contrary to traditional sexual scripts which are gendered constructs formulated by our patriarchal society”*. Bepaalde genderrollen behoren toe aan mannen, andere aan vrouwen. Deze scripts gaan mannen typeren als agressief en vrouwen als passief, welke de algemene overtuiging bestendigen dat een vrouw een man niet kan dwingen tot seksuele relaties (Oliver, 2007; Zack et al., 2018). Vrouwen, als ‘seksueel

roofdier', die initiatief nemen en soms zelfs hun onwillige partners dwingen om deel te nemen aan ongewenste seksuele activiteiten, zijn incongruent met de scripts die stellen wat gepast vrouwelijk gedrag hoort te zijn (Denov, 2004).

'Vrouwelijk zijn' betekent eveneens van nature zorgzaam, verzorgend, beschermend, onschuldig, niet-agressief en niet-seksueel zijn (Denov, 2003; Hayes & Carpenter, 2013). De inconsistentie tussen deze heersende maatschappelijke opvattingen enerzijds en het plegen van seksueel misbruik bij kinderen anderzijds, bemoeilijkt een neutrale beoordeling van de publieke perceptie over vrouwelijke zedendelinquenten. Dit leidt tot de ontkenning, minimalisering en bijgevolg reconstruering van door vrouwen gepleegd seksueel misbruik door de samenleving (Elliott & Bailey, 2014). Gender beïnvloedt dus wel degelijk de perceptie en behandeling van daders. Zo worden mannen niet alleen strenger behandeld in vergelijking met vrouwen, maar ook meer gecriminalseerd dan vrouwen die op hun beurt mildere straffen krijgen (Gakhal & Brown, 2011).

Dit staat evenwel in contrast met onderzoek dat heeft aangetoond dat vrouwen die contra-stereotype delicten plegen negatiever worden aanzien dan mannen. Deze vrouwen worden omschreven als 'dubbel deviant' (Gakhal & Brown, 2011). Gakhal & Brown (2011, p. 9) definiëren dit als: *"Women who are not only considered rare and abnormal for defying social rules but who are also labelled as being unfeminine for opposing their conventional roles"*. Vrouwelijke zedendelinquenten worden eveneens als dubbel deviant beschouwd: ze zijn niet alleen zedendelinquent, maar ook nog eens vrouw (Elliott & Bailey 2014).

Met de komst van de feministische beweging werd veel aandacht geschonken aan vrouwelijke slachtoffers van seksueel geweld. (Stemple et al., 2016). Het is pas in de jaren negentig dat vrouwen ook als dader in beeld kwamen. Toch was er terughoudendheid van feministen over het naar buiten brengen van geweld gepleegd door vrouwen. Er heerst namelijk bezorgdheid dat het aan het licht brengen van seksueel misbruik door vrouwen, afbreuk zou doen aan het grote probleem van seksueel geweld door mannen (Anderson & Struckman-Johnson, 1998). Hoewel het geen twijfel lijdt dat het merendeel van de seksuele misdrijven gepleegd wordt door mannen, mag dit het belang van het onderzoek dat gericht is op het vermogen van vrouwen om seksueel delinquent gedrag te stellen, niet ondermijnen (Brayford, 2012).

De wet heeft tevens een invloed op onze beeldvorming. Tot voor 1989 werd verkrachting in ons Strafwetboek gedefinieerd als *"het hebben van normale doch niet geoorloofde geslachtsgemeenschap met een vrouw die zich daartegen verzet of er niet geldig in toestemt"*. De interpretatieve rechtspraak die bij deze verwoording heerste, liet uitblijken dat mannen uitsluitend daders en vrouwen uitsluitend slachtoffers konden zijn van verkrachting. Ingevolge de toevoeging van de bepaling "van welke aard en met welk middel ook" was er geen enkel onderscheid meer naar de sekse van het slachtoffer. Deze aangepaste wettelijke definiëring weerspiegelt de gewijzigde maatschappelijke visie op de positie van de vrouw (Dens, 2010).

"Genderstereotypes maken dat vrouwelijke zedenplegers door hun omgeving niet worden herkend. Daarenboven botst de notie van 'een vrouwelijke verkrachter' met het script dat voorschrijft wat een 'echte verkrachting' is. Die wordt gepleegd door een man, stelt ook het Groene Boekje: [ver·krach·ter] (m)" (Kennes, 2018, p.64). Incidenten die niet overeenstemmen met onze diepgewortelde stereotypen aangaande seksueel geweld worden vaak als minder ernstig geëvalueerd, de impact op het slachtoffer lager geschat en de pleger minder schuldig geacht. Daarnaast leidt deze denkwijze ertoe dat slachtoffers van een vrouwelijke pleger zelden aangifte doen, wat onderrapportage in de hand werkt. Op deze manier blijft de impressie voortleven dat vrouwen geen seksueel geweld plegen (Kennes, 2018).

Als we terugkijken naar voormalig werk over seksuele delinquenten kan gesuggereerd worden dat vrouwelijke seksuele delinquenten vrijwel onbekend waren. Seksueel misbruik door vrouwen werd zo zeldzaam geacht dat er geen betekenis aan werd gegeven (Brayford, 2012; Hayes & Carpenter, 2013). Bovendien werden parafilie stoornissen zoals pedofilie bijna nooit bij vrouwen gediagnosticeerd (Hayes & Carpenter 2013).

Internationale cijfers suggereren dat het aandeel van vrouwelijke zedenplegers ten opzichte van het totale aantal seksuele delicten, 5% is (Cortoni, 2009). Dit cijfer is wellicht eerder een weerspiegeling van de seksestereotiepe rolpatronen en overtuigingen. Ze lijken namelijk meer het strafrecht, de aangiftebereidheid van slachtoffers, professionele reacties en maatschappelijke attitudes weer te geven dan de werkelijke omvang van het probleem (Denov, 2003). Meer recent onderzoek bevestigt wel het vermoeden dat door vrouwen gepleegd misbruik onvoldoende erkend en gerapporteerd wordt. Verschillende redenen kunnen helpen verklaren waarom (Brayford, 2012; Oliver, 2007).

Allereerst leeft het idee dat seksueel misbruik gepleegd door vrouwen minder ernstig zou zijn dan seksueel misbruik door mannen (Brayford, 2012; Elliott & Bailey, 2014; Gakhal & Brown, 2011; Oliver, 2007). Bovendien, zo blijkt uit onderzoek van Tardif et al. (2005), hebben hulpverleners de neiging een positievere houding aan te nemen tegenover vrouwelijke delinquenten. Nochtans toont de perceptie van de slachtoffers iets anders aan, namelijk dat misbruik door vrouwen schadelijker is. Wanneer moeders hun kinderen seksueel misbruiken, ervaren de slachtoffers net een versterkt gevoel van verraad. Eveneens is het erg moeilijk dit beschadigd vertrouwen te herstellen (Brayford, 2012).

Bovendien vereenvoudigen de sociale rollen van vrouwen hun nabijheid bij kinderen. Vrouwen worden gezien als de verzorgers en opvoeders van kinderen, wat maakt dat contact met kinderen mogelijk is zonder dit als misbruik te bestempelen. Niemand stelt zich vragen wanneer een moeder met haar kind in bad gaat of andere alledaagse verzorgende rollen vervult zoals het aan- en uitkleden van kinderen. Echter kan misbruik op deze manier gemaskeerd worden (Brayford, 2012; Oliver, 2007; Tardif et al., 2005).

Een derde factor kunnen gevallen zijn van misbruik waarbij volwassen vrouwen en mannelijke adolescenten betrokken zijn. Dit wordt mogelijk geminimaliseerd, ontkend

en niet gerapporteerd vanwege de maatschappelijke perceptie van het misbruik als een vorm van initiatie. Slachtoffers erkennen de onrechtmatige aard of negatieve impact van de 'relatie' niet. Verwarring heeft hier eveneens een invloed op, misschien was er sprake van fysieke seksuele opwinding en heeft de man het niet direct als misbruik ervaren (Brayford, 2012). Bovendien wordt dit vaak zodanig verheerlijkt in de maatschappij dat de adolescent zich 'gelukkig mag prijzen' voor deze seksuele ervaring door het toedoen van een oudere vrouw. De seksualisering van deze vrouwelijke daders doet de ongelijke machtsdynamiek tussen leerkracht en leerling vergeten (Elliott & Bailey, 2014; Hayes & Carpenter, 2013).

In de studie van Zack et al. (2018) werd onderzoek gevoerd naar vrouwelijke leerkrachten die mannelijke adolescenten aanrandden. Hieruit is gebleken dat het publiek gelooft in gelijkheid in veroordeling van alle zedendelinquenten, ongeacht het geslacht. Dit staat haaks op bestaand onderzoek naar publieke percepties dat constateerde dat er tegenover mannelijke zedendelinquenten een meer bestraffende houding wordt aangenomen (Zack et al., 2018).

Ten slotte rapporteren mannelijke slachtoffers minder snel misbruik in tegenstelling tot vrouwelijke slachtoffers omwille van gevoelens van schaamte. Ook geldt binnen onze samenleving, ten gevolge van de genderrolstereotypen, de sociale verwachting dat mannen sterk genoeg zijn om zich te kunnen verdedigen. Daarenboven speelt de bezorgdheid dat ze niet zouden worden geloofd hierin mee een rol (Brayford, 2012; Rentoul & Appleboom, 1997; Wijkman et al., 2008). Wanneer er in onderzoeken anoniem gemeld kan worden, blijken mannen meer seksueel misbruik door een vrouw in hun jeugd te rapporteren dan officieel bekend is (De Vogel, 2017; Oliver, 2007).

Aangezien seksueel misbruik door vrouwen als onnatuurlijk wordt beschouwd, leeft de impressie dat het niet anders kan dan dat deze individuen ofwel door en door slecht ofwel geestelijk gestoord zijn. Hun misbruikende gedrag druist in tegen het 'normale' vrouwelijke gedrag wat ertoe leidt dat de dader wordt ontmenselijkt als iets niet-vrouwelijks (Elliott & Bailey, 2014). Daarnaast worden deze vrouwen als zielig bestempeld of handelend onder invloed van een man wat hen minder verantwoordelijk maakt voor hun daden. Dit blijkt een reden te zijn waarom vrouwen vaker een psychiatrische diagnose krijgen en in een psychiatrische instelling worden geplaatst terwijl mannen eerder een gevangenisstraf krijgen. Mocht een vrouw toch worden veroordeeld, gaat dit vaak gepaard met een lagere gevangenisstraf dan mannen (De Vogel, 2017; Tardif et al., 2005). Evenwel is het belangrijk te vermelden dat er wel degelijk indicaties zijn dat er een grond van waarheid zit in deze stereotiepe publieke perceptie. Vrouwen plegen regelmatig seksuele delicten in aanwezigheid van een handlanger en geestelijke gezondheidsproblemen zijn onder de vrouwelijke zedendelinquenten oververtegenwoordigd (Elliott & Bailey, 2014).

Een laatste algemene overtuiging is dat het voor een vrouw onmogelijk is geslachtsgemeenschap te hebben met een man die niet geïnteresseerd is. Desondanks aanrakingen of sterke emotionele reacties zoals angst, seksuele opwinding stimuleren hebben veel mensen de neiging vrouwelijk seksueel geweld uitsluitend te zien met betrekking tot

vaginale geslachtsgemeenschap. De meer 'beheersbare' handelingen van handmatige en orale stimulatie van de penis lijken te worden vergeten (Struckman-Johnson & Anderson, 1998).

Het is duidelijk gebleken dat er verschillende stereotiepe percepties over vrouwelijke zedendelinquenten bestaan dewelke onderhevig zijn aan de conventionele vooroordelen over vrouwen en vrouwelijkheid. Vrouwelijke zedendelinquenten worden – mede door deze misconcepties – gezien als passieve medeplichtigen of worden gepathologiseerd, gedemoniseerd of geseksualiseerd. Niet enkel de doorsnee samenleving, maar ook door de media, professionelen en de actoren uit de strafrechtsketen zijn hier schuldig aan, met alle gevolgen van dien (Elliott & Bailey, 2014).

2.4. Nood aan onderzoek

Publieke percepties hebben het vermogen een samenleving op diverse manieren te sturen. Leven in een democratie vereist het betrekken van de publieke opinie bij het beleid. Toch is het belangrijk rekening te houden met mogelijke, problematische invloeden. Als publieke percepties over vrouwelijke zedendelinquenten eerder gebaseerd zijn op populaire misvattingen en mythes dan op empirische kennis, zou het misplaatst en onverantwoord zijn deze een invloed te laten uitoefenen op het strafrechtstelsel en het strafrechtelijk beleid (Fortney et al., 2007; King, 2019). Deze percepties zijn ook van belang voor de ontwikkeling van sociale praktijken rond de behandeling en het beheer van vrouwelijke zedendelinquenten alsook binnen klinische contexten (Harper et al., 2017).

Publieke percepties tegenover zedendelinquenten lijken te zijn afgestemd op het beeld dat de media schetsen van ernstige, maar zeldzame misdrijven en profielen van hoog-risico zedendelinquenten (Cain & Anderson, 2016). Het taalgebruik van berichtgeving kan eveneens een invloed uitoefenen op onze percepties. Twee studies tonen aan dat bepaalde woorden en zinnen uitsluitend voorkomen in de berichtgeving over zedendelicten gepleegd door vrouwen. Ze worden beschreven als kwetsbaar, eenzaam of depressief in tegenstelling tot mannen die worden bestempeld als pedofiel, kwaadaardig of roofzuchtig (zie Chiotti 2009; zie Landor 2009). Discrepantie in de wijze waarop mannelijke en vrouwelijke daders worden gepresenteerd in de media, kan de publieke perceptie over zedendelinquenten beïnvloeden en de culturele ontkenning van vrouwelijke zedendelinquenten bevorderen (Cain & Anderson, 2016).

Daarnaast worden nieuwsverhalen over illegaal seksueel contact tussen vrouwelijke leerkrachten en hun mannelijke leerlingen geframed met termen als 'geliefden' of 'relatie'. Op deze manier wordt het foutieve beeld voorgehouden dat de meeste zedendelicten gepleegd door vrouwen zich hoofdzakelijk voordoen in soortgelijke context. De massamedia spelen dus een cruciale rol in de ontwikkeling en versterking van seks-scripts en gendervooroordelen in de samenleving (Cain & Anderson, 2016; Zack, 2018).

Onderzoek van Levenson & D'Amora (2007) wijst uit dat media fungeren als primaire bron voor burgers en vaak ook voor politici. Dit werd later eveneens bevestigd in een

studie van Sample & Kadleck (2008) waarin Amerikaanse politici werden geïnterviewd. Media-aandacht voor seksuele misdrijven spelen dus een cruciale rol in hoe de samenleving zedendelinquenten en hun misdrijven percipiëren. Dit is problematisch aangezien mediaberichtgeving geen accuraat beeld meegeeft van de realiteit maar zich schuldig maakt aan de bekrachtiging van misvattingen over vrouwelijke zedendelinquenten (Levenson & D'Amora, 2007; Zatzkin et al., 2021).

Verder kunnen percepties een invloed uitoefenen op de erkenning van misdrijven en het doen van aangifte, aldus Cain & Anderson (2016). De ontkenning van en de vele wijdverspreide misconcepties over vrouwelijke zedendelinquenten kunnen belangrijke gevolgen hebben voor vrouwelijke zedendelinquenten, hun slachtoffers en de prevalentiecijfers (Denov, 2004; King & Roberts, 2017).

Allereerst lijken professionele percepties over vrouwelijke zedendelinquenten als 'on-gevaarlijk' of 'onbelangrijk', ervoor te zorgen dat dit professionals ervan weerhoudt in te grijpen. Mede door deze perceptie gaan professionals ervan uit dat deze daders geen behandeling of psychiatrische aandacht nodig hebben. Ten tweede kan de ontkenning van vrouwelijke zedendelinquenten ertoe leiden dat deze groep een minder strenge strafmaat krijgen of zelfs worden vrijgesproken en zo onbehandeld blijven. Op deze manier krijgen vrouwelijke zedendelinquenten geen inzicht in hun gedrag en blijven zij een risico vormen voor eventuele toekomstige slachtoffers (Denov, 2004). Tenslotte kan deze ontkenning slachtoffers ervan weerhouden een melding te maken. Overigens bestaat de kans dat wanneer zij dit toch rapporteren, degenen aan wie zij dit doen (bijvoorbeeld politie, ouders of leerkrachten) door onwetendheid inadequaat zouden reageren (King & Roberts, 2017). Onderrapportering heeft een impact op de lage prevalentie- en recidivecijfers van vrouwelijke zedendelinquenten. Eveneens maakt dit de ontwikkeling van vrouwspecifieke empirisch gevalideerde instrumenten en praktijken voor risicobeoordeling erg gecompliceerd (Cortoni & Gannon 2016).

Een empirisch onderbouwd sociaal beleid, dat succesvol is op vlak van bescherming voor potentiële slachtoffers, moet overeenstemmen met deze wetenschappelijke bevindingen (Levenson & D'Amora, 2007). Het beleid moet gestuurd worden door empirische gegevens in plaats van de algemeen heersende maar verkeerd ingelichte overtuigingen (Fortney et al., 2007; King, 2019). Echter, zo stellen Elliott & Bailey (2014), draait de echte uitdaging om een bewustzijnsvergroting inzake vrouwelijke zedendelinquenten waarbij zij voor hun daden dezelfde verantwoordelijkheid worden toegewezen als mannen en hier op gepaste wijze voor verantwoordelijk worden gehouden.

3. Methodologie

3.1. Online survey

Dit onderzoek koos voor een kwantitatieve aanpak aan de hand van een online survey-onderzoek om antwoord te geven op de centrale onderzoeksvraag: "Wat zijn de publieke percepties over vrouwelijke zedendelinquenten in Vlaanderen?".

De online survey bestaat uit 14 vragen opgesplitst in drie vraaggroepen namelijk achtergrondkenmerken, attitudes tegenover zedendelinquenten en persoonlijke ervaringen. Allereerst worden de achtergrondkenmerken bevraagd: geslacht, leeftijdscategorie, het al dan niet student zijn, studies, hoogst behaalde diploma en huidige beroepsstatuut. Het tweede deel, en tevens het belangrijkste deel, gaat over attitudes tegenover zedendelinquenten. Hierin wordt gepeild naar de mening van de respondenten over zedendelinquenten aan de hand van de ATS-21 schaal. Als laatste worden er nog enkele vragen gesteld omtrent persoonlijke ervaringen, betreffende het al dan niet kennen van een mannelijke en/of vrouwelijke zedendelinquent, het al dan niet kennen van een slachtoffer van een mannelijke en/of vrouwelijke zedendelinquent en een afsluitende vraag over dubbele deviantie. Aan het einde van de survey kunnen de respondenten opmerkingen geven indien gewenst.

3.2. Meetinstrumenten

Hoewel er verschillende methodes bestaan om publieke percepties te evalueren, zijn er nog maar weinig pogingen gedaan om methodes te valideren waarmee de houding van het publiek inzake zedendelinquenten kan worden gemeten (Shackley et al., 2014). Toch bestaan er enkele geschikte instrumenten zoals ATS en ATS-21.

De *Attitudes to Sexual Offenders (ATS) scale* van Hogue (1993) is één van de meest gebruikte meetinstrumenten voor het beoordelen van opvattingen over zedendelinquenten. De schaal is een aanpassing van de *Attitudes to Prisoners scale (ATP)* (Melvin et al., 1985) dewelke algemene attitudes over gevangenen meet. Deze schaal wordt tot op vandaag in verscheidene contexten gebruikt maar wordt voornamelijk aangewend bij het vergelijken van de opvattingen van forensische professionals met niet-professionals over deze populatie (Hogue & Harper, 2019).

De ATS is een zelfrapportage instrument bestaande uit 36 items. Elk item bestaat uit een stelling, bijvoorbeeld: *“Sex offenders are different from other people”*. Het is de bedoeling dat de deelnemende respondenten aangeven in welke mate ze het eens zijn met elke uitspraak. Dit gebeurt aan de hand van een 5-punts Likertschaal gaande van helemaal oneens (1) tot helemaal eens (5). Elke stelling krijgt een score toegewezen van 0 tot 4 wat maakt dat het scorebereik gaat van 0 tot 144. Een hogere totaalscore wijst op een positievere houding tegenover zedendelinquenten, een lagere totaalscore op een negatievere houding (Gakhal & Brown, 2011; Hogue & Harper 2019; Harper et al., 2017).

Over een reeks van verschillende steekproeven heeft de ATS herhaaldelijk aangetoond een zeer goede interne consistentie te hebben (Harper et al., 2017). Meerdere studies (zie bijvoorbeeld Higgins & Ireland, 2009; Kleban & Jeglic, 2012; Proeve & Howells, 2006) behalen een Cronbach's alfa (α) van meer dan 0,85 (Harper et al., 2017). Dit geeft aan dat deze schaal een goede en overigens betrouwbare keuze is om attitudes ten aanzien van zedendelinquenten te meten.

Hogue & Harper (2019) hebben de ATS opnieuw gevalideerd en een kortere, meer bruikbare en theoretisch verankerde versie ontwikkeld, namelijk de ATS-21. In deze gereviseerde schaal wordt overgegaan van 36 naar 21 stellingen, wat de gebruiksvriendelijkheid vergroot. Daarnaast zijn, om de functionaliteit te verbeteren, subschalen toegevoegd. Bovendien worden ook genormeerde gegevens verstrekt om toekomstige vergelijkingen van de scores te vergemakkelijken. Teneinde verkeerde interpretaties en inconsistent gebruik van de ATS en ATS-21 tegen te gaan, zijn nu ook SPSS-gegevensbestanden en scoringssyntaxen verleend.

Attitudes worden gemeten via een driedelige factorstructuur dewelke overeenkomt met het ABC-model (Breckler, 1984) wat betekent dat de drie componenten van attitudes (affectief, gedragsmatig en cognitief) uitgebreid worden onderzocht. Drie factoren liggen aan de basis van deze schaal met name 'vertrouwen' (trust), 'intentie' (intent) en 'sociale afstand' (social distance) (Harper et al., 2017; Hogue & Harper 2019).

Factor één (vertrouwen) representeert affectieve oordelen over zedendelinquenten, zoals het item "zedendelinquenten zijn immoreel". Factor twee (intentie) onderzoekt cognitieve (stereotypegerelateerde) evaluaties van zedendelinquenten, zoals het item "zedendelinquenten denken alleen maar aan zichzelf". Factor drie (sociale afstand) fungeert als een gedragsmatige norm voor opvattingen over zedendelinquenten zoals het item "Als zedendelinquenten zich goed gedragen in de gevangenis/instelling, zouden ze moeten worden vrijgelaten onder voorwaarden". Deze drie factoren zijn gelijk verdeeld over de 21 items, en voor elke factor kan men de scores berekenen (Harper et al; Hogue & Harper 2019).

ATS-21 bestaat uit 21 oorspronkelijke ATS-items, waarvan er 11 omgekeerd gescoord zijn. Aan de hand van een 5-punts Likertschaal gaande van helemaal eens (1) tot helemaal oneens (5), beoordelen de respondenten de stellingen. Elke stelling krijgt een score van 0 tot 4 toegewezen en een constante van 21 wordt afgetrokken van alle itemscores. Dit maakt dat de ATS-21 een potentieel scorebereik van 0 - 84 heeft waarbij hogere scores wijzen op positieve attitudes tegenover zedendelinquenten (Hogue & Harper, 2019).

In het onderzoek van Hogue & Harper (2019) heeft de ATS-21 een uitstekende interne consistentie ($\alpha = 0,91$). Elke factor scoort eveneens hoog: vertrouwen $\alpha = 0,83$; intentie $\alpha = 0,84$ en sociale afstand $\alpha = 0,79$. Ander onderzoek van Harper & Hogue (2017) behalen ook een excellente Cronbach's Alpha van 0,94. Verder delen zij mee dat deze schaal een uitstekende test-hertest betrouwbaarheid vertoont, en de scores die ermee worden verkregen consistent zijn in meerdere testcontexten (Hogue & Harper, 2019).

Aangezien de ATS-21 relatief nieuw is, zijn het aantal onderzoeken gevoerd met dit meetinstrument eerder schaars. Daarnaast is deze schaal voornamelijk gebruikt bij kleine steekproeven. Daarom moedigen Hogue & Harper (2019) replicaties op grotere schaal aan zodat er meer betrouwbare schattingen kunnen worden gedaan. Bovendien

wordt geadviseerd om demografische factoren zoals ouderschap, opleidingsachtergrond of psychologische variabelen in toekomstig onderzoek mee in beschouwing te nemen om de attitudes tegenover zedendelinquenten beter te kunnen verklaren.

3.3. Dataverzameling

Met het oog op het verkrijgen van een zo hoog mogelijke responsgraad, werd via verscheidene sociale media kanalen zoals Facebook, Instagram, Twitter en LinkedIn een bericht met de link naar de survey geplaatst. Daarnaast werd, op initiatief van enkele respondenten, de surveylink nog ettelijke keren online doorgestuurd via WhatsApp en Mail. Als laatste werden door de onderzoeker nog een aantal personen (met een vermoedelijk groot bereik) persoonlijk aangesproken om de survey te delen met geïnteresseerden.

Dit leverde een totaal van 475 respondenten op van wie de data bruikbaar was voor de analyses.

De anonimiteit van het onderzoek werd duidelijk benadrukt, net zoals de vrijwilligheid tot deelname en de mogelijkheid om de survey ieder moment stop te zetten zonder opgave van reden. Het invullen van de enquête werd beschouwd als instemming tot deelname. Desondanks er gevraagd werd naar achtergrondkenmerken zoals geslacht, leeftijdscategorie, beroepsstatuut.. waren de ingegeven antwoorden op geen enkele manier terug te koppelen naar de respondenten.

Belangrijk te vermelden is dat dit onderzoek een aangepaste versie van de ATS-21 heeft gehanteerd waarbij het woord 'vrouwelijke' voor het woord 'zedendelinquenten' werd geplaatst voor elk van de 21 stellingen. Afgezien van het feit dat de focus van dit onderzoek ligt op publieke percepties over vrouwelijke zedendelinquenten, worden mannen ter vergelijking mee in beschouwing genomen. De definitie die meegegeven werd aan de respondenten luidt als volgt: "Een zedendelinquent is een meerderjarige persoon die een seksueel misdrijf (aanranding van de eerbaarheid, verkrachting, seksueel misbruik) heeft gepleegd". Verder werd per stelling een onderscheid gemaakt tussen minderjarige en meerderjarige slachtoffers zowel voor vrouwelijke als voor mannelijke zedendelinquenten. Elke stelling werd beoordeeld aan de hand van een 5-punts Likert-schaal met antwoordcategorieën 1 (helemaal oneens), 2 (oneens), 3 (noch eens, noch oneens), 4 (eens), 5 (helemaal eens).

3.4. Dataverwerking- en analyse

De dataverwerking vond plaats met SPSS. Voor het berekenen van de totaalscores van de respondenten werden vier nieuwe variabelen gemaakt naar aanleiding van de vier verschillende schalen. Na het berekenen van deze totaalscores werden de twee schalen die betrekking hebben op vrouwelijke zedendelinquenten (minderjarigen en meerderjarigen), afgetoetst aan de onafhankelijke variabelen waarvan gedacht werd een mogelijk significant verband te vinden. Deze waren geslacht, leeftijd, het al dan niet student

zijn en het al dan niet beschouwen van een vrouwelijke zedendelinquent als dubbel deviant. Om dit te kunnen onderzoeken, werd gebruik gemaakt van de Chi^2 toets. Deze toets test de onafhankelijkheid van twee of meer categorische variabelen. Vanaf een Chi^2 met een significantie van lager dan 0.05 wordt gevonden, kunnen we stellen dat er een verband is. De mate en richting van het verband wordt bepaald door Cramer's V welke stelt dat 0 gelijk is aan geen verband en 1 gelijk is aan een perfect verband (Hardyns et al., 2019). Aangezien de ATS-21 gekend staat voor zijn onderliggende factorstructuur, werd aanvullend een factoranalyse uitgevoerd om te kijken in welke mate de oorspronkelijke factoren eveneens worden teruggevonden.

3.5. Betrouwbaarheid

De ATS-21 schaal vertoont een uitstekende interne consistentie. De Cronbach's Alpha voor de 21 items (minderjarige- en meerderjarige slachtoffers) bedraagt 0,93. Dit betekent dat alle items binnen deze schaal hetzelfde concept meten, namelijk attitudes tegenover vrouwelijke zedendelinquenten. Vanaf een α hoger dan 0,8 kan worden geassumeerd dat de respondenten intern consistent geantwoord hebben op de vragen (Pauwels, 2017). We kunnen dus stellen dat de schaal betrouwbaar is en toevalsfouten afwezig zijn. Bovendien is uit de betrouwbaarheidsanalyse gebleken dat de Cronbach's Alpha niet kan worden verbeterd indien één of meerdere item(s) zou worden weggelaten. Deel 3: Resultaten

4. Resultaten

4.1. Achtergrondkenmerken

Om een goed inzicht te verkrijgen in de steekproef werden aan de respondenten enkele vragen gesteld betreffende achtergrondkenmerken.

De steekproef in dit onderzoek bestaat uit 475 respondenten: 147 mannen (30,9%) en 328 (69,1%) vrouwen vulden de survey in. Vrouwen zijn in de meerderheid, ze behelzen net geen 70% van de totale steekproef (zie Figuur 1). Naast de optie 'man' en 'vrouw', werd ook de optie 'anders' meegegeven, maar niemand heeft deze optie aangeduid.

Inzake de leeftijd van de respondenten is de grootste groep tussen 18 en 25 jaar ($N = 169$). Slechts 4 respondenten geven aan jonger te zijn dan 18 jaar. De tweede grootste leeftijdscategorie zijn degenen tussen 46 en 55 jaar, 82 mensen klikten deze aan. Met 1 persoon verschil, is de derde grootste groep tussen 36 en 45 jaar ($N = 81$). 68 respondenten zijn tussen 26 en 35 jaar en nog eens 55 personen bevinden zich in de leeftijdscategorie van 56 tot 65 jaar. Ten slotte zijn 16 personen 65 plussers).

Vervolgens werd bevraagd hoeveel respondenten al dan niet student zijn. 1/4de van de totale steekproef antwoordt hier ja op (25,7%, $N = 122$). 353 respondenten geven aan geen student meer te zijn. Wanneer een respondent te kennen gaf student te zijn, werd bijkomend gevraagd welke opleiding hij of zij volgde. Wat betreft het aantal richtingen,

is er een grote diversiteit. Van de 44 verschillende richtingen, zijn de meest voorkomende Criminologie (N = 50), Psychologie (N = 23) en Biomedische Laboratoriumwetenschappen (N = 3).

Van de respondenten die geen student meer zijn (N = 353), hebben 155 personen een diploma secundair onderwijs (ASO, TSO, BSO of KSO) als hoogst behaalde diploma. Net geen 50% heeft een diploma hoger onderwijs (N = 172). Binnen deze groep hebben 107 personen een bachelordiploma, 63 van hen een masterdiploma en nog eens 2 personen een doctoraatsdiploma. Verder behaalden 14 respondenten een diploma lager onderwijs en 7 personen een basisonderwijs diploma. De overige 5 respondenten geven te kennen dat ze een ander diploma hebben.

Met betrekking tot het beroepsstatuut, is 1/3 van de groep die geen student meer is, bediende (N = 118). 106 respondenten hebben het beroepsstatuut van ambtenaar, 38 deze van arbeider en 36 personen zijn reeds gepensioneerd. Verder bestaat de steekproef uit 29 zelfstandigen, zijn 8 personen werkonbekwaam en 5 personen werkloos. 13 respondenten hebben aangegeven een ander beroepsstatuut te hebben.

4.2. Persoonlijke ervaringen

Op het einde van de survey werden de persoonlijke ervaringen met zedendelinquenten bevraagd. Een afsluitende vraag trachtte te achterhalen in welke mate een vrouwelijke zedendelinquent als dubbel deviant wordt gezien.

De eerste vraag binnen deze vraaggroep betreft het al dan niet persoonlijk kennen van een zedendelinquent. Hierop antwoordt één vijfde (20,2%, N = 96) met 'ja'. 76,2 % (N = 362) antwoordt 'neen'. De overige 3,6% (N = 17) geeft liever geen antwoord op deze vraag.

Daaropvolgend wordt aan de personen die persoonlijk een zedendelinquent kennen, additioneel gevraagd tot welke categorie deze persoon behoort. 83 respondenten (86,5 %) geven aan een mannelijke zedendelinquent persoonlijk te kennen. In 3 gevallen (3,1%) wordt de optie vrouw aangeduid. 10 respondenten (10,4%) kennen zowel een mannelijke als vrouwelijke zedendelinquent.

Verder wordt aan de respondenten gevraagd of zij persoonlijk iemand kennen die het slachtoffer is geworden van een zedendelinquent. Meer dan de helft (55,2%) van de respondenten antwoordt hier ja op (N = 262. 208 personen delen mee geen slachtoffer van een zedendelinquent te kennen. Enkele respondenten (N = 5) geven liever geen antwoord.

Aan de respondenten die persoonlijk een slachtoffer van een zedendelinquent kennen, wordt bijkomend gevraagd tot welke categorie deze dader behoort. Iets meer dan 3/4de van deze groep respondenten geven te kennen dat dit een mannelijke zedendelinquent is (76%, N=199). 21 personen geven aan dat dit een vrouwelijke zedendelinquent is. 17 respondenten delen mee dat dit zowel een mannelijke als een vrouwelijke zedendelinquent is. De overige 25 personen beantwoorden dit liever niet.

Als laatste vraag wordt aan de respondenten gevraagd of zij een vrouwelijke zedendelinquent al dan niet als dubbel deviant beschouwen. Hierop reageert meer dan 75% van de respondenten met 'nee' (75,8%, N = 360). 115 personen antwoorden 'ja'.

4.3. Bespreking ATS-21

In dit deel worden de behaalde totaalscores van de respondenten voor de vier schalen uiteengezet. Aangezien de focus van dit onderzoek ligt op vrouwelijke zedendelinquenten, zullen enkel de twee schalen betreffende attitudes tegenover vrouwelijke zedendelinquenten diepgaand worden besproken en grafisch worden voorgesteld. De totaalscores van attitudes aangaande mannelijke zedendelinquenten worden louter ter vergelijking besproken.

Zoals reeds duidelijk werd gemaakt, bestaat de schaal uit 21 stellingen. Elke stelling heeft vijf antwoordmogelijkheden gaande van helemaal oneens tot helemaal eens. Elke antwoordmogelijkheid krijgt een score van 0 tot 4 toegewezen waarbij 'helemaal oneens' 0 is en 'helemaal eens' 4. Van de 21 stellingen zijn 11 stellingen omgekeerd gescoord, dit betekent dat voor deze stellingen de antwoordmogelijkheid 'helemaal oneens' 4 is en 'helemaal eens' 0. De behaalde scores per stelling worden uiteindelijk bij elkaar opgeteld. De totaalscore kan minimaal 0 en maximaal 84 bedragen, waarbij hogere scores wijzen op positieve attitudes tegenover vrouwelijke dan wel mannelijke zedendelinquenten.

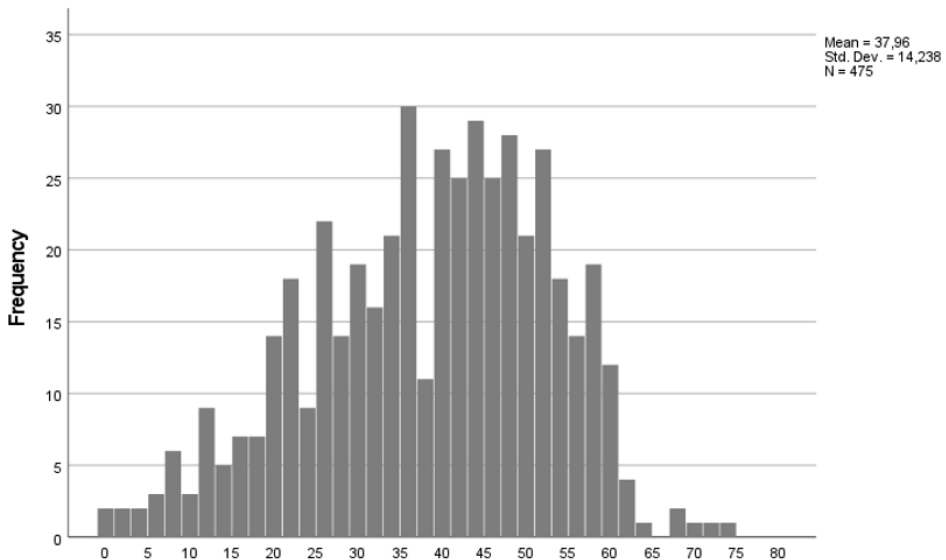
4.3.1. *Vrouwelijke zedendelinquenten: minderjarige slachtoffers*

De gemiddelde totale score die behaald wordt, is 37,96 en ligt daarmee onder de helft van de maximale totaalscore (zie Figuur 5). De laagst behaalde score is 0 en de hoogst behaalde score 73. De scores 35 en 44 zijn het meest behaald, beiden door 18 personen. In totaal haalt meer dan de helft van de respondenten (57,3%, N= 272) de score 42 of minder. Dit betekent dat 203 personen (42,7%) meer dan 42 op 84 behalen.

Vervolgens wordt gekeken tussen welke onafhankelijke variabelen de totaalscore al dan niet een significant verband vindt. Enkel de variabelen waarvan gedacht wordt dat ze de resultaten kunnen beïnvloeden, worden besproken namelijk geslacht, leeftijd, het al dan niet student zijn en het al dan niet beschouwen van een vrouwelijke zedendelinquent als dubbel deviant.

Het al dan niet student zijn, levert geen significant verband op. Het geslacht van de respondent daarentegen wel, de Cramer's V is 0,17. Dit toont aan dat het verband tussen de totaalscore van een respondent en zijn of haar geslacht, eerder laag is. Voor wat betreft leeftijd wordt ook een significant verband opgemerkt. Cramer's V bedraagt 0,14 wat wijst op een zwakke samenhang. Een ander significant verband vinden we terug bij het al dan niet beschouwen van een vrouwelijke zedendelinquent als dubbel deviant. De Cramer's V is 0,29. Hoewel dit significant verband beter is in vergelijking met de andere onafhankelijke variabelen, blijft het een zwakke samenhang. Echter, is het niet omdat deze verbanden eerder zwak zijn, dat deze irrelevant zijn. Een aantal factoren

kunnen wel degelijk onze attitudes ten aanzien van vrouwelijke zedendelinquenten beïnvloeden.

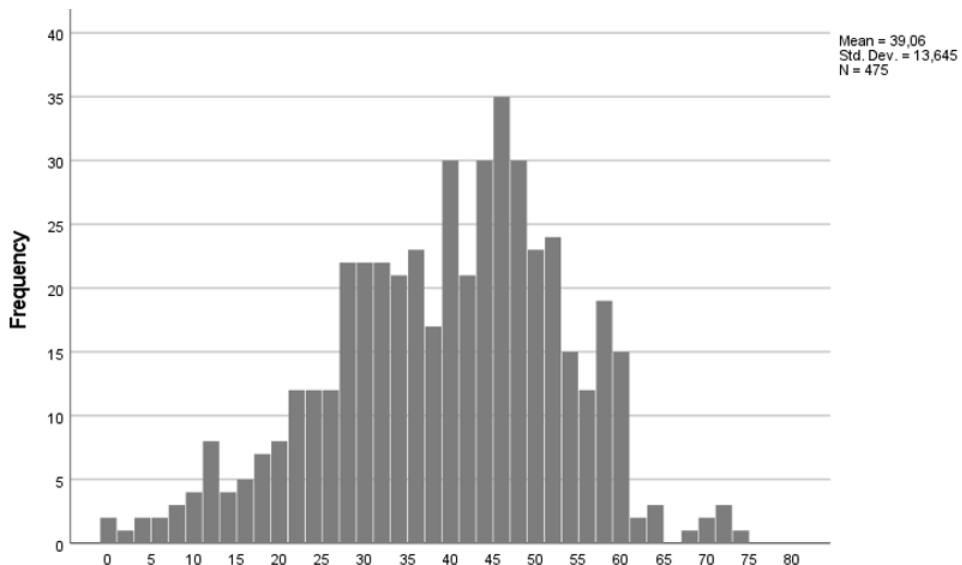
4.3.2. Vrouwelijke zedendelinquenten: meerderjarige slachtoffers

De gemiddelde totaalscore voor wat betreft de attitudes tegenover vrouwelijke zedendelinquenten die meerderjarige slachtoffers maken bedraagt 39,06 en ligt zo'n drie punten onder de helft van de maximumscore (zie Figuur 6). De laagst behaalde score is 0 en de hoogst behaalde score 73. De meest behaalde score bedraagt 45, dit was het geval bij 21 respondenten. 54,7% van de respondenten ($N = 260$) halen een score van net de helft of minder. 215 personen (45,3%) bekomen een score hoger dan 42 op 84.

Aansluitend wordt gekeken naar welke onafhankelijke variabelen een invloed zouden kunnen hebben op de totaalscore. Enkel deze waarvan wordt gedacht dat ze de resultaten kunnen beïnvloeden worden aangehaald. Dit zijn geslacht, leeftijd, het al dan niet student zijn en het al dan niet beschouwen van een vrouwelijke zedendelinquent als dubbel deviant.

Het geslacht van de respondent levert geen significant verband op. Op basis van leeftijd wordt wel een significant verband gevonden. Cramer's V bedraagt 0,16. Dit toont aan dat het verband tussen de totaalscore van een respondent en zijn of haar leeftijd, eerder laag is. Bij het al dan niet student zijn wordt ook een significant verband opgemerkt. Echter kent dit verband een zwakke samenhang, Cramer's V is slechts 0,17. Een laatste significant verband dat wordt gevonden is het al dan niet beschouwen van een vrouwelijke zedendelinquent als dubbel deviant. Dit verband kent in vergelijking met de andere drie gevonden verbanden, de grootste significantie. Cramer's V bedraagt namelijk 0,31 wat staat voor een gemiddelde samenhang. Desondanks de gevonden verbanden

opnieuw eerder aan de lage kant zijn, betekent dit niet dat deze geen invloed kunnen uitoefenen op onze attitudes tegenover vrouwelijke zedendelinquenten.

4.3.3. Mannelijke zedendelinquenten

De gemiddelde totale score die behaald wordt aangaande attitudes tegenover mannelijke zedendelinquenten die minderjarige slachtoffers maken, bedraagt 35,19 en is tevens de laagst behaalde score van de vier schalen. Dit maakt net geen drie punten verschil met deze van vrouwelijke zedendelinquenten. Wanneer we kijken naar de gemiddelde totaalscore van de mannelijke zedendelinquenten die meerderjarige slachtoffers maken, bedraagt deze 36,46. Dit is ongeveer drie punten lager in vergelijking met vrouwelijke zedendelinquenten en wijst op een meer negatieve attitude tegenover mannelijke zedendelinquenten.

Een interessante waarneming is dat de totaalscores enigszins verschillen op basis van het geslacht van de respondenten. Op elk van de vier schalen behalen mannen gemiddeld één punt minder dan vrouwen. Dit betekent dat de mannelijke respondenten een iets negatievere houding aannemen tegenover zowel mannelijke als vrouwelijke zedendelinquenten in vergelijking met vrouwelijke respondenten.

4.4. Factoranalyse

In de literatuurstudie werd reeds aangehaald dat de ATS-21 attitudes meet op basis van drie factoren: 'vertrouwen', 'intentie' en 'sociale afstand'. Elke factor omvat zeven stellingen (Hogue & Harper, 2019). Aan de hand van een factoranalyse die wordt uitgevoerd in SPSS, wordt gecontroleerd of deze onderliggende factorstructuur eveneens wordt teruggevonden in dit onderzoek. Hiervoor wordt op dezelfde manier als Hogue

& Harper (2019) te werk gegaan, namelijk met de methode 'principale componentanalyse' (PCA) en de oblique rotatietechniek 'promax'. Bovendien, hoort de factorlading minimaal 0,40 te bedragen om aanvaardbaar te zijn, items lager dan deze waarde worden weerhouden (Hardyns et al., 2019). Ook indien een item een gelijkaardige factorlading bedraagt ten aanzien van meerdere factoren zal deze worden weggelaten.

Door middel van de principale componentanalyse is een driedelige factorstructuur teruggevonden voor wat betreft de schalen aangaande vrouwelijke zedendelinquenten. Echter, de items binnen de factoren zijn niet helemaal in overeenstemming met deze van de oorspronkelijke factoren (vertrouwen, intentie en sociale afstand) van de ATS-21.

4.4.1. Minderjarige slachtoffers

Drie items laden te weinig op gelijk welke factor. Dat wil zeggen dat ze de minimale factorlading om aanvaardbaar te zijn niet halen. Dit is het geval voor de stellingen "vrouwelijke zedendelinquenten zijn anders dan andere mensen", "als je een vrouwelijke zedendelinquent respect toont, zal die hetzelfde doen voor jou" en "vrouwelijke zedendelinquenten zijn immoreel".

De eerste gedetecteerde factor omvat zeven stellingen. Desondanks per oorspronkelijke factor eveneens zeven stellingen thuishoren, zijn de items niet allemaal gelijk. De stellingen luiden als volgt: "het is niet verstandig om een vrouwelijke zedendelinquent te veel te vertrouwen", "er zijn vrouwelijke zedendelinquenten die ik met mijn leven zou vertrouwen", "ik zou het niet erg vinden om naast een behandelde vrouwelijke zedendelinquent te wonen", "ik zou graag omgaan met bepaalde vrouwelijke zedendelinquenten". De vier net vernoemde stellingen behoren normaal gezien ook toe aan de factor 'vertrouwen'. De overige stellingen zijn "ik denk dat ik veel vrouwelijke zedendelinquenten graag zou mogen", "vrouwelijke zedendelinquenten zijn niet beter of slechter dan andere mensen", "als vrouwelijke zedendelinquenten zich goed gedragen in de gevangenis/instelling, zouden ze moeten worden vrijgelaten onder voorwaarden" en maken deel uit van de factor 'sociale afstand'. Gezien er een behoorlijke overeenkomstigheid is met de originele factor kan worden geoordeeld dat de originele naam 'vertrouwen' behouden blijft. Deze factor heeft een goede interne consistentie, de Cronbach's Alpha voor deze zeven items is namelijk 0,87. Bovendien kan deze niet meer worden verbeterd indien één of meerdere items zouden worden weggelaten.

De tweede gevonden factor, bestaat eveneens uit zeven stellingen: "geef vrouwelijke zedendelinquenten een vinger en ze nemen een arm", "vrouwelijke zedendelinquenten denken alleen maar aan zichzelf", "de meeste vrouwelijke zedendelinquenten zijn te lui om eerlijk hun boterham te verdienen", "vrouwelijke zedendelinquenten zijn door en door slecht", "vrouwelijke zedendelinquenten proberen altijd wel iets gedaan te krijgen van iemand", "vrouwelijke zedendelinquenten respecteren alleen maar bruto geweld" en "je moet constant op je hoede zijn bij vrouwelijke zedendelinquenten". De laatste stelling is de enige die niet van oorsprong bij de factor 'intentie', maar bij 'vertrouwen' hoort. Zes van de zeven stellingen stemmen dus overeen met de oorspronkelijke factor

'intentie'. Vandaar spreekt het dan ook voor zich dat de factornaam wordt behouden. De Cronbach's Alpha voor deze zeven items, bedraagt 0,88 en wijst opnieuw op een goede interne consistentie. Deze factor kan ook niet meer worden verbeterd door het weglaten van items.

De derde en tevens laatste factor, houdt vier stellingen in: "de meeste vrouwelijke zedendelinquenten zijn het slachtoffer van omstandigheden en verdienen hulp", "vrouwelijke zedendelinquenten hebben gevoelens net als iedereen", "vrouwelijke zedendelinquenten hebben net zoals iedereen nood aan affectie en lof" en "vrouwelijke zedendelinquenten proberen behandelen is een verspilling van tijd en geld". Laatstgenoemde stelling maakt deel uit van de factor 'intentie' en niet van de factor 'sociale afstand' zoals de andere drie. Aangezien drie van de vier stellingen oorspronkelijk tot de factor 'sociale afstand' behoren, kunnen we het erover eens zijn dat de oorspronkelijke naam behouden blijft. Deze Cronbach's Alpha is de laagste in vergelijking met de andere twee factoren maar behaalt nog steeds een mooie waarde van 0,79 voor de vier items. Deze Alpha kan eveneens niet meer worden verbeterd door het weglaten van één of meerdere items.

4.4.2. Meerderjarige slachtoffers

Drie items behalen de minimale factorlading om aanvaardbaar te zijn, niet. Daarnaast werden geen items gevonden die ongeveer dezelfde factorlading behalen op meerdere items. De drie stellingen die worden weerhouden zijn: "vrouwelijke zedendelinquenten zijn anders dan andere mensen", "als je een vrouwelijke zedendelinquent respect toont, zal die hetzelfde doen voor jou" en "vrouwelijke zedendelinquenten zijn immoreel". Zoals kan worden opgemerkt, zijn dit dezelfde weggelaten items als deze bij de minderjarige slachtoffers.

De eerste factor die gevonden wordt, bestaat uit zes stellingen. De eerste drie stellingen behoren oorspronkelijk ook toe aan de factor 'vertrouwen': "er zijn vrouwelijke zedendelinquenten die ik met mijn leven zou vertrouwen", "ik zou het niet erg vinden om naast een behandelde vrouwelijke zedendelinquent te wonen", "ik zou graag omgaan met bepaalde vrouwelijke zedendelinquenten". De overige drie stellingen zijn "ik denk dat ik veel vrouwelijke zedendelinquenten graag zou mogen", "vrouwelijke zedendelinquenten zijn niet beter of slechter dan andere mensen, en "als vrouwelijke zedendelinquenten zich goed gedragen in de gevangenis/instelling, zouden ze moeten worden vrijgelaten onder voorwaarden". Deze laatste drie stellingen worden normaal gezien gebruikt om de factor 'sociale afstand' te meten. Desondanks slechts drie stellingen binnen deze factor overeenstemmen met de oorspronkelijke schaal, kan de oorspronkelijke naam 'vertrouwen' behouden blijven. De Cronbach's Alpha voor deze zes items, bedraagt 0,84 en wijst op een goede interne consistentie. Deze factor kan ook niet meer worden verbeterd door het weglaten van één of meerdere items.

Een tweede gevonden factor houdt acht stellingen in, namelijk: "geef vrouwelijke zedendelinquenten een vinger en ze nemen een arm", "vrouwelijke zedendelinquenten denken alleen maar aan zichzelf", "de meeste vrouwelijke zedendelinquenten zijn te lui

om eerlijk hun boterham te verdienen”, “vrouwelijke zedendelinquenten zijn door en door slecht”, “vrouwelijke zedendelinquenten proberen altijd wel iets gedaan te krijgen van iemand” en “vrouwelijke zedendelinquenten respecteren alleen maar bruut geweld”, “het is niet verstandig om een vrouwelijke zedendelinquent te veel te vertrouwen” en “je moet constant op je hoede zijn bij vrouwelijke zedendelinquenten”. Enkel de laatste twee zijn van oorsprong niet gerelateerd aan de factor intentie. Wegens de grote gelijkenis tussen de gevonden factor en de oorspronkelijke factor, kunnen we stellen dat de naam ‘intentie’ behouden blijft. Binnen deze factor wordt een uitstekende interne consistentie gevonden: de Cronbach’s Alpha voor deze acht items is 0,89. Daarenboven kan deze Alpha niet meer worden verbeterd indien items zouden worden weggelaten.

De derde factor omvat vier stellingen waarvan de eerste drie oorspronkelijk ook toebehooren aan de factor ‘sociale afstand’. Deze luiden als volgt: “de meeste vrouwelijke zedendelinquenten zijn het slachtoffer van omstandigheden en verdienen hulp”, “vrouwelijke zedendelinquenten hebben gevoelens net als iedereen”, “vrouwelijke zedendelinquenten hebben net zoals iedereen nood aan affectie en lof”. De vierde factor die gevonden werd was “vrouwelijke zedendelinquenten proberen behandelen is een verspilling van tijd en geld” en maakt volgens de originele ATS-21 deel uit van de factor ‘intentie’. Aangezien drie van de vier items overeenkomstig zijn met de originele factor, wordt ervoor gekozen de factornaam te behouden. De interne consistentie van deze vier items is goed, Cronbach’s Alpha bedraagt namelijk 0,81. Ook indien één of meerdere items zouden worden weggelaten, zal deze waarde niet meer verbeteren.

4.5. Beperkingen

Het is belangrijk om steeds de beperkingen in ieder onderzoek in overweging te nemen bij de interpretatie van de resultaten. Een eerste beperking is het selectieve karakter van een online survey. Bij het gebruik van het internet, blijven bepaalde groepen vaak online ondervertegenwoordigd zoals ouderen of laaggeschoolden. Hierdoor bestaat de mogelijkheid dat het onderzoek minder representatief is (Pauwels, 2017). Daarenboven is binnen dit onderzoek de overgrote meerderheid van de steekproef vrouw en houdt de grootste leeftijdsgroep respondenten tussen de 18 en 25 jaar in. Ook is zo’n 15% van de totale populatie student Criminologie of Psychologie. Wegens voornoemde redenen is het erg plausibel dat de resultaten niet kunnen worden gegeneraliseerd naar de populatie.

Een tweede beperking betreft de duur van de online survey, hetgeen resulteerde in uitval. In het grootste deel van de survey waar naar attitudes tegenover mannelijke en vrouwelijke zedendelinquenten wordt gevraagd, werden vier keer ongeveer dezelfde 21 stellingen vertoond. Er werd opgemerkt dat veel respondenten afhaakten na het invullen van de stellingen aangaande attitudes over mannelijke zedendelinquenten. De duur en ‘eentonigheid’ van de survey kan er dus toe geleid hebben dat niet iedereen gemotiveerd bleef en deze daarom vroegtijdig stopzette. Aangezien de survey anoniem

was, kon tevens geen verloning worden meegegeven wat had kunnen bijdragen tot meer motivatie.

Een laatste beperking is de onmogelijkheid van de respondent om aan te geven wanneer hij of zij iets niet begrijpt (Pauwels, 2017). Wel bestond de mogelijkheid om op het einde van de survey opmerkingen mee te geven. Echter was dit pas achteraf en kon dit eveneens niets aan hun doorgegeven antwoorden veranderen. Regelmatig kwam het voor dat respondenten aangaven in de opmerkingen dat ze het vervelend vonden hun antwoorden niet te kunnen nuanceren. Zo waren een aantal mensen namelijk van mening dat hun attitudes tegenover zedendelinquenten eerder afhangt van de dader en de context.

5. Discussie en conclusie

Dit onderzoek had tot doel nieuwe inzichten te verkrijgen in de publieke percepties over vrouwelijke zedendelinquenten. Desondanks de laatste jaren meer interesse werd ontwikkeld omtrent percepties tegenover deze specifieke groep delinquenten, bleef dit beperkt tot politiepercepties, professionele reacties en ervaringen van slachtoffers.

Na een uitgebreide literatuurstudie over bestaand sociaalwetenschappelijk onderzoek en het duiden van kernbegrippen in dit onderzoek, kan aangenomen worden dat daden van vrouwelijke zedendelinquenten vaak worden geminimaliseerd, gepathologiseerd of geseksualiseerd. Deze percepties beïnvloeden zowel het strafrechtelijk en sociaal beleid als de behandeling van vrouwelijke zedendelinquenten. Bovendien wordt hiermee het minder (of niet) verantwoordelijk stellen van vrouwelijke zedendelinquenten in stand gehouden.

Via een online survey werd onderzocht wat de publieke percepties over vrouwelijke zedendelinquenten in Vlaanderen zijn. In deze survey werden achtergrondkenmerken, attitudes tegenover zowel mannelijke als vrouwelijke zedendelinquenten en persoonlijke ervaringen met zedendelinquenten bevraagd. Om deze attitudes te onderzoeken werd gebruik gemaakt van een aangepaste versie van de ATS-21 schaal. Het eindaantal voltooide surveys geschikt voor analyse bedroeg 475. Hieruit konden twee interessante bevindingen worden gedaan.

De eerste bevinding heeft betrekking op het gebruikte meetinstrument, met name de ATS-21 schaal. De ATS-21 vertoont een hoge Cronbach's Alpha voor de 21 items, zowel voor de schaal met betrekking tot minderjarige slachtoffers als meerderjarige slachtoffers. Dit wijst op een uitstekende interne consistentie wat betekent dat alle items binnen deze schaal hetzelfde concept meten, namelijk attitudes tegenover vrouwelijke zedendelinquenten. Echter, werd de driedelige factorstructuur bestaande uit de factoren 'vertrouwen', 'intentie' en 'sociale afstand' die elk zeven items omvatten, niet geheel teruggevonden.

De tweede, en tevens meest voornaamste bevinding betreft de publieke percepties over vrouwelijke zedendelinquenten. Uit het gevoerde onderzoek is gebleken dat de gemiddelde totaalscore van de respondenten wijst op een eerder negatieve attitude tegenover

vrouwelijke zedendelinquenten. In het onderscheid minderjarige- en meerderjarige slachtoffers werd gezien dat er negatiever wordt gekeken naar vrouwelijke zedendelinquenten die minderjarige slachtoffers maken. Om de resultaten sterker te maken werden mannelijke zedendelinquenten meegenomen ter vergelijking. Uit deze gemiddelde scores werd afgeleid dat attitudes tegenover mannelijke zedendelinquenten die meerderjarige slachtoffers maken negatiever zijn in vergelijking met vrouwelijke zedendelinquenten die meerderjarige slachtoffers maken. Mannelijke zedendelinquenten die minderjarige slachtoffers maken, werden het meest negatief beoordeeld. Dit betekent dat desondanks attitudes tegenover zedendelinquenten negatief zijn, er iets minder negatieve attitudes zijn tegenover vrouwelijke zedendelinquenten. Bestaande literatuur bevestigt dit. Verder werd aangaande de attitudes tegenover vrouwelijke zedendelinquenten eveneens gekeken welke achtergrondkenmerken de totaalscores zouden kunnen beïnvloeden. Het geslacht van de respondent, de leeftijd en het al dan niet beschouwen van een vrouwelijke zedendelinquent als dubbel deviant leken een invloed uit te oefenen op de ATS-21 met betrekking tot minderjarige slachtoffers. Voor wat betreft de ATS-21 met betrekking tot meerderjarige slachtoffers waren dit de leeftijd van de respondent, het al dan niet student zijn en het al dan niet beschouwen van een vrouwelijke zedendelinquent als dubbel deviant. Desondanks de gevonden significante verbanden eerder laag waren, toont dit aan dat een aantal factoren wel degelijk onze attitudes tegenover vrouwelijke zedendelinquenten kunnen beïnvloeden.

Enkele aanbevelingen kunnen worden gedaan met het oog op toekomstig onderzoek. Aangezien uit dit onderzoek niet kan worden afgeleid waarom precies verschillen tussen attitudes tegenover mannelijke en vrouwelijke zedendelinquenten bestaan, maar enkel kan worden gespeculeerd, kan het interessant zijn hier verder onderzoek naar te voeren. Bovendien kan het een interessante insteek zijn om de aangepaste ATS-21 versie zoals in dit onderzoek werd aangewend, te gebruiken om attitudes tegenover de verschillende types vrouwelijke zedendelinquenten te onderzoeken. Eveneens het bevragen van verscheidene doelgroepen zoals studenten, personen werkzaam in het strafrechtssysteem, mensen die werken met zedendelinquenten... zou een meerwaarde kunnen zijn. Daarnaast lag de focus van dit onderzoek hoofdzakelijk op het meegeven van een globaal beeld voor wat betreft de attitudes tegenover vrouwelijke zedendelinquenten. Daarom kan het eventueel interessant zijn in toekomstig onderzoek dieper in te gaan op onderlinge verschillen tussen de totaalscores van de respondenten om te kunnen afleiden welke factoren tot attitudeverschillen zouden kunnen leiden. Tenslotte zou kwalitatief onderzoek door middel van focusgroepen ook een meerwaarde kunnen bieden aangaande publieke percepties over vrouwelijke zedendelinquenten.

Ondanks de opleving in belangstelling ten aanzien van percepties tegenover vrouwelijke zedendelinquenten, kent dit onderzoeksgebied nog steeds een welbepaalde leemte. Studies verdiepen zich evenwel meer en meer in de buiten beschouwing gelaten perspectieven. Met dit onderzoek werd eveneens getracht een innovatieve blik te werpen op bestaande literatuur in de hoop een waardevolle bijdrage te kunnen leveren aan de criminologische wetenschap.

6. Referenties

- Aebi, M.F., Caneppele, S., Harrendorf, S., Hashimoto, Y. Z., Jehle, J.-M., Khan, T.S., Kühn, O., Lewis, C., Molnar, L., Smit, P., Þórisdóttir, R., & national correspondents (2021). European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2021 (6th ed.). *Series UNILCRIM*, (1)2021. <https://wp.unil.ch/europeansourcebook/printed-editions-2/>.
- Brayford, J. (2012). Female sexual offending: An impermissible crime. *Crime Prev Community Saf* 14, 212–224. <https://doi.org/10.1057/cpcs.2012.5>.
- Breckler, S. J. (1984). Empirical validation of affect, behavior, and cognition as distinct components of attitude. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47(6), 1191–1205. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.47.6.1191>.
- Cain, C. M., & Anderson, A. L. (2016). Female Sex Offenders: Public Awareness and Attributions. *Violence and victims*, 31(6), 1044–1063. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.VV-D-14-00197>.
- Chiotti JM (2009) *The 'illusive' female sex offender: A quantitative content analysis of media exposure*. PhD dissertation, Washington State University, USA.
- Cortoni, F. (2009). *Recidivism rates of female sexual offenders: A meta-analytic review*. Paper presented at the annual meeting of the American Society of Criminology, Philadelphia.
- Cortoni, F., & Gannon, T.A. (2016) The assessment of female sex offenders. In: Boer DP (ed) *The Wiley handbook on the theories, assessment and treatment of sexual offending*. Wiley-Blackwell, pp 453–471.
- Denov, M. S. (2003) The myth of innocence: Sexual scripts and the recognition of child sexual abuse by female perpetrators. *Journal of Sex Research*, 40(3), 303–314.
- Denov, M. S. (2004) *Perspectives on Female Sex Offending: A Culture of Denial*. Ashgate Publishing.
- Dens, W. (2010). *Verkrachting en aanranding van eerbaarheid*. Unpublished master dissertation, Ghent University.
- De Vogel, V. (2017). *Geweld door vrouwen* (1ste editie). Boom Lemma.
- Elliott, I. A., & Bailey, A. (2014). Female sex offenders: Gender and risk perception. In K. McCartan (Ed.), *Responding to Sexual Offending: Perceptions, Risk Management and Public Protection* (pp. 48–71). Palgrave McMillan.
- Fortney, T., Levenson, J. S., Brannon, Y., & Baker, J. N. (2007). Myths and facts about sex offenders: Implications for practice and public policy. *Sex Offender Treatment*, 2(1), 1–17.

- Gakhal, B.K., & Brown, S.J. (2011) A Comparison of the general public's, forensic professionals' and students' attitudes towards female sex offenders. *Journal of sexual aggression*, volume 17 (1): 105-116
<http://dx.doi.org/10.1080/13552600.2010.540678>.
- Hardyns, W., Pauwels, L., & De Buck, A. (2019). *Kwantitatieve toegepaste data-analyse en rapportage met SPSS voor criminologen*. Institute for International Research on Criminal Policy – UGent.
- Harper, C. A., Hogue, T. E., & Bartels, R. M. (2017). Attitudes towards sexual offenders: What do we know, and why are they important? *Aggression and Violent Behavior*, 34, 201- 213. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.01.011>.
- Hayes, S., & Carpenter, B. (2013). Social moralities and discursive constructions of female sex offenders. *Sexualities*, 16(1-2), 159-179.
<https://doi.org/10.1177/1363460712471112>.
- Higgins, C., & Ireland, C. (2009), "Attitudes towards male and female sex offenders: a comparison of forensic staff, prison officers and the general public in Northern Ireland", *The British Journal of Forensic Practice*, Vol. 11 No. 1, pp. 14-19.
<https://doi.org/10.1108/14636646200900004>.
- Hogue, T. E., & Harper, C. A. (2019). Development of a 21-item short form of the Attitudes to Sexual Offenders (ATS) Scale. *Law and Human Behavior*, 43(1), 117- 130.
<https://doi.org/10.1037/lhb0000308>.
- Kennes, L. (2018). *Alleen ja telt. In Mannen plegen seksueel geweld, vrouwen moeten het ondergaan* (1ste editie, pp. 63-79). Uitgeverij Polis.
- King, L. L., & Roberts, J. J. (2017). The complexity of public attitudes toward sex crimes. *Victims & Offenders*, 12(1), 71-89.
<https://doi.org/10.1080/15564886.2015.1005266>.
- King, L. L. (2019). Perceptions About Sexual Offenses: Misconceptions, Punitiveness, and Public Sentiment. *Criminal Justice Policy Review*, 30(2), 254-273.
<https://doi.org/10.1177/0887403416660150>.
- Kleban, H., & Jeglic, E. (2012). Dispelling the myths: Can psychoeducation change public attitudes towards sex offenders? *Journal of Sexual Aggression*, 18, 179-193.
<https://doi.org/10.1080/13552600.2011.552795>.
- Landor R.V. (2009). Double standards? Representation of male versus female sex offenders in the Australian media. *Griffith Working Papers in Pragmatics and Intercultural Communication*, 2(2): 84-93.
- Levenson, J. S., & D'Amora, D. A. (2007). Social Policies Designed to Prevent Sexual Violence: The Emperor's New Clothes? *Criminal Justice Policy Review*, 18(2), 168-199.
<https://doi.org/10.1177/0887403406295309>.

- Melvin, K. B., Gramling, L. K., & Gardner, W. M. (1985). A Scale to Measure Attitudes toward Prisoners. *Criminal Justice and Behavior*, 12(2), 241–253. <https://doi.org/10.1177/0093854885012002006>.
- Oliver, B. E. (2007). Preventing Female-Perpetrated Sexual Abuse. *Trauma, Violence, & Abuse*, 8(1), 19–32. <https://doi.org/10.1177/1524838006296747>.
- Pauwels, L. (2015). *Kwantitatieve criminologie: basishandboek kwantitatieve methoden van criminologisch onderzoek*. (L. Pauwels, Ed.). Academia Press.
- Proeve, M. J., & Howells, K. (2006). Effects of remorse and shame and criminal justice experience on judgements about a sex offender. *Psychology, Crime & Law*, 12, 145–161. <https://doi.org/10.1080/10683160512331316271>.
- Quekel, S., & Kappé, S. (2021). *Halfnaakte modellen betasten pizzabezorger (17) op lachgasfeestje, modellenblad verbaasd*. AD.nl. <https://www.ad.nl/binnenland/half-naakte-modellen-betasten-pizzabezorger-17-op-lachgasfeestje-modellenblad-verbaasd~aacc3144/>.
- Rentoul, L., & Appleboom, N. (1997). Review Understanding the psychological impact of rape and serious sexual assault of men: a literature review. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, (4), 267–274.
- Sample, L. L., & Kadleck, C. (2008). Sex Offender Laws: Legislators' Accounts of the Need for Policy. *Criminal Justice Policy Review*, 19(1), 40–62. <https://doi.org/10.1177/0887403407308292>.
- Shackley, M., Weiner, C., Day, A., & Willis, G. M. (2014) Assessment of public attitudes towards sex offenders in an Australian population. *Psychology, Crime & Law*, 20(6), 553–572. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2013.793772>.
- Stemple, L., Flores, A., & Meyer, I. H. (2017). Sexual victimization perpetrated by women: Federal data reveal surprising prevalence. *Aggression and Violent Behavior*, 34, 302–311. <http://dx.doi.org/10.1016/j.avb.2016.09.007>.
- Struckman-Johnson, C., & Anderson, P. B. (1998). "Men do and women don't": Difficulties in researching sexually aggressive women. In P. B. Anderson & C. Struckman-Johnson (Eds.), *Sexually aggressive women: Current perspectives and controversies* (pp. 9–18). The Guilford Press.
- Tardif, M., Auclair, N., Jacob, M., & Carpentier, J. (2005). Sexual abuse perpetrated by adult and juvenile females: An ultimate attempt to resolve a conflict associated with maternal identity. *Child abuse & neglect*, 29(2), 153–167. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2004.05.006>.
- Wijkman, M., Bijleveld, C., & Hendriks, J. (2010). Women Don't Do Such Things! Characteristics of Female Sex Offenders and Offender Types. *Sexual Abuse*, 22(2), 135–156. <https://doi.org/10.1177/1079063210363826>.

- Willis, G. M., Levenson, J. S., & Ward, T. (2010). Desistance and attitudes towards sex offenders: Facilitation or hindrance? *Journal of Family Violence*, 25(6), 545-556. <https://doi.org/10.1007/s10896-010-9314-8>.
- Zack, E., Lang, J. T., & Dirks, D. (2018). "It must be great being a female pedophile!": The nature of public perceptions about female teacher sex offenders. *Crime, Media, Culture*, 14(1), 61-79. <https://doi.org/10.1177/1741659016674044>.
- Zatkin, J., Sitney, M., & Kaufman, K. (2021). The Relationship Between Policy, Media, and Perceptions of Sexual Offenders Between 2007 and 2017: A Review of the Literature. *Trauma, Violence, & Abuse*. <https://doi.org/10.1177/1524838020985568>.
- Zilney, L. J., & Zilney, L. A. (2009). *Perverts and Predators: The Making of Sexual Offending Laws*. Rowman & Littlefield.

De aandacht voor seksueel grensoverschrijdend gedrag, geweld en misbruik en voor de beleidsmatige reactie daarop is groter dan ooit. Het is geen toeval dat in 2022 het Belgisch seksueel strafrecht werd hervormd en de EU een nieuw wetgevingsvoorstel ter bestrijding van (seksueel) gendergeweld lanceerde. Tegen die achtergrond is het van belang de nieuwste inzichten uit onderzoek beschikbaar te maken. Dat is waar dit boek op inzet, vanuit criminologisch en juridisch perspectief.

Twintig *hot topics* passeren de revue, geclusterd in vier secties.

De sectie *seksuele toestemming en zelfbeschikking, scripts en normen* bestudeert en evalueert het wijzigende seksueel toestemmingsconcept in post-#MeToo-tijden, zowel in België als in andere Europese landen. Ze biedt ook inzicht in de seksuele scripts van jongeren en hun percepties en attitudes in verband met seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksuele toestemming. Verder onderzoekt deze sectie genderstereotypen en seksueel dubbele standaarden in online contexten van sexting en niet-consensuele verspreiding van naaktbeelden, en zoomt ze in op de zwakke seksuele rechtspositie van personen met een geestelijke kwetsbaarheid.

De sectie *sekswerk, seksuele exploitatie en mensenhandel* bestudeert de nieuwste seks-werkwetgeving in Nederland en Duitsland, twee Europese landen die al geruime tijd voor een legalisering van prostitutie kozen, en trekt daar lessen uit voor de recente Belgische decriminalisering van de exploitatie van sekswerk. Ze onderzoekt inzake mensenhandel of de strafwetgeving niet te breed wordt geïnterpreteerd en de slachtofferbescherming niet te smal, en verkent hoe slachtoffers evolueren naar *lovergirls* of Nigeriaanse madams.

De sectie *porno* exploreert de grondrechtelijke legitimiteit van en de publieke opinie over het strafrechtelijk verbod op extreme porno, en bestudeert (pedofiele) meningen over en doelgroepen van virtuele misbruikbeelden van kinderen versus geanimeerde volwassenpornografie.

De sectie *daderbehandeling en -bejegening* onderzoekt ten slotte de mogelijkheden en randvoorwaarden voor een therapeutisch gebruik van virtuele misbruikbeelden van kinderen en kinderseksrobots, gaat de impact na van zelfhulp via steungroepen op niet-pedoseksuele pedofielen, meet de welzijnsbeleving van pedoseksuelen in detentie, en biedt inzicht in publieke percepties over vrouwelijke zedendelinquenten.

Gert Vermeulen is gewoon hoogleraar (seksueel) strafrecht aan de Universiteit Gent. Hij is directeur van het *Institute for International Research on Criminal Policy* (IRCP) en voert en promoot al een kwarteeuw onderzoek naar (strafrechtelijk beleid inzake) seksueel misbruik (van minderjarigen), goede zeden, prostitutie en mensenhandel.

Laura Byn is FWO-aspirant, verbonden aan IRCP, Universiteit Gent, en verricht criminologisch en juridisch onderzoek naar seksuele scripts en (de normalisering van) seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Stéphanie De Coensel is FWO-postdoc en gastprofessor strafrecht, verbonden aan IRCP, Universiteit Gent, en voert juridisch en criminologisch onderzoek naar grondslagen voor en legitimiteit van criminalisering.

www.gompel-svacina.eu

9 789463 714112 >